Traducere din limba franceză *de*
S. ANTONIU, L. ALTBUCH
VOLUMUL AL DOILEA
ANDRfi CASTELOT
NAPOLEON
Librairie Académique Perrirt
Paris, 1968
ANDRÉ castelot
NAPOLEON
EDITURA POLITICA BUCUREŞTI 1970

Domnului Amiral Cabanier, mulţumită căruia am putut vizita
Sfânta Elena
A. C.

VOLUMUL AL DOILEA

O PUTERE SUPERIOARĂ MĂ ÎMPINGE SPRE O ŢINTA NECUNOSCUTĂ MIE; CITA VREME N-AM ATINS-O, SUNT INVULNERABIL, DE NECLINTIT; DE ÎNDATA CE NU-I VOI MAI FI NECESAR.
ŞI O MUSCĂ VA FI DE AJUNS CA
SA MA RĂSTOARNE.
Napoleon
NAPOLEON
COROANA DE FIER
O CÂRMUIRE NOU-NĂSCUTA
TREBUIE SĂ STRĂLUCEASCĂ
ORBITOR.
Napoleon

Napoleon este împărat.

La Notredame, în picioare, îmbrăcat în strălucitorul costum de încoronare, cu spatele spre papă şi altar, cu faţa la asistenţă, surâde înduioşat şi măreţ. Fostul elev de şcoală militară Buonaparte, cel din cauza căruia „exerciţiul

nu ieşea niciodată bine”, s-a încoronat singur. El priveşte spre Josefina, iar dânsa înaintează spre el emoţionată, cu trena somptuoasei mantii de hermină susţinută de fiica ei şi de cele două cumnate. Lacrimile împărătesei picură pe mâinile împreunate, „pe care ea le ridica mai mult spre soţul ei decât spre Dumnezeu14, după cum a spus Laura d’Abrantes.

Împăratul face acum primul său gest de suveran. El ia cu „o încetineală graţioasă44 coroana soţiei sale, şi-o pune un moment pe cap, ca şi cum ar fi vrut în felul acesta să-i confere *strălucirea împărătească*, apoi o aşază „cochet44 pe fruntea scumpei sale creole.

Josefina s-a ridicat şi amândoi, urmaţi de papă, se îndreaptă spre tronurile lor, cocoţate în chip curios la vârful unei construcţii ridicate ad-hoc în mijlocul naosului. Izbucnesc strigăte de *trăiască*. Privirea lui Napoleon o întâlneşte pe cea a Laurei. Îşi aminteşte oare în clipa aceasta.de râsul nebunesc al micuţei domnişoare *Loulou* din; dimineaţa zilei de 28 octombrie 1785, când îl văzuse cât tânăr ofiţer, înfipt în cizmele sale înalte? „Motanul încălţat14, cum îl numise ea atunci râzând – şi acest râs îl rănise –, „motanul încălţat11 devenise în acea zi de 2 decembrie 1804 împăratul francezilor!

Laura îşi mai amintea şi de trăsura în care Napoleon exclamase când doamna Permon îl adusese de la Saint-Cyr:

— Ah! De-aş fi eu stăpânul!…

„Doar chipul meu amintea trecutul – va povesti mai târziu Laura, chiar fără cuvinte şi fără intenţie, aşa cum un parfum sau o melodie ne evocă zilele de altă dată14.

Iată-i pe împărat şi împărătească ajunşi la tronurile lor, pe platforma urâtei estrade. Papa îi binecuvântează rostind aceste cuvinte:

— Fie ca Iisus Hristos, regele regilor, stăpânul stăpânilor, care trăieşte şi domneşte împreună cu Dumnezeu-Tatăl şi cu Sfântul Duh în vecii vecilor, să vă întărească pe acest tron al Imperiului şi să vă facă să domniţi cu El în împărăţia sa veşnică.

Apoi papa îl îmbrăţişează pe noul împărat şi strigă:

— *Vivat Imperator în aeternum*!

— Trăiască împăratul! Trăiască împărăteasa! – răspunde asistenţa într-o lungă ovaţie care răsună sub bolţi.

Interminabila slujbă odată încheiată, papa se îndreaptă spre sacristie. Preferă să nu audă jurământul civil pe care Napoleon, cu voce puternică, îl va rosti cu mina pe Evanghelie, jurământ pe care, de altfel, ei nu-l va putea respecta:

— Jur să păstrez integritatea teritoriului Republicii, să respect şi să fac să fie respectate legile Concordatului şi libertatea cultelor; să respect şi să fac să fie respectate egalitatea în drepturi, libertatea politică şi civilă, irevocabilitatea vânzărilor de bunuri naţionale; să nu prelev nici. un impozit şi să nu stabilesc nicio taxă decât în virtutea legii, să menţin instituţia Legiunii de Onoare; să guvernez numai spre interesul, fericirea şi gloria poporului francez.

Apoi maestrul de ceremonii proclamă pe un ton maiestuos:

— Prea-gloriosul şi prea-augustul Napoleon, împărat al francezilor, este uns şi întronat!

În ajun, trebuie s-o amintim, preşedintele de Neufchâteau îl felicitase pe noul împărat pentru a fi ” adus la liman corabia republicii14. Napoleon o adusese la liman pentru a o trage pe uscat. Nu se va mai vorbi de republică. Cuvântul va mai rămâne încă trei ani pe monede, „apoi va dispărea, după pacea de la Tilsit. În acea zi a încoronării, naţiunea a redevenit „poporul44: *poporul meu*, va spune împăratul, iar cetăţenii – „supuşi credincioşi 44. Se revine la vechea rânduială. Aşa, cel puţin, e mai cinstit: încoronarea pune capăt unei făţărnicii…

În timp ce la arhiepiscopie sanctitatea-sa „admite ca clerul din Paris să vină să-i sărute picioarele44, Napoleon iese din catedrala Notredame. O salvă de o sută una dogituri de tun începe… Dar Napoleon se încruntă-auzind o fanfară militară, plasată în piaţă, interpretând o arie la modă pe care tot Parisul o fredona pe atunci:

Aşa jucând şi chefuind Nu te-am văzut nicicând.
N-ai tras nicicând, eu cred.
Aşa un zaiafet.

Să fie vorba de o nefericită întâmplare, sau de o glumă proastă a capelmaistrului? Oricum, parizienii izbucnesc în hohote de râs.

Se lasă noaptea. Sub un cer plumburiu vestind zăpada, lungul cortegiu, încadrat de cinci sute de făclieri, ia calea Tuilebiilor, trecând pe bulevarde şi prin Piaţa Concordiei, luminate strălucitor de felinare colorate şi lampioane. Ca şi la dus, ciorchini de paji în verde şi auriu se agaţă în faţa şi în spatele trăsurii trase de opt cai şargi, adevărată raclă înzorzonată cu ramuri de măslin şi de laur, acvile, frunze de palmier, steme, coroane, figuri alegorice; şi albine. E „o întreagă lume în mişcare”! Trompetele şi timpanele carabinierilor sunt urmate de cuirasieri, de vânători călare, mameluci şi un interminabil şir de căleşti în care au luat loc membrii familiei imperiale şi demnitarii. Doamna Letiţia continuă să stea îmbufnată la Roma… ceea ce nu-l va împiedica pe David s-o „lipească ca pe o firmă” pe celebrul său tablou ce reprezintă, de altfel, mai mult încoronarea Josefinei decât pe cea a lui Napoleon.

— O să fie mai drăguţ aşa, îi spusese creola pictorului.

Reintrând în apartamentele sale, împăratul trece pe dinaintea doamnelor de la curte, care poartă încă ţinuta cerută de etichetă.

— Doamnelor – exclamă el râzând –, datorită mie sunteţi aşa de fermecătoare.

În ochii lui, cea mai „fermecătoare” este Josefina, şi el îi cere să nu-şi scoată coroana în timpul cinei în doi.

*

* * *

În tot cursul acestui decembrie, Parisul e într-o continuă sărbătoare şi petrecere. Numai cerul nu participă la veselie: frig, ninsoare, ploaie şi vânt se perindă întruna. Vremea nu se potoleşte nici cu prilejul decernării ordinelor, la trei zile după încoronare: rafale îngheţate

transformă serbarea într-o adevărată învălmăşeală! Lumea se miră şi pare aproape surprinsă constatând că Napoleon nu reuşeşte să reglementeze şi vremea... Oare nu l-a obligat el, cu un simplu gest, pe urmaşul Sfântului Petru să vină la Paris? Până şi regaliştii au amuţit uluiţi, iar la 27 decembrie Napoleon va putea pe drept cuvânt să spună la deschiderea sesiunii legislative:

— Dacă moartea nu mă va surprinde în toiul activităţii mele, sper să las posterităţii o amintire care să fie întotdeauna un exemplu sau un reproş pentru cei ce-mi vor urma.

Împăratul însuşi a ajuns să se minuneze de ascensiunea lui şi, în cursul ceremoniei de încoronare, a fost auzit spunându-i fratelui său:

— Ah! Joseph, dacă tata ne-ar vedea!

Câteva săptămâni mai târziu, Senatul dezveleşte statuia lui *Napoleon I în ţinută de împărat roman*. Precizare înţeleaptă, căci suveranul era reprezentat gol puşcă... La 26 septembrie 1791, preşedintele Adunării legislative, considerând că Ludovic al XVI-lea era doar „primul funcţionar al naţiunii44, ordonase să se scoată din sala de şedinţe tronul devenit de acum înainte inutil... Astăzi tronul a reapărut, iar noului împărat i se ridică statuie în viaţă fiind!

Dar entuziasmul nu depăşeşte noile frontiere ale imperiului. Încă la 3 septembrie 1804, ţarul scria trimisului său în Anglia, contele Novosiltev: „Primul obiectiv al maiestăţii-noastre imperiale este de a reduce Franţa la vechile sale limite44. De altfel, la începutul lunii noiembrie 1804, Austria va semna cu Rusia o *convenţie intimă* care o va duce, spre nenorocirea ei, până la câmpul de bătaie de la Austerlitz...

Pe scurt, coaliţia ia fiinţă. Totuşi, exact la o lună după încoronare, la 2 ianuarie 1805, Napoleon, fără a-şi face prea multe iluzii, oferă regelui Angliei pacea în termenii următori:

„Iubite frate, chemat fiind la tronul Franţei prin graţia providenţei şi prin sufragiile Senatului, ale

poporului şi ale armatei, primul meu sentiment este dorinţa de pace. Nu consider dezonorant să fac primul pas. Am dovedit, gândesc, îndeajuns întregii lumi că nu mă tem de niciunul din sorţii războiului… Pacea este dorinţa inimii mele, deşi războiul nu a fost nicicând potrivnic gloriei mele. O conjur pe maiestatea-voastră să nu-şi refuze fericirea de a oferi ea însăşi pacea lumii… Lumea este destul de mare pentru ca cele două naţiuni ale noastre să poată trăi în ea…”

Nu e greu de ghicit tonul vag al răspunsului britanic. „Atâta timp cât Galia va sorbi Rinul44, atâta timp cât Napoleon va poseda Anvers-ul, acest pistol îndreptat spre inima Angliei, „iubitul frate44 va refuza „fericirea de a oferi pacea lumii44 – cu atât mai mult cu cât Napoleon se pregăteşte să plece la Milano pentru a-şi pune pe cap coroana de fier a Italiei. Aliaţii au astfel pretextul menit să cimenteze viitoarea lor coaliţie.

Italia continua să rămână o republică, avându-l drept preşedinte pe Napoleon. împăratul francezilor consideră această situaţie ca o anomalie, căreia trebuie să i se pună capăt cât mai curând… El oferă tronul italian mai întâi lui Joseph, punând viitorului rege al Italiei condiţia formală de a renunţa la coroana Franţei. Joseph, care se poartă de parcă ar fi fiul „împăratului Charles Bonaparte”, refuză să abdice de la ceea ce numeşte, cu toată seriozitatea, drepturile sale „născute din dorinţa poporului!… Atunci Napoleon se adresează lui Louis, pe care-l convoacă la Tuilerii împreună cu Hortensia.

— Politica mea – le declară el – cere să-l adopt pe fiul tău mai mare pentru a-l numi rege al Italiei.

Îndată, chipul jalnicului Louis se întunecă:

— Nu voi consimţi niciodată ca fiul meu să fie mai mult decât mine!

După ce se indignează în faţa unei imbecilităţi atât de flagrante şi de neînţeles, împăratul încearcă să-şi convingă fratele să fie mai rezonabil.

— Fiul tău va rămâne în Franţa până la majorat; el va avea o casă franceză şi una italiană… Numirea fiului tău ca

rege al Italiei este unicul mijloc de a evita războiul cu Austria şi de a păstra Italia.

Dar Louis rămâne neclintit. Atunci împăratul dă frâu liber mâniei sale:

— E o pacoste pentru mine să am o familie care ia atât de puţin parte la munca şi la greutăţile mele. Mă faceţi să simt în fiecare zi nefericirea de a nu avea un copil. Aş fi putut prea bine să mă lipsesc de fraţii mei punând pe fruntea mea această coroană şi dacă n-aş fi vrut să evit un război, aş fi făcut-o până acum!

Plin de amărăciune, continuă:

— Aş fi fericit dacă n-aş avea niciodată nevoie să aştept sau să sper ceva de la voi!

Napoleon se îndreaptă, în sfârşit, spre Lucien, căruia îi propune coroana italiană cu condiţia de a consimţi să divorţeze. Demn, acela care în brumar şi-a ajutat fratele să pună mâna pe putere refuză... Napoleon, furios de atitudinea clanului său, va fi obligat să-şi pună el însuşi coroana şi să-l numească viceregе pe fidelul Eugen de Beauharnais. Fireşte, fiul Josefinei va trebui să se considere un fel de prefect şi să manifeste cât mai puţină iniţiativă.

„Nu pot să-mi exprim îndeajuns nemulţumirea ce mi-o provoacă faptul că te pronunţi asupra unor chestiuni ce mi le-am rezervat – îi va scrie împăratul la 6 august 1805.

— Iată trei cazuri în decursul unei singure luni...

Dacă ţii la stima şi prietenia mea, sub niciun pretext, chiar dacă asupra Milanului ar plana ameninţarea să cadă luna, să nu faci nimic care nu e de competenţa dumitale. Cred că am dreptul la încrederea dumitale pentru ca în probleme importante, chiar din acelea ce te privesc, să consideri necesar să aştepţi părerile mele...”

Napoleon vrea totuşi să-şi ofere luxul de a-şi pune el însuşi pe cap coroana de fier, şi pleacă cu Josefina la Milano. Trecând prin Troyes, el o părăseşte pe împărăteasă şi „grosul bagajului imperial” pentru a se duce la Brienne, unde se va lăsa cuprins de amintirile sale de şcolar. Îşi oferă astfel două zile de vacanţă între două

încoronări…

Doamna de Brienne îl primeşte la castel şi îl conduce în „Camera regelui”, la patul în faţa căruia, pe când era doar un mic cadet în primele clase, rămăsese cu gura căscată de admiraţie.

— Vindeţi-mi castelul – îi cere el stăpânei casei.

— Şi văduvă şi fără copii, ce reprezintă Brienne pentru dv? Pentru mine ar fi, i foarte mult.

— Pentru mine este totul – răspunde ea.

A doua zi el hoinăreşte prin grădină şi prin clădirile fostei şcoli. Apoi, întristat de paragina acestor locuri, încalecă brusc pe calul său arab şi iese din Brienne pe drumul spre Bar-sur-Aube. Goneşte peste câmpuri într-un galop năprasnic, „ca un elev sau ca un împărat în libertate”. Vrea să revadă locurile pe care „elevul-cadet Buonaparte” le cutreierase odinioară atât de des. Curând se pierde în depărtări. Caulaincourt, Canisy şi suita sa îl caută timp de aproape trei ore. În cele din urmă, un foc de pistol tras în aer de marele scutier îl readuce pe Napoleon printre ofiţerii săi. Se apropie de ei râzând, „fericit că el, stăpânul a patruzeci de milioane de oameni, a fost propriul său stăpân timp de trei ore!” Calul său este o apă tot, botul şi nările îi sângerează. Fostul bursier al regelui trebuie să fi străbătut – după aprecierile lui Caulaincourt – vreo cincisprezece leghe. Unde a fost? Nici el nu ştie! A galopat prin păduri, a străbătut câmpii, a trecut prin sate. A zărit în depărtare silueta castelului din Brienne, şi această imagine cunoscută „i-a călăuzit întoarcerea”.

Se va afla mai târziu că se oprise în faţa colibei tuşei

Marguerite, care vindea odinioară ouă şi lapte copiilor de la şcoală. Istoria – în cazul de faţă *Memoriile* lui Constant – pretinde că Napoleon s-ar fi adresat bătrânei fermiere:

— Bună ziua, tuşă Marguerite, nu eşti curioasă să-l vezi pe împărat?

— Ba da, domnule, aş fi foarte curioasă; ca dovadă, iată un coşuleţ ou ouă proaspete pe care le voi duce doamnei, şi apoi voi rămâne la castel pentru a încerca să-l

zăresc pe împărat. Nu-i vorbă, n-o să-l văd azi atât de bine ca altă dată, când venea cu camarazii lui să bea lapte la tuşa Marguerite…

— Cum, tuşă Marguerite, nu l-ai uitat pe Bonaparte?

— Să-l uit? Bunul meu domn! Credeţi că poate fi uitat – un astfel de tânăr, care era cuminte, serios şi chiar uneori trist, dar întotdeauna bun cu oamenii sărmani? Nu sunt decât o ţărancă, dar aş fi jurat că o să ajungă departe.

— Şi a ajuns, nu?

— Cum de nu!

Tuşa Marguerite l-a recunoscut, pare-se, pe *Napoleone* când acesta i-a cerut pe tonul de altă dată:

— Hai, tuşă Marguerite, ia adă nişte lapte, ouă proaspete, că murim de foame.

Bineînţeles, după gustarea frugală, inevitabila pungă plină cu napoleoni de aur căzu în poala bătrânei fermiere…

Către amiază, înainte de a se urca înapoi în trăsură, el priveşte câmpia ce se întinde spre Rothiere şi murmură:

— Ce frumos câmp de luptă ar fi aici!

Pentru a revedea acest câmp de luptă, va trebui să aştepte nouă ani – şi atunci va avea întreaga Europă contra lui. În acea dimineaţă – dimineaţa zilei de 1 februarie 1814 –, înainte de a porni spre Rothiere, unde avea să fie învins, va evoca din nou amintirile sale de bursier al regelui şi va fi auzit oftând:

— Puteam oare pe atunci să mă gândesc că va trebui să apăr Brienne contra ruşilor?[1]

La Lyon, timp de patru zile, Napoleon îşi joacă foarte bine rolul de suveran. I se adresează discursuri, e tămâiat, i se dedică versuri. El inaugurează, vizitează, prezidează, semnează decretul care acordă titlul de prinţ cumnaţilor săi Bacciochi şi Borghese – de altfel acesta din urmă îl avea deja… –, îşi aruncă, poate, ochii asupra frumoasei

1 în fata primăriei din Brienne a fost ridicată acum un secol o statuie de bronz. Sculptorul — Rochet — l-a reprezentat pe elevul Bonaparte ţinînd într-o mină Vieţi paralele de Plutarh. Pe soclu doar o inscripţie : „Brienne este patria mea, şi aici am încercat primele mele impresii de om“.

Emilie Pellapra, pe care o primeşte în „audienţă particulară” – urmaşii tinerei femei au afirmat acest lucru, dar fără dovezi…

Şi mereu, astăzi la Lyon şi mâine la Milano sau la Paris, între două serbări, după o trecere în revistă sau în seara unei recepţii, ordinele sale privind problemele cele mai diverse pornesc în toate direcţiile:

„Maiestatea-sa n-a intrat în curtea nici unui liceu fără a vedea de îndată numeroase femei la ferestre. Acest sistem este primejdios nu numai din punctul de vedere al economiei…”

Pentru el problema învăţământului este capitală:

„Nu va exista situaţie politică stabilă dacă nu există un corp didactic cu principii fixe. Câtă vreme nu se va învăţa încă din copilărie dacă trebuie să fii republican sau monarhist, catolic sau ateu… statul nu va fi o naţiune…”

El dictează mai departe:

„Prefer să văd copiii dintr-un sat în mâinile unui călugăr care nu ştie nimic altceva decât catehismul său şi căruia îi cunosc principiile, decât în mâinile unui semidoct oare nu are nicio bază pentru morala lui şi nicio idee stabilă… Un călugăr ignorantin este de ajuns pentru omul din popor”.

Îl preocupă şi o altă problemă, mai personală, cea a economiilor:

„Intenţia mea – îi scrie el lui Caulaincourt – este ca de acum încolo călătoriile mele să nu greveze tezaurul public. Toate transporturile şi cheltuielile de călătorie vor fi finanţate de vistiernicul meu din fondurile ce vă sunt acordate prin buget. Călătoria mea şi a împărătesei în Belgia m-a costat 400.000 de franci pentru transporturi, fără a include cheltuielile de poştă. Faceţi-mi un raport asupra cheltuielilor de transport necesare pentru călătoria mea la Milano…”

Atacurile mai mult sau mai puţin perfide ale presei nu limpezesc apele, ci le tulbură. Aceasta constituie pentru Napoleon o permanentă grijă. El scrie la 22 aprilie, din Chambéry: „Domnule Fouché, ziarele se complac, în toate

împrejurările, în a exagera luxul şi cheltuielile curţii, ceea ce determină publicul să facă calcule ridicole şi nesăbuite. Intenţia mea este deci să-i convocaţi pe redactorii ziarelor *Le Journal des Debats*, *Le Publiciste*, *La Gazette de France*, care sunt, pare-se, cele mai răspândite, pentru a le declara că dacă vor continua să nu fie altceva decât ecoul ziarelor şi buletinelor engleze şi să alarmeze fără încetare opinia publică, repetând în mod stupid buletinele de la Frankfurt şi Augsburg fără discernământ şi fără judecată, nu vor avea viaţă lungă; că vremea revoluţiei s-a dus şi că în Franţa nu mai există decât un partid...”

Patru zile mai târziu, el scrie: „Reforma ziarelor va avea loc în curând, căci este prea stupid să avem ziare care nu oferă decât inconvenientele libertăţii presei, fără avantajele acesteia”.

O lună mai târziu: „Ziarele reprezintă un lucru important. Nu se poate spune azi că ar fi răuvoitoare, dar sunt prea stupide; ele scriu fără niciun scop, şi principalele ziare nu vădesc niciun fel de zel faţă de guvern. De altfel, *Journal des Debats*, *Lois du pouvoir executif*, *Actes du Gouvernement* sunt titluri ce amintesc prea mult revoluţia. *La Gazette de France* este un titlu nimerit. Titlul *Journal de Paris* este şi el potrivit; nici titlul *Bulletin de l’Europe* nu este rău; cel de *Courrier jranqais* de asemenea; căci nu sunt de părere că trebuie să avem un singur ziar; dar aş vrea o organizare fără cenzură, căci nu vreau să fiu răspunzător de tot ce pot să spună ziarele. Aş vrea, zic, ca redactorii ziarelor menţinute să fie oameni ataşaţi... Ca spiritul acestor ziare să fie îndreptat în sensul de a ataca Anglia în felul ei de a fi, în obiceiurile, literatura, alcătuirea ei. Geoffroi nu este recomandabil decât din acest punct de vedere, iar Voltaire ne-a făcut cel mai mare rău predicându-ne atât de mult anglomania”.

Napoleon se va ocupa şi de distracţiile publice de altfel, de câte nu se ocupă el? – şi îi va scrie lui Champagny: „Mai mulţi prefecţi au scris şi au tipărit circulare ce interzic să se danseze în apropierea bisericilor. Nu ştiu unde poate duce aceasta. Dansul nu

este ceva rău. Vor oare să ne întoarcem la vremea când li se interzicea sătenilor să danseze?”

*

* * *

De la 24 la 29 aprilie stă la Torino. La 1 mai, dintr-o cochetărie izvorâtă din gloria trecută, îmbracă uniforma pe care o purta la Marengo, inclusiv pălăria cu ceaprazuri, înnegrită de scurgerea vremii, nerenunţând nici la sabia republicană *, şi o trage pe Josefina pe câmpul de luptă, unde o divizie execută retrospectiv mişcările înfăptuite de armată la 14 iunie 1800. Un „freamăt de durere” trece prin rândurile de ostaşi când împăratul, în discursul rostit pentru a comemora acest pelerinaj*, pomeneşte numele lui Desaix, al cărui corp va fi transportat ourând la aşezământul Marele Saint-Bernard[2].

La 6 mai, la Alexandria, Napoleon se pregăteşte să-l primească pe fratele său Jerbme, cu care este în cele mai proaste relaţii. Această întrevedere va avea loc după zece zile de tratative.

Cel mai tânăr dintre fraţii Bonaparte – are cu cincisprezece ani mai puţin decât Napoleon – este cu adevărat un personaj nostim. Când împlinise şaisprezece ani, fratele său, pe atunci prim-consul, îl numise aspirant de marină. În această calitate se îmbarcase pe vasul „Le Foudroyant”, care s-a îndreptat spre Santo Domingo, unde a asistat ca spectator paşnic la recucerirea oraşului Port-au-Prince, ceea ce i-a adus gradul de sublocotenent de marină. Dar uniforma părându-i-se prea puţin împopoţonată, Jérôme, spre stupefacţia amiralului său, preferă să arboreze o superbă ţinută de ofiţer de husari ai lui Berchiny: pantaloni, dolman şi şubă de culoarea cerului peste un veston purpuriu. Femeile nu mai puteau de admiraţie văzându-l astfel costumat... cu atât mai mult cu

2 Sînt în posesiunea documentului prin care Denon aducea la cunoştinţa împăratului, aflat pe atunci la Milano, că la aşezămlnt totul era pregătit pentru înhumarea lui Desaix. Chiar pe marginea scrisorii, Napoleon a scris cîteva rînduri prin care ordona transferarea corpului. (Vezi capitolul Izvoare.)

cât Jérôme nu era de loc băiat urât. Napoleon îl avansase atunci la gradul de căpitan.

La optsprezece ani – se afla pe atunci în rada insulei Martinica – i se încredinţă cu curaj comanda unui bric. Ajuns „cel mai mare” peste vas, el se grăbi – cum războiul între Franţa şi Anglia fusese declarat – să-şi trimită vasul în foc… după care îl lăsă în plata domnului, pentru a pleca să viziteze Statele Unite, unde a contractat pretutindeni datorii considerabile.

Fratele cetăţeanului prim-consul era pur şi simplu dezertor! După ce nu luase războiul în serios – aceasta fiind cea mai moderată expresie ce se poate folosi –, el avea să dea dovadă de aceeaşi uşurătate şi în privinţa căsătoriei sale. Fără autorizaţia fratelui său ori a doamnei Letiţia

— Nu era încă major –, Jerôme se căsători cu graţioasa Elizabeth Patterson, *frumoasa din Baltimore*, şi, continuând să împrumute fără niciun scrupul mii de dolari de la reprezentanţii francezi, se dărui cu frenezie bucuriilor dragostei, alături de soţia sa.

Napoleon, care se pregătea pe atunci să se urce pe tron, fu cuprins de o mânie de nedescris aflând despre noua poznă a descreieratului tânăr. Dar ce putea face? Între cei doi fraţi se întindea Atlanticul…

Atraşi de purpura imperială, doamna şi domnul Jérôme Bonaparte debarcară în primăvara anului 1805 la Lisabona. Urmând instrucţiunile stăpânului său, însărcinatul cu afaceri al Franţei le aduce la cunoştinţă că ţine la dispoziţia fratelui „maiestăţii-sale imperiale” un paşaport, dar că îi este riguros interzis „femeii care îl însoţeşte”.

— Acestea sunt cuvintele folosite de împărat – să păşească pe teritoriul imperiului. „Să nu fie lăsată – mai precizase Napoleon – să debarce la Bordeaux şi să i se notifice ordinul de a se întoarce în America. În notificarea ce-i va fi făcută, să fie numită *domnişoara Patterson*. Vă daţi seama cât de tare mă interesează această problemă”.

J6 rbme ia atunci hotărârea de a veni să se arunce la

picioarele fratelui său; este convins, după cum îşi asigură soţia, că va abţine iertarea şi recunoaşterea căsătoriei lor. După ce se sărută şi îşi jură dragoste veşnică, cei doi soţi se despart…

Ei nu aveau să se mai revadă niciodată!

Aflând de apropiata sosire a vinovatului în Italia, împăratul se teme de reacţiile indulgente ale iubitoarei madre şi îi scrie acesteia pentru a-i dicta atitudinea pe care va trebui s-o adopte faţă de Jérôme.

„Acest tânăr trebuie tratat eu asprime dacă, în unica întrevedere ce i-o voi acorda, se dovedeşte prea puţin demn de numele pe care-l poartă şi dacă stăruie în a voi să continue legătura sa. Dacă nu este dispus să spele dezonoarea aruncată asupra numelui meu prin faptul că şi-a părăsit drapelul şi pavilionul pentru o mizerabilă femeie, îl voi părăsi pentru totdeauna44.

Înainte ca Jérôme să ajungă până la el, împăratul îi scrie din Alexandria fratelui său, precizându-i că „nu există greşeală pe care o căinţă adevărată44 să nu o poată şterge în ochii săi. Dar – şi aceasta este chestiunea primordială – cum să se anuleze această stupidă căsătorie? Napoleon nu-şi face probleme din atâta lucru: „Căsătoria ta cu domnişoara Patterson este nulă în faţa religiei ca şi în faţa legii. Scrie-i domnişoarei Patterson să se înapoieze în America. Îi voi acorda o pensie viageră de şaizeci de mii de franci, cu condiţia ca în niciun caz să nu poarte numele meu. Anunţ-o tu însuţi că n-ai putut şi nu vei putea să schimbi situaţia. Căsătoria astfel anulată prin propria ta voinţă îţi va reda prietenia mea, voi reveni la sentimentele ce ţi le-am purtat de când erai copil, sperând că te vei dovedi demn de aceasta prin grija pe care o vei arăta pentru a merita recunoştinţa mea şi a te distinge în rândurile armatelor mele44.

Pus la curent cu hotărârea luată de împărat, juristul Cambaceres este contrariat de lipsa de jenă a fostului său coleg de Consulat. Căsătoria fratelui mezin al împăratului cu domnişoara Patterson i se pare perfect valabilă. „Nu pot fi de părerea dumneavoastră în privinţa lui Jérôme – îi

răspunde Napoleon la 13 mai.

— Dacă s-ar fi căsătorit în Franţa, în faţa unui ofiţer al stării civile, ar fi fost necesară o hotărâre judecătorească pentru a anula căsătoria. Întrucât s-a căsătorit în străinătate, actul nefiind înscris în niciun registru, minor, fără niciun fel de strn gări, este vorba doar de o căsătorie asemănătoare celei între doi amanţi care se unesc într-o grădină, pe altarul dragostei, în faţa lunii şi a stelelor. Se consideră căsătoriţi, dar odată dragostea consumată, îşi dau seama că nu sunt…”

Timp de zece zile, cei doi fraţi negociază un aranjament, fără a se întâlni. Jerbme rezistă – a lupta zece zile împotriva lui Napoleon este o performanţă!… –, dar în cea de-a unsprezecea zi cedează şi se supune. În sfârşit tânărul este primit şi o oră mai târziu iese din cabinetul imperial „vizibil agitat”, după cum ne spune un martor. Resemnat, Jérôme a părăsit orice speranţă de a-şi mai revedea soţia – cu atât mai mult cu cât nefericita, respinsă de toate porturile europene, se va refugia în Anglia, unde va da naştere unui fiu… dovadă vie pentru duşmanii lui Napoleon a despotismului imperial. În schimb – la 2 iunie –, Jérôme va fi numit căpitan de fregată şi împăratul îi va încredinţa comanda unei escadre, scriindu-i pe tonul cel mai serios din lume: „Nu te bizui pe numele ce-l porţi, gloria cere să nu datorezi nimic decât meritelor tale”. Jérôme va considera despăgubirea insuficientă. Cu de la sine putere el va aborda – hotărât lucru, e un obicei! – o uniformă de căpitan de vas şi îşi va atribui, în plus, titlul de *alteţă imperială*! Jérôme îşi va spori cheltuielile până într-atâta, încât Napoleon, în acelaşi an 1805, va scrie: „Intenţia mea este să-l las să fie închis pentru datorii, dacă această alocaţie nu-i ajunge… Este de neînchipuit cât mă costă acest tânăr, care îmi produce numai neplăceri şi nu e bun de nimic pentru sistemul meu”.

După nouă luni de navigaţie ajunge în Antile, unde Jérôme va reuşi să captureze unsprezece vase de comerţ engleze. Narva sa – „Le Veteran” – izbutind să ajungă la Concarneau în ciuda prezenţei a patru fregate britanice,

aceste fapte de arme îi vor aduce gradul de contraamiral şi titlul de principe francez... Mai mult, împăratul îl va anunţa că, fiindu-i anulată căsătoria, va fi logodit eu prinţesa Caterina, fiica regelui Württembergului. Dar înainte de a se recăsători, Jérôme va trebui să se acopere de glorie, şi împăratul îl va pune – vom fi atunci în ajunul campaniei din 1806 – în fruntea unui corp de armată! Jerôme general va fi la fel de uluitor ca şi Jérôme amiral...

El se va mulţumi să intre în oraşe cucerite de trupele din subordinea sa, să distribuie insigna Legiunii de Onoare prietenilor săi, să facă datorii, să ducă o viaţă galantă.

*

* * *

La 26 mai 1805 are loc încoronarea în domul din Milano, împodobit cu voal şi crep – stilul gotic nu este mai apreciat în capitala Lombardiei ca la Paris. Josefina, care nu va fi încoronată, asistă la ceremonie dintr-o tribună. împăratul trece prin galeria construită în scopul de a-i permite să ajungă de la palat la catedrala Sfântul Ambrosie. Solul este acoperit cu covoare multicolore. A fost adusă de la Monza celebra coroană de fier, şi noul rege al Italiei, pătrunzând în *Duomo*, o ţine în mână ca pe o pălărie. Urmează demnitarii, purtând, ca şi la Notredame, aşa-numitele însemne ale lui Carol cel Mare. Coroana lombardă fiind depusă pe altar, Napoleon, după ce arhiepiscopul Mi lanului a binecuvântat-o, „şi-o pune pe cap, sau mai bine zis şi-o îndeasă cu nădejde", rostind cuvintele sacramentale:

— *Dio me Vha data*, *guai a chi la tecchera*!

— Dumnezeu mi-a dat-o, vai de cel ce se va atinge de ea!

„Era de neînchipuit – ne spune un martor – expresia feţei împăratului în acel moment: chipul lui radia de bucurie". Diplomaţii Prusiei, Spaniei, Bavariei, Portugaliei înmânează apoi „maiestăţii-sale regelui Italiei" cele mai înalte decoraţii ale ţărilor respective.

În aceeaşi seară, în camera Josefinei, ale cărei ferestre dau spre domul ce străluceşte cu mii de lumini,

împăratul este de „o veselie nebună”, îşi freacă mâinile şi repetă râzând:

— Dumnezeu mi-a dat-o, vai de cel ce se va atinge de ea!

După cum a scris Chateaubriand, referindu-se la aceste zile de la Milano: „Un mare popor redeşteptat deschidea ochii pentru o clipă. Italia se trezea din somn şi îşi amintea de geniul său ca de un vis divin”. Ea are pentru prima dată după multe secole un suveran, străin, poate, dar de un neam înrudit cu al său şi care vorbeşte limba sa. Marii seniori se îmbulzesc să-i sărute mâinile şi pe străzile din

Milano italienii pot fi văzuţi aruncându-se la pământ în momentul trecerii *regelui Napoleone*, în speranţa – cel puţin aşa strigă mulţimea – de a avea fericirea să fie striviţi de trăsura lui… Din fericire, n-au fost victime.

Cardinalul Maury tremură în asemenea hal de teamă şi de admiraţie în momentul când este primit de către împărat, încât Napoleon binevoieşte să-l liniştească:

— Veniţi-vă în fire, domnule cardinal!

— Sire – răspunde prelatul –, n-am tremurat în faţa unui mare popor, dar tremur în faţa unui mare om.

Câteva zile mai târziu, Senatul republicii genoveze, la cererea dogelui său, solicită – cu douăzeci de voturi din douăzeci şi două – alipirea de imperiu. Aflând aceste veşti, ţarul va exclama:

— Acest om este nesăţios, ambiţia lui nu cunoaşte margini, este un flagel pentru omenire, vrea războiul, îl va avea, şi cu cât mai curând cu atât mai bine!

Încă înainte de încoronare, aliaţii căzuseră de acord pentru formarea celei de-a treia coaliţii. Rusia, luând conducerea operaţiilor diplomatice, trimisese emisari la Londra, Berlin, Stockholm şi Viena. În afară de Prusia, care dorea să rămână neutră – nu de plăcere, bineînţeles, ci din prudenţă –, toţi făgăduiseră subsidii sau trupe pentru a se năpusti asupra noului imperiu. Austria – la 6 noiembrie 1804 – semnase o convenţie cu ţarul, promiţând să pună în linie de bătaie 235.000 de oameni.

Încoronarea lui Napoleon ca rege al Italiei era un temei suficient pentru a-l alarma pe împăratul Francisc, fostul stăpân al unei părţi a peninsulei. Franţa şi Austria nu aveau oare acum frontieră comună? Viena avea interes, dacă nu voia să fie devorată, să se înarmeze! La rândul ei, Anglia, la 11 aprilie 1805, se lega cu Rusia printr-un tratat de alianţă, „piatră unghiulară" a edificiului care – în concepţia ţarului – se ridica pentru a reda pacea Europei. Trebuia construit un baraj – ca să nu spunem o pavăză – în calea expansiunii franceze. Înţeleptul tratat secret semnat de marile puteri accepta să lase Franţei frontiera de pe Mosela şi de pe Rin. Londra părea pe atunci că-şi luase nădejdea de la Anvers. În schimb, se preciza că Italia, deşi era un regat guvernat de un *napoleonid*, nu va trebui *niciodată* să se alipească Franţei.

Pitt îşi pierde calmul la gândul că Franţa ar putea avea pretenţia să transforme Mediterana într-un lac francez, să cucerească Imperiul otoman şi să alunge Anglia din Indii! Dacă Napoleon reuşeşte să-şi ducă proiectele la bun sfârşit, Anglia va fi definitiv ruinată. Iată de ce Marea Britanie se vede obligată să păstreze Malta, pe care tratatul de la Amiens i-o smulsese. Pitt precizează: „Independenţa Levantului şi a Egiptului, securitatea Italiei meridionale, a insulelor ioniene şi a tuturor posesiunilor Imperiului otoman sunt esenţial legate de necesitatea ca Malta să rămână a Angliei".

Ce pretext va invoca Europa pentru a rupe pacea?

La 5 august 1805 Voronţov explică fără înconjur: „În ce priveşte motivarea şi justeţea unei coaliţii contra lui Bonaparte, aceasta nu poate fi recunoscută decât ca justă şi necesară, date fiind încălcările de către el ale tratatelor de la Amiens şi Lunéville, încoronarea sa ca rege al Italiei, uzurparea Genovei şi, în sfârşit, toate câte pot fi aşteptate de la îndrăzneala lui şi de la puterea enormă şi gigantică pe care şi-a format-o şi care ameninţă toată Europa".

Pentru moment, Napoleon nu este neliniştit peste măsură de tropăitul de cizme ce se aude dinspre Rusia sau Austria. Doborârea Angliei i se pare a fi obiectivul său

principal şi ca atare el atribuie o importanţă capitală mişcărilor şi scopurilor trasate forţelor sale navale: „Ele vor avea o mare influenţă asupra destinelor lumii”, afirmă împăratul. La începutul anului i-a trimis lui Villeneuve, comandantul flotei din Toulon, ordinul de a se îndrepta „în timpul cel mai scurt”, cu toată escadra sa, spre Martinica. Amiralul trebuia să fi părăsit Mediterana înainte de 15 martie. Cu douăsprezece vase de război, şapte fregate şi trei bricuri, el a primit ordinul de a-şi alătura mai întâi, în faţa portului Cadix, cele şase vase ale amiralului spaniol Gravina, apoi de a se îndrepta spre Martinica şi de a-l întâlni acolo pe contraamiralul Missiessy şi escadra lui, care venea din Rochefort. La rândul său. amiralul Ganteaume, pe atunci la Brest, trebuia să pornească „în cel mai scurt timp posibil” spre Fort-de-France. cu escadra sa formată din douăzeci şi unu de vase, şase fregate şi două nave pentru transportul armamentului: „În prealabil – specifica împăratul – trebuie îmbarcaţi pe fiecare vas câte o sută cincizeci de oameni şi pe fiecare fregată câte optzeci. Veţi avea grijă, în plus, ca echipajele să fie complete şi ca garnizoanele să fie alcătuite din oameni sănătoşi şi în stare de luptă…”

Totuşi, Ganteaume nu va putea executa ordinul primit: el se află blocat în portul Brest de o escadră engleză care patrulează în faţa ieşirii din port şi care este mai puternică decât îşi închipuie împăratul. Acesta transmite, într-adevăr, plin de antren, ordine după ordine: „Încercaţi să atacaţi şi să capturaţi cele şapte sau opt vase de patrulare engleze. Adresaţi contraamiralului Gourdon, comandantul escadrei noastre de la Ferrol, alcătuită din patru vase şi două fregate, precum şi escadrei spaniole semnalul de a vi se alătura. Unindu-vă astfel cu aceste escadre, vă veţi îndrepta pe drumul cel mai scurt spre insula noastră Martinica”.

În total, escadrele reunite „în insula noastră Martinica” trebuiau să formeze o armadă de patruzeci până la cincizeci de vase de linie. De ce erau trimise astfel, fiecare în parte, să se reunească în îndepărtata Mare a

Caraibilor? împăratul intenţiona în felul acesta să-i deruteze pe englezi şi să-l extenueze pe Nelson, pornit în urmărirea lui Villeneuve. Flota franceză, astfel adunată sub comanda lui Ganteaume, trebuia să revină în Europa, să atace vasele engleze ce se puteau afla dincolo de Ouessant, să forţeze apoi trecerea în Marea Manecii şi să ocupe în sfârşit locul cel mai îngust al pasului Calais pentru a proteja viitoarea debarcare a armatei imperiale în Anglia… Acesta era planul urzit de Napoleon în primele luni ale anului 1805, plan pe care marinarii de azi îl apreciază ca fiind mai puţin extravagant decât l-au considerat unii.

Pentru el, a străbate de două ori Atlanticul pe vase cu pânze era un lucru la fel de simplu cum ar fi fost să ordone câtorva brigăzi uşoare să se ascundă îndărătul unui mamelon şi să surprindă inamicul ivindu-se la momentul potrivit pe un câmp de luptă… „Încredinţându-vă comanda unei armate atât de importante – îi explică împăratul lui Ganteaume – şi ale cărei operaţii vor avea o influenţă atât de mare asupra destinelor lumii, contăm pe devotamentul, talentele şi ataşamentul dumneavoastră faţă de persoana noastră”.

Devotamentul, talentele şi ataşamentul vor fi zădărnicite de curenţi, de lipsa de vânt. prielnic şi de maree, care par să nesocotească planurile împăratului şi să asculte de ordinele amiralităţii britanice: Villeneuve, întârziat în deplasarea sa, nu găseşte la Cadix întăririle spaniole aşteptate, El nu descoperă în portul iberic decât câteva „mizerabile vase”, deservite de o nu mai puţin „mizerabilă adunătură11 de mateloţi. Missiessy nu se prezintă la întâlnirea din Martinica, la Fort-Roval! Cât despre Ganteaume, acesta e mereu blocat la Brest. Puternica escadră britanică continuă să stea de pază la ieşirea din port. „Fiţi sigur că englezii vor expedia parte din trupe şi vase în America”, îl asigură totuşi împăratul pentru a-l linişti, deşi nu are niciun fel de informaţii în acest sens, ba chiar îi precizează plin de optimism că inamicul „nu va păstra mai mult de 21 sau 22 de vase în

faţa Brestului”. Napoleon – care dă ordine de la 500 de kilometri depărtare de Bretania – consideră că nu e nicio clipă de pierdut! În tot cursul lunii aprilie 1805 el îi adresează lui Ganteaume mereu aceeaşi întrebare: de ce nu iese din port în timpul nopţii? Dar trec săptămâni şi luni fără ca Ganteaume să încerce sau să reuşească să ridice ancora.

„Cum e posibil – întreabă Napoleon stupefiat – ca el, care e la curent cu toate proiectele mele, să lase inamicul să apară fără a face nicio mişcare?” Oare există o altă forţă engleză în linia a doua, staţionată îndărătul fregatelor, dincolo de Ouessant? în acest caz, continuă împăratul, „de ce Ganteaume nu a alungat fregatele de patrulare pentru a afla ce este dincolo de ele”? Fireşte, acestea sunt ordinele unui comandant de trupe terestre, după care niciun fel de vânturi sau furtuni nu trebuie să stânjenească înaintarea unei escadre, aşa cum nicio aversă zdravănă nu trebuie să împiedice un corp de armată să ajungă în cantonament la ora stabilită. Totuşi, Ganteaume, prudent şi de loc curios, se fereşte să părăsească portul unde stă atât de bine la adăpost…

La 6 iulie Napoleon părăseşte brusc – şi în mare grabă – Genova, plecând spre Paris. Mergând spre capitală, el este mereu obsedat de mişcările pe care trebuie să le execute escadrele lui, ascultând de ordine transmise de corvete pe care împăratul e foarte mirat că nu le vede sărind pe valuri… De vreme ce trebuie să-şi ia nădejdea de la concentrarea din Martinica, regruparea va trebui să aibă loc în largul coastelor franceze! Astfel, de la Saint-Cloud, la 20 iulie împăratul îi scrie lui Ganteaume: „Când veţi primi această scrisoare, noi vom fi deja în persoană la Boulogne, şi totul va fi îmbarcat, concentrat afară din radă, astfel încât va fi de ajuns să fim trei zile stăpâni pe mare, în condiţiile meteorologice obişnuite ale anotimpului, pentru a nu avea nicio îndoială asupra reuşitei… Dacă inamicul se răreşte în faţa dumneavoastră, înseamnă că e convins că ofensiva trebuie să vină din partea lui Villeneuve. Dejucaţi-i calculele luând

dumneavoastră înşivă ofensiva14.

Lui Villeneuve, care trebuie să se fi întors acum de la întâlnirea ratată din Martinica, Napoleon îi indică planul său: de îndată ce flota combinată va face joncţiunea cu cele cincisprezece vase ale contraamiralului Gourdon, staţionate la Ferrol, şi, pe de altă parte, la Brest –, cu cele 21 de vase ale lui Ganteaume va manevra în aşa fel cu toate aceste forţe reunite, încât să lovească cele 70 de vase de patrulare britanice care continuă să stea de pază în Canal. Acestea formează o barieră care, din tabăra de la Boulogne, pare de netrecut.

Pe scurt, împăratul o repetă, flota franceză va trebui să pună stăpânire pe pasul Calais, fie chiar şi numai pentru trei, patru sau cinci zile… Aceste câteva zile, pe care Napoleon aproape că le cerşeşte amiralilor săi, trebuie să-i permită – cel puţin aşa gândeşte el – să invadeze în sfârşit perfida Anglie.

„PIRUETA41 DE LA BOULOGNE
PROFITAŢI DE FAVORURILE
SORŢII CÂND CAPRICIILE EI VĂ
SUNT PRIELNICE; TEMEŢI-VĂ CA
EA SĂ NU SE SCHIMBE:
DOAR E FEMEIE.
Napoleon

Când, la 3 august, împăratul soseşte la micul şi fermecătorul castel din Pont-de-Briques, totul pare gata pentru invadarea insulelor britanice. Primele medalii comemorative ale debarcării în Anglia au şi fost bătute! Trupa teatrului Vaudeville a şi primit ordin să se pregătească de îmbarcare, pentru a da reprezentaţii cu repertoriu francez la Londra!… Douăzeci de milioane de cartuşe aşteaptă să fie distribuite ostaşilor din „armatele de pe coasta Oceanului44. Lăzile ce vor fi transportate de şalupe şi şalande în ziua „Z11 sunt adunate la un loc. Napoleon a hotărât: debarcarea – pe un front lat de 200 de nave – va avea loc pe coastă, la 113 kilometri de Dover, chiar în locul unde debarcase odinioară Iuliu Cezar. Direcţia: Londra prin Canterbury şi Chatham. Poate – căci

şi acest lucru este prevăzut, după cum ne informează Albert Chatelle – englezii vor încerca „o ultimă apărare la 10 km de Londra, la Bleakheath. unde odinioară Cromwell pusese pe fugă trupele lui Carol!”. Se discută proiectele cele mai extravagante. Un membru al Academiei de ştiinţe propune mareşalului Davout, cu toată seriozitatea, crearea unui corp de „călăreţi pe marsuini”. Echipamentul prevede şa, zăbală şi frâu. Pentru cazul că marsuinul, atras de vreo sardea, şi-ar răsturna călăreţul din şa, se recomandă ca acesta să fie înzestrat cu două băşici de înot…

Boulogne este în fierbere, ca şi întreaga Franţă, e cuprinsă de *febra războiului* – cum a botezat-o *Le Moniteur*. Moralul trupei este excelent şi disciplina stârneşte admiraţia lui Măreţ, care-i scrie lui Talleyrand: „Ceea ce mă surprinde e liniştea profundă ce domneşte: nu vezi un om, dar ajunge o singură bătaie de tobă ca să apară zece mii… De fiecare dată când răsare soarele, toţi ochii se îndreaptă spre coasta alburie a Angliei, toate inimile blestemă marea şi-i ameninţă pe englezi… Se calculează, se presupune, se bănuieşte o apropiată debarcare…”

„Am aici mari armate – o anunţă împăratul pe „micuţa sa Josefina44 –, mari flotile şi tot ceea ce mă poate face să-mi petrec vremea în chip plăcut. Mi-ar lipsi doar buna mea Josefina. Dar nu trebuie să-i spun aceasta. Ca să fii iubit, trebuie ca femeile să se teamă şi să se îndoiască de ascendentul lor44.

Cum Napoleon s-a plâns în prezenţa lui Murat că nu vede la Boulogne „decât mutre mustăcioase44, acesta se grăbeşte să-i propună cumnatului său „o frumoasă şi spirituală doamnă genoveză44 care manifestă „cea mai vie dorinţă de a o vedea pe maiestatea-sa44. Împăratul acordă „râzând44 o întâlnire între patru ochi solicitantei… Şi tânăra genoveză – poate o oarecare doamnă Piatti, după cum ne sugerează Pierre-Andre Wimet – vine de patru sau de cinci ori să se întâlnească cu Napoleon în alcovul cu lambriuri din apartamentul său, situat la primul etaj al castelului.

Dar nu este vorba decât de un divertisment de războinic. împăratul nu e mai puţin absorbit de pregătirile sale. El declară ministrului Decrès: „Englezii nu ştiu ce-i aşteaptă! Aici toate pregătirile merg bine; dacă la trecere suntem stăpâni pe situaţie timp de douăsprezece ore, s-a zis cu Anglia!”

Cu condiţia – totuşi! – ca Villeneuve să binevoiască să sosească. Or, a doua zi după instalarea sa la Pont-de-Briques, Napoleon află că Villeneuve, îndreptându-se spre Brest la 22 iulie pentru a-l elibera pe Ganteaume, s-a ciocnit cu flota sa franco-spaniolă de pânzele amiralului Calder. Deşi – în ciuda pierderii a doua vase spaniole – avea avantajul superiorităţii numerice, nefericitul comandant al escadrei combinate nu a cutezat să-i urmărească pe englezi, care s-au făcut nevăzuţi. După aceea Villeneuve s-a retras la Vigo. Napoleon presupune că amiralul a acostat în port numai pentru a-şi lăsa acolo răniţii şi că a pornit apoi spre Marea Manecii, unde întreaga armată de invazie îl aşteaptă „cu nelinişte”: „Dacă n-aţi pornit încă, atunci porniţi – îi ordonă împăratul.

— Îndreptaţi-vă cu îndrăzneală împotriva inamicului…” Mereu optimist, el precizează, în scopul de a-l linişti pe amiral: „Englezii nu sunt atât de numeroşi cum credeţi… îi ţinem pretutindeni cu sufletul la gură. Pentru măreţul scop de a favoriza o debarcare în acest stat care de zece secole asupreşte Franţa, putem muri cu toţii fără a regreta. Acestea sunt sentimentele ce trebuie să-i anime pe toţi soldaţii mei…”

La Boulogne, pentru a menţine treaz spiritul de luptă al trupelor sale, Napoleon hotărăşte să ordone un exerciţiu de alarmă tocmai în momentul când soţia mareşalului Ney dă un bal la Montreuil. „Alarma a fost generală – povesteşte regina Hortense fiecare voia să fugă şi era desperat că se află la bal tocmai în momentul trecerii în Anglia. O mulţime de tineri ofiţeri prezenţi la această serbare s-au năpustit pe drumul spre Boulogne, pe care l-am străbătut ca şi ei cu iuţeala fulgerului, escortată de generalul De france, care ardea de nerăbdare să ajungă

lângă împărat… În sfârşit, sosesc; întreb de împărat şi aflu că într-adevăr condusese acţiunea de îmbarcare a tuturor taberelor în timpul nopţii, dar că se întorsese „A

Napoleon pare încântat de rezultat. Ah! Dacă Villeneuve ar putea veni! Se şi vede debarcând, intrând în Londra, iar apoi, rapid, după ce-şi va fi organizat cucerirea, întorcându-se brusc spre Germania pentru a înfrunta lenta concentrare a trupelor austro-ruse. De fapt, Napoleon ştie tot ce se petrece dincolo de Inn. La 5 august Laforest îi spunea lui Hardenberg:

— Împăratul ghiceşte toate intenţiile inamicului său şi cuprinde cu o ochire rapidă consecinţele cele mai îndepărtate.

Într-adevăr, Napoleon contează să prevină atacul noilor aliaţi şi să se afle „la Viena înainte de luna noiembrie 14. Pentru moment, împăratul continuă să-şi închipuie că şeful flotei combinate şi Ganteaume au reuşit să se unească şi că vasele lor vor sosi împreună şi la timp la Boulogne pentru a participa la marele proiect. Din nefericire, la 25 august este informat că Villeneuve, după ce a patrulat treisprezece zile în largul coastelor spaniole, a revenit la Cadix. împăratul nu găseşte cuvinte pentru a califica această „purtare infamă”. Acum totul e pierdut! Cum să traverseze pasul Calais având în faţă marea şi amenințâtoarea flotă britanică? Fără a mai vorbi de cele patruzeci de nave ale lui Nelson, care patrulau la intrarea în Canalul Mânecii şi continuau să-l împiedice pe Ganteaume să iasă din tristul său port! Napoleon stabileşte un nou plan: „Din această clipă – îi scrie el lui Talleyrand – îmi schimb dispozitivul forţelor… Este vorba de a câştiga douăzeci de zile şi de a-i împiedica pe austrieci să treacă peste Inn, în timp ce eu voi trece Rinul… Nici prin minte nu le trece cât de rapid voi face o piruetă cu cei două sute de mii de oameni ai mei”.

El nu va lăsa în faţa englezilor decât douăzeci şi cinci de mii de soldaţi, ceea ce va fi întru totul suficient pentru a evita orice veleitate a britanicilor de a debarca. Bineînţeles, împăratul foloseşte viclenia, răspândind

zvonul că numai treizeci de mii de oameni din armata de pe coasta Mării Mânecii se vor îndrepta spre Dunăre:

— După ce voi da o lecţie Austriei, voi reveni la proiectele mele.

Formidabilul ordin *stânga-mprejur şi-nainte marş*! se dă cu o precizie matematică. „Taberele de la Boulogne, Ambleteuse, Amiens, Saint-Omer – va relata căpitanul Aubry – se pun în mişcare în sunetul tobelor, trompetelor, fanfarelor. E un vuiet, un vacarm, un entuziasm ce nu se poate imagina44. Trupele trec prin faţa lui Napoleon strigând: *Trăiască împăratul*! şi hăulind în gura mare *Cântecul plecării* de Mehul:

Victoria, cântând, cărarea ne-o croieşte Sublima libertate îndrum-ai noştri paşi!

La 28 august, garda porneşte la drum intonând un cântec de circumstanţă, compus de directorul trupei teatrului Vaudeviile:

Domnii cei de pe Tamisa N-au temeiuri să exulte.

Căci partida-i amânată Doar o clipă, nu mai multe…

Zi şi noapte, oamenii mărşăluiesc spre Rin. „Inundăm oraşele şi satele… Pe toate chipurile şi în inimi domneşte bucuria”.

Armata de la Boulogne străbate Franţa – dormind… „Se ţineau unii pe alţii în rânduri ca să nu cadă – va relata căpitanul Coignet pe cei ce cădeau, nimic nu-i mai putea deştepta. Cădeau prin şanţuri, iar loviturile cu latul sabiei nu dădeau niciun rezultat. Fanfara cânta, tobele băteau semnalul de atac, dar nimic nu putea birui somnul…”

Împăratul a prevăzut, a coordonat şi a reglementat totul; el îi dictează lui Daru, „uluit de admiraţie”, itinerarul celor şapte torente umane ce vor străbate nordul Franţei şi vor mărşălui în uruitul „tunurilor grele ce se îndreptau spre Austerlitz”. Când Napoleon întâlneşte pe drum vreo mică unitate rătăcită, fără a consulta niciun fel de însemnări, îi indică punctul de popas.

Care sunt de fapt forţele de care va putea dispune, de vreme ce a trebuit să lase 25.000 de oameni la Boulogne şi 50.000 în Italia sub comanda lui Massena?

„Marea armată” imperială care se află în Germania poate alinia 186.000 de francezi şi 33.000 de soldaţi din Bavaria. Baden sau Württemberg, noii săi aliaţi. În faţa lor, 245.000 de austrieci şi ruşi, la care trebuie adăugaţi 50.000 de englezi, suedezi şi napolitani, care au intrat şi ei în joc. Disproporţia forţelor nu-l sperie pe împărat. Un singur punct îl neliniştеşte: Prusia. Dacă aceasta se întoarce contra lui. Napoleon va avea de luptat împotriva a 200.000 de oameni în plus! Din fericire, cu toată presiunea exercitată de ţar, Frederic-Wilhelm tergiversează. Trebuie deci să i-o ia înainte:

— Timpul nu aşteaptă – declară Napoleon –, iar zilele sunt cât nişte ani!

Trecând prin Saint-Cloud, miniştrii remarcă aerul lui vesel:

— Înainte de 12 octombrie, Austria va fi sfârtecată – prezice Napoleon.

Până una, alta, austriecii trec la ofensivă şi-l atacă pe electoiul de Bavaria, aliat al împăratului.

— Nu e mult de când mai speram – declară Napoleon Senatului la 23 septembrie – că pacea nu va fi tulburată; ameninţările şi ultragiile mă lăsaseră impasibil; dar armata austriacă a trecut Innul; Münchenul este cotropit; electoiul de Bavaria este alungat din capitala sa; toate speranţele mele s-au spulberat… Sufăr la gândul preţului de sânge pe care va trebui să-l plătească Europa; dar numele de francez va dobândi o nouă strălucire.

Totuşi, revenind de la palatul Luxembourg la Tuilerii, împăratul nu este primit de mulţimea de gură-cască aşa cum era obişnuit. Reînceperea războiului pe continent – şi a inevitabilelor recrutări – nu bucură pe nimeni. Pacea a fost atât de scurtă! Şi ce dacă Viena atacă Münchenul? Münchenul nu a fost niciodată al Franţei! Strategii de uliţă nu înţeleg de ce agresiunea austriacă trebuie neapărat să declanşeze un conflict naţional! Iar presei, care se face prea făţiş ecoul opiniei publice, împăratul îi reproşează că nu are inima destul de franceză. Cursurile la bursă scad, falimentele se ţin lanţ. Napoleon constată cu amărăciune:

până şi Banca Franţei se află „într-o situaţie anevoioasă44. Lumea se înghesuie în faţa ghişeelor, unde trebuie să faci coadă mai bine de o oră pentru a schimba bancnotele pe aur. Napoleon are nevoie de bani, iar banca, pentru a răspunde cererilor, a trebuit să recurgă la inflaţie; Biletul de bancă este devalorizat cu 10%. Trebuie umplute casele băncii! După cum constată împăratul:

— Aici nu voi putea face ordine.

Aceasta se petrece în ajunul unei bătălii victorioase! Totuşi nemulţumirea nu este mai puţin generală. Din nou, ca şi în ajunul bătăliei de la Marengo – şi tot aşa va fi încă zece ani –, Napoleon nu are voie să se lase învins; căci altfel şi-ar vedea imperiul prăbuşindu-se: el este condamnat să învingă mereu.

El nu respinge niciun sprijin şi, mai cu seamă, pe cel al emigranţilor care vor să se înroleze în armată:

— Dacă vreţi – i-a spus lui Thiard în ajunul plecării –, n-am nimic împotrivă să vă iau cu mine. „Şi fără a aştepta răspunsul meu, pe care nu era greu să-l ghicească după satisfacţia ce mi se întipărise pe chip” – povesteşte Thiard, Napoleon continuă:

— Nu ştiu ce grad să vă dau. Nu sunt stăpânul armatei. aşa cum se crede. Trebuie să procedez cu multe menajamente faţă de ea. Se ştie că aţi servit în armata lui Conde! Nu vă pot face decât căpitan…

„I-am răspuns că apreciam la justa valoare ceea ce îmi oferea, dar că dacă găsea vreun inconvenient în a-mi acorda fie chiar şi acest grad, exista o soluţie: să-mi permită să port trifoiul iar apoi, după prima bătălie, să-mi acorde în faţa armatei ce grad va crede de cuviinţă.

— Nu, nu – răspunse el.

— Nu vreau să merg atât de departe. Dacă vă convine, veţi fi căpitan de grenadieri călare, în garda mea, şi nu mă veţi părăsi.

Chipul meu se întunecă.

— Ce s-a întâmplat?

Mi-e cam ruşine s-o mărturisesc, după cum şi atunci mi-a fost ruşine să-i spun, dar aşa e firea mea: i-am

răspuns că servisem întotdeauna în trupele uşoare şi că, prin urmare, nu ştiam dacă m-aş putea deprinde cu *tălpile groase*. El zâmbi şi-mi spuse:

— Nu-i nimic. Atunci la vânătorii călări!

Şi astfel – încheie Thiard – am deschis încă o poartă emigranţilor”.

*

* * *

Împăratul îşi regăseşte armata la Strasbourg. La 1 octombrie diviziile trec Rinul. Soldaţii poartă rămurele prinse la reverele uniformelor, în chip de lauri, şi sub o ploaie torenţială defilează în faţa zeului lor. El este atât de murat „încât picăturile ce-i curg de pe haine se împreunează sub burta calului, formând acolo un fel de pârâiaş[3]. Nu trece mult, şi pălăria lui începe să semene cu cele purtate de cărbunarii din Paris. Strigătele de *Trăiască împăratul* ale oamenilor săi îi încălzesc inima, dar nu-l

3 Ornament purtat pe vremuri, în loc de epoleţi, de ostaşii din garda republicană. — Nota traci.

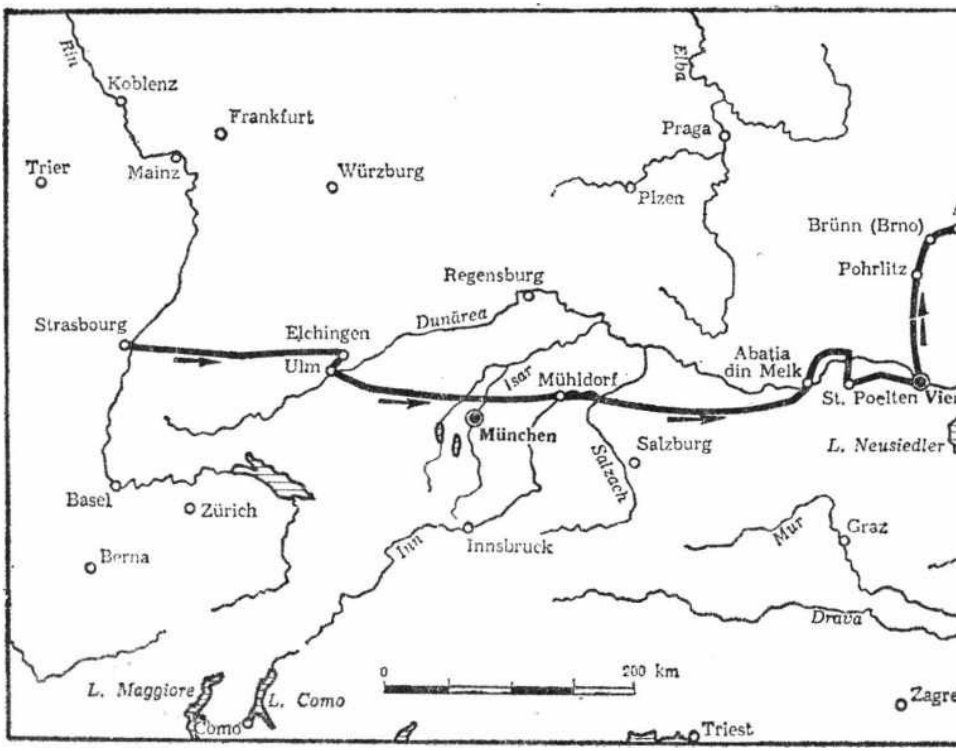

abat de la gândurile sale. Generalul Mack, în fruntea a 80.000 de austrieci, a înaintat în Bavaria şi a ocupat oraşul Ulm, pe malul Dunării. Planul împăratului este ca, după ce va trece Rinul, să opereze o vastă mişcare în evantai spre sud, un semicerc, pentru a cădea în spatele inamicului, a-l da peste cap şi a invada poziţia lui. Astfel el va tăia austriecilor orice posibilitate de retragere spre Viena.

Campania începe în pas de şarjă şi sub o ploaie necruţătoare. La 7 octombrie. Napoleon a şi ajuns la Donauworth, în aval de Ulm, unde asistă la trecerea Dunării de către gardă. În ciuda potopului ce se revarsă peste grenadieri şi vânători, ţinuta de marş este impecabilă: frac militar, guler negru, ghetre cenuşii, pălăria şi mantaua făcute sul pe raniţă, panaşul legat cu sfoară de teaca sabiei. „Biata gardă imperială! – va exclama căpitanul Billon –, câtă oboseală îndura! Abia ajungeam la halta sau la cantonamentul indicat ca loc de

odihnă, că iată mereu câteva batalioane obligate să se smulgă din plăcerile bivuacului, pentru a urma în pas alergător, cu burta goală, uneori în bătaia viscolului, magica redingotă cenuşie. Era tare hărtănită şi ponosită această celebră redingotă: toată partea ei dreaptă nu mai era decât o zdreanţă pârlită la focurile de tabără, dar, aşa cum era, am admirat-o şi am venerat-o adesea ca pe o relicvă”. Când *Tunsul* trece prin faţa coloanei, un murmur îl precede de departe: *împăratul*! *împăratul*! Atunci spinările strivite de raniţe se îndreaptă şi nu mai simţi cele zece leghe pe care le-ai străbătut, ba uiţi şi de cele două leghe pe care le mai ai de făcut până la popas… Cu *el*, cu o pipă şi cu gloria”, cine n-ar fi mers până la capătul lumii?… Dacă unii se plâng şi ridică glasul, împăratul îi apără şi explică:

— Au dreptate, dar îi fac să îndure atâta oboseală tocmai pentru a le cruţa viaţa!

Auzindu-l, soldaţii, îmbărbătaţi, îşi îndreaptă raniţa săltând umărul şi continuă să înainteze. Napoleon este plin de noroi ca şi ei, mărşăluieşte în ploaie ca şi ei, îşi bate joc de ninsoare şi de vânt ca şi ei. Cu câtă iscusinţă ştie să le vorbească: „Ne ţinea discursuri în stilul împăraţilor romani – va scrie unul dintre ei –, ne vorbea despre situaţia inamicului, despre proiectul unei mari bătălii şi despre încrederea pe care o avea în noi”.

Dar marşurile, luptele nu întrerup serviciul de paradă.

La popasuri, garda veghează asupra împăratului. Fie că Napoleon se află în cort, încartiruit într-o cocioabă sau instalat cu reşedinţa într-un castel, locul unde se află se cheamă „palatul”. Un batalion de vânători sau de grenadieri asigură serviciile de onoare şi de poliţie, un escadron şi un pichet de cavalerie din gardă care nu se depărtează cu un pas de împărat sunt repartizate zilnic pentru a-i asigura escortele. Oamenii ce vor veghea asupra „Lui” arborează atunci aşa-numita ţinută „de palat”. Căciula e periată din răspăr şi „în coloană, câte unul, cu caporalul în frunte – după cum ne-a povestit ca nimeni

altul maiorul Lachouque –, fiecare grenadier sau vânător aranjează pieptănătura celui dinaintea sa, face nodul la două degete de extremitatea cozii, înfige acul cu vultur şi scutură praful cu peria de haine”.

În această primă jumătate a lunii octombrie, lungi etape urmează una după alta. „Dacă îmi lasă posibilitatea să execut câteva marşuri – îi scrie împăratul lui Talleyrand la 12 octombrie –, sper să-i dau peste cap”. Dar el merge uneori atât de repede, încât s-a întâmplat o dată ca serviciile de onoare şi cele ale intendenţei să nu poată ţine pasul cu el. În seara aceea, poposind la prezbiteriul protestant din Oberfallheim, el remarcă, aşezându-se la masă, în faţa unei omlete pregătite de un aghiotant şi bând o sticlă de bere:

— Este destul de neplăcut să n-ai decât bere proastă într-o ţară a Europei atât de fertilă, în timp ce în Egiptul de sus, chiar în timpul traversării deşertului, nu mi-a lipsit niciodată vinul meu de Chambertin.

Trupele pe care generalul Karl Mack, retranşat în Ulm, le chemase în ajutor din Tirol au fost întâlnite de Murat la Wertingen şi împrăştiate. Napoleon – în 10 ale lunii – a poposit la Augsburg, la electorul de Trier! Generalul austriac află cu uimire că cele trei poduri de peste Dunăre dintre Ulm şi Donauworth au fost cucerite, iar Ney este pe cale de a forţa fluviul într-un al patrulea sector, dincolo de Ulm!

„Vălul de pe ochii lui Mack este deodată sfâşiat – relatează Ségur, aghiotantul împăratului.

— E pentru el ca o lovitură de trăsnet. Îşi dă seama că, fără a studia poziţiile, fără a prevedea din ce parte vor năvăli forţele franceze şi de ce avea să se teamă cel mai mult, efectivele şi caracterul adversarului său, lăsase să treacă neobservaţi pe lângă el două sute de mii de oameni şi nu băgase de seamă decât în momentul când s-a văzut împresurat…”

În ziua de 13 – ajunul bătăliei de la Elchingen – Napoleon se adresează armatei: „Nu sunt nici cincisprezece zile de când am trecut Rinul, iar Alpii

Württembergului, Neckarul, Dunărea şi Lechul, bariere atât de vestite ale Germaniei, nu au reuşit să întârzie marşul nostru nici cu

— Zi, nici cu o oră, nici cu o clipă… Vor trece încă cinci sute de ani, dar nepoţii şi strănepoţii voştri vor veni mereu să se alinieze sub acvilele voastre, vor şti în amănunţime tot ceea ce voi veţi îndeplini mâine şi vor vedea strălucirea pe care curajul vostru o va da pentru vecie acestor acvile. Mereu vor vorbi despre aceasta; veţi fi pomeniţi din tată în fiu, spre admiraţia generaţiilor viitoare44.

A doua zi Napoleon îi ordonă lui Ney să ocupe podul şi înălţimile de la Elchingen, situate la 7 kilometri de Ulm. Operaţia prezintă unele dificultăţi, deoarece trebuie puse la loc, sub focul austriecilor, traveele unui pod care fuseseră scoase. Cu câteva zile mai înainte, Murat, obosit de lungile explicaţii strategice pe care Ney considera util să

— Le dea, ridicase din umeri declarând:

— Nu-mi întocmesc niciodată planurile decât avându-l pe duşman în faţă.

Iată de ce Ney, în această dimineaţă, în faţa Elchingenului, unde-şi va câştiga titlul de duce, nu se poate abţine să nu-i spună lui Murat:

— Prinţe, veniţi cu mine să vă faceţi planurile căci duşmanul este în faţă.

Şi, în uniformă de gală – o uniformă în stare să-l facă pe Murat să pălească de invidie –”, se aruncă în mijlocul focului44.

Arhiducele Ferdinand reuşeşte totuşi să iasă din Ulm în fruntea a douăzeci de mii de oameni şi să răzbească spre Boemia. Murat va porni în urmărirea lui, îl va ajunge şi va captura douăsprezece mii de prizonieri, şapte generali şi tezaurul armatei.

Dar Mack?

El a rămas la Ulm cu treizeci de mii de oameni. La 15 octombrie, în timp ce operaţia de împresurare a oraşul ui se încheie, ploaia – mereu torenţială – îl sileşte pe

Napoleon să se refugieze în cătunul Hasslach. Ségur îl regăseşte la o fermă, „moţăind lângă sobă, în timp ce un tânăr toboşar, moţăind şi el. ocupa cealaltă parte a sobei14. Acest spectacol neaşteptat îl surprinde pe Ségur. I se relatează că la sosirea împăratului au vrut să-l scoată de acolo pe copilul de trupă, dar acesta s-a împotrivit energic, exclamând:

— E loc pentru toată lumea; mi-e frig, sunt rănit; aici sunt, aici rămân.

Auzindu-l, Napoleon izbucnise în râs, ordonând „să-l lase pe scaunul lui de vreme ce ţinea atât de mult la el44. Şi astfel împăratul şi toboşarul au putut fi văzuţi dormind faţă-n faţă, înconjuraţi de generali şi mari demnitari. Aceştia, în picioare, aşteptau ordinele pe care stăpânul avea să le dea la deşteptare.

Dimineaţa, de pe o înălţime expusă focului inamic, Napoleon priveşte panorama Ulmului. Oraşul se înfăţişează privirilor sale ca o frumoasă pradă ce urmează să-i cadă în braţe. Fortăreaţa – relativ mică – este într-adevăr prost apărată. Garnizoana încearcă o ultimă ieşire. Dragonii lui La Tour atacă, vânătorii călări din Gardă şi mamelucii pun mina pe săbii şi, în câteva clipe, încăierarea devine înfiorătoare. „Oamenii – va raporta căpitanul Krettly – luptau corp la corp pe caii lor, înglodaţi în noroi până la scări. Eram atât de aproape unii de alţii, încât nu ne puteam sluji de vârfurile săbiilor, ci izbeam în obraz cu mânerele grele41.

Cavaleria inamică se retrage, iar împăratul ordonă să se înceapă bombardarea oraşului. La căderea serii, Ségur îi va cere lui Mack să predea poziţia. Generalul austriac speră că vor sosi ruşii. Crezând că aceştia sunt la Dacliau – care însă e ocupat de trupele franceze –, el cere un răgaz de opt zile, convins fiind că aliaţii Austriei îi vor veni în ajutor. Discuţia se prelungeşte până-n zori. În cele din urmă, prinţul Mauriciu de Lichtenstein, trimis de mareşalul Mack la Napoleon, cere ca armata din Ulm, după capitulare, să se poată întoarce în Austria.

— Dacă vă las să plecaţi – exclamă împăratul – ce

garanţie am că trupele dumneavoastră nu vor fi puse din nou să lupte împotriva mea după ce vor face joncţiune cu ruşii? îmi amintesc de Marengo. L-am lăsat pe domnul de Melas să treacă, iar apoi a trebuit ca Massena să lupte cu trupele lui două luni mai târziu, cu toate făgăduielile cele mai solemne pe care le făcuse de a negocia pacea!

În cele din urmă Mack acceptă să capituleze fără condiţii. La 20 octombrie, garnizoana din Ulm, prizonieră – circa douăzeci şi şapte de mii de oameni, optsprezece generali, patruzeci de drapele şi şaizeci de tunuri cu atelajele lor –, defilează prin faţa lui Napoleon. Trei mii de răniţi au rămas în oraş. Coborând de pe calul său alb, împăratul se plasează în faţa generalilor săi. Poartă redingota sa cenuşie şi „pălăria sa urâtău. La dreapta şi la stânga se înşiruie trupele lui Ney şi Marmont, cu armele încărcate. Cel dintâi înaintează generalul învins, care întinde împăratului sabia sa, exclamând:

— Iată-l pe nefericitul Mack!

Defilând, prizonierii îşi încetinesc pasul. Mulţi strigă: *Trăiască împăratul*! „Un astfel de spectacol nu poate fi redat – va scrie mareşalul Marmont mulţi ani mai târziu –, şi impresia pe care mi-a lăsat-o îmi este încă prezentă în minte. Soldaţii noştri erau ca îmbătaţi de mândrie!”

Un colonel austriac îşi mărturiseşte mirarea văzându-l pe împăratul francezilor murat de ploaie, plin de noroi, „la fel de obosit ca cel din urmă toboşar al armatei, dacă nu şi mai mult”.

Napoleon a auzit.

— Stăpânul vostru – declară el – a ţinut să mă oblige să-mi amintesc că sunt soldat; sper că-şi dă seama că tronul şi purpura imperială nu m-au făcut să-mi uit meseria dintâi…

După lunga defilare – care va continua timp de cinci ore –, împăratul ordonă să fie chemaţi în faţa lui generalii austrieci.

— Domnilor – le spune el –, stăpânul vostru poartă contra mea un război nedrept; vă spun deschis, nici nu ştiu pentru ce mă bat; nu ştiu ce vrea de la mine.

Împăratul Francisc să se grăbească, aşadar, să încheie pace!

— Este momentul să amintesc – adaugă Napoleon – că toate imperiile au un sfârşit; ideea că sfârşitul dinastiei casei de Lorena nu e departe trebuie să-l înspăimânte.

— Împăratul Austriei n-a vrut războiul – explică Mack –, el a fost silit de Rusia să-l înceapă.

— Aşadar – întreabă Napoleon –, voi nu mai sunteţi o mare putere?

Într-adevăr, Austria nu mai era o mare putere…

După ce a rămas câteva zile în Bavaria, Napoleon îşi reia înaintarea spre Viena. În seara zilei de 2 noiembrie, sosind la Haag, scrie Josefinei: „Mă aflu în plin marş; vremea e rece, pământul acoperit cu un strat de zăpadă gros de un picior. E cam greu. Din fericire, lemnele nu ne lipsesc; suntem tot timpul prin păduri. Mă simt destul de bine. Treburile îmi merg satisfăcător; inamicii mei au probabil mai multe griji decât mine…”

Mai multe griji, cu siguranţă! Familia imperială părăseşte capitala pe ger şi zăpadă, fugind de soldaţii „Căpcăunului francez44. O ştire falsă îi face să creadă în victoria trupelor austriece. Şi o mică arhiducesă numită Maria-Luiza scrie: „Am aflat cu bucurie că Napoleon era de faţă la marea bătălie pe care a pierdut-o. De şi-ar pierde şi capul! Aici se fac multe preziceri despre sfârşitul lui apropiat şi se spune că la el se referă Apocalipsul. Se afirmă că trebuie să moară anul acesta la Köln, într-un han numit «La Racul roşu». Nu dau prea mare importanţă tuturor acestor preziceri, dar cât de fericită aş fi dacă le-aş vedea împlinindu-se!”

Duminică 10 noiembrie, Napoleon soseşte la mănăstirea benedietină din Melk, poate cea mai frumoasă abaţie din secolul al XVIII-lea şi, de bună seamă, cea mai mare. Şi azi, când, venind dinspre platou, descoperi lunga faţadă vopsită în *galben-Marie-Therese* şi biserica barocă ce domină larga vale a Dunării, ţi se taie respiraţia.

Împăratul se instalează în apartamentul imperial, încălzit de mari sobe de faianţă albă: trei încăperi vaste pe

care Maria-Antoaneta le ocupase înaintea lui, când s-a dus în Franţa să se căsătorească cu delfinul, petrecându-şi aici primul său Nachtstation. De altfel, cu două zile mai înainte, la Linz, Napoleon vorbise despre nefericita regină şambelanului său Thiard, care avusese o convorbire cu Gyulai. De ce – sugerase generalul ungur – Napoleon nu ar repudia-o pe sterila Josefina pentru a se căsători cu o arhiducesă?

— Asta nu se poate – răspunsese împăratul.

— Arhiducesele au fost întotdeauna fatale pentru Franţa. Numele austriac a displăcut întotdeauna francezilor, şi Maria-Antoaneta nu a contribuit la atenuarea acestei înstrăinări. Amintirea ei este prea recentă.

Tot la Melk, a doua zi de dimineaţă, împăratul află că Murat, fără să-i pese de ruşii lui Kutuzov, care se găsesc la Krems, pe malul drept al Dunării, şi nici de austriecii lui Meerfeld, care bat în retragere spre Leoben, a ţâşnit spre Viena ca „o săgeată” şi s-a distanţat de Mortier. „Nu pot aproba felul dumneavoastră de a înainta – îi scrie împăratul mergeţi ca un bezmetic şi nu chibzuiţi asupra ordinelor pe care vi le dau. Ruşii, în loc să acopei e Viena, au trecut înapoi Dunărea la Krems… Fără a şti ce proiecte poate avea inamicul şi fără a cunoaşte care era voinţa mea în această nouă situaţie, mi-aţi aruncat armata asupra Vienei… În zadar caut motivele purtării domniei-voastre”.

Viitorul rege al Neapolelui voia pur şi simplu să fie primul care să ocupe capitala austriacă. De altfel, operaţia lui reuşeşte, căci la 13 noiembrie oraşul se predă lui Murat, „Este o adevărată beţie – declară Thiebault – să intri după un marş victorios de o sută de leghe în capitala inamicului, mai cu seamă când este vorba de capitala cezarilor moderni. Se poate imagina entuziasmul nostru când am luat în stăpânire Viena şi i-am văzut cazărmile ocupate de soldaţii noştri”. Vienezii privesc uluiţi spectacolul. Garda naţională se aliniază şi drapelele ei se înclină în faţa acvilelor.

— N-am fost niciodată atât de mândru că sunt

francez – exclamă un soldat.

În aceeaşi miercuri seara, în timp ce armata îi urmăreşte pe ruşi în direcţia nord, Napoleon, „cam obosit”, după cum mărturiseşte el însuşi, soseşte la Schönbrunn. Nobila faţadă – tot în „galben-Marie-Therese” – îi place. El urcă repede scara albastră şi străbate apartamentele de gală în care domnesc rotunjimile albe şi aurii ale barocului. O fi aruncat el vreo privire asupra plafonului admirabilei galerii unde, printre nori de azur, tronează Maria-Tereza încoronată? În tot cazul, amintirea „marii regine”, cum o numeşte el, rămâne prezentă în spiritul lui, deoarece vorbeşte despre ea în *Buletin*, două zile mai târziu. El a ales vasta încăpere cu ferestrele spre parcul la capătul căruia se profilează pe cer arcadele pavilionului. Între aceşti pereţi împodobiţi cu tapiserii de Bruxelles, rod al talentului lui van der Borcht, fiul lui Napoleon îşi va da ultima suflare… Cine poate prevedea viitorul? Oare prezentul nu e şi el de necrezut? Astăzi, după şase săptămâni, întreaga Austrie, de la Dunăre până în Italia, este cucerită. Armata ei de optzeci de mii de oameni este nimicită! Treizeci de mii de prizonieri, optzeci şi şase de drapele pornesc spre Franţa. Pentru prima oară Napoleon locuieşte chiar în palatul unui suveran pe care l-a învins.

Acesta este rezultatul piruetei care, în câteva săptămâni, l-a adus pe împărat de la Pas-de-Calais în inima Europei.

*

* * *

Napoleon părăseşte palatul Schönbrunn la 16 noiembrie, pe drumul ce duce spre Praga. A doua zi, în apropiere de Znai în – astăzi Znojmo – îl aşteaptă o ştire tragică: dezastrul de la Trafalgar.

Împăratul îi transmisese lui Villeneuve – care continua să se adăpostească în portul Cadix – un ordin a cărui îndeplinire echivala cu o sinucidere: „Maiestatea-sa vrea să pună capăt acestei circumspecţii de care învinuieşte marina sa, acestui sistem de defensivă care

ucide îndrăzneala şi o dublează pe cea a inamicului”. El îi mai ordonase să-l atace pe Nelson „fără a ezita” şi să aibă cu el „o întâlnire decisivă”.

Decisivă! Întâlnirea se va produce, în adevăr, dar va fi decisivă în alt sens decât înţelegea împăratul... Ministrul Decrès îi transmisese lui Villeneuve reproşurile sângeroase ale lui Napoleon îndulcindu-le: „Maiestatea-sa vrea să cruţe de oprobriu pavilionul său”. În realitate, împăratul. aflând că flota combinată nu va porni până la urmă spre Marea Manecii, îi scrisese ministrului marinei: „Villeneuve este un ticălos care trebuie alungat cu ruşine. El ar sacrifica totul numai ca să-şi scape pielea!”

Villeneuve va sacrifica totul, dar prin aceasta tot nu-şi va salva pielea!

Când primeşte scrisoarea lui Decrès care îi comunică directivele lui Napoleon, poruncindu-i categoric să-şi părăsească adăpostul, Villeneuve îşi adună principalii ofiţeri. Ce gândesc ei despre situaţie? Cu alte cuvinte: trebuie oare să dea ascultare ordinelor împăratului, care se află la 2.500 km depărtare? Răspunsul amiralilor francezi şi spanioli este unanim: „Flota inamică ce se află în preajmă este mult mai puternică decât a noastră”. A ieşi din portul Cadix ar echivala cu o sinucidere.

Villeneuve ezită.

Deodată şeful escadrei combinate este avertizat, nu printr-un plic oficial, ci prin „zvonul public14, că Napoleon îl trimite pe amiralul Rosily în locul lui. Pe cât se pare, înlocuitorul său galopează deja pe drumul de la Madrid spre Cadix! Jignit de moarte, Villeneuve îi scrie atunci lui Decrès: „Dacă vântul îmi permite să ies, voi pleca chiar mâine44, adică la 18 octombrie. În ziua aceea i se anunţă că Nelson nu are prin apropiere decât douăzeci şi opt de vase de luptă, aşa că dă ordin să se ridice ancora. Vântul şi curenţii stingheresc manevra, şi numai vasele de avangardă părăsesc portul. Ele vor fi urmate a doua zi de Villeneuve. În urma vasului-amiral, ultimele nave ale flotei combinate ies în larg.

Sunt orele unsprezece dimineaţă.

Nelson, la rândul său, porneşte la drum la 21 octombrie. Aşa cum a explicat foarte bine René Mâine, „îşi dădea perfect seama de importanţa excepţională a bătăliei ce avea să urmeze. A-l învinge pe Villeneuve definitiv însemna a înlătura pentru un timp nedeterminat Franţa şi Spania de pe mări; însemna a permite Angliei să-şi consolideze hegemonia maritimă, să-şi sporească puterea colonială şi, implicit, să câştige în cele din urmă războiul. Pe scurt, însemna a schimba faţa lumii44. Învingătorul de la Abukir nu aşteptase acest ajun de bătălie pentru a-şi expune tactica în faţa căpitanilor săi. „Când m-am apucat să le explic această *Nelson Touch* – va relata el într-una din ultimele sale scrisori – a fost ca un şoc electric. Unii lăcrimau, toţi aprobau: «Era nou, personal şi atât de simplu!» Această «lovitură a lui Nelson» –, sau, cu alte cuvinte, această *lovitură de la Trafalgar* cerea ca, în loc de a bombarda cu tunurile linia inamică, să te năpusteşti în acelaşi timp, cu o mişcare în dublă săgeată, asupra vaselor din avangarda şi ariergarda adversarului. Odată cele două aripi îndepărtate, dispersate, fărâmiţate în mai multe bucăţi, urma atacul asupra centrului, un centru amputat de două corpuri de luptă11.

Acest plan a fost urmat întocmai.

Cele douăzeci şi opt de vase engleze – având şi avantajul vântului prielnic –, după ce au pornit, dispersate, pe acelaşi drum ca şi Villeneuve, au format două coloane, una comandată de Nelson, care a ridicat pavilionul său pe „Victory”, şi cealaltă de Collingwood. la bordul lui „Royal Sovereign”. Cele două coloane se îndreaptă spre convoiul aliat. Neregularitatea formaţiei flotei combinate, lipsa ei de coeziune, şovăiala provocată de atacul neaşteptat îi permit lui Nelson să străpungă cu uşurinţă în două locuri linia franco-spaniolă. Tăiată în trei bucăţi, escadra lui Villeneuve nu mai are scăpare.

Dar victoria îl va costa pe Nelson viaţa.

O oră după începutul bătăliei, vasul-amiral „Victory” se află agăţat cu ancora de „Redoutable”, un vas francez comandat de căpitanul Lucas. Cele două vase sunt bord

lângă bord, prova unuia lipită de pupa celuilalt. În timp ce soldaţii au pornit un duel de flinte aproape corp la corp, Nelson se plimbă agitat pe dunetă, cu mersul său caracteristic, atât de bine cunoscut de marinari. Căpitanul Hardy, comandantul vasului „Victory" îl însoţeşte pe amiral în „obişnuita sa plimbare11. Deodată ofiţerul îl vede pe Nelson căzând în genunchi şi sprijinindu-se pe braţul stâng – braţul drept îi fusese amputat în urma rănii căpătate cu prilejul atacului de la Santa Cruz, în 1797.

— De data aceasta, Hardy – murmură amiralul – m-au curăţat!

— Sper că nu…

— Ba da! M-au împuşcat în şira spinării.

Trei ore mai tăi ziu, Nelson sucombă. Corpul său. introdus în picioare într-un butoi cu rachiu, va fi adus în Anglia şi înhumat într-un sicriu făcut dintr-un fragment – golit pe dinăuntru – al marelui catarg al vasului-amiral francez „L'Orient", învins la Abukir.

Flota franceză a fost totuşi nimicită. Villeneuve a fost nevoit să coboare pavilionul, şi din acel moment nu va mai fi decât un om care-şi aşteaptă moartea. Un an mai târziu, desperat, nereuşind să se justifice, va sfârşi prin a se sinucide într-o cameră de hotel din Rennes, aplicându-şi şase lovituri de pumnal…

Cu mai bine de un secol înainte, Tourville urmaşe instrucţiunile lui Ludovic al XIV-lea, şi rezultatul a fost catastrofa de la Hougue. Villeneuve, pe care Napoleon îl mai şi insultase, a ascultat de ordinele împăratului, iar urmarea a fost înfrângerea de la Trafalgar. Două dezastre, de pe urma cărora flota franceză nu-şi va mai reveni niciodată.

SOARELE AUSTERLITZULUI
NU FACI BINE DECÂT CEEA CE
FACI TU ÎNSUŢI.
Napoleon

Când intri în Cehoslovacia venind dinspre Viena, amintirea lui Napoleon te întâmpină mai întâi în umilul prezbiteriu de la Pohorelice (vechea denumire austriacă

Pohrlitz). Localitatea este situată la ieşirea dintr-o frumoasă pădure în care predomină salcâmii, pe drumul de la Viena spre Bino, la 25 km de punctul cehoslovac de frontieră din Mikalov.

Aici, la 20 noiembrie 1806, pe la orele opt dimineaţă, împăratul se apleacă peste harta Moraviei. „Se ordonă mareşalului Soult să plece la Austerlitz”, dictează el. Napoleon pronunţă astfel pentru prima oară numele acestei localităţi situate la 20 km est de Bino, pe drumul spre Ungaria, un orăşel numit în zilele noastre Slavkov-u-Brno.

Două ore mai târziu, Napoleon se opreşte în faţa depresiunii de la Bino, în mijlocul căreia, pe un gurgui, se înalţă citadela unde va fi întemniţat nefericitul general Mack, învinsul de la Ulm. În faţa porţii oraşului se întinde un câmp plin de noroi, prin care înaintează cu greu epis

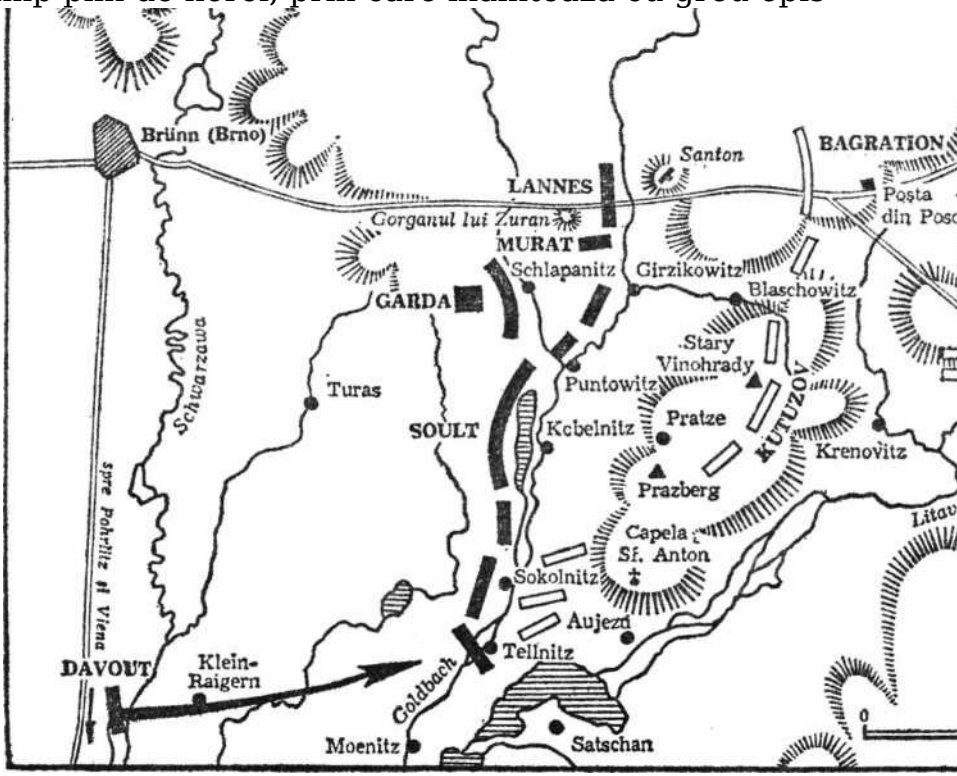

copul şi consilierii municipali veniţi să ofere învingătorului Vienei cheile vechii cetăţi. Ce sentimente

pot încerca cei al căror pământ va servi drept arenă de luptă pentru o cauză ce le e cu totul străină?

Escortat de garda sa şi de mameluci, Napoleon vizitează locuinţa ce i-a fost rezervată: casa guvernatorului, inspectează fortificaţiile, urcă până la citadelă, apoi, la ieşirea din oraş, suie lunga coastă a drumului spre Olmütz (Olomouc).

El îşi alege câmpul de bătălie.

Unde este inamicul? Avanposturile lui se află spre Olmütz, mai exact la Wischau (Vyskov). Aşadar, bătălia se va da chiar la jumătatea drumului spre Austerlitz. Drumul urcă şi coboară, urmând ondulaţiile molatice ale colinelor. Acest drum, al cărui traseu nu s-a schimbat nici azi, va juca un rol important în istoria zilelor următoare. Pe aici trec, la 20 noiembrie 1806, artileria şi imensul convoi militar pentru a ajunge la poziţiile lor.

După ce a străbătut vreo 10 km, împăratul remarcă pe dreapta sa, în faţa cătunului Schlapanitz, la 200 m de drum, un colnic. Imediat Napoleon se îndreaptă spre el: e vorba de gorganul lui Zuran, un vechi mormânt tătar, care domină un foarte frumos peisaj h Oprindu-se în vârful movilei, Napoleon, nemişcat, priveşte.

În acest loc îl va învinge pe inamic!

În faţa lui câmpia coboară în pantă dulce, spre o mică vale, unde curge de la nord spre sud Goldbach (Basaninice), un umil râuşor ce străbate sau mărgineşte o serie de sate: Girzhowitz, Puntowitz, Kobelnitz, Sokolnitz, Telnitz şi Mocnitz 2. Nu departe de albia incertă a râuşorului Goldbach se ridică, spre est, o colină lungă de 5 – 6 km: platoul Pratzen, care va intra în istorie. El mărgineşte întregul orizont şi este încoronat de două mameloane: Pratzberg la dreapta şi Stary-Vinohrady la stânga. Este bine să pre Ulterior a fost ridicat pe această înălţime un simplu cub din piatră neagră de Moravia. În afară de un plan în relief, a fost gravată această inscripţie: *„Soldaţi, poporul meu vă va revedea cu bucurie şi va fi de ajuns să spuneţi*: «*Am fost la bătălia de la Austerlitz*» *ca să vi se răspundă* «*iată un viteaz*»

Guvernul cehoslovac a socotit că trebuie să şteargă celelalte inscripţii.

Acestea sunt denumirile austriece ale satelor Girovioe, Puntovice, Kobilnice, Sokolnice, Telnice şi Menice legate azi între ele printr-o linie de cale ferată.

cizăm: gorganul lui Zuran, unde se află împăratul, are o altitudine de 197 m, în timp ce râul curge cu 90 m mai jos, iar cele două înălţimi se ridică, prima la 324 m şi a doua la 298 m. Între aceste două dealuri se ghiceşte un fel de adâncitură, unde s-a cuibărit frumosul sat Pratzen (Place), a cărui bisericuţă acoperită cu tencuială galbenă – aspectul ei nu s-a schimbat – este construită pe o movilă plantată cu salcâmi şi nuci. Cu luneta sa, Napoleon poate să mai distingă la dreapta sa, la extremitatea sudică a platoului, capela Sfântul Anton, înconjurată de cireşi, ce domină satul Auizd (Ujeză).

Pentru moment trupele franceze ocupă toate aceste cătune, se instalează pe cele două înălţimi ce domină platoul şi chiar mai departe, dincolo de Pratzen, în satul Krenowitz (Krenovice), iar şi mai departe, spre est, s-au stabilit temeinic în târguşorul mai important numit Austerlitz.

Timp de o săptămână, împăratul va cutreiera viitorul câmp de bătălie, al cărui teren îl va cunoaşte în curând „la fel de bine ca şi împrejurimile Parisului”, după cum ne precizează unul dintre intimii lui. Toată panta şi scobiturile micilor cariere pe care le întâlneşti înainte de gorganul lui Zuran când vii dinspre Olmiitz vor fi utilizate de serviciile din subordinea Marelui cartier general. Timp de zece zile va fi un neîncetat du-te-vino de curieri, ştafete, aghiotanţi, ofiţeri de ordonanţă în uniforme aurite şi multicolore, un permanent tropăit de oameni şi de cai. Locul este bine ales. Există acolo, la poalele mamelonului, în stânga drumului, chiar lângă coastă, un han, hanul din Gândie – sau Kancâia –, al cărui interior, în zilele noastre, este aproape părăginit. Una din grinzi a fost transportată la micul muzeu din Austerlitz, şi pe ea se poate citi această inscripţie: *Maiestatea-sa împăratul Napoleon a petrecut*

aici cele trei nopţi care au precedat bătălia de la Austerlitz. Indicaţie inexactă, deoarece împăratul a preferat să doarmă în cupeul său ori într-o baracă construită ad-hoc, decât în această cocioabă ceva servi numai pentru a adăposti birourile statului-major şi unde Napoleon va lua doar mesele.

Minuţios, cu calul la pas, el studiază terenul. Cu 1.500 m înainte de gorganul lui Zuran. şoseaua urca pe un drum de costişă dominat în stânga de o ridicătură pe care se află o capelă – capela Sfânta Maria. Este Bosenitz-Berg, pe care mamelucii l-au supranumit repede Santon, căci această înălţime le aminteşte de movilele din Palestina care au în vâcf o moschee mică – nume care va fi şi el în curând pe buzele tuturor a şi care a luat azi locul vechii denumiri. Ceva mai departe, cam la o leghe distanţă, un drum se desprinde din şosea spre Olmiitz şi se îndreaptă spre Ungaria. Napoleon apucă pe acest drum, care îi va permite să treacă îndărătul platoului Pratzen. După ce coboară, ajunge la Austerlitz, ocupat pe atunci de trupele lui Soult. De pe gorganul lui Zuran este imposibil să vezi marele burg şi castelul, care aparţine familiei Kaunitz: platoul le ascunde. Tot astfel, Stary-Vinohrady disimulează micul sat Krenowitz, pitulat între Austerlitz şi partea inferioară a platoului, ale cărui margini sunt în această parte infinit mai abrupte decât spre valea râului Goldbach.

De la Austerlitz, Napoleon va ocoli colina Pratzen pentru a ajunge mai întâi la Auizd (Ujezd-u-Brno) cu capela Sfântul Anton, pe care, amintim, a văzut-o cu luneta de pe gorganul lui Zuran. El îşi urmează drumul spre Goldbach. Acest curs de apă e leneş. Curge atât de încet – atât el cât şi modeştii săi afluenţi –, încât a format împreună cu Littawa un pârâu ce mărgineşte limita răsăriteană a platoului, mlaştini şi trei eleştee largi acoperite de gheaţă – suntem în frimai. Ele sunt azi secate, dar se mai disting destul de bine malurile lor râpoase între satele Auizd, Telnitz şi Mocnitz, şi mai cu seamă în faţa satului Satschan (Zatcany). Urmând mărginea apuseană a platoului, ţi-l închipui acum pe împărat întorcându-se spre nord,

străbătând Sokolnitz, Kobelnitz şi atingând târguşorul Pratzen, care va constitui centrul bătăliei.

Dar în aşteptarea acestei bătălii, el trebuie să înceteze de a fi general pentru a redeveni împărat. La Brünn (Bino), în 28 noiembrie, îl primeşte pe contele de Haugwitz, ministrul de externe al Prusiei. La Potsdam, regele Frederic-Wilhelm a încheiat cu ţarul, în ziua de 3 noiembrie, un tratat ce-l Leagă de Rusia. După ce a ezitat atâta – mai cu seamă după: capitularea Ulmului –, Prusia s-a alăturat inamicilor Franţei. Totuşi, înainte de a intra în campanie, regele l-a trimis la Napoleon pe ministrul său, dar, pentru a câştiga timp, Haugwitz a primit ordin să mai aştepte cu prezentarea ultimatumului. Napoleon, care bănuieşte despre ce este vorba, deşi nu are în mină nicio dovadă, se pregăteşte să-i joace ministrului un renghi, pe care ni-4 relatează viitorul general Marbot.

Ştiind că în fiecare seară diplomatul trimite un curier la Berlin, împăratul decide următoarele: curtea Prusiei va afla chiar prin ambasadorul său despre înfrângerea şi capturarea corpului de armată al feldmareşalului Jellachich, survenită la 24 noiembrie, dar a cărei ştire – Napoleon are această certitudine – nu a parvenit încă diplomatului.

Duroc este însărcinat să-i prevină pe Marbot şi Massy, pe atunci aghiotanţi, despre ceea ce vor avea de făcut. Apoi împăratul îl primeşte pe ministru. Deodată, auzind muzică în curte, el simulează mirarea, se îndreaptă spre fereastră urmat de Haugwitz şi se preface că vede atunci pentru prima oară trofeele purtate de nişte subofiţeri. Ca un desăvârşit *commediante*, îl întreabă pe ofiţerul de seiviciu:

— Despre ce este vorba?

— Sire, doi aghiotanţi ai mareşalului Augereau vin să aducă maiestăţii-voastre drapelele corpului austriac al lui Jellachieh, capturat la Bregenz.

Napoleon dă ordin să fie chemaţi Marbot şi Massy. Cei doi oameni pătrund în încăpere. „Atunci, fără a clipi şi ca şi când încă nu ne-ar fi văzut – va istorisi viitorul

general Marbot –, Napoleon primeşte scrisoarea mareşalului Augereau, care fusese sigilată din nou, şi o citeşte, deşi îi cunoaşte de patru zile conţinutul. împăratul îi chestionează pe cei doi tineri, cerându-le toate amănuntele. Duroc îl prevenise că vor trebui să vorbească tare, întrucât trimisul prusian era cam fudul de ureche… Cum Massy e răguşit, Marbot îi răspunde împăratului. Jucându-şi rolul, el descrie – strigând – într-un stil colorat şi plin de înflăcărare „înfrângerea austriecilor, descurajarea lor şi entuziasmul. trupelor franceze”. Apoi îi prezintă lui Napoleon trofeele unul câte unul, numind toate regimentele inamice cărora le aparţinuseră.

— Iată – anunţă Marbot – drapelul regimentului de infanterie al maiestăţii-sale împăratul Austriei şi iată stindardul ulanilor arhiducelui Carol, fratele său.

„Spectacolul” odată terminat, împăratul îngăduie celor doi aghiotanţi să se retragă, dar, înainte de a ieşi, ei îl aud pe Napoleon spunând ambasadorului copleşit:

— După cum vedeţi, domnule conte, armatele mele triumfă pretutindeni… armata austriacă este nimicită şi în curând se va întâmpla acelaşi lucru şi cu cea a ruşilor.

Deşi Napoleon îşi zoreşte preparativele, el speră încă într-o pace cu Alexandru. În aceeaşi zi de 28 noiembrie, el l-a trimis la ţar pe Savary cu această scrisoare: „Îl trimit la maiestatea-voastră pe aghiotantul meu, generalul Savary, pentru a vă felicita cu prilejul sosirii în mijlocul armatei voastre. îl însărcinez să vă exprime toată stima ce v-o port, precum şi dorinţa mea de a găsi prilejuri de a vă dovedi cât de mult năzuiesc la prietenia voastră. Primiţi-l cu bunătatea ce vă caracterizează şi consideraţi-mă ca pe unul din oamenii cei mai dornici să vă fie agreabil”.

Alexandru îşi închipuie că Napoleon se teme. De bună seamă „domnul de Buonaparte” ar prefera pacea mai curând decât să se bată! Ţarul vorbeşte pe un ton trufaş cu Savary; Napoleon trebuie pus la respect:

— Această tendinţă de a desconsidera puterea vecinilor săi şi de a o mări pe cea proprie – rosteşte sentenţios ţarul – inspiră teamă întregii lumi şi provoacă

necontenit războaie. Sunteţi deja o naţiune atât de puternică prin voi înşivă, prin unirea voastră sub autoritatea aceloraşi legi, prin uniformitatea obiceiurilor şi a limbii, încât în mod firesc inspiraţi teamă. Ce nevoie aveţi să vă extindeţi într-una?

— Nu noi am provocat războiul – răspunde Savary – şi nici nu l-am început; el ne-a fost favorabil, aşa încât nu trebuie să-i suportăm cheltuielile, şi sunt întru totul convins că împăratul nu va consimţi la aceasta.

— Cu atât mai rău – exclamă Alexandru –, pentru că atunci, cu tot interesul pe care mi-l inspiră talentul său şi în ciuda dorinţei mele de a putea în curând să mă apropii de el, mă va obliga să ordon trupelor mele să-şi facă datoria.

Savary pleacă înapoi spre avanposturile franceze, ducând o scrisoare a ţarului adresată „către şeful guvernului francez!” Bineînţeles, ţarul s-a abţinut să acorde titlurile de *sire* sau *maiestate* împăratului, pe care se mulţumeşte să-l asigure de „cea mai înaltă consideraţie” a sa.

Cu gândul la această scrisoare, în care ţarul afirma şi el că nu avea „altă dorinţă decât pacea”; Napoleon, în seara aceleiaşi zile de 28 noiembrie, porneşte din nou pe drumul spre Olmiitz. Depăşeşte mai întâi cartierul său general, trece pe lângă Santon şi lasă în urmă răscrucea drumului spre Ungaria. El se îndreaptă spre cartierul general al lui Murat, instalat în localul poştei din Posorsitz – *Pozoricza Posta*. Faţada fără etaj, cu opt ferestre cu geamuri mici, zăbrelite, se vede şi azi la marginea şoselei, când începi să cobori spre cătun.

Aici, în aşteptarea împăratului, se desfăşoară o scenă care va avea repercusiuni imense. Tocmai a sosit Larmes. Murat şi Soult îi prezintă un tablou foarte sumbru al situaţiei. Potrivit ultimelor informaţii primite la avanposturi, armata rusă ar avea 93.000 de oameni şi 278 de tunuri. împăratul nu le poate opune decât 71.000 de oameni – şi aceasta numai dacă Davout şi Bernadotte vor sosi la timp! Unde mai pui că nu are decât 139 de piese de

artilerie! Trebuie să se retragă! Larmes aprobă şi, la cererea celor doi camarazi ai săi, începe o scrisoare destinată împăratului.

Deodată uşa se deschide şi intră Napoleon.

— Ei bine, domnilor, aşa-i că n-o ducem rău aici? – întreabă el apropiindu-se de foc.

— Nu asta e şi părerea noastră – exclamă Larmes –, şi tocmai scriam acest lucru maiestăţii-voastre.

Napoleon întinde mâna, citeşte scrisoarea şi se miră:

— Cum, Larmes propune retragerea! E prima dată când i se întâmplă aceasta. Şi dumneavoastră, mareşale Soult?

— În orice fel va folosi maiestatea-voastră cel de-al 4-lea Corp – răspunde Soult –, el va răpune un număr dublu de duşmani.

Pentru Larmes, aceasta e o trădare.

— Nu sunt aici decât de un sfert de oră – strigă el plin de mânie – şi nu cunosc situaţia noastră decât din cele ce mi-au spus aceşti domni. Opinia mea s-a întemeiat pe afirmaţiile lor, şi tot ascultând de stăruinţele lor v-am scris; răspunsul mareşalului Soult este deci o *ticăloşie*, la care nu mă aşteptam câtuşi de puţin, îl consider o ofensă pentru care îmi va da socoteală!

Împăratul a ascultat fără a spune un cuvânt.

Potrivit obiceiului său, el se plimbă în lung şi în lat prin încăpere, cu mâinile la spate. Deodată se opreşte şi rosteşte:

— Şi eu consider necesară o retragere…

Împăratul deschide uşa şi ordonă să fie chemat Berthier. Mareşalii zâmbesc. În realitate însă, Napoleon e hotărât să-şi pună planul în aplicare cât mai curând posibil.

Un plan celebru prin îndrăzneala sa.

Trupele franceze, amintim, ocupă acum Austerlitzul şi întreg platoul Pratzen. Napoleon ordonă ca începând de a doua zi în zori să fie evacuate cele două poziţii-cheie, care vor fi, după cum prevede el, ocupate de îndată de către trupele austro-ruseşti. Napoleon hotărăşte să-şi

întărească aripa stângă. Chiar pe Santon – al cărui vârf, pe atunci degajat de arborii ce-l acoperă actualmente, se prezenta ca o adevărată platformă – va fi amplasată artileria generalului Claparede. În centru, pe malul stâng al râului Goldbach, între sate şi poalele platoului, Napoleon va concentra principalele sale forţe. Aripa dreaptă, cu efective reduse, va trebui plasată ceva mai înapoi – ca un eşalon respins – şi se va sprijini la sud pe satele Sokoanitz, Telnitz şi Mocnitz.

În fond, Napoleon dictează planul adversarului; îl incită ca, după ce a ocupat Pratzberg şi Stary-Vinohrady, să părăsească platoul pentru a coborî spre Auizd şi să atace aripa dreaptă franceză, intenţionat rărită şi slabă. De îndată ce platoul şi cele două mameloane vor fi în parte evacuate, Napoleon va ataca la centru, va ocupa Pratzenul şi se va abate asupra inamicului la stânga şi mai cu seamă la dreapta.

A doua zi împăratul urcă din nou pe platou şi, înaintând piuă la începutul coborâşului spre Krenowitz – exact acolo unde se află azi înfiptă crucea de piatră numită a lui Kutuzov –, se asigură că ruşii încep să ocupe Austerlitzul, abandonat de el din zori. Napoleon zâmbeşte, şi Ségur îl aude exclamând:

— Dacă aş vrea să-l împiedic pe inamic să treacă, aici m-aş plasa; dar n-aş avea decât o bătălie obişnuită. Dacă, dimpotrivă, dau deoparte aripa dreaptă, retrăgând-o spre Brunn, şi ruşii părăsesc aceste înălţimi, de-ar fi ei şi trei sute de mii, vor fi prinşi în flagrant delict şi iremediabil pierduţi.

Urmărind să-şi înşele în mod şi. mai siguc adversarul, la 29 noiembrie Napoleon îl trimite pe Savary la ţar ca să-i propună o întrevedere „între cele două armate pentru mâine la ora care îi va conveni44. Alexandru este cu atât mai convins că Napoleon e neliniştit, cu cât a aflat la deşteptare despre retragerea trupelor imperiale. Concluzia lui: francezii refuză lupta şi se retrag spre Viena! El nu poate bănui adevărul, replierea strategică a lui Napoleon seamănă atât de mult cu o retragere! Aşa încât se

mulţumeşte să dea ordin ca Savary să fie recondus de prinţul Dolgoruki, primul său aghiotant, un bărbat foarte tânăr. împăratul se află în acel moment la cartierul său general, îndărătul gorganului lui Zuran. De îndată ce află de prezenţa prinţului, încalecă şi galopează în întâmpinarea lui, spre avanposturi, atât de grăbit, încât pichetul său de escortă abia se poate ţine după el. Prinţul – un ageamiu plin de ifose, un „filfizon44, după expresia împăratului – aşteaptă pe şoseaua ce duce de la Brünn spre Olmtitz, nu departe de drumul spre Austerlitz. când vede avându-se, după cum va povesti el, „o siluetă măruntă, foarte murdară şi prost îmbrăcată44…

Este Napoleon.

Repede, împăratul îl antrenează pe aghiotant pe drum şi îl lasă să vorbească. Din capul locului, Dolgoruki adoptă un ton trufaş, care îi displace lui Napoleon. „Am avut cu acest filfizon – îi va scrie împăratul viitorului rege al Württembergului – o conversaţie în cursul căreia mi-a vorbit aşa cum ai fi putut să vorbească unui ocnaş ce urma să fie trimis în Siberia44.

— Stăpânul meu – urmează prinţul – nu luptă decât pentru independenţa Europei, pentru Olanda şi pentru regele Sardiniei.

— Rusia – răspunde Napoleon – trebuie să ducă eu totul altă politică şi să nu se preocupe decât de propriile sale interese.

În acest timp, împăratul, deja agasat întrucâtva de manierele arogante ale „filfizonului44, se stăpâneşte pentru a întreba în ce condiţii ar accepta ţarul să facă pace. Prinţul Dolgoruki, luând moderaţia împăratului „drept semnul unei mari spaime44 – şi Napoleon va face totul pentru a determina să se consolideze această impresie a lui –, nu renunţă de fel la tonul său arogant şi lasă să cadă de pe buzele sale dispreţuitoare „condiţiile11 stăpânului său: coroana de fier pe fruntea regelui Sardiniei – cu Genova şi o parte a celorlalte departamente franceze din Italia –, renunţarea la malul stâng al Rinului, părăsirea Belgiei şi a Olandei, date unui prinţ din Prusia sau din

Anglia.

Să părăsească până şi cuceririle revoluţiei? De data aceasta împăratul izbucneşte:

— Cum! şi Bruxelles-ul? Dar suntem în Moravia, şi chiar dacă aţi fi pe înălţimile din Montmartre, tot nu v-aş da Bruxelles-ul!

Dolgoruki, ca şi când n-ar fi auzit, îi oferă împăratului „să-l lase să se retragă nevătămat dincolo de Dunăre dacă făgăduieşte să evacueze pe loc Viena şi statele ereditare41.

Napoleon, cuprins tot mai mult de mânia care face să-i scânteieze ochii, strigă:

— Ei bine, ne vom bate! Retrageţi-vă! Plecaţi, domnule, şi spuneţi stăpânului vostru că nu am nicidecum obiceiul să mă las insultat astfel, retrageţi-vă chiar în acest moment!

Prinţul Dolgoruki este condus înapoi până la avanposturile ruse, dar furia lui Napoleon nu se potoleşte. Ofiţerii îl văd biciuind pământul cu cravaşa şi strigând într-una:

— Italia!... Ce-ar fi făcut ei din Franţa dacă aş fi fost bătut? Dar, de vreme ce aşa vor, mă spăl pe mâini şi, dacă vrea dumnezeu, în următoarele patruzeci şi opt de ore o să le dau o lecţie aspră!

Un carabinier din Regimentul 17 infanterie uşoară se află la doi paşi, şi împăratul observă că santinela îl ascultă:

— Ştii – îi spune el –, oamenii ăştia îşi închipuie că o să ne înghită!

— Asta-i bună – bombăne soldatul –, n-au decât să încerce, o să le stăm ca un os în gât!

Împăratul izbucneşte în râs şi mânia lui se potoleşte. Dar „neisprăvitul41 de Dolgoruki n-a înţeles nimic. Părerea lui este – şi o va afirma în faţa ţarului – că „Napoleon tremura de frică11.

— Avangarda aliată va fi de ajuns pentru a-l bate –, adaugă el ridicând din umeri.

Aşadar, cu trei zile înaintea bătăliei, în tabăra rusă euforia – primejdioasă – rămâne totală! Cât despre

Napoaeon, el ştie acum că, în ciuda eforturilor sale sincere, ciocnirea va trebui să aibă ioc. „O să fie probabil mâine o bătălie foarte serioasă cu ruşii – u scrie el lui Talleyrand în seara zilei de 30 noiembrie, *din bivuac, la două leghe înainte de Brünn*.

— Am făcut mult pentru a o evita, căci ea înseamnă sânge vărsat inutil”. Încă o dată – şi repetarea acestei idei devine un laitmotiv –, dacă este învins, Neapolul şi Prusia vor veni să-i dea lovitura de graţie – şi va fi încăierarea pentru ciolane! Fără a mai vorbi de situaţia financiară, care la Paris s-a agravat considerabil de la plecarea lui! Lipsa de numerar „devine din ce în ce mai alarmantă”, anunţă deja prefectul poliţiei la 3 noiembrie, iar banca Recamier îşi suspendă plăţile o săptămână mai târziu. „Cozile în jurul băncilor devin agitate, şi s-au înregistrat vărsări de sânge în urma intervenţiei foarte energice a poliţiei44. Regaliştii repetă cuvintele linguşitorului prefect La Chaise: „Dumnezeu l-a făcut pe Bonaparte şi s-a odihnit” – şi lumea adaugă: „Dumnezeu ar fi făcut mai bine să se odihnească ceva mai înainte”…

Înfrângerea de la Trafalgar a eclipsat victoria de la Ulm!

Napoleon îşi dă seama şi că armata sa este obosită. Pentru un francez din Berry, din Provenţa sau din Gironda

— Fără a mai vorbi de parizieni, care sunt prin natura lor nişte răzvrătiţi – a lupta în Moravia sub grindină, ninsoare şi în bătaia vântului îngheţat nu are nimic care să te entuziasmeze. Aşa că, la 1 decembrie. Napoleon ţine să le explice strategia sa: „În timp ce ei vor mărşălui ca să-mi împresoare aripa dreaptă, îmi vor prezenta flancul lor”. Pentru el, victoria este sigură! „Această victorie

— Adaugă el – va încheia campania şi ne vom putea întoarce la cantonamentele noastre de iarnă, unde ni se vor alătura noile armate ce se formează în Franţa; iar atunci pacea pe care o voi făuri va fi vrednică de poporul meu, de voi şi de mine”.

Cât de bine îşi cunoaşte Napoleon oamenii! „Am răspuns prin chiote de bucurie – va relata viitorul mareşal

Bugeaud, pe atunci simplu căpitan.

— Fiecare din noi parcă îşi şi sărbătorea întoarcerea în sânul familiei”.

Împăratul nu uită să-i şi ameninţe:

— Am să vi conduc eu însumi batalioanele. Mă voi ţine departe de foc dacă, cu vitejia voastră obişnuită, veţi semăna dezordinea şi deruta în rândurile inamice. Dar dacă victoria ar fi nesigură măcar o clipă, îl veţi vedea pe împăratul vostru expunându-se primelor lovituri.

Aceste ultime cuvinte. electrizează14 cu adevărat trupele. Astfel, în momentul. când trece, în această zi de 1 decembrie, pe dinaintea frontului Regimentului 28 de linie, un soldat îi strigă:

— Îţi promitem că mâine nu va trebui să lupţi decât cu ochii!

Continuându-şi plimbarea, fără escortă, ei trece prin faţa brigăzii Ferny; şi-i întreabă pe soldaţi dacă raţiile de cartuşele. sunt complete.

Aşa cum va remarca generalul Thiebault, „înainte de a răsări soarele de a doua zi avea să înceapă o bătălie decisivă şi fără cruţare între o armată atât de exaltată şi o alta alcătuită din fanatici14. În plus, această a doua zi era şi aniversarea încoronării lui Napoleon!

Urmat de câţiva ofiţeri, împăratul galopează între noile linii, unde cazacii şi santinelele franceze sunt la o bătaie de puşcă unii de alţii. Gloanţele îi şuieră pe la urechi. Puţin înainte de ora patru, el se înapoiază pe gorganul lui Zuran. şi îşi ia ocheanul – aceeaşi lunetă pe care o va lua cu el pe Sfânta Elena. şi pe care o va lăsa moştenire fiului său… îşi îndreaptă privirea către Pratzen şi ghiceşte mişcarea inamicului – mişcare pe care el a inspirat-o. Unele coloane ruseşti şi austriece părăsesc platoul şi încep să coboare spre Auizd, Satschan şi spre eleştee, în scopul de a se arunca a doua zi dimineaţă asupra aripii drepte a francezilor. Ségur îl aude pe împărat exclamând:

— Nimeresc în capcană! Se dau pe mina mea! înainte de mâine seară, această armată va fi a mea!

Se întoarce spre Murat şi-i ordonă ca, punându-se în fruntea câtorva călăreţi, să creeze, printr-un mers şovăielnic, aparenţa unei vii nelinişti, iar apoi să se replieze afectând cea mai mare panică la constatarea că semicercul inamic ameninţă să-i prindă pe francezi ca într-un cleşte şi să le taie drumul de retragere, adică drumul spre Viena. Napoleon râde, bine dispus, în ciuda vremii îngrozitoare – ploaie şi grindină –, încântat de extraordinara lui punere în scenă pe cale de a se realiza, şi se întoarce în bivuacui său, care este la doi paşi, îndărătul gorganului tătărăsc. Geniştii din Gardă, smulgând „câteva nenorocite rămăşiţe de uşi şi obloane14 de la casele părăsite din Kritschen, au înjghebat, nu departe de hanul din Gândie, o baracă. De jur-împrejur ei au instalat, după cum ne rar portează Thiard, „bănci înfipte în pământ, cum se văd pe la noi la serbările câmpeneşti44.

Cina decurge într-o atmosferă veselă. Sunt prezenţi Murat, Caulaincourt, Junot, Mouton, Rapp, Lemarois, Lebrun, Macon, Yvan, Ségur şi Thiard, care ne relatează scena. Nu despre pantele platoului Pratzen şi nici despre strategia imperială se vorbeşte în această seară în bivuacul din Moravia… ci – oare cine ar crede? – despre critica dramatică. Julien Geoffroy simţise nevoia să înjure, în *Journal des Debats*, pe Talma şi pe domnişoara Duchesnois, fostă un timp metresa împăratului. De aici Napoleon ajunge să vorbească despre Voltaire, relevând „cu multă forţă toate defectele şi lipsa de culoare locală a lucrărilor *Zaire*, *Alzire* şi *Tancrède*”. Apoi vine vorba de Corneille:

— Câtă forţă de concepţie! Ce om de stat ar fi fost[4]

Apoi vine rândul lui Racine. Ce preferă Napoleon?

Bajazet, *Mithridate* şi *Britannicus*…

— Dar *Iphigenie*?

— Este capodopera artei, capodopera lui Racine, căreia i se reproşează cu totul pe nedrept că ar fi lipsită de

4 Denumire dată de greci ostaşilor din garda vechilor regi persani. Efectivul acestui corp de armată, alcătuit din 10 000 de oameni, era în permanenţă menţinut complet, de unde şi numele. — Nola trad.

vlagă 1 E o greşeală să consideri că subiectele tragice ar fi epuizate; ele abundă în sfera necesităţilor politicii; trebuie să ştii doar să le sesizezi şi să atingi această coardă.

Cina, de obicei atât de scurtă, se prelungeşte. Convorbirea se referă acum la campania din Siria. Napoleon devine visător:

— Da, dacă aş fi cucerit Acera, mi-aş fi pus turban, mi-aş fi îmbrăcat armata în şalvari şi n-aş mai fi expus-o decât în cazuri extreme, aş fi făcut din ea batalionul meu sacru, *nemuritorii* 1 mei! Aş fi terminat războiul contra turcilor cu ajutorul arabilor, grecilor, armenilor! în locul unei bătălii în Moravia aş fi câştigat o bătălie la Issos *, aş fi devenit împăratul Orientului şi m-aş fi întors la Paris prin Constantinopol.

— Dar armata nu este oare în drum spre Constantinopol? – se încumetă să spună Junot.

— Nu – răspunde împăratul –, îi cunosc pe francezi, ei nu se simt bine decât acolo unde nu sunt. Cu ei nu e uşor să faci expediţii lungi. Iată, procedaţi azi la o consultare a armatei, îi veţi auzi pe toţi oftând după Franţa! Aşa sunt francezii! E în firea lor! Franţa e prea frumoasă; nu le place să se îndepărteze atât de mult şi să rămână atâta timp despărţiţi de ea!

După un ultim pahar cu vin de Tokay, împăratul, înfăşurat. În manta, se culcă în baracă pe o mână de paie. Adoarme, dar este deşteptat de Savary; au loc schimburi de focuri la extrema dreaptă a dispozitivului – acest dispozitiv care mâine va îndura prima lovitură. Avangarda franceză a trebuit chiar să cedeze puţin teren. Urmat de câţiva ofiţeri, Napoleon sare în şa. iată-l în câteva secunde în vârful gorganului căruia i se spune deja „Movila împăratului”. Luna luminează linia de front a taberei. I se confirmă că în direcţia cătunului Telnitz, unde comanda Davout, ruşii adună trupe. Napoleon zâmbeşte satisfăcut. În noaptea limpede, el poate auzi ajungând până la el paşii cailor ce coboară de pe platou, şi chiar zăngănitul săbiilor şi al strunelor cailor: ruşii continuă să ocupe amplasamentele prevăzute. împăratul freamătă de bucurie

şi îşi părăseşte postul de observaţie.

El se află acum în centru, unde, sub ordinele lui Soult, diviziile Saint-Hilaire şi Vandamme vor trebui a doua zi dimineaţă să ocupe Pratzenul şi să urce pe platou.

În această parte se află locotenentul Dupin şi oamenii săi din regimentul 4 de linie, care tocmai au sosit şi sunt nemâncaţi de 72 de ore. Tânărul ofiţer a ordonat să se aprindă focuri, „dar – ne relatează el într-un text inedit – trebuia să stăm mereu cu 20 sau 30 de paşi mai la stânga sau mai la dreapta de focurile noastre, care serveau drept ţinta inamicului. Şi ce mai râdeam când gloanţele ruşilor ne aruncau tăciunii în aer”…

Napoleon părăseşte Puntowitzul şi se întoarce spre bivuac, când deodată se împiedică de un trunchi de copac răsturnat. Atunci, un grenadier răsuceşte un şomoiog de paie, îl fixează de o cracă şi îi dă foc pentru a lumina drumul zeului său. Oamenii din bivuacul vecin, crezând că e vorba de un semnal, aprind şi ei torţe şi strigă:

— E aniversarea încoronării! Trăiască împăratul!

Degeaba exclamă Napoleon:

— Linişte! Pe mâine! Acum gândiţi-vă doar cum să vă ascuţiţi baionetele!

Soldaţii din cele 12 bivuacuri ale armatei îşi doboară totuşi adăposturile la pământ, aprind prăjini cu şomoioage de paie în vârf, ţopăind farandola şi, după cum va relata Barrès, ostaş în corpul de gardă, „într-o clipă, pe o distanţă de două leghe, se înalţă mii de jerbe de flăcări şi răsună, repetat de mii de ori, strigătul: *Trăiască împăratul*!…” În timp ce Napoleon galopează pe linia de front a taberei, fanfara cântă, tobele bat, iar ruşii pot vedea din poziţiile lor cele şapte corpuri de armată franceze, şapte linii de foc ce se întind în faţa lor. Şi ei sunt bucuroşi, crezând cu naivitate că soldaţii lui Napoleon se pregătesc să se retragă şi că îşi ard adăposturile! înduioşat, împăratul exclamă întorcându-se spre bivuacul său:

— Seara aceasta este cea mai frumoasă din viaţa mea!

S-a întors la trăsura sa şi, înainte de a dormi trei ore,

soarbe din punciul pe care i-l aduce Constant. La revărsatul zorilor o ceaţă deasă acoperă câmpul de bătălie – acest câmp ce se prezintă ca un careu de opt kilometri pe opt. Nu se vede nici până la zece paşi. E frig. Liniştea este absolută. „Nimeni n-ar fi crezut – va relata Savarv – că era atât de multă lume şi atâtea trăsnete camuflate într-un spaţiu atât de redus”.

După un dejun uşor, împăratul se adresează ofiţerilor săi:

— Acum, domnilor, vom începe o zi mare!

Ceaţa vine în sprijinul său, degajând partea de sus a platoului, în timp ce măzărichea continuă să ascundă inamicului mişcările şi amplasarea trupelor franceze înşirate în câmpie, ia poalele colinei şi care se vor tupila în râpă.

Către orele şapte şi jumătate Napoleon convoacă la gorganul lui Zuran pe comandanţii corpurilor de armată pentru a le comunica ultimele sale instrucţiuni şi modificările concepute în urma inspecţiei sale nocturne. Toţi ascultă, formând în jurul împăratului un cerc. „Parcă-i văd şi acum primind, rând pe rând, sugestiile lui – va povesti Ségur –, şi îndată, ţâşnind în toate direcţiile pentru a porni să zdrobească forţele reunite ale celor două imperii! De-aş trăi cât lumea, tot nu mi s-ar şterge din minte impresia acestui spectacol.

Mareşalul Davout primeşte ordin să oprească cum va putea, la extrema dreaptă, violenta înaintare a inamicului. Austriecii lui Kienmayer trec de Auizd, iar ruşii lui Buxhovden ocupă Telnitz şi trec râul Goldbach. În curând Langeron va ocupa Sokolnitz şi castelul cu 12 batalioane ruseşti. Vor fi izgoniţi de acolo pentru un timp, şi totul va trebui luat de la capăt! De această parte, aproape toată dimineaţa lupta va fi crâncenă, aprigă, eroică. împăratul Alexandru se va mira văzând că lucrurile nu înaintează mai repede.

— Mihail Ilarionovici – îi spune el lui Kutuzov, ciudat de pasiv în acea zi –, de ce nu înaintaţi?

— Sire. – răspunde acesta –, aştept ca toate trupele

coloanei să fie reunite.

— Dar – obiectează Alexandru – nu suntem pe Câmpul lui Marte, unde se aşteaptă toate trupele pentru a se începe parada.

— Sire – spune Kutuzov –, tocmai pentru că nu suntem pe Câmpul lui Marte nu încep ofensiva. De altfel, porunciţi şi… cu ajutorul lui dumnezeu.

Dragonii coboară spre viitoare, dar se izbesc de trupele lui Friant şi ale lui d'Heudelet.

În acest timp, în stânga câmpului de bătaie se pregăteşte un duel între cavaleria lui Murat, infanteria lui Larmes şi, în faţa lor, regimentele prinţului Bagration. Garda imperială franceză se află în dreapta lui Napoleon, în timp ce garda imperială rusă – corp considerat invincibil –, masată în spatele împăraţilor Francisc şi Alexandru, aşteaptă ordinul de a interveni şi pare să ocrotească Austerlitzul, unde cei doi suverani şi-au petrecut ultimele nopţi.

Soult, rămas ultimul în preajma împăratului, pare nerăbdător şi vrea să pornească la asaltul platoului Pratzen. Napoleon îl reţine… Sunt orele opt dimineaţă. Ceaţa se risipeşte, în sfârşit. Soarele Austerlitzului se ridică pur şi radios la orizontul Moraviei. Un abur uşor îndulceşte depărtările şi împăratul poate vedea cele 90.000 de baionete ale lui Kutuzov lucind în soare şi formând un corn gigantic ale cărui vârfuri continuă să înainteze spre armata franceză, pe când centrul, pe platoul Pratzen, se răreşte neîncetat.

Douăzeci şi cinci de mii de căciulari – „şi dintre cei mai zdraveni14, precizează Coignet – cu arma în mână au coborât în fundul văgăunii şi sunt gata să treacă râul.

Soult tropăie de nerăbdare.

— Cât timp vă trebuie pentru a ocupa această înălţime? – îl întreabă Napoleon.

— Zece minute.

— Bine, plecaţi, dar mai aşteptaţi încă un sfert de oră, şi atunci va fi momentul!

Un sfert de oră mai târziu, diviziile Vandamme şi

Saint-Hilaire, având fiecare ca obiectiv câte unul din cele două mameloane ale platoului. Încep să urce povârnişurile. Chiciura trosneşte sub cizmele lor.

„Batalioanele noastre urcă această coastă cu arma în mână – ne relatează Coignet – şi, ajunse la distanţă, salută prima linie prin împuşcături, apoi îşi îndreaptă baionetele spre prima linie a ruşilor, în răpăitul tobei ce dă semnalul de atac 4. Fanfarele plasate în centrul fiecărui batalion cântă:

În duşman vom da năvală.

Ce-om mai râde, să te fi!

Tobele repetă:

Ham-bam-bam-pararam-pam-pam!

„Şi un olog ar fi început să ţopăie…”

La rândul meu, am urcat, dar cu paşi înceţi – gonind în faţa mea iepuri şi potârnichi – lunga costişă care, de la Pratzen, se îndreaptă spre adâncitura ce desparte cele două mameloane. Era la amiază, şi dinspre satele din vâlcea răzbea până la mine muzica puţin cam ţipătoare pe care difuzoarele o revărsau de o oră asupra lucrătorilor cooperativei agricole, căci azi ogoarele aparţin statului. La dreapta mea, peisajul este dominat de un greoi şi dizgraţios monument piramidal al Păcii, de douăzeci şi şase metri înălţime, ridicat acolo în 1812 în memoria „soldaţilor căzuţi la Slavkov”; o lespede de sienit pe care se află gravate cuvintele *Pace şi Onoare* acoperă osuarul. Mii de oameni au căzut aici, pe acest câmp peste care în fiecare an primăvara întinde o magnifică manta aurie de flori de rapiţă.

Mi-am imaginat soldaţii lui Soult, ai lui Saint-Hilaire, Vandamme, Nansouty căţărându-se pe pantă cântând… căci unii zbierau *Deşteptarea lui Moş Dnchesne*, cântec ale cărui cuvinte trebuiau să-i facă să pălească pe cei câţiva emigranţi ce luptau în rândurile inamice:

Nobilul prezintă dosul Auzind de libertate să se-ncline, ticălosul!

Pentru toţi – egalitate!

Pe toţi zeii, împreună Fiarele să le zdrobim;

Totul freamătă, răsună Universu-l dezrobim!

Mi se părea că îi văd năvălind pe platoul inundat de soare, spre marea spaimă a ultimelor trupe austro-ruse, comandate de generalul austriac Kollowath şi de generalul rus Kamenski, care porniseră spre Sokolnitz şi Telnitz. Kollowath, prevenindu-i pe Kutuzov de atacul francez, a făcut îndată stânga-mprejur; trupele se retrag şi se aruncă asupra oamenilor lui Vandamme. Dar francezii pun foarte repede stăpânire pe platou. Napoleon – pe la orele unsprezece şi jumătate – se poate instala pe Stary-Vinohrady, chiar în locul unde cu câteva ore mai înainte se afla Kutuzov. De acolo, vederea de ansamblu a bătăliei îi permite să-şi dea seama că în stânga liniilor franceze, spre Santon, mareşalii Larmes şi Murat au reuşit să disloce armata rusă şi s-o izoleze de restul forţelor inamice. La dreapta Davout luptă unul contra trei. Situaţia a fost la un moment dat periculoasă dar se restabileşte. Satele Telnitz şi Sokolnitz au fost recucerite. Linia de pe Goldbach a rezistat.

În centru, pe Pratzberg, timp de câteva momente, situaţia va deveni ameninţătoare. Alexandru a aruncat în luptă garda sa pentru a recuceri platoul. Cavalerişţii de gardă – uriaşii din vestitele regimente Preobrajenski şi Semionovski – se năpustesc „ca nişte furioşi 14, ne va relata Du, pin, care se află în mijlocul acestui vârtej. În câteva minute batalionul 4 de linie este secerat. „Eram culcaţi la pământ sub picioarele cailor, dar ruşii au comis o mare greşeală: au descălecat. Îndată am simţit pământul duduind sub noi: soseau vânătorii noştri călare din gardă…”

Într-adevăr, împăratul îi ordonase lui Rapp să ia cu el două escadroane de vânători, corpul mamelucilor şi al grenadierilor călare şi să pornească în galop pentru a afla care era situaţia. Rapp, ajuns la o bătaie de tun de Pratzberg, observă dezastrul: cavaleria inamică se plimbă ca la ea acasă în mijlocul careurilor şi îi seceră pe infanterişti. Văzându-l pe Rapp şi escadroanele sale, inamicul se întoarce, şi patru piese de artilerie aparţinând

gărzii lui Alexandru sunt puse în bătaie. Plouă cu ghiulele din toate părţile. Rapp strigă oamenilor săi:

— Priviţi cum fraţii noştri, prietenii noştri sunt călcaţi în picioare, să-i răzbunăm, să răzbunăm drapelele noastre!

Torentul de oameni îl urmează pe Rapp şi răstoarnă artileria… De data aceasta – ne va relata Dupin – ciocnirea a fost teribilă şi măcelul înfiorător44. Nefericitul locotenent se află tot cu faţa la pământ. „Deşi rănit şi frânt de oboseală, mă ridic şi strig: *La arme*! La acest strigăt, repetat de mii de glasuri, toţi cei ce se pot ridica se reped la arme şi sar în ajutorul grenadierilor şi mamelucilor. dar ar fi imposibil să-şi facă cineva vreodată o idee despre învălmăşeala şi măcelul ce au avut loc44.

Ajuns de cealaltă parte a Pratzbergului, Rapp îşi adună escadroanele şi execută o a doua şarjă.

Mamelucii fac minuni „Unul dintre ei – povesteşte Coignet – s-a înfăţişat de trei ori la rând împăratului cu câte un steag rusesc. La cel de-al treilea. împăratul a vrut să-l reţină, clar el s-a năpustit din nou şi n-a mai revenit. A căzut pe câmpul de luptă44.

În cele din urmă, ruşii şi austriecii se retrag în dezordine. Ţarul şi împăratul Austriei asistă năuciţi la înfrângerea gărzii ruse, care, în concepţia lor, „trebuia să desăvârşească victoria44.

Eliberaţi în sfârşit, Dupin, Coignet şi camarazii lor schimbă direcţia şi se îndreaptă spre capela Sfântul Anton, la extremitatea sudică a platoului. Aripa stângă a ruşilor este prinsă între două focuri. Curând, francezii coboară povârnişurile spre Auizd şi spre eleştee. Bătălia nu s-a sfârşit încă, dar Berthier îi poate scrie deja lui Talleyrand: „Am plăcerea să vă vestesc, domnule, cea mai celebră bătălie câştigată de împăratul Napoleon; în prezenţa împăraţilor Austriei, Rusiei şi Franţei, armatele ruse şi austriece au fost zdrobite. Garda împăratului francezilor a atacat garda împăratului Rusiei, capturându-l pe colonel şi o treime din totalul ofiţerilor, precum şi întreaga artilerie. Chiar pe câmpul de luptă acoperit de morţi descalec spre a vă anunţa această strălucită victorie. Tunul continuă să

bată, urmărind rămăşiţele armatelor inamice. împăratul, care a fost prezent pretutindeni, ordonând el însuşi atacurile ce au decis victoria, e teafăr şi neatins. Avem pierderi puţine41.

Napoleon, pe urmele gărzii, a ajuns în faţa capelei Sfântul Anton – azi reconstruită. Mănâncă o felie de friptură rece şi o bucată de pâine. De la postul său de observaţie, el domină satul Auizd şi vede eleşteele de la Satschan şi Melnitz. Descalecă, iar ofiţerii săi de ordonanţă îl aud fredonând: „*Marlborough s'en vei-t-en guerre*!… *c'en est fait, je me marie*!…”[5]

Baronul de Wimpfen, francez în serviciul Rusiei, este prizonier. Când a fost prins, l-au „cam zgâlţâit44. Pletele lui desfăcute sunt răvăşite, îmbrăcămintea îi e în dezordine. E palid şi pare foarte obosit. Napoleon, stând de vorbă cu el, ordonă să i se aducă un pahar cu vin de Burgundia:

— Beţi, beţi, domnule general, e vin din Franţa, singurul bun.

„Napoleon apăsă pe ultimele cuvinte – ne relatează un martor – ca şi cum ar fi vrut să-i reproşeze acestui general că-şi părăsise ţara şi luptase împotriva compatrioţilor săi”.

În acelaşi moment împăratul observă o divizie de dragon i francezi care, având însărcinarea să preseze viguros ariergarda rusă, nu se angajează cu toată hotărârea. Zărind un ofiţer de stat-major ce revine de la luptă, îi ordonă:

— Înapoiaţi-vă şi spuneţi-i din partea mea generalului care comandă această divizie că este un tercheaberchea!

În acest timp, inamicul în derută este împins spre marginea eleşteelor îngheţate, neavând altă soluţie decât să pornească pe gheaţă. Napoleon dă imediat ordin artileriei să tragă cu ghiulele în direcţia aceea… Mii de oameni dispar, împăcatul pomeneşte el însuşi de douăzeci de mii de înecaţi. Este inexact: apa nu ajunge decât până

5 Cîntec popular francez : „Malborough pleacă la război !... S-a isprăvit, mă însor !" — Nota traci.

la piept şi n-au fost decât cel mult o sută de morţi – majoritatea din cauza frigului. Nefericiţii ies din apa îngheţată clănţănind din dinţi şi sunt luaţi prizonieri. Văzând aceasta, „toate trupele băteau din palme – raportează bravul Coignet –, înfrângerea inamicului era totală4.

„Împăratul străbate câmpul de luptă şi ordonă să fie ridicaţi răniţii, care îl ovaţionează – ne povesteşte stegarul Putigny.

— Iată-l cu statul său major pe drum, de-a lungul viilor, întreţinându-se cu generalul Friant şi cu colonelul nostru. Mă aud strigat. În tot cursul zilei nu mi-a fost atât de frică; iată că grupul se despică în faţa mea. Simt că mi se strânge gâtlejul.

— Apropie-te.

Glasul împăratului! îi disting doar chipul şi albul plastronului, luminat de foc; redingota lui cenuşie şi pălăria se confundă cu umbra...” Putigny tremură. În timpul bătăliei a scăpat steagul regimentului într-un şanţ adânc şi abia a reuşit să-l scoată de acolo într-o stare de plâns.

— Tu eşti acela care prinde peşte cu drapelul? – exclamă împăratul.

— Ei, hai, linişteşte-te, e şi mai frumos ca înainte. Eşti un viteaz, îţi acord steaua Legiunii de Onoare!

La 2 decembrie noaptea se lasă repede şi ceaţa – o ceaţă gheţoasă ce se transformă într-o ploaie măruntă – înfăşoară ca într-un văl fiinţele şi lucrurile. împăratul recomandă să fie linişte „pentru a putea auzi gemetele nefericiţilor noştri soldaţi mutilaţi44. Napoleon le vine în ajutor, trimiţând pe Yvan şi pe mamelucul Rustam să le ducă rachiu. Platoul şi câmpia sunt acoperite de morţi, satele pline de soldaţi rămaşi în urma coloanei şi de răniţi. împăratul străbate întregul câmp de bătălie pentru a merge să-şi petreacă noaptea la „Lecht-auberge”, două sau trei clădiri care sunt şi azi în picioare, în josul şoselei, puţin înainte de drumul spre Austerlitz.

A doua zi el va dormi în splendidul castel baroc de la

Austerlitz – două corpuri de clădire legate între ele, astăzi proprietate de stat. De la ferestrele sale, situate la parter, el vede partea dindărăt a platoului Pratzen, unde a obţinut victoria. Aici, pe o masă în stilul secolului al XVIII-lea, păstrată cu grijă, îşi scrie celebra proclanjaţie:

„Soldaţi!

Sunt mulţumit de voi. În ziua bătăliei de la Austerlitz aţi confirmat tot ceea ce aşteptam de la vitejia voastră; aţi împodobit acvilele voastre cu o glorie nemuritoare; în mai puţin de patru ore, o armată de o sută de mii de oameni, comandată de împăratul Rusiei şi cel al Austriei, a fost fie tăiată, fie risipită. Patruzeci de drapele, stindardele Gărzii imperiale, ale Gărzii ruse, o sută douăzeci de tunuri, douăzeci de generali şi peste treizeci de mii de prizonieri sunt roadele acestei bătălii, care va rămâne celebră pentru vecie!… Soldaţi, când tot ceea ce este necesar pentru a asigura fericirea şi prosperitatea patriei noastre va fi îndeplinit, vă voi readuce în Franţa. Acolo veţi fi obiectul solicitudinii mele pline de dragoste. Poporul meu vă va revedea cu bucurie şi va fi de ajuns să spuneţi «Am fost la Austerlitz», ca să vi se răspundă: *lată va viteaz*!”

El îşi datează proclamaţia la Austerlitz, acest mic târguşor morav al cărui nume îl poartă şi bătălia, deşi Pratzen ar fi meritat mai mult această onoare.

Josefinei îi va scrie: „Bătălia de la Austerlitz e cea mai frumoasă din toate câte le-am purtat: patruzeci şi cinci de drapele, peste o sută cincizeci de tunuri, stindardele Gărzii Rusiei, douăzeci de generali, treizeci de mii de prizonieri, peste douăzeci de mii de morţi: un spectacol oribil! împăratul Alexandru e cuprins de desperare… Ruşii s-au retras şi fug departe de aici”.

La 4 decembrie, după ce l-a primit pe prinţul Johann de Liechtenstein, venit să ceară armistiţiul, Napoleon se îndreaptă spre Ungaria şi se opreşte la 15 km de Austerlitz, în valea Ziarochitz (Zarosice), la… Moara arsă” (Spaleny Mlyn), a cărei clădire, nu departe de răscrucea drumului spre Damborice, se mai vede şi azi. Acolo – ia „bivuacul meu”, va spune cu mândrie Napoleon – urmează

să-l întâlnească pe împăratul Austriei. Moara nu-i place de loc împăratului, care preferă ca întâlnirea să aibă loc în aer liber. Există acolo, la jumătatea colinei, sub un tei, „un fel de scobitură” unde geniştii aprind un foc, în timp ce doi vânători instalaţi pe colină domină şi supraveghează scena. E ora două după-amiază. Învinsul de la Austenitz se lasă aşteptat destul de mult. Napoleon începe să-şi piardă răbdarea. În sfârşit, iată-l pe împăratul Francisc, escortat de un divizion de husari ai lui Kienmayer şi de ulani ai lui Schwarzenberg. Este însoţit de mai mulţi generali, printre care şi prinţul Johann de Liechtenstein. Tobele gărzii bat în cinstea oaspeţilor, trompetele intonează un marş. „Spectacolul era măreţ”, spune un martor. Napoleon înaintează pe şosea, îl ajută pe Francisc să coboare din trăsură şi îl îmbrăţişează, adresându-i câteva cuvinte pe care cei ce asistă nu le pot distinge. „Dar i-a vorbit în mod sigur despre englezi – va povesti Thiarti – căci l-am auzit pe împăratul Austriei pronunţând foarte distinct aceste cuvinte:

— Englezii sunt nişte negustori de carne omenească”.

Napoleon îl conduce pe împăratul Francisc spre locul ales de el, unde rămân singuri, lângă un foc care trosneşte. Mulţimea impresionantă a gărzii rămâne nemişcată, cu arma la picior şi în cea mai profundă tăcere. Unul dintre ofiţeri îl mai aude pe împăratul Austriei spunând învingătorului său:

— Fără nicio îndoială, în disputa cu Anglia, Franţa are dreptate.

Francisc cere un armistiţiu pentru armata rusă.

— Armata ţarului este înconjurată, niciun om n-ar putea scăpa, dar – adaugă Napoleon – vreau să fac pe plac împăratului Alexandru: voi lăsa să treacă armata rusă, voi opri marşul coloanelor mele; dar maiestatea-voastră să-mi promită că armata rusă se va înapoia în Rusia, evacuând Germania şi Polonia austriacă şi prusiana.

— Aceasta este şi intenţia împăratului Alexandru – răspunde împăratul Austriei –, pot să vă asigur; de altfel, în cursul nopţii vă veţi putea convinge de aceasta chiar

prin ofiţerii dumneavoastră.

La sfârşitul lungii convorbiri, Francisc exclamă:

— Aşadar, s-a aranjat! Eu nu mă simt liber decât de azi dimineaţă! I-am spus împăratului Rusiei că aş vrea să vă întâlnesc, iar el mi-a răspuns că mă lasă să procedez cum voi crede de cuviinţă.

Napoleon întreabă din nou:

— Aşadar, maiestatea-voastră îmi făgăduieşte că nu va reîncepe războiul?

— O jur, şi mă voi ţine de cuvânt.

Convorbirea a luat sfârşit. Napoleon îl conduce pe Francisc al Austriei până la trăsură, îl îmbrăţişează, apoi se înclină în timp ce echipajul se îndepărtează.

Încălecând, împăratul repetă pentru statul-major:

— Domnilor, ne întoarcem la Paris. Pacea este încheiată.

În galop pe calul său arab, porneşte spre Austerlitz. Fanfarele cântă. Garda „face să răsune văile de strigătul, repetat de mii de ori”: *Trăiască împăratul*!

Aflând despre înfrângerea de la Austerlitz, tânăra arhiducesă Maria-Luiza a izbucnit în plâns. „Mi se pare imposibil ca aceste veşti triste să fie adevărate – scrie ea parcă visez; nu pot crede că ni se întâmplă o asemenea nenorocire, totuşi trebuie s-o cred. Nu vreau încă să mă îndoiesc că Dumnezeu nu ne va acorda victoria asupra acestui odios Napoleon şi că nu-l va distruge…”

Drept răzbunare, mica arhiducesă numeşte *napoleoni* ploşniţele ce mişună prin casele pe unde se refugiază familia imperială fugară şi îl lasă pe fratele ei Francisc Carol să ardă una din păpuşile ei declarând „că îl frige pe *Corsican*”. Toate acestea nu l-au împiedicat pe împăratul ridicat de revoluţie să îngenuncheze vechea monarhie austriacă, iar evlavioasa Maria-Luiza nu poate recurge decât. la rugăciune: „Ne punem mari speranţe în Dumnezeu, care desigur că nu ne-a uitat şi nu ne va refuza ocrotirea lui. Victoria va reveni până la urmă lui papa, şi va veni cu siguranţă un moment cinci acest uzurpator va fi doborât. Poate că Dumnezeu a îngăduit ca el să ajungă

atât de departe tocmai centru a-i tăia orice cale de retragere şi a-l duce la pierzanie…”

*

* * *

Iată-l pe Napoleon înapoi la Schönbrunn, de unde la 13 decembrie îi scrie lui Joseph: „Nu strigând *Pace*! o poţi obţine… Pacea este un cuvânt lipsit de sens; nouă ne trebuie o pace glorioasă!” Pacea semnată la Presburg va fi glorioasă pentru imperiu, dar cumplit de aspră pentru Austria. La 27 decembrie împăratul Francisc trebuie să renunţe la Tirol şi Veneţia. El îşi pierde influenţa asupra Elveţiei şi Italiei, în timp ce Bavaria, Badenui şi Württembergul îşi văd teritoriile mărite pe seama lui. Napoleon a consimţit doar să reducă de la o sută la cincizeci de milioane despăgubirea pe care Austria este silită să i-o plătească.

La 28 decembrie împăratul părăseşte castelul Schönbrunn pentru a pleca s-o întâlnească pe Josefina la München, unde urmează să fie celebrată căsătoria lui Eugen cu prinţesa Augusta de Bavaria. Electorul Max-Joseph a făcut nazuri înainte de a-şi da consimţământul. Ar fi vrut – Napoleon va povesti acest lucru mai târziu – ca împăratul să divorţeze şi să se însoare el însuşi cu prinţesa! Pentru a-l determina să cedeze, a trebuit să-i promită că-l va face rege al Bavariei – ceea ce s-a şi realizat la 1 ianuarie 1806 – şi să-l ameninţe că dacă va continua să fie nemulţumit, fiul Josefinei va fi căsătorit cu o arhiducesă, fiica împăratului Austriei. De altfel, singura de vârsta măritişului era pe atunci mica Maria-Luiza, care urma sa împlinească 15 ani…

Prin căsătoria fiului său vitreg, Napoleon intră în familia regilor. Revoluţia s-a terminat de-a binelea… În ziua de 1 ianuarie 1806 – ziua în care Napoleon face primul rege de pe o listă ce va deveni impresionantă –, calendarul revoluţionar este înlocuit cu calendarul gregorian, iar prima zi a lunii ianuarie devine iarăşi Anul nou.

Napoleon porunceşte timpului…

Francezii aprobă şi „confirmă prin plebiscit44 noua stare de lucruri. De-a lungul întregului traseu, de la Stuttgart la Paris, arcurile de triumf, oraşele iluminate, inscripţiile de tot felul nu sunt nimic – după cum ne informează unul dintre învingătorii de la Austerlitz – „pe lângă delirul poporului44. Circulă petiţii cerând să se acorde învingătorului de la *Osterlitz* „onorurile triumfului44, ca odinioară la Roma. Oraşul Saint-Cloud a pregătit un arc de triumf împodobit cu flori, la începutul drumului în pantă ce duce la castel. Se pot citi aceste cuvinte: „*Suveranului său iubit, cea mai fericită dintre comune*”. Pentru ca nimeni „să nu poată trece pe sub arc înaintea maiestăţii-sale44, municipalitatea pune o scară de-a curmezişul „monumentului44. Dar plantonul adoarme. La sosirea suveranilor, trăsura imperială trece pe lângă obstacol… şi pe lângă santinela adormită. Spre hazul general, Saint-Cloud va fi numit „*cea mai adormită dintre comune*”.

Drapelele capturate de la inamic străbat capitala în mijlocul unui entuziasm de nedescris. La bursă, cursul rentelor de stat urcă cu treisprezece puncte.

Mai rămân totuşi Anglia, învingătoare la Trafalgar, şi Prusia, care a scăpat de război. Regele Prusiei nu aşteaptă decât un prilej pentru a demonstra că armata sa este tot armata lui Frederic cel Mare…

Cea de-a patra coaliţie este pe cale de a se închega.

„GLORIA DOMNIEI MELE44
ÎN OCHII ÎNTEMEIETORILOR
DE IMPERII, OAMENII NU SUNT OAMENI.
CI NUMAI NIŞTE UNELTE.
Napoleon

Sub vechiul regim, din şapte în şapte primăveri, la Limoges se sărbătorea „Expunerea moaştelor4. În acest an 1806, vechiul obicei este reluat. În procesiune, printre copiii „costumaţi în sfinţi44, se pot vedea un băieţaş şi o fetiţă cu coroane pe cap, reprezentându-i pe împărat şi pe împărătească. Garda – şi acest fapt stârneşte revolta generalului Dufour, comandantul regiunii – prezintă armele

şi-i însoţeşte acasă pe cei doi copii după ceremonie. Prefectul şi majoritatea celor de faţă, dimpotrivă, găsesc acest lucru perfect natural, la fel ca şi cererea adresată în aceeaşi primăvară ministrului de interne de către un distilator din Orléans, de „a i se permite să prezinte la expoziţia din luna mai două esenţe preparate de el: *uleiul Napoleon* şi *uleiul Josefina*”. Primul este preparat, evident, din dafin, iar celălalt este un fin amestec de mirt şi de trandafir.

Lectura buletinelor poliţiei din acea epocă este foarte savuroasă. „Vicarul general al diocezei Metz – după cum precizează o notă din primăvara anului 1806 – arată că în rândurile clerului domnesc încă unele îndoieli asupra legitimităţii guvernului maiestăţii-sale. O călugăriţă, care nu e lipsită de spirit, l-a întrebat dacă Bonaparte nu era cumva Antihrist… El s-a gândit că această idee se putea să-i fi fost sugerată de vreun partizan al Bourbonilor”.

Pentru sărbătorirea zilei împăratului – 15 august – un portic plasat în faţa teatrului de la Poarta Saint-Martin înfăţişează Victoria încoronându-l pe Napoleon, în timp ce Gloria îi proclamă faptele de arme în aceşti termeni:

Cinste celui ce-a învins, să-i trăiască armata cea bravă.

Fiece zi îi aduce-o cunună de lauri şi slavă.

Napoleon este zeificat. Se iau măsuri pentru a topi cele două sute cincizeci de tunuri capturate de la ruşi şi de la austrieci, în vederea ridicării în Piaţa Vendôme a unei coloane „executate după proporţiile Columnei lui Traian”. Iniţial, ea trebuia să aibă în vârf efigia lui Carol cel Mare, smulsă de la Aix-la-Chapelle de către armatele revoluţionare, dar această statuie se prezenta sub un aspect „atât de gotic”, era „atât de grosolan executată, încât, plasată la vedere, ar fi provocat râsul şi chiar sarcasmul publicului”. Aşa încât, conchide mieros ministrul, ce altă statuie ar putea ocupa locul lăsat vacant de Carol cel Mare, dacă nu cea a „principelui iubit de întreaga Franţă”? Iar Napoleon consimte să fie reprezentat la o înălţime de 45 m, deghizat în împărat roman – de data

aceasta îmbrăcat. Desigur că ar fi preferat – şi nu fără temei –, aşa cum s-a şi întâmplat mai târziu, să se vadă înfăţişat în ţinută de campanie…

Nu e departe ziua cină marele om

De un popor adorat va păşi în Piaţa Vendôme.

Grav, maiestuos, senin, îşi va privi liniştit opera nemuritoare.

Patru vulturi de bronz smeriţi vor da ascultare Mândrului lor stăpân.

În 1808 împăratul va refuza să se lase cocoţat în vârful Arcului Carrousel, cu sceptrul în mână, conducând un car tras de patru cai, trofee aduse de la Veneţia:

— Niciodată n-am vrut şi n-am ordonat ca statuia mea să fie subiectul principal al unui monument ridicat prin grija mea şi pe cheltuiala mea pentru gloria armatei pe care am avut cinstea s-o comand.

Carul va rămâne gol – ceea ce a permis gurilor rele să murmure: *Carul* îl *aşteaptă*! 1

Pe acest mic arc ce comemorează bătălia de la Marengo va fi instalat, sprijinit pe coloane de marmură roşie luate de la vechiul castel din Meudon, un vânător călare, apoi un dragon, un cuirasier şi, în sfârşit, un grenadier-genist, pentru care a pozat soldatul Mariole – acel faimos Mariole care i-a dat o dată onorul Împăratului nu cu puşca, ci cu un clistir, de unde şi expresia: „*Ne fals pas le mariole*”[6]. În timpul Restauraţiei, cei patru cai de aramă au trebuit să fie restituiţi veneţienilor. Trebuie spus că, înainte de a împodobi Piaţa San Marco, ei fuseseră luaţi de către cruciaţi, în secolul al XI-lea, de la Constantinopol. Noroc că turcii nu au reclamat nimic; de altfel, era şi caz de prescripţie…

— Vă veţi întoarce la căminele voastre sub arcuri de triumf – le făgăduise Napoleon învingătorilor de la Austerlitz.

De aceea, încă la 18 februarie 1806, împăratul ordonă construirea unei porţi monumentale „în apropiere de locul unde se afla Bastilia”. Chalgrin recomandă un alt

6 Corect: ne jais pas le mariol, nu face pe nebunul ! — Nota traci.

loc: la încrucişarea drumurilor ce duc spre Chaillot şi spre Ternes, vechea răspântie a cărărilor de vânătoare *l'Étoile*, unde se afla o movilă pe care fratele doamnei de Pompadour – marchizul de Marigny – dăduse ordin s-o niveleze, pentru a deschide trecerea spre Champs Élysées: pământul săpat fusese aruncat pe marginea bulevardului[7].

— Un arc de triumf – îl sprijină Champagny – ar completa în chipul cel mai maiestuos şi mai pitoresc superba privelişte pe care o ai de la castelul imperial Tuilerii. El va stârni admiraţia călătorului la intrarea în Paris, iar celui ce pleacă din capitală îi va imprima o profundă amintire a incomparabilei sale frumuseţi… Oricât de îndepărtat, el se va afla întotdeauna în faţa triumfătorului. Uaiestatea-voastră vă trece pe sub el mergând la Malmaison, la Saint-Germain, la Saint-Cloud şi chiar la Versailles.

Napoleon îi ascultă pe Chalgrin şi pe Champagny, iar la 15 august 1806, cu prilejui zilei împăratului, va fi pusă piatra fundamentală a arcului de triumf din Piaţa Étoile.

De bună seamă, Napoleon nu prea iubea Parisul. După părerea lui, oraşul „adusese întotdeauna nenorocire Franiei". Dar acest sentiment nu-l împiedicase să-i spună lui Chaptal, încă în 1801:

— Am intenţia să fac ca Parisul să devină cea mai frumoasă capitală din lume… Vreau să fac ceva mare şi util pentru Paris. Ce idei aţi avea în legătură cu aceasta?

— Daţi-i apă.

— Ei, apă! Parisul are multe fântâni şi e străbătut de un mare fluviu.

— Este adevărat că în Paris există fântâni şi un mare fluviu, dar nu este mai puţin adevărat că în Paris apa se vinde cu sticla şi că acesta e un impozit enorm plătit de popor, căci fiecare gospodărie are nevoie de două găleţi de apă pe lună, iar aceasta, socotind la 25 de gologani găleata, înseamnă mai mult de 36 de franci pe an, şi nu există azi nici fântâni publice, nici adăpătoare, nici

7 Din care cauză străzile Balzac şi Lord Byron din vremea noastră se află în pantă abruptă...

mijloace de a spăla străzile.

— Ce mijloace aţi propune pentru a da Parisului apă?

— V-aş propune două: primul ar fi să construim trei pompe de incendiu… Al doilea proiect ar fi să aducem viul Ourcq la Paris: acest râu, situat la 22 de leghe de aici, se varsă în Marna; Marna se varsă în Sena; astfel încât râul Ourcq poate fi adus uşor în partea de sus a suburbiei La Villette, de unde apele sale s-ar răspândi în Paris.

În mai 1802, râul Ourcq fu îndreptat spre Paris printr-un canal de aducţiune de şaizeci de kilometri. În 1806 – în mai – împăratul semna un decret ce avea să înzestreze Parisul cu cincisprezece noi fântâni. Dar în anul următor el socoti că debitul lor era foarte slab.

— Dăm optsprezece mii de butii de apă – explică prefectul Frochot.

— Aceasta reprezintă un maximum?

— Se poate ridica cifra distribuţiei la douăzeci şi patru de mii de butii.

— Cât ar costa pe zi?

— Două sute de franci.

— Vreau douăzeci şi patru de mii de butii.

— Maiestatea-voastră ne fixează un termen pentru realizarea acestui debit?

— Până diseară!

Între Arcul Carrousel şi Luvru era cât pe ce să fie construită o fântână. Arhitecţii prevăzuseră o cohortă de naiade din sânii cărora să ţâşnească apa.

— Să nu văd doicile astea – a exclamat Napoleon naiadele erau fecioare!

Şi proiectul a căzut baltă. Într-o zi Bourrienne i-a atras atenţia asupra „aspectului hidos” al malurilor Senei.

— Aveţi dreptate, e foarte urât – strigă împăratul e dezgustător să vezi cum se spală rufele murdare sub ferestrele noastre!

Şi pe marginea fluviului au apărut trei kilometri de cheiuri noi: de la cheiul Luvrului până la Passy şi de la cheiul Celestinilor la cheiul numit Morland, în memoria colonelului din Gardă căzut la Austerlitz. Astăzi aici se află

un bulevard, după ce sub Ludovic-Filip, insula Louviers a fost legată de ţărm.

Oraşul îi mai datorează lui Napoleon şi zece kilometri de canale ele scurgere, precum şi primele sale trotuare şi rigolele, menite să înlocuiască şanţul de pe marginea străzii unde se adunau toate zoile.

Transformările nu s-au limitat, de altfel, numai la aceste îmbunătăţiri. Podul Jena, podurile metalice – noutate ce nu se văzuse până atunci decât în Anglia – podul Austerlitz şi cel al Artelor; străzile Rivoli, Paix şi C istiglione; Bursa; faţada Camerei Deputaţilor; Piaţa Saint-Sulpice; Catacombele şi, în sfârşit, continuarea construcţiei Luvrului. Acesta este bilanţul Parisului consular şi imperial.

Ce se va face, când va fi terminată, cu biserica la Maclei cine, a cărei piatră fundamentală fusese pusă la 3 aprilie 17 i 14? La 2 decembrie 1806 împăratul hotărăşte că edificiul terminat va deveni un templu al gloriei, închinat Marii Armate:

— Înţeleg prin aceasta un monument cum erau la Atena şi cum nu există la Paris.

Constaţi – nu fără mirare şi tristeţe – că dacă o stradă poartă numele generalului Bonaparte, nu există în Paris niciun bulevard şi nicio piaţă Napoleon. Este o mare nedreptate, care ar trebui reparată b E de remarcat că Roma, Lucea, Ljubljana şi Varşovia au câte o *piaţă Napoleon*, Milano un *Monte Napoleone*, iar şapte oraşe americane se numesc *Napoleon*[8].

*

* * *

În timpul celor şapte luni ce despart cele două coaliţii, Napoleon stă la Paris şi, din cabinetul său de lucru, îşi organizează armatele. Totul se îndreaptă spre masa lui de lucru. Dar aici trebuie să-i dăm cuvântul lui Meneval:

---

8 Există oraşe purtînd numele împăratului în statele Alaba- ma, Kentucky, Indiana, Michigan, Missouri, Dakota de Nord şi Ohio. Există în Statele Unite şi două oraşe Bonaparte, unul în statul New York şi celălalt în Iovva.

„Pe biroul lui se aflau, legate în marochin roşu, tabele cu situaţia armatelor de uscat şi de apă, furnizate de miniştrii respectivelor departamente. Aceste situaţii, al căror plan fusese conceput chiar de el, erau prezentate la începutul fiecărei luni. Erau împărţite în coloane indicând numerele de ordine ale regimentelor de infanterie şi cavalerie, numele coloneilor, numărul de oameni ce alcătuiau fiecare batalion, escadron şi companie, departamentele de unde erau recrutaţi şi numărul de oameni pe care-l primeau prin circumscripţii, locul unde regimentul se afla adunat sau detaşat, amplasarea sau capacitatea depozitelor de muniţii, starea personalului şi a materialului respectiv.

Împăratul primea aceste situaţii întotdeauna cu o satisfacţie deosebită. Le parcurgea cu încântare şi spunea că nicio operă ştiinţifică sau literară nu-i făcea atâta plăcere. Memoria lui uimitoare înregistra toate aceste detalii, care-i rămâneau întipărite, aşa încât ştia la fel de bine – ba încă mai bine – decât birourile de mişcare ale ministerelor războiului şi marinei şi chiar decât statele-majore ce efectiv şi ce material avea fiecare corp. Ortografia şi pronunţarea numelor îi erau mai puţin familiare; împăratul nu le reţinea niciodată corect. Dar dacă numele proprii îi scăpau, menţionarea lor era de ajuns pentru a-i evoca imaginea individului sau a localităţii ce-l purta”.

Nu era numai armata. Treburile civile ale vastului imperiu necesitau aceeaşi grijă. „Nu proiectează numai cuceriri – dictează Napoleon, vorbind despre sine la persoana a treia –, el a epuizat gloria militară… A perfecţiona administraţia, a face din ea sursa unei fericiri durabile şi a unei prosperităţi crescânde pentru popor şi din actele sale exemplul unei morale pure şi înalte… aceasta este gloria la care năzuieşte!” Dar pentru ca această „glorie” să se poată înfăptui, pentru ca ordinele să poată ajunge la destinatarii lor, trebuia, înainte de toate, să creeze căi de comunicaţie, poşte şi drumuri, să facă navigabile fluvii şi râuri, şi carosabile trecătorile dintre Franţa, Italia şi Germania.

Napoleon poate spune la 27 martie 1806:

— Cu cât imperiul este mai vast, cu atât mai mare trebuie să fie atenţia acordată acestor mari mijloace de comunicaţie. Am deja dovada cu Milanul; de când a fost stabilit sistemul de curieri, guvernez Milanul cu aceeaşi uşurinţă ca şi Lyonul.

Astfel îi va fi la fel de comod să corespondeze cu şefii armatei sale ca şi cu prefecţii.

— Cum ne-am fi putut permite – va exclama Pasquier – fie chiar şi cea mai mică neglijenţă, cea mai mică delăsare, când exemplul unei activităţi neobosite ne venea de atât de sus?

Învingătorul de la Austerlitz lucrează pe rupte, şi munca îl face atât de fericit, încât se îngraşă. Conturile unuia dintre croitorii săi – meşterul Chevalier – pe anul 1806 sunt semnificative:

Lărgit haina de la încoronare, dublat, furnizat doisprezece coţi de satin pentru dublarea hainei, a 15 franci cotul 90 F

Lărgit şase perechi de pantaloni vechi de casimir alb 18 F Inădit două dosuri la două veste pentru a le lărgi… 10 F

Lărgit feţele la o haină de vânătoare 30 F

Lărgit peste tot douăzeci şi patru perechi pantaloni vechi de casimir 96 F

Lărgit o vestă şi un pantalon de casimir. Înlocuit un spate 7 F

Ştim de asemenea că celebra redingotă costa 1G0 de franci şi tot atât celebra uniformă de vânător sau de grenadier – inclusiv ceaprazurile şi epoleţii: 330 de franci.

El dă dovadă de aceeaşi minuţiozitate, de aceeaşi grijă pentru economii în organizarea finanţelor imperiului. Napoleon a sosit la Paris, fără îndoială, aureolat de victoriile sale, dar şi de cele cincizeci de milioane pe care austriecii au fost nevoiţi să le verse Franţei. Fericită mană, căci finanţele, în ciuda creşterii cursului rentelor, rămân foarte şubrede. Lipsa de numerar a devenit gravă. *Negustorii reuniţi*, în frunte cu Ouvrard, şi-au vârât

mâinile până la coate în tezaurul public. Bogăţia lui Gabriel Ouvrard îi displace lui Napoleon: „Un om care posedă treizeci de milioane – spune el – este prea primejdios*. În realitate, Ouvrard avea cu mult mai mult – şi împăratul părea să fi uitat că împrumutase de la el sume considerabile: şaizeci şi opt de milioane în 1805!

Asanarea se operează rapid. „Am silit vreo doisprezece pungaşi să dea înapoi ce-au furat – scrie câteva zile mai târziu Napoleon fratelui său Joseph.

— Eram hotărât să ordon să-i împuşte fără judecată. Slavă domnului, am fost despăgubit". *Negustorii reuniţi* vor trebui să verse optzeci şi şapte de milioane tezaurului…

Locul fiind curăţat, el poate pune pe picioare finanţele, înainte de toate, să nu-l imite pe Ludovic al XIV-lea, care s-a ruinat pentru că nu ştia să socotească „şi să alcătuiască un buget".

— Bugetul este legea mea – scrie împăratul –, toţi trebuie să i se conformeze, pentru că din toate ramurile administraţiei, finanţele mă preocupă în cel mai înalt grad.

Fără prea multe proteste, bugetul – de 684.000.000 în 1806 – va fi puţin câte puţin dublat. Desigur, grelele tributuri impuse învinşilor vor aduce fără încetare aur vistieriei, dar Napoleon va crea şi contribuţii indirecte, pe care toate regimurile ulterioare se vor feri să le desfiinţeze!

— Vreau să făuresc binele poporului meu – declară el –, şi nu voi fi oprit de murmurele contribuabililor; eu trăiesc pentru posteritate; Franţa are nevoie de mari contribuţii şi ele vor fi stabilite… Vreau să pregătesc succesorilor mei resurse sigure care să poată înlocui mijloacele extraordinare pe care am ştiut să mi le creez.

Un an mai târziu se poate constata rezultatul: casele băncilor cunosc o abundenţă şi chiar o supraabundenţă de numerar, şi se preferă bancnotele!

Nu există sarcină la care să nu se înhame. Codul de procedură civilă, Codul comercial, Universitatea, învăţământul. Ca şi pe vremea Consulatului, el prezidează

întotdeauna şedinţele Consiliului de Stat cu o infinită plăcere.

— Ştiţi de ce permit să se discute atât de mult în Consiliul de Stat? – l-a întrebat o dată pe Roederer.

— Pentru că în Consiliu eu sunt cel mai tare în discuţie. Mă las atacat pentru că ştiu să mă apăr.

„Am asistat la şedinţe ale Consiliului, prezidate timp de şapte ore consecutiv de împărat – relatează Tremont.

— Influenţa lui stimulatoare, prodigioasă capacitate de pătrundere a spiritului său analitic, luciditatea cu care rezuma problemele cele mai complicate, grija pe care o arăta nu numai suportând discuţiile în contradictoriu, dar chiar şi provocându-le, arta de a spori devotamentul printr-o familiaritate pe care ştia s-o întreţină atunci când era cazul, tratându-şi inferiorii ca pe nişte egali, toate aveau ca rezultat un entuziasm asemenea celui exercitat asupra armatei. Funcţionarii munceau până la epuizare, aşa ca soldaţii care mureau pe câmpul de luptă”.

El îşi cântăreşte necruţător interlocutorii. „Camuflarea lipsei de idei cu ajutorul elocvenţei nu era cu putinţă – arată unul dintre ei trebuia să cunoşti bine problema şi să ai în minte o bogată provizie de fapte”.

Totuşi, uneori, el dă semne de oboseală:

— E ciudat – îi mărturiseşte lui Mole – cum constituţia ţi se modifică pe măsură ce înaintezi în vârstă, fără ca prin aceasta forţele să scadă sau sănătatea să aibă de suferit. Aptitudinile ni se schimbă şi proiectele noastre se resimt. Altă dată îi spuneam lui Montesquiou de mai multe ori în cursul unei zile: „Montesquiou, adu-mi un pahar de limonadă”. Acum cer o ceaşcă de cafea sau un pahar cu vin de Madera, şi le simt nevoia. Ah! credeţi-mă, domnule Mole, de la treizeci de ani încolo începi să fii mai puţin apt să porţi războaie. Alexandru cel Mare a murit înainte de a-şi presimţi declinul.

Declinul? Nu se gândeşte la el în mod serios... Şi membrii Consiliului îl aud spunând la începutul anului 1806:

— Sunt convins că va veni ziua când *Imperiul de*

apus va reînvia, deoarece popoarele obosite se vor grăbi să intre sub jugul naţiunii celei mai bine guvernate.

*

* * *

În săptămâna când a ajuns la Paris ştirea victoriei de la Austerlitz, o depeşă anunţa debarcarea la Neapole a unui corp de trupe anglo-ruse. Acesta era răspunsul reginei Carolina – căci regele *Nasone* nu conta... – la victoriile lui Napoleon din Austria. Totuşi, regatul Neapolelui era legat de Franţa printr-un tratat de neutralitate. Napoleon ia îndată măsuri şi, la 25 decembrie, anunţă în mod public: „Generalul Saint-Cyr se îndreaptă în marş forţat spre Neapole pentru a pedepsi trădarea reginei şi a o detrona pe această femeie criminală care, cu atâta neruşinare, a călcat în picioare tot ceea ce este sacru pentru oameni”.

La 24 februarie împăratul se duce la Operă. Se aplaudă îndelung versul:

Şi care epocă a fost atât de rodnică-n minuni?

Câteva clipe mai târziu, spectacolul este întrerupt şi însuşi Talma anunţă de pe scenă că armata franceză a intrat în Neapole. Entuziasmul se transformă într-un adevărat delir. A doua zi întregul Paris vine la parada din Piaţa Carrousel. Mulţimea îi aclamă îndelung pe învingătorii de la Austerlitz, „oare au hotărât soarta Europei”.

Dar Carolina?

— Regina Neapolelui a încetat de a mai domni, răspunde împăratul întrebat care va fi soarta surorii Mariei-Antoaneta.

Cât despre regatul Neapolelui, împăratul îl oferă mai întâi lui Joseph:

— Vreau să pun pe acest tron un prinţ din casa mea: tu în primul rând, dacă îţi convine, sau un altul dacă nu-ţi convine.

Joseph. care cu un an mai înainte refuzase regatul Italiei pentru a nu trebui să renunţe la „drepturile” sale asupra imperiului francez, acceptă tronul regelui Nasone,

pentru că poate rămâne astfel succesorul fratelui său. De altfel, Napoleon – ca un omagiu al mezinului faţă de fratele mai mare – dă ordin să i se servească în continuare retribuţia de 333 333 de franci, cuvenită pentru funcţia de mare elector…

Joseph îşi ia îndată în serios rolul de rege al Neapolelui. El încearcă să pună interesele financiare napolitane mai presus de cele ale imperiului francez şi, în măsura posibilului, îşi exercită dreptul de graţiere. Toleranţa şi blândeţea lui îi atrag o dojană imperială: Pentru Napoleon, într-o ţară cucerită „bunătatea nu înseamnă omenie44. El îi precizează lui Joseph: „Frate, popoarele nu se câştigă linguşindu-le, şi nu cu astfel de măsuri veţi crea mijloacele de a se acorda o justă răsplată armatei voastre. I-mpuneţi Regatului Neapoiului o contribuţie de treizeci de milioane. N-am auzit spunându-se că aţi fi ordonat să fie împuşcat nici un singur *lazzarone*”. Iar Joseph răspunde spăsit:

„Maiestatea-voastră nu trebuie să fie îngrijorată: toţi cei ce merită să fie împuşcaţi sunt împuşcaţi44.

La 14 martie, la mai puţin de o săptămână după scrisoarea plină de reproşuri adresată lui Joseph, Napoleon, obsedat de ideea de „a reînvia imperiul de apus44 – aşa cum declarase în Consiliu –, anunţă că a hotărât să transforme Olanda republicană, în acel moment „lipsită de putere executivă44, într-un regat în care să domnească fratele său Louis. Totuşi, amiralul Verhuel, însărcinat de împărat să sondeze pulsul opiniei publice la Haga”, e obligat de devotamentul fără margini pe care-l poartă împăratului

— După cum precizează el fără înconjur – să-i spună deschis că prima dezvăluire a intenţiilor maiestăţii-sale a provocat o consternare generală44. Schimmelpenninck, Mare Pensionar! care îndeplineşte funcţiile de stathouder fără a deţine acest titlu prea regal, îi comunică la rândul său lui Napoleon că „proiectul lui este cu totul inadmisibil44. împăratul nu-i dă mai multă ascultare decât amiralului Verhuel. Cum ar putea lupta Olanda? Dacă ea

nu vrea să fie pur şi simplu anexată, nici nu poate fi vorba să renunţe de a se transforma în regat. Republica batavă creată în timpul Directoratului, nu se află oare în plin impas bugetar? Ea datorează, în adevăr, două sute douăzeci şi nouă de milioane Franţei, iar deficitul ei anual atinge patruzeci şi cinci de milioane! Trebuie deci să se resemneze! Nu numai atât: împăratul cere ca olandezii să ceară ei înşişi schimbarea formei de guvernământ. Napoleon „catadicseşte14 atunci să acorde investitura noului suveran *ales* de republicanii batavi, şi – la 5 iunie 1806 – o nefericită delegaţie olandeză, chipurile „însărcinată să exprime dorinţa reprezentanţilor poporului olandez11, este primită la Tuilerii în sala tronului:

— Rugăm pe maiestatea-voastră – declară Verhuel – să ni-l acorde ca şef suprem al republicii noastre, ca rege al Olandei, pe prinţul Louis, fratele maiestăţii-voastre, căruia îi încredinţăm în mod deplin şi respectuos păzirea legilor noastre, apărarea drepturilor noastre politice şi toate interesele scumpei noastre patrii.

Împăratul, care în această zi cu siguranţă că se gândeşte la Ludovic al XIV-lea oferindu-l pe nepotul său solilor spanioli veniţi să-i ceară un rege, răspunde după o scurtă tăcere:

— Domnilor reprezentanţi ai poporului batav, am considerat întotdeauna drept un interes primordial al coroanei mele protejarea patriei dumneavoastră… Coroana pe care i-aţi oferit-o prinţului Louis este conformă cu interesele patriei dumneavoastră, precum şi cu ale mele, şi este de natură să ducă la liniştea generală a Europei. Franţa a fost destul de generoasă pentru a renunţa la toate drepturile pe care evenimentele războiului i le dăduseră asupra voastră… Vin în întâmpinarea dorinţei domniilor-voastre: îl proclam pe prinţul Louis rege al Olandei.

Apoi, întorcându-se spre fratele său, Napoleon adaugă, imitând stilul Regelui-Soare:

— Dumneavoastră, prinţe, să domniţi asupra acestor popoare; părinţii lor nu şi-au dobândit independenţa decât cu ajutorul Franţei. De atunci Olanda a fost aliata Angliei.

Ea a fost cucerită, şi iarăşi a datorat Franţei existenţa sa. Să-i datoreze deci şi regii ce-i ocrotesc libertăţile, legile, religia... Dar să nu încetaţi niciodată de a fi francez... întreţineţi la supuşii voştri sentimente de alianţă şi de dragoste pentru Franţa. Fiţi spaima celor răi şi tatăl celor buni, aceasta este în firea marilor regi!

Noii suverani nu sunt de loc mulţumiţi. Louis, fără să vrea, nu se gândeşte decât la reumatismul său şi găseşte clima Olandei mult. prea umedă şi prea rece pentru permanenta lui stare. bolnăvicioasă. Hortensia, la rândul ei, ar fi acceptat la rigoare să devină regina Olandei, dar cu condiţia să nu părăsească Parisul... Resemnaţi – n-au încotro! –, pleacă fără nicio tragere.de inimă spre regatul lor.

Încă de la frontieră sunt cuprinşi de mirare: primirea ce le-o fac olandezii este mai mult decât rezervată. Să se fi înşelat oare asupra dorinţelor „spontane14 ale „poporului batav”?

Louis – după exemplul lui Joseph – vrea să se considere un bun olandez şi nu înţelege nicidecum ca imperialul său frate să domnească la Haga prin intermediul persoanei lui. Gândindu-se la proporţiile modeste ale bugetului regatului său, hotărăşte cu înţelepciune să-şi reducă efectivele armatei şi marinei. „Dacă Olanda – îi scrie Napoleon la 8 august – nu poate întreţine o armată pentru apărarea sa, va ajunge inevitabil să fie cucerită”.

„Ce pot face dacă-mi lipsesc banii?” – răspunde Louis.

„Pune impozite mari asupra rentelor – îl sfătuieşte împăratul –, nu tu ai posibilitatea să salvezi Olanda, dar olandezii să-şi rezolve singuri problemele”.

La Haga, ca şi la Neapole, reproşurile nu mai contenesc:

„Procedezi ca un bezmetic, fără să te gândeşti la consecinţele lucrurilor”.

Napoleon se va amesteca în curând chiar în „treburile interne” ale fratelui său.

„Certurile tale cu regina răzbat în public. Te comporţi fâţă de o tânără femeie ca faţă de un regiment. Ai cea mai bună şi cea mai virtuoasă soţie şi o faci nefericilă”.

Italia se transformă într-un fel de federaţie napoleoniană. Paulete – „iubita mea soră Paulina” – primeşte şi ea o jucărică frumoasă: principatul Guastalla. Mai întâi, doamna prinţesă Borghese pare încântată. Guastalla emană un amuzant parfum de operetă… Dar când află că e vorba de numai zece kilometri pătraţi, cu o populaţie de zece mii de locuitori, prinţesa se bosumflă. *Paganctta* nu vrea nici măcar să-şi ia principatul în primire şi – cum banii îi par infinit mai utili – se grăbeşte să vândă pe 1.500.000 de franci noul său stat regatului Italiei, adică fratelui său care i-l dăruise…

Elisa – şi pe lângă ea soţul ei – au acceptat „să domnească” la Lucea şi la Piombino. Acum este rândul soţilor Murat să pretindă o coroană! Carolina, mai cu seamă, scoate ţipete ascuţite văzând-o pe Elisa – această Baccioehi! – devenită prinţesă domnitoare, în timp ce ea nu este „decât” o alteţă imperială! împăratul le propune principatul Neucbâtel, dar ei refuză acest pământ – prusian pe atunci – ca fiind nedemn de dânşii. În cele din urmă – şi în aşteptarea a ceva mai bun – acceptă ducatul de Berg, cedat de Bavaria, la care se alătură ducatul de Clèves. La 21 martie 1806, două divizii franceze ocupă statele ce i-au revenit lui „Joachim, prinţ şi mareamiral de Franţa”, devenit mare-duce de Berg şi de Clèves. Noul suveran îşi face, la 24 martie, o intrare à la Franconi[9] – expresia îi aparţine lui Napoleon – în capitala sa, Düsseldorf. Dimineaţa el îmbracă o uniformă de paradă de mareşal al imperiului, iar seara îşi pune un „costum spaniol dintre cele mai bogate”. Acest Fregoli 2 al epopeii nnapoleonien nu scapă nici el de virusul puterii şi face pe suveranul! Fără a întârzia, Joachim, sub pretextul că i-ar fi chemat westfalienii, ocupă teritorii pe care Prusia încă nu

9 Maestru de călărie şi director de circ. — Nota trad.
— Leopoldo Fregoli (1867—1936) — celebru actor italian de travesti. — Nota trad.

le-a evacuat…

„Ce vrei să-ţi spun? – îi scrie la 10 aprilie imperialul său cumnat.

— Dai dovadă când de zăpăceală, când de nechibzuinţă. Nu trebuia să ocupi Essen şi Werden, de vreme ce comisarul prusian nu te pusese în posesiunea lor… Am scris regelui Prusiei să-şi retragă trupele; retrage-ţi-le şi tu pe ale tale. Ai pus armele mele în situaţia de a suferi tin afront. Găsesc ridicol că ridici împotriva mea opinia poporului din Westfalia”.

Westfalienii nu au dreptul să spună niciun cuvânt! Oare n-a spus Napoleon că, „dacă stai s-o analizezi bine, libertatea politică este o minciună convenţională, născocită de guvernanţi pentru a-i adormi pe cei guvernaţi”?

Prea puţin calmat, alteţa-sa serenissimă, marele-duce, cere „garanţii pentru copiii săi”.

— Eşti francez – îi răspunde sâcâit împăratul la 30 iunie –, sper >că şi copiii tăi vor fi tot francezi; oricare alt sentiment ar fi atât de dezonorant, încât te rog să nu-mi mai vorbeşti niciodată despre aceasta. Ar fi pur şi simplu extraordinar ca după binefacerile cu care te-a copleşit poporul francez, să te mai gândeşti cum să dai copiilor tăi posibilitatea de a-i face rău!

Imperiul de apus este pe cale de a se înfăptui, şi Napoleon, prinzând gust pentru crearea acestor mărci de graniţă formând un val de apărare în jurul imperiului francez, înfiinţează pe lângă marile fiefuri un număr de ducate şi principate. Bernadotte, soţul doamnei Desiree, devine prinţ de Ponte-Corvo, localitate situată în regatul Neapolelui; Talleyrand capătă principatul de Benevento; Cambaceres – ducatul de Parma; Lebrun – ducatul de Piaeenza. Lui Berthier i se va oferi principatul Neuchitel, dispreţuit de soţii Murat. În sfârşit – şi aici este marea lovitură –, de vreme ce Francisc I al Austriei nu mai este împăratul Germaniei Francisc al II-lea, iar Sfântul imperiu a devenit o antichitate de muzeu, de ce să nu fie reunite statele germanice, lipsite de conducător suprem? În vârful edificiului decapitat n-ar putea să fie pus împăratul

francezilor? Napoleon nu este deja *mediatorul* Confederaţiei helvetice? Germanii din vest doresc oare într-adevăr „să alerge spre naţiunea franceză, cu siguranţă mai bine guvernată”, aşa cum a afirmat Napoleon fără falsă modestie? Bavaria, Württembergul şi chiar Badenul se simt deja suficient de „protejate”, dar alţi treisprezece prinţi, ca bunăoară cei de Hessa-Darmstadt şi de Hohenzollern, au nevoie – împăratul o afirmă – să se unească într-o confederaţie. Bineînţeles, Murat, noul mare-duce de Berg şi de Clèves, va trebui să intre şi el în noua combinaţie.

Totuşi, Napoleon, deşi se considera succesorul lui Carol cel Mare, încă nu vedea în ce fel ar fi putut realiza proiectele lui. Lui Carol de Dalberg, arhiepiscopul-elector de Ratisboime, i-a revenit rolul de a-i oferi mijloacele necesare ca să-şi atingă scopurile. Prelatul guverna ruinele imperiului germanic, şi pentru a alcătui din aceste ruine un fel de stat – păstrându-şi în acelaşi timp rangul –, l-a ales cu abilitate ca adjunct pe cardinalul Fesch, unchiul împăratului. Linguşitor la culme, îi scrie lui Napoleon, conjurându-l „să nu se mărginească a făuri numai fericirea Franţei”. „Providenţa – precizează el – îl dăruieşte pe omul superior întregului univers. Onorabila naţiune germanică se zbate în ghearele anarhiei politice şi religioase; fiţi, sire, regeneratorul Constituţiei…”

Această rugăminte „spontană” îl aduce pe Napoleon în situaţia de a accepta pur şi simplu să devină conducătorul defunctului Sfânt imperiu roman de naţiune germană. El va fi nu *regeneratorul*, ci *protectorul* noii aglomerări botezate *confederaţie*, în fruntea căreia va fi pus nominal Dalberg – a meritat pe deplin lucrul acesta – cu titlul de prinţ-primat şi mare-duce de Frankfurt. În realitate, împăratul este stăpânul mozaicului german. Regi, prinţi şi duci germani nu mai sunt din acel moment decât un fel de superprefecţi ai unui imperiu federativ.

Un imperiu ce tinde, de altfel, să devină un bun de familie… Ieri căsătoria lui Eugen cu Augusta de Bavaria; mâine cea a fratelui său Jérôme cu Caterina de

Württemberg; apoi, după cum vom vedea, cea a Stephaniei Tascher de la Pagerie, verişoara soţiei sale, care se va recăsători cu prinţul Arenberg.

În aşteptarea acestei duble căsătorii, la 7 aprilie 1806, blonda, frumoasa şi zburdalnica Stéphanie de Beauharnais – nepoata lui Alexandru, primul soţ al Josefinei – se căsătoreşte cu dizgraţiosul prinţ de Baden, fiul margrafului Charles-Frederic, pe care Napoleon l-a avansat, numindu-l mare-duce. E uşor de ghicit grimasa tatălui. Pentru fostul margraf, cei din familia Beauharnais nu sunt decât nişte boiernaşi! Şi el nu ştie că în afară de marchiz, tatăl lui Alexandru, întreaga familie s-a împopoţonat cu titluri de nobleţe. Astfel, Napoleon o acoperă pe Stephanie cu onoruri şi o adoptă, spre marea furie a „clanului". Orgoliosul Charles-Frederic se potoleşte: prinţesa Stephanie-Napoleon va domni şi va face parte din jocul de şah imperial. Sosită în statele socrului său, ea nu va fi prea fericită. În zadar soţul ei va înceta să-şi poarte părul lung după „moda veche"; cea care va fi mama lui Gaspard Hauser – personaj cu destin tragic – nu se gândeşte decât la Paris... Obişnuiţi-vă cu ţara – îi ordonă Napoleon – şi căutaţi ca totul să vi se pară bine, căci nimic nu este mai impertinent decât de a vorbi mereu de Paris şi de măreţii pe care ştii că cei din jurul tău nu le pot avea; este un defect al francezilor; fereşte-te de el! Carisruhe e un loc frumos..."*

Şi Stephanie, deşi nu este decât o Beauharnais, va trebui să se plece în faţa faimosului „sistem".

* * *

Desigur, Napoleon nu doreşte de fel să poarte război, şi teza unui Napoleon doritor de pace nu poate fi nicicând mai evidentă decât în ajunul celei de-a IV-a coaliţii. „Domnul de Buonaparte", cum îl numesc duşmanii săi, nu hotărăşte oare tot ce vrea? – şi nu poate muta stâlpii de frontieră, aproape după pofta inimii, fără a pune măcar mina pe arme? Dar întreaga Europă priveşte îngrozită această Franţă nesăţioasă, care se întinde, mai mult sau mai puţin direct şi sub nume diverse, de la oraşele

hanseatice până la Neapole, şi de la Brest la malurile Elbei, aşteptând să ajungă la Oder şi, într-o bună zi – pe care unii o şi prevăd ca fiind apropiată –, la malurile Vistulei şi ale Niemenului… Mai treacă-meargă când e vorba de Italia, iniţial fărâmiţată în posesiuni austriece, sau chiar oarecum spaniole, dar statele europene nu pot rămâne impasibile văzând cum pământuri germane încetează de a mai fi prusiene sau austriece. Ele nu văd altă soluţie decât războiul pentru a redobândi ceea ce le-a fost smuls cu forţa armelor – a armelor îndreptate spre ele de către revoluţia franceză, iar apoi de către acela care a devenit moştenitorul ei. Napoleon, dimpotrivă, ce mai poate câştiga dând noi bătălii? Poate, cel mult, să-şi facă r. oi duşmani, căci, prizonier al cuceririlor sale prezente şi viitoare, n-are încotro, trebuie să le apere!

Dacă nu profită el de aceste cuceriri, trebuie să dea cel puţin clanului sau aliaţilor şi celor ce-i erau apropiaţi putinţa de a se bucura de ele, recompensându-i astfel pentru ajutorul dat. Să meargă cu pacifismul până la a înapoia învinşilor provinciile cucerite? Să limiteze de bunăvoie teritoriile şi influenţa franceză? Să cedeze englezilor o parte din prada europeană? Sau cel puţin să-i lase să facă comerţ în mod liber cu continentul? Aceasta ar fi fost poate o dovadă de înţelepciune, dar o înţelepciune primejdioasă! Împăratul nu ar fi putut-o dobândi decât dacă ar fi cunoscut – ca noi – sfârşitul extraordinarei aventuri.

Creşterile succesive – voluntare sau involuntare – ale Franţei imperiale vor obliga pe inamicii ei să-i declare război. Aşa cum veşnicele lui victorii îl vor constrânge pe împărat să creeze în viitor tot mai multe *casus belli*, care, într-o bună zi, vor deveni – cauza pierzaniei lui.

— Nu pot avea o alianţă reală cu niciuna din marile puteri – ofta împăratul.

Numai Austria părea pentru moment redusă la tăcere. Cât despre Prusia, sperând s-o dezarmeze şi s-o facă să accepte crearea Confederaţiei Rinului, Napoleon îi dăduse Hanovra, posesiune engleză pe continent. În

schimb, guvernul de la Berlin trebuia să accepte o alianţă ofensivă şi defensivă cu împăratul şi era obligat să închidă navelor engleze porturile şi gurile fluviilor sale. Trebuia chiar să rupă şi cu Rusia! Regina Luiza tuna şi fulgera împotriva pretenţiilor „tiranului francezi Frederic-Wi! – helm a plâns… dar, tremurând de frică, neavând de ales decât între război şi ratificare, regele Prusiei a semnat tratatul şi a adus la cunoştinţa Angliei că era *constrâns*, împotriva voinţei sale, să ocupe Hanovra, deşi pândea de multă vreme această pradă vecină cu frontierele sale… Pehlivan, încântat în sinea lui, ministrul prusian Hardenberg le va declara englezilor oftând:

— Detest modul infam în care facem această achiziţie. Am fi putut rămâne prietenii lui Bonaparte… fără a deveni sclavii lui.

Bineînţeles, Frederic-Wilhelm, maestru în materie de duplicitate, nevoind să menţină, potrivit expresiei ministrului său Haugwitz, decât un „simulacru de pace”, mărturisea Austriei că „dacă existase vreodată o putere pe care Prusia avusese intenţia s-o înşele, aceasta era Franţa”. Şi, în ascuns, guvernul de la Berlin îşi dubla manifestările de prietenie şi de devotament faţă Anglia şi Rusia.

Napoleon păstrase totuşi câtăva vreme speranţa de a semna pacea cu Anglia. William Pitt murise la 23 ianuarie 1B06 şi Charles Fox, şeful partidului liberal, părea mult mai binevoitor decât rivalul şi predecesorul său. La 20 februarie îşi dăduse chiar osteneala să-i scrie lui Talleyrand prevenindu-i că un ucigaş venise să-i propună să-l asasineze pe „conducătorul francezilor14. „Recunosc aici principiile de onoare şi virtute ce l-au însufleţit întotdeauna pe domnul Fox4, răspunse împăratul, adăugând că acest demers apărea ca „semnul prevestitor a ceea ce se poate aştepta din partea unui cabinet ale cărui principii îmi place să le apreciez după cele ale domnului Fox44. Câteva zile mai târziu – la 2 martie – Napoleon declara Corpului legislativ:

— Doresc pacea cu Anglia şi voi fi oricând gata s-o

închei, luând ca bază prevederile tratatului de la Amiens.

Dar, după încercări de reconciliere, după multe pertractări între Yarmouth şi Clarke, după atâta speranţă, totul se prăbuşi: Fox muri şi el.

— Moartea domnului Fox – va spune mai târziu Napoleon – a fost una din fatalităţile carierei mele… Dacă el ar fi continuat să trăiască, pacea s-ar fi înfăptuit.

Fără îndoială, în Rusia, îndată după Austerlitz, mânia împotriva „acestui corsican infam cu mâinile pline de sângele pe care îl răspândea ca să-i placă lui Robespierre44 se dublase, totuşi timpul aranjase în parte lucrurile şi, în iulie, ţarul se resemnase să-l trimită la Paris pe baronii: Ubri pentru a începe convorbirile în vederea unei păci apropiate. Napoleon a crezut chiar că negocierile dăduseră rezultate, căci la 22 iulie îi comunica lui Decrès: „Pacea a fost semnată între Franţa şi Rusia în 20 ale acestei luni… Intenţia noastră este să daţi dispoziţii să se publice în toate porturile noastre că vasele ruseşti trebuie să fie considerate ca prietene şi că toţi comandanţii porturilor noastre, ai escadrelor şi vaselor noastre trebuie să-i trateze ca atare44. Pacea fusese semnată poate prea repede de către Ubri, căci ţarul, lem. induse să nu displacă Angliei – Londra califica tratatul drept „umilitor” –, refuza să ratifice acordurile încheiate totuşi în numele său, spre marea bucurie a Prusiei.

Proiectul reti-ocedării Hanovrei către Anglia va turna gaz peste foc. În cursul negocierilor cu Anglia, Napoleon propusese într-adevăr să înapoieze Hanovra, ocupată de prusieni, casei regale engleze, cu condiţia de a se oferi o compensaţie Berlinului… dar lordul Yarmouth, venit la Paris pentru a încerca să apropie cele două ţări, simţi nevoia să-i facă confidenţe ministrului prusian în Franţa, Lucehesini, având grijă să nu vorbească despre compensaţie, astfel că Prusia se crezu trasă pe sfoară. Această omisiune, intenţionată sau nu, i-a permis lui Napoleon să tragă concluzia că „perfidul Albion” agitase în faţa prusienilor o cârpă roşie destinată să-i împingă să se bată pentru Europa.

Îmboldit şi de soţia sa, prostul şi slabul Frederic-Wilhelm adoptă de îndată o atitudine de fanfaron. Napoleon va fi bătut cu biciul! Este inutil să mai risipim praful de puşcă! Generalul von Bliicher se arăta plin de iluzii:

— Nu mă tem de întâlnirea cu francezii… Voi pregăti mormântul tuturor celor ce se află de-a lungul Rinului.

Bliicher exclama chiar:

— Numai având cavaleria mea mă angajez să ajung la Paris!

Rupând cu „aliata sa Franţa”, Berlinul va spulbera speranţele de pace generală pe care Napoleon le mai nutrea încă, în acel moment, atât cu Anglia cât şi cu Rusia. Atitudinea Prusiei îl mira pe împărat cu atât mai mult, cu cât se părea că până în acel moment el îi menajase în mod deosebit pe Hohenzollerni. Aceştia, totuşi, nu încetaseră să săvârşească faţă de Franţa numeroase acte de nesinceritate, duplicitate şi chiar înşelătorie. După cum se ştie, Napoleon îl admira pe Frederic cel Mare, dar strănepotul acestuia confunda admiraţia împăratului cu frica pe care *Buonaparte* trebuia s-o resimtă numai la gândul că va trebui să lupte pentru prima oară împotriva invincibililor soldaţi ai lui Frederic al II-lea. Totuşi, la cererea lui Napoleon, Talleyrand – pentru că înfiinţarea Confederaţie: Rinului neliniştise pe diplomaţii prusieni şi-i exasperase pe rege şi pe regină – a sfătuit Berlinul „să reunească sub o nouă lege federală state ce aparţineau încă Imperiului germanic şi să introducă coroana imperială în casa de Brandenburg1. Dar Prusia, surdă la orice propunere, oricât de seducătoare ar fi fost, refuză să ia în consideraţie orice sugestii venite de la Paris – „ordinele de la Tuilerii”, cum se spunea la Berlin. Sigură de victorie, ea nu voia să mai audă de nimic.

O lună şi ceva mai târziu – la 6 septembrie 1806 – Frederic-Wilhelm, convins mereu că împăratul se temea de război, îl anunţa pe ţar: „După cât se pare, eu sunt deci acela care va trebui să ia iniţiativa unor acte decisive. Trupele mele se adună de pretutindeni pentru a grăbi

momentul 11. Puteau fi văzuţi – imagine celebră – ofiţeri prusieni ascuţindu-şi săbiile pe pragul ambasadei Franţei, în timp ce colonelul lor le spunea:

— Nu e nevoie de săbii; nişte ciomege vor fi de ajuns pentru aceşti câim de francezi!

Totuşi, Napoleon, sperând încă imposibilul, i-a scris ia 12 septembrie regelui Prusiei: „Dacă mă voi vedea silit să iau armele pentru a mă apăra, nu le voi folosi decât cu cel mai mare regret împotriva trupelor maiestăţii-voastre. Voi considera acest război ca un război civil, atât de legate sunt interesele statelor noastre. Nu vreau nimic de la Prusia şi nu i-am cerut nimic14.

Aceste rânduri nu-l împiedică pe Frederic-Wilhelm să-l recheme pe ambasadorul Lucehesini şi, la 20 septembrie, Napoleon îl anunţă pe Brune:

— Prusia a aruncat masca.

Trecerea în revistă a gărzii cu întregul armament şi echipament face opinia publică să înţeleagă că războiul este acum inevitabil. „Îngrijorarea este generală14, scrie Fouché într-un raport secret. La bursă, „toate cursurile înregistrează o scădere rapidă11. Anglia îşi freacă mâinile. La Londra se repetă declaraţia lordului Lauderdale, care fusese însărcinat să semneze tratatul de pace pregătit – fără succes – de lordul Yarmouth:

— În condiţiile unui conflict cu Prusia, războiul purtat rapid ar putea să ducă la rezultate nesperate, forţele Franţei fiind împrăştiate de la Emden până în vârful cizmei napolitane.

Rezultate nesperate…

La 24 septembrie, la Saint-Cloud, Napoleon primeşte o scrisoare de la Berthier, care-l anunţă că „prusienii nu-şi mai ascund intenţiile11. Forţele lor se şi apropie de avanposturile Marii Armate, şi în noaptea următoare împăratul hotărăşte să pornească spre Mainz, prefectură înaintată a imperiului. Imediat – ca şi în ajunul bătăliei de la Ulm – panica se dublează; se schimbă bancnote contra aur, chiar în pierdere.

Napoleon pleacă la război. El trebuie să lupte contra

celei de-a patra coaliţii, sperând că va fi ultima. Dar războiul se va prelungi zece luni – un război care, înainte de a-i permite să se înapoieze la Tuilerii, îl va duce de la Jena la Berlin, de la Varşovia la Eylau, de la Friedland la Tilsit – şi în fiecare etapă el va avea dreptul să rostească din nou aceste cuvinte:

— Armatele mele au încetat să învingă numai atunci când le-am ordonat să nu mai lupte…

RĂZBOIUL IMPUS
CEL CE NU PRIVEŞTE CU
RĂCEALĂ CÂMPUL DE BĂTĂLIE TRIMITE
LA MOARTE MULŢI OAMENI
ÎN MOD INUTIL.
Napoleon

Napoleon şi-a comandat o nouă redingotă cenuşie, căci cea pe care o purta până atunci făcuse toată campania din 1805, iar soldaţii spuneau în glumă că „intendentul general îi reţinea solda ca să-i cumpere una nouă la Viena”. Prima dată când a fost văzut cu noua sa achiziţie, era o vreme mizerabilă. Văzându-l trecând, un grenadier exclamă:

— Ia te uită, camaradul s-a înţolit cu o manta bună!

— De care camaradul are acum mare nevoie – răspunse împăratul râzând.

La 3 octombrie 1806, la Wui zburg, el îşi regăseşte armata, cu un efectiv de o sută douăzeci şi opt de mii de infanterişti, douăzeci şi opt de mii de cavalerişti şi zece mii de artilerişti servind două sute cincizeci şi şase de tunuri. În faţa lor Prusia a adunat o sută cincizeci şi doi de mii de oameni.

Împăratul face tot mai multe inspecţii şi treceri în revistă. Trebuie să aprindă din nou entuziasmul, care a

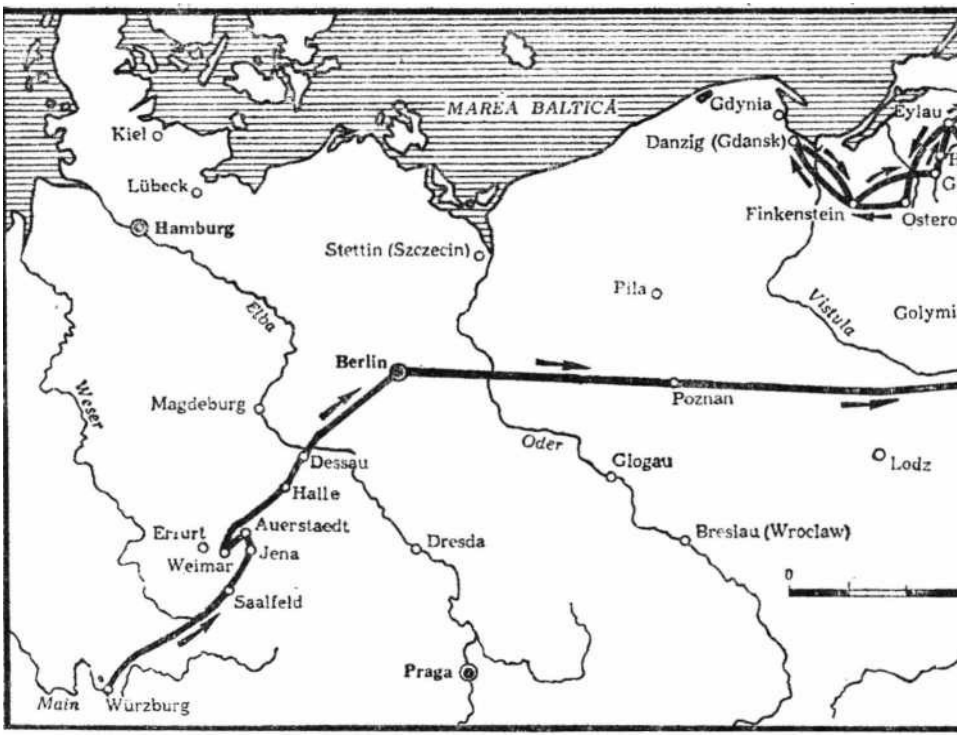

cam slăbit în cursul acestui al doilea război din timpul domniei sale şi are nevoie de noi stimulenţi. Se ştie că Napoleon are însemnări despre toate unităţile şi că le utilizează cu foarte multă abilitate. Trecând prin faţa Regimentului 7 infanterie uşoară, compusă aproape în întregime din oameni originari din Languedocul de Jos şi din Pirinei, el exclamă:

— Iată-i pe ostaşii cei mai buni la marş ai armatei, nu vezi niciodată măcar unul rămas în urmă, mai ales când trebuie să-l ajungă pe duşman!

Apoi adaugă râzând:

— Dar ca să fim drepţi şi cei mai zurbagii şi cei mai mari hoţi de găini din armată!

— Asta cam aşa-i! răspund soldaţii, având fiecare câte o găină legată de raniţă.

La 6 octombrie, înainte de a pleca de la Würzburg la Bamberg, el se adresează armatei:

— Soldaţi! Nu este niciunul printre voi care să vrea

să se întoarcă în Franţa pe alt drum decât pe cel al onoarei; nu trebuie să ne întoarcem decât pe sub arcuri de triumf. Şi nici nu s-ar putea altfel. Oare am înfruntat intemperiile, mările, pustiurile, am învins Europa de atâtea ori coalizată împotriva noastră, ne-am purtat gloria din Orient până-n Occident ca să ne întoarcem azi în patria noastră ca nişte dezertori care şi-au părăsit aliaţii şi ca să auzim spunându-se că Acvila franceză a fugit înspăimântată din faţa armatelor prusace?…

Niciun comandant nu ştiuse până atunci să se adreseze astfel oamenilor săi!

La Bamberg îi parvine împăratului ultimatumul prusian datat din 26 septembrie şi. care venea în urma lui de la Paris. Ultimatumul expiră a doua zi, la 8 octombrie. Textul – „o culme a nesăbuinţei şi a nebuniei14 – după cum declară el – cere retragerea armatei franceze până dincolo de Rin!

— Regele Prusiei se crede în Champagne? – strigă Napoleon.

Şi adaugă:

— Într-adevăr, mi-e milă de Prusia şi-l deplâng pe Wilhelm. El nici nu ştie ce prostii e pus să semneze. E ridicol. Şi n-are habar.

7 – Bonaparte Napoleon, vol. II

Apoi, întorcându-se spre şeful său de stat-major:

— Berthier, ni se dă pentru ziua de 8 o întâlnire de onoare; o frumoasă regină vrea să asiste la luptă; hai să mergem, să fim curtenitori, să nu ne oprim până nu ajungem în Saxonia.

Şi în primul *Buletin* al campaniei, Napoleon reproduce această ultimă frază, adăugând: „Împăratul avea dreptate să vorbească astfel, căci regina Prusiei este în mijlocul armatei, îmbrăcată în costum de călărie, purtând uniforma regimentului său de dragoni şi scriind câte douăzeci de scrisori pe zi pentru a aţâţa pretutindeni incendiul. Parcă ar fi Armida care, în rătăcirea ei, dă foc propriului său palat. Luându-se după ea, prinţul Ludovic al Prusiei, plin de bravură şi de îndrăzneală, îndemnat de

anturaj, speră să-şi făurească o mare faimă cu prilejul acestui război. Urmând exemplul celor două personaje principale, întreaga curte scoate strigăte războinice”.

Ludovic al Prusiei, de altfel, nu mai are decât două zile de trăit. A doua zi, în valea mlăştinoasă a fluviului Saale, are loc prima luptă, care evoluează repede în dezavantajul avangărzii prinţului de Hohenlohe, comandată de prinţul Ludovic. Acesta este silit să fugă, urmărit de husarii roşii francezi sub comanda sergentului de cavalerie Guindey:

— Predaţi-vă, colonele!

Prinţul refuză, ridică sabia, se apără. Lupta este scurtă. Guindey loveşte… şi Ludovic al Prusiei cade, rănit mortal.

— Dacă mi l-ar fi adus viu – declară Napoleon –, l-aş fi făcut ofiţer.

— Împăratului îi arde de glumă – strigă Guindey –, uiitaţi-vă în ce hal m-a adus turbatul acela când i-am strigat să se predea!

Au şi căzut primii ostaşi pe front, dar în dimineaţa de 12 Napoleon răspunde la ultimatumul prusian:

„Mărite frate, am primit abia în 7 scrisoarea maiestăţii-voastre… Mi-aţi dat întâlnire în 8. Ca un adevărat cavaler, mi-am respectat cuvântul: mă aflu în mijlocul Saxoniei. Credeţi-mă, am asemenea forţe, încât toate forţele voastre nu-mi pot întârzia multă vreme victoria. Dar de ce să vărsăm atâta sânge? În ce scop?… Nu preţuiesc de loc o victorie care va fi plătită cu viaţa unui mare număr de copii de-ai mei. Dacă aş fi la începutul carierei militare şi dacă aş putea să mă tem de riscurile bătăliilor, acest limbaj ar fi cu totul nepotrivit. Sire, maiestatea-voastră va fi învinsă… Astăzi e neatinsă şi poate trata cu mine într-un chip potrivit rangului său; mai înainte de scurgerea unei luni, situaţia va fi alta…”

Regele nu va da niciun răspuns.

„Mă aflu azi la Gera, scumpa mea prietenă – îi scrie Napoleon a doua zi Josefinei.

— Treburile mele merg bine şi întru totul conform

speranţelor mele. Cu ajutorul lui Dumnezeu, în puţine zile lucrurile vor lua o întorsătură teribilă, cred, pentru sărmanul rege al Prusiei, pe care personal îl deplâng, căci este bun. Regina se află la Erfurt împreună cu regele. Dacă ea vrea să vadă o bătălie, va avea această crudă plăcere. Eu o duc minunat. M-am şi îngrăşat de când am plecat. Totuşi fac câte douăzeci sau douăzeci şi cinci de leghe pe zi, călare, în trăsură, în toate felurile. Mă culc la opt şi sunt treaz la miezul nopţii… mă gândesc uneori că tu încă nu te-ai culcat…”

În aceeaşi zi, el ajunge la Jena, pe malul fluviului Să ale.

Abia sosit, el urcă prin mijlocul viilor, pe o potecă abruptă „ca acoperişul unei case”, până la Landgrafenberg, un muncel înalt care se vede şi azi mai sus de oraş, dominând de o parte valea adâncă a fluviului, iar de cealaltă câmpia Weimarului. De acolo împăratul crede că are în faţa ochilor întreagă. armată prusiană – în realitate nu sunt decât cei cincizeci de mii de soldaţi ai lui Hohenlohe, care-l aşteaptă gata de luptă. El ordonă unei treimi din forţele sale, aproximativ douăzeci şi şapte de mii de oameni, să ocupe poziţie pe înălţime. Soldaţii stau îngrămădiţi unii într-alţii. Napoleon se întoarce apoi în oraş şi, neauzind santinela franceză care i-a strigat: *cine-i*? nu răspunde şi este cât pe ce să fie ucis…

— Cum, nemernicule – exclamă el –, m-ai luat drept un prusian? Caraghiosul ăsta nu-şi pierde vremea cu mărunţişuri, nu trage decât în împăraţi.

— Iertaţi-mă, dar aşa era consemnul; dacă nu răspundeţi nu-i vina mea. Trebuia să se precizeze în consemn că dumneavoastră nu vreţi să răspundeţi.

— N-ai nicio vină, voinieule, ai ochit destul de bine pentru un foc tras la nimereală; dar imediat se va crăpa de ziuă, atunci trage mai precis, iar eu voi avea grijă de tine.

Apoi împăratul urcă din nou pe platou şi se încălzeşte la cantonamentul gărzii. Pentru a-l înşela pe inamic, ale cărui focuri se întind în jos pe câmpie pe o distanţă de cel puţin şase leghe, Napoleon a ordonat să nu se aprindă mai

mult de doi sau trei buşteni de companie. Un ostaş din corpul de gardă, tremurând de frig, vine să se încălzească la bivuacul împăratului:

— Tinere – îi spune acesta –, te pricepi la muzică?

— Nu, sire.

— Mâine ai să auzi concertul unei mari orchestre.

Împăratul permite gărzii să plece în căutare de provizii. „Călătoria nu fu lungă – ne spune Coignet.

— Toate casele erau pustii; bieţii locuitori părăsiseră totul. Am găsit ce ne trebuia… În trei sferturi de oră ne şi întorceam încărcaţi cu vin, zahăr, căldări şi alimente de tot felul”. E ger şi, pentru a lupta contra frigului, soldaţii pun vin şi zahăr în gamelele lor. „Toată noaptea am băut în sănătatea regelui Prusiei, s-a împărţit şi vin înfundat. Era din belşug: fiecare grenadier avea câte trei sticle: două în căciulă şi una în buzunar… Văzându-ne atât de cuminţi, împăratul era bucuros44.

Napoleon îşi părăseşte bivuacul – o piatră comemorativă, *Napoleonstein*, la umbra unui frasin, marchează şi azi amplasarea lui – şi trece surâzând prin faţa liniei de front. Dar, spre mirarea lui, douăsprezece tunuri ale diviziei Suchet nu se află pe poziţiile desemnate. Porneşte el însuşi în căutarea pieselor de artilerie şi le descoperă într-o trecătoare mai jos de Landgrafenberg, înţepenite în aşa fel încât nu mai pot fi trase nici înainte, nici înapoi:

— Unde sunt ofiţerii voştri?

— Au plecat să ia masa la Jena.

Napoleon redevine *căpitanul Tun* de altă dată. El dă ordine, trimite să se caute târnăcoape, cazmale, lopeţi şi, cu un felinar în mână, conduce el însuşi lucrările. Două ore mai târziu, un drum în toată regula permite bateriilor, trase de doisprezece cai, să urce până la poziţiile lor. După aceea împăratul poate fi văzut, în noapte, „cu coatele pe o masă prăpădită, încărcată de cărţi, eu capul în mâini44. studiind îndelung planul de luptă, apoi intrând în cort şi adormind.

Înainte de revărsatul zorilor porneşte călare să-şi

inspecteze oamenii. Noaptea este încă atât de întunecoasă, încât e nevoit să ordone să i se lumineze drumul. Prusienii, văzând lumini ce se mişcă încolo şi-ncoace prin faţa liniilor lor, deschid focul, dar împăratul nu-şi întrerupe inspecţia. El ordonă acum oamenilor să-şi ia armele şi trece în revistă frontul regimentelor:

— Soldaţi, armata prusiană este izolată, aşa cum era cea a lui Mack la Ulm, într-un moment asemănător; ea nu mai luptă decât ca să poată scăpa… Unitatea care se va lăsa străpunsă va fi dezonorată… Să nu vă temeţi de această cavalerie atât de lăudată; opuneţi-i careuri ferme cu baioneta la armă.

Şi astfel a început bătălia de la Jena.

Zorile încă nu se văd, şi ceaţa e groasă s-o tai cu cuţitul – ca în dimineaţa bătăliei de la Austerlitz. „Prusienii ne salută cu ghiulele care trec pe deasupra capetelor noastre”, povesteşte Coignet, iar un veteran al campaniei din Egipt explică:

— Prusienii sunt răciţi, i-auzi-i cum tuşesc. Trebuie să le dăm nişte vin cu zahăr.

„Întreaga armată porni înainte fără a vedea la doi paşi; trebuia să bâj’bâim ca orbii, izbindu-ne unii de alţii… Afurisita de ceaţă ne încurca, dar coloanele noastre înaintau mereu. Către orele zece soarele începu să ne lumineze pe un frumos platou. Acolo am putut să ne vedem la faţă. Zărirăm la dreapta noastră o caleaşcă frumoasă cu cai albi, şi mi s-a spus că era regina Prusiei, care fugea. Napoleon ne porunci să ne oprim timp de o oră, apoi auzirăm dinspre stânga un ropot cumplit de împuşcături. Împăratul trimise îndată un ofiţer ca să afle ce se petrecea; era furios, priza într-una tabac şi tropăia de nerăbdare prin faţa noastră”.

— Sire – raportează ofiţerul –, grenadierii şi infanteria uşoară a mareşalului Ney s-au încăierat cu o unitate de cavalerie.

Ney odată degajat, e rândul lui Murat să atace şi să ia prizonieră o divizie întreagă de saxoni. „Ţi se făcea milă să-i vezi, căci jumătate din aceşti nefericiţi şiroiau de

sânge”.

„În mai puţin de o oră – relatează Napoleon în *Buletinul* de la Jena –, acţiunea deveni generală: două sute cincizeci de mii – «trei sute de mii de oameni, cu şapte sute sau opt sute de piese de artilerie, semănau moartea pretutindeni şi ofereau unul din acele spectacole rare în istorie. De o parte şi de alta s-a manevrat în mod constant ca la o paradă; în rândurile trupelor noastre nu s-a produs nici cea mai mică dezordine, victoria nu a fost niciun moment nesigură44.

Fără îndoială, n-or fi fost chiar „două sute cincizeci de mii-trei sute de mii” de combatanţi, dar garda, într-adevăr, nu a fost angajată. Şi iată faimosul cuvânt care va da prilej negustorilor de stampe să facă avere: un ostaş din gardă, văzându-l pe împărat care trecea prin faţa frontului trupelor, îndrăzni să strige: „Înainte!”

— Ce-i asta? – spuse Napoleon întoroându-se.

— Un mucos căruia încă nu i-au dat tuleiele să-mi prezică mie ce trebuie să fac? Să aştepte mai întâi să comande în treizeci de bătălii în toată regula înainte de a pretinde să-mi dea sfaturi!

Curând, prusienii sunt daţi peste cap şi se află în plină derută. „Pe la orele două după-amiază – va relata von der Goltz – armata era un adevărat fluviu de fugari”. Câmpul de luptă este acoperit de morţi şi legenda napoleoniană îşi reia zborul! Un soldat cu ambele picioare zdrobite strigă:

— N-am mai nimic, de-aş putea numai să mă ridic, aş striga: Trăiască împăratul!

Napoleon este atât de copleşit de oboseală, încât, aplecat asupra hărţilor, dictându-i lui Berthier ordinele privitoare la urmărirea armatei prusiene, adoarme. Grenadierii săi bagă de seamă aceasta şi, după cum va relata Ségur, la un semn al mareşalului Lefebvre „vor forma în tăcere un careu în jurul lui, ocrotind astfel somnul împăratului pe acest platou, unde le dăduse prilejul să admire un spectacol atât de glorios44. Degeaba îi scrie el Josefinei că o duce „de minune” şi că „oboseala, bivuacul şi

nopţile de veghe l-au făcut să se îngraşe44; e frânt…

În seara aceea împăratul credea că a învins toată armata prusiană. Gândea de asemenea că Davout, care primise misiunea să taie retragerea inamicului, reuşise să-i urmărească şi să-i decimeze pe fugari. Mare îi fu mirarea aflând că Davout se pomenise deodată în faţă cu şaptezeci de mii de oameni comandaţi de regele Prusiei în persoană şi de ducele de Braunschweig şi că-i bătuse, la Auerstaedt, cu numai douăzeci şi şase de mii de oameni! Şi aceasta în timp ce el, Napoleon, cu optzeci de mii de oameni, nu avusese de luptat decât împotriva celor cincizeci de mii de soldaţi ai lui Hohenlohe însărcinaţi să oprească armata franceză.

Dar, aşa cum a scris Marcel Dupont: „Politica îşi are cerinţele sale în viaţa naţiunilor: şeful naţiunii franceze trebuie să iasă aureolat din bătălia de la Jena… Hotărârea lui Napoleon este luată: pentru francezi nu au fost două bătălii la 14 octombrie, ci numai una…” Iată de ce 14 octombrie este aniversarea victoriei de la Jena, şi numai în subsidiar a bătăliei de la Auerstaedt…

Aceasta nu l-a împiedicat pe Napoleon să-i scrie mareşalului Davout, viitorul duce de Auerstaedt: „Vere, vă felicit din toată inima pentru frumoasa voastră comportare. îi regret (pe vitejii pe care i-aţi pierdut; dar ei au căzut pe câmpul de onoare. Exprimaţi satisfacţia mea întregului vostru corp de armată şi generalilor voştri. Ei au dobândit pentru totdeauna dreptul la stima şi recunoştinţa mea”.

În timp ce Napoleon impune Prusiei şi aliaţilor ei plata unei despăgubiri considerabile de aproape 160.000.000 de franci, în timp ce el porneşte liniştit pe drumul ce-l va duce la Potsdam şi apoi la Berlin, mareşalii săi îi fugăresc pe prusieni. Aceştia sunt în plină panică. Învinşii de la Jena şi Auerstaedt se revarsă îndărăt, aceeaşi spaimă îi sugrumă. Din etapă în etapă, împăratul va supraveghea, pe baza rapoartelor aghiotanţilor săi, uluitoarea, urmărire – o urmărire fără întrerupere, fără oprire şi fără răgaz, o urmărire cu sabia în spatele

inamicului, oare-i va duce pe mareşali de la Jena la Leipzig, de la Brandenburg la Mecklenburg, pentru a se încheia la nord de Hamburg, prin cucerirea Lübeckului, nu departe de malurile Balticei şi de graniţa Danemarcei!

15 octombrie: Douăzeci şi cinci de vânători ai lui Bernadotte capturează două sute de călăreţi din garda prusiană.

15 *octombrie*: Murat îi anunţă împăratului cucerirea Erfurtului după patru ore de împresurare. Bilanţ: şase mii de prizonieri.

16 octombrie: Murat către împărat. „Niciodată nu s-a văzut o asemenea derută, niciodată spaima nu a fost atât de generală; ofiţerii declară deschis că nu mai vor să lupte, toţi dezertează din unităţi şi se întorc acasă. Mi se dau asigurări că, dacă-i ajung din urmă, vor depune armele”.

octombrie: Bernadotte ocupă Halle, face cinci mii de prizonieri, capturează patru drapele şi treizeci de piese de artilerie, în timp ce el nu are decât douăsprezece.

octombrie, orele zece seara: Murat către Napoleon: „Sire, niciodată deruta nu a luat asemenea proporţii, dezordinea şi descurajarea au ajuns la culme; trupele merg fără nicio ordine şi fără niciun fel de organizare; această armată este înspăimântată; apariţia unui singur husar de-ai noştri e de ajuns pentru a-i face să tremure pe toţi fugarii…”

19 octombrie: Soult, după ce a capturat o mie şase sute de oameni şi treizeci de tunuri, îi scrie lui Napoleon: „În armata prusiană pretutindeni domneşte dezordinea, confuzia şi deruta. Soldaţii aruncă armele şi ofiţerii fug; zilnic trebuie să facem marşuri de câte zece leghe ca să-i ajungem din urmă şi să le luăm câte ceva”.

19 octombrie: Saxonia, Westfalia şi tot ţărmul stâng al Elbei sunt cucerite.

Buletinul din *20 octombrie*: În starea actuală armata prusiană seamănă cel mai mult cu rămăşiţele unui naufragiu…”

— În şapte zile – declară împăratul adresându-se inamicului – proiectele voastre au fost distruse. Voiaţi să

atacaţi Franţa fără a risca nimic, şi iată că aţi şi încetat de a mai exista!

Şi „strălucita urmărire” continuă:

— *Octombrie*: Prinţul de Hohenlohe capitulează la Prenzlau cu douăzeci de mii de oameni.

— *Octombrie*: Larmes către împărat: „Armata prusiană e într-o asemenea stare de teroare, încât e de ajuns să apară un francez pentru a o face să arunce armele”.

octombrie: Cu şase sute de călăreţi, generalul Lasalle capturează şase mii de oameni şi două mii de cai.

octombrie: Un nou succes al lui Lasalle, care, cu şapte sute de husari, cucereşte Stettin, fortăreaţă ocupată de cinci mii cinci sute de apărători şi susţinută de cinci sute de guri de foc.

octombrie: O mină de dragoni ai generalului Milhaud capturează trei mii de prizonieri.

31 octombrie, Murat: O mie cinci sute de oameni, două sute de dragoni, cu treizeci de piese de artilerie se predau, pe o stradă din Passewalk, unui ofiţer francez. Erau în căutarea lui de douăzeci şi patru de ore.

31 octombrie, Napoleon: „Toţi cei care nu au fost ucişi rătăcesc între Elba şi Oder şi vor fi prinşi până în patru zile”.

— *Noiembrie*: Küstrin este ocupat. Patru mii de prusieni predau oraşul unui regiment francez.

Buletinul din *3 noiembrie*: „Rezultatele sunt fără precedent în istorie. Din cei o sută cincizeci de mii de oameni care au luat parte la bătălia de la Jena, niciunul nu a scăpat pentru a duce ştirea dincolo de Oderri

Bliicher, în fruntea a douăzeci şi şapte de batalioane şi a cincizeci şi două de escadroane, s-a refugiat în oraşul liber Lübeck, în ciuda protestelor formulate de magistraţii oraşului. Francezii asediază vechea cetate şi generalul prusian e nevoit să se predea la 6 noiembrie. După ce a fost lăsat pradă jafului, oraşul e ocupat. El va deveni în 1810 reşedinţa departamentului *francez Gurile Elbei*.

9 noiembrie: Ultimul corp prusian aflat încă în

campanie – şaisprezece mii de oameni – capitulează în apropiere de Schwartau şi defilează în faţa lui Murat.

— *Noiembrie*: garnizoana din Magdeburg – douăzeci şi două de mii de oameni, şapte sute de tunuri – se predă şi, în bătaia tobelor, defilează prin faţa lui Ney înainte de a depune armele şi a fi trimisă în Franţa.

În treizeci şi şase de zile de campanie, armata imperială a capturat o sută zece mii de prizonieri şi două sute cincizeci de drapele. Aşa cum i-a scris, cu semeţie, Murat imperialului său cumnat: „Sire, lupta ia sfârşit din lipsă de adversari”.

*

* * *

La 18 octombrie 1806 Napoleon pleacă spre Naumburg, părăsind Weimarul – acelaşi Weimar unde, cu trei zile mai înainte, regina aţâţa „focul războiului”. El străbate câmpul de bătălie de la Rossbach, unde Frederic al II-lea. Învinsese, la 5. noiembrie 1757, trupele bietului Charles de Rohan, mareşal de Soubise.

— Galopaţi într-acolo – îi ordonă împăratul lui Savary –, trebuie să găsiţi, la vreo jumătate de leghe de aici, coloana ridicată de prusieni în memoria acestui eveniment.

Dacă n-ar fi fost după seceriş, Savary cu siguranţă că n-ar fi descoperit coloana, aflată în mijlocul unei câmpii imense şi albia de două ori mai înaltă decât o piatră de hotar. Când o zăreşte, el agită batista, pentru a-i indica împăratului direcţia. Napoleon, după ce a descifrat cu greutate inscripţiile, în parte deja şterse, ordonă geniştilor din divizia Suchet să scoată din pământ coloana pentru a o transporta la Paris.

La 15 octombrie, regele Prusiei cere învingătorului să-i comunice condiţiile de armistiţiu. Abia în 19, Napoleon, aflat atunci la Halle, îi răspunde lui Frederic-Wilhelm: „Orice încetare a focului care ar dă răgaz armatelor ruse să sosească ar fi prea potrivnică intereselor mele ca s-o pot accepta, oricât de mare mi-ar fi dorinţa de a cruţa umanitatea de nenorociri şi de victime…”

Un diplomat, contele de Hauterive, îi scria în aceeaşi

zi lui Talleyrand, cu multă dreptate, aceste cuvinte profetice: „. Trebuie ca unul să-l răpună pe celălalt. Trebuie sau ca Franţa să piară, sau să detroneze destui regi pentru ca cei rămaşi să nu poată alcătui o coaliţie. Coaliţia va distruge imperiul francez în ziua când îl va face să dea înapoi, căci în acest marş nu există oprire…”

Napoleon nu putea să-şi permită luxul de a nu-şi îngenunchea adversarii. Împins de un sentiment straniu, îl cruţase pe ţar după Austerlitz. Un an mai târziu, a doua zi după bătălia de la Friedland, va proceda la fel, şi Alexandru va fi într-o bună zi acela care va avea ultimul cuvânt. Pentru Frederic-Wilhelm n-are nicio milă. La 23 octombrie, pe lângă o grea despăgubire de război, Prusia trebuie să cedeze toate statele prusiene situate între Rin şi Elba. Acvila franceză va înlocui pretutindeni vulturii prusieni „totuşi cele două ţări vor rămâne în război. Napoleon dă ordin, de asemenea, să fie luate în stăpânire statele prinţului de Orania, provincia Hanovra şi Osnabrückul. Ducele de Braunschweig – autorul faimosului Manifest care, în ajunul zilei de 10 august 1792, detronase monarhia franceză – îndrăzneşte să-i încredinţeze lui Napoleon soarta ducatului său. Trimisul său primeşte următorul răspuns din partea „succesorului14 lui Ludovic al XVI-lea:

— Dacă aş dărâma oraşul Braunschweig şi n-aş lăsa din el piatră pe piatră, ce-ar spune prinţul vostru? Legea talionului nu-mi permite oare să fac la Braunschweig ceea ce voia el să facă din capitala mea?

La 24 octombrie, Napoleon – întrucâtva emoţionat – se instalează la Potsdam în castelul Sans-Souci. După cum se ştie, el are o profundă admiraţie pentru Frederic al II-lea

— Geniul său, spiritul şi dorinţele sale erau alături de Franţa, pe care a stimat-o atât) de mult şi despre care spunea că, dacă el i-ar fi rege, nu s-ar trage în Europa nicio lovitură de tun fără permisiunea lui.

Împăratul vizitează apartamentul lui Frederic cel Mare, îi încearcă lornieta de luptă, frunzăreşte cărţile

preferate adnotate de mâna lui şi – ca pradă de război – îşi însuşeşte cingătoarea regelui, marile cordoane şi sabia lui.

— Prefer aceste trofee – exclamă el – tuturor comorilor regelui Wilhelm. Le voi trimite vechilor mei soldaţi din Hanovra; le voi da guvernatorului Palatului Invalizilor, care le va păstra ca mărturie a victoriilor Marii Armate şi a răzbunării pentru dezastrele de la Rossbach.

El ia de asemenea şi deşteptătorul regelui – un ceas mare de argint, pe care-l va duce cu sine pe Sfânta Elena şi care va fi agăţat acolo, în căsuţa de lemn, la stânga şemineului din camera lui.

La 26 octombrie, Napoleon vizitează mormântul lui Frederic, unde rămâne în picioare timp de zece minute, „nemişcat şi tăcut, cufundat parcă într-o meditaţie profundă”. În aceeaşi zi, Davout a avut cinstea – Napoleon îi datora acest lucru învingătorului de la Auerstaedt – să intre primul în oraş. Continuându-şi turneul de turist al gloriei, împăratul se duce la castelul din Charlottenburg, pentru a vizita apartamentele regelui şi reginei. Acolo, singur cu aghiotantul său Ségur, devine visător:

— Voi desăvârşi oare nimicirea Prusiei, sau voi profita de regretele regelui ei?

De ce nu şi l-ar „ataşa” pe Frederic-Wilhelm, numindu-l rege al Prusiei *şi al Poloniei*? Dar viitoarele lupte cu ţarul îl vor orienta pe Napoleon spre alte proiecte.

La 27 octombrie, în răpăitul tobelor şi în sunetele fanfarei Gărzii, împăratul îşi face intrarea în Berlin prin poarta Brandenburg, unde aşteaptă notabilităţile în frunte cu guvernatorul, prinţul de Hatzfeldt. Apoi Napoleon încalecă pe un cal sur şi pătrunde în oraş, precedat de mameluci şi de grenadieri cu celebrele lor căciuli din blană de urs. Mulţimea se îmbulzeşte şi ferestrele sunt înţesate ca la Paris „în ziua întoarcerii noastre de la Austerlitz”, relatează Coignet.

Napoleon înaintează, singur, îmbrăcat în haina lui verde de colonel de vânători din gardă, purtând Marele cordon al Legiunii de onoare, iar după el, la zece paşi, urmează mareşalii, generalii, aghiotanţii, statul-major,

sclipind de aur, argint şi pene. Dar lumea nu-l vede totuşi decât pe el, „ou pălărioara şi cu cocarda lui de un gologan”. Din ochii lui ţâşnesc fulgere. Berlinezilor – unul dintre ei va recunoaşte uimit acest lucru – le trebuie o rară energie pentru a nu-şi pleca fruntea sub privirea lui. După el mai vin jandarmii de elită şi garda, „într-o ţinută la fel de frumoasă ca la Tuilerii”. Sunt aclamaţi, şi acest entuziasm al berlinezilor îi miră pe învingători. Locuitorii – ne spune ostaşul din gardă Barrès – păreau „foarte mulţumiţi că i s-a tras o chelfăneală zdravănă regelui lor”.

Ajuns în faţa statuii lui Frederic cel Mare, împăratul o ocoleşte în galopul calului, salutând totodată cu sabia, precum şi printr-un gest larg cu pălăria. Statul-major este obligat să-l imite şi să se descopere.

Napoleon se va instala în palatul regal, lăsând prinţului de Hatzfeldt funcţia de guvernator al Berlinului. Dar o scrisoare a prinţului către Hohenlohe a fost interceptată. Ea conţine informaţii privitoare la poziţia trupelor şi la numărul chesoanelor de muniţii intrate în oraş. împăratul, a cărui mânie violentă e lesne de ghicit, îi ordonă lui Rapp să-l aresteze imediat pe guvernator şi – neţinând seama de obiecţiile lui Berthier şi Rapp – să i traducă în faţa unei curţi militare. Acest caz îi va prilejui lui Napoleon o scenă ce va rămâne în memoria posterităţii. Prinţesa de Hatzfeldt, care aşteaptă un copil, vine să se arunce la picioarele lui Napoleon, neştiind că împăratul posedă dovada neloialităţii guvernatorului. Ea afirmă că soţul ei este nevinovat. Fără a răspunde niciun cuvânt, Napoleon îl cheamă pe aghiotantul de serviciu şi cere să i se aducă nefericita scrisoare:

— Citiţi, doamnă.

Prinţesa, după ce a citit scrisoarea, se prăbuşeşte suspinând.

— Ei bine. doamnă – reia împăratul, arătând spre şemineu –, de vreme ce aveţi în mână dovada crimei, distrugeţi-o şi dezarmaţi astfel severitatea legilor noastre de război!

O oră mai târziu, Hatzfeldt, eliberat, părăseşte

Berlinul, pierind pe domeniile sale… „După cum vezi – adaugă Napoleon, povestindu-i scena împărătesei Josefina –, îmi plac femeile bune, naive şi blânde; pentru că numai acelea îţi seamănă”.

*

* * *

La 22 noiembrie, împăratul semnează faimosul decret de ia Berlin, ordonând blocada continentală împotriva Angliei, ale cărei „intrigi”, după expresia lui, au împins Prusia şi Rusia în război.

— Vreau – declară el – să cuceresc marea prin puterea de pe uscat.

Pentru a atinge acest scop. nu există altă soluţie decât să împingă Anglia la ruină, izolând-o de clienţii ei de pe continent. O va ataca prin comerţ, în urma părăsirii proiectului faimoasei „debarcări”. Din acest moment Insulele britanice sunt declarate „în stare de blocadă”. Orice comerţ şi orice corespondenţă cu aceea pe care împăratul o numeşte „perfidul Albion” sunt interzise Franţei şi aliaţilor săi, mai mult sau mai puţin voluntari. Astfel Anglia este „asediată” şi va fi redusă la foame, ca o fortăreaţă asediată. Dar pentru a duce la bun sfârşit acest vast proiect, Napoleon trebuia să fie stăpânul *întregxdui* continent şi să-i impună privaţiunile decurgând din decret, adică să-i roage, bunăoară, pe toţi europenii să-şi bea cafeaua fără zahăr, până când se va dezvolta prelucrarea sfeclei de zahăr…

Campania contra Rusiei e pe punctul de a începe, dar armata n-a avut încă timp să-şi refacă aprovizionarea şi duce lipsă de toate. Printre altele, lungimea căilor de comunicaţie cu Parisul îl sileşte pe împărat să ocupe o mare parte din Germania. De aceea, din Poznan – el se va afla în capitala Poznaniei poloneze de la 27 noiembrie la 15 decembrie – împăratul emite numeroase ordine.

Mai întâi, la 27 noiembrie, cel mai important: „Cer – îi scrie el lui Cambaeeres – optzeci de mii de oameni; aceasta pentru asigurarea păcii”. În aceeaşi zi îi adresează lui Soult următoarele rânduri: „Am încheiat aici un târg cu

un comerciant din Meseritz, care vă va furniza atunci când veţi trece cinci sute de bucăţi de postav pentru mantale. Aceste cinci sute de bucăţi reprezintă şaisprezece mii – douăzeci de mii de coţi. Profitaţi de puţinele momente libere de care dispuneţi pentru a ordona să fie croite, iar soldaţii şi le vor coase cum vor putea”. La 3 decembrie îi ordonă lui Daru: „Scrieţi intendentului mareşalului Ney, care se află la Bromberg, că Bromberg şi Thorn sunt regiuni cu resurse, unde se poate procura încălţăminte, iar dacă aceasta nu e cu putinţă, atunci să se ia piele, cu care soldaţii noştri vor reuşi să-şi repare vechile lor încălţări44.

Regiunea Poznan se consideră eliberată de jugul prusian şi îi primeşte pe francezi cu prietenie. Ţarul ordonă trupelor sale să se retragă din Varşovia, hotărâre ce îi permite lui Murat, la 28 noiembrie, să-şi facă o intrare spectaculoasă în capitala poloneză. Purtând pălărie cu pene şi centiron de aur, el a adoptat îmbrăcămintea poloneză cea mai reprezentativă: şapcă roşie dublată cu blană de jder. Este aclamat. îmbătat de această primire, cumnatul lui Napoleon ar schimba bucuros marele său ducat de Berg pe coroana de rege al Poloniei. Napoleon, la 2 decembrie, aniversarea încoronării sale, îl readuce la ordine plin de trufie: „Faceţi Polonia să simtă că eu nu vin să cerşesc un tron pentru cineva dintre ai mei: am destule tronuri să dau familiei mele44. Apoi precizează: „Polonezii „care se arată atât de circumspecţi faţă de noi şi cer garanţii înainte de a se pronunţa, sunt nişte egoişti, pe care dragostea de patrie nu-i înflăcărează. Am multă experienţă în relaţiile cu oamenii. Măreţia mea nu se sprijină pe ajutorul câtorva mii de polonezi. E cazul ca ei să profite cu entuziasm de împrejurări, nu să fac eu primul pas”.

Desigur, împăratul ar fi fost bucuros să dăruiască libertatea nefericitei Polonii, de trei ori îmbucătăţită, dar cu anumite condiţii, pe care le enunţă lui Murat la 6 decembrie:

„Nu voi proclama independenţa Poloniei decât atunci când voi constata că ei vor cu adevărat s-o susţină şi când

voi vedea că o vor şi o pot susţine, când voi vedea treizeci-patruzeci de mii de oameni sub arme, organizaţi, şi nobilimea călare, gata să-şi pună în joc propria persoană44.

În timp ce ruşii se retrăgeau dinaintea trupelor lui Murat, Davout şi d'Augereau, Napoleon ia hotărârea de a părăsi Poznanul şi de a pleca la Varşovia. În drum spre Vistula, el face cunoştinţă cu teribila iarnă poloneză: ceaţă, ploaie, ninsoare, îngheţul şi dezgheţul succedându-se neîncetat... De data aceasta noroiul acoperă pârtiile numite drumuri, nişte drumuri fără părţi carosabile şi fără şanţuri, pe care trăsura lui Duroe se sfărâmă, o mocirlă în care vânătorii din escortă se împotmolesc până mai sus de genunchi. Smârcurile sunt străbătute aruncându-se trunchiuri de arbori peste nămol.

La 19 decembrie, ajuns la Blonie, ultimul popas înainte de Varşovia, Napoleon îşi părăseşte trăsura, încalecă, îşi lasă în urmă escorta şi soseşte singur la palat. Armata îşi va petrece iarna pe malul Vistulei, pentru a relua ostilităţile în primăvară?

Dar nu. Ea trebuie să-i iasă în întâmpinare generalului rus Bennigsen, căruia nu-i pasă de frig şi şi-a pus în gând să împresoare Marea Armată prin stânga, tăindu-i astfel comunicaţiile cu Berlinul.

Napoleon urmează armata, al cărei moral este foarte scăzut, dar care totuşi va învinge în greaua bătălie de la Pultusk.

După. câteva zile de frig intens urmează din nou dezgheţul, pe o ploaie torenţială. Comunicaţiile sunt aproape imposibile, drumurile îngrozitoare. Cavaleria, infanteria, artileria se înfundă în smârcuri. „Trebuia să luăm sfori şi să ne legăm încălţămintea de glezne – va povesti Coignet –, iar când ne smulgeam picioarele din această clisă mişcătoare, sforile se rupeau şi ghetele ne rămâneau în noroi. Uneori eram nevoiţi să ne smulgem piciorul din noroi ca pe un morcov şi să-l ducem înainte, apoi să-l căutăm pe celălalt cu mâinile şi să-l aruncăm tot aşa înainte, ţinându-ne puştile în bandulieră ca să putem

avea mâinile libere. Şi mereu acelaşi lucru, timp de două zile. Nu! Niciodată nu va putea zugrăvi cineva această mizerie. Toată artileria noastră era împotmolită; tunurile brăzdau pământul; nici trăsura împăratului cu el înăuntru nu reuşea să se descurce. A trebuit să i se aducă un cal aproape de porţiei a ca să-l scoată din această situaţie critică, pentru a pleca la Pultusk, şi acolo a avut prilejul să vadă descurajarea în rândurile vechilor săi soldaţi, care-şi zburau creierii".

Împăratul se află la castelul gotic din Lopaczyn, în dimineaţa de crăciun, când i se aduce la cunoştinţă că s-au înregistrat vreo două sute de sinucideri în rândurile armatei. Pentru prima oară soldatul bombăneşte; în cursul acestor zile îngrozitoare, împăratul le dă oamenilor săi porecla de *bombănitori* – Ies grognards.

— Trebuie să vă fi zdruncinat rău de tot la cap – îi strigă unul dintre ei – ca să ne purtaţi fără pâine pe astfel de drumuri.

— Mai aveţi răbdare patru zile – le răspunde Napoleon –, şi nu vă mai cer nimic, atunci veţi fi cantonaţi.

— Bine, încă patru zile! Dar să nu uitaţi, căci după aceea ne vom cantona singuri.

În mijlocul strigătelor de *Trăiască împăratul*! generalul de Saint-Chamans aude mulţi soldaţi strigând: *Trăiască pacea*! Alţii scandează: *Pâine şi pace*! „Ofiţerii de stat-major nu s-au mai dezbrăcat de două luni, ba unii chiar de patru – îi va povesti Napoleon lui Joseph eu însumi timp de cincisprezece zile nu mi-am scos cizmele… Ne aflăm în mijlocul zăpezii şi al noroiului, fără vin, fără rachiu, fără pâine, mâncând cartofi cu carne, făcând nesfârşite marşuri şi contramarşuri, fără niciun fel de plăceri, luptând de obicei la baionetă şi sub o ploaie de mitralii. Răniţii sunt nevoiţi să se retragă cu săniile, în plin ger, pe distanţe de câte 15 leghe… După ce am distrus monarhia prusiană, luptăm împotriva restului Prusiei, împotriva ruşilor, calmucilor, cazacilor şi neamurilor din nord, care au invadat odinioară Imperiul roman. Purtăm războiul în toată cruzimea şi oroarea lui…"

La 29 decembrie, Napoleon se instalează la Pultusk, într-o căsuţă modestă, care se păstrează şi azi în plin oraş. El e prefei-a castelului episcopal, pe care îl utilizează doar ca punct de observaţie pentru a supraveghea retragerea trupelor lui Bennigsen, de cealaltă parte a râului Narev, un afluent al Vistulei. „Vremea este îngrozitoare – scrie el –, apa ne ajunge până la burtă”.

În sfârşit, la 31 decembrie o anunţă fericit pe Josefina: „Cred că pentru anul acesta totul s-a sfârşit. Armata va intra în cantonamente de iarnă”.

SOŢIA POLONEZĂ
VIAŢA PERSONALĂ A UNUI
BĂRBAT ESTE UN REFLECTOR LA
LUMINA CĂRUIA POŢI SĂ CITEŞTI
ŞI SĂ TE INSTRUIEŞTI ÎN CHIPUL
CEL MAI RODNIC.
Napoleon

În dimineaţa de Anul nou 1807,.pe drumul îngheţat ce ducea de la Pultusk la Varşovia, purtat în galop de caii săi, care aveau potcoave cu crampoane, Napoleon cânta – fals.

În ajun, pe când se afla încă la Pultusk, aflase că la 13 decembrie Eleonore Denuelle de la Plaigne, doamna de onoare care îi altea eu glas tare cărţi surorii sale Carolina, dăduse naştere unui băiat, despre care afirma că ar fi fost rodul dragostei sale cu împăratul. Aşadar, el putea procrea, iar Josefina devenise sterilă!

Dar Napoleon încă se mai îndoia… îşi amintea fără neplăcere de chipul drăgălaş al Eleonorei, cu ochii negri frumoşi, de trupul ei subţire şi mlădios. Totuşi nu ştia că micuţa cochetă povestea tuturor că atunci când împăratul se afla la ea, se uita la ceasornicul de perete suspendat deasupra patului şi „găsea modalitatea de a-l da înainte eu treizeci de minute”.

— S-a şi făcut atât de târziu?! – exclama Napoleon, ridicând ochii. Şi se grăbea să plece.

O cunoscuse în 1805, la întoarcerea de la Austerlitz. Avea optsprezece ani şi era deja divorţată – fără

dificultate, dat fiind că soţul ei, căpitanul Revel, fusese închis pentru fals şi furt. Eleonore făcuse totul pentru a fi remarcată, şi reuşise foarte bine de vreme ce – în pofida pendulai – fructul dragostei lor se născuse.

Gonind spre Varşovia, chipul împăratului se întuneca din ce în ce mai mult. Copilul – viitorul conte Leon – era oare al lui? Mama copilului o declara în gura mare, dar mica destrăbălată nu fusese amabilă şi cu Murat?

Napoleon se îndoia… şi această îndoială îl împingea să-şi pună chinuitoarea întrebare: putea oare să procreeze? De rest, prea puţin îi păsa! Aventurile sale de anticameră contau atât de puţin pentru el!

Mai fusese, cu câtva timp înainte de încoronare, Elizabeth de Vaudey, una din doamnele de onoare ale Josefinei, pe care o primea foarte rapid – ca să nu spunem că o expedia – la Saint-Cloud, într-o cămăruţă situată deasupra cabinetului său de lucru, unde urca pe o scară mascată. Într-o bună zi, Josefina, care simţise ceva, bătuse la uşă tocmai în timp ce împăratul era cu Elizabeth. Când a deschis, împărăteasa, văzând „dezordinea44 ce domnea, nu şi-a făcut nicio iluzie cu privire la natura audienţei acordate doamnei sale de companie. Pe când doamna de Vaudey se retrăgea suspinând, izbucnise o scenă teribilă, în cursul căreia Napoleon a fost la un pas de a-şi repudia soţia:

— Trebuie să vă pregătiţi să părăsiţi Saint-Cloudul – i-a spus el.

— M-am săturat de geloasa supraveghere la care mă supuneţi, şi sunt hotărât să scutur acesit jug şi să ascult de acum încolo sfaturile politicii, care cer să-mi iau o soţie capabilă să-mi dăruiască copii!

După aceea lucrurile se aranjaseră – ce-i drept, nu pentru mult timp, căci mai urmaşe şi doamna Duchitel.

Era fermecătoare.

Brunetă, în vârstă de douăzeci şi doi de ani, de statură mijlocie, ea avea o dantură superbă şi cei mai frumoşi ochi din lume, ochi de un albastru închis, „eu pleoape lungi şi mătăsoase44. Avea piciorul mic, surâsul

fermecător, dansa şi cânta foarte agreabil şi, ca atare, îi plăcuse lui Napoleon. Se numea Marie-Antoinefte-Adele Papin şi se căsătorise cu Charles Duchitel, pe atunci director general al Administraţiei, care în ochii împăratului avea principalul merit de a fi cu treizeci de ani mai în vârstă decât soţia sa.

De fapt, Napoleon aproape că se îndrăgostise de această tânără femeie dezinteresată, care nu-i cerea nimic, nici pentru familia ei, nici pentru prieteni. O întâlnea într-o căsuţă situată pe Allee des Veuves. Într-o seară, la Malmaison, Josefina îşi surprinsese soţul, care, trecând prin nişte coridoare îngheţate cu mozaic pe jos, se ducea s-o întâlnească pe frumoasa doamnă… Lacrimile creolei începură imediat să şiroiască, lamentările se dezlănţuiră! Totuşi, împăratul nu avea nicidecum intenţia de a crea un post de favorită:

— Nu vreau în niciun caz să fiu la curtea mea sub călcâiul femeilor. Ele i-au făcut mult rău lui Henric al IV-lea şi lui Ludovic al XIV-lea; atribuţiile mele sunt cu mult mai grele decât ale acestor principi, iar francezii au devenit prea serioşi pentru a putea îngădui suveranului lor legături publice şi amante oficiale.

Într-o seară, „Bonapante”, stând singur lângă Josefina, îi vorbea cu un glas pe care ea îl cunoştea atât de bine, glasul îndrăgostitului de altă dată. Da, mărturisea, o iubise pe Marie-Antoinette Duchitel, dar marea pasiune trecuse…

— Acum s-a sfârşit – adăugă el.

Josefina simţi ridicându-se povara ce-i apăsa inima de mai multe luni. Nu numai atât. împăratul, după ce i-a făcut confidenţe intime privitoare la treburile lui amoroase, sfârşi prin a-i cere soţiei să-l ajute să rupă această legătură!

Josefina, e lesne de imaginat, şi-a dat tot interesul! Doamna Duchitel fiind inteligenţa şi dezinteresarea personificate, lucrurile s-au petrecut cum nu se putea mai bine.

Napoleon ceruse, prin intermediul lui Duroc,

scrisorile de dragoste pe care le trimisese tinerei femei. Ea i le restitui fără a se lăsa rugată şi refuză colierul de diamante ce i-l oferea… Se mulţumi doar să accepte să-l mai primească uneori pe imperialul său amanit, atunci când amintirile aveau să-l îndemne să ia din nou drumul spre Allee des Veuves.

Dar Josefina ignora lucrul acesta…

Napoleon mai fusese atras şi de micuţa Stéphanie de Beauharnais, verişoara primului soţ al Josefinei, pe care o măritase cu prinţul de Baden. Ea sosise la Tuilerii la şaptesprezece ani. împăratul o găsise fermecătoare. Această fetiţă – care nu părea să aibă mai mult de paisprezece ani –, ghicind ce atracţie exercita asupra „unchiului”, abuza de farmecele ei. Într-o seară, pe când Napoleon era aşteptat –, Stephanie se aşezase în prezenţa surorilor împăratului. Cum Caroline îi poruncise să se ridice, Napoleon o găsise pe Stephanie plângând şi o întrebase care este – cauza acestor lacrimi.

— Dacă nu e decât atâta – exclamase el –, atunci aşază-te pe genunchii mei, nu vei supăra pe nimeni!

Cu siguranţă, împăratul fusese mai întâi amuzat, apoi tulburat de această femeie-copilă, iar gelozia împărătesei se deşteptase… Mai mult. Dacă e să dăm crezare doamnei de Remusat, Napoleon, „mereu acelaşi, nu ascunse soţiei sale această înclinaţie şi – prea sigur de puterea sa, era destul de nemulţumit că prinţul de Baden s-a încumetat să se simtă jignit de ceea ce se petrecea sub ochii lui”.

Trăsura se apropie acum de ultimul popas înainte de Varşovia.

Napoleon e obosit. Ultima campanie în zăpadă şi în bătaia viscolului îngheţat a fost cumplit de grea. Nu prea a avut timp să se gândească la dragoste. Totuşi, când era la război – cei din anturajul său se căzneau să-i ofere odihna soldatului. În acelaşi an 1806, la Berlin, remarcase o tânără fată care, însoţită de o femeie în vârstă, îi prezentase o petiţie cu prilejul unei defilări:

— Constant – îi spusese el valetului său după ce văzuse petiţia –, citeşte această cerere şi notează-ţi adresa

femeilor care mi-au prezentat-o. Te vei duce la ele ca să afli cine sunt şi ce vor.

„Am citit jalba – va istorisi valetul – şi am văzut că tânăra nu cerea decât o întrevedere cu Napoleon". Constant se dusese la adresa indicată, unde găsise o domnişoară de vreo 15 – 16 ani „de o frumuseţe încântătoare".

Din nefericire, el descoperi totodată, „adresându-i cuvântul, 1 că fata nu înţelegea nicio boabă franţuzeşte şi nici italieneşte. Gândindu-mă la *întrevederea* pe care o solicita

— Adaugă el –, nu m-am putut împiedica să nu râd".

Napoleon acceptă totuşi să acorde audienţa cerută, şi tânăra persoană veni la palat însoţită de mama ei – sau de cea care se prezenta ea atare. „Am rugat-o pe mamă

— Continuă Constant – să aştepte într-un cabinet, în timp ce eu voi merge s-o prezint pe fată împăratului. Napoleon o reţinu, şi eu m-am retras. Deşi conversaţia nu putea să fie prea interesantă între două persoane ce nu se puteau înţelege decât prin semne, ea s-a prelungit totuşi o bună parte din noapte44.

Spre dimineaţă, Napoleon îl chemă pe Constant şi îi ceru patru mii de franci, pe care d-a înmânat chiar el tinerei prusiene. Aceasta păru foarte mulţumită şi plecă însoţită de „mama44 ei, care nu părea să fi încercat nici cea mai mică nelinişte în legătură cu durata atât de mare a *întrevederii*.

Napoleon îşi amintea surâzând de această scurtă aventură; în cursul „conversaţiei44 el nu reuşise să înţeleagă nimic din ce îi spusese fata, în afară de aceste cuvinte: *Das ist miserable, das ist gut*.

Napoleon nu prea credea în dragoste. Amintim că spusese cândva:

— Dragostea este o prostie săvârşită în doi… Cred, în definitiv – adăuga el –, că dragostea face mai mult rău decât bine şi că ar fi o binefacere dacă o divinitate protectoare ne-ar descotorosi de ea şi i-ar elibera pe bărbaţi.

El se arătase atât de dezamăgit înainte de a o cunoaşte pe Josefina! Totuşi, Napoleon îşi întorcea privirea întotdeauna spre femeia pe care a iubit-o cel mai mult – potrivit propriei lui mărturisiri – când vorbea despre infidelităţile, datoriile şi cochetăria femeilor. Imaginea iubitei şi frivolei sale creole era cea pe care a avut-o în faţă când a elaborat Codul civil. Astfel, indirect, Josefinei îi datorează femeile şi azi – în ciuda modificărilor aduse Codului Napoleon – faptul că nu sunt egale cu bărbaţii.

— Nu este în spiritul francez – declara el – să se dea autoritate femeilor!

Şi de aceea enunţase principiul care avea să fie pentru el baza însăşi a legilor:

— Trebuie ca femeia să ştie că, ieşind de sub tutela familiei, trece sub cea a soţului ei!

Ar fi vrut să meargă chiar şi mai departe sugerând:

— Nu ar trebui oare să se adauge că femeia nu are dreptul de a se întâlni cu cineva care-i displace soţului ei?

Mereu Josefina! Josefina, care nu şovăise să primească persoane având o reputaţie dubioasă şi să fie amestecată în afaceri veroase cu furnituri militare!

— Pentru una care ne inspiră ceva bun simţ o sută care ne împing la prostii!

Şi adăuga, puţin răutăcios, ca şi când ar fi vrut să se răzbune:

— Femeile au două lucruri care le stau bine: rujul şi lacrimile.

Lacrimile îl vor înduioşa întotdeauna. Prin aceste eterne arme feminine vor avea influenţă asupra lui cele două soţii, amantele şi surorile împăratului. În faţa unei femei tulburate, cu ochii scăldaţi în lacrimi, cu vocea înăbuşită de suspine, inima lui începe să bată ceva mai repede, pentru că ea îi apare atunci „sensibilă şi bună”, „naivă şi blândă”. Iar dintre toate chipurile de femei ce-l înconjură, Josefina, care posedă la perfecţie darul comediei înlăcrimate, este cea care păstrează cea mai mare influenţă asupra lui Bonaparte, cum îl numeşte ea mereu.

Desigur, arzătoarea pasiune nu mai este decât o

amintire. Focul ce a mistuit inima tânărului general de pe vremea campaniei din Italia s-a stins. Dar o flacără încă mai persistă. El tot o mai doreşte pe scumpa sa creolă, între două aventuri fără importanţă îi place să revină la acest trup mlădios ca o ramură de palmier de pe insula sa natală, la această femeie, care – lucru rar pe atunci – reuşea, cu ajutorul diferitelor artificii, să pară cu zece ani mai tânără decât era în realitate. Să placă – aceasta era pentru ea o a doua natură!

Napoleon are pentru „incomparabila Josefina" şi o nespusă tandreţe. Această fiinţă delicioasă, minunată, insuportabilă îl înduioşează poate mai mult prin defectele ei atât de femeieşti – şiretenia, minciunile ce-i vin în mod firesc pe buze, datoriile făcute cu o dezarmantă inconştienţă – decât prin imensele ei calităţi sufleteşti, bunătatea înnăscută, permanenta amabilitate, acest mod de a-şi „aranja binefacerile" pe care îl stăpâneşte la perfecţie.

— Femeile sunt, toate, sau mult mai bune, sau mult mai rele decât bărbaţii – afirmă el.

Josefina, cu siguranţă, era infinit mai inimoasă decât Napoleon. Amintim că ea nu-şi scotea „niciodată ghearele" faţă de el, potrivit expresiei sale, şi aceasta este, fără îndoială, o calitate dintre cele mai mari în ochii unui soţ – mai cu seamă dacă acest soţ se numeşte Napoleon. De bună seamă, nu la ea se gândea atunci când a exclamat într-o zi:

— Nu trebuie niciodată să te înfurii pe femei, trebuie să le asculţi în tăcere când bat câmpii.

Ea nu prea „bătea câmpii". Inteligentă, fosta elevă a mănăstirii din Penthemont, fosta vicontesă – simplu titlu de curtoazie – ştia să-şi conducă curtea mai bine decât multe suverane! Ea cunoştea arta de a primi, de a-şi face vizitatorii să se simtă la largul lor, tratându-i ca şi cum nu-i vedea şi nu-i aştepta decât pe ei; ea ştia să-şi amintească chipul lor şi să asocieze de îndată un nume cu o fizionomie. Şi toate acestea însoţite de acel farmec creol irezistibil şi de eleganţa caracteristică vechiului regim.

Josefina!

O iubea. Îi scrisese acest lucru încă din Poznan. la începutul lunii precedente, precizând că nici nu se uita la poloneze. Acestea îi făceau totuşi avansuri... „Dar pentru mine nu există decât o femeie – adăugase el. – O cunoşti? Îţi voi face portretul ei, dar ar trebui să-l înfrumuseţez prea mult ca să te recunoşti în el; totuşi, ca să spun drept, inima mea nu ar avea decât lucruri bune de spus despre ea. Nopţile sunt lungi când eşti singur...”

Pentru mine nu există decât o femeie...

Deodată trăsura se opreşte. Unde ne aflăm? La popasul din Blonie, ultima staţie de poştă înainte de Varşovia. O mare mulţime se înghesuie şi se îmbrânceşte ca să-l zărească. Polonia îl primeşte ca pe un liberator. Însoţitorul său, generalul Duroc, a coborât. din berlină pentru a grăbi schimbarea cailor. Deodată o femeie foarte tânără, îmbrăcată ca o ţărancă – poate o fată? –, îl trage uşurel pe ofiţer de mânecă şi-i spune în franceză „cu un glas rugător”:

— Ah! domnule, scoteţi-mă de aici şi ajutaţi-mă să-l pot zări pe împărat o clipă, doar o clipă!

Glasul era melodios, accentul fermecător, silueta fină şi graţioasă, iar ochii atât de luminoşi, blânzi şi rugători, încât Duroo se lasă înduplecat.

„El m-a scos surâzând din mulţime – va istorisi ea în povestirea sa inedită[10].

— Ţinându-mă de mină, m-a condus până la portiera trăsurii împăratului, căruia i-a spus, prezentându-mă:

— Sire, iat-o pe cea care a înfruntat primejdiile mulţimii pentru maiestatea-voastră!

Napoleon şi-a scos pălăria, s-a înclinat spre mine şi nu ştiu ce mi-a spus atunci, căci eram prea grăbită să-i exprim ceea ce-mi umplea întreaga fiinţă:

— Fiţi binevenit, de mii de ori binevenit pe pământul nostru! Nimic din ceea ce vom face nu va exprima

10 Acest text, ca şi documentele privitoare la dragostea dintre Napoleon şi Maria Walewska, publicate mai departe, aparţin familiei Walewski (vezi capitolul Izvoare la sfîrşitul acestui volum).

îndeajuns de puternic nici sentimentele de admiraţie ce le purtăm persoanei voastre, nici plăcerea ce o încercăm văzându-vă păşind pe pământul acestei patrii, care vă aşteaptă pentru a se ridica!

Eram ca într-un delir când am dat frâu liber acestei izbucniri tumultuoase a sentimentelor ce mă însufleţeau atunci! Nici nu ştiu cum am putut, cu timiditatea mea firească. Acest moment îmi revine adesea în minte, fără a putea să-mi explic şi să definesc forţa spontană care m-a făcut să rostesc aceste cuvinte. Napoleon mă privea cu atenţie. Luă un buchet ce se afla în trăsură şi, prezent în du-mi-l, spuse:

— Păstraţi-l ca o chezăşie a bunelor mele intenţii; ne vom revedea la Varşovia, sper, şi voi cere un sărut de pe frumoasa dumneavoastră gură”.

Schimbarea cailor e gata… Rămasă în mijlocul drumului, mica poloneză, strângând la piept buchetul oferit de Napoleon, priveşte cum se îndepărtează trăsura escortată de călăreţii din Gardă. Prin portieră, împăratul flutură pălăria…

Cine este ea?

Frumoasă, blondă şi trandafirie, ea se numea contesa Walewska, Mari, a Walewska. Greuze era mont pe atunci de mai bine de un an, dar părea să fi revenit printre oameni pentru a da viaţă unuia dintre modelele sale. Râsul ei era, pare-se, o încântare. Totuşi, de trei ani ea nu prea mai râdea. Tatăl ei murise pe când nu era decât o fetiţă şi, de îndată ce ieşise din mănăstire – nu avea nici şaisprezece ani pe atunci – mama îi ceruse să aleagă între doi pretendenţi la fel de bogaţi. Unul era tânăr şi frumos, dar era fiul unui general rus… Cu zece ani mai înainte Polonia fusese, pentru a treia oară, tăiată în bucăţi. Cei trei vulturi negri imperiali ai Austriei, Prusiei şi Rusiei se aruncaseră asupra ei. Statul polonez sfârşise prin a dispărea de pe harta Europei. Vulturul alb al Poloniei nu mai era decât o amintire!… Să se mărite ou fiul unuia dintre aceşti generali ai ţarului care-i asupresc patria? Mai bine moartea! De aceea se resemnase să se căsătorească cu

contele Athanase Colonna Walewski, patriarhul unei familii puternice, dar care, de două ori văduv, era aproape septiiagenar. Soţul, plin de delicateţe faţă de dânsa, încercase s-o facă să uite marea diferenţă de vârstă ce exista între ei, dăruindu-i un fiu. Reuşise… Şi Maria adora acest copil. Ea nu avea decât un scop în viaţă: să-l facă să devină un om liber într-o Polonie liberă. De câte ori – la fel ca atâţia polonezi în ceasurile întunecate ale istoriei lor – nu se gândise că Franţa ar putea într-o bună zi să-i elibereze ţara!

Victoriile lui Napoleon asupra Austriei şi Rusiei în

— Apoi în ultimul timp asupra Prusiei o făcuseră să tresalte plină de speranţe. La sfârşitul lunii decembrie

— Maria află că prima confruntare între Napoleon şi ruşi, la Pultusk, se terminase în favoarea armatei franceze. Aveau oare să se sudeze la loc bucăţile Poloniei răpite de austrieci, de ruşi şi de prusieni? Bătrânul pământ polonez avea să renască din cenuşă?

După cum va istorisi în *Amintirile* sale, în dimineaţa zilei de 1 ianuarie 1807 Maria află că Napoleon era în drum spre Varşovia. Nemaigăsindu-şi locul, „cuprinsă mai mult decât ceilalţi de o febră a nerăbdării44, ea îşi făcuse planul de a-i ieşi înainte. Se deghizase în ţărancă – rochie de postav albastru, căciulă pătrată cu blană neagră, văl negru –, sărise în trăsură, luându-şi verişoara cu dânsa, şi poruncise vizitiului să pornească spre Blonie…

Trăsura imperială dispăruse de mult, dar Maria rămăsese acolo, în mijlocul drumului, emoţionată şi uluită, îngropându-şi obrazul luminos în buchetul de flori pe care împăratul i-l oferise în semn de rămas bun… un „rămas bun” ce însemna poate „la revedere”.

Călătorind spre Varşovia, Napoleon constată surpi ins cât de prezentă i-a rămas în minte amintirea micuţei poloneze. Această ţărăncuţă care vorbeşte franţuzeşte îl miră şi îl intrigă… Şi apoi, câtă tandreţe emană din toată fiinţa ei!

— Duroc, vezi s-o regăseşti!

De îndată ce a sosit, generalul trece la acţiune. O

descrie amănunţit pe aceea pe care împăratul o numeşte „necunoscuta de la Blonie” prinţului Josef Poniatowski, şeful guvernului provizoriu polonez. Datorită indiscreţiei verişoarei Mariei, care a povestit episodul cu buchetul, Maria este identificată. Vestit fără – întârziere, Napoleon ordonă ca contesa Walewska să fie invitată la recepţia dată de Poniatowski în cinstea lui. Doar dacă nu cumva chiar şeful guvernului – îndemnat de altfel de către Talleyrand, încântat să-l vadă pe împărat „prins” într-o aventură – i-a propus împăratului s-o invite pe d-na Walewska. În orice caz, Poniatowski se duce în persoană la palatul Walewski. Maria începe prin a refuza invitaţia: nu se va duce la niciun bal.

— Prezenţa dumneavoastră este indispensabilă. Napoleon o cere.

Ea continuă să refuze.

— Cine ştie? – şopteşte Poniatowski, care a ghicit sentimentele împăratului.

— Cerul se va sluji, poate, de dumneavoastră pentru a ne reîntregi patria!

Maria se încăpăţânează. Poniatowski cheamă în ajutor „oameni de stat a căror autoritate se sprijină pe consideraţia, respectul public şi stimă datorată purtării şi inteligenţei lor”. Demersuri zadarnice. Vor fi necesare insistenţele contelui Walewski însuşi – care ignoră episodul de la Blonie – pentru ca Maria să accepte în sfârşit să vină la balul de la palatul Blacha. Drept cine a luat-o Napoleon? Ea se revoltă şi se îmbracă cu toaleta ei cea mai modestă – o rochie de satin alb sub o tunică de tul alb. Niciun briliant, nicio perlă, doar o diademă simplă, în chip de frunze, îi împodobeşte părul auriu. Napoleon va înţelege, de bună seamă, ce înseamnă acest refuz de a se găti în cinstea lui. Ea nu e gata de sacrificiu!

De îndată ce îşi face apariţia în sala de bal, Poniatowski se prezintă ca s-o invite la dans. Ea îl opreşte cu un gest:

— Ştiţi că nu dansez şi că nu doresc de loc să dansez.

— Cum aşa! Dar împăratul a vorbit de

dumneavoastră de mai multe ori şi a spus că ar fi fericit să vă vadă dansând.

— Se poate, dar nu o voi face.

Cu acelaşi aer încăpăţânat, ea îi refuză pe toţi dansatorii care o invită. Louis de Perigord, aghiotant al împăratului, şi generalul Bertrand roiesc în jurul ei. Napoleon, care observă manevrele lor, îl cheamă pe Berthier şi îi ordonă să-l expedieze imediat pe Perigord la Corpul 6, lângă Passarge, iar pe Bertrand la cartierul general al lui Jérôme, la Breslau.

Toţi se privesc cu nelinişte. Pentru prima oară de la îndepărtatele vremuri când Josefina îl înşela în văzul şi cu ştirea tuturor cu acel fluşturatic de Hippolyte Charles, Napoleon e gelos. Şi aici încă n-a început nimic!…

Dar dansul încetează. E ora „revistei” tradiţionale a invitaţilor. Napoleon pare înfrigurat. Ajuns în faţa Mariei, o priveşte, se preface că n-o recunoaşte, îi examinează toaleta, îi admiră tenul strălucitor şi, ca să-i arate că a înţeles motivul acestei simplităţi, rosteşte cu voce tare:

— Albul pe alb nu merge, doamnă.

Apoi adaugă, mai încet, numai pentru dânsa:

— Nu aceasta e primirea la care eram îndreptăţit să mă aştept după…

Evident, Maria n-a răspuns, dar obrajii ei sidefii s-au îmbujorat… iar tulburarea ei creşte şi mai mult când, după trecerea împăratului, ea devine ţinta privirilor întregii asistenţe. Se şopteşte îndărătul evantaielor. Ce i-a spus Napoleon cu voce scăzută? Şi comentariile nu mai contenesc…

Întorcându-se la palatul Walewski, ea găseşte un buchet de flori cu acest bilet: „Nu v-am văzut decât pe dumneavoastră, nu v-am admirat decât pe dumneavoastră… nu vă doresc decât pe dumneavoastră. Un răspuns cât mai grabnic pentru a calma nerăbdătoarea ardoare a lui N”.

— Aducătorul aşteaptă, spune camerista.

— Nu e niciun răspuns, exclamă Maria, profund jignită.

Încă o dată, drept cine o ia împăratul? Dar camerista revine, spunându-i că cel care a adus biletul este însuşi Josef Poniatowski. Maria se revoltă. Aşadar, şeful guvernului face pe mijlocitorul! Nu numai atât. Poniatowski vine acum să parlamenteze la uşa camerei. Dar zadarnic! Aşa cum a refuzat să danseze, ea nu răspunde şi, după o jumătate de oră de tratative, prinţul pleacă furios.

Dar totul o va împinge pe Maria în braţele împăratului.

A doua zi, contele Walewski îşi anunţă soţia că a acceptat în numele amândurora o invitaţie la o mare recepţie oferită de Napoleon. Contesa se revoltă, dar soţul îl cheamă în ajutor pe Duroc, pe prinţul Josef şi pe membrii guvernului provizoriu. Maria declară că e suferindă, se întinde pe o canapea şi refuză să apară în salon. Walewski îi introduce cu forţa pe demnitarii polonezi în camera soţiei sale. Unul din ei îndrăzneşte să-i declare:

— Cu toţii trebuie să cedăm, doamnă, în împrejurări atât de grave, atât de majore pentru întreaga naţiune. Sperăm deci că indispoziţia dumneavoastră va trece până la recepţia proiectată, de la care nu veţi putea lipsi fără a părea o rea poloneză.

Din nou Maria se înclină, de vreme ce întregul oraş se uneşte împotriva ei. Mai mult. Prinţul i-o trimite pe doamna de Vauban, metresa lui, care a fost cândva la Versailles şi care, de la revoluţie, locuieşte la Varşovia. Ea o va iniţia pe Maria în secretele etichetei curţilor. Doamna de Vauban nu are, de altfel, nici scrupule, nici prejudecăţi, nici pudoare. Ca femeie a secolului al XVIII-lea, ea consideră fidelitatea conjugală un sentiment de cel mai prost gust. Pentru ea, „a da o metresă unui suveran, fie că acest suveran se numeşte Ludovic al XV-lea sau Napoleon, este misiunea cea mai importantă care poate fi hărăzită unui curtean”. Fără răgaz, acest personaj de comedie repetă, cu o inconştienţă dezarmantă:

— Totul, totul pentru această cauză sfântă!

Încă de la primele lecţii, ea îi strecoară elevei acest

bilet din partea lui Napoleon: „V-am displăcut, doamnă? Eram, totuşi, îndreptăţit să nădăjduiesc contrariul. Oare m-am înşelat? Avântul dumneavoastră a scăzut, în timp ce ai meu creşte. Îmi răpiţi liniştea! O! dăruiţi puţină bucurie, fericire unei sărmane inimi care e gata să vă adore... Este oare atât de greu să obţin un răspuns? îmi datoraţi două. N".

Maria refuză în continuare să răspundă, şi împăratul se impacientează. Complotul devine atunci destul de dezgustător. Membri ai cabinetului – Talleyrand rămâne în umbră – o conjură să nu se arate crudă.

— Doamnă, cauzele mici produc adesea efecte mari. Femeile au avut întotdeauna o mare influenţă asupra politicii lumii. Istoria vremurilor trecute, ca şi cea a timpurilor moderne ne certifică acest adevăr. Atâta vreme cât pasiunile îi vor domina pe bărbaţi, dumneavoastră, doamnelor, veţi fi una din puterile cele mai de temut.

Cineva are chiar îndrăzneala să adauge:

— Credeţi oare că Esthera i s-a dăruit lui Ahasverus dintr-un sentiment de dragoste? Groaza pe care i-o inspira, mergând până la a cădea leşinată în faţa privirii lui, nu era oare dovada că tandreţea nu juca niciun rol în această unire? Ea s-a sacrificat pentru a-şi salva poporul, şi a avut gloria de a-l salva. De-am putea spune acelaşi lucru spre gloria dumneavoastră şi fericirea noastră! Nu sunteţi oare fiică, mamă, soră, soţie de polonezi patrioţi?

Pare de necrezut...

Maria cedează din nou – cei nouăsprezece ani şi nervii ei nu mai rezistă – şi iat-o acceptând să meargă la faimoasa recepţie. Din momentul intrării sale în salon, invitaţii aleargă spre ea şi par deja să-i solicite protecţia. În timpul dineului, ea se află în faţa împăratului, care o priveşte fără încetare. La un moment dat, el arată cu mina partea stângă a hainei sale. Duroc, aşezat lângă Maria, a înţeles şi se întoarce spre tânăra femeie:

— Ce-aţi făcut, doamnă, cu buchetul pe care împăratul vi l-a dat la Blonie! – întreabă el.

— Îl păstrez cu grijă ca amintire, pentru fiul meu,

răspunde Maria.

— O, doamnă, îngăduiţi să vi se ofere altele, mai demne de dumneavoastră.

Maria pricepe unde vrea să ajungă confidentul lui Napoleon. O cred oare interesată? Ar plânge de-ar fi astfel! Cu vocea sugrumată, cu năsucul în farfurie, ea declară:

— Nu-mi plac decât florile.

— Atunci vom culege lauri pe pământul dumneavoastră natal, spre a vi-i oferi.

Pentru ca totul să se poată aranja, contele Walewski dispare la sfârşitul dineului. Se serveşte cafeaua în salon. Napoleon o priveşte pe Maria cu tandreţe. N-a mai iubit astfel de pe vremea când Josefina şi sărutările ei „îi aprindeau sângele”. împăratul se apropie de tânăra femeie:

— Când ai nişte ochi atât de blânzi şi duioşi, cu asemenea expresie de bunătate, te laşi înduplecată, nu te complaci în a tortura, dacă nu eşti cea mai cochetă şi cea mai crudă dintre femei.

Împăratul iese din salon. Maria se va putea întoarce acasă? Nu! Duroc o atrage la doamna de Vauban. Acolo, cei doi complici îşi unesc eforturile. Doamna de Vauban afirmă:

— Nu vă vedea decât pe dumneavoastră, ochii lui aruncau văpăi.

Duroc se aşază lângă dânsa.

— Cât de crudă sunteţi – declară el luându-i mâna.

— Respingeţi cererea aceluia care nu a întâmpinat niciodată vreun refuz. Credeţi-mă, gloria lui e întunecată de tristeţe. Nu depinde decât de dumneavoastră pentru ca în destinul lui să strălucească un pic de fericire. Vă iubeşte profund: aţi văzut că în tot timpul dineului nu v-a privit decât pe dumneavoastră. Ce adâncă bucurie i-aţi putea produce!

Maria izbucneşte în lacrimi... Cum să reziste? E prinsă ca într-o plasă. Simţind-o că slăbeşte, doamna de Vauban îi citeşte o nouă scrisoare a lui Napoleon:

„Sunt momente când un rang prea înalt te apasă, şi

aceasta simt eu acum. Cum să satisfac nevoia unei inimi înamorate care ar voi să se arunce la picioarele dumneavoastră şi care se vede oprită... Ah! dacă aţi vrea! Numai dumneavoastră aţi putea înlătura piedicile ce ne despart. O! Veniţi! Veniţi! Toate dorinţele vă vor fi îndeplinite. Patria dumneavoastră îmi va fi şi mai dragă când veţi avea milă de sărmana mea inimă. N”.

Sfârşitul scrisorii o tulbură. De data aceasta Maria e învinsă... şi murmură celor doi mijlocitori:

— Faceţi cu mine ce vreţi!...

Totuşi, contesa refuză să-i răspundă împăratului. Desigur, îi va exprima prin viu grai admiraţia sa, speranţa pe care şi-o pune în el pentru salvarea patriei şi scoaterea ei din neant, dar va preciza totodată ca el să nu aştepte dragoste din partea ei... O victimă nu poate avea di agoste pentru persecutorul ei. Cei doi o liniştesc... Bineînţeles, va putea să spună totul! Principalul pentru aceşti josnici complotişti este ca păsărică să se ducă la Vultur. La cererea lor, ca să nu spunem la ordinul lor, în tot cursul zilei ea nu se mişcă din palat şi aşteaptă momentul când vor veni s-o ia şi s-o ducă la supliciu. În sfârşit, la orele zece şi jumătate seara este urcată într-o trăsură ce se îndreaptă spre palatul unde locuieşte împăratul. Acolo, după ce a urcat o mică scară şi a străbătut două sau trei saloane, ea se trezeşte deodată în faţa lui Napoleon... Ora sacrificiului a sunat; Maria e din nou zguduită de suspine şi vrea să fugă. La început, Napoleon nu înţelege. Are în faţa lui o vicleană? O cochetă? îi vorbeşte cu blândeţe, dar trei cuvinte nefericite îi scapă: „Bătrânul tău soţ”. Aceasta nu potoleşte lucrurile... Plânsul sporeşte. Pentru a o calma pe tânăra femeie, va trebui ca împăratul s-o întrebe cu blândeţe, s-o facă să mărturisească motivele acestei căsătorii atât de nepotrivite. Aşadar, mama sa e aceea care a voit această căsătorie împotriva naturii? Şi acum, cum poate avea remuşcări? Cum poate rezista şi să nu fie a lui?

— Ceea ce a fost unit pe pământ nu poate fi dezlegat decât în ceruri, explică dânsa.

El râde, iarăşi nemilos. Laci imite reîncep să

şiroiască – şi-l dezarmează. I s-a făcut, în sfârşit, milă de ea. Nu mai cere nimic decât prezenţa ei, îi vorbeşte cu bunătate. A înţeles că această femeie avea un suflet de fată tânără, curată şi dreaptă. A abuza de ea în această seară ar fi îngrozitor. Se resemnează să fie numai tandru… încet, încet, lacrimile Mariei se potolesc. îl lasă s-o sărute. În momentul plecării o face să făgăduiască că va reveni a doua zi. La orele două dimineaţă o ajută să-şi îmbrace mantoul şi o însoţeşte spre uşă, sărutându-i mâinile:

— Ei bine, dulcea şi plângăreaţa mea porumbiţă, şterge-ţi lacrimile, du-te de te odihneşte. Să nu te mai temi de vultur, ei nu are lângă tine alte puteri decât acelea ale unei dragoste pasionate, dar o dragoste care vrea înainte de toate inima ta. Vei sfârşi prin a mă iubi, căci acest vultur va fi totul pentru tine, înţelegi?

Napoleon îşi continuă curtea sa insistentă, iar noi cunoaştem lucrul acesta datorită scrisorilor pe care le va adresa Mariei şi care sunt reproduse aici pentru prima oară h Temându-se că scrisul său ar fi cu totul indescifrabil, el dictează aceste rânduri, pe care se va mulţumi să le semneze şi să le dateze: *miercuri 28 la orele unsprezece dimineaţa*:

„Doamnă.

Eraţi tristă luni la reuniune, aceasta m-a mâhnit… V-am scris de două ori, dar toată lumea a plecat şi scrisorile mele nu v-au parvenit… Doresc, Maria, să vă văd astă seară la orele opt. Duceţi-vă la prietena dumneavoastră, aceea de care mi-aţi vorbit. O trăsură va veni să vă ia de acolo…

Sper şi am nevoie să vă spun astă seară tot ce îmi inspiraţi şi cât de contrariat am fost…

Mii de sărutări pe buzele Mariei mele”.

A doua zi îi scrie din nou:

„Doamnă.

Persoana care vă va aduce această scrisoare este aceea despre care v-am vorbit. Ea vă va exprima toate sentimentele pe care le am pentru dumneavoastră, Maria, şi îmi va aduce veşti… Scrisoarea dumneavoastră este

încântătoare, sărut frumoasa mină care a scris-o, inima care a dictat-o şi frumoşii ochi pe care îi iubesc la nebunie”.

— Nouă scrisoare 3, datată de bună seamă din aceeaşi săptămână, când el pune totul în mişcare pentru ca Walewska să-i cedeze:

„Doamnă.

Ieri seară eraţi fermecătoare; dar mi-aţi părut cam tăcută. Unde vă erau gândurile?... Cum vă simţiţi în această dimineaţă?... Vă voi vedea astă seară ca să vă spun de mii şi mii de ori *vi am o*. Nu-i aşa că inima dumneavoastră răspunde? Maria, vă sărut ochii, ei sunt totuşi foarte răutăcioşi!”

A doua zi, după o nouă întâlnire în cursul căreia nu s-a întâmplat încă nimic, i se înmânează Mariei, la deşteptare, din partea împăratului, un buchet de diamante, însoţit de aceste rânduri:

„Maria, dulcea mea Maria, primul meu gând e pentru tine, prima mea dorinţă este de a te revedea. Vei reveni, nu-i aşa? Mi-ai promis. Altfel, vulturul va zbura spre tine! Te voi vedea la cină, a spus prietenul. Binevoieşte deci să primeşti acest buchet: fie ca el să devină o legătură misterioasă care să stabilească între noi un acord numai de noi ştiut, în mijlocul mulţimii ce ne înconjură. Expuşi privirilor mulţimii, noi ne vom putea înţelege. Când mâna mea îmi va apăsa inima, vei şti că e plină de tine, şi, pentru a-mi răspunde, vei apăsa pe buchetul tău! Iubeşte-mă, drăgălaşa mea Maria, şi mâna ta să nu părăsească niciodată buchetul! N”.

— Nu e niciun răspuns – declară ea din nou.

Şi aruncă la pământ cutia de marochin roşu în care se află bijuteria.

— Diamante! N-am nevoie! Mă ia drept o cocotă!

În aceeaşi seară, la dineu, împăratul păleşte. Maria nu şi-a pus la corsaj darul lui. Tânăra femeie se teme de scena pe care o simte apropiindu-se. Cu un biet surâs, ea pune mâna în locul unde trebuia să se afle buchetul, şi Napoleon se potoleşte. El face acelaşi gest ca şi Maria.

Furtuna a trecut – pentru moment. De îndată ce masa s-a sfârşit, el se retrage într-un mic salon şi îi ordonă lui Duroc s-o cheme pe doamna Walewska.

— Iată-vă în sfârşit! Nu speram să vă mai văd.

Dar s-o lăsăm pe Maria Walewska să povestească scena, de vreme ce avem putinţa să publicăm acest text pentru prima oară:

„Mi-a luat mantoul şi pălăria şi, instalându-mă într-un fotoliu, mi-a spus:

— Ei bine, cum justificaţi crimele ce vi le reproşez? De ce aţi căutat să-mi inspiraţi sentimentul pe care nu-l împărtăşiţi? De ce aţi refuzat până şi laurii mei? Ce-ai făcut cu ei? Legasem de ei atâtea momente interesante, de care m-ai lipsit. Mâna mea nu a părăsit locul inimii, iar a ta era nemişcată. Doar o singură dată ai răspuns la semnalul meu. O, Maria! nu mă iubeşti şi totuşi eu te iubesc cu pasiune! Cum vine asta?

Şi îşi lovi fruntea cu un gest de mânie. După un moment de tăcere pe care nu îndrăzneam s-o întrerup:

— Iată ce înseamnă o poloneză! Dumneavoastră mă întăriţi în părerea pe care o am despre această naţiune.

Mi-am regăsit glasul pentru a striga:

— O, pentru Dumnezeu, sire, spuneţi-mi-o!

— Ei bine, Maria, consider că acest popor e pătimaş şi uşuratic. Cred că la ei totul se face din fantezie şi nimic sistematic. Entuziasmul lor este impetuos, tumultuos, de moment! Dar ei nu ştiu să-l dozeze, să-l perpetueze. Nu este acesta şi portretul dumneavoastră? Frumoasă poloneză! N-aţi alergat ca o nebună, riscând să fiţi strivită, pentru a mă zări, pentru a mă tămâia? Eu îmi las inima prinsă de această privire atât de tandră, de vorbele pasionate, şi apoi dumneavoastră dispăreţi! Degeaba vă caut, nu vă găsesc, şi când – printre ultimele – sosiţi, în sfârşit, nu mai găsesc în dumneavoastră decât gheaţă, în timp ce eu ard! Ascultă, Maria, să ştii că de fiecare dată când am crezut că un lucru e imposibil, sau greu de obţinut, l-am dorit cu ardoare. Nimic nu mă descurajează. *Nu se poate* mă îmboldeşte şi merg mereu înainte!

Obişnuit să-i văd pe toţi grăbindu-se să cedeze dorinţelor mele, împotrivirea ta mă subjugă, seducţia ta m-a fulgerat, mi-a străpuns inima!… Vreau… înţelege acest cuvânt: Vreau să te fac să mă iubeşti. Maria, am făcut să reînvie numele patriei tale, tulpina există mulţumită mie. Voi face şi mai mult! Dar gândeşte-te şi că, la fel ca acest ceas pe care-l ţin în mână şi pe care îl sfărâm în faţa ochilor tăi…

Într-adevăr, ceasul fu aruncat la picioarele mele…

— Aşa va pieri numele său. Şi la fel şi toate speranţele tale, dacă mă scoţi din sărite, respingând inima mea şi refuzându-mi-o pe a ta.

Am căzut fără cunoştinţă la picioarele sale – continuă Maria.

— Spaima mă doborâse. El era într-o stare de violenţă de nedescris…”

Furia împăratului a pus inima Mariei la o încercare atât de grea, încât ea a căzut într-un leşin. Când s-a deşteptat, a înţeles. Napoleon, înnebunit, a profitat de starea în care se afla pentru a abuza de ea. El este acolo, în genunchi, jurându-i că o iubeşte la nebunie – această nebunie care e singura lui scuză. El găseşte cuvintele ce pătrund în inima nefericitei femei… Şi Maria nu fuge.

„Acela care avea universul la picioarele sale – continuă ea – era la picioarele mele şi îmi ştergea lacrimile. Mă ridică cu duioşie.

— Poţi să fii sigură, Maria, că făgăduiala pe care ţi-am făcut-o va fi îndeplinită” *i.*

Ea citeşte atâta pasiune în ochii lui Napoleon, încât, mişcată de violenţa acestui sentiment – poate şi cam uluită –, îl iartă. Nu numai atât. Ea începe să-l iubească, mărturie fiind această scrisoare pe care el i-o adresează, pe cât se pare, chiar a doua zi dimineaţă, la orele cinci, şi în care îşi exprimă întreaga dragoste:

„Doamnă.

Doresc cu adevărat să-mi spuneţi că nu sunteţi supărată şi să-mi povestiţi cum v-aţi petrecut noaptea. În mintea mea aţi fost în acelaşi loc tot timpul. Voi păstra multă vreme amintirea acestei nopţi… Simt nevoia să vă

spun cât de scumpă îmi sunteţi; dacă v-aţi îndoi de aceasta, m-aţi mâhni cu adevărat. Mi-aţi promis multe, nu mi-aţi putea trimite ceea ce vă e posibil azi? Maria, gândiţi-vă că vă iubesc şi că m-aţi făcut să cred că-mi împărtăşiţi toate sentimentele. Nu-i aşa că veţi fi statornică? Mii de sărutări mâinilor dumneavoastră, şi una inimii căreia aş vrea să-i tulbur puţin liniştea. După cum vedeţi, e la mijloc spiritul de răzbunare. Adio, scumpa mea prietenă, şi aş fi bucuros să vă văd astă seară!”

În aceeaşi zi Maria îi scrie soţului ei. A luat hotărârea să se despartă de el. „Primul dumneavoastră gând – îi scrie ea – va fi să-mi reproşaţi purtarea, dar nu veţi face decât să vă acuzaţi singur. Am făcut totul pentru a vă deschide ochii. Dar, vai! eraţi orbit de o vanitate fără nume, şi, recunosc, de patriotism: n-aţi voit să vedeţi primejdia”.

Contele Walewski pricepe, în sfârşit, situaţia şi se retrage la Walewice, iar cele două cumnate ale Mariei vor sluji de însoţitoare aceleia care e tratată de toţi ca metresa stăpânului. La Varşovia acest lucru nu scandalizează pe nimeni. Morala nu există atunci când e vorba de treburile amoroase ale regilor sau împăraţilor.

Dar istoria se poate oare arăta la fel de înţelegătoare faţă de purtarea lui Napoleon?

Admiţând că împăratul ar fi fost orbit de dorinţă, că, dezamăgit de cuceririle sale precedente, care fuseseră prea uşoare, s-ar fi înşelat într-o asemenea măsură asupra adevăratei naturi a Mariei, nimic nu poate justifica faptul că el s-a purtat mai mult ca un soldăţoi decât ca un suveran. Acest mod de a abuza de slăbiciunea unei femei este greu de scuzat. Totuşi, o explicaţie se poate da: Napoleon nu a ştiut niciodată să vorbească cu femeile altfel decât cu nişte recruţi. Ele îl fac să-şi piardă cumpătul; în faţa lor se simte stângaci, încurcat şi îşi disimulează timiditatea bruscându-le. El este, *în chip firesc* şi *inconştient*, nepoliticos cu ele.

De o uimitoare neîndemânare, rar se întâmplă să aibă ceva plăcut să le spună; adesea le face chiar complimente nepotrivite:

— O, Doamne, ce braţe roşii aveţi!

Sau:

— Dar aveţi o rochie foarte murdară!... Nu vă schimbaţi rochia niciodată? Cu asta v-am văzut de vreo douăzeci de ori.

Într-o seară, la o reuniune la Tuilerii, îndrăzneşte s-o întrebe destul de grosolan pe ducesa de Fleury:

— Aşadar, doamnă, tot vă mai plac bărbaţii?

— Da, sire – răspunde cea întrebată –, atunci când sunt politicoşi.

În tinereţe, pe vremea când se forma ca bărbat, Napoleon a avut prea puţin de-a face cu femeile, nefiind crescut de ele – şi *pentru ele* – şi nu va şti niciodată să le vorbească altfel. Ceea ce la un alt bărbat s-ar fi putut numi timiditate l-a făcut să comită o grosolănie.

Dar nu există oare o altă scuză pentru această purtare, care ne surprinde şi ne deranjează? Ce putea să-şi închipuie Napoleon? O tânără poloneză, care nu mai este o fetiţă, ci o mamă de familie, în vârstă de nouăsprezece ani – şi, în plus, atât de nepotrivit căsătorită –, i se aruncă literalmente în braţe, se deghizează pentru a se apropia de el şi a-i vorbi. Napoleon poate foarte bine să-şi închipuie că Maria Walewska este gata să i se dăruiască. El ignoră aproape cu desăvârşire presiunile îngrozitoare ce vor fi exercitate asupra tinerei contese ca să devină amanta lui. Temându-se pe drept cuvânt să nu-i displacă lui Napoleon, prinţul Poniatowski, ca şi membrii guvernului provizoriu polonez, nu l-au pus la curent cu acest adevărat asediu pe care au fost nevoiţi să-l întreprindă pentru a-şi atinge scopul: s-o facă pe Maria să cedeze şi s-o conducă, spre binele Poloniei, în patul împăratului. Ei i-au ascuns rolul de mijlocitoare jucat de doamna de Vauban. Şi împăratul n-a văzut decât atât: o tânără femeie, după oarecare şovăieli, vine în deplină cunoştinţă de cauză la întâlniri nocturne. De aici trage concluzia că ea acceptă să-i devină amantă.

Infinit mai puţin scuzabil este apelul la patriotism de care s-a servit împăratul pentru a face să cedeze virtutea Mariei, veritabilul şantaj pe care l-a exercitat asupra

doamnei Walewska pentru a o sili să vină la întâlniri, reconstruirea statului polonez fiind prezentată fără încetare ca o momeală: „Patria dumneavoastră îmi va fi mai scumpă când voi vedea că v-a fost milă de biata mea inimă”. El a scris aceste rânduri, deşi nu avea în minte decât o singură idee: să se înţeleagă cu ţarul de îndată ce-l va fi învins. Oare nu ştia deja – şi încă foarte bine – că marele ducat al Varşoviei va fi din nou acela care va plăti preţul împăcării?

Desigur, Maria refuzase să citească biletele trimise de împărat. Desigur, nu voise să poarte bijuteria dăruită de el. Dar Napoleon era îndreptăţit să nu aibă încredere şi să creadă că rezistenţa contesei Walewska nu era, la urma urmelor, decât manevra abilă a unei cochete.

De altfel, Maria nu i-a reproşat niciodată lui Napoleon violenţa, şi toată atitudinea ei a dovedit întotdeauna că nu-i purta de loc pică.

Ea îi scrie, într-adevăr, şi încă scrisori foarte tandre, dacă e să judecăm după acest răspuns 1:

„Doamnă.

Scrisoarea dumneavoastră vă seamănă. Este desăvârşită şi m-a făcut fericit… Aş fi vrut să vă vorbesc ieri, simţeam un imbold involuntar care mă împingea mereu acolo unde eraţi, adesea trebuia să mă opresc din drum… Panglica dumneavoastră mi s-a părut fermecătoare, nu ştiu de ce, poate bănuiţi dumneavoastră cauza? dar despre cerceii dumneavoastră, trei cuvinte numai, răutăcioaso, pot spune acelaşi lucru? Răutăcioasă, nu, nu, bună, frumoasă şi absolut desăvârşită Maria… Dormiţi acum foarte liniştită… Doresc mult să vă văd astă seară, măcar o clipă, ca să vă aud spunându-mi ceea ce mi-aţi scris şi ceea ce îmi place atât de mult să aud… Scumpă prietenă, inima vă e cam tulburată de răul pe care-l faceţi? Nu ştiu, dar ieri mi se părea că văd în ochii dumneavoastră un pic de dulce melancolie! îi acopăr cu sărutări pentru a o spori, şi mă prostern la picioarele dumneavoastră”.

Câteva zile mai târziu, el îi adresează şi aceste rânduri în care se aud bătăile inimii sale:

„Ieri seară aţi fost atât de frumoasă şi atât de bună, încât multă vreme după aceea mi s-a părut că vă mai văd. Nu există beznă care să mă împiedice să vă văd, sunteţi ca un înger.

Sunt necăjit că v-am spus să veniţi la paradă, e atât de frig şi o să răciţi.

Voi fi fericit să vă văd dansând astă seară şi să vă citesc în ochi emoţiile inimii dumneavoastră… *mi-o dolce amore*, un delicios sărut pe fermecătoarea dumneavoastră gură şi mii de foarte respectuoase sărutări de mâini”.

Mi-o dolce amore! Ca altă dată, când îi scria Josefinei… Acum că Maria îl iubeşte, asigurând-o că nu pierde din vedere făgăduiala de a reînvia Polonia, el îi poate explica:

— Am silit deja Prusia să lase partea pe care o uzurpa, timpul va face restul. Nu este momentul să realizăm totul. Trebuie răbdare. Politica este o coardă care se rupe dacă o întinzi prea mult. Până una-alta, oamenii voştri politici se formează. Căci, la drept vorbind, câţi aveţi? Aveţi destui buni patrioţi; aveţi braţe, da, sunt de acord; vitejilor voştri le ţâşnesc prin toţi porii onoarea şi curajul, dar aceasta nu e de ajuns: e nevoie de o mare unanimitate.

Apoi, mai sunt şi interesele Franţei:

— Gândeşte-te că ne despart prea mari distanţe: ceea ce pot stabili eu azi poate fi mâine distrus. Primele mele îndatoriri sunt pentru Franţa, nu pot face să curgă sângele francez pentru o cauză străină intereselor sale, şi nici să-mi înarmez poporul ca să alerg în ajutorul vostru de fiecare dată când va fi necesar.

Maria a devenit pentru el „soţia poloneză”, cum o numeşte. O iubeşte atâta cât are timp să iubească cineva de care depinde întreaga Europă. Nu se poate lipsi de ea. Peste câteva zile, când va pleca în fruntea trupelor sale, îi va trimite zilnic un curier.

Totuşi, nu poate înţelege când Josefina îi scrie că nu se poate lipsi atât de mult timp de dânsul. El râde – fără milă pentru scumpa sa creolă – citind o scrisoare de la

soţia lui, care-i mărturiseşte cu naivitate: „Mi-am luat un soţ ca să fiu cu el!” Şi îi răspunde, inconştient şi trufaş: „Credeam, în ignoranţa mea, că femeia este făcută pentru soţ, soţul pentru patrie, familie şi glorie; iartă-mi ignoranţa; ai întotdeauna ceva de învăţat pe lângă frumoasele noastre doamne44. A înţeles oare Josefina că pentru „soţia poloneză44 Napoleon şi-a regăsit inima sa de Bonaparte? „Ca de obicei – îi va mai scrie el împărătesei – căpşorul tău de creolă se înfurie şi se necăjeşte44.

„Căpşorul44 nu se linişteşte şi e mereu îngrijorat. „Nu înţeleg ce-mi vorbeşti despre doamne în corespondenţa cu mine – va repeta el.

— N-o iubesc decât pe mica mea Josefina, cea bună, bosumflată şi capricioasă, care ştie să pună graţie chiar şi într-o ceartă, ca în tot ceea ce face; căci ea este întotdeauna drăguţă, în afară totuşi de cazurile când e geloasă: atunci devine o adevărată diavoliţă. Dar să revenim la aceste doamne. Dacă ar trebui să mă ocup de vreuna din ele, te asigur că aş vrea să fie un bobocel de trandafir. Este oare cazul cu acelea la care te referi tu?”

Câteva zile mai târziu, el îi va scrie iarăşi Josefinei: „Îmi spui că fericirea ta face gloria ta: aşa nu e generos; trebuie spus: fericirea altora face gloria mea; aşa nu este conjugal; trebuie spus: fericirea soţului meu face gloria mea; aşa nu este matern; ar trebui spus: fericirea copiilor mei face gloria mea. Dar cum popoarele, soţul tău, copiii tăi nu pot fi fericiţi decât cu un pic de glorie, nu trebuie să-ţi pese chiar atât de puţin! Josefina, ai o inimă minunată, dar judecata ţi-e slabă; simţi minunat, dar de raţionat raţionezi mai puţin bine. În fine, destul cu cearta. Vreau să fii veselă, mulţumită de soarta ta şi să asculţi, nu bombănind şi plângând, ci cu inima plină de voioşie şi un pic de fericire44.

În domeniul chestiunilor de inimă, el va fi întotdeauna inconştienţa personificată…

DE LA „ÎNCURCĂTURĂ11 DE LA
EYLAU LA VICTORIA DE LA FRIEDLAND
SECRETUL MARILOR

BĂTĂLII este de a putea SA
EXTINZI ŞI SĂ TE CONCENTREZI
LA MOMENTUL POTRIVIT.
Napoleon

Când nu mai era ger şi ninsoarea înceta, pământul, îmbibat de apă până în măruntaie din cauza dezgheţului, se transforma în mlaştină.

— Dumnezeu – putea să spună Napoleon – a creat pentru Polonia un al cincilea element: noroiul.

În acest noroi gros, îngrozitor, de o adâncime de neînchipuit, corpul de armată al lui Bernadotte, neprimind decât o jumătate de raţie de alimente pe zi, se retrăgea în faţa celor optzeci de mii de oameni ai lui Bennigsen, devenit generalissim al armatei ruse. împăratul sperase că nimeni nu se va clinti din loc înainte de venirea primăverii.

Se înşelase.

Se înşelase şi în privinţa capacităţii soldaţilor ruşi. Îi subestimase. Totuşi, cu acel geniu care îi permite să facă faţă tuturor situaţiilor, Napoleon se bucură de această retragere. Avansând spre cursul inferior al Vistulei, Bennigsen va prezenta Marii Armate flancul trupelor sale. El va fi prins ca într-un teasc – cu atât mai mult cu cât vremea se răceşte, iar drumurile devin „superbe”, după cum îi setie împăratul lui Talleyrand la 29 înnuarie 1807. Cu două zile mai înainte – printr-o scrisoare purtând data de 27 – Napoleon i-a explicat planul său lui Bernadotte: să-şi continue mişcarea de retragere şi victoria este sigură! Din nefericire, ofiţerul care ducea mesajul a fost luat prizonier de cazaci. Bennigsen este prevenit! „Această scrisoare – va povesti generalul rus – mi-a dezvăluit intenţiile şi întregul plan de operaţii ale inamicului”. El ordonă imediat celor optzeci de mii de oameni ai săi nu numai să întrerupă urmărirea lui Bernadotte, ci să se retragă spre Eylau, unde îşi instalează cartierul genferal. împăratul nu-i poate opune decât şaizeci şi cinci de mii de soldaţi flăinânzi, îngheţaţi şi muraţi până la piele – socotind şi cei douăzeci de mii de oameni ai lui Ney. Dar acesta va reuşi oare să se alăture Marii Armate? Pentru

moment, el urmăreşte – de altfel destul de imprudent –, ţinându-se după prusienii lui Lestocq, nişte resturi ale armatei lui Frederic-Wilhelm care continuă lupta, împiedicându-le să se alăture ruşilor.

Suntem în 6 februarie 1807.

Replierea armatei ţarului, care lasă în drum piese de artilerie, drapele şi bagaje, se efectuează în cea mai mare dezordine. Napoleon îi scrie lui Daru: „Inamicul nu ştie încotro se duce”. Bennigsen însă ştie foarte bine! El vrea să-l împiedice pe împărat să ocupe Landsbergul, poziţie cheie ce controlează cercul de coline oare înconjură Eylaul. Iar francezii îl urmăresc mereu pe inamic. Oamenii nu au nimic de mâncare. Au învăţat cu toţii cuvântul polonez „*Hleba*!”: pâine. Şi cunosc prea bine şi răspunsul negativ: „*Niema*”.

Într-o zi, un „bombănitor”, văzându-l pe Napoleon, care trecea în mica lui trăsură, „luminată de un felinar în interior şi trasă de patru cai à la Daumont”, îi strigă:

— Papa, *Hlebci*!

— *Niema*! – răspunde râzând împăratul, lăsând în jos geamul trăsurii.

În coloane oamenii râd şi, picând de somn, cu burta goală, clănţănind din dinţi, se bat cu îndârjire, continuându-şi urmărirea!

Performanţele realizate de soldaţii din această epocă sunt de-a dreptul uluitoare. Dupin, avansat căpitan, va povesti, ca şi când ar fi fost vorba de ceva foarte firesc:

„Am trecut în fruntea detaşamentului, am ajuns la malul apei şi am trecut râul, în ciuda gerului cumplit, umblând în apă până la brâu şi fiind obligaţi să spargem gheaţa ca să ne facem drum. Cu toate salvele lor îndrăcite, am ordonat să se bată tobele pentru atac, şi podul a fost luat. Nu las inamicului răgaz să tragă. Ajuns în flancul morii, mă năpustesc înaintea tiraliorilor, moara este luată cu asalt, iar ruşii puşi pe fugă”[11].

La 7 februarie, în apropiere de Hol, ariergarda rusă opune rezistenţă. Împăratul ordonă să intervină cuirasierii

11 Vezi capitolul Izvoare.

generalului Joseph-Ange d'Hautpoul, care cuceresc poziţia. Această faptă de arme va face posibilă ocuparea Eylaului şi-i va da lui Napoleon prilejul de a-l îmbrăţişa pe generalul învingător.

— Ca să mă arăt demn de o astfel de cinste – exclamă d'Hautpoul – trebuie să mă las ucis pentru maiestatea-voastră!

Generalul se va ţine de cuvânt: a doua zi îi va spune împăratului:

— Sire, o să-mi vedeţi acum *cavaleriştii din rezervă* cum intră în formaţiile inamice ca în forânză.

Câteva clipe mai târziu, el va cădea pe câmpul de luptă.

Dar cavaleria rusă iese din fortăreaţă şi începe să şarjeze „scoţând nişte urale teribile".

„Văzând calmul nostru – continuă Dupin –, ei nu se încumetă să meargă cu şarja până la capăt şi se mulţumesc doar să ne strige prostii..."

Francezii atacă. Lupta e îndârjită. Al doilea batalion din Regimentul 4 de linie reuşeşte să ocupe cimitirul din Eylau. Dupin e în frunte. „Am băgat de seamă că eram singurul căpitan în stare de luptă". Focul ruşilor este atât de ucigător, încât Dupin este nevoit să ordone desprinderea, companie după companie. Totuşi, la căderea nopţii va reuşi, mulţumită întăririlor primite – printre altele, celor conduse de căpitanul Hugo – să reocupe cimitirul „în pas alergător", după cum precizează el. Dupin este teafăr şi neatins, dar parcă s-ar fi jucat cu gloanţele: „Am primit două gloanţe în pălărie, un altul mi-a smuls epoletul şi, în sfârşit, un al patrulea mi-a tăiat teaca sabiei şi mi-a făcut două găuri în manta..."

Luptele mai continuă în cimitir până la orele unsprezece seara, când Napoleon soseşte la Eylau, însoţit de Murat şi de Soult. Oraşul e plin de răniţi flămânzi şi uzi până la piele. În sfârşit, grosul armatei ruse se retrage în ordine şi va ocupa poziţii îndărătul mameloanelor dispuse în semicerc care înconjură orăşelul. Ruşii, abia instalaţi, dezlănţuie un viu foc de artilerie. Oare pentru a-şi acoperi

retragerea? Sau, poate, dimpotrivă, pentru a-i împiedica pe francezi să vină şi să-i alunge pe soldaţii ţarului din bivuacurile lor? O clipă, Napoleon vrea să meargă el însuşi să vadă ce se petrece pe coline, dar statul-major îl convinge să renunţe! Se va vedea când o să se crape de ziuă! maiestatea-sa imperială nu este oare obosită, epuizată? Sunt şapte zile de când împăratul nu şi-a mai scos cizmele! Acolo sus „plouă” cu obuze! De ce să se expună inutil? În cele din urmă, după ce ezită, Napoleon consimte „să facă pe împăratul”. De îndată ce ajunge la staţia de poştă, cade grămadă pe un scaun şi adoarme. La orele şase dimineaţa – e încă beznă, o beznă neagră ca cerneala – este deşteptat brusc de sosirea unui ofiţer:

— Sire, inamicul pătrunde în oraş, masacrează soldaţii adormiţi prin case. Sire, repede, fugiţi!

În câteva minute împăratul a ajuns la bivuacul gărzii. Va trebui să dea o bătălie! Nu are decât 54.000 de oameni şi 200 de tunuri împotriva celor 80.000 de soldaţi ai lui Bennigsen, a cărui artilerie dispune de 500 de guri de foc.

Nu este excesiv de frig, dar vântul de la nord suflă năvalnic. Ninge cu fulgi mari, care-i orbesc pe francezi, în timp ce ruşii au avantajul de a primi ninsoarea în spate. Noaptea e pe sfârşite şi zorii, de un cenuşiu murdar, se strecoară printre norii care aleargă la mică înălţime.

— Laşii vor ajunge să moară în Siberia – strigă Davout celor care se pregătesc să pornească la luptă vitejii vor muri aici, ca oameni de onoare.

Şi măcelul începe.

Ruşii au superioritatea; obuzele lor cad ca grindina peste francezi, „cum nu-şi aminteşte nimeni să fi văzut vreodată”, va remarca generalul Marbot. O „avalanşă”, va spune Paulin. Ravagiile sunt îngrozitoare. Un obuz smulge piciorul furierului companiei din care face parte viteazul Coignet.

— Am trei perechi de cizme la Courbevoie – exclamă rănitul –, au să-mi ajungă pentru multă vreme.

Şi, sprijinindu-se în două puşti în chip de cârje, se îndreaptă singur spre ambulanţă. În fruntea oamenilor săi,

colonelul Marchei, care ţine hăţurile cu amândouă mâinile, se pomeneşte cu ele tăiate de acelaşi obuz. Un proiectil de *biscaien* – un glonte sferic dintr-un obuz cu mitralii care a explodat – străpunge braţul drept al căpitanului Hugo. „Mi-am dat cu braţul stâng un pumn în braţul drept – va istorisi el –, ca să mă asigur că mai era la locul său. N-am văzut decât o gaură mare în mânecă”.

Supravieţuitorii măcelului se pregătesc totuşi să atace, când, luându-le-o înainte, cazacii şarjează, cu lăncile înclinate. Pe platoul de la Eylau, împăratul vede Regimentul 14 de linie încercuit de inamic şi-l trimite de îndată pe Marbot să-i ordone să se desprindă şi să se alăture corpului de armată. Colonelul Regimentului 14 consideră că manevra e imposibilă. Nici un singur om nu va ajunge viu în câmpie! Pe lângă aceasta, o nouă coloană rusească se năpusteşte asupra nefericitului corp, şi se afla doar la o sută de paşi.

— Nu văd niciun mijloc de a salva regimentul – declară colonelul. – înapoiaţi-vă la împărat – îi spune el lui Marbot –, transmiteţi-i salutul de adio al Regimentului 14 de linie, care i-a executat ordinele cu fidelitate, şi duceţi-i acvila pe care ne-a dat-o şi pe care noi n-o mai putem apăra. Ar fi prea dureros pentru noi ca, murind, s-o vedem căzând în mâinile duşmanilor!

„Comandantul – va istorisi Marbot – mi-a predat atunci acvila, pe care soldaţii, glorioase rămăşiţe ale acestui viteaz regiment, o salutară pentru cea din urmă oară cu strigăte de: *Trăiască împăratul*!... Ei, care aveau să moară pentru el! Era faimosul: *Ave Caesar*, *morituri te salutant*! al lui Suetonius”.

După mai multe ore de bătălie indecisă şi ucigătoare, împăratul îşi dă seama că inamicul încearcă să taie în două lunga linie de luptă a francezilor. O coloană de cincisprezece mii de grenadieri ruşi, cu baionetele la armă, fără a slobozi un foc, înaintează în pas de atac spre cimitir, nelăsându-se de fel impresionaţi de focul teribil dezlănţuit de patruzeci de piese de artilerie ale Gărzii, aflate în poziţie nu departe de împărat. Fără a lăsa o clipă luneta,

pe care o ţine îndreptată spre această pădure de oţel în mişcare, Napoleon nu se poate abţine să nu exclame:

— Ce îndrăzneală! Ce îndrăzneală!

— Da – constată Berthier –, dar maiestatea-voastră nu observă că din pricina acestei îndrăzneli se află la o sută de paşi de gloanţe!

Împăratului puţin îi pasă.

— Murat – strigă el –, ia-ţi toată cavaleria pe care o ai la îndemână!

Marele duce de Berg şi de Clèves porneşte în goana calului, urmat de şaptezeci de escadroane, dintre care douăzeci detaşate din garda imperială. Masa de infanterie inamică renunţă la pasul de atac şi se rânduieşte în careu, pentru a ţine piept avalanşei. Atacanţii sunt doborâţi la pământ, „ca un Ian pustiit de un uragan”. Dar, către orele cincisprezece, cei opt mii de prusieni ai lui Lestocq dau năvală pe câmpul de bătălie şi situaţia se schimbă în favoarea ruşilor. La orele şaisprezece este rândul lui Ney să apară pe teren în fruntea a şase mii de baionete. De astă dată inamicul pare hotărât să înceapă retragerea.

Împăratul se întoarce atunci în Eylau, unde din ajun luptele n-au mai încetat. Văzând oribila privelişte a morţilor şi răniţilor zăcând claie peste grămadă, ochii i se umplu de lacrimi. „Nimeni – va povesti generalul Billon – n-ar fi crezut vreodată posibilă o asemenea înduioşare la acest mare războinic, şi, totuşi, i-am văzut lacrimile cu ochii mei. Eram în picioare, pe o bancă de piatră aşezată lângă un zid, când a trecut pe lângă mine. împăratul făcea toate eforturile ca să-şi împiedice calul să calce în picioare aceste rămăşiţe omeneşti. Nereuşind, lăsă hăţurile din mâini, şi atunci l-am văzut plângând…”

Împăratul, călare încă şi îmbrăcat în şubă, vede trecând prin faţa lui un regiment redus la şaizeci de oameni cu ofiţeri cu tot. Este auzit întrebând cu o voce tristă:

— Colonele, acesta vă e regimentul?

În acea seară, cina lui e alcătuită din nişte cartofi copţi chiar de el în jeraticul unui foc de bivuac al vechii

gărzi. Napoleon adoarme îmbrăcat şi cu cizmele în picioare, pe o saltea, la o jumătate de oră de Eylau. Acolo îl descoperă Saint-Chamans”, cu o înfăţişare ostenită, îngrijorată şi abătută”.

— Ce e nou? – întreabă împăratul cu un glas obosit.

Ofiţerul îi răspunde laconic că mareşalul Soult îl trimite la maiestatea-sa să-i raporteze că inamicul se repliază. Napoleon se luminează; chipul lui radiază de bucurie. Eylau este o victorie! Până în această clipă, el se îndoia…

Bennigsen, în adevăr, a bătut în retragere, dar replierea lui a fost atât de bine ordonată, încât îi va putea raporta ţarului: „Bravura şi curajul de neclintit al ruşilor au repurtat o victorie mult disputată”. Alexandru îl felicită „pentru că a avut gloriosul noroc de a-l învinge pe acela ce nu fusese niciodată învins”. Şi, fără a voi să fie ironic, adăugă: „Vă mărturisesc că singurul meu regret a fost să aflu că aţi considerat necesar să vă repliaţi”.

Începând din zorii zilei, Napoleon, cu o barbă de două zile – aşa cum nu mai fusese văzut niciodată până atunci –, cu pantalonul şi vesta albă pline încă de noroi, cu mănuşile sale din piele fină de antilopă înnegrite de frâiele cailor pe care-i călărise succesiv în cursul acestei teribile zile de 8 februarie, cutreieră câmpul de bătălie. Nu vrea să mai aştepte niciun minut; trebuie să se arate în mijlocul Eylaului, poate pentru a demonstra tuturor ci că el este învingătorul. O victorie cam nehotărâtă, „îndoielnică”, potrivit expresiei lui.

— Când două armate, timp de o zi întreagă, şi-au făcut reciproc nişte răni enorme – explică el –, câmpul de bătălie aparţine aceleia care, puternică prin statornicia ei, refuză să-l părăsească. Aceea este, incontestabil, cea mai puternică.

De pretutindeni sosesc rapoarte. Cu siguranţă, inamicul este departe. Napoleon insistă, vrând să-i convingă pe cei din jurul său:

— Nu vedeţi că ruşii şi-au măcinat ieri până şi ultima lor resursă? Ei se retrag învinşi. Au început mişcarea de

retragere încă la căderea nopţii, pentru ca în zori să fie în afara razei noastre de acţiune.

Împrejur se oferă privirilor cumplite urmări ale bătăliei, o viziune de coşmar: douăsprezece mii de ruşi morţi şi paisprezece mii de răniţi zac întinşi la pământ – paisprezece mii de răniţi care vor muri din lipsă de îngrijiri. De partea franceză douăzeci de mii ucişi sau răniţi. „N-am mai văzut niciodată – va raporta Saint-Chamans – atâţia morţi laolaltă pe un teren atât de mic”. Divizii întregi, ruseşti şi franceze, au fost exterminate pe poziţiile unde se aflau. Pe o rază de un sfert de leghe nu se văd decât mormane de cadavre. Trupurile ofiţerilor din regimentele 14 cavalerie uşoară şi 44 de linie zac unele peste altele. „Mulţi – raportează Dupin – se ţineau reciproc de brâu, ca şi când ar fi vrut să spună: «Mai bine să murim împreună, decât să dăm înapoi!» „Numărul enorm de cai ucişi făceau şi mai îngrozitor acest tablou. împăratul e auzit murmurând:

— Ce masacru! Şi fără rezultat! Iată o privelişte menită să inspire suveranilor dragostea de pace şi groaza de război!

Ar fi exclamat, zice-se, întorcând cu piciorul un cadavru:

— Plevuşcă!

Unii pretind că l-ar fi auzit. Dar o putem oare afirma?

Revenind la cartierul general, el dictează buletinul victoriei, recunoscând înspăimântătoarea hecatombă. Această sinceritate i-a mirat pe unii.

— Un tată care-şi pierde copiii – explică el oftând – nu găseşte în victorie niciun farmec. Când vorbeşte inima, nici chiar gloria nu mai are iluzii.

Josefinei, la 14 februarie, îi scrie: „Scumpă prietenă, sunt tot la Eylau. Acest ţinut e plin de morţi şi răniţi. Este departe de a fi cea mai frumoasă parte a războiului; oamenii suferă, iar sufletul mi-e abătut văzând atâtea victime”.

Toţi sunt flămânzi, şi priveliştea cailor rozând scoarţă de copac este sfâşietoare... învingătorii”, cu chipurile

negre de murdărie, sunt în zdrenţe, uniformele le sunt sfâşiate. „Cei ce puteau merge – ne relatează căpitanul Dupin – nu sufereau decât de foame; dar sărmanii răniţi!… Camarazii lor le făcuseră nişte târgi, cu ajutorul cărora îi transportau atâta timp cât erau în stare s-o facă; alţii erau târâţi, dar aveam treizeci de leghe de străbătut astfel, pe drumurile cele mai îngrozitoare şi pe care dezgheţul le făcea impracticabile; nefericiţii, neputând ieşi din şanţurile săpate de roţi, erau zdrobiţi sub copitele cailor cavaleriei noastre sau striviţi de artileria noastră, care-i îngropa de vii în noroi”.

Dar când împăratul trece pe lângă această armată în retragere, nefericiţii mai găsesc în ei forţa de a-l aclama şi de a-i da onorul, în răpăitul tobelor. Trebuie neapărat să sosească întăriri din Franţa! Combatanţii de la Eylau trebuie să se refacă, dar rămânând pe malul drept al Vistulei! Este indispensabil ca Germania să nu afle în ce hal a ajuns Marea Armată. Vor rămâne deci în Polonia şi în Prusia orientală! Vor continua să-i ţină pe ruşi la distanţă şi se va amenaja la Osterode o tabără pentru gardă – nişte baraci împrejmuite de palisade. Napoleon se instalează cu „bombănitorii” săi într-o clădire de cărămidă construită în centrul cantonamentului.

Acolo, timp de mai bine de cinci săptămâni, în timp ce îngheţurile şi dezgheţurile se succed, află el despre reacţiile Europei în urma ucigătoarei zile de luptă de la Eylau. Cu siguranţă, „Buonaparte” era cât pe ce să fie bătut – unii vorbesc chiar de înfrângere. Aşadar, nu este invulnerabil! Parisul, bineînţeles, se lamentează. La bursă, cursul valorilor scade. „Această scădere – explică Savary – era determinată de spaima ce cuprindea toată lumea de fiecare dată când destinele Franţei şi ale fiecărei familii se vedeau depinzând de o lovitură de tun”. Zvonuri de oboseală – deja! – ajung până în Polonia. Napoleon, deşi admite că un război de acest gen „uzează personalul şi materialul”, simte nevoia să răspundă scriindu-i lui Fouché: „Niciodată poziţia Franţei nu a fost mai înaltă şi mai frumoasă. Cât despre Eylau, am spus, şi nu o dată, că

Buletinul exagerase pierderile, şi apoi, ce reprezintă oare douăzeci de mii de morţi pentru o mare bătălie?... Când îmi voi readuce armata în Franţa şi pe Rin, se va vedea că nu lipsesc mulţi la apel”.

O intensă activitate diplomatică începe. Prusia consideră Eylau ca o revanşă pentru Jena. Ea încearcă să manevreze: se apropie încă de ţar, trimiţând în acelaşi timp un emisar – Kleist – în tabăra de la Osterode. Kleist îl găseşte pe Napoleon „turbat de îngrijorare”, ceea ce este, de altfel, cam mult spus. Aflând despre neliniştea lui Napoleon, Alexandru este întărit în convingerea că-l are la mână pe împăratul francezilor, ÎI va doborî, în sfârşit! El cere Austriei să reînceapă războiul.

— Bateţi-l încă o dată – răspunde cu prudenţă învinsul de la Austerlitz şi de la Ulm.

Austriecii au greşit pentru că au stat la îndoială. Napoleon le-o va spune doi ani mai târziu:

— Aţi făcut o prostie că nu m-aţi atacat după bătălia de la Eylau; eram în mare încurcătură.

Împăratul Francisc nu se îndoieşte de loc de importanţa acestei „încurcături44, dar se mulţumeşte să-şi ofere cu prudenţă şi umilinţă beligeranţilor serviciile, ca mediator, în vederea „încheierii unei păci sigure şi solide44.

Alexandru prefera să se încaiere, şi Napoleon nu se îndoia că-şi va învinge definitiv adversarul. De aceea, în unica încăpere pe care o ocupa în clădirea de cărămidă, înconjurat când de noroi, când de zăpada îngheţată, el hotărăşte nu numai să aducă paisprezece mii de soldaţi proveniţi din rezerve, dar să cheme şi pe cei optzeci de mii de oameni din contingentul anului 1808. Principalul este, în primul rând, să refacă moralul şi sănătatea armatei sale epuizate.

„Daţi-vă peste cap44, îi scrie la 12 martie lui Talleyrand. E nevoie de opt zile ca să ajungi de la Varşovia la Osterode; daţi-vă peste cap, dar să mi se expedieze zilnic câte cincizeci de mii de raţii de pesmeţi. Căutaţi, de asemenea, să asiguraţi să mi se trimită zilnic câte două mii

de ocale de rachiu… Să-i bat pe ruşi dacă am pâine, este un joc de copii… însărcinarea pe care v-o dau are o importanţă mai mare decât toate negocierile din lume…”

La 1 aprilie, cum armata îşi refăcuse moralul – ba aproape şi forţa –, cartierul general se mută la castelul Finckenstein, construit în secolul al XVIII-lea şi aparţinând contelui de Dohna, mare maestru al casei regelui Prusiei. Clădirea – actualmente o ruină pârjolită de război – îi place: este „un castel foarte frumos, în care am multe şemineuri – îi scrie el lui Talleyrand –, ceea ce îmi este foarte plăcut când mă scol noaptea. Îmi place să văd focul arzând în cămin44. îi place, de asemenea, s-o aibă lângă el pe Maria Walewska. Încă de la Osterode, în 17 martie, îi scrisese această scrisoare 1:

„Am primit de la dumneavoastră două scrisori încântătoare; sentimentele exprimate de ele sunt acelea pe care mi le inspiraţi şi n-a trecut nicio zi fără a dori să vi-o spun. Aş vrea să vă văd; aceasta depinde de dumneavoastră…

Să nu vă îndoiţi niciodată, Maria, de sentimentele mele; aţi fi nedreaptă, iar acesta e un cusur ce nu v-ar sta bine. Vă sărut de o mie de ori mâinile şi o dată gura dumneavoastră încântătoare”.

Maria vrea să-l întâlnească la Finckenstein. Mişcat de propunerea ei, împăratul îi răspunde 1:

„Scrisoarea dumneavoastră mi-a făcut multă plăcere. Sunteţi mereu aceeaşi, îşi nu vă îndoiţi de sentimentele ce vi le port. Şi ce aflu? Vreţi să înfruntaţi ostenelile unui asemenea drum? Vă voi i evedea cu o plăcere pe care o puteţi ghici. Dar, cel puţin, căutaţi să nu vă obosiţi şi păziţi-vă sănătatea. Cred că vă voi revedea în curând, Maria. Până atunci, sărut mânuţa dumneavoastră frumoasă. Apropo, mi s-a spus că aveţi mulţi adoratori la Varşovia: se vorbeşte despre unul foarte insistent; e adevărat?”

Maria porneşte la drum şi, în cursul călătoriei, primeşte această nouă scrisoare, purtând data de 23 aprilie 2:

„Doamnă.

Am primit încântătoarea dumneavoastră scrisoare. Aţi avut vreme proastă, sunteţi foarte obosită din cauza drumului mizerabil, dar vă simţiţi bine, aceasta este principalul. Contez pe făgăduiala ce mi-aţi făcut-o. Ştiţi câtă plăcere îmi face să vă văd. Mii de complimente şi un sărut duios pe încântătoarele dumneavoastră buze, Maria!”

Iat-o acum pe Maria lângă el. „Soţia poloneză –, cum o numeşte Napoleon, este pe zi ce trece mai legată de dânsul. Într-o zi, el primeşte ca dar din partea şahului Persiei o colecţie de şaluri destinate împărătesei… Imediat insistă ca Maria să-şi aleagă ea întâi. Să le ia pe cele mai frumoase! Josefina nu duce lipsă de şaluri… Maria sfârşeşte prin a accepta şi alege un mic şal albastru – cel mai puţin preţios dintre toate.

— Am o prietenă căreia îi place albastrul. La întoarcere am să i-l ofer.

J şi 2 Arhivele Walewski

— Bărbaţii voştri sunt bravi şi devotaţi – îi spune atunci împăratul surâzând –, iar femeile – frumoase şi dezinteresate. Sunteţi o naţiune admirabilă. Vă promit că mai curând sau mai târziu voi restabili Polonia.

Nu e nevoie de mai mult pentru ca tânăra contesă să se arunce la picioarele împăratului, mulţumindu-i cu efuziune!

— Ah! ah! Darul acesta l-ai accepta fără să faci mofturi!… Dar aşteaptă, trebuie răbdare, nu se face politică aşa. cum se câştigă bătălii; este mai puţin uşor şi necesită mai mult timp.

Acum ea îl iubeşte pe omul acesta de care se temea atât de mult; îl iubeşte şi înţelege că, în ciuda făgăduielilor făcute, el încă nu poate crea regatul polonez.

Cei doi iau zilnic masa împreună, serviţi de Constant. Când împăratul nu este acolo, Maria îşi petrece timpul citind, dar de îndată ce-l aude în curte, comandând parada sau trecându-şi trupele în revistă, îşi părăseşte repede cartea pentru a-l privi printre jaluzelele camerei. „Iată cum

era viaţa ei – ne relatează Constant –, la fel cum îi era şi firea, întotdeauna egală. Caracterul ei îl încânta pe împărat şi-l făcea s-o îndrăgească pe zi ce trecea tot mai mult”.

Când Napoleon va pleca în Franţa după pacea de la Tilsit, o va implora să-l urmeze. Ea va refuza, preferând să se retragă la ţară.

— Ştiu – îi va răspunde el – că tu poţi trăi fără mine… Ştiu că inima ta nu-mi aparţine… Dar eşti bjină, blândă, inima ţi-e atât de nobilă şi pură! De ce să mă lipseşti de câteva clipe de fericire petrecute zilnic lângă tine? Nu le pot avea decât prin tine, şi sunt considerat cel mai fericit om de pe pământ.

Şi ea îl va urma. Cedează – aşa cum va ceda mereu…

*

+ *

Din castelul său, situat la şase sute de leghe de Tuilerii, timp de mai bine de două luni, Napoleon guvernează imperiul. Are la îndemână nu numai sacii de piele conţinând planuri, hărţi, liste, rapoartele corpurilor de armată – materie primă pentru alcătuirea faimoaselor sale buletine –, dar şi furgoanele „Cabinetului”: tot acest noian de hârtii privind treburile civile îl urmează pe împărat în campanie. La cartierul general sosesc necontenit curieri frânţi de oboseală, moţăind în şa după ce au schimbat de o sută de ori caii de la Paris. Dar cel mai repede îi parvin împăratului scrisorile aduse de ştafete. Servieta de piele purtând gravate pe o placă de aramă cuvintele: „*Scrisori pentru împărat*” a fost încuiată la Paris de serviciile lui La Valette, şi trece din mână în mână, din post în post, de la ştafetă la ştafetă până la „palatul” unde se află împăratul. Secretarul lui Napoleon are cheia. Dacă împăratul lipseşte – aşa cum se întâmplă când dă bătălii –, scrisorile îi sunt aduse chiar în plină luptă. Se năpusteşte asupra lor cu aviditate, şi în graba lui febrilă, vrând să le citească neîntârziat, i se întâmplă uneori să sfâşie servieta de piele. Una din ele, ajunsă astfel într-o stare de plâns, a fost păstrată cu pietate…

Cel puţin o dată pe săptămână, un membru al Consiliului de Stat părăseşte Parisul, aducând cu el servietele tuturor miniştrilor, şi se prezintă împăratului acolo unde se află acesta. La început funcţionarii erau înspăimântaţi la gândul că vor trebui să cutreiere Europa în goana poştalionului, în plină iarnă; dar treptat, după cum ne relatează Pasquier, au sfârşit prin „a privi drept lucrul cel mai simplu din lume cumplita oboseală a traversării întregii Europe, de la un capăt la altul, fără oprire. Giganticul devenea ceva obişnuit”.

De la cartierul general din Finckenstein, nu departe de ţărmurile Balticii, pornesc ordinele pe care curierii le duc zilnic spre Paris, Amsterdam sau Neapole. Este uimitor felul cum împăratul, la mii de kilometri de Paris, în pofida preocupărilor unui război înverşunat, îşi poate adapta spiritul până într-atâta, încât să dicteze patru ordine în acelaşi timp, în probleme diferite. Aşa se face că, pentru săptămânile din primăvara anului 1807, suntem în posesia a mai bine de trei sute de scrisori:

4 aprilie. Napoleon către Fouché:

„Ziarele nu sunt bine dirijate… Spiritul de partid nemaiexistând, nu pot privi decât ca o calamitate cum zece haimanale, lipsite de talent şi de geniu, îndrugă fără încetare verzi şi uscate pe seama oamenilor celor mai respectabili”.

4 aprilie. Napoleon către fratele său Louis, regele Olandei:

„Modul cum guvernaţi această naţiune este prea mult acela al unui capucin… Un i-ege porunceşte şi nu cere nimic nimănui… Spiritul patern şi efeminat de care daţi dovadă în guvernare ar fi mai bine să-l aveţi acasă, iar în afaceri să daţi dovadă de rigorismul manifestat în familia dumneavoastră”.

În urmă cu mai puţin de două luni – la 27 februarie – avusese loc un accident la Opera din Paris, în cursul unei reprezentaţii la care asista împărăteasa. Victima, figuranta Therese Angélique Aubry, îşi avusese clipele sale de glorie pe vremea Terorii, când personifica zeiţa Raţiune la

Notredame. Acum interpreta rolul Minervei, în înaltul bolţior scenei, când, deodată, gloria1 care o susţinea se prăbuşise. Evenimentul a dezlănţuit o dispută de culise între responsabili. Raportul poliţiei a ajuns la Finckenstein, şi Napoleon îi răspunse lui Fouché:

13 aprilie. „Toate aceste intrigi de la Operă sunt ridicole. Istoria cu domnişoara Aubry este un accident ce s-ar fi putut întâmpla chiar şi celui mai bun mecanic din lume, şi nu vreau ca domnul Boutron să profite de aceasta pentru a-şi urzi intrigile. Să facă bine şi să se împace cu adjunctul său; doar nu-şi închipuie că e aşa o scofală să pui în mişcare maşinăriile de la Operă!... Actriţele se vor cocoţa în nori sau nu... Se merge prea departe cu indecenţa..."

aprilie. Napoleon către fratele său Louis: „Un suveran despre care se spune e *un om bun* este un rege pierdut..."

19 aprilie. Napoleon către Junot, guvernatorul Parisului: „V-am mai cerut ca în fiecare zi, la amiază, să primiţi o paradă în Piaţa Vendôme. Este o îndatorire a guvernatorului, mai cu seamă într-un moment ca cel de faţă".

19 aprilie. Napoleon către ministrul de interne: „Este ceva în neregulă atunci când, într-un mare stat, un tânăr studios nu dispune de niciun mijloc de a obţine o bună

1 Detaliu1 de decor suspendat şi învăluit de nori care serveşte la prezentarea divinităţilor.

— *Nota irad*.

Îndrumare în privinţa a ceea ce vrea să studieze, fiind obligat să dibuie şi să piardă luni şi ani de zile căutând... V-aţi putea deci ocupa de organizarea unui fel de universitate de literatură, incluzându-se în acest cuvânt nu numai beletristica, ci şi istoria şi neapărat geografia... Această universitate ar putea fi Colegiul Franţei, de vreme ce el există... Doresc aceste instituţii: ele sunt de mult timp obiectul meditaţiilor mele, pentru că, muncind mult, am simţit personal nevoia lor".

aprilie. Napoleon către Regnault. de Saint-Jeand

Angely: „Îi scriu ministrului poliţiei să termine odată cu această smintită doamnă de Staël şi să nu-i mai permită să părăsească Geneva decât dacă vrea să plece în străinătate pentru a scrie pamflete”.

aprilie. Napoleon către Cambaceres: „Socot că se cuvine să nu mai întârziaţi multă vreme cu depunerea la Invalizi a spadei şi decoraţiilor lui Frederic”.

mai. Napoleon către Duroc: „Din fondurile Casei teatrelor să i se dea domnului Paer o casetă cu monogramă de aur şi suma de zece mii de franci, iar doamnei Paer suma de şase mii de franci.

2 mai. Napoleon către Cambaceres: „Postul de la Saint-Cloud trebuie să fie asigurat de compania veteranilor gărzii… Dispuneţi să se formeze din această companie un detaşament de şaizeci de oameni şi încazarmaţi-l în cazarma gărzii călare”.

— *Mai*. Napoleon către regele Neapolelui: „Dragă frate, dacă veţi bate monedă, aş dori să adoptaţi aceleaşi valori divizionare ca şi ale sistemului monetar din Franţa… Am şi luat aceeaşi măsură pentru regatul meu din Italia. Principii confederaţi fac acelaşi lucru. Astfel va exista în întreaga Europă o monedă uniformă, ceea ce va constitui un mare avantaj pentru comerţ”.

— *Mai*. Napoleon către Cambaceres: „Nu aprob hotărârea pe care aţi luat-o privitor la chestiunile de la Operă, pentru că în ordinul general de serviciu dat pe durata lipsei mele nu v-am acordat dreptul de a lua hotărâri…”

15 mai. Notă privind noua Casă de educaţie pentru tinerele fete, înfiinţată sub patronajul Legiunii de Onoare la Ecouen: „Ce se va preda domnişoarelor care vor fi educate la Ecouen? Trebuie să se înceapă cu religia, în toată stricteţea ei… Educaţi-ne femei credincioase, iar nu nişte filosoafe. Apoi, elevelor trebuie să li se predea socotitul, scrisul şi principiile limbii materne, astfel încât să cunoască ortografia. Trebuie să li se predea puţină geografie şi istorie, dar în niciun caz latina şi nicio limbă străină… în general, trebuie să fie ocupate toate, timp de

trei sferturi din zi, cu lucrul de mină: ele trebuie să ştie să împletească ciorapi, să coasă cămăşi, să brodeze, într-un cuvânt să facă tot felul de treburi femeieşti. N-ar strica, de asemenea, să se priceapă puţin şi la bucătărie… îmbrăcămintea trebuie să fie uniformă. Să fie alese materiale foarte obişnuite şi să li se dea forme plăcute. Cât despre hrană, să fie cât mai simplă: supă, rasol şi ceva la felul întâi. Nu trebuie nimic mai mult… Dansul este necesar sănătăţii elevelor, dar trebuie un gen de dans vesel, care să nu fie dans de operă. Sunt de acord şi cu muzica, dar numai cu muzica vocală… Eu nu pregătesc nici negustoresc de mode, nici cameriste, nici femei de serviciu, ci soţii pentru familii modeste".

26 mai. Către fratele său Jérôme, care suferă de hemoroizi: „Mijlocul cel mai simplu de a-i face să dispară este să vă aplicaţi trei sau patru lipitori. De când am aplicat acest tratament, sunt zece ani de atunci, n-am mai avut nimic".

Paralel cu treburile interne, el e nevoit să-şi exercite şi îndeletnicirea de şef al armatei – şi, fără răgaz, se duce să-şi inspecteze trupele. În afară de cohorta generalilor, a ofiţerilor de stat-major, aghiotanţilor, scutierilor, ofiţerilor de ordonanţă şi pajilor, pichetul de serviciu – un ofiţer şi douăzeci de vânători – aşteaptă permanent în faţa „palatului", căci plecarea împăratului se produce cu iuţeala fulgerului.

O brigadă – existau zece – de cai de călărie aşteaptă gata să fie încălecaţi de împărat şi de suita lui. Pentru el: doi cai de luptă şi un cal de drum – trei exemplare din „seria personală a maiestăţii-sale". Ceilalţi cai sunt rezervaţi marelui scutier şi scutierului de serviciu, mameluculuiAli, care avea în seamă o sticlă de rachiu, mantaua şi fracul împăratului, chirurgului, înzestrat cu „o trusă conţinând tot ceea ce trebuie pentru a pansa un rănit", slujitorului având în seamă lada eu alimente şi cufărul cu efecte, celor doi valeţi, care purtau cu ei feşe, sare, vin de Madera, instrumente chirurgicale, celor trei ospătari şi popotei lor – mai serioase în cazul de faţă. În

sfârşit, nişte rândaşi transportă servietele cu acte şi hărţile. Un paj poartă „luneta în partea din faţă a şeii, sacoşe conţinând o batistă şi o pereche de mănuşi pentru maiestatea-sa, precum şi o mică garnitură de birou cuprinzând: hârtie, pene, cerneală, creioane, compas, ceară de Spania, totul conform *listei B*; el poartă îndărătul şeii o mică trusă cu arme pentru uzul lui”. Când împăratul sare pe cal, toată această lume porneşte nu în urmă, ci în urmărirea lui…

La începutul lunii mai, în ziua când îl primeşte pe ambasadorul Turciei, Napoleon află despre cucerirea Danzigului, ultima citadelă prusiană. Paisprezece mii de oameni s-au predat şi o pradă considerabilă cade în mâinile armatei imperiale, chiar în ajunul începerii noii sale campanii. împăratul cere imediat trăsura şi porneşte spre Baltica.

Iar aparatul imperial se pune în mişcare în urma lui.

„Niciunul dintre ofiţerii care trebuiau sau puteau să vină în urma lui nu cutezau s-o ia înaintea escortei – ne va relata germanul Odeleben.

— Numai ofiţerii de rang înalt aveau dreptul să înainteze fie în urma trăsurii, fie de cele două părţi ale ei. Cortegiul trecea astfel ca un uragan, în trap grăbit, ziua şi noaptea, străbătând leghe după leghe; iar cel care era nevoit să urmeze acest vârtej în timpul nopţii se pomenea într-o situaţie destul de neplăcută. Acolo unde drumul era îngust, oamenii se năpusteau, ca să spunem aşa, unii peste alţii, fără a ţine seama de nimic. Cei mai puţin stingheriţi erau cei doi ofiţeri de ordonanţă care precedau trăsura, precum şi cei doi vânători care mergeau şi mai înainte. Toţi ceilalţi riscau să-şi frângă gâtul sau picioarele, căci servitorii care conduceau caii lui Napoleon se considerau şefii cortegiului; purtătorul servietei cu documente, ofiţerii de ordonanţă şi pajii nu erau nici ei mai modeşti. Efectiv, fiecare se considera buricul pământului când Bonaparte îl chema la el; aşadar, toată lumea se îmbulzea, se grăbea, toţi se precipitau unii peste alţii, pe arşiţă, în praf, în ceaţă ca şi în bezna nopţii”.

În berlina sa, trasă de şase cai, au fost amenajate despărţituri pentru documente şi hărţi. Napoleon dictează scrisori, rapoarte, note pentru Duroc şi Berthier – ordinele vor fi expediate chiar de la primul popas. Când nu scrie, împăratul citeşte o carte din biblioteca sa de voiaj, o carte de format mic, tipărită special pentru el şi care, dacă nu-l interesează, este aruncată afară pe portieră… Biroul de campanie demontabil – muzeul de la Malmaison posedă un asemenea exemplar –, un fotoliu, o masă îl însoţesc pe Napoleon într-o altă trăsură din suită. Apoi urmează furgoanele cu provizii, furgoanele-bucătărie în cotigi, cămara cu vinuri bune pentru statul-major şi cu chambertin pentru împărat, plătit cu 6 franci butelia, marcat cu monograma *N* şi furnizat de firma „Soupe & Pierrugues” de pe strada Saint-Honoré nr. 338. Sub coviltir se află bucătăria de campanie şi un cuptor portativ. Uneori împăratul face o haltă în plin câmp, se aşază sub un copac şi îşi cere dejunul. Roustan şi valeţii scot din tecile lor de piele vesela şi mici cratiţi de argint acoperite, în care se află diverse feluri de mâncare gata preparate. Fiecare mănâncă pe genunchi. „Se aprindea focul pentru a încălzi cafeaua – ne precizează Constant – şi în mai puţin de o jumătate de oră totul dispărea. Trăsurile goneau în aceeaşi ordine ca şi înainte de haltă”. Efectivul complet număra cincizeci şi două de trăsuri şi şase sute treizeci de cai şi catâri!…

Sosit la mănăstirea Oliva, aproape de Danzig, Napoleon îl primeşte pe mareşalul Lefebvre cu aceste cuvinte:

— Domnule duce de Danzig, împăratul francezilor vă salută şi vă adresează călduroasele sale felicitări.

Soţul doamnei Sans-Gene pare să nu înţeleagă. împăratul îi înmânează atunci un mic pachet:

— Duce de Danzing, primiţi această ciocolată; micile daruri întreţin prietenia.

Mareşalul găseşte în pachet o sută de mii de scuzi în bilete de bancă. Aşa a fost făcut primul duce al imperiului, şi de atunci a apărut în armată obiceiul de a numi banii,

prin eufemism, *ciocolată de Danzig*...

* * *

În timp ce la Paris miniştrii speră să vadă semnându-se cât mai curând pacea – „în interesul împăratului, al Franţei şi al nostru" –, cei din jurul lui Napoleon năzuiesc la odihnă. „Sunt şase luni de când am părăsit Franţa – oftează Caulaincourt două au fost de ajuns pentru a cuceri Prusia şi a lăsa pe regele ei fără armată, dar în patru luni nu am putut obţine niciun rezultat în privinţa ruşilor; Dumnezeu ştie când o să-i ajungem!"

Admiţând că împăratul ar avea intenţia să cedeze dorinţelor lor, ruşii şi chiar corpul prusian care încă mai luptă alături de trupele ţarului nu ţin de loc să lase armele. E departe vremea când Bennigsen recomanda „să se evite bătăliile4. Acum, vorbind de Napoleon, el îndrăzneşte să adauge „învinsul de la Eylau". Alexandru, orbit de fanfaronada comandantului său suprem, este convins că încă de la primele lupte armata rusă va nimici trupele imperiale. El a şi început să prezică viitorul: ajutat.de austrieci, va alunga pe cotropitor până la Rin şi la Alpi, şi îl va zăvorî îndărătul frontierelor sale naturale!

Fără a mai întârzia, inamicul reia ofensiva şi se năpusteşte asupra trupelor lui Soult, Bernadotte şi Ney. Acesta din urmă a fost atât de violent atacat în zorii zilei de 5 iunie de către cincizeci de mii de ruşi, încât corpul său de armată, care numără numai douăzeci şi cinci de mii de oameni, a trebuit să se replieze spre Guttstadt.

Dacă statul-major e neliniştit, Napoleon, în schimb, se bucură. Sâmbătă 6 iunie îi scrie de la Finckenstein lui Fouché: „Opt zile după ce veţi primi această scrisoare, totul va fi terminat44. Într-adevăr, la o săptămână după ce a scris aceste rânduri, împăratul dă bătălia. Şi de această dată victoria trebuie să fie totală, hotărâtoare! Dacă, din nefericire, nu ar fi astfel, atunci austriecii s-ar uni cu ruşii şi împreună s-ar sfâşia pe hoitul armatei franceze!

Unde şi cum va avea loc întâlnirea?

Patru zile mai târziu, în dimineaţa zilei de 10 iunie, pe un soare deja puternic, când împăratul a părăsit

Guttstadtul pornind spre Heilsberg, el observă deodată un mamelon ce domină câmpul. Statul-major şi garda călare îl urmează. Ajuns pe culme, el îşi opreşte calul:

— Berthier, hărţile!

„De îndată – ne relatează Norvins – marele scutier Caulaincourt face semn ordonanţei însărcinate cu servieta cu hărţi, o deschide şi o trece generalului-maior; acesta, cu pălăria în mână ca şi el, desfăşoară pe pământ o hartă imensă, pe care împăratul se aşază mai întâi în genunchi, apoi se lasă pe mâini, pentru ca în cele din urmă să se întindă cât era de lung, în mână cu un mic creion, cu care făcea semne pe hartă. El a stat în această poziţie, fără a scoate niciun cuvânt, mai bine de o jumătate de oră. În faţa lui, aşteptând un semn sau un ordin, cei doi mari demnitari rămăseseră în picioare, nemişcaţi, cu capul tot descoperit, în ciuda soarelui arzător al verii septentrionale. Cavaleria gărzii încadra acest tablou…” Deodată Napoleon se ridică râzând şi „arătându-şi frumoşii săi dinţi”. Găsise tactica pe care avea s-o folosească pentru a-i bate pe ruşi: trebuie imediat să profite de greşeala comisă de adversar! Ofensiva trupelor inamice este „o acţiune necugetată”. Pentru a le atrage spre el, Ney trebuie să continue să dea înapoi. În acest timp, Napoleon îşi va aduna forţele şi îi va aduce pe ruşi pe un teren ales de el:

— Îi voi angaja într-o bătălie pentru a sfârşi cu ei!

De data aceasta nu-i va lăsa să fugă! I se pare că-i şi ţine în mână! într-o clipită încalecă şi porneşte ca un fulger pe drumul ce-l va duce la Friedland.

Lângă Heilsberg însă – la 10 iunie – Murat şi Soult atacă cu prea multă furie, în loc să oprească pur şi simplu armata inamică şi să-i permită astfel împăratului să ajungă, cu grosul forţelor sale, la locul indicat. Cei doi locţiitori ai împăratului nu au cu ei decât treizeci de mii de oameni. În faţa lor se află nouăzeci de mii! Napoleon ordonă să li se adauge rezerve, se apropie de Heilsberg şi se plimbă cu atâta inconştienţă sub focul ruşilor, încât Oudinot îi strigă:

— Sire, dacă continuaţi să vă expuneţi mitraliilor, voi

ordona grenadierilor mei să vă răpească şi să vă închidă într-un cheson.

Napoleon îl ascultă şi se îndreptă spre unul din careuri, bombănind:

— E în stare să facă ceea ce spune!

Contraatacul a reuşit. În curând este rândul ruşilor să se retragă, şi la orele patru dimineaţa – în ziua de 11 – împăratul intră în Heilsberg. Chiar a doua zi – potrivit expresiei lui Louis Madelin – Napoleon pregăteşte „o nouă capcană”. În timp ce grosul armatei franceze porneşte spre Koenigsberg, bază de operaţii şi centru al liniei de rezistenţă inamice, se primeşte ştirea că Bennigsen se îndreaptă spre nord. El înaintează, într-adevăr, cu toate forţele sale pe malul drept al râului Alle, care şerpuieşte pe mai tot parcursul în fundul unei văi străjuite de maluri înalte. Bine protejat de această pavăză naturală, generalul rus nu se teme că se va pomeni ameninţat din flanc. Deodată i se aduce vestea că o avangardă franceză a pătruns în Friedland, situat pe malul stâng între două bucle ale râului Alie. Este vorba de trupele lui Larmes, care preced întreaga armată imperială. Bennigsen săvârşeşte atunci greşeala de care se va căi toată viaţa: vrând să-şi nimicească adversarul, el îşi trece peste râu grosul foiâelor şi se repede spre Friedland. Larmes, care nu are la îndemână decât zece mii de oameni, trebuie să-şi părăsească poziţia, cu atât mai mult cu cât artileria rusă a fost pusă în bătaie pe înălţimile malului drept care domină oraşul.

Bennigsen nu-şi poate închipui că împăratul este doar la câteva leghe depărtare şi că întreaga armată franceză se pregăteşte să se năpustească asupra lui, fără ca el să se poată trage îndărăt altfel decât trecând pe podurile înguste ce unesc malurile râului Alle, foarte abrupte în acest loc. Pe lângă toate celelalte, căile ce duc spre Friedland sunt greu accesibile din cauza altor două obstacole naturale: un eleşteu şi Mühlenbach – râul morii, afluent al lui Alle –, ale cărui meandre curg pe fundul unei adevărate râpe. Bennigsen tot nu-şi dă seama de

primejdie. El continuă să se desfăşoare pe malul stâng – acest mal care va fi pieirea lui. Îşi freacă chiar mâinile de bucurie aflând de sosirea unui alt corp francez – cel al lui Oudinot... Şi bătălia, prima bătălie de la Friedland, începe: o bătălie foarte grea pentru francezi, care sunt mult inferiori ca număr – douăzeci şi şase de mii contra şaptezeci de mii! –, dar trupele imperiale se bat cu o energie feroce, sigure că-l vor vedea pe Napoleon sosind în fruntea a cincizeci de mii de oameni.

În acelaşi moment, Napoleon, aflând că Bennigsen i-a căzut în capcana pe care i-o pregătise şi că s-a plasat cu

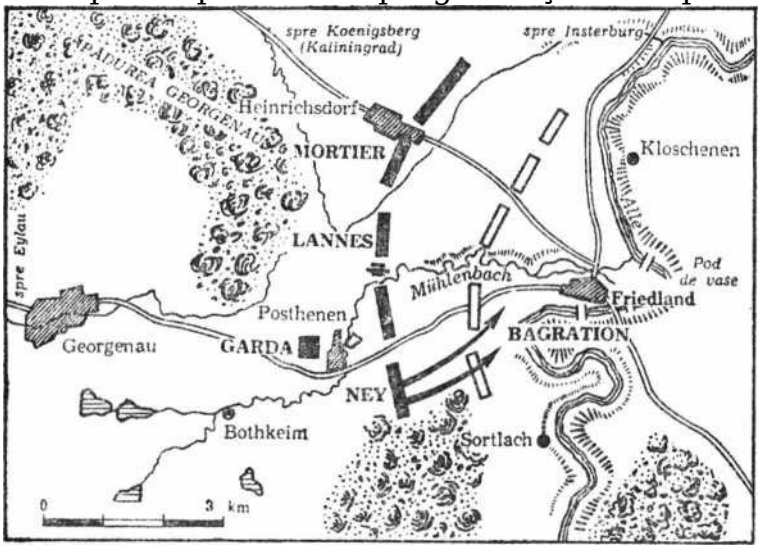

spatele la râu – un râu ce nu poate fi trecut repede –, părăseşte Eylau „radiind de bucurie44. De îndată ce a sosit într-un punct de unde poate vedea câmpul de luptă – e ora amiezii –, Napoleon se urcă pe platou, se instalează în fotoliul său, aşezat lângă o moară, şi începe să muşte dintr-o bucată de pâine neagră „în formă de cărămidă44 şi amestecată cu fire lungi de paie. Râde bucuros, destins şi cere pajului de serviciu să-i aducă luneta de campanie, cu ajutorul căreia constată că oraşul se află în centrul dispozitivului inamic. Acesta, format din două aripi, urmează în aval cursul râului Alle şi, prin urmare, este dispus în eşalon puţin retras. Planul împăratului este să-i lase pe ruşi să se împotmolească şi mai mult pe malul

stâng, trecând totodată pe malul drept, în bucla râului Alle, maximum de efectiv, pe podurile construite rapid de genişti în amonte. Imediat, potrivit manevrei clasice obişnuite, el va zdrobi centrul pentru a distruge apoi separat cele două aripi.

— Iată scopul – îi explică lui Ney.

— Mergeţi fără să priviţi în jur; pătrundeţi în această masă compactă cu orice preţ; intraţi în Friedland, luaţi podurile şi nu vă preocupaţi de ceea ce se va putea petrece la dreapta, la stânga sau îndărătul vostru. Armata şi cu mine vom fi acolo şi vom veghea.

De ce nu trece imediat împăratul la atacul decisiv? Pentru că armata franceză nu va fi adunată cu adevărat decât spre orele cinci. N-o să fie atunci prea târziu pentru a da bătălia? N-ar fi mai bine s-o amâne pe a doua zi? împăratul clatină negativ din cap: el vede cum statul-major rus nu reuşeşte să vină de hac corpurilor lui Larmes, Oudinot şi Mortier, ba săvârşeşte şi prostia de a trece necontenit noi rezerve pe celălalt mal al râului.

— Nu – exclamă Napoleon –, nu-l poţi surprinde pe inamic de două ori într-o asemenea greşeală!

Puteau să aştepte: în iunie, în apropierea Balticii, noaptea nu cade înainte de orele unsprezece! împăratul, „şfichiuind şi sfâşiind cu cravaşa ierburile înalte”, îl întreabă pe mareşalul Berthier:

— În ce zi suntem azi?

— În 14 iunie, sire!

— Ziua bătăliei de la Marengo! Zi de victorie! – exclamă împăratul.

Şi Napoleon „continuă să-şi desfăşoare bătălia ca pe o partidă de şah”. La orele cinci şi treizeci se aude bubuind o baterie franceză de douăzeci de tunuri: e semnalul de atac. Toate forţele imperiale sunt acum gata de acţiune. Combatanţii pornesc strigând:

— Trăiască împăratul! Spre Friedland! înainte!

Şi – încă o dată – totul se pune în mişcare şi se va desfăşura aşa cum a prevăzut el.

Ney a ordonat înaintarea cu arma în mână, în timp ce

tunurile inamice – plasate tot pe colinele de pe malul drept – fac să cadă asupra francezilor o ploaie de mitralii care, după cum va relata şeful de escadron Levasseur, „explodau deasupra capetelor noastre şi zdrăngăneau îngrozitor, lovind în puştile ridicate”. Fumul îi orbeşte pe ostaşi, care se abat prea mult spre dreapta. Cazacii pătrund în intervalul creat. Levasseur, trimis de Ney, soseşte în galop în faţa unui colonel:

— Ţineţi stânga! – strigă el.

„Dar în timp ce îi vorbeam – continuă Levasseur – e ucis de un obuz. Un comandant îşi pune îndată pălăria în vârful spadei, strigând:

— Trăiască împăratul! înainte!

Un alt obuz explodează şi comandantul cade în genunchi, cu ambele picioare retezate. Un căpitan îi urmează şi reuşeşte cu mare greutate să-i facă pe ostaşi să execute mişcarea”.

Acum bubuie tunul francez. În trei ore – cifră considerabilă pentru acea epocă – artileria imperială trage două mii şase sute de lovituri de tun, reducând mai întâi la tăcere bateriile ruseşti, apoi distrugând unul câte unul careurile adversarului. Apoi vine rândul infanteriei franceze, care înaintează în pas de atac, trăgând în salve. E lovitura de graţie. În timp ce garda a rămas cu arma în mână, fără a primi ordin să intervină, masele inamice se descompun sub ochii încântaţi ai lui Napoleon. Mai înainte ca soarele să fi ajuns la orizont, începe fuga în debandadă. Podurile de vase, prea înguste, stingheresc trecerea învălmăşită a inamicului. Ruşii se aruncă în râu pentru a ajunge mai repede pe celălalt mal; Alle este adânc, mulţi se îneacă. Fugarii nu mai au timp să caute un vad. Există totuşi unul, mai în aval, la nivelul ţiglăriei din Klochenen.

Napoleon încredinţează curierului Moustache această scrisoare adresată Josefinei: „Scumpă prietenă, îţi scriu doar câteva cuvinte, căci sunt foarte obosit; sunt multe zile de când trăiesc în bivuac. Băieţii mei au sărbătorit în mod demn aniversarea bătăliei de la Marengo. Bătălia de la Friedland va fi la fel de vestită şi de

glorioasă pentru poporul meu. Toată armata rusească pusă pe fugă, optzeci de tunuri, treizeci de mii de oameni prizonieri sau ucişi; douăzeci şi cinci de generali ruşi ucişi, răniţi sau prinşi, garda rusă zdrobită”.

Înfrângerea ruşilor este de astă dată totală, ceea ce nu-l împiedică pe Bennigsen să explice ţarului: „Francezii au fost în avantaj pentru că prudenţa ne obliga să nu le disputăm câmpul de luptă”. Dar, jalnic, dezumflat, va fi nevoit curând să recunoască înspăimântătoarea realitate şi „masacrul” reprezentat de bătălia de la Friedland pentru armata sa. Oricine se poate convinge de aceasta străbătând a doua zi, împreună cu împăratul, câmpul de bătălie acoperit de cadavre. Căldura e toridă, duhoarea cumplită. Proiectul de a îngropa morţii este abandonat. Trebuie procedat repede şi se ordonă să fie târâte până la Alle cadavrele de oameni şi de cai. Operaţia, efectuată rapid, se încheie în râsetele triviale ale soldaţilor, amuzaţi la vederea morţilor ce săltau de-a lungul pantelor săpate de şuvoaie înainte de a dispărea în râu…

Au căzut şi şapte mii de francezi. Învingătorii încearcă să nu se gândească prea mult la aceasta. Friedland! *Ţară a păcii*! Un singur fapt îl uluieşte pe Napoleon: la 19 iunie, Murat, plecat în urmărirea celor învinşi, a ajuns la graniţa imperiului rus. Napoleon îi poate scrie mândru lui Fouché: „Acvilele mele flutură deasupra Niemenului”.

„VA SCUTESC DE A MĂ ASEMUI
CU DUMNEZEU”.
ANARHIA DUCE ÎNTOTDEAUNA
LA PUTEREA ABSOLUTĂ.
Napoleon

Va ordona oare Napoleon învingătorilor de la Friedland să treacă Niemenul şi să pătrundă în Rusia? împăratul este în culmea bucuriei. Din cătunul ce domină Tilsitul, coboară spre fluviu în goana calului. Unii se tem ca împăratul, îmbătat de victorie, să nu treacă dincolo. Talleyrand, care se află la Danzig, îi scrie la 18 iunie 1807 că el socoate victoria de la Friedland „ca prevestitoare a

păcii” şi chiar precizează: „Tocmai prin aceasta îmi e scumpă; căci, trebuie să mărturisesc, oricât de frumoasă ar fi, ar pierde în ochii mei mai mult decât pot spune dacă maiestatea-voastră ar trebui să pornească la noi bătălii…”

Talleyrand nu are temeiuri să fie îngrijorat: Napoleon, în urma unei mature chibzuinţe, doreşte acum să se înapoieze la Paris, după această îndelungată absenţă. Pentru el – scrisoarea e din 20 iunie – Friedland este un „deznodăminte Ruşii se recunosc învinşi şi „strigă în gura mare: *pace*!”

Totuşi, unii „ruşi bătrâni” doresc ca ţarul să-l lase pe învingătorul de ia Friedland să treacă frontiera. Ei susţin ca „armata domnului Buonaparte”, departe de bazele ei, hărţuită şi slăbită de un război de guerillă, ar pieri de la prima mare ciocnire, aşa cum s-a întâmplat cu armata lui Carol al XII-lea. Bennigsen pare să uite că tocmai a fost înfrânt. Pentru el, debandada de la Friedland nu mai este decât o retragere strategică.

— Întăririle pe care le vom primi ne vor pune în curând în situaţia de a deveni mai de temut pentru Bonaparte decât am fost vreodată.

Alexandru cade pe gânduri. Dar dacă Napoleon ar reconstitui regatul Poloniei? Această Polonie, pe care ţarul visa s-o transforme într-un uriaş val de apărare în faţa Niemenului, nu s-ar alătura oare invadatorilor dacă francezii ar pătrunde acum în Rusia?

Pentru sfânta Rusie, pacea era de preferat.

De aceea, vineri 19 iunie, refuzând să-i dea ascultare lui Bennigsen, ţarul îl trimite pe prinţul Lobanov la Napoleon să ceară armistiţiu. Prinţul revine din misiunea sa cât se poate de optimist. Cererile împăratului francezilor vor fi cu siguranţă foarte moderate. Pe de altă parte, ţarul, prea puţin secondat sau chiar părăsit de aliaţii săi, începe acum să-l admire pe Napoleon. El afirmă că unirea dintre Franţa şi Rusia i se pare singura garanţie pentru „fericirea şi liniştea lumii”. El chiar îi declară lui Caulaincourt:

— Am fost învinşi, dar trebuie să recunoaşteţi că ne

batem bine. Noi suntem două mari naţiuni. Ca să facem pace, ar trebui să luăm globul şi să-l împărţim.

Napoleon pare să fie de aceeaşi părere, căci la 22 iunie împăratul îi spune prinţului Lobanov, sosit din nou la Tilsit, arătându-i Vistula pe o hartă:

— Iată limita între cele două imperii. De o parte trebuie să domnească suveranul vostru, de cealaltă eu.

Trebuia, cât mai repede, ca cei doi împăraţi să se întâlnească! La început Napoleon nu ţine decât „prea puţin" la această întrevedere – aşa cum îi va scrie lui Taileyrand chiar în ajunul întâlnirii – dar, o idee se impune gândirii sale: de ce n-ar face pace renunţând cu mărinimie la avantajele pe care victoria de la Friedland i-ar permite să le ceară ţarului? în loc să creeze un mare stat polonez care să ameninţe Rusia, n-ar fi mai bine să se mulţumească cu un avanpost pe Vistula, alcătuit din fosta Polonie prusiană? De ce să nu-i lase lui Alexandru mâinile libere atât în nord, pentru a cuceri Finlanda, cât şi în sud, pentru a pune mâna pe o parte importantă a Imperiului otoman, pe cale de dezagregare? Desigur, Napoleon semnase recent o alianţă cu sultanul Selim, adversarul său de altă dată, pe vremea campaniei din Egipt – care, ce e drept, din 27 mai nu mai era sultan – pe de altă parte, nereunind fragmentele Poloniei i-ar fi decepţionat cumplit pe magnaţii polonezi, care îi arătaseră încredere, şi, mai cu seamă, pe Maria, dar împărţirea lumii merita un sacrificiu pe malurile Niemenului şi ale Vistulei.

*

* +

— Doamne, ce bucurie pentru noi! – exclamă bravul Coignet aflând, odată cu întreaga armată, despre apropiata întrevedere a celor doi împăraţi.

Cu siguranţă, drumul Parisului se va deschide în curând pentru învingătorii de la Friedland! „Toţi eram ca nebuni. Ofiţerii se învârteau printre noi, având grijă să nu lipsească nimic la frumoasa noastră ţinută: cozile coafurilor trebuiau să fie bine făcute şi bine pudrate, iar curelele armelor foarte albe. Nimeni n-avea voie să se

îndepărteze!” Îngrămădiţi pe ţărmuri, soldaţii priveau bucuroşi la pluta plasată în mijlocul fluviului, pe care pontonierii se agitau construind o căsuţă compusă dintr-un salon mare şi o anticameră. Totul era frumos mobilat şi. împodobit cu ghirlande de flori şi cu verdeaţă.

Joi 25 mai, Alexandru – în uniformă neagră cu manşete roşii, pantaloni albi, pălărie împodobită cu pene albe şi negre – ia loc în barcă pentru a se îndrepta spre pluta unde îl aşteaptă Napoleon, îmbrăcat cu simplitatea sa obişnuită. Alături de el: Berthier, Duroc, Caulaincourt şi Bessieres.

Cei doi împăraţi se îmbrăţişează

— Sire – declară Alexandru –, îi urăsc pe englezi tot atâta cât şi dumneavoastră.

— În acest caz – exclamă împăratul –, pacea e ca şi înfăptuită.

S-ar putea la fel de bine ca cele două fraze să nu fi fost niciodată rostite… deşi sentimentele exprimate ar.fi fost conforme cu cele de care erau însufleţiţi cei doi adversari. Rusia şi Franţa trebuiau să se înţeleagă singure. Napoleon nu voia ca Prusia să ia parte nici măcar la discuţii. Totuşi, Frederic-Wilhelm era direct interesat în această afacere, de vreme ce.se punea problema dezmembrării statelor sale.

— M-am culcat adesea în doi – exclamă Napoleon –, niciodată în trei.

Alexandru găseşte încântătoare aceste cuvinte şi se arată din ce în ce mai fermecat.

— De ce nu l-am cunoscut mai înainte! – regretă el acum vălul este smuls şi timpul greşelilor a trecut.

Cu toate acestea, ţarul se înşală asupra mobilurilor care îl determină pe Napoleon să nu-şi trateze adversarul ca pe un învins. El nu vede decât orgoliul unui parvenit numit Bonaparte, care cutează să vorbească de la egal la egal cu un ţar, şi îi scrie mamei sale: „Cu tot geniul său, el are un puncc vulnerabil: vanitatea, iar eu m-am hotărât să-mi jertfesc amorul propriu pentru salvarea imperiului”. Poate că aceasta era doar o scuză destinată s-o potolească

anticipat pe împărăteasa-mamă, îngrozită la gândul că fiul ei poate să întreţină relaţii prieteneşti cu acela pe care ea îl numea *Corsicanul*!

Napoleon îl găseşte pe Alexandru „un bărbat tânăr şi foarte frumos, având mai mult spirit decât se crede îndeobşte”. Ba chiar precizează: „Este un erou de roman. Are toate manierele unuia dintre oamenii bine crescuţi din Paris”. După o a doua întrevedere, a doua zi, se consideră că prelungirea convorbirilor pe un ponton plutitor este dificilă şi, ca atare, pentru a menaja susceptibilitatea lui Alexandru, se hotărăşte neutralizarea târguşorului Tilsit, unde vor rămâne doar cei doi împăraţi, cu state lemajore şi gărzile lor.

După ce şi-a primit oaspetele cu toate onorurile posibile – lovituri de tun, prezentări de trupe –, Napoleon îl conduce pe Alexandru la locuinţa sa, spunându-i;

— Iată casa maiestăţii-voastre.

— Sire – răspunde ţarul – permiteţi-mi să merg până la capătul străzii, ca să văd toată garda, pe care-i găsesc superbă.

Pe când cei doi împăraţi iau masa împreună „garda imperială primeşte la cină garda rusă... Trebuia – va povesti Coignet – să-i vezi pe bucătarii noştri, bine pudraţi, cu şorţuri albe pentru servit; se poate spune că nu lipsea nimic. Ne-am aşezat oaspeţii la masă între noi, şi *c*ina a fost bine servită. Veselia cuprinse pe toată lumea!... Aceşti oameni hămesiţi n-au putut să se abţină. Li s-a servit rachiu: aceasta era băutura mesei, şi înainte de-a le-o oferi, trebuia să bem şi noi. Sosesc doi aghiotanţi, unul al împăratului nostru şi unul al ţarului Rusiei, şi ne previn să nu ne mişcăm, căci vom primi vizita suveranilor. Cei doi împăraţi intră. Cu un semn al mâinii, împăra – tul ne indică să rămânem fiecare la locul său. Au făcut ocolul mesei, iar împăratul Rusiei ne-a spus:

— Grenadieri, ceea ce aţi făcut este demn de voi”.

Între cei doi suverani pe cale de a-şi împărţi Europa se înfiripă o adevărată idilă. Puteau fi întâlniţi seara ţinându-se de braţ... Eu să-mi petrec zilele cu Bonaparte –

scrie ţarul –, să stau ore întregi împreună cu el! Mă întreb la un moment dat dacă toate acestea nu sunt un vis”.

Napoleon propune împăratului Rusiei să-i dea Polonia prusiană, adică întregul teritoriu ce se întinde între Niemen şi Vistula. Alexandru nu îndrăzneşte să accepte. Se vântură tot felul de proiecte… Rusia va avea Răsăritul, Franţa Apusul! Se vorbeşte chiar de o alianţă! Şi Alexandru, stupefiat, îi scrie surorii sale Ecaterina: „Dumnezeu ne-a salvat: în loc să facem sacrificii, ieşim din luptă cu un fel de aureolă!”

Pentru ţar, condiţiile de pace sunt uimitor de favorabile. Desigur, regele Saxoniei primeşte ducatul Varşoviei, dar Alexandru nu se tulbură: el renunţă la posesiunile sale mediteraneene, la care împăratul ţine foarte mult, căci doreşte ca Mediterana să devină o mare exclusiv franceză. Se prevede un tratat de alianţă cu Napoleon şi – în primul rând – ţarul îşi ia angajamentul să fie mediator între Franţa şi Anglia. Dacă rolul său de arbitru n-ar duce la niciun rezultat, Rusia va declara război Londrei şi va adera la blocada continentală. În sfârşit, Alexandru recunoaşte Confederaţia Rinului, regatele nnapoleonien şi aprobă proiectata mutilare a Prusiei…

Napoleon *se* gândise chiar să-l detroneze pe regele

Prusiei. „Un mic Hohenzollern care figura la statul-major al lui Berthier – va povesti împăratul – mi-a cerut să-l instalez pe tron. Eu l-aş fi înscăunat dacă ar fi fost cobo cător din Frederic, dar ramura lui era de trei sute de ani separată de ramura principală, şi am ţinut seamă de protestele regelui Prusiei”.

Ţarul a obţinut, într-adevăr, nu fără greutate, să fie chemat la Tilsit Frederic-Wilhelm. Nefericitul soseşte – jalnic, vrednic de milă, slăbit, ca o victimă. Coignet exclamă:

— Urât suveran!

Când cei trei monarhi pornesc călare, cei doi împăraţi, mai buni călăreţi, îl lasă în urmă pe rege. Iar Napoleon constată, necruţător:

— E un om totalmente limitat, fără caracter, redus,

un adevărat nătăfleţ, un necioplit, un plicticos!

În faţa nefericitului suveran venit să cerşească o bucată din coroana sa, ţarul îşi mărturiseşte neputinţa.

— Am făcut tot ce era omeneşte posibil. E crunt pentru mine să pierd până şi speranţa de a vă fi util, aşa cum inima mea ar fi dorit-o.

Napoleon îi ia lui Frederic-Wilhelm jumătate din statele lui, precizându-i ministrului prusian:

— Terminându-mi treburile cu ţarul Alexandru, nici prin minte nu-mi trece să negociez cu Prusia. Regele vostru datorează totul ataşamentului cavaleresc al ţarului Alexandru; fără el, dinastia regală ar fi pierdut tronul şi aş fi dat Prusia fratelui meu Jérôme. În această situaţie, suveranul vostru trebuie să considere ca o favoare din parte-mi dacă-i mai las ceva.

Regelui nu-i mai rămâne decât o speranţă: s-o cheme la Tilsit pe soţia sa, fermecătoarea, sentimentala şi inteligenta regină Luiza. Frederic-Wilhelm socoate că frumuseţea soţiei sale îl va putea înduioşa pe învingător. Deşi îl iubea cu o dragoste platonică pe Alexandru, pe care îl considera ca pe un fel de zeu, Luiza era o soţie model. „Condiţiile sunt îngrozitoare”, o anunţă Frederic-Wilhelm, ruigând-o să \rină la Tilsit. Luiza izbucneşte în plâns, totuşi ascultă de dorinţa soţului ei. Ea porneşte la drum cu curaj pentru a înfrunta „monstrul”. La 6 iulie 1807, suverana, îmbrăcată toată în alb, doliul reginelor, soseşte la „palatul” soţului ei: o fostă moară dărăpănată.

Se anunţa Napoleon. Abia dacă o întreabă cum a călătorit. El o consideră ea fiind singura răspunzătoare de conflictul ce i-a fost impus şi trece imediat la atac:

— Cum aţi îndrăznit să-mi declaraţi război?

— Sire, gloria marelui Frederic ne-a orbit; era atât de strălucitoare, încât această greşeală ne era cu adevărat îngăduită.

Făcându-şi curaj, regina întreabă:

— Ne veţi lăsa măcar Magdeburgul şi Westfalia?

— Cereţi cam mult, dar vă promit că mă voi gândi… Aveţi o rochie foarte frumoasă. Ce este, doamnă, stofa

aceasta… E mătase, sau voal de Italia?

Luiza îl întrerupe, cu lacrimi în ochi:

— Sire, să vorbim despre rochii într-un moment atât de solemn?

Seara, la cină, aşezată lângă învingător, ea face uz de toate mijloacele de seducţie. Nu este oare cea mai frumoasă regină din vremea sa? Dar Napoleon se mulţumeşte să-i spună:

— De ce purtaţi turban? Aşa nu-i veţi face curte împăratului Alexandru, care e în război cu turcii.

Să-i facă curte lui Alexandru? Nu! El a decepţionat-o îngrozitor! Cucerit de Napoleon, îndrăgostit chiar, ţarul pactizează ou duşmanul comun Luiza îi va spune, de altfel, fără înconjur:

— M-aţi amăgit crunt.

Cina odată terminată, Napoleon îi oferă reginei un trandafir.

— Îl primesc – murmură ea –, dar lăsaţi-mi cel puţin Magdeburgul!

Napoleon n-a promis nimic. „Regina Prusiei este într-adevăr fermecătoare – îi va scrie el Josefinei –, ea este plină de cochetărie faţă de mine, dar să nu fii geloasă, sunt ca o pânză ceruită peste care ea nu poate decât să alunece. M-ar costa prea scump să fac pe galantul4.

La despărţire, ea îl mai roagă o dată:

— E oare cu putinţă ca, după ce l-am văzut atât de aproape pe omul secolului, el să nu-mi ofere nici măcar satisfacţia de a-l putea asigura că m-a câştigat pentru toată viaţa?…

— Sunt vrednic de plâns, doamnă, steaua mea cea rea e de vină.

Dar este fericit cum n-a fost niciodată – şi cum nici nu va mai fi vreodată…

Prusia este realmente strivită. Napoleon, va menţiona tratatul, „din consideraţie pentru m.s. împăratul tuturor Rusiilor şi vrând să dea o dovadă a dorinţei sale sincere de a uni cele două naţiuni prin legăturile unei încrederi şi unei prietenii inalterabile”, binevoieşte a nu-i retrage lui

Frederic-Wilhelm decât oraşele fortificate – printre care şi Magdeburgul –, teritoriile vestice dintre Rin şi Elba şi toată partea din prăjitura poloneză tăiată cu prilejul faimoaselor împărţiri. Era „o capodoperă de distrugere", cum scria îngrozit Pozzo di Borgo. Şi aceasta nu era totul: Prusia era constrânsă să intre în alianţa franceză, iar provinciile ce-i erau smulse aveau să formeze un regat pentru Jérôme!

„Aţi fost recunoscut rege al Wesitfaliei – îi va scrie Napoleon fratelui său –, regatul cuprinzând toate statele ipe care le veţi găsi enumerate aici alăturat". Cassel va fi capitala acestui regat de 7.000 km² care, la provinciile prusiene, adăuga ducatul de Braunsehweig şi câteva ducate din Hessa, luate de la proprietarul lor „din cauza perfidiei sale". În acest mozaic, în afară de limba comună, nu exista niciun fel de unitate istorică sau geografică. We & tfalia nu era mărginită nici de Rin, nici de mare. Talleyrand va fi însărcinat să compună stema acestui simulacru de stat, adunând laolaltă doi lei, un cal şi un vultur care se zbenguiau pe blazoanele principatelor şi ducatelor ce alcătuiau noul regat.

— Sunt cam multe animale – va remarca împăratul.

Noul rege trebuia cuminţit, adică însurat; el trebuia să se căsătorească cu cea care îi era logodnică de la sfârşitul anului 1806, grăsuţa Catherina de Württemberg, fiica burtosului rege al Württembergului prin graţia lui Napoleon. Era atât de burtos, încât a trebuit să se cresteze scobituri în mesele la care urma să se aşeze.

— Dumnezeu l-a creat – spunea Napoleon – pentru a demonstra cât de extensibilă este pielea omenească.

Maiestatea sa württembergheză părea încântată să devină socrul fratelui lui Napoleon – sau, cel puţin, aşa se arăta... Dar papa refuzase pe vremuri să anuleze căsătoria lui Jérôme cu Elizabeth Patterson, negăsind, după cum spusese atunci, „niciun motiv" care să-l poată autoriza să declare nule legăturile ce-i uneau pe însurăţeii de la Baltimore. Sfinţia-sa îşi încheiase scrisoarea exprimându-şi speranţa că maiestatea-sa imperială va considera aceasta

„ca o mărturie a afecţiunii sale personale”.

Napoleon o considerase mai curând ca un afront.

Ca atare, se adresase Oficialităţii[12] din Paris, care se grăbise să-i dea ascultare. împăratul se mulţumi doar să-l anunţe pe Pius al VII-lea. Papa, care, începând din 1805, înghiţise de atâtea ori găluşca imperială, se resemnă să-i mulţumească „maiestăţii-sale pentru graţioasa ei scrisoare plină de cele mai vii expresii ale pietăţii sale filiale”. Imperturbabil – pare de-a dreptul de necrezut –, el ură tinerilor căsătoriţi „nu numai cele mai mari, dar şi cele mai pure bucurii”.

Logodnica pleacă de la Stuttgart spre Paris, fiind dusă în mare galop. Se porneşte din locurile de popas de la orele patru dimineaţa. „Nu înţeleg – îi scrie tatăl său – motivul pentru care a trebuit să alerge în felul acesta, se pare că în Franţa nu se mai doarme; în tot cazul, aş dori foarte mult să fii cruţată de acest obicei”. Catherina va trebui să se supună, ca toată lumea, ritmului napoleonian…

Serbările prilejuite de această nuntă sunt somptuoase. Balurile, banchetele, focurile de artificii se ţin lanţ. Invitaţii strălucesc de diamante, aur şi pene. Se schimbă ordine, panglici şi decoraţii. Singur Napoleon rămâne credincios ţinutei sale legendare. El se arată fermecător, „împăratul a vorbit mult cu mine – scrie Catherina tatălui ei – şi m-a silit să beau vin, ca să-mi fac curaj, cum spunea el. E drept că aveam nevoie, deşi sunt mult mai puţin intimidată de împărat decât de prinţ… După cină, el a vorbit cu prinţii şi prinţesele şi m-a îmbrăţişat de mai multe ori, spunându-mi lucrurile cele mai plăcute din lume. N-aş fi crezut niciodată că împăratul e în stare să arate atâta prietenie cuiva”. Dacă nu i-ar fi atât de somn, Catherina ar fi fericită! mai ales că îşi găseşte soţul cum nu se poate mai seducător.

Faţă de corpolenta sa logodnică, Jérôme îşi joacă rolul cu resemnare… Cât despre funcţia de rege, el şi-o va îndeplini cu o dezarmantă fantezie. Maiestăţile lor regele

12 Tribunal ecleziastic. — Nota trad.

şi regina Westfaliei pleacă la Cassel, unde westfalienii vor trebui să întreţină o curte demnă de vechiul Versailles sau de Tuileriile fratelui mai mare. Eticheta este vegheată cu stricteţe de şaisprezece şambelani şi de vreo zece maeştri de ceremonii încărcaţi de fireturi aurite. Ei au drept carte de căpătâi un enorm *in-folio* scris chiar de maiestatea-sa: *Eticheta curţii regale a Westfaliei*.

Totuşi westfalienii în special cei din Hessa –, care au fost asupriţi timp de secole, ar trebui să primească cu entuziasm domnia lui Jerome-Napoleon I, care, odată cu noua Constituţie, le aduce desfiinţarea serbiei şi recunoaşte egalitatea tuturor a în faţa legii.

Măreţ, Napoleon scrie tânărului său frate: „Iubite frate, veţi găsi alăturat Constituţia regatului vostru. Această Constituţie cuprinde condiţiile în care renunţ la toate drepturile mele de cucerire şi la drepturile mele dobândite asupra regatului vostru. Apoi el adaugă aceste rânduri ce trebuie citite de mai multe ori – lucru pe care Jérôme cu siguranţă că nu-l va face: „Fericirea popoarelor voastre are importanţă nu numai prin influenţa pe care o poate exercita asupra gloriei voastre şi asupra gloriei mele, dar şi din punctul de vedere al sistemului general al Europei. Nu-i ascultaţi pe cei ce vă spun că popoarele voastre, obişnuite cu sclavia, vă vor primi binefacerile cu nerecunoştinţă. În regatul Westfaliei oamenii sunt mai luminaţi decât vor voi unii să vă convingă, şi tronul vostru nu se va sprijini cu adevărat decât pe încrederea şi dragostea populaţiei. Popoarele Germaniei doresc cu nerăbdare ca indivizii care nu sunt nobili, dar au talente, să aibă acelaşi drept la consideraţia voastră şi la funcţii; ori ce fel de serbie şi de legături intermediare între suveran şi cea din urmă clasă a poporului să fie cu desăvârşire desfiinţate… Trebuie ca popoarele voastre să se bucure de o libertate, de o egalitate şi de o bunăstare nemaicunoscute popoarelor Germaniei şi ca această guvernare liberală să producă, într-un fel sau altul, schimbările cele mai salutare pentru sistemul Confederaţiei şi pentru puterea monarhiei voastre… Fiţi un

rege constituţional; când raţiunea şi luminile vremii voastre nu vor fi de ajuns, în poziţia pe care o aveţi, o bună politică va pune lucrurile în ordine”.

Lui Jérôme puţin îi pasă de toate acestea, şi curtea din Cassel va fi un abis pe care slabele încasări ale administraţiei westfaliene nu vor reuşi niciodată să-l umple. „Confundaţi regatul vostru cu o femeie”, îi va scrie împăratul.

În plus, vor trebui să fie rambursate Franţei enormele datorii făcute de rege şi pe care Casa de amortisment a binevoit să le plătească: trei milioane – adică aproape zece milioane de franci francezi actuali –, pentru a nu vorbi decât de suma cheltuită de Jérôme în timpul celor trei luni ce au urmat după căsătorie… Şi mai e şi restul! Un rest de optzeci echivalent cu milioane de franci din epoca noastră! Fratele împăratului va sfârşi prin a împrumuta de la toată lumea şi va instala în capitala sa un trib de bancheri. Jerôme-Napoleon va putea petrece atunci după pofta inimii… şi nu se va abţine de fel! Într-o noapte, garda va aresta patru sau cinci beţivani care urlau în gura mare şi îi insultau pe trecători. Şeful de post va recunoaşte cu stupefacţie pe *maiestatea-sa westjaliană* şi miniştrii săi. De asemenea, Jérôme îşi va înmulţi aventurile cu femei, din care se va naşte o cohortă de bastarzi… Catherina se va resemna. îmbătată de dragoste, ea va începe să-l adore pe scumpul ei *Fiji* – cum îl numeşte ea. Nu este oare un apanaj al majorităţii reginelor acela de a accepta cu demnitate să fie înşelate?

*

* * *

La 29 iulie 1807, douăzeci şi patru de ore după întoarcerea sa din Prusia, Napoleon dă audienţe la Tuilerii începând de la opt dimineaţa… Parcă-l văd şi acum – va povesti cancelarul Pasquier – aşa cum era în ziua aceea, în costumul său de gală… Trăsăturile sale calme şi serioase aminteau cameele reprezentând împăraţi romani. Era mie de statură, totuşi întreaga lui persoană era în armonie cu rolul pe care-l avea de susţinut. Obişnuinţa de a comanda

şi sentimentul forţei sale îl făceau să pară mai mare. O sabie sclipind de pietre preţioase îi atârna la şold; în chip de strajă, faimosul diamant cunoscut sub numele de «Regentul». Strălucirea lui nu permitea să se uite că această sabie era cea mai puternică şi cea mai victorioasă din elte apăruseră în lume de la Alexandru şi Cezar încoace4.

— Vă scutesc de a mă asemui cu dumnezeu –, îi declară Napoleon ministrului Decrès.

— Vreau să cred că nu v-aţi gândit la ceea ce mi-aţi scris.

Totuşi, Decrès nu s-a înşelat: împăratul se poate crede o emanaţie divină. Micul Nabulione de altă dată i-a umilit pe împăraţi, le-a dat peste nas regilor, a tăiat aripile vulturilor ruşi, germani şi austrieci, iar acum, după zece luni de campanie, este fericit să redevină împărat.

— Iubesc puterea – îi spune el lui Roederer –, dar o iubesc ca artist… Există în mine doi oameni, deosebiţi unul de altul: omul raţional şi omul de inimă: mă joc cu copiii, stau de vorbă cu soţia mea, le citesc romane…

Îşi oferă luxul de a-l trata de sus, chiar cu o anumită aroganţă, pe Ludovic al XVIII-lea, pe care noua politică a ţarului l-a constrâns să plece dinmitau şi să se refugieze în Anglia. Cum Alexandru comunică această veste noului său aliat, Napoleon îi scrie lui Savary, care îl reprezintă la St. Petersburg: „Ţarul se înşală crezând – că îmi pasă câtuşi de puţin de ceea ce poate face contele de Lille; dacă s-a săturat să stea în Rusia, poate să vină la V-ersailles; voi lua măsuri să – nu-i lipsească nimic44.

Orbit, fascinat de el însuşi mai mult decât oricând, împăratul pierde simţul măsurii. El domneşte – nu putem evita cuvântul – ca un despot.

— Am exercitat destul meseria de general – declară el –, o voi relua acum pe cea de prim-ministru şi voi reîncepe să trec în revistă treburile statului, după ce până acum m-am îndeletnicit cu trecerea în revistă a armatei.

În primul rând, el nu vrea să fie contrariat de Adunări. Fouché, fost membru al Convenţiei, cunoaşte

problema şi îi declară senin:

— Dacă un corp oarecare şi-ar aroga dreptul de a reprezenta singur puterea suverană, n-ar exista altă soluţie decât dizolvarea lui… Dacă Ludovic al XVI-lea ar fi procedat astfel, acest nefericit rege ar trăi şi ar domni şi azi.

Exceptăţeanul Fouché uita intenţionat că contribuise la trimiterea acestui „nefericit rege” pe eşafod… În orice caz, Napoleon găseşte bun sfatul dat şi, dintr-o trăsătură de condei, la 19 august, suprimă Tribunatul, vinovat – după cum precizează decretul – de a fi păstrat în sânul său „ceva din acel spirit neliniştit şi democratic care agitase multă vreme Franţa”.

Fouché are de asemenea puteri discreţionare asupra presei, care îl mai nemulţumeşte prea adesea pe Napoleon. Neînsemnatele rezerve pe care şi le îngăduie ziarele îi provoacă furia.

— N-am să mai las decât unul! – exclamă el.

Iar Fouché aprobă… Ministrul se crede destul de puternic pentru ca, potrivit propriei sale expresii, „să lucreze pentru a asigura un viitor măreţului imperiu”, considerându-se „unul din principalii păzitori” ai acestuia. Această activitate constă, printre altele, în a debarasa „măreţul imperiu” de Josefina, care, din nefericire, este sterilă. „Într-un memoriu confidenţial pe care l-am citit eu însumi împăratului – precizează el – i-am înfăţişat necesitatea de a-şi desface căsătoria, de a contracta imediat, ca împărat, o căsătorie mai potrivită şi mai odihnitoare şi de a da tronului un moştenitor… Napoleon m-a lăsat să întrevăd că, sub aspect politic, desfacerea căsătoriei era deja hotărâtă în mintea lui… că, pe de altă parte, din obişnuinţă ca şi printr-un fel de superstiţie, el ţinea în mod deosebit la Josefina şi că cel mai greu îi va fi să-i anunţe divorţul… împins de un exces de zel, am hotărât să deschid eu însumi drumul…”

Cu siguranţă, împăratul se gândeşte din nou – şi cu o forţă dublată de triumful său de la Tilsit – la succesorul său. Moartea micului Napoleon-Charles, fiul lui Louis şi al

Hortensiei, îi oferise prilejul de a-i vorbi Josefinei „de necesitatea în care s-ar putea afla într-o zi de a-şi lua o soţie care să-i poată naşte copii”. împărăteasa pălise, în timp ce el continuă:

— Dacă un astfel de lucru s-ar întâmpla, atunci tu, Josefina, ar trebui să mă ajuţi să fac acest sacrificiu. Aş conta pe prietenia ta pentru a mă scuti de oroarea unei rupturi forţate. Iniţiativa o vei lua tu, nu-i aşa? Şi, punându-te în locul meu, vei avea oare curajul să hotărăşti tu însuţi momentul când te vei retrage?

— Voi asculta de ordinele tale – îi răspunse ea resemnată.

Apoi, cu abilitate, adăugase:

— Dar, nu le voi veni niciodată în întâmpinare.

Acestea au fost spuse pe un „ton calm şi destul de demn, pe care ea ştia să-l ia faţă de Bonaparte şi care nu era fără efect44, ne relatează doamna de Remusat. Napoleon tăcu. Vom vedea mai târziu! Dar în timpul şederii curţii la Fontainebleau, Fouché consideră momentul favorabil pentru a-şi. relua munca de termită şi a adânci şi mai mult „breşa44 pe care intenţionează s-o deschidă. De la sosirea sa, el o „spionează44 pe împărăteasă şi pândeşte ocazia. Aceasta se iveşte într-o duminică, după slujbă. „Acolo – relatează el –, ţinând-o pe Josefina în dreptul unei ferestre, i-am făcut cu toate precauţiunile oratorice, cu toate menajamentele posibile, prima aluzie la o despărţire, pe care i-am prezentat-o drept cel mai sublim şi în acelaşi timp cel mai inevitabil dintre sacrificii. Mai întâi obrajii i s-au colorat, apoi a pălit, buzele i s-au umflat... Bolborosind cu greutate, ea mă întrebă dacă aveam ordin să-i fac această atât de tristă insinuare. I-am spus că n-aveam niciun ordin, dar că presimţeam necesităţile viitorului...”

Câteva zile mai târziu, la miezul nopţii, domnul de Remusat este chemat la împărăteasă. El o găseşte pe Josefina „cu părul vâlvoi, pe jumătate dezbrăcată şi cu chipul descompus44. Tocmai a primit o scrisoare din partea lui Fouché. De astă dată ministrul o face să întrevadă frumuseţea, măreţia renunţării ei. Încheie

afirmând că împăratul nu ştie de demersul său. Urmând sfatul domnului de Remusat, Josefina aleargă la împărat chiar a doua zi de dimineaţă şi îi dă să citească scrisoarea lui Fouché. Napoleon pare indignat şi îşi dezavuează ministrul.

— E un exces de zel – îi explică soţiei sale –, nu trebuie, în fond, să-l iei în nume de rău. E de ajuns să fim hotărâţi să-i respingem părerile şi tu să fii convinsă că n-aş putea trăi fără tine.

Împăratul îi scrie imediat ministrului: „Aflu despre dumneavoastră că faceţi prostii. Este vremea, în sfârşit, să le puneţi capăt şi să încetaţi de a vă amesteca, direct sau indirect, în treburi ce nu vă pot privi în niciun fel…”

Iar Fouché trage concluzia: „Era evident pentru mine că dacă n-ar fi fost hotărât în sinea lui să divorţeze, m-ar fi sacrificat în loc să se mărginească la o simplă dezaprobare a demersului meu”. Se pare totuşi că această intervenţie mai curând a făcut să întârzie hotărârea împăratului.

— Divorţul – va explica Napoleon la Sfânta Elena – era un lucru atât de firesc, atât de politic, atât de important pentru toată lumea, încât niciodată nu l-am privit ca pe o dificultate. Fouché a stricat lucrurile virându-şi nasul. L-aş fi destituit pentru îndrăzneala de a fi privit cu indiscreţie în patul meu, dacă astfel n-aş fi dat impresia că înlătur ideea divorţului.

Fouché, care cunoaşte în profunzime gândirea împăratului, nu se dă bătut. Napoleon a plecat într-o călătoriefulger – încununată de glorie – la Milano şi Veneţia, unde ministrul îi adresează rapoarte de poliţie potrivit cărora „femeile moraliste din foburgul Saint-Germain pretind a şti că sterilitatea împărătesei nu e din vina ei: împăratul n-a avut niciodată copii; iar legăturile pe care maiestatea-sa le-a avut cu mai multe femei n-au dat niciodată rezultate, în timp ce aceste femei, abia măritate, au şi rămas însărcinate…” Din nou Napoleon se supără şi răspunde: „V-am mai comunicat opinia mea asupra absurdităţii demersului pe care l-aţi făcut la Fontainebleau în legătură cu treburile mele personale. Comportându-vă

astfel, tulburaţi apele şi vă abateţi de la drumul pe care trebuie să-l urmeze orice om cinstit44.

Temerile Josefinei însă nu încetează, şi ea propune soţului ei – Napoleon va relata aceasta la Sfânta Elena – „să facă unei domnişoare oarecare un copil care va trece drept copilul ei44. Napoleon refuză să joace o comedie incompatibilă cu demnitatea sa, dar toate decretele date la începutul anului 1808 tind spre acelaşi scop: făurirea unui imperiu ereditar. Astfel, după ce a creat suverani, el se hotărăşte să creeze şi o nobilime imperială. Mai întâi, de drept, înalţii demnitari sunt numiţi prinţi; miniştrii, arhiepiscopii, consilierii de stat primesc titlul de conţi, în timp ce episcopii, prefecţii şi primarii sunt făcuţi baroni. Între 1808 şi 1815 Napoleon va distribui astfel treizeci şi una de coroane ducale cu opt flori, patru sute cincizeci şi două de coroane de conţi cu şaisprezece vârfuri, o sută de coroane de baroni şi patru sute şaptezeci şi patru de coroane de cavaleri. Partea amuzantă a operaţiei este că unii nobili de pe vremea vechiului regim se văd *retitraţi*, adică numiţi din nou conţi imperiali. Un fost duce va coborî la rangul de conte, ceea ce îi va da prilej lui Talleyrand să-i scrie cu mult sarcasm: „Vă felicit, căci puteţi spera că la prima avansare veţi deveni baron”.

Foştii soldaţi ai republicii, care au făcut regii să tremure, primesc această pulbere de aur cu o bucurie pe care nici nu caută să şi-o ascundă. Sosind la Tuilerii, Laura Jonot îl vede pe Savary alergând spre ea.

— Îmbrăţişează-mă, am să-ţi dau o veste bună.

— Spune mai întâi vestea, iar îmbrăţişarea va veni după aceea, dacă vestea merită!

— Ei bine, află că sunt duce!

— Iată, într-radevăr, ceva surprinzător. Dar de ce trebuie să te îmbrăţişez pentru aceasta?

— Şi mă numesc ducele de Rovigo – continuă el plimbându-se prin încăpere, atât de umflat de bucurie – va istorisi Laura –, încât s-ar fi putut înălţa ca un balon.

— Dar ce am eu cu titlul şi cu numele dumitale ridicol?

— Dacă ţi-ar fi spus că eşti ducesă – zise Rapp, făcându-şi apariţia în salon şi prinzând-o de mâini pe doamna Junot –, sunt sigur că l-ai fi îmbrăţişat, aşa cum mă vei îmbrăţişa pe mine…

— Cu dragă inimă, răspunse ea, oferindu-i obrazul.

— Unde mai pui – declară Rapp –, că ai cel mai frumos nume din toată *trupa*. Eşti ducesă d'Abrantes…

Berthier, care era deja prinţ de Neuchitel, este numit viceconetabil; alteţa-sa serenisimă, prinţul de Benevento, adică Talleyrand, se vede numit vice-mare elector.

— Singurul viciu1 care-i mai lipsea, rânjeşte Fouché. aflând despre noua distincţie acordată duşmanului său.

Napoleon rămânea, totuşi, credincios principiului potrivit căruia niciunul din miniştrii săi nu putea cumula portofoliul ministerial cu o funcţie de înalt demnitar. Ca atare, încă în primele zile ale lunii august îi retrage prinţului de Benevento Ministerul de Externe, pentru a-l încredinţa lui Champagny, hotărâre cu grave consecinţe pentru viitor. Cu siguranţă, Talleyrand spera că în cazul lui împăratul va face o excepţie. 321 îşi manifestă o oare

1 Joc de cuvinte. În limba franceză *vice* şi *viciu*, sunt omonime – *Nota* trad.

m care ranchiună, pe care tonul său detaşat nu reuşeşte s-o ascundă. „În 1807 – va afirma el mai târziu – Napoleon se îndepărtase încă de mult, recunosc, de calea pe care am căutat să-l menţin făcând totul pentru aceasta, dar nu putusem, până la prilejul ce mi s-a oferit atunci, să părăsesc postul pe care-l ocupam. Nu era atât de uşor cum s-ar putea crede, ca, fiind alături de el, să încetezi de a îndeplini funcţii active".

De fapt, Talleyrand n-a încetat decât „oficial44 să-şi îndeplinească funcţiile. împăratul va continua să folosească talentele lui de diplomat, ţinându-l la curent cu treburile şi însărcinându-l cu negocierile cele mai delicate. Dar destituindu-l din minister, jignindu-l, avea să-i dea, potrivit expresiei atât de juste a lui Albert Sorel, „ocazia de a se dovedi infidel44. În vara următoare el va manifesta cu prisosinţă această infidelitate…

În ceea ce îi priveşte pe intimii săi, Napoleon nu se mulţumeşte să le acorde titluri, ci îi şi căsătoreşte. Astfel, o dă ca soţie prinţului de Arenberg pe Stephanie Tascher de la Pagerie, o verişoară a Josefinei. Nici de data aceasta împăratul nu a ţinut seama câtuşi de puţin de preferinţele logodnicei. În tot timpul ceremoniei ei nupţiale, tânăra fată este văzută plângând cu suspine şi „sufocându-se de durere44. Tot timpul i se dă să miroasă săruri. În timpul balului, lacrimile continuă să-i şiroiască pe obraji.

Apoi, în cursul recepţiei, împăratul procedează la obişnuita sa „trecere în revistă14.

— Cine sunteţi? – o întrebă pe o invitată.

— Sire, sunt doamna Charpentier.

— Soţia generalului?

— Da, sire.

— Vai! Doamne, cât de prost vă vine această toaletă de cadril. Sunteţi foarte schimbată.

Întrebările împăratului, ca şi replicile lui, sunt aşteptate întotdeauna cu spaimă. Nu a fost oare auzit o dată spunând unei doamne care tocmai i se prezentase:

— Vai! Doamne, mi se spusese că sunteţi frumoasă!

În seara aceea, lângă doamna Charpentier se află o femeie foarte frumoasă, încărcată cu diamante ce sclipesc cu mii de focuri. împăratul pare uimit şi, adresându-i-se, o întreabă:

— Cine sunteţi, doamnă?

— Sire – răspunse ea sclifosită –, sunt doamna Simon.

— Ah! da, ştiu… – exclamă împăratul şi trece mai departe izbucnind în râs.

Era vorba, într-adevăr, de prea galanta ex-domnişoară Lange, celebra actriţă. În 1799 ea îi comandase pictorului Girodet portretul său în chip de *Deincie*. Ea refuzase să-i acorde favorurile ei şi artistul expusese pânza, care o reprezenta pe actriţă „lapidată cu gologani”. Portretul a provocat un asemenea scandal, încât domnişoara Lange a trebuit să părăsească teatrul. împăratul îşi amintise de această întâmplare.

În cursul aceleiaşi serate se opreşte în faţa doamnei

de Chastenay, acea tânără canonică, vecină cu familia Marmont, care în 1795 îl primise pe tânărul general Buonaparte. Aflat pe atunci în dizgraţie, el se întorcea la Paris cu câteva luni înainte de vendemiar. Doamna de Chastenay, acum ruinată, se postase în galeria Dianei şi, cu o mână tremurătoare, îi prezintă lui Napoleon petiţia de care depindea viitorul ei. împăratul se uită la solicitantă, care mai era şi regalistă, chipul i se întunecă şi, ridicând tonul, strigă:

— Cum aţi ajuns la mine?

„Nefericita n-a auzit mai mult – ne relatează un martor al acestei scene –, căci i s-a făcut rău şi au trebuit s-o ia de acolo. Se afirmă că a doua zi ea a primit brevetul prin care i se acorda o pensie de o mie două sute de franci”.

Cât despre tânăra mireasă, după terminarea recepţiei fiu a vrut să-şi primească soţul – nici în noaptea aceea, nici în celelalte – şi, în pofida ordinelor repetate ale lui Napoleon, a refuzat să-l urmeze pe prinţul de Arenberg la Bruxelles.

*

* * *

Este destul de straniu să constatăm că numai două personaje i-au ţinut piept pe atunci împăratului: noua prinţe sa de Arenberg, gingaşă şi atât de tânără, şi un preot şubred, deţinător, ce-i drept, al unui titlu de mare prestigiu: sanctitatea-sa papa. Dacă statele vasale sau înfeudate acceptaseră să aplice blocada împotriva Angliei – şi cum ar fi putut rezista? –, nu tot astfel stăteau lucrurile cu Pius al VII-lea. Conflictul începuse la sfârşitul anului 1805, mai exact la 13 noiembrie 1805. În ziua aceea, Pius al VII-lea îi trimisese lui Napoleon scrisoarea care săpase o prăpastie „între cele două jumătăţi ale lui Dumnezeu”!

„V-o spunem deschis, din momentul înapoierii noastre de la Paris, nu am încercat decât amărăciune şi mâhnire; nu găsim la maiestatea-voastră schimbarea de sentimente pe care ne credeam în drept s-o aşteptăm de la dreptatea voastră. Avem faţă de noi înşine datoria de a vă

cere evacuarea Anconei, iar în cazul că ni s-ar opune un refuz, nu vedem cum l-am putea concilia cu rămânerea în bune raporturi cu ministrul maiestăţii-voastre”.

Ancona? Aici ajunsese papa? O scrisoare absurdă, ridicolă, exclamase împăratul, care răspunsese fără a pomeni măcar de Ancona, dar declarându-se *suzeran* al Cetăţii Eterne.

— Toată ambiţia mea se îndreaptă spre Italia – precizase Napoleon – este o metresă ale cărei favoruri nu vreau să le împart cu nimeni. Papa va fi vasalul meu…

Vasalul lui! Papa nu era numai şeful Bisericii, ci şi un prinţ suveran şi independent. În legătură cu această putere temporară – cu aceste pretenţii temporare, spunea Napoleon –, conflictul avea să se învenineze.

Numirea lui Joseph nu contribuise la aplanarea lucrurilor. După părerea lui Pius al VII-lea, regii Neapolelui, înainte de a se sui pe tron, trebuiau să solicite investitura Romei! apoi papa se ridicase împotriva anexării de către Napoleon a domeniilor Ponte-Corvo şi Bengvento – fiefuri ale Sfântului Scaun, deşi făceau parte din regatul Neapolelui. Napoleon ridicase din umeri şi scrisese la Roma: „Sanctitatea-voastră îmi va purta, pe planul puterii temporare, acelaşi respect pe care i-l port eu pe planul puterii spirituale… Sanctitatea-voastră este suveranul Romei, dar eu sunt împăratul ei…”

„Nu există împărat al Romei – răspunde Pius al VII-lea – şi nu poate exista fără ca suveranul pontif să fie deposedat de autoritatea suverană pe care o exercită la Roma11.

De îndată ce a luat hotărârea de a institui blocada continentală, Napoleon a găsit foarte firesc ca statele papei să intre în sistemul federativ. îl considera pe sanctitatea sa papa un fel de şef de vamă…

— Ca suveran temporar – îi va explica împăratul lui Talleyrand –, papa face parte din confederaţia mea, fie că vrea, fie că nu. Dacă acceptă un aranjament cu mine, îi voi lăsa suveranitatea; dacă nu, am să-i iau toate posesiunile.

Pius al VII-lea socotea că nu are niciun motiv să se

considere aliatul celui pe care îl încoronase. Urmaşul Sfântului Petru nu-şi asuma dreptul de a expulza pe englezi din Roma şi de a închide porturile sale comerţului cu Anglia. În ochii lui, un comerciant de pe malurile Tamisei sau ale Senei poseda în egală măsură calitatea de creştin – şi cu asta, basta! Pentru Napoleon, papa, considerându-se în acelaşi timp părinte al credincioşilor şi *rege al Romei*, nu urma drumul pe care i-l indicase „Iisus Hristos murind pe cruce".

— Dacă papa nu face ce vreau eu – i-a declarat Napoleon monseniorului Arezzo, nunţiul papal –, îi voi suprima domeniul temporar, dar am să-l respect întotdeauna ca şef al bisericii. Nu există nicio necesitate ca papa să fie suveran al Romei. Papii cei mai sfinţi nu erau suverani ai Romei... în realitate, fondul problemei este că vreau ca papa să intre în confederaţie; doresc ca el să fie prietenul prietenilor mei şi duşmanul duşmanilor mei... Ca să revenim la fapte, v-am chemat pentru a vă spune să părăsiţi Dresda în termen de trei zile şi să plecaţi imediat la Roma pentru a-i pune categoric în vedere papei că trebuie să intre în confederaţie.

— Maiestatea-voastră – a răspuns nunţiul papal – îmi va îngădui să-i repet ceea ce i s-a mai spus de atâtea ori: papa, fiind tatăl tuturor credincioşilor, nu poate să se despartă de unii pentru a se alătura celorlalţi; misiunea lui fiind o misiune de pace, el nu poate să se războiască cu nimeni şi nici să se declare duşmanul cuiva fără a abdica de la îndatoririle sale şi fără a-şi compromite caracterul său sacru.

— Dar nu-i pretind să se războiască cu nimeni! – exclamă împăratul.

— Vreau ca el să închidă porţile sale englezilor, să nu-i primească în statele sale; şi, neputându-şi apăra nici porturile, nici fortăreţele, să mă lase pe mine să i le apăr. Fiţi încredinţat că cei de la Roma şi-au pierdut capul... Vreau să mă simt în siguranţă în casa mea. Italia întreagă îmi aparţine, potrivit dreptului de cucerire. Papa m-a încoronat nu ca rege, ci ca împărat al Franţei, şi sunt

succesor nu ai drepturilor regilor, ci ai drepturilor lui Carol cel Mare. Dacă las suverani în Italia, nu o fac pentru ca ei să-mi favorizeze duşmanii şi să-mi dea motive de nelinişte. Vreau să înfăţişaţi toate acestea papei… Dacă aveţi norocul să-l convingeţi, îi veţi face un mare serviciu. Vă previn însă că totul trebuie să se sfârşească până la 1 ianuarie: sau papa va consimţi, şi atunci nu va pierde nimic, sau va refuza, şi atunci am să-i iau statele. Excomunicările nu mai sunt la modă, iar soldaţii mei vor merge fără şovăială unde voi vrea eu…

Când i s-au raportat aceste cuvinte lui Pius al VII-lea, el a declarat:

— Sunteţi mai tari. Veţi fi stăpânii statelor mele când veţi vrea. Veţi dispune după voia voastră de toate resursele pe care ele vi le pot oferi. Nu voi fi niciodată atât de puţin înţelept incit să încerc să vă rezist, dar să nu cereţi încuviinţarea mea expresă, iar împăratul să binevoiască să considere că protestele pe care le voi formula vor avea mai puţin scopul de a-i displace, decât acela de a evita plângerile inamicilor săi, care ar deveni inamicii mei. De altfel, maiestatea-sa poate, oricând vrea, să-şi pună în aplicare ameninţările şi să-mi ia ceea ce posed. Aştept cu resemnare totul şi sunt gata, dacă maiestatea-sa voieşte, să mă retrag într-o mănăstire sau în catacombele Romei… Dacă împăratul ne răstoarnă, urmaşul său ne va ridica.

Luna de miere dintre papă şi împărat s-a încheiat definitiv. Drama începe… La 22 iulie 1807, ca răspuns la un mesaj aproape ameninţător al papei, Napoleon îi adresează lui Eugen o scrisoare de o rară violenţă: „Fiule, am văzut în scrisoarea sanctităţii-sale… că mă ameninţă. Crede oare papa că drepturile tronului sunt mai puţin sacre în ochii lui Dumnezeu decât cele ale tiarei? Au existat regi înainte de a exista papi… Ei vor să mă demaşte în faţa creştinătăţii! Acest gând ridicol nu poate atesta decât o profundă necunoaştere a secolului în care ne aflăm: e o greşeală de dată de o mie de ani. Un papă care ar întreprinde un atare act ar înceta să mai fie papă în ochii mei. Nu l-aş mai considera decât ca pe un antihrist

trimis să răstoarne lumea… Ce vrea să facă Pius al VII-lea? … Să-mi pună tronurile sub interdicţie? Să mă excomunice?… Crede oare că secolul nostru marchează o întoarcere la ignoranţa şi îndobitocirea din secolul al IX-lea?… Desigur, încep să roşesc şi să mă simt umilit de toate neghiobiile pe care trebuie să le îndur din partea curţii de la Roma; şi poate că nu e departe ziua, dacă sanctitatea sa vrea să continue să tulbure treburile statelor mele, când nu-l voi mai recunoaşte pe papă decât ca episcop al Romei!”

În furia lui, Napoleon ajunge chiar să declare că se gândeşte să reediteze în folosul său pasul făcut odinioară de Henric al VIII-lea:

— Nu mă voi teme să unesc bisericile galicană, italiană, germană, poloneză într-un conciliu ca să-mi fac treburile fără papă, şi să pun popoarele mele la adăpost de pretenţiile preoţilor de la Roma… E ultima dată când mai intru în discuţie cu această popime.

Înspăimântat la gândul de a vedea luând naştere o schismă sub pontificatul său, Pius al VII-lea acceptă în silă să închidă porturile sale englezilor. Napoleon cere şi mai mult: Roma trebuie să facă cauză comună cu imperiul şi să se declare „inamicul” tuturor inamicilor Franţei! Atitudine inadmisibilă pentru locţiitorul lui Dumnezeu pe pământ! De data aceasta papa refuză să se supună… şi la 10 ianuarie 1808 generalul Miollis primeşte ordinul să pornească împotriva Cetăţii Eterne.

— Nu vom opune o rezistenţă militară – oftează Pius al VII-lea –, dar vom ordona să se închidă porţile Romei. Ne vom retrage la castelul Saint-Angelo împreună cu persoanele ce vor voi să ne însoţească; nu se va trage niciun foc de armă, pentru că avem oroare de vărsările de sânge, dar va trebui ca generalul vostru să ordone să se spargă porţile. Noi ne vom aşeza la intrarea fortăreţei, soldaţii vor fi obligaţi să treacă peste trupul nostru şi universul creştin va şti că împăratul ordonă să fie călcat în picioare acela care l-a încoronat…

Cardinalii, mai puţin curajoşi, îl fac pe sfântul părinte

să înţeleagă că martiriul n-ar rezolva nimic. Mai bine să se cedeze forţei. Aşteptând sfârşitul tragediei, Pius al VII-lea va suporta cu resemnare jugul şi jignirile ocupanţilor. Se va merge eu necuviinţa până ia a-i remite scrisorile deschise!

Totuşi, papa, această umbră de om, va avea ultimul cuvânt. Napoleon va spune într-o bună zi:

— Nu există în lume decât două puteri: spada şi spiritul... În Cele din urmă, spada este întotdeauna învinsă de spirit.

CAPCANA DIN BAYONNE SAU „POVÂRNIŞUL IREZISTIBIL»

CEL MAI BUN MIJLOC DE
A-ŢI RESPECTA CUVÂNTUL ESTE SĂ
NU ŢI-L DAI NICIODATĂ.
Napoleon

Sfântul părinte a fost nevoit să se plece în faţa blocadei continentale şi, în această primăvară a anului 1808, Napoleon a marcat un nou punct în conflictul dintre el şi Anglia. În schimb, în partea cea mai vestică a Europei, englezii au reuşit mult mai mult decât să facă *comerţ* cu continentul: ei au pus piciorul pe continent, mulţumită bunăvoinţei Portugaliei, devenită un fel de colonie britanică.

La Fontainebleau – în ziua de 15 octombrie 1807 –, Napoleon îi aruncase aceste cuvinte ambasadorului Lisabonei:

— Nu voi răbda să existe un trimis englez în Europa! Dacă Portugalia nu face ce vreau eu, peste două luni casa de Braganţa nu va mai domni în Europa.

Guvernul de la Lisabona, în înţelegere cu Londra, simula o declaraţie de război adresată englezilor, dar Napoleon nu s-a lăsat amăgit de această stratagemă. La 27 octombrie 1807, el ordonă lui Junot, pus în fruntea unei lamentabile armate formate din recruţi, să invadeze Portugalia. Dar, pentru a ajunge la frontiera portugheză, trupele franceze vor trebui să străbată mai multe provincii spaniole. Şi astfel, cazul Portugaliei – care, de altminteri,

cu toată mediocritatea armatei lui Junot, nu va fi decât o promenadă militară – se va transforma în *cazul Spaniei*. Nu pentru că Carol al IV-lea ar vrea să se opună trecerii trupelor franceze de invazie – slugărnicia acestui rege bourbon faţă de Napoleon este de-a dreptul dezgustătoare –, ci tocmai dimpotrivă, pentru că, râvnind la o parte din prada portugheză, regele Spaniei semnează – în aceeaşi zi de 27 octombrie 1807 – un tratat de partaj cu împăratul, devenind astfel aliatul său. De aceea, în mod firesc, când va izbucni la Madrid un conflict de familie ce va degenera rapid într-un conflict naţional, descendentul lui Ludovic al XIV-lea îl va chema în ajutor pe Napoleon.

Nu există personaje mai catastrofale decât membrii familiei regale spaniole – „nişte cretini fără trup, fără suflet şi fără sentimente44, după cum preciza contesa d'Albany – şi este de ajuns să priveşti necruţătorul tablou al lui Goya ca să te convingi că nu exagera de fel. Nişte păpuşi de bâlci! Sunt trei degeneraţi prezentând un prognatism pronunţat: Carol al IV-lea, soţia sa Maria-Luiza şi fiul lor prinţul Asturiilor. Mai e, colac peste pupăză, şi Manuel Godoy, un fel de taur devenit prim-ministru, de douăzeci de ani amant al reginei şi favorit al regelui, care l-a numit pe „scumpul său Manuel44 prinţ al Păcii.

Carol al IV-lea îşi amintea că aparţine familiei Bourbonilor numai atunci când soarta bătăliilor napoleoniene îl obliga pe ministrul său să se apropie de Moscova, de Viena sau de Berlin. împăratul chiar găsise la Potsdam o scrisoare a lui Carol al IV-lea pe care Frederic-Wilhelm o uitase în fuga sa şi în care regele Spaniei se angaja să-i atace pe francezi pe la spate, în timp ce Napoleon se va afla încă pe malurile Elbei!

Este important să amintim de graţioasa propunere menţionată pentru a înţelege dispreţul manifestat de împărat faţă de aceste marionete. Acest dispreţ, pe de o parte, iar pe de altă parte necunoaşterea sentimentelor spaniolilor faţă de monarhia lor îl vor deruta pe Napoleon şi îl vor determina să intervină în evenimentele din Spania. Drama spaniolă va marca astfel prima fisură în edificrul

napoleonian. Proscrisul de pe insula Sfânta Elena va mărturisi mai târziu:

— Am pornit foarte prost această treabă!

În timp ce Junot repurtează victoria care îi va aduce titlul de duce d'Abrantes şi ocupă Lisabona, în timp ce familia regală de Braganga pleacă spre Brazilia, Murat – marele-duce de Berg şi de CLeves –, devenit locţiitorul general al cumnatului său, trece Pirineii cu misiunea de a-l înspăimânta pe Carol al IV-lea prin simpla sa prezenţă, constrângându-l să-şi părăsească tronul şi să se îmbarce şi el pentru America.

Spaniolii nu-i primesc prea rău pe francezi, crezând că vin să elibereze ţara şi pe rege de dictatura lui Godov. Napoleon nu s-a înşelat de loc: la Aranjuez, un castel lipsit de unitate ce se întinde melancolic pe un mal înalt al fluviului Tajo, Carol al IV-lea, văzându-şi statul ocupat în parte de trupele napoleoniene, intenţionează să-şi părăsească regatul şi să plece în Lumea Nouă. Nu este el şi „rege al Indiilor Occidentale şi Orientale"? Dar fiul său Ferdinand, prinţ al Asturinor, „inimă de tigru şi cap de ca tir", cum îl caracterizează cu amabilitate mama sa, se opune proiectului. I se va opune chiar cu forţa, ameninţa el!

La zece leghe depărtare, Madridul intră îndată în fierbere. Manifestanţii, conduşi de câţiva mari seniori, partizani ai moştenitorului tronului, se îndreaptă spre Aranjuez, vin să bată în grilajele castelului, apoi iau cu asalt palatul lui Godoy. Personajul odios este luat prizonier. E aruncat într-un grajd, unde inamicul său prinţul Asturiilor, îl vizitează. „Godoy – scrie un ofiţer prezent – era într-o stare de plâns… cu obrazul însângerat şi atât de slăbit din cauza pierderii de sânge dintr-o rană de la pulpă, încât nu se putea ţine pe picioare". Favoritul cade la picioarele prinţului, spunându-i:

— Cer îndurare maiestăţii-voastre!

Ferdinand îi răspunde calin:

— Manuel, uiţi că tatăl meu mai trăieşte.

— Ei bine, alteţa-voastră să-mi ierte jignirile!

— Manuel, ocările pe care mi le-ai adus sunt iertate, dar ai de dat socoteală Spaniei pentru răul pe care i l-ai făcut.

Apoi, prinţul Asturiilor se arată la o fereastră şi declară mulţimii:

— Domnilor, răspund de acest om. I se va intenta un proces şi va fi pedepsit potrivit cu gravitatea crimelor lui.

Ferdinand vorbeşte deja ca stăpân, după cum a explicat foarte bine Jacques Chastenet. Din ajun, evenimentele şi-au urmat cursul, iar Godoy a presimţit viitorul imediat. Aceiaşi mari seniori care aţâţaseră revolta l-au asediat pe rege, repetându-i că înlăturarea favoritului său n-ar fi de ajuns pentru a abate mânia populară şi că numai o abdicare în favoarea lui Ferdinand ar putea preîntâmpina revoluţia care ameninţă.

Carol al IV-lea se înclină şi semnează – cu trufaşa lui semnătură, *Eu*, *Regele* – acest text resemnat: „Cum infirmităţile mele obişnuite nu-mi permit să mai suport multă vreme greaua povară a guvernării regatului meu şi având nevoie, pentru sănătate, să duc o viaţă privată într-un climat mai temperat, am hotărât, după o matură chibzuinţă, să abdic în favoarea fiului meu mult iubit, prinţul Asturiilor”.

Iată-l deci pe Ferdinand al VII-lea ajuns rege al tuturor Spaniilor. Dar, pentru a-l salva pe scumpul amant al soţiei sale, Carol al IV-lea îi scrie la 12 martie lui Murat, care se află la El Molar, la porţile Madridului: „Vă conjur să-l vestiţi pe împărat că-l rog să obţină punerea în libertate a sărmanului prinţ al Păcii, care suferă doar pentru vina de a fi fost prietenul Franţei, şi, totodată, să ne îngăduie să plecăm într-o ţară care să ne convină în tovărăşia numitului prinţ”.

Iar regina, cu o uluitoare inconştienţă, scrie şi ea: „Marele-duce să obţină din partea împăratului să se dea regelui, soţul meu, mie însămi şi prinţului Păcii cele necesare pentru a trăi toţi trei laolaltă într-un loc care să convină sănătăţii noastre, fără autoritate şi fără intrigi”.

Murat, care a refuzat să-l recunoască pe Ferdinand al

VII-lea, ordonă chiar a doua zi ocuparea Madridului, sugerându-i lui Carol al IV-lea să-şi reia – provizoriu – coroana şi să-i adreseze lui Napoleon această precizare: „Am fost silit să abdic, dar, pe deplin încrezător în momentul de faţă, în mărinimia şi geniul marelui om, ce mi s-a dovedit întotdeauna prieten, am luat hotărârea de a mă conforma întru totul la tot ceea ce marele om va da

cide în privinţa sorţii mele, a reginei şi a prinţului Păcii. Adresez maiestâţii-voastre protestul meu împotriva evenimentelor de la Aranjuez şi împotriva abdicării mele. Mă predau şi mă încredinţez în întregime inimii şi prieteniei maiestăţii-voastre44.

Murat, bineînţeles, speră ca, mulţumită acestei încurcături, să obţină de la imperialul său cumnat coroana Spaniei. Napoleon nu are de loc această intenţie şi îi pune în vedere marelui-duce de Berg şi de Clèves: „Mă voi gândi la interesele voastre particulare, nu vă gândiţi singur la ele... Niciun proiect să nu vă preocupe şi să nu vă

determine purtarea: aceasta mi-ar dăuna şi v-ar dăuna de asemenea, şi mai mult decât mie44. împăratul, socotind că cumnatul său nu. Înţelege absolut nimic din această problemă, precizează: „Domnule mare-duce de Berg, mă tem să nu mă înşelaţi asupra situaţiei din Spania şi să nu vă înşelaţi singur... Să nu credeţi că atacaţi o naţiune dezarmată şi că e de ajuns să vă arătaţi trupele pentru a supune Spania. Revoluţia de la Aranjuez dovedeşte că spaniolii au energie. Aveţi de-a face cu un popor nou: el are tot curajul şi va avea tot entuziasmul oamenilor pe care pasiunile politice nu i-au uzat. Aristocraţia şi clerul sunt stăpânii Spaniei. Dacă se tem pentru privilegiile şi pentru existenţa lor, vor organiza contra noastră ridicări în masă, care vor putea eterniza războiul. Am partizani; dacă mă prezint în postura de cuceritor, nu-i voi mai avea. Prinţul Păcii este detestat fiindcă e învinuit că a dat Spania pe mâna Franţei..."

Dar ce se întâmpla cu aşa-zisul Ferdinand al VII-lea?

„Prinţul Asturiilor – adaugă împăratul – nu are niciuna din calităţile necesare conducătorului unei naţiuni; aceasta nu a constituit o piedică pentru a fi transformat într-un erou, în scopul de a ni-l opune. Nu vreau să se facă uz de violenţă faţă de persoanele din această familie: nu este niciodată util să te faci odios şi să aţâţi ura44.

Napoleon nu prea apreciază iniţiativele luate de „Spadasin44: „Nu aprob hotărârea luată de alteţa-voastră imperială de a ocupa cu atâta grabă Madridul. Trebuia să ţineţi armata la zece leghe de capitală... Intrarea voastră în Madrid, neliniştindu-i pe spanioli, i-a slujit considerabil lui Ferdinand... Să nu bruscaţi de loc lucrurile; eu pot aştepta la Bayonne, pot să trec Pirineii şi, fortificându-mă spre Portugalia, să conduc războiul din această pante". După cum se vede „proiectele lui Napoleon niu sunt stabilite. El socoate necesar să-i alunge pe Bourboni din Spania „pentru a fi sigur de tronul Franţei", dar ce să facă apoi cu această ţară, ce pare să se destrame pe zi ce trece tot mai mult?

— Mi se oferă două soluţii – explică el.

— Ori să pun stăpânire pe întreaga Spanie şi să înscăunez acolo un prinţ din familia mea, sub pretextul de a răzbuna revolta unui fiu împotriva tatălui său, a unui supus împotriva regelui său, ori să-mi însuşesc şi să alipesc la Franţa provincia nordică a Spaniei, tratând cu Ferdinand al VII-lea şi recunoscându-l, cu condiţia acestei cedări, rege al Spaniei şi ai indiilor.

Va fi preferată. prima soluţie, cea mai puţin înţeleaptă: anexarea întregii Spânii. Napoleon adresează atunci fratelui său Louis, regele Olandei, aceste vestite rânduri: „Regele Spaniei a abdicat; prinţul Păcii a fost aruncat în închisoare… Am hotărât să pun un prinţ francez.pe tronul Spaniei. Climatul Olandei nu vă convine. Mă gândesc la persoana voastră pentru tronul Spaniei. Răspundeţi-mi categoric. Dacă vă numesc rege al Spaniei, veţi accepta?…”

Louis, vexat de a se vedea mutat ca un subprefect – ba chiar „indignat”, după cum cutează să declare –, refuză şi Joseph este acela care primeşte ordinul să-şi schimbe tronul Neapolelui cu cel al Madridului. Napoleon îşi aminteşte că e corsican şi face greşeala de a voi să-şi asocieze clanul la norocul său, un noroc ce depăşeşte scara valorilor umane. Nu numai că fraţii săi sunt total nepregătiţi pentru sarcina ce le incumbă – inteligentul Lucien rei uzând mereu să intre în sistem fără soţia sa –, dar, mai mult, ei se consideră nişte regi *de drept*.

— Nu eşti rege ca să te supui, va ofta Murat, care uită că i-a spus cândva lui Napoleon cu multă dreptate:

— Celui mai mare om care a existat îi trebuie cel mai puternic imperiu; după ce aţi creat conţi, duci şi prinţi ai imperiului, vă trebuie şi *regi ai imperiului*.

Formula este bună, dar Louis, Jerorne, Joseph – ba, în curând, şi Murat – vorbesc de „popoarele lor”. În spiritul împăratului, suveranii Olandei, Neapolelui sau Westfaliei – şi mâine cel al Spaniei – nu sunt decât nişte viceregi care trebuie să slujească înainte de orice interesele

Franţei şi să nu domnească de cât asupra unor regate înfeudate. Va trebui să mai treacă încă patru ani

până când Napoleon îşi va înţelege greşeala şi va exclama:

— Toţi aceşti francezi pe care i-am făcut regi uită foarte repede că s-au născut în frumoasa Franţă şi că cel mai frumos titlu al lor este acela de cetăţean francez.

Până una-a 1 ta, ei nu sunt nici măcar nişte aliaţi pe care fratele lor, căruia îi datorează totul, să poată conta. La Neapole, Joseph, nefăcând nicio reformă, înconjurându-se numai ide ideologi „s-a dovedit un suveran lamentabil. Războinic la fel de incapabil, deşi dispunea de io armată de patruzeci şi cinci de mii de oameni, n-a încercat nici măcar o debarcare în Sicilia. Mai mult! A lăsat să-i fie luată insula Capri de către englezi, care îşi bat joc de el chiar sub nasul lui, şi cu atât mai insolent.

Totuşi, lui îi oferă Napoleon Spania! Fără îndoială, împăratul n-a pus încă mâna pe coroana lui Carol Quintul. dar nu se îndoieşte de succesul operaţiei. El va exploata într-un chip destul de nedemn, trebuie să recunoaştem, disensiunea profundă dintre doi regi pentru a impune un al treilea…

*

— W

Napoleon părăseşte Parisul la 2 aprilie 1808, pornind spre Bayonne. Broglie, care-l vede în trecere, la Ormes, a remarcat: „Nu mai era acel tânăr prim-consul pe care-l întâlnisem prima oară plimbându-se cu pas sprinten prin sălile de la Tuilerii, oferindu-i braţul drept lui Bourrienne şi ţinând sub cel stâng o mică sabie turcească, zvelt, degajat, cu chipul măsliniu şi privirea aprigă. Chiar ca înfăţişare exterioară se schimbase cu totul. Bustul îi era scurt şi gros, picioarele scurte, cărnoase, chipul pământiu, fruntea pleşuvă, figura imitând medaliile romane. N-aş spune de loc, ca slujnica de la hanul nostru, că în tot ce făcea parcă ar fi avut coroana pe cap şi sceptrul în mină. În ceea ce mă priveşte, n-am văzut nimic de felul acesta. Dar, aflându-mă ca un oarecare în mijlocul mulţimii de gurăească ce se înghesuia pe la porţi când el intra şi ieşea, mi s-a părut că totul în el te făcea să-l vezi pe împărat, şi anume pe împărat în zilele lui cele mai rele”.

Broglie a văzut just: Napoleon pregătea pe atunci b maşinaţie foarte tenebroasă. Cine avea să fie *deus ex machina*? Cine-i va aduce pe Bourboni în capcana de la Bayonne? Cine îl va obliga pe Ferdinand al VII-lea să dispară? Cine îl va face pe Carol al IV-lea să abdice în favoarea lui Joseph Bonaparte?

Generalul Savary, noul duce de Rovigo.

Se poate ghici ce mutră a făcut Murat primindu-l la Madrid, în palatul prinţului Păcii, unde se instalase, pe „jandarmul nr. 1" al lui Napoleon, venit să-i aducă nu numai poruncile stăpânului, ci şi o mare decepţie: tronul Spaniei nu era pentru el! Totuşi, pentru moment, marele-duce de Berg se străduieşte să facă o bună primire ducelui de Rovigo, pe care de fapt îl detestă. Tot astfel, populaţia, convinsă fiind că Napoleon va îmbrăţişa cauza lui Ferdinand al VII-lea şi va ratifica abdicarea nepopularului Carol al IV-lea, îl aclamă pe acela care a patronat executarea ducelui d'Enghien, vărul regilor săi…

Misiunea lui Savary constă mai întâi în a-l amăgi pe canonicul Escoiquiz, fostul preceptor şi duhovnic al noului suveran. Cu o aparentă candoare, Savary expune mirarea lui Napoleon faţă de abdicarea, iar apoi revenirea aliatului său Carol al IV-lea. Spania nu poate avea doi regi! Situaţia trebuie clarificată! De ce Ferdinand al VII-lea, dacă vrea să risipească odce echivoc şi să fie recunoscut suveran al Spaniei de către împărat, nu vine să-şi pledeze el însuşi cauza în faţa maiestăţii-sale imperiale?

Canonicul raportează convorbirea pe care a avut-o cu ducele de Rovigo „regelui Ferdinand", care – nu fără îngrijorare – îi cere lui Savary să-l viziteze. Soarta, nu numai a regatului, ci şi a imperiului francez – căruia Spania îi va fi mormântul –, urmează să se împlinească.

Savary începe prin a semăna îngrijorarea în spiritul lui Ferdinand:

— Împăratul manifestă atâta interes faţă de ceea ce se petrece în Spania, încât se îndreaptă el însuşi spre frontieră; sunt sigur că în acest moment a şi plecat din Paris. El va primi pe drum o corespondenţă, precum şi

multe altele, pe care i le vor adresa diferitele autorităţi de aici. Aveţi motive să vă temeţi că multe rapoarte nu vă sunt atât de favorabile cum păreţi a crede şi că împăratul nu va voi să ia nicio hotărâre înainte de a se fi înţeles cu regele Carol asupra tuturor acestor lucruri.

Ferdinand chibzuieşte… atâta cât îi permite inteligenţa lui limitată. N-ar fi mai bine să i-o ia înainte bătrânului rege? Cu atât mai mult cu cât Savary îl lasă să înţeleagă că împăratul nu va face dificultăţi şi se va înclina în faţa schimbării de domnie. „S-a întâmplat ceea ce se întâmplă în întrevederile de acest gen – explică cu multă justeţe Thiers – generalul a considerat că n-a promis nimic făcându-l să spere totul, iar Ferdinand a crezut că tot ceea ce fusese lăsat să spere i se promisese4.

Ca un şcolar – expresia îi aparţine lui Savary –, nefericitul suveran îl roagă pe general să-l ducă la Napoleon.

Unde va avea loc întâlnirea?

De vreme ce împăratul se îndreaptă spre frontieră, ar accepta oare să vină până la Burgos? Astfel, întrevederea – detaliu important pentru Ferdinand – ar putea avea loc pe teritoriul spaniol. Rovigo nu-i risipeşte aceste iluzii. Dar, bineînţeles, nu este cazul ca împăratul să se aventureze în Spania, şi Savary îi scrie în aceeaşi zi stăpânului său: „Oricine are fericirea de a vă fi devotat se simte bolnav numai la gândul de a vedea pe maiestatea-voastră intrând în Spania; aş dori mai curând să vă văd făcând încă o dată drumul de la Alexandria până la Nil cu douăzeci şi cinci de călăuze decât să întreprindeţi această călătorie, care nu comportă mai puţine primejdii pentru maiestatea-voastră44.

Ferdinand trebuie atras – de bunăvoie sau cu forţa – spre Bayonne! La Bayonne, unde se şi ţese „pânza de păianjen în care se vor prinde nefericitele prăzi regale44. De altfel, ducele de Rovigo – el promite aceasta împăratului – îl va însoţi personal până la Bayonne pe prinţul Asturiilor, „de teamă să nu intervină vreo schimbare în hotărârea lui. Dacă cu acest prilej –

precizează generalul – am urmat în chip constant intenţiile maiestăţiivoastre, aceasta va fi încă o zi fericită în viaţa mea pe care am închinat-o. slujirii voastre44.

La 10 aprilie, dimineaţa, cortegiul porneşte spre nord. Sub pretext că se simte încă obosit în urma călătoriei de la Paris la Madrid, Savary pretinde marelui-scutier al regelui să-i asigure „cai odihniţi la fiecare popas44. Astfel, el nu-l va părăsi pe acela pe care-l consideră prizonierul său.

Sosit la Burgos, Ferdinand este uimit că nu-l găseşte pe împărat. Mareşalul Bessieres, ale cărui trupe sunt cantonate în jurul vechii cetăţi, încearcă să-l liniştească, dar fără prea mult succes. Savary se lansează atunci într-o nouă scenă din repertoriul său. Cu siguranţă că maiestatea-sa imperială îl aşteaptă pe „rege” la Vitoria…

Şi cortegiul sie pune din nou în mişcare.

Bineînţeles, la Vitoria nici pomeneală de împărat. De data aceasta, împotrivirea lui Ferdinand devine energică. El declară cu fermitate că îl va aştepta pe suveranul francez la Vitoria. Cu niciun preţ nu va părăsi statele sale! Colac peste pupăză, unul dintre gentilomii regelui – Cevallos – află că Napoleon încă n-a trecut de Bordeaux.

— Demnitatea stăpânului meu – îi declară acesta ducelui de Rovigo – nu-i permite să facă niciun pas mai departe în direcţia Pirineilor.

— Nu poate fi vorba de demnitate – îi replică Savary – atâta vreme cât Carol al IV-lea refuză să părăsească tronul Spaniei şi cât împăratul este gata să acorde sprijinul său suveranului legitim dacă acesta cere ajutor.

— Dar noi n-avem nevoie de împărat – exclamă spaniolul.

— Ne vom aranja foarte bine şi fără ajutorul lui şi nu vrem să avem de loc de-a face cu el!

— Domnule, iată un răspuns nepotrivit, căci pe lumea aceasta nu faci numai ceea ce vrei, iar dacă împăratul vrea să aibă de-a face cu voi, va trebui, vrând-nevrând, să aveţi de-a face cu el.

— Dar îl puteţi asigura pe rege că împăratul îl va

recunoaşte? – întreabă atunci cu naivitate Cevallos.

— Nu ştiu nimic – ar fi răspuns, zice-se, ducele de P.ovigo –, nu sunt autorizat nici să afirm aceasta, nici să mă îndoiesc şi nu este nicio concluzie de tras din ceea ce pot spune eu în această privinţă, nu cunosc nimic din intenţiile împăratului…

Pentru a le cunoaşte, Savary galopează spre Bayonne, unde îşi întâlneşte stăpânul la castelul Marracq. După ce a ascultat expozeul credinciosului său aghiotant, Napoleon socoate că trebuie să-l urmeze pe Savary pe drumul vicleniei. „Declar alteţei-voastre, spaniolilor şi lumii întregi – îi scrie el lui Ferdinand – că, dacă abdicarea regelui

Carol *a* fost făcută de bunăvoie, dacă el n-a fost silit prin insurecţia şi prin revolta de la Aranjuez, o admit fără nicio dificultate şi recunosc pe alteţa-voastră regală ca rege al Spaniei, Doresc deci să discut cu el această problemă…”

În realitate, Napoleon nu se gândeşte decât să-l „recunoască” pe fratele său Joseph I. Şi, viclean, împăratul adaugă cu o lipsă de bună-credinţă care ne jeneză: „Alteţa-voastră regală cunoaşte gândul meu în întregime. „Vedeţi că oscilez între diverse idei care au nevoie să fie fixate. Puteţi fi sigur că, în toate cazurile, mă voi comporta faţă de voi ca şi faţă de tatăl vostru regele. Aveţi încredere în dorinţa mea de a împăca totul”.

La citirea acestei scrisori, în care este intitulat pur şi simplu alteţă regală, Ferdinand se înfurie. El ia o atitudine cu atât mai hotărâtă, cu cât nişte ţărani înarmaţi, neliniştiţi şi furioşi la gândul că li s-ar putea răpi regele, au venit din împrejurimi, gata să-l apere, şi au ocupat străzile orăşelului. Curtea se împarte în două clanuri: gentilomii care s-au compromis pentru noul rege şi se tem că-l vor vedea pe Napoleon redându-i coroana lui Carol al IV-lea şi cei care pun interesul Spaniei înaintea propriului lor interes şi se aşteaptă la tot ce e mai rău în urma plecării suveranului lor spre frontiera franceză.

— Deplâng Spania – scrie Urquijo, fost ministru al

regelui Carol – şi mă întorc în cotlonul meu ca să plâng!

Temându-se ca Ferdinand să nu ia drumul înapoi spre Madrid, Napoleon îi ordonă lui Bessieres: „Dacă prinţul Asturiilor părăseşte Vitoria şi trece de Burgos pentru a se întoarce la Madrid, veţi trimite după el şi veţi ordona să fie arestat oriunde se va găsi, căci, dacă refuză întrevederea pe care i-o propun, înseamnă că este de partea englezilor, şi atunci nu mai am niciun motiv să-l menajez1.

În locul acestor metode expeditive, Savary preferă să tragă o mare cacealma… lucru care nu prea face cinste memoriei sale. El se prezintă în faţa lui Ferdinand şi îi declară cu autoritate:

— Să mi se taie capul dacă la un sfert de oră după sosirea maiestăţii-voastre la Bayonne, împăratul nu vă va fi recunoscut ca rege al Spaniei şi al Indiilor. El va începe, poate, prin a vi se adresa cu titlul de alteţă, dar curând el vă va numi maiestate, şi totul va fi rezolvat: maiestatea-voastră se va putea întoarce imediat în Spania!

Î) e astă dată – ia 19 aprilie –, Ferdinand acceptă să plece, dar ţăranii se opun. Unul din ei taie chiar hamurile catârilor de la trăsura regală. Ducele de Flnfantado reuşeşte să-i potolească şi cortegiul poate pleca, în sfârşit. spre nord. Poposesc noaptea la Irun, iar a doua zi Savary vede cu bucurie trăsurile ajungând la malul fluviului Bidassoa şi angajându-se pe pod. Duiroc şi Berthier sunt acolo, trimişi înaintea „prizonierului şi nu-i acordă nici ei decât titlul de „alteţă regalai invitându-l la cină, în numele împăratului, la castelul Marracq. Ferdinand se posomorâşte. Este tratat ca prinţ, şi nu ca rege! Indispoziţia lui creşte la vederea casei destul de modeste ce i-a fost rezervată. Este, totuşi, cea mai frumoasă din oraş. Napoleon vine să-şi viziteze oaspetele – cam din întâmplare, ce e drept, fiind tocmai pe cale de a proceda la o trecere în revistă a trupelor pe esplanadă. Prima întrevedere, la care se schimbă simple banalităţi. Problema principală nu este abordată…

Cina se desfăşoară fără incidente, dar nimeni încă nu l-a numit pe Ferdinand „sire”. Abia întors acasă, nefericitul

prinţ primeşte vizita lui Savary. De astă dată, prinţului Asturiilor i se deschid ochii: generalul este însărcinat de împărat cu o misiune groaznică, pe care oricare altul în afara lui ar fi refuzat-o. Dar ducele de Rovigo nici nu se gândeşte la o asemenea eventualitate. I s-a ordonat să-şi anunţe „prizonierulcă maiestatea-sa imperială îl recunoaşte pe Carol al IV-lea ca rege al Spaniei, iar lui, lui Ferdinand, dacă se înclină frumos, îi oferă coroana Etruriei – un mic stat *confecţionat* din Toscana italiană. Ferdinand se înăbuşă de furie. El sare pe balcon Uirlând:

— *Yo soy traido*![13]

Este trădat, într-adevăr, şi de împărat şi, mai cu seamă, de acela care l-a condus spre Napoleon. Aşa cum a scris plin de indignare Cevallos: „Acelaşi om care-i garantase cu capul că totul se va aranja potrivit dorinţelor sale a avut îndrăzneala şi neruşinarea de a se face purtătorul unei propuneri atât de scandaloasei în acest timp, la Madrid, Carol al IV-lea şi soţia sa sunt înspăknântaţi la gândul că fiul lor ar putea să se înţeleagă cu împăratul şi să-i facă rău scumpului lor Godoy – de aceea pornesc şi ei spre Bayonne.

„Nici nu ştiu unde am să cazez atâta lume”, îi scrisese Napoleon Josefinei, dar în schimb ştia foarte bine ce va face cu ei şi nu-i ascunde aceasta canonicului Escoaquiz, la 19 aprilie, chiar în ziua sosirii lui Ferdinand.

— Canonice – îi declară el fără înconjur –, interesele casei mele şi ale imperiului meu cer ca Bouirbonii să nu mai domnească în Spania!

Şi cum nefericitul încearcă să pledeze cauza stăpânului său, împăratul adaugă:

— Împăratul Rusiei, căruia i-am comunicat, la Tilsit, proiectele mele privitoare la Spania, le aprobă şi mi-a dat cuvântul că nu li se va opune. Celelalte puteri se vor feri să facă vreo mişcare. împotrivirea spaniolilor nu va fi niciodată prea redutabilă… I-aş putea pune capăt în orice moment sacrificând două sute de mii de oameni, dar cucerirea Spaniei nu mă va costa nicicând atâta!

13 Sînt trădat (în limba spaniolă în original). — Nota trad.

— Vă veţi crea multe dificultăţi, şi în mod cu totul inutil, prezice canonicul.

Dar Napoleon crede că totul se va termina repede: „Această tragedie, dacă nu mă înşel – îi scrie lui Talleyrand la 25 aprilie –, a ajuns la actul al cincilea; urmează deznodământul”.

Cinci zile mai târziu, Carol al IV-lea şi regina Maria-Luiza sosesc şi ei la Bayonne, însoţiţi de favoritul lor Godoy.

— Cu pielea ei galbenă – îi relatează împăratul Josefinei –, regina aduce cu o mumie. Pare prefăcută şi rea şi e cu neputinţă să-ţi imaginezi ceva mai ridicol.

Văzându-şi fiul, sărmanul rege se năpusteşte literalmente asupra lui:

— N-ai insultat oare îndeajuns părul meu alb? Pleacă. Nu vreau să te mai văd!

Apoi, întorcându-se spre Napoleon, Carol oftează:

— Maiestatea-voastră nu ştie ce înseamnă să ai a te plânge de un fiu!

Napoleon i-ar fi putut răspunde că fraţii şi surorile îi sunt de ajuns pentru a avea experienţa necazurilor de familie, dar, după cum e lesne de bănuit, nu e momentul potrivit pentru glume... Se poate ghici atmosfera nu prea cordială ce domneşte apoi în timpul dineului. Nici măcar uimitoarea atitudine a regelui Spaniei nu reuşeşte să-i înveselească pe cei prezenţi; el a cerut să i se pună în faţă trei carafe cu apă: apă de la gheaţă, apă caldă şi apă ia temperatura camerei şi dozează în chip savant şi minuţios acest amestec înainte de a-l găsi pe placul lui. În această seară, în afară de apa lui, îl mai preocupă ceva: scumpul său Godoy este aşezat la o masă de serviciu. El nu-şi regăseşte calmul decât atun-ci când prinţul Păcii este instalat nu departe de el. Regele poate mânca atunci eu poftă. Este auzit spunând soţiei sale:

— Luiza, mai ia din felul acesta, e foarte bun.

Descendenţii lui Ludovic al XIV-lea sunt acum la discreţia lui Napoleon.

În aceeaşi zi de 30 aprilie, împăratul îi scrie lui

Murat: „E necesar ca în două zile să descurc aceste treburi”. Două zile mai târziu, în adevăr, Carol al IV-lea adresează fiului său o scrisoare, comunicându-i că crimele sale îl împiedică să-i urmeze la tron şi că „Spania n –, ar mai putea fi salvată decât de împărat”. Ca urmare, la 2 mai, Napoleon îi pune marelui-duee de Berg această problemă extraordinară: „Îl desemnez pe regele Neapolelui să domnească la Madrid. Vreau să vă dau regatul Neapolelui sau pe cel al Portugaliei. Răspundeţi-mi imediat ce părere aveţi, căci problema trebuie rezolvată în decurs de o zi”.

Murat răspunde:

„Torente de lacrimi curg din ochii mei când vă răspund. Aţi arătat cât de bine cunoaşteţi inima mea când maiestatea-voastră a gândit că vă voi cere să rămân alături de voi, sire. Da, v-o cer, da, vă implor… Obişnuit fiind cu favorurile voastre, deprins să vă văd în fiecare zi, să vă admir, să vă ador, să primesc de la maiestatea-voastră totul, cum aş putea vreodată singur, lăsat de capul meu, să îndeplinesc îndatoriri atât de vaste, atât de sacre? Mă consider incapabil de aceasta. Vă implor, lăsaţi-mă lângă maiestatea-voastră. Puterea nu face întotdeauna fericirea; fericirea nu se află decât în afecţiune. Eu o găsesc lângă maiestatea-voastră!”

Murat va refuza oare? Nu, a crede aceasta ar însemna să nu-l cunoşti bine. El adaugă foarte repede:

„Sire, după ce am exprimat maiestăţii-voastre durerea şi dorinţele mele, trebuie să mă resemnez. Mă pun la ordinele voastre. Totuşi, făcând uz de permisiunea ce mi-o daţi de a alege între Portugalia şi Neapole, n-aş putea ezita: dau preferinţă ţinutului unde am mai comandat şi unde voi putea sluji în chip mai util pe maiestatea-voastră; prefer Neapole şi trebuie să aduc la cunoştinţa maiestăţii-voastre că nu voi accepta cu niciun preţ coroana Portugaliei”.

Iată deci regatul Neapolelui căpătuit! Cu Lisabona, se va vedea mai târziu! Dar, temându-se ca fratele său să nu se supere că e obligat să schimbe Neapole pe Madrid,

împăratul îi laudă lui Joseph cadoul spaniol: „Nu e tot una cu regatul Neapolelui: unsprezece milioane de locuitori, peste o sută cincizeci de milioane venituri, fără a mai socoti imensele venituri şi posesiunea tuturor Americilor. Este, de altfel, o coroană care te situează la Madrid, la trei zile de Franţa, acoperind total una din frontierele ei”.

Joseph se înclină, ca şi marele-duce de Berg. Aşa cum va remarca Chateaubriand: „Împăratul a îndesat cu o singură mişcare aceste coroane pe capetele celor doi proaspeţi regi, iar ei au plecat fiecare la locul său, ca doi recruţi ce şi-au schimbat între ei chipiurile”.

Totuşi, la 2 mai, ziua când Napoleon a făcut acest schimb de regi, Carol al IV-lea încă nu abdicase. Lucrul va fi înfăptuit la 5 mai. În acea zi, regele Spaniei îi va ceda statele sale lui Napoleon, cu singura condiţie „de a respecta integritatea teritorială a regatului şi de a nu tolera pe cuprinsul lui altă religie decât cea catolică”. În schimb, Carol şi Maria-Luiza vor primi Compiègne, Chambord şi şase milioane de franci anual. Singur Ferdinand continuă să reziste şi, în mod legal, se poate considera încă rege al tuturor Spaniilor.

Deodată, tot la 5 mai, soseşte la Bayonne ştirea sângeroasei insurecţii madrilene de la 2 mai – faimosul *dos de mayo* –, viguros înăbuşită de mamelucii lui Murat –, care au intrat cu caii în mulţime la *Puerta del Sol*, dând prilej în acea zi spaniolilor să se creadă din nou în epoca luptei contra maurilor! Evenimentul îi va permite lui Napoleon să joace cu abilitate ultimul act al dramaticei capcane de la Bayonne. De fapt, Ferdinand nu are niciun amestec în dezlănţuirea insurecţiei – pricinuită de plecarea Infanţilor sau, mai bine zis, de răpirea lor –, dar împăratului i se oferă astfel un bun pretext! El a primit ştirea revoltei în timpul unei plimbări călare şi a galopat de îndată spre Bayonne. După ce l-a chemat pe prinţul Asturiilor la tatăl lui, Napoleon îl acuză că ar fi aţâţat revolta. Carol al IV-lea aprobă.

— A curs – urlă el – sângele supuşilor mei şi cel al soldaţilor marelui meu prieten Napoleon! Nu eşti străin de

acest măcel!

Regina, ca o furie, îşi insultă apoi copios fiul, îl tratează de bastard şi cere „să fie dus la eşafod44. Napoleon nu pretinde chiar atât:

— Dacă până la miezul nopţii – îi declară lui „Ferdinand al VII-lea44 – nu-l recunoaşteţi pe tatăl vostru ca rege legitim şi nu faceţi cunoscut acest lucru la Madrid, vă voi trata ca pe un rebel.

Ferdinand, înspăimântat, cedează în sfârşit. Nu mai este decât un prizonier ce va pleca să trăiască îndărătul gratiilor aurite ale castelului din Valengay, cu Talleyrand ca temnicer.

— O veţi putea aduce acolo pe doamna de Talleyrand împreună cu patru sau cinci doamne – îi recomandă Napoleon viicemarelui-eleotor al său. – Dacă prinţul Asturiilor s-ar ataşa de vreo femeie frumoasă, n-aş vedea în aceasta niciun inconvenient.

Cât despre Carol al IV-lea, Maria-Luiza şi inevitabilul Godoy, aceştia se instalează câteşitrei la Compiègne, apoi Ja Marsilia şi, în sfârşit, la Roma.

Napoleon încă nu-şi dă seama că treaba a fost rău pornită. El consideră chestiunea ca fiind încheiată şi rămâne la Marraoq. După ce cortina a căzut asupra tragicelor zile de la Bayonne, este de *o* încântătoare bună dispoziţie şi, împreună cu Josefina, se zbenguie ca un tânăr însurăţel. Împăratul face băi de mare. Fiecare dintre acestea este obligatoriu însoţită de „o recunoaşte/e acvatică pentru a preîntâmpina vreo surpriză a englezilor”. Tot timpul cât Napoleon se bălăceşte, un detaşament de cavalerie din gardă „cercetează marea, înaintând în larg atât de departe cât e posibil fără prea mult pericol44. Revenit pe plajă, împăratul aleargă după soţia sa, o împinge în valuri şi-i ia papucii, aruncându-i departe. Josefina râde fericită… şi are impresia că se vede iarăşi în epoca Consulatului.

La 7 iunie, Napoleon îl primeşte pe noul rege al Spaniei, care, cu toată seriozitatea, se va proclama „*Don José primero*, prin graţia lui Dumnezeu rege al Castiliei, al Aragonului, al celor Două Sicilii, al

Ierusalimului şi ai Nava-rrei…” Joseph nu uită să amintească suveranitatea sa asupra insulelor Canare, asupra Inidiilor Orientale şi Occidentale şi, continuând în acelaşi sens, se intitulează şi „arhiduce al Austriei, duce de Burgundia, de Brabant, de Milano şi conte de Habsburg”… în sfârşit, el găseşte foarte firesc să primească din partea predecesorului său Ferdinand aceste rânduri de felicitare: „Rog pe maiestatea-voastră catolică să primească jurământul pe care i-l datorez, precum şi pe cel al spaniolilor ce se află cu mine”. Lipsa de demnitate a predecesorului nu-şi găseşte egal decât în inconştienţa succesorului…

La fel de inconsecvent, Murat, câteva săptămâni mai târziu, va putea scrie şi el: „Joachim-Napoleon, prin graţia lui Dumnezeu şi prin Constituţia statului rege al celor Două Sicilii, mare amiral al imperiului, către preaînaltul, preaexcelentul, preaputernicul şi preamărinimosul principe Napoleon, prin graţia lui Dumnezeu împărat al francezilor, rege al Italiei, protector al Confederaţiei Rinului, preascumpul şi iubitul nostru frate, cumnat –, aliat şi confederat”.

— Ia te uită, au să încarce atâta măgarul, încât se va prăbuşi sub samar, va exclama mama sa, umila ţărancă. Jeanne Loubieres, soţia cârciumarului Murat. Exclamaţie ce poate fi considerată ca un fel de corespondent al faimosului *pourvou que ga doure* al doamnei mame…

În acest timp, o sută douăzeci de deputaţi trebuie să se reunească la Bayonne pentru a-l proclama rege al tuturor Spaniilor pe *don José primero*. *Or*, optzeci de reprezentanţi lipsesc la apel. E însă prea puţin pentru a-l descuraja pe împărat! El se şi gândeşte că prin Spania ar putea trece în Maroc, şi de acolo să ocupe Algeria şi Tunisia. Nici nu bănuieşte că, pentru preoţii spanioli, Buonaparte este omul revoluţiei, anticrist în persoană, cel care a cutezat să se atingă de suveranii lor, adică de zeii lor. De îndată ce se află amănunte privitoare l-a capcana de la Bayonne – toată Spania ia foc.

Câtuşi de puţin neliniştit, împăratul îi explică ţarului

cu placiditate: „Trimit maiestăţii-voastre Constituţia pe care a dat-o Junta spaniolă. Dezordinele din această ţară ajunseseră la un grad greu de imaginat. Silit să mă amestec în afacerile sale, am ajuns, prin *forţa irezistibilă* a evenimentelor, la un sistem care, asigurând fericirea Spaniei, asigură, totodată, liniştea statelor mele… Am motive să fiu satisfăcut de toate persoanele cu ranguri, avere sau educaţie. Numai călugării, care ocupă jumătate din teritoriu, prevăzând în noua ordine a lucrurilor curmarea abuzurilor, agită ţara”.

Agitaţie! Numai nişte călugări!… Zeci. şi zeci de mii de oameni se vor revolta la strigătul de: *Moarte necredincioşilor*! Şi acesta va fi cel mai cumplit dintre războaie! Pentru prima oară, foştii soldaţi ai revoluţiei vor trebui să lupte nu contra regilor, ci împotriva unui popor care-şi apără libertatea hăituindu-i pe cotropitori la cotiturile drumurilor şi masacrându-i nu numai eu furie, ci şi cu cruzimea cea mai feroce.

Napoleon încă se mai încăpăţânează şi trimite dincolo de Pirinei întăriri ce-i vor permite lui Joseph, după bătălia de la Medina de Rioseco, să intre – la 20 iulie – în capitala sa. Două zile mai târziu va exploda ca o bombă ştirea faimoasei capitulări de la Baylen a generalului Dupont: 17 242 de oameni insuficient de oţeliţi, sufocaţi de căldură, însetaţi, supraîncărcaţi de prăzi, sunt făcuţi prizonieri de cei 30.000 de soldaţi din armata lui Castanos.

Predarea este îngrozitoare: în sunetele muzicii spaniole, învinşii ies din bivuacuri cu drapelele fâlfâind în vânt, în bătaia tobelor, cu tunurile în fruntea fiecărui batalion, şi defilează în perfectă ordine, prezentând arma ca la război, între cele două şiruri ale armatei spaniole. Fiecare soldat vine să-şi depună armele, fiecare vânător îşi predă calul. „Scrâşnesc şi acum din dinţi de turbare – va spune căpitanul Tascher. – îmi înghit lacrimile de ruşine şi de furie. Aud şi acum, voi auzi toată viaţa mea această muzică odioasă, care mă face să tresar cu fiecare notă a ei! Voi avea mereu în faţa ochilor bucuria aceea insultătoare şi îmi vor răsuna în urechi strigătele ucigaşe ale ţăranilor,

care-şi făceau semne arătând că aşteaptă ca în curând să ne înfigă cuţitele în beregată”. Această soartă va fi rezervată soldaţilor lui Joseph. Ei, învinşii de la Baylen, vor pleca să moară pe pontoanele de la Cadix şi pe insula Cabrera, în timp ce generalii se vor putea întoarce la Toulon cu bagajele lor… Cântărită cu balanţa raţiunii – vor spune învingătorii –, victoria noastră e de domeniul miracolului”. Acest eveniment, ale cărui repercusiuni sunt infinite, va preceda cu puţin capitularea lui Junot la Cintra – la 30 august – în faţa armatei engleze comandate de un nou venit: sir Arthur Wellesley, viitorul duce de Wellington…

Împăratul află la Bordeaux vestea catastrofei şi mânia lui este nemăsurată.

— E o ticăloşie! – strigă el.

Câteva zile mai târziu, cu prilejul unei treceri în revistă, văzându-l pe generalul Legendre, şef de stat-major al nefericitului învins de la Baylen, se va arunca literalmente asupra lui. „Cu chipul contractat şi privirea cumplită, cu o expresie ameninţătoare în cel mai înalt grad şi cu glasul tunător, aşa încât fiecare din ofiţerii şi soldaţii prezenţi să-l poată vedea şi auzi…”, va striga:

— Cum de îndrăzniţi să vă mai arătaţi, când vestea ruşinii voastre s-a răspundit pretutindeni, când dezonoarea voastră e înscrisă pe fruntea tuturor bravilor? Da, ai noştri au roşit din pricina voastră până în îndepărtata Rusie, şi Franţa va roşi şi mai mult atunci când, prin procedura înaltei Curţi, i se va aduce la cunoştinţă capitularea voastră. Unde s-a mai văzut o armată capitulând pe un câmp de bătălie? Capitulezi într-o fortăreaţă, când ai epuizat toate resursele şi ai făcut uz de toate mijloacele de rezistenţă, când, după ce duşmanul a reuşit să pătrundă, ţi-ai primit nenorocirea cu demnitate, ţinându-i piept şi respingând trei asalturi, când nu-ţi mai rămâne niciun mijloc de a rezista, nicio speranţă de a primi ajutor… Dar pe un câmp de luptă, soldatul se bate, domnule, iar când capitulează în loc de a se bate, merită să fie împuşcat. Războiul are riscurile lui, poţi fi şi învins. Poţi fi făcut

prizonier. Mâine mi s-ar putea întâmpla şi mie. Francisc I a fost făcut prizonier şi a suportat întâmplarea cu cinste, dar, dacă eu aş cădea vreodată prizonier, aceasta nu s-ar întâmpla decât după ce m-ar bate cu patul puştii.

— Voiam să salvăm artileria, va încerca să explice Legendre.

— Nu artileria voiaţi s-o salvaţi! – va exclama împăratul –, ci furgoanele, adică ce-aţi adunat din jafuri.

Credeţi că mai puteţi înşela pe cineva? Dacă n-aţi fi ţinut la aurul murdar cu care vă erau încărcate furgoanele mai mult decât la onoare, aţi fi înţeles care vă era datoria; dar voi n-aţi mai fost nici francezi, nici generali, n-aţi mai fost decât nişte hoţi şi nişte trădători.

În sfârşit, înainte de a pleca, el va mai spune:

— De aceea, ca supus, ceea ce aţi săvârşit capitulând este o crimă; ca general, este o stupiditate! Ca soldat, este o laşitate; ca francez, este cel dintâi ultragiu pângăritor adus celei mai nobile dintre glorii!

Napoleon a părăsit Bordeaux-ul şi îşi petrece noaptea la Fontenay-le-Comte, când un curier îi aduce vestea că insurecţia triumfă pretutindeni dincolo de Pirinei şi că Joseph se pregăteşte să abdice. De furie, împăratul sparge un lighean mare de faianţă ce i se adusese pentru a face o baie de picioare. A doua zi după Baylen, într-adevăr, *don José primero* a trebuit să-şi abandoneze capitala împreună cu soldaţii săi. Apoi, capitularea lui Junot l-a obligat să se apropie de Pirinei! Ducele d’Abrantes se îndreaptă atât de rapid spre frontieră, încât Napoleon îi va putea scrie la 16 august: „Armata parcă ar fi comandată de inspectori ai poştelor, nu de generali. Cum poţi evacua Spania fără nicio raţiune, fără a şti măcar ce face inamicul

Ruşinea îl face pe împărat să se sufoce:

— Am o pată aici, îi declară Josefinei arătând spre reverul hainei.

Cumplita aventură a început. Între Napoleon şi fratele său Joseph au fost schimbate scrisori, care rezumă bine situaţia:

„Sire, nu sunt înspăimântat de situaţia mea, dar este

unică în istorie: nu am aici nici măcar un singur partizan.

„Aveţi un mare număr de partizani în Spania, dar sunt intimidaţi. Sunt toţi oamenii cinstiţi. Nu trebuie să vi se pară ceva extraordinar să vă cuceriţi regatul. Filip al V-lea şi Henric al IV-lea au fost şi ei nevoiţi să şi-l cucerească pe al lor".

„Nu, sire, greşiţi, oamenii cinstiţi nu sunt de partea nea, după cum nu sunt nici ticăloşii. Gloria voastră va eşua în Spania. Mormântul meu va învedera neputinţa voastră… 4

Joseph, rege filosof, după cum s-a spus, prevedea pe atunci viitorul cu mult mai clar decât Napoleon. „Forţa irezistibilă a evenimentelor44 avea să-l ducă pe împărat până la prăpastie.

SPANIA SAU „NODUL FATAL»

CEA MAI MARE GREŞEALA PE

CARE AM FĂCUT-O ESTE EXPEDIŢIA DIN SPANIA.

Napoleon

— Sunteţi prea tânăr, domnule, pentru a reprezenta cea mai bătrână monarhie din Europa!

Cu aceste cuvinte îl primise Napoleon pe Metternich. numit, în 1806, la treizeci şi trei de ani, ambasador la Paris.

— Sire – a răspuns noul diplomat înclinându-se –, vârsta mea este aceea pe care o avea maiestatea-voastră la Austerlitz.

În gura unui austriac – învinsul de ieri –, acest compliment era o culme a linguşelii.

După trei ani de ambasadă şi a doua zi după ruşinea de la Baylen, Metternich vede situaţia cu limpezime: căderea lui Napoleon este inevitabilă. De aceea, împăratul Francisc, cu speranţa în suflet, crede că a sosit momentul să-şi pună imperiul pe picior de război. Napoleon nu întârzie să afle aceasta:

— Austria se înarmează şi devine insolentă! – exclamă el.

Înapoindu-se la Paris, îl întreabă pe Metternieh la 14 august:

— Dar. cine vă atacă, pentru a vă gândi să vă apărați?

Cu multă clarviziune, ambasadorul își sfătuiește atunci stăpânii să fie prudent. A ataca – sau a sili „Molohul 14 să atace – este, după părerea lui, prematur. Ca atare, încă la 23 august, Metternieh îi declară lui Napoleon că Francisc de Austria, dezolat la gândul de a-i fi displăcut, își dezarmează trupele și că îi va face plăcere să-l recunoască pe *don José primero ca* rege al Spaniei. Metternieh nu precupețește cuvintele liniștitoare. Napoleon poate fi liniștit: între cei doi împărați nu poate fi vorba decât de o „sfadă de îndrăgostiți44. Într-o bună zi, Napoleon îl va numi pe viitorul cancelar „jongler diplomatic44; acum se preface că îi dă crezare:

— Consider deci totul terminat, conchide el.

Nu are nevoie, în adevăr, decât de opt luni de răgaz, opt luni care, cel puțin așa crede el, trebuie să-i îngăduie să-l înscăuneze din nou pe Joseph pe tronul Spaniei.

Împăratul are impresia că „flirtul44 său cu țarul începe să se cam răcească. Înflăcărarea aproape amoroasă de la Tilsit se va stinge deja? Desigur, Alexandru, de îndată ce a primit știrea despre capitularea de la Baylen, i-a declarat lui Caulaincourt: „Napoleon mă va întâlni în împrejurări dificile44, dar aceasta nu-l va opri ca prin Kurakin, ambasadorul său la Viena, să dea Habsburgilor acest sfat:

— Lucrul cel mai înțelept pentru Austria mi se pare că ar fi să rămână spectatoare liniștită a luptei pe care Napoleon o va susține în Spania. Va avea timp destul să ia, după aceea, atitudinea pe care i-o vor sugera împrejurările.

Sfârșitul acestei declarații demonstra dublul joc al țarului. Pentru moment trebuia adormită vigilența împăratului francezilor… ce va fi mai departe, avea să se vadă mai târziu! Și Alexandru nici nu dorea altceva – în timp ce prietenul său de la Tilsit se afla într-o situație mai delicată – decât să ia „atitudinea44 sugerată de „împrejurări44.

Napoleon, simțind vag răceala „tânărului și bunului

împărat44 şi vrând să-şi păstreze toată libertatea de acţiune dincolo de Pârâinei, propune o întâlnire, pe care Alexandru se grăbeşte s-o accepte. În ceea ce-l priveşte, el doreşte să obţină din partea Franţei o semnătură în alb pentru a avea mână liberă în direcţia provinciilor dunărene. În schimb, el va aproba cucerirea Spaniei.

Locul întrevederii este ales: Erfurt, pe malurile râului Gera, nu departe de Weimar, chiar în inima Germaniei. Vor mai fi convocaţi acolo, pentru sfârşitul lunii septembrie 1808, şi regii Bavariei, Saxoniei, Württembergului, precum şi prinţii Confederaţiei Rinului.

— Vreau – anunţă Napoleon – ca, înainte de a începe, împăratul Alexandru să fie uluit de strălucirea puterii mele!

Îndată, întreaga curte de la Tuilerii se agită. „Fiecare – ne spune Talleyrand – se zbate să fie acolo”. Caulaincourt, bineînţeles, nu va lipsi, iar împăratul îi vorbeşte despre „părerile sincere pe care ar dori să le audă de la împăratul Alexandru, ca un sfat prietenesc, ca o dovadă de interes, cu privire la oportunitatea pentru el a unei noi căsătorii, la *necesitatea* de a avea copii, pentru a-şi *consolida* opera şi a-şi întemeia dinastia…

Caulaincourt, care nutreşte pentru Josefina o infinită prietenie – tatăl său fusese cât pe ce s-o ia în căsătorie pe prea vesela văduvă a domnului de Beauharnais –, nu se poate abţine să nu-şi manifeste tristeţea.

— Vreau să văd – explică Napoleon – dacă Alexandru îmi este cu adevărat prieten, dacă-l interesează cu adevărat fericirea Franţei, căci eu o iubesc pe Josefina. Niciodată nu voi fi mai fericit. Dar astfel vom cunoaşte opinia suveranilor asupra acestui act, care va fi pentru mine un sacrificiu. Familia mea, Talleyrand, Fouché, toţi oamenii de stat mi-o cer în numele Franţei. De fapt, un fiu v-ar oferi mult mai multă stabilitate decât fraţii mei, care nu sunt iubiţi şi care sunt destul de puţin capabili. L-aţi vrea poate pe Eugen? Adopţiunile nu sunt o bază bună pentru dinastiile noi.

Napoleon se gândeşte la un moment dat să-i ceară lui

Alexandru mina surorii sale, marea-ducesă Caterina, şi îl trimite pe Talleyrand la ţar ca să pregătească întrevederea.

— Dragul meu Talleyrand – îi spune el –, trebuie să fiţi la Erfurt cu o zi sau două înaintea noastră... îl cunoaşteţi bine pe împăratul Alexandru şi îi veţi vorbi folosind limbajul potrivit.

Să vedem deci ce limbaj consideră domnul prinţ de Benevento *potrivit* cu interesele stăpânului său, acum, când propriile sale interese nu mai coincid cu cele ale lui Napoleon.

— Sire – îi va spune Talleyran. d ţarului –, ce căutaţi aici? Maiestăţii-voastre îi este dat să salveze Europa, şi nu veţi reuşi decât ţinându-i piept lui Napoleon. Poporul francez este civilizat, dar suveranul său nu este civilizat. Suveranul Rusiei este civilizat, dar poporul său nu este civilizat. De aceea, suveranul Rusiei trebuie să fie aliatul poporului francez. Rinul, Alpii, Pirineii sunt cuceririle Franţei. Celelalte sunt cuceririle împăratului. Franţa nu ţine la ele!

Şi era abia în toamna anului 1808!

Domnul de Talleyrand este ferm hotărât să-şi trădeze stăpânul. Dintre toate greşelile ireparabile săvârşite în ultimele douăsprezece luni – de la crearea regatului Westfaliei în cap cu Jérôme, acest fermecător şi amuzant rege de operetă, de la numirea la comandamentul din Lisabona a incapabilului Junot, un personaj de o bolnăvicioasă exaltare, de la ocuparea Romei, de la capcana întinsă la Bayonne, urmată de ridicolul cadril de regi la Madrid şi la Neapole –, trimiterea lui Talleyrand la Erfurt ca mandatar diplomatic este, de bună seamă, greşeala ce va apăsa cel mai greu asupra viitorului imperiului.

Ascultându-l pe ministrul lui Napoleon dezvăluindu-i gândurile sale cele mai ascunse, Alexandru tresare plin de speranţă.

Şi aceasta nu este totul! Prinţul de Benevento îl face apoi pe ţar să înţeleagă limpede că, departe de a calma

Austria, el trebuie, dimpotrivă, să împingă Viena să se înarmeze, pentru, ca Alexandru să poată avea la un moment dat alături de el un aliat puternic, care-i va permite să învingă pe cel ce a perturbat Europa.

Încă de la primele convorbiri, Napoleon este mirat că nu-l mai găseşte pe prietenul său ţarul „la fel de înţelegător" ca la Tilsit.

— A devenit neîncrezător, îi mărturiseşte el lui Caulaincourt.

Trecuse pe acolo Talleyrand!

Între două convorbiri, stăpânii Europei, ca şi la Tilsit, se plimbă prin oraş. La 7 octombrie, Napoleon vizitează împreună cu ţarul câmpul de bătălie de la Jena – pelerinaj care trebuie să-i fi făcut plăcere regelui Prusiei... Pe malul râului Saale se aud din nou împuşcături, dar de astă dată are loc doar un măcel cinegetic. A doua zi, Napoleon îi scrie Josefinei: „Am vânat pe ei mpul de bătălie de la Jena. Am dejunat în locul unde odinioară îmi petrecusem noaptea în bivuac. Am fost la balul din Weimar. împăratul Alexandru dansează, eu nu. Patruzeci de ani sunt patruzeci de ani".

Într-o zi, Alexandru, trecând călare peste un şanţ, scapă sabia. Tânărul paj Victor Oudinot o ridică.

— Păstrează această armă şi s-o aduci la mine, ordonă Napoleon.

Ţarul, surprins, nu intervine.

Întors la palatul său, Napoleon îi spune lui Constant:

— Păstrează această sabie a lui Alexandru şi dă-i lui Oudinot una dintr-ale mele.

Apoi, adresându-se pajului:

— Du această armă fratelui meu împăratul Rusiei şi roagă-l în numele meu să consimtă la schimbul armelor noastre.

Oudinot se duce la ţar, care îi mulţumeşte şi pare emoţionat. Marele-duce Constantin, care e de faţă, exclamă:

— Să ştiţi, domnule Oudinot, că dacă augustul dumneavoastră stăpân mi-ar fi dat una din săbiile sale, nu

m-aş fi despărţit de ea nici în somn.

„Când i-am raportat aceste cuvinte lui Napoleon – va relata Oudinot –, el mi-a poruncit să-i duc imediat mareluiduce o sabie, care a fost primită cu exclamaţii de bucurie, deşi nu era întru totul identică cu cea pe care o purta de obicei împăratul44.

Aparent, domneşte înţelegerea. Mulţimea regilor şi prinţilor se înghesuie pentru „a fi aproape de cel care împarte totul: tronuri, mizerii, temeri, speranţe…” Un parter de regi şi de prinţi…

— O platbandă, precizează cineva.

Vulturul planează şi îi interpelează pe suverani: Rege al Bavariei! Rege al Saxoniei! Rege al Württembergului! Se afirmă că ar fi ajuns chiar să spună: „Tăceţi din gură, rege al Bavariei, uitaţi-vă la om înainte de a vă ocupa de strămoşii lui!”

Se poate citi în instrucţiunile sale către mareşalul Oudinot, guvernator la Erfurt: „Pentru regi, zece soldaţi din gardă şi niciun om călare!” Călăreţii sunt, într-adevăr, rezervaţi celor doi împăraţi… Totul e prevăzut! Un tambur-major din garda imperială ordonă oamenilor săi pe tonul cel mai serios:

— Un singur răpăit: *e doar un rege*!

Într-o seară, având la di capta sa pe ţar, pe regele Westfaliei şi pe cel al Württembergului, iar la stânga pe regele Saxoniei şi pe cei al Bavariei, Napoleon îl aude pe prinţul-primat vorbind despre Bula de Aur, pe care o datează „din 1409 u. Îndată, Napoleon îl corectează pe arhiepiscop:

— A fost promulgată în 1356, sub domnia împăratului Carol al IV-lea.

— E adevărat, sire, am greşit. Dar cum se face că niaiestâtea-voastră ştie atât de bine aceste lucruri?

— Când eram un simplu locotenent secund de artilerie…

Se poate bănui ce efect produce această frază. Iar împăratul continuă:

— Pe vremea când aveam *onoarea* de a fi un simplu

locotenent secund de artilerie, am rămas trei ani în garnizoană la Valence. Nu-mi plăcea viaţa mondenă şi trăiam foarte retras. Printr-o fericită întâmplare, locuiam în apropierea unui librar instruit şi deosebit de amabil… Am citit şi am răscitit toate cărţile lui şi n-am uitat nimic!

Ca un bun impresar, el a convocat capetele de afiş de la Comedie-Française şi pe cei mai mari aşi ai bucătăriei franceze. Toată lumea se crede pe scenă, chiar şi Alexandru, care – la teatrul din Erfurt – se ridică şi îi strânge mâna vecinului său Napoleon când îl aude pe Talma exclamând în *Oedip*:

Prietenia unui om mare este un dar al zeilor.

Trebuie adăugat şi aparte-ul ţarului, rostit pe când se întorcea la domiciliul său:

— Bonaparte mă ia drept un prost; cine râde la urmă râde mai bine.

Goethe – prezent şi el la Erfurt – a fost convocat într-o zi la orele unsprezece, şi trebuie să-l lăsăm să relateze scena: „Împăratul îşi ia dejunul, aşezat la o masă mare, rotundă. În dreapta lui, la câţiva paşi depărtare de masă, Talleyrand stă în picioare. În stânga lui, foarte aproape de el, Daru, cu care se întreţine asupra contribuţiilor ce trebuie strânse. împăratul îmi face semn să mă apropii. Rămân în picioare în faţa lui, la distanţa cuvenită. După ce m-a privit cu atenţie, îmi spune:

— Sunteţi un om.

Mă înclin. El mă întreabă:

— Ce vârstă aveţi?

— Şaizeci de ani.

— Vă ţineţi bine. Aţi scris tragedii?

Răspund ceea ce este neapărat necesar.

Ia cuvântul Daru… Vorbeşte despre mine aşa cum ar fi putut vorbi şi criticii cei mai favorabili din Berlin, cel puţin recunoşteam în cuvintele lui ideile şi modul lor de a gândi. Adaugă că am tradus opere franceze, şi în special *Mahomet* al lui Voltaire. împăratul remarcă:

— Nu e o piesă bună.

Şi arată într-un mod foarte amănunţit în ce măsură

se potrivea învingătorului lumii un portret atât de puţin favorabil.

Apoi aduse în discuţie *Werther*, pe care îl studiase, pare-se, din scoarţă în scoarţă. După diferite consideraţii, toate foarte juste, el indică un pasaj şi îmi spuse:

— De ce aţi procedat aşa? E împotriva naturii.

Şi dezvoltă acest punct de vedere cu o mare luciditate şi intrând în multe detalii. L-am ascultat cu seninătate şi i-am răspuns surâzând, cu un aer satisfăcut:

— Nu ştiu dacă mi s-a mai adresat acest reproş. îl găsesc perfect just şi mărturisesc că, în acest pasaj, există ceva contrariu adevărului.

Apoi am adăugat aceste cuvinte:

— Ar trebui, poate, să aveţi oarecare indulgenţă pentru poetul care se serveşte de un artificiu abil pentru a produce anumite efecte ce ar fi puţi.it să fie obţinute cu greu pe o cale mai simplă şi mai naturală.

Împăratul păru satisfăcut şi reveni la dramă. El făcu observaţii ce dovedeau o profundă capacitate de înţelegere, ca un om care studiase scena tragică cu atenţia unui judecător de instrucţie şi care simţise bine că defectul teairului francez era îndepărtarea de natură şi de adevăr. Dezvoltând această temă, el dezaprobă dramele în care fatalitatea joacă un rol important.

— Aceste piese aparţin unei epoci obscure. De altfel, ce vor să spună cu fatalitatea lor? Politica este fatalitatea…

Trebuie să remarc aici că am avut putinţa să admir, în cursul conversaţiei, modul variat în care îşi exprima aprobarea. Rar se întâmpla să asculte rămânând imobil. Clătina capul cu un aer gânditor sau spunea: «Da!» sau «E bine! > sau altceva…

După ce vorbea, adăuga:

— Ce spune despre asta *domnul Goet*?…”

În momentul despărţirii, împăratul desprinde de pe pieptul său Crucea Legiunii de Onoare şi o prinde pe pieptul *domnului Goet*, apoi pleacă să se întâlnească cu ţarul.

Convorbirile trenează… ba chiar se împotmolesc.

„După opt zile – va povesti Caulaincourt –, fiecare mai sonda încă terenul, încercând să descopere până unde mergeau pretenţiile adversarului, fără a le putea pătrunde în întregime…”

Cei doi se observă unul pe altul.

Chestiunea Spaniei se află tot timpul ca un al treilea între cei doi interlocutori şi Napoleon îi explică într-o zi lui Caulaincourt:

— Desigur, a fost acolo un concurs de împrejurări supărătoare, chiar neplăcute, dar ce importanţă are aceasta pentru ruşi? Ei n-au fost atât de delicaţi în chestiunea împărţirii şi subjugării Poloniei. Spania mă ţine ocupat departe de ei, chiar de lucrul ăsta au nevoie; aşadar, sunt încântaţi.

În cursul aceleiaşi convorbiri, Caulaincourt îşi permite să-i arate împăratului că „proiectele sale” 11 înspăimântă la fel de mult pe ţar, ca şi pe austrieci:

— Fiecare se crede ameninţat. Teama impune tăcere statelor mici, iar Austria recurge la arme tot din pricina fricii pe care o resimte, la fel ca toată lumea.

— Dar ce proiect mi se atribuie? – întreabă Napoleon.

— Acela de a stăpâni singur, răspunde ambasadorul.

— Dar Franţa este destul de mare! Ce aş putea dori?

Nu-mi sunt oare de ajuns treburile mele din Spania, războiul contra Angliei?

— Ar fi, desigur, mai mult decât ar trebui ca să-l ţină ocupat pe oricine altul decât pe maiestatea-voastră; dar prezenţa trupelor voastre în Germania, hotărârea de a vă păstra poziţiile pe Oder, totul dă de bănuit – lucru de care, în ceea ce mă priveşte, mărturisesc maiestăţii-voastre că sunt convins – că aveţi alte proiecte şi că ambiţia voastră nu este satisfăcută.

Cum să fie potolite aceste temeri, pe care împăratul le consideră nejustificate?

— Ce soluţie vedeţi, Caulaincourt?

— Retrageţi-vă trupele din Germania, sire, nu păstraţi decât o poziţie, ca o chezăşie că vă vor fi plătite contribuţiile, şi lumea va sta liniştită.

Şi cum Caulaincourt dezvoltă această idee, repetând-o de mai multe ori, Napoleon exclamă râzând:

— Nu vă pricepeţi deloc la afaceri.

Între ţar şi Napoleon, punctul de fricţiune constă, pe de o parte, în problema provinciilor dunărene, pe care Alexandru doreşte să le invadeze, şi, pe de altă parte, în refuzul împăratului de a evacua poziţiile de pe Oder.

— Pot oare – încearcă Napoleon să-i explice ţarului – să-mi părăsesc poziţia din Prusia, cu alte cuvinte să slăbesc poziţia mea în Germania, tocmai în momentul când, profitând de dificultăţile mele din Spania, Austria mă ameninţă?... Nu ar fi în interesul alianţei, în momentul când ne pregătim să întreprindem un demers atât de important pentru a aduce Anglia în situaţia de a cere pace, ca noi să apărem uniţi, iar eu puternic în ochii inamicului nostru comun?

Ţarul ar fi preferat, totuşi, să vadă Franţa mai puţin înaintată în inima Europei...

— Aliatul meu, prietenul meu – continuă Napoleon – îmi poate propune oare să părăsesc singura poziţie de unde pot ameninţa flancurile Austriei dacă mă atacă în timp ce trupele mele se află în sudul Europei, la patru sute de leghe depărtare de ea? Ceea ce eram dispus să fac acum patru luni nu pot face azi... Şederea pieiungită a unor trupe în Prusia nu poate nelinişti Rusia, atunci când eu îmi scot toate forţele din Cei mania pentru a le duce în peninsulă.

Această sinceritate ar fi putut, fără doar şi poate, să-l emoţioneze pe Alexandru dacă Talleyrand nu şi-ar fi asumat sarcina să-i deschidă ochii. Napoleon simte rezerva învinsului de la Austerlitz. El insistă:

— Aceste măsuri vă dovedesc încrederea pe care o am în voi. Aveţi şi voi încredere în mine şi nu distrugeţi prin îngrijorări neîntemeiate efectul pozitiv al înţelegerii noastre... Dacă aş evacua poziţiile de pe Oder, voi le-aţi evacua pe cele dunărene. Interesul vostru este să rămâneţi acolo, pentru că aveţi certitudinea că vi se va ceda Valahia şi Moldova. Poarta otomană, văzând că mu trebuie să

nădâjduiască la nicio intervenţie din partea mea, se va grăbi să subscrie la condiţiile pe care i le veţi dicta…

Argumentul are oarecare greutate, dar ţarului îi vine greu să se resemneze. Napoleon îl simte din ce în ce mai reticent. Într-o zi, împăratul se înfurie şi îşi aruncă pălăria la pământ.

— Sunteţi violent, iar eu sunt încăpăţânat – remarcă Alexandru, calm.

— La mine, cu mânia nu câştigi nimic. Să discutăm, să argumentăm, sau plec.

Napoleon îl reţine. Dar lui Talleyrand, care râde, probabil, pe înfundate, Napoleon îi mărturiseşte:

— N-am făcut nimic. L-am întors pe toate feţele, dar are spiritul îngust şi n-am putut înainta nici cu un pas!

— Sire – declară Talleyrand cu aerul cel mai serios din lume –, cred că maiestatea-voastră a făcut mult de când sunteţi aici, căci împăratul Alexandru este cu totul fermecat!

— Vă lăsaţi amăgit de el – constată Napoleon.

— Dacă mă iubeşte atâta, de ce nu semnează?

Şi Caulaincourt îşi aude stăpânul oftând.

— Alexandru al vostru e încăpăţânat ca un catâr. Face pe surdul când e vorba de lucruri pe care nu vrea să le audă. Aceste afurisite afaceri spaniole mă costă scump! …

În cele din urmă, Napoleon şi Alexandru cedează amândoi şi se semnează un tratat: Rusia putea să pună stăpânire pe Finlanda şi pe provinciile dunărene, iar Franţa era liberă să cucerească Spania! Cât despre Austria, clacă s-ar fi arătat reticentă faţă de împărţire sau dacă ar fi îndrăznit să atace imperiul francez, ţarul şi Napoleon şi-ar fi unit forţele contra ei. „Totul merge bine – îi scrie Napoleon Josefinei –, sunt mulţumit de

Alexandru. Probabil că şi el de mine! Dacă ar fi fost femeie, cred că aş fi făcut din el amanta mea. Voi fi la tine peste puţin timp. Fii sănătoasă şi să te găsesc grasă şi proaspătă”.

Napoleon a încercat să vorbească ţarului despre o

eventuală căsătorie cu marea-ducesă Caterina, dar, devenit deodată timid, nu a mai cutezat să se aventureze. Talleyrand este acela care a primit răspunsul lui Alexandru la delicata întrebare:

— Dacă n-ar fi vorba decât de mine, mi-aş da bucuros consimţământul; dar nu este singurul consimţământ ce trebuie obţinut.

Desigur, Caterina îl detesta pe *Buonaparte*, totuşi, pe atunci nimeni nu se sinchisea să ceară părerea fetelor cu privire la căsătoria lor – mai cu seamă cinci era vorba de o prinţesă!... Dar, în primul rând, însăşi ţarina mamă n-ar fi autorizat niciodată o astfel de căsătorie cu „aventurierul corsican".

La 14 octombrie, „satisfăcuţi de aranjamentele realizate", dar „nemulţumiţi unul de altul", cei doi împăraţi îşi iau rămas bun pe drumul spre Weirnar, după ce s-au îmbrăţişat în prezenţa statelor lor majore.

Nu aveau să se mai revadă niciodată.

Cancelarul austriac Stadion îl primeşte pe baronul Vincent –, trimis la Erfu-rt ca „informator", şi poate trage concluzia din convorbirile care s-au încheiat: „Dacă războiul nu intră în calculele lui Napoleon, el trebuie să intre neapărat în ale noastre".

Această mărturisire dovedeşte că nu trebuie căutată întotdeauna în aceeaşi parte persoana răspunzătoare de războaiele napoleoniene...

Cu Austria, Napoleon se va reîntâlni la Wagram, dar deocamdată trebuie repus pe tron *don José primero*. De îndată ce s-a întors, Napoleon anunţă pe membrii Corpului legislativ:

— Plec peste câteva zile ca să mă pun personal în fruntea armatei mele şi, cu ajutorul lui Dumnezeu, sper să-l încoronez la Madrid pe regele Spaniei şi să-mi înalţ acvilele deasupra forturilor Lisabonei.

Nu puţini sunt deputaţii care primesc cu răceală această veste. Războiul din Spania este cât se poate de nepopu-Iar, şi aceasta în toate partidele. După cum explică Barante, „diferitele opoziţii s-au întâlnit într-un punct

comun: cauza spaniolă, deja simpatică vechilor regalişti, inspira interes liberalilor”. Cât despre soldaţii Marii Armate – aceşti soldaţi care aveau să-i lipsească atât de mult lui Napoleon în războaiele sale din 1809 şi 1812 împotriva Austriei şi Rusiei –, ei se vor bate dincolo de Pirinei fără niciun entuziasm. Aici nu mai e vorba de a-şi vărsa sângele pentru o cauză franceză, ci pentru a salva coroana incapabilului Joseph. Indisciplina îşi va face apariţia în cursul acestei cumplite campanii, şi un ofiţer – colonelul de Gonneville – va auzi pe unul din oamenii săi strigând la adresa împăratului:

— Trageţi-i o dată un glonte!

„Şi ei se vor acuza de laşitate pentru că n-au făcut-o”.

k k

La 29 octombrie, Napoleon părăseşte Parisul, pornind spre Spania, şi la 3 noiembrie îşi întâlneşte noua armată la Bayonne. După ce au abandonat Madridul, cei cincizeci de mii de oameni aflaţi teoretic sub comanda lui Joseph stau, demoralizaţi, în campamente dincoace de Ebru. Napoleon se pregăteşte să li se alăture şi să arunce asupra Spaniei o sută cincizeci de mii dintre cei mai buni soldaţi ai săi, pentru care, de altfel, echipamentul nici n-a sosit. „Am primit raportul vostru din 2 noiembrie împreună cu listele anexate – scrie împăratul adresându-se generalului Dejean.

— Rezultă din el că voi avea la Bayonne optzeci şi trei de mii de perechi de încălţăminte, o sută patruzeci de mii de cămăşi, douăzeci şi trei de mii de raniţe, treizeci şi nouă de mii de chipiuri şi un număr mare de mantale. Toate acestea sunt poveşti de adormit copiii. Nu am nimic, sunt gol, armata mea duce lipsă de toate, iar birourile voastre îşi bat joc de mine. Furnizorii sunt nişte hoţi care vor fi plătiţi, iar eu nu voi avea nimic. În serviciul vostru de furnituri, totul merge ca vai de lume; cei care-l conduc sunt proşti şi pungaşi. Nimeni nu a fost vreodată mai mizerabil slujit şi trădat”.

Toate acestea nu-l împiedică pe împărat ca, încă a doua zi, la 4 noiembrie 1806, să intre în Spania. Aceasta e

probabil ziua când. cu prilejul unei treceri în revistă, un sublocotenent i-a declarat că „deţinea de patru ani acest grad fără să fi avut posibilitatea de a avansa”…

— Eu – i-a răspuns împăratul râzând – am fost şapte ani locotenent, şi totuşi aceasta nu a dăunat avansării mele.

La 5 noiembrie ajunge la Vitoria şi îi cere fratelui său să nu se mişte de acolo până când Madridul nu-i va fi smuls „acelei canalii lăudăroase”, care nu avea altă vină decât fidelitatea faţă de monarhia sa legitimă… Lecţia primită – fuga pe rupte ce urmase înfrângerii de la Baylen – nu prea l-a învăţat minte pe Joseph. Ei îşi închipuie că e un mare războinic… şi nu mai vorbeşte de „mormântul” său!

— Nu sunt mulţumit de rege – îi declară împăratul lui Roederer.

— Nu mi-a plăcut cum l-am găsit. Vrea să fie linguşit. A devenit un rege în toată regula… Joseph îşi închipuie că cineva poate fi general atunci când i se năzare să vrea acest lucru. El vorbeşte mereu de şarlatania necesară unui comandant. Fără îndoială, un comandant trebuie să posede o doză de şarlatanie, dar îi sunt absolut necesare şi unele talente care îi lipsesc regelui: privirea de ansamblu, hotărârea.

Roederer ştie să-l tragă de limbă pe Napoleon, iar împăratul îi mărturiseşte:

— Eu îmi ştiu întotdeauna poziţia, am întotdeauna situaţiile în faţa ochilor. Cunosc în orice moment poziţia trupelor mele. Îmi place tragedia, dar, dacă aş avea toate tragediile din lume deoparte şi nişte rapoarte operative de cealaltă parte, n-aş lăsa niciun rând din aceste rapoarte operative fără să-l citesc cu atenţie. Astă seară am să le găsesc în camera mea şi n-am să mă culc până inu le citesc… Generalii nu-şi asumă răspunderea unor ordine în care nu au încredere; astfel de ordine sunt prost executate. Alexandru mi-a spus adesea: „Simt că eu nu sunt împărat ca maiestatea-voastră pentru că depind de generalii mei…” Eu am o singură pasiune, o singură iubită:

Franţa, şi mă culc cu ea. Franţa nu m-a înşelat niciodată, nu-mi precupeţeşte sângele şi comorile ei. Dacă am nevoie de cinci sute de mii de oameni, ea mi-i dă. Vreau ca şi fraţii mei să fie la fel ca mine. Spania trebuie să fie franceză, iar dacă ia un moment dat voi socoti cu cale să alipesc Franţei câteva provincii spaniole, o voi face.

În ziua aceea, împăratul se gândeşte să nu-şi mai repună fratele pe tron, acest tron pe care trebuie mai întâi să-l recucerească. În câteva zile, urmându-şi tactica, Napoleon nimiceşte aripa stângă anglo-spaniolă comandată de Blake, distruge aripa dreaptă inamică condusă de Palafox, apoi înaintează asupra centrului, adică spre Burgos, unde operează marchizul de Belveder în fruntea armatei din Estramadura. Bassieres, Mouton şi Lasalle efectuează străpungerea, şi spaniolii fug spre Madrid.

Trupele franceze pornesc în urmărirea lor prin sălbaticul masiv Sierra de Guadarrama, care se înalţă ca o barieră în calea lor. Îl străbate un singur drum, care duce prin pasul Somosierra. Dar trecătoarea, mai puţin prăpăstioasă decât a descris-o Ségur, este puternic păzită de trupele inamice, comandate de Benito San Juan. Trecerea def ileului pare imposibilă.

— Nu cunosc acest cuvânt! – protestează împăratul, care se află în această clipă pe podul de peste râul Durabu.

Şi îl trimite pe unul dintre ofiţerii săi de ordonanţă, Philippe de Ségur, la Korjietulski, comandantul eseadronului polonez, oprit în faţa defileului.

— Domnule comandant – îl anunţă viitorul general de Ségur –, împăratul ne ordonă să atacăm imediat.

Colonelul Pire din vânătorii de gardă exclamă:

— E cu neputinţă!

— I s-a spus împăratului, dar nu crede!

— Ei bine – răspunde Pire –, uită-te şi dumneata şi vezi dacă diavolul, care zice-se e obişnuit cu focul, ar putea să treacă pe aici…

Colonelul îi arată ofiţerului de ordonanţă drumul ce urcă prin amfiteatrul mărginit de „grămezi de stânci”. Pe

culme se zăreşte o redută înzestrată cu şaisprezece tunuri, în timp ce douăzeci de batalioane sunt desfăşurate în semicerc în jurul culmii, împiedicând trecerea defileului.

Ségur consideră, totuşi, că nu se poate da înapoi: ordinul este categoric. Korjietulski se înclină. Cu săbiile scoase din teacă, cu pistoalele în mâna rămasă liberă, cu frâul între dinţi… polonezii pornesc la atac. Pe culme, armele pârâie, din toate părţile plouă cu mitralii – o ploaie deasă, ucigătoare, necruţătoare. Polonezii fac să răsune strigătul lor de luptă, amestecat eu strigăte de durere. Doar o mină de oameni ajung în partea de sus a defileului. Infanteria îi urmează, şi în rândurile inamicului începe debandada. Benito San Juan, viind să-i oprească pe fugari, este împuşcat de către aceştia împreună cu ofiţerii săi! Napoleon, emoţionat, se descoperă în faţa soldaţilor din cavaleria uşoară poloneză care au supravieţuit atacului eroic:

— Sunteţi cu toţii demni de vechea mea gardă; vă recunosc drept cea mai vitează cavalerie a mea!

Drumul spre Buitrago, apoi drumul spre Madrid sunt libere. Napoleon ajunge în capitală şi la 3 decembrie, în cortul său, ridicat în faţa porţilor cetăţii, primeşte din mâinile lui Thomas de Morla capitularea oraşului.

Ce se va întâmpla acum cu Joseph, care a primit încuviinţarea să se alăture fratelui său? Aşa cum va spune împăratul la 7 decembrie: „Nu era vorba de a reedita cazul lui Filip al V-lea, care îşi uitase prima naţionalitate, mergând până la a deveni inamicul nepotului său Ludovic al XV-lea”. De aceea, în proclamaţia sa către spanioli, Napoleon îşi precizează gândul:

— Nu refuz să cedez drepturile mele de cucerire regelui dacă cei treizeci de mii de cetăţeni ai Madridului vor da exemplu provinciilor. Depinde de voi ca această Constituţie să fie încă legea voastră. Dar, dacă toate eforturile mele sunt inutile şi voi nu răspundeţi încrederii mele, nu-mi va rămâne decât să vă tratez ca pe nişte provincii cucerite şi să-mi pun fratele pe alt tron. Voi pune atunci coroana Spaniei pe fruntea mea şi voi şti să-i fac pe

cei răi s-o respecte.

Don José primero îi propune împăratului să abdice, idee pe care Napoleon face marea greşeală de a o respinge. Mai târziu, el va regreta amarnic lucrul acesta: – Era omul cel mai incapabil şi exact contrarul a ceea ce ar fi fost necesar!

Şi Joseph redevine rege, spre cea mai mare nenorocire a tuturor a, cu excepţia amatorilor de lupte cu tauri, pe care suveranul le reînfiinţează, asistând la ele cu o pasiune demnă de un adevărat spaniol. Plin de bunăvoinţă, el se duce, într-adevăr, la procesiuni cu întreg statul său major, se preface că mănâncă cu poftă *orez a l-a valenciana*, preparat cu prea mult ulei, care îi provoacă greaţă. Toate acestea nu împiedică marea majoritate a poporului său să-l considere rege al Spaniei „prin graţia diavolului!” sau să-l numească „sclav încoronat”. Spaniolii, care au admis ca regina lor să-şi afişeze legăturile cu G-odoy sub ochii prea înţelegători ai lui Carol al IV-lea, nu iartă noului lor suveran faptul că-i plac femeile, care, sub pana duşmanilor lui, devin nişte „prostituate ordinare”. Dimpotrivă, când Joseph se va putea duce la Sevilla, în februarie 1809, el va redeveni popular. Nu se prea ştie de ce – poate în calitatea sa de *aficionado*[14] –, el va fi adulat, asemuit cu un trimis al lui Dumnezeu, copleşit de daruri, în timp ce – aşa cum ne relatează unul dintre aghiotanţii săi – „preoţii şi călugării vin să-i sărute mâinile de dimineaţă până seara”.

Dar deocamdată încă n-am ajuns acolo! Pentru moment, Napoleon hotărăşte să-i alunge pe englezi din peninsulă. Venind din Portugalia, sir John Moore a trecut treizeci de mii de oameni în Spania şi cinci mii de uniforme roşii au debarcat în La Coruna. Vor „să facă pe grozavii”, o anunţă împăratul pe Josefina, părăsind în grabă, la 22 decembrie 1808, castelul Chamartin. Pentru a-i ieşi înainte inamicului ce se îndreaptă spre Madrid, pentru a-l împinge înapoi şi a-l arunca în mare, Napoleon trebuie să străbată din nou Sierra…

14 Pasionat al corridelor (în limba spaniolă în original). — Nota trad.

A fost un marş cumplit.

Sosind la poalele masivului Guadarrama chiar în aceeaşi zi, Napoleon află că batalioanele din avangardă, bătute de viscol, orbite de ninsoare, dau înapoi. împăratul ordonă ca toţi soldaţii din acelaşi pluton să se ţină de braţ ca să nu fie doborâţi de vânt. Cavaleria descalecă şi trebuie să meargă în aceeaşi ordine. Caii urmează, ţinuţi de dârlogi. Ca să dea exemplu, împăratul împarte statul major în mai multe grupe şi se plasează între Larmes şi Duroo. Ofiţerii", luându-se de braţ", pornesc înainte şi urcă panta muntelui, în pofida violenţei vâmtului îngheţat, a ninsorii ce le biciuieşte obrajii şi a poleiului, care-i face să se poticnească la fiecare pas. v\scensiunea durează patru ore cumplite. Ajunşi la jumătatea coastei, mareşalii şi generalii, încălţaţi cu cizme înalte de cavalerie, nu mai pot înainta… Napoleon pune atunci să fie cocoţat călare pe un tun; statul-major procedează la fel: „Am continuat să înaintăm în acest echipaj grotesc – va povesti Marbot – şi am ajuns, în sfârşit, la mănăstirea situată pe creasta muntelui…"

Ieşind din trecătoare şi lăsându-se să alunece la vale pe zăpada ce acoperea versantul opus, Napoleon exclamă:

— Afurisită meserie!

În zilele următoare, înaintarea în mijlocul elementelor dezlănţuite continuă – absurdă, smintită, neomenească, împăratul grăbeşte pasul, suferind, pătimind ca şi oamenii săi, prefăcându-se că nu le aude blestemele. „Bombănitorii bodogănesc:

— Mai rău ca ocnaşii!

Armata continuă să meargă înainte, urmărind să taie retragerea englezilor, care se îndreaptă în marş forţat spre coastă. În nerăbdarea lui de a-l ajunge pe inamic, Napoleon îşi sileşte oamenii să efectueze acest marş dificil în numai trei zile, tocmai în momentul când nopţile sunt cele mai lungi din tot anul. „Rar mi-a fost dat să fac un marş atât de greu – relatează generalul Marbot o ploaie îngheţată ne pătrunde până la piele, oamenii şi caii se înfundă într-un teren mlăştinos; nu se poate avansa decât

cu cele mai mari eforturi şi, cum toate punţile au fost tăiate de englezi, infanteriştii noştri sunt nevoiţi să se dezbrace de cinci sau de şase ori pe zi, să-şi pună armele şi efectele pe cap şi să intre goi-puşcă în apa îngheţată a râurilor pe care le au de străbătut. Trebuie s-o spun eu mult regret: am văzut trei bătrâni grenadieri din gardă aflaţi în imposibilitate de a continua acest marş penibil şi care, nevrând să rămână în urmă, de teamă să nu fie torturaţi şi măcelăriţi de ţărani, şi-au zburat creierii cu propriile lor arme!”

— Sunt un soldat viteaz – declară unul dintre aceşti desperaţi –, m-aţi văzut la luptă! Nu vreau să dezertez, dar asta mă depăşeşte.

„Şi, spunând aceste cuvinte – ne istoriseşte, la rândul său, viitorul mareşal de Castellane –, el îşi lipeşte ţeava puştii de tâmplă, apasă pe trăgaci cu piciorul şi cade”.

La 28 decembrie, împăratul galopează spre Valderas, luând-o înaintea tuturor trupelor sale. Pichetul de cavalerie îl urmează cu multă greutate în galopul său îndrăcit. Mai mulţi cai fără călăreţi vin din urmă, ţinuţi de căpăstru. Napoleon este în adevăr un călăreţ nenorocit, n-are nicio ţinută pe cal, aşa că vimătorii din escortă duc cu ei întotdeauna cinci sau şase animale de schimb şi, când calul împăratului se prăbuşeşte sub el, îi aduc îndată un altul, gata îngeuat.

Ajungând la Valderas, se constată că, totuşi, cavaleria engleză s-a retras. Plouă acum torenţial, drumurile sunt nişte mocirle îngrozitoare. Din întreaga gardă pedestră, numai o sută de oameni ajung, la căderea nopţii, în Valderas.

La 2 ianuarie 1809, înainte de a ajunge la Astorga, împăratul primeşte numeroase veşti: Austria se reînarmează de zor şi răceala ţarului se face simţită. Fapt şi mai grav, Talleyrand şi Fouché s-au împăcat. Nimănui nu-i venea să creadă! Au fost văzuţi, la 20 decembrie 1808, ţinându-se de braţ şi vorbindu-şi pe tonul cel mai amabil. Ce completează? Unii afirmă că l-ar fi auzit pe ducele de Otranto spunând în cursul seratei:

— E smintit, dă foc pretutindeni!… Trebuie s-o sfârşim cu el!

La nadul său, Talleyrand ar fi repetat din nou că dezaproba acest descreierat război din Spania – tocmai el, care, în mod perfid, îşi sfătuise stăpânul să-l pornească… Fouché, care în *Memoriile* sale pretinde că i-ar fi vorbit şi el lui Napoleon despre viesparul spaniol, se gin dea, desigur, la moartea eventuală a împăratului – a acestui împărat fără moştenitor. Noul război cu Austria părea inevitabil, şi se pare că Napoleon vrea să amâne mereu repudierea Josefinei! Cei doi complici, pe care interesele îi apropiaseră, se gândiseră oare la Murat sau la Bernadotte ca succesor al lui Napoleon?

Împăratul, evident, nu putea cunoaşte textul depeşei trimise de Metternieh la Viena în 4 decembrie, dar poate că Napoleon, a cărui intuiţie era extraordinară, ghicise şi el ceea ce a scris viitorul cancelar curţii sale în ziua aceea: „Doi oameni ocupă în Franţa primul loc în opinia publică şi au ea mai mare influentă în acest moment: domnii de Talleyrand şi Fouché. Altă dată opuşi ca vederi şi interese, împrejurări independente de ei i-au apropiat; nu mă tem să avansez că, în a, cest moment, scopul lor şi mijloacele în vederea atingerii lui sunt identice; ele oferă şanse de reuşită pentru că sunt conforme dorinţelor unei naţiuni excesiv de obosite în urma unei lungi serii de eforturi, înspăimântată de imensitatea drumului pe care vrea să i-l impună în continuare stăpânul actual al destinului ei, al unui popor la fel de puţin dispus ca şi oricare altul de a susţine cu preţul sângelui şi averii sale proiecte care nu mai sunt decât planuri personale ale acestui stăpân”.

Fouché şi Talleyrand se gândiseră oare încă pe atunci, la sfârşitul anului 1808, la căderea zeului? O cădere ce nu s-ar fi datorat acelui faimos obuz despre care se vorbea pe atunci adesea când împăratul era văzut expunându-se focului inamic şi care, potrivit cuvântului favorit al lui Napoleon”, nu fusese încă turnat”.

Josefina, înzestrată şi ea cu un al şaselea simţ, este foarte alarmată şi împăratul o linişteşte la 2 ianuarie:

„Văd, scumpă prietenă, că eşti tristă şi că vezi totul în negru. Austria nu-mi va declară război. Dacă o va face, am o sută cincizeci de mii de oameni în Germania şi tot atâţia pe Rin plus patru sute de mii de germani pentru a-i răspunde. Rusia nu se \7 a despărţi de mine. Cei de la Paris sunt nebuni. Totul merge bine... Voi fi la Paris de îndată ce voi considera util. Te sfătuiesc să fii atentă la strigoi. Într-o bună zi, la orele două de dimineaţă..."

Împăratul a hotărât în adevăr să se întoarcă urgent, lăsându-l pe Soult să-i urmărească pe englezi – prea moale, de altfel, căci, în loc să-i zdrobească, acesta îi va lăsa să se reîmbarce în portul La Coruna.

Cu două zile mai înainte, la 17 ianuarie 1809, Napoleon pornise în galop spre Paris. „Am fost depăşit de Savary într-un galop nebun – va istorisi Thiebault, care goneşte pe aceiaşi drum – şi de către împărat, care lovea cu un bici de poştă – calul aghiotantului şi dădea de zor pinteni calului său... Cu un minut în urma lor goneau Durol şi mamelucul... La aceeaşi distanţă după ei galopa o călăuză, care se spetea căutând să nu rămână prea mult în urmă; în sfârşit, alte patru călăuze urmau cum puteau..." Cu acest echipaj, Napoleon străbate 120 km în cinci ore şi în ziua de 19 soseşte la Bayonne.

Împăratul lăsa în urma lui cei mai buni soldaţi ai săi – soldaţii de la Austerlitz, de la Jena şi de la Friedland, care aveau să-i lipsească atât de mult la Wagram!

Nefericiţii vor trăi cel mai cumplit dintre războaie. „Am văzut – va relata căpitanul François – ofiţeri, soldaţi şi chiar femei spintecate de la sex până la stomac şi cu sânii retezaţi, oameni tăiaţi în două cu ferăstrăul, între două scânduri, alţii cu organele genitale tăiate şi băgate în gură; unii îngropaţi de vii până la gât, alţii spânzuraţi de picioare în hogeaguri şi cu capetele arse... Bravul general René, pe care-l cunoscusem în Egipt, şefadjunct al statului-major general, se alăturase împreună cu soţia şi copilul său armatei, generalului Dupont. El a fost prins în trecătorile masivului Sierra Morena şi când, escortat de călăii săi, a ajuns la o fermă numită Cenaperos, la o jumătate de leghe

depărtare de Garolina, aceştia l-au tăiat în două cu ferăstrăul în faţa soţiei sale, după ce asistase la batjocorirea ei, apoi copilul a fost tăiat în două în faţa mamei sale, care a fost, de asemenea, tăiată cu ferăstrăul, ca şi soţul ei... În orăşelul Manzanares... locuitorii au pătruns în spitalul unde se aflau peste o mie două sute de bolnavi, pe care i-au ucis şi i-au tăiat în bucăţi (am văzut membre de-ale lor) ... Un ofiţer ce se afla acolo a fost dus de aceşti ticăloşi în Piaza Major, unde, după ce i-au tăiat sprâncenele şi i-au smuls unghiile, l-au tăiat cu ferăstrăul bucată cu bucată şi l-au aruncat la porci. Soldaţii mai puţin bolnavi au fost ucişi cu pietre, tăiaţi în bucăţi şi aruncaţi în gropile de gunoaie..."

Supravieţuitorii vor adopta şi ei metodele luptei inumane.

— Ce război! – va ofta la un moment dat Larmes.

— Să fii silit să ucizi atâţia oameni de treabă sau chiar nebuni! Victoria e penibilă!

Dincolo de Pirinei, succesele vor face loc în curând înfrângerilor, iar Napoleon va constata mai târziu – prea târziu:

— Acest război nenorocit m-a pierdut; toate împrejurările în care s-au produs dezastrele mele sunt legate de acest nod fatal. Războiul acesta mi-a sporit încurcăturile. mi-a divizat forţele, mi-a distrus autoritatea morala în Europa...

*

* * *

La 27 ianuarie 1809, Fouché este chemat primul la Tuilerii şi îşi îndoaie spinarea în faţa mustrărilor imperiale. Totuşi, Napoleon nu-l destituie: are prea multă nevoie de el şi se abţine să-i aplice formula sa:

— Trebuie să-i arunci în dizgraţie pe cei pe care nu-i mai poţi răsplăti!

A doua zi este rândul lui Talleyrand. Cambaceres. Lebrun, Montesquiou, Decrès şi Fouché asistă la scenă.

Aceasta e cumplită.

După ce a declarat că miniştrii trebuie „să înceteze

de a fi liberi în gândirea şi expresiile lor44, Napoleon precizează că ei trebuie să se considere ca o simplă reflectare a stăpânului lor. Dacă se „îndoiesc44 de el, îl trădează! Apoi, împăratul, privindu-l fix pe Talleyrand, se ridică. Toţi îl imită, iar prinţul de Benevento se retrage, şchiopătând, spre o consolă de care se sprijină. Napoleon se repede atunci asupra lui şi răcneşte:

— Eşti un hoţ, un laş, un om fără credinţă; nu crezi în Dumnezeu; ţi-ai călcat o viaţă întreagă toate îndatoririle şi ai înşelat şi trădat pe toată lumea; nu ai nimic sfânt, ai fi în stare să-ţi vinzi şi propriul tată. Te-am copleşit cu favoruri, şi ai fi capabil să faci orice împotriva mea. Astfel, de zece luni – numai fiindcă presupui, în mod greşit, că treburile mele din Spania merg prost – ai neruşinarea să spui oricui vrea să te asculte că ai dezaprobat din primul moment tot ce am întreprins în legătură cu acest regat, când, de fapt, tocmai dumneata ai fost acela care mi-ai sugerat prima idee în direcţia as, la şi m-ai împins cu perseverenţă!

Împăratul, foc şi pară, se plimbă turbat între cămin şi consola de – care continua să se sprijine prinţul de Benevento, „palid ca moartea44, neîndrăznind să răspundă. Talleyrand pretinsese şi că ar fi fost „străin44 de asasinarea ducelui d’Bnghien. Deodată, împăratul îşi aminteşte de mortul de la Vincennes şi uraganul porneşte din nou:

— Dar omul acela, sărmanul de el? Cine mi –, a adus la cunoştinţă locul unde se afla? Cine m-a aţâţat să mă răfuiesc crunt cu el? Străin de moartea ducelui d? Enghien! Dar uiţi că m-ai sfătuit în scris să mă răfuiesc cu el? Străin, de asemenea, de războiul din Spania? Dar uiţi, că m-ai sfătuit să reiau politica lui Ludovic al XIV-lea? Uiţi că ai fost intermediarul tuturor negocierilor care au dus la războiul actual? Care-ţi sunt planurile? Ce mai vrei? Ce mai speri? îndrăzneşte de spune! Ai merita să te fac ţăndări, şi am puterea s-o fac, dar te dispreţuiesc prea mult ca să mă ostenesc! Eşti un rahat în ciorapi de mătase!

Talleyrand păleşte, dar continuă să tacă. Impasibil, cu chipul împietrit, îl priveşte pe Napoleon, care timp de

trei ore îngrozitoare îl face albie de porci. Vrând să-l rănească şi mai mult, iritat când îşi dă seama că injuriile şi insultele alunecă peste personaj, împăratul îi aruncă o ultimă serie:

— Nu-mi spuseseşi oare că ducele de San Carlos era amantul soţiei dumitale?

De astă dată, Talleyrand răspunde prin celebra obrăznicie care-i închide gura lui Napoleon:

— Într-adevăr, sire, nu mă gândisem că acest lucru ar putea ştirbi gloria maiestăţii-voastre şi pe a mea!

Napoleon nu ştie ce să răspundă. Se îndreaptă spre uşă şi, privindu-l şi pe Fouché, ameninţă:

— Aflaţi că, dacă ar izbucni o revoluţie, oriunde v-ar găsi, pe voi vă va strivi mai întâi!

Talleyrand simţea şi el nevoia unui ultim cuvânt. Ieşind, el declară martorilor încremeniţi:

— Mare păcat, domnilor, că un om atât de mare este atât de prost crescut.

În anticameră, Ségur îl întreabă de ce a durat şedinţa atât de mult? Fostul episcop îi strânge pur şi simplu mina, murmurând:

— Există lucruri ce nu se iartă niciodată.

A doua zi, Napoleon îi cere prinţului de Benevento să-i înapoieze cheia, simbolul funcţiilor de mare-şambe – an. Două zile mai târziu, Talleyrand primeşte vizita ducelui de Eovigo. Fără a părea mirat, îl întreabă:

— La Ham sau la Vincenn.es?

— Niciuna, nici alta – îi răspunde Sayary.

— Sunteţi şi veţi fi absoluit liber. Cel puţin eu nu am niciun fel de instrucţiuni în ce vă priveşte. De altfel, îl cunoaşteţi pe împărat, ştiţi că se lasă purtat de primul impuls. O clipă mai târziu se căleşte şi nici nu-şi mai aminteşte.

— Ce mă sfătuiţi?

— Să nu vă schimbaţi programul obişnuit, să apăreţi la Tuilerii, ca de obicei, nici mai mult, nici mai puţin, fără afectări, fără a vă plânge.

„Domnul de Talleyrand a acceptat şi a urmat acest

sfat, despre care presupunea că vine de sus – ne relatează Montesquiou –, şi nu a mai avut alte neplăceri”. Totuşi, încă în ajun, prinţul de Benevento a fost în vizită la Metternich. Lepădând orice mască, potrivit expresiei ambasadorului, i-a declarat:

— Momentul a sosit… Cred că este de datoria mea să intru în relaţii directe cu Austria.

Şi, pentru început, îi cere diplomatului câteva sute de mii de franci. Metternich ya fixa preţul trădării la numai patru sute de mii de franci. Era foarte puţin dacă ne gândim că Talleyrand primise – după cum afirmă anumiţi autori printre alte „bacşişuri diplomatice” oferite ministrului relaţiilor externe al Directoratului, cinci sute de mii de franci cu prilejul semnării Tratatului cu Portugalia şi şapte sute optzeci de mii de franci în momentul negocierilor eu Hamburgul. Mai recent, el primise de la Godoy optsprezece – nouăsprezece milioane, începând din 1806 şi până la căderea favoritului. De altfel, Restauraţia îi va aduce şi mai mult!

Fouché îl vizitează şi el pe Metternich, dar nu îndrăzneşte să-i cerşească subsidii. Se mulţumeşte doar să spună ironio:

— După ce vi se va declara război, va mai rămâne Rusia… şi apoi China.

Napoleon crede că i-a speriat pur şi simplu pe cei doi complici. Îşi închipuie că ei se vor alinia din nou acum, ceea ce înseamnă că nu-i cunoştea bine. împăratul credea că ştie să evalueze oamenii la adevăratul lor preţ şi afirma că nu se lansează niciodată cu uşurinţă într-o afacere.

— Chibzuiesc mult – îi va spune lui Roe. derer în aceeaşi lună.

— Dacă par gata oricând să răspund la orice, să fac faţă la orice, aceasta este pentru că înainte de a întreprinde orice pas am chibzuit îndelung şi am prevăzut ceea ce ar putea interveni. Nu am niciun geniu care să-mi dezvăluie deodată, în secret, ce am de spus sau de făcut într-o împrejurare neaşteptată pentru alţii; nu am decât gândirea, chibzuiala. Lucrez tot timpul: la dineuri, la

teatru; noaptea mă trezesc ca să lucrez. Noaptea trecută m-am sculat la orele două; m-am aşezat într-un şezlong lân faţa focului ca să cercetez statele de situaţii pe care mi le-a predat ieri ministrul de război; am descoperit douăzeci de greşeli şi am trimis azi dimineaţă notele ministrului, care acum este ocupat, împreună cu subordonaţii săi, să le rectifice.

Întregul guvern, cabinetul şi tot statul-major stau pe ghimpi. În tot timpul celor două luni şi jumătate pe care împăratul le va petrece la Paris în acest ajun al unei noi campanii nu va înceta nicio clipă – îrn scopul de a învinge, afirmă el, nepăsarea anturajului său – să-şi hărţuiască ofiţerii, miniştrii şi secretarii. Se regăseşte aici acelaşi despotism ca şi în armată. „Ordona uneori imposibilul – relatează Chaptal – şi voia ca ordinul să fie executat pe loc. Cerea situaţii care, pentru a fi exacte, ar fi necesitat o muncă de mai multe săptămâni, şi le cerea imediat, căci nu ştia să-şi amine pretenţiile. Dacă te mărgineai să-i prezinţi schiţe fugitive, îi stârneai nemulţumirea. Era mai bine să minţi cu îndrăzneală decât să întârzii pentru a avea posibilitatea să-i înfăţişezi adevărul. L-am văzut manifestând o mare predilecţie pentru Regnault de Saint-Jean d'Angely, care îi răspundea cu cutezanţă la toate întrebările şi care nu s-ar fi simţit în încurcătură nici dacă ar fi fost întrebat câte milioane de muşte se găseau în Europa în luna august”.

*

* * *

Marea Armată fiind reţinută în vârşa spaniolă, împăratul trebuie să-şi făurească o nouă forţă. Prinţii Confederaţiei Rinului promit să pună la dispoziţia protectorului lor o sută de mii de oameni. Dar ce valoare vor avea în foc aceşti saxoni, bavarezi sau württemberghezi? încorporând înainte de termen contingentul anului 1810, chemând sub drapel o parte din francezii favorizaţi cu prilejul tragerilor la sorţi din cursul ultimilor trei ani, rechemând câteva corpuri de armată lăsate în Germania, împăratul poate dispune – socotind şi

garda readusă din Spania – de 250.000 – 280.000 de oameni, din care majoritatea nu primiseră botezul focului. Şi, pe lângă toate, mai trebuie să-i trimită trupe şi prinţului Eugene, care va avea în mod sigur de luptat împotriva unei armate austriece!

La Viena, guvernul, armata şi poporul tânjesc după! azboi! împăratul Austriei a putut aduna trei sute de mii de oameni, incomparabil mai entuziaşti la gândul că vor merge să se bată decât recruţii şi concentraţii francezi.

Miercuri 12 aprilie, la Tuilerii soseşte un curier trimis de Berthier: austriecii au trecut Innul şi au ocupat Münchenul.

— Război! – oftează împăratul.

Încă o dată, el se va bate urmărind o pace, care va fugi de el mereu, până la înfrângere... Şi hotărăşte să pornească înainte de revărsatul zorilor:

— Plec la Viena singur, numai cu micii mei recruţi, cu numele meu şi cu cizmele mele mari.

MIRACOLUL DE LA WAGRAM
LA RĂZBOI, CA SA TRECI
UN OBSTACOL, TREBUIE SĂ TE
SPRIJINI PE EL.
Napoleon

Luni 17 aprilie, la Dillingen, Napoleon îl primeşte pe regele Bavariei, care, înspăimântat, a fost nevoit să părăsească Münchenul şi lăcrimează:

— Sire, totul este pierdut pentru noi dacă maiestatea-voastră nu acţionează rapid.

— Liniştiţi-vă, veţi fi în curând din nou la Mâinehen.

În ceea ce-l priveşte, îi spune regelui Württembergului: el se va îndrepta spre Viena.

— Unde este inamicul? – îl întreabă în aceeaşi zi pe Berthier, sosind la Donauworth.

— Sire, inamicul a trecut Innul şi Isarul, a cotit la dreapta şi se îndreaptă în marş spre Ratisbonne.

Arhiducele Carol speră astfel să distrugă centrul francez, format din trupele Confederaţiei Rinului.

— Ce tot spui? – exclamă împăratul.

— E cu neputinţă!

Se apleacă asupra hărţii, privind linia de ace cu gămălii roşii, care se înfige ca o pană în dispozitivul fran

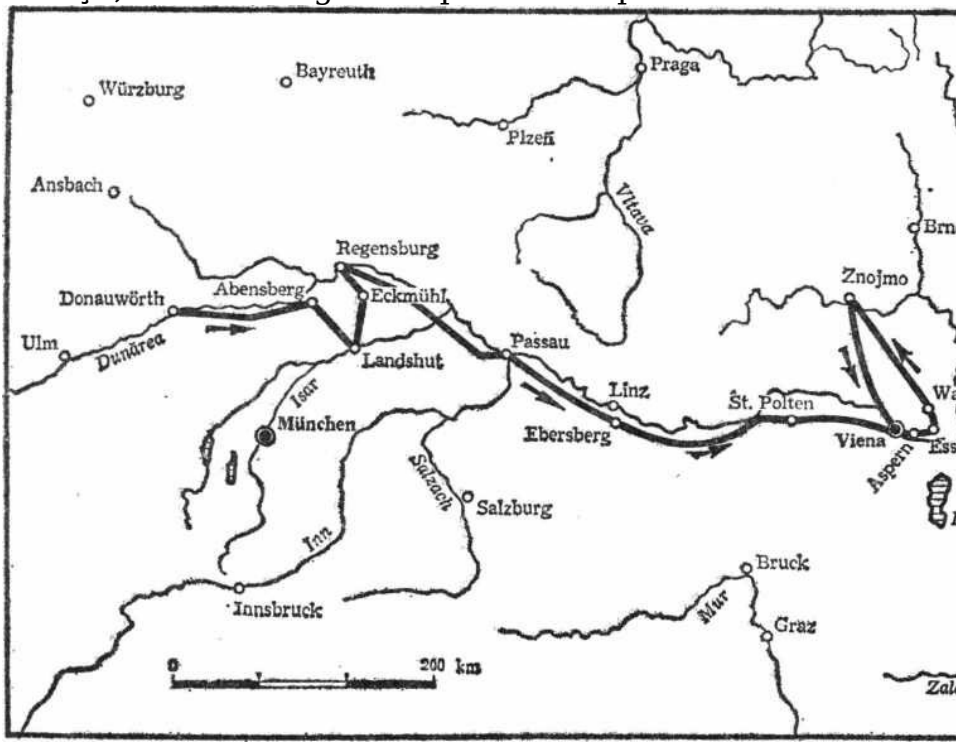

cez. Planul inamic este limpede – limpede pentru Napoleon. El constă în următoarele: după ce va distruge centrul, comandat de Berthier, se va abate asupra stângii franceze, alcătuită din trupele lui Davout, care, cu patruzeci şi trei de mii de oameni, cei mai buni din noua armată, se află în faţa Ratisbonnei. Apoi, arhiducele va ataca dreapta imperială, alcătuită din cei cincizeci şi cinci de mii de soldaţi ai lui Massena.

Napoleon ridică ochii, priveşte la ofiţerii de stat-major şi rosteşte:

— Aşadar, îi am în mână! Într-o lună vom fi la Viena.

El va fi acolo după trei săptămâni!

Ordinele pornesc în toate direcţiile: în primul rând, trebuie închise cele două aripi, unind forţele lui Davout cu cele ale lui Massena.

„Activitate şi viteză” – îi ordonă acestuia din urmă printr-un bilet scris de mâna lui.

În fiecare divizie, sosirea împăratului este anunţată prin douăzeci şi una de lovituri ele tun, şi pe frontul regimentelor, între două răpăieli de tobă, se citeşte acest text: „Soldaţi, teritoriul Confederaţiei a fost încălcat. Generalul austriac ar vrea ca noi să fugim la vederea armatelor lui şi să ne părăsim aliaţii. Eu sosesc cu repeziciunea fulgerului. Soldaţi! Mă aflam în mijlocul vostru când suveranul Austriei a venit la bivuacul meu din Moravia; l-aţi auzit cerându-mi îndurare şi jurându-mi prietenie veşnică. Am învins Austria în trei războaie. Ea datorează totul generozităţii noastre: de trei ori ea a fost sperjură! Succesele noastre trecute sunt o chezăşie sigură că victoria ne aşteaptă.

Să mergem deci şi fie ca inamicul, văzându-ne, să-şi recunoască învingătorii”.

Campania *Celor patru zile* începe. Patru zile în cursul cărora Napoleon redevine generalul Bonaparte! Şi încă cu o armată alcătuită, repetăm, în cea mai mare parte din recruţi şi din soldaţi germani! Acestora din urmă li se adresează în termenii următori:

— Bavarezi, veţi lupta astăzi singuri împotriva austriecilor; niciun francez nu se află în primele rânduri. ei sunt în corpul de rezervă, despre a cărui prezenţă inamicul nu bănuieşte nimic. Am deplină încredere în vitejia voastră. Am şi lărgit graniţele ţării voastre, văd acum că n-am făcut destul. În viitor vă voi face ţara atât de mare, încât pentru a-i bate pe austrieci nu veţi mai avea nevoie de ajutorul meu.

Miercuri în 19, el se află la Ingolstadt şi, la confluenţa Dunării cu Abens. cercetează locul care mâine va fi câmpul de bătălie de la Abensberg. Obosit, aşezat într-un jilţ oferit de un brutar – chiar în locul unde a fost ridicată o piatră comemorativă –, el priveşte trecând trupele sale, care îl aclamă cu ovaţii „cum n-am mai auzit niciodată44, relatează generalul Chlapowski.

S-a lăsat noaptea când împăratului i se aduce la

bivuacul său un colonel de stat-major austriac care a fost făcut prizonier. Napoleon îl invită să ia loc alături de el şi îi pune întrebări asupra poziţiei diferitelor corpuri austriece. La început, colonelul răspunde, apoi se răzgândeşte:

— Nu trebuie să i se ceară unui ofiţer de stat-major să-şi informeze inamicul.

— Nu vă temeţi – răspunde împăratul –, ştiu deja totul.

Şi începe să-i înşire rapid şi cu numeroase detalii amplasarea diferitelor corpuri şi numele regimentelor ce le alcătuiesc. Colonelul austriac, uimit să vadă un ofiţer din avangardă atât de bine informat, strigă:

— Cu cine am onoarea să…?

Împăratul se ridică şi, scoţându-şi pălăria, răspunde:

— Cu domnul Bonaparte!

În aceeaşi seară, venind din Spania, Larmes soseşte la castelul Vohburg, devenit „palatul41 împăratului. Napoleon îl primeşte afectuos. Este singurul dintre vechii lui camarazi de arme pe care continuă să-l tutuiască la fel ca altă dată. Mareşalul este descurajat. Asediul Saragossei, care s-a prelungit cincizeci şi două de zile, a fost cumplit. Cincizeci şi patru de mii de locuitori au pierit. Un morman de ruine!

— Nu ştiu dacă acesta este un război politic – mărturiseşte Larmes –, dar ştiu că este un război antiuman şi împotriva raţiunii, căci pentru a cuceri o coroană trebuie mai întâi să ucizi o naţiune care se apără, iar acest lucru este trist şi de lungă durată. Conştiinţa este mai presus decât forţa.

Napoleon încearcă să se apere. Oare el a dezlănţuit războiul?

— Sire, sunteţi comparat cu Gingis-Han, şi francezii cu mongolii.

La naiba Spania! Acum e vorba de Austria!

— Vei îndeplini mari misiuni – îi promite Napoleon ca să-l potolească.

— Cine cunoaşte mai bine decât tine drumul spre Viena? La Viena vom discuta condiţiile unei păci pe care

Austria să n-o mai poată niciodată încălca!

Dar Larmes nu mai are curaj. Starea de pace i se pare cu neputinţă de creat în Europa atâta timp cât soldaţii francezi şi aliaţii lor vor sta de pază de la Varşovia până la Madrid. Pentru ca el să accepte să primească din nou un comandament, va trebui ca împăratul să pună sub ordinele lui cele mai bune trupe ale armatei.

— Sire – murmură el în cele din urmă –, voi face tot ce-mi veţi ordona.

Începând de a doua zi – 20 aprilie –, Larmes este principalul autor al bătăliei de la Abensberg, care taie în două fragmente armata austriacă. În patruzeci de ore, arhiducele a pierdut mai mult de treisprezece mii de oameni. Seara, împăratul nu se întinde nici măcar pe micul pat de fier instalat în berăria „Weinziell”, la Roehr. El se odihneşte pe un scaun şi în 21, încă de la orele patru dimineaţa, îşi dictează ordinele. Corneau îl vede schiţând pe nisip planul viitoarei bătălii:

— Voi tăia în două această linie – îi explică el –, cele două corpuri ale voastre vor ocupa Landshutul; cu Massena voi nimici fracţiunea care se îndreaptă spre Dunăre, şi aceasta se va numi bătălia de la Landshut.

Seara, aşa cum a prezis el, podul peste Isar, apoi Landshutul sunt ocupate, graţie intervenţiei eroice a generalului Mouton. Napoleon hotărăşte atunci să-şi arunce toate forţele spre Eckhmuhl:

— Sunt decis să extermin armata prinţului Carol astăzi sau, cel mai târziu, mâine.

Iar „mâine” va fi bătălia de la Eckhmuhl, în care Davout, şarjând personal în fruntea infanteriei, îşi câştigă titlul de prinţ. împăratul va mărturisi la Sfântă Elena:

— Cele mai mari manevre militare pe care le-am făcut vreodată şi pentru care mă apreciez cel mai mult au avut loc la Eckhmtihl şi au fost infinit superioare celor de la Marengo, ca şi altor acţiuni care le-au precedat sau le-au urmat…

Austriecii s-au retras de-a curmezişul câmpiei mlăştinoase, spre Ratisbonne, dar Napoleon nu-i va urmări

decât a doua zi. De ce această scurtă oprire? îl copleşeşte oare viziunea din ce în ce mai cumplită a războiului? Aceste mormane de cadavre care acoperă pământul? Sau, poate, oboseala? Dacă el nu cunoaşte niciun fel de limite când e vorba de a-şi desfăşura activitatea care, aşa cum o va spune adesea, rămâne elementul său, cunoaşte, totuşi, oboseala resimţită de trupul şi de picioarele sale! La 23 aprilie îşi reia marşul şi se îndreaptă spre Ratisbonne. Este văzut înaintând cu îndrăzneală spre fortificaţiile oraşului, care sunt puternic apărate. Se pregăteşte oare şi el să ridice personal o scară, cum a făcut Larmes? În această clipă, un glonte tras de pe zid îl răneşte la călcâi, trecându-i „razant44 pe lângă tendonul lui Achile, după cum îi scrie Josefinei. Doctorul Yvan soseşte în fugă.

— Nu poate fi decât un tirolez – îi declară el –, oamenii aceştia sunt foarte îndemânatici.

Împăratul refuză să părăsească poziţia, se aşază pe o tobă, este pansat şi, în pofida protestelor tuturor, încalecă din nou şi, fără a-şi mai în căiţa cizma, se duce la corpul de armată al lui Larmes. Soldaţii, care au aflat de cele întâmplate, îl aclamă îndelung. Electrizate, trupele se năpustesc la asaltul oraşului, care cade în curând pradă flăcărilor. Aşa se încheie, la „trista lumină a incendiilor44, cea de-a patra zi a campaniei.

Inamicul, în retragere spre Boemia, trece Dunărea, lasă împăratului malul drept şi porneşte înspre Wagram, sat situat la nord, aproape la porţile Vienei. Drumul spre capitală este deci deschis. Un drum pe care luptele îl vor presăra cu cadavre. La 3 mai, la Ebersberg – oraşul nu mai este decât o torţă care arde – trebuie să i se croiască drum împăratului cu lopata printre mormanele de morţi francezi şi austrieci. Spectacolul este oribil: „Femei, copii nenorociţi mistuiţi de flăcări, unii în braţele altora; şi, în mijlocul acestui dezastru general, o armată ce străbate teatrul de distrugere în sunetele unei muzici războinice.

trăsurile ce înaintează peste o mie cinci sute de morţi, sfărâmându-le craniile şi smulgând fâşii din rămăşiţele lor”.

— Ce crimă! – murmură Napoleon.

— Ce cumplită încăierare!

„O mlaştină de carne omenească44, precizează un alt martor. împăratul exclamă, inconştient:

— Ar trebui ca toţi aţâţătorii la război să vadă această monstruozitate; ar şti ce nenorociri aduc pe capul omenirii proiectele lor.

Fără îndoială, acum, în cursul acestei campanii contra Austriei, ca şi cu trei ani mai înainte împotriva Prusiei, Napoleon nu poate fi considerat un „aţâţător la războaie44, dar nu a fost oare un asemenea aţâţător în anul precedent, în Spania şi în Portugalia?

Familia imperială fuge înspăimântată de *Krampus* – nume ce se dă în Austria diavolului încornorat. Cea mai revoltată este arhiducesa Maria-Luiza. Acum nu mai e la vârsta când îşi ardea păpuşile spunând că-l „frige pe corsican44, ea pe vremea bătăliei de la Austerlitz! Dar ea afirmă că francezii „se războiesc în felul hunilor44. Ce dezolare pentru ea să afle că „Anticristul44 asediază Viena pentru a doua oară şi că s-a instalat din nou în scumpul ei Schönbrunn! Cel mai surprinzător lucru (dar viitoarea împărătească îl ignora) a fost următorul: un anumit număr de vienezi, masaţi pe povârnişul înlocuit astăzi de *Ring*, îşi aclamau învingătorul, făcând să răsune în cinstea lui urale. Era oare un mod de a cere iertare pentru atitudinea lor recentă? în adevăr, cu câteva zile mai înainte, din înaltul meterezelor, îşi insultaseră copios asediatorii, adresându-le, după cum ne relatează Dupin, „cele mai urâte cuvinte44.

Viena a capitulat la 13 mai. În aceeaşi zi, Napoleon, însoţit de Larmes, efectuează o recunoaştere de-a lungul Dunării. Mai jos de oraş, fluviul, presărat cu insule şi insuliţe, se împarte în mai multe braţe. Unul din ele are în mijloc o insulă destul de vastă, care măsoară patru kilometri pe şase.

Este insula Lobau, care va intra în istorie.

Austriecii, care au masat pe malul stâng o sută cincizeci de mii de oameni, n-au avut grijă să ocupe

temeinic insula, iar împăratul – care în cazul de faţă pare a apăra Viena – alege acest loc pentru a trece fluviul şi a ataca trupele arhiducelui.

Am avut prilejul să cutreier insula în toate direcţiile şi să regăsesc urmele armatei napoleoniene, care a stat acolo timp de şapte săptămâni, din ajunul luptei de la Essling până a doua zi după bătălia de la Wagram.

Altă dată o rezervaţie de vânătoarea. arhiducilor, insula e acoperită şi azi de o minunată pădure deasă şi plină de vânat, în care îndrăgostiţilor din Viena le place să rătăcească… Numeroşii salcâmi, în floare la sfârşitul lunii mai, parfumează întreaga insulă Lobau. Taluzuri drepte din piatră canalizează azi cursul violent şi capricios al marelui braţ al Dunării, care în 1809, în faţa satului Kaiser-Ebersdorf, atingea o lăţime de şapte sute de metri. Braţul mic, larg de numai o sută de metri, care încercuia insula ca o vastă buclă, nu mai are legătură directă cu fluviul, dar este alcătuit din ape mai puţin stătătoare decât s-ar crede, deoarece nivelul urmează creşterile şi descreşterile apelor Dunării. Dacă ai norocul să te afli acolo în luna mai – cum a fost cazul cu mine –, ai aproape iluzia, cel puţin pe alocuri, că te găseşti în faţa micului braţ al Dunării aşa cum se prezenta el ochilor împăratului. Numai insuliţele presărate pe acest braţ sunt astăzi legate fie de Lobau, fie de ţărm.

Începând de la 18 mai, divizia Molitor, numărând cinci mii de oameni, trece braţul mare şi, fără multă greutate, alungă de pe insulă puţinele trupe austriece aflate acolo. Se poate începe de îndată construirea a doua poduri de vase, care, mai întâi, vor permite armatei să pună piciorul pe insula Lobau, străbătând braţul mare, apoi să treacă pe malul stâng al fluviului.

Tot la 18 mai, Napoleon părăseşte castelul Schönbrunn, instalându-se în satul Ebersdorf, unde supraveghează personal construirea podurilor. Prima construcţie se împarte în două tronsoane sprijinite pe o insulă ce se află în mijlocul braţului mare. Toată lumea lucrează: „Ofiţeri şi generali – ne istoriseşte un martor – sunt în apă aproape până la gât…” În noaptea de 20 spre

21 mai, prima lucrare este terminată şi împăratul trece Dunărea în fruntea statului său major. La capătul podului de peste braţul mare, împăratul îşi stabileşte cartierul general; o stelă acoperită de vegetaţie marchează şi azi acest loc, în timp ce o altă bornă de piatră, foarte vizibilă, indică locul unde a fost instalat podul cel mic, chiar în faţa satului Aspern.

Napoleon trece podul şi are în faţa sa „o câmpie superbă”. Un martor l-a auzit pe Berthier constatând, cu câteva zile mai înainte:

— Iată o minunată sală de bal. Aici îi vom face pe austrieci să danseze.

Într-adevăr, este o vastă întindere de şes fără niciun relief, care se termină la nord, la vreo zece kilometri de Dunăre, printr-o ridicătură de pământ: „platoul Wagram”. În faţa francezilor, la vreo mie de metri de fluviu, două clopotniţe marchează, la fel ca şi azi, centrul celor două sate, Aspern şi Essling, ocupate de inamic.

Massena comandă aripa stângă, spre Aspern; Larmes aripa dreaptă, spre Essling. Aproape jumătate din forţe au trebuit să fie lăsate pentru a apăra spatele. Totuşi, a aduce pe insulă optzeci de mii de oameni trecându-i peste două poduri, şi încă sub focul austriecilor, pare o nebunie – Napoleon va recunoaşte acest lucru:

— E o greşeală că n-am construit decât un pod peste braţul mic.

— Dacă vreţi să vă vorbesc deschis – prezice Larines, încălecând, în zorii zilei de duminică 21 mai –, treaba asta nu-mi miroase a bine. De altfel, oricum s-ar termina, aceasta va fi ultima mea bătălie. Haideţi! Pe cai, domnilor!

Nouăzeci de mii de austrieci s-au năpustit în întâmpinarea francezilor, care se revarsă în câmpie pe podul mic. „Trăsnetele cădeau asupra trupelor noastret, va istorisi unul dintre combatanţi. E un adevărat măcel. De cinci ori, satele sunt ocupate şi recucerite. Oamenii se ucid între ei în cimitirul din Aspern, situat la poalele bisericuţei, a cărei clopotniţă – rămasă intactă şi azi – îi serveşte lui Massena ca observator. În mijlocul satului Essling, lupta e

în toi în faţa lungii faţade vopsite în *galben Maria-Tereza* a unei ferme aparţinând Habsburgilor şi care se poate vedea şi acum lângă şosea. O ghiulea este chiar încrustată în unul din zidurile sale. De cealaltă parte a curţii, înspre câmp, vechiul hambar imperial de la marginea drumului spre Gross-Enzersdorf serveşte ca fortificaţie infanteriştilor din divizia Boudet, şi urmele gloanţelor austriece mai pot fi văzute încă pe cele două porţi de fier ale clădirii.

Trupele inamice sosesc neîncetat, în timp ce de partea franceză combatanţii intră în joc nu cu debitul unui fluviu, ci cu cel al unui pârâu. Astfel, împăratul nu reuşeşte să aplice tactica sa obişnuită, care constă în a zdrobi centrul inamic şi a se abate apoi asupra celor două aripi. Deocamdată, din lipsă de întăriri, francezii trebuie să lupte unul contra patru sub potopul de ghiulele revărsat de cele trei sute de guri de foc ale arhiducelui. „Proiectilele cădeau în rândurile noastre – relatează bravul Coignet – şi doborau şiruri de câte trei oameni deodată; obuzele aruncau căciulile de blană la douăzeci de picioare înălţime. De îndată ce un şir era doborât, spuneam: «*Ţineţi spre dreapta*, *strângeţi rândurile*!» Iar bravii grenadieri ţineau spre dreapta fără să clipească şi când vedeau obuzele venind spuneau: «Asta-i pentru mine.

— Ei bine, rămân în spatele vostru, e un loc bun, fiţi liniştiţi»”. Şi până în ziua de azi, când se ară câmpurile între Essling şi Wagram, brăzdarele plugurilor scot din pământ ghiulele.

Măcelul continuă ceasuri de-a rândul. Se lasă noaptea, şi cele două sate în flăcări luminează câmpia, pe care tunurile au amuţit. Întăririle trec fără încetare de pe insulă pe malul stâng. În dimineaţa zilei de 22 mai, împăratul încă nu are gata de luptă decât treizeci şi patru de mii de oameni, faţă de cei nouăzeci de mii de soldaţi ai arhiducelui Carol. Totuşi, ziua începe strălucit. Austriecii, pe cât se pare, vor să părăsească lupta, cel puţin în faţa celor două sate. Continuând să tragă cu artileria, ei se retrag spre Wagram. Arhiducele consideră deja pierdută

bătălia, când deodată, uimit, vede cum asaltul francez se încetineşte, îşi pierde tăria, apoi se opreşte.

Ce s-a întâmplat? Nu numai că podul cel mic a fost lovit, dar şi podul cel mare – amintim, lung de şapte sute de metri –, care lega insula de malul drept, a fost măturat. Inamicul a lansat asupra acestei construcţii nişte adevărate lovituri de berbece, cu ajutorul unor vase mari, încărcate cu pietre şi trunchiuri de copaci, cărora le-au dat drumul din susul apei, în voia curentului extrem de puternic al Dunării.

Încă în ajun, podul fusese atins şi avariat, dar breşa a putut să fie repede călăfătuită. De data aceasta, stricăciunea e cu neputinţă de reparat; podul cel mare a fost. luat cu totul, în timp ce nu numai artileria, dar şi combatanţii încep să ducă lipsă de muniţii. Fără doar şi poate, dacă bătălia continuă, tunurile vor trebui să amuţească. Francezii trebuie deci să se retragă şi să se înapoieze pe insulă, unde se vor întări înainte de a porni din nou, mai târziu, pentru a da o nouă bătălie. Retragerea se efectuează în timp ce Larmes primeşte ordin să ţină piept presiunii inamice şi să se oprească, provizoriu, în faţa şanţului ce leagă Aspern de Essling. Austriecii, înţelegând care-i cauza opririi ofensivei inamice, exultă şi atacă cu furie armata franceză ce se îndreaptă calm spre Dunăre.

În jurul împăratului, în jurul statului său major şi al gărzii plouă cu ghiulele, care luminează rândurile. Napoleon, impasibil, urmăreşte cu luneta mişcările diferitelor corpuri. Batalioane întregi de răniţi trec pe dinaintea lui, întorcându-se din foc. Printre ei se află şi nefericitul Dupin, greu rănit la cot de un glonte. La fel ca şi camarazii săi, e mort de oboseală, de suferinţă şi de foame, căci, precizează el”, de şaptezeci şi două de ore nu mai băgasem în gură decât apă din Dunăre”.

Când printre răniţi sunt observaţi oameni valizi, sunt trimişi înapoi sub ploaia de mitralii. Calul lui Napoleon scoate un nechezat: a fost atins. Un strigăt se aude din rânduri:

— Jos armele dacă împăratul nu se retrage imediat!

Împăratul se supune, dar câteva clipe mai târziu revine în apropierea micului pod, acum reparat şi pe care retragerea se efectuează în ordine. Pe malul stâng sunt lăsaţi, vai, şaisprezece mii de morţi – aproape jumătate din totalul luptătorilor! Arhiducele, deşi a pierdut douăzeci şi şapte de mii de oameni, este totuşi învingător, de vreme ce ocupă aceleaşi poziţii ca şi înainte de bătălie.

Deodată Napoleon păleşte: pe o brancardă îl vede întins pe Larmes, grav rănit de o ghiulea, care i-a zdrobit ambele picioare. Împăratul descalecă, opreşte targa.

aleargă, îngenunchează şi îşi îmbrăţişează vechiul camarad, izbucnind în lacrimi:

— Montebello. mă recunoşti?

— Da, sire, vă pierdeţi cel mai bun prieten.

— Nu, nu, vei trăi!

Când se ridică, vesta îi este pătată de sângele prietenului său.

— Ah! Mi-o vor plăti scump, va exclamă el în timp ce se va întoarce cu barca pe malul drept al Dunării, retragerea fiind terminată de Massena.

Napoleon rămâne tăcut în tot cursul traversării, stând în picioare în partea din faţă a ambarcaţiei. Noaptea este întunecoasă, nu se aude decât zgomotul vâslelor lovind apa în cadenţă. Cei câţiva ofiţeri care trec fluviul cu împă rătul îi respectă durerea şi nu îndrăznesc să schimbe decât în şoaptă câteva cuvinte.

Larmes trage să moară… Şi întreaga armată, sau, mai bine zis, supravieţuitorii masacrului de la Aspern şi Essling rămân pe insulă. Încep să se vadă aprinzându-se focurile bivuacurilor – ale acestor bivuacuri în care domneşte tristeţea.

Ajuns pe malul drept, împăratul îl ia de braţ pe Savary şi, sprijinindu-se cu toată greutatea corpului de el. se îndreaptă, pe un drum adâncit în pământ şi mărginit de copaci, spre casa din satul Kaiser-Ebersdorf, unde a fost stabilit din nou cartierul său general.

A doua zi de dimineaţă, primul său gând va fi să

trimită spre insula Lobau o barcă pentru a-l transporta pe mareşalul Larmes. Acesta va fi adus la Kaiser-Ebersdorf, la etajul întâi al unei mizerabile case de cărămidă care se vede şi azi în fund, pe Mailergasse. Larrey i-a tăiat rănitului un picior, apoi e nevoit să i-l amputeze şi pe celălalt şi, timp de câteva zile, se speră că marele soldat va putea fi salvat. Dar în noaptea de 27 spre 28 mai, fiind şi foarte cald, se declară cangrena şi delirul învăluie creierul rănitului.

Napoleon vine în grabă de la castelul vecin, unde s-a instalat pe vreo două săptămâni.

— Nu e nevoie să-ţi spun să ai grijă de soţia şi copiii mei – îi declară mareşalul – de vreme ce mor pentru tine. Gloria ta îţi porunceşte să-i ocroteşti.

Apoi Larmes îi adresează împăratului reproşuri violente, pe care ni le relatează Constant. Unii istorici au pus la îndoială aceste cuvinte – deşi ele au fost consemnate şi de către Cadet de Gassicourt –, dar noi le-am găsit confirmarea în corespondenţa inedită adresată de Metternich metresei sale, ducesa Wilhelmina de Sagan, publicată la Viena abia în 1967.

— Larmes m-a strigat – i-a povestit împăratul lui Metternich.

— Pe loc mi-am spus că *Larmes este un om mort*, căci îmi strigă numele aşa cum un necredincios îl invocă pe Dumnezeu, în care n-a crezut o viaţă întreagă.

„E ceva foarte adevărat în aceste cuvinte41, adăuga ministrul austriac. Dar care au fost cu adevărat cuvintele lui Larmes?

— Ai săvârşit o mare greşeală şi, cu toate că din cauza ei ţi-ai pierdut cel mai bun prieten, tot nu te vei îndrepta: ambiţia ta este nesăturată; ea te va pierde; jertfeşti fără cruţare, fără necesitate oamenii care te slujesc cel mai bine şi nu-i regreţi atunci când mor. N-ai în jurul tău decât linguşitori; nu văd niciun prieten care să îndrăznească să-ţi spună adevărul. Vei fi trădat, vei fi părăsit; grăbeşte-te să termini acest război; este dorinţa tuturor. Nu vei fi niciodată mai puternic, dar ai putea fi.

mult mai iubit. Iartă adevărurile pe care ţi le spune un muribund… acest muribund te iubeşte…

Napoleon i-ar mai fi declarat – zice-se – lui Metternich:

— Acest om era cel mai mare duşman al meu.

Această confidenţă nu prea pare verosimilă. Jean

Thiry, care cunoaşte mai bine ca oricine epopeea napoleoniană, mi-a scris: „Ducesa de Sagan nu-l iubea pe împărat şi, de bună seamă pentru a-i fi pe plac, Metternich a născocit o frază pe care Napoleon n-a rostit-o niciodată44. De altfel, la Sfânta Elena, când unul dintre însoţitorii săi îi va aminti proscrisului că „prin saloane41 umbla zvonul că Larmes ar fi murit *blestemându-l*, împăratul va ridica din umeri:

— Ce absurditate! Dimpotrivă, Larmes mă adora! Este adevărat că la mânie el ar fi putut lăsa să-i scape câteva cuvinte contra mea, dar era omul care, dacă le-ar fi auzit de la altcineva, i-ar fi spart capul.

Împăratul a plâns când l-a auzit pe Larmes murmurând:

— În câteva ore îţi vei pierde cel mai bun prieten, pe omul care te-a iubit cel mai mult…

Larmes avea să mai trăiască trei zile. „Scumpă verişoară – îi scrie Napoleon la 31 mai ducesei de Montebello –, mareşalul a murit azi dimineaţă de pe urma rănilor căpătate pe câmpul de onoare. Durerea mea e la fel de mare ca şi a voastră; pierd pe generalul cel mai distins din întreaga mea armată, camaradul meu de arme de şaisprezece ani încoace, omul pe care-l consideram cel mai bun prieten al meu…”

„La masă, la cină, sorbindu-şi supa – povesteşte Rustam –, lacrimile îi picurau în lingură44.

*

* * *

La 17 mai, cu patru zile înainte de bătălia de la Essling, Napoleon semnase la Schönbrunn un decret prin care Roma şi statele pontificale erau anexate imperiului. Cu câtva timp mai înainte, el ordonase:

— Să i se prezinte papei următorul ultimatum: „Sau pontiful acceptă să adere la o alianţă ofensivă şi defensivă împotriva inamicilor Franţei, sau va urma ruptura44. Dacă papa refuză, înseamnă că vrea războiul, iar primul rezultat al unei cuceriri este schimbarea ocârmuirii!

Şi papa refuzase.

În dimineaţa de 10 iunie, paşii patrulelor franceze ce răsună în Cetatea Eternă îi par lui Pius al VII-lea mai marţiali decât de obicei. Fără încetare, ştafetele trec în galop… Deodată, un bubuit de tunuri face geamurile să zăngăne, şi la castelul San-Angelo stindardul pontifical coboară încet. Apoi, de-a lungul prăjinii urcă victorios tricolorul francez. Papa poate auzi strigătele crainicilor, care ajung până la el:

— Romani, sunteţi chemaţi la triumf fără să fi împărtăşit primejdia… Răsfoiţi analele istoriei voastre: ele nu mai sunt de multă vreme decât o înşiruire de nenorociri… Uniţi cu Franţa, sunteţi azi puternici prin ea; suferinţele datorate slăbiciunii voastre au luat sfârşit… Romani, nu sunteţi cuceriţi, ci reuniţi…

Decretul, datat la Schönbrunn, intră în vigoare. Roma a devenit oraş francez. Pius al VII-lea, aplecat la fereastră, simte o ameţeală auzind cuvintele care smulg din mâinile sale slabe şi neputincioase oraşul sfânt, primit de el în păstrare. Ochii i se umplu de lacrimi. O uşă se deschide. Ministrul său, cardinalul Pacea, i se aruncă în braţe cu un strigăt de durere:

— *Consummatum est*!

Pius al VII-lea răspunde cu armele. Mai întâi, un protest: „Planurile tenebroase ale duşmanilor Scaunului apostolic sunt. În sfârşit, înfăptuite. După cotropirea nedreaptă a celei mai mari părţi din domeniile noastre, ne vedem deposedaţi, sub pretexte nedemne şi cu cea mai mare nedreptate, de suveranitatea noastră temporală, de care independenţa noastră spirituală este strâns legată…”

Trebuie oare să trimită bula *Quum memoranda*, bula de excomunicare? Pacea ia cuvântul:

— Prea-sfinte părinte, ridicaţi-vă ochii spre ceruri,

apoi porunciţi-mi, şi fiţi sigur că ce va ieşi de pe buzele voastre va fi voinţa lui Dumnezeu…

Cel care cu câţiva ani mai înainte nu era decât un simplu călugăr îngenunchează, apoi semnează textul pronunţând împotriva lui Napoleon excomunicarea majoră.

Ştirea alipirii Romei la imperiul francez, care se va materializa prin aceste cuvinte: *Departamentul Gurile Tibrului, cu capitala Roma*, va determina, poate, Europa să-l considere şi mai mult pe Napoleon drept inamicul public, dar va contrabalansa întrucâtva ştirea eşecului de la Essling. Omul care este în stare, cu o trăsătură de condei, să coboare Cetatea Eternă la rangul de prefectură nu e de loc un învins! Cu atât mai mult cu cât drapelul tricolor flutura deasupra Vienei…

Essling este, totuşi, o înfrângere; austriecii o numesc victoria de la Aspern. Bătălia de la 22 mai 1809 a făcut să tresalte de speranţă, în Franţa, foburgul Saint-Germain şi, în Europa, pe duşmanii împăratului. Anglia proiectează o debarcare pe continent şi îşi închipuie deja Bourbonii reveniţi la Paris. Sctiamhorst, ministrul prusian al războiului, scrie regelui său: „Nu vreau să cobor dezonorat în mormânt, şi m-aş considera dezonorat dacă n-aş sfătui-o pe maiestatea-voastră să profite de momentul actual pentru a declara război Franţei. Vreţi oare ca Austria victorioasă să vă dea înapoi statele voastre ca o pomană? …”

— Încă o victorie a Austriei – va răspunde cu prudenţă Frederic-Wilhelm – şi pornesc.

A doua zi după Essling, ţarul este foarte hotărât să nu facă ceea ce îi impunea tratatul de la Erfurt. N-ar fi trebuit el oare să ridice armele contra Austriei, de vreme ce împăratul Francisc era categoric autorul agresiunii care determinase dezlănţuirea noului război? Nu! Nu se va mişca, aşteptând şi el o „a doua victorie”.

— Aceasta nu se mai cheamă alianţă, va constata cu amărăciune Napoleon.

Toţi speră că în curând se vor putea năpusti asupra prăzii doborâte la pământ, şi împăratul exprimă aceasta

într-o formulă lapidară:

— Şi-au dat cu toţii întâlnire la mormântul meu, dar nu îndrăznesc să se adune acolo!

Ei aşteaptă bătălia de la Wagram…

Arhiducele Carol a crezut că împăratul va repeta nebunia care l-a adus la Aspern şi la Essling, ordonând unei armate să treacă un fluviu lat pentru a se bate, din nou, cu spatele spre malurile Dunării. Dar în loc de a ataca – şi *victoria de la Lobau* ar fi putut să fie decisivă pentru austrieci –, arhiducele preferă şi el să rămână în expectativă. Este adevărat, după cum va spune Napoleon, că fiecare trebuia să-şi lingă rănile… Această amânare va însemna însă zdrobirea Austriei!

Pentru a fortifica insula, bază de plecare a apropiatei ofensive, Napoleon ordonă să se înlocuiască podurile de vase cu poduri pe piloţi. Atât malul drept al fluviului şi insuliţele presărate în albia Dunării, cât şi insula Lobau sunt împănate cu baterii. La capătul podului mare, pe insula propriu-zisă, fortificaţiile sunt atât de solide, încât au rezistat trecerii timpului. Ele sunt acoperite de arbori, dar traseul acestei veritabile şi înalte fortăreţe se vede şi azi în faţa rafinăriei de petrol din Viena.

De altfel, împăratul a ordonat şi construirea a trei turnuri pe malul stâng, în faţa podului mic. Unul din ele mai există şi azi, învăluit într-un panaş de verdeaţă, dar perfect vizibil în mijlocul câmpiei. A trebuit, în ultima vreme, să se utilizeze buldozerele pentru a veni de hac celorlalte două.

Muniţii, material, arme se îngrămădesc fără încetare pe insulă. De asemenea, şi provizii: „Se vor inventaria – ordonă împăratul la 22 iunie – toate pivniţele din Viena aparţinând fie prinţilor, fie mănăstirilor şi celor mai mari seniori, pentru a putea asigura aprovizionarea armatei fără să fim obligaţi să recurgem la pivniţele burghezilor şi ale micilor proprietari4.

Datorită italienilor lui Eugen şi MacDonald – acesta tocmai l-a învins pe arhiducele Johann –, mulţumită, de asemenea, corpului de armată al lui Marmont, sosit din

Dalmaţia, Napoleon dispune acum de o sută cincizeci de mii de oameni şi de şase sute de guri de foc. De cealaltă parte, arhiducele Carol, a cărui artilerie a devenit şi ea considerabilă, a adunat o sută şaizeci de mii de oameni în faţa Wagramului şi aşteaptă de la o zi la alta sosirea fratelui său Johann, ale cărui trupe, în pofida pierderilor pricinuite de MacDonald, numără încă douăzeci de mii de oameni. Dar arhiducele Johann întârzie… împăratul i-o va lua înainte şi hotărăşte să treacă la atac.

— Vai de acela care vine pe câmpul de bătălie cu un sistem dinainte stabilit, a spus Napoleon.

Arhiducele, amăgit de construirea celor trei turnuri, se aşteaptă să vadă năvălind forţele franceze la fel ca la 21 mai, spre Aspern şi Essling: „El credea că şoarecele va ieşi pe unde intrase”, va spune împăratul. De aceea, generalissimul austriac construieşte şi el „redute peste redute”, legând satele Aspern şi Essling prin fortificaţii ce îi vor permite, cel puţin aşa crede el, să susţină în chip victorios şocul. Alte fortificaţii, mai izolate, sunt construite între Essling şi Gross-Enzersdorf.

Napoleon hotărăşte atunci să străbată braţul mic al Dunării mult mai în aval – şi, de data aceasta, cu trei sau patru poduri – pentru a împresura cu grosul forţelor sale satele Aspern, Essling şi puternicele lor fortificaţii. Va ataca stânga inamică şi se va arunca spre platoul Wagram, relativ slab apărat, cel puţin aşa nădăjduia. Se punea problema, în fond, de a efectua o vastă mişcare de învăluire, pivotând oarecum în jurul satelor Essling, Aspern şi Gross-Enzersdorf.

Pivotul – stânga forţelor franceze – va fi ţinut de

Massena, care, rănit în ajun prin căderea calului său, va lupta într-o caleaşcă trasă de patru cai, ca mareşalul de Saxa la Fontenoy. Acest plan prezintă, totuşi, un oarecare pericol: dacă arhiducele nu este energic reţinut în sate şi trece la ofensivă, va putea să se strecoare de-a lungul

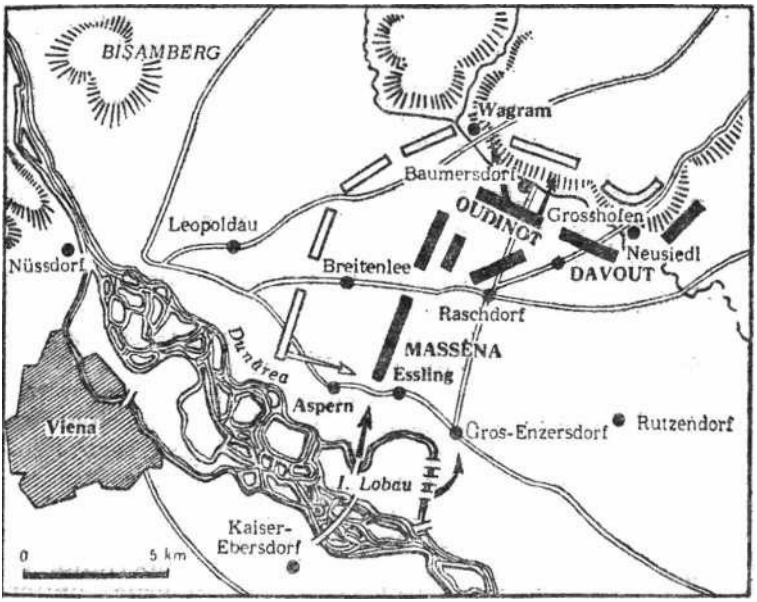

fluviului, să ocupe podurile şi să izoleze armata de baza ei din Lobau.

Marţi 4 iulie, trupele ce sosesc fără încetare se vor alătura corpului de armată al lui Massena. Ele sunt atât de înghesuite pe insulă, încât oamenii se ating „în toate direcţiile”. Arhiducele află în această zi că nu-l mai are în faţă numai pe Massena, ci întreaga armată napoleoniană, concentrată în insula Lobau. El ordonă să se bombardeze poziţiile franceze. Către orele trei după-amiază, o furtună cumplită se abate asupra armatei. Trebuie oare amânat atacul prevăzut pentru zilele de 5 şi 6 iulie?

— Nu – decide împăratul –, o întârziere de douăzeci şi patru de ore ni-l poate aduce în spinare pe arhiducele Johann!

Francezii sunt uzi până la piele, ca şi când ar fi străbătut Dunărea înot. „O ploaie torenţială – ne relatează Corniquet, aghiotantul din gardă, în povestirea lui inedită – ne-a udat curând până la piele; tunetul bubuia din toate părţile; obuzele şi ghiulelele cădeau ca grindina… /4 Noaptea se lasă asupra insulei şi potopul continuă. Dar cataractele ce se prăvălesc din cer nu împiedică construirea altor şase poduri peste braţul cel mic. În plină

noapte, sub torente de ploaie şi de grindină, armata începe să treacă fluviul pe noile poduri şi să împresoare stânga austriacă.

— Prietene, afurisită vreme! – exclamă Napoleon apropiindu-se de un bătrân grenadier care şedea de planton la uşa lui.

— Mai bine aşa decât de loc! mârâie „bombănitorul44.

Iar împăratul râde, amuzat de răspuns.

Miercuri 5 iulie va avea loc bătălia de la Gross-Enzersdorf, care o precede pe cea de la Wagram.

Armata îşi continuă mişcarea şi batalioanele se revarsă neîncetat în câmpie – tocmai pe acolo pe unde inamicul nu le aştepta. „Înotând în grâu până la gât44, precizează aghiotantul nostru, armata efectuează marşuri şi contramarşuri şi îşi ocupă poziţiile. La orele nouă, o sută cincizeci de mii de oameni sunt în linie de bătaie. Încă o dată, cele două zile ce vor urma vor hotărî soarta imperiului. Un soare luminos de iulie străluceşte acum şi usucă uniformele. Mai bine de trei sute de mii de soldaţi se află faţă în faţă. Trei sute de mii de oameni, aşa cum observă căpitanul de Tascher, „care nu se urăsc, care poate s-ar iubi dacă s-ar cunoaşte, sunt înghesuiţi în spaţiul strâmt de trei leghe pătrate şi nu aşteaptă decât semnalul pentru a se gâtui reciproc44. Vasta mişcare a armatei începe, o mişcare implacabilă, pe care Louis Madelin o compară foarte just cu „o gigantică coasă cu coada spre Massena44.

Planul este perfect executat. Satul fortificat Gross-Enzersdorf – o parte a vechilor parapete mai există şi azi – este ocupat în primul rând. Sub bătaia tunurilor, arhiducele dă înapoi. La sfârşitul după-amiezii, armata lui este ameninţată să fie tăiată în două. Centrul pare pe punctul de a fi frânt. împăratul ordonă atunci saxonilor, în frunte cu Bernadotte, să pornească la asaltul platoului Wagram, la poalele căruia curge râul Riissbach.

Aceste cuvinte să nu ne amăgească. Platoul nu este decât o foarte modestă încreţitură de teren, abia cu câţiva

metri mai ridicată decât restul câmpiei. Dacă nu eşti prevenit, urmând micul drum ce leagă Wagram de Neusiedl şi care trece prin Baumersdorf, rişti să nu-ţi dai măcar seama că „domini11 cursul unui râu şi că te afli la „jumătatea pantei” celebrului „platou”...

Cu luneta la ochi, împăratul îi vede pe saxoni înaintând fără greutate. Cu siguranţă că operaţia va fi terminată înainte de căderea nopţii! Soldaţii italieni de sub comanda lui MacDonald îi urmează. Dar aceştia, văzând pe „creastă” uniforme străine, îi iau pe saxoni drept austrieci şi trag!... Trupele lui Bernadotte sunt prinse între două focuri. Panica izbucneşte în rândurile lor. Ei se întorc, aleargă spre italieni, iar aceştia, crezând că sunt atacaţi, fac stânga-mprejur şi fug în dezordine. Sub privirile austriecilor, uluiţi de această derută neaşteptată, se produce o debandadă confuză, care mătură totul în drumul ei şi îl obligă chiar pe Oudinot, rămas pe loc, să se retragă pentru a se alinia pe noua linie. Ziua se încheie cu această nefericită întâmplare.

Seara, în cortul său ridicat în mijlocul câmpiei, la adăpostul unui crâng, între Raschdorf şi Grosshofen – o stelă îi indică amplasamentul –, Napoleon dă frâu liber mâniei sale. Totuşi, el este singurul vinovat! Lucrurile ar fi fost acum terminate dacă ar fi avut cu el nu saxoni şi italieni, ci armata de la Friedland. El a preferat s-o lase să se zbată în cumplitul viespar spaniol! Se potoleşte numai la gândul că a reuşit, totuşi, în douăzeci şi patru de ore să-şi adune întreaga armată în faţa Wagramului. Victoria va avea loc mâine... La orele unu adoarme, dar pe la orele patru, în această dimineaţă de joi 6 iulie, este deşteptat de o canonadă violentă: austriecii trec la ofensivă, coboară de pe platou şi atacă trupele lui Davout.

Împăratul sare pe cal – un cal cenuşiu cu alb, numit Cyrus.

Repede, bătălia – de astă dată bătălia de la Wagram – se dezlănţuie. Pe un front de vreo cincisprezece kilometri – lărgime fără precedent –, o mie o sută de piese de artilerie dezlănţuie un uragan de foc.

— Sire, atenţie, se trage asupra statului vostru major!

— Domnule – răspunde calm împăratul –, la război toate accidentele sunt cu putinţă.

Extrema stingă franceză, ţinută de Massena – coada coasei –, se îndoaie. Optsprezece mii de oameni sunt atacaţi de şaizeci de mii!

— Sire – anunţă un aghiotant –, inamicul înaintează de-a lungul Dunării şi ne ameninţă spatele. Toată artileria diviziei lui Boudet a fost făcută praf.

Pe chipul lui, niciun muşchi nu s-a clintit.

Austriecii par acum să apere Viena, în timp ce francezii par a voi să atace malul stâng al Dunării. Între fluviu şi sate, armata austriacă dă năvală.

— Ţineţi-vă bine – îi strigă Napoleon lui Massena –, bătălia este câştigată!

Unii îl cred nebun. Împăratul are, totuşi, dreptate: retrăgându-se la stânga, atrăgându-l pe inamic spre Dunăre, el îşi eliberează dreapta, care – tot potrivit planului pe care l-a conceput el – se va putea abate asupra Wagramului pentru a croi breşa eliberatoare. Urmărind să taie în două armata austriacă şi să-şi arunce apoi forţele spre „platou”, împăratul masează pe un front de o mie patru sute de metri o formidabilă artilerie: circa o sută de tunuri, aliniate ca la paradă. Este faimoasa baterie de la Wagram, care, bubuind, intră în epopee şi dezlănţuie asupra austriecilor un potop de foc. Centrul inamic cedează şi, în punga ce începe să se formeze, cavaleria năvăleşte în sunetul trompetelor. În urma ei, infanteria lui MacDonald, cu steagul fâlfâind, precedată de toboşari, intră, la rândul său, în pungă. La stânga, Massena nu numai că a rezistat, dar a şi respins atacul inamic până la satul Breitenlee. La dreapta – la cealaltă extremitate a coasei –, Davout şi Oudinot urcă panta uşoară a platoului, respingându-l pe inamic, şi Davout, cel dintâi, atinge, în sfârşit, Wagramul.

În acest timp, frânt de oboseală, sigur de victorie, împăratul s-a întins pe o blană de urs şi, în ciuda

vacarmului îngrozitor, doarme douăzeci de minute, la adăpostul unei piramide de tobe. În toate părţile, rămăşiţele armatei austriece se retrag urmărite de învingători.

Tunurile au tăcut. Marmont se înfăţişează împăratului pentru a primi felicitările sale.

— Aţi manevrat ea un neghiob, îi declară Napoleon…

Aceasta nu-l va împiedica să-i înmâneze la 9 iulie bastonul de mareşal, la fel ca şi lui MacDonald şi Oudinot.

S-a lăsat noaptea. Napoleon se apropie de bivuacul batalionului 2 de linie şi se culcă pe un mindir.

— Sire – i se adresează caporalul Martel –, maiestatea-voastră nu vrea să guste ciorba noastră?

— Are şi bucăţi de pâine în ea?

— Da, sire.

— S-o vedem.

I se prezintă o gamelă şi un tacâm de argint.

— Cum? Pâine albă şi tacâmuri de argint?! De unde le-ai luat?

— Am adus pâinea din satul unde se afla ambulanţa, iar tacâmurile le-am găsit la un ofiţer ucis la Gospitch.

În timp ce împăratul soarbe ciorba, caporalul taie în bucăţi o pasăre şi i-o oferă; împăratul ia un copan, se ridică, scoate din buzunar şapte napoleoni şi îi dă subofiţerului, care arată monedele camarazilor săi:

— Priviţi ce-mi dă maiestatea-sa: două sute de franci, îi vom bea în sănătatea lui. Trăiască împăratul!

— Trăiască împăratul!

Asta pentru decor: miracolul de la Wagram ia sfârşit. Un miracol, în adevăr! N-a lipsit mult ca să fie o catastrofă! mai întâi la Essling, cu şase săptămâni mai înainte, apoi în ajun, când cu panica izbucnită pe flancurile platoului, şi azi încă, în momentul când Massena s-a văzut nevoit să dea înapoi…

— Cum! Massena să dea înapoi? – exclamase Napoleon.

— Când lupţi cu optsprezece mii de oameni împotriva a şaizeci de mii, chiar dacă te cheamă Massena, acestea

sunt „accidente posibile –, după expresia împăratului.

Wagramul va fi, astfel, ultima mare victorie a domniei lui Napoleon. Dar cu ce preţ! Ce măcel cumplit! Napoleon este, fără îndoială, victorios, dar de o parte şi de alta peste cincizeci de mii de morţi sau grav răniţi zac pe câmpul de luptă.

Împăratul s-a întors în cortul său şi doarme două ore…

*

* * *

În timpul acestui somn, la mai multe sute de leghe de Wagram, la Roma, papa, care tocmai s-a culcat, este trezit ele nişte strigăte. El aude: „Ajutor! Trădare!” Un clopot de alarmă răsună precipitat. Generalul Radet şi jandarmii lui au primit ordin să-l aresteze pe Pius al Vll-le. i şi încearcă să pătrundă în Quirinal.

Aflând despre excomunicarea pronunţată de papă, împăratul strigase:

— Primesc în clipa aceasta ştirea că papa ne-a excomunicat pe toţi; este o excomunicare pronunţată împotriva lui însuşi. Nu mai are rost niciun menajament; e un nebun furios, care trebuie închis. Ordonaţi arestarea cardinalului Pacea şi-a celorlalţi aderenţi ai papei.

Să fie închis papa? Ca şi când acesta n-ar fi fost deja închis! Oricum ar fi, executanţii nu şovăie nicio clipă. Cu o secure în mină, Radet vrea să spargă poarta grea prin care se intră în palat. Unul din ofiţerii lui a reuşit să treacă printr-o fereastră joasă şi vine să-i deschidă. Urmează îndată năvala. Cizmele bocănesc pe parchet, loviturile de pat de puşcă sfărâmă mobilele. În timp ce începe devastarea, Radet cere instrucţiuni de la Miollis, comandantul trupelor franceze. Miollis răspunde că şeful Bisericii trebuie determinat să plece, de bunăvoie sau cu forţa. Radet îşi urmează deci calea şi se prezintă la uşa apartamentului pontifului. De altfel, pentru ca această uşă să se deschidă, va trebui să lovească în ea cu securea…

— Ce vreţi de la mine? – îl întreabă Pius al VII-lea pe Radet, care mai ţine încă în mână securea.

— Şi de ce veniţi la această oră să mă tulburaţi în locuinţa mea?

— Prea-sfinte părinte – răspunde jandarmul –, vin în numele guvernului francez ca să repet sanctităţii-voastre propunerea de a renunţa oficial la puterea sa temporală.

— Nu putem să cedăm – răspunde cu demnitate urmaşul sfântului Petru – şi nici să părăsim ceea ce nu este al nostru. Bunurile temporale aparţin Bisericii, noi nu facem decât să le administrăm.

Radet rosteşte atunci încet aceste cuvinte:

— Am ordin s-o ridic pe sanctitatea-voastră!

Urmează o tăcere grea.

— Într-adevăr, fiule – răspunde papa –, iată o treabă ce n-u-ţi va aduce binecuvântarea divină. Aceasta este oare răsplata îndelungatei mele condescendenţe faţă de împărat şi faţă de biserica galicană? Dar poate tocmai prin aceasta m-am făcut vinovat în faţa lui Dumnezeu, şi el este acela care vrea să mă pedepsească. Mă supun cu umilinţă. Trebuie să plec singur? Când nu ţii la viaţă, ţii şi luai puţin la bunurile tale.

Nu i se lasă timp sfântului părinte nici măcar să-şi ia breviarul şi, câteva minute mai târziu, Radet îşi urcă prizonierul în trăsură. Primul pas spre captivitate…

Napoleon, în pofida ordinului pe care l-a dat, va dezaproba măsura… E o mare nebunie”, îi va scrie el lui Fouché.

*

* * *

În aceeaşi zi de vineri 7 iulie, chiar în ceasul când Pius al VII-lea se îndreaptă spre închisoarea sa de la Savona, împăratul străbate câmpul de bătălie, de la Dunăre până la Wagram. Chiar aici era cât pe ce să fie bătut, deşi prevăzuse totul! Un geamăt nesfârşit se aude pe câmpie. Sunt ridicaţi mii de răniţi – cei care nu s-au stins în timpul nopţii – şi se îngroapă morţii. Cai ce şi-au pierdut un picior aleargă ţopăind în trei picioare şi imploră prin lungi nechezaturi să li se vină în ajutor… Priveliştea este cumplită. împăratul se gândeşte la Lasalle, lovit de un

glonte între ochi chiar la sfârşitul bătăliei. Lasalle, căruia îi spusese „în seara bătăliei de la Rivoli, atunci când, clătinându-se pe picioare de oboseală, uimitorul călăreţ îi adusese un braţ de drapele:

— Culcă-te pe ele, ai meritat-o din plin!

În această dimineaţă îşi aminteşte, poate, de rugămintea unuia dintre cei mai vechi camarazi de-ai să îşi aminteşte, poate, de Larmes, care-l ruga înainte de a muri: „Faceţi pace, sire”. Când Napoleon se îndreaptă din nou spre armata sa. În faţa Znaimului, unde luptele se desfăşoară din nou, el crede că totul va reîncepe. Massena era cât pe-ce să fie ucis, generalul Bruyeres este grav rănit. Arhiducele în retragere mai are cu el optzeci de mii de soldaţi, pe care-i poate opune forţelor franceze slăbite. Aducându-şi aminte de vechea-i meserie, împăratul pune el însuşi în poziţie un tun, a cărui ghiulea cade în mijlocul unei baterii austriece. Cele două armate, ambele la capătul puterilor, se află din nou faţă-n faţă.

O furtună violentă ia sfârşit în momentul când prinţul Johann de Liehtenstein, trimis de arhiduce, vine să ceară un armistiţiu.

— Să aştepte! – strigă Napoleon.

În faţa cortului imperial, consilierii săi îi propun să continue urmărirea. Davout, care soseşte tocmai atunci pe câmpul de bătălie, ar vrea să îngenuncheze definitiv Austria. Dar împăratul nu doreşte de loc să-l împingă pe arhiduce spre Boemia şi Moravia. El exclamă:

— Nu! S-a vărsat destul sânge!

Sunt chemaţi plenipotenţiarii. La începutul întrevederii, pretenţiile lui Napoleon par înfiorătoare. „El n-a vorbit – va istorisi Johann de Liehtenstein – decât de dezmembrarea monarhiei, de înfiinţarea mai multor state independente formate din sfărâmăturile ei, în sfârşit, de abdicarea împăratului Francisc ca singura condiţie prealabilă a armistiţiului”. Este, în ultimă analiză, planul care va desface în bucăţi, a doua zi după războiul din 1914, mozaicul austriac. În cele din urmă, după ce şi-a înspăimântat astfel interlocutorii, împăratul îşi reduce

pretenţiile.

În cursul îndelungatelor negocieri – Napoleon va rămâne trei luni la Schönbrunn –, Francisc I va încerca să lupte. Consternat, el consideră, pe drept cuvânt, că Wagramul nu e tot una eu Austenitz. Napoleon, dimpotrivă, arătându-se mai intransigent în 1809 decât în 1805, vrea să facă Europa să creadă că a doborât definitiv Austria şi îl ameninţă pe învins că-l va sili să abdice. îi scrie lui Champagny: „Îi puteţi spune domnului de Metternich că, dacă împăratul vrea să abdice în favoarea marelui duce de Würzburg, voi lăsa ţara aşa cum este, cu independenţa ei actuală, şi voi încheia cu el o alianţă care ne va da putinţa să reglemăhtăm afacerile continentului14.

Dacă Francisc vrea să-şi păstreze tronul – şi nu să se saci ince pentru Austria –, va trebui să se încline. Metternich, de altfel, îl sfătuieşte în acest sens, căci ministrului i-ar surâde ideea de a lua locul ţarului ca prieten al împăratului francez: „Oricare ar fi până la urmă condiţiile păcii – scrie el –, rezultatul va fi acelaşi: noi nu ne vom găsi securitatea decât adaptându-ne sistemului francez triumfător… Principiile mele sunt imuabile, dar împotriva necesităţii nimeni nu poate lupta… Trebuie, deci, ca noi, de cum va fi semnată pacea, să ne limităm la o politică de manevre diplomatice, să flatăm, să facem concesii. Numai astfel vom avea şanse de a ne prelungi existenţa până în ziua când, ne vom încheia socotelile, adică ziua eliberării generale”.

Francisc urmează sfaturile ministrului său şi acceptă să semneze cumplitul tratat de la Viena. Bavaria primeşte ţinutul Salzburgului, ducatul Varşoviei se vede mărit cu Galiţia de nord. Ţarul, combatant onorific şi care n-a făcut nimic, primeşte, ca un fel de bacşiş, patru sute de mii de galiţieni – de altfel, el se consideră lezat şi se arată furios văzând cum creşte ducatul Varşoviei. Nu lipseşte mult să spună chiar că această creştere se face pe seama lui! Austria pierde astfel trei sute de mii de kilometri pătraţi şi trei milioane cinci sute de mii de suflete. Triestul, Carniolia, o parte a Carintiei, a Croaţiei, Istria, Fiume sunt

alipite la imperiul francez şi formează împreună cu Dalmaţia, luată Austriei în 1805, provinciile *franceze* ilirice. Francisc I îşi pierde astfel întreaga ieşire la Adriatica. „Avem ambiţia de a stăpâni Mediterana – explică Napoleon avem ambiţia de a menţine independenţa Turciei11.

Împăratul credea că aceste condiţii înspăimântătoare, adăugate la arestarea papei, vor reduce la tăcere Europa.

Dar se înşela.

Wagramul nu-i împiedică pe englezi să debarce patruzeci şi cinci de mii de oameni la gurile fluviului Escaut, pe insula olandeză Walcheren. Fouché, dezaprobat de Consiliu, dar felicitat de Napoleon, trimite o circulară prefecţilor a cincisprezece departamente din nord-est, ordonându-le să-şi arunce gărzile naţionale împotriva cotropitorului. „Domnul Fouché – îi scrie Napoleon lui Clarke, ministrul de război – s-a arătat în măsură să facă ceea ce n-aţi făcut dumneavoastră11. De altfel, Bessieres, în fruntea a patruzeci de mii de oameni, a fost trimis imediat spre insula Walcheren, unde corpul expediţionar englez se află blocat. Asediaţi de francezi şi de friguri – cincisprezece mii de oameni au murit –, britanicii nu mai au altă soluţie decât să se reîmbarce.

După câtăva vreme, Napoleon va dicta această notă: „Londra e uimită de mişcarea ce s-a manifestat în Franţa. Ridicarea gărzilor naţionale i-a mirat pe englezi, cu atât mai mult cu cât spuneau şi scriau pretutindeni că împăratul nostru nu era puternic decât prin armatele sale şi că epuizase restul de flogistic al Revoluţiei. Am dat o dezminţire calomniilor lor şi am dovedit că împăratul avea drept armată întreaga Franţă”.

Împăratul îşi făcea iluzii.

Acest nou eşec aliat nu avea să facă să dispară încrederea inamicului în viitor. Toţi învinşii din aceşti ultimi ani, înarmându-se cu răbdare, aveau să aştepte inevitabilul sunet de corn şi „sfârşitul tuturor acestor lucruri”, cum va spune într-o bună zi Talleyrand. Bătălia de

la Wagram – repetăm acest cuvânt – nu fusese oare un fel de miracol? Portugalia nu era oare pierdută, iar treburile din Spania nu mergeau din – ce în ce mai prost? Cât despre suveranii superprefecţi, spre marea bucurie a Europei, se închipuiau, pe zi ce trecea tot mai mult, nişte regi adevăraţi şi se ţineau ţanţoşi. Napoleon îi reproşa lui Louis, pe tonul cel mai serios – din lume, că a devenit olandez – acesta refuza să aplice blocada – şi lui Joseph că s-a transformat în spaniol.

— În Spania, maiestatea trebuie să fie întru totul spaniolă, repeta *don José primero*.

A doua zi după bătălia de la Wagram, Jérôme se înapoiase la Cassel, după ce fusese învins de generalul austriac Kienmeyer. Pe lângă aceasta, se arăta furios că fratele său nu considerase că trebuie să-l pună pe Junot sub ordinele lui. Ca atare, Napoleon îi scrisese, pe bună dreptate: „Te războieşti ca un satrap. Încetează de a mai fi ridicol… Să ştii că în calitate de soldatnu am niciun frate şi că nu vei reuşi să-mi ascunzi motivele conduitei tale sub pretexte inconsistente său ridicole. Tare mă tem că nu am nimic de aşteptat de la tine”.

Până şi Elisa, prinţesa de Lucea, primeşte la 1T august următoarele săpuneli imperiale: „Sunteţi supusă şi. ca toţi francezii, sunteţi obligată să daţi ascultare ordinelor emise de miniştri; un mandat de aducere semnat de ministrul poliţiei ar fi suficient pentru arestarea nu numai a dumneavoastră, dar şi a primului prinţ de sânge”.

Austria, acum dezmembrată, a devenit o putere de mâna a doua. Napoleon se va duce oare să viziteze familia imperială, refugiată la Erlau? Unii fac afirmaţii în acest sens. Ideea o face pe arhiducesa Maria-Luiza să se înfioaie:

„Vă asigur – scria dânsa pe atunci – că vederea acestei persoane ar fi pentru mine un supliciu mai rău decât orice martiriu44.

Dar nu vor trece decât câteva luni, şi aceeaşi arhiducesă va fi dată pe mâna Minotaurului.

MINOTAURUL

N-AR TREBUI SA SE PERMITĂ

CĂSĂTORIA UNOR INDIVIZI CARE NU SE CUNOSC MĂCAR DE ŞASE LUNI.

Napoleon

În fiecare dimineaţă la orele zece, împăratul asistă la parada ce se desfăşoară lângă. parcul castelului Schönbrunn, în faţa scării în formă de potcoavă, sau în curtea „palatului imperial”, a cărui intrare e marcată de două obeliscuri împodobite cu acvile napoleoniene. Acestea se află acolo şi azi.

Uneori, Napoleon adresează ofiţerilor unui regiment întrebarea:

— Care este cel mai viteaz dintre voi?

După ce ofiţerul este indicat de camarazii săi, împăratul rosteşte:

— Îl numesc baron, răsplătind astfel nu numai valoarea lui personală, ci şi pe cea a corpului din care face parte.

Se întâmpla, de asemenea, să comande instrucţia militară sau să ordone numărarea, în faţa lui, a pieselor conţinute într-un cheson.

În dimineaţa zilei de joi 12 octombrie, în timp ce împăratul trece garda în revistă ca de obicei, Rapp este surprins de atitudinea ciudată a unui tânăr german eu chipul feciorelnic, care a reuşit să înainteze spre Napoleon. De mai multe ori, tânărul este auzit repetând că doreşte să vorbească împăratului. Mâna dreaptă o ţine vârâtă adânc în buzunarul redingotei. „M-a privit – va relata Rapp – cu nişte ochi ce m-au frapat”. Erau de un albastru frumos ca de faianţă. Necunoscutul este palid, dar trăsăturile lui efeminate nu sugerează nimic neliniştitor. Rapp face, totuşi, semn unui ofiţer de jandarmi. Tânărul este reţinut şi percheziţionat; se descoperă asupra lui un enorm cuţit de bucătărie, învelit în mai multe foi de hârtie de împachetat:

— Ce intenţionaţi să faceţi cu acest cuţit?

— Nu pot să-i spun decât lui Napoleon.

— Voiaţi să vă slujiţi de el pentru a atenta la viaţa împăratului?

— Da, domnule.

— De ce?

— Nu pot să-i spun decât lui.

Aflând despre aceste răspunsuri, împăratul ordonă ca arestatul să fie adus în faţa sa.

— Dar e un copil! – exclamă el când îl vede intrând pe „ucigaş”.

— M-ai văzut vreodată până acum? – îl întreabă Napoleon prin intermediul lui Rapp, care vorbeşte curent germana.

— Da, v-am văzut la Erfurt, anul trecut, răspunde tânărul, al cărui nume e Friedrich Staps.

— Se pare că o crimă e un lucru de nimic în ochii dumitale. De ce voiai să mă ucizi?

— A vă ucide nu este o crimă; dimpotrivă, este o datorie pentru orice bun german. Voiam să vă ucid pentru că sunteţi asupritorul Germaniei.

— Nu eu am început războiul.

— Ba dumneavoastră.

Împăratul se apleacă asupra obiectelor găsite la Staps.

— Al cui este acest portret? – întreabă el privind o miniatură ce reprezintă o tânără fată.

— E cea mai bună prietenă a mea. fiica adoptivă a tatălui meu.

— Auzi colo! Şi eşti un asasin! Nu ţi-a fost teamă că vei îndurera. şi vei pierde fiinţele ce-ţi sunt dragi?

— Voiam să-mi fac datoria; nimic nu trebuia să mă oprească.

— Dar cum ai fi procedat ca să mă loveşti?

— Voiam să vă întreb mai întâi dacă vom avea în curând pace, iar dacă mi-aţi fi răspuns negativ, v-aş fi înjunghiat.

— E nebun! – constată împăratul.

— Hotărât că e nebun! Şi cum nădăjduiai să scapi după ce m-ai fi lovit astfel, în mijlocul soldaţilor mei?

— Ştiam bine la ce mă expuneam, şi chiar mă mir că mai sunt încă viu.

Încremenit, Napoleon rămâne tăcut câteva momente, apoi spune:

— Cea pe care o iubeşti va fi foarte mâhnită.

— O, va fi mâhnită, fără îndoială, pentru că n-am reuşit. Ea vă urăşte cel puţin tot atâta cât vă urăsc eu însumi.

— Dar dacă te-aş graţia?

— Aţi face o greşeală, căci aş căuta din nou să vă ucid.

Împăratul ordonă atunci să fie chemat Corvisart, adăugând:

— Acest tânăr este bolnav sau nebun, altfel nu se poate.

— Nu sunt niciuna, nici alta, răspunde Staps.

Soseşte Corvisart, care îi ia pulsul lui Staps, îl examinează…

— Domnul este sănătos, conchide el.

— Vă spusesem doar! – exclamă Staps, triumfător.

— Ei bine, doctore – declară Napoleon –, acest tânăr care e sănătos a străbătut o sută de leghe ca să mă asasineze!

Şi împăratul lasă ca „ucigaşul” să fie împuşcat, dar, lucru straniu, nu prea sesizează mobilurile care l-au împins pe tânărul german să atenteze la viaţa tiranului Europei. Fără doar şi poate, e un dement! „Nu prea mi-a făcut impresia că ar fi ştiut ce reprezenta Brutus”, îi scrie Napoleon lui Fouché. Lui Staps puţin îi pasă de Brutus. Ochii lui nu văd decât imaginea Ioanei D’Arc – şi aceasta e tot! în faţa autocratului francez se ridică astăzi cu mândrie, la fel ca şi în Spania, poporul unei ţări înrobite, care însă nu vrea să se considere ca atare. Tentativa de regicid nu-i demonstrează de loc lui Napoleon că e un despot care asupreşte Europa. El constată doar un fapt: el se află – atât el cât şi giganticul său imperiu – la discreţia pumnalului unui exaltat. Aşadar, îi trebuie un moştenitor!

Niciodată, poate, n-a avut înrădăcinată în inimă atât de mult ca acum, după Wagram, dorinţa de a făuri prima verigă a unei dinastii. Se înfiora la gândul că într-o bună zi

fraţii – ba chiar şi nepoţii săi – ar fi putut să-i urmeze la tron şi să domnească asupra Franţei… în sfârşit, ajunsese, de altfel nu de mult timp, să-şi aprecieze clanul la justa lui valoare. Odată, când întreaga sa familie se afla strânsă laolaltă, el a declarat:

— Nu cred să existe pe lume un om mai nenorocit ca mine în materie de familie. De altfel, să recapitulăm: Lucien este un ingrat; Joseph un tip sardanapalic; Louis un neputincios; Jérôme un dezmăţat.

Apoi adăugă, schiţând un cerc cu un gest al mâinii:

— Cât despre dumneavoastră, doamnelor, ştiţi ce sunteţi.

„După cum se vede – va spune marchizul de Bonneval, care, ca martor al scenei, ne-o relatează –, tabloul era sumar, dar complet44.

Dar Eugen?

— Eugen – oftează el – nu poartă numele meu şi, cu toată osteneala pe care mi-am dat-o pentru a asigura liniştea Franţei, după mine ar urma o anarhie completă. Numai un fiu al meu poate să aranjeze totul.

În acel octombrie 1809, el se gândea cu atât mai puţin la moştenitorii săi naturali, cei din clan, cu cât Maria Walewska, sosită eu o lună mai înainte la Schönbrunn – şi instalată în încântătorul sat Moedling –, îi dăduse o veste care l-a umplut de fericire: aştepta un copil de la el! Walewska îi scrisese, cerându-i îngăduinţa să vină la dânsul, iar Napoleon îi răspunsese:

„Maria, am primit scrisoarea ta. Am citit-o cu plăcerea pe care mi-o inspiră întotdeauna amintirea ta. Sentimentele pe care mi le păstrezi sunt aceleaşi pe care ţi le port şi eu.

Vino la Viena, doresc să te văd şi să-ţi dau noi dovezi ale caldei prietenii ce-ţi port. Nu te poţi îndoi de interesul pe care-l am faţă de tot ceea ce te priveşte. Mii de sărutări fierbinţi: pe frumoasele tale mâini şi una singură pe frumoasa ta gură” h

Aflând din aceeaşi gură despre minunatul eveniment, Napoleon s-a simţit nebun de bucurie. Zilnic îl trimite pe

Constant, cu o trăsură fără blazon, să i-o aducă pe scumpa lui Maria. Drumul e prost, iar el, plin de emoţie, recomandă valetului său să meargă încet:

— Ia seama bine astă seară, Constant, azi a plouat, drumul trebuie să fie desfundat. Eşti sigur de vizitiu? Trăsura e în stare bună?

Se teme atât de mult să nu i se întâmple un accident! Aşadar, poate să di viaţă! Această neputinţă de a procrea nu era preţul geniului său, cum se resemnase el să creadă! În sfârşit, nu se mai putea îndoi de puterea sa de a-şi supravieţui. Cu scumpa lui Maria, cu soţia sa poloneză, nu exista nicio incertitudine! Şi acum trebuia să facă totul ca să-şi asigure un urmaş.

Pentru aceasta era necesar, evident, s-o repudieze pe Josefina şi să sfărâme legătura acestei căsnicii sterile.

— Toată viaţa – repeta el – am sacrificat totul – linişte, interes, fericire – destinului meu!

De astă dată trebuia să sacrifice o mare dragoste. Căci el o mai iubea încă pe scumpa sa creolă: „Te sfătuiesc să te păzeşti bine noaptea – îi scria el de la Schönbrunn –, căci într-una din nopţile viitoare vei auzi un zgomot puternic…”

Dar ea? Ca o dreaptă revanşă cuvenită unui soţ dus de nas, ea îl iubea şi mai mult! Acum ţinea la el mai mult decât la tron! „Dorinţa mea – îi scrisese ea odinioară, dar era la fel de adevărat şi acum, ca şi pe vremea Consulatului –, toate dorinţele mele se rezumă la una singură: să te iubesc sau, mai bine zis, să te ador”. De ani de zile îl adora, de ani de zile tremura, de ani de zile ştia că odată şi odată va fi nevoită să plece. Şi nu teama că va trebui să plece de la Tuilerii o făcea atât de des să suspine, ci gândul că nu-l va mai vedea pe *Bonaparte* – cum continua să-l numească. Ea regreta omul, şi nu împăratul.

Chiar în momentul când soţul ei, la cinci sute de leghe depărtare de Paris, a luat această hotărâre, Josefina, ghicind catastrofa ce avea să se abată asupră-i, îi mărturisea, plângând, Laurei d’Abrantes:

— Ah! Dacă aţi şti, dacă aţi şti cât de mult am suferit

ori de câte ori vreuna din voi îşi aducea copilul la mine. Doamne! Eu, care n-am ştiut niciodată ce este invidia, am simţit-o ca o otravă cumplită văzând copii frumoşi… Iar eu! … lovită de sterilitate, voi fi alungată cu ruşine din patul aceluia care mi-a dat coroana. Şi, totuşi, Dumnezeu mi-e martor că-l iubesc mai mult decât viaţa mea…

Desigur, Josefina ştie ce înrâurire aire asupra soţului său, dar mai ştie şi că pentru el – doar i-a repetat-o atât de des – „politica nu are inimă”. Din clipa în care-l revede pe Napoleon la Fontainebleau – el a sosit la palat în 26 noiembrie – înţelege că ceasul execuţiei a sunat: uşa de comunicare între cele două apartamente a fost zidită din ordinul împăratului, un ordin venit de la Schönbrunn! De îndată, ce soseşte, îl convoacă pe Cambaceres pentru a-l pune la curent:

— Vreau să mă însor cu un pânteoe!

Fostul său coleg de Consulat încearcă s-o apere pe Josefina. Ca fost membru devotat al Convenţiei, nu are nimic de câştigat de pe urma venirii unei prinţese la curte. Cambaceres se teme de opinia publică. Josefina este foarte populară. Dar împăratul ridică din umeri. Un singur lucru contează: destinul imperiului! Nu este el acum stăpânul Europei? Austria îngenuncheată! Papa sub dominaţia lui! Anglia respinsă în mare! Spania pe cale de a fi pacificată! Căci el speră să pună capăt conflictului. împăratul pare astfel, după cum va spune Cambaceres, „că se plimbă în mijlocul gloriei sale”.

Dar cum se va proceda pentru anularea căsătoriei împăratului? Trebuie creatend-hoc forme, legale, desigur, dar speciale şi neuzitate încă vreodată. Josefina nu trebuie să fie repudiată. Cei doi soţi îşi vor exprima *voinţa* de a se despărţi, iar Senatul va trebui să consacre printr-un *senatus consultus* desfacerea legăturii civile.

În timp ce Cambaceres pregăteşte operaţia, Napoleon încă nu şi-a prevenit soţia. Abia la 30 noiembrie, „Bonaparte” îndrăzneşte să sară hopul. Josefina a ghicit că osânda era „pentru acea seară”. Cina este tăcută, „cum nu mai văzusem niciodată”, relatează Constant. împărăteasa a

plâns toată ziua şi, pentru a-şi ascunde pe cât posibil paloarea feţei şi ochii roşii, şi-a pus o pălărie mare albă. legată sub bărbie. împăratul ţine aproape tot timpul ochii în jos; din câr. din când se observă o tresărire convulsivă agitându-i obrazul, şi dacă i se întâmplă să ridice ochii, o face pentru a o privi pe furiş pe împărăteasă „cu un foarte vizibil sentiment de durere profundă”. Ofiţerii de serviciu asistă cu nelinişte la această scenă sumbră şi apăsătoare, în tot timpul mesei, o masă servită de formă, nu se aude decât uşorul zgomot al farfuriilor aduse şi luate. Tăcerea nu este tulburată decât de glasurile monotone ale slujitorilor care anunţă felurile de mâncare şi de clinchetul provocat de Napoleon, care loveşte, fără să-şi dea seama, paharul cu cuţitul. O singură dată împăratul rupe tăcerea printr-un oftat adânc, urmat de aceste cuvinte, adresate unuia din ofiţerii săi:

— Cum e vremea?

Întrebare fără interes şi fără importanţă pentru el, căci nici nu pare să audă răspunsul: plouă şi termometrul se apropie de zero.

În sfârşit, se ridică de la masă. împărăteasa îl urmează cu paşi lenţi şi cu batista la gură, „ca pentru a-şi înăbuşi suspinele”. Se aduce cafeaua şi, potrivit uzanţei, un paj prezintă tava împărătesei, dar împăratul ia el însuşi ceaşca, toarnă cafea şi amestecă zahărul, privind-o tot timpul pe Josefina, care rămâne în picioare, „ca încremenită”. Ei o bea dintr-o sorbitură şi înapoiază – pajului ceaşca. Apoi face un semn: vrea să rămână singur cu împărăteasa. Uşa salonului este închisă pe dinafară.

Ou o voce stinsă, ea întreabă:

— Aşadar, totul s-a sfârşit?

El încearcă să-i explice situaţia:

— Dinastia mea nu are nicio soliditate dacă n-am un copil.

Desigur… Dar nu există nepoţi?

— Nepoţii mei nu mă pot înlocui; naţiunea n-ar înţelege. Un copil născut în purpură, pe tron, în palatul Tuilerii este, pentru naţiune şi pentru popor, cu totul

altceva decât fiul fratelui meu.

Nefericita femeie – „femeie în toată puterea cuvântului”, spunea împăratul – se preface că-şi pierde cunoştinţa.

— Mă strângeţi prea tare – murmură ea încet câteva clipe mai târziu, în timp ce şambelanul Bausset îl ajută pe Napoleon s-o transporte pe Josefina *leşinată* în apartamentul ei.

Această comedie jucată de incorigibila creolă n-o împiedică, totuşi, să resimtă o imensă durere.

— Ce nefericite sunt tronurile! – suspinase ea adesea…

Îşi mai aminteşte ea oare de vremea când râdea citind scrisorile pline de pasiune delirantă scrise de soţul ei între două bătălii?

— Ce nostim e! – repeta dânsa cu accentul ei cântat, din Martinica.

Cât de departe sunt acum aceste amintiri! Va trebui să părăsească totul. În cursul scenei patetice ce s-a desfăşurat, Napoleon i-a oferit „principatul” Romei, dar ea nu vrea de loc să se expatrieze şi să se îndepărteze de el. Se va retrage la Malmaison, păstrându-şi rangul, casă, alocaţia de împărătească. Napoleon îi va dărui şi oribilul castel de Navarra, de lângă porţile oraşului Evreux, şi Élysée-ul, pe care ea îl va schimba cu palatul Laeken, unde, de altfel, nici nu va pune vreodată piciorul.

Joi 14 decembrie 1809, cerul este acoperit „de o ceaţă deasă41. Vântul suflă cu putere. În marele salon se află adunaţi, îmbrăcaţi de gală, în mare ţinută de curte, împărăteasa-mamă, regii Louis, Jérôme şi Murat, reginele Spaniei şi Neapoiului. Numai fermecătoarea Pauline şi Catherine, regina Westfaliei, se gândesc la durerea pe care trebuie s-o încerce împărăteasa; ceilalţi nu văd decât un lucru: Napoleon o alungă pe *bătrâna* – această „femeie galantă14, după cum precizează însăşi *la Madre*. Totuşi, ei vor fi cei păcăliţi. Căci vor apărea şi mai mult ca nişte parveniţi de acum încolo, când o *adevărată* prinţesă, o fiică de împărat, s. e va aşeza pe tronul imperial. împăratul a

cerut, de asemenea, să fie prezenţi Eugen şi Hortensia. Ei se află acolo amândoi, lângă mama lor, stăpânindu-şi lacrimile, dar pieptul reginei Olandei este agitat de suspine. După câteva fraze banale, împăratul spune:

— Simt nevoia să adaug că, departe de a fi avut vreodată să mă plâng, n-am putut, dimpotrivă, decât să mă laud cu ataşamentul şi tandreţea iubitei mele soţii; ea mi-a înfrumuseţat cincisprezece ani din viaţă, a căror amintire va rămâne întipărită în inima mea. Ea a fost încoronam de mâna mea; vreau să-şi păstreze rangurile şi titlul de împărătească încoronată…

Ultimele cuvinte sunt ca nişte flori pe un mormânt. Josefina se ridică. Infinit mai imperială decât aceea ce îi va urma, vrea să citească ea însăşi textul pe care l-a pregătit, dar emoţia, suspinele ce o gâtuie – aici nu mai e nicio comedie – o silesc să-i întindă foile de hârtie ministrului Regnault de Saint-Jean d'Angely.

— Datorez totul bunătăţii lui: cu mâna lui m-a încoronat, şi din înaltul acestui tron n-am primit decât mărturii ale afecţiunii şi dragostei poporului francez. Cred că-mi exprim recunoştinţa pentru toate aceste sentimente consimţind la desfacerea căsătoriei, care, de acum încolo, este o piedică pentru binele Franţei, lipsind-o de fericirea de a fi condusă cândva de urmaşii marelui om, ridicat, atât de evident, de Providenţă pentru a înlătura ravagiile unei cumplite revoluţii şi pentru a restabili altarul, tronul şi ordinea socială. Dar desfacerea căsătoriei mele nu va schimba nimic din sentimentele inimii mele; împăratul va avea întotdeauna în mine cea mai bună prietenă.

Napoleon pozează pentru posteritate. Nu face niciun gest şi rămâne „nemişcat ca o statuie, cu privirea fixă şi parcă rătăcită". Nu asistă la şedinţa Consiliului privat în cursul căreia marii demnitari discută forma în care va fi prezentat Senatului, a doua zi, proiectul de *senatus consultus*. împăratul – în acest domeniu, inconştienţa lui e mereu uluitoare – îl desemnează pe Eugen să rostească unicul discurs ce va preceda votul.

— E important pentru fericirea Franţei – va declara

fiul Josefinei – ca întemeietorul celei de-a patra dinastii să îmbătrânească înconjurat de o descendenţă directă care să fie o garanţie pentru noi toţi, ca o chezăşie a gloriei patriei noastre… Sufletul mamei mele a fost adesea înduioşat văzând expusă la grele frământări inima unui om obişnuit să domine soarta şi să meargă întotdeauna cu pasul ferm spre îndeplinirea marilor sale proiecte. Lacrimile împăratului, determinate de această hotărâre, sunt de ajuns pentru gloria mamei mele.

În această seară de joi, în timp ce demnitarii se împrăştie, Josefina, „cu părul în dezordine şi figura total descompusă", intră în camera împăratului. El tocmai se culcase în pat. Plâng amândoi multă vreme unul în braţele celuilalt. O oră mai târziu, Josefina iese din cameră. Lacrimile continuă să i se rostogolească pe obraz. „Atunci – ne relatează Constant – am intrat în dormitor ca să scot sfeşnicele, cum obişnuiam să fac în toate serile. împăratul era tăcut ca moartea şi atât de ghemuit în pat, încât mi-a fost cu neputinţă să-i văd chipul44.

A doua zi la orele două după-amiază, cea care nu mai reprezintă decât un nume în stat se urcă în trăsura sa, numită *Opalul*. Se trag perdelele şi, în goana cailor, berlina se îndreaptă spre Saint-Germain. E frig. Vântul dinspre sud-vest şi ploaia torenţială nu încetează în tot cursul acestui drum de calvar, care o va duce pe împărăteasa repudiată până la Malmaison.

Două ore mai târziu, ploaia – „foarte intensă44, precizează Observatorul – tot nu a încetat, când Napoleon pleacă şi el de la Tuilerii la Trianon, după ce a trecut în revistă trupa în curte. Vântul suflă în rafale.

Amintirile – amintirile lor – îl năpădesc. Căsuţa din strada Chantereine, dormitorul cu scaune tapisate cu nanghin albastru, mobilele din lemn de lămâi şi bustul lui Socrate pe şemineu, acel sărman Socrate care trebuia să se simtă cam stingher în mijlocul unui cadru atât de străin de înţelepciune… Cât de mult o iubise el pe Josefina, *Mi-o dolce amor*! Cum o mai implorase să-l iubească: „Iubeşte-mă ca pe ochii tăi. Dar nu e de ajuns. Ca pe tine. Mai mult

decât pe tine. Mai mult decât gândurile, sufletul, viaţa ta, totul… Dulce prietenă, iartă-mă, aiurez… Adio, adio – adio… Mă culc fără tine. Voi dormi fără tine. Te rog, lasă-mă să dorm. Sunt mai multe zile de când te strâng în braţe44.

Napoleon va mărturisi mai târziu, la Sfânta Elena:

— Avea ceva care plăcea… Avea cel mai frumos… spate cu putinţă. Avea acolo *cele trei insuliţe* din Martinica…

Îi trece oare prin minte că, alungând-o pe Josefina, îşi va pierde steaua? Această stea care a început să strălucească a doua zi după vendemiar, când a cunoscut-o. Napoleon e, totuşi, superstiţios ca orice corsican! Dar e probabil foarte departe de a-şi închipui că peste un an şi jumătate un „bombănitor14 va putea să spună:

— N-ar fi trebuit s-o părăsească pe bătrână, ea îi purta noroc, şi nouă la fel!

În această seară de 15 decembrie 1809, la Trianon, el căuta mai curând să-şi alunge amintirile. Napoleon ocupa în aripa dreaptă camera sa, care tocmai fusese. tapisată cu o ţesătură foarte frumoasă, presărată cu stele de argint. Tapetele, perdelele şi scaunele au fost admirabil reconstituite cu prilejul recentei şi atât de reuşitei reconstruiri a palatului Grand Trianon în stil *Empire*. Camera imperială şi încăperea vecină – luminosul salon de *dejun*, unde Napoleon îşi lua prima gustare – le putem vedea azi, de bună seamă, aşa cum le-a apreciat împăratul atunci, în decembrie 1809. Cu siguranţă că ansamblul i-a plăcut, de vreme ce a hotărât, încă de la sosire, să transforme şi celelalte apartamente. În noaptea aceea, el a dat ordin să fie treziţi administratorul şi paznicii palatului Versailles pentru a alege tablourile şi a le pune pe pereţi fără nicio întârziere şi pentru a porunci noi amenajări – poate gândindu-se deja la viitoarea lui soţie, căreia îi va plăcea cu atât mai mult la Trianon, cu cât nimic nu-i va evoca, în acest cadru *modern*, amintirea Josefinei…

În afara acestei munci de decorator – o muncă excelentă, căci gustul lui era sigur şi de bună calitate – nu

va mai face prea mare lucru în cele zece zile ce vor urma. Viaţa uriaşului imperiu pare întreruptă. Napoleon se duce s-o viziteze pe Josefina, care, la Malmaison, continuă să suspine. Pauline, ca o prea înţelegătoare soră, i-o va aduce pe blonda doamnă de Mathis. Dar ceea ce numeşte el o „mică amiciţie1 nu-i este de ajuns, cu atât mai mult cu cât piemonteza „e lipsită de dorinţă".

O preocupare incomparabil mai importantă îi abate gândurile: cu cine se va căsători? Cu Maria Walewska, soţia sa poloneză, care aşteaptă deja un copil de la el?

— Toate gândurile mele – le spusese ea lui Duroc şi lui Constant –, toate ideile sunt în legătură cu el şi se întorc la el: el e toată averea mea, tot viitorul şi viaţa mea!

Maria comandase un inel pentru împărat, în jurul căruia răsucise o şuviţă din frumosul ei păr blond. În interior se puteau citi aceste cuvinte: *„Cină tu vei înceta de a mă iubi. nu uita că eu te iubesc"*.

Numai ea ar fi putut lua în inima împăratului locul scumpei sale creole, dar o astfel de căsătorie n-ar fi slujit gloriei lui. Când te numeşti Napoleon, nu legalizezi o situaţie de acest gen, nu te căsătoreşti cu o femeie divorţată!

Cât despre micul bastard ce urma să se nască, împăratul îi spusese într-o zi prinţesei Iabronowska:

— Nu vă faceţi griji pentru micuţ, este copilul bătăliei de la Wagram şi va fi într-o zi rege al Poloniei.

Cu discreţia ei obişnuită, cu o rezervă ce stârneşte admiraţia, în loc să-şi afişeze fericirea produsă de evenimentul ce-l determinase pe împărat să divorţeze, Walewska preferase să se înapoieze la Varşovia, unde a primit această scrisoare, datată Trianon, 18 decembrie:

„Doamnă.

Am primit scrisoarea dumneavoastră. Tot ceea ce conţine m-a impresionat foarte mult. Am aflat cu bucurie că aţi ajuns la Varşovia fără niciun accident supărător. Cruţaţi-vă sănătatea, icare-mi este foarte preţioasă… Alungaţi gândurile negre: viitorul nu trebuie să vă îngrijoreze. Trimiteţi-mi des ştiri despre dumneavoastră;

gândiţi-vă cât de mult mă interesează şi scrieţi-mi că sunteţi fericită şi mulţumită; e cea mai vie dorinţă a mea”
b

Ea îi răspunsese, neascunzându-i temerile ce i le inspira viitorul. El o liniştise în aceşti termeni:

„Doamnă.

Primesc cu multă plăcere ştirile ce mi le trimiteţi, dar gândurile negre pe care văd că le nutriţi nu vă stau bine. Nu vreau să mai aveţi astfel de gânduri. Vestiţi-mă cât mai repede că aveţi un băiat frumos, că sunteţi sănătoasă şi veselă. Nu vă îndoiţi niciodată de plăcerea ce o voi avea văzându-vă şi nici de caldul interes pe care mi-l inspiră tot ceea ce vă priveşte. Cu bine, Maria, aştept cu încredere ştiri de la dumneavoastră[15]

Scrisoarea împăratului este din 16 februarie. La 21 februarie, contele Walewski îi scria cu eleganţă celei care continua să-i poarte numele.

„Scumpă şi stimată soţie.

Walewice constituie din ce în ce mai mult o povară pentru mine, dat fiind că vârsta şi starea sănătăţii mele îmi interzic orice activitate. Am venit deci aici pentru ultima dată, ca să semnez actul prin care transfer această proprietate fiului meu mai mare. Vă sfătuiesc să vă înţelegeţi cu el în privinţa formalităţilor ce urmează să le îndepliniţi cu prilejul naşterii copilului pe care-l aşteptaţi. Ele vor fi simplificate dacă acest Walewski va veni pe lume la Walewice. Aceasta este şi părerea lui, şi de aceea vă scriu. O fac conştient că-mi îndeplinesc o datorie, rugând pe Dumnezeu să vă aibă în sfânta lui pază.

Athanase Colonna Walewski”.

Bătrânul conte accepta deci să recunoască copilul împăratului. Aşa cum a remarcat contele de Ornano, aceasta era o mărturie tardivă a faptului că Maria fusese o victimă nevinovată a complotului care o sacrificase.

Alexandru Walewski se va naşte, aşadar, la Walewice, în castelul de unde mama sa, cu trei ani înainte, fugise ca

15 Arhivele Walewski.
* Ibid.

să iasă în întâmpinarea împăratului.

Napoleon nutreşte încă speranţa că se va putea însura cu o soră a ţarului. Desigur, Ecaterina este măritată cu ducele de Oldenburg, dar mai există şi marea-ducesă Anna, care tocmai a împlinit şaisprezece ani. Napoleon se şi gândea la ea cu două luni mai înainte, la Schönbrunn, când dicta această scrisoare adresată lui Caulaincourt, în continuare ambasador pe lângă Alexandru: „Împăratul francezilor nu numai că nu vrea să facă să se nască ideea reînvierii Poloniei, idee atât de îndepărtată de gândirea sa, dar este chiar dispus să colaboreze cu împăratul Alexandru la orice ar putea face ca amintirea ei să se şteargă din inimile locuitorilor. Maiestatea-sa aprobă ca denumirile de Polonia şi polonez să dispară nu numai din orice tranzacţiuni, dar şi din istorie1.

Sărmană Maria!

Deşi mica Anna era „nubilă numai de cinci luni”, iar „pretendentul” împlinise patruzeci de ani, Napoleon n-a fost speriat de diferenţa de vârstă. La 4 noiembrie – cu mai mult de trei săptămâni înainte de a o anunţa pe Josefina că hotărârea lui era luată –, el adresase, prin intermediul lui Caulaincourt, o cerere în regulă la St. Petersburg. Ţarul, deşi pregătit încă de la Erfurt să audă această propunere, fusese înspăimântat... Dar şi mai înspăimântat era când se gândea la viitor. Un refuz nu numai că ar fi antrenat, într-o bună zi, un război între cele două imperii, dar mai cu seamă Napoleon ar fi fost obligat, pentru a-şi găsi o soţie, să-şi îndrepte privirile spre Austria. Habsburgii, care aveau întotdeauna o bogată rezervă de arhiducese, ar fi acceptat cu siguranţă să dea una din ele pe mina

Minotaurului, iar alianţa inevitabilă ce ar fi urmat între cele două ţări avea toate şansele să se întoarcă împotriva Rusiei.

Se pot ghici deci sentimentele cărora se afla pradă ţarul când a adus la cunoştinţa mamei sale cererea ce-i fusese adresată. împărăteasa Maria, văduva lui Pavel I, s-a înfiorat de groază, potrivit propriei sale expresii. Cum ar fi putut ea măcar să se gândească să-şi dea fiica „unui om cu

un caracter scelerat, care nu are nimic sfânt şi care nu cunoaşte nicio stavilă, pentru că nu crede nici măcar în Dumnezeu”?

— Posteritatea n-ar fi, pe drept cuvânt, indignată să vadă o mare-ducesă căsătorită cu o fiinţă pe care nenorocirile umanităţii au menit-o blestemelor secolului nostru?

Totuşi, Caulaincourt tocmai semnase cu Alexandru, şi în numele stăpânului său, un tratat prin care Napoleon aproba şi ratifica pactul ce permisese Rusiei, Prusiei şi Austriei, în secolul precedent, să-şi împartă prada poloneză.

— Acum – îi făgăduieşte ţarul lui Caulaincourt – nu voi mai căuta decât prilejuri pentru a-i dovedi împăratului cât de mult ţin la el.

Cât despre cererea în căsătorie, Alexandru hotărăşte să tărăgăneze lucrurile cât mai mult. Vârsta foarte fragedă a surorii sale îi va oferi un pretext plauzibil pentru a amâna proiectul pe mai târziu. Napoleon nu are decât să aştepte un pic… Dar a gândi astfel însemna să nu-l cunoşti pe împărat. Pregătit deja pentru un refuz în urma prelungitei tăceri a ţarului – viscolul făcuse curierul să întârzie şi Alexandru părăsise St. Petersburgul –, Napoleon primeşte, în sfârşit, la 27 ianuarie 1810 un prim răspuns al lui Caulaincourt care descrie tergiversările ţarului. Ambasadorul susţinea că Alexandru nu refuza să-şi mărite sora cu împăratul, dar nu ştia ce mijloace să găsească pentru a învinge rezistenţa ţarinei. Şi de data aceasta, cu acea clarviziune extraordinară ce îi lumina toate gândurile şi acţiunile, Napoleon ghiceşte că Alexandru nu-i va acorda niciodată mâna micuţei mari-ducese. De aceea, fără a aştepta răspunsul definitiv, hotărăşte să ia de soţie pe cea care îi era propusă, căci – pare de necrezut – Metternieh, devenit cancelar, oferise deja „ca jertfă”, potrivit expresiei ţarinei, pe fiica stăpânului său „căpcăunului corsican”.

La 29 noiembrie – în ajunul zilei când Josefina a aflat că soarta ei era hotărâtă –, ministrul împăratului Francisc, în cursul unei stranii întrevederi cu contele de Laborde,

însărcinatul cu afaceri al Franţei la Viena, „strecurase în convorbire posibilitatea căsătoriei împăratului cu o prinţesă din familie”. Şi Metternich adăugase, ca un om care face câţiva paşi îndrăzneţi în vârful picioarelor:

— Aceasta este o idee a mea, n-am sondat intenţiile maiestăţii-sale în această privinţă; dar, în afară de faptul că sunt aproape sigur că ele vor fi favorabile, un atare eveniment s-ar bucura într-o asemenea măsură de aprobarea tuturor celor care au oarecare avere, nume, situaţie în această ţară, încât nu aş ezita de loc şi l-aş privi ca pe o adevărată fericire pentru noi şi ca o mândrie pentru epoca ministeriatului meu.

Câteva zile mai târziu, la Paris, cu prilejul unui bal la Tuilerii, contele de Floret, ataşat de ambasadă al Austriei la Paris – îndemnat de şeful său Schwarzenberg, care, la rândul său, e dirijat de Metternichi se adresează lui Semonville, prefăcându-se că regretă căsătoria proiectată de Napoleon cu o mare ducesă rusă.

— Se pare, într-adevăr – răspunse Semonville –, că afacerea este încheiată, pentru că n-aţi vrut s-o faceţi voi.

— Cine v-a spus? – întreabă Floret.

— Cel puţin aşa se crede. O fi altfel?

— De ce nu?

— Să fie adevărat – întrebă Semonville – că aţi fi dispus! să daţi una din arhiducesele voastre?

— „Da.

— Cine? Dumneavoastră, foarte bine, dar ambasadorul?

— Răspund de el!

— Şi domnul de Metternich?

— Nicio dificultate!

— Dar împăratul Austriei?

— Cu atât mai puţin!

— Dar soacra, care ne urăşte?

— Nu o cunoaşteţi. Este o femeie. ambiţioasă, pe care o vom putea influenţa când şi cum vom vrea.

Metternich îşi freacă mâinile satisfăcut aflând despre această scenă şi este uluit, ceva mai târziu, primind o

scrisoare de la soţia sa care îi relatează ciudata convorbire pe care a avut-o cu Josefina. Fosta împărătească i-a încredinţat următoarele:

— Am un proiect care mă preocupă în mod exclusiv şi a cărui reuşită e singurul lucru ce mă determină să sper că sacrificiul făcut de mine nu va fi zadarnic: vreau ca împăratul s-o ia în căsătorie pe arhiducesa voastră; i-am vorbit ieri despre aceasta şi mi-a spus că alegerea lui nu e încă definitivă, dar cred că el s-ar hotărî dacă ar fi sigur că e acceptată de voi.

Metternich răspunde îndată soţiei sale: „Consider această afacere drept cea mai importantă ce poate preocupa Europa în momentul de faţă”.

Napoleon, informat fără întârziere despre dublul avans ce i se face concomitent la Viena şi la Paris, a păstrat cu grijă acest atu în jocul său. După primirea scrisorii lui Caulaincourt, el convoacă la Tuilerii un consiliu pentru a-i întreba pe fraţii săi, pe marii demnitari şi pe miniştri care este părerea lor. Cu cine trebuie să se însoare: cu o arhiducesă, cu o maredu-cesă sau cu o prinţesă de Saxa?

— Nu depinde decât de mine – declară el cu semeţie – să desemnez pe aceea care va trece prima pe sub Arcul de Triumf pentru a intra în Paris.

Lebrun proslăveşte căsătoria cu prinţesa de Saxa, care ar strânge mai mult legăturile cu Confederaţia, clar majoritatea se împarte în adepţi ai unei uniuni cu Rusia sau cu Austria. Murat, făcându-se purtătorul de cuvânt al Napoleonizilor, dezaprobă căsătoria cu arhiducesa Austriei, în primul rând, pentru că e recomandată de doamna „Beauharnais” şi, în al doilea rând, pentru că sosirea la Paris a nepoatei suveranei al cărei tron e ocupat de el riscă să-l pună într-o situaţie delicată... Alianţa cu Rusia, dimpotrivă, i se pare că oferă multiple avantaje. E combătut de Fesch şi Fontanes. Sosirea la Paris a unei prinţese schismatice şi prezenţa unor preoţi ortodocşi la Tuilerii par argumente serioase.

Ideea de a-l vedea pe Napoleon căsătorindu-se cu

aceea care atătorin tatăl cât şi prin mama sa este nepoata Mariei-AntOaneta îi jenează pe unii membri ai Consiliului. Se spune că Talleyrand ar fi declarat – dar trebuie oare să credem aceasta? – că o atare căsătorie „ar absolvi

Franţa în ochii Europei şi în ai săi proprii de o crimă care nu era a sa, ci a unei facţiuni”. E susţinut de Fontanes, care afirmă:

— Sire, căsătoria maiestăţii-voastre cu o fiică a casei de Austria va fi un act expiator din partea Franţei şi cea mai frumoasă pagină a istoriei voastre.

Totuşi, cineva exclamă:

— Dar Austria nu mai este o mare putere!

— Domnule – strigă Napoleon –, se vede că n-aţi fost la Wagram.

Nimic nu este încă hotărât. Dar şase zile mai târziu, la Tuilerii sosesc noi depeşe de la Caulaincourt. Hotărât lucru, ţarul continuă să tergiverseze. Nu trebuie ca Napoleon să se expună la un refuz definitiv! De aceea, fără a mai aştepta, la 5 februarie, Napoleon, pentru a dovedi acordul Josiefinei, îl trimite pe Eugen la Schwarzenberg. El îşi însărcinează fiul vitreg să-i transmită ambasadorului că este gata s-o ia în căsătorie pe fiica împăratului Austriei. Temându-se ca între timp să nu sosească cumva vestea anunţând refuzul definitiv al ţarului, el cere ca mina arhiducesei Maria-Luiza să-i fie acordată imediat de către ambasador, fără a mai aştepta răspunsul de la Viena. Schwarzenberg este înlemnit. „Niciodată – după cum a povestit Eugen – un ambasador nu s-a aflat într-o situaţie mai grea; îl vedeam zbătându-se, asudând, agitându-se inutil”. Şi trebuie neapărat să cedeze. „Dacă aş fi ezitat să semnez – îi explică el lui Metternich –, Napoleon ar fi tratat cu rusoaica sau cu saxona”.

Fiul Josefinei se înapoiază la Tuilerii, unde Napoleon îl aşteaptă cu nerăbdare. „De îndată ce cuvântul *da* mi-a ieşit din gură – relatează în continuare Eugen –, l-am văzut pe marele om lăsându-se pradă unei bucurii atât de năvalnice şi exuberante, încât am rămas încremenit”.

În aceeaşi seară, fără a se mai aştepta, se anunţă

francezilor: „Maiestatea-sa împăratul Napoleon, rege al Italiei, protector al Confederaţiei Rinului, mediator al Confederaţiei Helvetice, se va căsători cu alteţa-sa imperială şi regală doamna arhiducesă Maria-Luiza, fiica M.S. împăratului Francisc, rege al Boemiei şi al Ungariei”.

Napoleon trebuie să joace acum o comedie faţă de ţar. El dictează două scrisori la un interval de douăzeci şi patru de ore una de alta. În cea dintâi, el îl anunţă pe Alexandru că a renunţat de a se căsători cu marea-ducesă Anna, având în vedere vârsta ei foarte fragedă – ca şi când de-abia atunci ar fi descoperit-o –, iar a doua zi cealaltă scrisoare aduce la cunoştinţa ţarului apropiata sa căsătorie cu arhiducesa Maria-Luiza.

— Îi veţi face cunoscut – îi spune Napoleon lui Champagny – că m-am hotărât pentru arhiducesa austriacă.

Cei doi curieri purtători ai celor două scrisori se încrucişează pe drum cu un alt curier, trimis de Caulaincourt, care anunţa refuzul definitiv al ţarului.

În această uluitoare comedie matrimonială mai rămâne, totuşi, de făcut principalul: să fie prevenit împăratul Francisc şi să se dea logodnicei vestea că va trebui să se mărite cu acela pe care ea continuă să-l numească Anticrist sau *Krampus*.

— În viaţa statelor, ca şi în cea a cetăţenilor – îi spune Metternich stăpânului său –, există momente când o terţă persoană nu are dreptul de a se pune în locul aceluia pe umerii căruia apasă răspunderea hotărârii, şi mai cu seamă în cazurile când calculul nu este suficient pentru a determina hotărârea. Maiestatea-voastră este împărat şi tată, sunteţi singurul care se cuvine să reflecteze la îndatoririle sale pentru a acţiona într-o direcţie sau în alta.

Francisc I îşi îndreaptă chipul trist spre ministrul său şi, după câteva momente de tăcere, răspunde:

— O voi lăsa pe fiica mea să hotărască. Nu voi exercita nicio presiune asupra ei; înainte de a arunca în balanţă îndatoririle mele de monarh, doresc să-i cunosc sentimentele. Duceţi-vă la ea şi reveniţi pentru a-mi

comunica ce vă va spune dânsa. Nu vreau s-o previn ca să nu am aerul că îi influenţez hotărârea.

De câteva zile, Maria-Luiza era ca moartă. La 5 ianuarie, ea îi scrisese tatălui său: „Citesc în ziare despre divorţul lui Napoleon. Trebuie să-ţi spun, dragă tată, că sunt foarte impresionată de această ştire. Gândul că nu este imposibil ca eu să contez printre acelea dintre care el şi-ar putea alege soţia mă determină să-ţi comunic un fapt pe care-l supun inimii dumitale de tată. Cu obişnuita dumitale bunătate, m-ai asigurat de multe ori că nu mă vei obliga niciodată să mă căsătoresc împotriva voinţei mele, iar eu, aflându-mă la Ofen, am avut prilejul să-l întâlnesc pe arhiducele Francisc. Îi găsesc toate calităţile necesare pentru a mă face fericită”.

De bună seamă că împăratul Francisc îşi face fata să înţeleagă că arhiducesele nu trebuie să-şi plece urechea la bătăile inimii lor şi că aşa-numâtele *Jugendlieben* – fie chiar şi pentru un văr arhiduce – nu le sunt îngăduite… De aceea, când Metternich, oarecum jenat, ceea ce este de înţeles, vine să-i ceară Mariei-Luiza consimţământul pentru extravagantul proiect al cărui susţinător e el, tânăra fată îi răspunde cu nobleţe:

— Nu vreau decât ceea ce datoria îmi porunceşte să vreau. Când este vorba de interesul statului, trebuie să mă conformez lui, şi nu sentimentelor mele. Rugaţi-l pe tatăl meu să reflecteze la îndatoririle sale de împărat şi să nu le subordoneze intereselor persoanei mele.

Metternich încheie îndată „afacerea”, scriindu-i lui Schwarzenberg:

— Suntem departe de a ne face iluzii cu privire la marea distanţă care există între căsătoria cu o prinţesă austriacă şi renunţarea la sistemul de cuceriri al împăratului Napoleon; dar nu ne pierdem nădejdea de a fructifica momentele de răgaz care, în chip necesar, vor trebui să se ivească pentru noi, pentru a consolida politica noastră internă şi pentru a tempera concepţiile împăratului francezilor…

Berthier, *prinţul de Wagram*, este desemnat de

Napoleon să pornească spre Viena pentru a adresa cererea oficială împăratului Francisc... I se recomandă, totuşi, să nu facă uz decât de titlul său de prinţ de Neuchitel! Totul pluteşte în plin delir. Arhiducele Carol – învingătorul de la Aspern – îl va reprezenta pe Napoleon şi îşi va conduce nepoata la altar pentru celebrarea căsătoriei prin procură!

— Austria – exclamă prinţul de Ligne – îi aduce în dar Minotaurului o frumoasă juncă!

Dar ce spun vienezii? Unii privesc lucrurile cu filosofie:

— E preferabil – afirmă ei – să se ducă pe apa sâmbetei o arhiducesă decât monarhia.

Unele minţi mai grave afirmă că se va asista la săvârşirea unui adulter şi la binecuvântarea unei bigamii. În faţa lui Dumnezeu, Napoleon mai este căsătorit încă cu Josefina! Oare cardinalul Fesch nu le binecuvântase căsnicia în ajunul încoronării? Metternich a scris atunci ambasadorului Austriei la Paris: „Maiestatea-sa împăratul Francisc nu-şi va da niciodată consimţământul pentru o căsătorie ce nu ar fi conformă preceptelor religiei noastre44.

Cambaceres a primit însărcinarea de a reglementa această problemă spinoasă. După ce a convocat pe ministrul cultelor, pe cei doi judecători ecleziastici de la arhiepiscopia Parisului şi pe judecătorii de instrucţie metropolitani şi diocezani, el le-a adresat aceste cuvinte:

— Împăratul nu poate aştepta copii de la împărăteasa Josefina. În acelaşi timp nu poate, punând bazele unei noi dinastii, să renunţe la speranţa de a lăsa un moştenitor care să asigure liniştea, gloria şi integritatea imperiului pe care l-a întemeiat. El are intenţia de a se recăsători şi vrea să se însoare cu o catolică; dar, mai întâi, căsătoria lui cu împărăteasa Josefina trebuie anulată, iar intenţia mea este s-o supun examinării şi hotărârii Tribunalului ecleziastic.

Amintim că papa era singurul competent să desfacă căsătoriile regale. De aceea, unul dintre ec-leziaşti a făcut această remarcă foarte justă:

— Problema de faţă este una din acelea care sunt

rezervate – dacă nu de drept, cel puţin de fapt – suveranului pontif.

— Nu sunt autorizat – ripostează pe un ton sec arhicancelarul – să recurg la oficiile Romei.

— Nu – este nevoie să vă adresaţi la Roma pentru a afla hotărârea papei: sanctitatea-sa este la Savona.

S-a lăsat o tăcere îngheţată…

— Nu sunt însărcinat nici să tratez cu papa – răspunde Cambaceres în împrejurările actuale, aceasta este cu neputinţă!

Pe scurt, Tribunalul ecleziastic din Paris, de voie sau de nevoie, de vreme ce Pius al VII-lea era prizonier, trebuia să se încline şi să se ocupe de această afacere. Dar ce pretexte puteau invoca împăratul şi împărăteasa pentru a cere anularea căsătoriei lor? Pentru a-şi lăznuri interlocutorii recalcitranţi, Cambaeeres a dat citire proiectului de petiţie: Napoleon cerea anularea unei binecuvântări nupţiale celebrate în absenţa preotului parohiei şi a martorilor.

— Dar – observă unul dintre abaţi – oare nu ştie tot Parisul că uniunea religioasă a fost celebrată cu toate formele?

Cambaeeres explică atunci că „sâmbătă 1 decembrie 1804, în ajunul încoronării, maiestatea-sa, prevăzând ceea ce avea să se petreacă azi, n-a vrut nicidecum să consimtă la celebrarea căsătoriei sale44, dar că, „obosit de stăruinţele împărătesei, spusese cardinalului Fes-ch să le dea binecuvântarea nupţială, pe care cardinalul le-o dăduse chiar în camera împărătesei, fără martori şi fără preot”.

Se poate bănui uimirea celor patru feţe bisericeşti. Aşadar, stăpânul Europei voia să lase să se creadă că ar fi fost constrâns şi silit să se însoare cu Josefina! Napoleon „violentat41! Astfel de motive invocau, de obicei, în faţa Tribunalului ecleziastic nişte fete timide… Pentru a-şi pronunţa hotărârea, abaţii au cerut să fie chemaţi martorii. A fost ascultat mai întâi cardinalul Fesch, care a povestit cum îi binecuvântase clandestin pe Josefina şi pe

Napoleon, după ce îi ceruse papei să-i permită „să facă uz de dispense41. El a dezvăluit, nu fără stinghereală, că Josefina, la 4 decembrie – două zile după această ceremonie clandestină –, îi ceruse „un certificat de administrare a acestei binecuvântări nupţiale44; după douăzeci şi două de zile de tergiversări, el sfârşise prin a ceda la această cerere şi înmânase împărătesei un document certificând „tuturor celor în cauză că sfânta taină a căsătoriei a fost administrată de noi maiestăţilorlor Napoleon I şi Maria-Josefina-Rose Tascher, soţia lui44.

— Dar – a adăugat cu prudenţă Fesch, adresându-se anchetatorilor de la Tribunalul ecleziastic –, care nu mi-a fost surpriza când, relatându-i împăratului aceste fapte, m-am ales cu reproşuri foarte severe; el mi-a dezvăluit că tot ceea ce făcuse nu avea alt scop decât de a o linişti pe împărătească, cedând împrejurărilor! maiestatea-sa mi-a declarat că, în momentul când punea bazele unui imperiu, nu putea renunţa la o descendenţă în linie directă.

Anchetatorii s-au dus apoi la Berthier. Acesta, ca un bun curtean, care nu voia să-şi supere stăpânul, îl acuză oarecum pe împărat că ar fi amăgit-o *cu bună ştiinţă* pe Josefina şi că şi-ar fi bătut joc şi de biserică, obţinând o binecuvântare intenţionat nulă de la unchiul Fesch. Duroc nu putea refuza nici el scumpului său împărat o declaraţie în acelaşi sens. Ca fost prelat, Talleyrand – cel de-al patrulea şi ultimul martor – ştia mai bine decât Berthier şi Duroc ce valoare avea o declaraţie în această materie. El nu a şovăit, totuşi, să susţină teza lui Cambaceres.

Tribunalului ecleziastic din Paris nu-i mai rămânea decât să se resemneze şi să declare că „uniunea dintre maiestăţile lor trebuia considerată nulă şi nevalabil contractată şi nulă *quoad foedus*, din cauză că n-a fost prezent preotul indicat şi din cauză că au lipsit martorii ceruţi de Conciliul de la Trent şi de ordonanţe.

Pentru a da o explicaţie, promotorul diocezan – abatele Rudemare – s-a lansat într-un raţionament penibil: după părerea lui, cardinalul Fesch, „care nu ceruse decât dispensele de care avea uneori absolută nevoie pentru a-şi

îndeplini îndatoririle de prim preot al curţii şi *care nu – precizase şi nu specificase nominal funcţiile extraordinare şi preoţeşti pe care avea să le exercite pe* lângă *maiestatea-sa*, n-a putut primi şi n-a primit nici dispensa de martori şi nici împuternicirea de a se substitui preotului”…

Astfel, potrivit versiunii bietului abate, Pius al VII-lea nu ştiuse despre ce dispensă îi vorbise cardinalul, care tocmai primise mărturisirea Josefinei! Aceasta însemna să-l iei pe sanctitatea-sa drept un imbecil… Mai mult, dacă e să i se dea crezare lui Rudemare, vârât şi el în această urâtă afacere, papa fusese înşelat – şi încă cu bună ştiinţă – de cardinalul Fesch!

Cât despre Napoleon, el indusese în eroare pe toată lumea, inclusiv pe Josefina, iar acum îl trăgea pe sfoară pe împăratul Francisc al Austriei, „bunul său frate şi socru”…

JUPITER

MĂ ÎNSOR CU UN PÂNTECE!

Napoleon

Marţi 27 martie 1810. Torente de apă se revarsă asupra unei berline fără blazon care, venind de la Compi & gne, goneşte spre Soissons. În ciuda rafalelor de ploaie, trăsura înaintează cu viteză. Înăuntru se află doi bărbaţi: Napoleon şi cumnatul său, regele Murat, care merg în întâmpinarea cortegiului ce o însoţeşte de la Viena pe Maria-Luiza. Napoleon.nu a avut răbdare să aştepte până a doua zi, când, la Soissons, noua împărătească trebuia să se arunce la picioarele împăratului şi să-i facă un mic compliment. În locul acestei ceremonii, pregătită în amănunt de către diplomaţii celor două imperii, Napoleon a preferat să sară într-o berlină şi să pornească în întâmpinarea soţiei sale.

De o săptămână – începând de luni 19 martie, ziua sosirii sale la Compiègne. şi cu toate că şi-a petrecut nopţile cu doamna de Mathis –, Napoleon e ca un om beat”, beat de nerăbdare, beat de fericire”. Austerlitzul şi

Wagramul par să-l fi ameţit mai puţin decât această căsătorie cu o nepoată a lui Carol Quintul.

— Îmi fac rost de strămoşi, declară el cu trufie.

Napoleon îşi face rost şi de o familie în rândurile căreia se numără Ludovic al XVI-lea şi Maria-Antoaneta, căci prin această alianţă extraordinară mirele devine nepot al fratelui reginei executate.

Încă înainte de a fi făcut cunoştinţă cu soţia sa, el modelează imperiul fiului pe care ea *trebuie* să i-l dea. Prin *senatus consutfus* din 30 ianuarie 1810, Italia îi este luată înapoi lui Eugen, iar apanagiile fraţilor şi descendenţilor acestora sunt desfiinţate în favoarea moştenitorilor direcţi ai împăratului.

De când Maria-Luiza plecase din Viena, Napoleon îi tot întreba cu înfrigurare pe curieri:

— Hai, spuneţi-mi drept, cum vi s-a părut arhiducesa Maria-Luiza?

— Sire, foarte bine.

— Asta nu-mi spune nimic. Ce statură are?

— Sire, statura ei… e cam ca a reginei Olandei.

— Aha! foarte bine. Ce culoare de păr are?

— E blondă, cam ca regina Olandei.

Îi plac mai mult blondele decât brunetele, aşa încât aprobă.

— Bine, dar tenul?

— Foarte alb şi cu culori în obraji, ca regina Olandei.

— Seamănă deci cu regina Olandei?

— Nu, sire…

Împăratul oftase:

— Cu cleştele trebuie să le smulg fiecare cuvânt. Probabil că soţia mea e urâtă, căci niciunul dintre aceşti afurisiţi de tineri n-a putut să-mi spună că e frumoasă. În sfârşit, să fie bună şi să-mi facă băieţi voinici, iar eu o voi iubi ca pe cea mai frumoasă.

Aici e, de fapt, întreaga problemă!

— Până la ce vârstă mai poţi fi încă tată? – l-a întrebat împăratul pe Corvisart.

— Eu n-am decât patruzeci de ani, dar un bărbat de şaizeci de ani care se însoară cu o femeie tânără mai poate avea copii?

— Câteodată, sire.

— Dar la şaptezeci?

— Întotdeauna, a răspuns medicul, zâmbind.

— Acum trebuie să devin atrăgător – îi declară el Hortensiei, care îi este fiică vitregă şi în acelaşi timp cumnată. – înfăţişarea mea sobră şi severă n-ar plăcea unei tinere femei. Ea preferă probabil plăcerile potrivite vârstei sale. Hai, Hortensia, tu, care eşti Terpsihora noastră, învaţă-mă să valsez.

Fiica Josefinei izbucni în râs, dar împăratul a insistat, iar ea a trebuit să se supună. Napoleon nu mai dansase poate de pe vremea când era la şcoala militară!

— Maestrul nostru de dans – povesti împăratul – ne sfătuise să luăm în braţe câte un scaun, în chip de parteneră, ca să valsăm. Eu cădeam întotdeauna cu scaunul, pe care-l strângeam cu foc, şi îl sfărâmam. Scaunele din camera mea, ca şi ale altor doi sau trei camarazi, au avut, rând pe rând, aceeaşi soartă.

Şi de data aceasta, rezultatul fu jalnic.

— Sunt prea bătrân – constată Napoleon.

— De altfel, nu prin dans trebuie să caut eu să strălucesc.

Nu avea răbdare să stea locului, vizita apartamentele pregătite pentru noua împărătească, unde o aşteptau deja rochii, rufărie, încălţăminte, executate după modelele sosite de la Viena.”, în timpul celor patru sau cinci zile pe care le-am petrecut la Compiègneva relata Norvins –, abia dacă l-am putut zări o clipă pe împărat… Era foarte ciudat să-l vezi făcând dragoste de la distanţă. Se învârtea încolo şi-ncoace prin apartamentele împărătesei, în care mai lucrau încă tapiţerii; îi zorea şi-i îmboldea pe lucrători, improviza detalii care trebuiau executate chiar sub ochii lui. Era în starea de agitaţie a unui viitor însurăţel; nerăbdarea lui febrilă de tânăr aflat la prima dragoste transforma în ochii tuturor pe profundul legiuitor, pe marele om politic, pe gigantul războaielor. După ce îl văzusem atât de glorios împodobit de laurii victoriilor de la Marengo, de la Austerlitz, de la Friedland, de la Wagram,

era interesant să-l vezi, să-l surprinzi în această stare de uitare de sine, de abandon, în această abdicare momentană de la firea sa puternică14.

Într-o zi, el ia un pantof deosebit de mic şi îl atinge pe obraz „în chip de mângâiere" pe valetul său:

— Iată, Constant, un pantof de bun augur. Ai văzut de multe ori picioare ca acesta? îţi vine să-l iei în mină!

În timp ce stăpânul aştepta înfrigurat, la Compiègne soseau într-una curieri. Unul dintre cei mai remarcaţi a fost, fără îndoială, cel al împăratului Francisc. Era vorba, ce e drept, de un curier extraordinar: prinţul austriac de Clary şi Aldringen, care a lăsat o scrisoare foarte pitorească relatând această întrevedere: „La orele opt dimineaţa am sosit la Compiègne. Cobor la han şi-mi îmbrac uniforma ciocolatie (a Landwehrului) eu ciorapi albi, deoarece ambasadorul hotărâse că aceasta nu prezenta niciun inconvenient şi ţinând seama, de altfel, că uniforma mea roşie încă nu era gata. Între noi fie vorba, cu toată cochetăria mea, care suferea destul de mult, nu-mi displăcea să apar în această ţinută (în 1809, Landwehrul pricinuise însemnate pierderi Marii Armate). îl caut pe Duroc. Sunt condus într-un imens salon, unde se aflau şambelani îmbrăcaţi în roşu şi argintiu, generali în albastru şi auriu, cu toţii foarte miraţi să vaţlă o figură ca a mea în acest sanctuar de curte şi privindu-mă *wie die Kuh ein neue Thor* („ca viţelul la poarta nouă"). Mărturisesc că am trecut printr-un moment de mare încurcătură, în sfârşit, ajung în apartamentul acestui mare mareşal Duroc, care trebuia să fie acolo şi care a şi sosit îndată. El s-a arătat extrem de politicos şi, după un sfert de oră de aşteptare, m-a condus într-un salon unde m-am pomenit în faţă…

— În faţa cui?…

— Urmează aici toate titlurile sale, dacă vreţi…

Pregătisem un mic discurs, de o elocinţă simplă, bărbătească şi înduioşătoare, care începea cu: «împăratul, stăpânul meu, m-a însărcinat etc. etc.».

El nu mă lasă să termin, îmi ia pachetul de scrisori şi-

mi pune întrebări în legătură cu călătoria mea:

— În ce zi aţi plecat?

— În 13, sire, cu două ore înaintea împărătesei.

— Drumurile erau proaste?

Şi alte întrebări de acest gen.

Apoi îmi spune:

— Am ştiri despre împărătească, primite prin telegraf.

Astăzi este la… – nu mai ştiu unde. Va fi aici în cutare şi cutare zi.

Îmi cere veşti despre împărăteasa mea. După aceea:

— Sunteţi rudă cu prinţul de Ligne?

— E bunicul meu, sire.

— Ce mai face prinţul de Ligne? Campania pe care a eendus-o în apropierea Vienei a cam avut de suferit din cauza noastră.

— Da, sire, puţin.

— Am întâlnit la Viena o prinţesă de Clary. E mama dumneavoastră?

— Da, sire.

— Ce uniformă e aceasta?

— Sire, e uniforma unui corp de voluntari din Boemia.

— Ah! A Landwehrului!

Eu aş fi vrut să evit acest cuvânt.

— Da, sire.

— Aţi fost sub arme în timpul ultimului război?

— Am fost în armata Boemiei.

— Aţi mai făcut şi alte campanii?

— Nu, sire, n-am servit decât în acest război.

— Vă veţi odihni aici. O să vă mai văd.

Se căzneşte să zâmbească, apoi se întoarce. În timp ce eu îi mai făceam încă plecăciuni, el şi începuse să citească scrisorile aduse de mine.

Iată-mă din nou în salonul de serviciu. Întreb:

— Împăratul mi-a spus: Vă *veţi odihni*! *O să vă mai văd*. Ce înseamnă aceasta?

— Păi, domnule, înseamnă că trebuie să rămâneţi la Compiègne până când o să vi se spună să plecaţi.

Ah! ah! Şi eu care aveam de gând să plec îndată la Paris, să ajung la vreme pentru balul de astă seară al ambasadorului! Ce pot să fac?

— Nimic, domnule, vă veţi plimba împreună cu noi prin acest salon.

Atunci, un general înalt, uscat şi politicos îmi spune:

— Domnule, nu doriţi să luaţi masa cu noi?

Îl întreb pe un altul:

— Cine este acest general?

— E Savary.

Aoleo!

— Dar cel gras şi chel?

— Davout.

Vai! Aceste nume fac să mi se încreţească pielea!

După dejun, din nou forfoteală în salon. În sfârşit, trăsurile pornesc. împăratul porneşte călare şi intră în pădure. Noi îl urmăm. Sunt singur cu domnul Germain, şambelan, şi cu un mai ştiu cine. E destul de frig. Ne plimbăm vreo două ore fără a-l întâlni pe împărat. Întrebăm de el la toate răspântiile. În sfârşit, ne întoarcem, împăratul e de mult la palat.

Cum era prima zi de şedere la Compiègne şi cum curtea nu avea încă decât strictul necesar, domnea o harababură nemaipomenită.

La ora şase, cina. Nu-mi este însă foame. O seară nesfârşită. În cele din urmă, domnul de Nansouty, prim sau mare-grăjdar, îmi spune:

— Împăratul vă face cunoscut că-l veţi urma mâine la vânătoare şi că vă permite să vă comandaţi uniformele de vânătoare. Pentru mâine, unul dintre aceşti domni vă va împrumuta o uniformă. Dar trebuie să căutaţi ca ale dumneavoastră să fie gata pentru vânătoarea următoare.

Plecăciune din partea mea, în chip de răspuns.

— Aveţi un apartament la castel.

Altă plecăciune.

Nouă şi jumătate e o excelentă oră de culcare…

A doua zi la orele nouă eram gata. uniforma îmi venea foarte bine în partea de sus, dar n-aveam nici cizme

înalte, nici pantaloni verzi, astfel încât costumul meu nu prea se potrivea. Mi s-a oferit o pălărie, dar mă temeam atât de mult să nu aibă vreo cocardă, încât am preferat să-mi pun pălăria mea de uniformă.

Înainte de vânătoare, domnul de Nansouty veni să-mi spună:

— Împăratul vă acordă – nu-mi mai amintesc bine – privilegiul de a lua parte la recepţiile de gală sau la ceremonialurile sculării şi culcării sale şi vă îngăduie să-l însoţiţi în tot timpul călătoriei.

Ceea ce însemna că trebuia să rămân la Compiègne atâta cât va rămâne şi el. Am simţit că mă trec fiorii!

La orele zece am dejunat fără împărat, apoi ne-am urcat în trăsuri. El în prima, iar noi în următoarea. Echipaje frumoase, alergând ca vântul, cai mândri, majoritatea suri, jochei îmbrăcaţi după moda englezească, cu o ţinută frumoasă, şi mai ales nişte husari cu pantaloni roşii, care se numesc călăuze sau vânători, nu mai ştiu bine cum, alcătuiau o privelişte încântătoare.

La punctul de întâlnire, un nou dejun.

A fost singura dată când m-am aflat la masă cu Napoleon. Pentru mine era sentimentul cel mai bizar din lume să mă văd aproape lângă el, îmbrăcat la fel ca Savary, ca Davout, ca Duroc. Mă tot pipăiam ca să mă conving că eram chiar eu. Întregul dejun n-a durat decât zece minute, îmi sorbeam liniştit cafeaua, când, ridicând ochii, am remarcat că eram singurul care nu terminase. Mi s-a părut chiar că-l văd pe Napoleon schimbând cu unul dintre aceşti domni un surâs pe seama şambelanului austriac, atât de puţin grăbit; în momentul când, de spaimă, am lăsat ceaşca, toţi se ridicară.

Călăreţii încalecă. împăratul porneşte ca un fulger. Am fost mirat văzând că toţi aceşti domni îndrăznesc să renunţe a-l urma. Ei au rămas liniştiţi în faţa şemineului, în pavilionul Fazaneriei, unde luasem dejunul. Davout a participat la jumătate din vânătoare, apoi a plecat la palat. Savary nu s-a îndepărtat de împărat; generalul de Nansouty, căpitanul comandant al vânătoarei imperiale,

domnul CTH annecourt, un grăjdar-gonaci – toţi aceştia urmau din oficiu; Rustam de asemenea, ca şi mine, care voiam să mă fudulesc că l-am urmat pe Napoleon.

Alergam după dânsul cu atâta zel ca să nu-l pierd din vedere, încât Savary mi-a spus o dată:

— Nu mergeţi atât de aproape de împărat!

Până la primul popas, lucrurile s-au petrecut foarte bine. Nu l-am părăsit de loc. Dar în momentul schimbării cailor, s-a terminat. El este atât de bine servit, după cum e şi firesc, şi pleacă atât de repede, încât nu mai e chip să-l urmezi. Am cutreierat pădurea în toate direcţiile. Ba întâlneam un grăjdar, ba un general rătăcit, ba vedeam foarte de departe trecând alaiul vânătoarei, ba mai aflam câte ceva de la persoane care se plimbau sau de la curioşi. În sfârşit, nu l-am mai văzut pe Napoleon până la uciderea cerbului. Animalul intrase în râu şi înota. împăratul descălecase şi toţi ceilalţi la fel. Numai eu rămăsesem călare, din neatenţie. După cum vedeţi, am făcut multe gafel

Napoleon, de David, 1808. (Muzeul din Bayonne — Foto Giraudon)

Schită de Gros înfățișîndu-l pe Napoleon, care-l primește la abația din Elchingen pe generalul Mack, venit să-i predea sabia după capitularea lui la Ulm. (Colecția Delestre. — Foto Giraudon)

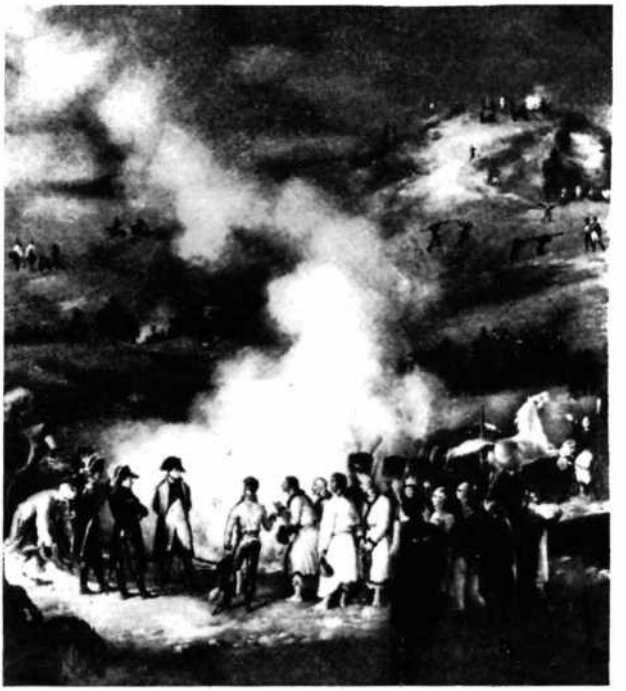

Ajungând la poalele gorganului lui Zuran, care domină viitorul câmp de luptă de la Austerlitz, Napoleon primeşte câţiva ţărani moravi. Aici va fi instalat bivuacul împăratului. (Tablou pictat de generalul baron Lejeune – Foto Bulloz). Stânga sus

Grenadierul Pils a pictat întâlnirea dintre Napoleon şi împăratul Austriei pe drumul spre Ungaria, la 15 kilometri sud de Austerlitz. (Foto L. Viguier). Stânga jos

Primirea entuziastă pe care le-o fac berlinezii îi uluieşte pe învingători. Locuitorii păreau «foarte încântaţi – ne spune velitul Barrès – că regele lor a încasat o chelfăneală zdravănă». La dreapta se distinge împăratul şi inevitabilul Rustam. Dreapta

Frumoasă, blândă şi tandră, Maria Walewska, «soţia poloneză» a lui Napoleon. (Maria Walewska. de Gerard – Muzeul Versailles). Stingă

După sângeroasa zi de la Eylau, Napoleon străbate îngrozitorul cfmp de bătălie. În pofida a ceea ce anunţa împăratul, armata franceză număra 20.000 de oameni scoşi din luptă, fără a mai pune la socoteală pe cei 5.000 luaţi prizonieri de ruşi. Pierderile lui Benningsen se ridicau la 27.000 de oameni plus 3.000 de prizonieri. (Tablou pictat de Adolphe-Eugene Gabriel Rochm (1809). Colecţia doamnei prinţese de la Tour d'Auvergne. Castelul Grosbois – Foto Hachette). Dreapta sus

«Întrevederea dintre împăratul francezilor şi împăratul Rusiei – menţionează legenda acestei cunoscute stampe.

— Conferinţa celor doi împăraţi a durat două ore, după care au fost introduse persoanele din suita lor». Dreapta jos

Napoleon I, împărat. (Portret de Horace Vernet – Tate Gallery. Londra). Stânga în acest încântător laviu, Develly l-a înfăţişat pe împărat la Saint-Cloud. În momentul plecării la vânătoare, Josefina îi prezintă soţului său o văduvă de război şi pe copiii ei, veniţi să ceară un ajutor şi să-i înmâneze o petiţie. (Castelul Secaux – Foto Josse-Lalancei). Dreapta sus

Pe insula Lobau, o ghiulea de şase ţoli cade la un pas de calul lui Napoleon şi de cel al mareşalului Oudinot. Grenadierul Pils a schiţat această scenă pe viu, «cu nerv», după cum a remarcat foarte just Théo Fleischman. (Biblioteca naţională, secţia Tipărituri – Foto Josse-Lalance). Dreapta jos

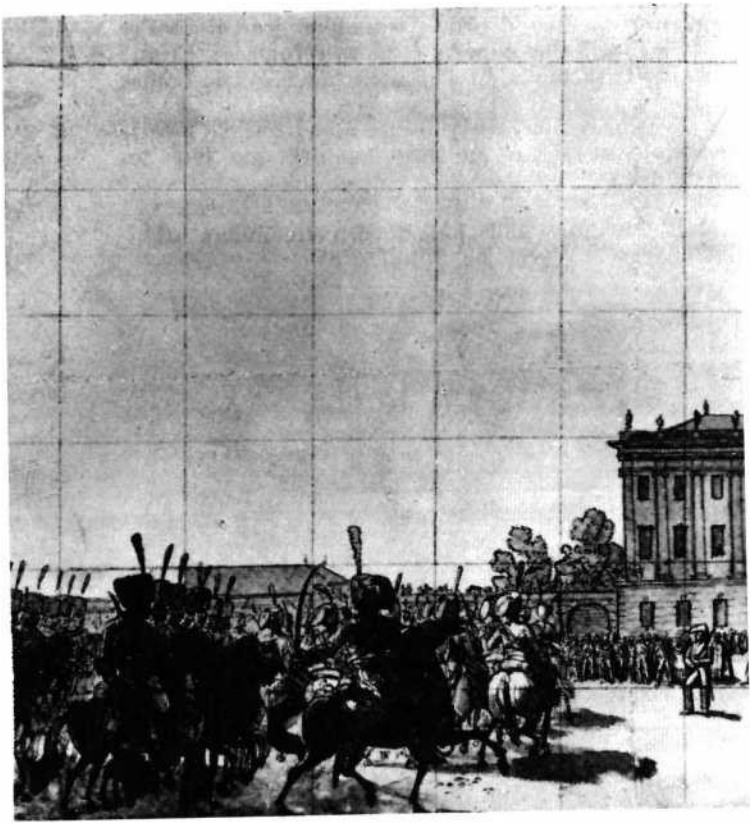

O trecere în revistă în faţa castelului Schönbrunn. «Pe lui Napoleon – precizează un martor – ei tr. g”;

Benjamin Zix – Biblioteca naţionala – Foto osse-Lalancel

Prinţul Napoleon păstrează în colecţia sa această schiţă purtând data 1814, care îl reprezintă pe împărat arătând lumii pe fiul său cu prilejul botezului regelui Romei. De altfel, acest desen era destinat să împodobească o pendulă care nu avea să fie terminată în momentul când totul s-a prăbuşit. (Colecţia A.S.I. prinţul Napoleon – Atelierul Dager). Sus

Benjamin Zix din Strasbourg este unul din acei martori oculari ale căror desene ne sunt infinit de preţioase. El a executat un laviu reprezentând un bivuac al împăratului în care toate detaliile sunt de o izbitoare veridicitate. (Biblioteca naţională – Foto Josse-Lalance). Dreapta sus

Moscova arde şi incendiul ameninţă Kremlinul. Napoleon fuge pe o poartă mică ce dă pe râul Moscova. (Foto Snark International). Dreapta os

Celebra gravură care îl reprezintă pe micul rege al Romei «rugându-se lui Dumnezeu pentru tatăl său şi pentru Franţa». A fost comandată de împărat în speranţa că acest desen «va produce o bună impresie»… şi îl va înduioşa pe împăratul Austriei. (Biblioteca naţională, secţia Stampe – Foto Josse-Lalance). Sus în timp ce împăratul abdică la Fontainebleau, este coborâtă statuia împăratului aşezată în vârful coloanei Vendôme. Bronzul va fi topit; amestecat cu cel provenit din statuia *ce* se afla în vârful coloanei Marii Armate de la Boulogne acest bronz va servi la turnarea statuii ecvestre a lui Henric al IV-lea, care poate fi văzută şi azi pe Pont-neuf. (Biblioteca naţională – Foto losse-Lalance). Dreapta sus

La 25 aprilie 1814, la Avignon, o mulţime agitată înconjură berlina împăratului. În prim plan poate fi văzut agentul regalist Mollot, care îşi aţâţă oamenii să atace berlina apărată de comisarii străini şi de ofiţerii din suita împăratului. (Biblioteca naţională – Foto Josse-Lalance).

Dreapta jos

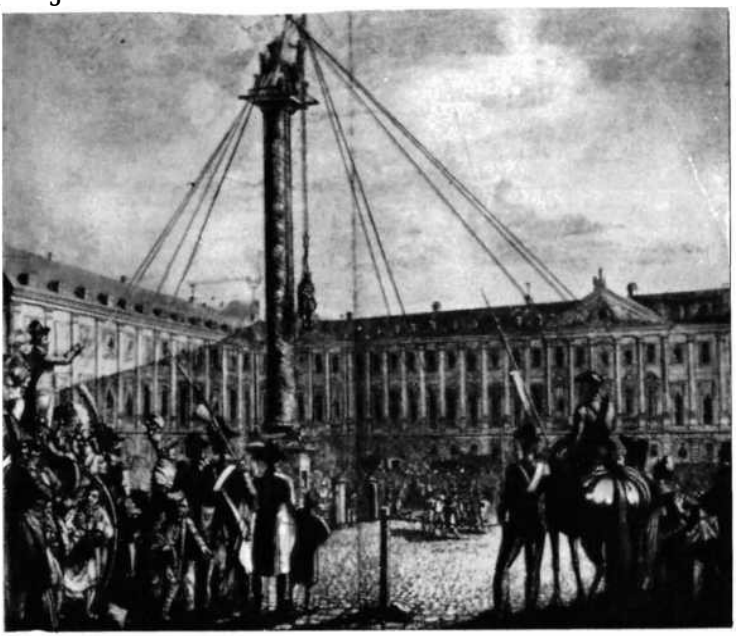

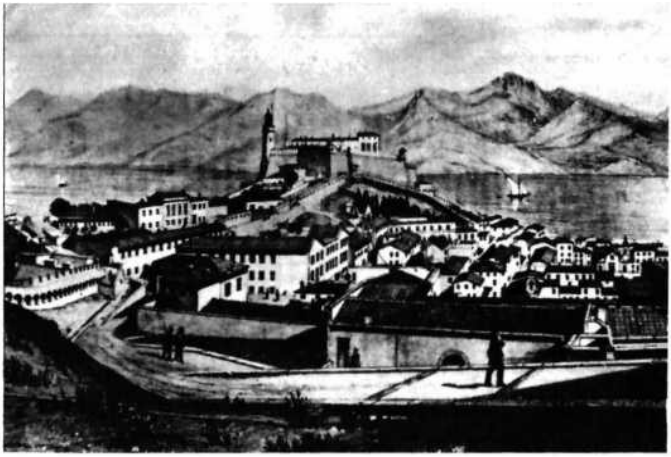

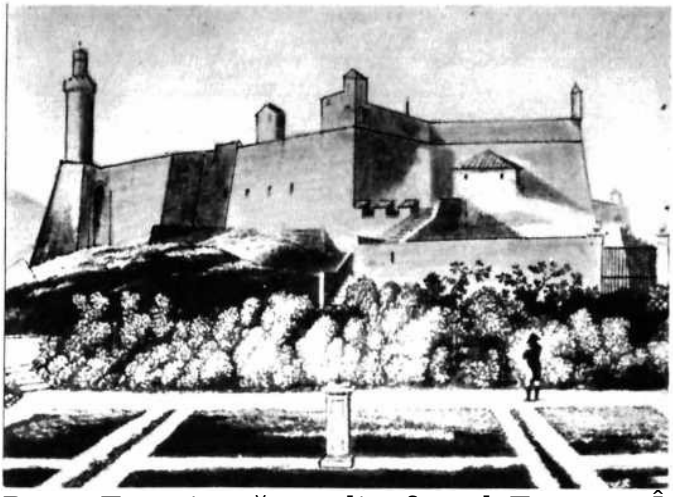

Porto-Ferrajo văzut din fortul Faucon. În faţă, fortul Étoile. La stânga, reşedinţa lui Napoleon: Mulini. La dreapta, portul şi golful. (Biblioteca naţională-Foto) osse-Lelance). Sus împăratul în grădina de la Mulini din Porto-Ferrajo. (Biblioteca naţională – Foto) osse-Lalance). Jos

Napoleon trase de cinci ori în mijlocul câinilor. Nu pot crede că n-a ucis niciunul. Dar nici nu-i păsa prea mult. Rată trei focuri, cu două a nimerit, iar la ultimul foc, tras în capul cerbului, acesta dispăru în apă.

— Ei bine – mă întrebă el –, aţi mai văzut vreodată o vânătoare atât de frumoasă? Ce spuneţi?

— Niciodată, sire.

Am încălecat din nou şi, în galop, ne-am întors la Compiègne44.

A doua zi, Napoleon, scriindu-i Mariei-Luiza, îi vorbeşte despre această vânătoare. Din pură galanterie, el nu pare s-o găsească chiar atât de „frumoasă14: „Am fost ieri la o vânătoare foarte frumoasă, totuşi, mi s-a părut anostă. Nu mă mai interesează nimic afară de dumneavoastră. Simt că atunci când vă voi avea aici nu-mi va mai lipsi nimic.

În această zi de marţi 27, el trece prin Soissons în goana trăsurii, ca un amorez care aleargă la prima sa întâlnire…

Tot sub bătaia ploii, alaiul Mariei-Luiza, venind dinspre Strasbourg, se îndreptă spre Soissons. Inima blondei arhiducese bate să-i sfarme pieptul… dar de teamă şi de nelinişte. Reciteşte ea oare, ca să se liniştească, scrisorile pe care i le-a adresat Napoleon? În cea dintâi, el a numit-o *Verişoară*, în cea de-a doua *Doamnă soră*, iar în a treia *Soră* – trei scrisori, desigur, protocolare, dar scrise cu o gentileţe pe care nu o întrece decât marele număr de greşeli de ortografie: „Veţi fi oare *suficient* de sensibilă la tot ce simt eu când aud spunându-se pretutindeni atâtea lucruri bune despre persoana dumneavoastră şi despre frumoasele calităţi datorită cărora sunteţi adorată de popoarele mele?”

Ea îi răspunsese – desigur, fără a se gândi – cu primele cuvinte ce i-au venit în minte: „Aş vrea să fiu floare de laur ca să vă fiu mai aproape44… Laurii culeşi pe câmpurile de luptă din Austria.

El îi scrisese scrisori care erau aproape acelea ale unui îndrăgostit: „Cât de fericit voi fi să vă văd şi să vă mărturisesc toată afecţiunea ce v-o port! Am aflat ieri prin telegraf că aveţi guturai. Vă conjur, îngrijiţi-vă. Am fost azi dimineaţă la vânătoare; vă trimit primii patru fazani pe care i-am împuşcat, ca un tribut datorat de drept suveranei celor mai tainice gânduri ale mele. De ce nu sunt eu în locul pajului, pentru a vă jura supunere, cu un genunchi la pământ şi cu mâna în mâinile dumneavoastră! Închipuiţi-

vă, totuşi, că primiţi acest jurământ. Şi tot în închipuire vă acopăr cu sărutări frumoasele mâini…”

Instalată în caleaşca trimisă de imperialul ei logodnic, având-o alături pe insuportabila Carolina Murat, care caută într-una să-i impună „acestei micuţe”, Maria-Luiza îşi continuă drumul care o apropia de „Căpcăun”…

Adesea, începând de marţi 13 martie, ziua plecării sale din Viena, lacrimile i-au umplut ochii albaştri ca faianţa şi i-au picurat pe obrajii rotunzi şi trandafirii. Gura i s-a contractat ca să nu izbucnească în suspine – această gură a cărei buză inferioară atârnă nu prea graţios, faimoasa buză austriacă, pe care Habsburgii şi-o trec cu mândrie din generaţie în generaţie, încă de la Filip cel Frumos şi de la Carol Quintul, şi care a rezistat multiplelor încrucişări de sânge.

„Întâmpinarea” miresei de către partea franceză, copiată după cea a Mariei-Antoaneta, a avut loc la Braunau, la frontiera Confederaţiei Rinului. împăratul şi-a acoperit noua soţie cu bijuterii şi toalete, dar nici cadourile, nici scrisorile lui înflăcărate n-au reuşit să-i alunge temerile şi să-i potolească desperarea: ea se va aşeza pe un tron de pe care sora bunicului ei a fost dată jos pentru a fi dusă la eşafod. Şi este măritată cu acela care simbolizează revoluţia şi care, deja în două rânduri, intrând ca învingător în Viena, a ciopârţit cu năprasnice lovituri de sabie imperiul Habsburgilor!

Cu siguranţă că, îndreptându-se spre Soissons sub ploaia ce nu mai conteneşte, ea se gândeşte la marea jertfă pe care o face… Deodată, cei doi husari în uniforme albastre şi mov ce călăresc înaintea cortegiului fac semn caleşlii să se oprească. Alaiul se află în faţa bisericuţei din Cburcelles. Un valet deschide grăbit portiera şi lasă în jos scara. Maria-Luiza n-are vreme nici măcar să întrebe ce s-a întâmplat. În aceeaşi clipă, şambelanul de serviciu – domnul de Seyssel – strigă:

— Împăratul!

Napoleon e în faţa ei şi o îmbrăţişează. Napoleon şi redingota sa cenuşie şiroind de apă – aceeaşi redingotă pe

care a purtat-o la Wagram şi pe care a îmbrăcat-o din nou „dintr-o cochetărie a gloriei44, pentru a cuceri încă o dată Viena…

Programul prevăzut este dat peste cap de graba împăratului… O grabă de licean. Napoleon s-a aşezat în faţa celor două femei:

— Doamnă, încerc o mare plăcere văzându-vă.

În ciuda dizgraţioasei toce cu pene tremurătoare de papagal pe care o poartă Maria-Luiza, prima impresie este foarte bună. Prinţesa este tocmai „femeia frumoasă şi bine făcută44 pe care o aştepta. Ochii sunt cam prea bulbucaţi, dar de un albastru foarte frumos, ca cerul; nasul prea lung, dar conferă fizionomiei un aer de nobleţe; bărbia e deja cam grasă, dar se potriveşte – foarte bine cu buza cărnoasă. Sânii sunt plasaţi sus şi durdulii, aşa cum cere moda. Întregul ansamblu degajă, dacă nu graţie, cel puţin o prospeţime trandafirie şi blondă. Şi apoi, Maria-Luiza are mâna mică şi piciorul încântător, ceea ce, după cum se ştie, îi place lui Napoleon.

La rândul său, tânăra fată este plăcut surprinsă. „Minotaurul44 are foarte mult farmec, mai cu seamă când zâmbeşte şi caută să placă.

Soissons! Alaiul trece fără a se opri. împăratul e grăbit să ajungă la Compiègne.

E noapte.

Curtea s-a adunat în grabă în faţa intrării, pe scări şi în saloanele de ceremonie. Deodată, tobele încep să bată. Caleaşca cu opt cai pătrunde în vasta curte luminată de valeţi purtând făclii. Se aude o muzică destul de tristă. Maria-Luiza coboară încet din trăsură, ajutată de soţul ei. El îi înşiră rapid numele regilor şi reginelor cu care se îmbrăţişează. Dar împăratul nu are nicio poftă să zăbovească.

Aceasta nu mai e o nuntă, ci o răpire.

În mare viteză, Napoleon, întrerupând prezentările şi plecăciunile, propune împărătesei să treacă în apartamentele sale. Doamna de Montebello – doamna ei de onoare – şi doamna de Lugay o conduc, în timp ce tânăra

fată constată:

— Împăratul este de-a dreptul fermecător şi pare foarte blând pentru un războinic atât de temut; cred acum că-l voi iubi mult.

Când Maria-Luiza intră în apartamentul său, Napoleon îi pare cu atât mai fermecător, cu cât ea îşi găseşte aici canarul lăsat la Viena, căţeluşul şi o cusătură rămasă neterminată în camera ei de la Hofburg. Se pune masa pentru trei persoane; împăratul, Maria-Luiza şi Carolina cinează bine dispuşi. În acest timp, curtea comentează sosirea şi critică atitudinea cam prea băţoasă şi stânjenită a noii împărătese. În timp ce îndărătul evantaielor se bârfeşte şi se ironizează, cu un etaj mai sus se joacă o adevărată comedie. Napoleon îl chestionează pe unchiul său, cardinalul Fesch. Este sau nu este căsătorit? După legile civile, desigur că da, dar poate nu întru totul după regulile canonice. Se poate primi sfânta taină prin procură? Situaţia e discutabilă. Napoleon, de bună seamă, nu are intenţia de a convoca un conciliu şi încă în astă seară, fără a aştepta ceremonia religioasă, ce urmează să fie celebrată lunea viitoare la Paris, vrea să treacă la acţiune. El nu se va duce să-şi petreacă noaptea, aşa cum prevede eticheta, în clădirea Cancelariei…

Cunoaştem această scenă datorită lui Gourgaud, căruia împăratul i-o va relata în 30 august 1817, la Sfânta Elena. El a întrebat-o pe Maria-Luiza ce i-a recomandat tatăl ei?

— Mi-a spus că, de îndată ce voi rămâne singură cu dumneavoastră, voi avea de făcut absolut tot ce îmi veţi spune şi că va trebui să dau ascultare întru totul la ceea ce îmi veţi cere.

— Ei bine, astă seară vreau să mă culc cu dumneavoastră.

— Foarte bine, a răspuns ea.

„Era foarte nerăbdătoare”, va mai povesti împăratul. Carolina a primit misiunea de a-i da miresei sfaturile de rigoare, dar „i se spusese totul de la Viena”. Apoi, Napoleon, cu trupul scăldat în apă de colonie, se întoarce

la Maria-Luiza… „Am venit – va mai povesti împăratul –, iar ea a făcut totul râzând”.

A doua zi de dimineaţă, în auzul tuturor, el declară aghiotantului său:

— Dragul meu, însoară-te cu o nemţoaică. Sunt cele mai bune femei din lume: blânde, bune, naive şi proaspete ca nişte trandafiri.

Cât despre Maria-Luiza, ea îi scrie tatălui său:

„De la sosirea mea sunt aproape tot timpul cu el şi mă iubeşte extrem de mult. Îi sunt foarte recunoscătoare şi răspund cu sinceritate la dragostea lui. Găsesc că el câştigă mult când îl cunoşti mai de aproape; are ceva foarte atrăgător şi foarte prevenitor, la care este cu neputinţă să rezişti…”

Vineri 30 martie are loc plecarea spre Saint-Cloud, unde duminică 1 aprilie se desfăşoară ceremonia căsătoriei civile. Toţi demnitarii stau în picioare, cu capul descoperit. Regele Murat este împopoţonat foarte ciudat. El a îmbrăcat un costum oarecum spaniol şi arborează o tocă cu pană de bâtlan. „Maiestăţile lor – va relata un martor – au sosit curând, s-au suit pe estradă şi s-au aşezat. Cu un semn al mâinii, împăratul i-a invitat pe toţi cei care aveau scaune sau taburete să se aşeze şi ei. El a tras o priză de tabac şi a făcut un semn cu capul marelui maestru de ceremonii, care i-a chemat pe toţi cei de faţă să se apropie şi să formeze un semicerc în faţa acestei estrade. Ne-am adunat în jurul maiestăţilorlor şi ne-am pomenit înghesuiţi atât de aproape de suverani, încât împăratul, jenat, fără îndoială, de această vecinătate, ne-a spus:

— Domnilor, dacă aţi binevoi să vă daţi ceva mai înapoi!…”

Căsătoria religioasă trebuie să fie celebrată în Salonul pătrat al Luvrului. La 2 aprilie, pe o vreme închisă, dar călduţă, Napoleon şi Maria-Luiza îşi fac intrarea în Paris în caleaşca de încoronare, trasă de opt cai şargi. O altă trăsură goală, trasă de opt cai albi, merge înainte: este caleaşca destinată împărătesei, dar nu se află acolo decât pentru reprezentare. Alte treizeci de trăsuri aurite, zece

căleşti cu câte opt cai, douăzeci cu câte şase, dar toate cu nişte cai superbi, le-au precedat; sunt încărcate cu marii demnitari şi cu personalul de ceremonie.

Statul-major al împăratului, mareşalii, generalii de divizie, aghiotanţii, scutierii, se înghesuie cu caii în jurul trăsurii… Cortegiul, mereu în aceeaşi ordine, trece pe sub Arcul de Triumf din piaţa Étoile, deja început şi ridicat provizoriu din lemn. Urmează apoi Champs Élysées, Piaţa Concordiei, grădina Tuilerii. Din loc în loc, fanfare care execută marşuri. Napoleon îi cere tinerei sale soţii să salute mulţimea. „Nu era obiceiul casei de Austria – va remarca împăratul.

— Ea a salutat puţin, cu stângăcie şi cu prea multă seriozitate”.

Poporul pare destul de rece. Nu prea se arată bucuros să vadă o austriacă luând locul Josefinei şi e cam descumpănit la vederea împăratului, care şi-a îmbrăcat dizgraţiosul său costum de satin alb brodat cu aur, pe umeri o „manta spaniolă”, iar pe cap o tocă de pluş negru „gen Henric al IV-lea”, garnisită cu opt rânduri de diamante şi cu trei pene albe. Această tocă, destul de ridicolă, fusese, de altfel, „pusă şi aranjată în mai multe feluri”, a povestit prima doamnă de onoare a Mariei-Luiza. Se încercaseră „multe modalităţi de a o pune” înainte ca acest acoperământ să poată pretinde a fi o pălărie bărbătească.

În „mare ţinută”, curtea s-a adunat în galeria Luvrului. „Iată toaletele doamnelor – ne spune căpitanul Coignet – rochii decoltate până la mijlocul spatelui. În faţă li se vedea jumătate din piept, umerii descoperiţi, braţele goale. Şi ce mai coliere! Şi ce mai brăţări! Şi ce mai cercei! Numai rubine, perle şi diamante. Se vedeau toate nuanţele de piele: piele unsuroasă, piele de mulatră, piele galbenă şi piele catifelată. Bătrânele aveau deasupra claviculelor adevărate găvane pentru a-şi depozita mirosurile. Pot spune că nu mai văzusem niciodată atât de aproape doamnele din Paris pe jumătate goale. Nu e frumos”.

Curtea face însurăţeilor o primire mai bună decât

poporul. Această căsătorie nu e oare o chezăşie de pace? Napoleon, uluit de norocul său supraomenesc, se apropie de altar în sunetul fanfarelor. Asistenţa este frapată de aerul triumfător al mirelui. Acesta radiază de fericire şi de bucurie. Ceremonia, celebrată de cardinalul Fesch, se desfăşoară după ritual – nu e uitată nici binecuvântarea celor treisprezece galbeni, simbol al răscumpărării femeii –, dar mare e mirarea invitaţilor rămaşi în galerie când văd la înapoiere chipul stăpânului, adineauri atât de radios, devenind sumbru şi ameninţător. Ce s-a întâmplat?

Încă de la intrarea sa în Salonul pătrat, Napoleon a băgat de seamă că din cei douăzeci şi şapte de cardinali invitaţi erau prezenţi numai doisprezece. Prelaţii italieni, pe atunci cu domiciliul forţat la Paris, preferaseră să rămână acasă, dezaprobând astfel prin atitudinea lor concluziile Tribunalului ecleziastic al Parisului. Pentru ei, cea de-a doua căsătorie a împăratului era un fel de sacrilegiu. Napoleon devenise bigam. Viitorul moştenitor avea să fie un bastard! Şi, pe lângă aceasta, mirele fiind excomunicat, nu avea dreptul de a primi t. aina căsătoriei!

— Ah! proştii! – murmură împăratul –, văd eu unde vor să ajungă; vor să conteste legitimitatea descendenţei mele, să-mi zdruncine dinastia! Ah! proştii!

Napoleon se mulţumeşte, cu prilejul recepţiei date două zile mai târziu, să-i alunge pe recalcitranţi de la Tuilerii. Cum trăsurile lor dispăruseră, prelaţii au fost văzuţi rătăcind prin curtea Carrouselului, îmbrăcaţi în purpura de cardinali. Ocara nu i-a părut destul de severă împăratului, care a vrut după aceea să-i dea în judecată… Dar nu şi-a pus ameninţările în practică.

Atitudinea prelaţilor italieni – care, patru ani mai târziu, va fi şi a Vaticanului – îi va fi într-o bună zi de folos lui Metternich, care o va putea convinge pe fiica stăpânului său că legătura ei de căsătorie cu Napoleon era nulă. Dar acum, la 2 aprilie 1810, interesul Austriei este cu totul altul. Ea trebuie să valorifice sacrificiul făcut şi să placă învingătorului. Seara, în timp ce Parisul scânteiază cu mii de lumini, sub un cer care s-a înseninat, cancelarul,

venit de la Viena pentru a participa la celebrarea căsătoriei, apare cu un pahar de şampanie în mână pe balconul unuia din saloanele Consiliului de Stat unde are loc dineul şi strigă ca un crainic:

— Beau pentru regele Romei!

Toastul este cel puţin surprinzător în gura primului ministru al fostului împărat al Sfântului imperiu roman de naţiune germană, al împăratului care, înainte de a fi încoronat sub numele de Francisc I de Austria, purtase el însuşi – ca şi părinţii săi – titlul de rege al romanilor.

Metternich a explicat suveranului său această atitudine slugarnică:

— Avantajul cel mai considerabil pe care suntem în drept să-l obţinem de pe urma căsătoriei unei fiice a maiestăţii-voastre cu împăratul francezilor este acela de a schimba situaţia noastră desperată, totala noastră dezorganizare internă şi externă, într-o stare de linişte. În aceste împrejurări, toate eforturile guvernului trebuie să tindă spre repunerea în ordine şi spre restabilirea forţelor noastre, care scăzuseră atât de mult în momentul ultimei păci, şi, implicit, spre refacerea acestor forţe, pentru *toate* eventualităţile ce s-ar putea ivi în viitor.

Metternich trimite la Savona pe unul dintre colaboratorii săi, cavalerul de Lebzeltern, pentru a încerca să aplaneze conflictul dintre papă şi împărat. Acesta se va înapoia fără niciun rezultat. „Pius al VII-lea – a raportat cavalerul – a văzut cu mâhnire mândra şi străvechea casă a Habsburgilor dând una din prinţesele sale unui soldat oarecare, unui suveran asupra căruia apăsa o excomunicare a Bisericii. În ochii lui, această atitudine dădea de înţeles că curtea noastră nu punea niciun preţ pe acest act solemn. El este jignit şi de faptul că nu a primit nicio înştiinţare în legătură cu această căsătorie, dar şi mai mult îl jigneşte faptul că nu a fost măcar întrebat cu privire la divorţul împăratului…”

La ce bun o asemenea „întrebare”, de vreme ce Napoleon era sigur că, la cererea pe care ar fi adresat-o, prizonierul din Savona ar fi răspuns printr-un refuz? Papa

va avea într-o zi ultimul cuvânt. Pentru moment însă, Napoleon pare să fi ajuns pe culme.

*

* – *k*

În luna aprilie 1810, Victoire de Poutet anunţa Mariei-Luiza, prietena ei din copilărie, apropiata sa căsătorie cu contele de Crenneville. Noua împărătească îi răspunse: „Sper că te vei bucura în curând de o fericire asemănătoare cu a mea!” Ea nu numai că mulţumea „cerului pentru marea fericire” ce i-o dăruise, dar îi mulţumea şi tatălui său „pentru că nu i-l dăduse ca soţ pe arhiducele Franz”.

Napoleon o trata, totuşi, ca un suveran oriental: el nu voia ca un bărbat să se poată lăuda că ar fi rămas măcar două minute singur cu împărăteasa. O doamnă de onoare a fost violent admonestată de împărat pentru că socotise că trebuie să părăsească încăperea în timp ce stăpâna ei îşi făcea lecţia de muzică cu domnul Paer. Oare nu ne asigură Mahomed că o femeie rămasă singură cu un bărbat un răstimp cât ai fierbe un ou trebuie să fie considerată adulteră?

Napoleon este foarte amabil cu soţia sa. O învaţă el însuşi să călărească şi o liniştеşte când o aude ţipând de spaimă.

— Hai, Luiza, fii curajoasă, de ce te-ai putea teme, nu sunt eu aici?

Cum a mai tremurat pentru dânsa în seara incendiului ce a izbucnit cu prilejul unui bal la ambasada Austriei!

În anul următor, împăratul fiind departe, Maria-Luiza îi va scrie din nou prietenei sale Victoire de Crenneville: „Nu pot fi fericită decât lângă el”. îi va declara, de asemenea, că „nu ar rezista multă vreme” despărţită de soţul ei. „E de ajuns să treacă o zi fără a primi o scrisoare, ca să mă apuce desperarea” x.

Fără îndoială, noua împărătească îşi iubeşte soţul pe care i l-a adus înfrângerea ţării sale. Ar fi mai just să spunem că senzuala Maria-Luiza – care va sfârşi, potrivit

relatării unuia din intimii săi, prin a muri din cauza „abuzului de plăceri ale simţurilor” – aprecia mai cu seamă dragostea pe care iniţiatorul ei i-o dezvăluise în cursul „atrăgătoarei” nopţi de la Compiègne. Dar ce valoare avea împăratul în acest domeniu? înainte de a deveni amanta lui Neipperg, tinerei femei îi va fi, evident, imposibil să judece cu discernământ... Ea îşi numeşte soţul *Napo* sau *Popo* – ceea ce este destul de amuzant când e vorba de Napoleon – şi se arată neliniştită faţă de cei din anturajul său când „iubitul ei răutăcios”, cum îl numeşte pe împărat, o părăseşte timp de câteva ore. În prezenţa curţii, Maria-Luiza îi va pune soţului său mâna pe umăr, „îl va dezmierda” când va vrea să obţină ceva de la el... şi aceste manifestări îl vor face pe împărat să-şi piardă cumpătul. Desigur, el o consideră ca pe o „încântătoare copilă...44, dar în primul rând vanitatea lui de bărbat şi de parvenit este agreabil măgulită. El e surprins şi impresionat de dorinţa pe care i-o arată această tânără fată de nouăsprezece ani – „naivă şi proaspătă14 – căreia ar putea să-i fie tată! El râde cu ea aproape prosteşte, ca acei tineri însurăţei care, în faţa celorlalţi, par a-şi şopti întotdeauna secrete. Maria-Luiza îl trata într-adevăr ca pe un amant.

— Îi plăcea, de altfel, să încerce, cu sânii sau în alt mod, să-mi stârnească simţurile, va mărturisi el într-o seară la Sfânta Elena.

Aici nu mai avea de-a face cu o comedie în genul celor jucate odinioară de scumpa lui creolă! Orgoliul lui Napoleon nu poate fi decât măgulit când vede dragostea ce o poartă această arhiducesă, strănepoată a marii Maria-Tereza, nepoată a fratekri Mariei-Antoaneta, unui fost locotenent de artilerie. Acest succes neaşteptat nu-l va determina, totuşi, să se umfle în pene plin de orgoliu, căci această reuşită, dimpotrivă, îl pune oarecum într-o situaţie de inferioritate faţă de noua împărătească:

„Nu mă tem de Napoleon – îi va spune Maria-Luiza lui Metternich –, dar încep să cred că el se teme de mine...”

Împăratului îi face plăcere să-şi înconjure cu atenţii

tânăra soţie, încercând s-o încânte cu daruri ce o vor face să devină, potrivit expresiei sale, „persoana cea mai bogată în găteli din bătrâna Europă44. El nu o părăseşte nicio clipă! Uită şi de imperiu! Întârzie la Consiliu! Şi – fapt şi mai grav –, nevrând să fie despărţit de ea, nu reuşeşte să se decidă să plece în Spania pentru a pune capăt înspăimântătoarei hemoragii ce continuă dincolo de Pirinei… El stăruie „în proiectul său de a subjuga această ţară cu preţul întregului sânge al ţării sale44. De trei ori şi-a anunţat plecarea, de trei ori servitorii, caii, furgoanele au pornit spre Bayonne. Dar când vede ochii de faianţă ai Mariei-Luiza umplându-se de lacrimi, renunţă. Hercule torcând la picioarele Omfalei? Maria-Luiza nu era regina Lidiei – mintea ei era incapabilă de cel mai mic calcul – şi Napoleon putea fi şi mai puţin comparat, în acest domeniu, cu Hercule… El nu era orbit, dar părea fermecat, încântat să savureze această fericire casnică de care nu se bucurase niciodată. împăratul explică el însuşi:

— Am căpătat o soţie tânără, frumoasă, plăcută. Nu-mi era oare îngăduit să mă arăt bucuros? Nu puteam să-i consacru câteva momente fără a risca să fiu judecat? Nu-mi era permis şi mie să mă las câteva momente pradă fericirii?

Totuşi, el nu va petrece niciodată o noapte întreagă cu Maria-Luiza, cum făcea cu Josefina. „Împărătesei nu-i plăcea să se scoale noaptea nici chiar pentru mici necesităţi – va istorisi Napoleon.

— Avea mania să nu i se facă niciodată foc în dormitor, fapt care pe mine, care mă sculam în fiecare noapte, m-ar fi incomodat. Poate că acest motiv m-a împiedicat în mai mult de douăzeci de cazuri să cobor la împărătească14.

* * *

Dacă nu era un Hercule, în aceşti ani când ajunsese pe culmile destinului său, era în orice caz un Jupiter – „mai mare peste zei44, va spune un linguşitor din acea epocă. Nu exista decât El! Potrivit expresiei unui contemporan, istoria însăşi pălea. După cum a spus Musset, „un singur

om era în viaţă pe atunci în Europa; celelalte fiinţe căutau să-şi umple plămânii cu aerul pe care-l respirase el…”

Orgoliul îl mistuie. Este ameţit de toate aceste tămâieri, care urcă neîncetat spre dânsul. El însuşi constată surâzând, văzându-se ridicat în chip de statuie pe coloana Vendôme:

— Cum să nu ţi se învârtească capul, când te vezi pus atât de sus?

Unora nu li se pare de ajuns nici reprezentarea lui Napoleon în ţinută de împărat roman.

— Atunci înfăţişaţi-l cu totul gol – propune amiralul Bruix –, vă va fi mai uşor să-l pupaţi în dos!…

Linguşirea pare foarte naturală şi chiar, pentru unii, mai presus de puterile omeneşti: „Gloria lui este prea mare!” Un pastor îi sfătuieşte pe evrei să vadă „în Napoleon pe Mesia pe care îl aşteptau44, în timp ce episcopul de Mâinz doreşte ca păroantul să tacă pentru a putea „asculta în linişte glasul lui Napoleon44.

Imaginea suveranilor prosternaţi ne face din ce în ce mai mult să ne gândim la *platbandei* de la Erfurt. Fiul marelui duce de Baden se va ruga să-i ţină Dumnezeu zilele împăratului, aceste „zile pline de glorie, care uimesc universul şi care vor stârni admiraţia veacurilor viitoarei Doamna de Chastenay ne relatează această uimitoare declaraţie făcută fără niciun pic de ironie de către prinţesa Pia de Bavaria, al cărei frate se căsătorise cu fiica lui Murat:

— Ne înţelegem de minune; vă asigur că nu e de loc arogantă!

De aceea, Napoleon, în chip firesc, îi va scrie lui Talleyrand, care îl găzduieşte din ordin pe Ferdinand al VII-lea, detronat: „Prinţul Ferdinand, scriindu-mi, mă numeşte: *Vere*. Încercaţi să-l faceţi pe ministrul San-Carlos să înţeleagă că acest lucru este ridicol şi că prinţul trebuie să mă numească pur şi simplu: *Sire11*. Vremea când Napoleon se mulţumea să se *regalizeze* este acum depăşită. „De ce – întreabă el – *miniştrii mei* în străinătate şi chiar *consulii mei* poartă *livreaua mea*? Mi se pare că nu

am permis aceasta decât ambasadorilor mei!” Desigur, după cum ne amintim, în 1808 îi spusese lui Decrès: „Vă scutesc de a mă asemui cu Dumnezeu”, dar nu lăsase el oare, ulterior, să se înscrie deasupra tronului său, la „Hotel de Ville”, cuvintele: *Ego sum qui sum*?

Dar curtea?

— O adevărată galeră, unde fiecare vâslea după cum i se poruncea, a constatat Chaptal.

Câte persoane invitate la masa imperială n-au trebuit să se oprească la jumătatea farfuriei de supă pentru că stăpânul se ridicase de la masă după câteva clipe! Cum a remarcat spiritual Talleyrand: „Împăratul nu glumeşte: vrea ca lumea să se amuze”. Aşezat pe tron, aşa cum l-a văzut ducesa d’Abrantes, el scruta „cu ochii săi de foc şiragul format de toate aceste capete împodobite cu pene sau încărcate de bijuterii şi din care o mare parte, *departe de el*, se ridicau cu mândrie sub flamura unor nume vechi şi ilustre, dar care *acolo*, sub jăratecul privirii lui, se aplecau mai jos, mult mai jos decât genunchiul lui… Cât de mici, încremeniţi, tremurători erau atunci când *Corsicanul* ieşea din apartamentele lui şi intra în sala tronului prin uşa ce se vede şi acum, în dreapta estradei, pe care se afla un fotoliu de catifea roşie cu un *N* brodat în aur! împrejur erau înşiraţi reprezentanţii regilor tremurători ai Europei. Nimeni nu vorbea decât în şoaptă. Privirea lor nu se ridica decât pe jumătate, iar atunci când apărea el, în această încăpere vastă nu se mai auzea niciun sunet; el singur părea să rezume totul *despre el*. împăratul se apropia încet şi mai bine de o mie de priviri urmăreau direcţia privirii sale… Toate urechile erau atente la cel mai neînsemnat sunet al vocii lui”.

A fost auzit întrebându-l pe Gouvion Saint-Cyr:

— Generale, veniţi de la Neapole?

— Da, sire, am predat comanda generalului Perignon, pe care l-aţi trimis să mă înlocuiască.

— Aţi primit, desigur, aprobarea ministrului de război?

— Nu, sire, dar nu mai aveam nimic de făcut la

Neapole.

— Dacă peste două ore nu sunteţi în drum spre Neapole, veţi fi împuşcat înainte de amiază pe câmpia de la Grenelle.

E Jupiter care tună şi fulgeră – un Jupiter autocrat, despotic, dezlănţuit! Presa n-a mai avut niciodată o astfel de botniţă – Real vorbeşte chiar de sclavie. Numai patru ziare – *Le Moniteur*, *Le Journal de l'Empire*, *La Gazette de France* şi *Le Journal de Paris* – sunt autorizate să apară, dar cu ce control! închisorile de stat, care n-au primit în 11 ani decât 1.500 – 2000 de „pensionari", vor primi 2000 de deţinuţi între anii 1811 şi 1814. O mână de fier s-a abătut grea asupra imensului imperiu.

Împăratului nu-i place să vadă că marile familii „caută să contracteze căsătorii numai între ele". Cu siguranţă că scopul lor este „de a perpetua la descendenţii lor spiritul de opoziţie" împotriva dinastiei. De aceea, Savary primeşte ordin să trimită următoarea circulară: „Domnii prefecţi sunt rugaţi să anunţe autorităţile cu privire la proiectele de căsătorie ce se vor face în familiile bogate din departament, şi în special la vechii regalişti". De asemenea, sunt însărcinaţi să facă liste cu numele tuturor moştenitoarelor în vârstă de peste paisprezece ani. Şi în acest domeniu trebuie să le slujească drept model tabele imprimate; sunt prevăzute coloane în care înalţii funcţionari vor trebui să noteze vârsta tinerelor, cifra dotei şi eventualele perspective, însuşirile morale şi principiile lor religioase, aptitudinile pe care le-au dezvoltat şi farmecul lor natural, fără a uita, la rigoare, cusururile sau infirmităţile…

— Domnilor – recomandă ministrul –, trebuie să vă ocupaţi şi de tinderi. Da, vă rog să notaţi cu exactitate tot ceea ce se referă la tinerii de familie: vârsta, înălţimea, natura şi gradul pregătirii lor, iată ce trebuie să faceţi să reiasă.

Totul e reglementat! Totul e legiferat!

Despotismul se dezlănţuie. Napoleon a mărturisit încă în 1807: iubeşte puterea aşa cum un muzician îşi

iubeşte vioara. Nu numai că se joacă cu această putere fără nicio stavilă, dar vrea de-acum încolo să se joace singur! Miniştrii nu mai sunt decât nişte figuranţi – şi nu trebuie să fie altceva! Toţi cei care îndrăznesc să mai manifeste oarecare independenţă sunt destituiţi. După Carnot, după Talleyrand, va veni rândul lui Fouché. E adevărat că acesta a cam exagerat, intrând în negocieri secrete cu Anglia în vederea unei păci generale. Şi Napoleon îl apostrofează în plin Consiliu:

— Aşadar, domnule, dumneata organizezi acum războiul şi pacea!

Apoi se întoarce spre ceilalţi consilieri:

— Ce părere aţi avea despre un ministru care, abuzând de poziţia sa, ar fi intrat în legătură cu străinătatea fără ştirea suveranului său, începând negocieri diplomatice pe baze concepute de el singur şi compromiţând astfel politica statului? Ce pedeapsă se prevede în codurile noastre pentru o atare încălcare a îndatoririlor?

— Desigur, domnul Fouché a săvârşit o mare greşeală – murmură Talleyrand – şi trebuie să fie înlocuit, dar, pentru a-l înlocui pe domnul Fouché, nu văd realmente pe altcineva decât pe domnul duce de Otranto!

Acest cuvânt valora el singur cât un portofoliu de ministru!… Totuşi, postul lui Fouché a fost dat în aceeaşi zi lui Savary. Rovigo, al cărui nume va fi asociat întotdeauna cu amintirea a doua capcane: cea de la Bayonne şi cea de la Ettenheim, care, datorită lui, şi-a găsit curând deznodământul în gropile de la Vincenp.es!… Totuşi, el era ministrul ideal pentru Napoleon! Ministrul pe care nu-l încearcă niciodată, măcar o clipă, dorinţa de a lua o iniţiativă şi care, lipsit de orice imaginaţie, nu are nicio idee! Decrès îi mărturiseşte lui Chaptal;

— Acest om teribil ne-a înrobit pe toţi. El ţine imaginaţiile noastre în mâna sa, care este când de oţel, când de catifea.

Adunaţi în jurul mesei Consiliului – ca o adevărată turmă tremurătoare –, cu toţii par nişte instrumente.

Instrumentele voinţei lui Napoleon! Instrumentele pe care numai stăpânul le pune în mişcare! Nişte instrumente care, pe lângă aceasta, mai trebuie şi să funcţioneze fără încetare.

— Voi pieri înainte de sfârşitul lunii – oftează Beugnot.

— Pe Portalis l-a şi dat gata, ca şi pe Cretet şi chiar pe Treilhard, care, totuşi, era foarte rezistent; nu mai putea nici să urineze, iar ceilalţi la fel.

Iată ce trebuie să fie un ministru! Roederer expune astfel lucrurile:

— Maiestatea-voastră ordonă şi reglementează totul singură. Am văzut pe maiestatea-voastră conferind spirit unor oameni care n-aveau şi lipsindu-se atât de uşor de cei care au, încât alegerea lor nu mai are nicio importanţă.

Destituindu-l pe Fouché, Napoleon l-a îndepărtat pe singurul dintre miniştrii săi care mai putea încă – aşa cum va scrie Schwarzenberg la Viena – „să atenueze severitatea ordinelor lui, să le întârzie executarea, uneori să li se opună şi să facă uz de influenţa şi de spiritul său pentru a-l determina să ia hotărâri mai moderate”.

Dar Senatul?

Pentru Napoleon, înalta Adunare nu mai este alcătuită decât din „făclii stinse şi felinare oarbe”. Acestea nu vor cere nicio rază de lumină! Nu simt de loc nevoia să fie reaprinse! Cum ar mai cuteza „să se închipuie o adunare naţională11? Napoleon precizează:

— Voi continua să fac numiri în toate posturile de senatori… Voi avea în acest fel o reprezentare adevărată, căci ea va fi alcătuită numai din oameni pricepuţi la treburi. Fără flecari, fără ideologi, fără false valori. Atunci Franţa va fi o ţară bine guvernată.

Şi – repetăm – guvernată numai de el! Ordinele lui continuă să ţâşnească ca un torent din cabinetul de la

Tuilerii. El se opreşte întotdeauna chiar şi asupra amănuntelor celor mai infime şi îi adresează lui Clarke, ministrul de război, următoarele rânduri: „Excesiva ignoranţă a ofiţerilor din paza de coastă face inutile

tunurile ce li s-au dat pe mână. Ghiulelele nu nimeresc pentru că, vasele aflându-se în afara ţintei, ei nu au avut grijă să scoată cuzineţii44.

Decrès, deşi obişnuit cu extrema minuţiozitate a împăratului, este cam uimit citind la 18 iulie 1811 această notă a stăpânului, destinată serviciilor sale de administraţie: „Lemnăria celor o sută douăzeci şi cinci de şei pe care le-aţi trimis la Niotr nu este ferecată la oblâncuri şi ciochine44.

Lacuee, director administrativ la Ministerul de Război, primeşte într-o zi această notă parafată eu teribilul *Nap*: „La Bordeaux se confecţionează haine de trei feluri: de talia întâi, a doua şi a treia. Hainele de talia întâi nu pot servi decât oamenilor de talia a doua; hainele de talia a doua nu pot servi decât unor oameni de talia a treia; hainele de talia a treia nu vor putea servi nimănui şi vor fi cu totul pierdute!…”

Nu e oare obosit uneori?

— Devin prea greoi şi prea gras ca să nu-mi placă odihna – mărturiseşte el –, ca să n-am nevoie de odihnă şi ca să nu privesc ca o mare oboseală deplasarea, activitatea pe care o impune războiul… îmi iubesc patul şi odihna mai mult decât oricine, dar vreau să-mi termin opera.

Opera lui? Scopul pe care îl urmăreşte din momentul încălcării păcii de la Amiens este să îngenuncheze Anglia, s-o înfometeze prin blocadă şi să obţină acea pace care se încăpăţânează să fugă de el şi pe care nu o va ajunge decât la 15 iulie 1815, când va urca scara vasului „Bellerophon44. Soluţia cea mai înţeleaptă ar fi fost să pună capăt cumplitului război din Spania: „E nevoie de capul şi de braţele lui Hercule – îi declara Kellermann lui Berthier.

— Numai el, cu forţa şi îndemânarea lui, ar putea pune capăt acestei mari încurcături, dacă cineva îi poate pune capăt44.

Dar, după cum am spus, Hercule i-a făcut loc acum lui

Jupiter! Iar Jupiter nu se gândeşte decât la gigantica

blocadă. Europa trebuie transformată într-o citadelă în care mărfurile engleze să nu mai poată pătrunde! Iar imperiul se va întinde şi mai mult. De la 8 februarie 1810, Catalonia, Aragonul, Navarra şi Biscaya sunt „provincii militare *franceze*”. Acest lucru este anunţat pur şi simplu ambasadorului Franţei la Madrid prin instrucţiunile ministrului respectiv, căruia Napoleon se mulţumeşte să-i spună cu trufia sa, devenită acum obişnuită:

— Îl veţi însărcina să-i declare regelui că aceasta este voinţa mea.

Don José primero nu mai afirma, ca în 1808, că trebuia să aibă încredere în el însuşi.

— Dacă lucrurile se schimbă – ameninţase el –, dacă e vorba de a se institui guverne militare, eu nu sunt bun de aceasta; nu pot vedea flagelându-se francezii şi spaniolii. Mă învălui în mantaua mea şi nu-mi mai rămâne decât să mă retrag.

Acestea sunt doar vorbe, căci în 1811 nefericitul frate mai mare, împotmolit în purpura, regală, se teme prea mult să nu i se ia tronul ca să-i fie redat lui Ferdinand sau ca să fie transformat într-un scaun de prefect! De aceea, el înghite de fiecare dată găluşca imperială.

Dar dacă Joseph nu mai îndrăzneşte să strige că este urmaşul lui Carol Quintul, Louis continuă să se considere descendentul *stathouderilor* şi dă dovadă de o evidentă rea voinţă în problema instituirii blocadei. Desigur, supuşii regelui Louis nu mai beau cafea cu zahăr în fiecare zi, iar bumbacul englezesc, materia primă pentru ţesăturile lor, le lipseşte tot atât de mult ca şi sarea englezească pentru sărături, dar, începând din toamna anului 1809, blocada aplicată de fostele Ţări de Jos nu mai este decât o vorbă goală. Napoleon nu exagerează prea mult când îi scrie lui Louis că între Olanda şi Insulele britanice se face comerţ „ca în timp de pace”. De aceea, împăratul dă un decret cumplit: între Olanda şi vastul imperiu, toate relaţiile comerciale vor fi de-acum încolo întrerupte. Aceasta pentru că regatul lui Louis, adevărată „colonie engleză”, nu mai este decât o piedică în calea libertăţii imperiului!

Napoleon vrea să meargă chiar şi mai departe şi îi declară fratelui său fără înconjur:

— Vreau să mănânc Olanda!

Pentru moment, el se mulţumeşte să devoreze doar o bucată, ordonând să fie ocupate Breda şi Berg-op-Zoom.

— Englezii – îi explică el lui Louis – m-au ojbifgat să mă extind fără încetare. Dacă vor continua, au să mă oblige să alipesc Olanda la ţinuturile mele.

Dar Louis, pe care Parisul nu-l slăbeşte din ochi, nu acceptă să se lase astfel ronţăit şi îi scrie ministrului său de război că „trebuie să reziste înaintării în continuare a trupelor franceze în regat”. Îi vom vedea oare pe fraţii Bonaparte declarându-se duşmani, ca Bourbonii de Franţa şi cei de Spania cu un secol mai înainte? Miniştrii sunt înspăimântaţi.

„Nu ne vom opune cu forţa armelor – le recomandă Louis –, dar le vom remite proteste în regulă11.

Guvernatorul din Berg-op-Zoom refuză să predea fortăreaţa lui Oudinot. Napoleon îl trimite pe ministrul de război la fratele său ca să-l prevină:

— Maiestatea-voastră va fi răspunzătoare pentru sângele ce se va vărsa.

Regele Olandei răspunde că „nu are de dat explicaţii ministrului de război al unei *naţiuni străine*, fie ea chiar prietenă1.

— Atunci – constată ducele de Feltre –, maiestatea-voastră declară război Franţei şi împăratului?

Fără să vrea, suveranul ridică din umeri:

— Nu faceţi glume proaste! Un prizonier nu declară război! împăratul să-mi redea libertatea, şi atunci va putea face ce va voi.

Louis cedează, bineînţeles, şi Oudinot poate ocupa Berg-op-Zoom. Napoleon doreşte în mod vădit abdicarea fratelui său. I-o pune în vedere, de altfel, fără a-şi disimula gândul:

— Ţi-am mai spus în repetate rânduri că dorinţa mea este să abdici. Ţi-o declar din nou: redevino prinţ francez şi vei avea o viaţă plăcută şi fără griji.

— Poţi să mă detronezi – ripostează Louis –, nu am mijloace să mă opun, dar, din clipa când nu voi mai fi rege al Olandei, nu mă vei putea constrânge niciodată să rămân prinţ francez.

Un tratat franco-olandez semnat la 16 martie 1810 consfinţeşte posesiunea Brabantului, a Zeelandei şi a unei părţi a Gueldrei de către Napoleon. Dar – o, ironie – soldaţii şi vameşii însărcinaţi să vegheze asupra blocadei pe întreg teritoriul olandez vor fi întreţinuţi şi plătiţi de Olanda. Napoleon a cerut, de asemenea, ca Hortensia – care fugea de soţul ei, ca şi de Ţările de Jos – să se întoarcă cu Louis la Amsterdam. „M-am pregătit să mă înapoiez în acest loc de chin aşa cum te pregăteşti de moarte”, va declara ea.

Fiica Josefinei este cu atât mai nefericită, cu cât gelozia regelui a devenit bolnăvicioasă. El îşi închide soţia într-o aripă a palatului, pune servitorii s-o spioneze şi rătăceşte prin castel cu aere de poliţist. Suspiciunea lui, de altfel, nu este cu totul lipsită de temei şi nu e de loc exclus ca viitorul Napoleon al III-lea, venit pe lume în 1808, să nu fi fost fiul regelui Olandei. El s-a născut cu nouăsprezece zile înainte de termen… Tânăra femeie părea să aibă şi ea unele îndoieli, căci cardinalul Fesch spunea zâmbind:

— Când este vorba de taţii copiilor ei, regina Hortensia se încurcă întotdeauna în socoteli.

Hortensia vrea să divorţeze, Louis de asemenea, dar Napoleon socoteşte că aceste divorţuri în lanţ ale fraţilor Bonaparte ar putea provoca zâmbete…

Încordarea dintre cei doi fraţi, care şi aşa e destul de mare, se va agrava şi mai mult. împăratul hotărăşte să viziteze provinciile din Olanda de Sud, nou anexate, ceea ce îi dă prilejul să arate locuitorilor din departamentele „franceze” de nord pe fiica fostului stăpân al Ţărilor de Jos austriece, devenită împărăteasa lor… Iar Louis este constrâns să vină lângă fratele său şi să-i facă onorurile provinciilor ce i-au fost răpite! Proasta lui dispoziţie creşte când îşi vede supuşii din ajun primindu-şi foarte bine noul stăpân. Devenind francezi, ei vor putea *face comerţ* mai

uşor! Iar pentru aceşti negustori, nimic altceva nu contează! Louis e îmbufnat, se plânge, oftează şi îi declară fratelui său că vrea să fie *bun* olandez înainte de orice.

— Fără mine nu eşti nimic – îi precizează Napoleon.

— Fii mai întâi francez şi frate al împăratului, şi atunci poţi fi sigur că vei fi pe drumul adevăratelor interese ale Olandei.

Ceea ce nu-l împiedică pe Louis. În urma noului tratat impus, să se gândească cum să reziste invadării regatului său de către vameşii francezi:

— Mă simt legat de Olanda aşa cum poţi fi de propria ta familie, şi cu cât nenorocirile ei sunt mai mari, cu atât mai mult mă cred dator să fiu cu totul al ei. Olanda nu mă are decât pe mine ca mijlocitor. Nu voi dezerta de la această datorie.

Ca urmare, interzice ducelui de Reggio să ocupe Haarlemul. împăratul răspunde ordonând mareşalului Oudinot să înainteze spre Amsterdam:

— E prea de tot! – ameninţă Louis, refuzând să se încline, aşa cum îl sfătuiesc miniştrii săi.

— Aceasta mă face să mă decid! Am să-l strâng cu uşa pe împărat şi-l voi sili să dezvăluie Europei şi Franţei secretul politicii sale din ultimii cinci ani faţă de Olanda şi faţă de mine. Îmi pun fiul în locul meu.

La 1 iulie 1810, Louis abdică în favoarea fiului său şi dispare fără urmă. Fuga soţului, cel puţin, o eliberează pe Hortensia, care, de-acum încolo, *emancipată*, potrivit expresiei împăratului, va profita de libertate pentru a face nestingherită un copil – viitorul duce de Morny – cu colaborarea frumosului Flahaut, fiul natural al lui Talleyrand.

Bineînţeles, Napoleon nu se gândeşte nicio clipă să-l încoroneze pe fiul mai mare al fratelui său. Nici vorbă de a face să urmeze Louis al II-lea după Louis I! La 9 iulie 1810, fostul regat al Olandei este sfârtecat în opt departamente franceze: Bouches-de-l’Escaut, Bouehesdu-Rhin, Bouches-de-la-Meuse, Zuyderzee, Yssel-supérieur, Bouches-de-l’Yssel, Frise, Ems-Occidental. Câteva zile mai târziu – la

23 iulie –, fostul consul Lebrun, devenit duce de Piacenzo, este numit locţiitor general al lui Napoleon la Amsterdam şi adresează de îndată aceste cuvinte fostului său coleg din Consulat: „Sire, pământul şi apele Olandei sunt ale voastre”.

La 15 august, împăratul îi primeşte pe deputaţii Olandei şi le face cunoscută hotărârea sa:

— Am pus capăt dureroasei incertitudini în care trăiaţi şi am făcut să înceteze o agonie care vă nimicea ultimele forţe şi resurse; am deschis industriei voastre porţile continentului. Va veni ziua când veţi purta acvilele mele pe mările ce au făcut vestite numele străbunilor voştri.

Imperiul se înalţă – nemăsurat, hibrid, dementţial, monstruos! Curierii vor avea nevoie de cincisprezece zile ca să-l străbată! Un imperiu ce va devora naţionalităţi, provincii şi regate! Căci Olanda nu-i e de ajuns! La 18 august 1810, împăratul îl anunţă pe Jérôme:

— Am ordonat trupelor să ocupe toată regiunea de la Holstein până în Olanda, şi în această acţiune e cuprinsă şi regiunea dintre Bremen şi Vulkenburg; vă rog să vă retrageţi de acolo trupele.

În acelaşi an 1810 – la 30 noiembrie –, împăratul pune stăpânire pe republica Valais, care va forma departamentul Simplon, sub pretextul că „această populaţie nevolnică – după cum preciza Napoleon – despărţea Italia de Franţa *în detrimentul meu*”. Şi Stockalper, mare judecător, reprezentant al împăratului, declară „nevolnicei populaţii”: „Maiestatea-sa vă şi consideră ca pe nişte buni şi bravi francezi şi totul pare să arate că meritaţi acest titlu glorios. Fiţi mândri şi cu inima plină de iubire pentru raza de glorie franceză ce va străluci deasupra capetelor voastre”. Treisprezece zile mai târziu. este rândul vechilor oraşe hanseatice Bremen, Hamburg şi Lübeck să devină reşedinţe de departamente *franceze*.

— Nu teritoriul am vrut să mi-l măresc – explică împăratul –, ci mijloacele mele maritime.

Mereu Anglia!

O sută treizeci de departamente reunesc patruzeci şi cinci de milioane de *francezi*, la care trebuie adăugate cele patruzeci de milioane de locuitori ai statelor vasale: Italia, Spania, Neapole, marele ducat al Varşoviei, Confederaţia Rinului şi Confederaţia Helvetică. Ciudate frontiere „franceze”: Niemen, Gibraltar, Messina, Hamburg, Zara şi Laybach!

Îndreptându-se spre inevitabila catastrofă, Napoleon făureşte astfel imperiul moştenitorului său, căci Maria-Luiza aşteaptă acum un copil şi, după cum afirmă Napoleon, acest copil nu va putea fi decât un băiat! El este convins de aceasta. Noul născut va găsi o coroană în leagănul său de argint aurit. El nu va fi prinţ, ci rege – regele Romei! Va fi numit *sire* şi *maiestatea-voastră*. Va fi înconjurat de o întreagă curte, împodobită cu titluri, cu aur şi cu pene.

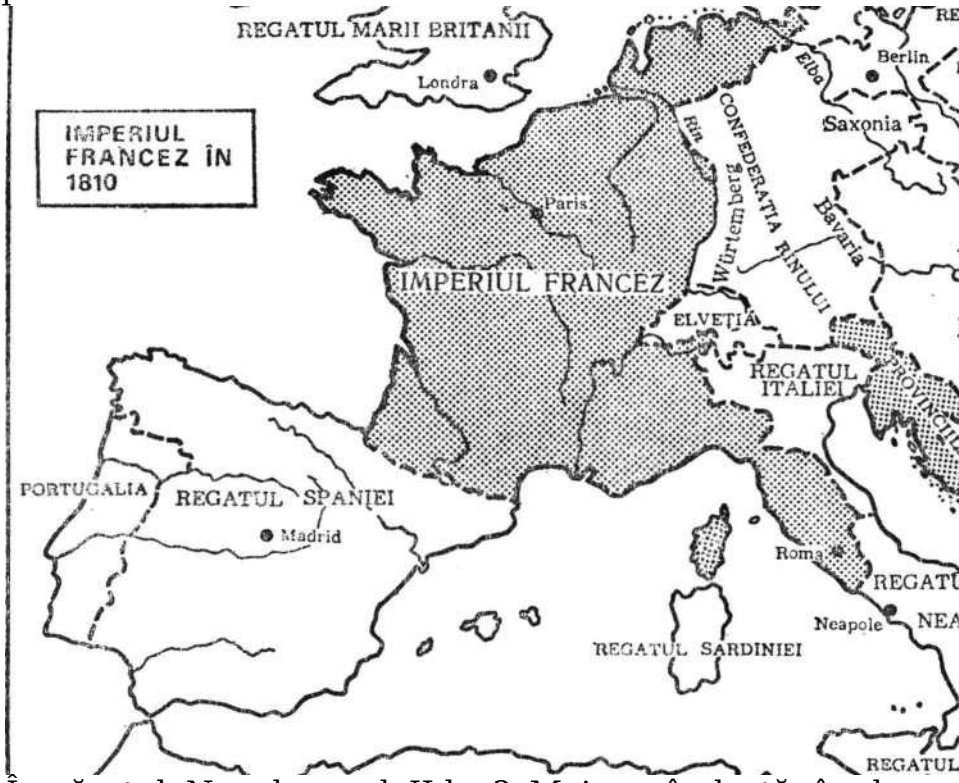

Împăratul Napoleon al II-lea? Mai curând stăpânul

unui imperiu federativ! Şi împăratul nu vorbeşte aiurea când prezice:

— Fiul meu trebuie să fie omul ideilor noi şi al cauzei pe care am făcut-o să triumfe pretutindeni… El trebuie să reunească Europa prin legături federative indisolubile.

Dar cu aceasta nu a spus totul. Visul european a pus stăpânire pe el.

— Destinul meu nu este împlinit; vreau să desăvârşesc ceea ce este doar schiţat: îmi trebuie un cod european, o curte de casaţie europeană, o monedă unică, aceleaşi greutăţi şi măsuri, aceleaşi legi; trebuie să fac din toate popoarele Europei un singur popor, iar din Paris, capitala Lumii.

Chiar şi o ţară aflată pe atunci la celălalt capăt al lumii – Suedia – şi asupra căreia el nu exercită altă influenţă decât cea a numelui său îi va cere împăratului, în 1810, pe unul din locţiitorii săi ca rege.

O revoluţie i-a alungat de pe tron pe Gustav al IV-lea şi pe descendenţii lui. Fratele regelui detronat, ducele de Sudermania, a devenit suveran al Suediei, sub numele de Carol al XIII-lea. Neavând copii, prinţ moştenitor este prinţul August de Augustenburg. Acesta murind subit, regele nu ştie pe cine să desemneze ca succesor. L-a propus mai întâi, fără succes, pe fratele defunctului prinţ moştenitor: ducele Frederic-Christian. S-au prezentat apoi alţi postulanţi, printre care prinţul de Holstein şi regele Danemarcei. Napoleon, care se amestecă în toate în calitatea lui de „împărat al Occidentului1, se gândeşte mai curând la candidatura lui Berthier sau Murat.

Baronul Otto Morner – la 25 iunie 1810 – este primul care se gândeşte la Bernadotte. El îşi aminteşte că un văr îndepărtat de-al său – contele Gustav Morner – a fost făcut prizonier la Lübeck de către Bernadotte, care l-a tratat cu o rară curtoazie. Baronul soseşte la Paris pentru a-i anunţa împăratului moartea prinţului moştenitor şi îl vizitează pe Bernadotte, cerându-i să-şi pună candidatura. Fostul sergent Bellejambe cu greu îşi vine în fire. Răspunde, totuşi, cu eleganţă că trebuie să aibă mai întâi „acordul

prealabil al regelui Suediei şi aprobarea împăratului francezilor”.

— Cred – îi declară Otto Morner – că pentru patria noastră este preferabil un francez care să ne adopte religia şi care să fie cunoscut pentru talentele şi curajul său, precum şi pentru stima augustului împărat al Franţei, din a cărui familie face parte, fiind cumnat cu regele Spaniei; în sfârşit, care are un fiu destul de mare pentru a-l putea înlocui fără regenţă atunci când firea lucrurilor o va cere.

Desigur, baronul Morner va fi dezaprobat şi chiar dojenit la întoarcerea sa în Suedia pentru o asemenea iniţiativă, dar ideea fusese totuşi lansată – şi bine lansată! Bernadotte, făcând el primul pas, cere împăratului încuviinţarea de a-şi pune candidatura. împăratul, fiind convins că Bernadotte nu are nicio şansă, declară în mod public că „nu vede nicio piedică44.

Napoleon s-a înşelat: regele Suediei – cel puţin o crede – aprobă proiectul. Carol al XIII-lea îşi va asigura astfel sprijinul marelui împărat.

— Napoleon să ne dea pe unul din regii săi – exclamă el – şi Suedia va fi salvată!

Fără a mai zăbovi, regele îl desemnează ca succesor pe acela care se căsătorise odinioară cu logodnica lui Bonaparte, iar Dieta îl alege pe Bernadotte, la 21 august 1810, cu zece voturi pentru şi două contra. Contele Gustav Morner – vărul baronului Otto – porneşte de îndată spre Paris pentru a-i aduce vestea cea bună noului prinţ moştenitor.

Lui Napoleon nu-i mai rămâne decât să se încline – şi nu o va face cu plăcere. Totuşi, la 15 septembrie, el oferă celui care va renunţa la titlul de mareşal al Franţei un milion de franci-aur pentru răscumpărarea principatului său de Ponte-Corvo. Lucrurile se complică atunci când Bernadotte primeşte mesajul imperial care îi interzice să ridice vreodată armele contra Franţei.

— Actul de alegere al Dietei suedeze – îi răspunde Bernadotte lui Napoleon – îmi interzice să contractez orice angajament de vasalitate faţă de o putere străină... De

aceea, în cazul că maiestatea-voastră va menţine această clauză, voi refuza să fiu ales.

Napoleon se pregăteşte să declare că, în acest caz, ar fi într-adevăr mai bine ca Bernadotte să se abţină, dar vicleanul bearnez continuă:

— Sire, vreţi, aşadar, să mă situaţi mai presus de maiestatea-voastră, obligându-mă să refuz o coroană?

— Ei bine, pleacă, şi fie ca destinele noastre să se împlinească!

Sâmbătă 22 septembrie 1810, marele-maestru de ceremonii al curţii imperiale se vede pus în faţa unei probleme delicate. În acea zi, Bernadotte trebuie să vină să-şi ia rămas bun de la împărat. Or, în calitatea sa de mareşal al Franţei, fostul prinţ de Ponte-Corvo şi soţia lui au dreptul de a asista la cina de familie de la Tuilerii. Dacă soţii Bernadotte se prezintă ca prinţi regali, ei nu pot veni decât pentru a-şi lua rămas bun. De aceea se elaborează un întreg scenariu. Prinţul, „în costum suedez44, însoţit de Desiree, vine ca de obicei să se aşeze la masa imperială. După cină, împăratul se retrage în cabinetul său, iar împărăteasa coboară în apartamentele ei. Prima doamnă de onoare îl *prezintă* atunci pe Bernadotte în calitate de prinţ moştenitor al Suediei. „Imediat – precizează protocolul – va fi anunţat împăratul, care se va duce în apartamentele împărătesei44, unde se va preface, desigur, mirat întâlnind-o la soţia sa pe alteţa-sa regală, viitorul rege al Suediei.

Aşa s-a şi făcut.

Desigur, Napoleon este furios în sinea lui să vadă că, fără intervenţia sa, un mareşal al armatei franceze a putut deveni prinţ *legitim*, calitate pe care nici el însuşi şi niciunul dintre fraţii săi nu o va putea revendica vreodată, dar îşi dezvăluie gândul în faţa lui Metternich:

— N-am putut să refuz, pentru că un mareşal francez pe tronul lui Gustav-Adolf este unul dintre cele mai frumoase renghiuri jucate Angliei.

Iarăşi şi mereu Anglia!

Dorinţa lui de a sfârşi o dată pentru totdeauna cu

„perfidul Albion44 îl va face să se ridice din nou contra papei, îl va determina să prelungească războiul din Spania până la răsturnarea finală şi îl va arunca apoi în îngrozitoarea aventură rusească.

Încă la sfârşitul anului 1811, Decrès va putea prezice:

— Vreţi să vă spun adevărul şi să vă dezvălui viitorul? împăratul este nebun, nebun de-a binelea; ne va da pe toţi de-a berbeleacul, şi totul se va sfârşi printr-o catastrofă.

„VIITORUL ÎMI APARŢINE*
MARII OAMENI SUNT NIŞTE
METEORI MENIŢI SĂ PÂRJOLEASCĂ
pământul.
N Napoleon

Miercuri 20 martie, o uşoară ceaţă învăluie Parisul. Tunurile bubuie şi capitala îşi ţine respiraţia.

Douăzeci şi una de lovituri de tun trebuie să anunţe naşterea unei prinţese de Veneţia, iar o sută şi una de lovituri – venirea pe lume a regelui Romei… Un interval ceva mai lung se scurge după cea de-a douăzeci şi una lovitură – era, pare-se, în scopul de a prelungi plăcerea, un fel de tradiţie la artilerişti. Apoi răsună cea de-a douăzeci şi două salvă. Pălăriile sunt aruncate în sus. O imensă explozie de entuziasm, „o bucurie nestăpânită”, ne spune un martor, un nesfârşit strigăt de dragoste se înalţă deasupra oraşului. O „lovitură de măciucă[16]*, totodată, pentru regalişti, cărora li se pare că bateriile imperiale au „răpus stirpea Bourbonilor”.

Toţi îşi părăsesc casele şi prăvăliile şi aleargă spre Tuilerii. De la ferestrele sale, Napoleon vede grădinile palatului umplându-se de o mulţime ce strigă, cântă, ovaţionează. El priveşte neobişnuitul spectacol. Această zi marchează» de bună seamă, punctul culminant al uimitorului său noroc. Cerul spusese „da Se, după cum a relatat poetul, care are dreptate să-i atribuie strigătul:

Viitorul, viitorul îmi aparţine!

La câteva clipe după primul ţipăt scos de

16 Vezi de acelaşi autor : L’Aigion, Napoleon deux.

moştenitorul imperiului, a cărui naştere a fost dureroasă şi grea, împăratul, beat de fericire, şi-a văzut fiul. Acesta a pătruns în salonul unde curtea aştepta adunată purtat de guvernanta lui, doamna de Montesquiou, şi urmat de colonelul general al gărzii, de ofiţerii şi de doamnele casei sale. Aprodul a înaintat şi a anunţat cu un glas răsunător:

— Regele Romei!

Pe scara cea mare, grenadierii – câte unul pe fiecare treaptă – prezentau armele. „Orice mişcare le era interzisă – a istorisit doamna de La Tour du Pin –, dar o vie emoţie era întipărită pe chipurile lor bărbăteşti şi am văzut lacrimi de bucurie în ochii lor”. După ceremonie, subofiţerii din gardă îşi vor tăia mustăţile pentru a face din ele o perniţă pentru moştenitorul imperial!

În cursul zilelor ce urmează, pe măsură ce telegraful şi curierii duc extraordinara veste până la marginile imensului imperiu, izbucnesc explozii de bucurie. De la Atlantic până la Niemen, numai iluminaţii, baluri, cascade de vin, bufete în aer liber, salve de artilerie şi spectacole de circumstanţă. Toate clopotele din Cetatea eternă sună pentru a sărbători naşterea regelui său b

Fumurile orgoliului îl vor ameţi şi mai tare pe Napoleon.

— Îl invidiez – va spune el aplecându-se deasupra somptuosului şi dizgraţiosului leagăn oferit de oraşul Paris.

— Gloria îl aşteaptă, în timp ce eu a trebuit să alerg după ea. Eu am fost Filip; el va fi Alexandru. Pentru a cuceri lumea, el nu va trebui decât să întindă mâna.

Iar Ludovic al XVIII-lea, acum refugiat în Anglia, prezice:

— Dacă Dumnezeu a condamnat lumea, Bonaparte nu va fi lipsit de urmaş; dacă, dimpotrivă, mânia divină 1 s, e potoleşte, toţi mormolocii din lume nu vor împiedica edificiul nedreptăţii să se prăbuşească.

*

* * *

La 9 iunie 1811, trăsura de încoronare îi poartă pe împărat şi pe împărăteasă la Notredame pentru

„întronarea dinastică” – botezul regelui Romei, care pare în ochii stăpânului o festivitate mai importantă, poate, decât cea de la 2 decembrie 1804. Oare nu făureşte el în această zi prima verigă a dinastiei sale? Napoleon şi-a îmbrăcat din nou dizgraţioasa uniformă imperială – acea livrea a măreţiei sale, o livrea în culorile roşu purpuriu, alb şi aur. Cât suntem de departe – după numai zece ani! – de Bonaparte cel de la Marengo! El este „galben, obez, umflat”, cu capul prea înfundat între umeri, dacă e să dăm crezare martorilor. A început să aibă burtă… şi decepţionează. „Nu aveam în faţa ochilor – ne spune Paul de Kock, care l-a văzut în acea epocă – eroul pe care mi-l închipuisem. Mă aşteptam la un zeu, şi n-am văzut decât un om gras…”

Lângă el, lipsa surâsului încântător al Josefinei stârneşte regrete. Maria-Luiza, soanteietoare de diamante, este cât se poate de lipsită de graţie. „Când va fi niţeluş aranjată şi îmbrăcată – spusese Metternich, lăudând-o pe cea pe care o dădea pe mâna Minotaurului –, va arăta foarte bine”. Ea nu a arătat bine niciodată, iar aerul posac rămâne mereu expresia ei obişnuită… Totuşi, când împărăteasa îşi priveşte soţul, chipul ei se însufleţeşte. Napoleon continuă să-i placă: „De la naşterea fiului meu – îi scrie dânsa tatălui ei –, dragostea şi tandreţea pentru soţul meu au crescut şi mai mult, dacă aceasta e cu putinţă. Nu voi uita niciodată dovezile de afecţiune pe care mi le-a dat în ultima vreme şi sunt mişcată până la lacrimi când mă gândesc la ele…”

Timp de încă trei ani, ea îşi va aminti de ordinul dat de el în dimineaţa acelei naşteri laborioase:

— Salvaţi mama, e dreptul ei!

Soţia lui a încetat de a mai fi pentru el doar „un pântece”. Când va fi întrebat, mai târziu, în ce epocă a fost cel mai fericit, el va ezita între pacea de la Tilsit şi această zi a botezului, iar în cele din urmă va opta pentru momentul de după Friedland, mărturisind că în 1811 nu se simţea „în formă”…

Nu se simte în formă? Nu cred că, în pofida

beatitudinii lui, se îndoieşte deja de viitor, dar simte în jurul lui crescând oboseala naţiunii. Desigur, naşterea micului rege, a dezlănţuit entuziasmul, dar această bucurie imensă, stârnită de norocul lui Napoleon, s-a şi potolit. Strălucirea orbitoare încetează de a mai lua ochii. După ce ai fost îmbătat de glorie, o apreciezi mai puţin. O găseşti „fadă”, cum o considera Napoleon încă în 1798! Ce importanţă are că atâţia spanioli, olandezi, germani sau iliri devin francezi! Aceasta pare o simplă himeră! Ce importanţă are visul european sau carolingian al noului împărat al Occidentului! Şi apoi, această glorie e plătită atât de scump! Cu atâta sânge vărsat!

Venirea pe lume a regelui Romei, luminile serbării odată stinse, va aduce oare pacea? În ziua botezului – în acest 9 iunie 1811 –, cortegiul întârziase. Aşteptând trecerea suveranilor, poporul îşi spunea păsurile: seceta era dezastruoasă, în curând avea să lipsească făina, toţi se apucaseră să-şi facă „aprovizionarea” cu legume uscate, în ultimul an începuse să se vorbească iar despre război: ţarul îşi înarma soldaţii, după cât se spunea, iar Napoleon proceda la fel… O nelinişte vagă creştea neîncetat. Nimic nu părea stabil, şi nici sfânt. Napoleon părea că vrea să-şi sfărâme propria sa operă:

— Împăratul – constata Real – ară mereu, dar nu seamănă niciodată; şi nimic nu anulează prezentul mai irevocabil decât ceea ce ucide viitorul.

Cenzura, inchiziţia agenţilor guvernamentali, apăsătoarea suspiciune vamală ce se exercita pe întregul teritoriu, mâna de fier ce se lăsase asupra ţării – toate acestea creau o atmosferă de grea nelinişte.

— Nu eram în formă!…

Chestiunile religioase făceau şi ele atmosfera tulbure şi apăsătoare. Papa, tot prizonier, refuzase să-l binecuvânteze pe regele Romei, acest rege căruia îi fusese atribuită moştenirea sfântului Petru: în fond, Napoleon îi răpise papei, pentru a o da unui copil în leagăn, partea cea mi-ai vizibilă a puterii lui temporale – aceste bunuri temporale ce nu aparţineau sanctităţii-sale, ci bisericii.

— Am jurat să apăr puterea temporala *usque ad effusionem sanguinis* – a declarat Pius al VII-lea neavând alte arme decât pe cele spirituale, a trebuit să fac uz de ele, ca şi predecesorii mei. Niciunul dintre ei nu a fost adus în starea în care am fost eu... Mi-a fost împrăştiat întregul colegiu, am fost alungat din palatul meu. Aceste violenţe nu sunt tolerabile şi va trebui să se acorde o reparaţie Sfântului Scaun... Dacă maiestatea-sa nu poate să cedeze în nicio privinţă, cu siguranţă că lucrurile vor rămâne multă vreme în această stare.

Să cedeze? Nici prin gând nu-i trece lui Napoleon! Şi spectrul schismei se profilează asupra Franţei.

— Cer cu ardoare – repetă papa – să-mi fie restabilită comunicarea cu episcopii şi cu credincioşii; mi-ar fi suficient ca demersurile lor să poată ajunge în mod liber până la mine şi să mă văd în stare să-mi exercit funcţiile spirituale ale pontificatului meu.

— În imperiul meu – obiectează Napoleon –, eu singur numesc pe episcopii însărcinaţi să conducă biserica: daţi Cezarului ce este al Cezarului. Nu papa este cezarul, ci eu...

E un cerc vicios! Pius al VII-lea refuză să dea investitura atâta timp cât nu va fi liber; cât despre Napoleon, el îşi rezumă poziţia în termenii următori:

— Vreau ca demnitatea tronului meu şi independenţa naţiunii să nu poată fi compromise prin relaţiile dintre mine şi papă. Unele scaune episcopale au devenit vacante; am făcut uz de forma obişnuită a dreptului meu de a face numiri... Papa refuză cu încăpăţânare să acorde investitura canonică... El nu s-a mărginit la injurii, ci m-a şi excomunicat, atât pe mine cât şi pe miniştrii mei şi toate persoanele angajate în guvernământul meu. Bule instigatoare au circulat pe teritoriul imperiului... O asemenea stare de lucruri nu putea fi continuată...

Circulaţia în Franţa şi în Italia a acestor bule – printre care şi cea a excomunicării – îl expune pe captiv la percheziţii care nu-i cruţă nici măcar dormitorul! Agenţii împăratului forţează broaştele, deschid dulapuri sau

sertare, întorc pe dos buzunarele veşmintelor şi confiscă până şi cărţile de rugăciuni ale papei.

Hărţuit de o delegaţie de cardinali trimisă la Savona, cu facultăţile diminuate, Pius al VII-lea era cât pe-ce să semneze un aranjament: episcopii vor fi investiţi printr-o bulă papală în termen de şase luni. După trecerea acestui termen, puterea de investitură va fi transferată mitropoliţilor de care depindeau bisericile vacante. Dar, în ultimul moment, Piuă al VII-lea se răzgândeşte: el se crede pornii pe drumul ereziei!

*

* * *

La 17 iunie 1811, o săptămână după botezul regelui Romei, marea orgă de la Notredame răsună din nou pe sub bolţi. O procesiune compusă din şase cardinali, opt arhiepiscopi şi optzeci şi unu de episcopi intră în biserică. Este deschiderea Conciliului ce va încerca să rezolve conflictul dintre papă şi împărat. Preoţii conciliatori nu păşesc însă pe acest drum; ei rostesc fără a mai întârzia – unul după altul – acest jurământ, tradiţional poate, dar care, date fiind împrejurările, capătă aspectul unei luări de poziţie contra lui Napoleon:

„Recunosc sfânta biserică catolică, apostolică şi romană ca mamă şi stăpână a tuturor celorlalte biserici; făgăduiesc şi jur să dau ascultare pontifului roman, urmaş al sfântului Petru şi vicar al lui Iisus Hristos”.

Se poate ghici furia lui Napoleon:

— Domnilor, vreţi să mă trataţi ca şi când aş fi Ludovic cel Blajin! Să nu-l confundaţi pe fiu cu tatăl! 11 vedeţi în mine pe Carol cel Mare. Eu sunt Carol cel Mare… Da, sunt Carol cel Mare!

Un fel de patimă a martiriului i-a cuprins pe membrii Conciliului, determinându-i să aprobe propunerea episcopului de Cambrai:

— Ce facem noi, episcopi catolici, fără a putea comunica cu mai-marele nostru? Trebuie să cerem libertatea sfântului părinte chiar cu prima delegaţie a Conciliului ce se va prezenta la împărat. E de datoria

noastră. Avem această datorie faţă de diocezele noastre, faţă de toţi catolicii din imperiu şi din Europa. Să ne aruncăm la picioarele suveranului pentru a obţine această eliberare!

Fesch îşi dă toată osteneala să demonstreze colegilor săi că, după un asemenea demers, Conciliul va fi cu siguranţă dizolvat. Conciliul se limitează deci să voteze o *Adresă*, care declanşează o asemenea furie a lui Napoleon, încât e auzit strigând:

— Nu mai vreau concordat!

După ce, cu mare greu, este calmat, împăratul trimite membrilor Conciliului un proiect de decret, precizând că, conform Concordatului, el va numi episcopi în toate posturile vacante. Dacă în decurs de şase luni după această numire papa nu va acorda investitura canonică, „mitropolitul va fi investit prin însăşi concesia făcută de papă şi va trebui să procedeze la investirea canonică şi la consfinţire-Ultimul paragraf preciza că „maiestatea-sa va fi rugată de Conciliu să permită unei comisii de episcopi să se prezinte la papă pentru a-i mulţumi că a pus capăt, prin această concesie, suferinţelor Bisericii”.

Membrii opoziţiei consideră, nu fără dreptate, că prelaţii nu pot semna un asemenea decret fără a-l supune *mai întâi* papei.

— Dacă aşa stau lucrurile – declară Napoleon –, voi dizolva Conciliul.

La 10 iulie, acesta este un fapt împlinit şi împăratul – pare de necrezut! – ordonă să fie arestaţi şi trimişi la Vincennes trei episcopi consideraţi instigatori. Îngroziţi, temându-se să nu vadă jandarmii venind şi la ei, prelaţii din Conciliu, chemaţi câte unul la ministru, se grăbesc să semneze decretul. Mai mult. Ei adaugă că, dacă textul nu ar primi confirmarea lui Pius al VII-lea, acesta ar fi „un caz de forţă majoră”. Cu alte cuvinte, mitropolitul ar investi şi consfinţi episcopii desemnaţi de Napoleon.

Spre uimirea generală, Pius al VII-lea începe prin a accepta, precizând pur şi simplu că mitropolitul va investi

„în numele papei”, şi se cade de acord să se strecoare că „biserica romană” este „mama şi stăpâna tuturor celorlalte”. Napoleon determină Consiliul de Stat să respingă documentul, sub pretextul că conţine o formulare „contrară libertăţilor galicane”. Pius al VII-lea – deja „înspăimântat – după cum spunea el – de concesiile făcute” – refuză să schimbe vreun cuvânt din textul său, ceea ce-i permite lui Napoleon să exclame:

Autoritatea lui nu ţine de lumea aceasta. Autoritatea mea vine de la Dumnezeu.

Împăratul îi cere papei să „abdice44. Papa refuză, iar paznicul lui, prefectul Chabrol, trebuie să-i declare prizonierului:

În acest caz, prea-sfinte părinte, sunt însărcinat să vă fac o notificare oficială: începând de azi, maiestatea-sa împăratul şi regele consideră concordatele ca fiind abrogate şi nu va mai permite ca papa să intervină cu nimic în investirea canonică a episcopilor.

Sperând că l-a înfrânt, în sfârşit, pe acest „moşneag încăpăţânat44, împăratul ordonă ca Pius al VII-lea să fie transferat la Fontainebleau.

*

* * *

O altă dramă îl împiedică, de asemenea, pe Napoleon să fie „în formă44: drama rusă a început să se întrezărească încă de la refuzul ţarului de a-şi da sora în căsătorie fostului locotenent de artilerie. Luându-şi revanşa, împăratul a fost bucuros să-şi arate nemulţumirea prin zădărnicirea împrumutului pe care Rusia se pregătea să-l facă în Franţa. Or, rubla era într-o situaţie grea în urma aplicării blocadei, o aplicare plină de încălcări, dar suficientă pentru a stânjeni considerabil comerţul rus.

În acelaşi moment, problema poloneză răbufnea din nou, şi acest măr al discordiei făcea ca relaţiile dintre cele două ţări să fie şi mai încordate. Napoleon refuza să semneze convenţia prin care trebuia să se angajeze „să împiedice pentru totdeauna refacerea Poloniei44.

— Aceasta ar fi – considera el – împotriva demnităţii

şi onoarei mele!… Ar trebui să fiu Dumnezeu ca să hotărăsc că nu va exista niciodată o Polonie!

Napoleon propune atunci ţarului să se angajeze doar „să nu dea niciodată vreun ajutor sau sprijin vreunei puteri sau vreunei rebeliuni interne, oricare ar fi ea, ce ar tinde să restabilească regatul Poloniei44. Alexandru confirmă textul iniţial al convenţiei. Napoleon îl face să aştepte multă vreme răspunsul şi, pe drept cuvânt, îşi menţine modificările. În cele din urmă, negocierile rămân în acest punct, iar ţarul, deja jignit din cauza lungii aşteptări pe care i-a impus-o Napoleon, este contrariat şi de faptul că nu. a avut prilejul să fie indiscret faţă de polonezi. Pentru a-i atrage de partea lui, ar fi fost bucuros să le poată arăta în ascuns primul text semnat de aşa-zisul lor protector.

În toamna aceluiaşi an 1810, un imens convoi de 1 200 de vase comerciale engleze – navigând, bineînţeles, sub pavilion neutru şi escortate până la Sund de douăzeci de vase de război britanice – străbat Baltica în căutarea unui port. Unde să debarce mărfurile de care sunt pline calele lor? Danemarca, Prusia şi Suedia nu vor – sau nu pot – să-l supere pe Napoleon. De altfel, vameşii imperiali, protejaţi de baionetele lui Davout, păzesc coasta de la Danzig până la Memel. În consecinţă, cele o mie două sute de bastimente pretins neutre încep să rătăcească din port în port”, ca sfărâmăturile unei armate în derută”. Ţarul va accepta oare să le primească?

— Dacă maiestatea-voastră le admite – îi scrie Napoleon lui Alexandru la 23 octombrie 1810 –, războiul va continua; dacă le sechestraţi şi le confiscaţi încărcătura, contralovitura dată Angliei va fi cumplită; toate aceste mărfuri sunt ale englezilor. Depinde de maiestatea-voastră să fie pace sau să faceţi să continue războiul.

Ţarul, după cum e lesne de bănuit, refuză. Napoleon e anunţat de aceasta la 11 noiembrie. A doua zi, tot pentru a izola Anglia pe insula ei, ia o hotărâre gravă: pe lângă anexarea oraşelor hanseatice, el ordonă să fie ocupat ducatul de Oldenburg, situat între Bremen şi Marea Nordului. Ducele nu acceptă compensaţia teritorială pe

care i-o oferă împăratul şi se refugiază la St. Petersburg, deoarece, pe lângă că e căsătorit cu Caterina, sora ţarului, el deţine ducatul de la vărul său, împăratul Pavel I, tatăl lui Alexandru. Chestiunea va avea repercusiuni grave, căci ea îi va oferi lui Alexandru pretextul pe care-l căuta, ceea ce nu-l va împiedica să-i declare lui Caulaincourt pe tonul cel mai mieros:

— Este evident că scopul anume urmărit e de a jigni Rusia. Cine crede că astfel mă va sili să iau alt drum, se înşală. Nici alte împrejurări, la fel de puţin plăcute pentru imperiul meu, nu m-au făcut să mă abat de la sistemul şi de la principiile mele! Aceasta nu mă va face să merg mai la stânga decât celelalte. Dacă liniştea lumii e tulburată, nimeni nu mă va putea învinui pe mine, căci am făcut totul pentru a o menţine.

Desigur, Napoleon a făcut o greşeală semnând decretul de anexare a ducatului de Oldenburg – prin aceasta Elba devenea frontieră *franceză* –, dar ţarul, care declara că „face totul pentru a menţine pacea”, foloseşte drept pretext scăderea rublei ca rezultat al blocadei parţiale şi îşi închide porturile, începând de la 31 decembrie 1810, pentru navele ce aduc produse franceze.

— Aşadar, nu mai există relaţii comerciale între cele două imperii? Este aceasta o stare de pace şi alianţă? – va exclama Napoleon.

Ţarul va răspunde mirându-se. Numai „necesităţi economice”, afirmă el, l-au „constrâns” să procedeze astfel.

Când e vorba de un vecin care se numeşte Napoleon, nu poţi, aşa cum au făcut unii, să-i reproşezi ţarului că încă de la începutul anului 1810 a luat importante precauţii militare. În timp ce-l asigura pe Caulaincourt că nu are nici „o baionetă în plus în rândurile” armatei sale, Alexandru îi declara ambasadorului Suediei – în scopul de a-l impresiona pe Bernadotte – că a pus pe picior de război treisprezece noi regimente. Încă înainte de sfârşitul anului 1810 – ştim astăzi acest lucru –, trei sute de mii de oameni sunt masaţi îndărătul Niemenului, în timp ce împăratul nu

are decât cincizeci de mii de oameni risipiţi între Rin şi Vistula.

Alexandru, adevărat maestru în arta duplicităţii, îi declară lui Caulaincourt:

— Dacă împăratul Napoleon vine la frontierele mele, dacă, prin urmare, vrea război, el îl va face, dar fără a avea ceva de reproşat Rusiei. Prima lui lovitură de tun mă v5 găsi tot atât de credincios în cadrul sistemului, tot atât de îndepărtat de Anglia cum am fost mereu de trei ani încoace. Vă dau cuvântul meu.

Caulaincourt, ambasador naiv, fermecat de Alexandru, crede în bunele intenţii ale suveranului pe lângă care este acreditat, în timp ce, în acelaşi moment, Rusia se apropie de Anglia şi intră chiar în tratative cu ea. îl vedem pe ţar pregătind în chip savant ruptura şi căutând aliaţi. El întinde mina Austriei şi, la 13 februarie 1811, propune în aceşti termeni împăratului Francisc o alianţă ofensivă şi defensivă: „Dacă soarta armelor ar face ca această Polonie să-mi revină după împărţeală, propun maiestăţiivoastre să-i cedez de îndată Valahia, Moldova până la Siret... adăugând şi Serbia”.

Din fericire pentru Napoleon, Metternich e neîncrezător, de altfel pe nedrept, şi exclamă:

— Mireasa e prea frumoasă!

Napoleon, desigur, nu ştie nimic despre dublul joc moscovit, dar îl ghiceşte şi accelerează fabricarea de puşti: „Luaţi măsuri – îi scrie la 18 februarie lui Clarke, ministrul de război – ca în primele zile ale lunii mai, dacă aş avea nevoie să am aceste 76.000 de arme, ele să poată fi livrate în 24 de ore”.

Zece zile mai târziu – la 28 februarie –, Napoleon îi scrie, totuşi, lui Alexandru, exprimându-i sentimentele sale de încredere şi de prietenie: „Aceste sentimente nu se vor schimba, deşi nu pot să mă prefac că nu văd că maiestatea-voastră nu-mi mai poartă prietenie...”. Napoleon îşi înşiră apoi reproşurile. De ce să fie refuzată compensaţia pe care o oferă cumnatului ţarului pentru ocuparea ducatului de Oldenburg? De ce acest ucaz îndreptat împotriva Franţei?

Pentru ce au fost construite fortificaţii „în zece puncte pe Dvina”? „În ochii Angliei şi ai Europei, alianţa noastră nu mai există – constată împăratul fie ca ea să fie la fel de întreagă în inima maiestâţii-voastre cum este în inima mea… Eu am rămas acelaşi pentru maiestatea-voastră, dar sunt izbit de evidenţa acestor fapte şi de gândul că sunteţi dispus, de îndată ce împrejurările vă vor fi favorabile, să vă înţelegeţi cu Anglia, ceea ce echivalează cu declanşarea războiului între cele două imperii”.

Ţarul nu va răspunde, dar va continua, până la plecarea lui Caulaincourt la Paris, să exprime în faţa ambasadorului Franţei sentimentele sale paşnice. Ducele de Vicenza se lasă cu totul amăgit şi, îndată după întoarcerea lui, Napoleon, pe un ton „foarte acru”, i-o declară fără înconjur. Marele-scutier se apără: el e sigur că Rusia vrea pace! Timp de un sfert de oră, împăratul se plimbă prin cabinet fără a rosti niciun cuvânt, apoi întreabă:

— Credeţi, aşadar, că Rusia nu vrea război, că ar rămâne în alianţă şi ar lua măsuri pentru a susţine sistemul continental dacă aş satisface-o în privinţa Poloniei?

— Nu mai e vorba numai de Polonia – răspunde Caulaincourt –, totuşi, nu mă îndoiesc, sire, că ruşii ar fi foarte satisfăcuţi dacă maiestatea-voastră ar retrage, cel puţin din Danzig şi din Prusia, majoritatea forţelor, despre care se crede că sunt adunate acolo numai contra Rusiei.

— Aşadar, ruşii se tem? – întreabă împăratul.

— Nu, sire, dar, ca nişte oameni rezonabili, ei preferă un război declarat decât o situaţie care nu este o stare reală de pace.

— Vor, deci, să-mi impună voinţa lor?

— Nu, sire.

— Totuşi, înseamnă să mi-o dicteze dacă îmi cer să evacuez Danzigul pentru bunul plac al lui Alexandru.

— Împăratul Alexandru nu indică nimic, desigur, ca să nu se spună că ameninţă. Dar el enumeră tot ceea ce s-a petrecut de la Tilsit încoace şi găseşte că armatele

maiestăţii-voastre, care se află la trei sute de leghe de frontierele Franţei şi la frontiera rusă, nu au venit acolo în spiritul menţinerii alianţei... Pot deci să spun maiestăţiivoastre ce anume ar aduce liniştea.

— În curând va trebui să-i cer voie lui Alexandru dacă o să vreau să am o paradă la Mainz!

— Nu, sire, dar cea care are loc la Danzig îl supără.

— Vor un război împotriva mea, vă spun eu...

Cam acelaşi lucru i-l spusese ţarul lui Caulaincourt vorbindu-i de Napoleon – şi ambasadorul îi relatează împăratului:

— Dacă împăratul Napoleon îmi declară război, afirmase Alexandru, este posibil şi chiar probabil că ne va bate în caz că acceptăm lupta, dar aceasta nu-i va asigura pacea. Spaniolii au fost adesea bătuţi, dar nu sunt nici învinşi, nici supuşi. Or, ei nu sunt atât de departe de Paris cum suntem noi şi nu au nici clima, nici resursele noastre. Noi nu ne vom compromite. Avem spaţiu şi ne vom păstra o armată bine organizată.

Caulaincourt, nereuşind să-şi convingă stăpânul, îşi permite să adauge, cel puţin aşa va afirma mai târziu:

— Se ştie acum prea bine în Europa că maiestatea-voastră vrea să cucerească ţări mai mult pentru sine decât în propriul lor interes.

— Credeţi acest lucru, domnule?

— Da, sire.

— Nu prea mă răsfăţaţi – răspunde Napoleon râzând.

— E timpul să mergem la masă.

*

+ *

Au trecut două luni... La 15 august 1811, Napoleon îşi sărbătoreşte cea de-a patruzeci şi două aniversare. Numai patruzeci şi doi de ani!... La fel cum odinioară, pe vremea Consulatului, îl „atacase” în public pe ambasadorul Angliei, acum îl interpelează cu violenţă pe prinţul Kurakin, ambasadorul ţarului:

— Să nu vă închipuiţi că sunt atât de prost să cred că vă preocupă Oldenburgul; îmi dau seama limpede că e

vorba de Polonia; am început să cred că voi sunteţi aceia care vreţi să puneţi stăpânire pe ea, gândind poate că nu aveţi alt mijloc de a vă asigura frontierele în această parte… Să nu vă legănaţi cu iluzia că-l voi despăgubi pe ducele de Oldenburg pe seama Varşoviei! Nu. Chiar dacă armatele voastre s-ar afla în bivuac pe înălţimile din Montmartre, nu aş ceda niciun petic din teritoriul varşovian; i-am garantat integritatea… Nu veţi avea din el niciun sat, nicio moară. Nu mă gândesc să reconstitui Polonia! Interesele popoarelor mele nu sunt legate de această ţară; dar, dacă mă obligaţi să pornesc la război, mă voi sluji de Polonia ca de un mijloc împotriva voastră… Ştiţi că am opt sute de mii de oameni, că fiecare an îmi pune la dispoziţie câte două sute cincizeci de mii de recruţi şi că, prin urmare, în trei ani îmi pot mări armata cu şapte sute de mii de oameni, care vor fi de ajuns pentru a continua războiul din Spania şi pentru a duce război împotriva voastră.

Nu-i spusese oare odată aceluiaşi prinţ Kurakin:

— Are stăpânul vostru de unde cheltui, ca mine, douăzeci şi cinci de mii de oameni pe lună?

Dar el nu-i dă nefericitului ambasador răgaz să răspundă, ci urmează:

— Nu ştiu dacă vă voi bate, dar de bătut ne vom bate. Contaţi pe aliaţi: care santei? Austria, căreia i-aţi răpit trei sute de mii de oameni în Galiţia? Sau Prusia? Prusia îşi va aminti că la Tilsit împăratul Alexandru, bunul ei aliat, i-a răpit districtul Bialistok. Sau poate Suedia? Ea îşi va aminti că aţi distrus-o pe jumătate, luându-i Finlanda. Toate aceste prejudicii nu se pot uita; toate aceste nedreptăţi se vor plăti; aveţi împotriva voastră întregul continent!

Kurakin, cu chipul şiroind de sudoare, se şterge fără încetare şi nu reuşeşte să plaseze decât nişte vagi proteste, cum că ţarul ar fi „prietenul cel mai credincios al Franţei… prietenul cel mai devotat al suveranului ei44. Între două tirade ale lui Napoleon, el repetă jalnic:

— E foarte cald aici, la maiestatea-voastră!

Războiul este acum inevitabil.

La 5 decembrie 1811 Jérôme dă fratelui său alarma: „Fierberea a ajuns la gradul cel mai înalt, cele mai nebuneşti speranţe sunt nutrite şi întreţinute cu entuziasm41. Armatele franceze „de observaţie44 sporesc de la cincizeci de mii la optzeci de mii de oameni. La 16 decembrie, Napoleon ordonă să fie „pregătită garda pentru a intra în campanie44, iar trei zile mai t-îrziu, bibliotecarul, domnul Bărbier, primeşte ordin să-i trimită împăratului „câteva lucrări bune, cele mai potrivite pentru a informa despre topografia Rusiei, şi mai cu seamă a Lituaniei, sub raportul mlaştinilor, râurilor, pădurilor, drumurilor… Maiestatea-sa doreşte, de asemenea, să i se prezinte tot ce avpni mai amănunţit în limba franceză despre campania \lui Carol al XII-lea în Polonia şi în Rusia. Câteva lucrări privind operaţii militare efectuate în această regiune vor fi, de asemenea, utile44.

Era mai comod să aduni toate acestea decât să transformi pe împăratul Austriei şi pe regii Prusiei şi Suediei în aliaţi ai Franţei. Dacă Metternich acceptă să-i pună la dispoziţie lui Napoleon un contingent de treizeci şi patru de mii de oameni, el se scuză în faţa ţarului, afirmând că aceste trupe vor fi doar *auxiliare*. Alexandru i-a mulţumit, asigurându-l că nu le va face nici cea mai mică zgârietură soldaţilor austrieci – de altfel, frigul îşi va asuma această sarcină… Regele Prusiei a trebuit să se resemneze, la rândul său, să trimită douăzeci de mii de oameni împotriva prietenului său Alexandru, nu fără a-i preciza în ascuns:

— Dacă războiul izbucneşte, nu ne vom face mai mult rău decât va fi strict necesar; ne vom aminti mereu că trebuie să fim uniţi, că va trebui într-o bună zi să redevenim aliaţi.

Bernadotte îşi permitea luxul de a-i adresa lui Napoleon răsunătoare declaraţii de afecţiune. Să se alăture ţarului? Un astfel de gând îl înjosea! Să lupte împotriva împăratului, vechiul său camarad de arme? Gasconul nostru afirma că nu ar săvârşi niciodată o

asemenea infamie! Decât să procedeze în acest fel, mai curând ar fi preferat „să se arunce în mare cu capul înainte” sau, mai mult chiar, „să se aşeze călare pe un butoi de pulbere şi să-i dea foc!”

Dar în Pomerania, suedezii aplică blocada atât de defectuos, încât Napoleon ordonă ocuparea provinciei pe care Franţa a dat-o Suediei în 1810. Faţă de acest act – justificat, dar brutal –, politica lui Bernadotte înclină spre Alexandru. Alianţa va fi semnată în curând – la 5 aprilie 1812 – între cei doi complici, dar, aşteptând să intervină în momentul încolţirii finale a vânatului, fostul sergent Bellejambe îi dă ţarului, la 24 aprilie, următorul sfat:

— Trebuie să evitaţi marile bătălii, să lucraţi flancurile *inamicului*, să-l obligaţi prin aceasta să facă detaşări şi să-l hărţuiţi prin marşuri şi contramarşuri, care sunt tot ce poate fi mai supărător pentru soldatul francez şi prezintă cea mai mare eficacitate. Să fie pretutindeni cât mai mulţi cazaci!

Un sentiment de jenă ne cuprinde când citim acest text scris de un fost mareşal al Franţei.

Napoleon mai încearcă încă să oprească maşina pusă în mişcare. El trimite asigurări ţarului că, „dacă fatalitatea ar voi ca cele două puteri, cele mai mari din lume, să se bată pentru nişte mofturi de domnişoară, el va lupta ca un cavaler curtenitor, fără nicio ură, fără nicio animozitate, iar dacă împrejurările vor permite, îl va invita chiar să dejuneze împreună în avanposturi”. El speră că vor putea să se înţeleagă „şi să evite – adăugă el – vărsarea de sânge a o sută de mii de viteji pentru că nu suntem de acord asupra culorii unei panglici…”

Ţarul, nu fără oarecare temei, considera răpirea ducatului de Oldenburg – prejudiciu major – drept ceva mai important decât o „panglică” sau „un moft de domnişoară”! Totuşi, parlamentările continuau.

— Credeţi că vom avea război? – îl întreba regele Bavariei pe Bourmont.

— Nu ştiu nimic, dar când văd atâtea negocieri în marş, mă îndoiesc că se va putea ajunge la vreo înţelegere!

— În adevăr – ofta regele –, patru sute de mii de negociatori cu greu se pot înţelege.

Aceste tratative nu împiedică câtuşi de puţin ştafetele să galopeze de-a lungul şi de-a latul Europei: ordinele se îngrămădesc şi gigantica Mare Armată se organizează. Două sute de mii de oameni rămân în Germania şi în marele-ducat al Varşoviei, în timp ce nouă corpuri de armată, numărând aproape patru sute de mii de oameni, sunt în marş spre frontiera rusă: francezi, olandezi, belgieni, germani, italieni, iliri, danezi plus aliaţii siliţi – douăzeci de mii de prusieni şi treizeci şi patru de mii de austrieci –, fără a mai vorbi de un regiment spaniol şi de cele o sută treizeci de batalioane care mai ocupă încă diverse baze risipite pe cuprinsul vastului imperiu. Mulţi dintre soldaţii ce se îndreaptă spre Niemen nu ştiu nimic despre ţinta către care sunt minaţi. Unii dintre ei cred că se vor bate „cu regele *turcilor*”, în timp ce un altul precizează: „Împăratul francezilor vrea ca împăratul Rusiei să-i dea trecere liberă pentru a împiedica comerţul cu englezii14.

— Absenţa mea va fi foarte lungă, anunţă împăratul.

Totuşi, balurile se ţin lanţ la Tuilerii, în ciuda neplăcerilor momentului. Dificultăţile, pacea care fuge de el, dublul joc al lui Alexandru – „acest grec din imperiul bizantin11, cum îl numeşte în batjocură împăratul – îl fac pe Napoleon să fie îngrijorat şi atât de absorbit, încât întreaga curte îl vede într-o seară oprindu-se în mijlocul salonului, încrucişând braţele şi privind ţintă parchetul la şase paşi înaintea lui. Regii aflaţi atunci la Paris, prinţii, împărăteasa se dau la o parte, ceilalţi înaintează şi se formează un cerc tăcut în jurul împăratului, care continuă să rămână mut şi nemişcat.

Mai întâi privirile se încrucişează, întrebătoare, apoi rămân coborâte. Nu mai e altceva de făcut decât să se aştepte… După şapte sau opt minute, spre spaima generală, Massena îşi părăseşte locul, pătrunde în cercul „pe care un geniu rău părea să-l fi trasat11 şi se apropie încet de împărat. Abia a rostit câteva cuvinte în şoaptă, că

Napoleon urlă:

— Ce te amesteci?

Massena, fără a răspunde, se întoarce la locul său, mergând *de-a-ndărătelea*. „Niciodată – ne spune un martor al acestei scene – despotul nu mi-a apărut în persoana lui Napoleon cu mai multă aroganţă şi neruşinare41. Ieşind, în sfârşit, din meditaţia sa, Napoleon ridică capul, îşi desface braţele şi părăseşte Salonul, luând-o şi pe Maria-Luiza cu un imperial:

— Haideţi, doamnă!

Văzând, ca să folosim expresia lui, că „totul intra în problemă44, constatând că pentru a ajunge la această pace care fuge mereu de el trebuie să înceapă o nouă campanie – şi ce campanie! –, Napoleon, contrariat până dincolo de limitele posibilului, are oarecare scuze pentru faptul de a se fi arătat cu atâta bădărănie copleşit de gânduri...

*

* +

Alexandru se află deja la Vilna, aşteptând atacul lui Napoleon. Atac inevitabil, căci la 8 aprilie guvernul trus a trimis un ultimatum împăratului francezilor, cerând evacuarea integrală a Prusiei, a Pomeraniei suedeze şi a tuturor poziţiilor ocupate de Franţa dincolo de Elba!

După asemenea pretenţii, ce altceva poate urma decât războiul? Totuşi împăratul mai amână plecarea spre armata sa. El aşteaptă rezultatul unor vagi negocieri purtate cu Anglia, care ar fi permis mai cu seamă să se pună capăt sângeroasei drame spaniole şi haosului comandamentului, încredinţat în peninsulă exclusiv incapabilului Joseph. *Don José primero* domneşte deja asupra unui regat care îl ignoră; el va fi de-acum încolo comandantul suprem al unei armate de aproape 230.000 de oameni, care-i va scăpa şi ea până la prăbuşirea finală – 230.000 de oameni alcătuind trupe excelente, comandate de Soult, Marmont, Suchet, Dorsenne şi care îi vor lipsi atât de mult lui Napoleon!

La Tuilerii se dansează mereu... dar împăratului îi

vine destul de greu să dea atenţie cadrilurilor carnavalului. Într-o seară va fi văzut ciocănind cu degetele în geamul unei ferestre şi cântând încetinel: *Marlborougli pleacă la război*. Stăruind asupra cuvintelor: *Nu ştie* când *va reveni*, le va repeta de două sau de trei ori.

În ajunul plecării îl primeşte pe Pasquier. Prefectul pare destul de pesimist. Foametea care se anunţă şi care se va prelungi cu siguranţă timp de trei luni riscă să facă „situaţia periculoasă" în timp ce împăratul va fi la patru sute de leghe depărtare de capitala sa.

— Dacă, din nefericire, s-ar produce o mişcare insurecţională de oarecare întindere, nu ar fi cazul să ne temem că ar putea avea urmări funeste atât înăuntru cât şi în afară? E de datoria mea să nu ascund maiestăţii-voastre pericolele pe care le întrevăd.

Napoleon rămâne tăcut, se plimbă de la fereastră la şemineu, potrivit obiceiului său, apoi se întoarce brusc spre Pasquier:

— Da, fără îndoială, e ceva adevărat în ceea ce spuneţi, e o dificultate în plus adăugată la toate cele pe care trebuie să le întâmpin în acţiunea cea mai mare, cea mai grea pe care am întreprins-o vreodată, dar trebuie să termini ceea ce ai început. Adio, domnule prefect!

La 9 mai 1812, parizienii pot citi aceste rânduri în *Moniteur*: „Împăratul a plecat astăzi pentru a inspecta Marea Armată care e dislocată pe Vistula. Maiestatea-sa împărăteasa îl va însoţi până la Dresda, unde speră să aibă fericirea de a-şi vedea augusta sa familie".

*

* * *

Înainte de a-şi încălţa cizmele de campanie, împăratul, scânteietor, vrea de fapt să-şi joace pentru o ultimă oară rolul de împărat al Occidentului. El speră că acest „triumf" îl va determina pe Alexandru să trateze cu el. Se pare, de asemenea, că, pentru a-şi recăpăta faimoasa siguranţă de sine, are nevoie să prezideze din nou o curte plină de regi şi să-i impună socrului şi aliatului său.

Pe drumul străbătut de stăpân, la fiecare etapă dintre Paris şi Dresda, ba chiar la fiecare popas, sunt primiţi de un alai de prinţi germani. La 11 mai, Napoleon şi Maria-Luiza părăsesc Metzul la orele 2 noaptea, iar la sfârşitul acestei a treia zi de călătorie sosesc la Mainz, unde sunt salutaţi de prinţii de Hessa-Darmstadt şi de Anhalt. A doua zi, din nou, plecarea în zori. La Würzburg sunt primiţi de marele-duce, regele Württembergului şi de mareleduce de Baden. O zi mai târziu, la popasul din Bamberg, prinţii Wilhelm şi Pia de Bavaria se înclină foarte adânc în faţa împăratului. La 16 mai, venind de la Plauen, împăratul şi împărăteasa sunt primiţi la graniţa Saxoniei de către rege şi regină. În aceeaşi seară îşi fac câteşi patru intrarea în Dresda iluminată, unde împăratul şi împărăteasa Austriei vin să-i întâmpine.

„Popoare întregi”, ne spune contele de Ségur, se înghesuie în speranţa de a-l zări o clipă pe Napoleon. „Aşteptau zile şi nopţi întregi cu ochii aţintiţi asupra uşii şi ferestrelor palatului său. Nu coroana, nici rangul, nici luxul curţii sale, ci numai pe el vin să-l vadă; ei caută să păstreze o amintire a trăsăturilor lui, căci vor să poată spune cândva compatrioţilor, urmaşilor lor mai puţin fericiţi că l-au văzut pe Napoleon!” în interiorul palatului e destul de greu să te apropii de stăpân.

— Am nimerit într-o îmbulzeală de regi – îi va spune Narbonne lui Napoleon – şi abia am reuşit să răzbesc.

Suveranii, amestecaţi printre ofiţeri de rang înalt, se înghesuie pentru a asista la ceremonia de sculare a împăratului. Să fie oare adevărat că Napoleon i-a spus împăratului Francisc, în cursul acestor zile extraordinare, că, dacă „*sărmanul său unchi Ludovic al XVI-lea* ar fi dat dovadă de mai multă fermitate, revoluţia ar fi evoluat altfel”?...

Căutând s-o cucerească pe tânăra sa soacră Maria-Ludovica, el execută pentru dânsa adevărate figuri de balet şi se pierde în amabilităţi, dar toate acestea fără niciun rezultat.

— El trăncăneşte mult – povesteşte Maria-Ludoviea –

şi are obiceiul să pună întrebări. Întrebările pot fi evitate, dar răspunsurile nu. Am băgat de seamă că o făcea anume şi i-am tăiat-o scurt, astfel încât convorbirea să nu mai rei înceapă.

Cât despre Maria-Luiza, ea face pe pariziana elegantă, îşi striveşte familia, cu luxul ei şi „jigneşte de moarte amorul propriu german prin comparaţii prea puţin chibzuite între vechea şi noua ei patrie".

Francisc de Austria, văzând cum Napoleon îl împinge pe planul al doilea, trecând primul la masă, făcând să fie urmat la distanţă respectuoasă de către suverani, prezidând banchetele, rămânând cu pălăria pe cap, în timp ce el – un Habsburg! – stă cu capul descoperit, este uluit.

— *Das ist ein ganzer Kerl*! 1 – exclamă el.

Regele Prusiei, tolerat – postură cu care începea să se obişnuiască –, soseşte şi el la Dresda şi este primit ceva mai bine decât se aştepta, ceea ce îl face de-a dreptul fericit…

Dar e timpul ca Napoleon să părăsească această nouă „platbandă" de suverani şi să se alăture Marii Armate, înainte de a pleca, în cursul unei vânători, împăratul este văzut oprindu-se în faţa unei capele, în care intră singur şi meditează. Să-şi fi reamintit oare în acea zi rugăciunile din copilărie?

În aceeaşi perioadă, într-o dimineaţă, nu departe de Vilna, un preot lituanian îşi rostea liturghia într-o bisericuţă de la ţară. Nu se afla acolo decât un singur credincios, un ofiţer rus, care, cu capul în mâini, se ruga. Intrigat, preotul înaintă; ofiţerul ridică capul: era

Alexandru.

Cei doi bărbaţi, fiecare de partea sa, îşi părăsesc lăcaşul de reculegere.

La 30 mai, Napoleon se află la Poznan. Un ofiţer polonez – Brandt – îl vede trecând în revistă societatea oraşului. „Printre nobilii veniţi să-l salute pe împărat

— Ne relatează el – se număra şi un conte Szoldrecki, mare proprietar şi judecător de pace în ţinutul său. El purta, ca însemn al funcţiilor sale, o placă emailată

aproape tot atât de mare cât o farfurie”. împăratul nu înţelege.

— Sau se preface că nu înţelege – şi îl întreabă pe neaşteptate câţi lucrători are în *fabrica sa de porţelanuri*. Sărmanul conte rămâne buimăcit. Prefectul se grăbeşte să intervină:

— Sire, e contele Szoldrecki, cel mai bogat proprietar din ţară.

1 Ce necioplit! (în limba germană în original).

— *Nota* trad.

— Ah! Foarte bine! – răspunde, imperturbabil, împăratul.

Apoi se opreşte în faţa unei tinere de optsprezece ani destul de vitregită de natură şi care prezintă „proporţii excesive”:

— Câţi copii aveţi?

— Sire… nu am copii.

— Atunci, sunteţi divorţată?

— Nu, sire, sunt încă domnişoară.

— Ah, n-ar trebui să alegeţi prea mult, căci nu aveţi timp de pierdut.

La 23 iunie, imensa armată – o armată de 400.000 de oameni, în rândurile căreia se vorbesc zece limbi diferite, un adevărat „Babei în marş” – se pregăteşte să treacă Niemenul, la Kovno. Fluviul nu se vede. Pădurea Pilwiskv şi malurile abrupte îl ascund… E o adevărată plăcere să vezi armata, şi mai cu seamă garda. „N-am văzut – scrie la 1 iunie consilierul de stat Mejean – nici un singur soldat francez sau italian, niciun ofiţer, niciun general care să nu fie nerăbdător să înceapă lupta şi care să nu fie sigur de victorie”. Pe calul său care freamătă de nerăbdare, Murat se află în fruntea a cincizeci de mii de călăreţi. Napoleon l-a regăsit la Danzig. urmat de treizeci de furgoane pline numai de uniforme şi pălării cu pene… De câtva timp, împăratul nu şi-a mai menajat cumnatul, care, la rândul său, face pe suveranul independent şi conspiră chiar cu inamicul sau cu foştii inamici. împăratul l-a copleşit eu reproşuri. De aceea, întrevederea a fost la început destul

de rece. Totuşi, Napoleon, vrând să-l recucerească, a reuşit, iar Murat s-a despărţit cu lacrimi în ochi de imperialul său cumnat.

— În fond – declara împăratul –, are un suflet bun. El mă iubeşte mai mult decât pe *lazzaronxi* săi; când mă vede, e al meu.

Acum, după ce s-a pregătit de drum. Napoleon pare fericit. Este auzit fredonând – fals – *Cântecul plecării*. De bună seamă, nu se gândeşte că e deja miezul verii şi că ar fi trebuit să atace primăvara. Îşi mai aminteşte Dare ce a spus în Consiliul de Stat înainte de a părăsi Parisul?

— Mă voi duce la Varşovia, unde am să petrec iarna organizându-mă şi aducând acolo ostaşii de la diversele baze. Poziţia va fi destul de impunătoare pentru ca să pot spera în realizarea păcii. Dacă aceasta nu se va încheia la primăvară, voi asedia şi voi lua Riga, apoi mă voi duce să atac Petersburgul – să-l atac, spun, căci nici prin gând nu-mi trece să mă opresc în Rusia.

*

* * *

La 23 iunie, contele Roman Soltyk, comandantul unui escadron de lăncieri polonezi, aflat în bivuac nu departe de malurile Niemenului, vede sosind în galop o berlină trasă de şase cai. Din ea coboară Napoleon, preocupat şi obosit de drum. Împăratul hotărăşte să inspecteze malurile fluviului şi, pentru a nu fi recunoscut de cercetaşii ruşi, semnalaţi pe malul drept, îşi schimbă hainele, luându-le pe cele ale unui ofiţer polonez. Ofiţerii săi procedează în acelaşi fel…

Când ajung pe ţărmul largului fluviu, un şef de batalion care l-a străbătut înot vine să-i spună împăratului că armata rusă pare să se fi retras. În aceeaşi seară, către miezul nopţii, Napoleon revine pe malul Niemenului şi galopează de-a lungul lui, căutând să ghicească, în beznă, ce se întâmplă pe malul rusesc. Deodată, calul său face o săritură bruscă într-o parte: un iepure la trecut printre picioare. împăratul scapă scările, cade şi se ridică imediat. Un glas exclamă:

— Aceasta e o prevestire rea, un roman ar face calentoarsă!

Dar el nu era omul care să procedeze astfel.

A doua zi, de pe o înălţime care domina fluviul şi trei poduri apărute „ca prin farmec”, Napoleon priveşte extraordinarul spectacol: „Toate colinele, pantele lor şi văile sunt pline de oameni şi de cai. De îndată ce soarele a început să lumineze toate aceste mase mişcătoare, încărcate cu arme strălucitoare, semnalul este dat, şi mulţimea începe să se scurgă în trei coloane spre cele trei poduri. Le vezi şerpuind, coborând îngusta câmpie ce le separă de Niemen, apropiindu-se de fluviu, angajându-se pe poduri, întinzându-se şi îngustându-se pentru a le străbate, apoi atingând, în sfârşit, acest pământ străin pe care îl vor devasta şi care va fi acoperit în curând de vastele lor rămăşiţe!”

Ajungând pe malul rusesc, unde se aşteaptă să fie primiţi cu focuri de armă, soldaţii se opresc neliniştiţi. „Ni s-a părut că suntem într-un cimitir – va istorisi unul din ei – nicio fiinţă vie la orizont, niciun locuitor prin sate…” În depărtare, trâmbe negre de fum se răsucesc în văzduh. Sunt sate care ard. Când cei dintâi soldaţi ajung acolo, casele nu mai sunt decât scrum. Şi, mereu, niciun locuitor! … Nerăbdător, Napoleon intră în goana calului în pădurea ce mărgineşte fluviul şi străbate astfel mai mult de o leghe.

Nimic.

Deodată se aude un bubuit surd. Tunul? Nu. E o furtună cumplită ce stă să se dezlănţuie. Lumina scade. Tunete şi fulgere urmează unele după altele. Apoi un potop de ploaie îneacă fiinţele şi lucrurile.

Iar unii au văzut şi în aceasta o nouă prevestire funestă…

DRUMUL SPRE MOSCOVA

În politica exista situaţii

DIN CARE NU SE POATE 1EŞE

DECÂT SAVIRŞIND GREŞELI.

Napoleon

Ministrul poliţiei ţarului, generalul Balaşov, se află la

Vilna, în încăperea pe care împăratul Rusiei a ocupat-o cu câteva zile mai înainte, dar în faţa lui nu se mai află Alexandru, ci Napoleon… Generalul a venit să-i aducă împăratului o scrisoare din partea stăpânului său. Acesta îi propune invadatorului tratative, cu condiţia ca Marea Armată să facă stânga-mprejur şi să treacă îndărăt peste Niemen. Acest adevărat ultimatum este tot una cu a cere imposibilul. Napoleon n-a venit de la o asemenea depărtare pentru a se înapoia la bazele sale de plecare fără a fi învins! Totuşi – şi împăratul ştie aceasta prea bine –, în decurs de o săptămână, după ce a trecut Niemenul, Marea Armată a şi înregistrat „fără să lupte, grele pierderi.

Slăbiciunea efectivelor ţariste, întârzierea joncţiunii dintre armatele lui Barclay – 130.000 de oameni – şi Bagration – 50.000 de oameni – au impus înaltului Comandament rus să ordone retragerea. Tactica pământului pârjolit – fără să fi fost convenită dinainte – era inevitabilă pentru el. După cum spunea un ofiţer din armata ţarului: „Francezii n-au de ce să se bucure că noi ne retragem; aceasta e spre pieirea lor… Ne vom întoarce să ne luăm înapoi ţara, pe care acum o părăsim pustiind-o şi înfometându-i”.

De partea franceză, coloanele de aprovizionare cu alimente şi furaje, împotmolite în noroi, rămase cu mult în urma trupelor, ce străbat adesea cincisprezece leghe pe zi, nu ţin pasul. Cincizeci de mii de soldaţi care şi-au părăsit rândurile plecând în căutare de alimente au şi rămas în urma coloanei. Cei ce nu şi-au părăsit acvilele înaintează în bătaia tobelor, cu burţile goale, ba sub rafale de ploaie, ba sub un soare arzător, învăluiţi în nori de praf. Ajunşi la locul de popas, sleiţi, flămânzi, însetaţi, ei adorm de-a dreptul pe pământul umed. Încă în momentul trecerii Niemenului a fost comisă imprudenţa de a hrăni caii cu grâu verde amestecat cu paie smulse din acoperişurile colibelor. După o săptămână, zece mii de cai de călărie sau de tracţiune, atinşi de dizenterie, au şi murit. Înainte de a da piept eu generalul Iarnă, Marea Armată cunoaşte

ravagiile generalului Vară… Pentru moment, clima cumplită rămâne cel mai sigur ajutor al ţarului.

Pentru a-l conduce pe Balaşov la împărat, itinerarul său a fost calculat cu grijă, în aşa fel încât el să nu-şi poată da seama de dezorganizarea armatei franceze. Trimisul lui Alexandru n-a venit să-i propună împăratului începerea unor negocieri; stăpânul său i-a interzis aceasta:

— Atâta timp cât un singur soldat înarmat va mai rămâne pe teritoriul rus, mă oblig să nu rostesc şi să nu ascult niciun cuvânt despre pace.

Deoarece niciun fel de tratative nu sunt cu putinţă, Napoleon se plimbă de la un perete la altul al încăperii, antrenându-l pe generalul rus în plimbarea sa.

— Doamne – exclamă el –, ce vrea împăratul Alexandru? După două războaie, la urma urmelor, nefericite, el obţine Finlanda, Moldova, Valahia, Bielostok şi Tarnopol, şi tot nu e mulţumit. Nu acest război mă face să-i port pică. Un război este pentru mine un triumf în plus…

El pare foarte agitat. Unul din geamurile camerei se deschide de mai multe ori; împăratul îl smulge şi îl aruncă afară:

— Ştiu că războiul dintre Franţa şi Rusia nu e o bagatelă nici pentru Franţa, nici pentru Rusia, Am făcut mari pregătiri, şi forţele mele sunt de trei ori mai numeroase decât ale voastre. Cunosc la fel de bine ca şi voi., dacă nu cumva şi mai bine, efectivul trupelor voastre. Infanteria voastră numără o sută douăzeci „de mii de oameni, iar cavaleria voastră şaizeci până la şaptezeci de mii de oameni. În total, două sute de mii de oameni. Eu am de trei ori pe atâta.

Retragerea armatei ruse comandată de Barclay îl irită:

— Nu vă este ruşine? De la Petru I, de când Rusia este o putere europeană, niciodată inamicul nu a pătruns pe pământurile voastre; or, iată că la Vilna am cucerit fără luptă o întreagă provincie. Ar fi trebuit să apăraţi Vilna măcar din respect pentru împăratul vostru, care şi-a

petrecut două luni la Vilna, unde îşi stabilise marele său cartier general. Cum vreţi să vă însufleţiţi trupele, sau. mai bine zis, care este moralul lor în momentul de faţă? Ştiu ce gândeau când au început campania de ia Austerlitz: se credeau de neînvins. Acum ele ştiu dinainte că vor fi învinse de armatele mele.

Balaşov încearcă să strecoare un cuvânt.

— Dacă maiestatea-voastră îmi îngăduie să ating acest subiect, îndrăznesc să prezic cu fermitate că întreprindeţi, sire, o campanie îngrozitoare. Acesta va fi războiul unei întregi naţiuni, ce reprezintă o masă de temut. Soldatul rus este viteaz şi poporul este ataşat patriei sale.

— Aflu – continuă Napoleon – că împăratul Alexandru se va pune el însuşi în fruntea armatelor sale. Pentru ce? Nu va face decât să-şi ia în spinare responsabilitatea înfrângerii! Războiul e meseria mea. Sunt obişnuit cu el. Nu este acelaşi lucru pentru Alexandru. El este împărat prin naştere, nu are decât să domnească şi să pună un general comandant suprem. Dacă acesta reuşeşte, poate fi răsplătit; dacă greşeşte, trebuie să-l destituie. E mai bine ca generalul comandant suprem, iar nu împăratul, să fie răspunzător în faţa poporului. Nu trebuie uitat că împăraţii îşi au şi ei responsabilităţile lor.

Apoi îl invită pe ministrul rus să ia masa cu el. În cursul cinei, cum Balaşov s-a referit la existenţa a trei sute patruzeci de biserici în Moscova, împăratul întreabă!

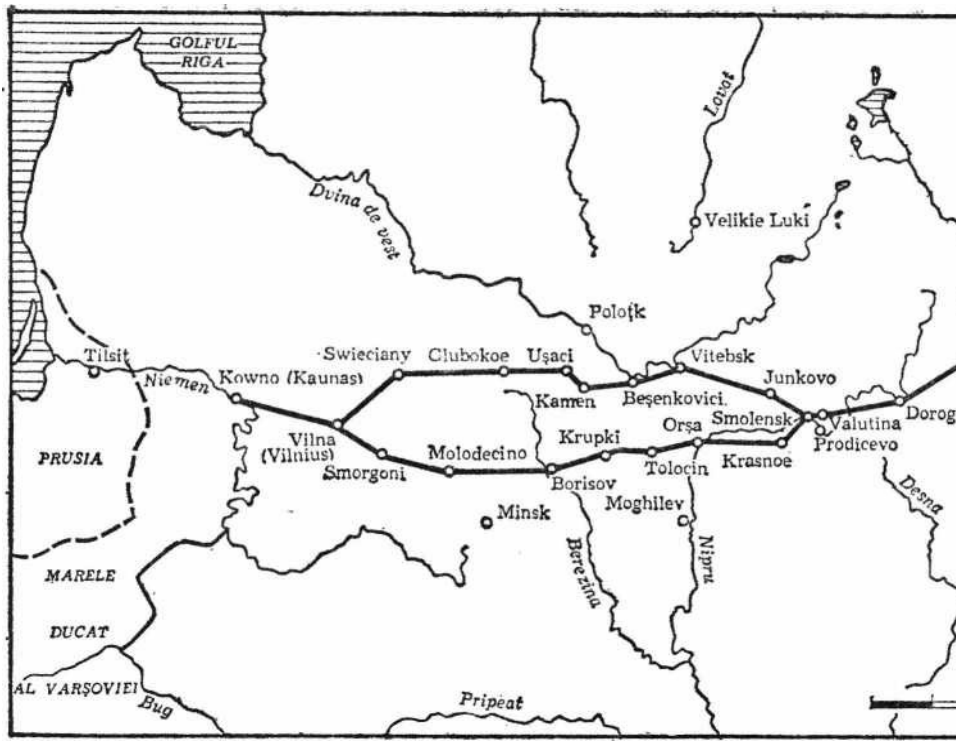

— De ce atâtea biserici?

— Pentru că poporul nostru e credincios.

— Aş! Nimeni nu mai e credincios în zilele noastre.

— Vă cer iertare, sire, nu e peste tot la fel. Poate că nimeni nu mai e credincios în Germania sau în Italia, dar în Spania şi în Rusia oamenii sunt încă credincioşi!

Napoleon sesizează aluzia, apoi, dacă e să-i dăm crezare lui Balaşov, după un moment de tăcere, i-ar fi pus această întrebare, neverosimilă pentru un om care, de trei luni, studia fără încetare harta imperiului rus:

— Care drum duce la Moscova?

— Sire, această întrebare e menită să mă încurce puţin. Ruşii spun, ca şi francezii, că toate drumurile duc la Roma. Se poate lua calea Moscovei pe unde vrei: Carol al XII-lea o luase prin Poltava.

Dar o fi îndrăznit Balaşov cu adevărat să dea un asemenea răspuns? Suntem în drept să ne îndoim... După plecarea ministrului, Napoleon constată:

— Alexandru îşi bate joc de mine. Îşi închipuie că am venit la Vilna ca să negociez tratate de comerţ? Am venit ca să termin odată cu colosul de la nord. Sabia a fost trasă. Trebuie să-i alungăm în gheţurile lor, în aşa fel încât douăzeci şi cinci de ani de-acum încolo să nu mai vină să se amestece în treburile Europei civilizate… Astăzi, Alexandru vede că lucrurile sunt serioase şi că armata lui e împrăştiată; el se teme şi ar vrea să cadă la învoială, dar numai la Moscova voi semna pacea.

Se pare, totuşi, că Napoleon nu se gândeşte încă să meargă până la Moscova. Planul său e să bată rapid armatele ruseşti. Încă o dată, el are nevoie de o victorie, dar acum Napoleon nu mai este Bonaparte cel de la Rivoli şi nici împăratul de la Austerlitz. Rămânând douăzeci de zile la Vilna, el va pierde mai întâi un timp preţios aşteptându-i pe Jérôme şi Eugen, care amândoi întârzie să se alăture grosului armatei.

De fapt, împăratul aşteptă mult de la cei 84.000 de oameni puşi, în mod imprudent – e cea mai blândă expresie pe care o putem folosi –, sub comanda regelui Westfaliei. Napoleon aşteptă ca fratele său să-şi arunce forţele asupra armatei prinţului Bagration, care, atacat în acelaşi timp de cei 72.000 de oameni ai lui Davout, va fi prins astfel între două focuri.

— Sunt în mâna mea, repetă Napoleon.

Or, Jérôme nu numai că nu trimite nicio veste la cartierul general, dar, mai mult, se lăfăie fără grijă la Grodno! El şi-a adăugat la prenume pe cel de Napoleon şi îşi închipuie că acest adaos e suficient.ca să-i confere. geniu militar…

— Îmi compromită tot succesul campaniei – îi scrie atunci împăratul –, nu se poate face războiul în felul acesta.

Bagration reuşeşte să evite de a fi prins în cleşte, şi Napoleon îi trimite lui Davout ordinul următor:

„Împăratul ordonă maiestăţii-sale regelui Westfaliei să recunoască pe prinţul de Eckmuhl drept comandant suprem atâta timp cât cele două corpuri de armată vor fi

unite”. Napoleon-Jerome, furios, se pune atunci în fruntea gărzii sale regale, face stânga-mprejur şi se îndreaptă spre Westfalia…

În faţa unei asemenea dezertări, Napoleon, resemnat, se mulţumeşte să exclame:

— Ce neruşinare!

Cum inamicul îşi continuă pretutindeni retragerea, Napoleon se hotărăşte, în cele din urmă, să se îndrepte spre Vitebsk, sperând să împiedice joncţiunea trupelor lui Bagration cu cele ale lui Barclay de Tolly. El pleacă din Vilna spre Glubokoe la 16 iulie şi, cu un sentiment de nelinişte, înaintează pe acest pământ ostil. Din momentul în care a părăsit Lituania, îi este cu neputinţă să mai capete fie chiar şi cea mai mică informaţie. După cum va spune Caulaincourt: „Eram ca pe un vas fără busolă, singuri, în mijlocul vastului ocean, fără a şti ce se petrecea în jurul nostru”. Foamea, setea, ploaia şi o căldură înăbuşitoare urmează rând pe rând. Marea Armată continuă să se topească. Corpurile îşi pierd între douăzeci şi cinci şi cincizeci la sută din efective. Până şi garda – cea mai puţin încercată – nu mai numără decât 28.000 de oameni din 37.000. Un întreg regiment, compus din tineri ostaşi din gardă care sunt *instruiţi în marş* de la Saint-Dénis la Glubokoe, e văzut prăbuşindu-se pe drum de epuizare.

În sfârşit, iată şi Vitebskul! E noapte când Napoleon se opreşte în vârful unei coline: toată armata rusă a lui

Barclay este acolo. Focurile bivuacurilor ei sfredelesc întunericul. În sfârşit, se vor bate! încă la 27 iulie au loc lupte între avanposturi…

— Mâin e vom vedea din nou soarele Austerlitzului, anunţă Napoleon.

Dar Barclay a aflat că Bagration se îndreaptă spre Smolensk; el preferă să se eschiveze din nou şi să dispară în noapte. Ascunzându-şi cu greu dezamăgirea, Napoleon îşi face intrarea în Vitebsk. El va rămâne acolo până la 15 august, sperând într-una că ruşii vor veni să-l atace. Din nou, dezordinea şi jaful domnesc. Răniţii sunt lipsiţi de

orice ajutor. Până şi cartierul general este dezorganizat:

— Berthier – exclamă împăratul –, mi-aş da un braţ să te ştiu la Grosbois; nu numai că nu-mi eşti de niciun folos, dar îmi şi dăunezi.

Când se face socoteala efectivelor, se constată că o sută cincizeci de mii de oameni au şi dispărut. Tactica ruşilor – voluntară sau involuntară – e bună. Acum, Marea Armată – care, pe lângă toate, a fost nevoită să lase icicolo garnizoane pentru a asigura comunicaţiile – nu numără mai mult de două sute cincizeci de mii de oameni. Ca şi la Vilna, Napoleon încearcă, la Vitebsk, să-şi regrupeze forţele, să-i adune pe cei rămaşi în urmă, să organizeze aprovizionări. Dar vai, angrenajele uriaşei maşini scârţâie…

Ce-i de făcut acum? Turcia a semnat pacea cu Rusia, iar Bernadotte – la 7 iulie –, vorbind despre Napoleon, a exclamat:

— Acest om a domnit prea mult şi domneşte ca un tiran asupra naţiunilor! De mult nu mai pot suporta înţepăturile lui.

Soţul doamnei Desiree se pregăteşte să se întâlnească cu ţarul pentru a se înţelege cu el şi a-i promite că va ataca trupele franceze rămase în Germania.

Napoleon îi cere părerea lui Daru. Mai întâi, ce crede despre acest război?

Nu e un război naţional – răspunde ministrul introducerea câtorva mărfuri englezeşti în Rusia şi chiar ridicarea unui regat al Poloniei nu sunt motive suficiente pentru un război atât de îndepărtat.

Timp de opt ore, Daru, plin de curaj, face procesul 1 acestei campanii:

— Dacă la Vitebsk nu găsim de mâncare, ce va fi mai «departe? Ofiţerii pe care maiestatea-voastră îi trimite după alimente nu mai reapar sau revin cu mâinile goale. Micile cantităţi de făină sau puţinele vite pe care reuşim să le adunăm sunt devorate îndată de către gardă; se aude că celelalte corpuri de armată spun că garda pretinde şi înghite totul, că e un fel de clasă privilegiată. Ambulanţe,

furgoane, cirezi de vite, nimic n-a putut să ne urmeze. Spitalele nu mai sunt suficiente pentru cei bolnavi; nu au. nici alimente, nici paturi, nici medicamente.

Din nou, ca un laitmotiv, revine întrebarea:

— Ce-i de făcut?

Daru socoteşte că e preferabil să se oprească la Vitebsk; totuşi, la 12 august armata îşi reia marşul spre Smolensk. Cu siguranţă – speră Napoleon – că ruşii vor apăra această importantă încrucişare, care, totodată, e şi sanctuarul Fecioarei făcătoare de minuni!

Se vor repeta însă mereu aceleaşi scene. Pentru ruşi e vorba de un adevărat război sfânt. Ţăranii îşi ard recoltele, bordeiele şi trebuie trimise detaşamente mobile ca să jefuiască satele la oarecare distanţe de şoseaua principală. Unele dintre aceste *commaftflo-un* se constituie în bande, îşi aleg un şef şi se transformă în dezertori. Soldaţii rămaşi sub drapele nu au altă soluţie decât să devină şi ei, la rândul lor, hoţi de alimente, dar se întorc cel mai adesea cu mâinile goale. „Timp de mai bine de patru luni – relatează în textul său inedit fostul caporal Corniquet, devenit sergent – puneam câte patru pumni de făină într-o marmită cu apă şi mâncam acest pap aproape întotdeauna fără sare. N-a trecut mult şi, de la ofiţer până la ultimul soldat, ne-am îmbolnăvit cu toţii de acea boală foarte incomodă care se cheamă dizenterie… Ca să pot merge, eram nevoit să mă reazem de patul puştii…

La 15 august, Napoleon se opreşte în faţa Smolenskului.

— Oraşul, situat pe malul drept al Niprului, este puternic apărat de un zid lung, lat şi masiv, flancat de 29 de turle din cărămidă roşie şi cu creneluri văruite în alb. Fortificaţii în stil tătăresc, construite odinioară de Boris Godunov. De pe poziţiile avangărzii, Napoleon vede puternice mişcări de trupe. Ruşii vor părăsi oare oraşul?

Dacă vor face aceasta, cedându-mi Smolenskul, oraş sfânt pentru dânşii – declară Napoleon –, generalii ruşi îşi vor dezonora armele în ochii propriilor lor subalterni!

par a doua zi Ney îl însoţeşte pe împărat prin nişte

desişuri, până pe o înălţime. De acolo, în mijlocul unui nor de praf din care răzbate strălucirea armelor, el vede adunaţi o sută douăzeci de mii de oameni. „Cuprins de bucurie”, Napoleon repetă exclamaţia sa obişnuită:

— În sfârşit, îi am în mină!

În zorii zilei de 16, Napoleon se deşteaptă cu speranţa că va vedea armata rusă înşiruită pe câmpul de bătălie pe care aproape că i l-a trasat, dar grosul” trupelor inamice s-au refugiat la adăpostul puternicelor ziduri ale oraşului. Bătălia începe cu furie în periferiile dispuse în terase pe trei viroage ce preced fortificaţiile, cucerite după grele pierderi. Trupele imperiale se izbesc de puternicele ziduri de apărare. Bătute cu tunurile, acestea rezistă focului a treizeci şi şase de piese de artilerie, ce aruncă ghiulele mari, în speranţa, zadarnică până la urmă, de a deschide o breşă. Coloanele de asalt lasă în urma lor „o dâră lungă şi largă de sânge, de răniţi şi de morţi”. Vor trebui oare să înceapă un asediu? Ruşii cred în victorie, totuşi, Barclay ordonă trupelor sale să reînceapă retragerea, în pofida lui Bagration, care s-a alăturat acum grosului armatei şi vrea să se bată, îmboldit, de altfel, de reprezentantul Angliei la Cartierul general rus.

— Am fost adesea acuzat pentru că am ordonat evacuarea oraşului – va explica Barclay mai târziu.

— Soarta imperiului depindea de păstrarea armatei ce îmi fusese încredinţată atâta timp cât nu exista alta care s-o înlocuiască. Nu mi-aş fi trădat oare patria dacă m-aş fi lăsat condus de dorinţa de glorie? Nu ştiu ce s-ar fi întâmplat cu forţele noastre dacă ar fi avut îndărătul lor malurile abrupte ale Niprului şi un oraş în flăcări.

Bagration nu încetează de a spumega: „Mi-e ruşine să mai port uniforma, pe legea mea, îmi vine să mor!

Îi scrie el în franceză prietenului său Ermolov, şeful statului-major al lui Barclay.

— Am fost aduşi la frontieră, apoi am fost risipiţi, aruncaţi peste tot ca nişte pioni, după aceea am rămas acolo, gură-cască, iar după ce ne-am lăsat urmele pe toată frontiera, am luat-o la fugă. Mărturisesc că toate acestea

mă fac să înnebunesc de dezgust. Domnul să te aibă în pază, cât despre mine, o să-mi schimb uniforma cu o rubaşcă de ţăran”.

Smolenskul e în flăcări. Barclay, retrăgându-se, a dat ordin să se incendieze oraşul, pentru a-şi proteja astfel noua sa repliere. Caulaincourt a aţipit în bivuacul împăratului, când este deodată trezit de Napoleon. Acesta a venit să vadă cetatea, care într-un foarte scurt timp nu mai este decât o uriaşă flacără învârtejită, ce devorează Smolenskul „cu un trosnet sinistru”.

— O adevărată erupţie a Vezuviului! – exclamă Napoleon.

— Nu-i aşa că-i un spectacol frumos, domnule mare-scutier?

— E groaznic, sire.

A doua zi, 17 august – căldura a devenit dogoritoare –, Marea Armată intră în Smolenskul pe trei sferturi mistuit şi ale cărui străzi „oferă o privelişte oribilă”. Casele cruţate de flăcări sunt jefuite. „Nu mai avem nimic pentru pansarea răniţilor – relatează Ségur nu mai există rufărie, suntem siliţi s-o înlocuim cu hârtia găsită în arhive. Pergamentele servesc drept aţele şi bandaje, iar scama nu poate fi înlocuită decât cu cârlţi şi cu puf de mesteacăn”. Cu multă greutate, împăratul reuşeşte să restabilească ordinea.

Totuşi, ariergarda armatei lui Barclay, în marşul său în flanc, putea să fie prinsă între două focuri.

— Barclay a procedat nesăbuit – constată împăratul.

— Această ariergardă este a noastră dacă Junot înaintează fie chiar cu arma pe braţ.

Dar Junot, ca anchilozat, atins deja de nebunia ce va sfârşi prin a-i cuprinde bietul său creier, refuză să ia iniţiativa de a ordona trupelor sale să înainteze. După cum îi va raporta Murat în aceeaşi seară lui Napoleon:

— Trebuie să spun că, în ciuda insistenţelor mele, în ciuda insistenţelor maiestăţii-voastre, pe care mi-am luat sarcina să i le reamintesc, ducele d’Abrantes n-a vrut de loc să iasă la şosea. N-avea de făcut decât un pas pentru a

fi în spatele ruşilor, dar toate stăruinţele noastre au fost inutile.

— Mă face să pierd războiul, întăreşte împăratul.

Bagration şi Barclay sunt neatinşi… Ne vom mai întâlni cu ei.

N-ar fi acum mai raţional să se oprească urmărirea şi să se ierneze la Smolensk? Dar Napoleon este de altă părere:

— Îmi trebuie o victorie imensă, o bătălie în faţa Moscovei, o cucerire a Moscovei care să uimească lumea! …

În zadar îi descrie Sebastiani starea lamentabilă a armatei, împăratul răspunde:

— E îngrozitor, ştiu, încă de la Vilna jumătate din oameni rămăseseră în urmă, acum sunt două treimi; nu mai avem deci vreme de pierdut; trebuie să smulgem pacea, iar ea este la Moscova. De altfel, această armată nu se mai poate opri; cu compoziţia ei şi în starea de dezorganizare în care se află, numai mişcarea o mai susţine. Poţi înainta în fruntea ei, dar nu poţi nici să te opreşti, nici să dai înapoi: e o armată de atac, nu de apărare, o armată de operaţii, şi nu de poziţii.

De aceea, la 24 august, urmărirea reîncepe. Napoleon pleacă din Smolensk spre Dorogobuj repetând:

— Primejdia ne împinge spre Moscova!

Iar trupele, la fel de inconştiente ca şi stăpânul lor, îi răspund printr-un strigăt:

— La Moscova!

Desigur, împăratul ar fi preferat să primească un parlamentar. El a tresărit de bucurie la 28 august, când s-a prezentat în faţa lui un aghiotant al lui Barclay, venit să-i vorbească despre dispariţia contelui Orlov. Napoleon profită de ocazie pentru a cere ofiţerului să adreseze „complimentele” sale ţarului. „Să-i spuneţi – adaugă el – că nici vicisitudinile războiului şi niciun fel de împrejurări nu pot altera stima şi prietenia pe care i le port”.

Alexandru nici nu-i va răspunde!

Înaintarea francezilor, ca şi retragerea ruşilor,

continuă! În fiecare dimineaţă, Napoleon încalecă pe unul din caii săi, ba pe *Leonora*, ba pe *Roitelet*, ba pe *Embelli*, *Emir*, *Tauris* sau *Courtois*. Drumul spre Moscova e larg. Infanteria şi cavaleria mărşăluiesc pe două coloane, pe margini, iar artileria şi carele la mijloc. Pe măsură ce Napoleon ajunge din urmă diferitele corpuri, acestea se opresc şi se înşiruie în linie de bătaie, tobele răpăie, acvilele Marii Armate se înclină, răsună aclamaţii prelungite. Numai gărzii i s-a interzis să-l primească pe împărat cu urale, deoarece, înconjurându-i persoana fără încetare, „acest strigăt ar fi devenit prea frecvent şi, ca să spunem aşa, banal”.

Entuziasmul izbucneşte, în pofida incendiilor, ce continuă să facă ravagii în toate direcţiile: „Aproape pretutindeni nu întâlneam decât dezolarea cea mai completă şi ruine fumegânde”. Ciocniri cu ariergarda rusă au loc zilnic cam între orele trei şi patru, îşi aminteşte sergentul Corniquet. „Auzeam tunul timp de aproximativ o jumătate de oră, iar apoi treceam prin locul unde se produsese încăierarea”.

La 28 august, Napoleon soseşte la Viazma, alt oraş distrus de flăcări. Armata continuă să sufere de oboseală, de foame şi de sete. „Soldaţii se ceartă pentru nişte băltoace – relatează contele de Ségur –, se bat lângă izvoare, curând tulburate şi secate. împăratul însuşi e nevoit să se mulţumească cu apă de baltă...” Intrând în oraşul în care domneşte dezordinea, Napoleon e cuprins de o iritare violentă când vede jaful dezlănţuit. El intră cu calul în mijlocul unui grup de soldaţi, pe unii îi loveşte, pe alţii îi răstoarnă, prinde un vivandier şi ordonă să fie imediat judecat şi împuşcat. „Dar – după cum ne relatează în continuare contele de Ségur – o clipă mai târziu acest nenorocit e pus să stea în genunchi în calea împăratului, alături de el sunt aduşi o femeie şi câţiva copii, prezentaţi ca fiind ai lui. împăratul, deja indiferent, întreabă ce-i cu ei şi ordonă ca omul să fie pus în libertate1.

Napoleon află că guvernul ţarului se laudă că ar fi repurtat succese şi afirmă că pierderea atâtor provincii

„este conformă cu un plan general de retragere dinainte stabilit11. Nişte ziare găsite la Viazma atestă că la Sankt Petersburg se înalţă rugăciuni de mulţumire pentru pretinsele victorii de la Vitebsk sau de la Smolensk! Napoleon strigă:

— Ce aud? Rugăciuni de mulţumire! Ei îndrăznesc deci să-l mintă pe Dumnezeu, ca şi pe oameni!

Şi armata porneşte mai departe… Ce altceva ar putea face? „Drumul mare spre Moscova pe care mărşăluiam – povesteşte generalul Girod de l'Am – este plin de nisip, iar armata, mergând în mai multe coloane strânse şi în front, ridica asemenea nori de praf, încât nu se vedea nici la doi paşi. Ochii, urechile şi nările ne erau pline, iar pe obraz aveam un strat gros de praf. Căldura şi praful ne provocau, după cum se poate închipui, o sete chinuitoare, iar apă se găsea rar… Nu ştiu dacă mi se va da crezare când voi spune că am văzut oameni întinzându-se pe burtă pentru a bea urină de cal din şanţul săpat de roţi".

În pofida acestor imagini prea puţin atrăgătoare, cu toate suferinţele îndurate de armată, în ciuda necontenitelor retrageri ale inamicului, Napoleon pare uimitor de satisfăcut şi uneori se arată chiar expansiv. Într-o seară, în bivuac, puţin după Viazma, unul dintre ofiţerii săi îl aude declarând:

— Adevărata măreţie nu constă în a umbla îmbrăcat în purpură sau într-o haină cenuşie, ea constă în a şti să te situezi mai presus de condiţia ta: eu, de pildă, am o situaţie bună, sunt împărat, aş putea trăi în mijlocul plăcerilor marii capitale, lăsându-mă în voia bucuriilor vieţii şi a trândăviei. Şi, totuşi, mă războiesc pentru gloria Franţei, pentru fericirea viitoare a omenirii; sunt în mijlocul vostru, în bivuac. În cursul luptelor pot fi atins de un glonte, la fel ca oricare altul… Mă situez mai presus de condiţia mea. Fiecare trebuie să facă la fel pe treapta pe care o ocupă, în sfera sa. Aceasta este adevărata măreţie.

El e relaxat, ca şi când s-ar afla la vânătoare în pădurea de la Fontainebleau! Totuşi, nu mai dispune decât de o sută treizeci de mii de oameni şi cinci sute optzeci şi

şapte de tunuri. De la Smolensk încoace, mai mult de cincizeci de mii de oameni au murit, sunt răniţi sau umblă nu se ştie pe unde! Napoleon este sigur că va putea, în sfârşit, să dea o bătălie. Pare imposibil ca Barclay şi Bagration să-l lase pe cotropitor să-şi facă intrarea în Moscova fără a încerca să i se opună!

În ziua de 31, la castelul din Velicevo, unde Napoleon locuieşte cu Murat, un cazac făcut prizonier îi aduce la cunoştinţă că ţarul, dat fiind că Barclay nu a „făcut decât prostii după prostii", l-a numit ca generalisim al armatei sale pe bătrânul şi grasul Kutuzov – acela pe care Caterina cea Mare îl numea *Kutuzov al meu* –, învinsul prea pasiv şi prea fatalist de la Austerlitz, cum îl va zugrăvi Tolstoi. Atât la San Jkt Petersburg cât şi la Moscova au fost făcute presiuni asupra ţarului pentru a-l numi pe acela pe care el îl poreclise cu dispreţ „bătrânul satir chior".

— N-am avut încotro, a trebuit să cedez, oftează ţarul.

La vestea acestei numiri, bucuria trupelor este de nedescris. Kutuzov nu-şi bătea şi nu-şi pălmuia niciodată soldaţii – lucru care era obişnuit pe atunci în armata rusă. El câştigase toate inimile spunând trupelor care, în ajunul unei treceri în revistă, îşi curăţau uniformele:

— N-am nevoie de toate astea, băieţi, vin numai să văd dacă sunteţi sănătoşi. Soldatul în campanie nu are de ce să se preocupe de o ţinută elegantă; el trebuie să se odihnească şi să se pregătească pentru victorie.

Pentru Kutuzov, „Moscova nu înseamnă toată Rusia14 şi – după cum precizează el – „mai bine să pierzi Moscova decât armata şi Rusia44. Totuşi, el ştie bine că e cu neputinţă să părăsească oraşul în voia sorţii. Trebuie să dea o bătălie, cu toate că armata rusă, mai puţin numeroasă decât cea a adversarului şi din care cea mai mare parte de la Niemen se tot retrage, se află şi ea într-o stare de plâns. Oamenii suferă de foame – „soldaţii aveau rareori ce mânca şi numai din întâmplare44, ne spune Târle –, iar cavaleria „abia îşi ţinea zilele44, potrivit expresiei folosite de unul din combatanţi.

Totuşi, bătălia trebuie să aibă loc, iar bucuria ruşilor la gândul că, în sfârşit, se vor bate nu poate fi egalată decât cu cea a lui Napoleon.

— În sfârşit – exclamă el –, vom avea o bătălie! În cincisprezece zile, Alexandru nu va mai avea nici capitală, nici armată! Atunci vom putea încheia pacea.

Totuşi, chiar a doua zi, generalul Toamnă dă un nou avertisment împăratului. Ploi torenţiale se abat ca un potop asupra armatei. Tunurile sunt împotmolite, carele imobilizate, caii cufundaţi în noroi până la genunchi. Un noroi pe care nu ţi-l poţi închipui dacă nu l-ai văzut şi nu ai „înotat44 în el… O ştafetă reuşeşte, totuşi, să ajungă la cartierul general. Ea aduce ştiri îngrozitoare din Spania: armata lui Marmont a fost spulberată la Arapiles şi Madridul este ameninţat de Wellington.

Regele Murat, aflat în avangardă, îl anunţă în aceeaşi zi pe Napoleon că, după cât se pare, Kutuzov vrea să se bată şi fortifică puternic poziţia din faţa satelor Borodino, Gorki şi Semenovskaia, la o sută treizeci de kilometri înainte de Moscova. El presară terenul cu tranşee şi redute, în care îngrămădeşte tunuri. Ruşii se cred la adăpost barând astfel drumul cotropitorului spre Moscova, în timp ce împăratul este convins că de astă dată va obţine victoria! Dar noroiul a înghiţit armata, ţintuind-o literalmente la pământ. Din fericire, soarele începe să strălucească, usucă în parte această cumplită mlaştină şi trupele îşi pot relua marşul.

La 5 septembrie, cele două armate sunt faţă în faţă, şi în această zi ruşii sunt cei care au ales terenul. Ei sunt o sută douăsprezece mii, ocupă un front convex de patru kilometri lungime şi dispun de o artilerie de şase sute patruzeci de tunuri, care aruncă ghiulele mai grele decât cele utilizate de tunurile franceze.

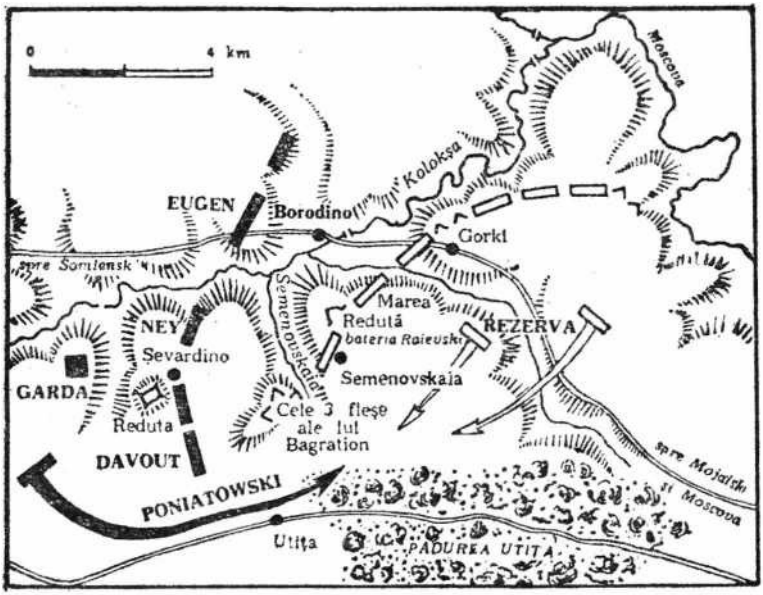

Pentru a înţelege mai bine peripeţiile a ceea ce Napoleon va numi lupta între titani – „cea mai mare bătălie a mea”, va spune el la Sfânta Elena –, am ţinut să cutreier eu însumi celebrul câmp de bătălie. El e şi acum acolo, ca o prezenţă singulară în mijlocul acestei câmpii întretăiate de colnice şi văi abrupte. Când vii de la Moscova, după ce ai străbătut o nesfârşită pădure de mesteceni şi de pini, după ce ai lăsat în urmă marea şosea ce duce spre Minsk, laşi la dreapta cursul întortocheat al Moscovei, care, pentru Napoleon, a dat numele său vestitei bătălii: *râul Moscova* spune cu siguranţă mai mult imaginaţiei francezilor decât prăpăditul sat Borodino!

După Mojaisk, prima etapă a acestui soi de pelerinaj se află în centrul cătunului Gorki, pe marginea drumului spre Smolensk. Este vorba de o movilă înaltă de trei sau patru metri, pe care, în timpul bătăliei, Kutuzov a rămas aşezat pe bancheta lui de lemn, ce era purtată întotdeauna după el. Mareşalul ţinea în mână *nagaica 1*, agitând-o, trasând cu ea câteva linii pe pământ. De acolo, calm, uneori posomorât, alteori parcă absent, el îşi trimitea ordinele spre Barclay de Tolly sau spre prinţul Bagration, care comandau cele două aripi ale armatei. Trei sute de

metri mai departe, după o coborâre în pantă rapidă, treci peste Kolocea, un râu ce face numeroase cotituri paralel cu drumul înainte de a se vărsa în Moscova. Kolocea curge printr-o vale ale cărei maluri abrupte constituiau un obstacol serios pentru aripa stângă a armatei franceze. Drumul urcă din nou, şi iată Borodino, un sat alcătuit din vreo douăzeci de izbe. Acolo se aflau Barclay de Tolly şi aripa dreaptă a ruşilor.

Totuşi, cine vrea să retrăiască bătălia nu trebuie să stea la Borodino, ci în stânga satului, la şase sau şapte sute de metri depărtare de drum. De aici, după valea râului Kolocea, se vede profilându-se colina Kurganskaia. Pe această colină, chiar în centrul dispozitivului rus, Kutuzov, adoptând ideea colonelului Toţi, a pus să se construiască un fortuleţ, *Marea Redută*, ocupată de teribilele baterii ale generalului Raievski, o redută al cărei amplasament se distinge şi astăzi perfect. Mai la stânga se zăreşte un cătun alcătuit din vreo douăsprezece izbe: satul Semenovskaia, purtând acelaşi nume ca şi un mic afluent al Kolocei care şerpuieşte la poalele sale, într-o falie abruptă a terenului. Şi mai la stânga – o triplă construcţie defensivă, cele *Trei Fleşe*, dintre care una a rămas aproape intactă, cu zidul şi povârnişul ei, cu traversele şi chiar cu ambrazurile destinate tunurilor.

La 1.500 de metri în faţa redutelor lui Bagration se vede de asemenea, în vârful unei movile, conturul redutei Şevardino, poziţie foarte avansată a dispozitivului rus. Aceasta e poziţia pe care, la 5 septembrie 1812, Napoleon îi ordonă generalului Compans s-o ia inamicului.

Apărătorii ei îi primesc pe francezi cu urale. Niciunul nu dă îndărăt sub presiunea teribilului atac. Artileriştii preferă să fie ucişi lângă tunurile lor. Operaţia îl costă cinci mii de oameni pe împărat, care îşi instalează postul de comandă în partea de sus a construcţiei.

La deşteptare, în zorii zilei de 6, este foarte satisfăcut aflând că armata rusă continuă să-şi ocupe tranşeele. Ca şi în ajun, baionetele strălucesc pe coline. împăratul e auzit repetând pe un ton aproape pofticios:

— Am nevoie de o mare bătălie!

De data aceasta nu mai e de temut că inamicul se va eschiva. Este „o bucurie generală” – cuvântul îi aparţine lui Ségur –, deşi nu se ştie câţi vor mai trăi mâine dintre toţi aceşti combatanţi veniţi *pe jos* din Franţa, din Ţările de Jos, din Germania sau din Italia! De cealaltă parte, acelaşi entuziasm. Se lucrează de zor, cu ardoare şi pasiune – ca să nu spunem cu dragoste – la fortificarea *Marii Redute*.

— Cum spaţiul deschis din faţa noastră poate fi cu uşurinţă atacat de cavalerie – constată generalul Raievski –, comandantul pionierilor m-a sfătuit să înşirui în faţa bateriei, pe o întindere de o sută cincizeci de metri, un lanţ de capcane de lup, ceea ce s-a şi făcut. Acum ne rămâne esenţialul: să-l aşteptăm pe inamic.

Aşteptarea, această apăsătoare veghe dinaintea atacului, se va prelungi toată ziua. De „cealaltă parte”, popii – în această duminică de 6 septembrie –, cu crucea în mână, înconjură icoana Sfintei Fecioare, luată la 17 august din Smolensk. În acest timp, Napoleon îşi elaborează planurile: mâine, încă din zori, cu trupele comandate de Eugen, va simula un atac puternic împotriva aripii drepte a ruşilor, adică împotriva satului Borodino. Este vorba de o stratagemă: viceregele Italiei va trebui să se oprească de îndată ce va fi atins o poziţie care să permită bateriilor sale să bombardeze, la dreapta, *Marea Redută*. Asupra acestei puternice fortificaţii a inamicului se vor abate, din toate părţile şi pe un teren mai accidentat decât s-a spus până acum., şarjele de cavalerie. Va trebui să se încerce, printre altele, să se împresoare prin păduri *stingă* ruşilor – cele *Trei Fleşe* –, rol ce-i va reveni lui Poniatovski.

Întorcându-se la cartierul său general, situat la trei kilometri îndărătul satului Borodino, Napoleon simte că a răcit şi are puţină febră… Dar împăratul găseşte în cortul său o iadă conţinând portretul regelui Romei, pictat de Gerard, pe care Bausset l-a adus de la Paris, şi uită de febră. În timp ce pânza e despachetată în faţa sa, Napoleon nu-şi ascunde nerăbdarea. De îndată ce poate

privi în sfârşit tabloul, el declară că este „o capodoperă44.

— Fiul meu este cel mai frumos copil din Franţa, îi spune el lui Rapp.

În tot cursul zilei, portretul rămâne pe un scaun.

— Domnilor – le declară ofiţerilor veniţi să primească ordine –, credeţi-mă, dacă fiul meu ar avea cincisprezece ani, ar fi aici nu numai în portret.

Seara, grenadierii din gardă defilează în faţa regelui Romei. Înainte de a trece prin bivuacuri, cum obişnuieşte să facă în ajunul unei lupte, Napoleon priveşte pentru o ultimă oară portretul fiului său şi ordonă:

— Luaţi-l: e prea devreme ca să vadă un câmp de bătălie.

Din ce în ce mai prins de febră şi de guturai, îşi cheamă medicul.

— Ei, doctore, după cum vezi, îmbătrânesc: mi se umflă picioarele, de-abia urinez. De vină e, fără îndoială, umezeala din bivuacuri, care mă pătrunde prin piele.

Câteva momente mai târziu se întoarce spre Rapp:

— Ce crezi – îl întreabă el –, vom face treabă bună astăzi?

— Fără îndoială, sire. Ne-am epuizat toate resursele, suntem nevoiţi să învingem.

— Fortuna e o mare curtezană! Am spus-o de multe ori şi încep să simt lucrul acesta.

E încă noapte, dar deşteptarea s-a sunat şi căpitanii citesc în faţa trupelor proclamaţiile semnate la ora două dimineaţa: „Soldaţi, iată bătălia pe care aţi dorit-o atâta! De acum încolo, victoria depinde de voi... Ea ne este necesară! Ea ne va aduce belşug, cantonamente bune pentru iarnă şi o grabnică întoarcere în patrie! Purtaţi-vă ca la Austerlitz, ca la Friedland, ca la Vitebsk, ca la Smolensk, şi urmaşii voştri cei mai îndepărtaţi vor pomeni cu mândrie comportarea voastră din această zi; să se spună despre voi: el a participat la marea bătălie de sub zidurile Moscovei!”

O sută treizeci de mii de oameni ascultă „în cea mai profundă tăcere şi reculegere41. Urmează apoi clasica

distribuire de rachiu.

În acest timp, „celor de dincolo44 li se citesc cuvintele lui Kutuzov adresate oamenilor săi: „Soldaţi, faceţi-vă datoria! Gândiţi-vă la sacrificiul oraşelor voastre în flăcări, al copiilor voştri, care vă cer ocrotirea. Gândiţi-vă la suveranul vostru, care vede în voi izvorul puterii sale, şi până mâine înainte de asfinţitul soarelui să vădiţi credinţa şi fidelitatea voastră faţă de monarh şi faţă de ţară, vărsând sângele agresorului!”

Napoleon nu reuşeşte să poruncească somnului. El se trezeşte mereu ca să constate personal că focurile lui Kutuzov continuă să sfâşie întunericul. De astă dată, armata rusă nu are intenţia de a-şi strânge corturile! împăratul îşi frecă mâinile. îl va bate pe Kutufcov chiar fără să facă uz de gardă!

— Îmi vor rămâne optzeci de mii de oameni, voi pierde douăzeci de mii dintre ei şi voi intra în Moscova cu şaizeci. Acolo mi se vor alătura cei rămaşi în urmă şi batalioanele de rezervă şi vom fi mai puternici decât înainte de bătălie. Pentru o ultimă oară – aceasta se petrece pe la cinci dimineaţa – iese din cort, şi o simplă privire îi aduce certitudinea că ruşii continuă să se afle pe poziţiile lor.

— În sfârşit, îi avem în mână. Înainte! Să deschidem porţile Moscovei!

Napoleon sare pe cal – un cal german, botezat Lutzelberg – şi se îndreaptă spre reduta cucerită cu două zile mai înainte. La orele cinci şi jumătate, el înaintează ceva mai departe de redută şi se aşază pe iarbă, în locul unde va fi ridicat în 1912 monumentul francez – o acvilă în vârful unei coloane comemorative. Câmpul de bătălie este, de altfel, plin de mici monumente ce amintesc că sângele a curs aici fără istov în 1812 şi că mai avea să curgă încă în octombrie şi în noiembrie 1941, în timpul înaintării germane spre Moscova.

Sub ochii lui Napoleon se întinde un teren presărat cu mesteceni şi mici tufişuri. Orizontul este închis de cele *Trei Fleşe*. Amplasamentul ales nu e prea grozav: o

pădurice îl împiedică pe împărat să vadă *Marea Redută* şi aripa dreaptă a naşilor. Inamicul se află la o mie cinci sute de metri. Vechea gardă, comandată de Lefebvre, e dispusă în careu în jurul împăratului; tânăra gardă şi cavaleria gărzii se află masate nu departe, puţin mai înapoi de reduta Şevardino. Ele aşteaptă cu arma la picior, în uniforme de paradă, pe care le-au scos din raniţe. Ofiţerii sunt îmbrăcaţi ca la Tuilerii. Murat tropăie pe calul său prin faţa cavaleriei, îmbrăcat cu una dintre acele uniforme al căror secret îl deţine numai el: „o pălărie mare cu un galon lat de aur pe margine, împodobită cu pene albe, dintre care se ridică o egretă albă foarte înaltă, înconjurată şi ea de alte panaşuri, plete lungi buclate, dolman verde de catifea brodată cu aur; pe dedesubt, o tunică albastră ca cerul brodată şi ea cu aur şi cu brandenburguri mari – pe care o poartă adesea fără dolman –, pantaloni roşii-stacojii, după moda poloneză, galonaţi cu aur, cizme galbene. Aşa s-a împopoţonat Murat pentru a trece neobservat”.

Şi iată că deodată soarele zilei de 7 septembrie 1812 se ridică şi risipeşte ceaţa.

— Iată soarele Austerlitzului! – strigă Napoleon.

Dar, ne spune Ségur, „soarele se ridica dinspre partea ruşilor, ne expunea loviturilor lor şi ne orbea. S-a văzut atunci că, în întuneric, bateriile din faţa redutei Şevardino fuseseră amplasate în aşa fel, încât inamicul se afla în afara bătăii lor. A trebuit să fie împinse mai înainte. Inamicul nu s-a opus: părea că ezită să rupă el cel dintâi această teribilă tăcere!”

Împăratul face un gest: nu departe de el bubuie o piesă din artileria gărzii. Acesta e semnalul. Înspăimântătorul măcel de la Borodino, masacrul de pe râul Moscova a început.

O mie două sute de tunuri vor scuipa foc, fier şi moarte. Eugen este stânjenit de malul râpos al Kolocei, dar reuşeşte, totuşi, să ocupe Borodino, în timp ce, în opt rânduri – Ney şi Junot frontal, Davout şi Compans din flanc –, poimesc la asaltul celor trei fortificaţii „în fleşă”.

ale lui Bagration. Unii pornesc în sunetele *Mcirsiliezei*, ca atunci când se „băteau pentru libertate”. împotriva triplei redute se dezlănţuie succesiv atacuri şi contraatacuri, cumplite încăierări, atacuri de cavalerie infernale, lupte corp la corp. În mijlocul unui nor de fum ce întunecă cerul, sub ploaia de ghiulele, oamenii se bat cu o înverşunare cum nu s-a mai văzut. Un sergent ce va fi curând rănit relatează plin de exaltare: „Mitraliile ne ciuruiau, iar ghiulelele ne măturau rândurile... Soarele strălucea deasupra capetelor noastre... Muzica, bătaia tobei, tunul, focul muschetelor, strigătele învingătorilor electrizau sufletele şi le aduceau într-o inexprimabilă stare de beţie...” „Bubuitul tunurilor inamice era atât de puternic – va relata, la rândul său, un ofiţer rus –, încât nu mai auzeam nici salvele de puşcă” – acest bubuit al tunurilor care „te asurzea” chiar şi la cinci kilometri de câmpul de luptă. Curând, Compans, grav rănit, e scos din luptă. Davout ia sabia în mină, dar, calul lui fiind omorât, el cade, îşi pierde cunoştinţa, apoi îşi revine; Murat este însă acela care va duce operaţia până la capăt. Oamenii se bat cu flinta, cu sabia, cu baioneta, unii fac uz chiar „de pumni şi de ciomege”. Cele *Trei Fleşe* continuă să reziste. Pentru a sfârşi cu ele, împăratul concentrează tirul a patru sute de tunuri împotriva redanelor lui Bagration. În sfârşit, una câte una, *Fleşele* cad în mâinile lui Murat şi Ney. „Atunci – ne relatează rusul Glinka, unul dintre participanţii la această bătălie – a avut loc marele eveniment”. Bagration a ghicit planurile lui Napoleon: să imobilizeze stânga inamicului pentru a se abate apoi asupra centrului. Ca urmare, el întreprinde o acţiune măreaţă: „Un ordin, şi întreaga aripă stingă, în toată lungimea ei, se pune în mişcare şi aleargă cu baioneta la armă”. Asaltul este zdrobit, nu numai de focul susţinut al artileriei napoleoniene şi de şarjele cavaleriei lui Murat, care mătură platoul, dar mai cu seamă de o veste ce explodează ca o dâră de praf de puşcă de-a lungul întregii aripi stingi a ruşilor: Bagration este rănit mortal. „Braţele soldaţilor au căzut”, ne relatează Glinka.

E la amiază.

În timp ce nefericitul Bagration e dus cu trăsura, cele *Trei Fleşe* sunt ocupate de trupele franceze. Lupta devine crâncenă în faţa pârâului şi a izbelor în flăcări din Semenovskaia. Artileria napoleoniană e adusă în prima linie pentru a-i lovi pe apărătorii satului. Şarjele celor două cavalerii se amestecă într-o prodigioasă mişcare de flux şi reflux. Mai la dreapta, *Marea Redută* a lui Raievski dispare învăluită în fumul înspăimântătorului duel de artilerie. Bateriile viceregelui Eugen – care, amintim, sprijină de jos extrema stingă franceză – îşi concentrează şi ele focul asupra *Marii Redute*, care e, în sfârşit, ocupată de Morand. Divizia Raievski se retrage spre malul râpos al Kolocei. Ea ar fi putut fi prinsă ca într-o menghină dacă Murat ar fi avut destui oameni sub ordinele sale. Într-un moment de răgaz îl observă în apropierea sa pe Montesquiou şi strigă cu accentul său gascon:

— Spune-i împăratului să-mi trimită rezerve dacă mai are!

Dar Napoleon?

Călare pe calul său alb, a înaintat până la marginea unei râpi. Acolo el şi-a putut da seama mai bine de modul cum avea să evolueze bătălia, în timp ce, chircit îndărătul celor *Trei Fleşe* ce-şi schimbaseră stăpânul, aripa stângă a ruşilor, adevărată mână moartă, s-a dispus în careuri, în timp ce lupta se desfăşoară pe povârnişurile colinei Kurganskaia, în timp ce *Marea Redută* va fi recucerită de inamic, iar italienii lui Eugen vor avea de suportat un violent contraatac dezlănţuit de cazacii lui Platov şi de cavaleria lui Uvarov.

Napoleon revine acum spre poalele redutei Şevardino, descalecă şi rămâne ciudat de pasiv. Să fie oare starea sănătăţii sale cea care îl face supus şi resemnat în faţa sorţii? Totuşi, pretutindeni pe vastul câmp de bătălie, sângele soldaţilor lui, sângele supravieţuitorilor *Marii Armate*, curge… împăratul se aşază sau se plimbă încet prin faţa redutei. Grelele ghiulele ruseşti îi zboară pe deasupra capului. Unele se rostogolesc până la picioarele

lui, şi el le împinge cu piciorul”, ca pe nişte pietre de care te împiedici în cursul unei plimbări”. împăratul urmăreşte bătălia cu luneta. Cei care nu ştiu că el suferă, că este cu adevărat bolnav în această zi se miră văzându-l pe Napoleon că nu mai face pe generalul, că nu mai electrizează luptele prin prezenţa sa. Neîncetat i se anunţă moartea celor mai buni generali. Doisprezece generali ucişi! Treizeci şi şapte grav răniţi! El face atunci un gest de dureroasă resemnare.

Încăierarea e de nedescris. Von Leissnig din corpul dragonilor de Saxa, în serviciul lui Napoleon, va relata despre noile atacuri întreprinse împotriva Marii Redute, pe care acum Barclay a recucerit-o, reinstalându-se în ea temeinic! „Un fum dens, gros a umplut atunci tot spaţiul dintre noi şi ruşi; în bezna ce se lăsase nu se vedeau decât fulgerele loviturilor de tun. S-ar fi zis că infernul îşi deschidea porţile şi ne arunca în obscuritatea haosului; până şi săbiile răspândeau parcă o lumină palidă…”

Mareşali, generali, aghiotanţi îl imploră neîncetat pe împărat să arunce în luptă garda „pentru a sfârşi o dată”. De fiecare dată, el clatină din cap şi răspunde:

— Ziua va fi lungă, trebuie să ştim să aşteptăm… Timpul intră în orice, este elementul din care se compun toate lucrurile… Nimic nu e limpezit!

Rapp, plin de sânge – are patru gloanţe în trup, un proiectil cu mitralii l-a lovit în şold şi l-a aruncat de pe cal –, este adus în faţa stăpânului său.

— Ei, Rapp, ce se petrece acolo sus? – întreabă Napoleon.

— Ar trebui să intervină garda ca să se termine.

— Nu, mă voi feri să fac aceasta! Nu vreau s-o distrug, voi câştiga bătălia fără ea.

— Sire – stăruia şi Daru –, toată lumea strigă că a venit momentul să daţi garda…

— Şi, dacă mâine va avea loc o altă bătălie – ripostează împăratul –, eu ce am să lupt?

Se speră, totuşi, că el se va răzgândi, va ceda rugăminţilor şi va rosti vestitul ordin:

— Să pornească garda!

În preajma lui se fac auzite murmure. El le reduce la tăcere:

— Suntem la opt sute de leghe de Paris şi la porţile Moscovei.

În sfârşit, privirea lui se însufleţeşte… dar se mulţumeşte să trimită în viitoare şaizeci de piese de artilerie ale gărzii.

Împăratul va refuza astfel până la capăt să-i vadă pe scumpii săi bombănitori aruncându-se în cumplita încăierare – şi, totuşi, cele *Trei Fleşe* sunt la un pas de a fi recucerite de ruşi. Ney şi Murat se menţin acolo mulţumită diviziei Friant, care încă nu a primit botezul focului şi care intră în bătălie ca la paradă. Friant cade grav rănit. Regimentele lui dau îndărăt. Regele Neapolelui, a cărui uniformă e de nerecunoscut, se repede la un colonel care comandă regimentului său retragerea:

— Ce faceţi? – îi strigă el.

Ofiţerul îi arată pământul acoperit de morţi – jumătate din unitatea lui a fost măcelărită:

— Vedeţi bine că nu se mai poate rezista aici!

— Aş! Eu rămân!

— Foarte bine – răspunde rece colonelul.

— Soldaţi! Cu faţa înainte! Să mergem la moarte!

— Soldaţi ai lui Friant! Sunteţi nişte eroi! – strigă Murat.

Şi se aruncă în încăierare „ca unul din cei mai teribili zei ai Olimpului”. Regimentul îl urmează şi se avântă în viitoare strigând: *Trăiască Murat*! În sfârşit, inamicul e respins şi din cele *Trei Fleşe* pornesc acum focurile celor două sute de tunuri îndreptate împotriva *Marii Redute*.

„După-amiază – va istorisi un colonel rus –, când viceregele Italiei a pornit ultimul atac contra redutei noastre, focul flintelor şi tunurilor, bătând în toate direcţiile, o făcea să semene cu un vulcan: săbiile, spăngile, baionetele, căştile şi cuirasele sclipeau în bătaia razelor strălucitoare ale soarelui în asfinţit; era o privelişte măreaţă şi înspăimântătoare”. În mijlocul vârtejurilor de

foc şi fum, sub ploaia de mitralii ce cad cu nemiluita, oamenii lui Kutuzov, ca „înfipţi în teren”, se bat cu o ferocitate şi un curaj pe care Napoleon nu se poate împiedica să nu le admire:

— Când un soldat rus e ucis – va spune el –, trebuie încă să-l mai împingi ca să cadă.

Evocând mai târziu bătălia de pe râul Moscova, el va repeta la Sfânta Elena:

— Ruşii s-au arătat demni de a rămâne invincibili.

Bibikov – aghiotantul generalului Miloradovici – este văzut în plină bătălie ridicând braţul pentru a indica prinţului de Württemberg locul unde se află generalul său. În clipa aceea, o ghiulea îi smulge braţul. „Căzând de pe cal, Bibikov ridică cealaltă mână şi, din nou, arată aceeaşi direcţie…”

Iar *Marea Redută* continuă să reziste!

Cadavrele şi chiar trupurile răniţilor formează un adevărat zid care protejează fortificaţia. Abia la orele patru după-amiază – trei sferturi dintre apărători fiind morţi fără a se fi clintit din loc –, bateria Raievski e redusă la tăcere. *Marea Redută* fiind luată cu asalt în acelaşi timp de călăreţii lui Grouchy şi de infanteriştii din batalionul 9 de linie al lui Eugen, intensitatea luptei slăbeşte.

— Ce fac ruşii? – întreabă împăratul.

— Au rămas pe loc, sire.

— Intensificaţi focul, dacă mai vor, mai daţi-le!

Desigur, s-ar fi putut termina totul atunci şi Borodino ar fi devenit marea victorie atât de aşteptată şi atât de sperată. Kutuzov ar fi putut să fie prins între cele două aripi franceze ce înconjură acum centrul rus. Rând pe rând sosesc la împărat ofiţeri care cer garda, mereu masată în spatele lui. Mareşalul Lefebvre a auzit strigând:

— Toată garda, înainte!

Împăratul se întoarce; în sfârşit, se decide:

— Înaintaţi, dară, nătărăi blestemaţi!

După câteva momente însă îşi schimbă părerea şi contramandează ordinul care-i fusese smuls:

— Unii se vor mira că nu mi-am dat rezervele pentru

a obţine rezultate mai mari – a explicat el în aceeaşi seară.

— Dar a trebuit să le păstrez pentru a putea da o lovitură decisivă în marea bătălie pe care o vom avea cu inamicul în faţa Moscovei. Succesul luptei era asigurat. Trebuia să mă gândesc la succesul campaniei, şi de aceea îmi păstrez rezervele.

Dar nu va fi nicio mare bătălie în faţa Moscovei…

În sfârşit, tunurile încetează de a mai scuipa moarte. Cea mai ucigătoare bătălie din istoria napoleoniană se încheie. Lupta a durat douăsprezece ore, într-un ritm de o sută patruzeci de lovituri de tun pe minut. Un record fără precedent! O tăcere lugubră se lasă odată cu noaptea pe câmpul de bătălie, acoperit de şaizeci de mii de morţi, din care patruzeci şi cinci de mii sunt ruşi. Vaietul nesfârşit al celor treizeci şi cinci de mii de răniţi răsună de pe coline şi din câmpie. Treisprezece mii dintre răniţii ruşi nu vor supravieţui. Şi câţi dintre cei zece mii de răniţi francezi, germani sau italieni vor muri departe de ţara lor!… Marea Armată, care încă în această dimineaţă de luni 7 septembrie mai avea o sută treizeci de mii de oameni, nu mai numără acum decât ceva mai mult de o sută de mii! Supravieţuitorii suferă de foame, de sete şi dârdâie de frig. Spre fiecare bivuac al cărui foc sfâşie bezna se îndreaptă din umbră răniţi, muribunzi, târându-se ca nişte fantome. „Printre alţii – relatează căpitanul François – îl văd pe unul care s-a târât pe marginea drumului; piciorul lui, fracturat, este legat cu nişte cârpe; a intrat pe jumătate în burta unui cal, a cărui carne o sfâşie cu dinţii, ca un câine. Acest nefericit nu se retrage decât la auzul paşilor noştri.

A doua zi, Napoleon scria aceste rânduri, destinate Mariei-Luiza: „Buna mea prietenă, îţi scriu de pe câmpul de bătălie de la Borodino. I-am bătut ieri pe ruşi…” în acelaşi timp, Kutuzov îi scria soţiei sale: „Sunt sănătos, draga mea, şi nu sunt învins; am câştigat bătălia”.

Victoria rusă de pe râul Moscova? O „victorie morală” poate. Aşa cum a spus foarte bine istoricul sovietic Târle: „Armata rusă, din care jumătate căzuse pe câmpul de la Borodino, nu se considera învinsă. Poporul rus nu se

simţea nici el învins, iar memoria lui a păstrat numele de Borodino nu ca pe o înfrângere, ci ea dovadă a rezistenţei sale împotriva celui mai de temut atentat la independenţa sa naţională”.

Unii consideră şi azi că Borodino a fost o victorie. „Câmpul de luptă a fost ocupat de ruşi”, precizează chiar textul distribuit numeroşilor vizitatori ai „Panoramei bătăliei de la Borodino”, ce poate fi văzută la Moscova pe bulevardul Kutuzov. Desigur, după ce tunurile au tăcut, supravieţuitorii ruşi şi-au instalat bivuacurile în această primă noapte pe câmpie, îndărătul colinelor ce au marcat avanposturile lor defensive avansate, dar francezii, aşteptând să vadă deschizându-se în faţa lor drumul Moscovei – consecinţă incontestabilă a victoriei obţinute –, ocupă Borodino, Semenovskaia şi redutele. De altfel, a doua zi la orele zece dimineaţa, ruşii întorc spatele câmpului de bătălie şi bat în retragere spre Mojaisk.

Ce câmp de bătălie mai e şi această vale a masacrului, cum a numit-o Târle! Cei scăpaţi cu viaţă din măcel, cu hainele înnegrite de praf de puşcă şi mânjite de sânge, descalţă cadavrele şi le scotocesc pentru a găsi ceva de mâncare, în timp ce răniţii „se târăsc cu miile pe marginile drumului”.

Către orele nouă dimineaţa – în ziua de 8 septembrie –, pe o vreme senină, dar rece, împăratul încalecă pe *Tauris* şi priveşte spectacolul.

„L-am văzut chemând un ofiţer din suită şi vorbindu-i – ne relatează căpitanul Brandt.

— Imediat, ofiţerul a intrat în redută cu nişte vânători pe care i-a dispus în careu, în aşa fel încât să cuprindă un anumit spaţiu în care s-au numărat morţii. Aceeaşi manevră a fost repetată în diferite. puncte, şi am înţeles că se intenţiona, prin acest gen de operaţie matematică, să se aprecieze în mod aproximativ numărul victimelor. În acest timp, fizionomia împăratului a rămas impasibilă, atâta doar că era foarte palid…”

Un atare măcel poate fi numit oare o victorie?

E rândul lui Kutuzov să-şi pună întrebarea: Ce e de

făcut? Cu cincizeci de mii de oameni, jumătate din efectivul de care dispunea în ajun, e cu neputinţă să reia lupta. Prinţul ordonă deci retragerea şi, patru zile mai târziu, vine să ocupe poziţii la porţile Moscovei. Mareşalul – în urma „victoriei” de la Borodino, ţarul i-a acordat acest titlu – s-a instalat în izba ţăranului Sevastianov din satul Fiii[17], când i se anunţă apropierea avangărzilor franceze. Generalii Barclay de Tolly, Bennigsen, Platov şi Uvarov se află în jurul lui şi îşi spun părerea. După unii din ei, bătălia n-a fost decisivă pentru niciuna din cele două armate.

Dacă vor abandona oraşul sfânt, cum vor putea să mai facă pe cineva să creadă într-o înfrângere a francezilor? Kutuzov tranşează problema, rostind încet aceste cuvinte în limba franceză:

— Vă temeţi de o retragere prin Moscova, în timp ce eu o consider providenţială, căci aceasta salvează armata. Napoleon e ca un torent pe care noi încă nu putem să-l oprim. Moscova va fi buretele care îl va absorbi.

O tăcere grea s-a lăsat în izbă, şi mareşalul conchide:

— Orice s-ar întâmpla, îmi asum răspunderea în faţa împăratului, a patriei şi a armatei.

Kutuzov îşi petrece noaptea în această biată izbă din Fiii şi în cursul nopţii e auzit hohotind de plâns.

A doua zi, la 14 septembrie, supravieţuitorii ruşi ai bătăliei de la Borodino străbat oraşul. „Marşul armatei – va istorisi un martor – părea mai curând o înmormântare decât un marş militar... Ofiţeri şi soldaţi plângeau de mânie şi de desperare11. Două batalioane sunt văzute ieşind din Kremlin cu fanfara în frunte. Un colonel călăreşte înaintea lor, ţopăind foarte ţanţoş.

— Ce canalie v-a ordonat să defilaţi cu muzică? – îl întreabă generalul Miloradovici, comandantul ariergărzii.

— Potrivit Codului militar al lui Petru cel Mare – răspunde colonelul –, garnizoana trebuie să iasă din fortăreaţă în sunetele fanfarei.

— Codul militar al lui Petru cel Mare prevede oare

17 Ea a fost reconstituită îndărătul Panoramei bătăliei, chiar în locul unde se afla odinioară izba. Masa şi scaunele sînt autentice.

predarea Moscovei?

Şi armata se va scurge în tăcere prin oraşul încremenit de uimire…

Pe podul de peste Iauza, lăudărosul şi guralivul guvernator, contele Rostopcin, priveşte spectacolul. El, care ordonă să se afişeze pe zidurile oraşului: „Îmi pun viaţa chezăşie că Nelegiuitul nu va intra în Moscova!” În momentul când dă pinteni calului pentru a porni spre Riazan, îi strigă fiului său Serghei, care a luptat la Borodino:

— Ia-ţi rămas bun de la Moscova! Peste o oră va fi în flăcări!

Francezii au şi început să apară pe colinele care înconjură oraşul în semicerc, dinspre vest…

*

* * *

Odinioară, orice călător rus care zărea Moscova din înaltul colinei străbătute de drumul dinspre Mojaisk făcea o plecăciune şi se închina. De aceea, locul căpătase numele de Poklonnaia, *Muntele închinăciunii*. Acolo se opreşte şi priveşte „beat de bucurie”, în după-amiaza de sâmbătă 14 septembrie, împăratul Napoleon. Are în faţa lui Moscova, cupolele, clopotniţele rotunde, aurite sau bicolore, care sclipesc în soare. În mijlocul oraşului, pe malul Moscovei, el poate vedea ţâşncând cele douăzeci de turnuri şi zidurile crenelate de o culoare caldă, brun-roşcat ale unei mari cetăţi cuprinzând o întreagă colină acoperită de palate, clopotniţe şi biserici: Kremlinul – nume ce are o stranie putere de evocare.

— Iată deci vestita cetate! – exclamă Napoleon.

— Era şi timpul!

Trupele ce sosesc rând pe rând se opresc încremenite, uitând de teribilul marş început de la Nietmen…

— Moscova! Moscova!

Napoleon a intrat în Cairo, în Milano, în Viena, în Veneţia, în Madrid, în Berlin, în Varşovia, dar niciodată nu s-a bucurat atâta de triumful său. Suferinţele

îngrozitorului drum, hecatomba de pe râul Moscova sunt uitate. Ce poate dori mai mult? Pacea? Ea nu mai poate acum să întârzie! Ţarul nu este oare îngenuncheat?

Se aud numeroasele tobe ale gărzii: e semnalul intrării în Moscova. Cu fanfara în frunte, trupele coboară spre oraş. „Mirare amestecată cu încântare”, scrie un soldat într-o scrisoare pe care cazacii o vor intercepta. Palate, clădiri, nu din lemn, „ci din cărămidă şi cu arhitectura cea mai elegantă şi cea mai modernă…” La rândul său, Napoleon îi scrie Mariei-Luiza: „Sunt o mie şase sute de clopotniţe şi peste o mie de palate frumoase”.

Niciun zgomot nu se aude din oraş. Mirat, apoi neliniştit de faptul că niciun „boier”, potrivit expresiei sale, n-a venit să i se înfăţişeze, împăratul trece peste râul Moscova şi se apropie de poarta Dorogomilov. Zidurile albe ce înconjurau cândva oraşul dispăruseră deja. Un drum le luase locul, drumul devenit astăzi umbroasa magistrală Sadovoie Kolţo. Napoleon se opreşte în faţa barierei, dar inutil. În faţa lui nu se află nimeni. Nu se vede ţipenie de om nici pe celebrul *Arbăt*, care duce în oraş, spre Kremlin. Nimeni! I se aduce atunci surprinzătoarea ştire:

— Moscova e pustie!

Împăratul e uluit:

— Ce lucru de necrezut! Să intrăm în oraş. Trebuie să mi-i aduceţi pe boieri!

În faţa evidenţei trebuie să se încline: cei trei sute de mii de locuitori ai capitalei ruse – cu excepţia unui mănunchi de moscoviţi, a câtorva servitori sau vagabonzi şi a unui număr oarecare de dezertori, precum şi, bineînţeles, a coloniilor străine – au părăsit Moscova în urma armatei. Ofiţerii îl roagă pe Napoleon să nu intre imediat în Moscova; în suburbia Dorogomilov, nu departe de drumul principal, există un han construit din lemn, unde maiestatea-sa imperială ar putea trage.

În acest timp, soldaţii s-au răspândit prin oraş în căutare de hrană. Unul din ei, pătrunzând într-o casă încă locuită, aude cu groază un copil care exclamă plin de ură:

— De mâncare pentru francezi? Şi chitul de la

geamuri e prea bun pentru ei!

Între timp încep să circule zvonuri neliniştitoare: s-au declarat câteva incendii – în special în Marele Bazar – iar casele rămase pustii au şi început să fie prădate de tâlhari.

— Mai ales – îi ordonă Napoleon lui Mortier, pe care l-a numit guvernator al Moscovei – să nu fie jafuri! Răspundeţi cu capul! Apăraţi oraşul împotriva oricui!

În cursul serii, focarele de incendiu se înmulţesc şi nu li se poate face faţă: guvernatorul rus dăduse ordin să fie scoase din oraş toate pompele şi să fie trimise spre Riazan. A ordonat chiar mai mult: incendierea oraşului!

La Sfânta Elena, Napoleon a declarat:

— Nu mi s-a dovedit că ruşii ar fi vrut să ardă Moscova, nici că ar fi primit ordin în acest sens.

Dar atunci împăratul nu avusese cunoştinţă de depoziţia comisarului Voronenko făcută în faţa Tribunalului din Moscova… La 14 septembrie, orele 5 de dimineaţă – a declarat acesta –, contele Rostopcin m-a trimis la hala de vinuri şi la halele Minţii, la comisariat şi mi-a poruncit ca, în cazul în care inamicul ar intra pe neaşteptate, să încerc să distrug totul prin foc, ceea ce am şi făcut cât am putut, până la orele zece seara, în diferite locuri, în prezenţa inamicului”. Acest document este păstrat la Arhivele ştiinţifice şi militare din Moscova sub nr. 4 346. Fără a intenţiona să-i chemăm la bara Istoriei pe combatanţii din Marea Armată, această depoziţie vine să întărească declaraţiile altor martori francezi rămaşi la Moscova – precum preotul de la biserica Sf. Ludovic sau emigrantul Beauchamp – şi să anuleze tardiva punere la punct a lui Rostopcin. După ce a acceptat liniştit, timp de unsprezece ani, să fie numit „incendiatorul Moscovei”, Rostopcin, în 1823, îi va acuza pe francezi că ar fi ars Moscova… din imprudenţă, „pătrunzând în case în timpul nopţii” şi luminându-şi calea „cu căpătâie de luminări, cu torţe şi buşteni aprinşi. Şi mai mulţi – va preciza el – întreţineau în mijlocul curţilor ruguri aprinse pentru a se încălzi”. Desigur, lipsa de disciplină în armata învingătorilor poate fi un motiv suficient pentru a explica apariţia câtorva

focare de incendiu, dar nu pentru a elucida cauzele cumplitului pârjol. Faptul că dăduse ordin să se scoată pompele de incendiu din oraş nu este oare covârşitor? De altfel, fiii şi descendenţii lui Rostopcin nu încetează să-l considere pe guvernator drept acela care, dând foc Moscovei, avusese gloria de a-l alunga pe Napoleon. Contele Anatole de Ségur, nepot al guvernatorului, va preciza: „După un examen aprofundat al faptelor şi mărturiilor, convingerea mea e următoarea: contele Rostopcin nu este *unicul*, dar este *principalul* autor al incendierii Moscovei”. Şi aceasta îmi pare că poate fi şi concluzia istoriei.

În seara zilei de 14 septembrie, un glob de foc izbucneşte în cartierul Iauza, trezindu-i pe locuitori; o casă este deja pradă flăcărilor, în timp ce de cealaltă parte, în apropierea Podului de Piatră, marele depozit de rachiu aparţinând coroanei a luat foc. Către orele unsprezece seara, incendiul se propagă cu violenţă printre dughenele situate în apropiere de Bursă: depozite pline cu ulei şi untură ard ca nişte torţe; *Kitai-Gorod* – „cartierul chinezesc” – nu mai e decât o mare de flăcări.

Iar pompele oraşului continuă să fie cu neputinţă de găsit… Focarele de incendiu nu-l împiedică pe împărat, marţi 15 septembrie, de îndată ce se face ziuă, să încalece pe *Emir* şi să se îndrepte spre centrul oraşului prin *Arbat*, strada de obicei cea mai frecventată a Moscovei şi care, în această dimineaţă, la fel ca şi în ajun, este dezolant de pustie… Drapelul tricolor fluturã deasupra Kremlinului. Împăratul dă ocol lungilor ziduri din cărămidă, construite cu şase secole mai înainte de cneazul Daniil, pătrunde în cetate prin Kutafia, trecând pe sub Turnul Sfintei Treimi, şi se instalează în apartamentul ocupat de împăratul Alexandru când acesta se află în Moscova. Saloane, săli de bal şi o sală de recepţii ale cărei ferestre dau spre râul Moscova. Palatul a fost distrus patruzeci de ani mai târziu şi în locul lui a fost ridicat acela ce poate fi văzut azi adăpostind Sovietul Suprem.

— Iată-mă, în sfârşit, la Moscova – simte el nevoia să

repete.

— Mă aflu în vechiul palat al ţarilor, la Kremlin!…

Dar Napoleon nu-şi poate reprima un sentiment de nelinişte după ce a străbătut străzile cu case moarte, lipsite de locatarii lor, care au fugit ca altă dată la apropierea tătarilor. Caulaincourt va remarca chipul său „descompus”. Aceste incendii, care izbucnesc fără motiv aparent, îl apasă. Dispreţuind somptuosul culcuş al ţarilor, el se întinde pe micul său pat de fier cu perdele verzi, ce i s-a aşternut la fiecare etapă de la trecerea Niemenului.

Este deşteptat brusc de către valetul său. Întreaga încăpere e luminată de cerul Moscovei în flăcări. Incendiile s-au propagat în proporţii înspăimântătoare. Oraşul întreg e acum pradă vâlvătăilor. Urmat de Montesquiou şi de Caulaincourt, împăratul se urcă în vârful turnului lui Ivan, care se află chiar faţă în faţă cu *Granovitaia paiaţa*. De aici, din cel mai înalt punct de observaţie din Moscova, viziunea este dantescă. O mare de foc acoperă capitala, o mare al cărei centru, ca o insulă încă neatinsă, pare a fi Kremlinul. Napoleon este copleşit şi rămâne mai întâi fără glas; apoi însoţitorii săi îl aud murmurând printre dinţi:

— E de neconceput! Să-şi ardă propriul oraş! Ce rău mai mare ar fi putut face nişte duşmani? îşi vor atrage blestemele posterităţii!

Garda, care ocupă cetatea Kremlinului, va putea oare să protejeze leagănul oraşului, unde a fost instalat un depozit de artilerie? împăratul coboară, totuşi, din turn şi, întors în apartamentul său, încearcă să lucreze. În fiecare clipă se ridică, se plimbă prin încăperi, apoi se reaşază brusc. În tot timpul acestei zile teribile, Ségur îl vede străbătând apartamentele cu pas grăbit. Îşi reia lucrul, apoi îl părăseşte din nou pentru a alerga la ferestre ca să privească apele Moscovei, ce curg, oglindind flăcările, ca un fluviu de sânge:

— Ce spectacol înfiorător! Ei înşişi! Atâtea palate! Ce hotărâre nemaipomenită! Ce oameni! Sunt nişte sciţi!

1 Nu cred, aşa cum au afirmat unii, că împăratul ar fi locuit în *Granovitaia paiaţa*. Autorităţile sovietice sunt

categorice în această privinţă.

Se lasă seara. Kremlinul pare în curând împresurat, asediat de incendiu. Trebuie să plece! Implorat de Eugen şi Murat, împăratul consimte, în cele din urmă, să ordone plecarea… Linse de flăcări, porţile fortăreţei ce dau spre oraş şi spre Piaţa Roşie – sau *Piaţa Frumoasă* – refuză să se deschidă. În cele din urmă se descoperă, înspre râul Moscova, o portiţă secretă care azi pare să fi dispărut – doar dacă nu e vorba pur şi simplu de cea de lângă poarta Borovitkaia, care mai există încă. În orice caz, sprijinit de braţul lui Caulaincourt, Napoleon trece pe un pod de lemn. râuşorul Neglinnaia, care odinioară înconjura această parte a Kremlinului ca un şanţ de apărare. împăratul ajunge pe chei şi trece peste râul Moscova. Iată-l în cartierul negustorilor. Cu batista pe faţă, el trece printr-o uliţă strâmtă, întortocheată şi înaintează în mijlocul scânteilor, ce ţâşnesc, trosnind, din casele în flăcări. În jurul lor se prăbuşesc grinzi aprinse. Cei din micul grup se tem că s-au rătăcit. Fumul îi orbeşte. O călăuză se oferă să-i conducă… Dar se pierde şi ea! Oraşul nu mai este de recunoscut. Şegur va istorisi: „Păşeam pe un pământ de foc, sub un cer de foc, între două ziduri de foc. O căldură dogoritoare ne ardea ochii, pe care trebuia, totuşi, să-i ţinem deschişi şi aţintiţi asupra primejdiei. Un aer mistuitor, valuri de cenuşă scânteietoare, flăcări, răzleţe ne tăiau respiraţia, tot mai scurtă, uscată şi gâfâitoare, aproape înăbuşită de fum44.

În sfârşit, fugarul regăseşte pe unul din slujitorii ce au în seamă caii. Încalecă pe *Tauris*, apucă pe drumul Petersburgului şi se instalează în dizgraţiosul palat Petrovski, unde se odihnise Alexandru înainte de a intra în oraş, în ajunul încoronării sale. Castelul se ridică şi azi, cu cupola lui orientală, împodobit cu înaltele ferestre boltite, la o leghe depărtare de centrul Moscovei, pe drumul ce duce la aeroportul Şeremetievo. Aici se află acum Academia de aviaţie, un fel de şcoală superioară destinată să formeze cosmonauţi.

Curând, pichetul de gardă vine să-şi reia serviciul.

Multe dintre căciulile din blană de urs sunt pârlite. Statul-major priveşte înspăimântătorul spectacol: „Se vedea o linie de foc lungă de mai bine de o milă; parcă era un vulcan cu mai multe cratere4. A doua zi, oraşul continuă să ardă. Cetatea pare o vastă trombă de foc ce se ridică învârtejindu-se piuă la cer. După o lungă tăcere posomorâtă, împăratul e auzit strigând:

— Aceasta ne prevesteşte mari nenorociri!

se aduce lui Napoleon inscripţia pusă din ordinul guvernatorului Rostopcin pe stâlpul ce indică drumul spre castelul lui: „Am înfrumuseţat timp de opt ani această regiune şi trăiam aici fericit în mijlocul familiei mele. Locuitorii acestui pământ, în număr de o mie şapte sute douăzeci de suflete, îl părăsesc la apropierea voastră, iar eu dau foc casei mele pentru ca ea să nu fie murdărită de prezenţa voastră”.

Împăratul rămâne năucit faţă de atâta ură. În acest timp, soldaţii se năpustesc în mijlocul incendiului, păşind în băltoace de sânge, călcând în picioare cadavre omeneşti şi dedându-se la cele mai cumplite jafuri. „Uneori – ne spune un raport rus – jefuitorii îi dezbrăcau până la piele pe trecători sau îi descălţau” – idee fixă a acestor nenorociţi veniţi pe jos de la Paris!... Artileria distruge cu lovituri de tun casele în flăcări. „N-am mai văzut femei de la conductoarele de poştalion din Polonia – scrie Stendhal; în adevăr, Henry Beyle se afla în rândurile armatei napoleoniene –, dar, în schimb, am devenit mari cunoscători în materie de incendiu.

La 18 septembrie, dimineaţa, întorcându-se la Kremlin, Napoleon străbate oraşul. Priveliştea e oribilă.

— Aceasta e tot ce a mai rămas din marea Moscovă? – exclamă el, îngrozit.

RETRAGEREA

NIMIC NU E MAI GREU DECÂT

SA IEI O HOTĂRÂRE.

Napoleon

Mai rămânea „totuşi, în picioare aproape o treime din oraş. Dar ceea ce cruţase focul avea să distrugă jaful – un

jaf absurd, grotesc, smintit! Să lăsăm să vorbească doi martori luaţi la întâmplare. Mai întâi baronul Peyrusse: „Soldatul plin de noroi şi negru de funingine, instalat într-un fotoliu de catifea stacojie, îşi mânca ciorba din farfurii de porţelan şi bea din pahare de cristal din cel mai fin. Ocnaşi, prostituate, de-a valma cu soldaţii noştri, participau la acest jaf oribil. La tot pasul te pomeneai acostat de câte un soldat care, transformat în negustor, îţi oferea la preţuri de nimic stofe, şaluri de preţ, ce adesea înveleau nişte peşte afumat sau o bucată de şuncă…” Şi iată ce vede generalul Fantin des Odoards: „Într-o caleaşca aurită trasă de nişte mârţoage pe jumătate moarte de foame, soldaţi ghiftuiţi se lăfăiesc pe pernele de damasc; lichide în vase mari pe care nu vreau să le numesc; căpăţâni de zahăr înfăşurate într-o rochie de bal. Întâlneşti derbedei gătiţi în veşminte preoţeşti şi cantiniere jegoase în rochii de caşmir. Nici saturnaliile carnavalului de la noi nu egalează măcar pe departe aceste aspecte hidoase şi groteşti44.

Puţinii locuitori rămaşi pe loc rătăcesc desculţi, cu obrazul pe jumătate ars de flăcări şi plângând ca nişte copii. „Puteai întâlni câte un om din înalta societate, bine îmbrăcat, dar încălţat cu nişte papuci de scoarţă, pentru că un francez îi găsise cizmele pe placul său44. Alţi locuitori ai Moscovei, baricadaţi prin case, încearcă zadarnic să ţină piept unui adevărat asediu. Jefuitorii le învinge repede rezistenţa.

Cel mai îngrozitor se poartă soldaţii germani, polonezi, italieni sau spanioli. „*Adevăraţii* francezi erau buni – se poate citi într-un document păstrat în arhivele ruse îi puteai recunoaşte după uniformă şi după limbă şi aproape niciodată nu făceau rău nimănui; pe când, dimpotrivă, toţi recruţii lor noi, inclusiv cei germani, erau oameni de nimic44. O singură trăsătură le e, totuşi, comună tuturor: beţia şi, bineînţeles, jaful. „Aveam puzderie de blănuri şi tablouri – va spune B.T. Duverger aveam nenumărate lăzi cu smochine, cafea, lichioruri, macaroane…” Totuşi, peştele sărat şi chiar icrele negre, cu

care occidentalii nu sunt obişnuiţi, sunt tratate cu indiferenţă.

Napoleon jefuieşte şi el… dar în felul său. El dă ordin să fie demontată uriaşa cruce de aur din vârful turnului lui Ivan. Aceasta e destinată să împodobească Domul Invalizilor. împăratul asistă la dificila operaţie, executată de pionierii din gardă. Un cablu se rupe, lăsând să cadă crucea şi „pământul se cutremură sub greutatea ei enormă". Trofeu inutil… căci crucea va dispărea fără urme în timpul retragerii!

Împăratul, desigur, a interzis jaful, dar soldăţimea e foarte greu de stăpânit. Ca primă măsură, Napoleon dă ordin să fie împuşcaţi incendiatorii. Încet-încet, cu ajutorul gărzii, el reuşeşte să introducă în această harababură nedemnă puţin calm. Disciplina este restabilită; artileria, transporturile, aprovizionarea sunt organizate. Se creează o municipalitate rusă, alcătuită din treizeci şi două de persoane, şi se afişează în oraş placarde cu acest apel: „Locuitori ai Moscovei! Nenorocirile voastre sunt crunte, dar maiestatea-sa imperială şi regală doreşte să le pună capăt.

Exemple teribile v-au arătat cum pedepseşte el neascultarea şi crima… O administraţie părintească, aleasă chiar dintre voi, va constitui municipalitatea voastră. Ea se va ocupa de voi, de nevoile, de bunăstarea voastră14. Această hotărâre, după cum e uşor de ghicit, nu va linişti de fel pe puţinii moscoviţi rămaşi în oraş.

În cele din urmă, lucrurile se organizează. Un restaurant a fost deschis într-o baracă din Piaţa Roşie: „Mi s-a servit un biftec cu mere, o sticlă de vin şi cafea pentru suma destul de puţin modestă de opt franci44, scrie căpitanul Brandt. Cazacii continuă să intercepteze corespondenţa de-a lungul interminabilului drum, ceea ce ne dă astăzi posibilitatea să citim scrisori care ne relatează atâtea *lucruri văzute*, surprinse pe viu: „Ne-am făcut rost de trei vaci pentru noi trei – scrie unul dintre ocupanţii Moscovei, colonelul Parguez, *doamnei Parguez*, *strada Echelle nr. 3*, *la Tuilerii*, *Paris* – şi înfulecăm câteşitrei, în

fiecare dimineaţă, o fiertură de cafea… După cum vezi, nu suntem chiar atât de nenorociţi…”

Continuăm să răsfoim teancul de scrisori, trecute prin multe mâini înainte de a-şi găsi odihna în arhivele sovietice. *Locotenentul Paradis către domnişoara Genevieve Bonnegrâce, la Ollioules* (*Var*): „Incomparabila mea prietenă, am făcut rost de o minunată haină din blană de vulpe, cu faţa dintr-un foarte frumos satin violet…” Acelaşi Paradis va scrie fiului său: „Mulţumită Fiinţei Supreme, sunt sănătos…” Ofiţerul olandez List îşi anunţă soţia, care locuieşte la Amsterdam, prefectură a departamentului *francez* Zuyderzee: „Nu pot să-ţi spun ce plăcere încerc aflându-mă sub un acoperiş, stând pe scaun şi mâncând la masă, din farfurie, căci de patru luni dormeam sub cerul liber şi mâncam ca porcii, întinşi pe pământ!…44

„Dacă de atâta vreme nu ţi-am mai trimis nicio veste, e din cauză că am mers o sută cincizeci de zile fără să ne oprim – îi scrie, la rândul său, brigadierul Saquelle surorii sale, *rentieră la Sarrebourg* (*Meurthe*).

— Acum suntem la *Mosquot* (sic). Nu ştim câtă vreme… Îţi trimit patruzeci şi opt de franci ca să cumperi micuţilor noştri ciorapi de lână şi pantofi, iar cu restul să te-mbraci în mătase…” Cei patruzeci şi opt de franci vor fi interceptaţi, odată cu scrisoarea, undeva între *Mosquot* şi Niemen. „Pe scurt – scrie Antoine Varner, „ataşat la intendenţa generală –, nu-mi pare rău de călătoria mea în Rusia. Am dus-o bine. Am văzut lumea, am făcut ceva economii…” În timp ce un altul, mai morocănos, scrie aceste rânduri: „Sănătatea mi se şubrezeşte, mor de plictiseală; cantonamentul e mizerabil, fără aşternut; nu mai am nici cămaşă, nici haină, nici cizme, mă hrănesc ca vai de lume…”

Vor ierna oare în Moscova? Aceasta e întrebarea pe care şi-o pun toţi. Aşteptând să se ia o hotărâre, fiecare caută să-şi facă rost de blănuri. „Ca să nu-mi îngheţe oasele în iarna aceasta – scrie colonelul Parguez soţiei sale –, m-am învârtit printre soldaţi şi am reuşit să cumpăr

destul de ieftin o blană călduroasă, cu care îmi voi căptuşi de sus şi până jos mantaua mea cea veche. Am pus un soldat să-mi confecţioneze nişte cizme mari din blană de urs... w

Din punctul de vedere al „marelui om", mai rămâneau, desigur, destule case şi edificii publice şi chiar provizii pentru ca cei o sută de mii de oameni care alcătuiau armata să poată trăi pe seama a ceea ce cuceriseră. Napoleon se încăpăţânează să creadă în încheierea unei păci, de vreme ce capitala rusă e ocupată de el. La 20 septembrie îi scrie ţarului: *„Fratelui meu, împăratul Alexandru*. Frumosul şi superbul oraş Moscova nu mai există. Rostopcin i-a dat foc. Patru sute de incendiatori prinşi asupra faptului au declarat cu toţii că puneau foc din ordinul acestui guvernator şi al directorului poliţiei; ei au fost împuşcaţi. Focul pare, în sfârşit, să fi încetat... Cu ocazia incendiilor, soldaţii se dedau la jaf, pentru a pune mina pe rămăşiţele care, altfel, ar fi pierit în flăcări. Dacă aş presupune că astfel de lucruri ar fi fost făcute din ordinul maiestăţii-voastre, nu v-aş scrie această scrisoare, dar eu socotesc că e cu neputinţă ca cineva având principiile, inima şi justeţea ideilor voastre să fi autorizat asemenea excese, nedemne de un mare suveran şi de o mare naţiune. În timp ce au fost scoase din Moscova pompele, au fost lăsate în oraş o sută cincizeci de tunuri de câmp, şaizeci de mii de puşti noi, un milion şase sute de mii de cartuşe de infanterie, plus patru sute de butoaie de pulbere, trei sute de butoaie de salpetru şi tot atâta sulf... Am purtat războiul împotriva maiestăţii-voastre fără ură; un bilet din partea voastră înainte sau după ultima bătălie mi-ar fi oprit înaintarea şi aş fi fost în stare să renunţ la avantajele intrării în Moscova. Dacă maiestatea-voastră mai păstrează faţă de mine încă vreo rămăşiţă a vechilor sentimente, nu-mi va lua în nume de rău această scrisoare. Totodată, nu puteţi aprecia decât pozitiv faptul că vă aduc la cunoştinţă ceea ce se petrece în Moscova4.

Dar ţarul nu doreşte «pacea; el aşteaptă sosirea

„generalului Iarnă44. Aflând despre incendierea Moscovei, „ochii i se umplu de lacrimi44. Emigratului Michaud, venit să-i aducă groaznica veste, tot la 20 septembrie, îi răspunde:

— Napoleon sau eu. El sau eu. Acum nu mai putem domni amândoi. Am învăţat să-l cunosc. Nu mă va mai înşela.

Sora sa Ecaterina, soţia ducelui de Oldenburg, îl sfătuise: „Nu încheia pace şi îţi vei păstra speranţa de a-ţi recâştiga onoarea44. „Fii încredinţată – îi răspunde ţarul – că hotărârea mea de a lupta este mai neclintită ca oricând. Aş prefera să nu mai fiu ceea ce sunt decât să cad la învoială cu monstrul care a adus nenorocirea lumii întregi44. Dar marea-ducesă continuă să-şi exprime neliniştea şi Alexandru îi adresează o adevărată spovedanie: „Atât de prost slujit, lipsindu-mi în toate domeniile mijloacele potrivite pentru a ţine în mână pârghiile unei uriaşe maşini – într-o situaţie atât de critică, având în faţă un adversar diabolic, care îmbină cea mai îngrozitoare sălbăticie cu cel mai remarcabil talent şi care dispune de forţele întregii Europe, precum şi de o serie de oameni de geniu formaţi de-a lungul a douăzeci de ani de revoluţie şi de război, ce poate fi de mirare în faptul că înregistrez eşecuri?”

Au trecut unsprezece zile, şi Alexandru tot nu-l învredniceşte cu vreun răspuns pe fostul său prieten de la Tilsit… Napoleon începe să considere această tăcere ca un afront. Iată-l cuprins de o violentă enervare. La începutul lunii octombrie, după o noapte de nelinişte şi de mânie, Napoleon se deşteaptă însufleţit de o nouă idee. Îşi cheamă mareşalii.

— Intraţi! – le strigă el de îndată ce-i zăreşte.

— Ascultaţi noul plan pe care l-am conceput. Prinţe Eugen, citiţi!

Fără entuziasm, fiul Josefinei citeşte cu voce tare următoarele:

„Trebuie să ardem ce a rămas din Moscova; să pornim prin Tver asupra Petersburgului, unde ni se va

alătura armata lui MacDonald! Murat şi Davout vor forma ariergarda!”

Se lasă o tăcere. împăratul, foarte însufleţit, îi priveşte cu ochii săi strălucitori pe aceşti generali care nu mai vor să lupte şi a căror figură rece şi tăcută exprimă uimirea. Cum? Cu o armată greu încercată, istovită, nedisciplinată, redusă la ceva mai mult de o sută de mii de oameni, să pornească o nouă campanie în pragul iernii! Să înainteze spre nord! Spre Baltica prinsă de gheţuri!

Atunci, „exaltându-se pentru a exalta”, Napoleon continuă:

— Ce văd! Pe voi, acest gând nu vă înflăcărează de loc! A existat vreodată vreo faptă de arme mai măreaţă? De acum înainte numai această cucerire e demnă de noi! Cât de mare ne va fi gloria şi ce va spune lumea întreagă când va afla că în trei luni am cucerit cele două mari capitale ale Nordului!

Oare el nu ştie? Statul-major e obosit. Unii ofiţeri îndrăznesc să spună că împăratul e nebun.

— Vrea să ne facă să pierim până la ultimul! – exclamă unul din ei, amintindu-şi de hecatomba de generali de la Borodino.

— Niciodată – oftează Murat – nu mi-a fost atât de silă. M-am săturat să tot alerg dintr-un hambar în altul şi să crăp de foame!

În faţa împăratului, cei mai îndrăzneţi – ca, bunăoară, Davout – îi aduc ca argumente „anotimpul, lipsa de alimente, drumul pustiu”… În mintea lui Napoleon, acest proiect fără sens nu e oare destinat doar să-i sperie pe-ai săi, ca şi pe inamic, şi să ducă la tratative, pe care Caulaincourt le-rar putea începe? împăratul îl cheamă pe marele-scutier. Se plimbă agitat în lungul şi în largul încăperii, de la un perete la altul:

— De ce să nu pornim împotriva Petersburgului?

Desigur, el ştie bine că distrugerea acestui oraş l-ar mâhni în mod deosebit pe Caulaincourt…

— Atunci Rusia se va ridica împotriva împăratului Alexandru, va avea loc un complot împotriva acestui

monarh: îl vor asasina, va fi o mare nenorocire!… Pentru a preveni această catastrofă, mă gândesc să vă trimit la el.

Dar ducele de Vicenza nu-şi schimbă punctul de vedere.

— Atâta timp cât pământul Rusiei nu va fi evacuat în întregime, Alexandru nu va asculta nicio propunere.

După părerea lui Caulaincourt, acest demers ar dezvălui, în primul rând, cât de mult avea Napoleon nevoie de pace.

— Ar însemna să-i arătăm cât de prost stau lucrurile la noi!

Împăratul nu se lasă convins. Îl întrerupe brusc pe Caulaincourt:

— Bine, atunci îl voi trimite pe Lauriston!

La 5 octombrie, Lauriston se prezintă la avanposturi. Cu toată opoziţia comisarului englez, Kutuzov îl primeşte pe trimisul francez. Plenipotenţiarul oficios încearcă să-l convingă pe mareşal că prietenia ce a existat între cei doi împăraţi a fost ruptă „în chip regretabil, în urma unor împrejurări pur exterioare”. Oare nu se prezintă acum o ocazie bună pentru a restabili această prietenie?

— Acest război ciudat – continuă el – ” acest război nemaipomenit trebuie să dureze veşnic? împăratul, stăpânul meu, doreşte sincer să pună capăt acestei neînţelegeri între două naţiuni mari şi generoase, şi să-i pună capăt pentru totdeauna.

— N-am niciun fel de instrucţiuni în această privinţă – răspunde cu răceală Kutuzov.

— Când am plecat la oaste, cuvântul pace n-a fost rostit nici măcar o singură dată!

Dispreţuitor, mareşalul rus declară că refuză să comunice vreun cuvânt suveranului său:

— Dacă aş fi considerat ca prim iniţiator al unei înţelegeri de orice fel, posteritatea m-ar blestema, căci aceasta este actualmente starea de spirit a naţiunii mele.

Mareşalul adaugă această amabilitate:

— Poporul rus îi priveşte pe francezi ca pe tătarii lui Oinghis-Han.

Există, totuşi, o deosebire! – protestează Lauriston.

— Poporul rus nu vede niciuna, ripostează Kutuzov necruţător.

Ambasadorul francez îi remite, totuşi, scrisoarea adresată de Napoleon lui Alexandru, apoi se întoarce la împărat pentru a-l informa asupra întrevederii. Dar Napoleon, orbit, exclamă:

— La primirea scrisorii mele, Petersburgul va aprinde focuri de bucurie!

Când ţarul ia cunoştinţă de raportul pe care Kutuzov, în pofida spuselor sale, i-l trimite totuşi, strigă:

— Pace? Dar noi încă n-am făcut război. Campania mea abia începe!

„Toate veştile pe care le veţi primi de la mine – îi pune ţarul în vedere mareşalului –, toate îndemnurile mele, toate ucazurile ce vi le adresez, într-un cuvânt totul trebuie să vă convingă de hotărârea mea neclintită: în momentul de faţă, nicio propunere a adversarului nu mă va determina să încetez luptele şi, prin aceasta, să abdic de la îndatorirea sfântă de a răzbuna patria jignită1.

*

* * *

Neprimind niciun răspuns din partea ţarului, împăratul e într-o dispoziţie foarte proastă. Nopţi întregi, după cât se spune, el se plimbă în lung şi în lat prin sălile Kremlinului sau citeşte un mic volum legat în piele de marochin: *Istoria lui Carol al XII-lea* de Voltaire…

Legătura cu Parisul se menţine cu greutate. Curierii, care au nevoie de 13 – 18 zile pentru a ajunge dintr-o capitală în cealaltă – ceea ce reprezenta pe atunci aproape un record –, sunt prea adesea interceptaţi. Caulaincourt se gândeşte la escortarea militară a ştafetelor, dar Napoleonii împiedică să ia o atare măsură:

— Ar fi nevoie de un detaşament considerabil, iar cavaleria este şi aşa foarte redusă. De altfel, este o precauţie inutilă: drumul e foarte sigur.

Totuşi, drumul nu este sigur decât în închipuirea lui.

Aprovizionarea se face destul de greu. Generalul de

Fezensac afirmă că încă de pe atunci armata nu-şi mai putea procura decât cu greutate pâine neagră şi bere. Pentru a găsi carne, trebuie trimise detaşamente puternice la ţară, ca să aducă boi din pădurile unde s-au refugiat ţăranii. Lichioruri şi dulciuri sunt din belşug, dar lipseşte carnea şi pâinea! Se înfofolesc în blănuri, dar au nevoie de haine şi de încălţăminte! Ocupanţii sunt acoperiţi de diamante, pietre preţioase şi toate obiectele de lux ce se pot imagina, şi totuşi sunt pe punctul de a muri de foame! Armata rusă formează un cerc în jurul Moscovei – procurarea de furaje devine pentru cavalerie o adevărată faptă de vitejie. Uneori trebuiau să cumpere un snop de paie „cu preţul sângelui lor”. După cum va dovedi viitorul, inamicul nu va lăsa Marea Armată să treacă decât dacă se va îndrepta spre vest. Trebuie pusă problema plecării?

— Plecarea noastră va părea o fugă! – obiectează categoric Napoleon.

— Aceasta va avea repercusiuni în Europa.

Apoi repetă:

— Moscova nu este o poziţie militară, ci o poziţie politică. În politică nu trebuie niciodată să baţi în retragere şi să-ţi recunoşti greşelile; aceasta te face să pierzi stima de care te bucuri.

De ce ar părăsi capitala ţarilor? Vremea e încă bună. „Beneficiem de o toamnă foarte frumoasă”, scrie Édouard Mounier, secretar al lui Napoleon, soţiei sale – *scumpa mea frumuseţe*, strada Anjou-Saint-Honoré nr. 16. Toamna e într-adevăr la fel de frumoasă ca şi în Franţa, şi împăratul exclamă râzând:

— Iată o mostră a teribilei ierni ruseşti cu care domnul de Caulaincourt sperie copiii!

— Vremea e încă frumoasă, sire – răspunde Caulaincourt.

— Dar ce va fi peste cincisprezece zile, peste o lună?

— Nu se pot abate asupra noastră în douăzeci şi patru de ore toate asprimile iernii.

— Maiestatea-voastră să nu se lase amăgită: aici iarna soseşte ca o bombă.

Continuând să râdă, Napoleon se întoarce spre Duroc:

— Caulaincourt se şi vede îngheţat!

La 6 octombrie îi scrie Mariei-Luiza: „Vremea pe aici e foarte frumoasă, ca la Paris, e ca într-o zi încântătoare la Fontainebleau”. În cursul unei plimbări, Caulaincourt aude cum împăratul fredonează, aruncându-i priviri ironice: „Zadarnic minte cel venit din depărtări!”

A doua zi, *Teatrul Francez din Moscova* eXpune următorul afiş:

Actorii francezi au onoarea de a prezenta miercuri

7 octombrie 1812:

O reprezentaţie în premieră cu JOCUL DRAGOSTEI ŞI AL 1NTIMPLARII Comedie în trei acte şi în proză de Marivaux, urmată de AMANTUL AUTOR ŞI VALET Comedie într-un act şi în proză de Ceron în JOCUL DRAGOSTEI ŞI AL ÎNTÂMPLĂRII: domnii Adnet, Peroud, Saint-Clair, Bellecour, Bertrand, d-nele André şi Fusil.

Preţul locurilor:

Spectacolul va începe la orele şase precis

Spectacol „destul de prost”, scriu combatanţii familiilor lor. „Destul nu e cuvântul nimerit – precizează un adjunct al comisarului de război în scrisoarea adresată soţiei sale, *doamna Pehguilly L’Haridon*, *strada Grammont nr*. *65*, *Paris*.

— Extrem de prost s-ar potrivi mai bine. Ce se spune acolo e contrar bunului simţ, totuşi lumea se duce, pentru că e distractiv”. Au avut loc unsprezece reprezentaţii. Napoleon n-a asistat la niciuna din ele.

La 13 octombrie, la Moscova cade prima zăpadă. Ea be va topi în cursul zilei, dar, aşa cum va spune contele de Ségur, odată cu aceşti primi fulgi „au căzut şi toate iluziile de care căuta să se înconjure împăratul…” Două zile mai târziu, generalul Jean-Dominique Compans scrie soţiei sale: „Plouă, ninge, îngheaţă; apoi vine dezgheţul şi o ceaţă s-o tai cu cuţitul…” Scrisoarea, interceptată şi ea, trebuie să fi bucurat statul-major al lui Kutuzov.

Napoleon îşi pune mereu eterna întrebare: ce e de

făcut?

Să rămână la Moscova?

— Ce va spune Parisul? – exclamă el.

— Nu se poate prevedea efectul a şase luni fără posibilităţi de comunicare! Nu, Franţa nu se va obişnui cu absenţa mea. Prusia şi Austria vor profita.

Brusc, hotărârea este luată: retragere spre Smolensk. Vor putea petrece acolo iarna, şi în primăvară să atace Petersburgul.

— Nu e vorba în niciun caz de o retragere, ci de un marş strategic – precizează Napoleon.

— Armata mea nu este învinsă după câte ştiu!

Din acel moment, împăratul se gândeşte numai la retragere, fără a cuteza, totuşi, să rostească acest cuvânt, pe care nu l-a mai întrebuinţat de la Saint-Jean-d'Aere… El se mulţumeşte să declare că „în douăzeci de zile va trebui ca armata să se afle în cantonamente de iarnă". Ia măsuri pentru grăbirea plecării răniţilor. Orgoliul lui nu poate consimţi nici la cea mai mică renunţare de bunăvoie: atelajele sunt insuficiente pentru artileria devenită prea numeroasă în raport cu o armată redusă la o sută de mii de oameni, dar el se înfurie când i se propune să lase în Moscova o parte din ea:

— Nu! Inamicul ar considera aceasta un trofeu! Totul va merge cu mine.

Cu inconştienţă – afară doar de cazul că el nu vrea să vadă realitatea –, împăratul ordonă, ca şi când s-ar afla la Tuilerii, cumpărarea a douăzeci de mii de cai şi pretinde aprovizionarea cavaleriei cu furaje „pentru două lum", în timp ce de câteva zile detaşamentele trimise să procure furajele necesare pentru o zi se înapoiază mereu cu mâinile goale. El nu vrea să-şi mărturisească înfrângerea, iar aghiotanţii săi, împietriţi, îl văd cum îşi petrece aceste ultime zile „discutând despre valoarea unor versuri noi pe care tocmai le-a primit, sau despre regulamentul teatrului Comedie-Française de la Paris, cu a cărui perfectare îşi pierde trei seri! apoi – mai relatează Ségur –, ei îl văd devenind greoi, petrecându-şi ceasuri de-a rândul pe

jumătate culcat, într-o toropeală, şi aşteptând, cu un roman în mână, deznodământul acestei îngrozitoare istorii”.

Totuşi, Napoleon schiţează planul retragerii. Apoi ezită, îşi schimbă părerea şi dictează, un moment mai târziu, alt itinerar. Junot primeşte ordinul de a arde toate puştile răniţilor şi de a arunca în aer chesoanele supranumerare. Şi – ultimă tentativă de pace – la 16 octombrie Lauriston este trimis din nou la avanposturile ruseşti pentru a întreprinde un ultim demers. El va reveni a doua zi fără a aduce vreun răspuns de la Kutuzov.

Duminică 18 octombrie, în curtea Kremlinului, Napoleon trece în revistă trupele lui Ney. „L-am văzut pe omul acela mic de statură şi voinic – istoriseşte emigrantul Beauchamp – coborând scările castelului; un numeros stat-major, mareşali şi generali îl înconjurau: muzica militară anunţă sosirea lui; a înaintat până la cincizeci de paşi de frontul trupei; era îmbrăcat cu o redingotă verde, iar pălăria îi era trasă într-un mod aparte până la ochii ce priveau răutăcioşi şi scrutători”.

Din depărtare se aud bătând tunurile. Deodată, Beranger, un tânăr aghiotant al lui Murat, soseşte în galop: primele rânduri ale trupelor regelui Neapolelui au fost date peste cap de optzeci de mii de oameni, în frunte cu Bennigsen. „Douăsprezece tunuri, douăzeci de chesoane, treizeci de furgoane au fost capturate, doi generali ucişi, trei până la patru mii de oameni pierduţi”. Din fericire, Poniatovski, care se afla în avangardă, a putut să reziste şi să oprească înaintarea inamică.

— Trebuie spălat afrontul acestei surprize – exclamă împăratul, trimiţând „o mie de ordine de ansamblu şi de amănunt” – şi mai cu seamă să nu se poată spune că un eşec ne-a silit să ne retragem!

Ca urmare, francezii trebuie să ajungă la Smolensk pe la sud:

— Să pornim spre Kaluga, şi vai de acei ce-mi vor ieşi în cale!

A doua zi, luni 19 octombrie, la ora şapte dimineaţă,

Napoleon îşi anunţă plecarea printr-o scrisoare către Maria-Luiza, în termenii următori, ca şi când ar fi vorba de o simplă inspecţie: „Îţi scriu în momentul când mă urc pe cal pentru a-mi vizita avanposturile. Pe aici, vremea se menţine caldă, e un octombrie foarte frumos. N-am avut încă niciun ger, n-am încercat încă asprimea climatului din nord. Intenţia mea e de a intra curând în cantonamentele de iarnă şi sper că te voi putea chema în Polonia ca să te văd”.

Pe o frumoasă vreme însorită, împăratul iese din Kremlin pe poarta Mântuitorului. Un sfert de oră mai târziu, el a părăsit Moscova – cea mai îndepărtată şi ultimă cucerire a sa. El a ordonat ducelui de Trevise să păzească Kremlinul cu o divizie, o brigadă, două companii de genişti, artilerie şi cinci sute de călăreţi… Să-l păzească, dar şi să-l incendieze şi să-l arunce în aer când garnizoana franceză va părăsi fortăreaţa!

Armata, numărând încă peste o sută de mii de oameni – din care cincizeci de mii călare sau în vehicule –, îşi urmează şeful. Garda încheie imensa coloană.

Mai fiecare ofiţer are un număr de servitori care şi-au urmat stăpânul. Femei, cu mult mai numeroase decât se crede îndeobşte – ca doamna Fusil, actriţă a Teatrului Francez din capitala rusă, care a lăsat o serie de *Memorii* –, merg şi ele, amestecate printre combatanţi. Regimentele sunt urmate de boi şi de vaci jigărite, care, de altfel, vor muri foarte repede, fără ca cineva să le sacrifice. Mii de vehicule de toate soiurile, încărcate nu numai cu lucruri de mâncare, pentru instalare în campament sau îmbrăcăminte, ei şi cu obiecte furate, vin în urma armatei într-o nemaipomenită harababură. Iată un simplu general de brigadă – şeful statului-major al Corpului I – ţopăind pe cal cu semeţie, însoţit de douăzeci şi cinci de cai şi şase trăsuri, toate supraîncărcate cu o grămadă de lucruri bizare!

— Primul atac al cazacilor şi oboseala vor lichida toate acestea, se mulţumeşte să spună Napoleon, dând ordin să fie arse trăsurile ce nu sunt indispensabile.

Dar fiecare găseşte că vehiculul Său e necesar. împăratul înalţă din umeri şi îşi urmează drumul… acest drum care va deveni pentru el drumul calvarului.

Moscova a învins încăpăţânarea lui Napoleon.

La 20 octombrie, el se resemnează să-i explice Mariei-Luiza motivele retragerii: „Dragă prietenă, sunt în drum spre cantonamentele mele de iarnă, vremea e superbă, dar nu poate să dureze. Moscova fiind complet arsă şi nefiind o poziţie militară pentru planurile mele ulterioare, o voi părăsi şi voi retrage garnizoana pe care am lăsat-o acolo. Sunt sănătos. Treburile mele merg bine".

În aceeaşi zi îi dictează lui Berthier ordinul adresat lui Mortier: „În 22 sau 23, la orele două dimineaţa, va ordona să se dea foc depozitului de rachiu, cazărmilor şi instituţiilor publice, cu excepţia casei pentru copiii găsiţi. Se va da foc palatelor din Kremlin…" Distrugerea nu este totală, deoarece ploaia a muiat fitilurile, astfel încât clopotniţa lui Ivan cel Mare este cruţată. Totuşi, ceea ce va fi nimicit de foc – Arsenalul, o parte din turnurile şi zidurile Kremlinului – este suficient pentru a alimenta sentimentele de ură în rândurile locuitorilor Moscovei.

Serviciul de informaţii funcţionează la fel de prost de o parte, ca şi de cealaltă. Kutuzov află de retragere abia în dimineaţa de 23 octombrie. Mareşalul este deşteptat şi ofiţerul din gardă Afinkov îl găseşte aşezat maiestuos pe pat, îmbrăcat cu tunica, pe care îi sunt prinse toate decoraţiile. Unicul său ochi străluceşte de bucurie, dar nu-i vine să creadă că cei o sută de mii de francezi au plecat:

— Povesteşte-mi, prietene! – exclamă el.

— Napoleon a părăsit cu adevărat Moscova? Spune-mi repede, nu mă chinui.

Ofiţerul îşi repetă relatarea. Bătrânul se întoarce atunci „spre icoana Mântuitorului" şi strigă:

— Doamne Dumnezeule, ai auzit, în sfârşit, rugăminţile noastre. Din această clipă, Rusia e mântuită.

Kutuzov avea de ce-i mulţumi Mântuitorului. Napoleon rămăsese treizeci şi două de zile la Kremlin, iar în acest timp mareşalul reuşise să adune optzeci şi cinci de

mii de infanterişti şi treizeci şi cinci de mii de cavalerişti, fără a mai vorbi de două sute de mii de miliţieni, ţinuţi în rezervă. Aflând, tot atât de târziu, că Napoleon se îndrepta spre Kaluga – pentru a lua apoi, după toate probabilităţile, drumul spre Smolensk, unde se părea, de bună seamă, că vrea să ierneze –, Kutuzov hotărăşte să bareze cu o parte din forţele sale, întrucât îi lipseşte timpul pentru a aduna mai multe, calea Marii Armate. El îşi alege o poziţie puternică, dincolo de Malo-Iaroslaveţ, şi speră, poate, ca prin simpla prezenţă a armatei ruse să-l împingă pe împărat pe vechiul drum al Smolenskului, străbătut deja de francezi la venire şi care, fiind total pustiit, ar însemna pieirea Marii Armate. Acum nu mai e Napoleon acela care impune voinţa sa adversarilor…

La 24 octombrie, împăratul s-a oprit la doi kilometri de Malo-Iaroslaveţ, într-o izbă dărăpănată, a cărei unică încăpere, murdară şi întunecoasă ca toate izbele, a fost despărţită în două printr-o pânză. Acolo îşi face intrarea Bessieres la orele 11 seara. El a cercetat cu grijă poziţia ruşilor şi conchide:

— Este inatacabilă.

Poate, cel mult, va putea fi ocupat Malo-Iaroslaveţ, dar după aceea zăvorul va fi închis…

— Aţi văzut bine? – întreabă împăratul.

— Este adevărat? Răspundeţi de aceasta?

Bessieres este pe deplin convins:

— Trei sute de grenadieri în acest loc ar fi de ajuns ca să oprească o armată!

Ségur îl vede pe Napoleon încrucişându-şi braţele cu o înfăţişare consternată şi lăsând capul în jos. Iată-l copleşit: armata lui e victorioasă, iar el e învins! Calea îi este tăiată, manevra dejucată. Kutuzov, un moşneag, un scit, l-a avertizat! El nu se poate plânge de steaua sa!… Drumul spre Malo-Iaroslaveţ nu era oare liber încă ieri? Nu se poate spune deci că n-a avut o şansă. Să fie oare vinovat el însuşi că n-a ştiut s-o folosească?

Oraşul Malo-Iaroslaveţ este, totuşi, cucerit şi recucerit. În cele din urmă, Eugen rămâne stăpân pe

situaţie. Dar bătălia – lupta de la Kaluga – a costat şapte sute de morţi! împăratul şovăie… Trebuie oare să continue? Să încerce să pună mâna pe poziţia „inatacabilă”? Pentru prima oară, el se simte învins înainte de a lupta. Generalul Delzout a vrut să dea de mâncare oamenilor săi înainte de bătălie şi brigada sa a ajuns cu întârziere pe teren. Napoleon se agaţă de acest pretext şi exclamă, căutând un ţap ispăşitor:

— Iată ce înseamnă să ajungi cu o oră prea târziu!

Apoi se întoarce spre Caulaincourt:

— Începe să devină grav. Îi bat mereu pe ruşi, dar nu ajung la niciun rezultat.

După un sfert de oră de tăcere şi de plimbare încolo şi încoace prin izba cea prăpădită, împăratul continuă:

— Vreau să mă conving eu însumi dacă inamicul este în poziţie sau în retragere, aşa cum totul pare să indice. Acest afurisit de Kutuzov nu mă va face să pornesc la bătălie. Aduceţi-mi caii, plecăm!

E ora patru dimineaţa când Napoleon încalecă, fără a ţine seama de avertismentul ofiţerului său de ordonanţă – prinţul de Arenberg –, care îi semnalează prezenţa unor cazaci între avanposturi şi cartierul general.

Soarele zilei de 25 octombrie începe să se arate, străpungând ceaţa groasă. împăratul galopează, urmat doar de câţiva ofiţeri. Deodată se aude un strigăt puternic: „La arme!” Şase mii de cazaci, sub comanda hatmanului Platov, atacă. Avangarda lor îl împresoară deja pe împărat: „Am fost avertizaţi numai de strigătele lor şi eram amestecaţi cu unii dintre ei înainte de a-i fi observat”.

— Opriţi-vă, sire – strigă Rapp –, sunt cazacii!

— Ia vânătorii din pichet – îi ordonă Napoleon – şi porneşte înainte!

Vânătorii nu sunt decât vreo doisprezece… Dar în curând escadroanele de serviciu vin în goană şi îi degajează pe împărat, pe Caulaioncourt şi pe Berthier. Toţi trei îşi luaseră deja săbiile în mâini.

După ce alarma a trecut, Napoleon râde împreună cu Murat. Era cât pe ce să fie prins! Dar momentul rămâne

critic. Bătălia de la Kaluga nu reprezintă în niciun caz o victorie, indiferent ce ar spune despre aceasta buletinul nr. 27. Ruşii însă o consideră, pe bună dreptate, ca o înfrângere a inamicului, căci bătălia i-a împiedicat pe francezi să ocupe poziţia deţinută de Kutuzov şi să coboare spre provinciile fertile, care le-ar fi permis să se îndrepte spre Smolensk hrănind, totodată, Marea Armată. Pentru Kutuzov, evenimentul e un pas înainte spre victorie.

Pentru o ultimă oară, Napoleon îşi pune întrebarea: Ce să facă? După noi ezitări, împăratul, în dimineaţa de 26 octombrie, hotărăşte să se întoarcă spre nord pentru a ajunge din nou la drumul mare ce duce de la Moscova spre Smolensk. Acest drum este, poate, păzit de numeroase posturi franceze, dar aici nu se va găsi niciun fel de hrană pentru oameni şi pentru cai…

Kutuzov prevăzuse aceasta.

Cumplita retragere începe cu adevărat la 27 octombrie, în timp ce francezii se îndreaptă spre nord. În acea dimineaţă, armata s-a deşteptat sub un strat gros de zăpadă.

În 28, trupele napoleoniene, care nu au cu ele decât provizii pentru cincisprezece zile, cantonează în jalnicele case de lemn de la Mojaisk. Joi 29, împăratul străbate câmpul bătăliei de pe râul Moscova, unde mulţi morţi nu au fost îngropaţi. Priveliştea este infernală. Nori de corbi sunt stăpânii terenului. Deodată, împăratul se opreşte îngrozit: un rănit francez a supravieţuit în mijlocul acestei împărăţii a viermilor. La vederea lui Napoleon, el înaintează de-a buşilea şi îi reproşează „tot ce îndurase în această crudă părăsire. El continuă blestemând războiul şi gloria şi prezicându-i împăratului că va fi şi el părăsit şi uitai”…împăratul se mulţumeşte doar să se întoarcă spre ofiţerii săi:

— Acest nefericit să fie pus într-o trăsură şi să i se dea toate îngrijirile.

Marşul reîncepe pe drumul Smolenskului, unde până şi paiele ce acopereau izbele fuseseră devorate încă la

venire! Trupele imperiale încep să fie hărţuite de cele douăzeci de regimente de cazaci ale lui Platov, care, urmând un alt drum – cel pe care voise să-l ia împăratul –, găsesc din belşug alimente şi furaje, făcând fără încetare incursiuni pe traseul urmat de Marea Armată. Este faimosul „marş paralel44 voit de Kutuzov. Pretutindeni, ţăranii s-au înarmat şi însoţesc armata regulată. În fiecare noapte, împăratului i se aşterne patul îndărătul unor mici palisade fortificate, un fel de locuri de popas create pentru poştă.

La Gjatsk sunt găsite, sub paza a doi valeţi, rămăşiţele unui convoi venit din Franţa, destinat casei împăratului. Se distribuie soldaţilor ceea ce cazacii au catadicsit să dispreţuiască: vinurile Clos-vougeot şi Chambertin, ce urmau să fie servite la masa imperială, sunt împărţite trupei… La 30 octombrie, armata abandonează alte furgoane, ai căror cai se prăbuşesc extenuaţi. Animalele care nu aveau potcoave cu crampoane nu reuşesc să se mai ridice… în fiecare clipă – ne spune secretarul împăratului – cădea câte unul şi, în timp ce era ajutat să se ridice, cădeau alţi doi. În viaţa mea n-am mai văzut ceva atât de jalnic44. Cazacii, oboseala, foamea, viscolele, vântul îngheţat, poleiul au şi venit de hac nu numai convoiului extraordinar tras după el de „tribul44 napoleonian, ci şi multor combatanţi. Şi adevărata iarnă încă nu a început.

„Inamicul fuge – scrie Raievski într-o scrisoare inedită, păstrată la Muzeul de istorie de la Moscova.

— Drumul este presărat de morţi şi de muribunzi doborâţi de foame, care sunt ucişi. Zilnic se iau prizonieri: ofiţeri, generali. Soldaţi, foarte rar, căci aceştia sunt măcelăriţi. După toate grozăviile pe care le fac şi pe care le-au făcut, omenia şi-a pierdut drepturile…” După părerea apărătorului *Marii Redute* de la Borodino, ai mata rusă poate de acum încolo să-şi încrucişeze braţele: acum „treaba44 va fi dusă la bun sfârşit „numai de cazaci…”

La 31 octombrie, împăratul soseşte la Viazma. Va rămâne aici două zile. Kutuzov se află în apropiere şi ar

putea nimici armata franceză. Dar, în pofida rugăminţilor statului său major, el se teme încă de geniul lui Napoleon. Credincios sistemului său, preferă „să meargă paralel cu inamicul”.

Unităţi întregi de cavalerie mărşăluiesc deja pe jos. Mizeria se abate asupra armatei. Război necruţător. A supravieţui – nimic altceva nu mai contează! Pot fi văzuţi oameni ucigându-se unii pe alţii pentru o ciozvârtă de came de cal. Lipsiţi de hrană, prizonierii ruşi nu mai pot înainta. Sunt masacraţi sfârâmându-li-se capetele sau cu focuri de armă. În timpul atacurilor, cei rămaşi în viaţă trebuie să se arunce cu faţa în zăpadă, iar dacă vreunul ridică capul, este ucis fără cruţare.

De mutilaţii şi răniţii de la Borodino se debarasaseră de mult. Aceste sărmane. poveri inutile fuseseră îngrămădite în căruţe sau pe afeturi; intenţionat, unii conducători biciuiau caii, făcându-i să gonească de-a lungul şleahurilor. Nefericiţii răniţi – în cea mai mare parte amputaţi – care cădeau din căruţe erau părăsiţi…

La 6 noiembrie, cerul se întunecă, nori groşi se lasă asupra pământului; viscolul se dezlănţuie, în timp ce fulgi enormi de zăpadă se abat cu nemiluita peste solul îngheţat.

Iarna rusească îşi face astfel intrarea triumfală.

Termometrul coboară sub 22 de grade. „Buzele ni se lipeau – va relata sergentul Bourgogne –, interiorul nasului său, mai degrabă, creierul ne îngheţa; parcă mergeam în mijlocul unei atmosfere de gheaţă”. La 10 noiembrie, după trecerea dificilă a unui afluent al Niprului, Napoleon vede, cu ajutorul binoclului, roiuri de cazaci apropiindu-se de prizonierii francezi pe care-i luaseră, dezbrăcându-i şi lăsându-i să moară goi pe nişte troiene de zăpadă.

Larrey o vede pe soţia unui colonel, îmbrăcată într-o şubă de jder şi de satin alb, vârându-şi mâinile în burta unui cal mort pentru a-i devora ficatul. Neavând cuţit, „ea intră chiar cu capul în măruntaiele animalului”.

Supravieţuitorii – se foloseşte deja acest cuvânt – se îndreaptă spre Smolensk ca şi când s-ar apropia de

pământul făgăduinţei. Acolo vor găsi case încălzite! Vor putea să doarmă, să mănânce, să se spele, să se îmbrace cu veşminte curate!

Şi iată, în sfârşit, oraşul! în afară de gardă, care îşi menţine rândurile, ceilalţi aleargă spre zidurile roşii şi înalte ale Smolenskului, ocupate de o mică garnizoană franceză, dar porţile rămân închise. Mulţimea dezordonată, figurile scofâlcite, înnegrite de pământ şi de fum, uniformele în zdrenţe, veşmintele bizare, toţi aceşti oameni îmbrăcaţi în şube de satin trandafiriu sau liliachiu provoacă spaimă. În sfârşit, după o lungă aşteptare pe malurile Niprului – vechiul Boristhene –, nefericiţii pot pătrunde în oraş. Distribuitorii de alimente nu oferă raţii decât ofiţerilor de unităţi care mai sunt constituite. Ceilalţi – două treimi din armată –, cei care nu mai au ofiţeri, care n-au idee măcar unde se află regimentele lor, precum şi numeroşii servitori ce-i însoţesc pe combatanţi se răspândesc pe străzi, sperând că vor putea jefui oraşul. „Dar pretutindeni – va relata Ségur –, cai disecaţi până la oase le anunţă foametea; pretutindeni, uşile şi ferestrele caselor, sfărâmate şi smulse, au slujit la alimentarea focurilor în bivuacuri; ele nu le mai oferă niciun adăpost; nici cantonamente de iarnă pregătite, nici lemne; bolnavii şi răniţii rămân în stradă, în căruţele care i-au adus”. împăratul stă cinci zile la Smolensk, într-o casă frumoasă din Piaţa Novaia. El e cuprins de o nemărginită furie împotriva celor de la intendenţă, însărcinaţi să concentreze provizii în oraş. Dar spectacolul pe care-l are în faţa ochilor nu este de ajuns. Ştiri proaste îl asaltează: Vitebskul este în mâinile ruşilor. Eugen şi-a pierdut două treimi din artilerie. Brigada Augereau a fost nimicită. Armata ruso suedeză a lui Wittgenstein pare a intenţiona să facă joncţiunea cu forţele lui Ciciagov şi să taie retragerea celei pe care «nimeni nu se mai încumetă s-o numească Marea Armată. Napoleon trebuie să părăsească Smolenskul şi să meargă spre îndepărtata Vilna nu prin Vibebsk, ca la venire, ci prin Orşa şi Bobor, pentru a nu avea înaintea sa cele «două armate inamice, dispunând

una de patruzeci şi cinci de mii de oameni, cealaltă de treizeci şi cinci de mii, reţinute încă de corpurile de armată ale lui Victor şi Oudinot. Mai erau şi cei şaizeci de mii de soldaţi ai lui Kutuzov, care continuă să se ţină scai de Napoleon şi care ar putea desăvârşi încercuirea. Dar noul drum ales îi va obliga pe francezi să treacă Berezina, un afluent al Niprului lung de cinci sute şi ceva de kilometri, devenit celebru prin trecerea lui de către Carol al XII-lea… Totuşi, nu au nicio alternativă. Aceasta este singura speranţă ce le rămâne pentru a *trece*!

În dimineaţa de 14 noiembrie, împăratul se pregăteşte să părăsească Smolenskul. Termometrul arată 20 de grade sub zero. E încă noapte. Napoleon şi-a schimbat ţinuta legendară, îmbrăcând o şubă poloneză cu garnitură de jder. Pe cap poartă o căciulă de catifea verde garnisită cu blană, de care atârnă un ciucure de aur; această tocă este ciudat fixată cu două panglici negre legate sub bărbie. Soţia regizorului de la teatrul din Moscova îl priveşte „ca fulgerată de o prevestire sinistră la vederea acestor panglici de culoare lugubră; împăratul nu mai poartă pe cap acea pălărie-talisman care părea să-i ocrotească fruntea şi geniul”. Ea stă aşezată pe un afet de tun, ţinându-şi în braţe băieţaşul, care plânge de frig:

— Suferiţi mult, nu-i aşa, doamnă?… Dar, curaj, o să vă revedeţi soţul şi am să vă despăgubesc pentru nenorocirile îndurate.

— Sire – răspunde ea –, în această clipă, bunătatea voastră mă face să le uit.

„Atunci el a mângâiat cu degetele sale dolofane şi bine făcute obrazul băiatului meu şi s-a îndepărtat oftând…”

Totul e la un pas de a fi nimicit marţi 17 noiembrie, nu departe de Krasnoie, de către armata lui Kutuzov. Dar vechea gardă îi împiedică pe cei treizeci sau patruzeci de mii de ruşi să-i prindă în menghină pe supravieţuitorii Marii Armate. Fanfara lor cântă: *Unde poate fi mai bine decât în sânul familiei*? Dar împăratul întrerupe cântecul, strigând:

— Cântaţi mai bine: *Să veghem la salvarea imperiului*!

Bătrânii bombănitori, mergând în pas de paradă, îl urmează pe Napoleon, care înaintează pe jos, ţinând în mână un baston cu vârful de fier. Trebuie să citim relatarea lui Denis Davîdov, care luptă în rândurile armatei lui Kutuzov: „Vechea gardă, în mijlocul căreia se află însuşi Napoleon, se apropie… încăâecăm şi ne postăm în apropiere de drum. Zărind cetele noastre zgomotoase, inamicul îşi încarcă puştile şi îşi continuă eu semeţ le marşul, fără a grăbi pasul. Toate strădaniile noastre de a desprinde măcar un singur soldat din aceste rânduri strânse rămân zadarnice: oamenii, ca tăiaţi în piatră, dispreţuiesc toate tentativele noastre şi rămân neatinşi. Nu voi uita niciodată pasul degajat, sigur de sine şi aerul ameninţător al acestor războinici încercaţi, care au cunoscut toate chipurile morţii. Cu căciulile lor de blană, cu uniformele albastre şi curelele albe, cu penajele şi epoleţii lor roşii, parcă ar fi nişte maci răsăriţi pe o câmpie de zăpadă. Cazacii noştri au obiceiul de a galopa în jurul inamicului, smulgându-i din bagajele şi tunurile rămase în urmă şi încercuind companiile împrăştiate sau răzleţe. Dar aceste coloane rămân de neclintit. Zadarnic coloneii, ofiţerii, subofiţerii sau simplii cazaci se năpustesc asupra lor: coloanele înaintează unele după altele, alungându-ne cu focuri de armă şi bătându-şi joc de raidurile noastre inutile… Garda lui Napoleon trece printre cazacii noştri aşa cum trece o corabie înarmată cu o sută de tunuri printre lotcile unor pescari”.

La 18 noiembrie, ajungând la Dubrovna, Napoleon se instalează în castelul prinţesei Liubomirskaia. împăratul e neliniştit. Nu are nicio veste de la mareşalul Ney, care comandă ariergarda:

— Aş da cele trei sute de milioane de franci aur pe care îi am în pivniţele de la Tuilerii, numai să-l salvez.

Neîncetat, el întreabă dacă se ştie ceva… Şi, cu moartea în suflet, îşi continuă chinuitorul drum. Batalionul din vechea gardă aflat de serviciu la „palat” era cât pe ce

să fie surprins de cazaci. Napoleon e înspăimântat la acest gând şi chiar de a doua zi, la o leghe de Dubrovna, ordonă să se formeze careul. Cu un glas aproape epuizat, el strigă:

— Grenadieri şi vânători din garda mea, sunteţi martori ai dezorganizării armatei. Dacă veţi imita acest funest exemplu, totul va fi pierdut. Salvarea armatei e în mâinile voastre; veţi îndreptăţi buna părere pe care o am despre voi. Nu numai că ofiţerii trebuie să menţină o disciplină severă, dar e necesar ca şi soldaţii să exercite între ei o riguroasă supraveghere şi să-i pedepsească ei înşişi pe cei cares-ar îndepărta de rânduri. Mă bizui pe voi. Juraţi că nu vă veţi părăsi împăratul!

Într-un singur glas, „bombănitorii11 strigă:

— Trăiască împăratul!

Seara, ei intră în Orşa cu muzica în frunte. Nu mai sunt decât şase mii de oameni! Şase mii din treizeci şi cinci de mii. Eugen nu mai are decât o mie opt sute de soldaţi din patruzeci şi două de mii! Davout comandă patru mii de combatanţi, rămăşiţele unei armate de şaptezeci de mii de oameni! Mareşalul a pierdut el însuşi totul şi e hămesit. Se aruncă asupra unei pâini oferite de un camarad de arme şi o devorează. I se întinde o batistă ca să-şi poată şterge faţa acoperită de promoroacă…

Şi cumplitul marş reîncepe. Termometrul a coborât sub 28 de grade. De acum încolo, în fiecare dimineaţă, în jurul bivuacurilor vor rămâne cadavre îngheţate, acoperite de zăpadă; în fiecare dimineaţă, supravieţuitorii se pun cu greutate în mişcare şi vor îngroşa numărul celor rămaşi în urmă, hoardă sporită încet-încet şi de resturile de unităţi din care ofiţerii şi subofiţerii au dispărut cu totul. „Mai îngrozitor ea orice – va spune unul dintre combatanţi – erau cele şaisprezece ore de noapte, care trebuiau petrecute în bivuacuri, în mijlocul ninsorii, cel mai adesea fără mâncare şi fără foc11. În momentul părăsirii bivuacului se puteau vedea oameni care se ridicau cu picioarele tremurânde, cu corpul aplecat înainte şi care apoi cădeau pentru a nu se mai ridica. „Moartea – va istorisi un martor – se anunţa prin simptome ciudate; unul

îţi ieşea înainte cu privirea veselă, cu chipul luminat şi îţi strângea mâna cu efuziune: era un om pierdut. Altul te privea întunecat, gura lui rostea cuvinte de indignare şi de desperare: şi acesta era un om pierdut11. Mulţi sunt cei care şi-au şi aruncat armele, mâinile lor goale nemaiputând atinge fierul îngheţat „fără a simţi o durere ascuţită, asemănătoare cu durerea pe care ţi-o provoacă un cărbune aprins11.

La 20 noiembrie, la Baranoe, împăratul încearcă o mare bucurie: mareşalul Ney, despre care se credea că e definitiv pierdut, s-a putut realătura armatei. Dar în aceeaşi zi Napoleon află că podul de la Borisov, pe Berezina, străjuit de o mie două sute de polonezi, a fost recucerit de ruşi. Retragerea este tăiată! Trebuie deci să se pregătească să străpungă şi să respingă frontul inamic!

— De astă dată – îi spune el lui Caulaincourt – nu va exista salvare decât pentru viteji. Da, că trecem Berezina, sunt stăpân pe situaţie, căci cele două corpuri proaspete pe care le voi găsi aici – trupele lui Victor şi Oudinot – împreună cu garda sunt de ajuns pentru a-i bate pe ruşi. Dacă nu se poate trece, ne vom trage câte un glonte de pistol. Vedeţi, împreună cu Duroc, ce se va putea lua în cazul când vom fi nevoiţi să efectuăm o străpungere peste câmpuri, fără trăsuri. Trebuie să fim dinainte pregătiţi să distrugem totul, ca să nu lăsăm trofee inamicului. Aş prefera să mănânc cu degetele în tot restul campaniei decât să las ruşilor măcar o furculiţă cu blazonul meu. Înţelegeţi-vă cu Duroc pentru tot ceea ce se referă la serviciul meu, dar fără a vorbi despre aceasta cu nimeni altcineva. Eu n-am vorbit decât cu el şi cu dumneavoastră. Trebuie să vă asiguraţi ca armele mele şi ale voastre să fie în bună stare, căci va trebui să ne batem.

Vehiculelor care nu mai pot fi trase li se dă foc. Se dă foc şi la o parte din echipajele imperiale, până şi furgoanelor conţinând arhivele, pentru a înhăma cât mai mulţi cai valizi la tunuri şi la chesoane. La 22 noiembrie, împăratul semnează acest ordin de zi: „Bagajele vor fi reduse. Orice general sau ofiţer de administraţie care are

mai multe trăsuri va arde jumătate din ele şi va remite caii parcului de artilerie”.

La 23 noiembrie orele şaisprezece, împăratul soseşte la Bobr şi ordonă formarea a patru companii de gărzi de onoare, alcătuite din toţi ofiţerii de cavalerie care mai au cai. Generalii de divizie vor fi căpitani sau locotenenţi, generalii de brigadă – sublocotenenţi. Sunt aruncate în flăcări acvilele tuturor corpurilor, emblemele pe care împăratul le acordase soldaţilor săi pe câmpul de la Boulogne. „Ce privelişte a fost arderea acvilelor!” – exclamă Constant relatând scena. La 24 noiembrie, pentru prima oară, Napoleon îi mărturiseşte Mariei-Luiza că lucrurile nu mai merg chiar atât de bine: „Dragă prietenă, nu am veşti de la tine de multe zile, căci drumul a fost interceptat, dar mâine sau mai târziu le voi primi pe toate o dată. E frig…”

Într-adevăr, curierii din Franţa nu mai pot trece, totuşi, împăratul e însetat de noutăţi…

De la 6 noiembrie, Napoleon aflase printr-o ştafetă venită din Franţa, care trecuse ca prin minune printre cazaci, despre afacerea Malet. Lucrurile se petrecuseră la Paris în 23 octombrie. Dintr-o casă de sănătate de la Paris, unde se afla închis din măsuri de securitate, în urma altor două comploturi înăbuşite în faşă, generalul Malet organizase cea mai frumoasă conspiraţie din istorie. De astă dată, urzeala lui era incomparabil mai ingenioasă decât cele precedente. El concepuse proiectul ca, după evadarea sa din sanatoriu, îmbrăcându-şi vechea uniformă, să se prezinte trupelor din garnizoana Parisului, anunţându-le moartea lui Napoleon, „lovit de un glonte în faţa Moscovei”. Cu ajutorul unor false ordine şi pretinse *senatusconsulturi*, emise de un inexistent nou guvern, el intenţiona să antreneze soldaţii spre prefectura de poliţie, primărie, statul-major, ministere.

Dar cu ce complici?

În această privinţă, Malet avusese o idee genială: trebuia să creeze complici fără voie, adică să aleagă duşmani ai imperiului, să-i facă să creadă în moartea lui

Napoleon şi în crearea unui nou guvern. Unde avea să-i găsească? În închisoare, fireşte! Malet s-a gândit, în primul rând, la generalul Victor Fanneau de Lahorie, deţinut la închisoarea La Force pentru complicitate în conspiraţia lui Moreau. Urma să-i fie alăturat un alt deţinut, generalul Guidal, acuzat că ar fi vrut să vândă englezilor Toulonul pentru treizeci de mii de franci…

Acesta era planul, şi totul mersese ca pe roate! însoţit de doi acoliţi neînsemnaţi şi naivi, deghizaţi unul în comisar de poliţie, celălalt în aghiotant, Malet se prezentase în ziua de 23 octombrie orele trei dimineaţa la cazarma Popincourt, unde lucrurile se desfăşuraseră fără nicio dificultate. Napoleon fiind mort, niciun ofiţer nu s-a gândit că Napoleon al II-lea devenea automat împărat al francezilor. Fără cea mai mică mirare, Malet a fost însoţit până la închisoarea La Force pentru a-i elibera pe Lahorie şi Guidal. Cei doi generali, uluiţi şi neînţelegând nimic din această eliberare neaşteptată, s-au pomenit la grefa închisorii în prezenţa lui Malet. Acesta se aruncă în braţele lui Lahorie, pe care nu-l văzuse de optsprezece ani, şi ceru să-i fie prezentat Guidal, pe care nu-l cunoştea. Fără a mai zăbovi, el îi puse la curent. Odată trecut momentul primei surprize, Malet îi anunţă că aveau ordin să-i aresteze pe ministrul Savary, pe prefectul Pasquier, pe Desmarets, şeful Siguranţei, pe prinţul arhicancelar Cambaceres şi pe ministrul de război Clarke. Guidal şi Lahorie nu au părut de loc speriaţi de un atare program. Moartea lui Napoleon îi scotea din închisoare şi era foarte firesc ca noul guvern să-i utilizeze fără întârziere – nu erau ei oare duşmani ai regimului? Şi apoi, câte nu se văzuseră începând din 1792!

— Am crezut că retrăiesc un 18 brumar – va declara Lahorie – şi l-am urmat pe Malet aşa cum îl urmasem pe Bonaparte.

O oră mai târziu, Pasquier, Savary şi Desmarets, fără a protesta, luau locul celor doi generali în închisoarea La Foree. N-a fost cazul nici măcar să-l trimită la închisoare pe contele Frochot, prefectul. Acesta, după ce cu o infinită bunăvoinţă lăsase să fie ocupată primăria, se apucase de

îndată să pregătească o sală în care să se întrunească „noul guvern”!

Astfel, conspiraţia şi-a urmat cursul, condusă de oameni care, necunoscându-i secretul, îşi jucau rolul cu atât mai natural... Mecanismul era pornit, şi bine pornit! La cazarma Minimes şi la cazarma Courtille au sosit ştafete de la cazarma Popincourt, aducând documente semnate de Malet, care ordonau regimentelor să ia armele şi să ocupe, în numele noii puteri, Palais-Royal, Banca Franţei, Senatul, Trezoreria, principalele bariere ale Parisului, în timp ce grosul trupelor trebuiau să se maseze în Piaţa Vendôme, unde Malet hotărâse să acţioneze el însuşi... Cu toţii s-au supus, chiar şi colonelul Rabbe, comandantul gărzii Parisului! Pe scurt, la orele nouă şi patruzeci şi cinci dimineaţa, în această zi de vineri 23 octombrie, Malet pusese stăpânire pe trei sferturi din Paris. După încarcerarea ministrului de război şi a lui Cambaceres, nu-i mai rămânea decât să se ducă la Saint-Cloud pentru a o aresta pe împărătească şi pe regele Romei!

Fapt surprinzător, singurul om care în acea zi a jucat prost rolul pe care el însuşi şi-l atribuise a fost generalul Malet. În Piaţa Vendôme, la statul-major, el à l’ost arestat de adjutantul comandantului pieţei şi de şeful său de statrnajor, care-l cunoşteau foarte bine şi ghiciseră adevărul din clipa în care el şi-a făcut apariţia în biroul lor. Lahorie şi Guidal au fost şi ei înhăţaţi foarte repede, dar conspiraţia, deşi decapitată, a continuat, totuşi, să se desfăşoare cu antren. Trupele puse în mişcare de Malet continuând să acţioneze, au urmat o serie de neînţelegeri, şi afacerea s-a transformat într-o farsă[18]. Au fost, totuşi, condamnaţi la moarte Malet şi mai mulţi dintre complicii săi involuntari, a căror vină era că uitaseră de existenţa regelui Romei şi că nu se gândiseră să strige: „Împăratul a murit! Trăiască împăratul!” Aşa cum va spune cu naivitate prefectul Frachot, pe care s-au mulţumit doar să-l scoată din slujbă:

18 Vezi Le Grand Si'ele de Paris, do acelaşi autor, în aceeaşi editură.

— Al dracului regele ăsta al Romei, niciodată nu-ţi vine în minte!

Şi, în timp ce Napoleon mărşăluieşte în mijlocul supravieţuitorilor tragediei, tocmai această uitare îl doare mai mult decât orice. Trebuie să recunoască evidenţa: revoluţia a lichidat şi principiul monarhiei ereditare. Acest om evadat dintr-o casă de sănătate, cu abila lui conspiraţie de operetă, a reuşit să zdruncine regimul!

GROAZA
ÎN RĂZBOI, UN MARE DEZASTRU
INDICA ÎNTOTDEAUNA UN MARE
VINOVAT.
Napoleon

Aliniaţi pe partea dreaptă a drumului ce duce la Borisov, orăşel situat pe malurile Berezinei, cei douăzeci de mii de oameni ai mareşalului Victor aşteaptă Marea Armată. Corpul de rezervă al lui Victor – Corpul II –, ca şi cel al lui Oudinot – Corpul IX – nu înaintaseră până la Moscova. Napoleon le dăduse întâlnire pe ţărmul Berezinei, pentru a acoperi retragerea atunci când se va trece râul pe podul de la Borisov.

Soldaţii lui Victor sunt într-o perfectă ordine. Desigur, au luptat cu sorţi schimbători împotriva ruşilor lui Wittgenstein, desigur, după o scurtă acalmie, gerul este din nou foarte aspru, dar la Smolensk ei s-au hrănit bine şi, ulterior, aprovizionarea lor n-a fost prea defectuoasă. Artileria şi cavaleria mareşalului Victor, ca şi ale lui Oudinot sunt încă superbe şi vor st-îrni admiraţia lui Caulaincourt. Generalii şi ofiţerii, pe cai buni, îşi au încă toate echipajele „şi se bucură de toate plăcerile vieţii pe carele. poate oferi o. campanie”.

Ei aşteaptă.

Deodată, în faţa privirilor lor stupefiate şi îngrozite apare o adunătură de stafii îmbrăcate în zdrenţe, într-un hal de nedescris. Cu chipuri descărnate, năpădite de barbă, cu privirile fixe, cu picioarele învelite cu paie, înfăşurate, în cârpe, ei mărşăluiesc în tăcere, ca nişte prizonieri. Şi printre ei, cu un băţ în mână, păşeşte

stăpânul… Urmează vehicule disparate, supraîncărcate de răniţi şi trase de nişte umbre de cai.

Această hoardă este Marea Armată.

Soldaţii mareşalului Victor, cu respiraţia tăiată de milă, cu ochii plini de lacrimi, privesc cum se perindă încet prin faţa lor aceste imagini ale cumplitului dezastru.

Atât pe malul drept al Berezinei, cât şi pe cel stâng – de partea unde se află Napoleon –, o sută douăzeci de mii de ruşi urmează să facă joncţiunea şi pregătesc lovitura de graţie. Desigur, armatele lui Ciciagov, Wittgenstein şi Kutuzov au îndurat şi ele teribilul frig, dar marşul inamicului n-a fost îngreuiat de soldaţii rămaşi în urmă şi de unităţi în debandadă. Napoleon nu poate conta decât pe cei cinci sau şase mii de ostaşi din gardă, pe cei douăzeci de mii de soldaţi aduşi de Victor şi de Oudinot şi pe mănunchiul de polonezi ai lui Dombrowski, care s-au retras după cucerirea orăşelului Borisov. E greu să încerce cineva să numere câţi combatanţi din Marea Armată – cu excepţia gărzii – mai sunt în stare să ţină în mână o puşcă. În niciun caz nu există mai mult de trei mii de oameni înarmaţi şi disciplinaţi, sub ordinele lui Ney şi Davout. Cât despre regele Murat, care începuse campania în fruntea a cincizeci de mii de călăreţi, de multă vreme majoritatea cailor lui fuseseră mâncaţi sau înhămaţi la tunuri!

O sută douăzeci de mii de oameni gata să se năpustească asupra a 26.000 – 30.000 de combatanţi flămânzi, rebegiţi de frig şi asupra a 40.000 de oameni ce se târăsc în dezordine, aproape muribunzi, 40.000 de bolnavi cu membrele degerate! Pare imposibil ca Marea Armată, înghesuită într-un spaţiu de cincisprezece leghe pătrate, să reuşească să scape!

— Mă îndoiesc – a exclamat Voronţov – ca acest monstru de Napoleon să poată evita moartea sau captivitatea!

În seara de 25 noiembrie, Napoleon se instalează la ferma „Vechiul Borisov”, unde locuieşte baronul Korsaeh, intendentul prinţilor Radziwiłł. Casa a fost distrusă în timpul ultimului război; pe grinzile ei se mai puteau citi,

după cât se pare, numele pe care unii membri ai suitei imperiale la încrustaseră cu cuţitul…

Apoi, Napoleon, însoţit de Caulaineourt, se apropie de acea parte a podului de la Borisov care n-a fost aruncată în aer. Podul fusese distrus în trei locuri1.

Cei doi bărbaţi se opresc în faţa primei spărturi. Sub ei se rostogoleşte şuvoiul întunecat al Berezinei, ale cărei ape – neprinse încă de ger – poartă la vale nişte sloiuri enorme. Insuliţe joase împart râul în mai multe braţe, iar malurile mlăştinoase fac ca distanţa ce trebuie străbătută să fie mai mare de şapte sute de metri. În faţa lor, pe malul drept – spre drumul ce duce actualmente la gara Borisov –, bateriile amiralului, Ciciagov ţin sub focul lor amplasamentul vechiului pod. Desigur, dacă e să-i dăm crezare lui Ségur, tunurile gărzii le-ar fi putut neutraliza, dar un duel de artilerie ar fi pricinuit noi pierderi şi ar fi stânjenit acţiunea pontonierilor! Aşa că nu poate fi vorba de a reconstrui podul şi de a trece râul în acest loc. Trebuie deci să se caute un vad, tot agitându-se la Borisov şi mai la vale, spre Ukşolda, pentru a-i face pe ruşi să creadă – că francezii se pregătesc să repare podul distrus, şi, totodată, să se organizeze o altă trecere în josul râului, spre Nipru.

Trebuie găsit un vad! Şi repede, căci timpul nu aşteaptă! Dacă amiralul Ciciagov se mulţumeşte să-i observe pe francezi, Wittgenstein, în schimb, poate dintr-o clipă în alta să atace cu violenţă corpul de armată al lui Victor, în timp ce Kut-uzov are posibilitatea să pornească la asaltul atât al ariergărzii cât şi al flancului stâng al Marii Armate sau, mai bine zis, a ceea ce a mai rămas din ea.

Atunci intervine o întâmplare miraculoasă. Genera

— 1 El nu va fi reconstruit. Un alt pod i-a luat locul, cu douăzeci de metri mai la vale, dar încă se mai zăresc sub apă caprele arse ale podului incendiat la 23 noiembrie 1812.

lui Corbineau, găsind târguşorul Borisov ocupat de ruşi, înaintează cu brigada sa fantomă în susul ţărmului împădurit al râului şi se ascunde în desiş. În pădure, el

întâlneşte un ţăran lituanian al cărui cal este ud până la piept. Există deci în acest sector un vad. Ţăranul – de voie sau de nevoie – acceptă să-l conducă pe general într-un loc situat cu cinci leghe mai sus de Borisov, în faţa satului Studianka şi în dreptul cătunului Bici. Acolo, deşi malul drept e mlăştinos – actualmente el a fost asanat şi plantat cu arbori –, se poate traversa într-adevăr Berezina, puţin mai largă decât strada Regală din Paris, intrând în apă numai până la subsuori. Corbineau intră curajos în apa îngheţată, pierde şaptezeci de călăreţi, pe care-i ia curentul, dar cea mai mare parte a brigăzii sale reuşeşte să pună piciorul pe ţărmul drept al râului. Aşadar, e posibil să se construiască în acest loc punţi pe capre. Napoleon ordonă imediat generalului genist Eble şi generalului Dode, comandantul geniştilor mareşalului Victor, să se apuce de lucru, în timp ce ruşii vor fi mai departe „distraţi” în faţa orăşelului Borisov.

Începând din noaptea de 25 spre 26 noiembrie, patru sute de pionieri se află la fâţa locului şi, complet goi, în apă până la umeri, încep să construiască capre şi să le instaleze în albia clisoasă a Berezinei, fără a ţine seama de sloiurile purtate de râu. „Unii dintre ei cad morţi şi sunt înghiţiţi de curent – a relatat grenadierul Pils –, fără ca energia camarazilor lor să scadă la vederea acestui sfârşit tragic”.

În acest timp, de cealaltă parte a râului se zăresc focurile bivuacurilor armatei ruse. E vorba de divizia Ciupliţ, numărând şase mii de oameni… Probabil că, după cum va relata Ségur”, ei nu aşteptaseră ivirea zorilor decât pentru a putea dirija mai bine tirul lor. S-a făcut ziuă: am văzut focuri părăsite, un mal pustiu şi, pe înălţimi, treizeci de piese de artilerie în retragere. O singură ghiulea de-a lor ar fi fost de ajuns pentru a nimici unica punte de salvare ce mai putea fi aruncată între cele două maluri; dar această artilerie se retrăgea pe măsură ce a noastră se instala în poziţie”.

Spre uimirea generală, ruşii, crezând că e vorba de o stratagemă, şi-au ridicat tabăra pentru a-şi masa toate

forţele în faţa orăşelului Borisov şi, în aval, în faţa satului Ukşolda! Francezii scot strigăte de bucurie. Rapp şi Oudinot aleargă la împărat:

— Sire, armata rusă a ridicat tabăra şi şi-a părăsit poziţia.

— Nu e cu putinţă!

Napoleon iese de la cartierul său general – ferma aparţinând prinţului Radziwiłł – şi aleargă la râu. Ajunge tocmai la timp ca să vadă dispărând în depărtare coada coloanei lui Ciupliţ!

— L-am păcălit pe amiral!

Puţin mai târziu, prinderea unui prizonier va permite să se constate că Ciciagov fusese păcălit în aşa măsură, încât ordonase retragerea trupelor lui Ciupliţ fără a lăsa măcar un observator în faţa satului Studianka. Ba chiar de două ori păcălit, deoarece i se raportase cu siguranţă că francezii se agitau lângă Studianka, dar el crezuse că era vorba de o stratagemă destinată să-l amăgească: la Borisov, şi nu altundeva vor încerca trecerea! Aici va menţine el o armată de douăzeci şi şapte de mii de oameni!

Napoleon trebuie să se asigure în privinţa malului drept. De aceea ordonă ca cincizeci de călăreţi din Regimentul 7 vânători să ia fiecare câte un infanterist pe cal şi să treacă Berezina pentru a seconda brigada lui Corbineau şi a stabili un cap de pod. În ciuda sloiurilor, care însângerau pieptul şi coastele cailor, vânătorii ajung pe celălalt mal. După mai multe treceri, efectuate atât călare cât şi pe plute construite în grabă, patru sute de oameni ocupă malul opus.

În acest timp, la nord, pe malul stâng, corpul de armată al mareşalului Victor continuă să-l ţină pe Wittgenstein la distanţă. Cât despre Kutuzov, acesta pare căzut în letargie. De patru zile a abandonat orice urmărire şi nu pare de loc să-şi dea seama că înaintând spre Berezina, de care îl despart numai o sută cincisprezece kilometri, ar putea obţine o victorie totală.

În dimineaţa zilei de 26, primul pod e terminat şi cei nouă mii trei sute de oameni din corpul lui Oudinot

traversează râul. Un alt pod, rezervat tunurilor, căruţelor, şi trăsurilor – câte mai există –, va fi gata către orele patru după-amiază. Dar în aceeaşi seară, o parte din lucrare e smulsă de apele în creştere. Podul se va mai rupe şi a doua zi încă de două ori. De fiecare dată, pontonierii se vor arunca în apă, al cărei nivel va atinge în curând un metru şaizeci, şi vor lucra în mijlocul sloiurilor.

Cei patruzeci de mii de soldaţi în debandadă sunt îngrămădiţi pe maluri şi se bat pentru a-şi smulge unii altora câteva b i câţi de pâine. Casele din Studianka şi pădurea vecină le-au furnizat lemne. Pentru prima oară după mai multe zile le este cald şi refuză, în cursul nopţii despre 27, să traverseze Berezina, cu toate ordinele ofiţerilor trimişi de Napoleon. „Am avut prilejul să observ, în aceste împrejurări, cât de rău îi abrutizează pe oameni nenorocirea, făcându-i neprevăzători – va remarca colonelul Planat de La Faye.

— Podul va rămâne liber toată noaptea, fără să treacă pe el, poate, nici douăzeci de persoane”. Colonelul încearcă să-i facă pe unii dintre aceşti nenorociţi să treacă pe malul drept, dar zadarnic: ei preferă să-şi petreacă noaptea ghemuiţi lângă tăciunii unui anemic foc de bivuac… Când se crapă de ziuă – ziua de noiembrie –, toţi aceşti oameni se reped spre pod. împăratul e de faţă la ceea ce se petrece.

„Îmbulzeala a început – scrie Scgur – mai ales când garda, după care se orientau ei, s-a pus în mişcare. Plecarea gărzii a fost ca un semnal: ei au alergat din toate părţile şi s-au îngrămădit pe mal. Într-o clipă, o mulţime uriaşă şi dezordonată de oameni, cai şi căruţe au asediat strâmta intrare a podurilor, pe care au blocat-o. Primii, împinşi de cei ce veneau din spate, respinşi de gărzi şi de pontonieri sau opriţi de fluviu, erau striviţi, călcaţi în picioare sau aruncaţi între sloiurile pe care le purta la vale Berezina. Din această imensă şi oribilă gloată se ridica ba un zumzăit surd, ba un vaiet uriaş, amestecat cu gemete şi blesteme cumplite”.

În tot cursul zilei – pe un ger de 20 de grade sub zero

–, armata continuă să se scurgă încet, Napoleon vine de mai multe ori să asiste la traversare. În noaptea următoare – în timp ce mercurul termometrului coboară la minus 30 de grade –, podurile sunt din nou libere, căci hoarda s-a înapoiat la focurile ei.

„T’n bubuit de tun m-a deşteptat – povesteşte sergentul Bourgogne.

— Era ziuă. Să tot fi fost ora şapte.

M-am ridicat, mi-am luat armele şi, fără a spune nimic sau a preveni pe cineva, m-am prezentat la capul podului şi l-am traversat absolut singur. N-am întâlnit acolo pe nimeni în afara pontonierilor aflaţi în bivuac pe cele două maluri pentru a putea interveni dacă s-ar fi produs vreo defecţiune”.

În această zi de 28 noiembrie, Victor trebuie să ţină piept întregii armate a lui Wittgenstein. Nu numai că reuşeşte s-o oprească, dar, pentru a salva ultimele unităţi care trec pe cele două poduri, el porneşte la atac şi reuşeşte să respingă inamicul, provocându-i grele pierderi. Cei cinci mii de călăreţi ai lui Wittgenstein sunt aruncaţi într-o râpă de către cei opt sute de ostaşi purtători de săbii ai generalului Fournier! în timp ce, pe malul drept, Oudinot, Ney şi Mortier ţin în loc pe cei douăzeci şi şapte de mii de oameni ai lui Ciciagov, care a înţeles, în sfârşit, situaţia, Victor, pe malul stâng, reuşeşte să reziste până la căderea nopţii. Dar inamicul revine în număr mare, iar mareşalul primeşte din partea împăratului ordin să se desprindă. Nu fără greutate, două companii ale gărzii menţin libere capetele celor două poduri spre care se îndreaptă Corpul II, folosind forţa pentru a străbate masa nenorociţilor rămaşi în urmă. Abia a trecut armata lui Victor, că valul de oameni se şi năpusteşte. Sub această năvală, puntea se prăbuşeşte din nou. Pontonierii intră iarăşi în apă. Două ore mai târziu, traversarea e reluată.

„Am văzut mai mulţi oameni – ne relatează în continuare sergentul Bourgogne – care s-au aruncat în Berezina, sperând s-o treacă înot printre sloiuri, dar niciunul n-a putut ajunge la mal. îi vedeai în apă până la

umeri, şi acolo, îngheţaţi, cu chipul înroşit, piereau în mod jalnic. Am zărit pe pod un cantinier ce ducea pe umeri un copil. Soţia lui era înainte şi ţipa desperată. N-am putut vedea mai mult: era mai presus de puterile inele”. Văduva unui colonel ucis cu câteva zile mai înainte îşi ţine în braţe fetiţa de patru ani şi încearcă zadarnic să ajungă la pod. Chirurgul Huber o aude exclamând:

— O, Doamne, cât sunt de nefericită că nu pot măcar să mă rog!

Aproape îndată, calul ei este atins de un glonte şi un altul îi frânge piciorul stâng mai sus de genunchi. „Cu calmul unei tăcute desperări, ea ridică copilul, care plânge, şi îl sărută de mai multe ori; apoi, cu jartiera pătată de sânge pe care şi-a scos-o de pe piciorul sfărâmat, îşi sugrumă micuţa şi, strângând-o în braţe cu putere, se aşază alături de calul său căzut. Ea îşi aşteaptă astfel sfârşitul, fără a scoate niciun cuvânt, şi curând este strivită de caii celor ce se înghesuie pe pod”.

Când Eble primeşte ordin să ardă podurile, pe malul stâng se mai află încă aproape douăsprezece mii de ostaşi rămaşi în urmă. E ora şapte dimineaţa. Şeful pontonierilor aşteaptă până la orele nouă cu executarea ordinului şi nu dă foc celor două construcţii decât atunci când vede cazacii năvălind spre mal. Au rămas opt mii de oameni pe celălalt mal. „Sunt văzuţi rătăcind în cete desperate pe marginea râului. Unii se aruncă în apă, încercând să înoate, alţi se aventurează pe sloiuri sau se năpustesc cu capul aplecat în mijlocul flăcărilor podului, care se prăbuşeşte cu ei”. Ségur zăreşte „trupurile lor îngrămădindu-se şi izbindu-se de capre, laolaltă cu sloiurile”. Supravieţuitorii, aşezaţi în zăpadă, resemnaţi, îi aşteaptă pe ruşi.

Şi iată tabloul ce se înfăţişează inamicului când ajunge pe malul Berezinei.

„Imaginaţi-vă – scrie ofiţerul genist Martosa – un râu larg şi sinuos, acoperit cât vedeai cu ochii de cadavre, dintre care unele începeau să îngheţe. Era împărăţia morţii, ce se întindea în toată puterea ei ucigătoare…

Primul lucru pe care l-am văzut a fost o femeie scufundată într-o copcă şi cuprinsă de gheaţă: un braţ îi atârna pe jumătate tăiat, celălalt ţinea un prunc care strângea cu mânuţele gâtul mamei sale; ea era încă vie, privirea îi era aţintită spre un om care se scufundase şi el sub gheaţa sfărâmată, dar care era deja îngheţat; între ei zăcea un copil mort… Mai departe am văzut oameni morţi de frig sau pe cale de a îngheţa. Nu voi uita niciodată această privelişte… Micul sat era plin de răniţi ruşi şi francezi şi de prizonieri, al căror număr creştea necontenit, astfel încât nu mai ştiam ce să facem cu ei. Ţi-era groază să-i vezi: mari şi mici, bărbaţi şi femei, cu picioarele învelite în paie, înfăşurate în cârpe, fără cizme, cu feţele îngheţate, cu mâini cadaverice…" O pradă uriaşă zăcea pe maluri şi încurca drumul până la Vechiul Borisov.

Dacă opt mii de nenorociţi vor fi masacraţi de cazacii lui Wittgenstein, rămăşiţele Marii Armate au reuşit, de bine, de rău, să treacă. Louis Madelin scrie, pe drept cuvânt, că celebra trecere nu a însemnat acel dezastru descris de atâtea ori după istorisirea contelui de Ségur. Raievski, desigur, nu prea avea dreptate ciad scria, într-o altă scrisoare inedită, că „marele Napoleon" se dovedise la Berezina „un geniu militar foarte mic".

4

A doua zi după 29 noiembrie va începe încercarea cea mai cumplită din câte au cunoscut combatanţii tuturor timpurilor.

Groaza!

În trei zile, cei douăzeci şi cinci de mii de combatanţi de la Berezina s-au amestecat cu hoarda. Deveniţi „o gloată de fugari", ei merg de-a valma, părăsind pe drum arme şi tunuri, aceste trofee ce pot fi văzute azi împodobind atâtea muzee sovietice h Numai rămăşiţele gărzii păstrează încă un aer marţial. „Bătrânii mustăcioşi – va istorisi Caulaincourt în *Memoriile* sale – se luminau la faţă de îndată ce îl zăreau pe împărat, şi batalionul de gardă care lua zilnic serviciul în primire era într-o ţinută uimitoare".

De asemenea, cartierul imperial, care la plecarea din Moscova era alcătuit din şase sute treizeci de cai şi cincizeci şi două de trăsuri, nu mai posedă, în afară de caleaşca împăratului, decât vreo douăzeci de vehicule. Totuşi, Napoleon va avea în fiecare zi rufe curate, pâine albă, vinul său de Chambertin, carne de vită sau de oaie şi mai cu seamă – ceea ce-i place deosebit de mult – orez, bob sau linte.

Frigul a ajuns la minus 21 de grade, dar în unele zile atinge 31 de grade sub zero! Corbii cad ca fulgeraţi, îngheţaţi în plin zbor; respiraţia îngheaţă în contact cu aerul, cu un zgomot sec, asemănător unor mici detunături. „Aveam o batistă legată peste gură – ne istoriseşte căpitanul Bernard.

— În faţa buzelor mele, respiraţia mi se materializa sub forma unui bulgăre de gheaţă mare cât un ou, care rămânea lipit de batistă. Acest bulgăre de gheaţă făcea să mi se urce respiraţia până la gene, unde îngheţa, formând în jurul fiecărui fir de geană un fel de ţurţure care mă stânjenea la vedere…”

Caulaincourt întâlneşte la tot pasul oameni îngheţaţi de frig. Ei se opresc şi cad la pământ. „Dacă îi ajutai să meargă sau, mai bine zis, îi târai cu chiu, cu vai, te rugau să-i laşi să se oprească. Dacă îi lăsai lângă un bivuac, aceşti nefericiţi, de îndată ce aţipeau, erau morţi. Dacă rezistau somnului, un alt trecător îi ducea ceva mai departe, ceea ce le prelungea agonia pentru câteva clipe, dar nu-i salva, căci în această stare somnolenţa produsă de frig este o forţă căreia nu i se poate rezista: adormi fără să vrei, iar a adormi înseamnă a muri. Am încercat – continuă marele-scutier – să salvez mai mulţi dintre aceşti nefericiţi, dar în zadar. Ei nu deschideau gura decât pentru a ne implora să-i lăsăm un pic să doarmă. Auzindu-i, s-ar fi putut crede că acest somn trebuia să fie salvarea lor. Vai! era ultimul suspin al unui nefericit, dar acest nefericit înceta de a mai suferi, fără durere, fără agonie. Recunoştinţa, chiar surâsul erau întipărite pe buzele lui decolorate”. Un amănunt oribil ne este relatat de

Amintirile inedite ale sergentului Corniquet: Mulţi supravieţuitori mergeau desculţi, rezemându-se în două beţe, dar „picioarele lor erau atât de îngheţate, încât bocăneau pe drum ca o pereche de saboţi…1*

Când, la căderea nopţii, convoiul se opreşte la marginea vreunei păduri, aceste spectre aprind focuri în faţa cărora rămân nemişcate. „Nu se mai puteau sătura de căldură – va istorisi Ségur, care a scăpat din acest infern şedeau atât de aproape de foc, încât ardeau hainele pe ei, ca şi părţile îngheţate ale trupurilor lor, pe care focul le descompunea. Atunci o durere cumplită îi silea să se întindă la pământ, iar a doua zi încercau zadarnic să se mai ridice”.

De îndată ce un om se prăbuşeşte, hoarda nu aşteaptă ca muribundul să-şi dea ultima suflare: ea se năpusteşte să-i ia veşmintele. Ultimii cai mor de foame. De îndată ce animalul a căzut, o haită de înfometaţi se aruncă asupra lui. Primii sosiţi îi spintecă burta şi îi smulg ficatul, care este, pe cât se pare, bucata cea mai râvnită… Toate acestea se petreceau fără să-i treacă cuiva prin minte să ucidă bietul animal, atât de grăbiţi erau cu toţii să pornească din nou la drum”. Bravul Coignet va relata şi el: „Înfulecaseră din cal înainte ca acesta să moară”. Cei care aveau o crăticioară erau priviţi cu invidie. „Acest obiect era ţinut în mână şi păzit mult mai cu grijă decât banii”. În fiecai e zi, efectivele scădeau catastrofal.

Combatanţii ruşi care hărţuiesc această armată de stafii suferă la fel de cumplit. Pentru a ne convinge, trebuie să citim *Memoriile* generalului de husari Levenstern: „După trecerea Berezinei, gerurile au fost teribile. Nu puteam merge călare mai mult de zece minute în şir, şi, cum zăpada mă împiedica să merg mai mult pe jos, nu făceam decât să încalec pentru a coborî din şa numaidecât. I-am autorizat şi pe husarii mei să facă la fel. Pentru a-mi apăra picioarele de frigul năprasnic, le vâram în căciulile de blană ale grenadierilor francezi, presărate peste tot pe drum. Husarii mei sufereau crunt… Regimentul din Sumi nu mai număra decât o sută douăzeci şi doi de cai în stare

de luptă. Infanteria noastră era în mod vădit epuizată. Nimic pe lume nu dăunează moralului atât de mult ca frigul. Când soldaţii găseau un adăpost sub un acoperământ, nu mai exista nicio posibilitate de a-i smulge de acolo. Preferau să moară. Cu riscul de a se arde, ei se vârau chiar în vetre. Trebuia să vezi toate aceste orori cu ochii tăi ca să crezi că au existat. Niciodată catastrofele care-i lovesc pe oameni nu se manifestaseră într-un mod atât de groaznic: toate satele învecinate erau arse până-n temelii, locuitorii fugiseră, nu se găsea niciun fel de hrană. Ne menţineam forţele numai bând stacane mari de vodcă. Sufeream tot atât de mult ca şi inamicul…”

Dar să nu părăsim arhivele ruse fără a-l cita pe Alexei Olenin, care, în *Caietul* său, pretinde că unii martori au văzut soldaţi de-ai lui Napoleon devorându-şi morţii: „Ei povesteau, printre altele, că ar fi întâlnit adesea francezi prin hambare, unde încercau să se adăpostească contra frigului, aşezaţi în jurul unui foc şi frigând cadavrele camarazilor lor, din care tăiau cele mai bune bucăţi pentru a-şi astâmpăra foamea; extenuaţi, slăbeau din ceas în ceas, apoi cădeau morţi, pentru a sluji, la rândul lor, drept hrană noilor veniţi, ce se târâseră până acolo cu mare greutate.

La 2 decembrie, împăratul îi ordonă lui Caulaincourt să-l trimită la Paris pe Anatole de Montesquiou pentru a duce faimosul – şi teribilul – buletin, care nu ascundea nimic din dezastrul survenit:

— Voi spune totul. E mai bine ca aceste amănunte să fie cunoscute prin mine decât din scrisori particulare.

La 3 decembrie, Napoleon soseşte la Molodecino. Aici se află ceva alimente, nutreţul este relativ abundent, ziua e frumoasă, soarele străluceşte, frigul pare suportabil. În sfârşit, curierii ajung toţi o dată la marele cartier imperial. Până atunci, se pare că împăratul încă nu concepuse proiectul de a-şi părăsi armata. Dar, către miezul zilei, el comunică deodată lui Daru şi lui Duroc hotărârea sa de a pleca neîntârziat în Franţa. Se gândeşte neîncetat la afacerea Malet, la acest general de brigadă care era cât pe ce să-i ia locul! Trebuie să se întoarcă!

Supravieţuitorii catastrofei, de bună seamă, vor putea şi fără el să ajungă la Vilna, iar acolo să se hrănească şi să se odihnească aşteptând primăvara!

*

* * *

Smorgoni, sâmbătă 5 decembrie, orele zece seara. După ce a încredinţat comanda armatei regelui Murat, şi nu lui Eugen – ceea ce constituie o greşeală capitală –, împăratul, ascunzându-se sub numele marelui-scutier, pleacă împreună cu Caulaincourt. Începe o goană nebună, mai întâi cu un cupeu de dormit, apoi eu sania şi, în sfârşit, cu gabrioleta, o cursă de treisprezece zile şi paisprezece nopţi, prin Polonia şi Germania. Wonsowicz călăreşte lângă trăsură. Rustam şi slujitorii Fagalde şi Amodru merg, de asemenea, călare. Unul din ei porneşte înainte pentru a comanda caii de poştă la Oşmean. Ducele de Frioul şi contele de Lobau urmează într-o caleaşcă. Baronul Fain şi Constant în alta. Două escadroane din gardă – adunate nu fără greutate – galopează îndărătul trăsurii imperiale, dar la sosirea în Vilna nu mai rămân decât cincisprezece oameni. Iar mâinile şi picioarele le sunt îngheţate!

Noaptea de 6 spre 7, între Viena şi Kovno, este atroce. Frigul, cumplit. Caulaincourt va istorisi: „Împăratul, deşi înfăşurat în pături de lână şi acoperit cu o şubă bună, cu picioarele în cizme îmblănite şi, în plus, într-un sac din blană de urs, se plângea de frig atât de rău, încât a trebuit să-l acopăr cu jumătate din şuba mea de urs. Răsuflarea ne îngheţa pe buze şi forma mici ţurţuri de gheaţă sub nas, la sprâncene şi în jurul pleoapelor. Tot postavul trăsurii, mai cu seamă baldachinul, unde ajungeau aburii respiraţiei, era alb şi întărit… împăratul dârdâia; se părea că are febră…”

Ajungând la Kovno cu două ore înainte de revărsatul zorilor, călătorii găsesc un dejun care lui Caulaincourt i se pare excelent: „pâine bună, carne de pasăre, faţă de masă…” Napoleon, care în cursul retragerii n-a dus lipsă de nimic niciodată, e mai puţin surprins…

Şeful staţiei de poştă de la Gragow îl informează pe

Caulaincourt că seniorul locului – contele Wylicki – i-a construit fiicei sale care s-a măritat o berlină montată pe tălpoaie de sanie. Contele acceptă s-o cedeze călătorilor când află că „domnul de Caulaincourt” este în realitate împăratul francezilor.

Cu sania contelui Wylicki, Napoleon se îndreaptă spre Niemen. Iată-l acum optimist:

— Vilna e bine aprovizionată şi totul va reintra în ordine. Există acolo mai mult decât e nevoie pentru a rezista inamicului. Ruşii, care sunt cel puţin la fel de obosiţi ca şi noi şi nu suferă mai puţin de frig, vor intra în cantonamente.

Totuşi, primirea ce îl aşteaptă la Paris îl nelinişteşte:

— Dezastrele noastre vor produce o mare uimire în Franţa; sosirea mea însă va cumpăni efectele supărătoare.

Dar ce face Austria? Napoleon încearcă să se convingă că nu are motive să se teamă de loialitatea socrului său:

— Războiul contra Rusiei este un război în interesul bătrânei Europe. împăratul Austriei şi domnul de Metteruich îşi dau atât de bine seama de aceasta, încât mi-au repetat-o adesea la Dresda. împăratul Francisc cunoaşte bine caracterul slab şi fals al împăratului Alexandru; ca unul care a fost înşelat de protestele şi făgăduielile lui, nu are încredere în el… Loviturile pe care le-a primit Franţa vor face să înceteze toate invidiile, vor pune capăt tuturor îngrijorărilor la care a putut da naştere puterea sau influenţa ei. Nu mai trebuie să se vadă decât un singur inamic în Europa. Acest inamic este colosul rus.

Caulaincourt îndrăzneşte să-i spună împăratului că el este „obiectul preocupării generale” într-o măsură incomparabil mai mare decât „colosul rus”.

— Guvernele se tem de monarhia universală – precizează el.

— Celelalte dinastii se mai tem să nu se instaureze la ele dinastia voastră, care se află deja pretutindeni. Sistemul fiscal adoptat de trei ani încoace lezează, în momentul de faţă, toate interesele germane. Inchiziţia

politică instituită în Germania de câţiva agenţi neîndemânatici şochează toate opiniile naţionale, toate sentimentele de amor propriu, toate obiceiurile.

Napoleon încearcă să se apere:

— Aş fi putut să le tratez ca pe nişte ţări cucerite, dar le administrez ca departamente franceze; n-au dreptate să se plângă. Ceea ce le deranjează sunt piedicile impuse comerţului, dar acestea ţin de considerente de ordin superior, în faţa cărora trebuie să cedeze chiar şi interesele bătrânei Franţe. Numai pacea cu Anglia poate pune capăt acestor neplăceri şi acestor plângeri.

Ah! Anglia! Anglia şi această blocadă pe care Napoleon o impune tuturor, această blocadă, cauză a tuturor relelor!

— Anglia e aceea care m-a împins, care m-a silit să fac tot ce am făcut. Dacă ea n-ar fi rupt tratatul de la Amiens, dacă ar fi încheiat pace după Austerlitz, după Tilsit, aş fi rămas liniştit acasă. Teama de a nu compromite capitalurile comerţului meu m-ar fi reţinut, N-aş fi întreprins nimic în afară, căci n-ar fi fost în interesul meu. Nu m-aş fi ocupat decât de prosperitatea internă; aş fi ruginit, m-aş fi obişnuit cu odihna. Nimic nu e mai dulce.

El repetă:

— Nu dispreţuiesc mai mult decât alţii plăcerile vieţii. Nu sunt un Don Quijote, care simte nevoia să caute aventuri, Sunt o fiinţă raţională, care nu face decât ceea ce consideră util. Singura diferenţă între mine şi ceilalţi suverani este că pe ei dificultăţile îi opresc, pe când mie îmi place să le înving atunci când îmi este clar că scopul e mare, nobil, demn de mine şi de naţiunea pe care o guvernez!

Napoleon mai adaugă:

— Se spune – şi dumneata, Caulaincourt, eşti primul care o spui – că fac abuz de putere. Admit acest reproş, dar ceea ce fac eu este în interesul întregului continent!

Şi mereu, în timp ce sania se îndreaptă spre Pultusk, el revine la cauzele înfrângerii sale:

— Suntem victime ale climatului: vremea frumoasă

m-a înşelat. Dacă aş fi plecat cu cincisprezece zile mai înainte, armata mea ar fi la Vitebsk. Totul a ieşit prost pentru că am rămas prea mult la Moscova. Dacă aş fi plecat de acolo la patru zile după ce-am ocupat-o, aşa cum m-am gândit după ce am văzut incendiul, Rusia ar fi fost pierdută. Împăratul Alexandru ar fi fost prea fericit să accepte pacea pe care i-aş fi oferit-o atunci cu generozitate din Vitebsk.

Neştiind că chiar în acel moment armata este pe cale de a se destrăma cu totul, împăratul se arată încă plin de iluzii. Ce trebuie să facă cu Polonia, acest măr al discordiei dintre Alexandru şi el?

— Le trebuie un suveran. Murat ar fi fost potrivit pentru ei, dar are atât de puţin cap! Jérôme, la care mă gândisem, e din cale-afară de vanitos şi a făcut numai prostii. El a părăsit armata pentru a nu servi sub ordinele lui Davout, ca şi când nu şi-ar fi datorat tronul bătăliei de la Auerstaedt! El s-a purtat prost şi când a trecut prin ducat. Familia mea nu m-a ajutat niciodată. Fraţii mei au atâtea pretenţii, încât dacă ar putea să spună: regele, tatăl nostru…

Dar Spania?

— Eroismul ce e atribuit acum naţiunii spaniole, din ură faţă de Franţa, nu ţine decât de starea de barbarie a acestui popor semisălbatic şi de superstiţiile pe care greşelile generalilor noştri le-au stârnit şi mai mult. Din lene, şi nu din eroism preferă ţăranul spaniol primejdiile meseriei de contrabandist şi capcanele întinse la drumul mare în locul ostenelii pe care şi-o dă cultivatorul de pământ.

Caulaincourt îi vorbeşte iarăşi despre fatala lui ambiţie! „Pasiunea lui războinică”, o ambiţie? Să fim serioşi! Napoleon râde, bătându-şi pe spate însoţitorul:

— E o eroare, nu sunt ambiţios… În această lume nu există decât o alternativă: să comanzi sau să asculţi.

La 9 decembrie, cu două ore înainte de a se face ziuă, iată-i la Pultusk. O slujnică poloneză încearcă să aprindă focul. împăratul porunceşte să i se dea câţiva napoleoni, pe

care fata îi primeşte uluită:

— În această clasă – remarcă Napoleon –, cu puţini bani poţi face mulţi oameni fericiţi!

Iată-l călărind pe himera lui.

— Ah! De-ar fi o pace generală, ca să pot să mă odihnesc şi să pot face pe omul cumsecade. Vom călători în fiecare an timp de patru luni în interiorul ţării. Voi merge încet pe cal. Voi vedea cum arată pe dinăuntru colibele frumoasei noastre Franţe. Vreau să vizitez departamentele lipsite de căi de comunicaţie, să construiesc canale, drumuri, să ajut comerţul, să încurajez industria. Sunt extrem de multe de făcut în Franţa, există departamente unde totul trebuie creat.

La 10 decembrie, călătorii sosesc la Varşovia. „Punând piciorul pe podul Praga pentru a trece Vistula, nu ne-am putut împiedica – va relata Caulaincourt – să ne simţim umiliţi de echipajul modest al Regelui Regilor. Vechiul cupeu, odinioară roşu, prevăzut acum cu tălpice, avea patru oglinzi enorme sau, mai curând, nişte geamuri încadrate în rame mâncate de carii şi care se închideau foarte prost, încheieturile acestei carcase pe trei sferturi putrede se crăpau în toate părţile, lăsând să intre în voie vântul şi zăpada, pe care eram nevoit în fiecare clipă s-o mătur din lăcaşul nostru, ca să nu ne udăm topind-o sub noi… Toate aceste neplăceri nu-l împiedicau pe împărat să fie vesel. El părea încântat că se află din nou la Varşovia şi era foarte curios dacă va fi recunoscut. Cred că nu i-ar fi părut rău să se întâlnească cu cineva care să-i ghicească identitatea, căci a străbătut oraşul pe jos şi nu ne-am urcat din nou în modesta noastră sanie decât după ce am traversat piaţa. Era atât de frig, încât oamenii care aveau unde să se încălzească nu se plimbau, iar şuba de catifea verde cu brandenburguri de aur a împăratului nu a atras atenţia decât câtorva trecători fără importanţă.

La orele unsprezece, ei se instalează la hotelul „Anglia1”, unde mica lor suită a sosit mai înainte. O jumătate de oră mai târziu, lăsându-l pe împărat în faţa unui sărăcăcios foc de lemne, Caulaincourt se duce să-l

viziteze pe Pradt, ambasadorul Franţei la Varşovia. Acesta îl recunoaşte cu greutate sub chipul strigoiului care a intrat în cabinet: „Sprijinindu-se de unul dife secretarii mei de ambasadă, avea capul înfăşurat într-o bucată de mătase neagră, iar chipul, pierdut în desimea blănii, aproape că nu i se vedea…”

— Ah! Dumneavoastră sunteţi, Caulaincourt – exclamă Pradt, revenindu-şi din uimire.

— Unde este împăratul?

— La hotelul „Anglia”. Vă aşteaptă.

— De ce n-aţi tras la palat?

— Nu vrea să fie recunoscut.

— Aveţi tot ce vă trebuie?

— Daţi-ne vin de Burgundia şi de Malaga.

— Pivniţa şi întreaga casă vă stau la dispoziţie. Şi unde mergeţi aşa?

— La Paris.

— Dar armata?

— Nu mai există…

Un sfert de oră mai târziu, Pradt se află în faţa împăratului: „Era într-o săliţă joasă, îngheţată, cu obloanele pe jumătate trase, pentru a-şi păstra incognito-ul. O prăpădită de slujnică poloneză sufla din toate puterile, încercând să aţâţe un foc de lemne verzi”. Ca de obicei, Napoleon se plimba prin încăpere…” Capul îi era acoperit de un fel de capişon îmblănit, iar cizmele lui de piele erau învelite în blan a”.

Puţin mai târziu, ministrul de finanţe, contele Stanislas Potocki, soseşte şi-l felicită pe împărat că a scăpat de atâtea primejdii.

— Primejdii? Nici cea mai mică – ripostează el.

— Trăiesc în agitaţie. Numai regii trândavi se îngraşă în palatele lor. Eu sunt numai pe cal şi în tabere. Între sublim şi ridicol nu este decât un pas. Vă găsesc foarte alarmaţi aici.

— Noi nu ştim – explică timid Potocki – decât ce aflăm din zvonurile publice.

— Aş! Armata este superbă. Am o sută douăzeci de

mii de oameni. I-am bătut mereu pe ruşi. Ei nu îndrăznesc să se mai arate în faţa noastră. Nu mai sunt soldaţii de la Friedland şi de la Eylau. O să ne stabilim la Vilna. Am să aduc trei sute de mii de oameni. Succesul îi va face pe ruşi îndrăzneţi. Am să dau două sau trei bătălii contra lor pe Oder, şi în şase luni voi fi din nou pe Niemen. Am mai multă greutate pe tron decât în fruntea armatei mele. Desigur, o părăsesc cu regret. Dar trebuie să supraveghez Austria şi Prusia… Tot ceea ce se întâmplă nu înseamnă nimic. E o nenorocire. Este efectul climatului. Inamicul nu are niciun merit. L-am bătut pretutindeni…

Cei doi miniştri nu reuşesc să mai zâmbească… Cât despre Napoleon, el se îmbată cu vorbe, refuzând să vadă tragicul adevăr.

— Am văzut eu multe altele – continuă el.

— Im Marengo, până la orele şase seara eram bătut. A doua zi eram stăpânul Italiei. La Essling eram stăpânul Austriei… Nu pot împiedica Dunărea să crească cu şaisprezece picioare într-o noapte. Ah! Să nu fi fost asta, s-ar fi sfârşit cu monarhia austriacă! Dar era scris în ceruri că trebuia să mă însor cu o arhiducesă.

Iată-l acum jucând comedia bunei dispoziţii:

— Tot astfel, în Rusia nu pot împiedica îngheţul. Mi se spune în fiecare dimineaţă că am pierdut în timpul unei nopţi zece mii de cai. Ei şi? Ducă-se!… Poate se va spune că am rămas prea mult la Moscova. Aceasta se poate. Dar era frumos, mai frumos decât în anotimpul obişnuit. Aşteptam acolo pacea… Cine nu riscă nimic nu obţine nimic… Mă războiam după toate regulile cu împăratul Alexandru. Dar cine ar fi crezut vreodată că e cu putinţă o figură ca incendierea Moscovei? Acum ne-o atribuie nouă. Dar ei au săvârşit-o…

Focul anemic se stinge. Celor de faţă începe să le fie frig, cu excepţia împăratului, care nu bagă de seamă: el se încălzeşte vorbind şi mergând într-una în lungul şi în latul încăperii:

— Nu m-am simţit niciodată mai bine – încheie el.

— Chiar dacă aş avea pe dracu’ în mine, nu m-aş

simţi mai bine.

„Acestea au fost ultimele lui cuvinte – va istorisi Pradt.

— S-a urcat imediat în sărăcăcioasa sanie care îl ducea pe Cezar şi norocul lui, şi a dispărut. O zdruncinătură violentă era cât pe ce să-l răstoarne când a trecut pragul porţii”.

*

* * *

Sania continuă să zboare către Poznan. Napoleon e foarte fericit la gândul că-şi va revedea fiul şi soţia; se înduioşează:

— Mă arăt mai rău decât sunt pentru că am băgat de seamă că francezii sunt întotdeauna gata să-ţi mănânce din palmă. Seriozitatea este ceea ce le lipseşte şi, prin urmare, ea le impune cel mai mult. Lumea mă crede sever, chiar dur. Cu atât mai bine!… Nu mă înduioşez de lacrimile unei ducese, dar nenorocirile popoarelor mă impresionează. Le vreau fericite, şi francezii vor fi fericiţi. Belşugul se va înstăpâni pretutindeni dacă mai trăiesc zece ani. Credeţi oare că nu-mi place şi mie să fac plăcere oamenilor? îmi face bine să văd chipuri mulţumite, dar sunt nevoit să mă apăr împotriva acestei înclinaţii naturale, căci s-ar abuza de ea. Am avut dovada de multe ori cu Josefina, care-mi cerea mereu câte ceva şi mă făcea chiar să cad în cursă cu lacrimile ei, în faţa cărora cedam, acordând ceea ce ar fi trebuit să refuz.

Ajuns la Poznan, Napoleon primeşte mai multe scrisori de la Maria-Luiza, pe care le citeşte cu bucurie:

— Nu-i aşa că am o soţie bună?

Acum e nerăbdător să păi asească Prusia şi să ajungă în Saxonia. Are drept escortă doar doi jandarmi, pe care i-a luat de la Glogau şi care moţăie pe capră, aproape degeraţi.

— Dacă prusienii ne-ar aresta – spune el râzând –, m-ar preda englezilor.

— E posibil!

— Îţi închipui, Caulaincourt, cum ai arăta, într-o

cuşcă de fier, în piaţa Londrei?

— Dacă aş împărtăşi soarta voastră, sire, nu m-aş plânge nici într-o asemenea împrejurare.

— Nu e vorba să te plângi, ci de un lucru ce se poate întâmpla imediat şi de figura pe care ai face-o în această cuşcă, închis ca un nenorocit de negru, menit să fie mâncat de muşte, deoarece a fost uns cu miere.

Şi râde în hohote.

După ce a străbătut Bunzlau, Gorlitz, Bautzen, soseşte, în sfârşit, în Dresda la miezul nopţii, în 13 decembrie. Vizitiul bate mult timp la o poartă pentru a întreba unde se află ambasada Franţei înainte ca un om cu bonetă de noapte să scoată capul pe fereastră şi să-i întrebe „ce vor”. Apoi, fără a răspunde – probabil din cauza frigului –, acesta închide fereastra... În sfârşit, un saxon îndatoritor le indică drumul cel bun.

În plină noapte, regele Saxoniei aleargă la ambasadă; este înspăimântat. împăratul îl linişteşte: va fi în curând înapoi cu cinci sute de mii de oameni. Pentru că tot s-a trezit, el nu se mai culcă şi profită de ocazie pentru a-i scrie socrului său: totul merge bine, numai frigul „i-a cam hărtănit armata”. Înainte de ivirea zorilor, de astă dată în trăsura regelui Saxoniei, el pleacă mai departe spre Leipzig şi Weimar. La 15 decembrie trece prin Erfurt. Câte amintiri! Baronul de Saint-Aignan i-a împrumutat cupeul său de dormit. În sfârşit, poate aţipi, dar o oişte se rupe pe drumurile proaste din Westfalia. Cu o leghe înainte de trecerea Rinului, Napoleon îl întâlneşte pe Anatole de Montesquiou, care se întorcea de la Paris. La 16 decembrie, în sfârşit, trece Rinul cu o ambarcaţie şi soseşte la Mains. Iată-l în Franţa.

Moniteur publică în acea zi celebrul şi teribilul buletin, care „va cădea ca un trăsnet asupra Franţei”, potrivit expresiei soţiei mareşalului Oudinot: „Până la 6 noiembrie, vremea a fost admirabilă şi mişcările armatei s-au executat cu cel mai mare succes. Frigul a început în 7; din acel moment, în fiecare noapte am pierdut mai multe sute de cai, care mureau în bivuac... Această armată, atât

de frumoasă în 6 noiembrie, se prezenta cu totul altfel în 14, aproape fără cavalerie, fără artilerie, fără mijloace de transport... Această dificultate adăugată frigului excesiv, venit pe neaşteptate, a făcut situaţia noastră grea. Oamenii pe care natura nu i-a călit îndeajuns pentru a fi mai presus de toate vicisitudinile sorţii şi norocului au fost zdruncinaţi, şi-au pierdut moralul şi buna dispoziţie şi nu s-au mai gândit decât la nenorociri şi catastrofe... Inamicul, care vedea pe drumuri urmele acestei cumplite calamităţi ce lovea armata franceză, a căutat să profite de situaţie..."

„Armata are nevoie să-şi restabilească disciplina, să se refacă, să-şi recompleteze cavaleria, artileria şi materialul, aceasta este concluzia expozeului făcut mai sus. Odihna e prima ei necesitate. Materialul şi caii sosesc... Generalii, ofiţerii şi soldaţii au suferit foarte mult din cauza oboselii şi a lipsurilor. Mulţi şi-au pierdut lucrurile pe care le aveau asupra lor... Cazacii au prins mulţi oameni izolaţi, ingineri-geografi care determinau poziţii şi ofiţeri răniţi ce mergeau fără precauţii, preferând să rişte în loc să meargă disciplinat în cadrul convoaielor...

Împăratul a fost tot timpul în mijlocul gărzii sale. Prinţul de Neuchitel, marele-mareşal, marele-seutier şi toţi aghiotanţii, precum şi ofiţerii casei împăratului au însoţit tot timpul pe maiestatea-sa... Sănătatea maiestăţiisale n-a fost niciodată mai bună".

*

* * *

Acum, că se apropie de ţinta călătoriei sale, împăratul vorbeşte din nou despre afacerea Malet:

— Dintre toţi aceşti militari şi funcţionari cărora li s-a anunţat moartea mea, niciunul nu s-a gândit la fiul meu!

Este cert că tuturor o nouă revoluţie li s-a părut „mai simplă decât menţinerea ordinii stabilite".

— Când voi sosi la Paris, fiecare îşi va lăuda, totuşi, devotamentul. Trebuie dat un exemplu, căci credinţa este o datorie mai sacră poate pentru magistrat decât pentru militar, care nu trebuie decât să asculte de ordinele primite, fără a le discuta... Obişnuinţa schimbărilor, ideea

de revoluţie au lăsat urme adânci. Trebuia un braţ ca al meu, un om care să-i cunoască pe francezi ca mine pentru a putea să înfăptuiască ceea ce s-a şi făcut. Franţa are nevoie de mine încă zece ani. Dacă aş muri şi dacă tronul fiului meu ar cădea, îmi dau seama că totul ar fi un haos şi toate tronurile s-ar prăbuşi, căci văd că tot ce am făcut este încă foarte fragil.

Dar Malet?

— E un nebun! Trebuia să fie nebun pentru a fi putut crede că, suspendând acţiunea poliţiei şi înşelând câţiva şefi de corpuri şi un prefect timp de trei ore, putea răsturna guvernul, când exista o armată de două sute de mii de oameni în afara hotarelor ţării şi n-avea niciun complice cu funcţie înaltă şi nici în departamente. E un om care a vrut să ajungă în faţa plutonului de execuţie, făcând să se vorbească de el. Totuşi, acţiunea lui mi-a dovedit – ceea ce, de altfel, credeam şi eu în parte – că nu trebuie să ai multă încredere în oameni.

Împăratul e cuprins acum de o adevărată febră. În cât timp va ajunge la destinaţie?

— În patruzeci şi patru de ore, sire.

— Eu vă spun: în treizeci şi şase de ore!

Îi cere lui Caulaineourt să aprindă o luminare în interiorul berlinei şi încearcă să socotească pe hartă şi pe indexul poştal elte poşte, câte sferturi de poştă, câte sferturi de oră şi câte minute le trebuie ca să ajungă la Paris. Adună totul. Opririle forţate, popasurile, totul este scurtat…

La 17 decembrie cinează în Verdun, apoi e întrecut pe drum de nişte curieri care au părăsit Rusia la 60 de ore după plecarea lui. Febril, el desface scrisorile: armata e în plină descompunere, dar se apropie, totuşi, de Vilna. Caulaineourt se arată pesimist:

— Vezi totul în negru, exclamă Napoleon.

Vineri 18 decembrie, la Saint-Jean-les-Deux-Jumeaux, osia trăsurii se rupe, la cinci sute de paşi depărtare de poştă, împăratul se urcă într-o cabrioletă păcătoasă, o brişcă ţărănească. Cu acest echipaj, călătorii sosesc la

Meaux, unde şeful staţiei de poştă le oferă trăsura sa. Ultimele leghe sunt străbătute în goana cailor. În curând, potrivit uzanţei, trăsura trece pe sub Arcul de Triumf – gigantică machetă de lemn şi de pânze zugrăvite.

— E de bun augur, murmură împăratul.

Cu un sfert de oră înainte de miezul nopţii – cerul e acoperit şi termometrul arată 3 grade –, trăsura de poştă pătrunde în curtea palatului Tuilerii. Caulaineourt scoate capul prin portieră şi îşi spune numele; elveţianul de planton refuză să recunoască în acest spectru pe marele-scutier.

În sfârşit, pe jumătate convins, lasă să treacă echipajul, care se opreşte în faţa scării mari.

Având încă pe cap pitoreasca lui căciulă de blană, cu barba nerasă de cincisprezece zile şi înfofolit în şubă, împăratul îşi face apariţia în cadrul portierei. Slujitorul Amodru, care de la Smorgoni galopează înaintea echipajului, iasă în jos scara, apoi se prăbuşeşte, doborât de oboseală.

— Noapte bună, Caulaincourt – rosteşte Napoleon.

— Ai şi dumneata nevoie de odihnă.

Apoi intră în apartamentul Mariei-Luiza.

*

* * *

Câteva zile mai târziu, împăratul, care credea că supravieţuitorii de la Berezina se odihnesc în Lituania, află că Murat a părăsit „scheletul dezmembrat” al Marii Armate. Este lovitura de graţie.

— Auzi, Caulaincourt – exclamă Napoleon –, regele a părăsit Vilna! N-a lăsat nicio dispoziţie. Armata, garda au fugit în faţa câtorva cazaci. Frigul a făcut pe toată lumea să-şi piardă capul... O asemenea fugă în debandadă, o asemenea prostie e fără precedent 1 Ceea ce o sută de oameni curajoşi ar fi putut salva a fost pierdut, sub privirile mai multor mii de viteji, din vina lui Murat. Un căpitan de infanterie ar fi comandat armata mai bine ca el.

La ieşirea din Vilna, pe drumul spre Kovno, artileria gărzii şi ultimele furgoane imperiale n-au putut urca

coasta acoperită de polei a defileului de la Ponari. Au trebuit să se debaraseze de tunuri şi să spintece sacii conţinând tezaurul. „Soldaţii din ariergardă, care vedeau această harababură – ne relatează, îngrozit, Ségur –, au aruncat armele pentru a se încărca de pradă; ei s-au înverşunat atât de tare, încât n-au mai auzit şuieratul gloanţelor şi răcnetele cazacilor care-i urmăreau”.

Acum nu mai exista artilerie; Ney, care veghea asupra câtorva tunuri, fusese nevoit să le părăsească. Maxeşalul Victor e văzut mergând *singur* spre Kovno, deoarece ariergarda comandată de el îl părăsise... Iar mareşalul Berthier îi va putea adresa împăratului acest ultim raport:

„Trebuie să aduc la cunoştinţa maiestăţii-voastre că ar

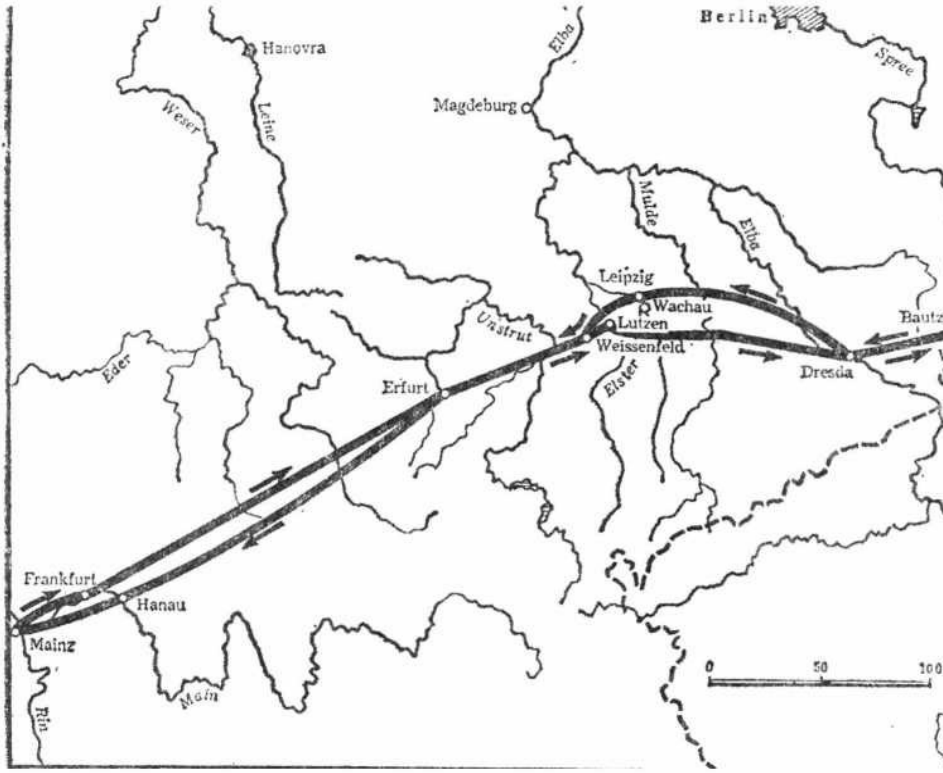

roata este în cea mai totală debandadă, la fel ca şi garda, care nu mai este alcătuită decât din patru sau cinci sute de oameni h Generalii şi ofiţerii au pierdut tot ce

aveau; majoritatea au diferite părţi ale corpului degerate, drumurile sunt pline de cadavre, casele sunt înţesate de muribunzi, întreaga armată nu mai reprezintă decât o coloană înşirată pe o lungime de câteva leghe, care pleacă dimineaţa şi se opreşte seara fără a primi niciun ordin; mareşalii merg laolaltă cu toată lumea…

Armata nu mai există.

În seara de 15 decembrie, la Gumbinnen, generalul Mathieu Dumas vede intrând în sala unde cina un adevărat sălbatic, cu chipul năpădit de barbă, cu părul vâlvoi şi îmbrăcat cu o redingotă ferfeniţită. Tocmai se pregătea să ordone ca vagabondul să fie dat afară, când acesta îl întrebă:

— Cum, Dumas, nu mă recunoşti? Sunt Michel Ney şi reprezint ariergarda Marii Armate. Am tras ultimul foc de puşcă pe podul de la Kovno. Am aruncat în Niemen ultima noastră armă şi am venit până aici prin păduri. Şi acum, că m-am prezentat, mi-e foame… Porunceşte să mi se dea o farfurie cu supă!

Când Napoleon va fi prizonier, ţintuit pe stânca lui, va spune:

— Ar fi trebuit să mor la Kremlin. Atunci eram în culmea gloriei, aveam cea mai mare faimă care a existat vreodată.[19]

HAITA SE ADUNĂ
CA SA NU TE ULUIASCĂ
VICTORIILE, NU TREBUIE SĂ TE GÂNDEŞTI
NUMAI LA ÎNFRÂNGERI.
Napoleon

Napoleon aproape sări din trăsura de poştă pe tron

19 Au fost, desigur, şi excepţii. Unii au reuşit să se „descurce", cîteodată să şi mănînce, să aibă căldură din cînd în cînd, să găsească chiar şi furaje pentru caii lor, să-şi păstreze pînă la sfîrşit vehiculul sau calul de călărie. Relatările acestor favorizaţi au dus la concluzia că contele de Segur înfăţişase în culori prea negre celebra sa campanie din Rusia. E de ajuns să ne amintim însă această cifră de patru sau cinci sute de supravieţuitori din corpul cel mai privilegiat al armatei pentru a ne convinge că retragerea din Rusia a fost, de bună seamă, cea mai cumplită din încercările îndurate de combatanţii din toate timpurile.

şi, chiar a doua zi după întoarcerea sa, obosit şi îngrijorat – avea şi de ce –, îşi adună miniştrii:

— Ei bine, domnilor, norocul m-a ameţit. M-am lăsat furat de evenimente în loc să urmez planul pe care-l concepusem. Am fost la Moscova, am crezut că voi încheia pace şi am rămas prea multă vreme acolo. Am crezut că voi putea obţine într-un an ceea ce de fapt ar fi trebuit să înfăptuiesc în două campanii.

El nu aflase încă de distrugerea aproape totală a Marii Armate. Îşi închipuia că supravieţuitorii erau pe cale să se regrupeze pe malurile Niemenului şi că, întărite de garnizoanele recuperate ici şi colo, forţele sale reprezentau încă o sută cincizeci de mii de oameni!

Apoi adăugă:

— Am făcut o mare greşeală, dar am posibilitatea s-o repar.

Socoti că şi-a recunoscut suficient greşeala în faţa miniştrilor săi aghiotanţi. Venise rândul lor de a fi învinovăţiţi, şi fără a mai zăbovi le vorbi de afacerea Malet.

— Jurămintele, principiile, teoriile voastre! Mă cutremur când mă gândesc la viitor!

În speranţa că, după exemplul vechii formule din timpul regilor, se va striga într-o zi: *împăratul e mort*, *trăiască împăratul*! *se* străduise să respecte cu scrupulozitate uzanţele vechiului regim atât la naşterea fiului său, la alcătuirea personalului afectat acestuia, cât şi în privinţa educaţiei lui. Mai mult! făcuse din urmaşul său nu un prinţ moştenitor, ci un rege, un rege asemenea regelui romanilor, titlu purtat nu numai de împăratul Occidentului înainte de a fi încoronat, ci şi de succesorul recunoscut al împăratului respectiv. În acest scop el revocase printr-o simplă trăsătură de condei cele acordate papei de „predecesorul său, Carol cel Mare. Ordonase un botez la Notredame, ceremonie care în închipuirea lui trebuia să dovedească, prin strălucirea şi pompa ei, înscăunarea definitivă a dinastiei napoleoniene, menită să domnească asupra unui imperiu omogen, în care popoarele, devenite locuitori ai departamentelor franceze,

vor pierde treptat conştiinţa de a fi fost pe vremuri olandezi, italieni sau germani. Dar toate acestea nu slujiseră la nimic! Nimeni nu s-a gândit la Napoleon al II-lea şi nici la „împărăteasa-regină”! Napoleon odată mort – ceea ce n-ar fi fost imposibil în cursul teribilei retrageri –, împăratul odată dispărut, imperiul s-ar fi prăbuşit de la sine. Napoleon trebuia să admită că domnea asupra unui „imperiu viager El nu putea dăinui dincolo de moarte! în zadar îşi adusese în pat pe fiica Cezarilor, dând astfel strămoşi fiului său, micul rege nu avea să fie recunoscut moştenitor!

Preşedintele Senatului, Lacepede, înţelese învăţătura pe care trebuia s-o tragă din mânia imperială şi – după expresia lui Napoleon – *insinua* această soluţie.

— S-a întâmplat de mai multe ori la începuturile vechilor noastre dinastii ca monarhul să ordone un jurământ solemn care să lege dinainte pe francezii de toate categoriile de moştenitorul tronului, iar uneori, când vârsta tânărului Prinţ o îngăduia, i se punea pe cap o coroană, drept chezăşie a autorităţii lui viitoare şi simbol al perpetuităţii guvernării.

Trebuia deci – şi fără zăbavă, deoarece războiul bătea din nou la uşă – să fie găsit mijlocul de a-l asocia într-un fel pe micul rege al Romei la guvernul imperiului, cimentând astfel dreptul lui la succesiune. Bineînţeles că, pentru moment, viitorul Napoleon al II-lea nu avea altă ocupaţie decât să se lase plimbat pe terasa Tuileriilor într-un cărucior tras de două veritabile oi merinos, dresate de fraţii Fanconi să alerge ca nişte ponei; bineînţeles că regele Romei nici nu vorbea încă – întârziere care o neliniştea pe mama sa –, dar dacă tatăl lui ar fi fost să dispară, copilul-împărat nu ar fi trebuit să domnească: un consiliu de regenţă ar fi urmat să guverneze cât timp acesta era minor. Totuşi, consiliul nu putea exista *automat*, ci doar cu condiţia de a reînvia vechiul drept divin. Era deci necesar ca urmaşul lui Napoleon I să fie încoronat în timpul vieţii tatălui său. Şi. bineînţeles, să fie uns de papă! Dar, înainte de a vorbi de ungere şi de coroana ce urma să

fie pusă pe fruntea lui, era necesar să se pună capăt certurilor care opuneau pe împărat papei – care rămânea în continuare prizonier la Fontainebleau.

Napoleon hotărî să se ocupe personal de toate acestea.

În sania care-l ducea spre Paris, îi împărtăşi lui Caulaincourt următoarele:

— Mă simt legat de papă. Întotdeauna am regretat că sunt silit să ajung cu el la asemenea situaţii extreme. El se află în cel mai frumos palat al meu, e servit de personalul meu, poate face ce vrea şi ştie că întotdeauna am dorit să fie tratat cu toată consideraţia ce i se cuvine. Cu Roma, ca şi cu Spania, a fost o fatalitate. Vezi dumneata, lucrurile au ieşit altfel decât am vrut eu. În persoana papei coexistă doi oameni: conducătorul pământesc şi conducătorul spiritual. Pot fi în război cu unul şi în relaţii paşnice cu celălalt. Papa ar putea să stea tot atât de bine la Paris sau la Avignon ca şi la Roma. Localitatea unde locuieşte nu influenţează cu nimic religia şi nici dogmele ei… De altfel, nici nu mă opun ca papa să meargă în Italia, dacă acest lucru este necesar pentru sănătatea sa. Tot ce vreau eu este ca el să împlinească ceea ce nu e împlinit şi ca lucrurile să fie stabilite într-un mod precis, astfel încât clerul, gata oricând să pună stăpânire pe toate, să nu mai poată găsi niciun pretext pentru a face greutăţi.

Este necesar ca Roma să meargă înainte în spiritul secolului, iar Roma nu vrea să se meargă înainte fără ea…

La 19 ianuarie 1813 împăratul se duce la Fontainebleau, unde papa locuieşte de un an sub paza căpitanului de jandarmi Lagorse, travestit în şambelan. Prima întrevedere aminteşte de clipele petrecute în acelaşi palat, în ajunul încoronării. Cei doi bărbaţi se îmbrăţişează:

— Părinte!

— Fiule!

Începând de a doua zi întrevederile devin însă mai puţin cordiale. Timp de cinci zile disputele se ţin lanţ. Punctul de vedere al lui Napoleon este simplu: Roma este

al doilea oraş al imperiului şi nu-i mai aparţine papei. De ce sfinţia sa nu s-ar instala la Avignon! Aceasta nu l-ar împiedica să păstreze, ca pe un fel de reşedinţă secundară Vaticanul, care nu a fost niciodată ocupat de trupele franceze.

Pius al VII-lea se dovedeşte atât de încăpăţânat în dorinţa de a păstra suveranitatea moştenirii sfântului Petru, încât împăratul nu reuşeşte să-şi stăpânească mânia. „Într-o zi – va povesti papa –, discutând aprins în legătură cu renunţarea la statele romane, Napoleon m-a apucat, aşa cum îi era obiceiul, de un nasture al sutanei şi m-a smucit atât de tare trăgând de el, încât tot corpul i s-a zguduit”.

Dar – contrar celor afirmate mai târziu de Chateaubriand – Napoleon nu l-a tras pe suveranul pontif de părul său alb! împăratul a sfârşit prin a se înclina *intra muros*, făcând însă cunoscut oficial, *extramuros*, că „statul roman fiind alipit la imperiu, nu poate fi despărţit de acesta”. Mai rămânea de rezolvat încă un punct important: veşnica instituţie episcopală, problemă care rămăsese pendinte ani de zile. „În timpul unei conferinţe – va relata mai târziu papa –, împăratul, înfuriat din cauza refuzurilor mele repetate, a avut faţă de mine o atitudine care m-a făcut să-i spun: «Oh! Totul a început printr-o comedie şi e pe cale să se sfârşească printr-o tragedie!» „Aceasta este originea celebrului *Commediante*, *tragsdiante*! din legendă.

De data aceasta, Pius al VII-lea va trebui să cedeze: după trecerea unui termen de şase luni, dacă papa va refuza să instaleze un nou episcop, acesta va trebui să fie numit fie de arhiepiscop, fie de prelatul cel mai vechi în grad din provincie; nu era specificat că acest lucru se va i-ace *în numele papei*.

La 25 ianuarie, în prezenţa împăratului, tratatul este prezentat lui Pius al VII-lea. Prizonierul din Fontainebleau îi imploră cu privirea pe cardinalii martori ai scenei, care în faţa expresiei neîndurătoare a feţei lui Napoleon îşi pleacă privirile… Atunci suveranul pontif suspină adânc, ia

pana şi semnează. Napoleon îşi pune apoi semnătura lui neciteaţă sub textul noului concordat. După o asemenea abdicare, lui Pius al VII-lea nu-i mai vine greu să promită că îi va încorona el însuşi pe regele Romei şi pe împărătească, şi Napoleon se întoarce învingător la Paris. Câteva zile mai târziu însă, cardinalul Pacea, pus în libertate, soseşte la Fontainebleau. El nu-şi face niciun fel de iluzii: bănuieşte reacţiile pe care le-ar fi putut avea papa, doborât de boală şi de suferinţele unei lungi captivităţi. „Ştiam – va preciza el – că era înconjurat de oameni vânduţi împăratului... Am înţeles că lupta dintre fostul călugăr Barnabé Chiaramonti şi Napoleon Bonaparte a fost inegală şi mi-am dat seama de partea cm era victoria”.

El înaintează spre papă. Cu greu îşi recunoaşte stăpânul în cel ce se îndreaptă spre el, umbra unui om cu privirea neliniştită.

— Din nenorocire, am sfârşit prin a ne tăvăli în mocirlă – suspină Pius al VII-lea.

— Cardinalii m-au târât la această masă şi m-au obligat să semnez. Ah! prietene, nu mai dorm nici ziua, nici noaptea şi mi-e teamă să nu mor nebun ca şi Clement al XIV-lea.

— Nu e vorba de moarte – exclamă prelatul –, ci de repararea răului făcut.

— Credeţi deci că s-ar putea îndrepta ceva?

— Da, sfinte părinte, există leac pentru aproape toate relele.

Acest „leac” va fi retractarea din 24 martie 1813. În această zi papa va declara că nu poate pune în aplicare concordatul, acest „act vicios şi greşit întocmit”. Şi va mai adăuga:

— Cu ajutorul lui Dumnezeu, dorim ca el să fie îmbunătăţit în aşa fel, încât să nu urmeze nimic păgubitor pentru biserică şi să nu aducă niciun prejudiciu sufletului nostru.

Furia lui Napoleon fu înspăimântătoare. Spectaculoasa împăcare de la 25 ianuarie era de acum

înainte moartă de-a binelea, dar pentru toţi ea mai trebuia să rămână în picioare: „Ministrul cultelor – dictă împăratul – va păstra cea mai mare taină cu privire la scrisoarea papei datată 24 martie, pe care, după împrejurări, am să spun sau nu că am primit-o. Concordatul de la Fontainebleau devine de aici înainte lege a statului. Maiestatea-sa îl consideră ca pe un tratat mai sfânt decât toate celelalte4.

Regele Romei şi împărăteasa nu vor fi încoronaţi. Cât despre Pius al VII-lea, el va rămâne prizonier până ce *începutul sfârşitului* îl va elibera şi îi va permite să se întoarcă la Roma, ameninţată pe atunci de confiscare – o. paradox! – de către Murat, devenit aliatul Austriei…

*

*k**

Pentru mulţi, Napoleon se îndrepta spre acest *început al sfârşitului*. Metternich, al cărui ceas va suna, face în aceste luni care preced declaraţia de război a Austriei împotriva Franţei un joc dublu uluitor. Mai întâi, împăratul Francisc trebuie să devină arbitrul situaţiei, având rolul de mediator. Metternich este foarte surprins când află, la 31 decembrie, că Napoleon acceptă această situaţie cu cea mai mare bunăvoinţă.

— Să facem pace – declară el ministrului austriac Bubna.

— Nici nu doresc altceva decât ca împăratul dv. să vorbească deschis cu Rusia. Mă bucur că se hotărăşte să devină mediator.

În ajun – dar Napoleon în ziua aceea nu era încă informat – generalul prusian York, conte de Wartenburg, semnase cu ruşii capitularea de la Tauroggen. Corpul prusian al Marii Armate devine „neutru”, aşteptând, desigur, să întoarcă armele împotriva lui Napoleon. Koenigsbergul este imediat evacuat, iar forţele imperiale franceze – formate din divizia Heudelet, venită de la Berlin, şi dintr-o divizie poloneză – sunt obligate să se retragă pe Vistula. Regele Frederic consideră totuşi această schimbare cam pripită. Numai numele lui

Napoleon îl mai face încă să tremure. Cu atât mai mult cu cât Eugen ocupă Berlinul! Astfel, la 6 ianuarie 1813 se dezice de generalul York. îl asigură pe împărat de „credinţa lui nestrămutată44 şi afirmă: „Nimic pe lume nu va putea să mă abată de la acest lucru şi nicio împrejurare nu poate să mă facă să-mi schimb principiile. Ţin la ele atât din loialitate cât şi din interes, căci nu sunt unul dintre acei bezmetici gălăgioşi care vor să vadă prăbuşirea Franţei”.

Regele îl aprobă totuşi pe ascuns pe York şi-l trimite chiar în aceeaşi lună pe contele Brandeburg la ţar pentru a-i cere să grăbească marşul său spre Oder, adică spre el…

Schwartzenberg, în fruntea unui corp de armată austriac, părăsise deja Volînia şi, în loc să se îndrepte spre Eugen, se îndreaptă spre Viena.

Napoleon nu-i ascunde nemulţumirea sa lui Metternich:

— Urâtă treabă, potrivnică tratatului, e un prim pas spre dezertare. Aţi schimbat sistemul… Vreţi să vă scoateţi din luptă corpul de armată auxiliar. Am fost de acord cu intervenţia dv. în favoarea păcii, dar o mediaţie prin forţa armelor nu-mi convine… S-ar putea întâmpla ca viceregele să fie obligat să evacueze Varşovia, să părăsească Vistula, să ajungă în spatele Oderului. Aceasta va produce o impresie proastă asupra armatei mele şi a Franţei. Voi vorbi poporului meu, voi face noi recrutări. Îmi voi retrage poate trupele în spatele Rinului, mă voi înţelege cu ruşii: două mari puteri găsesc întotdeauna o cale de înţelegere, iar dumneavoastră nu vă mai puteţi bizui pe mine!

Se poate… dar ruşii nu ţin „să se înţeleagă” cu Napoleon, pe care-l consideră deja ca pe un colos cu picioare de lut. împăratul îşi dă seama de toate acestea…

— Spuneţi peste tot că trebuie să facem pace – îi spuse el lui Talleyrand –, dar cum s-o facem?

— Maiestatea-voastră are încă în mână valori negociabile – răspunde prinţul de Benevento.

— Dacă mai aşteaptă mult, le pierde şi nu va mai putea negocia.

Prin „valori negociabile” Talleyrand înţelegea statele romane, Piemontul, Toscana, Olanda, oraşele hanseatice şi ducatul Varşoviei – teritorii pe care Napoleon refuză să le cedeze, ştiind foarte bine că o primă concesie ar atrage după sine o a doua, o a treia... şi aşa mai departe până la abdicare. El nu dorea să renunţe nici la mediaţia sa privitoare la Confederaţia Rinului şi nici la aceea privitoare la cantoanele elveţiene! împăratul ar fi consimţit cel mult să dea ceea ce nu mai avea: Portugalia sau Sicilia, pe care, de altfel, nu putuse s-o ocupe niciodată. De asemenea. – ducele de Bassano scria la Viena, fără intenţia de a glumi – împăratul era gata să ofere ţarului Polonia rusească, Lituania, Volînia, Podolia, Ucraina... care n-au încetat nicio clipă să aparţină împăratului Rusiei!

„Voi ceda pe baza tratatului de la Tilsit – scrie Napoleon socrului său – tot ceea ce ar putea compromite deplina independenţă a Rusiei, dar nu voi părăsi niciun sat din ducatul Varşoviei şi nu voi îngădui ca Rusia să obţină vreo extindere în partea dinspre Austria, Turcia sau Suedia”.

Cum să obţii pacea în asemenea condiţii – această pace pe care viitorii aliaţi nu se gândesc în niciun fel să i-o acorde lui Napoleon?

Nu încape îndoială, guvernul austriac nu doreşte să facă nici cea mai mică concesie. Metternich şi împăratul său, asigurându-l într-una pe ţar că nu vor mai da niciun om lui Napoleon, afirmau în acelaşi timp la Paris că alianţa dintre cele două imperii li se părea atât de necesară, „încât, dacă aţi rupe-o azi – spuneau ei –, v-am propune mâine s-o încheiem din nou în aceleaşi condiţii”. În realitate, Francisc I nu avea decât un singur gând: să se elibereze de alianţă şi, după ce-şi va fi cucerit „independenţa”, să-i declare război ginerelui său. îl invidia pe regele Prusiei, care va avea în curând posibilitatea de a-şi schimba, în sfârşit, în mod deschis politica. Armata prusiană, care pe hârtie nu numără decât treizeci de mii de oameni, va forma în curând, prin sosirea voluntarilor şi a armamentului clandestin, un corp de o sută treizeci şi

patru de mii de oameni gata să se arunce asupra Franţei.

La 27 februarie 1813 este semnat, încă în secret, un tratat de alianţă între regele Frederic-Wilhelm şi ţarul Alexandru, care mai poate alinia o sută nouăzeci de mii de oameni. Entuziasmul prusian e de nestăvilit. E revanşa atât de mult aşteptată! Toate femeile îşi schimbă verighetele cu un inel de fier purtând inscripţia: *Am dat aur pentru fier*.

Napoleon presimte drama. „Rămâneţi la Berlin cât mai mult posibil – îi scrie el lui Eugen la 5 martie 1813.

— Daţi exemple pentru menţinerea disciplinei. La cea mai mică insultă din partea unui oraş, a unui sat prusian, daţi-i foc; faceţi acelaşi lucru şi cu Berlinul, dacă nu se poartă cum trebuie…”

Eugen însă şi-a mutat cartierul general în spatele capitalei prusiene, ceea ce-i atrage – la 9 martie – o mustrare usturătoare din partea împăratului. A demonstra prin această retragere că nu se poate păstra oraşul, înseamnă a-i atrage pe ruşi şi a-i împinge să cucerească Berlinul: „Aţi pierdut astfel o poziţie pe care arta războiului cerea să ştiţi s-o păstraţi”.

Când fiul Josefinei primi această scrisoare, ţarul îşi făcuse deja intrarea în capitala lui Frederic-Wilhelm. Trei zile mai târziu, la 16 martie, Prusia anunţă Franţa că alianţa lor este ruptă şi, a doua zi, regele îi declară război lui Napoleon. La Berlin bucuria este de nedescris, începe războiul sfânt! Generalul York intră în Berlin la 19 martie, iar la 22 este rândul regelui să-şi regăsească oraşul drag. E un delir, iar ura împotriva Franţei atinge paroxismul! În acest timp, la Viena, aşa cum scrie la 7 aprilie contele Narbonne lui Măreţ: „Totul pare să prezinte aici acelaşi tablou pe care-l oferise Prusia în ajunul bătăliei de la Jena. În toate cafenelele şi locurile unde se adună lumea respiră numai ura împotriva a tot ce e francez”. În aceeaşi zi reprezentantul lui Napoleon este primit de Metternich. Întrevederea decurge în termeni tăioşi.

— Oare nu trebuie să deduc – remarcă Narbonne – că proiectul dv. este ca, înclinându-vă de partea Franţei, să luptaţi totuşi împotriva ei, dacă ea n-ar accepta ceea ce dv.

consideraţi acceptabil?

— Aceasta rezultă în mod firesc din situaţia în care ne aflăm – recunoaşte Metternich.

Apoi adaugă cu perfidie:

— Bineînţeles că toată bunăvoinţa noastră este în favoarea Franţei!

— Şi de aceea îl trimiteţi pe dl. de Stadion la cartierul general al ţarului?

— Lucrul acesta nu e încă definitiv hotărât, dar e aproape sigur.

— Aşteptaţi prima victorie ca să vă hotărâţi? – întreabă Narbonne ironic.

— Vă înşelaţi – răspunde Metternich cu sinceritate –, fiţi sigur că a doua zi după această victorie vă vom vorbi pe un ton mai apăsat decât astăzi.

A treia zi Schwartzenberg soseşte la Saint-Cloud. Metternich i-a cerut să-l „sondeze" pe împărat.

— Englezii – declară Napoleon – cred că Franţa este strivită, ei îmi vor cere Belgia… Mă aflu într-o situaţie grea; dacă aş încheia o pace dezonorantă, aş fi pierdut… Poziţia mea nu e consolidată, trebuie să ţin mai mult seama de opinia publică, fiindcă am nevoie de ea. Făcând publică o asemenea pace, în primul moment nu s-ar auzi într-adevăr decât strigăte de bucurie; dar, curând, guvernul ar fi dezaprobat sus şi tare; aş pierde stima şi în acelaşi timp încrederea popoarelor mele, căci francezul are o imaginaţie vie, iubeşte gloria, e un exaltat, *se aprinde uşor*.

Schwartzenberg îl vede pe împărat atât de sigur de el, încât nu îndrăzneşte să-i vorbească de „sfaturile44 pe care Metternich îl însărcinase să i le adreseze lui Napoleon şi pe care le va împărtăşi lui Măreţ:

— Numai pacea poate evita nenorocirile care ne ameninţă, dar atâta timp cât nu veţi repune statele în drepturile lor, nu veţi recunoaşte că fiecare este stăpân la el acasă şi nu veţi lăsa comerţul liber pentru a face să reintre ceva bani în circulaţie, pacea însăşi va fi o himeră.

Napoleon cunoaşte perfect problema, dar n-o poate

totuşi rezolva aplicând singura soluţie posibilă. Louis Madelin a explicat foarte bine acest lucru, o dată în plus: Napoleon era în imposibilitatea de a face „concesii44, aşa cum îi sugerau cei din jurul său: „Dacă ar ceda un deget, i s-ar cere imediat toată mina, şi dacă ar ceda mina aceasta, ar însemna o asemenea mărturisire de slăbiciune în faţa Europei, încât, împins din concesie în concesie, în cele din urmă i s-ar smulge totul. Dar, cedând totul, de bunăvoie sau cu forţa, el ar trebui să dispară, căci un Napoleon fără imperiu e de acum înainte de neconceput…”

De altfel, în această primăvară a anului 1813, situaţia nu i se părea încă de fel dramatică împăratului, în pofida mai întâi a lui Bernadotte, care la 3 martie a semnat un tratat cu Anglia, promiţând să arunce treizeci de mii de oameni drept pradă fostei sale patrii, în pofida intrării englezilor în Madrid şi, în sfârşit, în pofida lui Murat, care începe să dea înapoi şi visează să devină Bernadotte-ul sudului Europei. La 26 ianuarie împăratul îi scrie: „Presupun că nu sunteţi dintre cei ce gândesc că leul a murit. Dacă aţi face acest calcul, ar fi greşit. Mi-aţi făcut tot răul de care eraţi în stare de la plecarea mea din Vilna. Titlul de rege v-a făcut să vă pierdeţi capul. Dacă doriţi să vă păstraţi acest titlu, va trebui să vă purtaţi altfel decât aţi făcut-o până acum”.

Murat, cu toată această mustrare, nu se supune. Dimpotrivă, acest soldat minunat, dar jalnic politician, începe să facă concesii duşmanilor cumnatului său. La prima ocazie – de pildă declaraţia de război a Austriei împotriva lui Napoleon – regele Neapolelui îşi va oferi serviciile Austriei, cu condiţia ca totuşi aliaţii să-i permită păstrarea regatului Neapolelui.

Pentru moment, împăratul se dedică cu totul făuririi noii sale armate; îşi numără oamenii. „Am posibilitatea să-mi repar greşelile”, spuse a doua zi după reîntoarcerea sa. Acum ştie că din supravieţuitorii dramaticei retrageri din Rusia, nu mai rămân, în afară de rămăşiţele gărzii, decât trei mii de luptători din divizia Loiseau. La dispoziţia sa se află însă vieţi noi. E vorba în primul rând de contingentul

1813, adică o sută patruzeci de mii de oameni, cărera li se mai adaugă o sută de mii de soldaţi din garda naţională. Mai poate conta, cel puţin pentru moment, pe trupele pe care i le vor furniza Confederaţia Rinului şi regatul Neapolelui. Pe de altă parte hotărăşte chemarea sub drapel a gărzilor de onoare, încorporând astfel în armată pe tinerii care aparţineau marii burghezii şi nobilimii. Până atunci în fiecare departament aceştia nu efectuau decât un serviciu de paradă, plătind un înlocuitor care să le ţină locul în armată. Aşa cum va constata Poumies de la Siboutie, „acest act de despotism stârni o indignare generală şi îndepărtă de guvern toată această pătură avută şi luminată a naţiunii”. Totuşi, decretul va procura împăratului zece mii de cavalerişti, un aport important, căci Napoleon duce o gravă lipsă de cavalerie. De ce oare nu le-a alăturat şi armata din Spania, care numără două sute cincizeci de mii de oameni şi este compusă din cei mai buni soldaţi din Europa, cei de la Austerlitz şi de la Friedland? Proscrisul de pe Sfânta Elena o va recunoaşte:

— După problemele legate de Rusia trebuia să rezolv pe cele privitoare la Spania. Trebuia să mă duc la Valengay, să termin în patruzeci şi opt de ore cu Ferdinand, să-l trimit în Spania şi să-mi retrag armata de acolo.

De ce s-a lipsit el de un aport atât de însemnat? Pentru că restabilirea păcii dincolo de Pirinei ar fi însemnai să restituie Spania lui Ferdinand al VII-lea, care cu siguranţă ar fi dat mâna cu englezii. De altfel, Joseph, devenit suveran în disponibilitate, ar fi trebuit să revină în acest caz la Paris. Atunci cel mai în vârstă din clan ar fi urmat să exercite funcţia de regent pe timpul viitoarei campanii. Or, ca să poată zădărnici planurile socrului. Napoleon se gândeşte s-o ofere Mariei-Luiza. Pe atunci părea încă de neînchipuit ca bunicul să dorească distrugerea imperiului nepotului său! Şi totuşi!... O tragică încredere, care va însemna pentru împărat pierderea tronului.

Îi mai trebuiau şi bani, întrucât nu voia să se atingă

de „tezaurul lui de război” – două sute de milioane în aur –, care se găseau depuse în butoiaşe în pivniţele Tuileriilor. De aceea, la 14 februarie, Napoleon se duce cu mare pompă la Corpul legislativ, ca să ceară reprezentanţilor să voteze textele care să-i asigure fondurile necesare. Fără îndoială că deputaţii nu se vor opune de loc: aşa ceva nici nu le trece prin gând – mai ales că nu e vorba de banii lor –, dar pentru prima dată Napoleon se teme de reacţiile opiniei publice. Făcând mai multe plimbări prin Paris după reîntoarcerea sa, împăratul nu a avut parte de o primire prea entuziastă, ba uneori s-a dovedit destul de rece, şi acest lucru a fost ceva cu totul neaşteptat pentru el. De aceea, ca să meargă la Camera deputaţilor – fostul palat Bourbon – va alege drumul cel mai scurt: grădina Tuileriilor, piaţa şi podul Concorde. „Din fericire – ne va povesti prefectul Pasquier – trecusem călare pe acolo cu o oră înainte şi privirea mi-a fost izbită de o inscripţie scrisă cu litere groase, negre, pe stâlpul podului: «Jos *tiranul*.» De-abia am avut timp s-o fac să dispară”. Stăpânul a aflat totuşi de acest lucru, căci îi va scrie lui Savary: „Nu supravegheaţi îndeajuns foburgul Saint-Germain şi clica Bourbonilor!”

Napoleon nu se lasă doborât, are încredere în steaua sa. El simte praful de puşcă… Pregătirile viitoarei sale campanii de-a dreptul l-au întinerit şi au făcut să se topească grăsimea lui nesănătoasă. Agerimea lui de spirit, care se părea <că-l părăsise pe malurile Moscovei, se manifestă din nou. E de ajuns să răsfoieşti corespondenţa sa din acest *interval* de patru luni pentru a rămâne, încă o dată, uimit. Deşi trimite note peste note generalilor săi, în care, ca de obicei, este mai mult decât meticulos, el dă recepţii, merge la spectacole, vânează, dă dispoziţie ca Şcoala de medicină să fie terminată chiar în anul acela, se duce să vadă în ce stadiu se află construcţia arcului de triumf din piaţa Étoile, inspectează clădirea poştei de pe strada Rivoli. Îşi supraveghează de asemenea şi familia, şi nu se mulţumeşte numai să-i certe pe regi, ci îşi dojeneşte surorile. Când Pauline cere autorizaţia să i se aducă din

Milano trei şaluri de caşmir cumpărate la Constantinopol, el scrie pe marginea notei: „Refuzat. Prinţesele trebuie să fie un exemplu de respectare a legii şi să încurajeze întreprinderile manufacturiere naţionale”.

Situaţia este gravă. El este obligat să nu mai ducă război în calitate de *împărat*, ci trebuie să redevină *generalul* Bonaparte: „Vreau să am în jurul meu mult mai puţină lume, mai puţini bucătari, mai puţină veselă, mai puţine bagaje, aceasta atât pentru a da un exemplu, cât şi pentru a simplifica lucrurile. În timpul campaniei şi în marş, mesele, chiar şi a mea, se vor compune dintr-o supă, un rasol, o friptură cu garnituri de legume; niciun fel de desert… Reduceţi numărul lăzilor cu efecte; în loc de patru paturi, să rămână numai două; în loc de patru corturi, să rămână numai două; iar mobilele să se reducă în aceeaşi proporţie”.

La 13 aprilie, cu două zile înainte de plecare, cere trei berline uşoare „fără boarfe şi pachete”. Apoi precizează: „În berlina mea se vor pune câteva cărţi, hărţile de poştă, schiţele făcute recent în biroul meu topografie, câteva hărţi ale ţinutului dintre Elba şi Main”. Fain, secretarul său, va avea în trăsura sa evidenţele situaţiei şi corespondenţa cu armata. În continuare ordonă: „Suita mea va pleca pe drumul spre Trevesu.

La 15 aprilie, după ce a încredinţat regenţa Mariei-Luiza, împăratul părăseşte Saint-Cloud. În timpul călătoriei socoteşte numărul soldaţilor şi crede că în curând va putea să-şi întărească armata şi să-i ridice efectivele la patru sute de mii de oameni. Speră chiar să aibă posibilitatea de a alinia şase sute de mii, făcând apel la vechile contingente! Soseşte la Mainz după patruzeci de ore de la plecarea din Paris şi trebuie să cedeze în faţa evidenţei: optimismul său l-a înşelat: nu dispunea decât de o masă de manevră de două sute treizeci până la două sute cincizeci de mii de oameni. Dar această armată se compunea mai ales din germani, italieni, elveţieni, olandezi şi chiar ilirieni! – trupe care, toate, ar trece la inamic de îndată ce s-ar ivi un moment mai îndoielnic. Cât despre francezi, cea

mai mare parte este de-abia instruită, recruţii fiind în vârstă de optsprezece, douăzeci de ani! Fără îndoială că aceşti tineri soldaţi ai anului 1813 sunt plini de curaj, dar – aşa cum va remarca unul dintre ofiţerii lor – „ei n-au decât instinctele şi forţa unor copii…”

Armata posedă şase sute de guri de foc, dar – şi acest lucru trebuie să fie mereu subliniat – însuşi împăratul se gândea cu spaimă la aceasta – un număr de corpuri de armată sunt lipsite de cavalerie. Şaizeci de mii de cai au murit între Moscova şi Vistula – cea mai mare parte a cavaleriei Marii Armate… Strategia imperială însă – urmărirea adversarului bătut, tăind legăturile cu duşmanul şi părăsind câmpul de luptă – necesită o cavalerie puternică. Napoleon nu poate opune în 1813 decât cincisprezece mii de călăreţi faţă de cei treizeci şi şapte de mii de cavalerişti aliaţi. În plus, mulţi soldaţi, chiar dacă ştiu să călărească, nu-şi cunosc de loc meseria! Pentru a ne convinge de acest lucru e destul să citim pitoreasca povestire inedită, scrisă de brigadierul Lambry din gărzile de onoare ale departamentului Sarre. După ce a trecut trupele în revistă, împăratul dori să le vadă la instrucţie:

„Ni s-au comandat – povesteşte brigadierul – câteva mişcări la dreapta câte patru, câteva întoarceri la stânga câte patru şi a fost suficient ca să ne încurcăm cu totul. Mareşalii imperiului şi generalii de stat-major care-l însoţeau pe împărat, vrând să-l scutească de spectacolul acestei dezordini, s-au apropiat de rândurile noastre pentru a încerca să ne conducă. Iată-ne din nou aşezaţi în ordine de bătaie. Văzând că nu reuşeam să executăm manevrele simple, au vrut să ne facă să strălucim în cele mari, şi astfel se dădu comanda pentru una care-i plăcea mult împăratului să o vadă executată de cavalerie, şi anume: pr*in plutoanele din aripi,* în *spatele centrului,* de*filaţi!* La o comandă pe cât de nouă, pe atât de străină pentru noi şi pentru câţiva dintre ofiţerii noştri, ne uităm o clipă unii la alţii şi apoi iată-ne porniţi un pluton într-o parte, celălalt în alta, cu toate răcnetele ofiţerilor noştri şi ale ofiţerilor generali care se găseau în rândurile noastre

rupte şi amestecate. Ici un locotenent sau un sergent-major îşi chema cu strigăte puternice plutonul lui contopit cu cel vecin; colo un mareşal al imperiului sau un general se aflau prinşi între două plutoane care, nepăstrând distanţa dintre ele, îi turteau în ciocnirea lor. Toate acestea au provocat un vacarm de-a dreptul ridicol, dar nu mai puţin jalnic, dacă te gândeai că o asemenea cavalerie ar fi putut să fie în situaţia de a intra în război. împăratul păstră o mină glacială; îi chemă la ordine pe ofiţerii noştri superiori, îi mustră aspru pentru lipsa noastră de instrucţie, le recomandă să aibă mai multă grijă în această privinţă şi promise să ataşeze pe lângă fiecare companie un anumit număr de instructori recrutaţi din rândurile subofiţerilor şi brigadierilor din vechea gardă.

Astfel şi-a luat rămas bun de la noi...”

k

* * *

Napoleon mai speră că Austria va renunţa la atitudinea ei echivocă şi că se va reîntoarce la el. Înainte de a se instala în fruntea armatei, el îi dă Mariei-Luiza însărcinarea de a-l determina pe tatăl ei să ia o hotărâre: „Spune-i că nu e bine să vrea ca eu să nu doresc pacea, când nu s-a căzut încă de acord asupra începerii tratativele» * – îi scria el. ... Roagă-l să fie atent ca nu cumva aceasta să aibă drept scop târârea lui în război... Fă-l să înţeleagă că ţara noastră nu va permite să fie prost tratată şi nici să i se impună condiţii ruşinoase de către Rusia şi Anglia şi că dacă am acum un milion de oameni sub arme, voi putea avea în viitor oricâţi voi dori... *4

În aceeaşi zi părăseşte Mainz pentru a începe campania. Care e planul împăratului? Să întindă mâna prin spatele Saale-ului trupelor lui Eugen, care numără – în teorie – o sută de mii de oameni, dintre care însă aproape şaizeci de mii ocupă încă Danzigul şi garnizoanele prusiene... Cele două armate reunite vor porni în întâmpinarea inamicului.

La 28 aprilie Napoleon se află la Weimar. Campania din Germania începe. Ney trece Saale, le pricinuieşte o

înfrângere ruşilor, iar legătura dintre armata lui Eugen şi cea a împăratului e făcută. Privindu-l pe Napoleon în timp ce trece prin faţa rândurilor lor, recruţii strigă *trăiască* şi-şi pun capelele în vârful baionetelor. Acest entuziasm tineresc îi încălzeşte inima şi compensează feţele încruntate ale mareşalilor, care nu-şi ascund oboseala.

El îşi deplasează armata spre câmpia de la Lützen. De acolo, datorită uneia din acele mişcări al căror secret îl cunoştea numai el, va executa o întoarcere pe aripi – dreapta franceză formând minerul coasei – în aşa fel încât duşmanul să dea înapoi până la munţii Boemiei. Tot la întâi mai, Bessieres, în drum spre Lützen, este lovit în plin de o ghiulea rusească. Când ştirea fu adusă la cunoştinţa împăratului, acesta plecă capul, copleşit, şi fu auzit murmurând:

— În sfârşit, a murit de moartea lui Turenne. Soarta lui e demnă de invidiat.

A doua zi – duminică 2 mai – începe bătălia de la Lützen. Aliaţii atacă cu două zile mai devreme decât fusese prevăzut. Souham a fost dat peste cap. De mai multe ori recruţii care intră în foc pentru prima oară pierd teren. Linia franceză este străpunsă şi Blucher crede că a şi obţinut victoria! Napoleon însă îşi trage spada, trece în fruntea tinerei gărzi şi porneşte la asalt înaintând între două coloane, ca în timpul campaniei din Italia! Pe colinele de la Starsield bateriile franceze împroaşcă moartea – şi lupta ia o altă întorsătură. Seara, în timp ce arde satul Kaia, care de-a lungul zilei fusese fără încetare cucerit şi recucerit, Napoleon strigă:

— Bătălia e a noastră!

Douăzeci şi două de mii de ruşi şi de prusieni zac pe câmpul de luptă, dar şi numărul morţilor din rândurile noii Mari Armate se ridică la optsprezece mii! Din lipsă de cavalerie, inamicul, care se retrage spre Elba, nu poate fi urmărit. Oricum, „afacerea Lützen44, după cum s-a exprimat împăratul, deschide drumul spre Dresda şi dovedeşte că se poate conta pe recruţi, care s-au bătut – aşa cum va scrie un martor – „ca nişte veterani”.

A doua zi, în cantonamente, este citită proclamaţia împăratului către armată: „Soldaţi, sunt mulţumit de voi! Aţi răspuns aşteptărilor mele! Bunăvoinţa şi vitejia voastră au compensat totul. În faimoasa zi de 2 mai aţi învins şi pus pe fugă armata rusă şi prusacă comandată de împăratul Alexandru şi regele Prusiei. Îi vom respinge… în ţinuturile lor cu un climat îngrozitor, de unde nu trebuie să mai iasă…”

La 7 mai are loc trecerea peste Elba, iar la 8 mai Napoleon îşi face intrarea în Dresda. Oficialităţile, care i-au primit pe ruşi cu entuziasm, sunt tare încurcate, iar Napoleon nu le ascunde gândurile sale. Totuşi, „din dragoste pentru regele lor44, el nu va trata Saxonia ca pe o ţară cucerită. La palatul regal din Dresda, înainte de a se culca, îi scrie regelui Saxoniei, care se apropiase cu precauţie de frontiera austriacă, invitându-l să revină în capitala lui „eliberată44.

*

*

Mina stăpânului se face simţită cu aceeaşi tărie şi cruzime. Odată cu recucerirea Germaniei, trupele franceze ocupă din nou Hamburgul şi sunt executaţi fără milă toţi cei ce s-au răzvrătit.

Chiar de duminică 9 mai, Napoleon îşi reia sabia de general şi se îndreaptă spre malul Elbei, la o leghe de Dresda, lângă satul Priesnitz, ca să supravegheze lucrările destinate apropiatei treceri peste fluviu. Duşmanul ocupă celălalt mal şi deschide focul cu toată artileria de care dispune. Întins pe burtă pe o hartă uriaşă, Napoleon pare. că nici nu bagă de seamă că ghiulele plouă în jurul lui. Una din ele cade şi explodează la zece paşi. Iată-l pe împărat şi harta lui acoperiţi de pământ.

— Caraghioşii ăştia – spuse el scuturându-se – se lin mereu de nebunii!

Trei zile mai târziu, regele Saxoniei, urmat de un corp de armată de trei mii de cavalerişti, revine – cu nasul în jos – în capitala sa. Zece mii de soldaţi saxoni sunt imediat încorporaţi în Marea Armată. „Treburile noastre

merg bine – scrie el Mariei-Luiza.

— Se încearcă păcălirea lui tata Frâneisc; se urmăreşte antrenarea lui într-o afacere blamabilă. Metternich nu-i decât un intrigant”.

Este şi mai sigur de aceasta când, în ziua de 16, îl primeşte pe generalul Bubna, care-i comunică cele trei puncte propuse de Metternich pentru stabilirea unei păci generale: Marele ducat al Varşoviei să fie cedat, Franţa să renunţe la teritoriile alipite imperiului în 1811, şi, în sfârşit, Napoleon să restituie Iliria Austriei. împăratul îşi dă seama că acceptarea acestor condiţii, în aparenţă moderate, înseamnă începutul concesiilor de care Metternich va profita pentru a-l distruge. Restul – trebuie s-o spunem din nou – ar urma până ce el ar fi doborât la pământ! De aceea Napoleon respinge propunerile aliate.

— Nu am nevoie de mijlocirea dumneavoastră sub ameninţarea armelor. Nu faceţi decât să încurcaţi lucrurile. Spuneţi că nu puteţi face nimic pentru mine: nu sunteţi deci puternici decât împotriva mea… Nu voi ceda niciun sat din ceea ce este constituţional alipit de Franţa. Vreţi să-mi smulgeţi Italia şi Germania!

Ca un ghicitor extraordinar, el a intuit planurile Austriei şi ceea ce va fi în viitor:

— Vreţi să mă dezonoraţi, domnule, îi declară el lui Bubna: mai întâi onoarea, apoi soţia, apoi copilul, apoi dinastia… Ce va deveni copilul în vinele căruia curge sânge austriac? Ceea ce mă interesează este soarta regelui Romei: nu vreau ca sângele austriac să devină odios în Franţa… Vreţi să pescuiţi în apă tulbure. Nu se câştigă provincii cu apă de roze; asemenea mijloace pot fi folosite cel mult pentru a seduce femeile. Începeţi prin a-mi cere Iliria, apoi îmi veţi cere ţinutul Veneţiei, apoi Milano, apoi Toscana şi până la urmă mă veţi obliga să lupt împotriva voastră; e mai bine să începem cu asta. Da, dacă vreţi să aveţi provincii, va trebui să curgă sânge! Chiar dacă aş fi respins până la Frankfurt, v-aş spune acelaşi lucru.

Ca să obţină pacea ar accepta să se înţeleagă cu ţarul şi ar risca să întâmpine noi pretenţii îndată ce vor fi

fost satisfăcute cele anterioare. „Cu scopul – declară el – de a evita o vărsare de sânge inutilă” îl trimite pe Caulaincourt la cartierul general al lui Alexandru:

— Dacă va trebui să fac unele sacrificii, prefer să le fac în folosul împăratului Alexandru, care se războieşte cinstit, şi al regelui Prusiei, de care se interesează Rusia, decât în folosul Austriei, care a trădat alianţa şi care, la adăpostul titlului de mediator, vrea să-şi aroge dreptul de a dispune de tot, după ce-şi va fi luat partea care-i convine.

Ţarul vede însă în acest demers dovada evidentă a slăbiciunii adversarului său. Nu vrea nici măcar să-l primească pe Caulaincourt! Hăituirea trebuie dusă până la capăt... Războiul reîncepe.

Napoleon părăseşte Dresda la două zile după întrevederea cu Bubna, pentru a se îndrepta spre inamic, a cărui armată de o sută de mii de oameni s-a concentrat şi fortificat la răsărit de Bautzen, pe malurile râului Spree. Ruşii vor ca Bautzen să devină un al doilea Borodino, în sensul că de aici să nu existe retragere. Francezii trec la atac. Din nou împăratul se expune ghiulelelor şiploilor torenţiale. În ziua aceea un ofiţer englez zăreşte cu ocheanul pe „Napoleon Bonaparte, îmbrăcat într-o uniformă simplă, cu o singură stea şi cu o pălărie ponosită. Acest ofiţer – un colonel – se numeşte Hudson Lowe.

Seara, când bătălia pierde din intensitate, Caulaincourt îl vede pe împărat făcând gestul de a-şi pune tabachera în buzunăraşul vestei, exclamând în acelaşi timp:

— O am şi pe asta în buzunar.

Într-adevăr, a obţinut victoria. Dar a doua poziţie inamică rămâne în picioare. Prusienii lui Bliicher formează aripa dreaptă a acestei noi linii, ruşii lui Alexandru – avându-l pe iar drept comandant suprem – formează centrul şi stingă ei. Napoleon dictează ordine după ordine, pentru ca Ney, al cărui corp de armată se află încă departe, să poată ataca cu artileria şi să întoarcă flancul drept al prusienilor. Inamicul va fi astfel prins între două focuri!

A doua zi, 21 mai, în timpul bătăliei de la Wurschen, la o zi după bătălia de la Bautzen, duşmanul atacă chiar în zori, sperând să recucerească terenul pierdut în ajun. Către ora unu focul se potoleşte. Napoleon, văzând că totul se desfăşoară după dorinţa lui şi aşteptând sosirea lui Ney, cere salteaua de piele pe care o transportă un catâr din escorta lui şi se întinde pe ea. Nu va întârzia să adoarmă, cu tot zgomotul canonadei. Toţi ofiţerii statului-major descalecă şi, trecându-şi pe sub b-aţ frâiele cailor, se culcă pe jos şi adorm după pilda stăpânului. La ora două sunt treziţi de vocea ascuţită a mareşalului scutier, care îşi sparge pieptul strigând:

— Domnilor, pe cai!

Împăratul e deja în picioare şi priveşte prin luneta sa, sprijinită pe umărul pajului de serviciu.

— Ney şi-a executat manevra – exclamă el cu bucurie –, bătălia este câştigată!

Dar nu era chiar aşa: mareşalul se hotărâse prea târziu şi nu-l „întorsese” de fel pe Bliicher. Ajungând cu întârziere pentru a recuceri Preititz, el îi forţase pe prusieni doar să se retragă, în timp ce generalul *Vorwăris* jurase să nu se retragă. Totuşi, aşa cum va arăta Jomini: „Dacă Ney ar fi executat întocmai ordinul dat de Napoleon la ora opt dimineaţa, ar fi fost distrusă cea mai mare parte a armatei inamice… Salvarea imperiului a depins astfel de un moment de slăbiciune al celui mai viteaz dintre generalii săi”.

Fără a fi hotărâtoare, victoria de la Bautzen reprezintă totuşi o nouă victorie.

Se încearcă urmărirea trupelor aliate, care se retrag spre Oder, dar lipsa cavaleriei continuă să împiedice zdrobirea inamicului. Fără îndoială, infanteria îi urmăreşte a doua zi pe prusieni şi pe ruşi, dar infanteriştii se epuizează îndeplinind acest rol, pentru care nu sunt de loc făcuţi, şi se aud soldaţii murmurând

— Când se va termina şi asta? Unde se va opri împăratul? Pacea trebuie încheiată cu orice preţ!

Artileria ariergărzii duşmane încearcă să protejeze

retragerea lui Bliicher. O ghiulea prusacă seceră trei cavalerişti din statul-major imperial.

— Duroc – declară Napoleon –, soarta ne e potrivnică azi.

Câteva clipe mai târziu, aproape de satul Mackersdorf, o ghiulea trasă de o baterie rusească aflată la doi kilometri de acolo sfâşie burta lui Duroc. Marele mareşal al palatului: nu mai avea decât câteva ore de trăit. Împăratul comandă imediat oprirea gărzii. Corturile cartierului general imperial sunt ridicate pe un câmp în dreapta şoselei. Rănitul este ridicat de pe dâmbul unde a fost lovit de ghiulea şi transportat în casa unui ţăran din Mackersdorf. La căderea nopţii împăratul intră în odaie. Ducele de Frioul leşină, apoi îşi revine pentru a duce mâna împăratului la buze:

— V-am închinat toată viaţa – suspină muribundul –, nu-mi pare rău după ea decât pentru faptul că ea v-ar fi putut încă sluji.

Buletinul precizează că împăratul ar fi răspuns atunci:

— Duroc, există o altă viaţă! Acolo mă veţi aştepta şi ne vom reîntâlni într-o zi.

Timp de un sfert de oră nu s-a mai auzit decât horcăitul rănitului. împăratul îl ţinea de mână pe Duroc. Ochii îi erau înecaţi de lacrimi.

— Ah, sire – mai murmură marele mareşal –, plecaţi, spectacolul acesta vă mâhneşte!

Împăratul, sprijinit de braţul lui Caulaineourt, părăseşte casa şi se retrage în careul gărzii. Îşi petrece acolo tot restul serii, aşezat pe un scăunel în faţa cortului său. cu mâinile împreunate şi capul plecat... Stăteam cu toţii acolo în jurul lui nemişcaţi – va povesti Coignet el păstra cea mai tristă tăcere”.

Se mai poate vedea şi azi, în inima Mackersdorfului, o piatră. mare, pătrată, ridicată în memoria prietenului împăratului. Un nume, o cruce, o dată: *Duroc*. f *1813*. Corpul său se odihneşte la Invalizi, nu departe de Napoleon.

Aliaţii, lipsiţi de muniţii, se retrag în grabă, dând tot timpul înapoi. Glogau este curând evacuat şi armata lui Napoleon ajunge pe Oder. Nu i-a trebuit lui Napoleon nicio lună ca să-l facă pe inamic să dea înapoi cale de trei sute cincizeci de kilometri!

Metternich va scrie mai târziu în *Memoriile* sale: „Se punea problema ca Napoleon să fie oprit în marşul lui! De aceea ruşii şi prusacii cer împăratului să fixeze condiţiile de pace – demers pe care Napoleon îl va primi cu răceală. Ghiceşte el oare că această întrerupere nu va fi decât „o cortină44, după expresia atât de potrivită a lui Albert Sorel, în spatele căreia haita va putea să se regrupeze în linişte, să se unească cu forţele austriece şi suedeze, pentru a se repezi din nou asupra omului ce trebuia doborât? Hardenberg scrisese încă la 10 mai: „Războiul dintre Austria şi Franţa trebuie să izbucnească ca urmare a refuzului cu care, fără îndoială, Bonaparte va întâmpina propunerile pe care Rusia, Prusia şi Austria le vor prezenta în comun44.

În pofida victoriei sale – ultima sa victorie adevărată –, Napoleon este neliniştit. Oare i s-au reprodus şi lui cuvintele pronunţate de Duroc înainte de a muri?

— Cu toţii vom trece prin asta!

Vede în jurul lui mareşali obosiţi şi incapabili de iniţiativă. Mai ştie că i-ar fi o nebunie să continue războiul fără a-şi întări cavaleria. În aceste condiţii acceptă armistiţiul, cu toate oă-şi dădea foarte bine seama de primejdia care-l ameninţa:

— Dacă aliaţii nu doresc pacea în mod sincer, armistiţiul acesta ne poate îi fatal!

Ca să demonstreze că e sincer, Napoleon acceptă să se replieze. Părăseşte astfel linia Oderului. „Intenţia mea este de a-mi stabili cartierul general la Dresda – îi explică el lui Murat –, fiind astfel mai aproape de statele mele…”

La 10 iunie împăratul soseşte la Dresda şi se instalează nu la regele Saxoniei, aşa cum anunţase, ci la palatul Marcolini, situat în cartierul Frederickstadt. Va rămâne în capitala saxonă până la 15 august, cu excepţia

intervalului 10 – 15 iulie, când se va duce la Wittenberg, Magdeburg şi Leipzig ca să inspecteze armata. În timpul acestor două luni el n-a încetat să facă inspecţii, să dea ordine pentru adunarea unei armate compuse din francezi, italieni, olandezi, polonezi, badenezi, bavai-ezi, württemburghezi şi saxoni. Adunătura asta pestriţă va fi, din fericire „compensată prin trupele sosite din garnizoanele aflate în Germania, prin reconstituirea gărzii – cincizeci de mii de oameni – şi, în sfârşit, prin crearea unei cavalerii de treizeci –, patruzeci de mii de cai.

Creierul său reuşeşte încă să rezolve o sută de probleme într-o singură zi – şi simultan. Între două ordine adresate armatei, îi scrie împărătesei: „Doamnă şi scumpă prietenă, mi-a parvenit scrisoarea prin care mă înştiinţaţi că l-aţi primit pe arhicancelar culcată în pat: dorinţa mea este ca în nicio împrejurare şi sub niciun motiv să nu primiţi, pe oricine ar fi, culcată în pat. Aceasta nu este îngăduit decât după vârsta de treizeci de ani”. Date fiind gusturile lui Cambaceres, Napoleon n-avea niciun motiv să se teamă… Dispune aducerea unor actori: „Fiindcă aceasta n-ar putea să producă decât o impresie bună la Londra şi în Spania, lăsând să se creadă că noi ne distrăm la Dresda…” Savary, cu stângăcia lui obişnuită, vorbeşte despre pacifismul împăratului: „Chestiunea asta nu vă priveşte – îi scrie el –, nu vă amestecaţi”. Lui Cambaceres îi explică că discursurile ministrului poliţiei îl „jignesc, pentru că ele presupun că n-aş dori pacea… Nu-ani fac din război o meserie şi nimeni nu doreşte mai mult pacea ca mine”.

După înfrângerile lor, pretenţiile aliaţilor au crescut. Condiţiilor propuse deja de generalul de Bubna li se mai adaugă restabilirea oraşelor hanseatice, desfiinţarea Confederaţiei Rinului şi readucerea Prusiei la starea în care se prezenta regatul *înainte de 1806* – ultimele două urmând de altfel să fie comunicate împăratului doar în cazul în care Napoleon le-ar accepta pe primele. Pe de altă parte, ruşii şi prusienii tocmai semnaseră un acord cu Anglia: pacea nu va fi încheiată decât cu consimţământul

Marii Britanii şi – s-o spunem din nou – Londra nu va admite niciodată prezenţa francezilor la Anvers. Metternich, pus în temă, afirmă în faţa aliaţilor că, dacă Napoleon va refuza noile propuneri, Austria îi va declara război. Apoi cancelarul ia drumul Marelui cartier general francez ca „un adevărat om cucernic care poartă pe

Umerii săi povara întregii lumi”, aşa cum afirmă el însuşi cu modestie.

La 26 iunie împăratul încrucişează spada cu ciudatul „arbitru”:

— Se pare, domnule, că nu vă mai convine să garantaţi integritatea imperiului francez; de ce oare n-aţi declarat acest lucru mai din vreme?… Lăsându-mă să mă istovesc în noi eforturi, aţi contat, desigur, pe evenimente mai puţin rapide. Câştig două bătălii, iar dumneavoastră veniţi să-mi vorbiţi de armistiţiu şi de mediaţii! Dacă n-ar fi fost nefasta dumneavoastră intervenţie, pacea dintre aliaţi şi mine ar fi azi încheiată. Trebuie să recunoaşteţi că de când Austria şir-a luat titlul de mediator, ea nu mai e de partea mea, nu mai este imparţială, mi-e duşmană!

Şi cum Metternich încearcă să nege că ar avea asemenea gânduri negre, Napoleon se îmblânzeşte:

— Ei bine, fie! Ce doriţi? Sunt de acord să tratăm! Să vorbim mai limpede şi să intrăm în subiect, dar să nu uitaţi că sunt soldat, şi soldatul preferă să se fxângă decât să se îndoaie. V-am oferit Iliria ca să rămâneţi neutri. Vă convine? Armata mea este pe deplin capabilă să-i pună la punct pe ruşi şi pe prusieni, iar de la dumneavoastră nu cer decât neutralitate.

Ministrul – fariseu din fire – exclamă 5

— Oh! sire, de ce ar intra maiestatea-voastră din nou singur în această luptă? De ce nu şi-ar dubla forţele? Numai de dumneavoastră depinde ca să dispuneţi în întregime de forţele noastre. Da, lucrurile au ajuns până acolo încât nu mai putem rămâne neutri! Trebuie să fim cu dv. sau împotriva dv!

Împăratul nu se lasă înşelat. El ştie foarte bine că Austria se va arunca în braţele duşmanilor lui.

— Se vorbeşte de un tratat cu o a treia putere…

În fine, el îşi dă cărţile pe faţă:

— Dumneavoastră aduceţi pacea sau războiul?

Nu-i lasă ministrului austriac timpul să răspundă.

— Vreţi deci război? Ei bine, îl vom face. Am distrus armata prusiană la Lützen, i-am înfrânt pe ruşi la Bautzen; dacă vreţi să treceţi la rând, vă dau întâlnire la Viena; oamenii nu se pot îndrepta, iar experienţa n-are valoare pentru ei. Pe împăratul Francisc l-am instalat de trei ori pe tronul său, am promis să trăiesc în bune relaţii cu el toată viaţa, m-am căsătorit cu fiica lui; între timp mham dat seama că sunt pe cale de a face o prostie, dar am făcut-o şi azi mă căiesc.

Metternich, căruia Berthier a îndrăznit să-i spună cu câteva clipe mai înainte: „Nu uitaţi că Europa are nevoie de pace, mai ales Franţa… Metternich pronunţă acest cuvânt.

— Ei bine, ce înţelegeţi dumneavoastră prin pace? – exclamă împăratul.

— Vreţi să mă jefuiţi? Vreţi Italia, Brabantul, Lorena? Nu vă cedez nicio palmă de pământ! Eu închei pacea pe baza *statu-quo-ului ante bellum*… Rusiei i-aş ceda chiar o parte din ducatul Varşoviei; dumneavoastră însă nu vă voi da nimic, pentru că nu m-aţi învins; nu-i voi da nimic Prusiei, pentru – că ea m-a trădat; dacă dumneavoastră doriţi Galiţia apuseană, dacă Prusia vrea o parte din fostele ei posesiuni, acest lucru e realizabil, dar în schimbul unor compensaţii. Ar trebui în acest caz să-i despăgubiţi pe aliaţii mei. Cucerirea Iiiriei m-a costat două sute de mii de oameni; dacă vreţi s-o aveţi, va trebui să cheltuiţi un număr egal de oameni… cum spune ţarul.

— În realitate – continuă împăratul –, dumneavoastră vreţi Italia, Rusia vrea Polonia, Prusia vrea Saxonia, iar Anglia vrea Olanda şi Belgia. Nu urmăriţi cu toţii decât dezmembrarea imperiului francez. Da! Ar trebui să evacuez Europa din care în prezent ocup încă jumătate, să-mi retrag legiunile fără luptă în spatele Rinului, al Alpilor şi al Pirineilor şi să mă bizui, în aşteptarea unui viitor

îndoielnic, pe generozitatea celor al căror învingător sunt astăzi! În ce situaţie vreţi să mă puneţi faţă de poporul francez? împăratul Francisc se înşală dacă îşi închipuie că un tron mutilat poate fi în Franţa un refugiu pentru fiica şi nepotul lui... Ah, Metternich! Cât v-a plătit Anglia pentru a vă hotărî să jucaţi acest rol împotriva mea?[20]

Împăratul îl duce pe ministru în faţa hărţilor sale, încercând să-i dovedească forţa de care dispune:

— Vă dau o altă întâlnire la Viena, în octombrie viitor.

— Am văzut trupele dv. – declară calm Metternich –, sunt alcătuite numai din copii. Aţi făcut să piară o generaţie. Ce veţi face când vor fi dispărut şi aceştia?

Împăratul sări ca ars:

— Domnule, dumneavoastră nu sunteţi soldat. Nu ştiţi ce se petrece în sufletul unui soldat. Eu am crescut pe câmpurile de luptă şi unui om ea mine puţin îi pasă de viaţa unui milion de oameni.

Îşi aruncă pe jos pălăria, străbătând încăperea în sus şi în jos, scos din fire de ironia rece a lui Metternich, care priveşte pălăria rămasă pe parchet. Deodată Napoleon o ridică şi se apropie de interlocutorul său:

— Spune-mi, Metternich, n-am fost un neghiob că m-am căsătorit cu o prinţesă austriacă?

— Ei bine, deoarece îmi cereţi părerea, vă voi spune că Napoleon, marele cuceritor, a făcut o greşeală.

— Prin urmare, împăratul Francisc o va izgoni chiar şi pe fiica sa de pe tronul Franţei!

— Sire, împăratul Austriei nu urmăreşte decât binele imperiului său şi nu se va lăsa călăuzit decât de necesităţile acestuia, fără a ţine seama de soarta fiicei sale. El este înainte de toate un suveran şi nu va şovăi să-şi sacrifice familia pentru binele imperiului său!

Se aşternu o tăcere grea. Napoleon răspunde cu o voce surdă:

---

20 Aceste ultime cuvinte n-au fost reproduse de Metternich în Memoriile sale, noi nu le cunoaştem deeît prin Maret, care i le-a împărtăşit lui Fain.

— Ceea ce aţi spus nu mă surprinde de loc şi nu face decât să-mi arate cât de mare mi-a fost greşeala. Când m-am căsătorit cu arhiducesa de Austria, credeam că pot însufleţi trecutul unindu-l cu vremurile noi, ca şi prejudecăţile vechilor goţi îmbinându-le cu luminile secolului actual. M-am înşelat, şi azi îmi dau seama cât de mult am greşit. Asta mă poate costa tronul, dar voi îngropa lumea sub ruine!

Discuţia ia sfârşit. Napoleon conduce ministrul până la uşă. Aici se opreşte, punându-i mâna pe umăr:

— Nu-mi veţi declara din nou război, nu-i aşa?

Metternich îl priveşte „cu trufie" pe împărat – el, care fusese întotdeauna atât de servil cu acesta! Printre buzele lui subţiri lasă să cadă, în sfârşit, următoarele cuvinte:

— Sire, sunteţi pierdut! Venind aici presimţeam aceasta, dar acum sâni sigur!

Imediat după aceea Metternich îi va scrie prietenului său Hudelist:

j, S-a sfârşit cu Bonaparte".

A doua zi după această înfruntare violentă, împăratul se mulţumeşte să-i scrie Mariei-Luiza: „Am avut o discuţie îndelungată cu Metternich, care m-a obosit".

Explicabil…

Totuşi, Metternich, care în *Memoriile* sale se prezintă în faţa posterităţii.ca un profet sigur de el, era în realitate infinit mai puţin liniştit. „Voi face tot ce îmi va sta în putinţă ca să salvez omenirea – scrie el la 17 iulie amantei sale Wilhelmine de Sagan, în corespondenţa care, aşa cum se ştie, a fost de curând descoperită. Lucrul acesta nu este uşor, şi a te trezi încărcat cu o asemenea povară nu e o fericire". Fără îndoială – şi el o ştie foarte bine –, împăratul nu poate decât să refuze condiţiile puse de aliaţi. Austria, conform acordurilor încheiate cu ţarul şi cu Prusia, va trebui deci să declare război lui Napoleon. Dar armata austriacă nu risca oare să fie învinsă? Era într-adevăr pregătită pentru a-l înfrunta pe Napoleon? „Ne va folosi oare prelungirea armistiţiului? – îl întreabă el pe

Schwartzenberg.

— Care ar fi ultimul termen posibil?” La 20 iulie, Schwartzenberg cere douăzeci de zile; la 10 august va fi gata să treacă la atac. Poate că asistenţa ar putea fi amuzată organizându-se un Congres? Şi Metternich îşi oferi luxul de a-i propune împăratului prelungirea armistiţiului *până la 10 august*.

„Zilele trec – scrie din nou Metternich la 25 iulie în curând termenul expiră şi bomba va exploda… Păstraţi secretul acestei mărturisiri”, îi spune el scumpei şi iubitoarei ducese. Unii – „nişte nebuni, nişte proşti, nişte imbecili, nişte entuziaşti” – ar dori ca ostilităţile să înceapă cât mai curând posibil… „N-am căzut în cursă – explică ministrul –, am pregătit totul…”

Hotărât lucru, cu toată victoria de la Bgutzen, pentru Napoleon este într-adevăr începutul sfârşitului. El află că în urma înfrângerii de la Vitoria, Spania este definitiv pierdută. „Nenorocirile Spaniei sunt. cu atât mai mari – îi scrie el lui Savary –, cu cât sunt ridicole”. Într-adevăr, o aventură care ar putea provoca râsul dacă n-ar fi fost atât de sângeroasă şi atât de tragică. Împăratul recunoaşte, de altfel, în cuprinsul aceleiaşi scrisori: „În ultimă analiză nu ascund că e vina mea. Dacă, aşa cum intenţionam la plecarea mea din Paris, l-aş fi trimis pe ducele de Dalmaţia să ia comanda la Valladolid, toate acestea nu s-ar fi întâmplat!”

„Bunăvoinţa prost înţeleasă” – expresia este tot a lui – pe care a avut-o faţă de incapabilul Joseph este cauza catastrofei. Comunicându-i Mariei-Luiza apropiata sosire a lui Joseph la Mortefontaine, îi recomandă să „nu-l ia în seamă” pe fostul rege. „Nu vreau ca el să se amestece în guvernare şi să provoace intrigi la Paris”. În aceeaşi scrisoare o informa pe soţia sa în legătură cu deschiderea unui congres ce va avea loc la Praga:

„Vom vedea ce va ieşi; dacă vor să-mi impună condiţii ruşinoase, mă voi război cu ei. Austria va plăti totul. Aş fi mâhnit dacă acest lucru te-ar supăra, dar nedreptatea trebuie înlăturată”.

*

* * *

După ce Napoleon părăseşte Dresda pentru a o întâlni pe Maria-Luiza la Mainz, Caulaincourt soseşte la Praga, unde are loc pretinsul *Congres* aliat. Instrucţiunile sale sunt precise: „Limbajul dumneavoastră trebuie să fie simplu. Dacă se urmăreşte continuarea armistiţiului, sunt de acord – îi spuse împăratul dacă vor să se lupte, sunt de asemenea pregătit”. Dacă e să-i credem pe interlocutorii săi – marele scutier nu pomeneşte despre aceasta nici în *Memoriile* sale, nici în raportul adresat şefului său –, Caulaincourt le-ar fi declarat aliaţilor: – Spuneţi-mi numai dacă aveţi destule trupe pentru a ne aduce o, dată pentru totdeauna la realitate. Nu mă socotiţi un reprezentant al toanelor împăratului, ci al intereselor sale reale, precum şi al intereselor Franţei. Sunt tot atât de european ca şi dumneavoastră. Readuceţi-ne în Franţa prin război sau prin pace, şi veţi fi binecuvântaţi de treizeci de milioane de francezi şi de toţi slujitorii şi prietenii luminaţi ai împăratului.

Vom asista în curând la abandonarea lui Napoleon şi de către ultimii săi aliaţi. 1813 este într-adevăr unul dintre cei mai dureroşi ani din istoria noastră.

La 5 august, împăratul, reîntors la Dresda, dispune să i se ceară lui Gaulaimcourt să grăbească înaintaxea propunerilor. Reprezentantul primeşte scrisoarea la 6 august, iar la 7 august Metternich îi. predă acestuia, în sfârşit, faimoasele condiţii puse la punct de către membrii coaliţiei. Napoleon primeşte raportul lui Caulaimcourt pe data de 9, la orele trei după-amiază, şi răspunde prin contrapropuneri. Acestea nu vor ajunge însă la Praga decât la unsprezece dimineaţa. Din data de 10, de la miezul nopţii, tratativele sunt întrerupte, iar. împăratul Austriei îi declară război ginerelui său. Napoleon află ştirea pe data de 11 şi îl trimite lui Caulaineourt alte propuneri. De data aceasta el renunţă la Confederaţia Rinului, Iliria – în afară de Triest – şi nordul Germaniei – în afară de Hamburg şi Lubeek. Dar e prea târziu…

Metternioh, „trecând prin cea mai groaznică criză în care s-a găsit vreodată un ministru44, scrie el, va refuza până şi comunicarea notei. Aliaţii şi-au dat jos masca. Nu vor depune armele decât atunci când Franţa va fi reintrat în vechile ei frontiere şi Napoleon adus în situaţia de a nu mai putea face rău.

În aceeaşi zi, împăratul Francisc scrie totuşi fiicei sale: „Fii liniştită, războiul pe care-l ducem este complet diferit de celelalte; are un caracter exclusiv politic. Nu voi fi niciodată duşmanul soţului tău şi sper că nici el nu-mi va fi vreodată duşman44.

Maria-Luiza îi va răspunde: „Împăratul nu m-ar stima dacă n-ar fi liniştit în privinţa sentimentelor ce vi le port. Nici dumneavoastră nu m-aţi mai stima dacă suprema mea dorinţă n-ar fi fericirea împăratului şi a fiului meu44.

Se crede o eroină a lui Corneille, dar îi va trece…

ÎNCOLŢIREA

STEAUA PALEA; SIMŢEAM CUM ÎMI SCAPĂ FRÂIELE, DAR NU PUTEAM FACE NIMIC.

Napoleon

Si vis pacem, para bellum. Niciodată celebrul dicton al lui Vegetius m-a fost mai adevărat. În timp ce diplomaţii lor se prefac că doresc pacea, ruşii şi prusienii îşi concentrează trupele. La rândul lui, Napoleon procedează la fel.

Dar aportul armatei austriece şi al forţelor suedeze ale lui Bernadotte a mărit considerabil efectivele aliaţilor, care numără acum şase sute de mii de oameni, iar mai târziu vor să alinieze un milion. împăratul, reunind regimentele din Spania şi mobilizând până şi magazinerii din depozite, va putea oare să dispună cu adevărat de cei cinci sute de mii de oameni pe care-i are pe hârtie? Desigur că nu. A putut aduna două sute şaizeci de mii de infanterişti, patruzeci de mii de călăreţi – ceea ce e foarte mult – şi o mie două sute cincizeci de tunuri.

Trei armate, le lui Schwartzenberg, Blticher şi Bernadotte, se îndreaptă spre corpurile de armată franceze. Napoleon îşi împarte şi el forţele în trei grupe.

Marmont îi atrage însă atenţia: „Prin crearea a trei armate distincte. maiestatea-voastră renunţă la avantajele pe care i le asigură prezenţa sa pe câmpul de luptă şi tare mă tem că, în ziua în oare veţi fi repurtat o victorie şi veţi fi crezut că aţi câştigat o bătălie hotărâtoare, veţi afla că aţi pierdut alte două bătălii…”

Viitorul nu putea fi prevăzut mai bine!

Bliicher atacă primul pe râul Kaltzbe-ch. Napoleon părăseşte Goerlitzul, preia comanda şi două zile mai târziu îi zvârle înapoi pe prusieni până la propriile lor linii. Nu-i va respinge spre Silezia, căci pe data de 23, la Lowenberg, va afla că armata din Boemia a trecut la atac şi încearcă să cucerească Dresda. Cum va putea oare Gouvion-Saint-Cyr să reziste, cu numai douăzeci de mii de luptători, în faţa teribilei presiuni a austriecilor lui Schwartzenberg şi Colloredo, a prusienilor lui Kleist şi a ruşilor lui Barclay şi Wittgenstein, adică două sute cincizeci de mii de oameni, care se pregătesc să-l zdrobească?

Generalul Moreau, care se găsea în statul-major inamic, dădu următorul sfat:

— Să ne aşteptăm la o înfrângere peste tot unde împăratul va acţiona personal. Să evităm pe cât posibil orice ciocnire cu el… Să atacăm şi să luptăm împotriva secunzilor lui oriunde îi vom putea ajunge. În fine, o dată secunzii lui învinşi şi slăbiţi, să adăugăm forţelor existente toate cele pe care le vom putea grupa, să ne îndreptăm spre el, să-i smulgem victoria şi să nu-i lăsăm niciun răgaz.

Bernadotte dădu acelaşi avertisment. Napoleon o va confirma mai târziu: „El este acela care le-a procurat duşmanilor noştri cheia tacticii armatelor noastre. El le-a arătat calea către pământul sfânt”. El şi Moreau!… Dar un al treilea complice li se va alătura celor doi transfugi: Jomini.

Napoleon, care a renunţat la urmărirea lui Bliicher, atacă şi joi 26 august, la ora zece dimineaţa, urmat de corpul de armate al lui Marmont şi de vechea gardă, străbate în galop forţat podul August, ajungându-l pe Neustadt la Dresda. Care era situaţia? Fără îndoială că

ruşii, care ocupă înălţimile din cealaltă parte a oraşului, strigă de pe acum: „La Paris! La Paris!”, trupele lui Gouvion-Saint-Cyr sunt respinse dincolo de suburbii, dar Dresda nu este încă cucerită de inamic. Drumul spre Franţa nu este încă croit! Aşa cum va afirma baronul Peyrusse, prin simpla sa prezenţă, împăratul redă viaţă şi speranţă locuitorilor îngroziţi. „Ei se îngrămădesc în jurul lui, îl aclamă ca pe un eliberator. Entuziasmul acesta este împărtăşit de toate coloanele pe care maiestatea-sa le face să defileze în faţa lui în pas de atac”. El arată locul de staţionare al regimentelor fiecărui colonel care trece prin faţa lui cu unitatea respectivă. Pare să cunoască Dresda tot atât de bine ca şi Parisul. A reţinut chiar şi numele porţii Dippodiswalde…

În rândurile inamice, teribilul nume e pe buzele tuturor: „Napoleon!… Napoleon!…” Răsună fanfarele regimentelor. Redutele şi întăririle pe care Gouvion-Saint-Cyr a fost silit să le abandoneze sunt recucerite. Aliaţii sunt respinşi şi în curând francezii îi urmăresc, hărţuindu-i de aproape.

Toată noaptea, împăratul dictează ordine, plimbându-se în sus şi în jos prin cameră. În zorii zilei de 27 august, ceaţa îi permite lui Murat să se instaleze pe poziţie fără a fi văzut de inamic. Lupta pentru Dresda reîncepe cu şi mai multă violenţă, pe o ploaie torenţială. Nu departe de poarta Dippodiswalde, lângă un foc mare de lemne, împăratul conduce bătălia. Pe la ora unsprezece trimite pe generalul Druot să-i ordone din partea sa generalului Curial să împingă înainte bateria diviziei sale şi să –arunce „un pumn de ghiulele” asupra unui grup de stat-major care, plin de orgoliu, se afla în jurul ţarului, pe vârful unei coline. Ordinul se execută şi „grupul este împrăştiat”. Un general inamic cade cu ambele picioare zdrobite. Infirmierii ruşi îl iau de acolo. Un câine îi urmează corpul. Francezii, care au asistat de departe la scenă, cred că Schwartzenberg a fost lovit mortal. A doua zi însă lui Napoleon îi va fi adusă zgarda câinelui cu inscripţia; „*Aparţin generalului Moreau*”.

Moreau fusese lovit de o ghiulea franceză. I se vor amputa am, bele picioare, însă nu va putea fi salvat.

Şi, în sfârşit, victoria – victoria atât de scump dobândită! Ţarul, împăratul Austriei şi regele Prusiei sunt învinşi, lăsând douăsprezece mii de prizonieri în mâinile duşmanului şi douăzeci şi şapte de mii de morţi pe câmpul de luptă. Acest câmp de luptă „care te îngrozeşte” – cum îi scrie Metternich doamnei de Sagan.

O sută de mii de francezi au învins două sute cincizeci de mii de aliaţi! împăratul, mort de oboseală, lasă pe seama secunzilor săi urmărirea duşmanului în retragere şi ajunge la Dresda la orele opt seara. Este ud leoarcă din cauza ploii; un martor spune: „partea din spate a pălăriei sale îi atârnă în jos”. „De – pe gulerul hainei – ne spune Constant –, apa se scurgea în cizmele sale, care erau pline ou apă”. Regele Saxoniei îl îmbrăţişează în halul în care se afla, iar Napoleon, care tremura din cauza febrei, se aruncă într-o baie fierbinte. Este însă cuprins de vărsături; cu toate acestea, chiar a doua zi, sâmbătă, la – orele – cinci dimineaţa e din nou bine dispus: sare pe cal şi ia poziţie pe colina Roednitz. În cea de-a treia zi a bătăliei de la Dresda, duşmanul în retragere este urmărit peste tot. În seara aceea, împăratului i se face din nou rău şi, ajungând cu trăsura la Dresda, se culcă imediat.

A doua zi, restabilit, îi scrie Mariei-Luiza: „Le-am tras o bătaie zdravănă prinţului Schwartzenberg şi împăratului Alexandru. Trupele lui papa Francisc n-au fost niciodată atât de slabe; sunt prost îngrijite şi despuiate. Am luat douăzeci şi cinici de mii de prizonieri, treizeci de drapele şi o mulţime de tunuri. Am să-ţi trimit toate acestea…”

Prezicerea lui Marmont s-a îndeplinit. Dacă în faţa Dresdei împăratul a obţinut o victorie, nu astfel s-au petrecut lucrurile şi în alte părţi. MacDonald a fost învins de Blucher, în timp ce Oudinot a f-ost oprit de Bernadotte pe drumul spre Berlin. Mareşalul este obligat să dea armatei sale ordin de retragere, cu atât mai mult cu cât corpul de armată saxon s-a împrăştiat în dezordine. La 30 iulie, Napoleon, găsindu-se încă la Dresda, află de o a treia

înfrângere: dezastrul de la Kulm. Vandamme –, însărcinat să urmărească învinşii de la Dresda, a fost atacat din spate de prusienii lui Kleist şi din faţă de ruşii lui Osterman-n. Prins între două focuri, a trebuit să se predea. Evenimentul a produs forţelor imperiale pierderea a douăsprezace-treisprezece mii de oameni, prizonieri, răniţi sau morţi.

A doua zi, cineva din anturajul lui Napoleon îl aude pe acesta declamând cu jumătate de glas aceste versuri ale lui Voltaire:

Am servit, comandat şi învins timp de patruzeci de ani.

În mâinile mele am avut destinele omenirii.

Şi întotdeauna am ştiut că în fiecare împrejurare Soarta statelor depinde de un singur moment.

La 3 septembrie, împăratul părăseşte Dresda ca să-i iasă înainte lui Bliicher, învingătorul lui Maedonald... dar generalul prusian urmează sfaturile lui Bernadotte şi îl evită. „De îndată ce duşmanul a aflat că mă aflam în fruntea armatei – îl anunţă Napoleon pe Măreţ –, a fugit cât l-au ţinut picioarele în toate direcţiile. N-a mai fost chip să-l ajung; de-abia am apucat să trag câteva lovituri de tun...”

Dar asta nu e totul! Napoleon, reluându-şi drumul spre Dresda, primeşte vestea înfrângerii lui Ney, învins de Bernadotte la Dennewitz, înfrângere agravată de părăsirea luptei de către o parte din saxoni şi de o divizie de bavarezi, care au trecut la inamic...

— Acolo unde nu mă aflu eu în persoană, se fac numai prostii! – exclamă el.

Ney, copleşit, îl roagă pe împărat să-i permită să părăsească „acest infern”.

— A comanda în acest fel – îi spuse el – înseamnă a comanda numai pe jumătate şi aş prefera să fiu grenadier.

Napoleon dă din umeri; ce importanţă are demoralizarea lui Ney! mai presus de orice este să-şi regrupeze forţele:

— În situaţia mea „orice plan în care persoana mea

nu ocupă locul central este inadmisibil. Orice plan în care eu stau departe determină un război dinainte pierdiit, în care superioritatea inamicului în cavalerie, efective şi chiar în generali m-ar duce la pieire.

Duminică 12 septembrie, după ce fusese la Breitnau, împăratul se întoarse la Dresda. Mareşalii, învinşi ori de câte ori Napoleon nu se găsea lângă ei, sunt din ce în ce mai demoralizaţi şi mai abătuţi. împăratul continuă, totuşi, să urmărească realizarea planului său de a-şi concentra armatele. Are nevoie de oameni şi iar oameni!

El semnează decretul prin care sunt chemaţi trei sute de mii de noi recruţi, care ar putea fi gata de luptă – cel puţin aşa crede el – în primăvara anului 1814.

Unde se va opri această nebunie?

Se pregăteşte bătălia cea mare şi definitivă.

Toată Germania mişună de regimente franceze, care se îndreaptă spre împărat. Napoleon se gândeşte chiar să-i retragă şi să-i ia cu el pe cei treizeci de mii de oameni care ocupă Dresda. Dar în ultima clipă va renunţa la această forţă, care-i va lipsi teribil de mult în timpul „Bătăliei naţiunilor”. Se va lipsi şi de ajutorul celor douăzeci şi cinci de mii de soldaţi ai lui Davout, cantonaţi la Hpmburg, de cei cincisprezece mii de combatanţi ai lui Gerard, imobilizaţi la Magdeburg, precum şi de cei zece mii de francezi risipiţi prin alte garnizoane germ-ane.

În cele din urmă, împăratul – luând în considerare cifra cea mai optimistă – nu va dispune decât de o sută optzeci şi cinci de mii de francezi şi aliaţi pentru a-i opune celor trei sute şaizeci de mii ai coaliţiei. El priveşte, totuşi, această situaţie desperată eu sânge rece… Dar mareşalii şi generalii sunt aproape gata să se răscoale atunci când Napoleon le anunţă intenţia sa de a ataca şi de a se îndrepta din nou spre Berlin.

— Bătrâne Augereau – spune Napoleon adresându-se ducelui de Castiglione –, nu mai sunteţi acel Augereau de la Castiglione.

Acesta-i răspunde aproape cu brutalitate:

— Sire, voi fi din nou acel Augereau de la Castiglione

atunci când îmi veţi înapoia soldaţii din Italia.

Marţi 12 octombrie, la cartierul general din Diiben – o reşedinţă tristă, înconjurată de oglinzi de apă – soseşte o ştire de ultimă oră foarte neplăcută: Bavaria părăseşte Confederaţia Rinului şi se alătură duşmanului. Napoleon, şezând trist pe o sofa, pare deodată vlăguit. Când ia loc la masă, Fain, uimit, îl vede acoperind maşinal cu litere mari o foaie de hârtie. E, totuşi, obligat să iasă din această amorţire ca să-i înfrunte pe mareşali, care profită de trădarea bavareză pentru a-l sfătui să-şi schimbe planul. Nu spre Berlin trebuie să se îndrepte, ci să forţeze bariera Elbei, ceea ce ar permite armatei să ajungă la Rin şi apoi în Franţa.

MacDonald îi declară, de altfel, fără niciun înconjur:

— Sire, nu mai aveţi armată, nu mai există decât nişte nenorociţi muritori de foame. Aţi pierdut totul, nu vă mai rămâne decât să vă gândiţi la încheierea păcii…

Murat, care semnase deja în secret eu aliaţii trădarea cauzei cumnatului său, nu vrea nici el să lupte decât în direcţia Mainz. Joi 14 octombrie, Napoleon se supune:

— Ei au vrut-o, suspină el.

Şi dă ordin armatei să se îndrepte spre Leipzig, această armată cu care el mai speră să învingă forţele aliate, care, după trădarea Bavariei, se ridică la mai mult decât dublul forţelor sale.

Căpitanul de Gauville îl văzu în ziua aceea în faţa Leipzigului pe la orele cinci după-amiază: „Nu voia de loc să intre în oraş. Aproape de una din porţi, în plin câmp, ceru să i se aducă un fotoliu şi o masă, pe care-şi întinse hărţile. Dădea ordine unui mare număr de ofiţeri de stat-major şi de generali, care se prezentau să le primească unii după alţii. O duzină de santinele formau un cerc la o sută de paşi de el; avea pălăria pe cap şi adesea, cu o vizibilă, nervozitate, dădea cu piciorul în tăciunii unui foc mic, care fusese aprins lângă el. Fiecare intra în cerc cu capul descoperit şi pleca de acolo cu instrucţiuni.

A doua zi îşi petrecu ziua străbătând în recunoaştere viitorul câmp de luptă de la Leipzig. Iată ce le cere

tinerilor soldaţi ai lui Augereau.

— Juraţi că veţi prefera să muriţi decât să vedeţi Franţa suferind vreo umilinţă.

— Jurăm! Jurăm! – strigă recruţii din 1813…

— Trăiască împăratul!

La 16 iulie se desfăşoară la Wachau prima şi groaznica zi a bătăliei de la Leipzig – supranumită „Bătălia naţiunilor”. Nu departe de oraş, Napoleon conduce lupta de pe înălţimea unei măguri a Galgenbergului, unde peste patruzeci şi cinci de ani va fi ridicat un monument. Poziţiile sunt cucerite, apoi recucerite. Pământul se cutremură fără încetare. Lupta se dă cu o îndârjire nemaipomenită. Napoleon îşi aruncă întreaga cavalerie în acţiune, dar cazacii şi husarii ţarului izbutesc să-l respingă pe Murat, care se bate, totuşi, ea un leu.

— Într-adevăr – murmură ţarul –, se pare că noul nostru aliat îşi ascunde prea bine jocul!

Fără îndoială că peste tot poziţiile au fost păstrate, dar în această zi Napoleon a pierdut douăzeci şi şase de mii de oameni… Tot statul-major, adunat în stâna de la Meisdorf, nu se gândeşte decât la inevitabila retragere, dar nimeni nu îndrăzneşte să pronunţe cuvântul fatal în faţa împăratului, care, în cortul său, la doi paşi de stână, citeşte rapoartele şi-şi dă seama că în seara aceea nu mai dispune decât de o sută cincizeci de mii de oameni pentru a-i opune celor două sute zece mii de luptători inamici adunaţi în urma joncţiunii armatelor din nord cu cele din Boemia. Să străbată din nou Leipzigul, să se angajeze din nou pe pod şi să ajungă pe Rin – aceasta ar fi poate singura soluţie pentru evitatea încercuirii, însă Napoleon hotărăşte să-şi menţină poziţiile.

A doua zi, într-o duminică, totul se reduce la o intensă canonadă, ceasurile scurgându-se neobişnuit de calm.

„Ziua a trecut în linişte – o anunţă Metternich pe amanta sa – datorită unei greşeli de neconceput a lui Napoleon; el ne-a permis să-l aşteptăm pe prinţul regal (Bernadotte), pe Benniigsen şi pe Colloredo…” Într-adevăr,

a doua zi, Napoleon va găsi în faţa lui o sută zece mii de soldaţi în plus. Inamicul va număra deci trei sute douăzeci de mii de ostaşi, iar francezii vor fi unul contra trei.

Un general austriac, Merveldt – chiar acela care venise la Loeben să ceară armistiţiul –, a fost făcut prizonier. El cinează la masa ofiţerilor de ordonanţă ai lui Napoleon şi le spune:

— Vă plâng, domnilor francezi, sunteţi prinşi într-o cursă de şoareci.

Împăratul îl cheamă şi-l însărcinează să transmită aliaţilor hotărârea sa de a accepta ca frontiera Franţei să fie stabilită pe Rin.

Era şi timpul!

La 18 octombrie era încă noapte când Napoleon se instală aproape de Probstheyda, pe o colină, Thonberg; aici este astăzi ridicat *Napoleonstein*, un monument furie rar mare şi greoi, având în vârf legendara pălărie. Statul – major se afla în moara de tutun din vecinătatea colinei. Dimineaţa se arată la început tot atât de liniştită ca şi seara din ajun. Să fi acceptat inamicul propunerile trimise prin Merveldt? Napoleon e convins de acest lucru… dar în curând se dezlănţuie focul celor o mie cinci sute de tunuri aliate şi-l readuc la realitate. Armatele duşmane învăluie din trei părţi forţele imperiale. Pentru prima dată, Bernadotte, ex-mareşal al Franţei, cumnatul regelui Joseph, luptă împotriva lui Napoleon, Atacul este şi mai violent decât cel de acum două zile! „Cu toate că marşurile şi lipsurile i-au înfometat şi i-au obosit peste măsură pe francezi – va povesti baronul de Odeleben –, cu toate că veşmintele lor erau sfâşiate, ei au luptat, totuşi, cu hotărâre”.

Între timp se reduc muniţiile – s-au tras două sute de mii de lovituri de tun – şi, după cum era de aşteptat, saxonii trec imediat la inamic! „Luată prin surprindere, linia a doua pierde teren – va relata MacDonald – şi este urmărită numaidecât chiar de acea linie întâi care cu câteva clipe înainte lupta sub steagul nostru”. Vechea gardă se aruncă în spărtură, în timp ce Napoleon, „rece,

gânditor, concentrat”, dar „citindu-i-se pe faţă semne de descurajare”, trece el însuşi în fruntea a cinci mii de călăreţi şi tabără pe suedezi şi pe saxoni, care dau înapoi, speriaţi. Iată însă că şi wurttemburghezii trec în tabăra inamică şi întorc armele împotriva francezilor!

Seara, bilanţul e îngrozitor. Numai în această singură zi, Napoleon a înregistrat douăzeci de mii de morţi, răniţi sau prizonieri. În timp ce el va încerca să doarmă la Leipzig, la hanul „Stema Prusiei”, armata nu va părăsi câmpul de luptă. „Ne-am culcat amărâţi în noroi – va relata Lambry din garda de onoare în povestirea sa inedită –, nemaiavând nici paie pe care să ne culcăm, căci duceam lipsă de ele chiar şi pentru cai, care rămăseseră înşeuaţi şi împovăraţi; ne-am înnodat frâiele de – braţ şi numai oboseala ce ne copleşise ne-a putut face să adormim într-o poziţie atât de cumplită”.

Napoleon hotărăşte să părăsească Leipzigul şi să ordone retragerea. O retragere care se va desfăşura sub ghiulelele inamicului, mai întâi peste singurul pod care trecea peste Elster, situat în stânga bisericii Sf. Paul, care mai există încă, apoi şi peste cel care trecea peste Pratsch, două lucrări cărora Lindenau, cartier din marginea apuseană a Leipzigului, le-a transmis numele său[21]. Manevra începe noaptea, în zgomotul chesoanelor cu pulbere, care nu pot fi transportate din lipsă de cai şi care sunt aruncate în aer. În aceeaşi noapte, împăratul trimite garnizoanelor rămase în oraşele germane ordinul de a se îndrepta spre Franţa.

Dar aceşti o sută de mii de oameni se vor putea oare retrage?

Napoleon nu vrea să părăsească Leipzigul fără să-şi fi luat rămas bun de la regele Saxoniei, consternat de trădarea trupelor sale. E ora nouă dimineaţa. În faţa palatului, garda regală saxonă prezintă armele fără nicio plăcere. Aşteaptă şi ea plecarea împăratului ca să treacă la inamic. Napoleon se face că nu observă nimic şi pătrunde

21 în prezent, în acel loc, Elsterul este acoperit şi urmează un drum subteran.

în apartamentul regelui. „A rămas acolo cam douăzeci de minute, care au părut foarte lungi întregului său stat-major – aşa cum va arăta Planat de la Faye soseau într-una ofiţeri dinspre podul de la Lindenau, strigând că, dacă împăratul va mai întârzia un sfert de oră, nu va mai putea trece, atât de mare era înghesuiala şi zăpăceala care domneau pe acest pod. În sfârşit, el îşi făcu apariţia, încălecă şi plecarăm cu toţii pentru a trece podurile de la Lindenau”.

Ca să ajungă la ele, va trebui să facă un lung ocol. Era imposibil de trecut prin poarta Ranstadt, unde era o îmbulzeală de nedescris. Napoleon va trebui s-o ia pe la poarta Sf. Petru, situată în cealaltă parte a oraşului. E atât de ostenit, încât, de îndată ce ajunge la primul etaj al morii unde se găsea statul-major, adoarme…

În timp ce bubuie o mie cinci sute de tunuri, retragerea continuă pe unicul pod de peste Elster. În suburbii se luptă cu îndârjire. Se înfruntă aproape corp la corp patru sute cinci zeci de mii de oameni într-un spaţiu care are o lăţime de numai şapte sau opt kilometri.

Asupra armatei imperiale se abate o nouă catastrofă. Ostaşii din Hessa, aliaţii lui Napoleon, părăsesc strada mare ce duce spre primul pod, se urcă pe parapete şi deschid focul asupra francezilor. „Această nouă trădare va sfârşiprin a descuraja trupele noastre – va spune MacDonald ele se retraseră în dezordine şi, cu toate sforţările mele de a restabili ordinea, m-au târât după ele”. S-a dezlănţuit panica. O adevărată goană, care încotro! Într-o dezordine de nedescris, armata imperială se angajează pe podul de peste Elster. Învinşii vor trăi acum ultimul dezastru: înnebuniţi la vederea trupelor duşmane, care apăreau în depărtare pe strada mare, geniştii vor arunca în aer podul. Un imens strigăt de desperare acoperă zgomotul bătăliei: douăsprezece până la cincisprezece mii de oameni din ariergardă se mai află încă în oraş. Unii încearcă să treacă râul aruncându-se în apă, însă cei mai mulţi se îneacă sub ochii camarazilor lor…

Astfel – prin această nouă pierdere – se încheie

„Bătălia naţiunilor”, în care zece popoare unite au învins luptând sub comanda a trei împăraţi şi a unui rege, fără a mai vorbi de prinţul regal Bernadotte, care şi-a făcut intrarea în Leipzig pe „calul său acoperit cu catifea violetă şi încărcat cu fireturi de aur, împodobit cu culorile suedeze; prinţul ţinea în mână un sceptru de paradă”. *Sfânta cauză* a triumfat, după cum anunţă Metternich, beat de bucurie.

Explozia nu l-a deşteptat pe împărat din somnul său. Murat şi Augereau vin să-l trezească, pentru a-i anunţa groaznica ştire.

„Nu ne mai rămăsese deci decât să luptăm – va spune el mai târziu –, dar printr-o fatalitate sau alta, şansele noastre se micşorau din ce în ce mai. mult!”

Napoleon pleacă spre Erfurt. În spatele lui, mareşalii, abătuţi, merg mormăind:

— Individul ăsta ştie oare ce face? – se adresează Augereau lui MacDonald.

— N-aţi observat încă, n-aţi remarcat că în timpul recentelor evenimente şi al catastrofei ce a urmat şi-a pierdut capul? Laşul! Ne părăseşte, sacriticându-ne pe toţi…

Cu o sută zece mii de oameni salvaţi din infernul de la Leipzig – dintre care o treime vin din urmă în dezordine –, Napoleon se îndreaptă spre Rin, urmărit îndeaproape de inamic, care totuşi nu îndrăzneşte să-i atace pe cei învinşi. Cu excepţia celor din gardă, toţi merg în dezordine, şi prin faţa împăratului se perindă din nou imaginile anului precedent, în afară de frig şi gheaţă. Bagajele sunt abandonate. „Vedeam – povesteşte ostaşul nostru saarez din garda de onoare – cum alături de căruţe de tot felul, care până atunci serviseră la transportul efectelor şi al răniţilor, ard strălucitoarele trăsuri ale mareşalilor imperiului şi chiar unele aparţinând coroanei…”

La 23 octombrie, Napoleon ajunge la Erfurt, unde rămâne până a treia zi, ca să pună în ordine armata şi să organizeze retragerea spre Rin. El ştie că bavarezii – aliaţii lui din ajun – vor încerca să-i taie drumul, în timp ce

învingătorii de la Leipzig se şi reped spre garnizoanele franceze din Dresda, Hamburg, Danzig şi Kassel. În ceea ce-l priveşte pe Blucher, el încearcă să fie mai iute decât Napoleon, ca să-l atace în defileul de la Eisenach.

Se dă din nou ordin de plecare. Trebuie să se meargă mai repede decât Bliicher!", în timpul acestui marş – scrie Lambry din garda de onoare – am asistat la durerosul spectacol al unei fugi dezordonate mai curând decât al unei retrageri a acestei armate franceze, nu de mult atât de maiestuoasă şi de puternică. Ajuns în vârful unui munte înalt, al cărui versant opus se prelungea cât vedeai cu ochii printr-o pantă foarte lină şi forma o câmpie imensă, am văzut toată armata risipită, unii mergând într-o parte, alţii în alta, fără să poţi distinge măcar o companie grupată... Pe măsură ce înaintam – scrie el două zile mai târziu –, drumul se acoperea cu cadavrele oamenilor şi cailor. Abătuţi, înfometaţi, fără bocanci, cu hainele zdrenţuite, se târau cu greutate, sprijinindu-se în bastoane. Feţele lor palide, descărnate şi îngălbenite de fumul bivuacelor, îi făcea să arate mai mult a schelete decât a soldaţi".

„Napoleon este în plină retragere – îi comunică Metternich ducesei de Sagan –, şi încă o retragere destul de grea. E prins din toate părţile. Încep să cred că aş fi un general mai bun decât el".

Se pare că Napoleon vrea să-l dezmintă şi, cu această armată transformată în hoardă, se hotărăşte să dea lupta. Cincizeci şi două de mii de austrieci şi bavarezi caută să-l împiedice să ajungă la Rin.

Trebuie însă să treacă cu orice preţ!

Ajungând în faţa Hanaului, Napoleon nu mai avea, totuşi, de partea lui decât cincisprezece mii de oameni. Restul, care nu mai număra decât cel mult treizeci de mii de ostaşi, vine din urmă cu greutate. Garda era însă acolo, lângă comandantul ei. Cu noroiul până la genunchi, ea e aruncă la atac. Oamenii, trecând prin faţa împăratului, îi aclamă, în timp ce el, impasibil, le strigă:

— Curaj, copiii mei! Curaj!

Unii martori pretind că în ziua aceea, la 30 octombrie, Napoleon părea frânt, apatic şi descumpănit. Ghiulelele cad ou nemiluita în jurul său. „Una din ele – povesteşte un ofiţer de stat major – a explodat în spatele calului său şi cu suflul ei l-a silit să facă un salt înainte. Napoleon nu s-a tulburat, şi-a smucit calul şi a spus:

— Ei, ei! Asta era aproape!

Apoi continuă să fredoneze nu mai ştiu ce cântecel, din care auzeam din când în când câteva cuvinte…”

Îl chemă pe Cambronne:

— Câţi vânători pedeştri ai din vechea gardă?

— O mie opt sute, sire!

— Veţi trece în fruntea lor şi veţi cuceri ferma unde se află zece mii de bavarezi; vă dau două ore pentru această operaţie.

În mai puţin de o oră, Cambronne îi scoate pe bavarezi din poziţia lor. Fagurii cu miere – nume pe care duşmanul îl dă căciulilor din blană de ursuleţ ale grenadierilor şi vânătorilor din vechea gardă – înaintează. Ei nu trag niciun foc de armă şi-l atacă pe inamic la baionetă.

Curând, aghiotanţii se îndreaptă în galop spre împărat şi, plini de bucurie, îl anunţă:

— Sire, victoria este completă.

După cum spune bravul Coignet: „Maiestatea-sa a mai avut o zi de fericire”. Hanaul este cucerit. Spărtura e făcută. Seara, împăratul rămâne la Frankfurt. A doua zi, 1 noiembrie, se află la Mainz. Va rămâne acolo până-n ziua de 7.

Pentru aliaţi, în ciuda ultimului succes imperial, ora hăituirii vânatului a sosit şi goarna va suna. Cu trei zile înainte de bătălia de la Hanau, Metternich îi scria Wilhelminei de Sagan: „Inamicul se află într-o totală derută. În ce stare trebuie să fie omul acesta, care, ajuns de scurt timp în culmea măririi, vede cum i se sfarmă între degete şuruburile unei construcţii atât de uriaşe! Dacă a rămas cu amintirea trecutului şi sesizează realitatea prezentului şi dacă e capabil să privească cu teamă în

viitor, în ce stare trebuie să fie acest suflet atât de puternic şi atât de slab totodată! De câte ori nu s-o fi gândind el la o anumită zi de 25 iunie, când într-o discuţie de nouă ore i-am prezis această îngrozitoare prăbuşire până-n cele mai mici amănunte: trădarea aliaţilor săi, pierderea armatei, distrugerea monstruosului edificiu, pe care l-am privit întotdeauna ca fiind clădit pe nisip mişcător… Desigur că e cuprins de un sentiment urât şi josnic, ca acel răufăcător care, urcându-se pe eşafod, regretă că n-a furat mai mult".

Într-o altă scrisoare, descoperită de asemenea foarte recent, care a fost scrisă la 2 noiembrie, el îl va taxa pe împărat de *„aventurier"* – eu greşeala de ortografie respectivă! D-l de Metternich uitase cu desăvârşire în zilele acelea că în seara căsătoriei Mariei-Luiza el a ridicat paharul „în sănătatea regelui Romei"!

Napoleon a reuşit până la urmă să adune în jurul lui şaizeci de mii de oameni. Şaizeci de mii de oameni pe care-i va aşeza în „perdea" de-a lungul Rinului şi dintre care o treime va fi scoasă din luptă din cauza tifosului. Înspăimântat, îşi face socotelile. Din cei patru sute de mii de soldaţi pe care-i avea armata imperială la începutul campaniei, nu mai rămăseseră decât patruzeci de mii de oameni. Ceilalţi sunt morţi, răniţi, prizonieri, încercuiţi sau rătăcesc în neştire. Napoleon s-a încrezut prea mult în steaua lui. El a dat ordin, prea târziu însă, celor o sută de mii de oameni aflaţi în cetăţile germane să-şi părăsească garnizoanele şi să vină alături de el. Ei vor rămâne încercuiţi şi vor rezista eroic până la sfârşitul imperiului. O sută de mii de oameni, care-i vor lipsi atât de mult în timpul campaniei din Franţa!

De ce aliaţii nu se reped pe urmele împăratului? Le este oare frică de rezistenţa provinciilor franceze? îl mai socotesc oare pe Napoleon mai tare decât este în realitate? Poate consideră, şi pe bună dreptate, că e preferabil să-şi regrupeze forţele, să-şi refacă trupele înainte de a trece la ofensivă?

Bliicher a fost obligat, împotriva voinţei sale, să-şi oprească marşul. El îl învinuieşte, într-o pornire pătimaşă,

pe Metternich:

— Pentru pungaşul de Metternich, care ar merita să fie spânzurat, nu suntem decât un milion de elini! Ne ţine pe toţi legaţi de funie şi în zgardă! O, ce nenorocire! Desigur că ar vrea să-l salveze pe Bonaparte! Nu este el oare, ca să zicem aşa, cumnatul acestui ticălos de corsican?

În acest timp, la Frankfurt, aliaţii vor discuta şi vor pune la punct condiţiile lor. Oare Franţei ar trebui să i se lase frontiera de pe Rin sau numai vechile graniţe din 1792? Bernadotte are un punct de vedere precis şi personal atât cu privire la această problemă cât şi cu privire la fostul logodnic al soţiei sale:

— Bonaparte este un ticălos – strigă el –, trebuie ucis, căci atâta vreme cât va trăi va fi o calamitate pentru omenire. Nu mai e nevoie de împărat, titlul acesta nu e francez; Franţa are nevoie de un rege, dar de un regesoldat. Familia Bourbonilor este vlăguită, ea nu se va mai ridica niciodată la suprafaţă. Cine-i mai nimerit decât mine să se urce pe tronul Franţei?

Bernadotte a ales o cale – nu o Cale de onoare – pe care şi Murat este tentat din ce în ce mai mult să se angajeze. Nonbeligeranţa nu-i mai ajunge cumnatului împăratului. El îi cere lui Napoleon permisiunea de a se reîntoarce în regatul său ca să-şi reorganizeze armata, în scopul – precizează el – de a-l putea ajuta astfel mai bine pe împărat. Napoleon nu se lasă însă păcălit. El cunoaşte secretul pe care Murat l-a împărtăşit lui Ney: dacă imperialul său cumnat „nu va face pace, el se va alia cu duşmanii lui”.

— Dumneavoastră, care aţi fost ministrul lui – îl întrebă Napoleon pe un intim al regelui Neapolelui –, dumneavoastră, care aţi stat aproape de el atâta vreme, îl credeţi capabil de o asemenea comportare?

— Cred, sire, că regele ar face orice ca să-şi păstreze regatul.

— Dar bine – exclamă Napoleon –, eu l-am făcut rege al Neapolelui, regatul îl datorează soţiei sale. Dacă n-ar fi

fost cumnatul meu, nu m-aş fi gândit niciodată la el; ceilalţi mareşali aveau tot atâtea drepturi ca şi el; nu pot crede că e în stare de o asemenea nerecunoştinţă.

Împăratul este copleşit de atâtea trădări… însuşi Ney, în culmea dezgustului, îndrăzneşte să ridice glasul:

— E timpul să terminăm cu el, e. momentul să-l împiedicăm să ducă Franţa la pieire, după ce a distrus armata.

După câteva zile, la Köln, regele Jérôme, care-şi închipuie şi el că-şi poate păstra regatul, va declara, dând dovadă de inconştienţă:

— Văd trădători cum este acest rege al Suediei (sic) bine. consolidaţi, pe tronul lor… Aş putea să traversez din nou Rinul chiar azi, m-aş putea reîntoarce în statele mele, unde aş fi bine primit!

Napoleon refuză să asculte scâncetele acestor pigmei. Nu se gândeşte decât la viitoarea campanie. „Contez pe faptul – i-a scris el lui Clarke – că veţi ridica producţia lunară la douăzeci şi şase de mii de puşti şi că veţi repara cele nouăzeci de mii de puşti care trebuie să fie reparate”. În ianuarie 1814 nu va exista, totuşi, pentru noii recruţi – promoţia „Maria-Luiza** – decât o puşcă la doi oameni.

La 7 noiembrie, Napoleon părăseşte Mainz şi întoarce spatele Rinului pentru ultima oară.

Se duce să caute oameni…

— Aş avea nevoie de o sută de astfel de oameni! – a spus el, bătându-l pe piept pe Drouot.

— Nu, sire – i-a răspuns cu gravitate înţeleptul Marii Armate –, vă înşelaţi. V-ar trebui o sută de mii.

*

k în

Cele zece săptămâni care au urmat – de marţi 9 noiembrie până marţi 25 ianuarie – vor fi ultimele în cursul cărora Napoleon îşi reia viaţa de suveran, împărţind-o între Sain t-Cloud şi Tuilerii. Se ţin lanţ recepţiile, vizitele, inspecţiile, audienţele, şedinţele Consiliului de Miniştri, ale Consiliului de Stat, ale Consiliului Finanţelor. El continuă

să se ocupe de cele mai mici probleme ale imperiului rănit, punând în mişcare prin sute de ordine marile lucrări începute.

— Am suferit mari pierderi anul acesta, îi declară lui Remusat.

— Da, sire, însă geniul maiestăţii-voastre va repara totul.

— Parcă de asta-i vorba! Eu vă vorbesc de pierderea doamnei Barelli, celebra cântăreaţă de operă.

Napoleon pare nebun în ochii unora, uimindu-i prin inconştienţă. Este uimitor de calm, în timp ce întreaga Europă dezlănţuită este pornită împotriva lui. Nu bănuie nici pe departe că în patru luni va fi silit să abdice.

— Este necesar – ordonă el Consiliului de Stat – să fie dizolvat triumviratul, care altă dată a împărţit Polonia şi care s-a refăcut tocmai cu îndrăzneţul plan de a ne face şi pe noi să avem aceeaşi soartă. Vorbiţi prea mult despre pace, domnilor. Îmi dau bine seama, noi nu suntem romani! Doriţi deci să coborâţi Franţa din locul unde am aşezat-o, vreţi, aşadar, să redeveniţi o simplă monarhie şi să nu mai fiţi un imperiu?

Ei vor mai cu seamă pacea.

Nici măcar n-a tresărit aflând că olandezii s-au răsculat strigând: *Trăiască aliaţii*! *Trăiască Orania*! Forţele franceze – numărând numai două mii de oameni – evacuaseră deja ţara la sosirea corpului de armată al lui Bülow. Wilhelm de Orania – fiul ultimului stathouder – vine şi el, odată cu bagajele prusiene.

Câteva zile mai târziu, Napoleon i-i restituie lui Ferdinand Spania cu condiţia ea Cortesurile să binevoiască a-şi da acordul. Ele şi-l vor da! Şi astfel îi veni rândul lui Joseph să joace rolul regelui independent. El scrie fratelui său, cerându-i să negocieze cu el un tratat „privitor la compensaţiile” pe care le pretinde pentru tronul care i-a fost „luat înapoi”. „Doresc – adaugă el, luând-o complet razna – ca maiestatea-voastră să fie de acord şi să dea dispoziţie ca unul dintre miniştrii săi să se înţeleagă în această direcţie cu domnul duce de Santa Fé, ministrul

meu de externe”. Joseph se consideră frate mai mare şi în această calitate are pretenţii. Napoleon dă din umeri

— Mai mare el? Poate pentru via lui tata.

În ce-l priveşte pe Murat, în urma unui ultimatum al lui Metternich adus de Neipperg – viitorul soţ al Mariei-Luiza – şi după patru zile de tărăgăneli, pune capăt unui an de tratative secrete cu Austria.

Tratatul este semnat în curând; regele Neapolelui acceptă să pună la dispoziţia aliaţilor un contingent de cincizeci de mii de oameni şi se angajează să nu încheie pace decât cu acordul Austriei; el renunţă, de altfel, la regatul său – Anglia i-o cere – cu condiţia să-i fie acordat, în compensaţie, un teritoriu de patru sute de mii de suflete în Italia. Iar *Monitorul napolitan* publică – cu toată seriozitatea – următoarea notă: „Maiestatea-sa regele, după ce a ajuns la cea mai înaltă treaptă a gloriei militare, a conceput nobilul şi sublimul iplan de a se aşeza în fruntea unei armate puternice, ca să garanteze, în această luptă sângeroasă, liniştea Italiei meridionale şi să participe la proiectele puterilor coalizate pentru o pacificare universală şi durabilă”.

Când Napoleon află trădarea de necrezut, se plimbă „cu paşi repezi prin salonul săuw…

— Murat! Cumnatul meu! – exclamă el.

— Murat! Trădare totală! Ştiam că Murat este un uşuratic, dar credeam că ţine la mine. Soţia lui este cauza trădării… Să mă trădeze Carolina, sora mea! Murat să ordone focuri de tun împotriva francezilor! E o mârşăvie. Este odios! Iată-l pe Bernadotte al Sudului!

Acum trebuia să pună capăt însă şi captivităţii lui Pius al VII-lea. Ticăloşia lui Murat va furniza un pretext onorabil pentru a deschide porţile palatului Fontainebleau.

— Prea sfinte părinte – îl anunţă domnul de Beaumont pe papă –, am venit la sfinţia-voastră pentru a-i face cunoscut că regele Neapolelui, încheind cu coaliţia o alianţă al cărei scop, printre altele, se pare că este unirea Romei cu statul său, maiestatea-sa împăratul şi regele a socotit, având în vedere adevărata politică a imperiului său

şi interesele poporului din Roma, să predea statele romane sfinţiei-voastre. El preferă să le vadă în mâinile sfinţiei-voastre decât în ale altui suveran, oricare ar fi el.

În schimb, Napoleon speră că papa va reveni asupra tranzacţiei din anul precedent. Aceasta însemna însă să nu ţii seama de extraordinara energie de care dădea dovadă bătrânul:

— Dumnezeu ştie câte lacrimi am vărsat pentru aşa-zisul concordat pe care am avut nenorocirea să-l semnez – răspunse el am să port această suferinţă până-n mormânt şi este o garanţie sigură că altă dată nu mă voi mai lăsa înşelat.

De acum încolo, singura lui dorinţă este să se întoarcă în Italia.

— S-ar putea ca păcatele mele să mă facă nedemn de a revedea Roma, dar fiţi sigur că urmaşii mei vor recăpăta statele ce le aparţin.

*

* * *

Ştirile venite de la Rin sunt proaste. La 1 decembrie soseşte un emisar oficios – domnul de Saint-Aignan –, care aduce propunerile elaborate la Frankfurt: Franţa trebuia să reintre în graniţele ei naturale. Caulaincourt i-a răspuns imediat lui Metternich: „Cu o deosebită satisfacţie vă aduc la cunoştinţă că sunt însărcinat şi autorizat de împăratul şi stăpânul meu să declar excelenţei-voastre că maiestatea-sa acceptă principiile comunicate de domnul de Saint-Aignan. Ele vor cere mari sacrificii din partea Franţei; maiestatea-sa le va face fără regrete…”

Cu toate acestea, la 4 decembrie, printr-o declaraţie care purta o dată anterioară lui 1 decembrie, pentru a lăsa să se creadă că n-au primit răspuns la propunerile comunicate de Saint-Aignan, aliaţii anunţă reluarea ostilităţilor. Pentru prima dată, inamicul face o distincţie între împărat şi imperiu: „Puterile aliate nu duc de fel război împotriva Franţei, ci împotriva acestei autorităţi pe care, spre nenorocirea Europei şi a Franţei, împăratul Napoleon a exercitat-o prea multă vreme în afara

graniţelor imperiului său. Suveranii doresc ca Franţa să fie mare, puternică şi fericită… Puterile recunosc imperiului francez o suprafaţă teritorială cum n-a cunoscut niciodată pe timpul regilor lui”.

Peste câteva zile, nici nu va mai fi vorba de imperiu. Numai Bourbonii, aşa cum o va constata La Besnardiere, ministrul interimar de externe, puteau oferi garanţia reîntoarcerii Franţei la vechile ei frontiere. Însuşi Napoleon o va recunoaşte;

— Credeţi-mă – prezicea el –, dacă aş fi omorât, succesiunea mea nu-i va reveni acum regelui Romei. Aşa cum stau lucrurile, numai un Bourbon poate să urmeze după mine.

Dar, în ciuda acestor pronosticuri, el mai crede în imposibil. Să fie oare totul pierdut pentru dinastie? Dacă Napoleon trebuie să dispară din scenă, n-ar putea oare regele Romei, cu sprijinul Austriei, să fie succesorul lui?

Între Maria-Luiza şi tatăl ei, punţile nu sunt rupte. împăratul Francisc propune fiicei sale să trimită de acum încolo scrisorile ei prin avanposturi. „Vei primi răspunsul meu pe aceeaşi cale – precizează el.

— Sunt convins, firește, că soţul tău şi cu mine ne putem înţelege şi putem trăi în pace – am dovedit aceasta dându-i-te de soţie şi o dovedesc zilnic, dorind pacea din toată inima, dar aceasta nu depinde de mine… în orice caz, indiferent ce s-ar întâmpla, nu voi uita niciodată că soţul tău are de soţie pe fiica mea şi că fiul tău îmi aparţine şi mie…”

Conceptul scrisorii este făcut de Metternich. Răspunsul Mariei-Luiza este inspirat de Napoleon, care încearcă să-şi joace ultima carte. În acest fel, cei doi interlocutori de la Dresda îşi continuă dialogul:

„Nu vă puteţi închipui cât mă interesează gândul că sunteţi implicat în războiul împotriva împăratului, ginerele dumneavoastră, deşi, judecând după firile pe care le aveţi amândoi, ar trebui să fiţi prieteni. Dumnezeu să ne ajute ca în curând să fie pace! împăratul doreşte aceasta, ca şi toţi cei de aici; dar nu se poate face pace înainte de a trata, şi

până-n prezent se pare că există multă şovăială din partea dumneavoastră. Am convingerea că englezii sunt de vină”.

De la Tuilerii, „din palatul care pare să adăpostească deja un mort”, împăratul încearcă să dovedească Franţei că este vlăguită numai „pentru că se consideră ea astfel”. Sarcina este însă covârşitoare: ţara e sleită, copleşită, stup pefiată. „Ostilitatea împotriva lui Napoleon a ajuns la culme”, după cum remarcă Poumies de La Siboutie. O sapă de plumb pare să apese deasupra palatului.

În faţa Corpului legislativ întrunit în şedinţă secretă, deputatul Laine se lansează într-un violent rechizitoriu împotriva regimului:

— O administraţie excesivă, prea multe impozite, un procedeu inadecvat de a le încasa şi abuzurile în sistemul de recrutare a armatelor noastre… Recrutarea a devenit un odios flagel pentru toată Franţa, deoarece, când a fost vorba de executarea acestei dispoziţii, s-a întrecut întotdeauna măsura. De doi ani încoace se recrutează oameni de trei ori pe an. Un război barbar şi lipsit de sens înghite periodic un tineret smuls educaţiei sale, agriculturii, comerţului şi artelor.

Este uimitor că imprimarea discursului e votată favorabil de două sute douăzeci şi trei împotriva a cincizeci şi unu. Napoleon, luând cunoştinţă de text, se repede cu faţa răvăşită de furie asupra deputaţilor îngroziţi:

— În textul vostru căutaţi să-l separaţi pe suveran de naţiune; numai eu sunt reprezentantul poporului… Ce este tronul de fapt? Patru bucăţi de lemn poleit acoperite cu catifea? Nu! Tronul înseamnă un om, şi omul acela sunt eu! Eu sunt cel care pot salva Franţa, şi nu voi… Comisia voastră m-a umilit mai mult decât duşmanii. Ea a îmbinat ironia cu insulta. Voi spuneţi că nenorocirea este cel mai bun sfetnic pentru regi. Această idee e adevărată, dar felul cum e aplicată la mine dovedeşte laşitate. Dacă m-aş lua după voi, aş ceda inamicului mai multe decât cere el. În trei luni vom avea pace; sau duşmanii noştri vor fi izgoniţi, sau eu voi fi mort!

Aşa cum Tal leyrând îi va arăta într-o zi lui Carol al X-

lea, împăratul uita cea de-a treia soluţie: trăsura de poştă.

În aceeaşi zi – suntem la 1 ianuarie 1814 –, Bliicher trece Rinul; oraşele Mainz şi Koblenz, reşedinţe de prefecturi franceze, sunt ocupate. Geneva fusese deja luată cu două zile înainte, iar frontierele vechii Franţe fuseseră invadate. În mai puţin de cincisprezece zile, inamicul îşi va face intrarea în Strasbourg, Saverne, Epinai, Toul, Chaumont, Lunéville, Nancy. Iar mareşalii se vor retrage mereu.

Maistre îi declară lui Blacas:

— Monstrul e doborât.

Mai elegant, Talleyrand repetă faimoasa lui frază j

— Cred că este începutul sfârşitului…

*

* * *

La 21 ianuarie, împăratul se duce în cartierul Saint-Antoine.

— E adevărat că treburile merg prost? – îl întreabă un meşteşugar.

— N-aş putea spune că merg prea bine, răspunde Napoleon cu sinceritate.

— Dar cum, duşmanii ar putea intra în Franţa?

— S-ar putea întâmpla şi asta, şi să ajungă chiar până aici dacă nu voi fi ajutat: n-am un milion de braţe. Nu le pot face singur pe toate.

— Dar ce trebuie să facem?

— Să vă înrolaţi şi să luptaţi.

— Am face-o desigur şi pe asta, dar am vrea să punem unele condiţii.

— Ei bine, vorbiţi deschis. Să vedem ce condiţii?

— N-am vrea să mai trecem dincolo de graniţă.

— Nu veţi mai trece.

Să treacă Rinul? Într-adevăr, la asta nu trebuia să se mai gândească.

Duminică 23 ianuarie ninge. Cu două zile înaintea plecării spre trupele sale, Napoleon a adunat în vasta sală a mareşalilor şapte-opt sute de ofiţeri din garda naţională a Parisului. împăratul intră în sală purtându-l în braţe pe

regele Romei. Se face o tăcere adâncă. Apoi răsună vocea lui Napoleon:

— Domnilor, o parte din teritoriul Franţei este cotropit; voi trece în fruntea armatei mele şi, cu ajutorul lui dumnezeu şi al bărbăţiei trupelor mele, sper să-l resping pe inamic dincolo de hotare.

„Sper să-l resping… *4 Speră numai! Un limbaj pe care nu l-a mai folosit niciodată. E adevărat însă că niciodată nu s-a revărsat spre inima Franţei un val atât de puternic:

— Dacă inamicul se apropie de capitală, încredinţez vitejiei gărzii naţionale pe împărăteasă şi pe regele Romei… Soţia şi fiul meu…

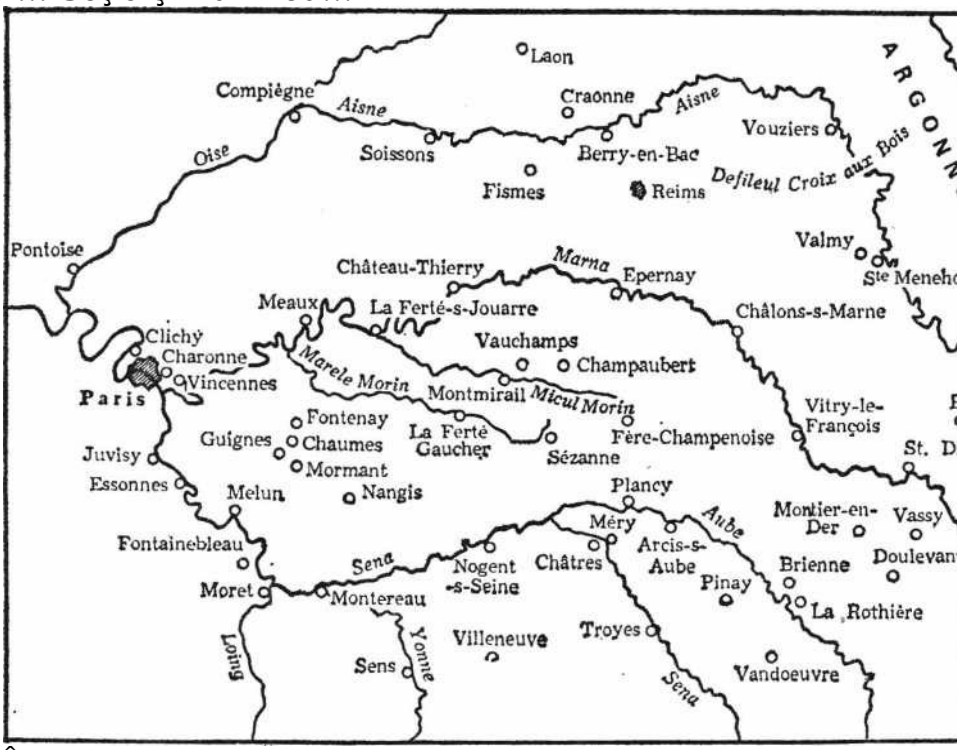

Împăratul s-a retras în cabinetul său şi analizează situaţia. Groaznica realitate îl obsedează, îl chinuie, ea este ilustrată printr-o singură cifră: şaizeci de mii de oameni! Şi, totuşi, de o lună a dat fără încetare ordine să se recurgă la orice mijloace.

Se adresează lui Clarke: „Sunt informat că la Spitalul Invalizilor s-ar putea găsi şapte-opt sute de oameni ale căror răni sunt vindecate şi care ar servi de bunăvoie. Dacă aşa stau lucrurile, asta ar fi foarte util pentru formarea de subofiţeri…”

Lui MacDonald îi spune: „Folosiţi paznicii de plantaţii, paznicii silvici, gărzile naţionale…”

Dar n-a putut să adune decât şaizeci de mii de oameni!

Acum se apleacă asupra hărţilor. Cum să-i poţi opri cu şaizeci de mii de oameni pe Bliicher şi pe Schwartzenberg în acelaşi timp? Bliicher şi armata sa din Silezia, cu un efectiv de optzeci de mii de oameni, care au trecut Rinul şi înaintează în Lorena; Schwartzenberg şi armata sa din Boemia, compusă din o sută patruzeci de mii de oameni, care au trecut prin Elveţia şi se îndreaptă spre platoul Langres. Fără a mai pune la socoteală o a doua armată austriacă! Fără a mai vorbi de cei doi renegaţi: Bernadotte cu suedezii lui şi Murat cu napolitanii lui.

Patru sute şaizeci de mii de oameni se vor năpusti asupra Franţei. Dar în seara aceea, împăratul se îmbată cu cuvinte:

— Şaizeci de mii de oameni şi cu mine, asta înseamnă o sută şaizeci de mii!

— Am să-l bat pe taica Francisc! – o anunţă el pe Maria-Luiza, care plânge tot timpul.

Scena se desfăşoară după cină. împărăteasa şi Hortenp sta se încălzesc în faţa vetrei, al cărei foc este alimentat de teancurile de hârtii pe care Napoleon le aruncă acolo fără încetare. De fiecare dată când se apropie de cămin, o sărută pe tânăra femeie:

— Nu fi tristă, ai încredere în mine!

Soarele zilei de 25 ianuarie încă nu răsărise, când împăratul, înainte de a se urca în trăsură, se duce în vârful picioarelor să-l privească dormind pe fiul său, micul rege fără regat, pe care n-avea să-l mai revadă.

CEL MAI BUN SOLDAT NU
ESTE CEL CARE ŞTIE SA LUPTE.
CI CEL CARE ŞTIE SA
MĂRŞALUIASCĂ.
Napoleon

Trăsura imperială aleargă în tot cursul acelei zile de 25 ianuarie, străbătând o Franţă neliniştită, stupefiată. Geruieşte şi totul se acoperă de zăpadă. În timpul haltelor, femeile şi copiii se adună în jurul trăsurii, în timp ce bărbaţii, transformaţi peste noapte în soldaţi ai gărzii naţionale, supraveghează drumurile, având impresia în fiecare clipă că zăresc cazaci.

Seara, împăratul doarme la prefectura din Chilons. Ştirile sunt catastrofale: Schwartzenberg se îndreaptă spre Troyes, împingând înaintea lui vechea gardă; Bliicher, care a ocupat recent Saint-Dizier, înaintează printr-o mişcare de învăluire spre Aube; avanposturile franceze se află la Vitry şi unii fugari pătrund deja în strada principală din Chilons.

Dar *el* e acolo! Fără să zăbovească, Napoleon dictează i „Armata va fi anunţată că intenţia împăratului este de a ataca mâine”.

Napoleon n-a reuşit să adune la Chilons decât treizeci şi trei de mii de oameni, treizeci şi trei de mii de oameni epuizaţi atât psihic cât şi fizic! în faţa împăratului se află reuniţi cei două sute douăzeci de mii de soldaţi inamici. Comandanţii lor nu se înţeleg poate prea bine, dar toţi se cred deja la Paris şi nici prin cap nu le trece că Napoleon se va arunca asupra lor.

După ce zdrobeşte o divizie rusească lăsată de Bliicher la Saint-Dizier, împăratul află că generalul prusian se îndreaptă spre Brienne, în fruntea a treizeci de mii de oameni. Napoleon hotărăşte să intre în luptă numai cu optsprezece mii de soldaţi! Restul forţelor va urma mai târziu.

Brienne! E cuprins de amintiri călcând pe acest pământ pe care fostul cadet l-a străbătut de atâtea ori! Aproape de Mezieres, preotul satului îi iese în întâmpinare. Este părintele Henriot, un fost profesor

neînsemnat de la şcoala militară.

— Părinte – exclamă Napoleon –, îmi veţi servi de ghid!

Şi preotul încălecă imediat calul lui Rustam.

Bliicher a reacţionat violent. Dacă n-ar fi fost focul de pistol bine ţintit al lui Gourgaud, un cazac l-ar fi străpuns în ziua aceea pe Napoleon cu lancea. Datorită însă unei puternice contraofensive imperiale, inamicul este obligat să părăsească în grabă terenul şi se retrage spre Bar-sur-Aube, unde prusienii speră să-l găsească pe Schwartzenberg.

Napoleon intră în castelul Loménie, această frumoasă reşedinţă unde fusese primit când era copil şi unde a petrecut o noapte atunci când pleca în Italia pentru a fi încoronat. Masa mai este încă pusă – pregătită pentru Bliicher şi statul lui major. „În bibliotecă – povesteşte generalul Grabowsky –, totul era cu dosu-n sus. Parchetul şi mesele erau pline de animale împăiate, broaşte, şerpi, vulturi, şi de nişte monştri neobişnuiţi, printre care un copil cu două capete; cabinetul de istorie naturală era într-o stare jalnică. Această imagine de distrugere m-a surprins; în acelaşi timp am simţit un puternic miros de alcool şi de camfor. Borcanele erau goale sau sparte…” Alcoolul îl băuseră ocupanţii…

— O, porcii! porcii! – exclamă Napoleon văzând spectacolul.

De pe terasă se uită la priveliştea pe care o cunoaşte atât de bine. Câmpul de luptă de a doua zi este chiar acolo, sub ochii lui.

— Cine ar fi spus că va trebui să mai lupt aici împotriva ruşilor şi prusienilor!

Napoleon i-a chemat la el pe Marmont şi Gerard. Are acum la dispoziţie pe cei treizeci şi trei de mii de oameni ai săi, dar şi Bliicher a primit întăriri. Prusienii sunt o sută cincizeci de mii şi atacă! Bătălia de la Rothiere are loc la 1 februarie, sub rafale de zăpadă. Disproporţia forţelor este atât de mare, încât francezii trebuie curând să bată în retragere! Patru mii de soldaţi ai împăratului şi-au pierdut

viaţa, şi inamicul a luat două mii de prizonieri.

Se lasă noaptea. Din camera sa, fosta *cameră a regelui*, de la primul etaj al castelului, Napoleon vede focurile aliaţilor înconjurând, într-o largă semilună, corturile micii armate franceze. Focurile de tabără sunt lăsate aprinse, se aţâţă chiar tăciunii, în timp ce armata, în vârful picioarelor, se pregăteşte de plecare… La deşteptare, Bliicher, supranumit deja „eroul de la Rothiere" observă că cei douăzeci şi şapte de mii de francezi au dispărut.

De nerecunoscut, plin de noroi, Napoleon îşi face intrarea în Troyes şi trage în strada Templului, la primarul Duchitel-Berthelin. Fără aclamaţii! Fără urale… Dar, înainte de a porni din nou pe şoselele îngheţate şi măturate de vânt, el încearcă să-i liniştească pe cei din capitală, pe care înfrângerea de la Rothiere i-a consternat. „De ce să ne pierdem astfel capul? – îi scrie el lui Cambaceres.

— Ce, au înnebunit cei de la Paris? Ministrul poliţiei spune şi face prostii, în loc să urmărească mişcările inamicului…"

Iar pentru Joseph scrie următoarele rânduri: „Situaţia nu este atât de gravă pe cât de mare e alarma… înveseliţi-o pe împărăteasă; neliniştea o omoară".

Aliaţii, după victoria lor de la Rothiere, cred într-adevăr că războiul s-a terminat. Pentru ei, drumul spre Paris pare deschis şi fac grava greşeală de a se despărţi. Bliicher şi armata din Silezia au coborât de-a lungul Marnei, în timp ce Schwartzenberg şi armata din Boemia înaintează de-a lungul celor două maluri ale Senei. Hotărârea împăratului este repede luată: întorcându-se când spre austrieci şi ruşi, când spre germani, îi va învinge pe austrieci, pe prusieni şi pe soldaţii ţarului. Va redeveni soldatul din 93 şi va înscrio în istorie cea mai frumoasă campanie a sa!

Napoleon petrece noaptea de marţi 7 februarie la Nogent, în casa lui Bertin-Delaunay din Grande-rue-Saint-Laurent nr. 20, din faţa bisericii. În dimineaţa de 8, Fain îl

aude exclamând:

— În momentul de faţă sunt pe cale de a-l bate pe Bliicher într-o clipită. El înaintează pe şoseaua care duce spre Montmirail; pornesc şi îl voi bate mâine, îl voi bate poimâine! Dacă manevra aceasta reuşeşte aşa cum vreau eu, situaţia se va schimba complet şi atunci vom vedea!

Bliicher şi-a divizat într-adevăr forţele în patru grupe, împăratul trebuie deci să le atace pe rând! Va reuşi oare s-o facă? Iată de ce chiar în dimineaţa aceea el îi scrie lui Joseph: „Dacă din cauze pe care nu le pot prevedea mă voi îndrepta spre Loara, nu voi lăsa ca împărăteasa şi fiul meu să rămână departe de mine, pentru că, în orice caz, atât unul cât şi celălalt ar fi răpiţi şi duşi la Viena. Aceasta s-ar întâmpla cu atât mai mult dacă eu n-aş mai fi în viaţă… Dacă aş pierde lupta şi s-ar întâmpla să mor, vei fi înştiinţat înaintea miniştrilor mei. Expediaţi-o pe împărăteasă şi pe regele Romei la Rambouillet; ordonaţi Senatului, Consiliului de Stat şi tuturor trupelor să se adune pe Loara; la Paris să rămână prefectul, un comisar imperial sau un primar… Dacă mor, prinţul domnitor şi împărăteasa regentă trebuie, pentru onoarea francezilor, să nu se lase prinşi şi să se retragă până în ultimul sat, cu ultimii lor soldaţi1.

În sfârşit, mai adaugă aceste rânduri profetice, oare nu pot fi citite fără o strângere de inimă:

„Aş prefera ca fiul meu să fie ucis decât să fie crescut la Viena ca prinţ austriac; am o părere destul de bună despre împărăteasă pentru a fi de asemenea convins că şi ea este de acord cu mine, atât cât poate fi de acord o femeie şi o mamă. De câte ori am văzut *Andromaca*, am deplâns soarta lui Astyanax, care a supravieţuit familiei sale, şi am considerat o fericire pentru el faptul că nu i-a supravieţuit tatălui său”.

La Paris continuă panica; oamenii îşi îngroapă aurul; femeile şi copiii sunt evacuaţi. Doamna mamă – îl anunţă Maria-Luiza pe soţul ei – „moare de frică”. Zvonurile alarmiste se răspândesc. Dar Napoleon – în acel 9 februarie – o sfătuieşte totuşi pe împărăteasă să nu

meargă cu mare alai ca să se roage sfintei Genoveva. De la Sezanne, el îi trimite lui Joseph următoarele rânduri: „Faceţi să înceteze aceste rugăciuni de patruzeci de ore şi aceste jeluiri. Dacă ne-am ţine şi noi de asemenea maimuţăreli, ne-ar fi tuturor frică de moarte. O zicală veche spune că preoţii şi medicii fac moartea dureroasă”.

În dimineaţa următoare părăseşte Sezanne-ul şi se repede spre inamic: „Iau calul şi mă duc la Champaubert. Sunt puţin derutat din cauza drumurilor: sunt îngrozitoare, noroiul e de doi metri”.

În aceeaşi dimineaţă – joi 10 februarie –, Bliicher, ameţit de succes, o anunţă, la xindul său, pe soţia sa: „Nu mai avem decât cincisprezece mile până la Paris. În opt zile vom fi cu siguranţă între zidurile capitalei, iar Napoleon îşi va pierde, probabil, coroana”.

Dar împăratul, urmat de o mână de oameni plini de noroi, se întâlneşte cu Marmont în faţa Saint-Gondului şi îşi aruncă trupele la atac împotriva ruşilor.

De la Champaubert, la orele şapte seara, din *Casa albastră*, unde va sta câteva clipe – aceasta mai există încă, cu o ghiulea înfiptă în faţadă –, Napoleon îi poate scrie împărătesei: „Buna mea Luiza, *victorie*! Am distrus douăsprezece regimente ruseşti, am luat şase mii de prizonieri, patruzeci de guri de tun, două sute de chesoane, l-am capturat pe generalul-şef şi pe toţi generalii şi mai mulţi colonei; n-am pierdut nici două sute de oameni. Dă ordin să se tragă lovituri de tun la Invalizi şi să se facă cunoscută această ştire la toate spectacolele. îl urmăresc pe Sacken, care este la Fierte-sous-Jouarre. La miezul nopţii voi fi la Montmirail şi am să-l urmăresc de aproape”.

Împăratul are cu el aproape cinci mii de soldaţi din vechea gardă imperială, patru mii şapte sute de călăreţi şi mai puţin de o mie opt sute de tineri recruţi, botezaţi promoţia „Maria-Luiza”. În acea vineri de 11 februarie la ora nouă dimineaţa, Napoleon îl întâlneşte la Montmirail pe pomeranianul Sacken, care se găseşte în fruntea unui corp de armată rus. Paisprezece mii împotriva a treizeci de

mii! Garda şi divizia Ricard cuceresc cu atâta elan ferma La Cour d'Airain din Marchais, încât Napoleon se grăbeşte să împartă chiar în aceeaşi zi o mie şapte sute cincizeci de cruci ale Legiunii de Onoare. Apoi se duce să se culce la ferma Greneaux, situată între Marchais şi Fontenelle. „Palatul" n-are nici geamuri, iar pereţii sunt ciuruiţi de ghiulele. Unul din aceste ziduri va fi păstrat şi încorporat în casa care-i va lua locul mai târziu.

Vineri seară, generalul Girod de l'Am pătrunde la cartierul general, unde toţi dormeau: „După ce am străbătut o curte mare plină de oameni şi de cai culcaţi claie peste grămadă în murdăria de pe jos, am intrat la parter într-o cămăruţă luminată de luminări ce ardeau pe o măsuţă pe care erau întinse nişte hărţi care atârnau pe podea; un om în persoana căruia am recunoscut pe credinciosul mameluc al împăratului dormea pe jos în faţa uşii; în fundul camerei se găseau un mic alcov şi un pat, pe care se odihnea, complet îmbrăcat, însuşi împăratul..."

Ce visa el? Să continue să-l bată pe inamic cu unul contra trei? Să-l izgonească din Franţa? În aceeaşi zi fusese cucerit Sens. Va reuşi el să-l ajungă din urmă pe Bliicher, care se retrăgea spre Château-Thierry?

Va reuşi şi, pentru a treia oară în trei zile, va repurta o nouă victorie. Platoul Nesle este ocupat. Dar inamicul în retragere a ars podurile de pe Marna şi Napoleon nu-l poate urmări. Ce război crâncen! Când intră în Château-Thierry, duminică 13, la orele trei după-amiază, simte o strângere de inimă şi i se face greaţă în faţa jafului săvârşit de prusienii lui York. Cazacii se comportă la fel de îngrozitor. O singură consolare: atrocităţile comise de inamic îi vor înarma pe ţărani. E războiul cu coasa în mână şi chiar războiul cu cuţitul.

În cursul nopţii de 13 spre 14 februarie – încartiruit la Château-Thierry, la şeful de poştă Souliac –, Napoleon află printr-un mesaj al lui Marmont că Bliicher îşi continuă marşul spre Montmirail, ca şi când nu ar şti de înfrângerea de acum două zile. împăratul se repede într-acolo şi în acea zi de luni 14 are loc bătălia de la Vauchamps. Garda

atacă în strigătele de *Trăiască împăratul*! Grouchy şarjează în fruntea a trei mii cinci sute de călăreţi. Victoria e totală: Bliicher pierde şase mii de oameni pe câmpul de luptă.

Napoleon este beat de bucurie. Aşezat lângă un bivuac, priveşte trecând pe cei opt mii de prizonieri. Soldaţii care vin să-i aducă un stindard sau un tun primesc crucea. Pe drapelele imperiale se vor putea broda numele bătăliilor de la Montmirail, Champaubert, Vauchamps, Château-Thierry şi în curând al celei de la Montereau.

După armata din Silezia, vine rândul celei din Boemia! Şi marşul continuă. În seara zilei de 14, Napoleon ajunge la Montmirail, unde îşi regăseşte patul de la ferma Greneaux. Apoi plecarea – marţi 15 – spre Fierte-sous-Jouarre şi Meaux. Cazacii au reuşit să pună mâna pe două tunuri. Când îl zăreşte pe cel care poartă răspunderea pentru această pierdere, generalul Guyot, el îi spune:

— Aşadar, dumneavoastră sunteţi cel care lasă să i se ia artileria?

Şi când generalul aminteşte de starea de epuizare a oamenilor săi, îl întrerupe:

— Nu, domnule, nu există scuză! Tunurile noastre sunt meterezele, apărarea patriei, onoarea armatei. Pierzându-le pe ele, ne pierdem onoarea. Totul trebuie sacrificat pentru ele. Oare garda mea nu ştie acest lucru?

În pofida înfrângerii suferite de prusieni, Parisul continuă să fie ameninţat de austrieci şi ruşi, care înaintează spre Montereau şi Fontainebleau. De la ferma din Luraeront, din periferia Château-Thierryului, în aceeaşi zi de 15 februarie, împăratul îi scrie lui Joseph: „Tremur ca nu cumva, drept represalii, ruşii să dea foc Fontainebleau-ului44.

Primind ştirea că Napoleon înaintează spre Meaux, aliaţii sunt înmărmuriţi, înnebuniţi chiar, dacă e să-i dăm crezare lui Jomini. Mai e cazul oare să se îndrepte spre Paris?

— Paris! Paris! – exclamă Knesebeck, un prusian.

— Blucher a fost învins pentru că a vrut să ajungă acolo! Ce nevoie avem noi să vedem Opera din Paris!

Napoleon îşi continuă drumul. La 16 februarie plecase deja din Meaux şi se găsea la palatul Sainte-Barbe[22], la Guignes. O parte din armată îl urmează în căruţe. Aliaţii s-au luptat cu Marmont şi Victor şi după terminarea bătăliei rămân ca paralizaţi pe poziţiile lor „spre a aştepta desfăşurarea manevrelor împăratului Napoleon44.

Joi 17 februarie, ruşii sunt atacaţi la Marmont şi învinşi. Napoleon se îndreaptă acum spre Montereau. Garda îl urmează, „privindu-l chiorâş44. Trecând pe lângă un bătrân vânător din Regimentul 2 care, în mijlocul drumului, îşi refăcea un transament în jurul piciorului, împăratul îi spune:

— Ce, nu mă vezi?

— Drumul aparţine tuturor! – mormăie vânătorul.

— Ce vrei, răutăciosule? – răspunde blând împăratul.

— Ai crucea, puşca, pipa, gamela ţi-e plină, nemţişori şi ruşi ai din belşug... ÎI vezi pe împăratul tău în fiecare zi... Şi tot nu eşti mulţumit?

— Gamela sună a gol ca şi maţele mele – răspunde bătrânul soldat cu cei câţiva gologani pe care ni-i dai pe zi... atunci când ni-i dai... nu poţi face chefuri.

— Crezi că treburile mele merg mai bine ca ale tale?

— Asta, nu! Suntem la pământ!

— Văd ce-ţi lipseşte – încheie împăratul.

— Vrei să lupţi; mâine o vei face, şi încă din plin!

Apoi, adresându-se unui ofiţer de ordonanţă:

— Caraman, trece-l pe sălbaticul ăsta cu zece napoleoni mâine seară... dacă va mai fi în viaţă!

— Al dracului! – murmură bătrânul printre dinţi – va trebui din nou să înfrunt moartea pentru el.

În acea zi de 17 februarie, împăratul se opreşte la Baraque, la judecătorul de pace din Nangis. El îi şade împărătesei: „Am luat şase mii de prizonieri ruşi, am învins corpul de armate al lui Wittgenstein, i-am luat cincisprezece tunuri, cincizeci de chesoane de artilerie. Printre prizonieri sunt şi câţiva generali; trupele mele îl

22 Există şi astăzi, rue de Paris nr. 2.

urmăresc pe inamic în direcţia Montereau, Provins şi Bray. Astă seară, întreaga mare armată inamică va trece înapoi Sena în mare dezordine44.

Vineri 18 februarie, în faţa Montereau-ului, nu-şi dezminte legenda şi reglează singur tirul unui tun pe câmpul de luptă. Statul său major este îngrozit, şi pe bună dreptate.

— Liniştiţi-vă, prieteni – repetă el –, nu vă temeţi, ghiuleaua care trebuie să mă omoare n-a fost încă turnată!

Cuvintele acestea vor fi o sursă de venituri pentru mai multe generaţii de negustori de ilustraţii.

„Francezii luptă unul contra trei!” – se repetă fără încetare la Paris. Afirmaţia îi aduce ducelui de Rovigo următoarea mustrare din partea stăpânului: „Se vede treaba că v-aţi pierdut cu adevărat capul la Paris dacă spuneţi că suntem unul contra trei, când eu spun peste lot că am trei sute de mii de oameni, când inamicul crede acest lucru şi când asta trebuie repetat până la saturaţie, lată cum, cu pana voastră, anulaţi rezultatele favorabile ale victoriei. Ar trebui să ştiţi că nu e vorba aici de o glorie deşartă şi că unul dintre principiile importante ale războiului este acela de a-ţi exagera forţele. Dar cum să-i faci pe nişte poeţi să înţeleagă acest lucru, ei, care nu caută decât să mă linguşească şi să măgulească amorul propriu naţional?”

În seara de sâmbătă 19, la Montereau, în camera nr. 2 a hotelului „Grand-Monarque” – ea mai poate fi locuită şi azi –, Napoleon primeşte de la împărătească o scrisoare însoţită de „cutia *sa* de bomboane”, împodobită cu portretul regelui Romei, executat de domnişoara Thibaud. „Micul rege” şi-a părăsit jucăriile; el este reprezentat ru gându-se în genunchi, cu mâinile împreunate şi cu capul aplecat de durere. Chiar a doua zi, înainte de a porni la drum, el dictează această scrisoare, adresată lui Champagny, intendentul general al coroanei: „Împărăteasa mi-a trimis un mic portret al regelui Romei rugându-se lui Dumnezeu şi mi s-a părut foarte interesant. Ar trebui ca Denon să graveze dedesubt următoarea legendă: *Mă rog*

lui Dumnezeu pentru tatăl meu şi pentru Franţa. Dacă această mică gravură s-ar putea executa în patruzeci şi opt de ore, ar fi de mare efect”.

Ceva mai târziu îi va trimite gravura împăratului Francisc, care va fi poate înduioşat văzându-şi nepotul cum se roagă pentru tatăl lui, dar, în ceea ce priveşte partea austriacă, ea nu va schimba cu nimic lucrurile – e drept că, la urma urmei, copilul se ruga şi pentru retragerea trupelor „bunicului Francisc”…

Şi Napoleon îşi continuă marşul. Mareşalii, din nou abătuţi şi descurajaţi, cer încheierea păcii. Luni 21 februarie, la Nogent, Ney şi Oudinot vin să-l vadă pe şeful lor în casa sa din strada mare, pe care o ocupă din *7* februarie.

— Ce doriţi, domnilor?

Ce doresc? Tratative cu inamicul! Cum se poate crede că „forţele nenumărate ale aliaţilor vor putea fi veşnic bătute?”

— Ce spuneţi, domnilor? Nu cunoaşteţi situaţia noastră, am să vi-o arăt eu. Ney, şedeţi acolo şi scrieţi.

Şi Ney este obligat să adune regimentele pe care împăratul pretinde că le mai are şi al căror număr este contestat de mareşali. La un moment dat, când Oudinot se apleacă să ridice de jos un butuc ce alunecase din cămin, Napoleon, prinzându-l de ceafă, îl face să rămână în genunchi.

— Ah! Domnule – strigă el, reţinându-şi cu greu mânia –, v-am prins. Mărturisiţi că v-aţi înţeles amândoi să veniţi aici ca să mă descurajaţi!

Scena se termină prin această propunere a împăratului:

— Oricum ar sta lucrurile, vom prinzi împreună.

Masa este însă lipsită de bună dispoziţie.

În ziua aceea, împăratul este plin de vioiciune şi îi scrie lui Augereau: „Cum! La şase ore de la primirea primelor trupe venite din Spania nu eraţi încă în luptă! Le ajungeau şase ore de odihnă!… Am nimicit optzeci de mii de soldaţi inamici cu batalioane formate din recruţi fără

raniţe şi prost îmbrăcaţi! Dacă sunteţi acelaşi Augereau de Castiglione, păstraţi comanda; dacă cei şaizeci de ani vă apasă pe umeri, părăsiţi comanda şi predaţi-o celui mai vechi dintre generalii dv. Patria este ameninţată, e în primejdie; ea nu poate fi salvată decât prin îndrăzneală şi devotament, şi nu prin inutile tărăgăneli… Fiţi primul în faţa gloanţelor. Trebuie să redevenim soldaţi şi să revenim la hotărârea din 93!”

Dar Napoleon îşi dă seama, fără îndoială, că mareşalii au dreptate. În aceeaşi zi de 21 februarie, tot de la Nogent, el se adresează socrului său pentru a-i propune pacea. La 23 februarie, la Chitres, prinţul Venceslav de Lichtenstein se prezintă la avanposturi pentru a cere o suspendare a luptelor. Napoleon îl primeşte şi chiar a doua zi le trimite aliaţilor – aflaţi la Lusigny – pe generalul de Flahaut, amantul reginei Hortensia, pentru a începe negocierile. Negocieri care nu trebuiau să întrerupă luptele decât atunci când beligeranţii ar fi căzut de acord.

Or, începând încă din 4 februarie, la Chitillon se ţineau lungi discursuri fără niciun rezultat. Caulaincourt, în numele lui Napoleon, a propus să se negocieze pe baza clauzelor de la Frankfurt „pajiştea pătrată franceză44, adică tot malul stâng al Rinului. Marele scutier voia să impună astfel vechea zicală:

Când Franţa va sorbi Rinul.

Toată Galia îşi va găsi hotarul.

În ce-i priveşte pe aliaţi, ei socoteau că trebuie să acorde inamicei lor numai frontierele ei de dinaintea revoluţiei şi „interdicţia ca Franţa să participe la hotărârile ce s-ar lua cu privire la organizarea Europei44.

Marele scutier fu uluit. Cât de departe erau de condiţiile de la Frankfurt!

— Dacă aş accepta propunerea dumneavoastră – întrebă el –, aţi semna imediat şi aţi face să înceteze de îndată vărsarea de sânge?

Aliaţii tergiversau lucrurile. Atitudinea lor şovăielnică

1. a determinat pe Caulaincourt să-i scrie lui Napoleon: „Ceea ce ştiu cu siguranţă este că am de-a face

aici cu oameni care numai sinceri nu sunt, că a te grăbi să le faci concesii înseamnă a-i încuraja să-ţi ceară altele noi, fără să poţi prevedea unde se vor opri şi fără să obţii vreun rezultat!”

— Cum! – strigă împăratul aflând aceste condiţii şi adresându-se mareşalilor săi –, voi vreţi să semnez un asemenea tratat şi să-mi calc în picioare jurământul! Doar nişte lovituri îngrozitoare au putut să-mi smulgă promisiunea de a renunţa la cuceririle făcute de mine, dar să abandonez şi cele făcute înaintea mea, să las Franţa mai mică decât am găsit-o, niciodată! Aş putea-o face fără să comit o trădare sau o laşitate? Dacă renunţăm la frontiera Rinului, înseamnă nu numai că Franţa se retrage, dar şi că Austria şi Prusia înaintează!... Franţa are nevoie de pace, dar cea pe care vor să i-o impună va aduce după sine mai multe nenorociri decât războiul cel mai crâncen!

Europa nu dorea pacea cu niciun chip. Congresul de la Chitillon, ca şi Congresul de la Praga din anul precedent, nu era decât o comedie. Aliaţii erau însufleţiţi de un singur gând: să-l învingă pe *Buonaparte*!

— Este necesar – declara Metternich – să se dea o lovitură hotărâtoare existenţei lui Napoleon.

În timp ce, la rândul său, lordul Castlereagh scria! „Pacea dumneavoastră, care l-ar fi aruncat înapoi pe Napoleon în vechile frontiere ale Franţei, n-ar fi fost decât un armistiţiu ridicol”.

Discutând la Lusigny sau la Chitillon, toţi cei pe care Napoleon îi zdrobise, începând cu prima campanie din Italia – şi pe care i-a răpus de zeci de ori după bătălia nefericită de la Rothiere –, nu se gândeau decât să câştige timp. Într-o zi sau alta, superioritatea numerică trebuia să înfrângă strategia imperială! Napoleon – plin de iluzii – continua să creadă că geniul său va izbândi asupra forţei şi nu-l îmboldea de loc pe Caulaincourt să ajungă la vreun rezultat. Dorea să dea el însuşi „ultimatumul său”, potrivit cuvintelor sale, şi îi recomanda lui Flahaut să nu renunţe la „bazele clauzelor de la Frankfurt”.

Joi 24 februarie – după ce şi-a petrecut noaptea la

porţile oraşului –, împăratul intră în Troyes eliberat. Entuziasmul provocat de apariţia sa este de nedescris. I se sărută cizmele. Cuprinşi de o adevărată panică, cei trei suverani străini abia au avut timp să fugă.

Timp de patruzeci şi opt de ore, el îşi reface forţele, dar în aceeaşi zi în care împăratul pleacă din Troyes – duminică 27 – Oudinot este învins de austrieci şi de ruşi la Bar-sur-Aube. Pentru a face să se creadă că sunt comandaţi de Napoleon, soldaţii au strigat zadarnic. „Trăiască împăratul!" Inamicii nu s-au lăsat însă păcăliţi!

Câmpul de luptă se întinde. În regiunea Lyonului, Augereau, în fruntea a douăzeci şi opt de mii de oameni, îi atacă pe austrieci. Suchet, cu douăzeci şi trei de mii de soldaţi, şi Soult, cu patruzeci şi opt de mii, îi aşteaptă pe englezi şi pe spanioli de o parte şi de cealaltă a Pirineilor.

În sfârşit, prinţul Eugen, cu patruzeci şi opt de mii de oameni, luptă împotriva celor şaptezeci şi patru de mii de austrieci ai lui Bellegarde şi a trupelor napolitane ale lui Murat.

Suveranii aliaţi organizează o conferinţă. Ce e de făcut? Schwartzenberg, aflat în fruntea a o sută douăzeci de mii de soldaţi, înclină pentru retragere, în timp ce ţarul ar dori să continue lupta. Este imposibil ca aliaţii, cu forţele de care dispun, să nu izbutească să nimicească pe cei şaptezeci şi patru de mii de francezi! în cele din urină se ia hotărârea ca armata din Boemia să se retragă până la platoul Langres. La 1 martie, la Chaumont, suveranii şi miniştrii aliaţi semnează un tratat – preludiu la Sfânta Alianţă – care uneşte pe douăzeci de ani puterile ostile lui Napoleon, obligând Rusia, Austria şi Prusia să furnizeze coaliţiei, fiecare în parte, câte o sută cincizeci de mii de oameni, în timp ce lordul Castlereagh îşi deschide larg punga, oferind aliaţilor Angliei, ca să împartă între ei, o sută cincizeci de milioane de franci.

Lui Bliicher i s-a dat libertatea să facă ce va crede de cuviinţă. El se pregăteşte să înceapă cu patruzeci şi opt de mii de soldaţi un marş din flanc spre Paris. Napoleon – în acea seară de 27 februarie se afla la casa parohială din

Herbisse –, informat în legătură cu manevra concepută de prusian, îi lasă pe locotenenţii săi să ţină piept hărţuielilor lui Schwartzenberg şi pleacă pe data de 28 în urmărirea lui Bliicher. Planul lui este să zdrobească la iuţeală – *să extermine*, după propriile sale cuvinte – armata din Silezia, pentru ea apoi să dea o mână de ajutor garnizoanelor sale care ocupă fortăreţele din nord-est. După aceea se va întoarce împotriva austriecilor şi ruşilor. Totuşi, marţi 1 martie – după ce a părăsit dimineaţa castelul Esternay, unde-şi petrecuse noaptea –, Napoleon se vede oprit în acţiunea sa. El nu poate traversa Marna, deoarece Bliicher, retrăgându-se, a distrus podurile... Se dă dispoziţie să fie urgent refăcute. În acest timp, ruşii şi prusienii se îndreaptă în grabă spre Soissons, care e ocupat de francezi. După repararea unuia dintre poduri, pe data de 2 martie, la orele două noaptea, Napoleon porneşte cu avânt. El părăseşte Fierte-sous-Jouarre, mergând spre Château-Thierry şi Bezu-Saint-Germain, unde va locui la primar, domnul Harmand. Soissons va rezista, bineînţeles, iar mareşalul *Vorwärts*, prins în „şerpuirile" râului Aisne, va fi iremediabil pierdut! Dar în seara zilei de 4, la Fismes, împăratul află de capitularea – din ajun – a Soissons-ului. Generalul de brigadă Moreau, cu o mie trei sute douăzeci de oameni, a fost atacat pe neaşteptate de importante forţe ruseşti şi prusiene. După capitulare, privind mica garnizoană în timp ce defila în sunetele tobelor prin faţa statului-major inamic, generalul Wintzingerode îi întrebă pe Moreau:

— De ce nu ordonaţi diviziei dv. să plece odată cu avangarda?

— Dar acestea sunt toate trupele de care dispun, răspunse Moreau.

Moreau ar fi putut rezista, fără îndoială, mai multă vreme şi ar fi putut executa ordinele primite, dar a cedat de la primul asalt. Dacă e să-i dăm crezare lui Thiers, „capitularea de la Soissons este, după bătălia de la Waterloo, evenimentul cel mai dureros din istoria noastră!" Cucerirea Soissons-ului îi deschidea lui Bliicher drumul

spre Paris. Dar mi se pare că Henry Houssaye e mai aproape de adevăr atunci când spune cu moderaţie că „predarea acestui oraş l-a salvat pe Bliicher de la primejdii extrem de mari”.

Împăratul este înfuriat la culme. Bliicher va putea astfel folosi podul de la Soissons ca să treacă peste râul Aisne! Armata din Silezia este salvată! Napoleon va trebui să renunţe la zdrobirea ei în cursa pe care i-o pregătise. De la Fismes îi scrie lui Clarke:

„Inamicul se afla într-o situaţie foarte grea şi noi speram să culegem azi fructul câtorva zile de eforturi, dar iată că trădarea sau prostia comandantului de la Soissons i-a oferit această fortăreaţă. Arestaţi-l pe acest mizerabil, ca şi pe membrii consiliului de apărare; traduceţi-i în faţa unei comisii militare compuse din generali şi, pentru numele lui dumnezeu! faceţi în aşa fel ca ei să fie împuşcaţi în următoarele douăzeci şi patru de ore în Place de Greve” 1.

Lovitura e cruntă. Pentru prima dată, împăratul este cuprins de o adâncă tristeţe. De atunci, ne spune valetul lui, „zâmbetele lui erau forţate”. Chiar la Fismes, în dimineaţa zilei de 5 martie, semnează decretul mobilizării generale, dar ştie că orice speranţă e pierdută. În faţa lui, pe malul drept al râului Aisne, Bliicher, Bülow, Wintzingerode stau în fruntea a o sută patruzeci de mii de oameni, în timp ce el nu mai are nici patruzeci de mii! În plus, el nu poate fi prezent peste tot în acelaşi timp şi acum îşi dă bine seama: acolo unde el nu se va găsi în fruntea armatei, trupele imperiale vor fi învinse.

Duminică 6 martie, după ce părăsise casa parohială de la Berry-au-Bac, unde a încercat zadarnic să doarmă, trece râul Aisne şi, pe şoseaua îngheţată, se îndreaptă spre

1 Piaţa din faţa primăriei din Paris, unde aveau loc execuţii.

— *Nota* trad.

Laon. Se gândeşte să i-o ia astfel maifite lui Bliicher şi să-l învingă pe câmpul de luptă ales de el. Dar feldmareşalul, a doua zi după cucerirea Soissons-ului, şi-a

văzut forţele întărite cu cei optsprezece mii de ruşi ai lui Wintzingerode. Descumpănit de manevra lui Napoleon, prusianul modifică dispozitivul trupelor sale şi se hotărăşte să ocupe platoul Craonne, spre a ameninţa din flanc armata napoleoniană. Seara, reîntors în camera sa de la „Scutul Franţei”, la Corbeny, împăratul se apleacă asupra hărţilor şi lucrează multă vreme, pregătind bătălia de a doua zi: aceea de la Craonne.

Aşa cum reiese din *Corespondenţa* lui Napoleon şi din *Moniteur*, bătălia a constituit o victorie decisivă. Dacă e să-l credem pe Thiers, treizeci de mii de francezi au cucerit poziţia inexpugnabilă pe care o deţineau cei cincizeci de mii de oameni ai lui Voronţov, Sacken şi Langeron. Istoricii ruşi vorbesc „de o strălucită victorie44 obţinută de trupele ţarului, care nu erau decât în număr de cincisprezece mii, împotriva a treizeci de mii. În realitate, combatanţii erau de forţe sensibil egale: douăzeci de mii de francezi faţă de douăzeci şi două de mii cinci sute de austrieci şi ruşi.

Oricum ar fi, Napoleon rămâne în stăpânirea platoului – al acelui platou unde zac, fraternizând în moarte, cinci mii patrusute de francezi şi cinci mii de inamici –, dar aceasta nu este decât o victorie à la Pyrrhus şi de loc definitivă.

În zorii zilei de marţi 8 martie, la Bray-en-Laonnais, împăratul, obosit, scârbit de război, primeşte din Chitillon o depeşă de la Caulaincourt. „Cu cât mă gândesc mai mult la ceea ce se petrece, cu atât sunt mai convins că, dacă nu trimitem contraproiectul cerut şi dacă el nu va conţine modificări faţă de bazele negocierilor de la Frankfurt, totul s-a sfârşit. Se caută doar un pretext pentru ruperea tratativelor44.

— Dacă-i vorba de înghiţit umilinţe – exclamă împăratul –, atunci nu sunt eu omul acela; doar dacă mi-ar fi impuse cu forţa.

Miercuri 9 martie, o nouă bătălie: cea de la Laon. Toată noaptea a nins, iar dimineaţa, ceaţa formează o perdea deasă. Bliicher, care sosise în oraş, îl aşteaptă pe

Napoleon şi e dornic să-şi ia revanşa. Acest lucru îi reuşeşte, francezii nu mai pot cuceri cetatea în ziua aceea şi nici a doua zi.

Joi 10 martie, expirând termenul de zece zile fixat de aliaţi, congresul îşi reia lucrările. Napoleon, după bătălia de la Craonne, socoteşte că nu trebuie să facă concesii, şi la Chitillon, Caulaincourt se prezintă cu mâinile goale în faţa aliaţilor. Iese din încurcătură rostind nişte generalităţi. De ce să se revină la 1789?

— Europa – explică el – nu mai seamănă cu ceea ce fusese ea în urmă cu douăzeci de ani.

Nu reuşeşte să obţină decât un răgaz de trei zile.

În după-amiaza acelei joi, împăratul află că Soissons a fost recucerit; hotărăşte să renunţe la bătălia de la Luon pentru a se refugia în oraşul recucerit. De altfel, peste tot armatele imperiale dau înapoi! Pirineii au fost trecuţi de anglo-spanioli.

A treia zi, la 12 martie, la Bordeaux, primarul oraşului, contele de Lynch, care înainte cu o lună declarase: „Napoleon a făcut totul pentru Franţa, Franţa va face totul pentru Napoleon”, trece în fruntea consiliului municipal şi oferă oraşul prinţului d’Angoulême, aflat la remorca armatei britanice, a cărei uniformă chiar o poartă. Nepotul lui Ludovic al XVIII-lea este impus învingătorilor de către învinşi, iar Lynch proclamă în mod solemn regalitatea.

În aceeaşi zi, la episcopatul din Soissons, împăratul se ocupă de reorganizarea armatei. Nu prea ştie ce va avea de făcut, când află că Reims a fost ocupat de forţele ţarului. Imediat dă ordin trupelor disponibile să se îndrepte asupra oraşului.

Ruşii contelui de Saint-Priest, care ocupă Reims-ul, sunt în număr de cincisprezece mii, iar forţele franceze se ridică doar la opt mii de oameni.

— În ce parte ne-am retrage dacă i-ar comanda Napoleon pe atacanţi? – îl întrebă un ofiţer rus pe Saint-Priest.

— Ei, domnule, de ce să ne gândim la retragere –

răspunde emigrantul francez – când s-ar putea chiar să fim uciși?

Reims este ocupat din nou. Un succes complet, ultima scânteiere a stelei imperiale. Napoleon intră în oraș puțin după miezul nopții și trage la domnul Ponsardin, la colțul străzii de Veste. Îndată ce au aflat de sosirea împăratului, „locuitorii aprind toate luminile – ne povestește Coignet –, încât ai fi putut să aduni și un ac de pe jos…”

Descurajate de recucerirea Soissons-ului și de victoria de la Reims, trupele coalizate, care trecuseră din nou în ofensivă, se opresc peste tot. Iată-i pe Bliicher și pe Sehwartzenberg imobilizați. Cu siguranță că de la Reims, Napoleon va merge să facă joncțiunea cu garnizoanele din fortărețele sale. Langeron, șeful corpului de armată din Silezia, va povesti: „Era teribil acest Napoleon, ni se părea că-l edem peste tot! Ne învinsese pe toți, unii după alții; ne temeam întotdeauna de îndrăzneala acțiunilor sale, de rapiditatea marșurilor și a combinațiilor sale savante. De-abia puneam la cale un plan, că el îl și dădea peste cap”.

În timpul celor două zile petrecute la Reims, împăratul ia cunoștință de spiritul defetist care continuă să domnească în capitală și îi scrie ministrului său: „Nu mă informați de fel despre ceea ce se întâmplă la Paris. Este o chestiune de abilitate, de regență și de o mie de intrigi, pe cât de anoste, pe atât de absurde. Să se știe că am rămas același om care eram la Wagram și la Austerlitz; că nu doresc niciun fel de intrigi în statul meu; că nu există în el altă autoritate în afară de a mea!”

Napoleon părăsește Reims joi 17 martie cu douăzeci și trei de mii de oameni, mergând să-i atace pe cei o sută de mii de soldați ai lui Sehwartzenberg, cu greu ținuți în loc de cei treizeci de mii de oameni ai lui MacDonald. După operarea joncțiunii, francezii se vor găsi unul contra doi! Disproporția nu-i atât de mare dacă ne gândim că împăratului îi place întotdeauna să repete:

— Cincizeci de mii de oameni și cu mine, asta face în total o sută cincizeci de mii.

Seara, la Épernay, nu era soldat francez care să nu fi băut Ţin de Champagne. Napoleon îşi părăseşte pentru o seară Chambertinul, deoarece locuieşte la primar, la domnul Moet…

Împăratul i-a scris, în sfârşit, lui Caulaincourt „că îl autorizează să facă concesiile absolut necesare pentru a evita ruperea tratativelor”. Era însă prea târziu! La Chitillon, marele scutier se prezintă pentru ultima oară în faţa reprezentanţilor inamici. I se aruncă în faţă:

— Puterile aliate consideră terminate negocierile începute la Chitillon cu guvernul francez.

Totuşi, aflând la 18 martie de marşul lui Napoleon spre Aube, aliaţii, cu toată superioritatea lor numerică, sunt prada unei adevărate panici. Unii generali întrevăd deja eventualitatea unei retrageri. Din toate părţile pleacă ordine pentru a se încerca concentrarea forţelor… în spatele liniilor care fuseseră atinse.

Deoarece Schwartzenberg, fricos şi şovăielnic, dă înapoi – el a şi efectuat o retragere pripită –, împăratul este convins că va putea „să ajungă repede pe poziţiile acestuia44.

Napoleon a comis însă o greşeală mergând „de-a lungul” flancului lui Schwartzenberg, cum spune Louis Madelin, expunându-se astfel loviturilor acestuia. Feldmareşalul austriac îşi opreşte retragerea la Arcis-sur-Aube. Suprema frică îl va salva. S-a spus că energia sa a izbucnit deodată, ca „o spuzeală”… Forţele sale – o sută de mii de soldaţi ai coaliţiei – se găsesc, oarecum şi din întâmplare, concentrate în jurul său. Se hotărăşte să-l atace pe Napoleon, deoarece împăratul nu mai avea decât douăzeci şi trei de mii de oameni.

Sebastiani, urmat numai de două escadroane, galopează, într-o misiune de recunoaştere, pe drumul spre Troyes şi, stupefiat, dă peste înfricoşătoarea masă de cazaci ai lui Kaizarov, precum şi peste cele cincizeci şi şase de escadroane ale lui Frimont, care înaintează spre avanposturile franceze.

În acea zi de duminică 20 martie, împăratul se află la

Torcy-le-Grand, când aude o violentă canonadă dinspre Arcis. Porneşte în trap forţat şi ajunge în plină bătălie. Vântul înfrângerii începuse să sufle. Cu sabia în mână, el se refugiază într-un careu – cel al batalionului de la Vistula. Apoi va fi văzut, câteva clipe mai târziu, oprindu-i pe dezertorii care voiau să fugă pe pod şi strigându-le:

— Care dintre voi îl va trece înaintea mea?

Garda, care soseşte în pas de atac, reuşeşte să oprească valul, iar la căderea nopţii francezii continuă să stăpânească oraşul, care era cuprins de un incendiu uriaş. împăratul îi va spune mai târziu lui Caulaincourt:

— Am făcut totul ca să mor la Arcis!

În seara aceea, în timp ce tatăl său se repezea în faţa ghiulelelor, „Puiul de vultur” nu poate să doarmă şi plânge în pătuţul său de la Tuilerii, iar când i se cere să-şi povestească coşmarul, răspunde:

— L-am visat pe tăticul meu drag.

A doua zi dimineaţă, Napoleon vrea să intre în acţiune cu cei treizeci de mii de oameni pe care i-a putut aduna în cursul nopţii – sosise şi Oudinot între timp –, dar, odată cu venirea zorilor, el zăreşte, de pe o înălţime, cei o sută de mii de austrieci, wurtemburghezi, bavarezi şi ruşi comandaţi de Schwartzenberg, ale cărui forţe sunt sprijinite de patru sute de guri de foc.

Armata imperială nu mai avea altceva de făcut decât să treacă înapoi râul Aube, în timp ce Sebastiani, cu săbiile celor trei mii de călăreţi ai săi, şi Laval, în fruntea ariergărzii, se vor opune presiunii întregii armate inamice, împăratul stă lângă un pod „cu un aer meditativ şi trist”. Când trece râul cu ultimul corp de armată, e noapte. Galopează apoi pe drumul spre Vitry-le-François şi petrece noaptea la Sommepuis. La 22 martie, gonind mereu, traversează Marna prin vadul de la Frignicourt şi se opreşte la Varnier de Cournon, primarul din Saint-Dizier. Cei din jurul lui sunt cuprinşi de apatie. Demoralizarea este totală. Baronul Fain ne relatează cuvintele rostite atunci de ofiţerii consternaţi:

— Încotro mergem?

— Ce se va alege de noi?

— Dacă el cade, vom cădea şi noi cu el?

Descurajarea nu-l împiedică de fel pe Napoleon să pună la punct un nou plan: să atragă spre el, în direcţia frontierei, pe austrieci şi pe ruşi şi apoi să revină la Aube.

— Mă voi duce astfel să mă culc în patul inamicului!

Mariei-Luiza îi scrie următoarele: „Am hotărât să mă îndrept spre Marna, ca să-l îndepărtez pe inamic de Paris şi să fiu mai aproape de garnizoanele mele”.

Din nenorocire, curierul este prins de cazaci. Bliicher pune să i se citească scrisoarea, îi trimite lui Schwartzenberg o copie şi apoi, plin de galanterie, alăturând o jerbă de flori, îi trimite împărătesei rândurile lui Napoleon.

Îi convenea generalului prusian să-i trimită Mariei-Luiza un buchet de flori!… Scrisoarea confiscată îi permitea să cunoască intenţiile lui Napoleon, care urmărea să ia cu asalt prin spate armata inamică şi să taie în acest fel comunicaţiile ei. Imediat, aliaţii hotărăsc să se adune la Chilons şi să se îndrepte spre Saint-Dizier, ca să se năpustească asupra micii armate franceze.

Joi 24 martie, o scrisoare a lui Savary către Napoleon este şi ea interceptată de aliaţi. Ducele de Rovigo M implora pe stăpânul său să se întoarcă la Paris, unde intrigile regaliste erau în toi. La Sommepuis, în clădirea mică a primăriei unde îşi petrecuse noaptea, ţarul întruneşte un consiliu de război.

— Acum, când legăturile noastre cu Bliicher sunt restabilite – le spune el ofiţerilor săi –, e mai bine oare să-l urmărim pe Napoleon pentru a-l ataca cu forţe superioare, sau trebuie să mergem direct spre Paris?

Generalul Toţi dă cea mai bună idee:

— În împrejurările în care ne aflăm nu poate exista decât o singură hotărâre. Trebuie să înaintăm spre Paris în marş forţat, cu întreaga noastră armată, trimiţând împotriva lui Napoleon numai zece mii de călăreţi, ca să mascăm adevărata noastră manevră.

Generalul Dibici aprobă:

— Dacă maiestatea-voastră vrea să-i reîntroneze pe Bourboni, atunci, într-adevăr, cel mai bine ar fi să mergem spre Paris cu toate trupele noastre.

— Ei, nu e vorba de Bourboni – replică Alexandru enervat, ridicând din umeri –, totul e să-l răsturnăm pe Napoleon!

În ziua aceea mai trebuiau convinşi numai regele Prusiei şi Schwartzenberg. Amândoi se alătură cu entuziasm părerilor ţarului. Armatele coalizate sunt în culmea bucuriei. Astfel se va termina odată cu aceste bătălii reluate fără încetare, în care o sută de mii de oameni încep o urmărire, se angajează într-o acţiune şi apoi se retrag în faţa a douăzeci sau treizeci de mii de francezi, pe care nu pot să pună mina.

Napoleon, aflat la Saint-Dizier, dă tot mai multe directive. În jurul său nu vede însă decât figuri încremenite şi desperate.

— Sunteţi toţi nişte fricoşi, le strigă el.

Napoleon nu bănuieşte manevra armatelor inamice. La 26 martie, el luptă la Saint-Dizier împotriva ruşilor. Este ultima victorie. Totuşi, împăratul manifestă o oarecare nelinişte: a învins un corp de armată care depindea de Blucher, în timp ce el era convins că-i are în faţa lui pe călăreţii lui Schwartzenberg. Explicaţia o va avea a doua zi. În faţa Vitryului, Napoleon primeşte un val de depeşe inamice interceptate. Citeşte cu înfrigurare o grămadă de buletine şi de scrisori ale inamicului. Vălul este sfâşiat: forţele aliate merg spre Paris. El n-avea în jurul său decât câteva regimente prusiene şi ruseşti, menite să-l inducă în eroare şi să facă figuraţie…

Ce-i de făcut?

Nu era mai bine să-şi urmărească planul, ba chiar să-l amplifice şi să nu se intereseze de Paris mai mult decât s-a interesat ţarul de Moscova în 1812? Rămânând în Lorena, ar putea să adune toate garnizoanele din Germania, să proclame mobilizarea generală, să distrugă coloanele de aprovizionare inamice, să recucerească marile oraşe ocupate de austrieci şi de ruşi. Dar nu tot el

repetase de atâtea ori:

— Dacă inamicul ajunge la Paris, nu mai e nicio speranţă.

Nu promisese el adesea:

— Cât voi trăi eu, Parisul nu va fi niciodată ocupat!

Bonaparte va fi oare mai tare ca Napoleon?

În seara de luni 28 martie, Napoleon nu luase încă nicio hotărâre. E la Saint-Dizier şi va înnopta la Doulevant-le-Château, în casa notarului Jeansson. Aici va primi el de la Lavalette următorul bilet cifrat: „Prezenţa împăratului este necesară dacă vrea să împiedice predarea capitalei sale în mâna inamicului. Nu mai e nicio clipă de pierdut”.

De data aceasta, Napoleon îl învinge pe Bonaparte. El ordonă:

— La Paris!

Împăratul însă nu îndrăzneşte să galopeze însoţit de un singur pichet printr-o ţară în care. mişună cazacii. Trebuie să aştepte cel puţin garda.

Tot luni, seara la orele zece, la Tuilerii se întruneşte consiliul. Inamicul se apropie. Ce hotărâre va lua împărăteasa Maria-Luiza? Aruncându-se în braţele tatălui său, primind la Tuilerii pe ţar şi pe regele Prusiei, n-ar putea oare evita o situaţie şi mai rea? Poate că domnia lui Napoleon al II-lea ar putea fi luată în considerare ca singura soluţie posibilă?

Discuţia se prelungeşte. Toţi, în afară de regele Joseph, socotesc că părăsirea Parisului ar fi o greşeală gravă. A pleca nu înseamnă oare a lăsa drum liber Bourbonilor? Se trece la vot. Unanimitatea este pe punctul de a fi obţinută: împărăteasa şi guvernul trebuie să rămână; iată însă că Joseph dă atunci citire scrisorii împăratului, scrisă cu câteva zile în urmă, prin care Napoleon ordona deplasarea generală spre Loara „dacă s-ar întâmpla ca bătălia să fie pierdută4.

Stăpânul s-a pronunţat. Toţi se înclină. Dar toţi ştiu că, părăsind Parisul, împărăteasa îşi pierdea coroana.

E ora trei dimineaţa. În curtea Carrouselului, Talleyrand se urcă în trăsură şi rosteşte cu buzele lui

subţiri următoarele cuvinte:

— Iată deci sfârşitul întregii poveşti. Pe legea mea, aceasta înseamnă să pierzi o partidă într-un joc frumos.

AGONIA DE LA FONTAINEBLEAU

MARILE PUTERI MOR DE INDIGESTIE. Napoleon încă nu se luminase de ziuă la Paris, la 29 martie 1814, când Marmont trimise din avanposturi acest bilet: „Inamicul câştigă teren. Deseară s-ar putea să fim încercuiţi14.

Se dezlănţuie panica.

La ora nouă dimineaţa, sub un cer ploios, începe exodul. Parizienii, încremeniţi, privesc în tăcere un lung cortegiu străbătând Champs-Élysées şi îndreptându-se spre Rambouillet. Un escadron de grenadieri şi de vânători merge înaintea caleştilor verzi cu însemnele imperiale, în care s-au înghesuit împărăteasa, regele Romei, doamna Letiţia, regina Westfaliei, Cambaceres, doamnele de onoare şi miniştrii.

Pajii regelui Romei au luat loc în nişte mari „gondole” trase de opt cai. Vin apoi, încadrate de lăncieri din gardă, caleştile grele de la încoronare, a căror poleială de aur străluceşte în ceaţa dimineţii. În interior se ghicesc hamurile şi şeile de gală, aruncate claie peste grămadă pe pernele de şaten.

În sfârşit, încheind cortegiul, trec furgoanele, huruind pe pavaj; ele conţin bijuteriile coroanei, veşmintele folosite la încoronare, spada imperială, argintăria, vesela aurită şi tezaurul: treizeci şi două de butoiaşe cu aur.

Din tot acest uriaş imperiu nu mai rămânea decât această parodie a epopeii, această caravană trăgând după ea nişte vechituri aurite…

Parisul nu ia situaţia în tragic. Pe bulevarde, pe terasele cafenelelor, lumea elegantă consumă limonade şi prăjituri cu ciocolată şi rom, în timp ce cetăţeni onorabili şi fetişcane uşuratice se îndreaptă spre bariere. Se duc să-i privească de aproape pe cei din mahalale care, de-a lungul drumurilor, stau în faţa prăvăliilor şi sub streşinile ce

acoperă porţile boltite, mănâncă pâini negre enorme pe care le-au copt „aproape în bătaia tunului”, şi-au adus cu ei şi vitele, pentru care funcţionarii de la biroul de încasare a accizului, care respectă întocmai litera regulamentului, i-au obligat să plătească o taxă de intrare…

Mahalalele sunt negre de atâta lume. Tunurile se aud foarte aproape. Se face coadă în faţa unei case din Belleville pe care este pusă o tăbliţă cu inscripţia: „*De aici se poate privi bătălia pentru doi sous*”. În timp ce negustorii de rachiu strigă: „Gustaţi o picătură! Luaţi un apetitiv!”, mici grupe de soldaţi trec escortându-şi prizonierii. Lumea îi iscodeşte şi fiecare îşi face o părere despre lupta care se apropie.

*

* * *

Napoleon a părăsit Doulevant la 29 martie, la ora trei dimineaţa. La podul de la Dolancourt, împăratul întâlneşte mai mulţi curieri. Află astfel că Meaux a căzut, că luptele se duc la Claye şi că Mortier şi Marmont încearcă să apere capitala. Vor reuşi ei însă să reziste presiunii inamice în aşteptarea sosirii forţelor imperiale? în seara aceea, Napoleon ajunge la Troyes, unde se va odihni câteva ore la castelul din Pouilly. Garda a străbătut în marş de dimineaţă cincisprezece leghe, adică 60 de kilometri. Restul armatei vine cum poate…

Mortier s-a adăpostit în nişte vechi fortificaţii ridicate în faţa satului la Villette, însă vânătorii ruşi îl atacă din flanc, iar prusienii din faţă. Curând francezii trebuie să se retragă şi lupta se angajează pe Grande-Rue din la Villette. Garda prusiană reuşeşte să forţeze un pod de pe canal şi-şi face deodată apariţia în celălalt capăt al străzii, în punctul prin care se iese din sat în direcţia Parisului. Luat pe la spate, Mortier reuşeşte să facă o străpungere şi să se apropie de zidul împrejmuitor.

Bliicher ocupă Montmartre şi bombardează liniştit Parisul. De la bariere se zăresc deja lăncile lungi ale cazacilor şi bicele lor lungi. Directoarele pensioanelor de

fete le îmbracă la repezeală pe elevele lor în haine bărbăteşti şi le ascund în fundul Mai ais-ului…

În faţa barierei de la Clichy, Moncey a ridicat baricade cu ajutorul elevilor Şcolii politehnice. De la postul său de comandă – cârciuma lui moş Lathuile, de la nr. 7 al actualei avenue de Clichy –, mareşalul conduce o rezistenţă eroică. De la bariera Roule şi până la bariera Poissonniere, el reuşeşte să oprească valul cazacilor. Dar la sfârşitul după-amiezii, francezii nu mai pot opune rezistenţă şi Marmont semnează capitularea capitalei într-o cârciumă din la Chapelle, ţinută de negustorul de vin Thouront, cu firma „La mica grădiniţă”, a doua casă pe stânga după bariera Saint-Dénis.

În tot cursul nopţii, oraşul răsună de paşii oamenilor şi de tropotul cailor: conform acordului care se încheiase ziua, garnizoana franceză nu este prizonieră şi poate părăsi Parisul.

În zorii acestei zile de miercuri, Napoleon părăseşte garda şi porneşte călare cu o simplă escortă. La Villeneuve-l’Archeveque, el părăseşte şi escadronul de serviciu şi ia loc în grabă, împreună cu Caulaincourt, într-o gabrioletă de răchită împrumutată de la un măcelar, îndreptându-se spre Paris, urmat numai de Gourgaud şi mareşalul Lefebvre.

Prânzeşte la Sens, schimbă trăsura şi seara, pe la zece şi jumătate, ajunge puţin după Juvisy, la punctul numit la Cour de France.

Cerul e acoperit. Peisajul se topeşte într-o ceaţă uşoară.

Termometrul Observatorului arată 8 grade. Staţia de poştă este plină de călăreţi şi trupe pedestre. Napoleon coboară din trăsură. Un ofiţer iese din ceaţă.

— Cine-i acolo?

— Generalul Belliard, sire.

— Ei bine, Belliard, ce-nseamnă toate astea? De ce vă aflaţi aici cu cavaleria? Unde-i inamicul?

— La porţile Parisului, sire.

— Şi armata?

— Mă urmează.

— Şi cine păzeşte Parisul?

— E evacuat, se aşteaptă ca inamicul să pătrundă în oraş mâine la orele nouă.

— Dar soţia şi fiul meu, ce s-a întâmplat cu ei? Unde-i Mortier? Unde-i Marmont?

— Împărăteasa, fiul dumneavoastră şi toată curtea au plecat ieri dimineaţă la Rambouillet... Mareşalii Mortier şi Marmont mai sunt cu siguranţă la Paris ca să termine ultimele aranjamente.

Atunci izbucni mânia împăratului; uită că el însuşi i-a dat ordin lui Joseph s-o îndepărteze pe Maria-Luiza şi guvernul dacă Parisul ar fi fost ameninţat de inamic. Strigă din răsputeri:

— Aşadar, toată lumea şi-a pierdut capul! Iată ce-nseamnă să te slujeşti de oameni care n-au nici judecată sănătoasă şi nici energie. Porcul ăsta de Joseph îşi închipuie că e în stare să conducă o armată tot aşa de bine ca mine! Şi netrebnicul de Clarke, care nu-i capabil de nimic dacă-l scoţi din rutina birourilor lui!

Învinşii continuă să se perinde prin faţa lui, dar niciun soldat nu-l salută pe împărat.

— Ce laşitate... să capitulezi! Joseph a dus totul la pieire... Am întârziat patru ore! Dacă aş fi ajuns cu patru ore mai devreme, totul ar fi fost salvat!

Glasul lui pare învăluit de durere. Deodată îi revine energia:

— Patru ore au stricat totul; dar în câteva ore curajul şi devotamentul bunilor mei parizieni pot salva totul. Trăsura, Caulaincourt: să mergem la Paris! Voi prelua comanda gărzii naţionale şi a trupelor; vom restabili situaţia. General Belliard, ordonaţi trupelor să se reîntoarcă.

Tot vorbind astfel, înaintează pe şosea în direcţia Parisului. Merge repede, iar micul grup de ofiţeri îl urmează cu figurile întunecate. „Dându-şi seama după o clipă că trăsura pe care o ceruse nu venea încă – povesteşte Caulaincourt –, se întoarse din drum pentru a

ieşi înaintea ei, ca şi cum aceasta ar fi putut grăbi plecarea”. Spuse din nou cu nerăbdare:

— Să plecăm! Trăsura mea, Caulaincourt! Să nu pierdem timpul!

Belliard îndrăzneşte să-i atragă atenţia: „capitularea fiind semnată, nu se putea încălca acordul. împăratul nu avea să mai găsească trupe la Paris, şi deci nu se putea duce personal acolo…”

Cu un gest înlătură obiecţia.

— Caulaincourt, trăsura, iar dumneata, Belliard, urmează-mă cu cavaleria! Despre ce fel de acord e vorba? Cu ce drept a fost încheiat? Ce-i cu ministrul de război? Unde-i Joseph? Ce face el?

Nenorocitul de Belliard bâlbâie: „nu l-am văzut nici pe unul, nici pe celălalt…” împăratul ridică din umeri şi continuă să ceară trăsura, la care, spre desperarea lui Caulaincourt, nu fuseseră încă înhămaţi caii…

— Unde nu sunt eu se fac numai prostii – repetă el.

— N-a fost folosită cum trebuia garda naţională, care, însufleţită de un spirit sănătos, ar fi putut foarte bine apăra punctele fortificate, în timp ce trupele nu ar fi permis inamicului să se apropie de ele. Existau mai multe mijloace decât erau necesare pentru a rezista cel puţin patruzeci şi opt de ore şi pentru a da armatei timp să sosească. Parisul dispunea de mai bine de două sute de tunuri şi de provizii pentru o lună; cu alte cuvinte, avea de zece ori mai multe mijloace decât erau necesare pentru a face faţă furtunii dacă ar fi existat puţină energie.

Se aşează pe marginea drumului, chiar în şanţ.

Copleşit, murmură:

— Alexandru la Paris!

Deodată, străfulgerat de o idee, revine spre staţia de poştă – ale cărei grajduri există şi astăzi[23] – şi ordonă să i se întindă hărţile.

— Împăratul Alexandru se va făli la Paris! îşi va trece în revistă armata înşirată pe cele două maluri ale Senei!

---

23 Cafeneaua „La întîlnirea cicliştilor", avenue de la Cour de France nr. 24.

Iar eu n-o am pe a mea la îndemână…

— În patru zile, armata va fi aici, sire.

— Patru zile! Ah, dar numai în două zile câte dezertări au avut loc la Paris, câte dezertări! însăşi împărăteasa!

Deodată îşi aminteşte de directivele pe care le-a dat.

— Da, eu am stăruit ca ea să plece, căci Dumnezeu ştie unde ar fi putut ajunge cu lipsa ei de experienţă!

Apoi e văzut aplecându-se din nou deasupra hărţilor sale şi strigând:

— Da, nu-ani mai scapă! Dumnezeu mi i-a dat pe mână! Dar am nevoie de patru zile! Aceste patru zile mi le puteţi câştiga ducând tratative!

Îi dictează lui Caulaincourt:

„Îi ordonăm ducelui de Vicenee, marele nostru scutier şi ministrul nostru de externe, să se prezinte la suveranii aliaţi şi la generalul-şef al armatelor acestora pentru a le recomanda bunăvoinţei lor pe credincioşii cetăţeni ai capitalei. Prin prezenta îl investim cu puteri depline ca să trateze şi să încheie pacea, angajându-ne să ratificăm tot ce va face el spre binele nestru”.

Adăugă:

— Gata, Caulaincourt, trebuie să pleci; mergi să salvezi Franţa şi pe împăratul dumitale. Fă tot ce-ţi va sta în putinţă. Cu siguranţă că ni se vor impune condiţii aspre, dar mă încredinţez, în aceste împrejurări, onoarei dumitale de francez, precum şi credinţei şi ataşamentului de care mi-ai dat dovadă.

Este aproape ora trei dimineaţa. Napoleon, abătut, copleşit, stă cu capul între mâini, apoi cere o pană, hârtie şi scrie aceste rânduri adresate Mariei-Luiza:

„Prietena mea, am sosit aici ca să apăr Parisul, dar era prea târziu. Oraşul a fost predat în cursul serii. Îmi strâng armata lângă Fontainebleau. Sunt sănătos. Sufăr pentru tot ceea ce trebuie tu să înduri.

Napoleon

La Cour de France, 31 martie, orele trei dimineaţa”, împăratul se urcă în trăsură i

— Spre Fontainebleau!

Ajunge acolo la ora şase şi se instalează în apartamentul său de la etajul întâi. După câteva ore de odihnă se scoală şi se duce să inspecteze poziţiile ocupate de cei unsprezece mii de oameni ai lui Marmont, care au reuşit să plece din Paris şi care, în faţa Essonnes-ului, formează avangarda armatei imperiale. Cerul este înnorat. Spre sfârşitul după-amiezii tună şi începe să plouă. La reîntoarcere, Napoleon află că au mai sosit şi alte regimente. În trei zile, toate forţele de care putea dispune împăratul – şaizeci de mii de oameni – vor fi acolo, gata să reia lupta…

Pentru parizieni, întrucât capitala a căzut, imperiul nu mai există. Senatul – un simulacru de senat, format din şaizeci şi patru de senatori numiţi de Napoleon – se adună la ora trei în această după-amiază de vineri 1 aprilie şi alege un guvern provizoriu, din care fac parte Beugnot, baronul Louis, Malouet, generalul Dupont, Bourrienne, fostul prieten al lui Napoleon, înlăturat, ne amintim, pentru afaceri veroase… La primărie, unde se află o parte din Consiliul general şi din Consiliul municipal, descurajarea e totală. Se votează următoarea moţiune:

„Cele două consilii declară că renunţă formal la orice supunere în faţa lui Napoleon Bonaparte *şi îşi exprimă dorinţa cea mai arzătoare de a fi restaurat un guvern monarhic, în persoana lui Ludovic al XVIII-lea*”.

Seara, în timp ce deasupra Parisului plouă cu tunete şi fulgere, Talleyrand organizează o mică manifestaţie la Operă. Alexandru vine să asiste la reprezentarea *Vestalei*. Doamnele aruncă cocarde albe în sală, îl aclamă pe ţar, iar în antract, un actor – Lays – înaintează pe avanscenă „cântând aceste versuri condamnabile:

Trăiască Alexandru!
Trăiască acest rege al regilor!
Fără a ne cere ceva.
Fără a ne impune legi.
Acest principe august
Are tripla faimă

De erou, de om drept
Şi de cel care ne-a redat un rege Bour bon >

Pe scări, în foaiere, regaliştii se îmbrăţişează. Restaurarea e înfăptuită.

A doua zi, 2 aprilie, plouă şi bate vântul. împăratul asistă la parada gărzii şi este aclamat. Îşi recapătă curajul. Reînceperea luptei nu i se mai pare imposibilă. Totuşi, ar fi mai indicată pacea!... Caulaincourt se întoarce de la Paris. În ajun l-a văzut pe ţar şi i-a vorbit de dorinţa stăpânului său.

— Pacea cu Napoleon n-ar însemna decât o pauză, îi spusese Alexandru.

— Şi Napoleon al II-lea? – propusese marele scutier.

— Dar atunci ce facem cu împăratul? Tatăl este un obstacol de netrecut în calea recunoaşterii fiului.

Caulaincourt mai speră să-l determine pe ţar să-şi schimbe hotărârea. Îl anunţă apoi pe cel învins că vicontele de la Rochefoucauld a încercat, însă în zadar, să doboare statuia împăratului din Piaţa Vendôme. Atunci cineva s-a urcat până-n vârful coloanei... şi a pălmuit bronzul:

— Dacă, împotriva voinţei mele, domnul Denon n-ar fi dat dovadă de exces de zel, acest lucru nu s-ar fi întâmplat! Statuile într-un loc public trebuie să fie un privilegiu rezervat celor morţi.

Seara, vârându-se în pat, în patul de lemn sculptat şi poleit, care se mai află şi azi acolo, Napoleon speră că „tata Francisc" nu-şi va detrona fiica şi nepotul. Va reuşi împăratul austriac să-i ţină piept lui Metternich, care, Napoleon o ştie, doreşte pieirea lui? O arhiducesă *regentă a Franţei*? N-ar însemna aceasta un mare succes pentru Viena? învinsul se agaţă de acest gând, în timp ce noaptea învăluie castelul.

În acelaşi timp, Maria-Luiza, prinţul moştenitor şi curtea imperială, care merge la voia întâmplării, părăsesc Rambouillet şi ajung la palatul prefecturii din Blois. Mulţimea se îngrămădeşte în piaţă. Se lasă întunericul, când se aude un uruit puternic. Curând, prima caleaşcă se

opreşte în faţa palatului.

— În sfârşit, Napoleon s-a dus pe copcă! – strigă cineva în noapte.

— S-a terminat coşmarul!

A doua zi, Napoleon îi va scrie soţiei sale: „Treci prin atâtea suferinţe, încât mi-e teamă că n-ai să poţi rezista, şi aceasta mă îndurerează foarte mult”.

La 3 aprilie, pe la orele zece şi jumătate, pe o vreme acoperită şi ploioasă, împăratul trece în revistă, în Cour du Cheval-Blanc, divizia Friant din vechea gardă imperială şi divizia Henrion din tânăra gardă, sosite în ajun la Fontainebleau. Glasul împăratului se ridică puternic, limpede, răsunând de la un capăt la celălalt al curţii:

— Ofiţeri, subofiţeri şi soldaţi din vechea gardă! Inamicul ne-a răpit trei provincii. El a intrat în Paris. I-am oferit împăratului Alexandru o pace care ar implica mari sacrificii: Franţa să reintre în vechile ei frontiere, renunţând la cuceririle noastre, pierzând tot ce am câştigat de la revoluţie încoace. Nu numai că el a refuzat, dar, mai mult, la cererea acelor emigranţi cărora le-am lăsat viaţa şi pe care i-am copleşit cu binefaceri, el le-a permis să poarte cocarda albă, şi în curând o va introduce în locul cocardei noastre naţionale. În câteva zile mă voi duce să-l atac la Paris. Contez pe voi…

Se aşterne o tăcere înfiorătoare. împăratul continua t

— N-am dreptate?

Deodată izbucni un tunet de strigăte:

Trăiască împăratul! Trăiască împăratul! La Paris! La Paris!

Apoi, trupele, înainte de a porni din nou pe drumul avanposturilor, defilează în sunetele *Marsiliezei* şi ale *Cântecului plecării*.

În seara aceea, Marmont privea cu luneta, de la fereastra unei case din Essonnes, la primele posturi ale prusienilor, când i se anunţă un parlamentar rus ce venea de la Chevilly, purtând următoarea scrisoare din partea prinţului de Schwartzenberg: „Domnule mareşal… În numele patriei dumneavoastră şi al umanităţii, vă conjur să

ascultaţi propunerile care urmează să pună capăt vărsării preţiosului sânge al vitejilor pe care-i comandaţii

În realitate, acest „parlamentar rus” era un fost aghiotant al lui Marmont: Charles de Monttessuy, deghizat în cazac, ţinând chiar şi o nagaică în mână. El îi mai aducea fostului său şef proclamaţia adresată armatei de către guvernul provizoriu, creat de Senat la 1 aprilie: „Nu mai sunteţi soldaţii lui Napoleon. Senatul, întreaga Franţă vă dezleagă de jurămintele voastre”.

Ce va face Marmont?

La 4 aprilie, la Fontainebleau cădea o ploaie măruntă. După parada gărzii călare, soldaţii îşi afirmă din nou dragostea lor pentru împărat şi cer să plece spre Paris. Mareşalii vor intra acum în scenă. Ei au primit înfrângerea cu un fel de satisfacţie, dar nu se gândesc încă la Bourboni. Pentru ei, domnia regelui Romei apare ca singura cale de a salva imperiul şi veniturile lor, întrucât Senatul e pe cale să voteze detronarea lui Napoleon. Ei îl urmează pe împărat cu un pas răsunător de învingători şi fără a fi poftiţi intră după el în cabinetul acestuia.

Napoleon, „afişând o siguranţă pe care de fapt n-o avea”, îşi expune planurile:

— Aliaţii! îi voi zdrobi la Paris. Trebuie să ne îndreptăm fără întârziere spre capitală!

— Nu putem expune Parisul sorţii pe care a avut-o Moscova – oftează MacDonald.

— Hotărârea noastră este luată, suntem decişi să terminăm.

— Voi face apel la armată! – replică împăratul aproape strigând.

— Armata nu vă va urma! – îl preveni Ney.

— Armata mă va asculta, răspunde Napoleon.

— Sire, armata ascultă de generalii ei.

Urmează o tăcere. Zdrobit, Napoleon continuă:

— În sfârşit, ce doriţi deci, domnilor?

— Abdicarea.

Se pare că Oudinot şi Ney sunt cei care au pronunţat înfricoşătorul cuvânt. Lefebvre adaugă cu o voce

tremurătoare şi ridicolă:

— Iată unde aţi ajuns dacă nu aţi urmat sfaturile unui prieten, care vă îndemna să încheiaţi pacea.

Împăratul ridică din umeri. Ia o foaie de hârtie şi-şi scrie abdicarea condiţionată: „Întrucât puterile străine au declarat că împăratul Napoleon ar fi un obstacol în calea restabilirii păcii şi integrităţii teritoriului francez, împăratul Napoleon, credincios principiilor sale şi jurământului de a face totul pentru fericirea şi gloria poporului francez, declară că e gata să abdice în favoarea fiului său şi să remită acest act, prevăzut cu toate formele legale, Senatului, printr-un mesaj, de îndată ce Napoleon al II-lea şi regenţa constituţională a împărătesei vor fi recunoscute de Puterile aliate. Cu această condiţie, împăratul se va retrage imediat în locul ce va fi convenit. Întocmit în palatul nostru de ia Fontainebleau la 4 aprilie 1814. Semnat: Napoleon”.

Mareşalii ies. Fostul sergent Lefebvre, mândru de îndrăzneala lui, relatează scena generalilor din divizia sa:

— L-am strâns bine cu uşa, ca şi Ney! I-am spus că a venit timpul să ne bucurăm şi noi de odihnă. Crede el că acum, când avem titluri, palate, moşii, o să ne lăsăm ucişi pentru el? E şi vina lui, ne-a luat prea devreme raniţa din spinare.

În acest timp, Caulaincourt este chemat în cabinetul împăratului.

— Pleci imediat la Paris – îi ordonă înfrântul.

— Cunoşti intenţiile mele, proiectele mele. Dacă voi ieşi învingător, vom avea o pace onorabilă. Dacă pierd lupta, sărmana Franţă va suporta soarta învinşilor. Cât despre mine, îţi repet, eu n-am nevoie de nimic.

După o tăcere întrebă însă visător:

— Îl vor accepta oare pe fiul meu?

Desigur că se va simula acceptarea fiului, pentru a se scăpa mai uşor de tată! Napoleon nu-şi face nicio iluzie, însoţit de Ney şi de MacDonald, marele scutier pleacă pe ploaie la Paris la ora patru şi jumătate, în timp ce garda şi mica armată a împăratului – aflate la adăpost în spatele

corpului de armată al lui Marmont – se pregătesc să lupte pentru Napoleon al II-lea. În drum, plenipotenţiarii se opresc la cartierul general al ducelui de Ragusa şi îi comunică ultima hotărâre a lui Napoleon.

— Împăratul abdică! – constată generalul Bordesoulle, comandantul cavaleriei lui Marmont.

— Aceasta ne scoate din încurcătură, domnule mareşal!

Ney, MacDonald şi Caulaincourt sunt uluiţi. Ce vrea să spună generalul? Marmont este nevoit să le comunice ce se întâmplase în ajun cu Charles de Monttessuy: în loc să-l înştiinţeze pe împărat despre propunerile care i-au fost făcute, Marmont, în aceeaşi dimineaţă de 4 aprilie, i-a răspuns lui Schwartzenberg că „era gata să părăsească cu trupele sale armata împăratului Napoleon”, cu condiţia să fie lăsat să plece în Normandia. A cerut, de asemenea, ca împăratului să i se creeze o situaţie convenabilă „într-un teritoriu delimitat14. După ce a expediat scrisoarea, mareşalul i-a chemat pe generalii săi pentru a pune la punct amănuntele dezertării lor. Souham, cel mai marcant general de divizie, a acceptat cu entuziasm, iar ceilalţi au admis mai mult sau mai puţin bucuros. Bordesoulle s-a opus cel mai mult:

— Cum, domnule mareşal, în felul acesta aţi deschide drumul spre Fontainebleau! L-aţi lăsa pe împărat la cheremul inamicului?

Marmont – o mărturiseşte trimişilor împăratului – îşi menţine, totuşi, hotărârea, iar operaţia trebuia să se facă chiar în seara aceea.

— Aţi semnat? – întreabă Caulaincourt mâhnit.

— Încă nu…

— Atunci puteţi veni cu noi! Trecând prin Chevilly, îi veţi spune lui Schwartzenberg că tratativele dumneavoastră sunt întrerupte.

Marmont acceptă şi, înainte de a pleca, încredinţează comanda Corpului 6 generalului Souham, ordonându-i să nu pornească nicio acţiune în lipsa lui, dar mai adăugă:

— De îndată ce voi pleca, veţi aduna trupa şi îi veţi

aduce la cunoştinţă abdicarea împăratului.

Are grijă să nu precizeze că e vorba de o abdicare condiţională în favoarea lui Napoleon al II-lea. De altfel, hotărârâea lui Napoleon trebuia să rămână secretă până ce avea să fie acceptată de aliaţi.

La palatul lui Talleyrand, unde a tras Alexandru, totul pare, de altfel, să înceapă bine. Prima întrebare a ţarului adresată celor patru plenipotenţiari este dacă împăratul consimte să abdice.

— Da, sire, în favoarea fiului său.

Alexandru pare să asculte eu atenţie, „discută, se gândeşte la toate, nu face obiecţii decât asupra unor lucruri de puţină importanţă44 şi termină prin a declara:

— Nu ţin de loc la Bourboni, nici nu-i cunosc. Voi aduce la cunoştinţă aliaţilor mei propunerile dumneavoastră şi le voi sprijini. Şi eu sunt nerăbdător să termin.

Cu aceasta întrerupe tratativele cu interlocutorii săi, rugându-i să revină a doua zi la amiază.

— Până atunci voi discuta cu regele Prusiei şi cu miniştrii aliaţi.

Pe data de 4 seara, în pofida intrigilor lui Talleyrand şi cu toată atitudinea autorităţilor imperiale, devenite peste noapte regaliste, cota lui Napoleon al II-lea crescuse puţin: renta trecea de la patruzeci şi nouă la cincizeci şi opt de franci…

A doua zi, cei patru plenipotenţiari ai împăratului îşi iau dejunul la unsprezece şi jumătate la Ney, fără să disimuleze greutăţile ce-i aşteaptă. Ei mai păstrează, totuşi, o oarecare speranţă. În momentul în care Caulaincourt şi mareşalii se pregătesc să meargă la întâlnirea fixată de ţar, un ofiţer îl cheamă pe ducele de Ragusa. Mareşalul pleacă şi revine câteva clipe mai târziu, „cu faţa răvăşită”, descompusă, abia putând să vorbească: corpul de armată al lui Marmont, sub ordinele generalului Souham, a traversat în timpul nopţii avanposturile austriece şi a trecut la inamic.

— Sunt dezonorat. Souham s-a răzvrătit şi şi-a

încălcat îndatoririle: a trecut cu tot Corpul 6… Mi-aş fi dat un braţ ca să nu se fi întâmplat aşa ceva.

— Spuneţi mai bine capul! – urlă Ney.

— N-ar fi fost prea mult.

Iată ce se întâmplase: în lipsa şefului său, Souham a deschis un plic al cartierului general adresat lui Marmont 3 „Domnule mareşal, dorinţa împăratului este ca dumneavoastră să veniţi astă seară la orele zece la palatul Fontainebleau”. Câteva minute mai târziu sosi Gourgaud, care confirmă ordinul. Souham şi ceilalţi generali îşi pierdură capul. În realitate, Napoleon, care nu ştia nimic, convocase la Fontainebleau toţi comandanţii de corp de armată, cu scopul de a pregăti eventuala reîncepere a ostilităţilor. Generalii de divizie ai lui Marmont şi-au închipuit însă că împăratul fusese pus la curent cu capitularea acceptată de Marmont.

— Mareşalul a fugit – strigă Souham.

— Sunt mai înalt ca el şi nu ţin să fiu scurtat!

Cine voia să scape din mâna împăratului trebuia să treacă la inamic. De acest lucru se dovedi convins şi Bordesoulle. Ordinele începură să circule prin toate cantonamentele:

— Consemn urgent! Toată lumea înarmată pe şosea!

Şi astfel, în zori, Corpul 6 de armată îşi făcu intrarea în liniile ruseşti, între două şiruri de trupe inamice care prezentau armele. Drumul spre Fontainebleau era deschis! Napoleon nu mai putea acum să pună condiţii.

Marmont e livid.

— Ce dezonorare! Totul e pierdut! Mă duc să-mi caut trupele, voi încerca să repar totul…

Ney, MacDonald şi Caulaincourt, adânc îndureraţi, se duc totuşi la întâlnirea lor. Ţarul pare să nu fi aflat încă nimic. El le spune ca şi în ajun:

— Vă repet, suveranii sunt departe de a voi să impună Franţei un guvern care nu i-ar conveni.

Încep discuţiile şi din nou Caulaincourt simte că ţarul, care nu-i iubeşte de loc pe Bourboni, priveşte favorabil candidatura prinţului moştenitor. Deodată se

deschide uşa şi apare un aghiotant care anunţă sosirea unui ofiţer al generalisimului.

— Ce doreşte? – întrebă Alexandru.

— Să vă comunice, sire, că corpul de armată al ducelui de Ragusa a trecut azi dimineaţă de partea noastră şi se află în faţa posturilor noastre.

Aghiotantul a vorbit în ruseşte, însă Caulaincourt, care fusese ambasador la Petersburg, a înţeles.

— Veste rea – îi şopteşte el la ureche lui MacDonald, în timp ce ţarul îl ia deoparte pe aghiotant.

— Suntem pierduţi: ştie totul!

Într-adevăr, totul e pierdut. Ţarul le aduce imediat la cunoştinţă trimişilor învinsului că aliaţii „nu vor trata nici cu împăratul, nici cu vreun membru al familiei sale”. Lui Napoleon îi rămânea numai abdicarea fără condiţii. Marmont şi Souham au dat regimului lovitura de graţie.

La ora două noaptea – ne aflăm acum în ziua de miercuri 6 aprilie –, plenipotenţiarii sosesc la Fontainebleau şi, cu toate că era atât de târziu, sunt imediat primiţi de împărat. Gourgaud îl informase pe Napoleon despre trădarea corpului de armată al lui Marmont, iar împăratul se agaţă de speranţa că ţarul îşi va aminti de vechea lor prietenie. Cu o voce nesigură, îi întreabă;

— Aţi reuşit?

Ofiţerii îi dezvăluie întreaga catastrofă.

Imediat se redeşteaptă în el „generalul Bonaparte”;

— Voi găsi nişte viteji care să moară cu mine! Războiul nu poate oferi nimic mai rău decât pacea!

S-ar putea retrage dincolo de Loara; va chema la el corpurile de armată ale lui Augereau, Soult, Suchet şi chiar pe italienii lui Eugen!

— Totul mai poate fi încă salvat!

O oră mai târziu îşi dă seama de nebunia sa şi îl cheamă pe Caulaincourt:

— Ce-i de făcut?... Dacă rezist, în Franţa va izbucni un război civil! Iubesc Franţa prea mult! N-am urmărit niciodată decât gloria ei! N-am să provoc tocmai eu

nenorocirea ei! Nu vreau ca această frumoasă ţară să fie pustiită din cauza mea. Se cere abdicarea mea… Ei bine, voi abdica!

La răsăritul soarelui îi cheamă pe mareşali. Ei se află încă acolo, aşteptând deznodământul. Cu părul încâlcit, cu uniforma pe jumătate descheiată, Napoleon încearcă să lupte pentru ultima dată. Nu s-ar putea repezi în valea Ronului şi să ceară ajutor italienilor? Mareşalii împăratului nici măcar nu răspund. Atunci „rupând tăcerea grea, el strigă:

— Vreţi să vă odihniţi? Ei bine, odihniţi-vă!

Pe faimoasa măsuţă de mahon de la Fontainebleau – să fie oare cea care este arătată publicului în Salonul roşu? –, Napoleon scrise atunci câteva rânduri aproape indescifrabile, zgâriind hârtia:

„Întrucât puterile declară că împăratul Napoleon este singura piedică în calea restabilirii păcii în Europa, împăratul Napoleon, credincios legămintelor sale, declară că renunţă, pentru el şi copiii lui, la tronul Franţei şi al Italiei şi că nu există vreun sacrificiu, chiar acela al vieţii sale, pe care nu e gata să-l facă în interesul Franţei”.

Din pana sa picură o enormă pată în formă de V, care murdăreşte centrul documentului, făcându-l şi mai neciteţ…

La 6 aprilie, renta se ridică la şaptezeci de franci, iar acţiunile Băncii Franţei, cotate la 550 – 520 la 29 martie, cresc la 980 – 920. Marmont, care se căsătorise cu fiica bancherului Perregaux, asociatul lui Laffitte, vacâştiga un apreciabil număr de milioane… Trădarea lui a fost oare o speculaţie asupra rentei?

Le Moniteur din aceeaşi zi publică scrisorile de credinţă ale generalilor faţă de regele Ludovic al XVIII-lea.

[Napoleon priveşte semnăturile lui Jourdan, Augereau, Maison, Kellermann, Lagrange, Oudinot, Latour-Maubourg, Milhaut, Belliard… Caulaincourt îl aude oftând:

— Mă simt umilit pentru că oamenii pe care i-am ridicat atât de sus se prăvălesc atât de jos. Ce trebuie să

gândească suveranii despre toate persoanele ilustre din timpul domniei mele? Resimt ca pe o jignire personală tot ceea ce întunecă strălucirea Franţei. M-am identificat atât de mult cu ea!

În ziua aceea, senatorii s-au alăturat deputaţilor pentru a chema „în mod liber la tron pe Ludovic-Stanislas-Xavier de Franţa, fratele ultimului rege44… al acelui ultim rege pe care, de altfel, unii dintre senatorii prezenţi l-au trimis altă dată la ghilotină. Trebuie să menţionăm în treacăt – Chateaubriand a subliniat-o – că „poporul francez44, pus în faţa acestei situaţii, nici nu ştia de existenţa acestui „Ludovic-Stanislas-Xavier”, care-i era impus. Putea, de altfel, să-l cheme oricât, era zadarnic, căci regele – care locuia în Anglia – era ţintuit la pat de o gravă criză de gută.

A doua zi, joi 7 aprilie, Parisul era acoperit de o ceaţă deasă. „Delegaţii milei”, aşa cum i-a botezat Caulaincourt pe cei doi colegi ai săi – Ney şi MacDonald – şi pe el însuşi, sunt primiţi de ţar, care acum vorbeşte despre [Napoleon cu tristeţe şi chiar cu duioşie. Negocierile încep… Alexandru se va dovedi cel mai de nădejde susţinător al vulturului rănit. El va fi primul care va propune suveranitatea insulei Elba pentru amicul său de la Tilsit şi va fixa la două milioane renta pe care Ludovic al XVIII-lea va trebui s-o verse „regelui insulei Elba”.

În jurul stăpânului învins, totul se prăbuşeşte. Mareşali, generali, slugi – cu toţii se grăbesc să fugă. Când prefectul din Seine-et-Oise, contele de Plancy, soseşte la castel, nu e întâmpinat de niciun servitor. Deschide o uşă, apoi alta şi se pomeneşte în faţa împăratului, care stă „singur, sprijinindu-se cu tristeţe de tocul ferestrei44. „S-ar fi putut spune că maiestatea-sa era deja îngropată44, va povesti generalul Petit.

Napoleon rătăceşte ca o umbră prin acelaşi palat în care a primit pe papă şi şase regi. Nu mai scoate nicio vorbă. Aşa cum ne spune valetul lui, cade „într-o asemenea stare de apatie, încât nu vede nimic din ceea ce se petrece în jurul său”. Când i se vorbeşte, nu răspunde. Mai mult,

„nimic pe faţa lui, la care mă uitam atent – ne spune Constant –, nu mă putea face să cred că mă auzise”. O singură consolare: seara, regimentele de gardă ies din cantonamentele lor şi, purtând torţe, străbat străzile oraşului aclamându-l pe împărat – împăratul lor – şi strigând: *Jos cu trădătorii*! *La Paris*... *La Paris*!

Dar Parisul e inundat de broşuri antibonapartiste. Învinsul este tratat de „infam, asasin şi tiran”. El devine în acelaşi timp Cromwell, Attila şi Robespierre! Circulă distihuri:

În tine, datorită lui Napoleon Nu se mai pomeneşte de Neronî

*

* * *

La Blois, Maria-Luiza nu cunoaşte încă toată întinderea prăbuşirii. În jurul ei domneşte consemnul tăcerii. N-are decât o dorinţă: să fie alături de soţul ei. S-ar simţi „mai curajoasă şi mai liniştită”, îi scrie ea, dacă ar putea să fii? lângă el, să-l mângâie şi să-i împărtăşească soarta. Ea speră chiar să-i fie de folos, la ceva”. Desigur că, avându-i alături pe soţia şi pe fiul lui, împăratul ar mai constitui un fel de putere. Dacă regele Romei şi mama sa ar fi fost lângă el încă de ia 2 aprilie, domnia lui Napoleon al

1. le-a ar fi fost mult mai realizabilă. Ce carte minunată ar fi fost în jocul lui Caulaincourt prezenţa la Fontainebleau a fiicei şi a nepotului împăratului Austriei!

Se pare însă că Napoleon vrea să-i lase Mariei-Luiza răspunderea hotărârii ei. El n-o împiedică să vină la el la Fontainebleau, dar nu-i cere acest lucru. Procedând astfel, lăsa drum liber Austriei şi chiar familiei Bonaparte! La 8 aprilie, regele Joseph şi regele Jérôme o vizitează pe cumnata lor. Dar e mai bine să dăm cuvântul chiar Mariei-Luiza, fiindcă am aflat de curând, datorită ei, cum a decurs de fapt această vizită îngrozitoare. Din vorbele fără şir, din frazele întretăiate ale împărătesei se poate deduce spaima şi imensa ei desperare. Ce încercare pentru femeia aceasta fără vlagă, epuizată şi de cele douăsprezece zile

dramatice! O vezi scriind aceste rânduri cu lacrimi în ochi şi tremurând:

„Regele Joseph a venit să-mi ceară să mă arunc în braţele primului corp de armată austriac pe care l-aş întâlni. Mi-a spus că mă vor urma şi ei, că nu se vor simţi în siguranţă decât acolo, că împăratul Austriei le va asigura viitorul şi că nu trebuie să te mai consiliez (*consult*, voia să spună Maria-Luiza) într-un moment când nu mai e timp de pierdut şi în care tu ai dezaproba poate această acţiune. I-am răspuns că sunt de părere că aceasta ar fi o trădare din partea mea, că voi rămâne alături de tine până la ultima mea suflare.

În aceeaşi zi de 8 aprilie soseşte la Blois contele Şuvalov, aghiotantul lui Alexandru. El are însărcinarea s-o conducă pe Maria-Luiza până la Fontainebleau, sau s-o însoţească până la împăratul Francisc dacă va reuşi s-o facă să-şi schimbe părerea.

Şi va reuşi.

Între timp, sosirea generalului rus dă semnalul de plecare pentru miniştri şi pentru principalii membri ai curţii imperiale. Se reped cu toţii spre primărie pentru obţinerea paşapoartelor, care urmează să fie apoi vizate de contele Şuvalov. Prima etapă a Mariei-Luiza: Orléans. Speră să găsească acolo ordine precise ca să ajungă, în sfârşit, la Fontainebleau.

La sosirea ei, garda naţională se înşiră pe ambele părţi ale drumului chiar de la poarta oraşului. Tăcerea este atât de jignitoare, încât se aude un ofiţer urlând:

— Strigaţi: *Trăiască împărăteasa*, ticăloşilor!

Ce va face Maria-Luiza? Doamna de Montebello o sfătuieşte tot timpul să părăsească cauza soţului ei şi să se refugieze lângă tatăl ei, în timp ce cei câţiva oameni care au rămas devotaţi împăratului o îndeamnă să meargă la Fontainebleau. Dar Napoleon continuă să fie ca şi paralizat. Ordinele sale sunt mostre de nehotărâre! Scrisoarea primită de Maria-Luiza la 10 aprilie nu rezolvă nici ea lucrurile: „În această dimineaţă ai ajuns, probabil, la Orléans – îi scria el femeii care aştepta directive precise.

— Poţi rămâne acolo dacă călătoreşti cu caii tăi. Dacă ai cai de poştă şi poţi veni aici, poţi s-o faci…”

În faţa unor dispoziţii atât de vagi, i se poate imputa ei că luase hotărârea de a se duce *mai întâi* la împăratul Francisc, urmând ca *după aceea* să se îndrepte spre Fontainebleau sau spre insula Elba? Ca să-şi explice hotărârea, ea îi adresează lui Napoleon următoarele rânduri: „Dacă eşti de acord să mă duc să-l văd pe tatăl meu, sunt sigură, aproape sigură că voi obţine Toscana”. În aceeaşi seară, ea îi va scrie din nou pentru a-i preciza: „El e bun, se va lăsa înduioşat de lacrimile mele, iar tu vei avea o soartă mai bună, deoarece chiar dacă vei rămâne în insula Elba, vei domni şi peste posesiunile ce s-ar putea să ne fie date, înţelegând prin aceasta Toscana”.

Mai uimitor este faptul că şi Napoleon părea să creadă în oportunitatea unei întâlniri între tată, fiică şi nepot. Cum de nu-şi dădea seama că Francisc nu-i va lăsa să se întâlnească din nou cu proscrisul?

Caulaincourt, care se găsea încă la Paris, era înmărmurit: „N-am reuşit niciodată să înţeleg cum a putut împăratul să se înşele în asemenea hal”. Marele scutier se întâlnise cu Metternich, care se arătase categoric:

— Împărăteasa trebuie considerată ca o arhiducesă sau o prinţesă, iar regele Romei ca un prinţ.

Împăratul Austriei împărtăşea şi el această părere. Cât despre propunerea de a ceda Toscana fiicei sale şi nepotului său, nici vorbă nu putea fi! Toscana trebuia restituită fratelui său, Ferdinand, mare duce de Würzburg, naşul regelui Romei, care fusese deposedat de acest teritoriu şi care va putea astfel să-şi reia titlul de *Grossherzog von Toscana*. Parma? Nici despre ea nu putea fi vorba! Doamna arhiducesă n-avea decât să se întoarcă la Viena cu fiul ei! Totuşi, graţie ţarului, dezgustat de atitudinea Austriei, Caulaincourt reuşeşte, în cele din urmă, să adauge tratatului de la Paris următorul articol: „Ducatele de Parma, Piacenza şi Guastalla vor fi date în deplină proprietate şi suveranitate maiestăţii-sale împărăteasa Maria-Luiza. Ele vor fi apoi moştenite de fiul

ei şi descendenţa acestuia în linie directă. Prinţul, fiul ei, va purta din clipa asta titlul de prinţ de Parma, Piacenza şi Guastalla”.

În dimineaţa de 11 aprilie, Napoleon transmite ştirea soţiei sale. El joacă teatru faţă de ea şi, ascunzându-şi desperarea, se preface că e mulţumit să-l vadă pe „micul său rege” pierzând o sută treizeci de departamente, coroana Italiei, a Olandei şi a Confederaţiei Rinului pentru a deveni moştenitorul unui „obiect” de patru sute de mii de suflete, cu un venit de trei sau patru milioane de franci: fostul departament Taro. „Vei avea cel puţin o casă şi *o* regiune frumoasă – îi serie el soţiei – atunci când şederea în insula mea Elba te va obosi, iar eu voi deveni plicticos, ceea ce va trebui să se întâmple când eu voi îmbătrâni, iar tu vei fi încă tânără”.

La episcopia din Orléans, mica curte, fără vreo umbră de ironie, vine s-o felicite pe „maiestatea-sa ducesa de Parma, Piacenza şi Guastalla”.

În seara de 12 aprilie, Maria-Luiza părăseşte Orleansul. împăratul Francisc a trimis în întâmpinarea ei, ca s-o conducă la Rambouillet, pe prinţii Esterházy şi Lichtenstein. După ce vorbeşte cu cei doi reprezentanţi ai tatălui său, în mintea ei începe să încolţească o îndoială. Va fi lăsată oare după aceea să se mai întâlnească cu soţul ei? „Ar fi o barbarie să mă împiedice – îi scrie ea lui Napoleon –, iar dacă vor încerca aşa ceva, te asigur că nu vor reuşi. Vreau să împart nenorocirea cu tine, vreau să te îngrijesc, să te consolez, să-ţi fiu folositoare şi să-ţi îndulcesc tristeţea. Simt că am nevoie de asta ca să trăiesc, ca să nu mor în urma acestei ultime lovituri”.

Totuşi, de cum porneşte la drum în tovărăşia celor doi prinţi, Maria-Luiza înţelege că ea şi fiul ei sunt prizonieri, în plină noapte, pe drumul de la Orléans la Rambouillet, izbuteşte să mâzgălească cu creionul următorul bilet: „S-a dat ordin să fiu împiedicată să vin la tine, recurgându-se chiar la forţă. Fii atent, dragul meu, am fost traşi pe sfoară…”

În noaptea aceea de marţi 12 spre miercuri 13

aprilie, Napoleon, cu toate că încă nu primise ultimele două scrisori ale împărătesei, a intuit totul. În aceeaşi zi a aflat, cu puţin înainte de prânz, că fratele lui Ludovic al XVIII-lea, contele d'Artois, îşi făcuse intrarea în Parisul pavoazat cu alb şi că avea să se instaleze la Tuilerii. Mulţimea îi sărutase cizmele şi chiar grumazul şi pieptul calului… La bariera Bondy, viitorul Carol al X-lea fusese întâmpinat de mareşalii Ney şi Moncey!

1 s-a mai relatat că ofiţeri ruşi au aruncat pe ferestre bani de argint trecătorilor, cerându-le să strige: *Trăiască Bourbonii*! „Parizienii şi-i smulgeau unii altora – ne spune Emile Labretonniere –, aruncându-se la pământ cu o lăcomie care-i făcea pe ofiţerii străini să izbucnească în râs". Dezgustat, un bătrân căpitan din armata ţarului s-a aşezat singur la o fereastră şi a aruncat bănuţi numai celor care împreună cu el strigau: *Trăiască Napoleon*!

Seara târziu, între cei patru pereţi ai camerei sale împodobite cu patruzeci de N auriţi şi unde vulturul austriac – cel al Mariei-Antoaneta şi al Mariei-Luiza – stă deasupra căminului, împăratul face ceea ce Louis Madelin numeşte atât de bine: „trecerea în revistă a celor ce l-au părăsit şi trădat". Apoi îl eliberează pe Caulaincourt. Marele scutier se întoarce în camera sa „impresionat şi îndurerat" de cuvintele repetate de Napoleon ea un laitmotiv:

— Viaţa mi-a devenit insuportabilă… insuportabilă!

La ora trei dimineaţa, un valet veni să-l caute: îl cheamă împăratul. Repede! Să se grăbească! Când marele scutier pătrunse în cameră, îl văzu pe stăpânul său culcat. O lampă de noapte lumina slab poleiclile odăii:

— Apropiaţi-vă şi luaţi loc!

Vorbea cu o voce stinsă.

Napoleon, întins pe cuvertura patului brodată cu albine, încercase să se sinucidă. Între dOuă sughiţuri îi mărturiseşte lui Caulaincourt, îngrozit, că a luat otrava pregătită mai de mult de doctorul Yvan şi pe care o purta la gât din momentul şarjei de la Malo-Iaroslaveţ, a doua zi după plecarea din Moscova. Motivul? l-l spune

aghiotantului său întrerupându-se adesea, „ca un om care, cuprins de spaimă, nu mai poate gândi”:

— Prevăd că mă vor despărţi de împărătească şi de fiul meu; mă vor supune la tot felul de umilinţe; vor încerca, desigur, să mă asasineze sau cel puţin să mă insulte, ceea ce pentru mine ar fi mai rău decât moartea… Nu voi fi lăsat să ajung pe insula Elba. Am cântărit bine lucrurile, m-am gândit bine la situaţia în care mă aflu.

Scoate cu greu o scrisoare de sub pernă. E destinată împărătesei: „Pe tine te iubesc cel mai mult pe lume. Nenorocirile nu mă ating decât în măsura în care-ţi fac ţie rău… Sărută-l pe fiul meu. Adio, scumpă Luiza. Al tău…”

Caulaincourt plânge cu lacrimi fierbinţi.

— Daţi-mi mâna – continuă împăratul… – îmbrăţişaţi-mă! În scurtă vreme nu voi mai fi. Duceţi scrisoarea mea împărătesei. Spuneţi-i că mor cu sentimentul că mi-a dat toată fericirea pe care mi-o putea da ea.

Un sughiţ îl sileşte să se întrerupă, Marele scutier vrea să strige după ajutor, dar împăratul îl împiedică:

— Nu am nevoie decât de dumneavoastră, Caulaincourt. Nu căutaţi să-mi prelungiţi agonia. Ceea ce am simţit în ultimele cincisprezece zile este cu mult mai dureros decât clipa de faţă.

„Am încercat zadarnic să plec – va scrie Caulaincourt – pentru a chema pe cineva lângă el; mă reţinea cu o forţă irezistibilă. Uşile erau închise, iar valetul nu mă auzea. Sughiţa într-una; membrele i se înţepeneau; stomacul şi întreg corpul se zbăteau. O răceală de gheaţă a urmat unei sudori reci, apoi unei febre arzătoare. Mi se părea că se abţine din răsputeri să nu vomite; dinţii îi erau încleştaţi”.

— Cât de greu e să mori! Cât de nenorocit poţi fi din cauza unei constituţii care se împotriveşte unui sfârşit pe care îl vreau cât mai grabnic!

Curând însă începe să vomite… Împăratul îl reţine pe Caulaincourt cu o asemenea forţă, încât este cât pe-aci să rămână cu o bucată din uniforma aghiotantului său în mână. În cele din urmă, marele scutier reuşeşte să se smulgă şi să fugă după ajutor.

— Doctore – strigă Napoleon văzându-l intrând pe Yvan –, daţi-mi o altă doză mai puternică! Este de datoria dumneavoastră s-o faceţi.

Napoleon insistă atât de mult, încât „Yvan îşi pierde complet capul – ne povesteşte Meneval iese grăbit din cameră şi se trânteşte într-un fotoliu din camera alăturată, unde suferă o violentă criză de nervi. Câteva clipe mai târziu coboară în curte şi, găsind un cal înşeuat legat de un grilaj, îl încalecă şi se îndepărtează în galop”.

Nimeni nu-l va mai revedea.

În camera împăratului, scena continuă: e cumplit. Bolnavul trece prin chinuri îngrozitoare. „Faţa îi este complet descompusă, s-ar putea spune cu totul schimbată, trăsăturile sunt contractate11. Spre ziuă, „el este înspăimântător de schimbat11. Caulaincourt reuşeşte cu greu să-l sprijine pe Napoleon să meargă până la fereastra deschisă… Puţin câte puţin, spectrul morţii se îndepărtează…

— M-am hotărât… Voi trăi, deoarece moartea nu vrea să mă ia nici în patul meu şi nici pe câmpul de luptă. Am nevoie însă de curaj ca să suport viaţa după toate aceste întâmplări.

Câteva ore mai târziu, el acceptă să semneze tratatul care acordă omului oare a domnit de la Hamburg până la Roma suveranitatea asupra insulei Elba – acest pietroi, al cărui contur, profilat la orizont, îl zărise altă dată din Corsica sa natală…

HANUL „LA CALADE”.

Franţei îi plac prea

MULT SCHIMBĂRILE PENTRU CA UN

GUVERN SA POATĂ DURA.

Napoleon

În aceeaşi dimineaţă, valetul Hubert bate încet la uşa camerei şi anunţă sosirea contesei Walewska.

Maria! Soţia sa poloneză! După naşterea fiului ei, Maria n-a îndrăznit la început să părăsească Polonia. Cu tactul ei extraordinar simţise că o reîntoarcere prematură în Franţa l-ar indispune pe împărat, care acum părea un

tânăr soţ îndrăgostit, preocupat numai să-i fie pe plac soţiei sale.

Ea a luat din nou drumul Franţei abia după primirea acestei scrisori a împăratului, datată 3 septembrie 1810:

„Doamnă.

Ducele de Frioul mi-a arătat o scrisoare din care îmi dau seama că n-aţi primit-o pe aceea în care vă comunicam câtă plăcere mi-au făcut ştirile aduse de fratele dumneavoastră. Dacă v-aţi însănătoşit complet, doresc ca la sfârşitul toamnei să veniţi la Paris; doresc foarte mult să vă văd. Nu vă îndoiţi niciodată de interesul pe care vi-l port şi de sentimentele care vă sunt cunoscute".

Ea se instalase mai întâi la Boulogne, într-o încântătoare casă de ţară, care mai există încă pe strada Montmorency nr. 7. Când împăratul se afla la Saint-Cloud, venea uneori s-o viziteze. Din fericire, noua împărăteasă, tot atât de geloasă ca şi Josefina, nu bănuia pare-se nimic, iar când la 31 decembrie 1810 doamna Walewska a fost oficial prezentată în micile apartamente din Tuilerii, Maria-Luiza i-a aruncat aceeaşi privire indiferentă pe care o adresa de obicei întregii societăţi... O compatrioată a Mariei, prezentă şi ea acolo, va povesti scena:

„Niciun surâs binevoitor, nicio privire – curioasă nu însufleţiră această faţă inexpresivă. A făcut înconjurul cercului, mergând de la o doamnă la alta; acestea erau ca nişte păpuşi mecanice, care se pun în mişcare atunci când le întorci arcul, arătându-şi talia subţire şi ţeapănă, ochii mari de porţelan de un albastru deschis şi cu o uitătură fixă"...

Până la urmă, Maria Walewska s-a împrietenit cu împărăteasa Josefina. Exilata de la Malmaison a primit-o de atunci deseori pe contesa Walewska, de care o lega o soartă oarecum asemănătoare. N-au iubit ele acelaşi bărbat? Şi nu le-a îndepărtat el pe amândouă, izgonite în umbră în favoarea acestei austriece cu privirea rece, cu inima uscată şi care – aşa cum prevedea Josefina – nu-i va purta noroc?... Singura diferenţă dintre ele era, desigur, existenţa fiului lui Napoleon şi al contesei Walewska.

Maria cel puţin păstra o amintire vie de la împărat, iar Josefina, gândindu-se la soarta ei, se înduioşa, cu ochii plini de lacrimi…

De altfel, Napoleon se gândea la micul său Alexandru şi, înainte de a pleca în campania din Rusia, el îi ceru Mariei Walewska să vină să-l vadă la Tuilerii. În ziua aceea, el – îi făcu un dar măreţ: un act întocmit cu trei zile înainte la Saint-Cloud – la 5 mai 1812 –, instituind o dotaţie nobiliară pentru fiul lor:

„Bunurile aflate în regatul Neapolelui – se spunea în act –, care fac parte clin domeniul nostru privat, sunt donate, aşa cum se arată în acest act, contelui Alexandru-Florian-Joseph Colonna-Walewski, pentru a forma dotaţia nobiliară pe care o instituim în favoarea lui, atribuindu-i şi titlul de conte al imperiului.

Maria avea „drepturi depline în ceea ce priveşte uzufructul acestei donaţii" până la majoratul fiului lor. După aceea, Alexandru trebuia „să plătească numitei doamne Walewska, mama sa, o pensie anuală şi viageră de cincizeci de mii de franci44…

Înapoindu-se la Walewice, Maria simţi din nou inima tresărindu-i de speranţă: Napoleon învinsese armatele ţarului. Napoleon se afla la Moscova! Cu siguranţă că acolo se va semna pacea, iar Poloniei i se vor acorda din nou drepturi depline! De pe acum, ambasadorul Franţei, monseniorul de Pradt, o trata pe contesa Walewska ca pe un „facsimil14 de împărătească. Expresia aparţine contesei Potocka, care preciza: „Ea este preferată în raport cu toate celelalte doamne. La dineurile de gală este întotdeauna servită cea dintâi, ocupă locul de onoare, primeşte toate omagiile şi se bucură de tot respectul! Ceea ce le supără în mod vizibil pe bătrânele nobile şi îi înfurie pe soţii lor, în timp ce doamnele tinere, mai puţin preocupate de etichetă, râd nepăsătoare în faţa extazului amoros cu care monseniorul arhiepiscop soarbe din ochi braţul frumos şi mâna albă şi plinuţă a micii contese44.

Apoi, pe neaşteptate, un curier aduce vestea cumplitei retrageri a Marii Armate prin pustiul îngheţat.

La 10 decembrie, împăratul, care mergea înaintea resturilor hoardei, trecu cu sania aproape de castelul Mariei şi se gândi la soţia lui poloneză. Ce mângâiere ar fi pentru el dacă ar putea s-o strângă în braţe! Caulaincourt însă l-a împiedicat să se oprească la Walewice. Această zăbovire le-ar fi putut fi fatală! Trebuia să ajungă cât mai repede la Paris – la Paris, unde spiritele erau înfierbântate –, „să sară din trăsura de poştă direct pe tron şi să-şi reia sceptrul!”

Din nou Maria a luat drumul Parisului. împăratul fugea uneori de la Tuilerii pentru a se duce în strada Montmorency, unde prietena lui îşi regăsise casa. Într-o zi a primit-o pe fosta lui iubită la castel. Deodată, cineva bătu uşurel la uşă: „Apăru ceva care era albastru şi alb, roz şi cu plete: regele Romei… Un copil superb cu fruntea lată şi înaltă a tatălui său, aceleaşi urechi, acelaşi oval…” Micul rege, la porunca împăratului, îi oferi atunci contesei portretul său şi veni să se aşeze pe genunchii Mariei:

— Doamna aceasta îţi place: ai gust. Dacă vreodată îţi va arăta, fără să-ţi vorbească, portretul pe care i l-ai dat, vei şti că are nevoie de tine. Ai să-ţi aduci aminte? Am să-ţi reamintesc.

Chiar la începutul anului 1814, Maria cumpărase pentru ea şi pentru fiul ei o casă care mai există încă: palatul Saint-Chamans, situat lângă fostul pavilion de agrement al Josefinei, în rue de la Victoire nr. 60. De acolo plecase ea, în acea miercuri de 13 aprilie, spre Fontainebleau.

Tot aşteptând în anticameră, îşi aduce aminte de trecutul lor… Dar el? A auzit cel puţin când l-a anunţat valetul? Istovit, epuizat de agonia din timpul nopţii, gândul lui n-o părăseşte pe împărăteasă şi pe regele Romei, care în aceeaşi noapte deveniseră „prizonierii Austriei… şi uită cu totul de prezenţa la doi paşi de el a dragei lui poloneze. Maria rămâne tot restul zilei şi apoi întreaga noapte în anticameră, aşteptând în zadar să se deschidă uşa imperială. În cele din urmă, în zori, tristă şi cu inima frântă, părăseşte castelul şi se urcă în trăsură.

— Sărmana femeie! – suspină Napoleon, revenindu-şi în fire la puţin timp după plecarea contesei – se va crede uitată!

De îndată ce se întoarce acasă, trimite un bilet fostului ei iubit, şi de data aceasta el îi răspunde imediat:

„Sentimentele care vă însufleţesc mă emoţionează profund. Ele sunt demne de sufletul dumneavoastră frumos şi de bunătatea inimii dumneavoastră… Cruţaţi-vă, nu fiţi tristă, gândiţi-vă la mine cu prietenie şi nu vă îndoiţi niciodată de mine”.

Napoleon îi scrie şi Mariei-Luiza, care tocmai sosise la Rambouillet:

„Sunt atât de dezgustat de oameni, încât nu mai vreau ca fericirea mea să depindă de ei. Numai tu singură mai poţi face ceva. Adio, prietena mea. Sărutări micului rege, multe salutări tatălui tău; roagă-l să fie bun cu noi”.

Îi va mai scrie şi la 15 aprilie: „La ora asta probabil că l-ai văzut pe tatăl tău. Se spune că în acest scop te duci la Trianon. Doresc să vii mâine la Fontainebleau, ca să putem pleca împreună, să căutăm locul acela de adăpost şi de linişte unde voi fi fericit dacă şi tu te vei putea hotărî să fii, şi să uităm măririle acestei lumi…”

Împăratul Austriei ajunge însă la Rambouillet abia a doua zi, la 16 aprilie. Trăsura se opreşte în faţa peronului. Maria-Luiza, vorbind germana cu volubilitate, se repede spre tatăl ei aruncându-şi fiul în braţele lui. Micul prinţ îi sărută mâna cu multă drăgălăşenie. Bunicul se simte emoţionat în faţa acestor bucle blonde, a acestor ochi albaştri, a acestui obraz de arhiduce. Şopteşte:

— În vinele lui curge într-adevăr sângele meu.

Guvernanta – doamna de Montesquiou – plecă imediat cu copilul, care, văzând figura tristă, lipsită de veselie a bunicului, declară:

— Mamă Quiou, bunicul nu-i frumos.

Francisc s-a închis într-o cameră eu fiica sa. Metternich – învingătorul – ia parte la discuţie. Hohotind de plâns, ea îi scrie aceste rânduri soţului ei: „Tatăl meu a sosit acum două ore, l-am văzut imediat, a fost foarte bun

cu mine, dar mi-a dat lovitura cea mai îngrozitoare pe care mi-o putea da, mă împiedică să viu la tine să te văd; el nu vrea să-mi îngăduie să fac călătoria împreună cu tine. În zadar i-am arătat că este de datoria mea să te urmez; el nu vrea de fel acest lucru şi îmi cere să petrec întâi două luni în Austria, pentru ca după aceea să plec la Parma, de unde să vin să te văd. Această ultimă lovitură mă va ucide; tot ce doresc este ca tu să poţi fi fericit fără mine, căci mie îmi este cu neputinţă să fiu fericită fără tine. Îţi voi scrie zilnic şi mă voi gândi tot timpul la tine… Sunt atât de tristă că nu ştiu ce să-ţi spun, te rog încă o dată (să crezi) că sunt tare nenorocită. Te sărut şi te iubesc din toată inima.

Credincioasa ta prietenă, Luiza”.

Astfel, împăratul, după ce a pierdut-o pe Maria Walewska, îşi va pierde şi soţia şi fiul. Totuşi, în timpul săptămânii pe care o mai petrece la Rambouillet, Maria-Luiza nu încetează, în scrisorile sale, să se plângă şi să „conspire11 împotriva tatălui ei pentru a-l întâlni pe Napoleon:

„Mi-am şi pus la punct planul de bătaie în acest scop şi, dacă tu-mi promiţi să nu scoţi un cuvânt despre el, am să ţi-l comunic. Acum plec în Austria pentru că tatăl meu îmi cere cu insistenţă aceasta şi pentru că îmi dau seama că, dacă nu m-aş duce, m-ar trimite cu forţa… i De la Viena, ea plănuia să se ducă repede să-şi facă cura de ape şi de acolo să plece pe insula Elba. Fără îndoială că împăratul Francisc i-a declarat, „insistând mult asupra acestui lucru”, că după ce-şi va fi terminat cura va trebui să se reîntoarcă la Viena. „N-am insistat pentru că, după părerea mea, e inutil să mă împotrivesc pentru moment unui plan pe care oricum nu-l voi lăsa să-l pună în aplicare atunci când va socoti el că a sosit momentul; nu vreau să las impresia că mă preocupă acum acest plan. Aşadar, te rog să nu pomeneşti nimic despre el, pentru că asta ar putea să strice totul”.

Ea îi va împărtăşi, totuşi, ţarului planurile sale, declarându-i cu atâta insistenţă lui Alexandru că doreşte să-l întâlnească pe Napoleon, încât acesta – Maria-Luiza o

va relata soţului ei – va exclama:

— Dar, doamnă, nimeni n-o să vă împiedice, eu toate că probabil nu faceţi bine mergând pe insula Elba.

Soţia şi fiul său vor fi de acum înainte prizonieri. Napoleon nu-i va mai revedea niciodată. A ştiut el oare că micul rege se aruncase în braţele lui Anatole de Montesquiou, fiul guvernantei sale, pentru a-i spune plângând:

— Domnule Anatole, cum *o* duce tata? Domnule Anatole, nu ştiţi? Acum nu mai pot purta uniforma lăncierilor şi nici pe cea a vânătorilor călare. Trebuie să port uniforma duşmanilor.

*

* * *

O singură consolare pentru Napoleon în timpul acestei lente agonii morale de la Fontainebleau: are dreptul – l-a autorizat tratatul – să-şi aleagă patru sute de oameni care să-l urmeze în exil. Cum să-i aleagă? Toţi vor să-l însoţească. Într-o dimineaţă, un cuirasier pătrunde în galeria cerbilor şi se apropie de proscris:

— Împărate, cer să se facă dreptate. Am douăzeci şi doi de ani de serviciu, sunt decorat şi nu sunt trecut pe lista celor care pleacă. Dacă nă mi se acordă acest drept, va fi vărsare de sânge.

— Doreşti deci să vii cu mine?

— Nu-i o dorinţă, împărate, este dreptul meu, nu cer decât să se respecte onoarea la care am dreptul.

— Te-ai gândit bine că trebuie să părăseşti Franţa, familia, să renunţi la avansare? Ai gradul de sergent…

— Mă lipsesc de avansarea lor… Cât despre celelalte, voi renunţa la ele… În ce priveşte familia, de douăzeci şi doi de ani dumneavoastră sunteţi familia mea, domnule general. Am fost trompet în Egipt, dacă vă mai amintiţi.

— Bine „ai să vii cu mine, fiul meu; am să aranjez eu.

— Mulţumesc, împărate, altfel aş fi săvârşit un rău ireparabil, sunt sigur.

Cererile sunt atât de numeroase, încât cifra este mărită la şase sute de oameni. Sub ordinele generalului

Cambronne, glorioasa falangă, cu steagul în frunte, părăseşte castelul precedată de fanfara ei: patru clarinete, un flaut, un corn şi câteva tobe. Ei escortează patru tunuri, cele douăzeci şi şapte de trăsuri ale împăratului şi caii săi favoriţi: *Wagram*, un pur-sânge arab vânăt rotat, *Emirul*, un roib, *Taurus*, care a fost la Berezina, *Rottelet*, care l-a purtat pe Napoleon în timpul campaniei din Franţa, şi mai presus de toţi minunatul *Intendent*, pe care împăratul încăleca la parăzi şi cu ocazia intrărilor triumfale. „Bombănitorii” îi spuneau mai familiar Coco… şi în tot timpul îndelungatei lor călătorii până la Savone, unde se vor îmbarca la 23 mai cu destinaţia insula Elba, vechii soldaţi vor veghea cu multă grijă asupra lui *Coco*.

În zilele de 17, 18 şi 19 aprilie sosesc la Fontainebleau delegaţii aliaţi însărcinaţi să-l însoţească pe fostul împărat până în insula Elba: un englez, sir Neil Campbell, doi austrieci, feldmareşalul Koller şi generalul Clam-Martiniz, un rus, generalul Şuvalov, şi un prusian, generalul conte de Waldburg-Truchsess.

Temnicerii, plini de fireturi şi împodobiţi cu panaşuri, sunt emoţionaţi când se prezintă în faţa „prizonierului” lor. Spectacolul îi înmărmureşte: „Prezenta toate semnele unei minţi tulburate – povesteşte Koller îşi freca fruntea cu mâinile, apoi îşi băga mâinile în gură, muşcându-şi-le cu un aer agitat”.

Veni rândul lui sir Neil Campbell să fie prezentat fostului împărat: „M-am simţit foarte încurcat atunci când aghiotantul, după ce m-a anunţat, s-a retras, închizând uşa, şi m-am pomenit deodată faţă-n faţă cu acel om extraordinar, al cărui nume a fost ani de zile piatra de încercare a sentimentelor mele, atât ca englez cât şi ca militar, şi care în imaginaţia mea apăruse ca o figură impresionantă, aşa cum ţi-o oferă exagerările şi caricaturile. Aveam în faţa mpa un om mărunt, cu aspect vioi, care se învârtea prin apartamentul său ca un leu în cuşcă. Purta o veche tunică verde cu epoleţi de aur, pantaloni albaştri, cizme roşii cu marginile întoarse. Nu era nici bărbierit, nici pieptănat. Buza de sus şi jiletca îi

erau murdare de tutunul de prizat. Informat de prezenţa mea, se întoarse repede către mine cu un surâs curtenitor, căutând în mod vizibil să ascundă sub un aer de nepăsare neliniştea şi frământarea sa”.

*

*

Urmă apoi rămasul bun de la Fontainebleau…

Miercuri 20 aprilie sună ora plecării. Cerul e acoperit şi se lasă ceaţa. Este frig: 7 grade la orele opt. În clipa în care apare „regele insulei Elba” în capul scării în formă de potcoavă, generalul Drouot anunţă cu o voce care se aude până-n fundul curţii:

— Împăratul!

Cei care au mai rămas din gardă – Regimentul 1 grenadieri pedeştri şi marinarii din tânăra gardă – sunt aliniaţi pe două rânduri. Departe, în spatele grilajului, s-a strâns toată populaţia oraşului.

Mai întâi se lasă o tăcere grea, apoi încep să bată tobele. Cu un semn, Napoleon le întrerupe. Urmat de comisarii străini şi de cei care i-au rămas fideli[24], el coboară scările. Ajuns la ultima treaptă, se opreşte. Cu o voce limpede rosteşte:

— Ofiţeri, subofiţeri şi soldaţi ai vechii mele gărzi, îmi iau rămas bun de la voi. Timp de douăzeci de ani v-am întâlnit mereu, pe drumul onoarei şi al gloriei… Cu oameni ca voi cauza noastră nu era pierdută. Dar războiul nu s-ar mai fi sfârşit: ar fi izbucnit războiul civil şi Franţa ar fi fost şi mai nenorocită. Am sacrificat, aşadar, interesele noastre intereselor patriei.

Vocea i se sugrumă. După o tăcere, continuă:

— Plec! Voi, prietenii mei, continuaţi să slujiţi Franţa. Nu deplângeţi soarta mea. Dacă am consimţit să rămân în viaţă, am făcut-o tot pentru gloria voastră. Adio, copiii mei! Aş vrea să vă pot strânge pe toţi la pieptul meu. Am să-l sărut cel puţin pe generalul vostru, steagul vostru!

---

24 Bertrand, Gourgaud, Maret, Beliiard, Bussy, Fain, Montes- quiou, Turenne, Mesgrigpy, Athalin şi doi ofiţeri polonezi, Ka- dakowsko şi Vusowicz.

Cu lacrimi în ochi, generalul Petit păşeşte înainte. împăratul îşi deschide braţele. Domneşte o emoţie de nedescris. Generalii inamici simt un nod în gât.

— Să mi se aducă Vulturul!

Garda de onoare, înconjurând drapelul Regimentului 1 grenadieri, păşeşte înainte. Pe el sunt brodate nume glorioase: *Marengo*, *Austerlitz*, *Jena*, *Eylau*, *Friedland*, *Wagram*, *Viena*, *Berlin*, *Madrid*, *râul Moscova*, *Moscova*. Napoleon face un pas în întâmpinarea drapelului şi-l sărută:

— Vultur scump, fie ca acest ultim sărut să răsune în inima tuturor soldaţilor mei.

Se aud hohote de plâns. împăratul face o ultimă sforţare şi continuă apoi cu o voce fermă:

— Adio, încă o dată, vechii mei tovarăşi, fie ca acest ultim sărut să ajungă la inimile voastre.

Un freamăt trece printre rânduri…

Împăratul se îndreaptă în grabă spre trăsura în care-l aşteaptă Bertrand. Generalul Petit îl urmează plângând. Uşa se închide cu zgomot. Vizitiul dă bice celor şase cai şi trăsura trece prin faţa gărzii, trece de gard, apoi, ajungând în piaţă, o ia la stânga, pe drumul spre pădure. împăratul se îndreaptă spre locul de exil… Imediat după dispariţia trăsurii, a povestit căpitanul Parquin, „cu un gest spontan şi unanim, soldaţii au dat foc vulturilor, iar unii, ca să nu se despartă de ei, le-au înghiţit cenuşa[25].

sura uşoară a generalului Drouot este precedată de un pichet de călăreţi din gardă.

La ora patru, cortegiul schimbă caii la Montargis – e nevoie de şaizeci de cai mulţimea înconjură trăsura imperială şi strigă *Trăiască împăratul*! Seara poposesc la castelul din Briare. Briarezii îl aclamă pe Napoleon şi îi înjură pe comisari. Un hangiu se aşază sub ferestrele împăratului detronat şi improvizează un discurs, în care revin mereu cuvintele „erou, om mare”.

---

25 Cele patru căleşti ale comisarilor şi cele opt trăsuri în care se găsesc „toţi oamenii lui" însoţesc trăsura în care doarme împăratul. In faţa trăsurii imperiale închise, tră-

A doua zi, cortegiul depăşeşte trăsurile de paradă ale împăratului, care, în etape scurte, se îndreaptă spre Italia. La Nevers, în seara de joi 21, „primirea care ne-a fost făcută în această localitate – scrie unul dintre comisari – este aidoma primirilor ce ni se făcuseră în celelalte oraşe; în urma noastră se înjura, ni se adresau mii de insulte, chiar sub ferestrele noastre, în timp ce alţii, dimpotrivă, strigau neobosiţi *Trăiască împăratul*!” împăratul îşi petrecu noaptea la „Hotel de la Nation”, azi „Hotel de France”, în scuarul Rezistenţei, acolo unde mai dormise el odată cu Josefina, întorcându-se de la Milano, în iunie 1805.

Cei o mie două sute de călăreţi din gardă care de la Briare merg înaintea trăsurii imperiale îl părăsesc pe împărat la Villeneuve-sur-Allier. Comisarii propun ca escorta să fie compusă de aici înainte din cazaci şi soldaţi austrieci, dar Napoleon refuză. Nu vrea să fie considerat „prizonier de stat”.

Dar paza lui?

— Vedeţi foarte bine că n-am nevoie de ea!

Într-adevăr, pe tot parcursul, aclamaţiile se înteţesc.

— Cruţaţi-vă pentru noi – i se strigă la Roanne –, nu va trece niciun an şi vă veţi reîntoarce.

La Roanneunde s-au oprit în seara de vineri 22 aprilie –, împăratul nu era decât la trei leghe de Pradines, o mănăstire de maici înfiinţată de cardinalul Fesch. Unchiul lui Napoleon se afla acolo în acel moment împreună cu doamna Letiţia. Dar prelatul, care în anul următor va avea nesăbuinţa să-i ceară lui Ludovic al XVIII-lea să-l menţină în postul de *Primat al Galici*, nu vrea să se compromită. El să fie oare acela care o împiedică pe *Madre* să-şi îmbrăţişeze fiul? N-ar fi cu neputinţă… Fapt este că şi unul şi celălalt se mulţumesc să-l trimită pe preotul mănăstirii, abatele Jacquemont, ca să-l salute pe cel învins.

A doua zi, sâmbătă, cortegiul se opreşte la poşta din Latour, puţin înainte de Lyon. Napoleon ia masa singur. Apoi, deoarece comisarii nu terminaseră încă masa,

împăratul îi aşteaptă plimbându-se în sus şi-n jos pe şosea. Preotul Dardilly-Latour îl ajunge din urmă.

— Parohia dumneavoastră a avut de suferit? – îl întreabă împăratul.

— Da, sire, foarte mult, din cauza rechiziţiilor.

— Sunt urmările inevitabile ale războiului.

După un moment de tăcere, împăratul îşi ridică privirea spre cerul înstelat:

— Altă dată cunoşteam stelele, dar le-am uitat pe toate. Ştiţi cum se numeşte aceea?

— N-am ştiut niciodată.

Şi convorbirea se opri aici.

Traversarea oraşului Lyon are loc fără niciun incident: e trecut de orele zece seara. La Guillotiere, un mic grup aşteaptă la clădirea poştei şi strigă: *Trăiască împăratul*!

La lumina zilei, împăratul poate constata că încep să apară cocardele albe. Drapelele tricolore devin mai puţin numeroase. Se apropiau de Provenţa regalistă. Cortegiul se opreşte la Vienne în primele ore ale dimineţii. Apoi, Napoleon îşi ia dejunul la Peage-de-Roussillon. Cu puţin înainte de Valence – era la prânz în ziua de duminică 24 –, trăsurile fac haltă pe malul Isere-ului.

La un moment dat îşi face apariţia mareşalul Augereau – care se îndreaptă spre Paris. Vechiul camarad al împăratului, fostul soldat al revoluţiei, pe care Napoleon l-a numit duce de Castiglione, a adresat trupelor sale la 16 aprilie următoarea proclamaţie: „Senatul, interpretul voinţei naţionale, obosit de jugul tiranic al lui Napoleon Bonaparte, a decis detronarea acestuia şi a familiei sale. Un urmaş al vechilor noştri regi va lua locul lui Bonaparte şi al despotismului său. Soldaţi, sunteţi dezlegaţi de jurământul vostru prin abdicarea unui om care, după ce a sacrificat milioane de vieţi ambiţiei sale nemăsurate, n-a ştiut să moară ca un soldat… Să-i jurăm deci credinţă lui Ludovic al XVIII-lea”.

Napoleon îi întinde, totuşi, mina întrebându-l:

— Încotro mergi, Augereau? La curte?

Pe insula Elba, împăratul, relatând călătoria sa, va susţine că pe atunci nu avea Cunoştinţă de proclamaţie şi ca lui Augereau îi reproşa numai încetineala operaţiilor lui, neglijenţele. şi capitularea. Tot după spusele lui Napoleon, Augereau, după această mustrare, ar fi dorit să-l îmbrăţişeze pe împărat... iar „mare. stătea-sa nu i-ar fi refuzat această, favoare fostului său tovarăş de arme8.

Waldburg-Truchsess, pe de altă parte, povesteşte că Napoleon, „obosit de discursul mareşalului8, încheie discuţia, „îl îmbrăţişează, îl salută chiar, scoţându-şi pălăria, şi urcă grăbit în trăsură. Augereau, cu mâinile la spate, nu catadicseşte să-şi scoată capela de pe cap şi, numai după ce împăratul ia loc în trăsură, îi face cu mâna un semn de rămas bun8. Waldburg-Truchsess adaugă că Napoleon ar fi jucat atunci teatru în faţa comisarilor, spunând:

— E un vechi soldat. M-a servit douăzeci de ani. A îmbătrânit sub ordinele mele.

— Mă surprinde ceea ce spuneţi – replică generalul Koller.

— Dumneavoastră aţi fost trădat de Augereau: sunt numai cincisprezece zile de când a încheiat un tratat cu noi... iar dumneavoastră nu ştiţi nici de recenta lui proclamaţie. Mi-a fost înmânată ieri, iat-o.

Napoleon, puţin jenat, exclamă:

— Dacă aş fi ştiut de ea, îl săpuneam tare de tot când l-am întâlnit!

Comisarii însă nu se lăsară păcăliţi! Napoleon cunoştea, desigur, adevărul, întâmpinându-l pe Augereau aşa cum a făcut-o, a vrut să disimuleze în faţa străinilor josnicia vechiului său tovarăş de arme.

La Valence – ce de amintiri pentru el! –, onorurile îi sunt date de grenadierii din armata lui Augereau şi de o companie de vânători austrieci. Napoleon salută „cu emoţie8 trupele. Pe drumul spre Loriol, în timp ce făcea o haltă pentru a schimba caii, se aud câteva strigăte de *Trăiască împăratul*!

Napoleon scoate capul pe portieră.

— Prieteni, nu mai sunt împăratul vostru, trebuie să strigaţi *Trăiască Ludovic al XVIII-lea*.

— Veţi rămâne întotdeauna împăratul nostru, spuse un bătrân voltijor din Regimentul 67 infanterie uşoară, apucând mâna proscrisului.

Împăratul se înfundă în trăsură.

— Acest om cumsecade mă întristează.

Apoi se apropie de el un cuirasier din prima divizie.

— Dacă ar exista douăzeci de mii de oameni ca mine, v-am răpi şi v-am pune iar în fruntea noastră. Nu soldaţii dumneavoastră v-au trădat, ci generalii.

Împăratul are „o tresărire convulsivă44, pe care generalul Bertrand o potoleşte luându-l de braţ. Ceva mai departe se întâlneşte cu brigada lui Ordener. Regimentele se aşază pe două rânduri şi prezintă onorul la trecerea trăsurii. Câţiva soldaţi, „o slabă minoritate44, strigă *Trăiască împăratul*! De aici încolo nu va mai auzi aclamaţii, începe drama.

*

* * *

Duminică seara, la Montelimar, trăsura de dormit imperială se opreşte pe la orele şapte la „Hotel de la Poşte44. După ce a pus cu autoritate câteva întrebări în legătură cu recolta şi cu starea drumurilor, Napoleon se aşază la masă cu marele mareşal Bertrand şi cu generalul Drouot. I se serveşte o supă, peşte, cotlete, carne împănată cu slănină şi sparanghel. Totul stropit cu chambertin imperial scos dintr-o trăsură.

Împăratul este neliniştit şi îl întreabă pe domnul Chabeaud, proprietarul hotelului, dacă este adevărat că în Provenţa toţi locuitorii sunt extrem de porniţi împotriva lui. Este adevărat că i-au târât bustul prin noroi?

În aceeaşi seară, după ce au trecut prin Donzere, oraş regalist – este ora nouă şi jumătate –, împăratul îşi dă seama cum stau lucrurile. Locuitorii încearcă să oprească trăsura, cerând „să fie dat pe mâna lor corsicanul44. Înfundat în trăsură, împăratul aude pentru prima dată în viaţă strigătele de *Jos tiranul*! şi *Trăiască regele*!…

Cortegiul trece prin haltă fără să mai oprească.

În zorii zilei de luni 25 aprilie, trăsura imperială se apropie de Avignon. Îşi mai aduce el aminte că, atunci când era doar un căpitan de artilerie, scrisese aici, în urmă cu peste douăzeci de ani, la farmacistul Renaudet din rue Haute, lucrarea republicană *Cina de la Beaucaire*? Ca măsură de precauţie, popasul se face în afara oraşului. Mulţimea se află însă acolo, înfuriată şi ameninţătoare. De cum apare trăsura „căpcăunului44, se aud strigăte:

— Napoleon la spânzurătoare!

Oameni înarmaţi înconjură echipajul. Un oarecare Mollot, angajat, după cum se spune, de comitetul regalist de la Paris, încearcă să deschidă portiera. Bertrand şi Drouot intervin. Vânătorul Noverraz îndreaptă un pistol asupra lui Mollot, care dă înapoi. În cele din urmă, cortegiul e degajat de garda oraşului. Se înhamă repede caii şi câteva minute mai târziu trăsura, luând-o înaintea vehiculelor suitei, porneşte în mare viteză.

Berlina imperială pătrunde în Orgon şi coboară 1 spre hanul unde ar trebui să se găsească schimbul de poştă. Nimic nu e pregătit. împăratul hotărăşte să mănânce la birt. Dar mulţimea se îngrămădeşte afară şi vrea să-i împiedice pe grăjdari să schimbe caii. „De îndată ce un surugiu apuca să înhame un cal – ne spune Louis-Edmond Rostand, primarul din Orgon, într-o scrisoare inedită –, un alt grăjdar, care era înţeles cu regaliştii, îl deshăma la repezeală44. Tobele regaliştilor răsună în tot oraşul „pentru a da alarma44 şi a chema la arme.

În cele din urmă, caii sunt înhămaţi şi împăratul se suie în trăsură chiar în curtea poştei. Dar trăsura nu izbuteşte să traverseze piaţa, unde oamenii din sat, aţâţaţi, strigă furioşi la vederea ei. Napoleon scoate capul pe portieră; e îngrozit. În faţa lui se ridică o spânzurătoare în care se leagănă un manechin mânjit cu sânge, purtând la gât o pancartă pe care scânteiază un cuvânt zugrăvit cu litere roşii: *Bonaparte*. În timp ce strigătele se înteţesc, se dă foc groteştii marionete şi împăratul, cu privirea încremenită, asistă la execuţie şi vede arzând efigia lui.

Nişte oameni din mulţime asaltează trăsura urlând:

— Mori, tirane!

Câteva femei strigă:

— Dă-mi înapoi fiul!

grindină de pietre se abate asupra trăsurii. Sunt sparte geamuri. „O femeie tânără şi frumoasă era atât de îndârjită împotriva mea – va povesti împăratul la Sfânta Elena –, încât sunt sigur că mi-ar fi băut sângele!” Ostilitatea asaltatorilor devine furibundă. Comisarul rus intervine şi se adresează mulţimii:

Şoseaua nu ocolea Orgonul, ca astăzi, ci se îndrepta direct spre piaţa centrală. La jumătatea pantei ce cobora spre oraş se afla hanul, ale cărui grajduri mari mai există parţial şi azi.

— Mu vă e ruşine să insultaţi uh nefericit fără apărare? Este destul de umilit de trista situaţie în care se află. Lăsaţi-l cu soarta lui! Priviţi-l, nu vedeţi că dispreţul este singura armă pe care trebuie s-o folosiţi împotriva acestui om, care a încetat să mai fie primejdios!

Împăratul păleşte. Ce umilinţă!

Orgonul rămâne, în sfârşit, în urmă. De-abia plecase trăsura, când „la Orgon sosiră regaliştі cu un consemn precis, crezând. că Napoleon nu le va mai putea scăpa… dar rataseră lovitura, nu mai aveau pe cine să ucidă…

Alte sate îl aşteptau pe proscris. Napoleon nu mai vrea să retrăiască un asemenea coşmar. Comisarii îl găsesc atât de înspăimântat, încât îi acceptă propunerea: Napoleon vrea s-o ia cu o oră înaintea trăsurii sale jucând rolul propriului său curier. Generalii îl privesc cum îmbracă o redingotă ponosită albastră, punându-şi pe cap o pălărie rotundă în care e prinsă o cocardă albă. Încalecă pe un căluţ şi, urmat de un şef de poştă, se avântă pe şosea, lăsându-i cu gura căscată pe comisari…

Pentru prima dată după mai bine de cincisprezece ani, Napoleon călăreşte fără a fi urmat de un escadron de aghiotanţi. împăratul dă pinteni calului, acelui cal pentru care englezii, în trecere prin regiune, ne relatează tot Louis-Edmond Rostand, „vor plăti apoi foarte scump ca să-l

încalece44… La Saint-Cannat nu fusese recunoscut; schimbă repede calul şi pleacă zorit. Suflă mistralul, ridicând praful şi făcând să se aplece chiparoşii. Fără să încetinească ritmul, călăreţul străbate satele. El cunoaşte bine pământul acesta ars, pe care l-a străbătut adesea cu douăzeci şi opt de ani mai înainte, atunci când nu era decât un sărman sublocotenent, purtând manşete de museâin şi uniforma albastru-regal de artilerist din la Fere…

La trei ore după ce părăsise cortegiul, el se opreşte la câţiva kilometri înainte de Aix, lângă faţada lungă şi cenuşie a unui han ordinar pentru cărăuşi, numit „La Calade44, care mai există şi azi, tot atât de neatrăgător, ceva mai jos de şoseaua principală. Coboară de pe cal, intră în sala comună – azi întunecoasă şi afumată –, se prezintă drept ofiţer englez din escorta lui Napoleon: colonelul Campbell, şi cere să se pregătească repede o cină pentru „fostul împărat şi suita sa44. Hangiţa răspunde „că nu-i face nicio plăcere să pregătească cina pentru un asemenea monstru44. Apoi începe să ascută un cuţit pe tocilă şi cere împăratului să-i pipăie vârful.

— Nu-i aşa că-i bine ascuţit? – întrebă ea.

— L-aş împrumuta cu plăcere cuiva care ar vrea să-l înjunghie cu el pe împărat.

— LI urâţi tare pe acest împărat. Dar ce v-a făcut?

— Ce mi-a făcut? Ah, monstrul! Din cauza lui au murit fiul meu, nepotul meu şi atâţia oameni tineri!

Şi conversaţia continuă pe acest ton! Ajungând după o oră la hanul „La Calade44, comisarii îl găsesc pe „suveranul lumii adânc cufundat în gânduri, cu capul sprijinit în palme44.

„La început nu l-am recunoscut – a scris comisarul prusian – şi m-am apropiat de el. S-a ridicat, tresărind, la auzul paşilor mei şi şi-a întors spre mine faţa udă de lacrimi. Mi-a făcut semn să nu spun nimic, mi-a cerut să mă aşez lângă el şi tot timpul cât hangiţa s-a aflat în odaie nu mi-a vorbit decât despre lucruri fără importanţă… Ne-am aşezat la masă, însă cum aceasta nu fusese pregătită

de bucătarii săi, el nu se putea hotărî să mănânce, de frica de a nu fi otrăvit. Totuşi, văzându-ne mâncând cu poftă, se ruşină să ne arate groaza care-l stăpânea şi luă din tot ce i se servi. Se prefăcea că gustă din mâncăruri, însă le lăsa fără să le atingă. Uneori arunca sub masă ceea ce se afla în farfuria lui pentru a ne face să credem că le-a mâncat. Cina lui a constat din puţină pâine şi o sticlă de vin, pe care a scos-o din trăsură şi a împărţit-o cu noi. Se gândea cum să tragă pe sfoară populaţia din Aix, deoarece fusese prevenit că o mare mulţime îl aşteaptă la poştă. Ca urmare, ne-a declarat că i se pare mai potrivit să ne reîntoarcem până la Lyon şi s-o luăm de acolo pe un alt drum pentru a ne îmbarca spre Italia.

Nu puteam fi în niciun caz de acord cu acest plan şi am căutat să-l convingem să meargă direct la Toulon, sau s-o ia prin Digne spre Frejus. Am încercat să-l încredinţăm că guvernul francez nu poate să aibă intenţii atât de perfide în privinţa lui şi că populaţia, cu toate excesele la care se deda, nu se va face vinovată de o asemenea crimă…”

Cum să „tragi pe sfoară populaţia din Aix44, care este prevenită de trecerea lui şi îl aşteaptă la prima haltă? Comisarii nu-şi dau seama – după părerea lui – de gravitatea situaţiei. De aceea, Napoleon le povesteşte că hangiţa l-a întrebat: „Napoleon o să fie înecat, nu-i aşa?”

— Vedeţi dar ce pericol mă paşte!

Să fie adevărate cele povestite în continuare de comisarul prusian? Istoricii nnapoleonien, care nu neagă autenticitatea mărturiei lui, au evitat de cele mai multe ori să reproducă aceste rânduri:

„El ne rugă să cercetăm dacă nu există undeva vreo uşă dosnică pe unde ar putea să fugă, sau dacă fereastra, ale cărei obloane el le închisese la sosire, nu era la prea mare înălţime ca să poată sări şi evada în felul acesta. L-am pus într-o mare încurcătură spunându-i că fereastra era zăbrelită pe dinafară. La cel mai mic zgomot tresărea şi se schimba la faţă”.

Fereastra aceasta mai există încă, la mai mult de doi

metri deasupra pământului, în odăiţa aceea care dă în sala comună.

O mare mulţime venită din cătunele din jur s-a adunat treptat în faţa hanului, fapt pentru care împăratul hotărăşte să părăsească hanul „La Caladew la miezul nopţii, îmbracă uniforma generalului Koller, se împodobeşte cu ordinul Sfintei Tereza, îşi pune pe cap chipiul contelui Waldburg-Truchsess şi se înfăşoară cu mantaua comisarului rus. Aghiotantul generalului Şuvalov se îmbracă cu redingota albastră şi pălăria rotundă purtate de Napoleon la sosire.

Trăsurile sunt trase la scară.

Precedat de generalul Drouot, falsul Napoleon iese din han. El este urmat de aghiotantul său şi de comisari, în mijlocul cărora, cu capela înfundată până la sprâncene, se ascunde împăratul deghizat în uniforme inamice. „Am străbătut astfel mulţimea uimită, care se străduia să descopere printre noi pe cel pe care-l numea *tiranul*

Convoiul face un popas în cătunul Grande-Pugere pentru a lua prânzul. La ora patru, împăratul trece prin Saint-Maximin, apoi prin Tourves şi petrece noaptea la Luc, la castelul Bouiiledou, care aparţine fizicianului Charles, inventatorul *Carolinei*, membru al Corpului legislativ. Napoleon se întâlneşte acolo cu sora lui, Pauline. „Mica păgână” se sperie văzându-şi fratele îmbrăcat în costumul lui bizar.

— Nu te pot săruta atâta vreme cât vei purta această uniformă austriacă, i-ar fi declarat ea.

Cu un surâs amar, el iese să se schimbe.

Miercuri 27, împăratul, însoţit încă de „paznicii” săi, ajunge aproape de amiază la Frejus şi se instalează la hanul… Pălăria roşie”. De aici îi scrie Mariei-Luiza: „Sunt sănătos, moralul e mai presus de orice; el n-ar putea slăbi decât la gândul că prietena îjiea nu mă mai iubeşte. Surută-l pe fiul meu…”

A doua zi, joi 28 aprilie, este gata să se îmbarce, dar nu suflă vântul şi astfel rămâne în camera sa de la „Pălăria roşie”. I se face rău şi începe să vomite. Să fie oare din

cauza emoţiilor călătoriei? Sau i-a făcut rău langusta mâncată în ajun?... Seara se duce la Saint-Raphael, unde-l aşteaptă „Undaunted”, şi se îmbarcă aproape de actuala vamă. Pe punte este primit cu onorurile cuvenite unui suveran.

Vineri 29 aprilie, la orele unsprezece dimineaţa, vântul începe să bată, şi fregata engleză îşi ridică ancora. împăratul rămâne pe punte, malul se îndepărtează treptat, acelaşi mai pe care l-a zărit apărând din mare la 17 vendemiar anul VIII, la reîntoarcerea sa din Egipt, cu cincisprezece ani în urmă...

Cincisprezece ani!

Toată prodigioasă epopee s-a desfăşurat în aceste o sută optzeci de luni! Cel care azi nu mai este decât regele insulei Elba – un regat demn de Sancho Panza! – continuă să privească neclintit orizontul, ca şi cum ar mai putea încă să deosebească contururile coastelor Franţei, care dispar puţin câte puţin în ceaţă. Lângă el se află feldmareşalul Koller. împăratul se gândeşte la ceea ce a trăit în îngrozitoarea zi de luni 25 aprilie şi evită privirea maliţioasă a generalului socrului său.

— M-am purtat ca un laş, îi mărturisi el, fără a îndrăzni să-l privească.

Lui Napoleon i-a fost frică! El, care nu tresărea niciodată pe câmpul de luptă, a tremurat în faţa unei mulţimi care urla! Are fobia răscoalei. Şi la 18 brumar a rămas ca paralizat. De data aceasta, agonia de la Fontainebleau, senzaţia de a se găsi „în mijlocul lupilor”, moartea care nu l-a vrut i-au zguduit nervii... Şi panica l-a făcut s-o ia în galop pe drumul pietros al Provenţei; iar în tristul salon de la hanul „La Calade”, spaima la făcut să se înăbuşe. Ar fi preferat de o mie de ori moartea. Să nu uităm că el a rostit aceste cuvinte mândre:

— Sunt un om care poate fi ucis, dar nu jignit!

*

* * *

La 1 mai, fregata trece, la mare distanţă prin dreptul localităţii Ajaccio. La 2 mai, „Undaunted” rămâne în pană

în faţa portului Calvi. Şi aici, ce amintiri… Simte oare ajungând până la el parfumul pământului corsican, pe care altă dată pretindea că-l recunoaşte de la trei leghe depărtare de ţara natală?

În aceeaşi zi, fostul rege al Romei şi mama lui, înconjuraţi de cavalerişti austrieci, trec frontiera franceză. Maria-Luiza tocmai aflase ce s-a întâmplat în Provenţa şi în *Jurnalul* ei intim scrie următoarele rânduri: „Cât de mult trebuie să fi suferit! îmi reproşez că nu l-am urmat, îl părăsesc deci şi eu? Oh, doamne! Ce va crede despre mine? Dar mă voi duce la el chiar dacă am să fiu nenorocită tot restul vieţii…”

Mă voi duce la el…

În seara de marţi 3 mai, după ce trecuse de insuliţa Capraja, care are în spatele ei coastele Corsicii şi în stânga pe cele ale Toscanei, Napoleon vede ivindu-se din valuri o insulă înaltă care domină Marea Tireniană şi care acoperă treptat tot orizontul. Braţul de mare care o desparte de Piombino – acolo unde numai cu câteva săptămâni mai înainte domnea încă sora lui, Elisa – e lat de numai şase mile.

Împăratul priveşte lanţul de munţi stâncoşi, care în partea aceea ating o mie de metri – Monte Capanne depăşindu-i chiar cu optsprezece metri. Coastele par roase, măcinate, sfâşiate de mare, dar silueta insulei, învăluită la ora aceea de razele soarelui care apunea, scânteiază totuşi datorită granitului care iese la iveală prin pământul feruginos. Anticii numeau pământul acesta frământat „Athalia cea strălucitoare” L

1 Impresia aceasta este, de altfel, mult mai puternică când te apropii de insulă dinspre răsărit.

Era chiar insula Elba, ce făcea parte din departamentul *Francez al Mediteranei*, cu capitala la Livorno, subprefectura Porto-Ferrajo, capitala regatului de operetă acordat de aliaţi celui care-i umilise de atâtea ori…

În timp ce împăratul pluteşte spre insuliţa lui, Ludovic al XVIII-lea îşi face „vesela intrare” în Paris. Regele, sora regelui, devenită ducesă d’Angoulême, ducele

de Bourbon şi tatăl său, bătrânul prinţ de Conde, care nu prea înţelege despre ce e vorba, au luat loc într-o caleaşcă trasă de opt cai albi din grajdurile imperiale, minaţi de lachei îmbrăcaţi în livrele din timpul imperiului, în faţa sau în urma trăsurii – nu există concordanţă între martori în această privinţă – se află garda imperială. Unii dintre „bombănitorii" din vechea gardă şi-au tras căciula miţoasă până peste ochi. Preferă să nu vadă. „O furie neputincioasă le încleşta fălcile... Prezentau armele vădit iritaţi cu un zăngănit care părea ameninţător..."

Nu se celebra înscăunarea lui Ludovic al XVIII-lea, ci căderea lui Napoleon.

REGIŞORUL
OMUL DE GENIU SE REGĂSEŞTE
ÎNTOTDEAUNA DUPĂ O GREŞEALĂ
SAU DUPĂ O NENOROCIRE.
Napoleon

Intru cât insula Elba era o subprefectură, acolo îşi avea reşedinţa un subprefect toscan. El se numea Louis Balbiani. Era un personaj destul de neînsemnat, despre care se spunea că nu era „om rău, ci doar slab". El se îngrozise văzând răzvrătirea unei părţi a trupelor din garnizoană atunci când s-a anunţat capitularea Parisului. Cei trei până la patru mii de răzvrătiţi de origine toscană, italiană sau corsicană – care nu erau altceva decât nişte dezertori din Marea Armată – călcaseră în picioare steagul tricolor strigând *Trăiascã Anglia*! iar la Marciana dăduseră chiar foc efigiei lui Napoleon. Generalii Dalesme şi Duval au reuşit cu greu, înarmând locuitorii din Elba şi patru sute de francezi din Regimentul 35 de linie care au rămas credincioşi, să-i învingă pe răzvrătiţi şi să scape de ei trimiţându-i pe continent.

Totuşi, starea de spirit a locuitorilor nu era de loc favorabilă lui Napoleon, fapt pentru care ofiţerii, subprefectul şi primarul Tradiţi au considerat că e mai bine să nu divulge ştirea adusă de la Paris de un ofiţer de stat-major, conform căreia Napoleon, după abdicare, a primit în deplină suveranitate insula Elba. De fapt, lucrul

părea cu totul de necrezut! împăratului detronat, dacă nu i se putea oferi domnia asupra Corsicii sau un domiciliu forţat într-un castel oarecare, i-ar fi convenit probabil chiar şi o plecare în Statele Unite; dar a-i cere să facă pe suveranul în această insulă de douăzeci şi şapte de kilometri pătraţi, cu o populaţie de douăsprezece mii de locuitori, avea aerul unei glume de prost gust. Autorităţile s-au mulţumit să arboreze drapelul alb. Insula rămânea o subprefectură franceză, dar în urma acestei hotărâri devenea regală. Cu toate acestea, locuitorii insulei Elba se considerau încă în război cu Europa. Iată de ce, în seara de 3 mai 1814, văzând că se apropie vasul „Undaunted", bateriile din forturile de pe *Isola Elba* au primit ordinul să fie pregătite pentru a trage asupra vasului inamic. Fregata a înălţat însă pavilionul parlamentar şi, cu pânzele strânse, s-a îndreptat spre intrarea în radă.

Napoleon luase cu el din biblioteca de la Fontainebleau o cărticică: *Scurte însemnări despre insula Elba*, astfel că n-a fost prea surprins când de pe puntea fregatei „Undaunted" n-a văzut decât două forturi care încadrau, în vârful colinei, acoperişurile a două sau trei cocioabe. Ca să descoperi Porto-Ferrajo, care este plasat dedesubt, ca o semilună, între aceste două forturi, trebuie să pătrunzi în micul golf. Întorcând în mod bizar spatele către mare, Porto-Ferrajo este construit pe o peninsulă. În 1814, un şanţ tăia chiar istmul, iar capitala era înconjurată de apă sărată.

Ca să pătrundă în port, „Undaunted" a trebuit întâi să intre în strâmtoare şi să înainteze în interiorul golfului, apoi a trecut de Linguella – unde se află *Torre di Martello* sau *di Passanante*[26], un turn rotund şi nu prea înalt care a servit drept închisoare pe timpul lui Cosimo de Medici – şi, în sfârşit, înainte de a arunca ancora, fregata a făcut o întoarcere de 180° şi s-a pomenit într-un mic lac ce se întindea în faţa oraşului.

---

26 După numele autorului atentatului împotriva regelui Um- berto, care fusese închis acolo ani îndelungaţi.

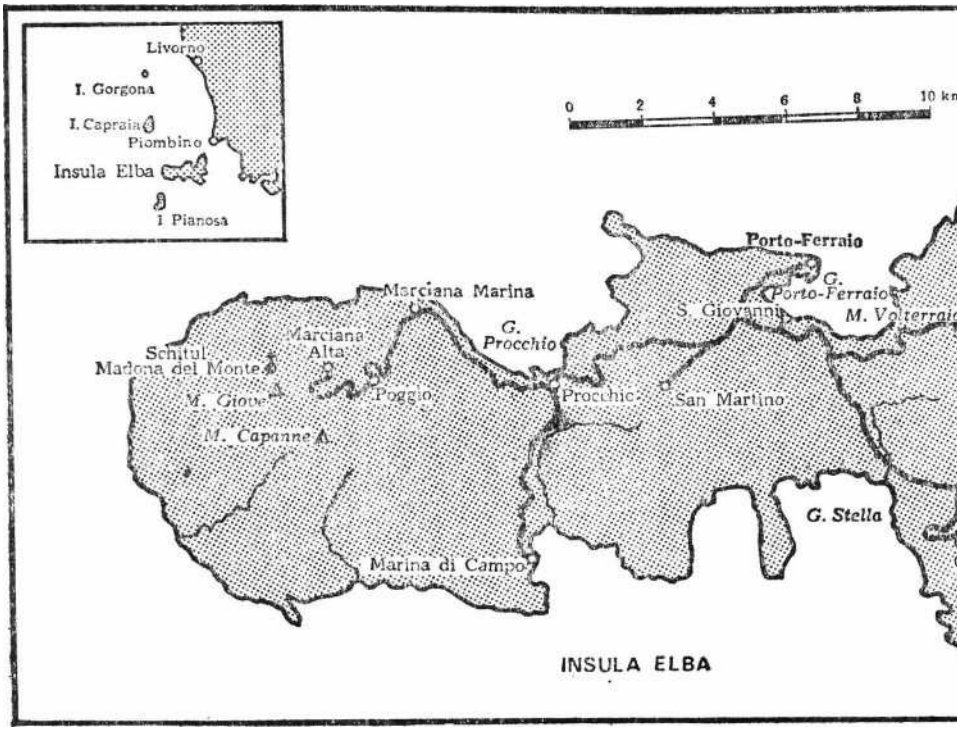

Napoleon rămâne pe punte, în timp ce Bertrand, Drouot şi Campbell iau loc într-o şalupă şi sunt primiţi la chei de generalul Dalesme, căruia îi predau o scrisoare a împăratului: „Generale, am sacrificat drepturile mele intereselor patriei şi *mi-am rezervat* suveranitatea şi proprietatea insulei Elba, lucru consimţit de toate puterile. Vă rog să aduceţi la cunoştinţă locuitorilor noua stare de lucruri şi faptul că *alegerea* mea s-a oprit la insula lor, deoarece am ţinut cont de caracterul lor paşnic şi de clima blândă a insulei. Spuneţi-le că vor fi întotdeauna în centrul atenţiei mele…”

Alegerea lui! Napoleon se gândea astfel să mascheze lucrurile, şi toţi – generalii, subprefectul şi primarul Pietro Tradiţi – îi făceau jocul, pregătind pentru a doua zi intrarea împăratului, căci Napoleon, „rege al insulei Elba”, îşi păstra şi titlul imperial.

Trebuia, în primul rând, să fie coborât de la înălţimea celor două forturi, *Falcone* şi *Stella* – Şoimul şi Steaua –, steagul alb al lui Ludovic al XVIII-lea şi să fie ridicat în

locul lui noul steag. Napoleon, care se gândea la toate, reflectase în privinţa acestui lucru în timpul traversării şi dăduse ordine în acest sens chiar de pe puntea fregatei. Ştia că blazonul familiei de Medici, foştii suverani ai insulei, avea o banderolă pe care se aflau capete de animale pe un fond argintiu. Prin urmare, n-a făcut decât să adauge la această stemă trei albine de aur, „presărate” pe banderola transversală.

Cum să fie anunţată locuitorilor insulei marea ştire? Subprefectul întocmi următorul text, într-un stil emfatic, ce urma să fie afişat în zori pe zidurile oraşului: „Către locuitorii din Porto-Ferrajo. Cel mai fericit eveniment care ar fi putut vreodată da strălucire istoriei insulei Elba s-a realizat astăzi! Augustul nostru suveran, împăratul Napoleon, a sosit printre noi. Dorinţa noastră a fost împlinită: *fericirea insulei Elba este asigurată*... Să ne unim în jurul persoanei sale sacre, să ne întrecem în zelul şi credinţa cu care îl vom sluji. Aceasta va fi cea mai mare satisfacţie pentru inima lui părintească. Iar noi ne vom dovedi astfel demni de favoarea pe care soarta a binevoit să ne-o acorde”.

După aceea, autorităţile, formând o delegaţie, iau loc în şalupă pentru a se prezenta suveranului lor. Printre ele se află fiul unui hangiu spaniol stabilit la Cette, André Pons, zis de l’Herault, căci fusese vorba să reprezinte acest departament în Convenţie. Republican înflăcărat, îşi abandonase în timpul revoluţiei prenumele, după moda timpului, ca să-l ia pe cel de Marat-Lepeletier. Pons îl cunoscuse pe Bonaparte la asediul Toulonului şi îl făcuse chiar să aprecieze la Bandol o savuroasă ciorbă de peşte; dar, cu toate acestea, rămăsese un iacobin înverşunat. Nu a renunţat, bineînţeles, la convingerile lui atunci când a acceptat să intre în administraţia ordinului Legiunii de Onoare, care i-a oferit conducerea minelor de fier din insula Elba. În această calitate s-a alăturat el delegaţiei însărcinate să-i „prezinte omagiile” fostului stăpân al Europei şi să-l felicite pentru că ajunsese suveranul unei insuliţe mediteraneene.

„Învingătorul atâtor popoare, regele atâtor regi, exilat pe o stâncă nenorocită! Iar Franţa văduvită de eroul ei!… – va scrie Pons în acel limbaj al cărui secret îl stăpânea împreună cu alţi câţiva contemporani ai lui.

— Ce de gânduri triste mi-au trecut prin minte! Ce sentimente dureroase am încercat! Când ne-am urcat pe puntea fregatei engleze pe care se găsea Napoleon, eram prada unei agitaţii extraordinare. I-am fost prezentaţi de generalul Bertrand. Ah, cât de mult aş dori să pot reda ceea ce am simţit la vederea lui! Respect, înduioşare, durere, plăcere, frică, speranţă – toate acestea în acelaşi timp. Întreg sufletul mi se adunase în ochi, iar privirile mele îi urmăreau cu nesaţ cea mai mică mişcare! Faţa îi era liniştită şi aproape surâzătoare; purta uniforma vânătorilor de gardă; mergea cu mâinile la spate, ţinând în una din ele o pălărioară rotundă”.

Dar a doua zi după-amiază, la debarcare, împăratul va renunţa la acest chipiu de marinar, punându-şi legendara pălărie. Dimineaţa fusese înălţat pe forturi steagul Elbei, în timp ce, pentru a-l saluta pe Napoleon, bubuiau bateriile de pe *Stella* şi *Falcone*, ca şi tunurile de pe „Undaunted”. Toată această artilerie îşi reia tirul în clipa când împăratul părăseşte fregata. Marinarii englezi prezintă armele, cu sabia trasă, şi strigă reglementarele urale.

În faţa lui, în timp ce şalupa cu cei douăzeci şi patru de vâslaşi se apropie de debarcader, împăratul vede cheiul, unde mulţimea, în haine deschise – această mulţime atât de asemănătoare cu cea din copilăria lui –, s-a adunat şi strigă: *Evviva* îl *Imperatore*! în sunetul clopotelor care băteau şi al răpăitului tobelor Regimentului 35 de linie.

Şalupa se opreşte.

— Primarul, Pietro Tradiţi, înaintează, ducând pe o tavă de argint cheile Porţii Mării. În realitate sunt cheile de la pivniţa casei sale, care pentru circumstanţă au fost poleite cu aur la iuţeală, căci adevăratele chei nu fuseseră găsite. „Poarta Mării” este un arc de triumf prevăzut cu o poartă înaltă cu canaturile din lemn ghintuit în cuie,

ridicat de marele duce Ferdinand al II-lea în secolul al XVII-lea. Acest arc este singurul drum de acces spre oraş, portul fiind încercuit de *Granguardia* – Marele Meterez –, pe care s-au construit case h Ferestrele sunt pavoazate, iar batistele fluturã în vânt.

Napoleon i-a adresat primarului fraza tradiţională:

— Luaţi-vă înapoi acestei chei, domnule primar, ele nu se pot găsi în mâini mai bune.

Soldaţii din Regimentul 35 şi cei din garda naţională se aliniază în front. împăratul se pregăteşte să se îndrepte spre Poarta Mării, când vicarul general, corsicanul Arrighi – el pretinde, ca atâţia corsicani, că este văr cu Napoleon –, face un semn cu mâna. Uluit, împăratul vede atunci îndreptându-se spre el un baldachin de hârtie aurită, împodobit cu albine de carton strălucind în soare, purtat de patru flăcăi îmbrăcaţi în haine de sărbătoare. Nu îndrăzneşte să refuze această cinste, rezervată, de obicei, ceremoniei religioase a Sfintelor Taine, şi se aşază sub ciudatul baldachin. Autorităţile, laolaltă cu ofiţerii împăratului şi cu comisarii aliaţi, urmează baldachinul. În sunetul tobelor, ce bat în ritm de marş, procesiunea – adevărat cortegiu de carnaval – trece pe sub Poarta Mării şi intră în noua capitală a împăratului. Câţiva paşi despart arcul de triumf de biserica parohială – monseniorul Arrighi îi spune pompos *Duomo* –, care îşi deschide cele trei porţi spre Piaţa Armelor. Simplitatea clădirii, la care numai partea de jos e din marmură albastru-deschis şi albă, surprinde în aceste locuri, unde de obicei religiei i

1 Azi, casele, încorporând pur şi simplu fortificaţiile lui Cosimo de Medici, au coborât – ca să spun aşa – până pe chei, găurind *Marele Meterez* cu uşile şi ferestrele lor.

se acordă mai multă strălucire. Bolţile bisericii sunt din lemn vopsit, iar bârnele aparente. În faţa altarului, un mic scăunel de rugăciune îl aşteaptă pe împărat, ca să se poată reculege în timp ce se va cânta un tedeum. Un tedeum, ca după Austerlitz sau ca a doua zi după naşterea regelui Romei!

După terminarea ceremoniei, Napoleon îşi reia locul

sub baldachin şi porneşte spre primărie, care se află la câţiva paşi, într-un intrând, de cealaltă parte a Pieţei Armelor, numită Piaţa Hutre. împăratul pătrunde în clădire în sunetele unei biete orchestre de cameră. El acordă audienţă, în „marele salon”, personalităţilor locale, înainte de a intra în apartamentele pregătite în grabă pentru el

— Apartamente pe care în 1803 le ocupase comandantul Hugo şi cei trei copii ai săi; unul dintre aceştia, micuţul Victor, va putea scrie într-o zi:

Am vizitat această insulă bogată în negre vestigii.

Prima treaptă de mai târziu a unei adânci prăbuşiri.

Şi, în timp ce împăratul încearcă zadarnic să adoarmă

— Strada e zgomotoasă, mirosuri infecte plutesc în aer, căci pe vremea aceea *totul* se arunca pe fereastră… –, ofiţerii aliaţi, pentru ca „adânca prăbuşire” să devină oficială, fac actele de „luare în posesiune44 a insulei Elba de către maiestatea-sa împăratul Napoleon. „Drept care

— Adăugă el –, noi, comisarii puterilor aliate, am semnat prezentul proces-verbal cu generalul Drouot, guvernatorul insulei, şi generalul Dalesme, comandant suprem…”

*

* * *

Când Pons se înclină în faţa lui, Napoleon îi spuse că a doua zi va face o vizită la minele de la Rio Marina, situate pe coasta răsăriteană a insulei, la douăzeci de kilometri de Porto-Ferrajo. Astfel, chiar în dimineaţa de 5 mai, împăratul, însoţit de Dalesme, de Campbell şi de câţiva ofiţeri, părăseşte Porto-Ferrajo prin Poarta Pământului. Drumul de-a lungul micului golf oferă o privelişte minunată. Porto-Ferrajo, strălucind în plin soare – cu casele lui albe şi roze cu obloane verzi, etajate în semicerc –, apărat de cele două forturi din piatră cenuşie, pare o scoică imensă ieşită din apa mării. Înainte de a ajunge la Porto Longone – azi Porto Azurro – – împăratul îşi exprimă dorinţa să viziteze satul Capoliveri –, construit ca un cuib de vulturi, pe o colină înaltă de o sută şaizeci şi

cinci de metri, plantată cu viţă de vie. Locuitorii de acolo sunt mândri şi într-o bună zi vor refuza să plătească impozitul cerut de Napoleon. Va fi nevoie să fie trimise două companii ca să-i facă pe capoliverani să-şi înţeleagă mai bine îndatoririle…

Pentru moment, chiar a doua zi după sosirea sa, împăratul va încerca în acest mic sat prima sa decepţie. Acolo poate să-şi dea el seama în acelaşi timp de sărăcia – pământul nu e de loc cultivat – şi de micimea regatului său. De la Capoliveri, panorama celor trei mări îi permite să contemple în trei direcţii diferite, atât golfurile Porto-Ferrajo şi Stella, cât şi golful Porto Longone. Orizontul este închis la apus de Corsica şi insula Pianosa. Dacă e vizibilitate bună, se poate zări în depărtare chiar şi insula Monte-Cristo. În linie dreaptă, insula Elba are aici o lăţime mai mică de o leghe. Zece minute mai târziu, Napoleon ajunge în micul şi încântătorul Porto Longone. Drumul părăseşte din nou marea, urcă spre murite, ca să coboare apoi spre Rio Marina, satul ale cărui roci de cristale de oxid de fier strălucesc în soare.

Dejunul luat la Pons se desfăşoară într-o atmosferă neplăcută. Fostul iacobin – mai mult tulburat decât rău intenţionat, i se adresează de mai multe ori împăratului spunându-i *domnule* sau *domnule conte*. În faţa casei au fost puse din neglijenţă ghivece cu crini; Napoleon e înclinat să vadă în această lipsă de tact involuntară o manifestare de credinţă faţă de Ludovic al XVIII-lea. Tocmai Pons să fie bănuit de regalism, el, care nu se gândea decât la republică! Nenorocitul, crezând că după această gafă va fi înlocuit, îşi oferă destul de stângaci demisia. împăratul i-o refuză. Ceva mai târziu, Napoleon îl va trimite pe financiarul său Peyrousse la Pons ca să-i ceară cei două sute de mii de franci pe care acesta îi are în casa de bani.

— Cei două sute de mii de franci aparţin administraţiei ordinului Legiunii de Onoare, va răspunde el, refuzând să dea banii.

Discuţiile durează mai multe zile; între cei doi bărbaţi

are loc un dialog epic:

— Îmi veţi vărsa suma, domnule Pons!

— Nu, sire, nu o voi vărsa!

— Domnule, sunt încă împărat!

— Iar eu sunt încă francez!

În cele din urmă, după ce îşi dă din nou demisia şi îi este din nou refuzată, Pons trebui să se supună. „Împăratul a triumfat – va relata el în *Amintirile* sale ca să explice capitularea sa –, dar nu m-a învins”.

La înapoiere, Napoleon o ia pe alt drum şi trece prin vechea fortăreaţă etruscă Volterraio, care domină golful din Porto-Ferrajo de la înălţimea ei de patru sute de metri. De acolo, ca şi în ajun pe puntea lui „Undaunted” – ca şi peste puţin timp, când se va reîntoarce la Porto-Ferrajo cu vaporul –, atenţia împăratului este atrasă de un ansamblu de construcţii care domină oraşul între cele două forturi, de unde se deschide priveliştea atât spre mare cât şi spre golf. E vorba de clădirile construite odinioară de Gian Gastone de Medici pentru a servi drept palat de justiţie şi închisoare, a căror destinaţie fusese repede schimbată, fiind transformate în locuinţă pentru grădinar. Două mori de unde şi numele de *Mulini* – se învârteau acolo, minate de vântul care bătea din larg. Cu câţiva ani înainte de sosirea. împăratului, ele fuseseră transformate şi comandanţii francezi – de artilerie şi de geniu – se instalaseră la „Mulini” după ce le-au mărit. Napoleon hotărăşte să-şi stabilească în locul acela – cel mai frumos din Porto-Ferrajo – „palatul” său. Dă dispoziţii să se facă remanieri la parter, unificând cele două pavilioane existente, şi să se ridice un etaj.

Când pătrunzi astăzi în această casă, al cărei aspect exterior este vesel, cu zidurile ei roze şi cu obloanele ei verzi, eşti cuprins de un sfâşietor sentiment de tristeţe. Apartamentele sunt pardosite cu plăci roşii şi văruite în alb. Micimea clădirii n-a îngăduit construirea unui culoar, aşa încât odăile, clădite spate-n spate, dau fie spre oraş, fie spre grădină şi mare. Numai cele două saloane de la parter şi de la primul etaj întrerup monotonia acestui plan.

Împăratul şi-a rezervat pentru „interiorul” său, după propria Lui expresie, patru camere mici. Spre grădină: cabinetul său de lucru şi un salonaş; spre oraş: biblioteca şi dormitorul. Ca să amenajeze Salonul cel mare de la etajul întâi – cel în care va veni să locuiască Pauline –, va fi nevoie de toată suprafaţa acestor patru camere.

Acest salon, deşi spaţios, nu era de loc încăpător pentru mica curte din Elba; de aceea, împăratul va dispune transformarea fostei magazii de făină într-o lungă *sală de bal* cu şapte ferestre ce dădeau spre grădină. Ea serveşte azi ca sală de congrese şi pe pereţii ei se mai pot distinge încă zugrăvelile executate pe atunci, care dădeau aparenţa naturii.

Ca să-şi mobileze palatul, Napoleon îşi va jefui pur şi simplu familia. Trimite un vas cu pânze la Piombino, unde se găseşte palatul pe care Elisa – mare ducesă de Toscana şi prinţesă de Piombino – a fost silită să-l părăsească, în ciuda pactului ce o lega de Murat. Palatul era ocupat de generalul austriac Starhemberg, care începu să ţipe văzând cum furierii regelui din *Isola Elba* pleacă cu mobilele, perdelele şi chiar cu pardoselile locuinţei sale, lăsându-i în schimb o simplă chitanţă. Napoleon va moşteni astfel patul aurit, greoi şi dizgraţios al Elisei, în care *Bacciocha* – aşa o numeau supuşii ei. toscani – petrecuse multe ceasuri într-un mod cam uşuratic…

— Am pedepsit-o pe sora mea şi am păgubit Austria, care a moştenit-o, spunea împăratul râzând.

Cu aceeaşi lipsă de scrupule, îl uşurează, în treacăt, şi pe cumnatul său Borghese de unele bunuri. Întrucât corabia care transporta spre Roma cuferele soţului-figurant al Paulinei a fost nevoită să se oprească la Porto-Longone din cauza unei furtuni, Napoleon dădu ordin să se rechiziţioneze încărcătura. Surorile şi cumnaţii săi nu-i datorau oare tot ceea ce aveau? Şi apoi lucrurile rămâneau în familie!

Iată deci palatul de la Mulini bine înzestrat. Azi, după multe strădanii, s-a reuşit să se adune o mică parte din acest mobilier desperecheat, căruia i s-au adăugat câteva

obiecte şi mobile datând în mod evident din timpul lui Ludovic-Filip sau al celui de-al doilea imperiu… Cu toate acestea, ai impresia că vizitezi o vilă ce urmează să fie închiriată mobilat şi în care proprietarii n-au lăsat decât strictul necesar.

Grădiniţa, frumos concepută, emoţionează şi incintă. Marea, ale cărei valuri lovesc stâncile ce se află cu treizeci de metri mai jos, orizontul, mărginit în depărtare de coasta italiană, cele două forturi, care încadrează peisajul cu masa lor cenuşie, te fac să uiţi tristeţea pe care o răspândeşte „palatul”. Ni-l închipuim aievea pe proscris, pe care căldura îl gonea noaptea din camera sa, ieşind în grădină, aşa cum povesteşte Marchand: „Liniştea acestor nopţi fermecătoare nu o întrerupea decât valul ce se spărgea la două sute de picioare sub terasa pe care se plimba el şi strigătul «*Cine-i*?» al santinelei, sau însuşi împăratul, care obişnuia să cânte uneori, cu gândul la cu totul altceva; căci rar i se întâmpla să cânte corect melodia şi repeta câte un sfert de oră aceleaşi cuvinte. Cântecul era: *Dacă regele mi-ar fi dat Parisul*, *marele lui oraş*. El îi schimba sfârşitul, spunând: «Daţi-mi înapoi Parisul», în loc de «îmi place mai mult iubita mea». Alte cântece erau: *Da*, *m-am decis*, *mă-nsor*, sau *Iată zorile şi Colette nu a venit*, sau mai cânta *Marat*, *al poporului răzbunător*. Aşa cum am mai spus – continuă Marchand –, gândul lui era în altă parte, nu la ceea ce cânta. Glasul lui era puternic, iar hohotele lui de râs se auzeau departe. Când cânta aşa, nu-i păsa dacă era auzit. Se părea că vrea să treacă noaptea mai repede şi că aşteaptă lumina zilei cu nerăbdare. De îndată ce se lumina, se îmbrăca, încăleca, urmat de Noverraz sau de Saint-Dénis, îşi făcea plimbarea în direcţia portului, îl lua în trecere pe generalul Drouot, se ducea la mareşalul palatului sau asista la instrucţia gărzii.

Când căldura devenea prea mare, se întorcea acasă şi lua dejunul, uneori singur, alteori cu generalul Drouot şi cu generalul. Bertrand. Prefera mâncărurile simple: lintea, fasolea albă, fasolea verde, care-i plăcea foarte mult, dar pe care se temea s-o mănânce din cauza aţelor, căci,

spunea el, avea impresia că sunt fire de păr, şi numai gândul la aceasta îi întorcea stomacul pe dos…”

Părea să aprecieze vinurile de pe insulă şi boteză vinul roşu *Cote de Rio*, iar pe cel alb *Monte-Jiove*. „Aceste denumiri pompoase nu le făceau mai bune”, ne spune financiarul Peyrousse…

Simulacrul de etichetă care domneşte la Mulini reprezintă şi el semnul caracteristic al decăderii titanului. Totul este o pastişă a reşedinţelor imperiale. Duminica are loc deşteptarea „ca la Tuilerii”. Vizitatorul nu poate fi primit „decât după ce este introdus de mareşalul palatului sau de unul dintre şambelani1. Aceştia din urmă, în număr de patru, îmbrăcaţi în purpură şi fireturi argintii, au fost recrutaţi la faţa locului: primarii din Porto-Ferrajo şi Porto-Longone – Tradiţi şi Gualandi, procurorul tribunalului – Ventini Vincent, şi ministrul domeniilor – doctorul Lapi. Căci există şi miniştri care guvernează insula! în afară de fostul subprefect, care primeşte portofoliul justiţiei, Bertrand, Droucrt şi vistiernicul Peyrousse îşi împart celelalte ministere. Cei şapte ofiţeri de ordonanţă sunt toţi din Elba, poartă uniformă verde, vestă şi pantaloni până la genunchi cu vipuşcă roşie, albine pe revere, epoleţi şi eghileţi de argint. Casei regale îi mai sunt ataşaţi doi medici, un preot şi un farmacist. Trei administratori ai palatului – francezi – conduc şaizeci şi cinci de servitori, în fruntea cărora se află cei ce i-au rămas credincioşi împăratului şi care îl vor urma la Sfânta Elena: Marchand, Saint-Dénis, Noverraz, Gentilini, Cipriani, Pierron şi Archambauld.

În grajduri se aflau: zece cai de călărie, patruzeci şi opt de cai de tracţiune şi douăzeci şi şapte de vehicule: berline, căleşti, landouri, căruţe, furgoane. Când împăratul pleacă undeva, vizitiii trebuie să poarte „pălărie rotundă cu un galon de aur, frac verde cu nasturi aurii, vestă roşie galonată”. Opt călăreţi care sunau din corn precedau trăsura, încadrată de ofiţeri şi urmată de escortă. Napoleon pretinde, de asemenea, „ca în fiecare zi în urma trăsurii sale să vină câte „cinci oameni călare cu

carabinele şi pistoalele încărcate.

Căci împăratul dispune şi de trupe. Sosirea „bombănitorilor** de la Fontainebleau i-a pricinuit o mare bucurie.

— Acum, din moment ce sunteţi aici – le-a spus el –, am uitat totul!…

Celor şase sute şapte oameni din gardă, comandaţi de Cambronne – exclamaţia lui nu-l făcuse încă celebru –, li se vor adăuga patruzeci şi trei de tunari, o sută opt soldaţi din cavaleria uşoară şi lăncieri polonezi, un batalion modest de patru sute de oameni înrolaţi în Elba şi în Corsica şi, în fine, vreo zece subofiţeri din jandarmeria de elită. În total, o mie două sute sau o mie trei sute de oameni. „Marina” se compune, în afară de două sau trei mici vase de război, ca „Albina” sau „Musca”, având câte un echipaj de opt oameni, dintr-un bastiment, „Steaua”, având şaisprezece oameni la bord. Napoleon a primit de la Ludovic al XVIII-lea şi o navă adevărată. Tratatul de la Fontainebleau prevedea o corvetă, dar regele s-a mărginit să-i trimită bricul „Inconstant”, prevăzut cu zece tunuri şi cu un echipaj comandat de locotenentul Taillade, numărând şaizeci şi patru de oameni.

Aşa cum ofiţerii, funcţionarii şi servitorii păstrează aparenţele unei curţi iluzorii, şi Napoleon continuă să joace rolul unui şef de stat. Cu toate că ordinele lui nu se mai adresează acum unor armate şi escadre, ci unui număr mic de oameni, simte nevoia unei asemenea activităţi. Aceasta nu-l împiedică, aşa cum spune Leon Pelissier, să construiască pe Isola Elba o pompă hidraulică asemănătoare cu cea de la Marly, dar în cazul de faţă era suficient un sacagiu. Ordinele acestui om care a condus lumea sunt reduse la preocupările unei gospodine.

Dispoziţii către servitorii săi:

1. *iunie*: „În timpul căldurilor mari, vizitiii vor purta vestă şi pantaloni de nanchin.

14 iulie: „Sunt de acord să li se reţină din salariu acelora din personalul casei care se internează în spital pentru boli venerice.

2. *iulie*: „Lenjeria mea este într-o stare de plâns”.

Articol I. *octombrie*: „Scoateţi epoletul de pe umărul elveţianului din gardă. Este rupt”.

Către „armata” sa:

3. *iunie*: „Fiecărui om din gardă i se va distribui gratuit, din depozit, o uncie de orez pe zi ca măsură preventivă împotriva bolilor de stomac în timpul căldurilor.

9 august: „Am dat deja ordin să se trimită în insula Pianosa un grenadier din gardă; în afară de acesta, mai trimiteţi acolo şi pe grenadierii Renaud, André, Badano, Carpentier, precum şi pe lăncierul Sobolowski, în total şase oameni”.

Aproape în fiecare zi emite ordine cu scopul de a echilibra anemicul său buget, atâta vreme cât Ludovic al XVIII-lea nu-i va fi vărsat renta anuală de două milioane, prevăzută în tratatul de la Paris.

22 *iunie*; „Micului cal corsican nu 1 se va mai da decât o jumătate de raţie”.

28 octombrie: „Cheltuielile pentru – farmacie trebuie plătite din bugetul de război…”

9 decembrie: „Pentru oile care pasc în insula Pianosa va trebui să se plătească pentru trei luni câte un paoli pe cap de oaie”.

Mai sunt apoi ordinele privind lucrările efectuate la reşedinţa împăratului.

Iulie: „Efectuaţi o probă pentru a constata ce cantitate de cărămizi şi var poate fi transportată într-o căruţă trasă de un catâr”.

Iulie: „Se vor da ca supliment, scăzându-se din cheltuielile prevăzute pentru construcţia de la Saint-Martin, şase kilograme şi jumătate de ovăz cailor folosiţi la transportul materialelor… Ar trebui să fie pregătite dinainte galeriile pentru perdele”.

20 *august*: „Se va construi în jurul casei de la Corsi un gard care să nu permită păsărilor de curte să pătrundă în vie…”

11 septembrie: „Caii care sunt aici (la Longone) n-au nici jgheaburi pentru hrană, nici iesle pentru fân”.

15 octombrie: Către mareşalul palatului, Bertrand: „Mustraţi-l pe grădinar pentru faptul că a folosit trei lucrători timp de o lună pentru o palmă de pământ”.

6 noiembrie: Către mareşalul palatului Bertrand:

„Pentru a acoperi taluzul cu gazon şi pentru diferite transporturi, treizeci de franci; pentru întreţinerea gazonului, cinci franci; pentru scoaterea arbuştilor, şase franci”.

El se consacră, totodată, şi unei activităţi mai importante: transformarea insulei. În vreo zece luni şi ceva, înfăţişarea Elbei s-a schimbat radical, astfel încât amprenta imperială se păstrează şi astăzi: drumuri, poduri, irigaţii, igienă, modul de întreţinere a drumurilor, punerea în valoare a unor culturi slabe, cărora el le adaugă pe cele de măsline şi de mure. Aici, totul este opera sa. Tot timpul străbate domeniul său în lung şi în lat. Colonelul Campbell îl vede într-o zi plimbându-se pe jos, pe un soare arzător, de la cinci dimineaţa până la trei după-amiază, apoi, după ce-şi inspectează „flota”, face trei ore de călărie „ca să-i treacă oboseala”, explică el englezului înmărmurit.

S-a spus, pe drept cuvânt, că această agitaţie continuă a regişorului ascundea o intensă activitate secretă. Oare Napoleon şi-a pregătit chiar de la sosire evadarea şi reîntoarcerea sa? Cu toate că zborul „Vulturului” în martie 1815 nu s-ar fi putut produce fără unele complicităţi, fără unele promisiuni şi chiar fără unele compromisuri, se pare, totuşi, că nu a existat un complot propriu-zis. Dacă Ludovic al XVIII-lea i-ar fi plătit pensia prevăzută în tratat, dacă Maria-Luiza ar fi venit, cu fiul de mină, să trăiască alături de proscris, Napoleon şi-ar fi acceptat poate exilul…

Împăratul ţine să fie bine informat în legătură cu evenimentele care aveau loc. Pentru aceasta, el foloseşte un număr de spioni egal, dacă nu mai mare, cu cel angajat de aliaţi pentru supravegherea fostului lor învingător. Nu numai că „flota” lui se duce sub orice fel de pretext la Livorno sau la Genova, dar, după Guy Godlewsky, rămâi uimit când cercetezi socotelile vistieriei imperiale. În timp

ce la Porto-Ferrajo împăratul face economii meschine: controlează spălatul rufelor, iluminatul bucătăriilor, închiriază păşunile de pe insula vecină Pianosa, vinde fier vechi, îşi ţine chiar flămânzi caii, tot el notează:

Bonuri ale împăratului

23 iunie:

Bon al maiestăţii-sale	plătit domnului Lapi…	56.000
30 septembrie:	plătit la purtător…	61.000
10 octombrie:	la ordinul domnului Pisani…	3.000
15 octombrie:	la ordinul domnului Lapi…	4.000
9 noiembrie:	la ordinul domnului Marchand	6.000
23 noiembrie:	la ordinul domnului Rathery	6.000
		136.000

O sută treizeci şi şase de mii de franci, adică vreo cincizeci de milioane de franci vechi. N-a vărsat oare Napoleon aceste sume considerabile pentru recompensarea unor servicii excepţionale?… mai ales misteriosului „purtător” şi şambelanului Lapi, „sufletul clicii”, ne spune Pons, care nu-l iubea de loc.

Întrucât această activitate trebuia să rămână secretă pentru contemporani, nu e de mirare că rămâne învăluită în mister şi pentru posteritate, fiecare fiind liber să creadă ce vrea despre cei şaizeci şi unu de mii de franci „plătiţi la purtător41.

Napoleon mai avea o sursă de venituri: punga mamei sale, care a venit alături de fiul ei înarmată cu un paşaport pe numele: „Doamna văduvă Bonaparte44. Ea plânge în braţele lui Napoleon când debarcă la Porto-Ferrajo. Napoleon o instalează la doi paşi de Mulini, într-o casă modestă de pe via Ferrandini, o străduţă în pantă – aşa

cum sunt aproape toate străzile din Porto-Ferrajo –, pavată cu granit roz: *casa* şambelanului Ventini. S-au făcut lucrări de restaurare. În salon – care mai există încă –, zugrăvelile înfăţişează un cort susţinut de steaguri. Napoleon ştia că mama lui e foarte bogată. Toată viaţa pusese bani deoparte. Întrucât instalarea ei adusese după sine o creştere a cheltuielilor, împăratul îi dădu mareşalului palatului următorul ordin:

„Constat cu părere de rău că se mai lucrează încă la casa Ventini, ceea ce este cu atât mai neplăcut cu cât casa nu-mi aparţine. Este firesc ca nota privind cheltuielile prevăzute de doamna mama mea să-i fie prezentată ei la plată; este singurul mijloc de a o face să nu mai comande nimic44.

Aşa se şi procedă.

Către sfârşitul zilei, *la Madre* vine să-şi petreacă seara cu fiul ei şi să joace cu el vist. Napoleon, după obiceiul lui, trişează, iar Letiţia protestează:

— Doamnă – îi răspunde el râzând –, dumneavoastră vă puteţi permite să pierdeţi, eu însă sunt sărac şi trebuie să câştig.

Venirea Paulinei pe „insula Odihnei44 îi va permite să se lanseze în noi cheltuieli, deosebit de utile. El era la Rio Marina, la Pons – sau, mai bine zis, acasă, deoarece pusese mâna fără nicio jenă pe casa de la ţară a directorului minelor –, când cineva veni să-i anunţe sosirea fregatei napolitane „Letiţia44. Scumpa lui Pauline era pe punte, în drum spre Neapole. Napoleon sare pe cal, mergând să-şi întâmpine sora. Pauline nu rămâne la Porto-Ferrajo decât două sau trei nopţi – urmează să revină la 1 noiembrie ca să se instaleze definitiv pe insulă –, dar o indispune profund lipsa de confort de la Mulini şi căldura insuportabilă care domneşte acolo. Ar trebui ca împăratul să a: bă posibilitatea de a părăsi oraşul în cursul lunilor de vară! În timpul plimbărilor sale, Napoleon remarcase câteva căsuţe care aveau o poziţie frumoasă pe coasta unui deal, în mijlocul unor vii, în valea îngustă de la San Martino, la o leghe şi jumătate de Porto-Ferrajo. De acolo

se deschidea o admirabilă privelişte spre port, spre oraş şi spre fortăreaţa Volterraio. Din nefericire, proprietarul – un locotenent din Regimentul 35 de linie, pe nume Manganaro – cerea o sută optzeci de mii de franci ca să-i cedeze proprietatea. Pauline, lăsându-se înduioşată, îşi deschise atunci caseta de bijuterii, şi Napoleon putu astfel să cumpere domeniul de la San Martino.

Cele două căsuţe care înconjură locuinţa principală sunt transformate, din ordinul împăratului, în sală de biliard, camere pentru găzduirea ofiţerilor, a servitorilor şi a unui detaşament al gărzii. Va trebui să fie amenajat şi un grajd care să adăpostească opt cai.

Sub al doilea imperiu, prinţul Demidoff, fostul soţ al prinţesei Matilda – fiica lui Jérôme –, împins de admiraţia pe care i-o purta fostului său unchi prin alianţă, a construit mai jos de casa împăratului, dând impresia că o susţine cu acoperişul lui în formă de terasă, un muzeu oribil cu o faţadă de aproape şaptezeci de metri, care suprima astfel cea mai mare parte din grădina lui Napoleon. Totuşi, casa de vară a exilatului – zugrăvită în roşu şi galben, cu obloanele maronii – există şi astăzi. Spre deosebire de Mulini, ea nu degajă niciun fel de tristeţe. Împăratul avea acolo la primul etaj – la parter partea dinspre munte – un apartament foarte drăguţ de trei camere: anticameră, cameră de lucru şi dormitor. În acesta din urmă sunt zugrăveli în albastru şi roz reprezentând într-o manieră care dă iluzia naturalului – ca de obicei – nişte draperii garnisite cu frunze de viţă şi cu buchete de flori. Plafonul este decorat cu albine şi cu medalii ale Legiunii de onoare. În birou, un chepeng permite coborârea spre camera de baie, situată la parter, în partea dinspre grădină. Deasupra căzii, Napoleon a cerut să fie pictat un nud de femeie tânără, care dă impresia că a scăpat dintr-un bordel din Pompei. Se pare că ea reprezintă adevărul privindu-se într-o oglindă.

Işâici aici nu s-a renunţat la lux. În marele salon pardosit ou. marmură, o frescă, făcută, evident, tot în stilul celorlalte care dau iluzia naturalului, opera domnului

Ravelli, evocă destul de mediocru Nilul, deşertul, cămilele, coloanele din Teba şi hieroglifele. În mijlocul salonului, la cererea lui Napoleon, a fost amenajat un „bazin octogonal cu o mică fântână arteziană, cum se obişnuieşte la egipteni”. Plafonul sălii de consiliu imită cerul. Doi porumbei ţinând fiecare în cioc capătul unei p-anglici „al cărei nod se strânge pe măsură ce ei se îndepărtează” reprezintă simbolic pe Napoleon şi Maria-Luiza, despărţiţi de împrejurări…

Josefina, revenită la Malmaison, mai perspicace pe atunci decât Napoleon, simţea oare că cea care o înlocuise în patul conjugal nu se va duce niciodată pe insula Elba? Trebuie cel puţin s-o presupunem când citim scrisoarea pe care a adresat-o, pare-se, fostului ei soţ: „Dacă aflu că, în ciuda tuturor aparenţelor, sunt singura care ar vrea să-şi facă datoria, nimic nu mă va reţine şi voi veni în singurul loc unde ar putea exista fericirea pentru mine de acum înainte, deoarece aş putea să vă aduc mângâiere în starea de izolare şi nefericire în care vă aflaţi. E de ajuns un cuvânt şi am să vin”. Dar oare această scrisoare e autentică? În mai 1814, „trădarea” Mariei-Luiza, la care par să facă aluzie aceste rânduri, uitarea „datoriei” erau încă departe de gândul molatecii arhiducese – o ştim din corespondenţa ei. După câteva săptămâni petrecute lângă tatăl său, ea avusese, într-adevăr, intenţia să plece pe insula Elba: „Sunt mulţumită că te simţi bine acolo şi că te gândeşti să construieşti o casă frumoasă la ţară – îi scria ea.

— Te rog să-mi rezervi o mică locuinţă, căci, ştii bine, intenţionez să vin să te văd de îndată ce voi putea şi mă rog ca aceasta să se întâmple cât mai repede”. Şi Napoleon pregăti „mica locuinţă” cerută şi destinată soţiei sale. În acel mai 1814 nu avea încă nimic să-i reproşeze.

Dimpotrivă – aceasta o ştim dintr-o notă marginală scrisă de mâna lui Marchand –, împăratul s-a supărat când a auzit că Josefina îl primise pe ţar la Malmaison. Neştiind pe atunci cât de mult insistase Alexandru să fie admis de fosta împărătească, uitând că el însuşi îi primise altă dată la

masa să pe Suveranii pe care-i învinsese, găsea că ar fi fost mai potrivit ca eq „să împartă cu el vitregia sorţii”.

Aceasta nu l-a împiedicat să fie foarte îndurerat când într-o dimineaţă de iunie a aflat de moartea „inegalabilei Josefina”. S-a închis în camera sa şi n-a vrut să-l vadă pe Bertrand decât câteva clipe. A fost auzit murmurând:

— Ah, acum este tare fericită!

Şi mângâie lanţul de ceas împletit din părul scumpei lui creole…

24

„CÂT DE MICĂ ESTE INSULA MEA!”

ÎN SITUAŢIA ÎN CARE MA AFLU NU GĂSESC NOBLEŢE DECÂT LA OAMENII DE JOS, PE CARE I-AM NESOCOTIT, ŞI JOSNICIE LA CEI PE CARE EU I-AM ÎNNOBILAT.

Napoleon

La 25 august, Napoleon o instalează pe mama sa pentru câteva zile într-una din locuinţele sale ocazionale: modesta căsuţă situată la ieşirea din orăşelul Marciana-Alta, aparţinând domnului Cerbona Vădi, ajutor de primar. Azi se află în acel loc un birt nenorocit, ale cărui ferestre oferă o frumoasă privelişte asupra orăşelului Marciana Marina şi a golfului Procchio. Mergând într-acolo la 21 august cu scopul de a ajunge înaintea doamnei Letiţia, Napoleon s-a oprit la ieşirea din satul Poggio – la jumătatea drumului între portul Marciana şi orăşelul Marciana-Alta. Aici, într-o cută a terenului, curge un izvor cu apă gazoasă. A băut un pahar de apă şi apoi s-a simţit atât de bine, încât a cerut să fie umplute mai multe butoaie pentru diferitele lui „palate” h

Plecarea lui şi invitaţia făcută mamei sale de a se întâlni ascund un adevărat mic complot: împăratul caută

1 Începând din 1814, toată insula Elba bea *Aqua minerale antiurica Fonte Napoleone*.

un loc discret unde să poată tăinui apropiata sa întâlnire cu Maria Walewska. „Soţia sa poloneză14 se pregăteşte, într-adevăr, să plece din Florenţa la Neapole

pentru a-l ruga pe Murat să vegheze asupra moştenirii fiului ei. De acolo, dacă împăratul doreşte, ar putea să se îmbarce în direcţia insulei Elba. Colonelul Lacziński – fratele Mariei –, trimis ca ambasador ia Porto-Ferrajo, se întoarce curând cu răspunsul împăratului:

„Maria, am primit scrisoarea dv. şi am vorbit cu fratele dv. Mergeţi la Neapole pentru a vă aranja treburile; la ducere sau la întoarcere am să vă revăd cu aceeaşi afecţiune pe care mi-aţi inspirat-o întotdeauna. M-ar bucura foarte mult să-l pot îmbrăţişa pe micuţul despre care mi se spun atâtea lucruri bune. Adio, Maria, mii de gânduri drăgăstoase. Napoleon44.

Contesa Walewska este prevenită că „va trebui să se înconjure de toată discreţia posibilă ca să debarce pe Isola Elba. Trebuia evitat cu grijă ca zvonul escapadei doamnei Walewska să nu ajungă cumva la urechile împărătesei Maria-Luiza! Nu se aştepta oare de la o zi la alta sosirea în insula Elba a soţiei legitime şi a regelui Romei? Iată de ce plecase împăratul la Mareiana-Alta. Va avea aici bucuria ca în lipsa micului rege să-l îmbrăţişeze pe tânărul Alexandru?

Casă, situată chiar la marginea satului, pe drumul spre Zanca, nu i se păru suficient de ascunsă privirilor. Acesta e şi motivul pentru care e văzut – tot la 21 august – părăsind Marciana, mergând pe via del Fosso, apoi prin actuala Piaţă Vittoria şi urcând pe jos sau pe spatele catârului – nu se ştie exact – scările pavate, mai curând nişte pietroaie greu de urcat, care, în patruzeci de minute, permit să se ajungă la cel mai vechi loc de pelerinaj din insulă: Madona del Monte, la şase sute douăzeci şi şapte de metri altitudine. În ziua aceea nu era îmbrăcat în faimoasa lui uniformă, ci în costumul de guard naţional elban – haină albastră şi revere albe.

În stânga lui, în timp ce urcă pieptiş povârnişul arid al muntelui Giove – muntele Jupiter –, vede nişte castani şi nişte mici salcâmi, care foarte curând lasă locul unor pini piperniciţi şi unor arbuşti de fistic. În dreapta lui, viile coboară spre mare, ţărmul fiind la o jumătate de leghe în

linie dreaptă. Paisprezece altare se întind de-a lungul acestui drum de procesiuni religioase. Curând nu se mai vede nici măcar un arbust: numai spini şi tufe de rozmarin, de cimbru şi de mentă, care îşi fac loc printre pietrele acoperite de licheni.

În urma împăratului vin câţiva oameni: cei doi valeţi, Marchand – devotamentul personificat – şi pseudomamelucul Ali, care în realitate se numeşte Saint-Dénis şi s-a născut la Versailles. Obosit şi din cauza arşiţei, în uniforma lui albastră ea cerul cu eghileţi de argint, vine ofiţerul de ordonanţă Bernotti, angajat în insula Elba, şi apoi căpitanul Paoli, un corsican care comandă jandarmeria de pe insulă. El se simte încă stângaci în rolul său, atât de nou pentru el, de curtean.

— Cât e ceasul, Paoli? – l-a întrebat împăratul.

El răspunse:

— Ora care-i convine mai bine maiestăţii-voastre.

Se mai afla acolo căpitanul Mellini, originar din Elba, care înainte de a veni alături de cel exilat păzise piramida ridicată la Marengo.

Ce decădere pentru împărat! înconjurat de nişte Paoli, Bernotti, Mellini în loc de alde Talleyrand, Caulaincourt sau Ségur…!

El s-a îngrăşat foarte mult şi, dacă în ziua aceea a urcat drumul pe jos, suişul pe lespezile stâncoase, întretăiate de trepte din ce în ce mai înalte pe măsură ce se apropiau de vârf, trebuie să i se fi părut crunt. În sfârşit, la jumătatea pantei, iată şi schitul, dominând o pădurice de castani, ale căror fructe în acest sfârşit de august, de culoare verde-gălbuie, sunt gata să plesnească.

Un zid în faţa căruia se află o cruce de fier înconjură patru castani mari şi bătrâni, cu trunchiurile noduroase, ale căror frunze dese îi fac umbră bisericuţei. Vârful campanilei este crenelat, în acea formă palmată, atât de des întâlnită în Italia, care le permitea arcaşilor să tragă rămânând totuşi adăpostiţi. De cealaltă parte, în faţa intrării în sanctuar, în semicerc, un zid împodobit cu coloane dorice serveşte drept cadru pentru trei măşti din

care ţâşneşte o apă limpede şi curată. La dreapta, despărţită de capelă printr-un drum, se afla *Romttorio*, o casă joasă, foarte lungă, care mai există şi azi. Parterul, dată fiind denivelarea terenului, devine în partea dinspre prăpastie un prim etaj. Aici, în cele cinci cămăruţe prăpădite, servind drept chilii călugărilor, o va primi împăratul pe Maria.

Pentru ca totul să fie pregătit, el trimise următorul ordin mareşalului palatului, care rămăsese la Porto-Ferrajo: „Mi-am adus cele trei paturi de fier. Vreau ca unul din ele să fie coborât la Marciana pentru doamna mama mea. Va fi bine instalată în casa ajutorului de primar. Va avea o cameră pentru dânsa şi trei pentru personal. Mobilele mari de care are nevoie există în casa aceea. Am să dispun să se aducă un scrin. Cred că sunt destule vase de bucătărie, luminări şi lămpi. Trimiteţi trei perdele pentru camera ei; galerii sunt. Trimiteţi-ne luminări mari, lopeţi şi cleşti. Cred că pe drept cuvânt se spune că seara trebuie făcut focul”.

Două paturi rămâneau la schit... Unul pentru el, celălalt pentru Maria. Dar, aşteptând-o pe scumpa lui poloneză, el îi scrie la 28 august Mariei-Luiza: „Mă aflu aici într-o sihăstrie, în mijlocul unei păduri de castani, la o mie şase sute de metri deasupra mării, având o perspectivă asupra întregii Mediterane. E foarte plăcut aici. Sunt sănătos, o parte din zi mă ocup cu vânătoarea”.

El îşi mai petrece timpul şi visând, aşezat pe o stâncă – *Affaciatoio* – care, la cinci minute de schit, stă povârnită deasupra mării. De acolo se vede o parte a regatului său, „Insula Odihnei”, cum a numit-o el sosind acolo, o insulă care atunci i se păruse mare, aşa cum pare şi azi celor care-i fac înconjurul. Sunt atâtea golfuleţe, capuri, vârfuri, insuliţe – o sută patruzeci şi şapte de kilometri de coastă –, încât Elba te induce la început în eroare. Mai târziu însă înţelegi exclamaţia împăratului:

— Cât de mică este insula mea!

După Tuilerii să locuieşti la Mulini în Porto-Ferrajo! După Fontainebleau, Rambouillet şi Trianon să ajungi în

casa ţărănească de la San Martino, iar acum la *Romuorio* de la Madona del Monte!

Dar de la înălţimea acelei stânci, el nu priveşte la insula aceasta de la picioarele lui, devenită închisoare pentru el. Ceea ce contemplă el ore îndelungate sunt malurile şi munţii Corsicii. Această Corsică unde s-a născut, această Corsică pe care a părăsit-o definitiv pe când era încă un mic „căpitan instruit", în ajunul asediului Toulonului, ca să cucerească lumea! Bonaparţii erau pe atunci hărţuiţi de paolişti. Familia sa, fugară, l-a însoţit. Surorile sale, instalate la La Valette, aveau să-şi spele singure rufele la fântâna publică a orăşelului, în timp ce *Napoleone*, prezentându-se târziu la corpul lui de armată, era pe atunci considerat emigrant sau dezertor.

Sunt douăzeci şi doi de ani de atunci!

Toată epopeea n-a durat decât douăzeci şi doi de ani! în douăzeci şi doi de ani a devenit cel mai mare comandant de oşti al tuturor timpurilor, a construit o Franţă de o sută treizeci de departamente, fiind la el acasă de la Brest până la Varşovia şi de la Hamburg până-n vârful cizmei italice, a fost încoronat de papă, a determinat structura Franţei şi Europei, legile şi codul lor, a creat regate, a întemeiat state!...

În douăzeci şi doi de ani!

Şi acum n-o putea primi decât pe ascuns pe femeia pentru care nu mai nutrea decât sentimente de afectuoasă tandreţe.

Joi 1 septembrie, de pe terasa casei din Cerbona Vădi, zăreşte vasul cu pânze care o aduce pe Maria, pe fratele ei, pe sora ei şi pe micul Alexandru. Bricul aruncă ancora la orele nouă seara în faţa cătunului San Giovanni, în fundul golfului, chiar în faţa Porto-Ferrajo-ului, ale cărui lumini scânteiază în noapte. Mareşalul palatului, Bertrand, şi căpitanul Bernotti sunt de faţă, cu o trăsură trasă de patru cai. Se pleacă foarte repede. Deodată, aproape de Marciana-Marina, echipajul se opreşte. Trei călăreţi aşteaptă cu torţe aprinse;

— Împăratul!

Regele insulei Elba sărută mâinile Mariei, îl îmbrăţişează pe Alexandru şi apoi pornesc cu toţii mai departe. De la Marciana-Alta, fără a se opri la mama regelui, continuă urcuşul pe jos. Micul Alexandru este dus în braţe când de Napoleon, când de unul dintre ofiţeri şi se face ora unu noaptea până ajung la schit. Acolo li se serveşte cina, în timpul căreia micul Alexandru este auzit spunând:

— Lasă-mă să mănânc, papa împăratule!

Maria îi reproşează iubitului ei că a uitat-o în anticamera de la Fontainebleau…

— Aveam atâtea aici, se scuză el, trecându-şi mâna peste frunte.

Două chilii au fost amenajate în schit pentru Maria şi sora ei. Napoleon le lasă lor aceste două cămăruţe şi-şi va petrece noaptea într-un cort ridicat mai jos de *Romitorio*, sub castani. Abia se retrăsese acolo, când pe la orele două şi jumătate noaptea se aude un tunet puternic. Napoleon se scoală numaidecât şi se duce în halat la Maria. Ştia oare că frumoasa lui poloneză se teme de furtună? Voia el s-o liniştească?

Dimineaţa, Maria admiră frumosul peisaj, pădurea de castani şi panta stâncoasă care coboară spre mare, precum şi orizontul ce se întinde de la insula Capraja până la continent. S-ar putea chiar ca Napoleon s-o fi dus şi mai sus de schit, spre vârful muntelui Giove, de unde se vedea aproape tot regatul său. În largul mării se conturează la orizont insula Pianosa – numită pe drept cuvânt insula plată –, situată la treisprezece kilometri şi pe care el o ocupase, cu toate că tratatul de la Fontainebleau nu-l autoriza s-o facă. Această încălcare a tratatului a produs tot atâta agitaţie în cancelariile diplomatice ca şi ocuparea, altă dată, a unui regat oarecare de către „Căpcăunul corsican” …1

Între timp, la Porto-Ferrajo s-a răspândit, totuşi, cu iuţeală ştirea sosirii la împărat a unei doamne blonde însoţite de un băieţel tot atât de blond, şi nimeni nu se mai îndoia că împărăteasa a venit, în sfârşit, la soţul ei, pe

insula Elba! Doctorul împăratului – medicul Foureau de Beauregard – îşi pune cel mai frumos costum al său, încalecă şi pleacă în galop la Marciana-Alta. Apoi urcă până la Madona del Monte. Prima persoană pe care o întâlneşte sub castani este chiar Napoleon, aşezat pe un scaun în faţa cortului său şi ţinându-l pe genunchi pe micul Alexandru, cu care se pare că are o convorbire foarte însufleţită.

— Ei bine, Foureau – exclamă împăratul zărindu-l pe medicul ce venea spre el –, cum – îl găseşti?

— Dar, sire, găsesc că regele a crescut foarte mult!

Desigur că, aşa cum va observa şi valetul împăratului, cei doi fraţi vitregi semănau; amândoi aveau fruntea împăratului şi capul puţin cam mare faţă de corp…

Napoleon izbucneşte în râs:

1 Pianosa este azi colonia penitenciară agricolă a Republicii Italiene.

— Ce-ai să faci când ai să fii mare? – i! întrebă el pe copil.

— Am să fac război ca şi Napoleon.

— ÎI iubeşti deci pe împărat?

— Da…

— Şi de ce-l iubeşti?

— Pentru că e tăticul meu şi mămica mi-a spus să-i iubesc.

Foureau ascultă înduioşat.

— Nu spuneţi nimănui de împărătească şi de copil – îi recomandă Napoleon la despărţire de data aceasta ei nu vor merge la Porto-Ferrajo, nu sunt decât în trecere şi vor reveni mai târziu.

Confuzia săvârşită de medic îl face pe Napoleon să înţeleagă că această poveste nu va putea fi crezută multă vreme. Foureau ghicise, de altfel, adevărul. Maria-Luiza, care este acum în Franţa, la cura de ape de la Aix, ar putea afla de prezenţa lângă Napoleon a Mariei şi a micului bastard şi să se folosească imediat de acest pretext pentru a nu mai veni la el. De aceea, în cursul unei plimbări, el îi oere „soţiei sale poloneze11 să părăsească insula. Maria

acceptă. Ea va pleca a doua zi seara, sâmbătă 3 septembrie. Uşurat, împăratul invită la dejun câţiva ofiţeri polonezi aflaţi în fruntea micului grup de călăreţi din cavaleria uşoară şi de lăncieri veniţi să-l întâlnească pe proscris. Masa este servită în cort. Unul dintre oaspeţi a adus un flaut şi cântă o mazurcă. În umbra copacilor, Napoleon o cuprinde în braţe pe Maria, ai cărei umeri erau acoperiţi cu o eşarfă de hermină, şi dansează cu ea… Toate supărările sunt date uitării. Seara, el cere ca micul Alexandru să ia loc la masă.

— E prea zburdalnic, spune Maria.

— N-are importanţă – răspunde împăratul – şi eu am fost un drac de copil şi foarte voluntar. 11 băteam pe Joseph, şi pe deasupra îl mai şi puneam să-mi facă lecţiile. Dacă eram pedepsit să mănânc numai pâine uscată, mă duceam s-o schimb pe pâinea de castane a păstorilor noştri sau mă duceam la doica mea, care-mi dădea să mănânc nişte mici caracatiţe care-mi plăceau foarte mult!

— Cred, sire – spuse Maria –, că, dacă vi s-ar oferi acum câteva caracatiţe, le-aţi găsi mai puţin bune.

— Ba de loc, le-aş mânca cu plăcere.

Copilul deveni însă repede insuportabil.

— Nu ţi-e frică de bici? – îl întreabă Napoleon.

— Ei bine, te sfătuiesc să te temi de el, căci eu nu l-am simţit decât o dată şi mi-am adus întotdeauna aminte de el.

Îi povesteşte atunci fiului său întâmplarea cu memorabila bătaie pe care i-a dat-o doamna Letiţia micului Napoleon la Ajaccio pentru că-şi bătuse joc de bunica sa, doamna Fesch, imitând-o cum şchiopăta.

— Ei, ce zici tu de asta?

— Dar eu nu-mi bat joc de mama, răspunde copilul.

Împăratul îl îmbrăţişează spunând:

— Iată un răspuns bun!

Când se lasă seara, ei se plimbă din nou printre flori, care formează un covor multicolor pe sub castanii înalţi. Câte schimbări faţă de timpurile de la Finckenstein şi Schönbrunn! Ce diferenţă faţă de fastul de la Tuilerii! Au

evocat oare cei doi amanţi gloria trecută, soarta Poloniei sau speranţele de viitor? Chiar şi sentimentele li se schimbaseră, dragostea lor de altă dată nu mai era decât o duioasă legătură între doi vechi prieteni…

A doua zi seara, Napoleon o însoţeşte pe doamna Walewska până la Marciana-Alta. Soseşte clipa despărţirii. Maria se oferă să-i lase bijuteriile:

— Aveţi nevoie de bani.

Napoleon refuză… După un ultim rămas bun, contesa coboară spre Poggio şi Marciana-Marina, unde îşi aruncase bricul ancora. împăratul o priveşte îndepărtându-se cu inima sfâşiată de o imensă tristeţe. Nori grei cu reflexe plumburii acoperă cerul, bate vântul, deasupra insulei apasă o căldură grea şi înăbuşitoare. Deodată începe furtuna, însoţită de o ploaie torenţială. Napoleon trimite imediat un ofiţer după Maria; el interzice îmbarcarea. Dar Bernotti, care o însoţise pe contesă, văzând cât de agitată e marea, dăduse deja ordin bricului să se refugieze în cealaltă parte a insulei, în golful mai adăpostit de la Porto-Longone. Cum află de această schimbare de itinerariu, Napoleon sare pe cal şi, în ciuda ploii, galopează spre Porto-Longone. Merge de-a lungul mării, străbate Procchio, urcă muntele care domină plaja de la Biodola, coboară spre Bivio Boni şi trece pe lângă locul unde contesa Walewska debarcase cu două zile mai înainte. După o cavalcadă de necrezut, de treizeci şi patru de kilometri, ajunge, ud leoarcă, în micul port la ivirea zorilor, ca să afle că Maria, supunându-se voinţei sale, a părăsit insula. Cu tot pericolul, bricul, în timp ce valurile mari năvăleau pe punte, a reuşit să ajungă în larg.

În aşteptarea ştirilor, Napoleon rămâne la Porto-Longone, unde s-a îmbarcat doamna Walewska. El se va instala la devotatul colonel Germanowski – tot polonez., şi guvernator al fortăreţei San Giacomo, care fusese construită de Filip al III-lea al Spaniei după modelul citadelei de la Anvers. Azi se află acolo un penitenciar. Nu poţi vizita cele şase odăiţe unde obişnuia să stea Napoleon uneori fără să te gândeşti că, referindu-se la această

locuinţă, el dictase într-o zi, cu toată seriozitatea, următorul ordin extravagant: „Intenţia mea este de a-l numi pe primarul din Porto-Longone comandant al palatului meu din acest oraş. El va îndeplini funcţiile de comandant, portar, conservator al mobilierului şi supraveghetor al grădinilor”.

Napoleon îşi va regăsi liniştea după o săptămână, când va afla că Maria şi fiul său au ajuns cu bine pe continent.

*

* * *

Toate aceste aranjamente, toate aceste măsuri de prevedere pentru a se tăinui vizita doamnei Walewska au fost complet inutile, deoarece chiar în seara când Maria sosea la Madona del Monte Maria-Luiza şi-a dat „cuvântul de onoare” tatălui ei că nu-l va mai întâlni pe soţul ei!

El însă era convins că o să vină. Faptul că s-a îngrijit de ornarea plafonului din sala de consiliu de la San Martine constituie o dovadă în acest sens. Totuşi, înainte de a pleca pe insula Elba, Napoleon nu prea voia ca soţia să-i împărtăşească nenorocirea.

— Nu insistaţi ca ea să vină după mine – îi spusese el lui Caulaincourt. Mi-ar părea mai bine s-o ştiu la Florenţa decât cu o figură tristă în insula Elba. Mi-am pierdut tronul, nu mai e cazul să-mi fac iluzii. Cezarul se poate mulţumi să trăiască ca un simplu cetăţean; s-ar putea ca pe tânăra lui soţie s-o doară faptul că nu mai e femeia cezarului! La vârsta împărătesei mai sunt necesare zorzoanele. Dacă nu-şi face ea însăşi o glorie din devotamentul pe care vrea să mi-l dovedească, e mai bine să nu se insiste.

Descoperind simplicitatea reşedinţei sale – ca să nu spunem starea ei jalnică –, Napoleon s-a simţit poate şi mai stânjenit la gândul că „soţia cezarului14 ar putea veni să se instaleze la Mulini. De aceea s-a mărginit să-i scrie: „Am ajuns în insula Elba, care e foarte frumoasă. Locuinţele sunt modeste; în câteva săptămâni am să le aranjez. N-am ştiri de la tine şi asta mă mâhneşte zi de zi. Sunt sănătos.

Adio, prietena mea, eşti departe de mine, dar gândul îmi este la tine, Luiza mea. Un duios sărut fiului meu”.

Odată ajunsă la Viena, Maria-Luiza intenţionează, totuşi, să se ducă la împărat în acea „Insulă a Odihnei44: „Mă consolez cu ideea că te gândeşti uneori la mine – îi scrie ea –, dar n-ar trebui oare să doresc să mă poţi uita? În acest caz n-ai mai fi neliniştit, în timp ce eu, care te iubesc mai – mult ca oricând, petrec zile întregi torturată de ideea de a nu te mai vedea…”

Cu toate acestea, când Maria-Luiza îşi declară intenţia de a face o cură de ape la Aix-les-Bains, „la Ludovic al XVIII-lea44, Napoleon se supără şi se revoltă: „Părerea mea este că ar trebui să vii cât mai curând posibil în Toscana, unde se găsesc ape la fel de bune şi cu aceeaşi compoziţie ca cele de la Aix din Savoia. Aceasta va prezenta toate avantajele. Voi primi mai des veşti de la tine, vei fi mai aproape de Parma. îl vei putea lua pe fiul tău cu tine şi nu vei mai face nimănui griji…”

Dar Napoleon tot nu-i cere soţiei sale să se îmbarce cu destinaţia Porto-Ferrajo. Astfel, fără să-şi dea seama, o va da chiar el pe mina generalului Neipperg, care trebuia s-o însoţească la cura de ape pe „ducesa de Colorno44, mai bine zis pe fosta împărătească, având din partea lui Metternich ordine precise: „Contele Neipperg va încerca, făcând uz de tot tactul necesar, s-o abată pe ducesa de Colorno de la ideea unei călătorii în insula Elba, călătorie care ar umple de amărăciune inima părintească a maiestăţii-sale, care nu doreşte decât fericirea mult iubitei sale fiice… În cel mai rău caz, dacă toate demersurile ar fi zadarnice, generalul o va urma pe ducesa de Colorno pe insula Elba”.

Neipperg procedează cu tactul cerut şi Maria-Luiza nu-şi dă seama ce scop urmăreşte cu dibăcie frumosul ofiţer. El era chior, dar banda neagră pe care o purta pe ochi îi dădea un aer de corsar care place femeilor… „Sunt foarte mulţumită de generalul Neuperg (sic), pe care tatăl meu l-a însărcinat să mă însoţească – îi scrie ea soţului său el vorbeşte cuviincios despre tine, pe placul inimii mele,

căci simt nevoia să vorbesc despre tine în timpul acestei crude despărţiri; când voi putea, în sfârşit, să te văd iar, să te sărut? O doresc atât de mult…”

Se pare că şi Napoleon doreşte acum acelaşi lucru şi că nu mai consideră sărăcia locuitorilor de la Mulini sau a celorlalte „palate” ale sale un obstacol în calea acestei revederi. Trimite la Aix pe colonelul Lacziński cu o scrisoare în care de data aceasta o roagă pe Maria-Luiza să vină la el. Fosta împărătească – e încă sinceră – pare că vrea cu adevărat să meargă la Porto-Ferrajo, dar împăratul Austriei îi ordonă să se reîntoarcă direct la Viena. „Nu cumva să te duci – îi scrie el – la Parma sau în oraşele de acolo înainte de a se termina Congresul, căci aceasta poate dăuna fiului tău, fără ca ţie să-ţi fie de un real folos. Ştii că nu-ţi vreau decât binele şi că nu-ţi scriu toate acestea din senin. Prezenţa ta în preajma noastră în timpul Congresului poate deveni mai necesară decât crezi”.

Îndemnată, de altfel, şi de Neipperg, înconjurată, cum spune ea, de „contra-poliţia austriacă, rusă şi franceză”, nefericita îi încredinţează lui Lacziński o scrisoare destinată împăratului, în care îi descrie situaţia ei de prizonieră. Este împiedicată să se îmbarce cu destinaţia insula Elba: „Cu toate acestea, te rog să ai încredere în dorinţa mea de a veni acolo, ea mă va face să înfrunt toate piedicile şi cu siguranţă, în afară de cazul când se va folosi forţa, voi fi în curând împreună cu tine, dar nu ştiu până unde au să meargă. Sunt foarte mâhnită că nu sunt încă lângă tine pe insula ta fericită; ea ar fi paradisul pentru mine; ai încredere în mine, ţi-aş fi scris cu toată sinceritatea dacă eu aş fi fost aceea care m-aş fi opus acestei plecări, mă cunoşti doar destul de bine; te rog să nu dai crezare la ceea ce ţi s-ar putea spune în legătură cu aceasta. Am să încerc să plec cât mai curând posibil şi, până atunci, nu-i dau ofiţerului tău nicio clipă de răgaz…

Şi Lacziński plecă imediat înapoi.

Neipperg lansează atacul. Fără îndoială că în acest moment el nu este încă amantul Mariei-Luiza, dar exercită asupra ei destulă influenţă ca să o împiedice să fugă.

Napoleon, care nu bănuieşte încă nimic, trimite la Aix un al doilea mesager: pe căpitanul Hurault, soţul uneia dintre doamnele de companie ale fostei împărătese, care predă Mariei-Luiza o nouă scrisoare: „Locuinţa ta e gata şi te aştept în luna septembrie, de culesul viilor. Nimeni n-are dreptul să se opună călătoriei tale. Ţi-am mai scris acest lucru. Vino deci. Te aştept cu nerăbdare”.

Cunoaştem reacţiile Mariei-Luiza din rapoartele pe care le trimite Neipperg la Viena: „Această scrisoare a impresionat-o profund pe împărătească şi i-a afectat imediat sănătatea. Această nouă dovadă a unei purtări lipsite de orice respect (sic) nu face decât să-i întărească augustissimei prinţese aversiunea (sic) ce o are pentru o călătorie la soţul ei. Această călătorie nu se va face niciodată fără încuviinţarea maiestăţii-voastre, căci teama de a vă încălca dispoziţia este mai mare decât dorinţa de a fi împreună cu soţul ei…”

Neipperg şi-a atins scopul şi „augustissima prinţesă” îi scrie tatălui ei la 31 august: „Acum trei zile, un ofiţer trimis de împărat mi-a adus o scrisoare în care îmi cere să vin fără întârziere la el, absolut singură, pe insula Elba, unde mă aşteaptă mistuit de dragoste… Fii sigur, prea scumpul meu tată, că acum doresc mai puţin ca oricând să întreprind această călătorie şi îţi dau cuvântul de onoare că nu vreau s-o întreprind vreodată fără să-ţi cer permisiunea”.

Câteva zile mai târziu, pe drumul de întoarcere în Austria – mai precis la 27 septembrie –, la hanul „Soarele de aur” din Righi, îndrăgostita Maria-Luiza, după ce şi-a expediat servitorul care trebuia să doarmă în faţa uşii de la camera ei, se dădu lui Neipperg. Când sosi la Viena, îi scrise sfetnicului ei rău, doamna de Montebello, pe un ton degajat, cu totul neobişnuit la ea: „Închipuiţi-vă că, în ultimele zile ale şederii mele la Aix, împăratul mi-a trimis mesaj după mesaj cerându-mi să vin la el, să fac o escapadă, fără fiul meu, însoţită de domnul Hurault; mi-a transmis să-l las pe fiul meu la Viena, unde se află de altfel, şi că de el n-are nevoie; am găsit că asta e prea de tot şi i-

am spus deschis că nu pot veni acum... Acum nu mă voi duce pe insula Elba şi nu mă voi duce acolo niciodată (căci ştiţi mai bine ca oricine ce puţin doresc acest lucru), dar împăratul este într-adevăr de o inconsecvenţă, de o uşurinţă...11

S-a sfârşit, Maria-Luiza a redevenit austriacă şi nu va mai fi niciodată a lui Napoleon.

*

* * *

La 1 ianuarie 1815, valetul Marchand intră în camera împăratului la Mulini:

— Ce dar îmi faci de Anul Nou?

— Nu pot decât să vă urez s-o văd din nou pe maiestatea-voastră împreună cu împărăteasa şi regele Romei.

Napoleon îl priveşte cu ochii umezi şi se ridică suspinând:

— Bietul copil!

Comisarului Campbell i se plânge cu un glas emoţionat:

— Mi se răpeşte fiul, aşa cum erau pe vremuri răpiţi copiii celor învinşi, pentru a împodobi trofeul învingătorilor. O asemenea barbarie nu s-a mai întâmplat în timpurile moderne.

Totuşi, cu ocazia Anului Nou, Maria-Luiza îi scrie împăratului ultima scrisoare: „Sper că anul acesta va fi mai fericit pentru tine, vei fi cel puţin liniştit în insula ta şi vei trăi fericit ani mulţi, spre bucuria tuturor celor ce te iubesc şi-ţi sunt credincioşi, asemenea mie. Fiul tău te îmbrăţişează şi mă roagă să-ţi urez un an nou bun şi să-ţi spun că te iubeşte din toată inima; vorbeşte foarte des despre tine; creşte şi prinde putere într-un mod uimitor. A fost puţin bolnav în iarna asta, l-am consultat de îndată pe Frank, care m-a liniştit spunându-mi că nu era vorba decât de o febră trecătoare; într-adevăr, s-a vindecat foarte curând după aceea. Începe să ştie destul de bine italiana şi învaţă şi germana; tatăl meu îl tratează cu bunătate şi dragoste. Se pare că-l iubeşte foarte mult şi se joacă o

mulţime cu el…”

Ce de evenimente într-un singur an! Ea nu şi-a mai văzut soţul de aproape douăsprezece luni şi timpul pare să estompeze viaţa lor conjugală.

*

* * *

Pauline a venit la fratele ei – de data aceasta definitiv. „Mica păgână” a sosit cu caleaşca ei, un maldăr de rochii transparente şi s-a instalat la primul etaj de la Mulini, în apartamentul pregătit pentru Maria-Luiza. Leneşă ca întotdeauna, ea cere să fie coborâtă pe un hamac de catifea de la etaj până la parter, ca să pălăvrăgească cu fratele ei. Se pretinde „tot timpul suferindă”… ceea ce însă n-o împiedică să danseze „ca o femeie care se bucură de o sănătate înfloritoare”, afirmă *mamelucul* Ali. Ea îşi reia obiceiurile şi, aşa cum spunea doamna de Staël, „adaugă o pagină şi o ilustraţie la istoria galantă a zeilor”. La Mulini, ca şi la San Martino, regăsim statuia ei făcută de Canova. Este înfăţişată complet goală şi într-o poziţie destul de instabilă.

— Nu v-a fost greu să pozaţi într-o ţinută atât de sumară? – o întrebă cineva într-o zi.

— De ce? încăperea era încălzită, răspunse ea râzând.

„Mica păgână” este întotdeauna amabilitatea personificată – acest lucru o amuza – şi, ca şi altă dată la Tuilerii sau la Fontainebleau, înlesneşte aventurile fratelui ei, alegându-şi trei doamne de companie frumoase şi vesele: doamnele Colombani, Bellina şi Lise Le Bel. Prima era serioasă, celelalte două câtuşi de puţin, iar împăratului i-au plăcut întotdeauna aventurile de anticameră. El le considera accesibile şi lipsite de complicaţii. Tânăra Lise Le Bel, „o fiinţă încântătoare”, ne spune Marchand, „care – aşa – cum adaugă, la rândul său, Pons – îşi mărea frumuseţea ştiind să şi-o pună cu dibăcie în valoare”, fusese „remarcată” – după cum ne spune tot valetul – încă de la Saint-Cloud. Dar într-o seară, ţa Longone, prezenţa ostentativă a tatălui ei vitreg, generalul adjutant Le Bel, l-a

deranjat pe împărat. Soţul frumoasei spaniole Bellina, polonezul comandant de escadron Stupiski, ştia să închidă ochii cu mai multă iscusinţă şi discreţie. Puterea de atracţie a tinerei femei – de data aceasta tot Pons e cel care ne-o spune – a putut să iasă cu atât mai mult în evidenţă, cu cât „nicio castiliană nu dansase vreodată mai bine fandango: un dans ameţitor, care e cât se poate de indicat pentru a pune în valoare tot farmecul unei femei”. „Farmecul” acesta l-a plătit Napoleon cu patru mii de franciaur când s-a reîntors la Tuilerii şi, aşa cum scrie naivul Marchand: „După câteva zile, doamna a fost invitată la un dineu şi a putut oferi personal mulţumirile ei maiestăţii sale”.

Pauline, „al cărei farmec era în plină strălucire4, dă *palatului* „un aer de galanterie şi de bună dispoziţie”. Recepţiile de acolo aveau nevoie de aşa ceva… dacă e să-l credem pe Campbell, care descrie cu ironie un *cerc de doamne* din Elba interpelate de împărat, aşa cum făcea şi la Tuilerii. Napoleon se oprea în faţa fiecăreia dintre ele, „rugând-o să-şi spună nun ele şi întrebând-o dacă e măritată sau domnişoară, câţi copii, avea şi ce era soţul sau tatăl ei…”

Acum, în sala recent construită, răsună acordurile orchestrei regimentului de gardă. Se dansează, se dau spectacole teatrale, se organizează chiar baluri mascate… Pentru balurile mascate ale carnavalului din 1815, Napoleon dispune următoarele: „Invitaţiile vor fi difuzate în toată insula, dar să nu se depăşească cifra de două sute de persoane. Se vor servi răcoritoare fără gheaţă, având în vedere greutatea cu care se procură aşa ceva. Va fi organizat şi un bufet, unde se va servi la miezul nopţii. Toate acestea nu trebuie să coste mai mult de o mie de franci”.

Dacă Napoleon nu se ruinează cu această ocazie, nu se întâmplă acelaşi lucru şi cu soţiile notabilităţilor de pe insulă, care nu îndrăznesc să se prezinte la recepţiile de la „palat” de două ori în aceeaşi rochie. „Toate acestea – ne

povesteşte Pons – duceau la catastrofă”.[27]

Napoleon – judecând după aparenţe – pare să se fi resemnat cu ideea de a rămâne numai rege al insulei Elba. Ordonă să se planteze pomi pe marginea drumurilor: „Se vor planta numai duzi, care sunt folositori într-o ţară lipsită de păşuni şi care vor putea fi un produs bun pentru hrana viermilor de mătase44.

Dacă joacă teatru, atunci joacă grozav de bine: „Are patru reşedinţe în diverse localităţi ale insulei – povesteşte Campbell – şi singura lui ocupaţie e să le aducă modificări şi îmbunătăţiri4.

Oare ca să-i inducă în eroare pe englezi afişează împăratul uneori o ciudată „stare de inactivitate44, rămânând să se odihnească ore întregi în camera lui? Campbell trage următoarea concluzie: „Încep să cred că s-a resemnat şi că se simte destul de fericit44.

EVADAREA
CALCULELE SUNT BUNE ATUNCI
CÂND POŢI SĂ-ŢI ALEGI MIJLOACELE.
CÂND N-AI ACEASTĂ POSIBILITATE, TREBUIE
SĂ DAI DOVADĂ DE ÎNDRĂZNEALĂ
CA SĂ POŢI OBŢINE VICTORIA
N Napoleon

Dacă colonelul Campbell, care fusese însărcinat oficial cu supravegherea lui Napoleon, în insula Elba, n-ar fi fost îndrăgostit până peste urechi, cu siguranţă că împăratul exilat n-ar fi reuşit să-şi părăsească peticul său de pământ, cultivat cu varză, de la Porto-Ferrajo. Fără îndoială că mai multe generaţii de negustori de gravuri n-ar fi făcut avere vânzând legendarul zbor al Vulturului din clopotniţă în clopotniţă „până la turnurile Notredame-ului”, dar, totodată, tratatul din 1815 n-ar fi smuls Franţei teritoriile care-i fuseseră lăsate în 1814 şi – mai ales – n-ar fi curs valul de sânge de la Waterloo…

Colonelul Campbell avea un ochi ager şi pătrunzător.

---

27 Ea va îţicerca, tot împreună cu soţul ei, să plece cu împăratul la Sfînta, Elena, dar n-a reuşit şi s-a resemnat, creînd la Lima un pension cu o reputaţie foarte bună pentru fetele din capitala peruviană.

Trăgea tot timpul cu urechea şi afişa un zâmbet fals. Nu vorbea decât „ca să-i facă pe alţii să vorbească44. „El era în toate privinţele – ne spune Pons de l'Herault – tipul desăvârşit al britanicului44. Dar, după cum se ştie, în faţa dragostei lucrurile se schimbă: un englez îndrăgostit îşi pierde c. almul, sângele rece şi stăpânirea de sine!

Acesta era şi cazul colonelului, a cărui inimă – dacă e să-i dăm crezare lui Hyde de Neuville – bătea, gata să-i spargă pieptul, pentru amanta sa, frumoasa contesă Miniaci, o femeie mondenă – care vorbea cu aceeaşi uşurinţă italiana, engleza şi franceza. Această încântătoare persoană nu venea niciodată să-şi întâlnească amantul pe insula Elba, ea prefera să-l vadă la Florenţa, Livorno sau Lucea.

Din această cauză, în timpul celor nouă luni şi douăzeci şi două de zile de exil ale împăratului, supraveghetorul său Campbell făcu numeroase escapade pe continent. În felul acesta, el lipsea din insula Elba opt până la cincisprezece zile pe lună, în timpul cărora se întâlnea cu frumoasa lui contesă… Erau ceea ce numea el în *Jurnalul* lui călătorii „de agrement, care îi făceau bine la sănătate14.

Aşa se întâmplă că, la 14 februarie 1815, el naviga pe puntea fregatei sale „Partridge" spre Livorno… şi spre dragostea lui. Când reveni la Porto-Ferrajo, marţi 28 februarie, la amiază, află că Napoleon îşi luase zborul în seara de duminică 26 spre golful Juan.

*

* * *

Este absolut sigur – aşa cum a remarcat, pe drept cuvânt, Guy Godlewsky – „că simpla prezenţă la Porto-Ferrajo a fregatei care servea colonelului Campbell ca vas de agrement ar fi fost de ajuns să ţină la respect întreaga flotilă napoleoniană la un loc"… şi l-ar fi împiedicat pe Napoleon să ajungă în Franţa.

În niciun caz nu fusese în intenţia aliaţilor să pună un fel de temnicer pe lângă împăratul detronat. Napoleon domnea pe insula sa ea un prinţ independent. La sfârşitul

lunii mai 1814, comisarul prusian, cel austriac şi cel rus, care l-au însoţit pe Napoleon de la Fontainebleau până în noul său regat, au venit să-şi ia rămas bun de la el. Numai atunci i-a propus Campbell împăratului să rămână pe insula Elba, ceea ce Napoleon s-a grăbit să accepte. Campbell juca astfel rolul unui ambasador acreditat, care dovedea prin simpla sa prezenţă suveranitatea împăratului şi care putea fi util în cazul unei eventuale reluări a dialogului cu aliaţii.

Se poate uşor ghici entuziasmul cu care a aprobat aceasta ministrul de externe britanic, lordul Castlereagh. Era un lucru nesperat! Nu numai că un ofiţer englez l-ar putea spiona pe faţă pe periculosul proscris, datorită faptului că va veni zilnic în contact cu el, dar chiar şi o fregată britanică – aceea a lui Campbell – va putea staţiona în Porto-Ferrajo.

De altfel, Campbell n-a prea înţeles mare lucru din geniul împăratului.

— Calităţile lui Napoleon – îi va spune el cu îngâmfare lordului Holland, care a rămas înmărmurit – nu mi se par a fi superioare celor necesare unui subprefect!

Colonelul a dat crezare fără nicio rezervă acelei mărturisiri pe care Napoleon i-o făcuse în luna septembrie 1814, pe când englezul revenea dintr-una din călătoriile sale amoroase de la Lucea:

— Nu mai exist pentru lume. V-am spus-o şi vi-o repet, sunt un om mort. Nu mă mai preocupă decât familia şi viaţa mea retrasă, casă, vacile şi catârii mei!

Cu siguranţă că temerile colonelului ar fi putut fi şi mai mult diminuate dacă el ar fi avut posibilitatea, aşa cum facem noi, să studieze ordinele pe care proscrisul le dădea pe atunci. În decursul ultimelor luni ale domniei sale în Elba, împăratul continuă să conducă economia insulei cu aceeaşi minuţiozitate cu care guvernase vastul său imperiu. În acest început de an 1815 ia o serie de măsuri: interzice accesul caprelor pe insula Pianosa, dispune să se înlocuiască, în ajunul plecării sale, potcoavele cailor săi. În timp ce pregăteşte balurile carnavalului din 14 februarie,

organizează şi vânzarea producţiei de pesmeţi, iar la 22 februarie hotărăşte ca „o singură persoană” să cumuleze funcţiile de controlor şi supraveghetor al salinelor sale.

Cum putea oare un om atât de absorbit de caprele, de sarea şi de pesmeţii săi să se gândească la cotropirea Europei!

Totuşi, optimismul colonelului Campbell a fost oarecum zdruncinat în momentul sosirii sale la Livorno, la 17 februarie, unde ca de obicei, înainte de a se îndrepta spre Florenţa şi spre aventurile sale amoroase, se întâlni cu consulul Franţei, cavalerul Mariotti, un antibonapartist înflăcărat – sentiment neaşteptat la un corsican, care pe deasupra a fost numit de împărat printre primii ofiţeri ai Legiunii de Onoare…

Din luna septembrie 1814, Mariotti îi propusese lui Talleyrand să devină conducătorul unui complot destinat să-l răpească pe Napoleon în timpul uneia din călătoriile sale la Pianosa ca să-l mute, ca prizonier, în închisoarea Măştii de Fier din insula Sfânta Margareta… Mariotti avea pe insulă un informator extrem de abil, un negustor de ulei – nu se ştie decât acest lucru despre el – care se dovedea infinit mai puţin credul decât colonelul, „colegul” său întrale spionajului. El a raportat următorul fapt precis: Napoleon ar fi făcut câtorva „bombănitori” aluzii neliniştitoare eu privire la o schimbare:

— Aveţi răbdare! Vom petrece aceste puţine zile de iarnă cum vom putea mai bine. După aceea ne vom gândi să petrecem altfel. primăvara.

După spusele negustorului de ulei, împăratul se gândea să debarce în Italia şi să ceară ajutor lui Murat, care a rămas pe tronul său. Campbell a transmis imediat informaţia ministrului său, adăugând: „Rămân însă la părerea mea că, dacă Napoleon primeşte renta stipulată în tratate, el se va mulţumi cu situaţia de aici, afară de cazul când s-ar produce vreun eveniment extraordinar în Italia sau în Franţa”.

Asupra acestui punct Campbell nu se înşela: dacă regele Franţei se încăpăţâna în continuare să nu vrea să-i

plătească regelui insulei Elba renta anuală de două milioane prevăzută de tratatul de la Paris, foamea l-ar fi putut face pe lup să iasă din pădure.

Colonelul mai ştia şi că Napoleon aflase că la Congresul de la Viena se pusese problema să fie răpit şi deportat departe de Europa. Într-adevăr, Talleyrand, de-abia sosit la Viena, îi scrisese lui Ludovic al XVIII-lea: „Aici se manifestă o intenţie destul de hotărâtă de a-l îndepărta pe Napoleon de pe insula Elba. Nimeni nu s-a fixat încă asupra locului unde ar putea fi trimis. Eu am propus una din insulele Azore. Se află la cinci sute de leghe de uscat11. Regele găsi ideea „excelentă”: „Este momentul – afirmase el – ca puterile să se înţeleagă între ele pentru a smulge ultimele rădăcini ale răului”.

În noiembrie, insulele Azore sunt considerate încă prea apropiate şi pentru prima dată este pronunţat numele Sfintei Elena. Regele Bavariei – devenit rege prin bunăvoinţa lui Napoleon – este acela care-l rosteşte în faţa unui membru al delegaţiei genoveze, adăugând chiar:

— În momentul de faţă, lucrul acesta trebuia să fie deja făcut. În ceea ce mă priveşte, sunt foarte încântat, căci nu eram liniştit câtă vreme îl ştiam pe acest om diabolic atât de aproape de continent.

Împăratul nu ştia, pare-se, nimici el punând în aplicare maxima sa:

— Multe lucruri pot fi dejucate dacă te faci că nu le vezi.

Nu-i scăpa însă nimic. Am văzut că împăratul avea informatori. Se ştie că Cipriani, „maestrul Jacques folosit şi la bucătărie şi la poliţie”, vorba hii Henry Houssaye, a făcut mai multe călătorii pe continent şi s-a dus chiar la Viena. Prin el şi prin „colegii** lui, împăratul afla tot ce se punea la cale. De altfel, nici n-avea nevoie de un informator la Viena, căci era de ajuns să deschidă *Journal dea Debats* din data de 19 noiembrie, care declara: „Se spune că în Italia au fost arestaţi câţiva agenţi sau emisari ai lui Bonaparte şi că în consecinţă acesta va fi mutat pe insula Sfânta Elena”.

— Nu cred – exclamă împăratul – că Europa vrea să se înarmeze împotriva mea; n-aş sfătui, totuşi „pe nimeni să vină să mă atace aici, căci ar putea s-o plătească scump. Am provizii pentru şase luni, o artilerie bună şi oameni viteji care să mă apere. Mi s-a garantat suveranitatea asupra insulei Elba; aici sunt la mine acasă şi nu sfătuiesc pe nimeni să-mi tulbure liniştea.

La 10 februarie, într-o şedinţă secretă, Congresul face ultimul pas: hotărăşte deportarea. Campbell a simţit pericolul, cu toată resemnarea mărturisită de „prizonierul** lui. Aceste proiecte de răpire îl puteau determina pe împărat să treacă la atac. Prin urmare, de îndată ce a sosit pe continent, şi-a împărtăşit temerile subsecretarului de stat britanic Cooke, care se întorcea de la Congresul de la Viena.

— Spuneţi-i lui Bonaparte – răspunse Cooke, ridicând din umeri – că el este complet uitat, ca şi cum nici n-ar fi existat vreodată.

Liniştit, naivul Campbell – chiar în momentul în care hotărârea lui Napoleon fusese luată – scria în *Jurnalul* lui următoarele „Mă nelinişteau într-adevăr atitudinea lui Napoleon şi aparenta lui nestatornicie. Dar, după ce am discutat cu domnul Cooke, am început să cred că, examinând prea de aproape atât persoana lui cât şi situaţia din insula Elba, am exagerat consecinţele a ceea ce văzusem, crezând că Napoleon se pregătea să fugă la Murat, ca să prevină o încercare de răpire a persoanei sale”.

*

* * *

„Desfid pe oricine – va scrie Pons –, fie el pătimaş sau nepătimaş, drept sau nedrept, să încerce să demonstreze că în primele şase sau şapte luni ale şederii sale în Elba împăratul a făcut cel mai mic lucru care să te poată face să crezi că punea la cale planul pe care l-a executat apoi cu atâta nobleţe. Ştirii fatale, dezbătută la Congresul de la Viena, cu privire la trimiterea maiestăţii-sale la Sfânta Elena i se datorează, nu exclusiv, dar în mare măsură,

strălucita expediţie care ne-a readus în frumoasa şi nefericita noastră patrie”.

Desigur că teama de a se vedea răpit şi aruncat într-un loc foarte îndepărtat, ca un criminal de rând, a fost una din cauzele care l-au determinat pe împărat să-şi recucerească tronul cu o mână de oameni, riscând, în fond, totul pe o carte. Mai existau însă şi alte motive. În primul rând, lectura ziarelor engleze şi franceze – în special a faimosului *Nain Jaune* – a permis proscrisului să-şi dea seama de nemulţumirea care domnea în Franţa şi de numeroasele greşeli şi nedreptăţi comise zilnic, mai mult de cei din jurul lui Ludovic al XVIII-lea şi de familia sa decât de regele însuşi.

Oare nu venea mereu contele d’Artois să se plângă fratelui său „că nu se făceau progrese” în *debonapartizarea* Franţei? Regele încerca să *stăvilească* această reacţiune. El a promis că va amnistia până şi simbolicele violete ale imperiului şi voia să se ţină de cuvânt. Aşa încât îi răspunse lui *Monsieur*[28], care îşi relansa atacul:

— Dacă insistaţi, am să-i pun bustul pe cămin!

Cu toate acestea, erau acoperiţi cu aur şi răsplătiţi cu slujbe bune cei care le cereau ca pe un drept al lor pe motiv că „au făcut totul” de douăzeci de ani încoace, iar alţii pentru că „nu făcuseră nimic”. S-a văzut cazul unui petiţionar, simplu elev marinar în 1789, care emigrase şi nu mai pusese piciorul de douăzeci şi cinci de ani pe un vas; el a revendicat gradul de contraamiral, pe care l-ar fi putut avea *dacă* ar fi rămas în serviciu!

— Puteţi admite în întregime logica acestui domn – a declarat Maiou et –, ministrul marinei –, cu toate concluziile pe care le-a tras, dar a uitat un fapt esenţial: fusese ucis în bătălia de la Trafalgar!

Napoleon nu trebuia să se teamă că va fi uitat. Fiecare gafă comisă de guvernul care i-a urmat îi aducea noi partizani sau înflăcăra din nou spiritele în favoarea lui. Regele insulei Elba avea dovada acestui lucru când lua

28 Monsieur — fratele regelui. — Nota trad.

cunoştinţă de unele scrisori adresate „bombănitorilor" săi de către familiile lor, ca, de pildă, aceasta, expediată fiului ei de o femeie din Verdun şi care-l făcu să râdă din toată inima:

„Te iubim cu mult mai mult acum, de când te ştim împreună cu credinciosul nostru împărat... Te cred că vin să-l vadă oameni din cele patru colţuri ale lumii, căci şi aici au venit din cele patru colţuri ale oraşului să citească scrisoarea ta şi fiecare a spus că eşti un om onorabil. Bourbonii nu se descurcă şi apoi nu-i iubim pe domnii aceştia. Altceva nu mai am să-ţi spun decât că mă rog lui Dumnezeu şi că o pun şi pe sora ta să se roage pentru împărat şi rege".

Când soldaţii lui Ludovic al XVIII-lea erau puşi să strige „Trăiască regele", ei adăugau pe şoptite „... al Romei!" „Oamenii deplângeau trista soartă a lui Napoleon – ne spune Thibaudeau –, erau plini de compasiune..."

Cu braţul întins şi sufletul înduioşat, veteranii cântau *Vechiul steag*:

Când scutura-vom noi oare praful Care-ntunecă nobilele tale culori?

Napoleon asculta cu plăcere bătăile de inimă ale unui întreg popor.

*

* * *

Henry Houssaye, în magistrala sa lucrare – şi ulterior mulţi alţi istorici – au făcut mare caz de vizita la Porto-Ferrajo a lui Fleury de Chaboulon. După ei, „îndrăzneţul subprefect41, care a sosit în insula Elba la 12 sau 13 februarie, ar fi zugrăvit în culori atât de întunecate situaţia din Franţa şi ar fi vorbit cu atâta căldură despre sentimentele francezilor care îşi aşteptau salvatorul, încât Napoleon s-ar fi decis să plece.

Se pare însă că Fleury de Chaboulon ar fi apărut la Porto-Ferrajo, deghizat în marinar, numai după ce Napoleon îşi elaborase planurile de părăsire a insulei1. Oricum ar sta lucrurile, Fleury de Chaboulon îşi face un titlu de glorie din aceasta. Când au apărut *Memoriile* sale,

Napoleon se afla la Sfânta Elena. Există însă un exemplar din aceste două volume adnotat chiar de mâna exilatului. După spusele subprefectului, Napoleon i-ar fi mărturisit:

— Cele ce mi-aţi relatat m-au făcut să-mi schimb hotărârea.

„Iată un cap bine organizat – scrie împăratul cu ironie pe margine.

— O *discuţie ca atâtea altele îl* face *să-şi schimbe deciziile*

— Dacă nu eraţi dumneavoastră – ar fi continuat Napoleon –, nici n-aş fi ştiut că ceasul reîntoarcerii mele sunase… Dacă n-aţi fi fost dumneavoastră, aş fi rămas aici să scurm pământul din grădina mea.

„Ce banalităţi, ce naivitate copilărească!" – mai notează proscrisul.

Fleury i-ar fi mărturisit, de altfel, reginei Horten

1 Doctorul Guy Godlewsky a demonstrat acest lucru în studiul său consacrat şederii lui Napoleon în insula Elba.

sta că, atunci când a fost în insula Elba, „împăratul i-a pus multe întrebări cu privire la situaţia din Franţa, că nu se îndoia că felul în care o zugrăvise i-a dat ideea acestei grabnice debarcări, cu toate că împăratul nu i-a spus nimic în această privinţă…1

Napoleon n-avea câtuşi de puţin nevoie de vizita subprefectului ca să ia hotărârea, profitând de lipsa colonelului Campbell, de a se îndrepta spre coastele Franţei. Nu era de loc necesar să i se dicteze ce avea de făcut: îl trimite pe cavalerul Colonna la Murat ca să-l pună pe acesta la curent cu intenţiile sale şi să-l roage să se ducă la frontiera austriacă, fără să o încalce 1.

Cavalerul plecase la Neapole s-o întâlnească pe Maria Walewska, fiind şi purtătorul următoarei scrisori, cu data de 17 februarie 1815 2:

„Scumpul meu Murat, îţi mulţumesc pentru ceea ce ai făcut pentru contesa Walewska; ţi-o încredinţez pe ea şi mai ales pe fiul meu – care-mi este foarte drag. Colonna îţi va comunica multe lucruri importante; contez pe dumneata şi mai ales pe cea mai mare rapiditate. Timpul este scurt.

Complimente reginei şi copiilor. Al dumitale”.

Trădarea din 1814 fusese complet uitată…

*

* * *

Dar exista oare în Franţa „un complot bonapartist” urmărind reinstaurarea lui Napoleon? Pe vremea aceea s-a afirmat că fostul secretar de stat al lui Napoleon, Măreţ – ducele de Bassano –, se afla în fruntea unei adevărate mişcări. E suficient însă să frunzărim scrisorile acestuia ca să ne convingem de lipsa de temei a acestei afirmaţii. „Nu scap niciun prilej – îi scria el prietenului său Semonville, vorbind de fiii săi – să-i fac să adopte o poziţie favorabilă guvernului sub care trebuie să trăiască şi să lupte de la început împotriva amintirilor, care nu le-ar servi la nimic”. El considera că strigătul „Trăiască împăratul” este „un îndemn la revoltă”.

— Fregatele napolitane nu vor pleca, de altfel, în direcţia Porto-Ferrajo decât la 3 martie, iar Murat, trecând frontiera austriacă, contrar ordinelor împăratului, va pricinui propria sa pierdere şi o va grăbi pe aceea a cumnatului său.

— Arhivele Walewski.

Revenirea monarhiei îi făcuse pe fraţii şi pe surerile împăratului să fugă ca un stol de vrăbii. Numai Hortensia a rămas, singură, la Paris, încercând să obţină favorurile puterii regale. Mai erau şi mareşalii, care nu se gândeau decât cum să profite de averea sau situaţiile oferite de noul regim şi tremurau la gândul că ar trebui să-şi tragă din nou cizmele în picioare, ceea ce s-ar fi produs inevitabil dacă Napoleon s-ar fi urcat din nou pe tron. Cât despre cei ce se vor arunca în braţele împăratului chiar de la sosirea lui, cum a făcut La Bedoyere la Grenoble, ei o vor face numai datorită apariţiei îndrăzneţe a zeului lor, care, emoţionându-i, îi va determina să treacă de partea lui, fără ca aceasta să însemne însă în vreun fel aderarea la vreo conspiraţie!

Pe Ludovic al XVIII-lea nu-l tulbură nimic. El ştie, fără îndoială, că ici-colo pe întinsul regatului există o

„frământare44 surdă, după expresia lui, dar îi scrie lui Talleyrand: „Nu mă neliniştesc… nu mi-e frică de nimic, mai devreme sau mai târziu am să văd risipindu-se norii a căror formare o prevăzusem4. Un văl asemănător acoperă şi vederea celor din anturajul său. „Se vorbeşte de *armata lui* – scria Beugnot, ministru al poliţiei lui Ludovic al XVIII-lea –, ca şi cum s-ar putea debarca în Franţa cu şapte sau opt sute de oameni, dintre care majoritatea vor dezerta în clipa când vor putea s-o facă! „Succesorul acestuia, André de Bellevue – cu tot numele său –, dădu dovadă de aceeaşi orbire. Urmărind să facă economii, el a renunţat chiar şi la agenţii secreţi pe care Beugnot îi trimisese în insula Elba…

*

* * *

În acest timp, pe insula Elba, pe măsură ce treceau zilele, se formam norii pe care Ludovic al XVIII-lea spera să-i vadă risipindu-se.

La 6 februarie 1315, împăratul îi mărturiseşte lui Pons de l'Herault:

— Mi se reproşează că sacrific fericirea şi gloria Franţei ca să stau liniştit în insula Elba. Nenorocirile care s-au abătut asupra ţării noastre îmi sfâşie inima, mi-am pierdut liniştea din cauza lor. Jurământul armatei mă cheamă înapoi. Cea mai mare parte a naţiunii mă vrea. Cei care m-au acuzat tac şi roşesc. Bourbonii au început prin a fi dispreţuiţi şi sfârşesc prin a se face urâţi. Ce crezi despre toate acestea, Pons?

— Sire, cred că pentru Franţa, reîntoarcerea domniei-voastre pe tronul francez ar fi o mare fericire dacă aceasta s-ar putea produce fără vărsare de sânge; mai cred însă că maiestatea-voastră nu trebuie să rişte să piardă uriaşa glorie pe care şi-a cucerit-o părăsind de bunăvoie tronul pentru a asigura pacea ţării. Reîntoarcerea maiestăţii-voastre în Franţa ar putea să dea naştere unui război civil şi poate chiar unui război cu străinătatea.

— Niciuna, nici alta, spuse Napoleon.

Apoi schimbă vorba.

La 16 februarie, nimeni nu bănuia nimic. Fregata lui

Campbell nici nu dispăruse bine la orizont, când Napoleon îi dădu ordin lui Drouot să repare bricul „Inconstant” – singura navă ceva mai mare de care dispunea – şi să-i „dea aparenţa unui vas englez”. Pentru ca nici Drouot să nu poată bănui ceva, Napoleon precizează:

— Bricul va fi aprovizionat pentru o sută douăzeci de oameni pe timp de trei luni.

Trei luni? Când pentru a ajunge în Franţa erau necesare trei zile! Napoleon se gândea oare să se ducă în Statele Unite?

La 18 februarie, împăratul îl întrebă pe Pons de l’Herault, care-i ghicise intenţiile:

— Aveţi vase pregătite?

— Da, sire.

— Pentru când?

— Pentru 20.

— Ei bine. Contez pe dumneavoastră. Vă sunt recunoscător pentru tăcerea pe care aţi păstrat-o.

E probabil că în ziua aceea Napoleon i-a anunţat ştirea lui Drouot:

— Întreaga Franţă mă regretă şi mă cheamă. Peste câteva zile voi părăsi insula ca să mă supun voinţei naţiunii.

La 20 februarie, împăratul îi dă ordin lui Drouot să treacă în rândurile gărzii şaisprezece oameni din batalionul corsican: „Li se vor da căciuli miţoase dacă mai sunt; dacă nu, li se va pune un semn distinctiv pe chipiuri”.

La 21 februarie se fac primele pregătiri care vor trezi atenţia negustorului de ulei: în timpul nopţii se încarcă pe „Inconstant14 şi pe ambarcaţia cu trei catarge „Étoile” artilerie, puşti şi lăzi cu cartuşe.

La 22 februarie, Napoleon semnează următorul document, adresat generalului Drouot: „Daţi ordin ca primele trei companii din batalionul de vânători aflate la Porto-Ferrajo să fie complet echipate cu uniforme verzi”. În aceeaşi zi, caii lăncierilor polonezi, aflaţi la Pianosa, sunt îmbarcaţi pentru marea insulă.

Napoleon intră în camera vistiernicului său

Peyrousse, care pălăvrăgea cu guvernatorul Balbiani:

— Ei bine, *Peyrousse*, ce se mai aude? Ce vă povestea guvernatorul?

— Sire, în clipa în care maiestatea-voastră mi-a făcut cinstea să vină la mine, vorbeam cu Balbiani despre zvonurile care circulă în oraş, potrivit cărora maiestatea-voastră s-ar duce să-l întâlnească pe regele Neapoiului.

— Ei bine, sunteţi amândoi nişte nătărăi…

Apoi Napoleon începe să le pună întrebări; întrebările se ţin lanţ!

— Aveţi bani mulţi? Cât cântăreşte un milion în aur? Cât cântăresc o sută de mii de franci? Cât cântăreşte un cufăr cu cărţi?

„Îmi adunam gândurile – va povesti Peyrousse –, năucit de atâtea întrebări care n-aveau nicio legătură unele cu altele, încercând să dau răspuns la toate44.

— Ei bine, domnule ministru de finanţe – continuă împăratul –, luaţi cufere, umpleţi-le cu aur şi puneţi deasupra cărţi din biblioteca mea – Marchand vi le va pune la dispoziţie; concediaţi toţi funcţionarii; chiar şi dumneavoastră faceţi-vă bagajele.

La 23 februarie, pe „Inconstant44 şi pe „Étoile” se încarcă alimente. „În aceste ultime zile – va povesti Marchand –, pe covorul din salon a fost întinsă harta cea mare a Franţei, iar împăratul, în genunchi, însemna drumul pe care îşi propunea să-l urmeze44.

La 24 februarie, soarele care se ridică luminează vasul „Partridge”, ancorat în faţa lui Porto-Ferrajo. Campbell se află pe punte? Nu, el se înfruptă din deliciile dragostei la Florenţa! Va fi necesar, totuşi, să fie abordată fregata şi să fie dezarmat echipajul? Din fericire, căpitanul Adype, comandantul vasului, vine să-i prezinte împăratului şase turişti englezi. Napoleon îi primeşte şi după terminarea prezentărilor „Partridge” îşi ridică pânzele şi se îndreaptă spre Livorno. Imediat sunt consemnate toate vasele. Nici pescarii nu pot ieşi din port. Trupele sunt supuse controlului.

La 23 februarie, unii încep să presimtă că plecarea

este iminentă. Dar încotro se va îndrepta împăratul? Spre Neapole, spre Corsica sau spre Franţa? „Militarii – scrie negustorul de ulei – se umflă în pene în uniformele lor şi vor bătălii, în nădejdea că vor ieşi din ele cel puţin mareşali”. Cei mai mulţi cred că Napoleon vrea să se ducă la Murat. El îi lasă să creadă acest lucru şi rămâne închis în micul său birou de la Mulini ca să redacteze proclamaţiile adresate poporului francez, armatei şi gărzii. După cină o invită pe doamna Letiţia în grădina de la Mulini:

— Mamă, trebuie să-ţi spun ceva, dar îţi interzic să repeţi cuiva cuvintele mele, nici chiar Paulinei: plec noaptea viitoare.

— Unde?

— La Paris. Ce părere ai?

— Dacă trebuie să mori, fiule – ar fi răspuns *la Madre* –, sper că cerul, care n-a vrut să mori într-un moment de tihnă, nedemn de tine, nu va voi să mori otrăvit, ci cu spada în mână.

Seara, mergând la culcare, îi dădu ordin lui Marchand să-i pregătească două uniforme:

— Una de vânător şi una de grenadier, cămăşi şi nimic altceva.

„Am avut grijă – adaugă credinciosul valet – să am la îndemână, aşa cum mi-a recomandat el, o cocardă tricoloră, ca să i-o dau în clipa în care mi-ar fi cerut-o”.

Duminică 26 februarie, „în dimineaţa plecării, deşteptarea împăratului s-a desfăşurat ca de obicei – va povesti Marchand –, doctorul Foureau intră în momentul în care maiestatea-sa începea să se bărbierească44.

— Ei bine, Foureau, valiza dumneavoastră este gata? Plecăm în Franţa.

Doctorul zâmbi şi răspunse:

— Tare aş vrea şi eu, dar nu văd nimic care să mă îndreptăţească să cred aşa ceva.

— Cum! Dacă vă spun, înseamnă că aşa este. Fiţi, totuşi, gata pentru deseară.

„Saint-Dénis, care ţinea oglinda în timp ce se

bărbierea împăratul, mă privea zâmbind – continuă Marchand –, crezând că era vorba de o păcăleală pe care împăratul i-o făcea medicului său. Mare le fu însă mirarea când, după ce împăratul se îmbrăcase şi ieşise în grădină, le-am spus că tot ceea ce le comunicase el este cât se poate de adevărat…”

Cambronne dă *armatei* următoarele ordine: masa ostaşilor va fi servită la ora patru, iar îmbarcarea va avea loc o oră mai târziu.

De data aceasta, ştirea se răspândeşte în tot oraşul. Nu se aude decât un strigăt: „Pleacă împăratul!” Şi mulţimea se îndreaptă spre Mulini… Vremea e minunată. Toţi locuitorii sunt pe străzi şi se grăbesc spre port ca să privească anemica flotilă imperială. Oare navele „Inconstant”, „Caroline”, „Étoile” şi „Saint-Joseph” vor putea să transporte cei o mie de oameni care constituiau armata imperială? 1

Din fericire, în port se afla întâmplător o corabie cu pânze şi cu vâsle – „Saint-Esprit” – de o sută nouăzeci de tone. Se procedează imediat la rechiziţionare. Peyrousse apreciază că încărcătura ei nu valorează cei două mii cinci sute de franci ceruţi de căpitan. Napoleon sare într-o barcă, cere să fie condus pe „Saint-Esprit” şi-i strigă lui Peyrousse:

— Peyrousse, sunteţi un birocrat. Plătiţi comandantului atât cât vă cere.

Soldaţii coboară acum din cazărmile lor din San Francisco, Falcone şi Étoile. În timp ce are loc îmbarcarea şi portul prezintă spectacolul unei intense activităţi, împăratul primeşte notabilităţile din Elba la „palat” şi le anunţă numirea doctorului Lapi în gradul de general şi în funcţia de guvernator. Apoi adaugă:

1 în teorie, Napoleon avea pe insula Elba 1219 ofiţeri şi soldaţi. Dar „forţele” sale probabil că scăzuseră cam la o mie de oameni în urma dezertărilor şi a lăsărilor la vatră.

— Vă încredinţez apărarea teritoriului… Nu vă pot da o mai mare dovadă de încredere decât lăsându-le pe mama şi pe sora mea în paza dumneavoastră.

Apoi îi cere lui Pons să plece cu el. Vechiul iacobin acceptă cu lacrimi în ochi. Napoleon rămâne apoi câteva clipe singur cu mama şi cu sora lui. Marchand, care se află în camera alăturată, vede uşa deschizându-se brusc. Pauline îi încredinţează, plângând, colierul ei de diamante:

— Luaţi-l, împăratul mi-a spus să vă predau acest colier; s-ar putea să aibă nevoie de el.

Şi îi întinse mâna ca să i-o sărute.

Când se lasă întunericul, este ora şapte seara, împăratul – care şi-a îmbrăcat legendarul lui costum – se urcă în trăsură şi, trecând prin mulţime, coboară spre tunelul construit, din ordinul lui, mai jos de Mulini, pentru a se ajunge mai uşor în oraş. Echipajul o ia pe via del Carmine, se îndreaptă spre Poarta Pământului, dar nu trece prin ea, căci caii cârmesc brusc la stânga pentru a coborî panta în direcţia Pieţei Marelui Meterez şi a portului. Mica suită, având în fruntea ei pe Bertrand şi Drouot, vine în urmă pe jos. Oraşul este complet iluminat cu lampioane şi globuri colorate. Ajuns în piaţă, în faţa Porţii Mării, împăratul coboară din trăsură, opreşte cu un gest al mâinii strigătele de *Evviva Napoleone* şi rosteşte cu o voce care se aude până departe:

— Cetăţeni ai Elbei, toată cinstea pentru purtarea voastră. Când am fost copleşit de tristeţe, voi m-aţi înconjurat cu dragostea şi devotamentul vostru. Pentru acest lucru vreau să vă declar recunoştinţa mea. Cetăţeni ai Elbei, nu ştiu să fiu nerecunoscător: contaţi pe recunoştinţa mea! Amintirea voastră îmi va fi veşnic scumpă. Adio, locuitori ai Elbei!… Vă iubesc, voi sunteţi vitejii Toscanei!…

Mulţimea îl înconjură acum pe împărat. Toţi vorbesc în acelaşi timp:

— Sire, vă spun adio, mi-aş da viaţa pentru maiestatea-voastră.

— Sire, vă salut; eu n-am putut să vă urmez, dar v-am dat fiul.

— Sire, vă urez drum bun!

— Sire, să fiţi fericit, bizuiţi-vă pe noi.

— Sire, urările noastre de bine o să vă însoţească, trimiteţi-ne curând ştiri.

El se smulge cu greu din braţele care-l trag din toate părţile, trece prin Poartă, face cei câţiva metri care-l despart de ambarcader şi se instalează pe „Caroline”, care îl duce cu toată viteza până la „Inconstantă

Bricul trage imediat o lovitură de tun. Este semnalul plecării. Când se va porni briza din sud-est, împăratul va da ordin diferitelor vase să se îndrepte – unul câte unul – spre golful Juan, îndepărtându-se cât mai mult de coastele Italiei şi ale Corsicii.

La 27 februarie, în dreptul insulei Capraja, departe, spre est, se poate distinge vasul „Partridge”, care, avându-l pe Campbell pe punte, se întoarce la Porto-Ferrajo. Colonelul îşi scurtase aventura amoroasă în urma ultimelor depeşe ale negustorului de ulei, expediate la Livorno. Cu siguranţă, se întâmplă „ceva neobişnuit” pe *isola Elba*... Dar, din cauză că nu bate vântul, fregata engleză nu poate să înainteze, iar briza de sud-est o face să se încline când într-o parte, când în alta. Soarele, aflat încă la linia orizontului, îi împiedică pe englezi să zărească flotila care-l poartă pe Napoleon şi destinul său.

Pentru a uşura bricul, sunt sacrificate cele două bărci remorcate. În cursul după-amiezii are loc o nouă întâlnire. La babord se ghicesc cele două fregate ale lui Ludovic al XVIII-lea – „Fleur de Lys” şi „Melpomene” –, care şi ele au misiunea de a supraveghea insula Elba şi pe suveranul ei. Vasele de pază franceze nu pot însă distinge nimic. Din nou soarele, dar de astă dată la apus...

Flotila lui Napoleon se apropie de Gorgona – o insulă stâncoasă –, când deodată se îndreaptă direct spre „Inconstant” un alt bastiment francez: „Zephir”. împăratul ordonă numaidecât grenadierilor – sunt aproape cinci sute de oameni – să se culce pe scândurile punţii şi să-şi scoată faimoasele lor căciuli din blană de urs. De la o distanţă de la care se putea face auzit, locotenentul Taillade, care-l cunoaşte pe căpitanul Andrieux, comandantul „Zephirului”, strigă, repetând cuvintele pe care i le

şopteşte împăratul, ascuns în spatele dunetei:

— Încotro mergeţi?

— La Livorno. Şi voi?

— La Genova. Vă putem face vreun serviciu?

— Nu, Cum o duce marele om?

— Minunat!

În 28 februarie, la răsăritul soarelui, la orizont trece un vas cu şaptezeci şi patru de tunuri, dar nu dă nicio atenţie bricului.

— Este o zi ca la Austerlitz, exclamă Napoleon.

La prânz văzu profilându-se la orizont capul Antibes…

Exact în acelaşi timp, Campbell – după ce fregata engleză rămăsese în pană în faţa insulei Elba din cauză că nu bătea vântul – ajunge în port cu ajutorul vâslelor. De cum trecu prin strâmtoare, colonelul fu uimit: „Inconstant” dispăruse. Ceva mai târziu, consternat, distrus, constată că garda naţională din Elba înlocuise în posturile obişnuite, aproape de Poarta Mării şi de intrarea Dar se, pe grenadierii din gardă.

După ce a întrebat-o în zadar pe doamna general Bertrand şi a supus-o pe prinţesa Pauline unui adevărat interogatoriu, Campbell se reîntoarce pe mare ca să pornească în urmărirea lui Napoleon. El nu ştia decât un singur lucru: flotila se îndrepta fie spre coastele Franţei, fie spre ale Piemontului.

Pierzând timp, învârtindu-se în jurul insulei Capraja – cu slaba speranţă de a-l surprinde pe evadat ascuns în vreun golfuleţ –, el va sosi la Antibes duminică 5 martie. În ziua aceea, împăratul ajunsese deja la Sisteron, iar colonelul nu-l va mai revedea pe Napoleon decât – de departe – la Waterloo…

Absenţa lui Campbell stârni atâta uimire, încât unii aduseră *Foreign-Ofjice*-ului acuzaţia de a-i fi dat dispoziţie lui Campbell să lase să-i scape aşa-zisul său prizonier, fie pentru a putea declara război Bourbonilor – negustorul de ulei va afirma acest lucru într-unul din rapoartele sale –, fie pentru a-l învinge o dată pentru totdeauna pe Napoleon

şi a-l expedia pe insula Sfânta Elena. Aşa cum a spus Henry Houssaye, aceasta era, desigur, ideea „cea mai himerică” care ar fi putut „stăpâni nişte imaginaţii bolnăvicioase”.

Alte „imaginaţii” în delir au afirmat că Austria ar fi fost de acord în 1815 să-l lase pe Napoleon să-şi reocupe tronul. De data asta, însuşi împăratul este răspunzător de naşterea acestei legende. Ca să liniştească scrupulele nefericitului Ney, venit să i se alăture la Auxerre, el îl va face să creadă că socrul lui nu se gândea decât la interesele fiicei sale şi ale nepotului său – iar acest interes nu era oare de a-i reaşeza pe tronul Franţei? Între Parma şi Paris se putea oare şovăi?

Însuşi Napoleon, ajuns la Tuilerii, va mărturisi înşelătoria, spunându-i lui Davout:

— Vreau să vă vorbesc în mod deschis, să vă spun totul. Am lăsat şi trebuie să las încă să se creadă că acţionez în înţelegere cu socrul meu, împăratul Austriei. Peste tot se anunţă că împărăteasa este în drum spre noi împreună cu regele Romei, că va sosi dintr-o clipă în alta. Adevărul este că totul nu-i decât o născocire şi că mă aflu singur în faţa Europei.

Europa a fost cea dintâi surprinsă de zborul Vulturului. Aliaţilor le-a scăpat, în mod evident, prizonierul dat în paza lui Campbell. Ei nu avuseseră în vedere farmecele răpitoarei contese Miniaci, care este, cu siguranţă, cauza supărătoarei rătăciri a colonelului amorezat. De la Cleopatra încoace – şi fără îndoială chiar înaintea ei – câţi ochi frumoşi nu se găsesc oare la originea marilor cotituri ale istoriei?

ZBORUL VULTURULUI

cu îndrăzneala se poate

ÎNTREPRINDE ORICE, DAR NU PE POALE FACE TOTUL.

Napoleon

Miercuri 1 martie 1815, răsăritul soarelui scoate la lumină contururile capului Antibes şi ale insulelor Lerins. Flotila imperială pătrunde în golful Juan. Napoleon, cu

cocarda tricoloră la pălărie, apare pe puntea navei „Inconstant”. „Entuziasmul a fost atât de mare – povesteşte Marchand –, încât împăratul, care voia să vorbească, n-a putut spune un cuvânt. E greu să descrii bucuria, entuziasmul, înduioşarea care s-au manifestat pe bric; strigătele de «trăiască», aplauzele, tropotul din picioare făceau un asemenea zgomot, de parcă toate bateriile bricului ar fi tras în acelaşi timp. Era un delir…” Soldaţii îşi smulg cocardele albe şi roşii cu culorile Elbei, iar tricolorul francez, salutat cu aclamaţii, este ridicat în vârful catargului dinapoi al corabiei.

În ajun, Napoleon dictase „cu înflăcărare”, datându-le „*Golful Juan, 1 martie*”, proclamaţiile către poporul francez şi către armată. „Electrizat” – expresia este a valetului său –, scandând irazele, care răsunau puternic în micuţa cabină a corabiei, el a rostit:

„… Francezi! În exilul meu am auzit plângerile şi doleanţele voastre; voi cereţi un guvern ales de voi, singurul care poate fi legitim; mă învinuiaţi pentru somnul meu îndelungat; îmi reproşaţi că sacrific de dragul odihnei mele marile interese ale patriei. Am străbătut mările înconjurat de primejdii de tot felul; am venit în mijlocul vostru pentru a-mi relua drepturile care sunt ale voastre…”

Şi mai departe:

„Soldaţi, în exilul meu am auzit glasul vostru! Am sosit înfruntând toate piedicile şi toate primejdiile! Generalul vostru, chemat pe tron de voinţa poporului şi ridicat pe scut, vă este redat, alăturaţi-vă lui!…

Soldaţi, veniţi să luptaţi sub drapelul comandantului vostru; existenţa lui nu este decât existenţa voastră; drepturile lui nu sunt decât cele ale poporului şi ale Voastre; interesul, onoarea şi gloria lui nu sunt decât interesul, onoarea şi gloria voastră. Victoria va înainta în pas de atac; vulturul cu culorile naţionale va zbura din clopotniţă în clopotniţă până la turnurile catedralei Notredame; atunci veţi putea să vă arătaţi cu cinste cicatricele; atunci vă veţi putea mândri cu ceea ce veţi fi

făcut: veţi fi eliberatorii patriei…”

Cuvinte care vor crea legenda Vulturului şi care vor face să se uite în ce măsură escapada aceasta nesocotită a fost nefastă pentru Franţa.

Bricul se apropie de coastă, împăratul îi dă ordin lui Lamouret, cel mai vechi căpitan din gardă, să debarce cu douăzeci de grenadieri şi să ocupe bateria de la Gabella, situată nu departe de actuala gară mică din golful Juan, aproape de şoseaua care duce de la Antibes la Cannes, pe teritoriul comunei Vallauris. Bateria este repede dezarmată. Atunci, din proprie iniţiativă, plănuind să atragă de partea sa garnizoana din Antibes, căpitanul ajunge în faţă la Porte Royale şi cere să intre în fort între timp, Bertrand, căpitan în rezervă, îmbrăcat în haine civile, venise să aducă proclamaţiile imperiale şi fusese arestat de comandantul fortului, colonelul Cuneo d’Ornano. Detaşamentul lui Lamouret va avea în curând aceeaşi soartă… Soldaţii din Regimentul 87, fără niciun entuziasm de altfel, se supun comandanţilor lor. Cu toate acestea, mica garnizoană nu se îndreaptă spre golful Juan şi-l lasă pe împărat să-şi îndeplinească în linişte planurile.

Napoleon aproape că regretă această pasivitate.

— Aş fi prefei’at să fi luptat puţin – va spune el mai târziu –, să fi fost ucişi cincizeci de oameni din gardă şi două sute de regalişti. Aceasta ne-ar fi permis să luăm măsuri energice.

Este ora unu după-masă când „Inconstant” şi celelalte patru vase ale flotilei imperiale aruncă ancora, şi imediat „armata” părăseşte corăbiile. În adâncul golfului, acolo unde se află astăzi portul Golfe-Juan, un mic monument comemorativ, împodobit cu un mozaic urât, marchează locul unde Napoleon a pus piciorul pe pământul Franţei. El încalecă calul ce fusese îmbarcat la Porto-Ferrajo, trece prin actuala Avenue de la Gare – „*Aici începe* şoseaua *Napoleon*”, precizează o inscripţie – şi se plasează nu departe de intersecţia drumului de la Vallauris cu cel ce duce la Antibes – actuala şosea naţională numărul 7.

Pe măsură ce debarcă, trupele trec prin faţa lui b la ora cinci, toţi părăsiseră corăbiile. împăratul îl cheamă pe Cambronne şi-l trimite spre Cannes cu vreo patruzeci de grenadieri şi de vânători cu ordin să rechiziţioneze alimente şi să procure – contra plată – cai şi catâri.

— Cambronne – adaugă el –, îţi încredinţez avangarda celei mai frumoase campanii ale mele. Nu veţi trage niciun foc de armă. Gândiţi-vă că vreau să-mi recâştig coroana fără să vărs niciun strop de sânge.

Ajungând la Cannes, generalul constată că în oraş domneşte o mare agitaţie. Loviturile de tun ale flotilei salutând debarcarea împăratului au fost luate drept un bombardament al corsarilor algerieni, iar locuitorii s-au baricadat. Căciulile miţoase ale grenadierilor au calmat spiritele, dar mulţimea i-a înconjurat, totuşi, pe cei din Elba „mai mult cu nelinişte decât cu simpatie”. Unii se gândesc deja la spectrul războiului, care în mod inevitabil se profila în spatele împăratului…[29]

29 O coloană avînd în vîrf un bust, nu al lui Napoleon, ci al lui Bonaparte, a fost ridicată în acest loc.

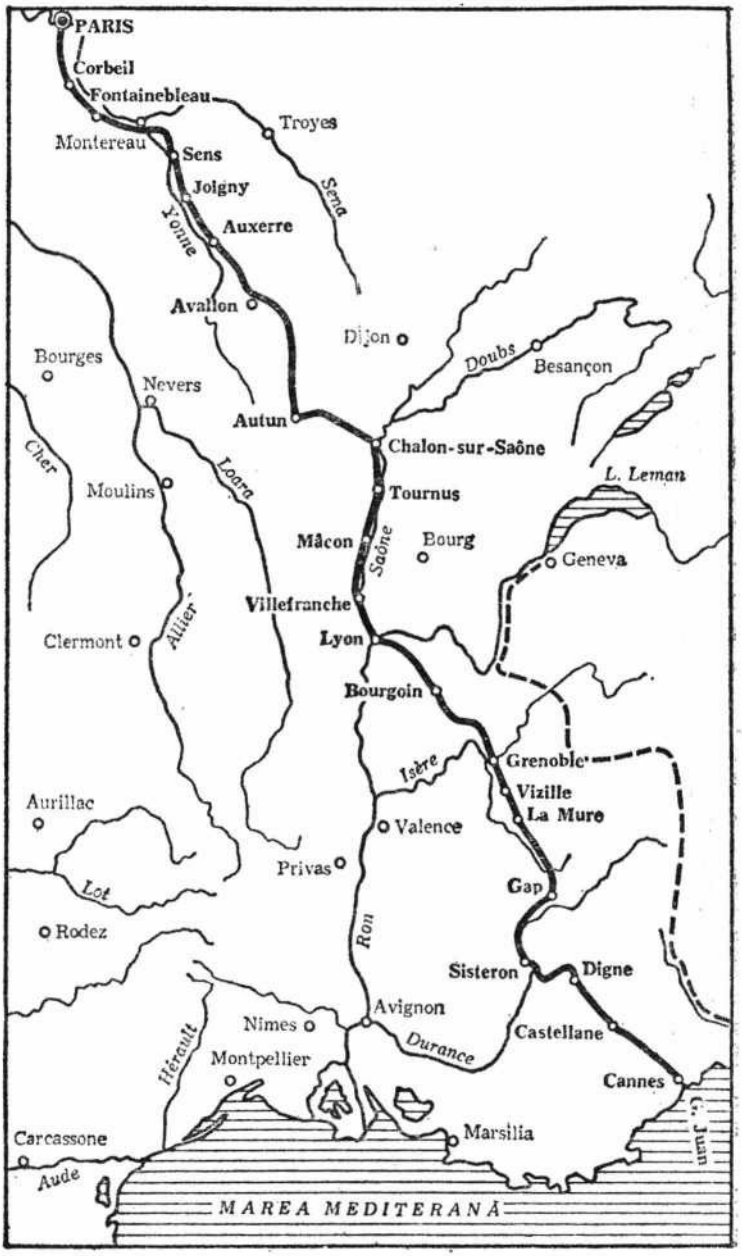

Primul contact al lui Cambronne cu primarul din Cannes nu este încurajator. „Un bătrân cu o înfăţişare respectabilă”, regalist convins, „care ar fi preferat să-l

vadă chiar şi pe beiul din Alger decât pe un general al lui Bonaparte”, el declară comandantului avangărzii că Vallauris, unde a debarcat împăratul, nu ţine de municipalitatea lui şi că nu-l va întâmpina pe Napoleon.

În acest timp, înfăşurat în vechea sa manta albastră de la Marengo, aşezat în fotoliul său de campanie, împăratul se instalase în dunele ce existau pe atunci aproape de capela *Notredame du Bon-Voyage*, unde „bombănitorii? aprinseseră un foc de bivuacl. Aşteptându-şi cina, el stă de vorbă cu trecătorii. În lipsa primarului din Cannes, cel dintr-o comună vecină – nu se ştie care – se apropie de Napoleon:

— Începusem să ne simţim fericiţi şi liniştiţi; dumneavoastră ne veţi tulbura din nou:

„E greu de spus cât de mult m-au răscolit cuvintele acelea şi cât rău mi-au făcut…”, va mărturisi Napoleon…

Câteva clipe mai târziu, împăratul se întreţine cu prinţul.de Monaco – duce de Valentinois –, fost primaghiotant al împărătesei Josefina, căi ei a Cambronne a socotit necesar să-i întrerupă călătoria spre principatul său. Acesta îşi ţine capul descoperit, în timp ce Napoleon îl întreabă care este părerea lui. Viitorul Honore al V-lea îi descrie „tot riscul unei asemenea expediţii1. Înainte de a-l lăsa să-şi continue drumul, împăratul îl întreabă râzând:

— Aţi vrea să veniţi cu noi, Monaco?

— Dar, sire, eu mă duc acasă.

— Şi eu tot acasă!

În acest scop trebuie să părăsească şoseaua principală de la Aix la Nice şi s-o ia la dreapta, în apropiere de Chapelle, pe drumul ce duce spre munte. Într-adevăr, traversând. Alpii va ajunge la Grenoble şi Lyon. împăratul a luat această hotărâre încă de câteva zile. îi rămă

— O stradă din Cannes-ul modern continuă să amintească de *Bivuacul Napoleon*, şi o biserică a fost construită pe locul vechii capele dintre dune.

— Începân’d din 19.11, şoseaua naţională nr. fi o, ale cărei ser pentine străbat o regiune minunată, poartă oficial

numele de *Şoseaua Napoleon*…

sese vie în memorie dureroasa traversare a Provenţei regaliste la sfârşitul lunii aprilie 1814, insultele, injuriile, grindina de pietre aruncate asupra berlinei sale, execuţia sa în efigie, la care fusese obligat să asiste…

Aşteptând ora plecării, Napoleon se aşază în fotoliul său pliant şi, cu picioarele întinse pe un scaun, acoperit cu o pătură, aţipeşte pentru câteva clipe.

Elbanii – era ora cinci şi ceva dimineaţa – se îndreaptă spre Grasse. Cambronne, mereu în avangardă, nu are noroc: primarul din Grasse – marchizul de Gourdon – e şi el un regalist înfocat.

— În numele cărui suveran faceţi rechiziţii? – întrebă el.

— În numele împăratului Napoleon.

— Noi avem suveranul nostru pe care îl iubim.

— Domnule primar – continuă Cambronne –, n-am venit să discut politică cu dumneavoastră, ci să vă cer provizii, deoarece coloana mea va sosi aici dintr-o clipă într-alta.

Primarul se execută. Dar împăratul, aflând de agitaţia care domneşte la Grasse, preferă să nu intre în oraş. Ocoleşte localitatea şi se opreşte pe platoul înalt Roccavignon, astăzi numit *platoul Napoleon*. Stejarul cel mare sub care el a mâncat un pui fript face încă umbră acestui soi de terasă, de unde se deschide o admirabilă panoramă de la Nissa până la Mont-Vinaigre. Se spune că în dimineaţa aceea Napoleon ar fi zărit foarte departe, în spatele capului Antibes, crestele munţilor din Corsica, luminate de soarele de dimineaţă, creând impresia că „ar pluti în aer”.

În timp ce se dă cep mai multor butoaie de vin pentru trupă, cineva îi aduce violete, acele violete care deveniseră semnul de recunoaştere al bonapartiştilor în timpul primei Restauraţii. Potrivit unei legende, Napoleon ar fi promis că se întoarce „pe vremea violetelor…”

Nu exista niciun drum între Grasse şi Digne, de unde începea şoseaua spre Grenoble. Trebuiau deci să

părăsească „artileria” – patru tunuri – şi în coloană, câte unul, să meargă pe cărările de munte, acoperite de zăpadă. Lăncierii – descălecaţi – îşi cărau şeile şi frâiele pe umeri. Pe un frig năprasnic, împăratul înaintează prin zăpadă, sprijinit de colonelul Raoul. În urma lor vin Marchand şi tânărul Ventini, ofiţerul de ordonanţă. Bagajele se află mult în spate. După. O haltă la Saint-Vallier-de-Thiey, sub un ulm tânăr, împăratul parcurge suişul aspru care duce la Escragnolles, aflat într-o depresiune stâncoasă de o frumuseţe sălbatică. Preotul orăşelului – părintele Chirio – îi aduce două ouă şi îi vorbeşte în termeni atât de aleşi, încât Napoleon exclamă:

— Acestui preot i s-ar potrivi mai bine o mitră episcopală!

Şi continuă apoi urcuşul pe poteca ce duce la Valferrière. E noapte târziu când Napoleon, clătinându-se de oboseală, ajunge în cătunul Seranon, ale cărui câteva case sunt presărate într-o vale minunată, înconjurată de munţi stâncoşi. Se chinuieşte mult să-şi scoată cizmele ude şi se instalează în faţa unui foc mare, într-un fotoliu care a fost păstrat... În cele din urmă soseşte şi catârul care transportă, sub suprar egherea lui Saint-Dénis şi Noverraz, cele necesare pentru „culcare”. Marchand cu cei doi camarazi ai săi aştern în grabă la micul castel din Brondet, aparţinând primarului din Cannes, patul împăratului, care se întinde complet îmbrăcat şi doarme timp de trei ore.

Trebuiau s-o ia înaintea lui Massena – credincios lui Ludovic al XVIII-lea – şi să ajungă la Sisteron înaintea garnizoanei din Marsilia, dar ştirea debarcării va ajunge la Marsilia în aceeaşi zi de 3 martie. Astfel, chiar din zorii acestei zile de vineri, elbanii pornesc din nou pe cărările care, urcând din văi adânci spre creste, trecând prin defileuri înguste, văi întortocheate şi râpe, îi vor duce la Digne, unde orizontul se va deschide. Iată mai întâi Castellane, ascuns într-o căldare, dominat de o stâncă strivitoare, având în vârf o bisericuţă veche. Cambronne a trimis un mesager cu acest bilet, adresat „autorităţilor” locale: „Domnule, vă rog să daţi ordine pentru procurarea

imediată a cinci mii de raţii de pâine, cinci mii de carne, cinci mii de vin, patruzeci de căruţe cu patru juguri sau două sute de catâri pentru samare. Maiestatea-sa va sosi la Castellane la ora zece. Baronul Cambronne. general de brigadă, comandant al administraţiei gărzii imperiale”.

Surprinşi – aveau şi de ce –, subprefectul – domnul Francourt – şi primarul se execută, totuşi, pe loc. împăratul ia prânzul la subprefectură, o casă modestă, situată pe îngusta şosea naţională la numărul 34, care a devenit ulterior *Foyer Sainte-Devote*, casă de odihna pentru familiile sărace din principatul Monaco…

Şoseaua – tot pe drumuri pline de bolovani – continuă să fie abruptă, anevoioasă. Eroica falangă se caţără până la pasul, Leques – la 1 150 de metri altitudine – şi după ce trece prin defileul stâncos de la Toulanne coboară spre valea Asse de Moriez. Napoleon îşi petrece noaptea la Barreme, la judecătorul de pace Tartanson. Era frânt de oboseală, căci a parcurs această etapă grea – de patruzeci şi şase de kilometri pe 6 zăpadă abundentă—…

Sâmbătă 4 martie, împăratul ajunge, în fine, la Digns, puţin după ora prânzului şi va lua masa la hanul „Petit-Paris”, de pe strada Ares, care dă în actuala Piaţă a Libertăţii. Mulţimea se adună, curioasă şi nu prea entuziastă. În timp ce se caută un tipograf care să culeagă şi să tragă proclamaţia „Gărzii imperiale către armată[3031], împăratul rosteşte un mic discurs, salutat cu câteva aplauze.

Apoi, elbanii o apucă, în sfârşit, pe o şosea propriu-

---

30 Castelul, într-o stare jalnică, serveşte azi drept locuinţă pentru muncitorii unei mari uzine.

31 ★

Datorită înaintării sale rapide, Napoleon a reuşit să se distanţeze de trupele pe care Massena le-a trimis în urmărirea fostului său şef. Din clipa în care a primit ştirea cu privire la debarcarea regelui Elbei, mareşalul a expediat un curier la Lyon, unde se întrerupe telegraful. De aceea, Chappe remite la Paris baronului de Vitrolles, secretar de stat, depeşa sosită de la Lyon de-abia în ziua de 5 martie, chiar în momentul cînd Napoleon dejuna la „Bras d’Or“ din Sisteron. Conform uzanţelor, Chappe nu trebuia să ştie ce conţin depeşele adresate regelui. To-

zisă.

Numai Cambronne cu avangarda lui vor reuşi, la ora unu noaptea, să ajungă la podul de la Sisteron, poarta provinciei Dauphine; împăratul va rămâne să-şi petreacă noaptea la castelul marchizului de Malijai – ale cărui două turnuleţe ascuţite se pot vedea şi astăzi –, nu deoparte de confluenţa dintre Bleone şi Durance. Şi aici se păstrează fotoliul în care a aţipit Napoleon., lângă un cămin în care ardeau lemne h Duminică 5 martie, după ce mâncase la dejun raţă cu măsline, servită la „Poisson d'Or" din Valonne, împăratul pleacă spre neobişnuitul sat Sisteron, pitit la picioarele celebi ei sale fortăreţe. Primarul – Joseph Laurent de Gombert –, care a refuzat să se supună ordinelor lui Cambronne, iese înaintea împăratului purtând pe piept, foarte vizibil, medalia crinului.

— Scoateţi-o din piept cât timp stau eu aici – îl sfătuieşte Napoleon –, soldaţii mei ar putea să vă insulte.

Împăratului i s-a pregătit o cameră la sărăcăciosul han „Bras d'Or", la numărul 20 al întunecoasei străzi Saunerie. Camera – ea mai există şi azi – se află la etajul întâi în partea dinspre oraş, dar la etajul al patrulea în partea, ce dă spre vale. De la singura ei fereastră se deschide o admirabilă privelişte spre Duranee şi spre pereţii înalţi şi stâncoşi ai defileului. În acest loc, în timp ce lua masa, Napoleon începu să discute cu subprefectul:

— Ce impresie va produce reîntoarcerea mea în Franţa?

— Surpriza este sentimentul care le domină pe toate celelalte.

— Dar întoarcerea mea pe tron va fi privită cu plăcere?

— Cred că da dacă lumea nu s-ar teme să vadă revenind odată cu dumneavoastră recrutările şi toate nenorocirile care decurg de aici.

— Ştiu – recunoaşte împăratul – că s-au făcut multe prostii. Dar. am să repar totul. Poporul meu va fi fericit.

Locuitorii strigă „*Trăiască împăratul*!", în timp ce coloana – e ora două după-masă – îşi continuă drumul spre

Grenoble. Bibanii sunt acum precedaţi de un drapel tricolor, improvizat din câteva bucăţi de stofă, având în vârf. un vultur provenit de la „tăblia unui pat sau de la o galerie de perdea”… *

tuşi, agitaţia directorului telegrafului era aşa de mare, încât trebuie să presupunem că de data aceasta el cunoştea conţinutul mesajului. Baronul pleacă imediat la Tuilerii şi-i înmânează regelui depeşa. Degetele bolnave de gută ale lui Ludovic al XVIII-lea deschid cu greu plicul. El îl rupe cu neîndemânare şi desface hârtia. Rămâne multă vreme cu ochii aţintiţi pe ea, apoi o aruncă pe masă şi întreabă liniştit.

— Nu ştiţi despre ce e vorba?

— Nu, sire, nu ştiu.

Cu un glas „care nu lasă să se ghicească nicio tulburare”, Ludovic al XVIII-lea declară:

— E vorba de Bonaparte care a debarcat pe coastele Provenţei.

Apoi, cu un ton nepăsător, îl invită pe Vitrolles să plece.

— Trebuie să duceţi această depeşă ministrului de război; o să vadă el ce are de făcut.

Ministru de război era pe atunci mareşalul Soult, duce de Dalmaţia prin graţia lui Napoleon. În 1814, el fusese ultimul mareşal care mai luptase împotriva inamicului. Pentru a face uitată această pagină de glorie, fostul soldat al lui Hoche, care în iulie 1793 hotărâse să ridice „un zid de nepătruns” împotriva „insurecţiei emigranţilor”, a devenit în noiembrie 1814 iniţiatorul ridicării la Quiberon a unui monument închinat suferinţelor îndurate de emigranţi! Atâta slugărnicie i-a adus la 3 decembrie portofoliul Ministerului de Război şi în această calitate a putut fi văzut la 21 ianuarie 1815 urmând cu pietate procesiunea ce ducea la Saint-Dénis resturile pământeşti ale lui Ludovic al XVI-lea… Azi, cel care la Austerlitz „condusese bătălia” va trebui să lupte împotriva omului căruia îi datora totul. Cum va reacţiona ministrul-mareşal la aflarea ştirii?

Vitrolles se aruncă în trăsură şi se îndreptă în grabă spre strada Saint-Dominique, în măsura în care îi permitea să se grăbească mulţimea de oameni care îşi făceau plimbarea de duminică. Deodată îl zăreşte pe Soult mergând de-a lungul parapetului de pe Pont Royal. Mareşalul se plimbă pe jos. urmat de unul din oamenii săi, care-i duce servieta. Vitrolles opreşte trăsura. Soult se apropie. Secretarul de stat îi îndepărtează pe lacheii care îl însoţesc şi „acolo – ne spune el –, în mijlocul oamenilor care treceau pe lângă noi, de la locul meu din trăsură, ţin deschisă depeşa în faţa ochilor mareşalului, care s-a oprit în faţa portierei*.

Pe faţa lui Soult se poate citi doar surpriză şi neîncredere. Totuşi, o oră după aceea trimite o depeşă la Lyon prin care cere să se deplaseze într-acolo câteva baterii ale garnizoanei din Grenoble, oraş ce va fi ocupat patruzeci şi opt de ore mai târziu de Napoleon, care va fi mulţumit că nu va fi întâmpinat de focul tunurilor deplasate de ministru.

Lui Soult nu-i trece prin minte nici cel puţin ideea să bareze drumul cu un copac, să arunce în aer un pod sau să-i taie în vreun fel drumul inamicului. Nu face nimic ca să poată întârzia cel puţin cu câteva ore înaintarea unui om „căruia populaţia nu i se opune, dar nici nu-l urmează”. Oare mareşalul vrea să favorizeze planurile fostului său stăpân? Nicidecum! El îl face pe *Buonaparte* de două parale şi vorbeşte neîncetat, cu toată sinceritatea, de distrugerea lui! Pentru el, ca şi pentru *Moniteur*, debarcarea este „un act de demenţă, ce poate fi oprit şi cu câţiva jandarmi”.

Numai baronul de Vitrolles vede pericolul. El se bizuie mult pe „Monsieur”. Este convins că viitorul Carol al X-lea, „prin bunăvoinţa şi elocvenţa lui cavalerească”, va putea să înflăcăreze regimentele. Se duce, prin urmare, la pavilionul Marsan, unde află că contele d’Artois se găseşte la rugăciunea de seară.

„La vecernie – îşi spune Vitrolles, aşteptând în odaia de serviciu –, la vecernie! Cum poate fi cineva la vecernie

în asemenea împrejurări? Iacob al II-lea şi-a pierdut regatul din cauza unei liturghii; aceştia şi-l vor pierde pe al lor din cauza unei rugăciuni de seară?”

O singură explicaţie poate justifica această purtare neaşteptată: Ludovic al XVIII-lea nu are încredere în fratele său şi nu i-a spus nimic. Într-adevăr, când după un sfert de oră Vitrolles intră în cabinetul lui, Monsieur pare să nu ştie nimic.

— Ei bine – întreabă el cu un aer bine dispus –, îmi aduceţi veşti de la călătorii noştri?

„Călătorii” erau ducele şi ducesa d’Angoulâme – sora regelui şi soţul ei –, care se aflau într-o călătorie oficială la Bordeaux. E clar, se gândeşte Vitrolles, că fratele regelui n-a citit depeşa lui Massena; de aceea, secretarul de stat, contrar etichetei, îndrăzneşte să pună o întrebare:

— Monsieur nu l-a văzut pe rege după slujbă?

— Ba da, l-am văzut…

Apoi, ca şi cum ar fi vorba de un eveniment lipsit de importanţă, adaugă cu nepăsare:

— Fiindcă veni vorba, ce ziceţi de ştirea debarcării?

Vitrolles îşi ascunde, nu fără greutate, stupefacţia şi încearcă să zgâlţâie indiferenţa contelui d’Artois, arătându-i gravitatea situaţiei.

— Trupele nu vor rămâne credincioase decât dacă prinţii vor trece în fruntea lor… Dumneavoastră, monseniore, puteţi să asiguraţi cel mai bine fidelitatea armatei şi să deşteptaţi zelul şi dragostea care există în rândurile populaţiei pentru cauza regală…

Fratele lui Ludovic al XVIII-lea se plimbă tăcut în sus şi în jos prin cabinetul său. Vitrolles se ţine după el: „Nu puteam şti dacă mă ascultă – va povesti el – decât după ritmul paşilor săi, care se iuţeau pe măsură ce cuvintele mele deveneau mai insistente, în aşa fel încât până la urmă, fără să ne dăm seama, aproape că alergam”.

El continuă să tacă şi să se plimbe prin cameră, iar Vitrolles o ia de la cap cu stăruinţele. În cele din urmă, viitorul Carol al X-lea, fără să se oprească, rosteşte cu nerăbdare:

— Ei bine, cred că aveţi dreptate. Trebuie să ne pregătim de drum.

— Nu, monseniore – insistă ministrul obosit –, trebuie să plecaţi imediat, nu e vreme de pierdut.

În aceeaşi seară, contele d'Artois porneşte spre „a-l ataca – aşa cum sună textul ordonanţei regale – pe Bonaparte, considerat trădător şi rebel pentru faptul de a se fi introdus prin forţa armelor în departamentul Var". El va fi urmat câteva ore mai târziu de ducele d'Orléans, viitorul rege Ludovic-Filip.

Începând de a doua zi, presa se ocupă intens de eveniment. *Journal des Debats* îl stigmatizează pe „acest om mânjit cu sângele unor generaţii întregi" şi adaugă: „Dumnezeu ne va ajuta ca laşul războinic de la Fontainebleau să moară de moartea trădătorilor4. În zilele următoare se vor situa pe aceeaşi poziţie şi vechii tovarăşi ai împăratului... în aşteptarea momentului când se vor duce să se arunce în braţele lui Napoleon! Pentru Jourdan, care va fi guvernatorul Besançonului în timpul celor o sută de zile, „Buonaparte este un inamic public14. Pentru generalul Quiot, care şi el se va menţine pe locul lui între cele două Restauraţii, fostul împărat „este o fiinţă însetată de sânge11. Generalul Pacthod, conte al imperiului, consideră, la rândul său, că fostul stăpân este „odios oricărei fiinţe înzestrate cu raţiune11. Este adevărat că exemplul le este dat de ministrul de război: „Buonaparte

— Scrie Souât – ne dispreţuieşte suficient ca să creadă că vom părăsi un suveran legitim şi foarte iubit pentru a împărtăşi soarta unui om care nu mai este decât un aventurier... Să ne strângem rândurile în jurul flamurii cu crini, la chemarea acestui părinte al poporului... El îl pune în fruntea voastră pe acest prinţ – contele d'Artois –, tipul desăvârşit al cavalerului francez, a cărui fericită reîntoarcere în ţară a dus deja la izgonirea uzurpatorului!"

Acest pamflet nu-l va împiedica pe monseniorul duce de Dalmaţia, specialist în schimbări bruşte de atitudine, să calce în picioare cu trei săptămâni mai târziu „flamura cu crini11 şi să accepte din partea „*aventurierului*" funcţia de

intendent general şi titlul de pair al Franţei.

*

* – *k*

Luni 6 martie, pe la două după-masă, împăratul părăseşte mizerabilul „Hotel Marchand11 1 din Gap, luând-o pe drumul ce urcă în serpentine spre vârful Bayard, care are o altitudine de peste 1 200 de metri. Napoleon îşi reface forţele luând masa la „Baraques de Saint-Bonnet11

— Localul funcţionează şi azi ca pensiune – şi refuză ajutorul ţăranilor din împrejurimi – veniţi la târg – care vor să se înroleze în „armata11 lui. Îşi petrece apoi noaptea în satul de munte Corps, unde casele au, în cea mai mare parte, câteva trepte în faţă, care în timpul iernii dispar sub zăpadă. În camera sa de la primul etaj al hanului „Dumas", azi „Hotel du Palais11, având două ferestre ce se deschid spre şosea, împăratul este trezit.

1 Azi este aici o patiserie cu emblema: „Halta împăratului11, în rue de France nr. 17 – 19.

marţi 7 martie dimineaţa, de un mesaj al lui Cambronne, care, mereu în avangardă, îl anunţă că momentul atât de temut se apropie. Elbanii vor trebui să înfrunte trupele generalului Marchand, care apără în numele lui Ludovic al XVIII-lea oraşul Grenoble şi care au primit ordinul să oprească „înaintarea briganzilor lui Buonaparte", după expresia prefectului Fournier. Când intri azi în această cameră jalnică cu numărul 1 de la „Hotel du Palaisu, eşti cuprins de emoţie 1. Aici, între aceşti patru pereţi, sub acest plafon scund, în acest decor sărăcăcios, împăratul află că acum se decide soarta lui... Vor îndrăzni oare soldaţii regelui să tragă în el?...

La miezul nopţii, Laborde, plutonierul major al avangărzii lui Cambronne, s-a întâlnit acolo cu un plutonier major din Regimentul 5 de linie, venit de la Grenoble. Amândoi aveau aceeaşi misiune: să pregătească încartiruirea.

— Văd că purtăm cocarde diferite – îi spune Laborde –, dar, răspundeţi-mi cu sinceritate de soldat, suntem amici

sau inamici?

— Doi vechi tovarăşi de arme vor rămâne întotdeauna prieteni, replică subofiţerul, întinzându-i mâna lui Laborde.

— Atunci să facem împreună încartiruirea.

Ofiţerul din Regimentul 5 se grăbeşte însă să-l pună la curent pe şeful său, maiorul Delessart, care s-a instalat cu batalionul său pe înălţimea de la Pontine, nu departe de La Mure. Delessart îşi adună toţi oamenii. El este însoţit şi de o companie de geniu, cu care se retrage spre Laffrey, un orăşel situat în mijlocul unui peisaj minunat, la trei leghe de La Mure, care în ziua aceea va intra în istorie.

Aşezat la intrarea în sat, pe malul ultimului dintre cele trei lacuri din Laffrey, Delessart zăreşte în curând caleaşca descoperită a împăratului şi îi ghiceşte faimoasa lui redingotă cenuşie. Napoleon pare neliniştit. Maiorul îl vede coborând din trăsură, înaintând spre promontoriul care domină lacul şi privind prin lunetă spre „inamicul 4 care ocupă pajiştea. Un ofiţer – colonelul

1 Proprietarul – domnul conte – închiriază şi acum camera; recent a trebuit să înlocuiască printr-un strat de vopsea tapetul din epoca aceea, uzat de vreme.

Raoul – părăseşte în galop rândurile statului-major al împăratului şi se îndreaptă spre maior.

— Împăratul va veni spre dumneavoastră – îl anunţă el.

— Dacă trageţi, primul foc va fi pentru el. Veţi răspunde în faţa Franţei…

Delessart îl întrerupse:

— Sunt hotărât să-mi fac datoria, şi dacă nu vă retrageţi imediat, am să pun să vă aresteze.

— Dar, în sfârşit, veţi trage?

— Îmi voi face datoria.

Un nou emisar – diplomatul de război Vauthier – intervine, se opreşte în faţa frontului batalionului şi previne pe comandantul *cocardelor albe* „că împăratul îl face răspunzător în faţa Franţei şi a posterităţii pentru ordinele pe care le va da”.

Soldaţii din Regimentul 5 de linie ascultă nemişcaţi. Deodată, lăncierii polonezi se reped asupra lor. Infanteriştii lui Delessart zăresc în spatele călăreţilor căciulile de blană de urs şi tunicile lungi albastre ale gărzii. Un freamăt străbate rândurile şi maiorul strigă:

— Batalion! La dreapta. Înainte marş!

Urmăriţi de lăncieri, soldaţii lui Ludovic al XVIII-lea, palizi, cu fălcile încleştate, se supun şi merg în formaţie ordonată. Delessart se apleacă spre tânărul căpitan Randon, viitorul mareşal al Franţei, pe atunci aghiotant şi nepot al generalului Marchand, şi-i spuse:

— Cum să începi lupta cu nişte oameni care tremură ca varga şi sunt palizi ca moartea?

Lăncile polonezilor erau atât de api oape de spinările infanteriştilor, încât maiorul comandă:

— Stai! Cu faţa înainte!

Batalionul se supune, în timp ce lăncierii, care primiseră ordinul să nu atace, se întorc spre împărat.

Atunci avu loc celebra scenă.

— Colonel Mallet – ordonă Napoleon –, comandaţi onorul şi desfăşuraţi drapelul.

Apoi, în timp ce mica orchestră a elbanilor cântă *Marsilieza*, împăratul înaintează. În spatele lui merg Drout, Cambronne şi Bertrand.

— Iată-l! Foc! – urlă Randon.

Puştile tremură, dar nimeni nu îndrăzneşte să tragă, împăratul se opreşte şi strigă cu o voce puternică;

— Soldaţi din Regimentul 5, sunt împăratul vostru. Recunoaşteţi-mă.

Mai înaintează doi sau trei paşi, îşi desface redingota cenuşie şi strigă:

— Dacă printre voi există vreun soldat care vrea să-şi omoare împăratul, atunci iată-mă!

Un imens strigăt de „*Trăiască împăratul*!” vine drept răspuns.

Soldaţii rup imediat rândurile, povesteşte Houssaye, „îşi flutură capelele în vârful baionetelor, se reped spre împărat, îl înconjură, îl aclamă, îngenunchează la

picioarele lui, îi mângâie cu adoraţie cizmele, spada şi poalele redingotei. Profitând de zăpăceala creată, căpitanul Randon, pe care ordinul de a trage îl expunea mâniei trupelor sale, dă pinteni calului şi fuge. Maiorul Delessart, umilit, desperat şi totuşi profund emoţionat, predă, izbucnind în lacrimi, sabia sa împăratului, care îl îmbrăţişează ca să-l consoleze1.

Un bătrân soldat se apropie atunci de Napoleon şi face să sune vergeaua din ţeava puştii sale:

— Priviţi dacă aveam noi de gând să vă ucidem.

Într-o clipă, cocardele tricolore, pe care soldaţii le păstrează în raniţele lor încă de anul trecut, iau locul cocardelor albe, care, după plecarea batalionului, vor rămâne pe câmp, marcând locul – numit „La Iprairie de la Reneontre” – unde s-a jucat scena ce va rămâne de-a pururi celebră

*

* * *

Generalul Marchand, credincios în continuare lui Ludovic al XVIII-lea, a expediat regimentelor 7 şi 11 de linie, aflate la Chambéry, ordinul să se deplaseze la Grenoble. Cei doi colonei au executat ordinul. Comandantul Regimentului 7 se numea La Bedoyere. Fost aghiotant al lui Larmes, era unul dintre cei mai străluciţi ofiţeri ai armatei imperiale şi se poate ghici ce simţea în acea zi de marţi 7 martie 1815. După ce a trecut în revistă cele două regimente, generalul Marchand le-a plasat pe metereze, cu faţa la drumul ce duce spre La Mure. Ce vor

1 O statuie ecvestră a lui Napoleon, înconjurată de un mic grilaj, se înalţă azi la marginea lacului cel mare din Laffrey.

face soldaţii când îl vor avea pe Napoleon în fala cătării puştilor lor? Atunci s-a întâmplat că La Bădovăre – şi gestul acesta îl va costa condamnarea la moarte – a tras sabia şi a strigat:

— După mine, soldaţi din Regimentul 7! După mine, vitejii mei camarazi! Vă voi arăta drumul. Înainte! Cine mă iubeşte mă urmează!

În strigătele de *Trăiască împăratul*! – reluate curând de cea mai mare parte a garnizoanei –, Regimentul 7 de linie se pune în mişcare. Imediat după ieşirea din periferiile oraşului, La Bedoyere scoate din buzunar vechiul vultur al regimentului şi-l înfige în vârful unei crăci de salcie, care devine astfel coada noului drapel. O oră mai târziu – între Grenoble şi Vizitle –, împăratul sărută vulturul şi pe colonelul care-i aducea, în felul acesta, o mie opt sute de oameni.

Pe la nouă seara, generalul Marchand, a cărui fereastră dă spre metereze, îl vede pe „Uzurpator”, urmat de mica sa armată şi înconjurat de două mii de ţărani, ce-şi agită furcile şi puşcoacele şi poartă torţe din „paie aprinse44. Colonelul Roussille, care comandă poarta de la Bonne, în faţa ordinului dat de colonelul Raoul „în numele împăratului”, refuză să deschidă poarta. Generalul Marchand se adresează atunci oamenilor lui. El comandă două mii de infanterişti şi o artilerie puternică. Niciun infanterist nu se supune însă ordinului de a încărca armele. Dar artileriştii? Marchand se întoarce spre unul dintre ofiţerii lor, regalistul Saint-Genis:

— Dacă soldaţii nu vor să tragă, nu vor trage nici ofiţerii?

— Domnule general – răspunde locotenentul –, am fi sfâşiaţi în bucăţi. Tunarii noştri ne-au prevenit.

O cantinieră este auzită cântând:

Ce *bine, ce bine*.

Napoleon revine!

Şi o alta:

Avem mere Pentru regele Romei

Totuşi, enervat de rezistenţa care i se opune, împăratul înaintează spre poartă urmat de La Bedoyere şi i se adresează colonelului Roussille:

— Vă ordon să deschideţi.

— Nu primesc ordine decât de la general

— Îl destitui.

— Îmi cunosc datoria şi nu-i voi da ascultare decât generalului.

Furios la culme, La Bedoyere, adresându-se soldaţilor lui Roussille, le strigă:

— Smulgeţi-i epoleţii!

Câteva clipe mai târziu, rotarii din cartierul Saint-Joseph sparg porţile în strigătele de „*Trăiască împăratul*!”, în timp ce generalul Marchand, urmat de numai două sau trei sute de oameni, o ia la goană în galop prin poarta Saint-Laurent.

Mai târziu, la Sfânta Elena, Napoleon va aproba atitudinea loială a comandantului garnizoanei din Grenoble:

— Marchand s-a purtat bine – va spune el; nu l-am putut folosi (în timpul celor o sută de zile) din considerente politice.

Rămâi surprins când constaţi că acelaşi sentiment l-a determinat să nu-i păstreze recunoştinţă celui care, alăturându-i-se înainte de Grenoble, a dublat efectivele „armatei” sale:

— La Bedoyere a procedat ca un om lipsit de onoare – va declara el a trădat după ce a jurat credinţă regelui!

De data aceasta, tot considerentele „politice” îl vor obliga ca, odată sosit la Paris, să-l numească general pe tânărul colonel din Regimentul 7 de linie, şi în seara aceea de 7 martie, La Bedoyere este privit ca un salvator!

La hotelul „Trois Dauphins”! unde a tras Napoleon, i se prezintă, în lipsa cheilor, canaturile porţii de la Bonne.

A doua zi îşi trece în revistă forţele, iar oamenii, defilând prin faţa lui şi arătându-i cocardele, strigă: „Asta-i cea de la Austerlitz!... Asta-i cea de la Friedland!... Am purtat-o la Marengo!”

Împăratul va exclama 3[32]

— Până la Grenoble am fost un aventurier; la Grenoble am devenit prinţ.

*

* * *

În aceeaşi zi, la ora şase dimineaţa, un curier ce

32 E situat aproape de Piaţa Grenette, la colţul străzii Mon- torge cu străduţa Bressieux şi poartă azi numele de „Hotel Napoleon"

ducea o depeşă urgentă soseşte la prinţul de Metternich. Ministrul se culcase pe la trei noaptea, după o conferinţă foarte lungă a reprezentanţilor celor cinci puteri, care se aflau încă la Viena pentru faimosul Congres, Valetul, văzând pe plic cuvintele: „*De la Consulatul general imperial şi regal din* Genovasocoteşte că trebuie să-şi trezească stăpânul şi îi predă depeşa. „Am încercat să adorm din nou după ce fusesem trezit – va povesti cancelarul dar mi-a fost imposibil să-mi regăsesc somnul. Pe la şapte şi jumătate m-am hotărât să deschid plicul. El nu conţinea decât următoarele rânduri: «Comisarul englez Campbell a intrat cu puţin timp în urmă în portul Genova ca să se informeze dacă nu l-a văzut cineva pe Napoleon după dispariţia acestuia din insula Elba. Răspunsul fiind negativ, fregata engleză s-a îndepărtat numaidecât în larg»”.

Metternich sare din pat, se îmbracă la repezeală şi la ora opt dimineaţa cere să fie anunţat împăratului Francisc.

— Se pare că Napoleon vrea să-şi asume riscuri mari – constată împăratul.

— Treaba lui. Noi trebuie să dăm lumii liniştea pe care el a tulburat-o atâţia ani. Aranjaţi să aveţi imediat o întrevedere cu ţarul Rusiei şi cu regele Prusiei; spuneţi-le că sunt gata să dau ordin armatelor mele să ia din nou drumul Franţei. Nu mă îndoiesc că aceşti doi suverani vor face acelaşi lucru.

„La ora opt şi un sfert – povesteşte Metternich – mă aflam la împăratul Alexandru, care a vorbit în aceiaşi termeni ca împăratul Francisc. La ora opt şi jumătate, regele Frederic-Wilhelm al III-lea îmi dădu aceeaşi asigurare. La ora nouă eram din nou acasă. Convocasem între timp pe feldmareşalul prinţ Schwartzenberg. La ora zece, miniştrii celor patru puteri erau cu toţii în biroul meu…”

A fost văzut venind acolo, şchiopătând, Talleyrand, un Talleyrand rigid, inaccesibil, insolent, pregătind deja în mintea lui „scoaterea în afara legii a brigandului14. Pentru moment, dând dovadă, ca de obicei, de sânge rece, a fost

aproape singurul care a primit ştirea fără să se tulbure. Colegul său, Alexis de Noailles, nu vorbea, urla:

— Acum, c-a fugit, trebuie să-l spânzurăm!

Vorbe cărora regele Prusiei le-a răspuns cu înţelepciune:

— Înainte de a-l spânzura, trebuie să-l prindem, şi nu va fi de loc uşor!

*

* +

În timp ce joi 9 martie Napoleon îşi va petrece noaptea la Bourgoin, la vechiul hotel „Cesar et du Parc”, contele d’Artois nu a putut să strângă la Lyon decât trei regimente şi o mie cinci sute de oameni din garda naţională. Cei treizeci de mii de oameni promişi de Soult, nu şi-au făcut încă apariţia…

— Situaţia asta nu poate dura mult – declară ducele d’Orléans.

— Mi se pare că nu ne mai rămâne altceva de făcut decât să ne luăm trupele şi să ne retragem.

Este hotărârea cea mai înţeleaptă. Fratele regelui dă ordine în consecinţă, când pe neaşteptate intervine mareşalul MacDonald, duce de Taranto. Un pic de speranţă însufleţeşte mâna de regalişti. Eroul de la Wagram promite contelui d’Artois să vorbească trupelor „pe limba lor”.

A doua zi, 10 martie, nici ploaia torenţială nu-l împiedică pe mareşal să-şi ţină promisiunea. În Piaţa Bellecour, în faţa regimentelor aliniate în careu, el îşi termină discursul cu următoarele cuvinte:

— Singura garanţie pe care vi-o cer este să strigaţi *Trăiască regele*!

Niciun glas nu-i răspunde. Nu se aude decât răpăitul ploii. Intervine atunci viitorul Carol al X-lea. Ambiţiile lui sunt mai modeste. Un *singur* strigăt, scos de un *singur* om, l-ar mulţumi pe deplin. Se apropie de un bătrân dragon, „îi vorbeşte cu bunătate, îi laudă curajul, a cărui de. vadă o poartă pe piept. apoi îi propune să strige cu el o dată *Trăiască regele*! „Cu privirea fixă, cu gura căscată41, dragonul rămâne „nemişcat şi impasibil44. MacDonald,

împreună cu colonelul Regimentului 13 de dragoni şi cu ofiţerii „strigă, îl îndeamnă, îl ameninţă”… dar fără succes. Omul este „de neclintit44.

Scena ia un aspect de-a dreptul ridicol. „Roşu de furie44, Artois se întoarce la arhiepiscopie. Mulţimea nici măcar nu-l salută. Lyonezii sunt într-adevăr masaţi de-a lungul Ronului, însă pentru a-l aştepta pe Napoleon, care, după cum se spune, se află deja la porţile oraşului. Este ora unsprezece dimineaţa. Fratele regelui nu mai are altceva de făcut decât să plece şi să urmeze pilda vărului său Orléans, care de vreo două ore a luat drumul Parisului. În timp ce fratele regelui se urcă în berlină, MacDonald încearcă să apere Lyonul. Trimite mai întâi nişte dragoni în recunoaştere…

Curând călăreţii se întorc.

— Ce-au văzut? – întreabă MacDonald pe aghiotantul său.

— Avangarda lui Napoleon.

— E departe?

— În curând va intra în cartierul Guillotiere.

— Ce s-a întâmplat?

— Cele două patrule de recunoaştere au băut împreună!

MacDonald sare pe cal numai după ce zăreşte el însuşi chipiurile Regimentului 4 de husari, avangarda împăratului. După o cursă lungă şi nebunească, urmărit de husarii împăratului, el izbuteşte să ajungă din urmă trăsura fratelui regelui. Era şi timpul! Mareşalul se simţea frânt, după propria sa expresie, de galopul puţin prea dur al calului său: nu se mai putea ţine în şa!

*

* * *

La Lvon, Napoleon se instalează la arhiepiscopie, în apartamentele pe care i le-a lăsat contele d’Artois, şi timp de trei zile duce din nou viaţă de suveran. Primeşte corpurile constituite, pregăteşte decrete şi-i scrie soţiei sale: „Avangarda mea e la Chalon-sur-Saône, noaptea aceasta plec ca s-o ajung din urmă. Populaţia aleargă în

număr mare în întâmpinarea mea; regimente întregi părăsesc totul ca să mi se uiature… Cirul vei primi această scrisoare, eu voi fi la Paris… Vino acolo împreună cu fiul meu. Sper să te pot îmbrăţişa înainte de sfârşitul lunii”.

Aceste rânduri nu sunt predate împărătesei, ci duse la Congres, unde miniştrii aliaţi încearcă „să interpreteze o zmângălitură pe care n-o putea citi nimeni”. Fiecare descifrează câte un cuvânt… şi curând toţi miniştrii au în faţa ochilor tragica certitudine de a-l vedea pe împărat instalat la Paris! Cu câteva zile înainte, Talleyrand reuşi să facă pe colegii săi să aprobe un text îngrozitor, care nu poate fi citit fără a încerca un sentiment de dezgust. Evadarea lui Bonaparte era descrisă în acest text ca „un atentat împotriva ordinii sociale”. Declaraţia preciza: „Revenind în Franţa cu scopul de a provoca dezordine şi tulburare, s-a scos el însuşi de sub protecţia legilor şi a arătat întregii lumi că nu doreşte nici pace, nici armistiţiu…”

În încheiere, criminalul evadat era scos în afara legii: „Puterile declară deci că Napoleon Bonaparte s-a situat în afara relaţiilor civile şi sociale; manifestându-se ca un inamic care tulbură pacea lumii, s-a expus vindictei publice”.

Perfid, Talleyrand îşi freacă mâinile de satisfacţie văzându-l pe împăratul Austriei înjosindu-se până acolo încât să semneze cu seninătate un document care nu era altceva decât o palmă infamantă la adresa soţului fiicei sale, tatălui propriului său nepot!

— Trebuie silit să-şi pună semnătura sub o sentinţă de moarte civilă – va explica prinţul –, şi nu sub o declaraţie de război. Cu un inamic se poate oricând trata, dar nimeni nu-şi reia viaţa conjugală cu un condamnat.

*

Luni 13 martie, împăratul părăseşte Lyonul şi se duce la hotelul „*Sauvage*” din Macon.

La Paris, regele nu-şi mai pune nădejdea de aici înainte decât în Ney. De la 10 martie, mareşalul a închis drumul spre Paris, repetând fără încetare că-l va aduce pe

Bonaparte într-o cuşcă de fier.

— Ar fi mai bine să-l aduceţi mort într-un tomberon, sugerează subprefectul de Poligny, partizan al metodelor expeditive.

— Nu – răspunse Ney –, dumneavoastră nu cunoaşteţi Parisul. Parizienii trebuie să-l vadă.

La 11 martie i se aduce prinţului de Moscova proclamaţia scrisă de împărat în faţa golfului Jouan. După ce scoase un oftat, el fu auzit spunând:

— Acum nu se mai scrie astfel!… Regele ar trebui să scrie aşa… Aceasta-i modul în care li se vorbeşte soldaţilor şi în care îi poţi mişca!

Apoi, mergând în sus şi în jos prin biroul său, repetă cu glas tare o frază din proclamaţie: „Victoria va înainta în pas de atac. Vulturul cu culorile naţionale va zbura din clopotniţă în clopotniţă până la turnurile catedralei Notredame!”

Totuşi, Ney, după ce suspină adânc, rămâne hotărât să lupte. El n-are, însă, sub ordinele lui decât şase mii de oameni, pe care nu se poate prea mult conta, înşiraţi de la Besançon la Bourg, în timp ce împăratul are acum la dispoziţia lui patrusprezece mii de soldaţi! Mareşalul va primi curând şi biletul pe care i l-a adresat Napoleon: „Veniţi să mă luaţi de la Chalon, vă voi primi ca a doua zi după bătălia de pe râul Moscova”. Mai târziu, el va afla că drapelele tricolore fluturã peste tot. În cele din urmă i se mai comunică – ceea ce în momentul acela nu era adevărat – că Ludovic al XVIII-lea se pregăteşte să părăsească Parisul; apoi i se mai dezvăluie – ceea ce era inexact – că Anglia e implicată în complot şi că Metternich – ceea ce părea plauzibil – fusese pus la curent cu plecarea din Elba şi că a închis ochii din dorinţa de a-l contraria pe ţar… Până acum nu a curs încă sânge francez. Oare Ney, luptând împotriva fostului său comandant, va dezlănţui un război civil? El cunoaşte sentimentele soldaţilor săi. Desperat, declară:

— Ce vreţi, nu pot stăvili valurile mării cu mina!

Îşi aduce aminte de toate umilinţele suferite în

ultimele luni:

— Nu mai vreau să fiu umilit, nu mai vreau ca soţia mea să vină la mine cu ochii înlăcrimaţi din cauza jignirilor îndurate în cursul zilei. Regele nu ne vrea, este evident!…

La 14 martie – în seara aceea, împăratul va dormi la

Dijon, la „Hotel du Parc1, 1 –, mareşalul îşi adună trupele. Oamenii lui sâni trişti şi palizi… Nev îşi va pierde cumpătul.

— Eram complet derutat, va mărturisi el mai târziu tribunalului regal, ea> e-l va trimite în faţa plutonului de execuţie.

Soldaţii săi îl văd trăgându-şi sabia din teacă. Ridicând-o sus, el strigă:

— Ofiţeri, subofiţeri şi soldaţi, cauza Bourbonilor este pierdută pentru totdeauna!…

Un strigăt puternic de *Trăiască împăratul*! îi acoperă vocea. Un vuiet de uşurare izbucneşte din toate piepturile şi pe loc toţi încep să se îmbrăţişeze. Mareşalul trece printre rânduri „ca un om în delir44, sărutând „până şi pe surlaşi şi toboşari41.

Două zile mai târziu, când ştirea ajunge la Paris, pe grilajul coloanei Vendôme apare următorul afiş: „*Napoleon către Ludovic al XVIII-lea. Bunul meu frate, este inutil să-mi mai trimiţi soldaţi. Am destui*!”

Totala seninătate a regelui – ca să nu-i spunem inconştienţă – începe să se clatine. Ordonanţa pe care suveranul a semnat-o pentru a chema sub arme toate trupele gărzilor naţionale – se conta pe trei milioane de oameni! – n-a dat niciun rezultat. Situaţia e aceeaşi şi cu rechemarea sub drapel a celor o sută de mii de militari aflaţi în concediu. În departamentul Cher s-au prezentat numai şase oameni! Guvernul este ceva mai norocos cu voluntarii săi… Femeile au declarat „că nu vor mai primi în saloanele lor pe tinerii care nu se vor înrola11.

— Dar vor continua să-i primească în camerele lor? – întrebă cineva.

Unii regalişti foarte tineri au răspuns primii la apel.

— Sunt nişte ţânci incapabili să ţină o armă în mână,

constată cu descurajare guvernatorul Vincennes-ului.

Se cade dintr-un exces în altul, şi astfel se creează. *Compania gărzilor* regeluiformată din ofiţeri de marină în retragere, care au în fruntea lor „o duzină de bătrâni amirali, acoperiţi de cicatricele vechilor răni, scăpaţi din dezastrul de la Quiberon!” Iar într-o dimineaţă, MacDonald, îndreptându-se spre Tuilerii, întâlneşte „vreo cincizeci de bătrânei mergând doi câte doi, înarmaţi cu puşti şi halebarde, cei mai mulţi în uniformă de generali, venind să-şi ofere serviciile”.

Miercuri 15, Napoleon înnoptează la Autun. În timp ce doarme la „Hotel de Saint-Louis et de la Poşte”, din strada Arbaletei – camera lui a rămas intactă –, la Tuilerii se agită cele mai năstruşnice planuri. În fiecare seară, Marmont se duce să-l vadă pe rege. Obsedat de amintirea trădării sale din 1814, vrea să lupte cu orice mijloace împotriva împăratului. După el, există o singură soluţie: castelul să fie transformat într-o fortăreaţă.

— Palatul trebuie astfel amenajat, încât să fie nevoie de o baterie de tunuri de mare calibru pentru a-i dărâma.

În inima acestei fortăreţe urmează să fie instalat Ludovic al XVIII-lea şi fotoliul său; el va avea hrană pentru două luni şi trei mii de oameni din serviciul casei regale, nişte soldaţi de operetă, probabil, dar care vor fi „excelenţi în acest scop”, afirma mareşalul. Cât despre ceilalţi membri ai familiei regale, ducele de Ragusa i-a expediat, plin de aroganţă, pe fiecare în altă parte. Şi dacă se va întâmpla ca pe rege să-l nimerească în cap un proiectil tras de „un tun de mare calibru”? Marmont privea această eventualitate cu optimism:

— Sire, fratele, nepoţii, verii dumneavoastră sunt la adăpost… Dacă aţi muri, drepturile şi titlurile dumneavoastră ar trece asupra altuia!

Ludovic al XVIII-lea preferă însă să-şi păstreze drepturile pentru sine! Va urma el oare planul nebunesc elaborat de Blacas? După părerea favoritului, la apropierea „tigrului”, regele va trebui să se urce într-o caleaşcă descoperită, însoţit de primul gentilom al camerei. În

spatele ti ăsurii vor urma călare pairii şi deputaţii… fiecare cum va putea, căci unii din ei nu mai călăriseră din timpul domniei lui Ludovic al XVI-lea! „Tot acest cortegiu va trebui să iasă în întâmpinarea împăratului pentru a-l întreba cu ce gânduri vine acolo. Pus în încurcătură, domnul de Buonapax-te se va retrage”.

Vitrolles, ironic, sugerează ca procesiunea să fie precedată de arhiepiscopul Parisului purtând Sfintele daruri, „ca sfântul Martin când a ieşit înaintea regelui vizigoţilor”.[33]

— Prin ce barieră intenţionaţi să ieşiţi? – întreabă secretarul de stat.

— Prin bariera Italiei sau prin cea a Fontainebleanului.

„I-am asigurat că în aceste locuri nu-l vor întâlni în niciun caz pe împărat; că el nu le va tulbura de fel prin prezenţa lui pomposul alai; că el va intra prin bariera Tronului, că se va duce liniştit să se instaleze la Tuilerii şi că regele şi deputaţii celor două Camere se vor culca, probabil, în noaptea aceea sub cerul liber”.

Vitrolles propune atunci o retragere în Vendeea, unde s-ar putea organiza o rezistenţă… Dar Ludovic al XVIII-lea, pe care nu-l mai ţin puterile ca să facă pe şuanul, a susţinut un plan mai paşnic: o şedinţă regală la Cameră. Se ştie ce efect a avut discursul regelui din ziua de 16 martie, în momentul în care împăratul ajunsese la Avallon. Ca ripostă la proclamaţiile împăratului cu caracter agitatoric, bătrânul rege rosteşte cuvinte pline de bun simţ şi adevăr:

— Nu mă tem pentru mine, mă tem pentru Franţa. Cel care e pe cale să aprindă torţele războiului civil aduce cu sine şi urgia războiului cu alte ţări; el vrea să supună patria noastră pumnului său de fier. În sfârşit, el calcă în picioare carta constituţională pe care v-am dat-o, acea cartă care constituie pentru mine cel mai frumos titlu de glorie în ochii posterităţii, carta la care ţin toţi francezii şi

33 Le genii Ihoimne* de)u Chambre — nobil care îl servea pe rege cînd mînca în camera sa. — Nota trad.

pe care jur aici s-o menţin!

Oamenii sunt cuprinşi de delir. Timp de mai multe minute au putut fi auzite strigătele de *Trăiască regele*!… *Să murim pentru rege*!… *Să luptăm pe viaţă şi pe moarte pentru rege*!… Entuziasmul atinge punctul culminant când viitorul Carol al X-lea se aruncă în braţele fratelui său; el devine şi mai mare în clipa când viitorul Ludovic-Filip jură, la rândul său, „să trăiască şi să moară credincios regelui său”.

Despărţindu-se, deputaţii repetă cu toţii cuvintele lui Ludovic al XVIII-lea:

— Orice s-ar întâmpla, nu-mi voi părăsi fotoliul. Victima va fi mai presus decât călăul!

E sigur că şi fără a transforma Tuilerii în citadelă, prezenţa lui Ludovic al XVIII-lea la Paris l-ar fi stânjenit destul de mult pe împărat…

Cu toate acestea, regele n-a ezitat să ia hotărârea de a fugi în cazul sosirii lui Napoleon… dar nu permitea să i se pomenească despre acest lucru. Ducele d’Orléans, care îndrăznise să facă o sugestie în acest sens, a fost imediat pus la punct.

— Asemenea presupunere nici nu trebuie făcută!

Pe data de 17 îl trimise pe nepotul său Berry să preia comanda armatei regale, care mai număra douăzeci de mii de oameni, eşalonaţi între Montereau şi Villejuif şi ale cărei diferite corpuri de armată aveau, bineînţeles, în fruntea lor foşti colonei şi generali ai lui Napoleon. Se încearcă să se menţină o anumită stare de spirit, şi în *Moniteur* din 18 se poate citi: „Guvernul nu intenţionează nici să exagereze, nici să ascundă lucrurile. El socoteşte că e de datoria lui să spună adevărul…”, şi articolul se termină cu ştirea că „trupele regale au ocupat Grenoble şi Lyon!”. Dar nimeni nu se lasă indus în eroare.

— Suntem chemaţi la Paris pentru rege – spun lăncierii –, dar noi ne ducem acolo pentru împărat.

În cantonamente se strigă: *Trăiască tăticul la Violette*!… iar infanteriştii din Regimentul 65 de linie, chiar dacă nu strigă, poartă buchete de flori

„subversive44! Pe data de 18, Clarke socoteşte că este momentul să ofere „grenadierilor şi vânătorilor Franţei” – fosta veche gardă a împăratului – gradul de sublocotenent în armata regală. Soldaţii din vechea gardă imperială, aflaţi deja în drum spre „micul lor caporal”, refuză. Ei preferă să rămână simpli soldaţi ai lui Napoleon decât să devină ofiţeri ai regelui!

Nu se putea conta cu adevărat decât pe trupa strălucitoare a casei militare a lui Ludovic al XVIII-lea, soldaţi de anticameră, cărora li se spunea gardă personală, cavalerie uşoară, jandarmi de vânătoare sau muşchetari.

*

* * *

Sâmbătă 18 martie, la Auxerre, la prefectul Ganot, Ney îi remite lui Napoleon „dezvinovăţirea14 sa, care începe cu aceste cuvinte: „În cazul în care veţi continua să guvernaţi tiranic, sunt mai curând prizonierul decât partizanul dumneavoastră14.

— Viteazul Ney a înnebunit, exclamă împăratul, rupând memoriul.

— Maiestatea-voastră – şopteşte, oftând, mareşalul – a auzit, fără îndoială, spunându-se că am promis să vă aduc înapoi într-o cuşcă de fier.

— Sunt vorbe cărora nu le dau nicio crezare.

— Şi totuşi, sire, este adevărat!

Împăratul îşi ascunde cu greu „o tresărire de indigna

O ce 1

În aceeaşi seară, Regimentul C de lăncieri, care ocupă, ca avanpost, podul de la Montereau, face o mişcare de întoarcere pe loc… şi se declară avangarda împăratului. Ştirea este imediat transmisă regelui. A doua zi dimineaţa – duminica Floriilor –, un curier aduce ştirea că Napoleon a plecat din Auxerre şi că îşi continuă drumul spre Paris. El ar putea ajunge în aceeaşi seară la Fontainebleau!

— Văd că din acest punct de vedere totul s-a sfârşit – oftează Ludovic al XVIII-lea.

— Să nu ne angajăm într-o rezistenţă zadarnică. Sunt decis să plec!

Se ia hotărârea ca regele să părăsească singur Parisul, cu o escortă personală. Berry şi Marmont se vor îndrepta spre Beauvais cu casa militară… şi diamantele coroanei.

Duminică 19 martie, în timp ce Napoleon dormea la Pont-sur-Yonne, trăsurile regale se află la orele unsprezece şi jumătate seara în curtea Tuileriilor.

Plouă.

Berlina lui Ludovic al XVIII-lea este adusa în faţa vestibulului pavilionului Flore. Imediat, soldaţii din garda personală şi din garda naţională ies din post şi, fără arme, umplu scara şi anticamera, amestecându-se cu curtenii şi cu ofiţerii de serviciu. Toate privirile sunt aţintite spre uşa apartamentului regal… cel pe care-l ocupase altă dată Ludovic al XVI-lea şi apoi Napoleon.

Domneşte o tăcere grea. În curie nu se aud decât nechezatul şi tropotul cailor din escortă.

d-a meriiat soarta – va spune cu cruzime împăra tul la Sfintei Elena când va af a de condamnarea la moarte a prinţului de Moscova de către Curtea pairilor.

— Îl regret ca om preţios pe câmpul de luptă, dar era prea imoral şi prea prost ca să izbândească!”

Se deschide uşa.

Apare un uşier cu două torţe… apoi regele, sprijinit de Blacas şi de ducele de Duras, primul gentilom al camerei… Deodată, în mod spontan – scrie un martor –, am îngenuncheat cu toţii plângând, unii prinzându-l de mâini, alţii de haine; ne târain pe treptele scării ca să-l privim şi să-l atingem mai de aproape. Nu se auzeau decât gemete şi hohote de plâns”… iar în depărtare strigătele de *Trăiască regele*, scoase de cei ce nu se puteau apropia.

— Copiii mei – murmură bătrânul suveran –, vă implor cruţaţi-mă, am nevoie de puteri. Ne vom revedea curând…

Plânsetele se înteţesc, iar Ludovic al XVIII-lea începe să-şi piardă calmul.

— Am prevăzut acest lucru – îi şopti el lui Blacas –, nu voiam să-i văd. Ar fi trebuit să fiu cruţat de astfel de

emoţii!

Cu multă greutate, trecând prin mijlocul unei mulţimi de oameni devotaţi, regele, sprijinit de cei doi însoţitori, ajunge lângă trăsură şi se aşază în fundul berlinei sale. Face apoi un ultim gest de adio. Înconjurată de garda personală, trăsura se îndreaptă spre bariera Saint-Martin… în direcţia Varennes… Ea este urmată de câteva trăsuri de serviciu. Tot personalul regal părăseşte palatul… şi timp de câteva ore se aşterne o tăcere impresionantă asupra castelului pustiu. În graba plecării au fost uitaţi papucii lui Ludovic al XVIII-lea.

— Cel mai rău îmi pare de papuci – îi va mărturisi regele lui MacDonald înainte de a se îndrepta spre Gând într-o zi veţi înţelege, scumpul meu mareşal, ce înseamnă pierderea unor papuci care au luat forma piciorului tău.

*

* * *

A doua zi dimineaţa – vestita zi de luni 20 martie 1815 –, parizienii vin să privească lunga faţadă cenuşie a castelului. Drapelul alb a fost scos. În timp ce Napoleon se îndreaptă spre Fontainebleau, „mulţimea rătăceşte încoace şi încolo – povesteşte un martor –, oamenii se apropie cu neîncredere unii de alţii, de-abia îndrăznesc să-şi vorbească

CU voce scăzută44. Deodată, venind dinspre malui Senei, apare un călăreţ purtând un drapel tricolor.

Solul care vesteşte sosirea împăratului şi care era aşteptat abia seara este generalul Exelmans; el vine de la Fontainebleau. După un minut, prin ceaţă, se vede tricolorul fluturând la balconul Sălii Mareşalilor. Santinelele din garda naţională, de pază în jurul palatului, care încă de dimineaţă îşi smulseseră cocardele albe, le scot acum din raniţe pe cele tricolore. Treptat, ofiţerii şi foştii servitori ai lui Napoleon revin la castel, ca şi cum stăpânul lor s-ar fi întors de la una din reşedinţele sale. Apar uniforme imperiale şi livrele verzi. Uşierii îşi reiau serviciul şi cer să fie respectată eticheta imperială. Se schimbă felicitări, cei prezenţi se îmbrăţişează, iar

doamnele, în rochii de curte, se reped la covoare, descos cu înfrigurare crinul cu care sunt împodobite, pentru a scoate la iveală iubitele albine napoleoniene. Pe bulevarde, negustorii îşi desprind firmele ca să le picteze din nou: în locul coroanelor regale apar violetele şi vulturii. Unii prăvăliaşi mai precauţi se mulţumiseră în 1814 să arate privirilor numai spatele firmelor lor cu noile embleme… păstrând pe faţă însemnele imperiale. Acum n-aveau decât să-şi întoarcă firmele!

În curtea Arcului de Triumf al Carrouselului, parizienii strigă: *Trăiască împăratul*! Cu toată vremea închisă şi ceţoasă, în grădină se dansează, iar pe măsură ce curierii anunţă apropierea împăratului, entuziasmul se transformă în delir.

La Valette l-a înştiinţat pe Napoleon printr-un curier că are cale liberă. împăratul a părăsit imediat Fontainebleau-ul într-o trăsură de poştă. La orele nouă seara, el îşi face intrarea în curtea Tuileriilor. Strigătele de *Trăiască împăratul*! cu care este întâmpinat Napoleon se transformă în adevărate chiote de bucurie, iar el este de-a dreptul smuls din trăsură. Aclamaţii întretăiate de hohote de plâns străbat mulţimea electrizată. În mijlocul unui torent uman dezlănţuit, împăratul este purtat pe braţe până la primul etaj.

„Explozia a fost irezistibilă. Am avut impresia că asist la învierea lui Hristos44, ne povesteşte baronul Thiebault. „Nu trecuseră decât trei ore de când, ca soldat al Bourbonilor – continuă el –, ţineam tunurile îndreptate împotriva lui; acum mi se părea că redevenisem francez…”

Mulţimea entuziastă îl însoţeşte pe Napoleon până în apartamentele sale.

— Pentru dumnezeu – strigă Caulaincourt către La Valette –, treceţi înaintea lui!

La Valette urcă scara de-a-ndărătelea, precedându-l pe împărat şi repetând fără încetare:

— Dumneavoastră sunteţi! Dumneavoastră sunteţi! Dumneavoastră sunteţi!

El se lasă purtat, cu ochii pe jumătate închişi, beat de

fericire…

O SUTĂ DE ZILE

SIMŢEAM CA FORTUNA MA PĂRĂSEŞTE.

NU MAI AVEAM SENTIMENTUL SUCCESULUI

DEFINITIV. CINE NU ÎNDRĂZNEŞTE NU POATE FACE

NIMIC LA MOMENTUL POTRIVIT, ŞI NIMENI NU

ÎNDRĂZNEŞTE DACĂ NU ESTE CONVINS

CĂ VA AVEA SUCCF.S.

Napoleon

A doua zi dimineaţă, privind prin ferestrele camerei sale, împăratul vede la intrarea marii alei, în inima grădinii care avea încă un aspect de iarnă, un singur castan înflorit. Parisul pare să-i fi pregătit eroului un imens buchet.

În grădina în care pluteşte o ceaţă uşoară, mulţimea îl aclamă pe împărat.

— Ei bine – murmură Napoleon, redevenit lucid –, vremea complimentelor şi a linguşirilor a trecut! M-au lăsat să mă întorc tot aşa cum i-au lăsat pe ceilalţi să plece!

O primi apoi pe regina Hortensia şi îi reproşă, pe drept cuvânt, că-i ceruse lui Ludovic al XVIII-lea să o numească ducesă de Saint-Leu, titlu pe care regele se grăbise, de altfel, să i-l acorde.

— Ar fi trebuit să ştiţi – exclamă Napoleon – că, atunci când aţi împărtăşit bunăstarea unei familii, trebuie să ştiţi să suportaţi şi necazurile ei.

— Nu trebuia oare să mă gândesc la viitorul copiilor mei?

— Copiii dumneavoastră! Ei şi t şi nepoţii mei, aţi uitat? Cu ce drept i-aţi făcut să-şi piardă rangul acordat de mine? Fii de rege, astăzi duci de Saint-Leu, ce mizerie! N-aţi citit codul? Nu ştiţi că legea interzice schimbarea situaţiei minorilor şi efectuarea vreunui act de renunţare în numele lor?

— Ah, sire, m-am înşelat. Credeam că-mi fac datoria salvându-i de la plecarea într-o ţară străină.

— Aţi greşit!

Hortensia plângea. În clipa aceea, mulţimea, care continua să se îngrămădească în faţa Tuileriilor, scotea strigăte de entuziasm văzând umbra lui Napoleon profilându-se în spatele unei ferestre. Un imens strigăt umplu văzduhul:

— Trăiască împăratul!

Napoleon o luă imediat pe Hortensia de braţ, deschise fereastra şi, sprijinind-o, o duse pe balcon. Ea plângea într-una… Aclamaţiile se înteţiră.

A doua zi se putea citi în *Moniteur*: „Ieri, maiestatea-sa împăratul se găsea în cabinetul său împreună cu regina Hortensia şi cu prinţii, nepoţii lui. Aclamaţiile unei imense mulţimi sub ferestrele maiestăţii-sale, chemându-l să iasă pe balcon, au mişcat-o într-atâta pe regina Hortensia, încât, impresionată de dovezile de dragoste ale poporului din Paris, ea a izbucnit în lacrimi, oferind astfel mulţimii înduioşate spectacolul emoţionant al obrazului ei scăldat în lacrimi, provocate de dragostea poporului pentru augustul ei tată”.

Aşa se scrie istoria.

Câteva clipe mai târziu, împăratul face prima sa trecere în revistă. Un englez – Hobhouse – îl găseşte palid „şi nu prea gras. Dar – adaugă el – pântecele îi este atât de umflat, încât i se vede cămaşa ieşind de sub jiletcă. El ţine de obicei mâinile împreunate în faţă sau la spate, dar uneori le desface ca să-şi frece nasul, să ia câteva prize de tabac sau să se uite la ceas. Oftând des şi înghiţindu-şi saliva, pare că suferă de nişte dureri în piept.

Fanfarele cântă melodii adesea interzise la Paris în timpul dictaturii napoleoniene:

Să vegheri la soarta imperiului.

6 a *veghem la respectarea drepturilor noastre Dacă despotismul complotează*.

Să *jurăm moarte regilor*.

Împăratul ia cuvântul:

— Soldaţi, am venit în Franţa cu şase sute de oameni, pentru că mă bizuiam pe dragostea poporului şi pe vechii

mei soldaţi. Nu m-am înşelat în aşteptările mele.

Seara, mulţimea, îmbătată de strigăte şi aclamaţii, se întoarce acasă. Afară începe să plouă…

*

* * *

Cei rămaşi credincioşi împăratului se prezintă la Tuilerii – unii dintre ei cu o oarecare întârziere.

— Iată-vă, domnule general Rapp – i se adresează împăratul fostului său tovarăş de arme.

— V-aţi lăsat cam mult aşteptat. De unde veniţi?

— De la Ecouen, sire, unde mi-am lăsat trupele la dispoziţia ministrului de război.

— Voiaţi într-adevăr să luptaţi împotriva mea?

— Da, sire, răspunde Rapp liniştit.

— Ei, drăcie!

— Eram obligat să procedez astfel.

— Pe naiba – exclamă Napoleon.

— Ştiam precis că vă aflaţi în faţa mea. Dacă ne-am fi bătut, m-aş fi dus să vă caut pe câmpul de luptă. V-aş fi făcut să înlemniţi de uimire. Aţi fi îndrăznit să trageţi în mine?

— Fără îndoială. Datoria…

— Ei, asta-i prea de tot! Dar soldaţii nu v-ar fi ascultat. Ei mi-au păstrat mai multă dragoste decât dumneavoastră. De altfel, dacă aţi fi tras un singur foc, ţăranii dumneavoastră din Alsacia v-ar fi ucis cu pietre.

— Trebuie să recunoaşteţi, sire – explică atunci Rapp cu calm –, că mă aflam într-o situaţie grea. Abdicaţi, plecaţi, ne cereţi să-l servim pe rege, veniţi înapoi… Deşi amintirile noastre erau puternice, nu ne mai făceam iluzii.

— Cum asta? Ce vreţi să spuneţi?

Din nou el repetă povestea aceea imposibilă.

— Credeţi că aş fi putut reveni fără o alianţă, fără un acord?… De altfel, mi-am schimbat metoda: fără războaie, fără cuceriri. Vreau să domnesc în pace şi să asigur fericirea supuşilor mei.

— Spuneţi numai aşa. Dar anticamerele dumneavoastră sunt deja pline de linguşitorii care au

încurajat întotdeauna înclinaţia dumneavoastră pentru război.

— Ei! Ei! Experienţa… Mergeaţi des la Tuilerii?

— Uneori, sire.

— Cum vă tratau oamenii de acolo?”

— N-am de ce să mă plâng.

— Se pare că regele v-a primit bine după ce v-aţi întors din Rusia.

— Foarte bine, sire.

— Fără îndoială. Răsfăţat mai întâi şi apoi dat pe uşă afară. Iată ce vă aştepta pe toţi! Pentru că în definitiv nu eraţi oamenii lor. Nu puteaţi să le fiţi pe plac. E nevoie de alte titluri, de alte poziţii sociale ca să le fiţi pe plac.

Rapp încercă să aducă şi alte argumente împăratului:

— Regele a descotorosit Franţa de aliaţi.

— E adevărat – recunoaşte Napoleon –, dar cu ce preţ! Dar angajamentele lui, şi le-a ţinut? Aroganţa nobililor şi a preoţilor m-a determinat să plec de pe insula Elba. Aş fi putut să mă întorc cu trei milioane de ţărani, care veneau la mine să se plângă şi să-şi ofere serviciile. Dar eram sigur că nu voi întâmpina nicio rezistenţă în faţa Parisului. Bourbonii sunt şi ei mulţumiţi de întoarcerea mea. Fără mine, ei ar fi sfârşit printr-o revoluţie înspăimântătoare. Aţi văzut pamfletul lui Chateaubriand, care nu-mi acordă nici măcar curaj pe câmpul de luptă? Nu m-aţi văzut în faţa gloanţelor? Sunt eu un laş?

— Am împărtăşit indignarea resimţită de toţi oamenii cinstiţi în faţa unei acuzaţii pe cât de nedreaptă, pe atât de josnică.

— L-aţi mai văzut cumva pe ducele d’Orléans?

— Nu l-am văzut decât o singură dată.

— Iată un om care ştie să se poarte şi are tact! Ceilalţi au un anturaj prost, sunt rău sfătuiţi. Nu mă iubesc. Vor fi mai furioşi ca oricând. Au şi de ce. Am venit pe neaşteptate. Acum mă vor acuza că sunt ambiţios. Acesta este veşnicul lor reproş; altceva nu ştiu să spună.

— Nu sunt singurii care vă învinuiesc că sunteţi ambiţios.

— Cum adică, sunt eu un ambiţios? Poate fi cineva atât de gras ca mine dacă e ambiţios?

Dar el n-avea întotdeauna curajul să glumească. Unele schimbări la faţă l-au îndurerat. Mai ales aceea a lui Marmont, pe care Ludovic al XVIII-lea îl întrebase:

— Aţi fost rănit în Spania şi credeaţi că o să pierdeţi braţul?

— Da. sire – răspunse mareşalul –, dar l-am regăsit ca s-o servesc pe maiestatea-voastră…

*

* * *

Trebuia, în primul rând, să facă rost de bani! Casele de bani imperiale se vor umple într-un mod cu totul neaşteptat: datorită Angliei şi Olandei.

— La reîntoarcerea de pe insula Elba – va povesti împăratul lui Las Cases –, o serie de firme din Londra şi Amsterdam mi-au deschis în secret un credit de optzeci până la o sută de milioane, cu o dobândă mică, de 8 la sută.

Pentru un bancher, casa de bani trece întotdeauna înaintea patriotismului! Cu toate acestea, împăratul se găsea „singur în faţa Europei44, aşa cum o recunoaşte chiar el în cursul unei convorbiri cu Davout. Într-adevăr, aceasta era „situaţia44 lui – o situaţie tragică. El îşi dădea seama că aliaţii nu se vor înclina în faţa ameţitorului zbor al Vulturului, chiar dacă Napoleon ar fi acceptat frontierele impuse Franţei cu un an înainte. Fără să-şi facă prea multe iluzii, el încearcă mai întâi să-l înduioşeze pe împăratul Francisc, făcând să vibreze coarda sentimentelor lui de bunic. Tot ceea ce va întreprinde pentru consolidarea şi întărirea tronului său, toate eforturile n-au decât un singur scop – îi scrie el lui Francisc –, acela de a putea să transmită într-o zi moştenirea sa „copilului ne care maiestatea-voastră îl înconjură cu bunătatea sa părintească”. Ca să atingă acest „scop sfânt” are nevoie de pace. Apoi afirmă că ei cunoaşte prea bine „principiile44 „scumpului său frate şi socru’4 pentru a nu se îndoi că acesta „se va strădui să apropie cât mai repede momentul

când soţia îşi va regăsi soţul, iar fiul, tatăl41. Şi Napoleon încheie scrisoarea vorbindu-i lui Francisc „despre această dorinţă de reîntregire a familiei, care întârzie, cu toată nerăbdarea dovedită de virtuoasa prinţesă44.

Dar „virtuoasa prinţesă44 se aruncase înfricoşată în braţele amantului său Neipperg, renegându-l în mod oficial pe omul pe care prelinsese că-l adoră în urmă cu câteva luni. Maria-Luiza afirma sus şi tare că „era supărată pe persoana respectivă44, care, părăsind insula Elba, pusese în pericol soarta fiului său. Ea i-a declarat împăratului Francisc că nu se va supune decât voinţei lui. După ce l-a trădat pe tată, ea a consimţit să predea copilul poliţiei austriece. „Prinţul Francisc-Carol44 trebuia să fie de urgenţă mutat la Schönbrunn, deoarece acolo putea fi mult mai uşor supravegheat decât la Hofburg, unde o parte din clădiri erau aproape învecinate cu, un întreg cartier al oraşului. Baronul Hager, şeful poliţiei, tremura, totuşi, să nu-i scape „Puiul de Vultur44 din cuşcă şi dădu ordin să se transmită la toate punctele de frontieră şi la birourile vastului mozaic austriac semnalmentele „copilaşului doamnei arhiducese4. Aflăm astfel că băiatul era bine dezvoltat pentru vârsta lui, că avea o figură blinda, o feţişoară bucălată, ochi albaştri, un nas mic, „cârn şi cu nările deschise44, o gură mică, buze uşor răsfrânte, „întretăiate de o gropiţă44 şi un păr lung auriu, ce-i cădea pe umeri în bucle mari…

Napoleon nu putea câecât să viseze în faţa portretului micului său rege, în timp ce la Paris se cânta cu cruzime:

Ei bine. Napoleon.

Nu vezi că Maria-Luiza nu se mai întoarce?

Cu toate acestea, el spera…

Într-o zi, Napoleon află tragicul adevăr, obligându-l pe La Valette să citească în faţa lui o scrisoare al cărei conţinut acesta nu-l cunoştea şi care-i fusese expediată din Viena de Meneval. Secretarul împăratului îi scria şefului poştelor „că nu mai trebuia să se conteze pe împărăteasă; că ea nu-şi mai ascundea ura împotriva împăratului şi că

era dispusă să aprobe orice măsuri s-ar lua împotriva lui…” Meneval afirma, printre altele, că este cât se poate de indignat: „Împărăteasa, care a fost dată pe mâna lui Neipperg, nici nu-şi mai dădea osteneală să-şi ascundă gustul ei bizar pentru acest om, care era în egală măsură stăpânul sufletului şi al trupului ei…”

Totul se sfârşise. N-o va mai vedea niciodată…

*

* * *

Împăratul trimise o circulară suveranilor Rusiei, Prusiei şi Angliei, încercând să le explice că Restauraţia, „dinastia care fusese redată poporului prin forţă”, nu mai era indicată pentru poporul francez. El susţinea că „Bourbonii n-au vrut să se adapteze nici sentimentelor şi nici obiceiurilor poporului; Franţa a trebuit să se despartă de ei. Glasul ei chema un eliberator”. Acest „eliberator” nu putea fi decât Napoleon. „Destulă glorie au ilustrat la vremea lor drapelele diferitelor naţiuni – continua el destule nenorociri s-au succedat, din cauza vitregiei sorţii, după marile izbânzi; azi se deschide în faţa suveranilor o arenă mai frumoasă, şi eu sunt primul gata să cobor în ea”.

— Nici pace, nici armistiţiu, niciun fel de reconciliere cu acest om, răspunse ţarul.

Napoleon mai anunţase la Londra că era „dispus să primească din partea guvernului englez orice propunere care ar asigura o pace trainică1. El miza într-adevăr pe Marea Britanie şi era convins că, în această înţelegere în care ura ţărilor ţinute prea multă vreme în stare de asuprire îşi va da curs liber, cuvintele cele mai înţelepte vor veni din partea Angliei. Guvernul britanic nici nu se osteni să răspundă avansurilor făcute de cel întors de pe insula Elba, iar *Times* îl tratã pe Napoleon de „corsican sângeros** şi-i flagelă pe „adepţii săi nelegiuiţi”, care au îndrăznit „să-l cheme pe acest brigand, pe acest monstru împovărat cu atâtea crime şi orori”. Opoziţia declara însă cu totul altceva în Camera Comunelor:!

— Bonaparte a fost primit în Franţa ca un eliberator. Bourbonii şi-au pierdut tronul din cauza propriilor lor

greşeli. Ar fi monstruos să pornim un război împotriva unei naţiuni pentru a-i impune un guvern pe care nu-l vrea!

Pentru *Morning Chronicle* n-avea „nicio importanţă dacă pe tronul Franţei se afla un Bonaparte sau un Bourbon”. Şi ziarul îşi permitea să-Ppună aceste întrebări lordului Castlereagh: „Tratatul de la Fontainebleau a fost respectat cu scrupulozitate de aliaţi? I s-a plătit lui Bonaparte şi familiei sale o parte din pensia care le fusese garantată? Nu exista planul de a-l deporta? Patrioţii englezi sunt de părere că potentaţii continentului îşi dădeau mina nu atât împotriva lui Bonaparte, cât împotriva spiritului de libertate”.

Napoleon cunoştea acest punct de vedere, care îl va influenţa, cu siguranţă, pe împărat trei luni mai târziu, când va hotărî să se stabilească în „căminul poporului britanic”.

Ca un ecou al ziarului *Times*, opinia regalistă franceză se dezlănţuie. Napoleon abolise cenzura încă de la 24 martie, dar ziarele au trebuit, totuşi, să primească în sânul lor, „redactori-cenzori”, numiţi de guvern. Aceşti controlori mai mult sau mai puţin oficiali vor cenzura cu moderaţie scrierile antiguvernamentale. Această semilibertate va face să înflorească, chiar de la sosirea la Paris a „evadatului din insula Elba”, o mulţime de texte revendicative, de pamflete şi chiar de gazete clandestine, care vor relua sub forme diferite această declaraţie a ziarului *Journal du Lys*, care circula pe ascuns: „Monstrul care ne guvernează n-are alături de el decât sărăcimea… Bonaparte s-a întors în fruntea unei bande de ticăloşi… El este urmărit de ura şi dispreţul tuturor francezilor…”

Aşa cum era şi de aşteptat, Vestul regalist începe imediat o insurecţie şi până la sfârşitul celor o sută de zile vor avea loc tulburări destul de grave. Fouché, revenit la Ministerul Poliţiei, nu va întreprinde nimic pentru a-i descoperi pe vinovaţi. Insurecţia servea foarte bine propriile lui intenţii! Cartea pe care juca el, chiar dacă nu era cea a înfrângerii imperiale, era cel puţin cea a falimentului lui Napoleon. În cazul în care o a doua

Restauraţie se dovedea dificilă, ducele de Otranto avea în vedere o soluţie de rezervă: intrase, într-adevăr, în legătură cu Metternich, care – lucrurile nu sunt prea clare –, în eventualitatea că

Napoleon ar fi abdicat înainte de bubuitul prime lovituri de tun, preconiza o regenţă a Mariei-Luiza. Fouché, aflând prin Real că împăratul era la curent cu maşinaţiile lui tenebroase, i-a luat-o înainte şi chiar în mijlocul unei convorbiri jucă comedia omului distrat.

Bătându-se peste frunte, el exclamă:

— Ah, sire, am uitat să vă spun că am primit un bilet de la domnul de Metternich. Am pe cap chitea lucruri mai importante! De altfel, funcţionarul lui nu-mi adusese praful care face să reapară scrisul şi eram convins că e vorba de o mistificare. În sfârşit, vi-o aduc.

Împăratul izbucni:

— Sunteţi un trădător, Fouché, şi ar trebui să vă spânzur!

— Sire – replică liniştit ministrul –, nu sunt de părerea maiestăţii-voastre.

„Fouché mai mult ca oricare altul – va spune Guizot – mi-a dat posibilitatea să-mi fac o idee mai completă despre ceea ce înseamnă indiferenţa neruşinată, ironică, cinică şi calmul imperturbabil, dublate de o dorinţă nemărginită de acţiune şi strălucire, de hotărârea de a reuşi cu orice preţ…”

Nici nu putea fi mai bine caracterizat. Iar ducele de Otranto nu avea pentru moment decât un gând. Să-i facă cât mai mult rău lui Napoleon.

— Acest om – va spune el – s-a întors clin insula Elba mai nebun decât a plecat. Soarta lui e pecetluită, nu va rezista nici patru luni!

Nu se înşelă decât cu o lună… a subestimat, probabil, eficacitatea intrigilor sale! îi propune mai întâi împăratului – care se declară de acord cu acest punct de vedere – să se pună capăt insurecţiei din partea de vest a Franţei, ducându-i cu vorba pe principalii instigatori. În realitate, fostul conventional care a votat pentru executarea regelui,

devenit regalist din interes, avea anumite intenţii în această privinţă. El şi le expuse în întregime contelui Malartic, şeful statului-major al „armatei din Maineu.

— Această insurecţie prematură este dăunătoare înseşi cauzei pe care vrea s-o slujească, căci îl va îndreptăţi pe Bonaparte să ia măsuri violente. Astfel, Vestul va fi pustiit, sărăcimea va fi înarmată şi vor fi puse la dispoziţia împăratului forţe care, după ce îi vor învinge pe vandeeni, îi vor servi la prelungirea rezistenţei împotriva străinătăţii. Trebuie să înţelegeţi că restabilirea monarhiei nu depinde de un război purtat în Vest. Soarta Franţei se va decide în Nord!

Dar regalişui formează un stat în stat şi nu au, de data aceasta, niciun motiv să se lase convinşi. Întrucât, de când s-a întors, împăratul are fără încetare pe buze cuvântul „libertate”, partizanii lui Ludovic al XVIII-lea – chiar şi fetiţele! – se transformă în agenţi provocatori. Viitoarea contesă Dasch, pe atunci aflată într-un pension ţinut de călugăriţe, poza împreună cu micile ei colege „în martire şi militante14, „Ni s-a cerut să aruncăm cocardele albe – va povesti ea – am declarat că nu ne vom despărţi de ele. Fiecare din noi avea câte o cocardă imensă la pălărie, confecţionată din hârtie. A mea era cea mai grozavă, fiind făcută dintr-o coală întreagă… De cum zăream o uniformă, începeam să strigăm *Trăiască regele*! şi să cântăm *Trăiască Ueiuic al IV-lea*

Oamenii maturi sunt mai cruzi; aşteptând nimicirea uzurpatorului, îl atacă în toate felurile. O placardă „instigatoare11 a fost afişată la Fonta inebleau: „Napoleon, prin graţia diavolului şi voinţa iadului, împărat al francezilor, am decretat şi decretăm cele ce urmează: *Art*. /. Mi se vor procura trei sute de mii de victime anual. *Art*. II. După împrejurări, voi ridica acest număr până la trei milioane. *Art*. *III*. Toate aceste victime vor fi duse sub pază la abator11.

Desigur că această ironie necruţătoare avea un efect mai puternic decât insultele! Pe de altă parte, regaliştii mai ştiau foarte bine un lucru: în golful Juan debarcase fiul

revoluţiei, iar ura partizanilor lui Ludovic al XVIII-lea se îndreaptă împotriva domnului de Buonaparte! împăratul se crede întors cu douăzeci de ani în urmă şi constată cu amărăciune:

— Am regăsit ura preoţilor şi a nobililor tot atât de universală şi de violentă ca la începutul revoluţiei.

De aceea, Napoleon n-are de ales. Trebuie să joace cartea care, într-un fel, îi fusese impusă şi, ca să ne convingem de aceasta, e suficient să recitim textele primelor lui proclamaţii:

— Am venit să scap Franţa de emigranţi... Sunt fiul revoluţiei... Am venit să-i eliberez pe francezi din sclavia în care preoţii şi nobilii voiau să-i cufunde. Să fie cu băgare de seamă! îi voi spânzura de felinare...

Avea nevoie, după cum s-a exprimat Guizot, „ca, folosindu-se de anumite persoane, drapelul revoluţiei să fluture deasupra imperiului". Iată de ce face apel la Carnot, „un republican convins şi un om cinstit44, oferindu-i portofoliul Ministerului de Interne. Era o hotărâre mai fericită decât cea prin care l-a introdus pe Fouché în minister...

Începând de la 11 aprilie, *Journal de l'Empire* îi invită pe „bunii cetăţeni să-şi folosească în mod nobil timpul liber, arătându-le adevărul celor din anturajul monarhului44. Răspunsurile sunt semnificative:

„Nicio dovadă de slăbiciune! Ea ne-a dus anul trecut la pieire. Să se acţioneze asemenea Comitetului Salvării publice... Nu trebuie să ne mărginim să-i ţinem în frâu pe nobili, trebuie să-i înăbuşim. Trebuie să li se confişte averile, iar acestea să fie împărţite ţăranilor şi muncitorilor, care în acest fel vor fi interesaţi în aceste confiscări. Nu vă temeţi de iacobini... Maiestatea-voastră are nevoie de măciuca populară ca să-i strivească pe conspiratori..."

Dar Napoleon nu ţine de loc să se lase antrenat pe o pantă periculoasă.

— Nu voiam să fiu un rege al răscoalelor ţărăneşti – va explica el.

— Revoluţia este cea mai mare calamitate. Toate binefacerile pe care le aduce n-ar putea să compenseze nenorocirile care zguduie viaţa celor ce o săvârşesc.

El nu voia decât să creeze un imperiu liberal. Chiar de la sfârşitul lunii martie, *Moniteur* publică adrese oficiale care denotă starea lui de spirit. „Împăratul – afirmă Consiliul de Stat – şi-a luat angajamentul să garanteze principiile liberale, libertatea individuală, libertatea presei şi desfiinţarea cenzurii, votarea impozitelor şi a legilor de către reprezentanţii naţiunii, responsabilitatea miniştrilor şi a tuturor reprezentanţilor puterii…”

„Era o dovadă de naivitate – va afirma doamna de Staël.

— Din moment ce îl acceptam din nou pe Bonaparte, trebuia să i se acorde şi dictatura. Altminteri, teroarea pe care o inspira, puterea care decurgea din această teroare nu mai acţiona. Era ca un urs cu botniţă pe care-l mai auzeai mârâind, dar pe care stăpânii săi îl puneau să joace după placul lor”.

„Ursul”, va recunoaşte el însuşi mai târziu, făcuse o greşeală neluânc. În mina sa întreaga putere. Strigând: *Jos preoţii*! *Jos nobilii*! poporul i-a oferit această dictatură. El însă n-a îndrăznit s-o ia; îl îngrozeau amintirile din tinereţe.

El îi cruţă chiar şi pe regalişti, cu toate insultele cu care aceştia nu încetează să i împroaşte. Din optzeci şi şapte de prefecţi regalişti, sunt revocaţi numai şaizeci şi unu. Primarii rămaşi în funcţie sunt în majoritate adepţi ai lui Ludovic al XVIII-lea, care au fost aleşi din „clanul vechilor nobili”. S-au fixat noi alegeri pentru luna mai, dar cele două treimi de „primari răi” vor fi realeşi…

Atitudinea unor liberali sau regalişti cu tendinţe democratice, care se gândeau la poziţia lor din momentul debarcării împăratului în golful Juan, putea să-i facă să se teamă de unele represalii justificate. Printre aceşti opozanţi, unul se simţea cu deosebire vizat: Benjamin Constant. Cu două zile înainte de sosirea „Uzurpatorului”, el simţise nevoia să scrie un articol violent în *Journal des*

Debats împotriva *acestui om mânjit de sânge, şi mai odios decât Atila*. „Dacă va ieşi învingător şi mă va prinde – scrie el la 18 martie în *Jurnalul* său intim –, sunt pierdut… Dacă, dimpotrivă, corsicanul va fi învins, situaţia mea se va îmbunătăţi… *Dacă*! S-ar găsi douăzeci care să parieze contrarul”. Şi a doua zi, el consemnează următoarele: „Articolul a picat într-un moment foarte nepotrivit. Prăbuşire completă; nimeni nici nu se mai gândeşte să lupte”.

Autorul lui *Adolphe* fugise din Paris, „călătorise toată noaptea cu diligenţa”, după expresia care se repetă de patru ori în *Jurnalul* său… apoi revenise în capitală, temându-se în orice clipă să nu fie arestat de jandarmi. Într-adevăr, primi o convocare… Dar ea venea de la Tuilerii. Pentru a sublinia orientarea spre stânga, Napoleon i se adresează lui Benjamin Constant şi îi încredinţează redactarea noii Constituţii. împăratul îi explică cum vede el lucrurile:

— Naţiunea a fost scutită timp de doisprezece ani de orice agitaţie politică, iar de un an nu mai poartă nici războaie. Acest repaus dublu i-a redat nevoia unei activităţi.

Ea vrea, sau crede că vrea, o tribună şi adunări reprezentative… Nu urăsc libertatea. Am înlăturat-o numai atunci când îmi stătea în cale, dar o înţeleg şi am fost educat în spiritul ei…

Benjamin Constant are îndrăzneala să-şi redacteze luci area fără să vorbească de imperiu.

— Nu astfel văd eu lucrurile – exclamă Napoleon. – îmi răpiţi trecutul, iar eu vreau să-l păstrez. Ce-aţi făcut, aşadar, cu cei unsprezece ani ai mei de domnie? Cred că am şi eu un anumit drept. Trebuie să se stabilească o legătură între noua Constituţie şi cea veche. Ea va purta pecetea gloriei.

Textul *Actului adiţional* – Carta lui Ludovic al XVIII-lea asezonată după gustul liberal – este supus împăratului, care păleşte de furie când i se propune – un adevărat jug constituţional – suprimarea confiscării bunurilor.

— Sunt împins – strigă el – pe o cale care nu-i n mea! Mi se ia puterea, sunt înlănţuit. Franţa mă caută şi nu mă mai găseşte. Opinia publică era excelentă, acum este execrabilă. Franţa se întreabă ce a devenit braţul de altă dată al împăratului, braţul de care are ea nevoie ca să stăpânească Europa. Ce mi se tot vorbeşte de bunătate, de justiţie abstractă, de legi naturale! Prima lege este necesitatea; prima justiţie este salvarea statului. Se urmăreşte ca oamenii pe care i-am copleşit cu bogăţii să se servească de ele, conspirând în străinătate împotriva mea. Aşa ceva nu se poate întâmpla şi nici nu se va întâmpla. Când pacea va fi încheiată, vom vedea. Fiecare zi cu dificultăţile ei, fiecare împrejurare cu legea ei, fiecare om cu felul lui de a fi. De felul meu nu sunt un înger. Am spus-o şi o mai spun, braţul de altă dată al împăratului trebuie să fie regăsit, trebuie să se facă din nou simţit.

În faţa acestui braţ ameninţător, Benjamin Constant se înclină. Problema respectivă este trecută sub tăcere în textul definitiv, care prevede de acum încolo un împărat flancat de două camere – Camera pairilor şi Camera reprezentanţilor –, cu prerogative copiate după cele acordate de Ludovic al XVIII-lea. Presa va fi liberă, cenzura desfiinţată, dinastia imperială va fi legitimă. şi, în sfârşit, *Benjamine* – aşa se va numi noua Constituţie – abrogă pentru totdeauna dijma şi vechile privilegii.

Napoleon şi-a pierdut steaua norocoasă. *Benjamine* este criticată. Liberalii apreciază că împăratul n-a mers destul de departe în sensul doleanţelor lor. Nu şi-a păstrat oare dreptul de a-i numi pe pairi şi pe magistraţi? Nu-l avea şi pe acela de a propune legile? Ceea ce lipsea în primul rând era încrederea. Toată lumea e bănuitoare, şi pe drept cuvânt! Napoleon, care a domnit fără nicio constrângere timp de cincisprezece ani, nu va admite niciodată să fie tras pe sfoară.

— Ei bine – constată Napoleon vorbind cu Benjamin Constant –, Constituţia n-are succes.

— Sire, din cauză că nimeni n-are încredere în ea. Faceţi să se creadă în ea punând-o în aplicare.

— Fără să fie acceptată! Vor spune că-mi bat joc de popor.

— Când poporul va vedea că este liber, că are reprezentanţi, că renunţaţi la dictatură, îşi va da imediat seama că nu vă bateţi joc de el.

— În fond – adaugă împăratul după ce reflectează un timp –, există aici un avantaj. Văzându-mă că acţionez astfel, se va considera că sunt sigur de puterea mea. E bine s-o dovedim.

În cursul plebiscitului pentru *Actul adiţional* şi „reîntronarea" lui Napoleon, cei ce se abţin sunt mai numeroşi decât cei ce votează! Se pare că cifrele exacte sunt cele furnizate de Fleury de Chaboulon: un milion cinci sute treizeci şi două de mii cinci sute douăzeci şi şapte de voturi pentru şi patru mii opt sute două contra – din peste cinci milioane de alegători, adică de „cetăţeni activi".

Napoleon trebui să se resemneze şi să convoace Camerele la sfârşitul lunii aprilie. Noua adunare a reprezentanţilor este aleasă în luna următoare. Din numărul ei de şase sute douăzeci şi nouă de membri, optzeci sunt bonapartişti, treizeci sau patruzeci iacobini şi cinci sute liberali. Prima ei şedinţă are loc la 3 iunie. Spre marea supărare a împăratului, Lanjuinais – cel care în aprilie 1814 semnase propunerea de detronare – este ales preşedinte. Napoleon dorea ca în acest post să fie numit fratele său Lucien – „republicanul" Lucien, care a venit să se alăture nefericitului său frate mai mare, în timp ce pe vremea puterii imperiale stătuse la Roma, departe de „tiran".

— Au vrut să mă jignească alegând un duşman, exclamă Napoleon.

Dar din nou dictatorul îşi dă arama pe faţă:

— Dacă-i vorba pe aşa, am să dizolv această adunare, am să mă adresez Franţei, care nu mă recunoaşte decât pe mine, care pentru apărarea ei n-are încredere decât în mine şi care nici nu-i ia în seamă pe aceşti necunoscuţi, care, toţi la un loc, nu pot face nimic pentru ea. Oamenii aceştia, care nu-i vor pe Bourboni, dar care ar plânge după

slujbele lor, după averile lor, după opiniile lor dacă i-ar vedea revenind, nu ştiu nici cel puţin să fie alături de mine, singurul care-i poate apăra de tot ce le este frică, pentru că acum republica poate fi apărată numai cu tunul, şi care dintre ei este în stare să tragă măcar o salvă?

Într-adevăr, totul se va rezolva cu lovituri de tun.

*

* * *

La sfârşitul lunii martie, aliaţii au încheiat la Viena un tratat de alianţă „având drept scop menţinerea păcii", mai bine zis reîntoarcerea la starea de război... Părţile contractante se angajează să ţină pe picior de război câte o sută cincizeci de mii de oameni „atâta vreme cât Napoleon nu va fi definitiv împiedicat să mai provoace tulburări, să încerce din nou cucerirea puterii supreme în Franţa şi să ameninţe securitatea Europei14.

Armata de la Waterloo va fi în curând gata să intre în luptă.

În acelaşi timp, Napoleon ia măsurile militare care să-i permită alcătuirea unei armate. Forţele regale nu numărau decât optzeci şi cinci de mii de oameni... El studiază zilnic toate mijloacele ce trebuie puse în mişcare pentru a face faţă acestei situaţii. Pentru început, el dă o comandă de trei sute de mii de puşti şi apoi cheamă sub arme contingentul 1815; dar Consiliul de Stat – cât de mult s-au schimbat vremurile! – declară că decretul este ilegal, „recrutările ţinând de puterea legislativă". Napoleon ridică din umeri şi hotărăşte atunci ca cei concentraţi în

1815 să fie consideraţi ca şi cum ar face parte tot din promoţia „Maria-Luiza" din 1814, plecaţi în concediu în timpul Restauraţiei.

Cincisprezece zile mai târziu trece în revistă cincisprezece mii de federaţi din cartierele Saint-Antoine şi Saint-Marceau, destinaţi să ajute eventual la apărarea capitalei. Un muncitor i se adresează împăratului:

— Sire, i-am primit cu răceală pe Bourboni pentru că nu-i iubim pe regii impuşi de inamic. V-am primit cu entuziasm pentru că sunteţi omul naţiunii, apărătorul

patriei şi pentru că păstraţi drepturile poporului. Cei mai mulţi dintre noi am făcut, sub ordinele dumneavoastră, războiul libertăţii şi al gloriei. Patria trebuie să dea arme cu încredere celor care şi-au vărsat sângele pentru ea. Daţi-ne, sire, arme în numele ei. Jurăm în faţa voastră să nu luptăm decât pentru cauza ei şi a voastră. *Trăiască libertatea*! *Trăiască naţiunea*! *Trăiască împăratul*!

Napoleon îi răspunde:

— Ostaşi federaţi, m-am întors pentru că mă bizuiam pe popor şi pe armată. Aţi îndreptăţit încrederea mea. Accept propunerea voastră. Vă voi da arme… Am încredere în voi. Trăiască naţiunea!

Dar împăratul se va feri cu grijă să le dea arme: armata aceasta miroase prea tare a republică!… împăratul are mai multă încredere în garda naţională a Parisului, deşi concentrarea ei a fost catastrofală. La Alenţon, din două mii şaizeci de oameni care au fost chemaţi, au luat drumul cazărmii numai o sută şapte!

La 16 aprilie, împăratul ordonă gărzii naţionale a Parisului să defileze prin faţa lui. Unele legiuni au o atitudine destul de rece, altele strigă: *Trăiască împăratul*! Dar înflăcărarea de altă dată dispăruse.

Consolarea şi-o va găsi în sânul armatei sale. Vechii săi camarazi – mai ales cei modeşti – îi vor reda încrederea în steaua lui. Fără îndoială, în Sudul şi în Vestul ţării se înregistrează numeroase şi inevitabile dezertări printre recruţi şi concentraţi, dar în alte părţi rezultatul este atât de încurajator, încât îi nelinişteşte pe aliaţi. „Ca să vă faceţi o idee justă despre entuziasmul armatei – îi scrie un spion englez lui Wellington –, e suficient să faceţi o paralelă între vremurile din ’92 şi armata actuală. Balanţa va înclina încă de partea lui Bonaparte, pentru că azi nu mai e vorba de entuziasm, ci de frenezie. Lupta va fi sângeroasă şi disputată cu înverşunare41.

Împăratul inspectează zilnic trupele care se concentrează la Paris. Datorită acestui fapt, îl întâlneşte într-o dimineaţă pe căpitanul Dupin din fostul Regiment 4 de linie, devenit după 1814 *Regiment de Monsieur Nr. 4*.

Trecând în revistă acest regiment, Napoleon observă că unitatea nu are maior. Cere să se prezinte cel mai vechi căpitan.

— Ah, iată-l pe căpitanul Dupin – exclamă împăratul, recunoscându-l pe soldatul de la Boulogne şi de la Wagram –, sunteţi unul dintre vechii mei viteji, vă numesc comandant de batalion.

Putem retrăi scena citind textul inedit al „viteazului Dupin44:

„Toţi ofiţerii prezenţi m-au înconjurat ca să mă felicite şi să mă îmbrăţişeze; contele Lobau, aghiotantul împăratului, îi spuse acestuia:

— Sire, cât e de frumos să avansezi un militar care se pare că o merită!

— Sunt sigur – spune împăratul –, îl cunosc doar de atâta vreme; este unul din soldaţii mei cei mai viteji.

Când contele Lobau îmi ceru numele şi prenumele, i le-am spus, adăugând:

— Domnule general, scrieţi corect Dupin, căci e mult de când mi se promite acest grad.

— Ştiu – zise împăratul – şi veţi fi colonel la sfârşitul campaniei.

— Dacă mă întorc!

Imediat după aceea, Montigny se prezintă împăratului şi-i spune:

— Sire, vă cer favoarea de a mă numi căpitan în locui domnului Dupin.

Împăratul îl întrebă atunci ce a făcut ca să merite acest lucru.

— Sire – îi răspunse Montigny –, azi dimineaţă am salvat onoarea regimentului…”

Şi Montigny povesteşte cum maiorul Dar cine, care îndeplinea funcţia de colonel comandant a doua batalioane din Regimentul 4, nu numai că-i trimisese lui Ludovic al XVIII-lea Vulturul regimentului, dar mai făcuse să şi dispară drapelul respectiv. Dar cine a fost arestat de

Montigny. legat cobză şi aruncat într-o căruţă pentru a fi trimis la Paris, dar până la urmă el mărturisi că

drapelul este ascuns în salteaua patului său. Atunci fu dezlegat, „spunându-i-se să se ducă unde vedea cu ochii”.

— Ei bine – hotărî împăratul –, vă numesc căpitan. Destituiţi-l pe acest Dar cine!

„Atunci – povesteşte Dupin – am ieşit în faţă şi mi-am permis să-i spun împăratului că Dar cine, chiar dacă a făcut o prostie de moment, este un tânăr de treabă şi un bun militar, care a sosit în regiment după bătălia de la Eylau; el provine din corpul de gardă şi a servit totdeauna cu cinste de la venirea lui în regiment.

— Ei bine – spuse împăratul –, atunci să rămână…”

Cu ajutorul textului lui Dupin, să-l urmărim în continuare pe Napoleon la una din ultimele sale treceri în revistă: „Dessoglio, un căpitan de grenadieri, se prezintă împăratului şi-i zice:

— Sire, vă cer crucea de ofiţer!

— Dar ce-aţi făcut pentru a merita această favoare?

— Sire, sunt italian, am servit întotdeauna cu cinste şi vreau să mor sub vulturul drapelului dumneavoastră.

— Lobau – rosti împăratul –, daţi-i crucea!

Mai făcu câteva avansări, ne mai adresă câteva cuvinte măgulitoare, şi tocmai când termină inspecţia, un aghiotant veni să anunţe predarea garnizoanei din Lille! După ce dădu raportul, împăratul îl ciupi de obraz şi-i spuse:

— Eram sigur de asta. vitejii mei îmi vor fi veşnic devotaţi, oriunde s-ar găsi ei.

Aghiotantul îl rugă să-i acorde o favoare…

— Ce anume? – întreabă împăratul.

— Sire, să vă sărut mâna.

Atunci împăratul îşi deschise braţele şi-i spuse:

— Veniţi să vă strâng la pieptul meu, aşa cum aş vrea s-o fac cu toţi vitejii mei.

În aceeaşi clipă, aghiotantul se aruncă în braţele lui şi toţi cei prezenţi la această scenă, ofiţeri şi soldaţi, se aruncară asupra împăratului ca să-i sărute hainele; unii erau fericiţi să poată săruta vârful sabiei; scena aceasta dură câteva minute, iar împăratul striga fără încetare:

— Ah! copii, nu mă sufocaţi!

Numai această teamă puse capăt momentului de entuziasm.

El nu părea destins şi încrezător decât în mijlocul soldaţilor săi. La consilii era „dus pe gânduri, reţinut şi preocupat”, ne relatează Regnault. Vorbea puţin şi nu arunca în discuţie decât „câteva cuvinte lipsite de importanţă44…

*

* * *

Ultima serbare imperială este o ceremonie militară. Adunarea numită Champ de Mai se întruneşte pe Câmpul lui Marte, la 1 iunie. În tribună iau loc toate autorităţile, demnitarii şi familia imperială. Purtătorii stindardelor cu vulturi, garda, garnizoana, legiunile gărzii naţionale, în total patruzeci şi cinci de mii de oameni, acoperă câmpul. Două sute de mii de parizieni asistă la ceremonia prin care noul imperiu încerca să-şi regăsească fastul. „Am văzut trecând escuada imperială în uniforme de mare gală, cu penajele fluturând, borurile pălăriilor răsfrânte, mantile scurte după moda spaniolă, pantaloni albi de şaten, încălţăminte cu fundiţe etc.44, ne spune ducele de Broglie, viitor ministru al lui Ludovic-Filip. Într-adevăr, Napoleon făcuse greşeala de a se îmbrăca, ca şi fraţii săi de altfel, în ţinuta de încoronare. Toată lumea îl aştepta pe micul Caporal, eroul Zborului de Vultur, şi când colo se pomeniră cu o mascaradă. „O mascaradă – adăugă ducele de Broglie – care mi-a inspirat în aceeaşi măsură indignare şi dispre(41. Nu numai regaliştii au fost rău impresionaţi; fastul imperial a „displăcut44 chiar şi „vechilor patrioţi pe care el i-a înşelat44 şi cărora nu era indicat să li se redeştepte amintirile, cum a arătat, pe drept cuvânt, Fleury de Chaboulon.

În timpul slujbei religioase, remarcă un martor englez – Hobhouse –, Napoleon „era ocupat mai puţin cu rugăciunile, cât să privească adunarea prin lornion44. După terminarea slujbei, delegaţii colegiilor electorale şi-au citit scrisorile:

— Nu-l vrem cu niciun chip ca şef pe cel ce-l vor pentru noi duşmanii noştri; îl vrem pe cel pe care ei nu-l vor. Au îndrăznit să vă exileze pe dumneavoastră, care aţi luat de atâtea ori în stăpânire capitalele lor şi le-aţi consolidat cu generozitate tronurile şubrede!... Ura aceasta a duşmanilor noştri face să crească şi mai mult dragostea ce vi-o purtăm. Dacă nu va mai avea de ales decât între război şi dezonoare, întreaga Franţă se va ridica la luptă. Ne vom strânge în jurul tronului, pe care stă conducătorul şi tatăl poporului şi al armatei. Toţi francezii sunt soldaţi. Victoria va fi de partea vulturilor imperiali.

Marele şambelan aşează în faţa împăratului o măsuţă aurită pe care se afla Constituţia. Napoleon o semnă şi apoi se auzi răsunând glasul lui:

— Francezi, voinţa mea este voinţa poporului, drepturile mele sunt drepturile lui; onoarea, gloria şi fericirea mea nu pot fi altele decât onoarea, gloria şi fericirea Franţei!

Arhiepiscopul din Bourges, primul prelat, prezintă în genunchi Evanghelia, pe care împăratul jură să respecte Constituţia. După tedeum, Napoleon îşi scoate mantia imperială şi sare grăbit de pe tron. Tobele bat şi începe ceremonia împărţirii Vulturilor.

— Vă încredinţez Vulturul imperial cu culorile naţionale – strigă împăratul.

— Juraţi, să muriţi, de va fi nevoie, apărându-l împotriva duşmanilor patriei şi ai tronului?

— Jurăm!

— Juraţi să nu luptaţi decât sub această emblemă?

— Jurăm!

— Voi, soldaţi din garda naţională a Parisului, juraţi că nu veţi admite ca străinii să mânjească din nou capitala marii noastre naţiuni? Această capitală o las în seama vitejiei voastre.

— Jurăm!

— Iar voi, soldaţi din garda imperială, juraţi să vă depăşiţi pe voi înşivă în campania care va începe şi să

muriţi cu toţii mai degrabă decât să răbdaţi ca străinii să dicteze legile patriei noastre?

— Jurăm!

Apoi Napoleon mai întrebă cu un glas puternic:

— Juraţi să vă apăraţi drapelele cu vulturi! Juraţi?

„Dar jurămintele erau lipsite de însufleţire – ne spune căpitanul Coignet entuziasmul era slab; nu mai erau strigătele de la Austerlitz, nici cele de la Wagram; împăratul îşi dădu seama…”

Câteva zile mai târziu, stăpânindu-şi furia, Napoleon va suporta citirea scrisorilor parlamentare. Era vorba, în realitate, de adevărate critici din partea reprezentanţilor.

— Ajutaţi-mă să salvez patria – răspunde el cu nobleţe.

— Trecem printr-o criză gravă. Să nu luăm pilda imperiului bizantin, care, fiind ameninţat din toate părţile de barbari, s-a făcut de râsul posterităţii ocupându-se cu discuţii subtile, în timp ce berbecele duşman spărgea porţile oraşului.

Pe deputaţi – aşa cum remarcă Fleury de Chaboulon – i-a jignit comparaţia cu bizantinii…

*

* * *

În ziua de 9 iunie, la Viena, plenipotenţiarii aliaţi semnează actul final al lucrărilor lor. În ceea ce priveşte Franţa, toată lumea era, bineînţeles, de acord cu Ferdinand al VII-lea al Spaniei, care le scrisese puterilor aliate următoarele: „Azi nu se mai poate pune problema să fie menţinut tratatul de la Paris, el trebuie refăcut”.

Împotriva armatei napoleoniene se vor ridica o jumătate de milion de soldaţi, cifră care va putea fi dublată dacă primul val nu va fi de ajuns ca să-l înghită pe „Uzurpator”…

Aliaţii fac mare caz de armamentul lor „modern”, superior celui al lui Napoleon. Într-adevăr, trupele napoleoniene sunt încă înarmate cu puşti „Gribeauval”. Încărcarea unei puşti model 1777 durează cât o experienţă de laborator lungă şi chiar periculoasă. Ca să tragi cu ea,

trebuie să iei un cartuş, să-l sfâşii cu dinţii, să introduci praful de puşcă prin ţeava armei, s-o îndesi cu o vergea, să împingi hârtia în care se aflase pulberea, transformată acum în fuituială, să strecori apoi glonţul, să deschizi magazia, să pui puţin praf de puşcă, să vezi dacă cremenea e bine ascuţită, să ţinteşti... fără cătare, să apeşi pe trăgaci, producând astfel o scânteie care să aprindă pulberea din magazie, care prin gura armei transmite focul, dacă aerul e uscat, prafului de puşcă aflat în interiorul puştii. Operaţia permite să se expedieze la fiecare treizeci de secunde câte un glonţ de douăzeci şi cinci de grame la două sute treizeci de metri. Într-un caz din patru, glonţul nu pleca, cremenea trebuia să fie din nou ascuţită după douăsprezece focuri, iar după fiecare treizeci de focuri, arma trebuia curăţată.

În ajunul campaniei din Rusia i se propusese lui Napoleon cartuşul liber, tot învelit în hârtie, dar care se încărca dintr-o singură mişcare. Dacă l-ar fi acceptat, ar fi trebuit să schimbe echipamentul a patru sute de mii de oameni şi să transporte de trei ori mai multe muniţii – prin urmare, să-şi tripleze încărcătura –, căci soldaţii săi ar fi putut să tragă de cinci sau şase ori pe minut! Datorită „rapidităţii sale de manevră44, Napoleon reuşise până atunci să iasă învingător! El considera că era preferabil să suporte neajunsurile puştii Gribeauval decât să întârzie începerea campaniei prin adoptarea unui material nou, care ar fi încetinit astfel mişcările armatei prin lungimea convoiului său de transport.

Din acelaşi motiv a refuzat şi obuzul cu gloanţe inventat de maiorul Shrapnel. Armata franceză folosea pe atunci „cutia cu mitralii44 lansată de tun. Existau două modele: unul încărcat cu patruzeci, şi două de gloanţe de calibru mare, iar celălalt destinat distanţelor mai scurte, umplut cu şaizeci până la o sută de gloanţe mai mici. Cutia cu mitralii era, desigur, mai puţin eficace decât proiectilul lui Shrapnel, dar efectele ei erau, totuşi, remarcabile.

În loc să adopte şrapnelul, Napoleon a preferat să-şi facă artileria mai mobilă, înlocuindu-i pe vizitiii civili, care

dispăreau la şuieratul primelor gloanţe, cu soldaţi călare – trenul de artilerie –, care transportau tunul la locul luptei.

Istoricul englez Forester exultă: Wellington a folosit proiectilul lui Shrapnel în Spania şi a ieşit învingător. În realitate, victoria i-a fost asigurată mai mult de absenţa împăratului decât de eficacitatea proiectilului. Wellington nu găsise în faţa lui decât nişte mareşali care ţineau încă la formula imperială din 14 februarie 1806:

— Respectaţi cu stricteţe ordinele pe care vi le dau; executaţi întocmai instrucţiunile mele. Numai eu ştiu ce trebuie să fac!

Nu erau decât nişte executanţi! Lăsaţi de capul lor, căci „creierul armatei44 se afla la Viena sau la Moscova, ei se dovediseră incapabili să conceapă un plan de bătaie. Cel mult au reuşit să-l constrângă pe Wellington să ducă un război defensiv. Generalul englez, mai mult tactician decât strateg, a fost nevoit să ducă în Spania lupte de „poziţie”. Ca să învingă, a trebuit, înainte de toate, să-şi perfecţioneze materialul, cu atât mai mult cu cât soldaţii lui – aşa cum o va mărturisi chiar el – „nu erau decât drojdia societăţii, recrutaţi ca să se îmbete”, furnizaţi de nişte negustori la preţul de cincisprezece până la douăzeci de guinee de cap.

Pentru Napoleon, mai mult strateg decât tactician, „în război omul e totul”… Această definiţie cântărea mai mult decât avantajele unei noi cutii cu mitralii!

*

* +

În loc să aştepte avalanşa care era pe cale să se prăvălească asupra Franţei, Napoleon hotărăşte s-o ia înainte şi să-l atace pe inamic. Armata franceză era deja masată la frontiera belgiană. Duminică 11 iunie, Napoleon ia parte la ultima slujbă de la Tuilerii. Thiebault este impresionat de schimbarea petrecută cu Napoleon: „Privirea sa, odinioară atât de temută, nu mai era pătrunzătoare, îşi pierduse forţa şi chiar fixitatea… gura lui încleştată nu mai păstra nimic din farmecul ei, nici capul nu mai avea ţinuta care-l caracteriza pe stăpânitorul

omenirii… Totul părea la el schimbat, descompus; paloarea obişnuită a pielii sale fusese înlocuită cu o culoare verzuie foarte pronunţată…”

Seara, după cina în familie, îl ia cu tristeţe pe genunchi pe micul Ludovic, fiul Hortensiei, căruia i se spunea *Ouioui* şi care într-o zi va deveni împăratul Napoleon al le-a.

Privirea i se încrucişă cu cea a lui Fanny Bertrand:

— Ei bine, doamnă Bertrand, numai să nu regretăm insula Elba!

Oare în seara aceea îl văzuse Decrès aţipit în fotoliul său? Trezindu-se brusc şi neobservând prezenţa ministrului, el exclamă, spunându-şi sie însuşi:

— La urma urmei, totul se va petrece aşa cum s-o putea!

CÂMPIA POSOMORÂTA
CÂND N-AI SUFERIT
NICIODATĂ ÎNFRÂNGERI, ELE
TREBUIE SĂ FIE TOT ATÂT DE
MARI CA ŞI IZBÂNZILE.
Napoleon

— Pe aici va trece împăratul!

În acea luni 11 iunie, la Villers-Cotterets, tânărul Alexandre Dumas se repede la clădirea poştei, unde se îngrămădise mulţimea: „Am văzut sosind în goană trei trăsuri care făceau să scapere pavajul, trase de cai asudaţi şi minate de surugii în mare ţinută, pudraţi şi împodobiţi cu panglici41.

Trăsura imperială se opreşte. Napoleon, cu o faţă „palidă şi suferindă44, întreabă:

— Unde ne aflăm?

— La Villers-Cotterets, sire, îi răspunde o voce.

— La câte leghe de Paris?

— La douăzeci de leghe, sire.

— La câte leghe de Soissons?

— La şase leghe, sire.

— Grăbiţi-vă.

Apoi cade din nou în „amorţeala44 sa…

La 14 iunie, la Avesnes, împăratul le vorbeşte soldaţilor săi, rostind ca un ultim apel aceste cuvinte, care, o dată în plus, vor însufleţi armata:

— Soldaţi! Azi este aniversarea bătăliilor de la Marengo şi de la Friedland, care în două rânduri au hotărât soarta Europei. Atunci, ca şi după Austerlitz, ca şi după Wagram, am fost prea generoşi. Am dat crezare asigurărilor şi jurămintelor prinţilor pe care i-am lăsat pe tronurile lor. Cu toate acestea, astăzi, aceiaşi prinţi s-au coalizat şi atacă independenţa şi drepturile cele mai sfinte ale Franţei. Au pornit cea mai nedreaptă dintre agresiuni: să-i întâmpinăm deci!… Soldaţi! Trebuie să facem marşuri forţate, să dăm bătălii, să înfruntăm primejdii; dar, dacă dăm dovadă de perseverenţă, victoria va fi a noastră. Drepturile, onoarea şi fericirea patriei vor fi recucerite; pentru orice francez inimos a venit momentul să învingă sau să piară!

*

* * *

Torentul de oameni se rostogoleşte spre frontieră. „Niciodată o armată n-a plecat la luptă cu o mai mare credinţă în victorie. Ce conta numărul inamicilor? – va scrie locotenentul Martin.

— Aveam în rândurile noastre soldaţi îmbătrâniţi în victorii, pe care soarta îi făcuse prizonieri timp de câţiva ani şi care au devenit după aceea şi mai de temut. Miile de umilinţe ce trebuiau răzbunate duceau la un amestec de furie şi vitejie înnăscute. Aceste feţe arse de soarele Spaniei sau de gerurile Rusiei se luminau la gândul unei bătălii”.

De cealaltă parte a frontierei, inamicul nu bănuie încă nimic. Bliicher, care e gata de luptă cu armata lui ce numără o sută douăzeci de mii de oameni, i-a scris cu o seară înainte soţiei sale: „*Vom intra* în *curând în Franţa*. S-*ar putea să mai rămânem aici un an, căci Bonaparte nu ne va ataca*

La rândul său, Wellington a adunat – tot în faţa Bruxelles-ului – o sută de mii de oameni. În aceeaşi zi de

14 iunie, el îl informează pe ţar că-i va ataca pe francezi la sfârşitul lunii. Niciunul, nici celălalt nu puteau să pre

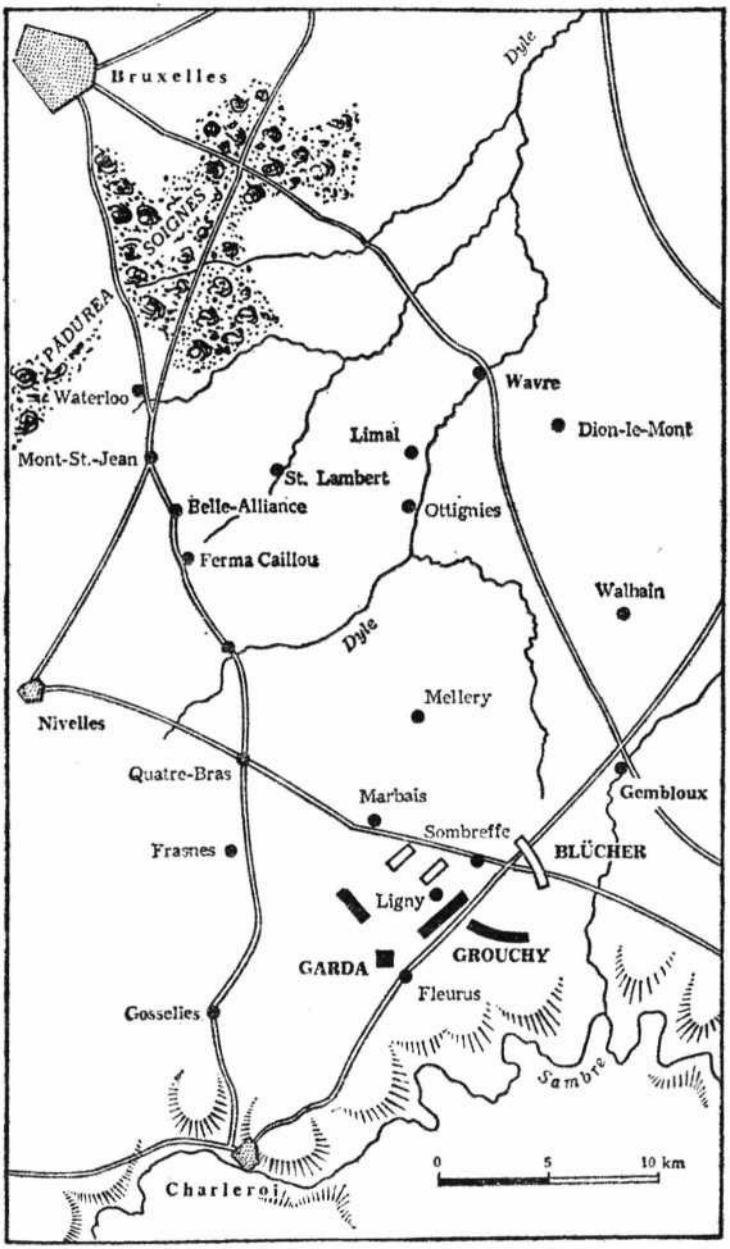

vadă un atac al împăratului asupra oraşului

Charleroi, care se află în stăpânirea avangărzii prusiene. Astfel că surpriza va fi totală.

În ziua de 15, pe la prânz, Napoleon ajunge la Charleroi şi după patru ore îl primeşte pe Ney:

— Îmi pare bine că vă văd! Veţi prelua comanda corpurilor 1 şi 2 de armată. Vă dau şi cavaleria uşoară a gărzii mele. Mâine vi se vor alătura şi cuirasierii lui Kellermann. Porniţi, împingeţi inamicul pe drumul spre Bruxelles şi ocupaţi poziţia de la Quatre-Bras.

Dar Ney a îmbătrânit… Văzând că poziţia de la Quatre-Bras e ocupată – în realitate nu se aflau acolo decât câteva unităţi, care, pe deasupra, erau aproape lipsite de muniţii –, nu va îndrăzni să atace avangarda aliaţilor, operaţie care l-ar fi făcut stăpân pe situaţie.

Napoleon se va consola spunând că Ney va ocupa a doua zi Quatre-Bras şi că de acolo se va îndrepta spre Bruxelles.

În seara aceea, Wellington, ştiindu-l pe Napoleon la Charleroi, ia cina şi dansează la balul dat la Bruxelles de ducesa de Richmond. Inconştienţă? Câtuşi de puţin! Ei îi explică situaţia lui Miifling, ofiţer de legătură al armatei prusiene:

— Trupele mele urmează să se pună în mişcare. Aici însă, partizanii lui Napoleon încep să ridice capul. De aceea trebuie să-i liniştim pe prietenii noştri. Vom încăleca pe cai la orele trei dimineaţa.

Câţiva ofiţeri n-au avut nici măcar timp să-şi schimbe ţinuta şi, ne spune lady Lenox, „au plecat să lupte în uniformă de seară”.

În dimineaţa de 16 iunie, Napoleon îi trimite lui Ney un bilet, cerându-i din nou insistent să meargă să ocupe poziţia de la Quatre-Bras: „O mişcare atât de rapidă şi de neaşteptată va izola armata engleză de la Mons de Ostende; aş vrea ca dispoziţiile dumneavoastră să fie astfel date, încât la primul ordin cele opt divizii pe care le comandaţi să se poată îndrepta repede şi fără să întâmpine rezistenţă asupra Bruxelles-ului…”

Ney porneşte la drum fără niciun elan, astfel că

Wellington, mai iute decât mareşalul, dă ordin la prinţul de Orania să ocupe Quatre-Bras.

În acest timp, Napoleon se pregăteşte să dea o lovitură puternică prusienilor la Ligny şi se plasează în apropierea unei mori de vânt din cărămidă, la „extremitatea comunei Fleurus”. Lângă împărat se găseşte un grup de ofiţeri de ordonanţă care râd în hohote; unul dintre ei făcuse o glumă în legătură cu nişte francezi care se încăieraseră cu nişte prusieni. împăratul, „enervat şi deranjat de atâta veselie44, se întoarce şi se adresează celui mai zgomotos:

— Domnule! Nu trebuie nici să râdeţi, nici să glumiţi atunci când atâţia oameni cumsecade se omoară sub ochii noştri.

După câteva clipe, împăratul intră în moară şi-l cheamă la el pe generalul Gerard:

— Gerard – îi spuse el –, Bourmont al tău, de care răspundeai, a trecut la inamic!

Contele general de Bourmont era, desigur, regalist, dar nu chiar aşa cum l-a descris Georges Cadoudal, un regalist din Paris, şi anume „cu guler înalt, verde şi codiţe de ambele părţi ale obrajilor, ascunzându-se la cea mai mică împuşcătură sub patul femeilor44; el era de fapt un şuan, luptător curajos atât pe câmpul de luptă cât şi pe plan politic. Cu toate că-l regreta pe Ludovic al XVIII-lea, n-a şovăit nicio clipă să-i ceară generalului Gerard să-i dea comanda unei divizii.

— Ceea ce-i alb – îi spuse Napoleon lui Gerard – va rămâne totdeauna alb; dar dacă tu eşti sigur de el, ţi-l dau.

Şi tocmai în acea zi de 15 iunie 1815, Bourmont îşi părăsise divizia! îi scrisese o scrisoare lui Gerard, spunându-i că se simţea adânc întristat la gândul „neplăcerii44 pe care i-o va provoca plecarea lui. Apoi se prezentase avanposturilor prusiene, împreună cu cinci ofiţeri din statul lui major, cu cocarda albă înfiptă în pălărie. Văzându-l, Bliicher exclamă, vrând parcă să sublinieze cuvintele lui Napoleon:

— Ce importanţă are cocarda! Un om de nimic va

rămâne întotdeauna un om de nimic…!

Dacă e să dăm crezare unui general prusian, Bourmont ar fi fost acela care i-ar fi destăinuit colonelului von Schutter – comandantul avanposturilor – faptul că „în aceeaşi zi11 francezii urmează să lanseze „un atac asupra oraşului Charleroi11.

Urcând cu Gerard în partea de sus a morii, împăratul îi arată clopotniţa din Ligny:

— Trebuie să pleci într-acolo şi să-i împingi cât mai mult pe prusieni; eu te voi susţine cu Grouchy, aflat sub ordinele mele.

Şi astfel începe bătălia – bătălia de la Ligny şi Fleurus. Este aproximativ ora trei. De ambele părţi, oamenii se măcelăresc cu o ură de nedescris. Toţi se bat de parcă ar avea o răfuială personală cu ceilalţi, fără cruţare, nemilos. „Nu era o bătălie – va relata c'oignet –, era un măcel, atacul era general; nu se auzea decât un strigăt: «înainte!»”.

— Ah – strigă împăratul – dacă aş avea patru secunzi ca Gerard, prusienii ar fi pierduţi…

La ora trei – cu jumătate de oră înainte de începerea bătăliei –, Soult, care-i urmase lui Berthier, i-a trimis lui Nev următorul mesaj: „V-am scris acum o oră că împăratul ar trebui să atace din poziţia pe care a ocupat-o între comunele Saint-Amand şi Brye. În momentul acesta, încăierarea a luat mari proporţii. Maiestatea-sa mă însărcinează să vă spun că trebuie să manevraţi astfel pe câmpul de luptă, încât să învăluiţi aripa dreaptă a inamicului şi să cădeţi cu toată forţa în spatele lui. Dacă acţionaţi energic, armata lui e pierdută. Soarta Franţei se află în mâinile voastre11.

Nev însă„Paralizat”, refuză să „manevreze pe câmpul de luptă11… Va trebui ca însuşi Napoleon să ia comanda vechii gărzi, pentru ca Ligny să poată fi cucerit. Bliicher, care căzuse de pe cal, numai printr-o minune nu ajunge în mâinile inamicului. Ca să se refacă de pe urma accidentului suferit, îşi înmoaie picioarele în rachiu şi bea, totodată, un pahar plin. În urma acestui tratament energic,

reuşeşte să se urce din nou pe cal, dar prusienii sunt nevoiţi să se retragă în grabă. În uniformele lor zdrenţuite, ei sunt de nerecunoscut: „Căldura mare, praful de puşcă, sudoarea şi noroiul formaseră o crustă groasă pe feţele lor, care-i făcea să semene cu nişte mulatri11.

Au primit „o bătaie zdravănă11, va spune Wellington. Nu chiar aşa de zdravănă, deoarece slăbiciunea lui Ney l-a împiedicat pe Napoleon să-i lichideze pe învinşi. Mareşalul s-a limitat să-i reţină pe englezi la Quatre-Bras. Asta-i tot…

În ceea ce-l priveşte pe împărat, el se hotărăşte să petreacă noaptea la Fleurus. „Greşeala pe care am făcut-o – va spune el mai târziu – este că m-am culcat la Fleurus… Bătălia de la Waterloo ar fi avut loc cu douăzeci şi patru de ore mai devreme. Wellington şi Bliicher nu ar fi făcut joncţiunea…”

El va retrăi în gând de sute de ori bătălia respectivă…

*

* * *

Sâmbătă 17 iunie, deşteptându-se la Fleurus, la castelul baronului Zualart – castelul Păcii, în apropiere de moara N-aveau –, Napoleon ia hotărârea să se ducă personal la Quatre-Bras. Prusienii sunt în derută, nu-i aşa? Timp de cel puţin trei zile, ei nu vor putea să ia parte la nicio luptă! Cel puţin aşa crede împăratul… De aceea, după ce trece prin faţa bivuacurilor de la Ligny şi Saint-Amand – e ora unsprezece dimineaţa –, îi ordonă lui Grouchy:

— În timp ce eu îi voi ataca pe englezi, dumneata îi vei urmări pe prusieni. Aveţi sub ordinele dv. corpurile de armată ale lui Gerard şi Vandamme, divizia Teste, corpurile de cavalerie Pajol, Exelmans şi Milhaud, în total treizeci şi trei de mii de oameni.

Cei treizeci şi trei de mii de oameni care-i vor lipsi a doua zi lui Napoleon ca să facă din bătălia de la Waterloo o victorie a francezilor.

Ajungând pe la unu şi jumătate în faţa comunei Quatre-Bras – ferma cea mare din unghiul unuia din

„braţe” mai există şi azi –, Napoleon află de la o vivandieră engleză căzută prizonieră că Wellington, luând cunoştinţă de înfrângerea „bătrânului” – astfel îi spunea lui Bliicher generalul englez –, s-a retras ca să le dea posibilitatea prusienilor să-l ajungă… Englezul a plecat imediat să ia poziţie în apropiere de muntele Saint-Jean, Napoleon îl urmăreşte, iar cavaleria franceză hărţuieşte de aproape ariergarda engleză, comandată de generalul Uxbridge, care-şi sparge pieptul strigând:

— Mai repede, mai repede! Pentru numele lui Dumnezeu! Galopaţi sau veţi fi prinşi!

Napoleon galopează şi el pe iapa sa albă *Desiree*, în timp ce cade o ploaie torenţială. Redingota lui cenuşie e udă leoarcă. Curând se lasă seara, ploaia – o ploaie fără sfârşit, îngrozitoare – se înteţeşte, căzând în rafale. S-ar părea că cerul vrea să înece nebunia oamenilor. Soldaţii şi caii se înfundă în noroi până la genunchi. Adversarii se opresc. Urmărirea încetează la poalele unei mici coline botezate *munte* sau *platou*. Este muntele Saint-Jean, care mărgineşte o „câmpie posomorâtă41, în faţa pădurii de la Soignes, la doi kilometri de un sat numit Waterloo, unde Wellington îşi instalase în seara aceea cartierul general şi care a doua zi va intra în istorie. În ceea ce priveşte uniformele roşii, ele se instalează pe platou şi pe poziţiile care se aflau în faţa acestuia şi care mai pot fi văzute şi azi: castelul, ferma şi livada din Hougoumont, nu departe de drumul spre Nivelles, aflate în faţa flancului stâng francez, apoi ferma de la Haye Sainte în centrul dispozitivului şi, în fine, ferma Papelotte, în faţa aripii drepte franceze.

Prin ceaţa care începe să se lase în straturi dese, tunurile engleze, ca un preludiu la bătălie, îşi scuipă ghiulele într-o ţâşnitură de noroi. La apusul soarelui, mergând prin băltoace, Napoleon, ale cărui haine abia se uscaseră după ploaie, face o recunoaştere până la poalele muntelui Saint-Jean. Este însoţit de Bertrand şi de tânărul locotenent Gudin.

— Dragul meu – i se adresează împăratul, râzând, lui

Gudin –, n-ai asistat niciodată la o asemenea petrecere. Debutul tău este aspru, în schimb, educaţia ta se va face mai repede!

Victoria i se părea sigură: mâine va forţa centrul englez şi, conform tacticii sale obişnuite, se va arunca apoi asupra flancurilor. Napoleon se întoarce apoi la ferma albă de la Gros-Caillou – sau Caillou –, care mai există şi azi pe marginea şoselei. Aici şi-a instalat împăratul cartierul său general. El se apleacă asupra hărţilor şi apoi ia masa în câteva clipe. Cu toată ploaia şi cu tot vântul, împăratul va mai face două recunoaşteri prin noaptea întunecoasă. La ora unu noaptea, pe data de 18 iunie, ţine un consiliu de război înainte de a pleca într-o a treia recunoaştere spre avanposturi.

În acest timp, prin întunericul nopţii, un ofiţer galopează spre Grouchy, ca să-i ducă ordinul de a face cât mai repede joncţiunea corpului său de armată cu grosul armatei imperiale…

Care sunt forţele lui Wellington?

El nu dispune decât de şaptesprezece mii de oameni plasaţi în dreapta sa – de teamă de a nu fi învăluit – şi de alţi şaizeci şi şapte de mii pe platoul de pe muntele Saint-Jean, bine instalaţi şi eşalonaţi, ceea ce înseamnă în total optzeci şi patru de mii de luptători şi două sute şaptezeci de tunari. În faţa lui se aflau şaptezeci şi patru de mii de francezi. Dar aceştia, împreună cu cele două sute patruzeci de guri de foc, sunt comandaţi de Napoleon… De aceea, Wellington se bizuie mai ales pe cei optzeci şi opt de mii de oameni ai lui Bliicher, care, urmăriţi fără încetare de Grouchy, se retrag spre Wavre.

Prusianul îi promisese englezului:

— Nu voi veni numai cu două – corpuri de armată, ci cu întreaga mea armată.

Şi, sigur de el, a apreciat:

— Vă. rog să-i comunicaţi ducelui de Wellington că, aşa bolnav cum sunt, din clipa când Napoleon va fi intrat în luptă, voi trece în fruntea trupelor mele, ca să mă arunc asupra aripii drepte inamice.

Atitudinea „bătrânului” e meritorie, căci, cu toate durerile pe care le simte de pe urma căderii din ajun, dă ordin să fie legat de cal. El nu se va putea îndrepta spre aripa dreaptă a împăratului cu toată armata sa, căci va fi nevoit să lase corpul de armată al lui Thielmann în faţa Wavre-ului, ca să-l reţină pe Grouchy, acest corp al lui Thielmann, pe care nefericitul mareşal îl va lua în duminica aceea dramatică drept întreaga armată prusiană…

„Toţi se îndreaptă spre Wavre”, îi va scrie Grouchy împăratului. E foarte încântat să poată bate optzeci şi opt de mii de oameni în retragere cu cei treizeci şi trei de mii de soldaţi pe care i i-a încredinţat Napoleon.

„Spre Wavre şi *spre Bruxelles**, unde, cu siguranţă – mareşalul era convins de aceasta –, îl va regăsi pe

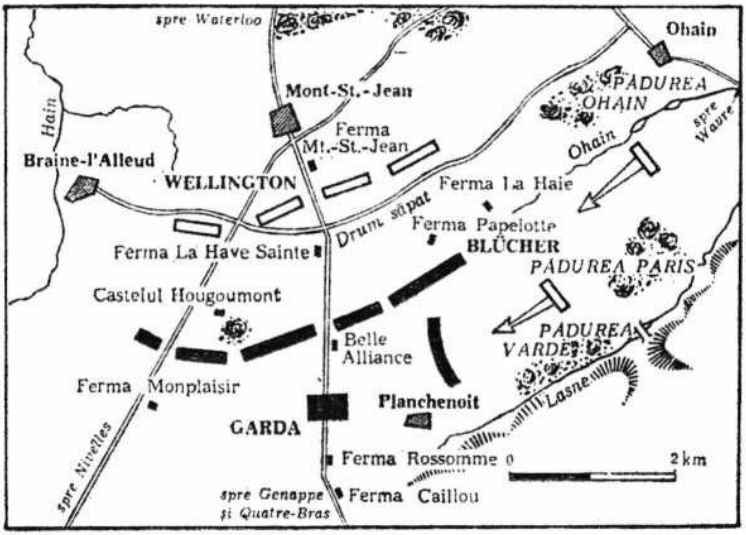

Wellington. Tot la Bruxelles se gândea Grouchy că-l va întâlni şi pe împărat, care va fi respins armata engleză…

Napoleon doarme încă în zorii acestei zile de 18 iunie, în camera sa de la parterul fermei Caillou. El socotea că pământul era desfundat şi că ceaţa era încă prea deasă. Apoi, trebuia să-l aştepte şi pe Grouchy. Îi trimisese acestuia un ofiţer cu următorul ordin:

— Aduceţi-l aici şi nu-l părăsiţi decât atunci când

corpul său de armată va ajunge la liniile noastre de luptă.

La ora şase, împăratul este în picioare. Unii afirmă că şi-ar fi prelungit noaptea cu două sau trei ore. Oricum ar fi, împăratul e optimist.

— Armata inamică ne este superioară – le spune el ofiţerilor, în timp ce-şi ia dejunul –, dar, cu toate acestea, şansele sunt în favoarea noastră în proporţie de nouăzeci la sută şi împotriva noastră în proporţie de zece la sută!

Ploaia a încetat şi soarele începe să lumineze liniile luptătorilor. Pe la zece sau unsprezece, împăratul părăseşte ferma de la Gros-Caillou şi se îndreaptă, condus de ghidul său, flamandul de Coster, spre ferma de la Belle-Alliance, o cârciumă situată şi azi pe aceeaşi şosea naţională ce duce spre Charleroi, la vreo trei kilometri mai la nord şi care se află în faţa muntelui Saint-Jean. Napoleon îşi alege locul unde se va instala: o înălţime mai apropiată de ferma Rossomme – care nu mai există azi – decât de Belle-Alliance, puţin mai la stânga faţă de şosea, în dreptul fermei ghidului său de Coster. De acolo va domina celebra vâlcea şi va avea drept în faţa lui platoul stăpânit de inamic. Să fie limpede: la Waterloo, ca şi la Wagram, termenii de *înălţime*, *vâlcea* şi *munte* sunt cât se poate de relativi. Nu ne aflăm la Austerlitz! Poetul va avea încă o dată dreptate: Waterloo este într-adevăr o câmpie posomorâtă, iar *pantele*, care sunt nişte ondulaţii ale terenului, vor fi în scurt timp trecute în galop întins…

Cele două armate se privesc: este în joc soarta Europei, a întregii lumi.

„Era un spectacol măreţ – va relata locotenentul Martin.

— Baionetele, căştile, cuirasele străluceau; drapelele, fanioanele infanteriei, banderolele lăncierilor făceau să fluture cele trei culori în bătaia vântului; tobele băteau, trâmbiţele răsunau, toate fanfarele regimentelor cântau melodia: *Să veghem la salvarea imperiului*; Napoleon îşi trecea pentru ultima oară în revistă armata sa gata de luptă.

Niciodată nu auzise strigându-se cu mai mult

entuziasm «Trăiască împăratul!», niciodată nu citise pe feţele soldaţilor săi, în mişcările şi în glasurile lor un devotament mai mare; erau în delir… Iar ceea ce conferea acestei scene şi mai mare solemnitate şi o făcea mai emoţionantă era faptul că în faţa noastră, poate la o mie de paşi, se vedea limpede linia roşie întunecată a armatei engleze44.

Soldaţii lui Wellington se pregăteau şi ei. Dar, aşa cum scria unul dintre ei„Să petreci noaptea sub o ploaie pătrunzătoare, înţepat de paie, înfundat până la brâu în noroi nu e de natură să-ţi producă o impresie plăcută în clipa deşteptării44. Ofiţerii aşteaptă ordinele şi îşi aprind ţigările, „înfiorându-se de frig din când în când44.

La ora unsprezece şi jumătate, bateria grea a gărzii imperiale, situată puţin înainte de Belle-Alliance, bubui de trei ori. Semnalul celor trei salve fusese dat!

Bătălia începe cu asaltul infanteriei. Divizia ex-regelui Jérôme, care va lupta eroic de-a lungul întregii zile, abia iniţiase un atac în direcţia aripii drepte engleze, asupra castelului Hougoumont, în scopul de a-l înşela pe Wellin-gton, că se şi văzu silită să se retragă de două ori. Tocmai în acel moment, de pe deluşorul fermei Rossomme, unde-şi avea punctul de observaţie, Napoleon zări pe la ora unu, foarte departe la dreapta sa, spre Saint-Lambert şi în direcţia Wavre, o masă de oameni în marş numărând cineişase mii de soldaţi.

— Probabil că e un detaşament al lui Grouchy, spune Soult.

Părerile statului-major sunt împărţite. E ceaţă şi unii susţin că „sunt nişte copaci”, alţii că ar fi nişte „coloane pe poziţie”. Dar după câteva momente, o ştafetă prusiană care căzuse pl izonieră îi pune pe toţi de acord:

— Trupele semnalate sunt avangarda generalului von Bülow. Toată armata noastră şi-a petrecut noaptea la Wavre. N-am văzut acolo niciun francez şi presupunem că ei s-au îndreptat spre Plancenoit.

Napoleon se linişteşte. Dacă într-adevăr Grouchy se îndreaptă spre Plancenoit – ceva mai înapoi de aripa lui

dreaptă –, va ajunge la timp – ca să cadă asupra ariergărzii prusiene. Bliicher va fi prins între două armate. Trebuie luate măsuri imediate. De aceea, împăratul detaşează zece mii – de oameni – corpul lui Lobau – care să iasă imediat înaintea lui Bülow, în timp ce o nouă ştafetă, franceză de data aceasta, pleacă în galop – ca să-i ceară lui Grouchy să se apropie de împărat şi să i se alăture cât mai repede posibil, spre a zdrobi avangarda lui Bülow.

Soult constată la rândul său:

— Dacă Grouchy repară groaznica greşeală pe care a comis-o luând lucrurile în glumă la Gembloux şi se deplasează cu rapiditate, victoria va fi mai hotărâtoare, căci corpul lui Bülow va fi în întregime distrus.

E deja ora unu şi jumătate.

Care e planul de luptă al împăratului? Noi îl ştim datorită unei note – dictate în dimineaţa aceea şi adresate lui Soult:

„Din momentul în care toată armata va fi în poziţie de luptă, cam pe la unu şi jumătate după-masă, în clipa în care împăratul va da ordin mareşalului Ney, va începe atacul pentru ocuparea satului Mont Saint-Jean, unde se încrucişează şoselele (spre Nivelles şi spre Charleroi). În acest scop, bateriile de 12 cm ale corpurilor 2 şi 6 se vor reuni cu bateria Corpului 1. Aceste 24 de tunuri vor trage asupra trupelor de la Mont Saint-Jean, iar contele d’Erlon va începe atacul ducându-şi înainte divizia sa din stânga şi susţinân: di-o, după împrejurări, cu celelalte divizii ale Corpului 1. Corpul 2 va înainta, ţinându-se în linie eu contele d’Erlon. Companiile de săpători ale Corpului 1 vor fi pregătite pentru a se baricada la Mont Saint-Jean”.

Respectând cuvânt cu cuvânt dispoziţiile de la începutul acestui ordin, artileria imperială deschide focul asupra localităţii Mont Saint-Jean. Apoi infanteria lui Drouet d’Erlon. pleacă la asalt, reuşind să pătrundă pe drumul spre Ohain şi să atingă creasta acoperită de grâu şi secară. Englezii şi scoţienii, la adăpostul zidurilor fermei de la Haye-Sainte, reuşesc prin tirul lor precis să frângă elanul soldaţilor imperiali. Văzând că linia franceză şovăie,

Wellington îi aruncă în luptă pe dragonii scoţieni – aceasta deoarece Drouet d'Erlon comisese greşeala de a nu-şi proteja flancurile –, şi astfel vestiţii scoţieni cenuşii pătrund fără greutate în rândurile franceze. Batalioanele se retrag în derută. Cavaleriştii scoţieni atacă, ajung în faţa bateriilor franceze, îi trec prin sabie pe tunari, răstoarnă tunurile, împrăştie atelajele, apoi, continuându-şi „cursa lor dezlănţuită", străbat toată linia de bătaie franceză şi nu se opresc decât în faţa cavaleriei grele imperiale.

A fost nevoie de intervenţia lui Napoleon pentru ca străpungerea inamică să fie oprită.

Totul trebuie luat de la început. S-au pierdut însă patru mii de oameni…

*

* * *

În timpul acesta, la Walhain, la nord de Gembloux, Grouchy – care termina de mâncat o farfurie de fragi în chioşcul verde al notarului Hollert – a auzit loviturile de tun care însemnau începutul bătăliei… Cu toate acestea, el şi-a continuat liniştit dejunul, aşteptând să-şi reia drumul spre Wavre.

El îi scrisese, de altfel, lui Napoleon, de la Gembloux, în dimineaţa zilei de 18: „Aslă-seară îmi voi masa trupele la Wavre, găsindu-mă astfel între Wellington, care presupun că se retrage în faţa maiestăţii-voastre, şi armata prusiană. Am nevoie de instrucţiuni ulterioare cu privire la ceea ce doreşte maiestatea-voastră să fac. Ţinutul care se întinde între Wavre şi câmpia Chyse este anevoios, brăzdat şi în unele locuri mlăştinos. Voi ajunge cu uşurinţă la Bruxelles înainte de a se fi hotărât ceva la Chyse… Binevoiţi, sire, să-mi transmiteţi ordinele voastre; le pot primi înainte de începerea manevrei mele de mâine".

Pe la orele două, generalul Gerard îi declară, totuşi, lui Grouchy:

— Domnule mareşal, trebuie să ne îndreptăm spre tunuri.

— Trebuie să ajungem la împărat! – repetă un alt

ofiţer.

Grouchy, jignit – aşa cum va mărturisi chiar el –, le explică generalilor săi de divizie:

— Împăratul m-a anunţat ieri că intenţionează să atace armata engleză dacă Wellington primeşte lupta. Aşadar, nu mă surprinde de loc bătălia care are loc în acest moment. Dacă împăratul ar fi voit să iau şi eu parte la ea, nu m-ar fi îndepărtat chiar în momentul în care pornea împotriva englezilor. De altfel, luând-o pe nişte drumuri mai scurte, dar proaste, desfundate în urma ploii de aseară şi de azi dimineaţă, n-aş ajunge la timp la locul bătăliei.

Abia pe la trei şi jumătate sau patru după-amiază a primit Gi ouchy scrisoarea lui Soult scrisă la zece dimineaţa la ferma Gros-Caillou şi pe care a adus-o maiorul Zenowiez – polonezul se cam rătăcise. Biletul – e de presupus – nu era, desigur, o cerere de ajutor, pentru că, după ce l-a citit, Grouchy declară „că se felicită pentru faptul că a îndeplinit atât de bine instrucţiunile împăratului şi s-a îndreptat spre Wavre, în loc să asculte de sfaturile generalului Gerard”.

Totuşi, depeşa vorbea şi despre „reluarea comunicaţiilor cu grosul armatei 4.

Cât despre primul mesager, care a plecat în noaptea de sâmbătă spre duminică, nu s-a mai auzit vorbindu-se despre el. De aceea, când, ceva mai târziu, Napoleon, cuprins de spaimă. îl va întreba pe Soult câţi ofiţeri a trimis să-i ducă lui Grouchy, în seara de 17, ordinul categoric de a veni să i se alăture:

— Am trimis unul, răspunse noul general-maior.

— Ah – exclamă împăratul.

— Ah, domnule! Dar pentru aşa ceva Berthier ar fi trimis o sută!

În acest timp, Grouchy, mereu cu gândul la ordinele împăratului, care-i ceruse să-l urmărească pe Bliicher, ţine morţiş să se ducă la Wavre! Şi nu renunţă de loc la aceasta... Aşa cum a spus-o atât de bine maiorul Lachouque, războiul.de inspiraţie era interzis unui subordonat al împăratului.

Trebuie să reamintim că Soult trimisese o depeşă la 18 iunie, la ora unu şi jumătate după prânz, depeşă care-l va ajunge pe Grouchy la orele cinci, în faţa oraşului Wavre. De data aceasta, textul e precis: „În acest moment, bătălia este angajată pe linia Waterloo, în faţa pădurii de la Soignes. De aceea trebuie să manevraţi în aşa fel, încât să vă uniţi cu flancul nostru drept. Avem impresia că am zărit corpul de armată al lui Bülow pe înălţimile de la Saint-Lambert. Aşa că nu pierdeţi nicio clipă pentru a vă apropia de noi şi a ne ajunge spre a-l zdrobi pe Bülow, pe care îl veţi lua prin surprindere”.

Că mareşalul ar fi citit – aşa cum au afirmat unii – bătălia este *câştig aţă*, în loc de bătălia este *angajată*, interesează prea puţin! Restul ordinului rămânea, totuşi, clar şi precis: fără a pierde o clipă, Grouchy trebuia să ajungă la împărat. Era însă ora cinci şi, chiar dacă până la urmă ar fi înţeles şi ar fi executat acest nou ordin, Grouchy ar fi sosit prea târziu în faţa lui Mont Saint-Jean… radului său Lefebvre-Desnouettes, aflat în fruntea cavaleriei uşoare a gărzii, îi strigă:

— Am să atac, susţine-mă!

Lefebvre-Desnouettes îşi închipuie că şarja e generală şi porneşte în urma cuirasierilor. Aşa cum a arătat foarte limpede Louis Madelin – mereu trebuie să ne referim la el –, toată această masă va intra în luptă „fără ordine precise, fără un plan, fără conducere, deoarece Ney a luat oarecum în mod abuziv comanda, care, după îndepărtarea lui Murat, fusese atribuită lui Grouchy. Mareşalul, încântat să vadă că sosesc de două ori mai mulţi cai decât se aştepta, a putut şi el să creadă că Napoleon intenţiona ca el să cucerească prin surprindere întreaga colină Saint-Jean, şi, în fruntea acestei considerabile cavalerii, se aruncă drept asupra liniilor engleze, care au rămas ca trăsnite4.

Unii dintre ofiţeri – ca aghiotantul Kennedy – erau uimiţi că se încerca, împotriva uzanţelor, un atac de cavalerie împotriva unei infanterii „încă nezdruncinate” de focul artileriei. Adăpostite după o cută de teren, în spatele

căreia soldaţii lui Wellington se culcaseră pe burtă, „uniformele roşii” suferiseră cu siguranţă prea puţin de pe urma tirului de artilerie.

Ney atacă totuşi cu furie, cu călăreţii săi îmbrăcaţi în platoşe şi căşti de oţel. Săbiile-şi lăncile aruncă fulgere prin praful ridicat de miile de copite; bubuiturile de tunet se rostogolesc, înaintează şi acoperă sunetele trompetelor. E admirabil, dar nicidecum hotărâtor. Trăgătorii englezi din prima linie sunt seceraţi de valul de săbii şi de cai, însă cei din linia a doua rezistă, iar cinci mii de dragoni, husari şi lăncieri inamici reuşesc să-l „conducă” din nou pe Ney până la poalele povârnişului.

Napoleon – ajuns acum până în dreptul locului numit Belle-Alliance – îşi dă seama de imensa greşeală a prinţului de Moscova, care în ziua aceea părea atât de exaltat, încât unii au putut să vorbească chiar de nebunie.

— Este o manevră prematură, care ar putea avea rezultate funeste pentru ziua de azi!

Apoi, după câteva minute, împăratul spune oftând:

— Nenorocitul, de alaltăieri încoace compromite pentru a doua oară soarta Franţei!

În timp ce rachetele – proiectilele à la Congreve, inventate.de maiorul britanic Whyniates – brăzdează cerul, înspăimântindu-i pe luptători şi făcând caii să se ridice în două picioare, bătălia nu mai este acum decât un lanţ de şarje violente şi nesăbuite. De zece ori, sub soarele fierbinte, masa compactă de cai, cuirase şi săbii ameninţătoare se aruncă asupra englezilor într-un galop desperat şi, cu toată precizia tirului inamic, reuşesc să ajungă până la şirurile de baionete ascuţite, care despică piepturile cailor şi îi doboară pe călăreţi. De zece ori, cuirasierii se întorc să se regrupeze în jurul unei pădurici, de fiecare dată mai puţini la număr, şi din nou caii lor, gâfâind, înspumaţi, în goana mare, cu coamele în vânt, se vor arunca asupra liniilor engleze şi vor încerca să reuşească faimoasa străpungere. Trompeţii îşi scuipă plămânii, nechezaturile de durere se amestecă cu strigătele oamenilor şi pocnetele armelor de foc. De

fiecare dată, eroica şarjă a acestor centauri îmbrăcaţi în fier este respinsă spre câmpie. „Eram extrem de emoţionat – va povesti colonelul Trefcon – şi, cu tot pericolul prin care treceam eu însumi, aveam lacrimi în ochi şi le adresam strigăte de admiraţie! M-au impresionat mai ales carabinierii. Le-am văzut cuirasele aurite şi căştile strălucind în soare; au trecut pe lângă mine şi apoi nu i-am mai văzut!”

Ney este auzit strigând din nou lui Drouet d’Erlon:

— Ţine-te bine, prietene, căci noi doi, dacă nu murim aici, vom fi spânzuraţi de emigranţi!

Între timp, garda a reuşit să pună stăpânire pe Plancenoit. Acum e rândul inamicilor să o ia la goană „cuprinşi de groază”. Îşi aruncă armele şi tot calabalâcul ca să ajungă cât mai repede la aripa stângă engleză. Din Divizia a cincea britanică, cu un efectiv de patru mii de oameni, nu rămân mai mult de cinci sute de soldaţi.

— Nu pot face nimic pentru ei – declară, liniştit, Wellington –, trebuie să-şi apere singuri poziţiile, aşa cum fac şi eu, până la ultimul om. Dea domnul să vină noaptea sau Bliicher!

Bliicher va sosi primul la întâlnire.

Francezii ocupă colinele de dincolo de Plancenoit. Fugarii englezi reuşesc la un moment dat să transmită „groaza care-i stăpâneşte” şi în rândurile prusienilor lui Bülow. Tot flancul stâng inamic se clatină, dar împăratul nu poate să trimită întăriri pentru a profita de acest succes, iar garda, după îndeplinirea misiunii, se întoarce la Napoleon. De îndată ce soseşte, împăratul trece în fruntea ei şi se îndreaptă, la rândul său, spre platou.

În clipa aceasta, dinspre ferma Papelotte, prusienii – grosul armatei lui Bliicher, numărând, de data aceasta, treizeci de mii de oameni – se revarsă pe câmpul de luptă. Curând, acesta va fi ocupat de ei. Napoleon trimite o parte din forţele sale în direcţia lor. O altă parte i-o încredinţează lui Ney, care pretindea că „va cuceri totul* cu infanteria. Dar tirul trăgătorilor englezi culcă în secară şi în grâu, ca o uriaşă lovitură de coasă, primul val francez.

A doua linie şovăie şi un strigăt puternic străbate câmpul de luptă ca un fitil aprins:

— Suntem trădaţi!

Napoleon s-a instalat aproape de Haye-Sainte, la câţiva paşi în spatele celor două baterii de artilerie ale gărzii, acolo unde gloanţele inamice îi decimează pe tunari, dar supravieţuitorii continuă, totuşi, focul lor susţinut.

Prusienii lui Bliicher, deşi obosiţi în urma marşului lor istovitor, îi resping pe francezi şi-l obligă pe împărat să se întoarcă la Belle-Alliance, în timp ce cavaleria engleză atacă cu tot atâta ardoare ca şi Ney, dar cu mai multă eficacitate. Infanteriştii, fărâmiţaţi, se pomenesc printre dragonii lui Wellington. Supravieţuitorii se aruncă pe burtă în grâu. Călăreţii inamici se opresc şi încearcă spatele francezilor cu sabia, „aşa cum medicii pipăie pulsul ca să vadă dacă bolnavul n-a murit.

Un alt strigăt, nemaiauzit până atunci, trece din gură în gură:

— Garda dă înapoi!

Cele opt batalioane ale vechii gărzi, care fuseseră formate pentru u a înainta spre platoul dealului Saint-Jean şi care au ajuns în fundul unei vâlcele, efectuează, într-adevăr, o întoarcere a frontului pentru a face faţă prusienilor, care năvălesc fără încetare dinspre flancul stâng englez. Nu mai rămâne decât o singură soluţie: aşezarea în careu şi retragerea.

Peste tot, de la Hougoumont la Plancenoit, armata franceză e respinsă, zdrobită, străpunsă. Ea cedează peste tot, pierde teren şi fuge. E sfârşitul…

Im ultim strigăt străbate „câmpia posomorâtă44, cel mai îngrozitor cu putinţă:

— Scape cine poate!

— Veniţi, prieteni, să vedeţi cum moare un mareşal al Franţei! – urla Ney, încercând să adune – în zadar – câteva plutoane pentru a se arunca într-un ultim atac: cel al morţii.

Noaptea coboară pe câmpul de luptă. împăratul s-a

refugiat în centrul unuia dintre careurile Regimentului 1 de grenadieri al gărzii. Napoleon a intrat în istorie dând semnalul celor trei lovituri de începere a luptei la Toulon, vendemiar şi Arcole. Să iasă din istorie cu sabia în mină, lovit de un glonte inamic, ce sfârşit frumos pentru viaţa lui legendară! El caută moartea, clar ea îl ocoleşte! Apărat de un triplu şir de baionete, el se retrage spre Franţa.

Inamicul nu reuşeşte să rupă careurile gărzii. Cambronne, în mijlocul celui de-al doilea batalion din Regimentul 1 de vânători călare, strigă nemuritoarele lui cuvinte:

— Garda moare, dar nu se predă!

Să mai fi strigat el şi „altceva44? Legenda o va afirma mereu, în pofida chiar a lui Cambronne, care va declara că nu-şi aminteşte de nimic şi care, pentru a dovedi, probabil, că o dată pentru totdeauna îi spusese inamicului tot ce avea pe inimă, se va căsători cu o englezoaică…

Şi astfel începe retragerea de la Waterloo.

O sută cincizeci de muzicanţi merg înaintea gărzii, cântând – pentru ultima oară – melodiile victorioase ale Carrouselului. În urma lor vin căciulile miţoase într-o ordine perfectă, sub ploaia ghiulelelor şi a gloanţelor englezeşti. În spatele, în jurul şi în faţa lor se dezlănţuie panica: armata se îndreaptă în dezordine spre Franţa, în timp ce cavaleria inamică trece prin sabie pe cei rămaşi în urmă. Drumul e atât de ticsit de valul celor învinşi, încât împăratul înainta ca un automat peste câmpuri…

Masele de soldaţi trec prin Genappe. Trebuie citită povestirea pe care o va scrie mai târziu, cu mânie în suflet, căpitanul Coignet: „Soldaţi din toate corpurile şi din toate armele, alergând care încotro, amestecaţi unii cu alţii, se ciocneau între ei, se striveau pe străzile acestui orăşel, fugind din faţa cavaleriei prusiene, care striga «ura», şarjând în urma lor. Totul era cine ajunge cei dintâi de partea cealaltă a podului construit peste Dyle. Domnea o dezordine totală. Se apropia miezul nopţii. Într-o asemenea hărmălaie, nicio voce nu putea fi auzită… Nimic nu-i putea

linişti… Nu ascultau pe nimeni, călăreţii îşi împuşcau caii în cap, infanteriştii se sinucideau ca să nu cadă în mâna inamicului; era o învălmăşeală de nedescris. Mă găseam pentru a doua oară într-o derută asemenea celei de la Moscova”.

În întunericul nopţii, în spatele localităţii Quatre-Bras, împăratul se opreşte alături de câţiva grenadieri care au aprins un foc; el asistă neputincios la cumplita prăbuşire. Un martor îl vede „în picioare, nemişcat, cu braţele încrucişate pe piept, privind spre Waterloo”. Deodată îi vine o idee: ar trebui lăsate ceva trupe la Quatre-Bras.

— Este deja târziu – îi spune el colonelului de Baudus dacă la sosirea sa inamicul va vedea această poziţie ocupată, probabil că-şi va opri aici urmărirea.

„Am plecat înapoi în galop – va scrie colonelul de Baudus –, dar, apropiindu-mă de case, am fost primit cu focuri de armă. M-am întors să-l înştiinţez pe împărat şi am insistat să se retragă, căci nu mai era acooerit de nimeni. Atunci a vărsat câteva lacrimi”.

Cu aceste lacrimi ale împăratului se termină, totodată, bătălia şi epopeea lui.

*

* * *

În noaptea de 20 spre 21 iunie, trăsura imperială se opreşte la clădirea poştei din Villers-Cotterets. Tânărul Alexandre Dumas aleargă şi el într-acolo împreună cu alţi curioşi. Din nou împăratul se trezeşte din somnolenţă şi întreabă:

— Unde ne aflăm?

— La Villers-Cotterets, sire.

— La câte leghe de Soissons?

— La şase leghe, sire.

— La câte leghe de Paris?

— La douăzeci de leghe, sire.

— Grăbiţi-vă.

Şi, ca şi acum opt zile, el recade în „amorţeala” sa.

Acum imperiul va muri şi de data asta va fi cu

adevărat sfârşitul.

Cumplita vărsare de sânge de la Waterloo, provocată de orgoliul nemărginit al lui Napoleon, este o pagină din istoria Franţei pe care n-o pot face uitată nici eroismul nebunesc al lui Ney şi nici exclamaţia rabelaisiană a lui Cambronne. Franţa a ieşit din cele O Sută de Zile slăbită, mutilată, ruinată. Puţine sunt evenimentele care au fost atât de nefaste pentru ţara noastră. E drept că azi sunt mulţi cei care refuză să privească rezultatul tragic al acestei lupte. Unii nu vor să-şi amintească decât de acea libertate prea târzie pe care împăratul a fost nevoit să o acorde francezilor... Pe alţii îi interesează numai aventura plină de strălucire şi peripeţiile ei fabuloase, care au făurit legenda ce se va termina la Sfânta Elena.

SFÂRŞITUL IMPERIULUI

TRONURILE NU POT FI RECIŞTIGATE Napoleon

Miercuri 21 iunie 1815, la orele şapte dimineaţa, pe o vreme închisă şi noroasă, trăsura de poştă a lui Napoleon înconjură în galop zidurile Parisului şi se apropie de bariera Roule – actuala noastră Piaţă Ternes. împăratul se grăbeşte să ajungă la Élysée. I-a părăsit pe cei învinşi la Waterloo – nişte frânturi de regimente strânse în jurul vulturilor din vârful steagurilor lor, din care niciunul nu căzuse în mâna duşmanului. În timp ce trăsura cobora cu zgomot pe strada Faubourg Saint-Honoré, împăratul meditează. S-ar mai putea oare relua lupta cu supravieţuitorii de la Waterloo, cu corpul de armată intact al lui Grouchy şi cu cei o sută şaizeci de mii de oameni proveniţi din noul contingent?

Pentru aceasta însă ar trebui să-i hotărască pe deputaţi să-l ajute. Desigur că ar putea să revină la dictatură şi să dizolve adunarea aceasta de palavragii... „Să domnească cu securea44, cum va spune el mai târziu:

— Când m-am întors de la Waterloo, eram hotărât să-i tai capul lui Fouché... şi mă căiesc că n-am făcut-o. Ar fi trebuit să mă prezint în faţa Camerelor imediat după sosire. Le-aş fi emoţionat şi convins, elocinţa mea le-ar fi entuziasmat. Aş fi reuşit să obţin decapitarea lui

Lanjuinais, lui La Fayette şi a altor doisprezece.

Dar el nu mai are nici curajul şi nici dorinţa s-o facă. Ştie foarte bine – aşa cum o spusese puţin mai înainte la Laon – că, vârându-şi mâna în sânge, va trebui s-o înfunde până la cot. 11 paraliza ideea unei lovituri de stat sau a violării legalităţii. Brumar a dovedit-o.

Respiră cu greu şi, după ce scoate un oftat adânc, îi explică lui Caulaincourt:

— Armata a făcut minuni, a fost însă cuprinsă de groază şi panică, şi atunci totul a fost pierdut... Nu mai pot... Am nevoie de o odihnă de două ore ca să-mi revin.

Şi, ducându-şi mâna la inimă, precizează.

— Mă sufoc aici...

Cere să i se pregătească o baie fierbinte şi rămâne multă vreme în ea – o oră –, în timp ce se adună consiliul.

Fouché este acolo, ţesindu-şi plasa sa de intrigi... Adineauri, înainte de a se duce la Élysée, egalul domnului de Talleyrand în ale mârşăviei avusese o convorbire cu generalul La Fayette, pe care l-a dojenit sever, alarmându-l totodată: Camera care urma să se adune chiar în dimineaţa aceea tx-ebuia neîntârziat speriată, agitând în faţa ei spectrul dizolvării. Era preferabil, nu-i aşa, să fie răsturnat stăpânul decât să fie lăsat să înghită el adunarea naţională. Luptătorul pentx-u libertate avea de jucat, în aceste împrejurări, un rol frumos! Dar cel pe care Fouché îl trata de băti în imbecil va reuşi oare să-şi înspăimânte colegii?

— Cunoaşteţi pe cineva mai prostănac ca ăsta? – îl va întreba el pe Mole.

Oi cum ar sta lucrurile, Fouché nu ax e de ales.

— Totul e pierdut – îi spune el în dimineaţa aceea lui Thibaudeau dacă-l lăsăm pe Napoleon să acţioneze, ne expunem să fim scindaţi şi decimaţi ca oile.

„Prostănacul” îşi va juca foarte bine rolul său de marionetă tricoloră...

Chiar de la deschiderea consiliului, Carnot îl sfătuieşte pe Napoleon să ceară Camerei puteri depline.

— Am nevoie, ca să salvez patria – declară împăratul

–, de o dictatură temporară. Aş putea să mi-o arog singur, dar ar fi mai bine dacă mi-ar fi acordată de Cameră, căci ar însemna că izvorăşte din sânul naţiunii.

Ministrul de stat Regnault de Saint-Jean d'Angely dă din cap cu tristeţe. 11 iubeşte pe Napoleon şi îl doare că trebuie să-i spună:

— Mă îndoiesc că reprezentanţii vor susţine vederile împăratului; ei nu mai cred, pare-se, că el este în stare să salveze patria. Mă tem că va fi nevoie de un mare sacrificiu.

Urmează câteva clipe de tăcere.

— Vorbiţi deschis, Regnault – spune Napoleon.

— Vor abdicarea mea?

— Mă tem că da, sire, şi, oricât de neplăcut ar fi aceasta pentru mine, este de datoria mea s-o spun maiestăţii-voastre. Aş mai adăuga chiar că ar fi posibil ca, în cazul în care împăratul nu s-ar hotărî să-şi prezinte din proprie iniţiativă abdicarea, Camera să îndrăznească să i-o ceară.

Intervine Lucien. împăratul trebuia să se lipsească de Cameră, să se declare dictator şi să pună tot teritoriul sub stare de asediu.

În ochii lui Napoleon apare o sclipire.

— Prezenţa inamicului pe pământul patriei le va reda deputaţilor, nădăjduiesc, sentimentul datoriei lor. Naţiunea i-a numit ca să mă susţină, nu ca să mă răstoarne… Nu mi-e frică de ei. Orice ar face, eu voi fi întotdeauna idolul poporului şi al armatei. Cu un singur cuvânt pot să-i ucid pe toţi… Dacă m-ar fi respins atunci când debarcam la Cannes, aş mai fi înţeles, dar acum eu fac parte din ceea ce este atacat de inamic, fac parte deci din ceea ce Franţa trebuie să apere. Predându-mă pe mine, Franţa se predă pe ea însăşi, se recunoaşte învinsă, încurajează îndrăzneala învingătorului. Nu de dragul libertăţii aş fi destituit, ci de frică!

El continuă să vorbească, enumerându-şi forţele, schiţând în linii mari apărarea teritoriului. Totul mai poate fi salvat. Dar, dacă abdică, nu vor mai avea armate!

Miniştrii tac, la început subjugaţi, apoi cuceriţi. Numai Fouché simte broboane de sudoare pe frunte.

— Diavolul ăsta – va spune el – m-a speriat cu adevărat azi dimineaţă. Ascultându-l, credeam c-o vom lua de la început.

Deodată se deschide uşa. Un emisar al Camerei aduce ştiri: La Fayette îşi scoate atunci la iveală repertoriul său de zile mari, însoţind cu o frumoasă mişcare a bărbiei rostirea eternelor cuvinte: „Vechi prieteni ai libertăţii… stindard tricolor de la 89… libertate… egalitate… ordine publică… spirit de răzvrătire… Cauză sfântă…” Pe scurt, Camera a votat o propunere care începea cu aceste două articole:

Articolul întâi.

— *Camera reprezentanţilor declară că independenţa naţiunii este ameninţată*.

Articolul al doilea.

— *Camera se declară în şedinţă permanentă. Orice tentativă de a o dizolva este calificată drept o crimă de înaltă trădare*; *oricine se va face vinovat de o asemenea tentativă va fi considerat trădător de ţară şi judecat ca atare*.

Să fim drepţi. La Fayette n-a lucrat chiar atât de prost! Fouché îşi ascunde bucuria sub o mască de nepăsare. O mască de ceară.

Napoleon, după obiceiul lui, se plimbă agitat prin cameră. Ochii lui aruncă fulgere. Va trebui să trimită împotriva acestor răzvrătiţi o companie de grenadieri, ca la Saint-Cloud în seara zilei de 19 brumar! În clipa aceea se aude vocea puternică a mareşalului Davout, ministrul de război:

— Nu mai e momentul să acţionăm. Hotărârea reprezentanţilor nu este constituţională, dar reprezintă un fapt consumat. Nu trebuie să ne facem iluzii, în împrejurările actuale, cu repetarea unui 18 brumar. Eu personal aş refuza să devin instrumentul unei asemenea lovituri!

Cu toţii privesc încordaţi spre stăpân.

— Văd – spune el încet – că Regnault a avut dreptate. Voi abdica dacă trebuie!

A venit, într-adevăr, sorocul? Lucien împreună cu miniştrii încearcă, de la tribuna celor două Camere, să-l amâne de-a lungul întregii zile. Orele se scurgeau în discuţii nesfârşite între Élysée. Palais-Bourbon şi Luxembourg, unde îşi are sediul Camera pairilor.

În curtea palatului Élysée se află o mulţime de călăreţi sleiţi de puteri. Caii sunt plini de sânge şi de praf. Totul respiră „ruşinea şi durerea44, ne spune un trecător…

Când Lavalette intră la împărat, îl vede pe acesta venind spre el „cu un râs nervos care te înspăimânta”.

— Ah, Doamne, exclamă el, ridicând ochii la cer.

„Făcu de două, trei ori înconjurul camerei44 şi apoi îşi recăpătă calmul.

Seara începu să plouă…

— Astăzi trebuie să punem capăt acestei situaţii, va declara Fouché a doua zi dimineaţa.

Deputaţii, adunaţi din nou, par uimiţi de propria lor îndrăzneală. S-au încumetat să-l atace deschis pe stăpân, iar acesta n-a dat ordin nici unei baionete să intervină. Aşadar, se poate merge mai departe.

— Nu cred – îşi permite să spună unul dintre ei la deschiderea şedinţei – că parlamentul ar putea duce tratative cu puterile aliate, deoarece acestea au declarat că nu vor discuta câtă vreme va domni Napoleon. Nu a rămas decât o soluţie: aceea de a-l îndemna pe împărat să abdice.

Se aud aplauze, mai întâi timide, apoi mai puternice.

— Spuneţi-i fratelui dumneavoastră – îi strigă La Favette lui Lucien – să ne trimită abdicarea, căci dacă nu, îi trimitem noi declaraţia de detronare.

O mulţime imensă, care s-a adunat din zori în faţa Élysée-ului, strigă: Trăiască împăratul! Aşa cum remarcă. pe bună dreptate, Louis Madelin, „va fi singura dată în secolul acesta când mulţimea se va îmbulzi în jurul palatului unui suveran nu pentru a-l izgoni de acolo, ci pentru a-l menţine”. Dar se va putea ea opune

ultimatumului adus de Regnault? Camera îi acorda lui Napoleon o oră ca să abdice!

O oră!

Leul rănit vrea mai întâi să-şi scoată ghearele: îi va alunga pe aceşti iacobini! Pe exaltaţii ăştia!

— Abdicând – declară Regnault –, maiestatea-voastră salvează tronul fiului său, pe care detronarea l-ar face să se prăbuşească.

— Fiul meu! Fiul meu! – ripostează el –, ce himeră! Doar nu abdic în favoarea fiului meu, ci în favoarea Bourbonilor. Aceştia, cel puţin, nu sunt prizonieri la Viena.

E ora douăsprezece şi jumătate, când împăratul îi ordonă prinţului Lucien:

— Scrieţi: *„Francezi, începând războiul pentru apărarea independenţei naţionale, mă bizuiam pe unirea tuturor eforturilor, a tuturor voinţelor şi pe concursul tuturor autorităţilor naţionale; eram îndreptăţit să sper* într-o *victorie şi am sfidat declaraţiile făcute de puterile aliate împotriva mea. împrejurările mi se par schimbate. Mă ofer drept jertfă urii duşmanilor Franţei. Ar fi bine ca ei să fie sinceri în declaraţiile lor şi să nu fi vrut într-adevăr decât persoana mea…”*

Pentru a doua oară, visul din 1811 se năruie. împăratul nu mai credea în nimeni şi în nimic… nici măcar în domnia posibilă a fiului său. Şi e nevoie de insistenţele lui Carnot şi Lucien ca el să adauge la declaraţia de abdicare aceste două rânduri: *„Viaţa mea politică s-a încheiat; îl proclam pe fiul meu, sub numele de Napoleon al II-lea, împărat al francezilor”*.

Renta, care în ajun, la aflarea înfrângerii de la Waterloo, se urcase de la cincizeci şi trei la cincizeci şi cinci de franci, atinge curând cursul de cincizeci şi nouă de franci şi şaizeci de centime… Între timp, Camera nu se grăbeşte să-l proclame ca împărat pe Napoleon al II-lea. Învinsul se vede nevoit să declare delegaţiei venite să-i mulţumească pentru sacrificiul său:

— N-am abdicat decât în favoarea fiului meu. În cazul în care Camerele nu-l proclamă suveran, abdicarea mea e

nulă. După cum decurg lucrurile, se pare că vor fi aduşi înapoi Bourbonii. Veţi vărsa în curând lacrimi de sânge.

E aproape nouă seara, când Lucien urcă la tribuna Camerei pairilor:

— Se pune problema evitării războiului civil; trebuie să ştim dacă Franţa este sau nu o naţiune independentă, o naţiune liberă. Deci, împăratul a murit! Trăiască împăratul! împăratul a abdicat! Trăiască împăratul! Nu poate fi vorba de un răstimp între moartea sau abdicarea împăratului şi întronarea succesorului său. Acesta este principiul pe care se bazează o monarhie constituţională. Orice întrerupere înseamnă anarhie. Cer ca, în conformitate cu constituţia, Camera pairilor să declare în mod spontan şi unanim în faţa poporului francez şi a străinilor că îl recunoaşte pe Napoleon al II-lea ca împărat al francezilor. Eu sunt primul care dau exemplu şi îi jur credinţă.

— Dacă am înţeles bine – intervine Pontecoulant –, ni se impune să adoptăm o propunere fără o deliberare?… Declar cu hotărâre că nu voi recunoaşte niciodată drept rege un copil, drept suveran pe cineva care nu locuieşte în Franţa. S-ar ajunge curând la cine ştie ce hotărâre a Senatului; ni s-ar spune că împăratul trebuie considerat străin sau prizonier, că regenta e străină şi ni s-ar impune un alt regent, care ar provoca războiul civil.

La Bedovăre, care, dacă vă amintiţi, oferise regimentul său împăratului la porţile oraşului Grenoble, se repede la tribună:

— Cine se opune acestei hotărâri? Nişte indivizi care se închină numai puterii şi care ştiu să părăsească un monarh cu aceeaşi dibăcie cu care au ştiut să-l linguşească. I-am văzut roind în jurul tronului, la picioarele suveranului atunci când era fericit. Acum, când e lovit de nenorocire, se îndepărtează de el! Ei îl resping şi pe Napoleon al II-lea, pentru că abia aşteaptă să accepte domnia străinilor, pe care-i şi numesc aliaţi sau poate prieteni!

În seara aceea nu se mai putea continua… Tumultul

era îngrozitor – pairii se dezlănţuiseră ca nişte tineri deputaţi –, iar tânărul general fu smuls de la tribună.

La 23 iunie, reprezentanţii vor accepta, din ură faţă de Bourboni, să-l proclame împărat pe „prinţul de Parma-i Un anume Dufermon a pus limpede problema:

— Avem sau nu un împărat al francezilor? Atunci trebuie să respectăm constituţia. Napoleon al II-lea este deci suveranul nostru! Când se va vedea că ne pronunţăm în favoarea unui suveran desemnat de constituţia noastră, nu se va mai putea spune că-l aşteptăm pe Ludovic al XVIII-lea!

O puternică aclamaţie de *Trăiască împăratul*! întâmpină numele regelui refugiat la Gând. Erau dispuşi să accepte orice, numai să nu-i vadă pe Bourboni apărând pentru a doua oară în furgoanele inamicului! Fouehe e de părere că se cam pripesc. Îl împinge pe Manuel la tribună, care propune Camerei – e vorba aici de o nuanţă – „să se treacă la ordinea de zi a şedinţei, motivată de faptul că Napoleon al II-lea a devenit împăratul francezilor prin abdicarea lui Napoleon I şi prin puterea legilor constituţionale ale imperiului”.

Ordinea de zi, prevăzând înfiinţarea unei „comisii de guvernământ”, este aprobată în unanimitate, în strigătele de *Trăiască Napoleon al II-lea*! Curând se trece la baterea unei serii de monezi – de la cinei centime la cinci franci – cu numele lui *Napoleon al II-lea*, *împăratul francezilor*. Totuşi, noul suveran nu este cu adevărat proclamat, ci numai recunoscut *ca existând de fapt*. Mai mult chiar, nu o regenţă va domni provizoriu, ci o comisie de guvernământ. Într-adevăr, cine şi-ar putea închipui că Maria-Luiza ar accepta regenţa? Când ea va afla despre rezultatul bătăliei de la Waterloo, „va fi nespus de bucuroasă”, îl va informa împărăteasa Maria-Ludovica pe soţul ei. „Am văzut-o din nou aseară la Schönbrun, după teatru – va preciza ea.

— Mi-a spus că trebuia să se uite în oglindă ca să vadă o figură veselă, căci anturajul ei (francez) era, bineînţeles, consternat”.

Recunoaşterea noului împărat nu-i impresionă prea

mult pe francezi. „Nicio ceremonie „nicio paradă care s-o anunţe – ne povesteşte Labretonniere micuţul rege al Romei, sărmanul de el, văzu Camera votând regalitatea sa cu aceeaşi solemnitate cu care vota un amendament privitor la tutun sau la potasă”.

Şi o nouă noapte coboară asupra Parisului. Trebuie să se ia o hotărâre: Napoleon trebuie să părăsească Élysée-ul. Dar unde să se ducă? El o întreabă pe Hortensia dacă-l poate primi a doua zi la Malmaison.

Momentul urmărit de Fouehe se apropie. Chiar din a doua zi a „domniei” micului împărat, ducele de Otranto, devenit preşedintele comisiei de guvernământ, dă ordin să fie eliberat baronul de Vitrolles, fost ministru al lui Ludovic al XVIII-lea, şi îi expune acestuia planurile sale:

— Vă veţi duce la rege, îi veţi spune că noi acţionăm aici în favoarea lui, şi chiar dacă va trebui să mergem pe căi ocolite, vom sfârşi, totuşi, prin a ajunge la el. În acest moment trebuie să trecem de partea lui Napoleon al II-lea, dar de fapt noi îl vrem pe rege.

Am fi curând dezgustaţi dacă l-am urmări pas cu pas pe respingătorul personaj în activitatea lui de subminare, care-i va permite omului care a votat pentru executarea lui Ludovic al TXVI-lea, fostului mitralior de la Lyon „să ofere fratelui lui Ludovic al XVI-lea tronul lui Napoleon al II-lea. Camera, tremurând de frica unei eventuale reveniri a regalităţii, îl aclamă în fiecare zi pe noul împărat. De aceea, Fouché le dă de lucru deputaţilor, cerându-le să pregătească o constituţie.

Duminică 25 iunie, după ce dimineaţa plouase, cerul a început să se însenineze, şi prin ferestrele Élysée-ului Napoleon văzu câteva mii de parizieni umplând strada Foubourg Saint-Honoré. Se auzeau strigăte de:

— Trăiască împăratul! Nu ne părăsiţi!

Napoleon s-a hotărât să se ducă la Malmaison şi să aştepte acolo paşapoartele care îi vor da posibilitatea să plece în America. Temându-se ca mulţimea să nu se opună plecării sale, ordonă ca trăsura lui să iasă pe poarta principală, în timp ce el va merge pe jos prin grădină. La

poarta dinspre Champs-Élysées aşteaptă trăsura mareşalului palatului, Bertrand. Soarele e strălucitor. Napoleon străbate pentru ultima dată Champs-Élysées. El trece prin faţa Arcului de Triumf, care nu e încă terminat şi la care lucrează nişte muncitori, apoi berlina lui se îndreaptă spre şoseaua principală care duce la Neuilly.

*

* * *

Malmaisonul e plin de flori. A doua zi, Napoleon primeşte vizita contesei Walewska şi a micului Alexandru. Ea plânge multă vreme în braţele lui şi îi propune să-l urmeze în exil… El îi făgăduieşte să o cheme acolo dacă împrejurările o vor îngădui. Dar – aşa cum ştia şi ea foarte bine – împrejurările îl vor obliga pe Napoleon să-şi creeze legenda, să pozeze în faţa posterităţii în martir, făurind astfel tronul „puiului de vultur”, şi nu să-şi sfârşească viaţa ca un burghez, alături de una clin amantele sale, fie ea chiar blinda Maria…

Apoi îl primeşte pe Laffitte, bancherul său:

— Iată – îi spune el –, aveţi aici opt sute de mii de franci. În noaptea aceasta vă voi trimite într-un furgon trei milioane în aur şi în plus voi pune în trăsura dumneavoastră colecţia mea de decoraţii. Vă rog să mi-o păstraţi.

„M-am apropiat de biroul lui – a povestit Laffitte –, m-am aşezat în fotoliul său, am luat hârtie şi mă pregăteam să scriu, când, apucându-mă de braţ, îmi spuse:

— Ce vreţi să faceţi?

— Să vă dau o dovadă, sire.

— N-am nevoie de ea.

— Eu pot muri, trebuie să păstrez secretul: suma aceasta nefiind trecută în registrele mele, aveţi nevoie de o chitanţă.

— Şi dacă sunt arestat pe drum, vă pot compromite.

— Când îi fac cuiva un serviciu, sire, nu stau să cântăresc primejdia.

— Oricum, trebuie eu să fiu prudent în locul dumneavoastră. N-am nevoie de chitanţă.

— Sumă atât de importantă – continuă bancherul – încredinţată fără chitanţă! Ultimele rămăşiţe ale averii lui, pâinea exilului lui! N-am primit niciodată o asemenea glorioasă dovadă de încredere, care să mă fi mişcat atât de mult” *1*.

— În timp ce Napoleon se îndrepta spre Sfânta Elena, iar Ludovic al XVIII-lea se întorsese la Tuilerii, baronul Louis, ministrul de finanţe, îi ceru lui Laffitte să declare sub jurământ „dacă deţine fonduri de-ale lui Napoleon11. Bancherul ceru audienţă la rege. „Sire – îi spuse el –, la 19 martie, cu câteva ore înaintea intrării lui Napoleon în Paris, am primit de la maiestatea-voastră un depozit de şapte milioane, pe care indiscreţia curtenilor dumneavoastră l-a adus la cunoştinţa lui Napoleon; dar el însuşi a avut grijă să mă liniştească, indicându-mi să expediez aceşti bani în Anglia, dovedindu-mă astfel demn de încrederea cu care regele m-a onorat”. „Ştiam toate acestea – răspunse Ludovic al XVIII-lea.

— Baronul Louis n-a procedat bine. Fiţi liniştit şi faceţi cu banii ce v-au fost încredinţaţi acelaşi lucru pe care l-aţi făcut şi cu ai mei”. Astfel, datorită lui Laffitte, Ludovic al XVIII-lea şi Napoleon au putut face un schimb de amabilităţi…

A doua zi, împăratul o chemă pe regina Hortensia. Ea îl găseşte în grădina scăldată în soare. Alături de el se află un copil de vreo nouă-zece ani pe care fiica Josefinei nu-l cunoaşte. Este vorba de micuţul conte Leon, fiul domnişoarei Denuelle.

— Hortensia – o întreabă împăratul, trăgând-o deoparte pe fiica lui vitregă –, uită-te la copilul acesta, cu cine seamănă?

— Este fiul dumneavoastră, sire, e leit portretul regelui Romei.

— Găsiţi? Atunci aşa trebuie să fie. Eu, care nu credeam că am o fire duioasă, am fost mişcat la vederea lui. Se pare că ştiaţi de naşterea lui. De unde aţi aflat-o?

— Sire, oamenii au vorbit mult despre aceasta, iar asemănarea este o dovadă că nu s-au înşelat.

— Trebuie să mărturisesc că multă vreme n-am crezut că e fiul meu. Totuşi, am cerut să fie crescut într-un pension la Paris; omul care fusese însărcinat cu aceasta mi-a sci is, cerându-mi sări comunic intenţiile mele cu privire la viitorul lui; am vrut să-l văd şi, ca şi pe dumneavoastră, m-a izbit asemănarea cu fiul meu.

— Ce veţi face cu el? Sire, m-aş ocupa cu plăcere de el, dar nu credeţi că asta ar însemna să daţi apă la moara bârfelilor îndreptate împotriva mea?

— Da, aveţi dreptate. Mi-ar fi făcut plăcere să-l ştiu la dumneavoastră, dar gurile rele nu vor scăpa prilejul să spună că e fiul dumneavoastră. După ce mă voi stabili în America, am să-l aduc acolo.

„M-am apropiat de copilul acela frumos ca un înger – a povestit Hortensia.

— L-am întrebat dacă e mulţumit la pension şi cum se distrează; mi-a răspuns că, de cită va vreme, el şi colegii lui se joacă bătându-se şi că formează două tabere: una numită a bonapartişt. ilor şi cealaltă a Bourbonilor. Am vrut să ştiu de ce parte era el;

— De partea regelui, mi-a răspuns.

Iar când l-am întrebat de ce, mi-a răspuns:

— Pentru că-l iubesc pe rege şi nu-l iubesc pe împărat…

— De ce nu-l iubeşti pe împărat?

— N-am niciun motiv, decât acela că fac parte din tabăra regelui”.

După plecarea copilului, Napoleon îi mărturiseşte Hortensiei:

— Vederea lui m-a emoţionat. Seamănă cu fiul meu. Nu mă credeam în stare să trăiesc o emoţie ca cea pe care mi-a produs-o el.

Napoleon priveşte încântătoarea grădină scăldată în soare, un peisaj de vis care îi aminteşte de ceasurile luminoase din timpul Consulatului. Îşi aminteşte el oare că s-a jucat de-a prinselea pe aceste pajişti? îl obsedează amintirea iubitei sale creole.

— Biata Josefina – îi spune el Hortensiei.

— Nu mă pot obişnui să locuiesc aici fără ea! Mi se pare mereu că o văd venind pe o alee, culegând florile acestea care-i plăceau atât de mult! Sărmana Josefina! De altfel, dacă ar trăi acum, ar fi tare nenorocită. N-am avut cu ea niciodată alt motiv de ceartă decât datoriile ei, şi pentru asta am mustrat-o destul. A fost într-adevăr fiinţa cea mai încântătoare pe care am văzut-o vreodată. Era femeie în toată puterea cuvântului, capricioasă, vioaie şi cu o inimă de aur. Comandaţi-mi încă un portret al ei; aş vrea să fie un medalion.

Hortensia i-l făgăduieşte.

*

* * *

În dimineaţa zilei de joi 29 iunie, generalul Beker, ataşat de guvernul provizoriu pe lângă Napoleon, a uitat cu desăvârşire că este într-un fel paznicul împăratului învins. El pleacă la Paris, ducând guvernului provizoriu o propunere a „generalului Bonaparte”. În graba lor de a ocupa Parisul, prusienii au înaintat în mod imprudent. Avanposturile lor se şi stabiliseră pe Sena Inferioară. Ei au ocupat astfel o poziţie în care ar fi putut fi complet nimiciţi, şi Napoleon, aplecat asupra hărţii, şi-a dat imediat seama de greşeala lor. Este auzit murmurând:

— Franţa nu trebuie subjugată de o mână de prusieni!

Se duce apoi în grabă să-şi pună uniforma gărzii. Încălţat. cu cizme, cu pinteni, îl cheamă pe Beker:

— Să fiu numit general – declară el cu ochi strălucitori –, voi comanda armata. Plecaţi la Paris, vă aşteaptă o trăsură. Explicaţi guvernului provizoriu că n-am intenţia să iau din nou puterea. Vreau numai să-l înving pe inamic, să-l zdrobesc, să-l oblig prin victorie să dea un curs favorabil tratativelor… şi apoi voi pleca.

Beker, sedus, convins, se aruncă în trăsură. Şi el speră imposibilul! Rămăşiţele gărzii şi ale corpurilor de armată ale lui Drouet d’Erlon, Reille şi Lobau nu s-au unit oare cu cei douăzeci de mii de oameni ai lui Grouchy? Vandamme nu adusese înapoi din Belgia grosul cavaleriei?

Cel mai greu de învins era poate rezistenţa lui Davout, ministrul de război. În ajun, prinţul de Eckmühl, eroul de la Abukir, Austerlitz şi Wagram, nu îndrăznise oare să-i strige lui Flahaut:

— Bonaparte ăsta al vostru nu vrea să plece? Ar trebui să ne lase în pace! Prezenţa lui ne stânjeneşte. Să plece imediat, altfel vom fi obligaţi să-l arestăm!... îl voi aresta chiar eu!

La podul de la Neuilly, generalul trebuie să-şi părăsească trăsura de poştă. Prusienii se află la câteva leghe şi podul e barat de o baricadă. Beker izbuteşte cu greu să ajungă pe jos pe celălalt mal. Reuşeşte să descopere o trăsură veche, al cărei vizitiu consimte să-l ducă până la Tuilerii. Aşa arată echipajul ultimului ambasador al împăratului Napoleon!

Comisia s-a întrunit. Sunt de faţă Fouehe, Carnot, Caulaincourt, Quinette şi Grenier. De fapt, singurul prezent este Fouehe, căci toţi ceilalţi tac mâlc, chiar şi Carnot.

— Ce, îşi bate joc de noi? – exclamă ducele de Otranto, aflând care este misiunea lui Beker.

Caulaincourt, căruia emoţia i se poate citi pe faţă, îşi aplecă capul. Carnot, ca să-şi ascundă tulburarea, se plimbă încoace şi încolo. Toţi îşi dau seama că Fouehe are dreptate. Va începe din nou coşmarul războiului? Franţa avea să fie supusă unei noi vărsări de sânge?

— Nu ştim noi oare cum şi-ar ţine făgăduielile dacă propunerile lui ar fi acceptate?

Fostul ministru al împăratului se adresează pe un ton răstit lui Beker:

— De ce-aţi primit o asemenea misiune, când de fapt ar fi trebuit să-l îndemnaţi pe împărat să-şi grăbească plecarea?

Totuşi, cu trei zile înainte, Fouché declarase:

— Cel mai important este să împiedicăm plecarea lui Napoleon!

Ce alt ostatic putea el să-şi dorească! făcuse totul ca să împiedice planurile împăratului, refuzându-i mai întâi

paşaportul – punându-l astfel în situaţia ca pe drum să fie la cheremul oricărui primar, cât de mic –, condiţionând apoi plecarea fregatelor din Rochefort de cererea pe care o adresase el englezilor în vederea obţinerii unei libere-treceri pe numele „Napoleon Bonaparte”.

O liberă-trecere!

În timp ce puterile aliate nu urmăresc decât un ţel: „arestarea celui care tulbură ordinea lumii”! Bliicher vrea chiar să-l execute pe Napoleon în faţa trupelor sale. Îi dăduse deja ordin maiorului de Coulomb să se ducă la Malmaison împreună cu husarii săi şi să pună mâna pe împăratul detronat.

Fouché e la curent cu aceasta. O ştie atât de bine, încât plenipotenţiarii francezi trimişi la Wellington de guvernul provizoriu în vederea semnării unui armistiţiu aveau ca misiune secretă să ofere şi predarea lui Napoleon Angliei! Ce monedă de schimb!

Dar, gândindu-se mai bine, ducele de Otranto şi-a schimbat părerea. Azi nu mai vrea ca operaţia să aibă loc la porţile Parisului. Arestarea s-ar putea face foarte uşor şi discret la Rochefort sau în rada insulei Aix! Paşaportul i-a fost predat astfel lui Beker, iar fregatele au primit ordin să ridice ancora chiar în momentul în care împăratul şi suita sa se vor fi urcat pe punte. Nu mai trebuiau aşteptate nici certificatele de liberă-trecere… căci Fouché intenţiona, în orice caz, să prevină escadra engleză, căreia după aceea nu-i mai rămânea decât să-l aresteze pe fugar.

— Spuneţi-i împăratului – adaugă preşedintele guvernului provizoriu, în timp ce Beker se pregăteşte să se întoarcă la trăsură –, spuneţi-i împăratului că propunerile sale nu pot fi acceptate, să plece de urgenţă la Rochefort, unde se va găsi în mai mare siguranţă decât în împrejurimile Parisului.

Caulaincourt şi Carnot nu îndrăznesc nici măcar să deschidă gura!

Întorcându-se la Malmaison, Beker găseşte micul palat transformat într-un adevărat cartier general. Curtea vuieşte de ofiţeri gata să încalece pe cai şi să dea ordine.

Îngrozit, generalul îşi aminteşte cuvintele spuse cu puţin înainte de Fouché, tratându-l de prost:

— A şters-o de cum aţi plecat! Cu siguranţă că acum a şi început să le vorbească soldaţilor şi să-i treacă în revistă!

Să fi avut dreptate Fouché? împăratul nu va ţine seama de răspunsul guvernului? Nu! Chiar din clipa în care Napoleon află răspunsul guvernului, el se supune:

— Oamenii aceştia nu ştiu care e starea de spirit. Se vor căi că mi-au refuzat propunerea.

Totuşi, timp de o clipă, se mai agăţă de o speranţă:

— Le-aţi repetat întocmai cuvintele mele şi jurământul meu?

Cuprins de milă, Beker şopteşte:

— Da, sire!

— Bine, atunci nu-mi rămâne decât să plec. Daţi ordinele necesare. După ce vor fi executate, veniţi să mă-nştiinţaţi!

El părăseşte biblioteca cu paşi rari şi se urcă pe o scăriţă secretă în camera sa. Aici îşi scoate uniforma, depune sabia, îmbracă un frac de culoare maronie şi, cu o pălărie rotundă în mână, se îndreaptă spre camera Josefinei. Vrea să fie singur acolo. În camera ca o rotondă, în faţa patului vegheat de două lebede cu aripile strânse, el visează…

— Avea atâta graţie când se aşeza în pat, când se îmbrăca – îi va mărturisi el mai târziu lui Gourgaud.

— Aş fi vrut s-o vadă atunci un pictor ca Albane… E femeia pe care am iubit-o cel mai mult.

Când iese din cameră, ochii îi sunt plini de lacrimi.

Se întoarce în bibliotecă. Regina Hortensia îl obligă să primească o centură în care a cusut un colier cu diamante mari. Doamna Mamă se afla şi ea de faţă. Letiţia nu-l va mai revedea niciodată pe Napoleon al ei. Simte acest lucru… şi plânge.

— Adio, fiule!

— Adio, mamă!

Ofiţerii „garnizoanei1 de la Malmaison intră în

cameră.

— Ne dăm seama – bolboroseşte unul dintre ei – că nu vom avea fericirea să murim în serviciul dumneavoastră!

Trăsurile imperiale sunt trase în curte. O impunătoare suită de ofiţeri, servitori, bagaje îl va însoţi pe Napoleon până la Rocheforţ. El va călători incognito împreună cu Beker, ducele de Rovigo şi mareşalul palatului, Bertrand. Nimeni nu observă o caleaşca galbenă, fără armoarii, trasă de patru cai de poştă, pe care mamelucul Ali a adus-o pe micul drum spre Celle-Saint-Cloud…

Puţin după ora cinci, urmat de însoţitorii săi, împăratul păşeşte pe podul mobil al castelului încadrat de două obeliscuri şi se îndreaptă spre poartă. Se întoarce pentru ultima dată şi priveşte faţada castelului…

— Ce frumos e Malmaisonul!

Dar orice întârziere înseamnă o imprudenţă! Prusienii sunt aproape… Se aude apropiindu-se bubuitul tunului şi zgomotul produs de prăbuşirea podurilor aruncate în aer pentru a întârzia înaintarea inamicului. Poate că în clipa aceasta împăratul îşi aminteşte de recenta sa convorbire cu Fleury de Chaboulon:

— Maiestatea-voastră nu e făcută să fugă!

— Dar unde vedeţi că fug?

— Cât de frumos ar fi să-l vezi pe Napoleon cel Mare, după ce a renunţat la coroana de pe fruntea lui, la capătul a douăzeci de ani de glorie, oferindu-se ca jertfă pentru răscumpărarea independenţei patriei sale.

Să se predea inamicului? Da, poate…

— Un asemenea deznodământ ar fi foarte frumos!

Dar el nu-l acceptase; totuşi, ideea îl urmăreşte, stăruitoare, obsedantă…

Deodată se smulge din amintiri şi se aruncă în trăsura în care, conform paşaportului eliberat de Fouché, trebuia să joace rolul secretarului lui Beker!

Şi astfel începe drumul spre Sfânta Elena…

În timp ce caii urcă la pas prima pantă, Napoleon

observă la curierul Amaudru un cuţit de vânătoare cu cap de vultur. Din cauza acestui semn ar putea fi recunoscut! Arma este ascunsă în trăsură... Amaudru s-a supus cu vădită supărare. Ajuns în vârful dealului, el plecă în galop, dar nu ca să pregătească schimbarea cailor, ci ca să fugă. Dezertează şi nu va mai fi văzut.

În trăsură domneşte tăcerea. Nu se schimbă nicio vorbă până la Rambouillet. Se întunecase de-a binelea când călătorii s-au oprit în faţa castelului. Administratorul Richard se grăbeşte să deschidă apartamentele.

După o cină improvizată, ofiţerii cred că împăratul va da ordin să se înhame caii, dar el se hotărăşte să se culce. Mai speră oare să fie chemat de guvernul provizoriu? A avut o noapte grea. Ali l-a auzit pe stăpânul său perpelindu-se tot timpul, în căutarea unui somn care nu venea. Dimineaţa îmbracă un frac albastru. Napoleon şi însoţitorii săi se urcă în trăsură. Vizitiii ocolesc strada, unde, cu toată ora timpurie, se îngrămădiseră vreo sută de cetăţeni. Echipajul trece în mare viteză prin parc, luând-o pe drumul ce duce la Chartres. În timp ce înaintează pe şoseaua principală, Beker îi oferă din când în când împăratului câte o priză de tutun. Pe capacul de fildeş al tabacherei e gravat profilul Mariei-Luiza. Napoleon ia cutia în mină, o priveşte şi apoi o înapoiază însoţitorului său oftând, fără să scoată o vorbă.

La Vendôme, şefa poştei se prezintă în faţa portierei.

— Veniţi de la Paris? E adevărat că i s-a întâmplat o nenorocire împăratului?

Dar deodată se schimbă la faţă: îl recunoaşte pe Napoleon cu toată deghizarea lui. Ochii i se umplu de lacrimi şi hohotind, fără să spună o vorbă, reintră în clădirea poştei. De acum încolo, în timpul schimbării cailor, împăratul, înfundându-se în trăsură, cu capul sprijinit în mină, se va face că doarme adânc.

Goana continuă în tot cursul zilei fără alt incident. E cald şi împăratul îi cere lui Ali să-i cumpere câteva kilograme de cireşe, pe care le mănâncă de-a lungul etapei. Pe la miezul nopţii se apropie de Tours. Napoleon

se teme ca Fouché să nu fi trimis nişte emisari care să ajungă înaintea lui. Îl cheamă deci pe prefect, contele de Miramon, şi-l iscodeşte, mergând în sus şi în jos pe şosea. Slujbaşul nu ştie nimic şi, după un sfert de oră, trăsura pleacă mai departe.

Echipajul trece prin Poitiers fără niciun incident… dar, în această zi de sâmbătă 1 iulie, căldura e atât de mare, încât împăratul se odihneşte timp de două ore în localul poştei, situat la ieşirea din oraş. La Saint-Maixent, locuitorii se adună în jurul trăsurii oprite în faţa clădirii poştei. Un ofiţer din garda naţională se apropie şi cere paşapoartele.

Documentele sunt ciudat întocmite. În ele nu e vorba decât de un general, de secretarul lui şi de un servitor. Or, împreună cu Ali, care stă pe capră, călătorii sunt cinci la număr şi… niciunul nu e îmbrăcat în uniformă! Numărul curioşilor creşte şi călătorii sunt cuprinşi de nelinişte.

Ofiţerul pleacă la primărie cu paşaportul… şi nu se mai întoarce! Beker zăreşte în mulţime un locotenent de jandarmi, îl cheamă, îşi spune numele şi îi destăinuie că este însărcinat cu „o misiune de stat” care nu poate suferi nicio întârziere. Locotenentul ia şi el drumul primăriei.

După zece minute, paşaportul este înapoiat generalului şi echipajul porneşte în grabă pe drumul spre Mort. Nimeni nu l-a recunoscut pe împărat în omul acela gras, în frac albastru, care, cu pălăria înfundată până la urechi, dormea în fundul trăsurii.

Trăsura ajunge la Mort la ora zece seara. Călătoria a durat neîntrerupt treizeci şi opt de ore! Împăratul îi opreşte pe surugii în faţa hanului „Boule d’Or” din Piaţa Brèche, la colţul bulevardului Paris, şi se duce la culcare.

Când se trezeşte a doua zi – duminică 2 iulie –, vede pe fereastră nişte călăreţi care se ocupă de caii lor. Unul dintre ei ridică capul şi-l recunoaşte pe Napoleon. Ştirea se răspândeşte în oraş cu iuţeala fulgerului. Prefectul se prezintă de îndată şi îl imploră pe împărat să se instaleze la prefectură. Napoleon primeşte. Trăsurile suitei, plecate de la Paris şi de la Malmaison, ajung şi ele la Mort.

împăratul e acum înconjurat de o adevărată curte: generali, ofiţeri, şambelani; chiar şi două femei: contesa de Montholon şi contesa Bertrand. Douăzeci de berline, înţesate cu servitori şi încărcate cu bagaje, îl ajung şi ele din urmă pe cel exilat. Îşi face apariţia însuşi regele Joseph, care a reuşit să se înarmeze cu un paşaport francez şi cu unul american.

Imediat după prânz îi fu predată împăratului o scrisoare a prefectului maritim din Rochefort – baronul de Bonnefoux, căpitan de vas – prin care i se anunţă că, după cât se pare, rada este blocată de o escadră engleză.

„După părerea mea – precizează căpitanul –, este extrem de primejdios pentru securitatea fregatelor noastre şi a celor aflaţi în ele să încercăm să forţăm trecerea”.

„Escadra” care păzeşte strâmtoarea Antioche, strâmtoarea Breton şi pe aceea de la Maumusson nu e alcătuită, în realitate, decât dintr-un singur vas mai mare, „Bellerophon”, şi una sau două nave mai mici de tip corvetă sau vas de pază. Dar împăratul îi dă crezare prefectului şi se gândeşte din nou la himera lui. îi cere lui Beker să trimită un curier la Fouché şi să-i demonstreze că e imposibil să părăsească rada portului Rochefort.

„Dacă vasele engleze împiedică fregatele să iasă în larg – dictează Napoleon –, puteţi să dispuneţi de împărat ca de un general, care nu doreşte decât să fie folositor patriei”.

Nu poate admite că totul s-a sfârşit. Fouché nu se gândeşte să apere Parisul; îl aşteaptă pe Ludovic al XVIII-lea. care a părăsit Cambrai încă de alaltăieri şi se apropia maiestuos de capitală.

În jurul împăratului se agită diverse proiecte. Generalul Lallemand îi propune lui Napoleon să se pună în fruntea Regimentului 2 de husari, care nu aşteaptă altceva decât să facă joncţiunea, în Vandeea, cu trupele generalului Lamarque. Această nouă „întoarcere din insula Elba” nu e posibilă. Napoleon ştie foarte bine acest lucru. Ar însemna să termine ca un aventurier! N-ar fi mai bine să ceară azil Angliei? Predându-se, situaţia n-ar fi lipsită

„de măreţie”.

Şi de această dată se gândeşte la legenda lui. Dacă se duce în America, să cultive pământul, să trăiască din produsul ogoarelor sale şi să sfârşească prin ceea ce omul a început pe acest pământ”, nu va izbuti să pregătească tronul fiului său şi nici propria lui transfigurare într-un personaj legendar! „Bellerophon” pare să-l atragă cu adevărat... şi a doua zi va pleca spre Rochefort.

Când trăsura lui se pune în mişcare – luni 3 iulie, la ora patru dimineaţa –, mulţimea strigă:

— Rămâneţi cu noi! Rămâneţi aici! Trăiască împăratul!

Escortat până la prima poştă de un pluton din Regimentul 2 de husari, aclamat pe tot drumul de locuitorii din Charente, proscrisul străbate Mauze, Surgergs, Muron, Saint-Louis şi ajunge la opt dimineaţa la prefectura maritimă, unde este întâmpinat de baronul de Bonnefoux. împăratul este condus în frumosul apartament în care a mai stat o dată împreună cu Josefina în 1808. Fereastra dă într-o grădină situată deasupra Arsenalului. Domnul de Bonnefoux îl anunţă că fregatele sunt gata să ridice pânzele. Ele au fost aprovizionate din belşug cu hrană. Fouché a dat ordin să se procedeze cum se cuvine. Una se numeşte „Saâle”, iar cealaltă „Măduse”. Aceasta din urmă va eşua peste un an – la 2 iulie 1816 – pe bancul de nisip de la Arguin, constituind primul act al celei mai cumplite drame din istoria maritimă...

Imediat după sosirea împăratului se întruneşte un consiliu. Prefectul nu e de părere să se străpungă blocada. De ce să nu *se* treacă mai curând pe corveta „Bayadăre”. care staţionează la Royan? Comandantul acesteia, căpitanul Baudin, avertizat imediat, trimite vorbă că se obligă să-l ducă pe împărat până în America. Dar Napoleon, fără să respingă cu totul acest plan, nu reuşeşte să se hotărască... Ar fi mult mai demn să se predea pe vasul englez decât să fugă ca un răufăcător pe o coajă de nucă!

Din acelaşi motiv refuză propunerea locotenentului

Besson, comandantul unei mici goelete – un vas de pază –, care propune să-l ascundă pe împărat în fundul unui butoi „bine căptuşit şi prevăzut cu tuburi de aer”… Să plece singur, doar cu un valet – şi în asemenea condiţii! –, când s-ar putea prezenta englezilor urmat de vreo cincisprezece ofiţeri în uniformă şi de şaizeci de servitori… Fără a mai vorbi de vesela sa fastuoasă şi de nenumăratele sale bagaje.

Timp de patru zile, în vreme ce mulţimea strigă fără încetare „Trăiască împăratul!”, consiliul îşi continuă discuţiile. Dar împăratul încă nu se poate decide.

Beker primeşte, în cele din urmă, răspuns la scrisoarea pe care i-o trimisese lui Fouché de la Ni ori: „Napoleon trebuie să se îmbarce neîntârziat… Folosiţi orice mijloace de constrângere dacă va fi nevoie. Cât priveşte serviciile pe care ni le oferă, datoria noastră faţă de Franţa şi obligaţiile luate faţă de puterile aliate nu ne îngăduie să le primim şi nici nu trebuie să ne mai vorbiţi de aşa ceva”.

Fouché, care-l şi vedea pe împărat întorcându-se în galop după ce şi-ar fi strâns armata de pe Loara, nu are decât un singur gând: să-l ţină pe Napoleon ca pe un cvasiprizonier pe „Saâle” sau pe „Meduse”, împiedicându-l să debarce sau să plece. După aceea, nu i-ar mai rămâne decât să-l predea englezilor!

— Ce părere aveţi de toate astea, generale Beker? – întreabă Napoleon.

— Să luăm o hotărâre grabnică! Ne putem aştepta ca guvernul să trimită oameni în urmărirea dumneavoastră.

— Dar, generale, orice s-ar întâmpla, nu cred că aţi fi în stare să mă predaţi lor?

— Sacrificându-mă, sire, nu v-aş salva pe dumneavoastră. Aceeaşi mulţime care se îmbulzeşte în fiecare seară sub ferestrele dumneavoastră ar profera mâine strigăte de cu totul altă natură dacă s-ar schimba situaţia. Securitatea dumneavoastră ar fi primejduită, iar comandanţii fregatelor, primind ordine de la miniştrii regelui Ludovic al XVIII-lea, n-ar mai ţine seama de ale

mele şi ar face imposibilă salvarea dumneavoastră.

— Ei bine, dacă aşa stau lucrurile, daţi ordin să se pregătească vasele pentru insula Aix!

Beker îşi dă seama că Ludovic al XVIII-lea ştie că la 20 martie Napoleon îi dăduse ordin să-l aresteze pe el şi pe fratele său pe şoseaua ce duce la Lille. Azi, regele n-ar şovăi, la rândul său, să trimită o companie din garda personală „să pună mâna pe domnul de Bonaparte, trădătorul regelui său…” Aceasta deoarece Ludovic al XVIII-lea s-a întors „acasă”. În aceeaşi după-amiază de 8 iulie, Parisul, pavoazat cu steaguri albe, „plânge de bucurie”, aclamându-l pe „părintele nostru din Gand” – conform calamburului de prost gust lansat de Fouché. Contele d’Artois şi ducele de Berry însoţesc călare cupeul regal. Entu

1 „Pere de Gând” se pronunţă în franceză ca şi „puire de ganis”, adică o „pereche de mănuşi”.

— *Nota trud.*

ziasmul e de nedescris… tot atât de mare ca şi în seara de 20 martie, la întoarcerea împăratului! Şi, fără nicio intenţie de ironie, *Moniteur* va scrie a doua zi: „Străinii, martori ai acestui frumos spectacol, au cunoscut adevăratele trăsături ale caracterului francez11.

Viitorul Carol al X-lea, ajungând la Tuilerii, i-a strâns mâna lui Fouché, care altă dată votase moartea fratelui său, Ludovic al XVI-lea.

— Domnule duce, sunt fericit şi foarte mulţumit. Primirea a fost admirabilă. Vă rămânem foarte îndatoraţi.

La Rochefort, cele douăzeci de berline imperiale, supraîncărcate eu servitori şi bagaje, au ajuns la prefectură şi împăratul hotărăşte să se îmbarce la Fouras. „Saâle” şi „Meduse” au primit deja proviziile necesare unei lungi călătorii: şase butoaie cu friptură de vacă, douăzeci şi patru de şunci, şapte sute cincizeci de ouă şi vreo sută de sticle de coniac.

Se organizează cortegiul şi trăsurile străbat oraşul, în timp ce mulţimea strigă „Trăiască împăratul!”. Storurile berlinei imperiale rămân trase, căci Napoleon a hotărât să

părăsească prefectura fără să fie văzut şi s-a urcat, imediat după plecarea berlinei, într-o altă trăsură care se afla în faţa terasei clădirii. Exilatul va trece prin grădină, pe strada des Fonderies şi cheiul Vivres şi se va întâlni cu însoţitorii săi, care-l aşteptau la ieşirea din cartier. În curând, după ce străbate câmpia mlăştinoasă din Aunis, trăsurile ajung la Fouras, la gura fluviului Charente. Populaţia satului s-a strâns pe malul înalt al golfului Noue. „Plângeam ca nişte copii", a povestit un martor.

Un marinar îl duce în spate pe Napoleon până la şalupa trimisă în întâmpinarea lui de „Saâle". Vasul se îndepărtează, în timp ce strigătele de „Trăiască împăratul " acoperă vuietul mării. Vântul bate destul de tare şi valurile sunt puternice. E nevoie de o oră şi jumătate pentru a ajunge la fregata ancorată în golful Noue – la Enet, unde apa e adâncă –, în faţa insulei Aix.

Tot echipajul fregatei „Saâle" s-a urcat pe catarge şi îl aclamă pe Napoleon, în timp ce ofiţerii – în frunte cu căpitanul Philibert – salută cu sabia scoasă. împăratul se hotărăşte să doarmă pe vas. Petrece o noapte proastă în camera de consiliu, despărţită în două de o perdea, pentru a i se face un loc şi lui Beker. În zorii zilei de 9 iulie, împăratul vizitează insula Aix.

Astăzi, această fâşie de pământ, ridicată nu prea mult deasupra oceanului, nu mai numără nicio sută de locuitori. În 1815, insula era o adevărată fortăreaţă, unde-şi instalase garnizoana Regimentul 14 de marină. împăratul trece în revistă regimentul şi inspectează lucrările de apărare, răspândite pe toată insula. Populaţia îl aclamă strigând:

— Trăiască armata de pe Loara!

La o oră după întoarcerea lui pe punte, prefectul Bonnefoux îi aduce depeşele guvernului provizoriu, scrise în ajunul intrării lui Ludovic al XVIII-lea în Paris. Fouché îl autorizează, bineînţeles, pe împărat să se îmbarce pe un vas-ştafetă – dacă fugarul socoteşte că va putea trece astfel mai uşor prin ochiurile plasei întinse de inamic –, dar, înainte de orice, îi interzice să mai pună piciorul pe

continent şi-l sfătuieşte să se ducă „imediat” pe puntea vasului de supraveghere englez.

Fouché îl cunoaşte bine pe fostul lui stăpân!

Napoleon n-a reţinut decât ultimele cuvinte din depeşa lui Fouché. De aceea, chiar a doua zi – 10 iulie –, Savary şi Las Cases, fost consilier de stat şi actual şambelan, se prezintă ca plenipotenţiari pe puntea lui „Bellerophon”.

Căpitanul englez Maitland – un om slab şi palid – îi va juca pe degete ca un maestru. Se preface că nu ştie absolut nimic despre cele întâmplate. Nu lipseşte mult să spună că face pe acolo o simplă plimbare de agrement! Waterloo? Auzea pentru prima dată de acest nume! împăratul a abdicat? Se găseşte pe insula Aix? Vrea să ştie dacă i-au sosit permisele de liberă-trecere?

— Habar n-am de toate astea – afirmă el.

— Aş dori să fiu în măsură să vă servesc. Am să raportez amiralului meu, aflat în golful Quiberon…

În realitate, Maitland e la curent cu toate.

De pe data de 7 iulie, Maitland a aflat, prin amiralul Hotham, că Napoleon se îndreaptă spre Rochefort pentru a încerca să se îmbarce cu destinaţia America; este prevenit de faptul că guvernul englez a refuzat să acorde învinsului de la Waterloo permisul de liberă-trecere pe care-l ceruse. Mai mult chiar, a primit şi ordine precise;

„Ăă depună toate eforturile pentru a-l împiedica pe Bonaparte să scape”.

Fouché lucrase bine!

În timpul dejunului – căci cei doi trimişi ai lui *Boney*, aşa cum i se spune lui Napoleon la Londra, au fost bine trataţi – soseşte corveta „Falmouth”, care aduce poşta. Căpitanul citeşte depeşele şi apoi, surâzând, spune:

— Nu conţin niciun cuvânt referitor la ceea ce mi-aţi spus. Îmi dau seama că, în momentul plecării acestui vas, în Anglia nu se ştia nimic despre ceea ce mi-aţi relatat.

De fapt, textul depeşei pe care a citit-o Maitland fără să clipească era cu totul altul! „Vi se cere – ordona amiralul – să cercetaţi amănunţit orice bastiment pe care i-

aţi întâlni. Dacă aveţi norocul să-l prindeţi pe Bonaparte, mutaţi-l pe vasul pe care-l comandaţi, puneţi-l sub pază sigură şi întoarceţi-vă cu toată viteza în cel mai apropiat port englezesc”.

Aşa cum precizează şi Hotham în altă depeşă, căpitanul poate folosi „toate mijloacele pentru a pune mina pe fugarul de a cărui captivitate se pare că atârnă liniştea Europei”.

Toate mijloacele!

Aşa că, din ce în ce mai curtenitor, Maitland le spune lui Rovigo şi lui Las Cases:

— Împăratul face foarte bine că cere paşapoarte, pentru a evita neplăcerile ce s-ar putea repeta şi pe mare…

Apoi, cu sufletul la gură, mai adăugă:

— Dar în definitiv de ce nu ar vrea împăratul să vină în Anglia? În felul acesta, ar scăpa de toate greutăţile.

Convorbirea va lua acum aspectul unei flecăreli de salon.

— Împăratului îi place o climă dulce.

— Nu-i adevărat că în Anglia clima este rea şi umedă – exclamă Maitland există regiuni unde e la fel de plăcut ca şi în Franţa… De pildă, în Kent!… Cât despre viaţa socială care se duce în Anglia, ea este incomparabil mai plăcută decât cea pe care ar putea-o găsi împăratul în America.

Cei de. i plenipotenţiari se întorc pe puntea navei „Saâle” şi raportează împăratului cele discutate. Echipajele află imediat ştirea, care se răspândeşte pe ambele vase: Napoleon intenţionează să se predea inamicului! Căpitanul de pe „Meduse” propune un plan: fregata lui ar putea să se sacrifice atacând nava „Bellerophon”. În acest timp „Saâle”, cu împăratul la bord, ar trece prin baraj. Dar Napoleon refuză şi, pentru a arăta şi mai limpede că renunţă la orice idee de a forţa trecerea, se instalează pe uscat, într-o casă nouă construită în J? 0R pentru comandantul insulei, care lipsea de câteva zile. Camera lui de la primul etaj – rămasă neschimbată din 1815 – dă spre rada Bascilor, unde se află „Bellerophon”. împăratul se culcă numaidecât în patul din lemn de nuc cu

perdeluţe albe. În mijlocul odăii se află o măsuţă de mahon înconjurată de fotolii acoperite cu damasc albastru.

La deşteptare i se supune un nou plan. În portul insulei se află două vase de coastă. Şase aspiranţi-marinari îi propun împăratului să echipeze cele două bastimente, să vină acolo cu încă alte trei sau patru persoane şi în timpul nopţii să treacă pe sub nasul vasului englez şi să ajungă în largul mării pe la nordul insulei Re. Acolo ar opri prima navă comercială întâlnită, ar obliga-o – fie oferind aur, fie cu forţa – să se îndrepte spre America.

Planul e ademenitor şi împăratul nu poate face altceva decât să-l accepte. Dădu în consecinţă ordin ca bagajele sale să fie încărcate pe unul din vasele de coastă. Se simte însă că şi-a dat asentimentul aproape împotriva voinţei lui... La primul pretext, el va renunţa să fugă pentru a se preda englezilor, bizuindu-se pe „onoarea” lor. Gourgaud – cel mai inteligent dintre însoţitorii săi – îl împinge, de altfel, pe această cale:

— Cel mai bine ar fi să vă predaţi Angliei. Această nobilă hotărâre e cea care vi se potriveşte cel mai bine. Nu puteţi juca rolul unui aventurier. Istoria vă va reproşa într-o zi că aţi abdicat de teama de a nu duce sacrificiul până la capăt... Un jucător de noroc se sinucide. Un om mare înfruntă restriştea!

— Ieri – răspunde Napoleon după un moment de tăcere – mă bătea gândul să mă predau vasului englez de pază şi să strig în momentul în care aş fi sosit pe puntea lui: „Vă cer azil întrucât. ca şi Temistocle, nu vreau să iau parte la distrugerea patriei mele”.

În aceeaşi clipă intră o păsărică pe fereastră.

— E un semn norocos, strigă Gourgaud.

Ofiţerul ia păsărică în mină, dar Napoleon îi spune:

— Sunt şi aşa destui nefericiţi, las-o să plece!

Gourgaud se supune şi împăratul continuă:

— Să vedem ce spun semnele prevestitoare.

Păsărică îşi ia zborul şi Gourgaud strigă:

— Sire, se îndreaptă spre vasul englez!

La 12 iulie, regele Joseph vine din Rochefort. A reuşit

să găsească un bric a cărui încărcătură a cumpărat-o şi care a acceptat să-l ducă în Statele Unite. El îi propune lui Napoleon să meargă în locul lui. Întrucât seamănă cu împăratul – la Saintes a fost chiar luat drept Napoleon –, el putea rămâne pe insula Aix, prefăcându-se bolnav şi refuzând să-şi părăsească camera, în timp ce fratele lui s-ar îndrepta spre America.

A doua zi, Joseph va primi următorul răspuns:

— Spuneţi-i regelui Joseph că m-am gândit mult la propunerea lui. N-o pot primi. Ar fi o fugă. Fratele meu poate s-o facă; el nu se găseşte în situaţia mea. Dar eu nu pot s-o fac… Spuneţi-i să plece imediat. Va ajunge cu bine.

Într-adevăr, Joseph va ajunge la New York în bune condiţii. Bricul lui nu va fi inspectat. Iată deci un prilej de meditaţie pentru cei cărora le place „să refacă istoria1.

În dimineaţa zilei de 13 iulie, generalul Beker intră în camera împăratului. Vasele de coastă sunt gata de plecare.

— Sire, totul e gata. Căpitanul este în aşteptarea maiestăţii-voastre.

Napoleon nu răspunde nimic… Generalul se retrage. În casă, „plânsetele şi gemetele" celor ce nu se pot îmbarca cu cel exilat ajung până în camera lui Napoleon. Aşteptarea se prelungeşte. În cele din urmă, mareşalul palatului se prezintă la împărat ca să grăbească plecarea… Napoleon îl ascultă, apoi declară grav:

— Este primejdios să te predai inamicului, dar e mai bine să te bizui pe onoarea lui decât să cazi în mâna lui ca prizonier de drept. Comunicaţi că renunţ să mă mai îmbarc.

Şi se mai scurge o zi…

La 14 iulie, Las Cases şi generalul Lallemand se întorc la orele patru dimineaţa pe puntea navei „Bellerophon". Maitland le spune fără să se tulbure că n-a primit nici an răspuns de la lordul Hotham. Aşteaptă dintr-o clipă într-alta sosirea unei corvete, apoi precizează:

— Dacă împăratul vrea să se îmbarce chiar acum cu destinaţia Anglia, am căderea să-l primesc şi să-l conduc într-acolo. După părerea mea, este neîndoios că în Anglia

Napoleon se va bucura de toată consideraţia şi va fi tratat aşa cum se cuvine. În ţara mea, prinţul-regent şi miniştrii nu exercită o autoritate arbitrară ca pe continent; poporul englez este animat de o generozitate a sentimentelor şi de o libertate a părerilor superioare însăşi suveranităţii.

Lăs Cases răspunde că va comunica împăratului propunerea căpitanului englez şi adaugă:

— Cred că-l cunosc destul de bine pe împăratul Napoleon ca să-mi dau seama că, având toată încrederea, el n-ar respinge ideea de a merge în Anglia pentru a-şi crea acolo condiţii mai uşoare în vederea continuării călătoriei sale spre Statele Unite.

Maitland va susţine tot restul vieţii sale că n-a promis nimic celor doi trimişi ai împăratului. El se va explica astfel lordului Keith: „O pot asigura pe excelenţa-voastră că n-am pus şi nici n-am acceptat vreo condiţie privind primirea care-i va fi rezervată generalului Bonaparte; nu s-a stabilit atunci definitiv nici venirea lui pe «Bellerophon». În cursul convorbirii, domnul Las Cases m-a întrebat dacă eram de părere că Bonaparte ar fi bine primit în Anglia. I-am dat singurul răspuns pe care i-l puteam da în situaţia mea, având în vedere că nu ştiam câtuşi de puţin care era intenţia guvernului englez; dar am spus că n-aveam niciun motiv să cred că n-ar fi bine primit1.

În aceeaşi zi, pe la ora două, împăratul îi cheamă pentru ultima dată pe cei rămaşi credincioşi lui:

— Să încerc în noaptea asta să mă duc pe puntea navei „La Bayadere” sau să trec prin linia de pază engleză fie cu goeleta locotenentului Besson, fie cu şalupa aspiranţilor? N-ar fi mai bine să mă hotărăsc să cer azil Angliei?

Montholon va afirma – mai târziu – că i-ar fi declarat împăratului că era „de o mie de ori mai bine să-şi încerce norocul folosindu-se de căpitanul Baudin, care, cum spunea el, îşi lua sarcina să-l transporte pe împărat până la capătul lumii41.

— La urma urmei – ar fi precizat el –, dacă nu reuşiţi să străpungeţi linia de pază şi să ajungeţi în America,

puteţi oricând să vă refugiaţi în Anglia.

După Montholon, numai un naiv putea confunda intenţiile guvernului englez cu cele ale naţiunii engleze:

— O judecată sănătoasă şi lucidă nu admite asemenea iluzii: nu uitaţi că politica guvernului de la Saint-James este de zece ani încoace o politică plină de ură faţă de persoana maiestăţii-voastre. Miniştrii care au finanţat conspiraţiile neîntrerupte ale partidului regalist nu-l pot primi pe împărat în Anglia altfel decât ca pe un trofeu de la Waterloo.

Dar împăratul nici nu ascultă ce spune; el s-a decis.

Ieşind din consiliu, Las Cases şi Gourgaud primesc ordinul să se ducă la căpitanul Maitland ca să-l înştiinţeze pe comandantul navei „Bellerophon44 în legătură cu hotărârea stăpânului lor. Generalul îi va cere permisiunea de a pleca cu o navă uşoară pentru a duce neîntârziat la Londra următoarea scrisoare adresată prinţului-regent, pe care împăratul o pregătise încă din ajun:

„Rochefort, 13 iulie. Alteţă regală, sub presiunea frământărilor care sfâşie ţara mea şi a duşmăniei celor mai mari puteri ale Europei, mi-am încheiat cariera politică şi vin, ca Temistocle, să mă încredinţez ospitalităţii poporului britanic; mă pun sub protecţia legilor lui, protecţie pe care o cer alteţei-voastre regale, în calitatea sa de cel mai puternic, cel mai statornic şi cel mai generos dintre inamicii mei44.

— Cum vi se pare acest text? – îl întreabă el pe Gourgaud.

— Sire, îmi umple ochii de lacrimi.

Apoi, împăratul îi dictează lui Bertrand o scrisoare adresată lui Maitland: „Dacă mă voi duce în Anglia, aş dori să locuiesc într-un conac, la zece sau douăzeci de leghe depărtare de Londra, unde aş vrea să ajung incognito44.

Bietul om…

În aceeaşi zi, prefectul Bonnefoux îl primeşte pe noul prefect din Charente-Inférieure. Acesta e purtătorul unei scrisori din partea contelui de Jaucourt, ministrul justiţiei al maiestăţii-sale Ludovic al XVIII-lea. Comandantului de

pe „Saâle” i se ordonă să-l „prgdea pe Napoleon Buonaparte comandantului englez imediat ce acesta îl va cere”. Textul depeşei preciza, printre altele, că această somaţie nu va fi făcută numai în numele maiestăţii-sale britanice: „ea va fi făcută şi în numele regelui, suveranul dumneavoastră legitim… Dacă veţi refuza să executaţi acest ordin, veţi fi considerat un rebel”.

Ludovic al XVIII-lea îşi oferea luxul de a-l preda chiar el pe Napoleon Angliei!

Bonnefoux, speriat de perspectiva executării unui asemenea ordin, aranjează să nu părăsească Rochefortul decât la orele zece seara şi să ajungă astfel pe „Saâle” abia la ora unu noaptea. Aici este informat că Napoleon urmează să se ducă chiar în zorii zilei pe puntea navei „Bellerophon”. Oare prefectul Bonnefoux îl va aresta pe Napoleon şi îl va conduce chiar el până la vasul englez? Nu. Preferă să nu se amestece într-o asemenea mârşăvie şi se preface că a ajuns prea târziu pentru a executa ordinul guvernului regal.

*

* * *

Soarele zilei de sâmbătă 15 iulie 1815 va răsări în curând…

Napoleon îmbracă uniforma verde, cu guler şi manşete roşii, de colonel de vânători călare din garda imperială, îşi alege dintre decoraţiile sale Marea Cruce a Legiunii de onoare, apoi pe cea a coroanei de fier şi-şi pune pe cap legendarul său bicorn. Urmat de ofiţerii săi, în ţinuta pe care o aveau şi la Tuilerii, se urcă pe puntea vasului „Epervier”, un bric de război care urmează să-l ducă până la „Bellerophon”, unde-l aşteaptă Maitland. În timp ce micul bastiment îşi ridică pânzele, Beker se apropie şi-i spune:

— Sire, maiestatea-voastră doreşte să-l însoţesc până la „Bellerophon”, aşa cum sună ordinul guvernului?

— Rămâneţi pe loc, generale, se vor găsi destui care să spună că m-aţi predat englezilor! întrucât mă duc din proprie iniţiativă pe vasul lor, nu vreau să planeze asupra

Franţei bănuiala unei asemenea josnicii. îmbrăţişaţi-mă! Adio…

Hohotele de plâns îl sugrumă pe Beker, care răspunde printre lacrimi:

— Adio, sire, fiţi mai fericit decât noi!

Doamna Bertrand şi doamna de Montholon sunt de faţă. Uitându-se la una din mânecile uniformei, Napoleon întreabă:

— E verde sau albastră?

— Verde, sire.

Niciodată nu distingea el prea bine culorile şi o clipă s-a temut că nu şi-a pus uniforma de colonel din gardă, începe să se lumineze. I se aduce cafea într-o ceşcuţă din serviciul luat cu el. Învârtind linguriţa, varsă câteva picături din lichidul fierbinte pe alama cabestanului… pete care vor fi păstrate cu sfinţenie de oamenii din echipaj.

„*Epervier*", la pupa căruia fâlfâie un drapel tricolor, se îndepărtează încet. Napoleon, privind cu lorneta de la Austerlitz, vede profilându-se în larg silueta navei „Bellerophon", luminată de razele soarelui care începe să se înalţe. O şalupă venind dinspre vasul englez se îndreaptă cu toată viteza spre bric

E ora şase dimineaţa.

Napoleon nu va pune piciorul pe pământ decât după trei luni şi două zile… dar îl va pune pe pământul unei alte insule, acea „mică insulă" al cărei nume îl scrisese în urmă cu douăzeci şi şapte de ani, la Auxonne, când era locotenent de artilerie, pe caietul lui de studiu, în capul unei pagini care a rămas albă…

DEPORTAREA

ADEVĂRATUL EROISM

CONSTA ÎN A ŞTI SĂ TE SITUEZI

DEASUPRA VITREGIILOR

VIEŢII.

Napoleon

Pe „Bellerophon44, garda engleză este aliniată în faţa dunetei, dar a primit ordinul să nu-i dea onorul „prizonierului4. Dacă Napoleon şi-ar fi exprimat mirarea,

Maitland ar fi avut un răspuns gata pregătit: „Pe vasele de război engleze nu se obişnuieşte să se dea onorul înainte de a se fi ridicat pavilionul, ceea ce are loc la ora opt dimineaţa, şi nici după apusul soarelui44.

Căpitanul stă pe punte şi încearcă să distingă cu luneta legendara siluetă a împăratului. I se pare că îl zăreşte în partea din spate a bărcii engleze comandate de locotenentul Mott, care a ieşit în întâmpinarea vasului „Epervier44. Strigătul prelung de „Trăiască împăratul!”, ieşit din piepturile marinarilor de pe bric, ajunge până la căpitanul navei „Bellerophon44. E atât de puţin sigur că omul acela rotofei în uniformă este „Boney44, încât îl întreabă nerăbdător pe locotenentul Mott, care s-a urcat primul pe punte:

— E cu dumneavoastră?

În aceeaşi clipă, Bertrand îl urmează pe ofiţer, salută şi anunţă:

— Împăratul se află în şalupă.

Nu se aude decât vântul suflând în pânze. Maitland înaintează pentru a cobori în întâmpinarea prizonierului său, când iată, Napoleon se şi descoperă şi spune cu o voce puternică:

— Vin să mă pun sub protecţia prinţului dumneavoastră şi a legilor dumneavoastră.

Inimile bat pline de emoţie, în timp ce împăratul, gândindu-se tot timpul la istorie şi la propria lui legendă, continuă:

— Soarta armelor mă aruncă în braţele celui mai crunt inamic al meu, dar mă bizui pe loialitatea lui.

Oare a început să se îndoiască de această loialitate şi simte nevoia să repete aceste cuvinte? Maitland îl conduce în propria lui cabină, pe care a pus-o la dispoziţia oaspetelui.

— Iată o cabină frumoasă, spune cu admiraţie împăratul.

— Aşa cum este ea, domnule, va sta la dispoziţia dumneavoastră tot timpul cât veţi rămâne pe puntea vasului pe care-l comand eu.

Împăratul zăreşte un portret atârnat pe peretele cabinei:

— Cine este această tânără femeie? – întreabă el.

— Soţia mea, răspunde căpitanul.

— A! dar e foarte tânără şi foarte frumoasă.

Conversaţia se duce în franceză. Maitland îşi înţelege greu oaspetele. „Vorbea cu o asemenea viteză, încât, în primul moment, nu prea puteam să-l urmăresc – va spune el abia după câteva zile m-am putut obişnui cu felul lui de a vorbi”. Înainte de a se aşeza la masă pentru a lua dejunul, împăratul ţine să viziteze nava „Bellerophonu, punând, după obiceiul lui, numeroase întrebări căpitanului. *Breakfas*tul servit la ora nouă, compus din cafea, ceai, carne rece. brânzeturi, i se pare curios. „Când am aflat – va spune Maitland – că era obişnuit cu o masă caldă, am ordonat neîntârziat ca ospătarul său şef să fie lăsat să dea dispoziţiile necesare pentru a fi servit aşa cum era obişnuit44.

Dar Napoleon protestează:

— Trebuie să învăţ obiceiurile englezeşti, deoarece îmi voi petrece, probabil, tot restul vieţii mele în Anglia.

Maitland se înclină, fără a confirma însă…

La ora nouă se anunţă că „Superbe44, un vas cu şaptezeci şi două de tunuri, sub pavilionul amiralului sir Henry Hotham, a aruncat ancora. Maitland, îngrijorat, şi pe bună dreptate, jucase teatru faţă de trimişii învinsului de la Waterloo. Ordinele primite îi cereau să stea în faţa Rochefortului „în scopul de a-l împiedica pe Napoleon să fugă44, or, el le-a depăşit oarecum, dând asigurări că Napoleon se va bucura în Anglia „de toată consideraţia şi va fi tratat aşa cum se cuvine44.

— Consider că am procedat bine – îi explică Maitland superiorului său.

— Cred că guvernul va aproba purtarea mea, căci am socotit că era de cea mai mare importanţă să împiedic fuga lui Bonaparte în America şi să pun stăpânire pe persoana lui.

— Să punem mâna pe el în orice condiţii ar fi fost una

din cele mai mari greşeli – îi răspunse căpitanului sir Henry Hotham dar, întrucât dumneavoastră n-aţi pus nicio condiţie, nu încape nicio îndoială că veţi obţine aprobarea guvernului maiestăţii-sale.

Amiralul vine să cineze pe „Bellerophon44 şi îl invită pe împărat ca a doua zi să ia masa cu suita sa pe puntea navei „Superbe44.

Pe vasul amiral, Napoleon se consideră ca pe un vas aliat al Franţei. Aşa cum procedase altă dată la Tilsit, în faţa ţarului, cere ca micul său pat de campanie să fie montat şi demontat în faţa lui sir Henry. Ca şi acolo, este văzut ordonând instrucţia gărzii şi, bineînţeles, când se îndreaptă cu toţii spre masă – o masă aranjată cu propria lui veselă –, Napoleon intră primul în sufragerie şi cu un gest obişnuit îi arată amiralului locul din dreapta sa. În spatele lui stau servitorii, ca la Tuilerii. Se comportă, după cum va raporta Maitland uluit, ca „un personaj regal44. Dar de ce s-ar comporta altfel, din moment ce a fost primit ca un suveran pe puntea navei „Superbe44? Nu a fost întâmpinat de statul-major în mare ţinută şi în poziţie de drepţi, în sunetele fanfarei, iar membrii echipajului, în uniforme de sărbătoare, nu s-au cocoţat pe stâlpii şi funiile de susţinere ale pânzelor corabiei? E adevărat că, în afară de Maitland, toţi ceilalţi i se adresau cu *monsieur*, dar nu era aceasta traducerea lui *şir*, care nu se foloseşte decât atunci când te adresezi unui superior?

Împăratul are încă în jurul său un fel de curte: vreo cincisprezece ofiţeri, printre care generalii Savary, Lallemand, Montholon, Gourgaud, mareşalul palatului, Bertrand, precum şi doamna Bertrand şi doamna de Montholon. În sfârşit, mai e urmat de vreo şaizeci de servitori, care vor fi repartizaţi pe „Bellerophon11 şi pe bătrânul „Myrmidon” – un vas veteran de la Abukir, care a primit ordinul să navigheze împreună cu vasul comandat de Maitland.

La 20 iulie, cele două bastimente întâlnesc nava „Swiftsure”, care venea să-i dea ajutor lui Maitland. Comandantul – Webley – se urcă pe puntea navei

„Bellerophon”.

— Ştiţi – exclamă Maitland, cu un surâs pe buze –, am pus mâna pe el b

— Aţi pus mâna pe el? Pe cine?

— Ei bine, pe Buonaparte. Omul care timp de douăzeci de ani a făcut ce a vrut în Europa.

Webley îl priveşte pe Maitland cu admiraţie:

— Norocos mai sunteţi!

*

* * *

În timp ce „Bellerophon” pluteşte lin spre Anglia – va face mai mult de o săptămână până la To*r Bay* –, guvernul britanic, presa, juriştii poartă discuţii peste discuţii. Ce-i de făcut cu omul pe care Ti*mes,* Mo*rning Post s*au Co*urrier îl* numesc „Căpcăunul corsican”? Ziarele conservatoare se dezlănţuie. Cel care a venit plin de încredere „să se adăpostească pe meleagurile poporului englez” este tratat de „netrebnic setos de sânge” şi de „escroc cu coroană”. Unii sunt de părere că Napoleon, acest „flagel al omenirii 4, trebuie spânzurat cât mai sus. Cei mai paşnici vorbesc de închiderea lui într-o cuşcă de fier, iar Su*n a*firmă că va fi încarcerat în fortăreaţa de la Sharness. În opoziţie cu presa tory, ziarele liberale – între altele Mo*rning Cl*ironicle – nu vor să vadă în „imperialul proscris14 decât un „musafir nechemat44 în Anglia. Ei sunt de părere că învinsul trebuie tratat cu înţelegere, adică mărinimos, aşa cum a explicat foarte bine doctorul Camere.

Faimoasa scrisoare adresată alteţei-sale regale prinţul regent nu-l va determina de fel pe locţiitorul lui George al III-lea, sărmanul rege nebun, să se ocupe de soarta lui Napoleon. Asta era treaba guvernului – a unui guvern în treburile căruia, după constituţia engleză, el nu putea să se amestece. Şeful acestuia, lordul Liverpool, urma să ia hotărârea decisivă. În ochii primului ministru al maiestăţii-sale britanice, Napoleon apărea ca un ciumat, „a cărui existenţă constituia cea mai mare ruşine a istoriei moderne44. Trebuia, în primul rând, să se ia toate

măsurile pentru ca „acest om fără lege şi fără patrie44 să nu mai poată încerca o reîntoarcere ca cea de pe insula Elba. Soluţia preconizată de Bliicher – plutonul de execuţie – n-ar fi primit aprobarea marelui senior care era ducele de Wellington. Atunci ce era de făcut cu acest „beligerant fără patrie44? Lordul Liverpool preciză:

— Soluţia cea mai simplă ar fi să-l predăm regelui Franţei, care l-ar judeca pentru rebeliune, dar în acest caz trebuie astfel judecat, încât să nu mai aibă nicio şansă de scăpare.

După cum ne amintim, Ludovic al XVIII-lea îl declarase pe „Napoleon Bonaparte trădător şi rebel pentru faptul că pătrunsese prin forţa armelor în departamentul Var44. Dar acum, când cel ce s-a întors de pe insula Elba, tot prin forţa armelor, a reuşit să se strecoare până la Tuilerii, câte nu ar avea să-i impute? Dar procesul, apoi execuţia, sau chiar numai arestarea împăratului ar fi dezlănţuit cu siguranţă în Franţa un război civil, care putea zgudui serios tronul de-abia consolidat al ex-contelui de Provence.

Era acest lucru de dorit?

De altfel, în faţa Istoriei, părea greu să-l predai Bourbonilor pe cel care socotea Anglia drept „cel mai generos dintre duşmanii săi”. Exista deci o singură soluţie, şi anume ca acest individ – *this fellow* – să rămă nă în mâinile englezilor şi să fie bine păzit! Nu va spune oare Napoleon la Sfânta Elena:

— Dacă plecam în Statele Unite, m-aş fi putut întoarce după două sau trei luni.

Cabinetului de la Saint-James i se păru cel mai potrivit să fie reluat planul discutat deja la Congresul de la Viena: individul turbulent să fie închis nu în Anglia, între patru ziduri – hotărâre care n-ar fi părut de loc demnă de nişte gentlemani –, ci într-o insulă „unde într-o zi va fi săpat mormântul său11. Acolo să fie tratat cu omenie şi să poată păstra pe lângă el câţiva dintre ofiţerii şi servitorii lui. Din diverse motive au fost excluse numele insulelor Mauriciu, Sfânta Lucia sau Trinidad. Sfânta Elena,

pierdută în mijlocul Atlanticului de sud, apăru repede ca un loc ideal – pentru temniceri, bineînţeles. Insula nu aparţinea coroanei, ci Companiei Indiilor. Acest amănunt nu avea, de altfel, nicio importanţă. Compania va fi despăgubită! Un singur lucru era important: acest fost vulcan era o fortăreaţă pe măsura unui titan. Stâncile sale se prăvăleau în mare de la o înălţime ameţitoare şi când părăseai singurul port al insulei, ca să intri în singurul „oraş" al ei, aveai impresia că pătrunzi într-o fortificaţie. Individul turbulent s-a întors din insula Elba, dar de la Sfânta Elena n-avea să se mai întoarcă! La 30 septembrie 1804, Napoleon se gândise, de altfel, să ocupe această insuliţă cu o escortă de pază franceză, precizând că „era nevoie pentru acest obiectiv de 1 200 până la 1.500 de oameni11. Uimitoare întorsătură a lucrurilor: acest *obiectiv* va deveni temniţa sa!

Membrii guvernului britanic afirmau – cu toată sinceritatea – că acolo clima era excelentă. Se pare că aceşti domni nu fuseseşi a informaţi că pe insulă erau mai multe feluri de climă, după locul unde te stabileai sau chiar după anotimp – anotimpurile erau, de altfel, *inversate*.

Pentru moment însă, împăratul nu cunoştea toate hotărârile care fuseseră luate. Desigur că înainte de evadarea sa din insula Elba se vorbise despre deportarea sa pe Sfânta Elena, dar Napoleon credea că predarea sa loială punea totul din nou în discuţie.

*

* * *

În dimineaţa zilei de luni 24 iulie, rada de la Tor Bay e înţesată de ambarcaţiile care se îmbulzesc în jurul navei „Bellerophon". Curioşii încearcă să zărească faimoasa siluetă. Pentru a le satisface curiozitatea, marinarii lui Maitland scriu cu creta pe o placă de ardezie: *Ia maca… Se află în cabina lui… Scrie împreună cu ojiţerii lui*. De câte ori se urcă Napoleon pe punte, ceea ce a făcut în mai multe rânduri în ziua aceea, şi salută cu pălăria, nu e întâmpinat cu strigăte ostile, ci cu urale. Această primire îl mai liniştеşte puţin, căci lectura ziarelor pe care i le

trimisese căpitanul l-a cam indispus, după cum s-a exprimat Maitland. Numele de Sfânta Elena era deja pomenit într-un ziar, dar Napoleon pretinde că e vorba de „un simplu zvon care circulă în presă” şi care reproduce, probabil, o informaţie veche de câteva luni. Nu tot astfel s-a comportat suita proscrisului, care s-a agitat ca un furnicar adus brusc la lumina zilei. Întoarcerea pe punte a lui Gourgaud – care nu reuşise să predea scrisoarea prinţului-regent – şi faptul că s-a anunţat plecarea spre rada portului Plymouth chiar în a treia zi după sosire n-au fost de natură să contribuie la destinderea încordării. De ce se îndepărtau astfel de Londra? Poate că palatul care-i va fi fixat proscrisului ca reşedinţă se găsea în Cornwall? În clipa în care „Bellerophon” a aruncat ancora în largul portului Plymouth, se repetă aceeaşi situaţie. Ca şi la Tor Bay, curioşii veniţi din împrejurimi se îmbulzesc cu bărcile lor şi încearcă să se apropie cât mai mult de vasul lui Maitland. De data aceasta însă, două fregate – „Liffevă şi „Eurotas” – fac de gardă de o parte şi cealaltă a navei „Bellerophon”, iar şalupele lor au primit ordin să-şi facă rondul ziua şi noaptea fără încetare. Amiralul lord Keith, comandantul suprem al flotei din Marea Manecii, se află pe puntea vasului său, „Tonnant”. Imediat după ce a aruncat ancora – joi 27 iulie –, Maitland s-a dus să-l anunţe că „generalul 11 ar fi fericit să-l poată primi.

— M-aş duce să-l văd cu plăcere – răspunde amiralul –, dar, drept să vă spun, n-am primit încă instrucţiuni cu privire la felul cum trebuie să fie tratat şi, până nu le primesc, nu-l voi putea vizita.

Când lordul Maitland vine să-i raporteze acest răspuns prizonierului său, Napoleon exclamă:

— Sunt extrem de nerăbdător să-l văd pe amiral şi, în consecinţă, îl rog să nu respecte eticheta; voi fi mulţumit să fiu tratat ca un simplu particular până ce guvernul englez va decide cum trebuie să fiu considerat.

Pe proscris îl mai nelinişteşte un lucru: prezenţa celor două fregate de o parte şi de alta a navei „Bellerophon”:

— Mă mâhneşte faptul că s-a considerat necesar să se pună două bastimente de gardă pe lângă „Bellerophon”.

Maitland îi spune încurcat că e vorba de o măsură menită doar să asigure apărarea lui.

— Ca şi cum n-aş fi în perfectă siguranţă pe puntea unui vas de linie!

Apoi adaugă:

— Şalupele bastimentelor de gardă au tras focuri în tot cursul serii pentru a îndepărta ambarcaţiile de „Bellerophon”, fapt care mă nelinişteşte şi mă mâhneşte; v-aş fi obligat dacă aţi putea să împiedicaţi acest lucru.

Lordul Keith îl anunţă în aceeaşi seară pe Maitland:

— Nu mai văd nicio piedică în calea vizitei mele, deoarece am primit instrucţiuni complete asupra felului în care trebuie să fie tratat: trebuie să fie considerat ca un general comandant şi să i se dea toate onorurile cuvenite acestui grad, dar nimic mai mult. Îi puteţi spune deci că voi veni să-l văd mâine dimineaţă.

Lordul Keith ştie, în dimineaţa acelei zile de vineri 28 iulie, că guvernul hotărâse deportarea prizonierului său la Sfânta Elena şi de aceea ascultă vizibil plictisit lungul discurs ţinut de Napoleon. Acesta se arată din ce în ce mai neliniştit de precizările apărute în presa britanică şi de zvonurile relatate de mica curte, a cărei agitaţie, după spusele lui Las Cases, e „greu de descris”.

— M-am predat singur englezilor – îi explică împăratul amiralului.

— N-aş fi procedat astfel cu niciuna din celelalte puteri aliate. Predându-mă uneia dintre ele, aş fi fost la cheremul capriciilor şi voinţei unui singur individ; făcând act de supunere în faţa Angliei, m-am pus eu singur la dispoziţia unei naţiuni.

Lordul Keith e uimit. Cum se poate înşela proscrisul în asemenea hal? În zadar i se adresează amiralul în mod intenţionat cu „generale14, Napoleon nici nu pare măcar să observe această lipsă de respect şi nu-şi dă absolut de loc seama că pentru englezi el nu e în niciun caz un suveran învins, ci un criminal de război. Pentru a i se

aduce acest lucru la cunoştinţă condamnatului, lordul Keith aşteaptă sosirea lui sir Henry Bumburry, secretar de stat la Ministerul de Război. Amândoi îi anunţă, în sfârşit, împăratului vizita lor pentru a treia zi, luni 31 iulie.

Şi astfel începe lunga aşteptare. Sâmbătă plouă toată ziua. Apoi, niciodată vreo duminică engleză n-a părut cuiva mai lungă şi mai apăsătoare decât cea din 30 iulie. Napoleon şi-a petrecut ziua plimbându-se de colo până colo, citind sau moţăind pe o sofa. În jurul vasului, ambarcaţiile continuă să se îmbulzească. Unii şi-au pus în cinstea prizonierului o garoafă roşie la butonieră. Femeile aruncă buchete de flori în direcţia împăratului, a cărui umbră se zăreşte în spatele ferestrelor de la pupă.

În sfârşit, soseşte şi ziua de luni 31 iulie. La ora zece şi jumătate, şalupa în care se află sir Henry Bumburry şi lordul Keith, amândoi în mare ţinută – secretarul de stat fiind şi general-locotenent –, se apropie de „Bellerophon”. Maitland îi întâmpină pe cei doi chiar în capul scării şi-i conduce fără întârziere la Napoleon, care-i aşteaptă împreună cu Bertrand. Bumburry salută demn şi rece. Keith simte nevoia să rostească câteva cuvinte de regret; e obligat să îndeplinească o misiune neplăcută. Secretarul de stat întinde apoi împăratului înştiinţarea pe care guvernul britanic l-a însărcinat s-o transmită „generalului Buonaparte11. „Prizonierul41 nu înţelege, deoarece documentul e scris în engleză. Lordul Keith şi Bertrand îşi dau osteneala să-l traducă în franceză şi în cabina strâmtă răsună următoarele cuvinte:

„Ar fi incompatibil cu îndatoririle noastre faţă de ţară şi faţă de aliaţii maiestăţii-sale dacă generalul Buonaparte ar mai avea posibilitatea sau prilejul să tulbure din nou pacea Europei; iată de ce, având în vedere acest prim şi important ţel, este absolut necesar ca libertatea sa personală să fie restrânsă. Ca viitoare reşedinţă a sa a fost aleasă insula Sfânta Elena; clima ei este sănătoasă şi aşezarea ei geografică va îngădui ca acolo el să fie tratat cu mai multă indulgenţă decât i s-ar fi putut acorda în altă parte, având în vedere precauţiile indispensabile pe care

am fi obligaţi să le luăm pentru paza persoanei sale”.

Reuşind, cu destulă greutate, să se stăpânească, împăratul, tremurând de furie, cu dinţii încleştaţi, cu sprâncenele încruntate şi cu ochii scăpărători, aşteptă sfârşitul documentului.

„Generalul Buonaparte va putea să aleagă dintre persoanele care l-au însoţit în Anglia, cu excepţia generalilor Savary şi Lallemand, trei ofiţeri, care, împreună cu medicul său, vor avea permisiunea să-l însoţească la Sfânta Elena şi nu vor putea să-l părăsească fără încuviinţarea guvernului britanic44.

Exasperarea lui devine din ce în ce mai mare. Aude oare şi ultimele cuvinte ale celor doi englezi, care precizau modalităţile de executare a deportării?

„Contraamiralul sir George Cockburn, oare este numit comandant principal al capului Bunei Speranţe şi al mărilor vecine, îl va conduce pe generalul Buonaparte şi suita sa la Sfânta Elena şi va primi instrucţiuni amănunţite privitoare la îndeplinirea serviciului său. Sir George Cockburn va fi, probabil, gata de plecare în câteva zile; iată de ce ar fi de dorit ca generalul Buonaparte să-şi aleagă fără întârziere persoanele care îl vor însoţi44.

Să aleagă? Pentru moment, mânia răvăşeşte chipul împăratului, care ia hârtia şi o pune pe masă. Aproape înăbuşindu-se de furie, el izbucneşte:

— Am venit de bunăvoie să cer ospitalitate pe meleagurile ţării dumneavoastră. Nu sunt nici măcar prizonier de război şi, chiar dacă aş fi, aţi fi obligaţi să mă trataţi în conformitate cu dreptul naţiunilor. De fapt, am sosit în această ţară în calitate de călător pe puntea unuia din vasele dumneavoastră de război, în urma negocierilor preliminare duse cu comandantul respectiv. Dacă el m-ar fi informat că sunt prizonier, n-aş fi venit… Mi s-a întins deci o cursă. Prezentându-mă pe puntea unui vas de război britanic, mă încredinţam ospitalităţii poporului englez, ca şi cum aş fi intrat în unul din oraşele dumneavoastră.

Lordul Keith şi Henry Bumburry nu reacţionează în niciun fel. Nu e nicidecum cazul să înceapă o discuţie; ei

nu au venit să asculte protestele „generalului11, ci să-i comunice acestuia intenţiile guvernului lor. Atâta tot!

— La Sfânta Elena – continuă împăratul – nu voi trăi nici trei luni. Cu obiceiurile mele, cu constituţia mea fizică, asta ar însemna moartea imediată. Obişnuiesc să străbat călare douăzeci de leghe pe zi; pe acea stâncă minusculă, la capătul lumii, ce-aş putea face? Climatul ei este prea cald pentru mine. Nu, nu mă voi duce la Sfânta Elena. Botany Bay 1 ar fi preferabilă Sfintei Elena. Dacă guvernul dumneavoastră intenţionează să mă omoare, ar putea s-o facă la fel de bine şi aici. Este inutil să mă mai trimită la Sfânta Elena! Prefer moartea... Dar ce-aţi câştiga omorându-mă? Eu n-aş putea să vă mai fac niciun rău; am încetat să fiu suveran. Sunt o simplă persoană particulară. Şi apoi, vremurile s-au schimbat. Ce primejdie ar putea decurge din faptul că aş duce, în inima Angliei, o existenţă neoficială, supravegheată, supusă tuturor restricţiilor pe care guvernul le-ar socoti necesare?... Dacă mă ucideţi acum, prinţul-regent, guvernul şi naţiunea dumneavoastră vor fi pentru totdeauna acoperiţi de ruşine. O laşitate fără pereche! I-am dat prinţului regent prilejul să scrie cea mai frumoasă pagină din istoria vieţii lui. Eu, duşmanul, mă predau lui! Am fost cel mai mare duşman al ţării dumneavoastră! Timp de douăzeci de ani m-am războit cu ea, şi vă fac, totuşi, cea mai mare cinste, vă dau cea mai strălucită probă de încredere dându-mă din propria mea iniţiativă pe mâinile celor mai statornici, celor mai vechi duşmani ai mei!

Impasibili, flegmatici, lordul Keith şi Henry Bumburry nu vor să răspundă. Ei salută şi se retrag. Napoleon, rămânând doar în prezenţa lui Maitland, dă frâu liber mâniei sale. El face literalmente explozie:

— La Sfânta Elena! Numai acest gând mă îngrozeşte. Să fiu izgonit pe viaţă într-o insulă de la tropice, la o distanţă imensă de orice continent, lipsit de orice legătură

1 Închisoare britanică situată aproape de Sidney, în Australia.

cu restul lumii şi cu tot ce am eu mai scump!... E mai

rău decât cuşca de fier a lui Tamerlan! Aş prefera să fiu predat Bourbonilor! Între alte jigniri – dar asta nu-i decât un fleac, un lucru secundar – mi se spune generale!

Furia îl face să-şi iasă din minţi:

— N-au dreptul să mă considere general, pot la fel de bine să mă considere înalt prelat, căci eram deopotrivă capul bisericii şi al armatei. Dacă nu mă recunosc ca împărat, trebuie să mă recunoască ca prim consul. Mi-au trimis în această calitate ambasadori, iar regele dumneavoastră, în scrisorile lui, mă numea frate. Dacă m-ar fi închis în Turnul Londrei sau în vreuna din fortăreţele Angliei – cu toate că nu la asta mă aşteptam eu din partea poporului englez –, aş fi avut mult mai puţine motive să mă plâng, dar aşa, să mă exileze într-o insulă de la tropice! Ar fi fost mai bine să semneze pe loc condamnarea mea la moarte, pentru că este cu neputinţă ca un om cu temperamentul şi deprinderile mele să poată trăi multă vreme într-o asemenea climă.

Deodată, furtuna se potoleşte, şuvoiul de cuvinte încetează. Cu o uimitoare stăpânire de sine, împăratul, după această explozie de furie, izbuteşte să-şi regăsească calmul. Ceva mai târziu „m-am dus în cabina sa – va povesti Marchand.

— Intrând acolo, am găsit perdelele ferestrelor complet trase; erau din mătase de culoare roşie, ceea ce dădea un aer misterios încăperii. Împăratul îşi scosese uniforma, spunând că vrea să se odihnească puţin. Continuând să se dezbrace, îmi ceru să-i citesc mai departe din *Vieţile oamenilor iluştri*

Spre uimirea englezilor, Napoleon dă impresia că s-a resemnat şi că se supune sorţii sale. Nici nu mai vorbeşte de Sfânta Elena şi nu se grăbeşte de loc să dea numele celor trei ofiţeri autorizaţi să împartă cu el exilul. Mica curte pare şi ea deodată – şi în mod ciudat – înseninată.

— Împăratul nu se va duce la Sfânta Elena, îi explică, aproape surâzând, însoţitorii proscrisului lui Maitland, împietrit de groază.

Căpitanul navei „Bellerophonle ar fi înţeles rostul

acestei atitudini şi al acestor cuvinte pline de tâlc dacă ar fi putut să ghicească că un marinar bun înotător fusese cumpărat de „prizonieri44 ca să ducă la Plymouth un mesaj scris de împărat cu ajutorul lui Las Cases şi adresat unui jurist, sir Samuel Romilly. Napoleon invoca garanţiile prevăzute de *Habeas Corpus Act* din 1679. Napoleon cunoştea, într-adevăr, toate posibilităţile care îngăduiau „oricărei fiinţe omeneşti care locuia în Marea Britanie şi era întemniţată fără judecată să ceară, direct sau printr-o terţă persoană, cancelarului sau oricărui mare judecător din Anglia un *Writ of Habeas Corpus ad judecândum*, un fel de mandat care determina deschiderea imediată a procedurii şi, eventual, eliberarea deţinutului dacă vinovăţia lui nu era suficient dovedită44. Napoleon se gândise poate la acest *bill* încă de pe insula Aix. Nu declarase împăratul în scrisoarea către prinţul-regent că „se pune sub protecţia legilor poporului britanic44?

Sir Samuel, primind cererea lui Napoleon, se pune imediat pe treabă. Din nefericire, dacă se poate spune aşa, împăratul nu era nici criminal, nici delincvent care să fie judecat de un tribunal. Cu toate că era deţinut pe puntea unui vas de război britanic, era greu să revendice un judecător care să-i hotărască soarta; dar „deportatul44 putea în schimb, după cele spuse de jurist, să ceară să i se elibereze o hotărâre *sub poena ad testificanduui*, adică o citaţie ca martor într-un proces oarecare în curs.

Zis şi făcut.

Procesul ales fu cel dintre amiralul sir Alexander Forrester Cochrane şi Anthony Mackenrot, care-i imputa amiralului faptul că în 1806 nu atacase în largul insulei Tortola, din Antilele Mici, escadra franceză comandată de Willaumez. Liberal, încântat de ideea lui sir Samuel Romilly, Mackenrot ceru să fie citat „Napoleon Bonaparte44 în calitate de martor în procesul lui, care trebuia să înceapă abia la 10 noiembrie 1815. Până la începerea dezbaterilor, Napoleon trebuia deci să rămână în Anglia, la dispoziţia justiţiei, liberalii sperând ca în acest timp să împiedice deportarea „generalului44.

Pentru aceasta însă era nevoie în primul rând, după lege, ca *sub poena* să fie predată personal lui Napoleon sau, în lipsa lui, „pazniculuі44 său, lordul Keith, care era obligat să predea citaţia prizonierului. Din acel moment începu o urmărire de necrezut. Lordul Keith, înştiinţat de lordul Liverpool, fugea de Mackenrot; reuşise astfel să scape din locuinţă fugind pe uşa „bucătăriei sale şi se duse să se refugieze pe puntea vasului amiral „Tonnant”. Dar, în timp ce Mackenrot se urca pe vas pe la babord, lordul Keith fugea coborând pe scara de la tribord, izbutind să se ascundă fără a fi recunoscut pe puntea lui „Prometheus”. Mai rămânea „martorul”. De ce să nu-i transmită lui direct citaţia? Mackenrot încercă atunci să ajungă pe „Bellerophon”, care, la ordinul amiralului, se îndepărtă de radă. El e pe punctul de a reuşi, ghiceşte silueta lui Napoleon la pupa corabiei, izbuteşte chiar – dacă e să-l credem – să transmită împăratului un mesaj, flutură citaţia la câteva sute de metri de Maitland, însă valurile devin atât de puternice, încât nefericitul de el, ţinând încă *sub poena* în mână, trebuie să facă cale întoarsă şi să revină în port. El va încerca, dar zadarnic, să urmărească nava „Bellerophon” a doua zi, 5 august, închinând un cuter; dar, din cauza vântului care începuse să bată, vasele au izbutit să se îndepărteze de ţărm şi să plece…

Lui Napoleon nu-i mai rămâne decât să se supună. În tabăra franceză domneşte consternarea. „Deznădejdea noastră este extrem de mare”, va scrie Gourgaud în *Jurnalul* său. Doamna Bertrand „aleargă ca o nebună la împărat…” şi cu greu poate fi împiedicată să nu se arunce în mare… Nu mai există nicio speranţă şi în ziua de sâmbătă 5 august „Bellerophon” se întâlneşte cu „Northumberland”, însărcinat cu transportarea prizonierului la Sfânta Elena. Timpul este foarte prost. Bate vântul. Marea e agitată. Iar Napoleon, în timp ce se porneşte furtuna, se adresează omenirii, rostind în faţa istoriei aceste cuvinte nemuritoare:

„Protestez aici în mod solemn, în faţa cerului şi a oamenilor, împotriva violenţei la care sunt supus,

împotriva violării drepturilor mele celor mai sfinte, dispunându-se prin forţă de persoana şi libertatea mea. Am venit de bunăvoie pe puntea navei «Bellerophon», nu sunt în niciun caz prizonier; sunt oaspetele Angliei. Am venit pe puntea ei la invitaţia căpitanului, care afirma că avea ordine din partea guvernului să mă primească şi să mă ducă în Anglia împreună cu suita mea dacă aceasta îmi era voia. Am fost de bună-credinţă când m-am pus sub protecţia legilor Angliei. Din clipa în care m-am urcat pe «Bellerophon», mă aflam în situaţia de a fi cerut drept de azil poporului britanic.

Dacă guvernul, dându-i ordine căpitanului navei «Bellerophon» să mă primească pe mine şi suita mea, n-a vrut decât să-mi întindă o cursă, el şi-a călcat în picioare onoarea şi şi-a pângărit steagul. Dacă această acţiune va fi dusă până la capăt, în zadar vor mai voi englezii să vorbească Europei despre onoarea lor, despre legile şi libertatea lor. Oamenii nu vor mai avea încredere în britanici după primirea ce mi s-a făcut pe «Bellerophon».

Fac apel la Istorie; ea va arăta că un inamic care s-a războit douăzeci de ani cu poporul englez a venit de bunăvoie, în nenorocirea lui, să se pună sub protecţia legilor lui. Ce altă dovadă mai strălucită care să ilustreze stima şi încrederea ce i-o purta ar fi putut el să dea! Dar cum a răspuns Anglia unei asemenea mărinimii? S-a prefăcut că-i oferă ospitalitatea acestui inamic şi când el, de bună-credinţă, s-a predat, a fost nimicit!”

Napoleon

„Pe bordul navei «Bellerophon», în largul mării”.

În largul murii! Ce indicaţie nemărginită! – va exclama Chateaubriand.

*

* * *

Cine îl va însoţi pe proscris?

Savary şi Lallemand fuseseră excluşi de guvernul britanic, căci şi unul şi celălalt figurau pe o listă de proscrişi întocmită de Ludovic al XVIII-lea. Primul, ducele de Rovigo, din cauza rolului jucat în răpirea ducelui

d’Enghien, iar al doilea deoarece în 1815, în timpul zborului „din clopotniţă în clopotniţă54, se alăturase, împreună cu divizia lui, fugarului de pe insula Elba.

Era greu de ales. În cele din urmă au fost desemnaţi mareşalul curţii, Bertrand – în pofida protestelor doamnei Bertrand –, precum şi generalii Montholon şi Gourgaud. împăratul îl alesese mai întâi pe Planat de la Faye, dar Gourgaud s-a prevalat de gradul său şi colonelul Planat, a trebuit să fie şters de pe listă. Doamna Bertrand şi doamna Montholon vor pleca şi ele împreună cu copiii lor. Napoleon reuşeşte să-l mai obţină, peste numărul acceptat, pe Las Cases în calitate de *secretar de cabinet*. Urmează să-l însoţească acolo şi fiul acestuia, Emmanuel. În afară de aceştia, mai sunt unsprezece servitori, în fruntea cărora se află devotatul Marchand, prim-camerist.

Napoleon mai avea „dreptul” să-şi aleagă un medic. Pierre Maingault, care l-a urmat pe împărat de la Malmaison, refuză să plece la Sfânta Elena. Atunci când se oferise voluntar să-l însoţească pe Napoleon, fusese vorba de Statele Unite... şi acum i se cerea să meargă la Sfânta Elena, fapt cu care el nu mai era de acord! În ciuda insistenţelor – folosindu-se toate argumentele posibile –, Maingault refuză. De aceea, împăratul îl întrebă pe irlandezul O’Meara, chirurgul de pe „Bellerophon”, dacă ar fi de acord să-l însoţească. După ce s-a consultat cu superiorii, acesta acceptă. Lordul Keith este încântat să vadă un ofiţer britanic în anturajul proscrisului şi nădăjduieşte că O’Meara nu va invoca secretul profesional pentru a refuza diferitele servicii ce-i vor fi cerute de şefii săi.

În dimineaţa zilei de duminică 6 august, un vas mare cu şaptezeci şi patru de tunuri. „Northumberland”, aruncă ancora în apropierea navei „Bellerophon”. Alte vase – două pentru transportul trupelor, o fregată, cinci bricuri şi două gabare – vor efectua şi ele călătoria fără de sfârşit. Lordul Keith se urcă pe puntea navei „Bellerophon”. El vine să-l prezinte prizonierului pe amiralul Cockburn, temnicerul său. Napoleon îi aşteaptă pe punte.

— How do you do generale Buonaparte? – îl întreabă amiralul.

Împăratul are o tresărire: orice-ar fi, englezul nu va reuşi niciodată să şteargă din viaţa lui cei cincisprezece ani de glorie! Cockburn a venit să-i citească „generalului" indicaţiile guvernului său. Deportatul, deja scos din sărite, ascultă, cuprins de furie, hotărârile luate cu privire la persoana lui şi care erau lot aţi tea palme: se va proceda de îndată la inventarierea bagajelor şi la confiscarea armelor sale. La Sfânta Elena, prizonierul nu se va putea plimba decât într-un spaţiu limitat şi îngrădit; dacă va dori să iasă din acest spaţiu, va trebui să fie însoţit de un ofiţer britanic. Corespondenţa „generalului" şi a persoanelor din suita sa va fi supusă controlului cenzurii. Erau menţionate chiar şi hotărârile ce vor fi luate în caz de deces, iar miniştrii maiestăţii-sale britanice se obligau să respecte dispoziţiile testamentare ale celui învins…

Napoleon sare indignat:

— Nu m-aşteptam la aşa ceva! Nu cred că se poate aduce o obiecţie justificată împotriva rămânerii mele în Anglia până la sfârşitul vieţii.

Şi, exasperat, repetă încă o dată argumentul care-i vine necontenit în minte:

— Mi-aţi trimis ambasadori ca unui potentat! M-aţi recunoscut ca prim-consul!

Nepăsător, Cockburn se mulţumeşte să-i răspundă printr-o altă întrebare, considerând că şi aşa dă dovadă de foarte mult respect:

— Generale, mâine dimineaţă la ce oră să vin să vă iau pe puntea navei „Northumberland"?

Furia împăratului se potoleşte. Neputincios, învins, resemnat, el murmură:

— La ora zece.

A doua zi, luni 7 august – în timp ce nori grei acoperă cerul –, este efectuat tristul inventar al nenumăratelor lăzi şi bagaje încărcate pe insula Aix. Napoleon reuşeşte să-şi ascundă cea mai mare parte a averii sale încredinţând-o însoţitorilor săi. Englezii confiscă numai cinci mii cinci sute

de napoleoni şi îi înapoiază împăratului o mie cinci sute pentru plata servitorilor săi.

*

* * *

După terminarea acestor operaţii, lordul Keith se înclină în faţa „generalului”:

— Anglia vă cere spada.

Napoleon duce mâna la garda armei lui şi aruncă *o* privire atât de înfricoşătoare, încât englezii nu îndrăznesc să insiste şi se retrag ruşinaţi…

Amiralul Cockburn şi lordul Keith ajung abia la ora unsprezece pe puntea navei „Bellerophon” ca să-l ia pe prizonier. Sunt în întârziere şi Napoleon îşi oferă plăcerea de a-i face să-l aştepte. Cockburn devine nerăbdător. Lordul Keith îl linişteşte.

— Oameni mult mai importanţi decât mine sau decât dumneavoastră l-au aşteptat chiar mai mult. Să nu-l zorim!

În cele din urmă, Napoleon apare, abătut. „Era îmbrăcat neglijent – povesteşte aspirantul Home de pe „Bellerophon”.

— Nu era bărbierit. Faţa îi era lividă, privirea rătăcită, mersul nesigur. Cu pleoapele plecate, trăsăturile lui trădau o întristare fără margini… Pentru un muritor de rând, spectacolul era sfâşietor. Puntea avea pur şi simplu aspectul unui loc de execuţie. Lipseau numai călăul, securea şi butucul”. Condamnatul se apropie de Maitland şnşi scoate pălăria:

— Posteritatea nu vă va putea învinui pentru ceea ce se petrece aici. Aţi fost înşelat ca şi mine.

Cu capul descoperit, el înaintează spre echipajul aliniat, apoi, tot atât de abătut, se îndreaptă spre micul grup de ofiţeri francezi, în fruntea cărora se află Savary şi Lallemand. Cu toţii plâng.

— După cum puteţi observa, milord – şopteşte Las Cases lordului Keith –, aici plâng cei ce rămân.

În clipa când să părăsească puntea, Napoleon se întoarse pentru ultima dată spre ofiţerii de pe „Bellerophon”, care se află pe puntea de la pupă, plin de

tristeţe face cu mâna un semn de despărţire, se apucă de frânghiile scării, coboară şi se aşază în şalupa navei „Northumberland”, între lordul Keith şi amiralul Cockburn.

Bertrand se urcă primul pe „Northumberland” şi încearcă încă o dată să lupte, anunţând cu o voce puternică:

— Împăratul!

Dar, de astă dată, nu se dă niciun onor deportatului – numai pentru lordul Keith bat tobele şi garda prezintă armele. Cu amărăciune, Napoleon se descoperă şi îi declară lui Cockburn:

— Domnule, sunt la ordinele dumneavoastră.

Consemnele sunt formale: prizonierul trebuie tratat de acum înainte ca „un general în disponibilitate14. Se vede că în anul acela ura i-a făcut pe englezi să-şi piardă simţul umorului. În salon, amiralul îi prezintă prizonierului pe ofiţerii săi, printre care pe comandantul navei – căpitanul Ross – şi pe colonelul Bingham, al cărui regiment – 53 de infanterie – a fost îmbarcat ca să asigure pe Sfânta Elena paza celui învins. Salonul, destul de spaţios, i se pare împăratului foarte potrivit ca să-i servească drept cabinet de lucru pe timpul lungii călătorii. Dar Cockburn refuză: „careul44 aparţine tuturor ofiţerilor. „Generalul Bonaparte44 trebuie să se mulţumească cu camera sa de doisprezece metri pătraţi. Amiralul va pretinde mai târziu că prizonierul acceptă „cu supunere şi bună dispoziţie44. În realitate, Napoleon se prefăcea din orgoliu; era distrus.

În cămăruţa rezervată stăpânului său, Marchand instalează imediat faimosul pat cu perdele verzi. Acolo, între două plimbări pe punte, timp de peste două luni, va trăi, va citi şi va începe să-i dicteze lui Las Cases *Memoriile*.

Mesele vor fi, totuşi, prezidate de împărat şi Cockburn n-a îndrăznit să se opună acestui lucru; dar va fi foarte contrariat atunci când îl va vedea pe Napoleon, obosit de încetineala servitului, părăsind sufrageria imediat după ce şi-a băut cafeaua şi lăsându-i singuri pe ceilalţi comeseni, cărora, după obiceiul englezesc, le

plăcea să tăifăsuiască în jurul mesei, trecându-şi în acest timp, din mână-n mină, tradiţionala sticlă de porto.

În prima seară, amiralul este indignat.

— Presupun – declară el – că generalul nu l-a citit pe lordul Chesterfield.

Acesta era autorul unui tratat de politeţe, foarte la modă în Anglia.

— Nu uitaţi, domnule amiral – ripostează Bertrand – că aveţi de-a face cu cel ce a fost stăpânul lumii şi că regii se băteau pentru cinstea de a sta cu el la aceeaşi masă.

— Asta-i adevărat, mărturiseşte Cockburn.

Împăratul nu va reuşi să-l îmblânzească pe amiral, dar se va face iubit de mateloţii acestuia. Cockburn fu uimit atunci când prizonierul l-a invitat la masa sa pe bosco-ul echipajului.

*

* * *

După şaptesprezece zile de la plecare, în plin ocean. „Northumberland” a întâlnit o corabie napolitană. împăratul şi-a făcut mâinile pâlnie şi a strigat în italiană:

— De unde veniţi?

— Din Madera, răspunse căpitanul.

— Unde vă duceţi?

— La Neapole.

— Ei bine, să spuneţi la Roma că la 22 august l-aţi întâlnit în largul mării pe Napoleon, proscris şi deportat pe Sfânta Elena.

„MICA INSULA14

„... A SUFERIT SUB CALCIIUL LUI HUDSON LOWE...”

Heinrich Heine

La arhivele castelului din Jamestown se mai pot citi încă în *Record Book* următoarele cuvinte: „Duminică 15 a sosit nava maiestăţiisale «Northumberland», venind din Anglia, sub pavilionul contraamiralului sir George Cockburn şi avându-i la bord ca prizonieri de stat pe generalul Napoleon Buonaparte şi alte persoane...11

În această duminică de 15 octombrie 1815,

„prizonierul de stat44, nedezlipindu-şi ochiul de lunetă, priveşte de pe puntea navei „Northumberland44 acel copleşitor perete brun-roşcat care, de la o înălţime înfricoşătoare de trei până la opt sute de metri, coboară până în mare, marea care, cu milenii şi milenii în urmă, îl azvârlise din adâncurile ei.

Probabil că unii antici aşa îşi imaginau sosirea în infern după trecerea Styxului! Această stâncă uriaşă, descoperită în 1502, de ziua Elenei, mama lui Constantin, se găseşte la două mii nouă sute de kilometri de coasta braziliană şi la o mie nouă sute de kilometri de ţărmul african! Cel mai important recif vulcanic din lume se află acolo, sub ochii lui. Iar această fortăreaţă îi va fi închisoare şi apoi, într-o zi, mormânt! Au trebuit şaptezeci şi două de zile ca să se ajungă la această văgăună ciclopică, care în linie dreaptă are o lungime de şaisprezece kilometri şi jumătate şi o lăţime de unsprezece kilometri. Şaptezeci şi două de zile, în cursul cărora deportaţii au avut de suportat furtuni îngrozitoare, ploi torenţiale sau, timp de douăzeci de zile, o linişte desăvârşită, care te duce la desperare, când „Northumberland”, stând pe loc, părea că pluteşte pe o baltă. Şaptezeci şi două de zile pentru a ajunge în acest loc de pe glob, „cel mai izolat, cel mai inaccesibil, cel mai greu de atacat, cel mai sărac, cel mai lipsit de viaţă socială44, aşa cum îl va descrie, câteva luni mai târziu, pastişând-o pe Madame de Sévigné, marchizul de Montehenu, trimis de Ludovic al XVIII-lea ca să-l supravegheze pe cel ce zguduise Europa şi să-i controleze paznicii.

Şi azi, după mai multe zile de călătorie pe mare, când ajungi la această monstruozitate a naturii, te cuprinde groaza la gândul că aici s-a încheiat prăbuşirea unui imperiu. Trebuie să descoperi insula în zori – aşa cum a făcut-o, de altfel, şi împăratul –, înecată într-o ploaie măruntă şi pătrunzătoare, atunci când profilul ei înalt iese încetul cu încetul din mare şi se confundă cu cerul neguros, pe care aleargă nori grei de plumb. Vârful *Diana*, fratele lui geamăn *Acteon*, *Barn* şi *Flagstafi* 1 se pierd în

norii cenuşii. Nori negri, mohorâţi rămân parcă agăţaţi de crestele lor sfâşiate. Apa curge şiroaie[34].

Am privit, la rândul meu, copleşit, această panoramă, care depăşeşte în tristeţe tot ce mi-am putut imagina. Când cerul se mai înseninează şi poţi să pleci în larg – aşa cum am procedat eu, cu elicopterul – şi să descoperi insula dinspre răsărit, cum făceau înainte navigatorii, Sfânta Elena devine „fortăreaţa piramidală" descrisă de *Instructions nautiques* şi capătă, în funcţie de cât e ora, o înfăţişare ameninţătoare şi chiar înfricoşătoare. Soarele şi umbrele de un albastru ca cerneala îi subliniază necruţător contururile dantelate şi stâncile prăvălite. Muntele pare impregnat de ploaie… Spre sud se zăreşte linia tăioasă a craterului bătrânului şi colosalului vulcan, din care jumătate s-a prăbuşit în ocean. C'câteva înălţimi risipite într-un haos ciclopic – cum sunt vârfurile *Lot*, *Lot's Wife*, şi *Urechile măgarului*, *The Asse's Ears* – se ridică deasupra văilor sau ies de-a dreptul din mare. Recifele din imediata apropiere – *Wliite Bird*, *Robert Rock* şi *Speery* – stau acolo drept mărturie a originii acestora. Câteodată, în ianuarie şi în februarie – în cea mai mare parte a verii australe – se dezlănţuie furtuna, vânturi suflă în rafale şi valurile oceanului se sparg cu un zgomot asurzitor. Impresia pe care o face în zilele noastre este însă şi mai dezolantă. Sfânta Elena nu mai este azi „Hanul oceanului", importantă escală între Europa şi Asia. Altă dată se opreau acolo în fiecare an o mie două sute de corăbii ca să se aprovizioneze şi nu rareori se întâmpla să fie câteva zeci de vase ancorate în acelaşi timp în radă. Acum, în epoca noastră, când a fost desfiinţat serviciul regulat, nu mai vin decât două sau trei vase pe *lună*, care aduc proviziile necesare unei populaţii subalimentate. Indigenii mănâncă carne numai din când în când şi, din lipsă de combustibil – Sfânta Elena a fost barbar despădurită –, îşi fierb alimentele sau îşi încălzesc ceaiul cu balegă uscată de

34 M-am putut duce la Sfînta Elena pe bordul portelicopterului ,,Jeanne d'Arc". Ajungînd în apropierea insulei, un timonier corsican exclamă: „Dumnezeule, mi l-au omorît cu umezeala asta !"

vacă… Locuitorii se trag din foştii sclavi – malgaşi, malaezi, hinduşi şi chinezi –, iar din încrucişarea lor a ieşit o rasă cu trăsături turtite, cu ochii oblici şi cu pielea bătând în roşu.

Sfânta Elena a căzut în paragină mai întâi prin deschiderea canalului de Suez şi apoi din pricina încăpătoarelor frigorifere ale navelor, care le dau o mare autonomie. Un vas de marfă care merge de la Capetown la Londra ar pierde cinci zile dacă şi-ar permite ciudata fantezie să-şi arunce ancora la Jamestown. Niciun avion nu-şi mai schimbă drumul pentru a zbura deasupra acestui pietroi fără aeroport, situat în afara tuturor drumurilor maritime sau aeriene.

Împăratul priveşte întruna.

Între doi uriaşi pereţi de lavă roşietică, acoperiţi în vârf cu o iarbă săracă şi gălbuie, zăreşte într-o vale îngustă un fel de sat. O clopotniţă, acoperişuri gudronate, câţiva palmieri şi, în sfârşit, o construcţie sinistră numită castel: este Jamestown, capitala stâncii. Şi peste tot – vede cu luneta –, peste tot, perforând roca, crenelând crestele, atârnând deasupra prăpăstiilor, ascunse în orice cută, la nivelul mării, guri de tun.

La câţiva paşi stăteau „indivizii11 menţionaţi în *Record Book*, însoţitorii împăratului, năuciţi, îngroziţi, cu gâtlejul sugrumat de spaimă, urmărind chipul stăpânului lor. Dar el e de nepătruns, dispreţuitor, nu suflă o vorbă şi coboară spre cabina lui. Nu-şi va împărtăşi impresiile nici lui Las Cases, care vine, ca în fiecare dimineaţă, să lucreze cu el. Poate se simte stingherit pentru faptul că orgoliul şi dorinţa lui de a duce la bun sfârşit propria-i legendă i-au împins pe cei devotaţi lui spre o asemenea reşedinţă.

La prânz, după ce a stat în pană încă din ajun, vasul se apropie şi mai mult de insulă. Napoleon se află împreună cu Gourgaud. El aruncă prin gemuleţ o privire spre stânca uriaşă care-i ocupă acum tot orizontul.

— Nu e un loc prea frumos de locuit! – exclamă el.

— Aş fi făcut mai bine dacă rămâneam în Egipt, aş fi fost acum împăratul întregului Orient.

Nu exista niciun port, nicio plajă, doar un debarcader nenorocit, care mai poate fi văzut şi azi; câteva trepte alunecoase, tăiate direct în stâncă, duc la un chei mărginit de smochini. Napoleon va trebui să meargă pe acest chei până la o poartă tăiată în zidul cetăţii, un fel de intrare secretă, care azi nu mai e folosită şi care permitea, ca şi intrarea principală, să se intre în burg străbătând un spaţiu înconjurat cu creneluri. Această „capitală11 nu are decât două sau trei „străzi11, străjuite de case în *stil colonial*, dintre care unele au păstrat până în zilele noastre un anumit farmec desuet.

În duminica aceea, împăratul va mai rămâne în închisoarea lui de scânduri. La fel se va întâmpla şi a doua zi, luni, când amiralul Cockburn şi guvernatorul insulei

— Colonelul Wilks – vor cutreiera stânca în lung şi-n lat în căutarea unei locuinţe „pentru general şi familia lui44. Amiralul se întoarce, în sfârşit, pe punte, anunţând, aproape vesel, că a găsit pe înălţimi „o locuinţă foarte frumoasă41 şi că, în aşteptarea amenajării ei, toată lumea va locui la domnul William Porteous, care avea o casă cu camere mobilate, situată chiar în Jamestown, în vecinătatea grădinii publice h

*

* * *

Pe insulă, din clipa sosirii navei „Northumberland44 domneşte o vie agitaţie. Nu se cunoaşte părerea celor o mie două sute optsprezece sclavi negri şi a celor patru sute de hinduşi, malaezi şi chinezi – desemnaţi adesea prin numere, căci numele lor sunt prea greu de pronunţat –, dar o mare parte din cei trei mii de albi care locuiau pe insulă sunt atât de tulburaţi, atât cât pot să fie nişte englezi, încât acum se înghesuie pe chei şi pe unica stradă din Jamestown.

De la 10 octombrie, data când „Icarus44 a aruncat ancora în faţa insulei, tensiunea a crescut cu atât mai mult, cu cât bricul a adus şi ştirea victoriei de la Waterloo, precum şi vestea extraordinarei şi apropiatei sosiri a lui Napoleon! Toţi privesc escadra, care, acum aproape

completă, înconjură nava „Northumberland44. Prezenţa în port a celui ce fusese stăpânul Europei este în centrul tuturor discuţiilor. Cea mai exaltată e probabil o încântătoare fetiţă de paisprezece ani, care pare, de altfel, de optspi ezece. Blondă, zburdalnică, fermecătoare, are nişte ochi albaştri de pisică… nişte ochi care în seara de 17 octombrie par oarecum neliniştiţi. Multă vreme ea şi-l imaginase pe Napoleon ca pe „un căpcăun mare, un uriaş cu un ochi roşu, scânteietor în frunte şi cu nişte dinţi mari care ies în afară44. Monstrul se distra sfâşiind fetiţele zburdalnice cu fălcile lui, mai ales pe acelea care nu-şi învăţau lecţiile. „Când m-am făcut mare – va spune ea –, mi-am schimbat, fără îndoială, părerile, dar sentimentul de groază, ce-i drept, mai atenuat, nu mi-a dispărut. În mintea mea, numele de Bonaparte se asocia cu

1 Casa Porteous a fost distrusă în 1917 de un incendiu. Pe locul respectiv se află azi un cinematograf: „The Paramount”, toate nelegiuirile şi ororile… cu atât de multe crime îngrozitoare, încât, deşi până la urmă ajunsesem să-l privesc ca pe o fiinţă umană, Continuam să-l consider drept cel mai rău dintre oameni”.

Numele ei este Betsy şi e fiica lui William Balcombe, superintendentul vânzărilor publice ale Companiei Indiilor Orientale, însărcinat cu aprovizionarea navelor care aruncă ancora la Sfânta Elena. Toată familia Balcombe vrea să asiste la debarcarea prizonierului şi-şi părăseşte locuinţa de la Briars ca să se ducă pe chei, la piciorul meterezelor. „Era aproape noapte – va povesti Betsy – când, ajungând cu toţii în port. am văzut o şalupă de pe «Northumberland» acostând la mal. Din ea coborî un bărbat care ni se spuse că e Napoleon. Întunericul ne împiedica să-i vedem bine trăsăturile. El trecu, împreună cu amiralul Cockburn şi generalul Bertrand, între soldaţii aliniaţi în front. Din cauza mantalei, n-am putut să zăresc decât în treacăt strălucirea unei stele de diamante. Mulţimea deveni atât de stânjenitoare, încât trebui să fie îndepărtată din calea împăratului, apoi să fie împiedicată să se strecoare în urma lui pe sub poarta secretă a

oraşului. Napoleon a fost foarte nemulţumit de aceste dovezi de curiozitate, cu atât mai mult cu cât primirea populaţiei fusese rece, chiar dacă era plină de respect. L-am auzit spunând mai târziu că fusese revoltat, văzându-se urmărit şi privit – «ca o fiară sălbatică». Reîntorcându-ne la Briars, n-am vorbit decât despre el, care ne obseda şi în visele noastre14.

În vremea aceasta, împăratul şi însoţitorii lui au fost conduşi la două sute de metri de metereze, la casa Porteous, unde, după ce au urcat cele opt trepte ale unui peron, s-au pomenit îngrămădiţi în nişte odăiţe. Se poate ghici descurajarea lor la vederea cadrului, care respiră o jalnică mediocritate. Amiralul s-a dus să se instaleze la castel, dar nu a socotit necesar să-l invite acolo şi pe împărat. Napoleon aude toată noaptea mulţimea umblând pe sub ferestrele sale, se ridică, încercă să citească şi când, în cele din urmă, reuşeşte să adoarmă, noaptea este pe sfârşite.

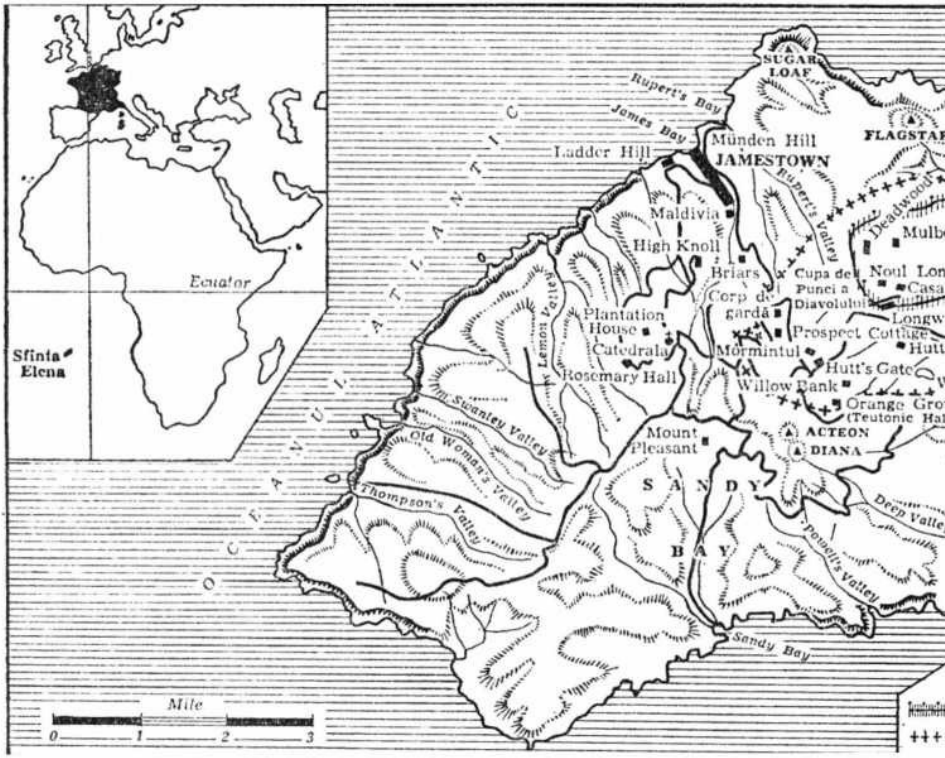

În acea zi de miercuri 18 octombrie, amiralul vine să-l caute la şase dimineaţa pentru a-l duce să viziteze Longwood, „casa de ţară care va fi mai târziu locuinţa generalului”. Napoleon nu e gata şi Cockburn îşi pierde răbdarea…

— Domnul amiral este bădăran, declară împăratul când află că englezul l-a trimis pe ofiţerul său de ordonanţă să vadă ce se mai întâmplă.

În faţa casei au fost aduşi nişte cai. Napoleon sare pe un cal şi, fără să-şi aştepte însoţitorii – amiralul, mareşalul palatului şi mamelucul Ali –, porneşte în galop întins pe strada centrală. Dar curând trebuie să se oprească şi să-l aştepte pe Cockburn, căci ajunge la o încrucişare de drumuri. Amiralul arată strada din stânga – azi *Napoleon Street* – şi curând stradela devine un drumeag abrupt – *Side Path* – şi urcă pe coasta muntelui de bazalt, despărţit printr-un mic zid de falia în care e ascuns Jamestown. În

sfârşit, înainte de a ajunge pe platou, se iveşte deodată o cotitură unde „trebuie să-ţi pui haina”, cum spun cei de pe insulă, căci temperatura scade brusc; este aproape frig. Aici natura este alta. Vegetaţia nu mai e tropicală. Pe marginea drumului cresc pini de Chile, conifere araucana şi cătine culcate de vânt. împăratul se poate considera întors în vremea copilăriei. Aici e vorba însă de o Corsică frământată de erupţii vulcanice, cutremure de pământ şi trăsnete. Drumul, care se strâmtează – un adevărat istm –, se întinde pe o creastă îngustă. La dreapta, o vale înverzită unde se văd câteva locuinţe. La stânga, o pâinie uriaşă – *Devil’s Punch Bowl*, *Cupa de punci a diavolului*, *o* denumire foarte sugestivă! Stânci negre prăvălite în forme monstruoase dau naştere la o mulţime de râpe acoperite de pini, care se întind până-n fundul prăpastiei, până la mare. În spatele lor se înalţă până la cer lanţul de munţi din care se desprind vârfurile conice Diana şi Acteon. Amiralul anunţă:

— Longwood!

Pădurea cea lungă! Dar pădurea nu mai e decât o pădurice fără umbră, iar din arborii producători de gumă n-a mai rămas azi nici urmă. Napoleon a străbătut astfel mai mult de opt kilometri de când a plecat din Jamestown. Călăreţii părăsesc drumul şi trec printre două pavilioane, care stau de o parte şi de alta a intrării unei alei de duzi. În sfârşit, puţină umbră! La capătul aleii, la şase sute de metri, se află casa de locuit: o fostă fermă, joasă, cu zidurile ocru-roze, cu obloane verzi şi acoperită cu carton gudronat, care a fost înlocuit apoi cu ardezie.

Dacă în zilele noastre ajungi la Longwood – şi mai ales dacă soarele binevoieşte să onoreze pelerinajul –, prima impresie este favorabilă, ai o surpriză plăcută: casa este înconjurată de unduioase flori albe şi albastre, de imortele, de straturi întregi de muşcate şi begonii, grădina este plantată cu arbori, în cea mai mare parte coniferi, azi atât de deşi, încât ascund muntele Barn, o uriaşă masă de granit, şi vârful ascuţit şi stâncos al muntelui Flagstaff. Nu se mai zăreşte nici marea, care înainte acoperea tot

orizontul, putând fi văzută până la o distanţă de cincizeci de mile.

Pe timpul împăratului, jalea domnea aici în chip de stăpână de necontestat, dar la început descoperirea „închisorii nu-i produce o impresie prea rea. Napoleon nu-şi dă seama că acest platou arid e adesea bătut de vânturi. Tot aşa, nu bănuieşte că între Jamestown şi Longwood există deseori diferenţe de temperatură de paisprezece grade, pe când climatul din vestul şi din sudul insulei e comparabil eu cel din insulele Canare! În această dimineaţă este un soare strălucitor, iar cei ce locuiesc la Longwood – locotenentul guvernator Skelton şi soţia sa, care stăteau acolo în sezonul frumos – îi primesc pe oaspeţi cu o neţărmurită amabilitate. Napoleon vizitează locuinţa – cinci odăiţe şi numeroase dependinţe, în care vor trăi într-o zi, îngrămădiţi, ofiţerii şi servitorii lui. îl ascultă pe amiral, care îi vorbeşte despre lucrările şi adăugirile proiectate.

Totuşi, împăratul este mirat: de ce nu i se dă drept locuinţă *Plantaţion-House*, un castel cu douăzeci de camere – de altfel, *Castle* va număra chiar treizeci de camere după instalarea lui Hudson Lowe. Reşedinţa aceasta are săli de primire frumoase şi luxos mobilate, care mai pot fi văzute şi azi, şi este înconjurată de un parc mare şi frumos de nouăzeci de hectare. Acolo locuieşte însă guvernatorul, iar amiralului i se pare nepotrivit – ca şi lui Hudson Lowe mai târziu – ca prizonierul să aibă o locuinţă mai bună decât temnicerul lui. De altfel – dar Napoleon încă nu ştie acest lucru –, toată regiunea din sud-estul insulei, în jurul lui Montagne Bleue, este când de o frumuseţe sălbatică, când înverzită şi cu pante dulci, încât îţi aminteşte de contraforturile Jurei. Dar Longwood, un platou arid, înconjurat de viroage, situat nu departe de campament, putea fi supravegheat cu uşurinţă – şi numai aceasta îi interesa pe englezi. Îţi poţi da seama mai bine de aceste mijloace naturale de pază când ai prilejul – aşa cum am avut eu – să zbori deasupra Longwoodului cu elicopterul. Domeniul formează aproape o peninsulă. Nicio

evadare n-ar fi fost posibilă din casa „generalului”. Şi numai acest lucru era important! Plasarea în altă parte a lui Napoleon n-a fost şi nu va fi considerată cu seriozitate de către englezi.

Coborând spre Jamestown, Napoleon observă în stânga lui, la jumătatea pantei, nu departe de o cascadă, o casă încântătoare, eu acoperişul roşu, pitită printre chiparoşi, palmieri, bananieri, rodii şi dafini. Grădina pare plină de flori. Întrebându-l pe Cockburn a cui e casă, acesta îl informează pe prizonier că ceea ce vede este *Briars* – Trandafirii sălbatici –, locuinţa lui William Balcombe şi a familiei sale. împăratul îşi exprimă dorinţa să viziteze proprietatea, şi călăreţii o iau pe aleea de smochini şi eucalipţi care duce spre locuinţă. Mica Betsy, cu inima zvâcnind, îl vede apropiindu-se. „Mai am încă prezentă în memorie cu o claritate extraordinară – va scrie ea mai târziu – sentimentul de groază, amestecată cu admiraţie, pe care îl aveam privindu-l pe cel de care am fost învăţată să mă tem atât de mult... Napoleon avea o ţinută impunătoare şi nobilă; văzându-l astfel, nu-ţi puteai da seama că e scund!”

După ce se fac prezentările, Napoleon admiră grădina înflorită. În faţa locuinţei, un scurt drum pietros în serpentine, mărginit de muşcate, duce la un mic pavilion aşezat pe o ridicătură de pământ. Acoperişul lui dublu îi dă aparenţa unui chioşc chinezesc. E sala de jocuri a copiilor. Pe timp de ploaie, familia ia acolo ceaiul. De ce să nu se instaleze în această căsuţă, în loc să se întoarcă în gălăgioasa *casă Porteous*, până se vor face pregătirile la Longwood? Obiecţiile ridicate de doamna Balcombe sunt pe dată. Înlăturate: locuinţa nu are decât o singură încăpere mai mare \ cu casa scării deasupra ei! Napoleon văzuse şi altele mai proaste în timpul campaniilor! Amiralul acceptă. În timp ce Bertrand se întoarce la Jamestown. Napoleon, care rămâne pe loc, o întrebă pe micuţa şi frumoasa Betsy, care vorbeşte curgător franceza:

— Care este capitala Rusiei?

— Azi Petersburg, altă dată Moscova.

La auzul acestui ultim nume, Napoleon se ridică deodată şi o fixează pe fetiţă „cu ochii lui pătrunzători*:

— Cine i-a dat foc?

„Am rămas mută, căci schimbarea bruscă a expresiei şi a glasului său mi-au băgat din nou groaza în suflet!”

— Nu ştiu domnule, bâigui ea.

— Ba da, ba da, o ştii foarte bine. eu sunt cel care i-a dat foc.

— Eu cred, domnule, că ruşii sunt cei care au dat foc oraşului ca să-i izgonească pe francezi.

Marchand şi Ali au venit şi ei să se instaleze la Briars. Napoleon nu vrea să-l aibă cu el decât pe Las Cases şi doreşte să reia chiar de a doua zi dictarea *Memoriilor* sale. Las Cases, după ce este anunţat, se grăbeşte să părăsească oraşul pentru a veni acolo. „În timp ce urcam pantele abrupte ale colnicului – va povesti el –, l-am zărit de departe şi m-am oprit să-l privesc. Era chiar el, puţin încovoiat, cu mâinile la spate, cu uniforma lui atât de lejeră şi de simplă, cu mica lui pălărie atât de cunoscută! Stătea în picioare în pragul uşii, fluierând o melodie de vodevil.

Seara, Napoleon îi adună uneori la el pe toţi însoţitorii săi. Doamnele Bertrand şi Montholon îşi pun rochiile de la Tuilerii, ofiţerii îmbracă uniformele de gală, iar lacheii poartă livrelele lor galonate.

Majordomul Cipriani anunţă:

— Cina maiestăţii-sale e servită.

Devenită recent teritoriu francez, odăii i-au fost ataşate două aripi.

— Să ne aşezăm la masă – spune Napoleon surâzând –, aici se află la un loc salonul, sufrageria, dormitorul, precum şi camera mea de lucru.

Apoi toţi iau loc în jurul mesei, pe care strălucesc porţelanurile şi argintăria. Fetele din casă privesc de la distanţă, cu gura căscată…

Ciudată etapă în istoria captivităţii a fost şi această şedere de şapte săptămâni la Briars. Fără îndoială că împăratul era instalat cât se poate de prost în căsuţa lui

fără obloane, în acel soi de chioşc cocoţat la înălţime, mobilat cu faimosul său pat de campanie, cu o chiuvetă de argint, un scrin, o masă şi câteva scaune împletite; era privat, bineînţeles, de băile lui fierbinţi, pe care le socotea atât de necesare sănătăţii lui; fără îndoială că, aşa cum spune Las Cases... însoţitorii şi servitorii săi se află la două mile distanţă şi nu pot să ajungă la el decât însoţiţi de un soldat; li se iau armele, sunt obligaţi să-şi petreacă noaptea la corpul de gardă dacă se întorc prea târziu sau dacă se produce cea mai mică neînţelegere cu privire la consemn, ceea ce se întâmplă aproape în fiecare zi"; tot aşa, nu încape nicio îndoială că un ofiţer – căpitanul Greatly – şi doi sergenţi din Regimentul 53, care şi-au instalat cortul în grădină, nu-l pierd din ochi, dar pentru prima oară după o lungă perioadă nu mai e obligat să-şi joace rolul de împărat – nici chiar cel de împărat prizonier, ca la bordul navei „Northumberland". Cu siguranţă că la Briars s-a simţit împăratul cel mai fericit. Într-o oarecare măsură, micuţa Betsv era cauza acestei fericiri. Nu e de loc imposibil ca frumoasa şi nesuferita fetişcană să-l fi tulburat oarecum pe împărat, fără ca, de altfel, el să-şi fi dat seama de aceasta. Oricum ar sta lucrurile, Betsy se comportă faţă de el – aşa cum o va mărturisi chiar ea – ca şi cum ar fi vorba de un camarad. Într-o zi, ca s-o sperie pe o prietenă, ea îi cere să se transforme într-un monstru. „La cererea mea, şi-a zbârlit părul, şi-a încruntat sprâncenele şi s-a îndreptat spre sărmana fetiţă cu strâmbături şi cu urlete. Vă puteţi închipui spaima ei. A început să ţipe în aşa hal, încât mama ei, temându-se să nu facă o criză de nervi, s-a grăbit s-o ia de acolo".

Vrând să fie şi mai crudă cu el, ea se încumetă să-i arate într-o zi împăratului o jucărie mecanică. „Aceasta îl reprezenta – aşa cum ne spune ea – pe Napoleon urcându-se pe o scară. Fiecare treaptă înfăţişa o ţară învinsă. împăratul ajungea, în cele din urmă, în vârful scării şi se aşeza călare pe globul pământesc. Dar în aceeaşi clipă, un mecanism îl făcea să se prăbuşească; cădea şi apoi se pomenea la Sfânta Elena". Altă dată ea pune mâna pe o

minunată sabie a împăratului. „Amintindu-mi că mă necăjise în dimineaţa aceea, mi-a venit o idee năstruşnică. Am scos repede sabia din teacă şi am îndreptat-o spre pieptul lui. El se dădu îndărăt, dar eu îl apăsam cu vârful, înghesuinau-l într-un colţ al camerei: «Acum vă rog să vă faceţi rugăciunea din urmă că vă ucid»”.

Betsy întrecea măsura. Ce s-ar fi spus pe insulă dacă cineva l-ar fi văzut pe „generalul Bonaparte” ţinut la respect, cu vârful sabiei, de o fetiţă de paisprezece ani? Napoleon putea să râdă, să se distreze cu Betsy, dar tot prizonier rămânea. La Briars şi-a dat el pentru prima oară seama că Sfânta Elena era o închisoare. Luându-şi în primire funcţia, temnicerul său, amiralul Cockburn, a stabilit consemne severe: locuitorilor le este interzis să vorbească cu generalul sau cu persoanele din suita sa fără încuviinţarea guvernatorului. Patrule vor străbate insula în toate direcţiile şi-i vor opri pe toţi cei ce nu cunosc parola. Toate vapoarele aflate în larg trebuie să se întoarcă la bază înainte de ora nouă seara. Două bricuri vor patrula ziua şi noaptea în jurul insulei; unul împotriva vântului şi altul în direcţia vântului. Persoanele care vor semnala în larg o navă suspectă vor primi un premiu de un piastru, iar celor care vor semnala o încălcare a regulamentului li se va putea atribui o recompensă care poate să atingă suma de douăzeci şi cinci de livre. Potrivit instrucţiunilor trimise amiralului de către miniştri, toate scrisorile prizonierilor trebuiau să fie predate *deschise* guvernatorului. Acesta din urmă avea latitudinea să facă pe marginea eventualelor reclamaţii formulate de *general* „toate observaţiile pe care le va crede de cuviinţă44. Dacă proscrisul ar fi încercat să evadeze, amiralul avea ordinul formal – ca şi Hudson Lowe mai târziu – să-l întemniţeze pe împărat.

— Le este o frică de moarte! – exclamă cel învins când ia cunoştinţă de regulament.

— La nedreptate şi violenţă, ei mai adaugă insulta şi chinurile prelungite! Dacă le-am adus atâtea prejudicii, de ce n-au terminat-o cu mine? Câteva gloanţe în inimă sau în cap ar fi fost de ajuns; ar fi dat cel puţin dovadă de

hotărâre în această crimă!… Exprimaţi-vă plângerile, domnilor, pentru ca Europa să le cunoască şi să se indigneze! În ceea ce mă priveşte, orice plângere ar fi sub demnitatea şi caracterul meu.

Şi adaugă patru cuvinte care-i poartă pecetea:

— Eu ordon sau tac!

Apoi dictează următoarea notă, pe care o va semna Bertrand:

„Împăratul doreşte să aibă, cu întoarcerea primului vas, ştiri despre soţia şi fiul său şi să ştie dacă acesta din urmă mai trăieşte. El se foloseşte de acest prilej pentru a reînnoi şi remite guvernului britanic protestele sale, pe care le-a mai exprimat, împotriva ciudatelor măsuri adoptate contra lui; guvernul l-a declarat prizonier de război. împăratul nu e câtuşi de puţin prizonier de război.

Şi pe această temă, continuându-şi plimbarea de la un perete la altul al cămăruţei sale, dictează două pagini lungi. Bertrand n-a predat însă scrisoarea amiralului Cockburn. îi este teamă să nu învenineze relaţiile, şi aşa destul de încordate, dintre prizonier şi temnicerul său… Timpul trece şi, într-o zi, Napoleon, aflând de iniţiativa mareşalului palatului, explodează: De ce nu s-a conformat? Bertrand încearcă să-i explice punctul lui de vedere.

— Eşti un nătărău, exclamă proscrisul.

— Maiestatea-voastră nu face bine că nu ia în seamă părerea mea… Ar fi bine ca maiestatea-voastră să creadă ce spun.

— La Tuilerii nu mi-ai fi spus lucrurile astea! Tot ce făceam atunci era bine.

Apoi adaugă:

— De altfel, vasul „Weymoutirvă va aduce în curând fiecăruia permisiunea de a pleca.

Ofiţerii protestează:

— Sire – declară Gourgaud –, venind la Sfânta Elena, intenţia noastră a fost să împărtăşim soarta maiestăţii-voastre. Nu vom pleca decât atunci când împăratul ne va alunga.

Bertrand trimite scrisoarea, şi Cockburn, prin

răspunsul său, dovedeşte că mareşalul palatului a avut dreptate:

„Mă obligaţi să vă declar oficial că n-am cunoştinţă că pe această insulă s-ar afla în prezent vreun împărat sau că cineva având acest rang ar fi venit cu mine pe «Northumberland», aşa cum îmi arătaţi dumneavoastră. Am depus şi voi continua să depun toate eforturile, în măsura în care acest lucru îmi va fi cu putinţă, pentru ca situaţia dumneavoastră şi a celorlalţi distinşi ofiţeri ce vă însoţesc aici să fie cât mai puţin neplăcută. Vă pot asigura că regret în mod sincer că strădaniile mele în acest scop n-au putut fi încă încununate de succes…”

Această chestiune a „titlului” imperial va otrăvi toată existenţa lui Napoleon la Sfânta Elena. Francezii continuă să-i spună unui suveran care a abdicat *sire* şi *maiestatea-voastră*; aşa se vor petrece lucrurile cu Carol al X-lea, Ludovic-Filip şi Napoleon al III-lea. În Anglia însă, situaţia este alta: am constatat-o în epoca noastră, când Eduard al VIII-lea, devenit duce de Windsor, a fost numit *monseniore* şi *alteţa-voastră regală*. În cazul nostru, dacă englezii îl recunoscuseră pe *prim consulul general Bonaparte*, ei n-au recunoscut niciodată existenţa unui *împărat Napoleon* nici atunci când fusese sfinţit de papă şi încoronat rege al Italiei, fără a mai vorbi de alte titluri care l-au făcut să domnească, mai mult sau mai puţin direct, asupra a trei sferturi din Europa. Pentru ei, trecând cu buretele peste douăzeci de ani de istorie, proscrisul nu era decât „generalul Buonaparte”. În cel mai fericit caz îi vor face concesia să-l suprime *pe* un clin numele lui…

Totul s-ar fi putut aranja dacă englezii ar fi acceptat propunerea prizonierului lor: să-şi ia un alt nume, acela de *colonelul Duroc* sau *contele de Lyon*, cu toate că acesta din urmă era purtat şi de ecleziastici. Or, schimbarea stării civile este privilegiul suveranilor, fapt pentru care guvernatorii au refuzat această soluţie. Pentru ei, *împăratul* Napoleon nu exista!

Cockburn făcea însă tot ce putea – în afară de atenuarea ordinelor sale – pentru ca viaţa prizonierului său

să devină mai suportabilă. El trimite la Briars cei trei cai ai săi pe care îi adusese din Anglia pe puntea navei „Northumberland”, dar împăratul refuză să-i încalece pentru că în plimbările sale este însoţit de un ofiţer englez.

El se mulţumeşte să se plimbe pe jos în jurul casei. Într-o zi, când se afla împreună, cu doamna Balcombe şi cu tânăra doamnă Stuart, în trecere prin Sfânta Elena, împăratul întâlni nişte sclavi care cărau nişte lăzi grele. Doamna Balcombe le ordonă „cu brutalitate4 să se îndepărteze.

— Respectaţi povara lor, doamnă, protestă atunci proscrisul.

„La aceste cuvinte – ne povesteşte Las Cases –, doamna Stuart îi şopti vecinei sale: «Doamne, Dumnezeule, dar are o expresie a feţei şi un caracter care nu seamănă de loc cu ceea ce mi s-a spus!»”.

Napoleon spera într-o ameliorare a situaţiei atunci când se va muta la Longwood. Dar Las Cases, care s-a dus să vadă cum stau lucrurile, declară:

— Sire, aici suntem într-o cuşcă. Acolo vom fi într-un ţarc.

Într-adevăr, locuinţa de la Briars îi va părea într-o zi împăratului raiul pe pământ. E drept însă că la Longwood îi va fi mai uşor să-şi ţească cu măiestria cunoscută legenda personajului său.

Duminică 10 decembrie, Cockburn vine să-şi ia prizonierul. Longwood este gata să-l primească. Înainte de a încăleca, împăratul îi dădu lui Betsy, „tovarăşa lui de joacă”, o bomboniera. „Am izbucnit în lacrimi – va spune ea – şi am ieşit repede din cameră. M-am dus să mă aşez la o fereastră, dar n-am avut curajul să rămân acolo în momentul plecării împăratului. Inima mi-era prea întristată. M-am aruncat pe pat şi multă, multă vreme am continuat să plâng44.

Plouă în timp ce micul convoi urcă spre platoul bătut de vânt. Dar soarele apare între doi nori şi-l primeşte pe împărat în pragul închisorii sale – această închisoare pe care n-o va mai părăsi decât în sicriu.

Datorită amabilităţii consulului francez de la Sfânta Elena, Gilbert Martineau, am putut să petrec noaptea în camera ocupată pe vremuri de Las Cases şi să-mi dau seama de baia de umezeală în care era cufundat adeseori dimineaţa platoul Longwood. Seara a fost rece şi vântul bătea în rafale. În zori, o scurtă aversă a precedat o îngrozitoare ploaie măruntă şi pătrunzătoare; timp de două ore m-am plimbat prin ploaie în spaţiul în care împăratul se putea mişca liber. Pe la zece a ieşit soarele şi, în cele din urmă, norii s-au împrăştiat. Vârfurile munţilor şi-au făcut din nou apariţia.

Climatul de la Longwood nu este identic cu cel de la Jamestown sau de la *Plantaţion-House*. Aici plouă aproape în fiecare zi. Pământul, supraîncălzit, transformă ploaia într-o ceaţă călduţă, nesănătoasă, care se aşază pe fiinţe şi pe lucruri ca o mantie groasă, cenuşie. Totul şiroieşte, totul e îmbibat cu apă. Chiar vara – iarna în emisfera noastră –, dacă platoul nu este învăluit în ceaţă, soarele este adesea ascuns de nori grei plumburii. Vântul, deşi e puternic şi bate des – când rece, când fierbinte –, nu reuşeşte să înlăture ceaţa; el pune în mişcare aerul încărcat cu apă, şi asta-i tot: umiditatea rămâne. Pe platoul de la Longwood, zidurile sunt, de altfel, acoperite cu o ciupercă alburie: *mildew*.

În această atmosferă umedă, în această clădire în formă de T, a trăit Napoleon timp de patru ani şi cinci luni. Un mic peron cu cinci trepte duce către două camere, construite în echer la mijlocul faţadei: anticamera şi salonul, cu pereţii acoperiţi cu tapet galben şi luminat de o parte şi de alta de ferestre ghilotină. În ceea ce priveşte mobilierul, „am reuşit – va scrie Cockburn la Londra – să-mi procur de ocazie şi la cele mai mici preţuri toate piesele absolut necesare”. Napoleon va avea dreptate atunci când va afirma că „mobila făcea şase sute de franci”. Două mapamonduri – care se mai află şi azi acolo – decorau odaia. Locul care marchează insula Sfânta Elena este ros de unghiile împăratului. Pentru anticameră, guvernatorul făcuse rost de o masă de biliard grea şi urâtă. A fost găsită

undeva pe insulă, împreună cu fisele, bilele şi rastelul de tacuri. Napoleon n-a jucat aproape de loc, mulţumindu-se numai să împingă bilele cu mina, dar se va folosi de masa de biliard ca să-şi întindă hărţile. Mai târziu, pe aceeaşi masă va fi făcută şi autopsia corpului său…

Din salon, ultima cameră din aripa perpendiculară, ajungi în sufragerie, tot aşa de sărăcăcios mobilată, care dă la stânga în bibliotecă, iar la dreapta în cabinetul de lucru şi camera împăratului. Tapetate cu nanchin crem, cu o bordură de trandafiri roşii, fiecare din cele două odăiţe adăposteşte câte unul din paturile de campanie ale împăratului, iar în timpul lungilor lui insomnii prizonierului îi va plăcea să treacă dintr-un pat în celălalt. El se mai lungea şi pe o canapea, care pare să fi fost chiar aceea aşezată azi în faţa uşii de la camera de baie. Cada de aramă, luată de acolo în î840, a fost multă vreme „rătăcită” prin podurile Invalizilor; ea a fost adusă, în cele din urmă, în insulă, unde şi-a regăsit locul.

Marchand s-a străduit să aranjeze cât mai bine ceea ce Napoleon numea, după obiceiul lui de altă dată, „interiorul său”. A pus acolo un portret al Mariei-Luiza ţinându-l în braţe pe regele Romei, apoi un portret al micului rege – cel făcut de Isabey –, trusa din argint aurit, chiuveta de argint adusă de la Élysée, deşteptătorul lui Frederic cel Mare şi, în sfârşit, câteva miniaturi.

Dacă odăile nu ar fi atât de mici şi de prost împărţite – ca să meargă din camera sa în salon, împăratul trebuie să treacă prin sufragerie –, casa în sine nu ar fi prea rea.

Cele două ferestre ghilotină dau spre nord – adică în plin soare austral – şi au vederea spre grădiniţa unde împăratul se simte aproape ca acasă. În timpul zilei poate să se plimbe în voie pe acolo, după cum poate să se plimbe şi în spaţiul din jurul clădirii, pe o lungime de şapte kilometri, care e închis cu un mic zid. În faţa acestui mic zid, la cincizeci de paşi una de cealaltă, se află santinelele. Noaptea, soldaţii părăsesc aceste posturi şi înconjură casa. Napoleon poate să călărească după pofta inimii şi într-un al doilea spaţiu îngrădit, numit „spaţiul celor douăsprezece

mile”, care nu reprezintă însă decât un biet petic de pământ pentru acela care a galopat prin toată Europa. Prezenţa patrulelor îi aminteşte la fiecare cotitură a drumului de situaţia lui de prizonier. Dacă vrea să se plimbe în alte părţi ale insulei – în afara locurilor fortificate –, împăratul trebuie să-l înştiinţeze pe ofiţerul englez – Poppleton – care locuieşte la Longwood şi care, în acest caz, este însărcinat să-l însoţească pe „generalul Bonaparte”.

La Longwood, proscrişii stau înghesuiţi. Celor trei generali, doamnelor Bertrand şi de Montholon, copiilor acestora, celor doi Las Cases, medicului O’Meara, celor doisprezece servitori şi vreo zece marinari de pe „Northumberland” transformaţi în lachei li se va adăuga la 29 decembrie şi un ofiţer polonez, Piontkowski, despre care nu prea se ştie cum a ajuns la Sfânta Elena. împăratul şi însoţitorii săi afirmau că nu-l văzuseră niciodată până atunci, iar istoricii nu-l cunosc nici ei mai bine… Flecar şi puţin aventurier, el va părăsi, de altfel, insula în anul următor.

Împăratul încearcă să menţină la Sfânta Elena obiceiurile de la Tuilerii. Va încerca atâta vreme cât îi va sta în putinţă – şi în bojdeuca aceasta înconjurată de stânci nu-i va fi de loc uşor! La adăpostul acestei etichete se simte încă împărat. Seara, majordomul Cipriani, cu un frac verde tivit cu argint, anunţă: „Maiestatea-sa e servită”, iar ofiţerii în uniforme de gală şi doamnele în rochii decoltate se adună în jurul mesei strălucitor luminate şi servită de valeţi în ţinuta de la Tuilerii. Toată vesela e de argint, tacâmurile sunt aurite, iar la desert îşi face apariţia celebrul serviciu „Quartiers Generaux”. Se serveşte supă, o mâncare uşoară de carne sau peşte, apoi alte două gustări picante, o friptură şi nişte dulciuri pregătite de Pierron. Mesenii uită de sufrageria mică şi sărăcăcioasă, uită de ploaia care răpăie pe acoperişurile gudronate, uită că afară uniformele roşii înconjură acum de aproape casa şi că cinci sute de ofiţeri – un stat-major pentru o trupă de treizeci de mii de oameni! – şi două mii cinci sute de

soldaţi, toţi cu ochii aţintiţi asupra acestei bojdeuci, îl pândesc, îl spionează pe împăratul detronat; ei uită că până şi în locurile pe unde nu ar putea trece decât un câine, pe toată întinderea dintre ţărm şi interiorul insulei, au fost puse santinele; ei uită că două vase de război patrulează fără încetare în jurul stâncii, uită că spre larg sunt îndreptate cinci sute de guri de tun, uită că întreaga insulă este înţesată cu semnale optice menite să transmită cea mai măruntă ştire cu privire la prizonieri; uită că niciun locuitor nu poate să-şi părăsească casa dacă nu cunoaşte faimoasa parolă.

În salon, valeţii servesc cafeaua în ceşti de porţelan de Sèvres. Timpul trece foarte greu. Se joacă reverşi şi şah. Doamna de Montholon se aşază la pian şi cântă, iar uneori însuşi împăratul citeşte – de altfel, destul de prost – vreo tragedie. Pe la zece, Napoleon se ridică şi spune oftând:

— A mai trecut o zi!

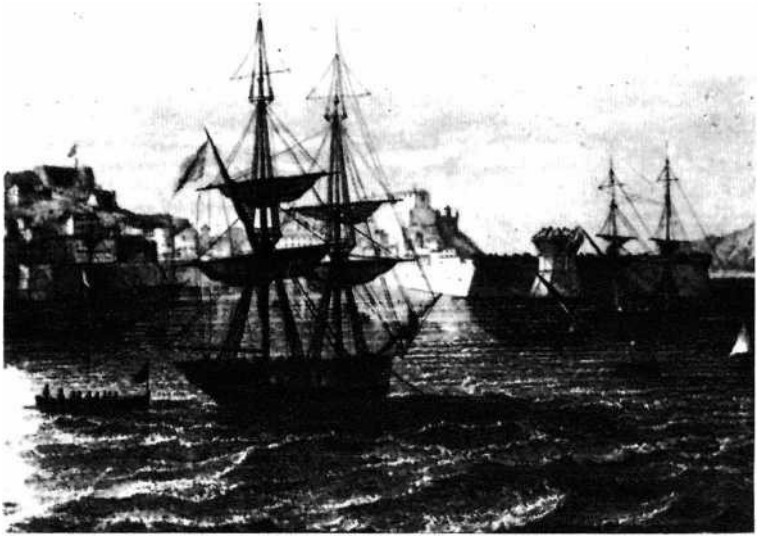

Plecarea din insula Elba. împăratul, care a luat loc în barcă, ajunge în dreptul vasului Inconstant», în timp ce din port se aude un lung strigăt de dezaprobare al populaţiei. Aici ne putem da perfect seama de configuraţia oraşului Porto-Ferrajo, care este situat cu spatele spre mare. Pot fi văzute, de asemenea, cele două forturi, în timp ce Mulini

este parţial ascuns de catargele cu pânze ale lui «Inconstant». (Gravură de Ouchwaite. după Sandoz – Foto Roger-Viollet)

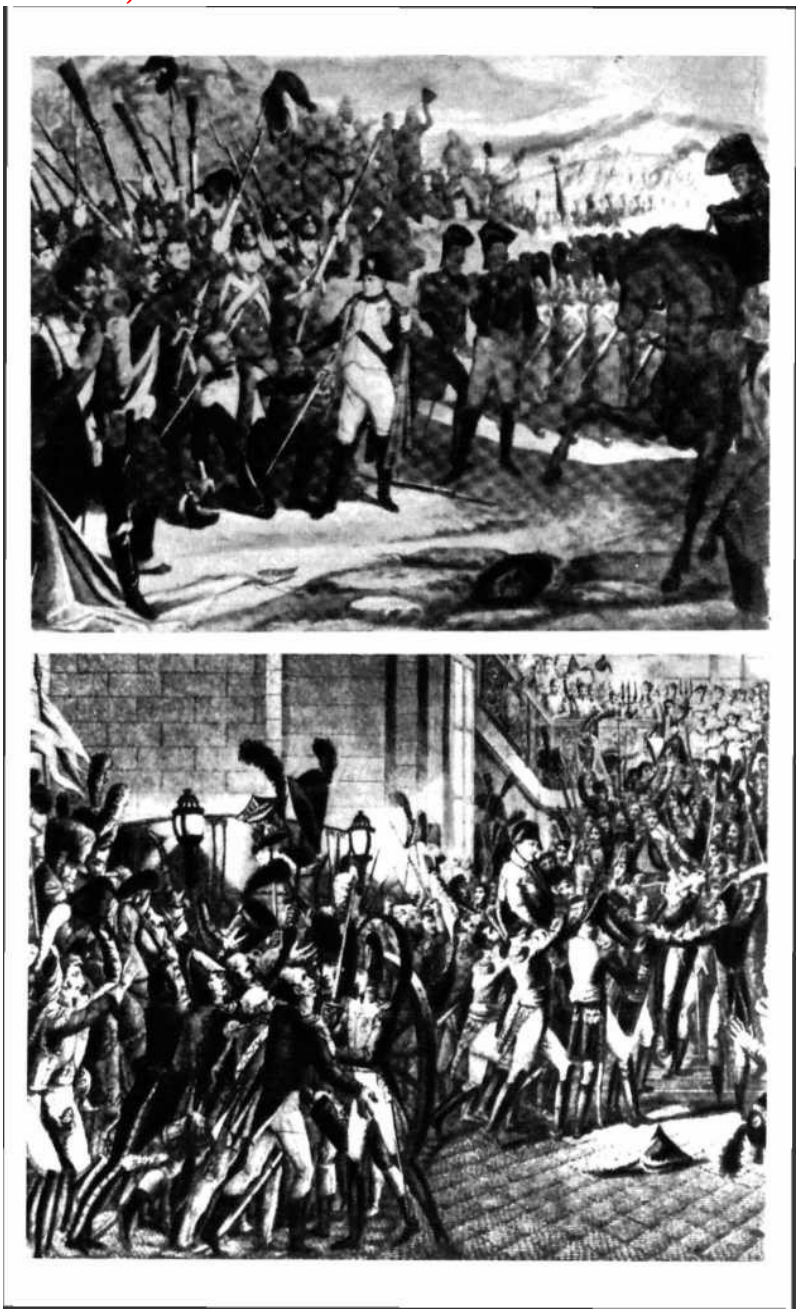

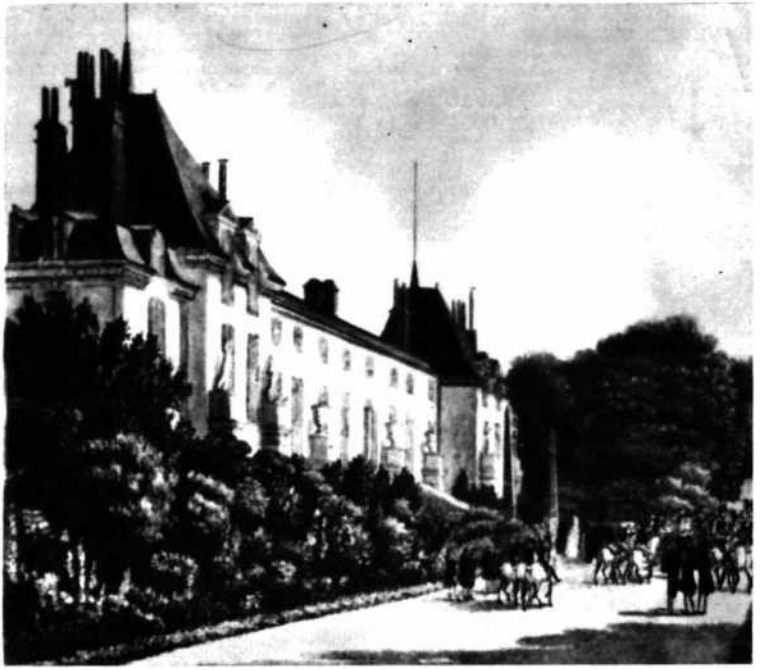

Întâlnirea de la Laffrey din ziua de marţi 7 martie 1815: «Soldaţi din Regimentul 5 de linie, recunoaşteţi-mă! Dacă există vreunul care vrea să-ţi omoare generalul, împăratul, o poate face: iată-mă!» în aceeaşi seară, împăratul intră în Grenoble. Stânga sus întoarcerea lui Napoleon la Tuilerii. «Se auzeau fraze întretăiate de hohote de plâns – povestea colonelul Planat de la Faye ... La coborârea din trăsură, împăratul a fost luat în primire de câţiva ofiţeri şi purtat pe braţe, în mijlocul miilor de strigăte, până la capătul de sus al scării. (Foto Josse-Lalance). Stânga jos

Malmaison în epoca fericită.

— Toţi scot pălăria: Josefina se urcă în trăsură. În acest sfârşit de iunie, amintirea primei sale soţii este prezentă în ultimele visări ale aceluia care în curând nu va mai fi decât un proscris. (Biblioteca naţională, secţia Stampe-Foto Josse-Lalance). Dreapta

Un desen extraordinar executat după natură de un englez de pe punte în timp ce «Northumberland» naviga

spre Sfânta Elena. Napoleon se aşeza aproape în fiecare seară lângă locul de trecere de pe puntea superioară a vasului, pe unul din tunurile de la babord: rămânea acolo nemişcat, privind marea. Tunul, botezat «tunul împăratului», avea să fie întotdeauna lustruit cu grijă de mateloţi. (Biblioteca Marmottan. Paris-Foto Giraudon). Jo>

Ultimul portret al lui Napoleon, după care a fost făcută o reproducere, expusă azi pe un culoar de la Plantaţion-House, locuinţa guvernatorilor de pe Sfânta Elena… (Foto Colecţia Viollet). Dreapta sus

Vedere panoramică asupra platoului Longwood, realizată pentru prima oară. Cele patru ferestre din dreapta ţin de ceea ce Napoleon numea «interiorul său». A murit în celălalt corp de clădire – piciorul T-ului –, cu capul între cele două ferestre situate sub lucarnă. Se observă drumurile amenajate din ordinul împăratului, care îi dădeau posibilitatea să se ascundă mai bine de temnicerii săi. În partea de sus a fotografiei se distinge rezervorul de unde apa curgea printr-o rigolă până în micul bazin. În spatele casei, clădirile comune unde locuiau înghesuiţi ofiţerii şi slujitorii. (Foto Gilles Arrive). Dreapta jos

La 5 mai, Marchand l-a desenat pe împărat pe patul lui de moarte. (Biblioteca Marmottan. Paris – Foto Giraudon). Sus

Imagine de Epinal, care îi înfăţişează în jurul patului de moarte al lui Napoleon pe: generalul-locotenent conte Bertrand, generalul conte Montholon, contesa Bertrand, Marchand, doctorul Antommarchi, părintele Vignali, Napoleon Bertrand, Hortense Bertrand, Henri Bertrand, Arthur Bertrand, născut la Sfânta Elena, Saint-Dénis, Archambault, Pierron, Coursot, Noverraz, Chandellier, medicul englez Arnott, căpitanul Crokatt, doamna Saint-Dénis, doamna Noverraz. jos

Sub cupola de aur a Invalizilor. Faimosul mormânt datorat talentului lui Visconti nu va fi gata decât după douăzeci de ani de la aducerea rămăşiţelor pământeşti ale împăratului. Cele cinci sicrie vor fi aşezate în sarcofagul de porfir roşu de Carelia, care nu a fost oferit Franţei de ţarul Nicolaie, aşa cum s-a spus, ci a fost cumpărat de Napoleon

al III-lea, care a plătit Rusiei 200.000 de franci pentru el. Napoleon este aşezat cu capul spre Piaţa Vauban. În ultimul sicriu se află mica cutie rotundă de argint – fostă cutie pentru burete a împăratului – care conţine inima lui. (Foto René jacques). Dreapta

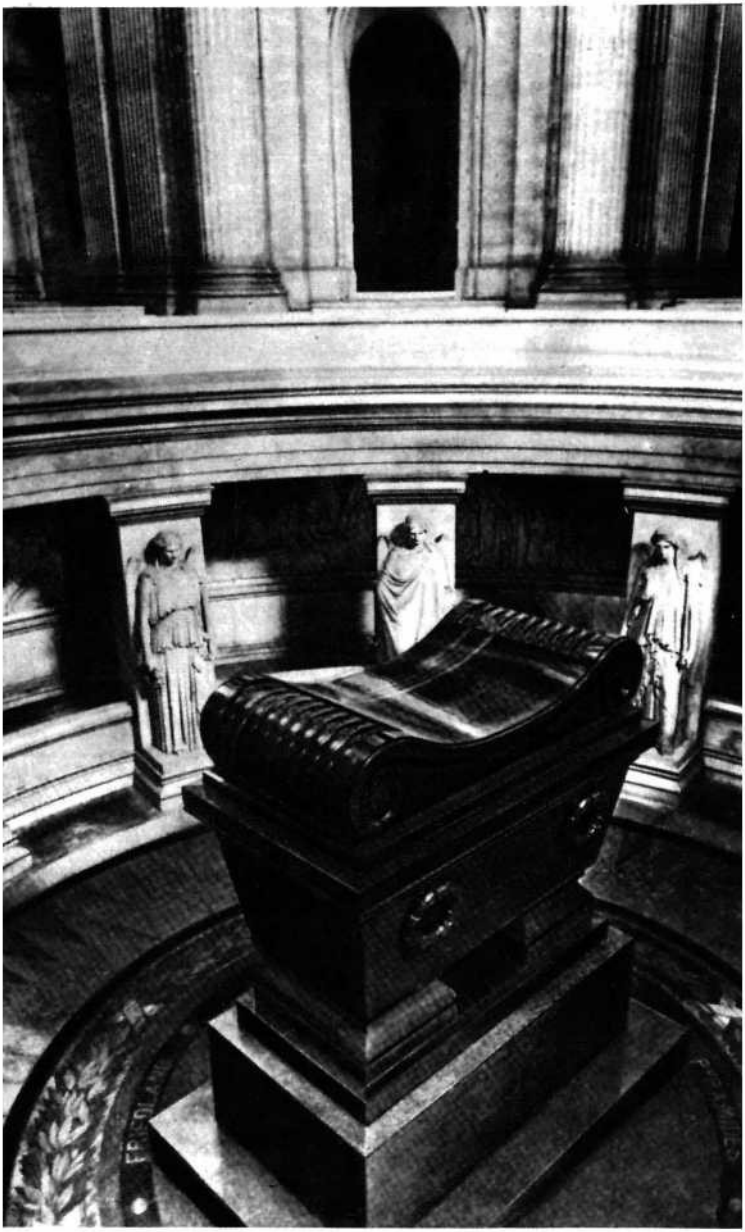

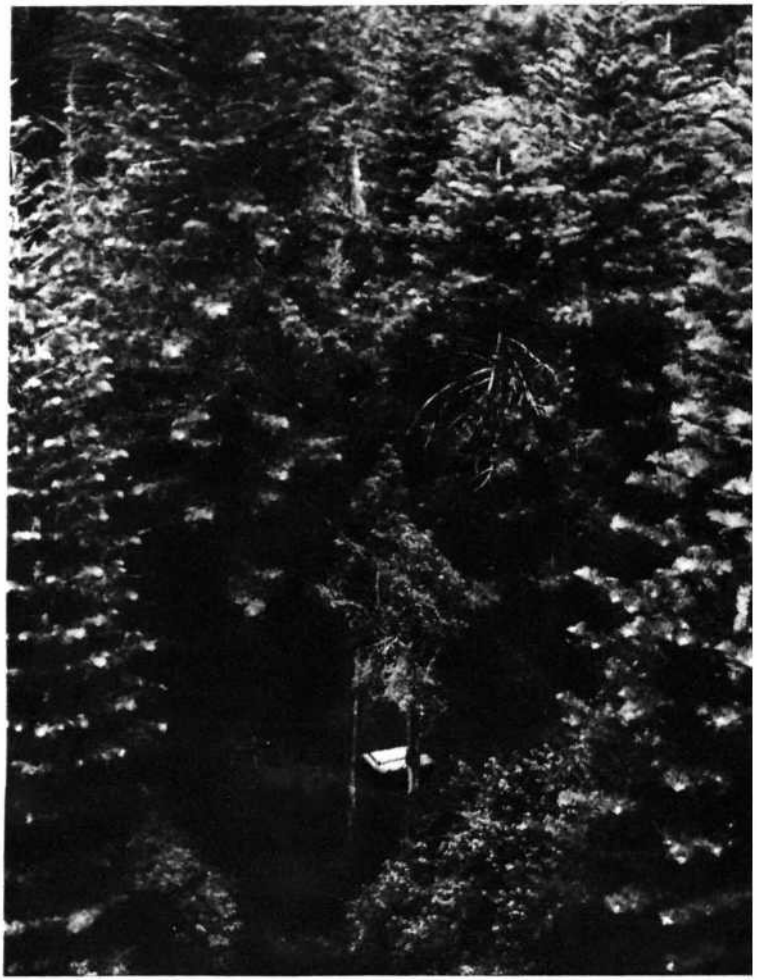

Mormântul în care Napoleon s-a odihnit timp de nouăsprezece ani fotografiat din elicopter. (Foto Gilles Amve)

* * *

Duminică 14 aprilie 1816, caleaşca cu şase cai a împăratului şi cu fraţii Archambault călare trage în faţa micului peron de la Longwood. Generalul Gourgaud şi ofiţerul polonez Piontkowski aşteaptă lângă caii lor; aceştia, după cum e obiceiul, vor galopa fiecare în dreptul unei portiere, ceea ce e destul de dificil, din cauza drumeagurilor înguste de pe insulă, care merg tot timpul

pe marginea prăpastiei.

În acea duminică de 14 aprilie – în ziua de Paşti –, împăratul cere să se înhame caii ca să meargă spre creastă, de unde cu luneta va putea să zărească golful şi să asiste la ancorarea fregatei „Phăeton”. Pe puntea acesteia se află noul guvernator, sir Hudson Lowe. Ceva mai înainte, când colonelul Bingham, adjunctul amiralului Cockburn, venise să-l anunţe pe împărat că „Phăeton” se pregătea să arunce ancora, acesta îi răspunsese:

— Sunt foarte mulţumit. M-am plictisit de amiral. Există câteva subiecte despre care aş sta cu plăcere de vorbă cu sir Hudson Lowe. E militar şi a luptat. A fost împreună cu Blilcher. De altfel, el a comandat regimentul corsican şi cunoaşte o mulţime de prieteni de-ai mei.

Într-adevăr, după ce participase la ocuparea Corsicei în timpul revoluţiei – se spune chiar că ar fi locuit în casa Bonaparte –, Hudson Lowe, pe atunci căpitan, fusese pus în fruntea voluntarilor corsicani, foarte puţini la număr, de altfel, şi ostili Republicii Franceze. În 1806 a comandat din nou un regiment corsican – cu efective mai importante – şi a ocupat Capri până-n ziua în care a fost izgonit de acolo de generalul Lamarque. Apoi va fi trimis în misiune în Suedia, pe lângă Bernadotte, şi, fiind specialist în materie, va organiza legiunile de dezertori din Marea Armată: ruşi, germani şi olandezi, care vor lupta sub comanda britanică.

Ne putem închipui zâmbetul ironic al ministrului când l-a ales pe fostul comandant al *corsicanilor* ca să devină temnicerul lui Napoleon!

Odată debarcat, noul guvernator, care nu cunoaşte obiceiurile, se hotărăşte să meargă să-l vadă chiar în aceeaşi seară pe prizonier. Cockburn îi atrage însă atenţia, nu fără o plăcere răutăcioasă, că nici chiar prinţul regent n-ar putea fi primit la Longwood fără să fi cerut în prealabil o audienţă mareşalului palatului, Bertrand. Sir Hudson se întoarce atunci spre ofiţerul de ordonanţă ataşat de Longwood – căpitanul Poppleton – pentru a-l întreba la ce oră, după părerea lui, ar fi cel mai potrivit să-l vadă pe acest prizonier neobişnuit. Ofiţerul – o fi vrut

poate şi el să se distreze pe socoteala noului guvernator? – indică ora nouă dimineaţa. Aceasta îl va face pe împărat, atunci când va fi înştiinţat de Bertrand, să exclame:

— Mă miră că a putut căpitanul Poppleton să spună aşa ceva, pentru că de patru luni, de când mă aflu la Longwood, nu s-a întâmplat niciodată să fi primit pe cineva la ora nouă.

Lucrurile încep prost…

Astfel, a doua zi, 16 aprilie, pe ploaie – era un timp îngrozitor în toamna aceea australă –, când Hudson ajunge la Longwood, urmat de amiral şi de un stat-major impozant, şi îi cere lui Montholon să-l vadă pe „generalul Bonaparte”, mamelucul Ali se aşază în faţa uşii salonului, ca şi cum ar vrea să interzică intrarea cuiva. Câteva secunde mai târziu, Montholon se întoarce: maiestatea-sa este suferindă şi nu s-a dat încă jos din pat. Lowe e mirat. Nu-şi anunţase oare vizita? îşi permite să insiste. Montholon îi răspunde că indispoziţia împăratului face de prisos orice insistenţă. Lui Hudson Lowe nu îi mai rămâne astfel decât să meargă să-şi exprime nemulţumirea la *Hut's Gate*, locuinţa mareşalului palatului, Bertrand, în timp ce din anticameră, din spatele persienelor închise, prizonierul încearcă să distingă trăsăturile noului său paznic.

Vizita este fixată de comun acord pentru a doua zi la ora patru. Montholon îi spune împăratului că îl găseşte pe noul guvernator „rece şi sever, dar nu rău”. Bertrand precizează că Lowe, după ce i-a trecut supărarea, păru „foarte necăjit că făcuse un demers nepotrivit”. Cu toate acestea, el n-a amânat pentru a doua zi sarcina, ca să nu spunem plăcerea, de a transmite mareşalului palatului noile instrucţiuni ale lordului Bathurst: ofiţerii şi servitorii vor trebui să se angajeze în scris că se vor supune tuturor „restricţiilor care vor trebui să-i fie aplicate lui Napoleon Bonaparte personal”. Cei ce vor refuza vor fi îmbarcaţi pentru Europa, via Capetown.

Imediat, tot personalul începe să se agite.

— Ei bine, cunoaşteţi noutatea? – îl anunţă Napoleon

pe generalul Gourgaud.

— Ori mergeţi la Capetown, ori vă angajaţi să-mi împărtăşiţi veşnic soarta.

— Numai asta mai lipsea ca să întregească tabloul groaznicei noastre situaţii – exclamă tânărul ofiţer de ordonanţă.

— Vor deci să ni se ia speranţa că ne vom mai revedea vreodată familiile!

Şi el notează în *Jurnalul* său: „Cina a fost extrem de tristă”.

A doua zi la ora patru are loc prima întrevedere; dar atunci când amiralul vrea să-l însoţească pe sir Hudson, căruia Noverraz îi deschisese uşa salonului, valetul îi închide uşa în nas şi îi spune cu aplomb că primise ordin să-l introducă numai pe noul guvernator. Ne putem închipui furia lui Cockburn.

„L-am găsit pe Bonaparte în picioare, cu pălăria în mână – a povestit Hudson Lowe. – întrucât, atunci când am intrat, el nu mi-a adresat nicio vorbă, am rupt eu tăcerea, spunându-i:

— Am venit, domnule, să vă aduc omagii”.

— După cum văd, domnule, vorbiţi franceza – răspunde Napoleon.

— Dar vorbiţi şi italiana, pentru că aţi comandat un regiment corsican.

— Da, domnule.

— Îi iubiţi pe corsicani? Poartă pumnale la ei! Nu sunt periculoşi?

— Nu mai poartă pumnale la ei. Au pierdut acest obicei din timpul când erau sub ordinele noastre. S-au purtat întotdeauna foarte bine. Am fost mulţumit de ei.

Împăratul nici nu clipeşte… întrucât Lowe luptase în Egipt – tot în fruntea detaşamentelor de *Corsican Rangers* –, convorbirea începe pe această nouă temă.

— Menou era un om slab – spune Napoleon.

— Dacă Kléber ar fi fost acolo, aţi fi fost făcuţi cu toţii prizonieri.

Apoi, tonul devine mai familiar. Hudson Lowe se

căsătorise înainte de a pleca din Anglia.

— Ah! Soţia dv. vă însoţeşte? Sunteţi un om fericit!

Oare guvernatorul e fericit alături de lady Lowe? Se pare că ei îi cam place să bea, îi place să facă pe stăpâna, refuză să se plimbe fără să aibă un ofiţer care să călărească lângă portiera trăsurii ei. Ea este autoarea unui toast cu care se mândreşte foarte mult:

Dumnezeu să-l apere pe rege.

Dumnezeu să o apere pe regină.

Dumnezeu să-l blesteme pe vecin.

Vecinul este Napoleon.

Prizonierul continuă:

— Vă place insula Sfânta Elena?

— Nu mă aflu aici de multă vreme – răspunde sir Hudson prudent –, aşa că nu mi-am format încă o părere în privinţa asta.

Desigur că Lowe, care a trăit în insulele mediteraneene, nu poate să considere Sfânta Elena un loc plăcut.

O ultimă întrebare:

— De câţi ani sunteţi în serviciu militar?

— De douăzeci şi opt.

— Sunt deci un soldat ceva mai vechi ca dumneavoastră.

Lowe îşi permite o amabilitate:

— Istoria va vorbi de serviciile noastre într-un fel foarte diferit.

„El zâmbi, dar nu răspunse nimic”, va povesti mai târziu sir Hudson.

După plecarea guvernatorului, aflând de afrontul adus amiralului, Napoleon îşi freacă mâinile de plăcere.

— Ah, dragul meu Noverraz – exclamă el –, ai avut şi tu o dată minte. De altfel, amiralul a avut noroc, pentru că nu m-aş fi oprit de loc să-l apostrofez în prezenţa tuturor compatrioţilor săi: i-aş fi reproşat că m-a debarcat la Sfânta Elena ca pe un ocnaş de la Botany-Bay; i-aş fi spus că pentru un adevărat om de onoare eram mai vrednic de stimă pe o stâncă decât pe tron, în mijlocul armatelor

mele.

Napoleon le-a interzis celor din anturajul lui să semneze declaraţia cerută de lordul Bathurst şi dictează acest text nou: „Subsemnaţii, dorind să rămânem mai departe în serviciul *împăratului Napoleon*, consimţim, oricât de îngrozitoare sunt condiţiile de şedere la Sfânta Elena, să rămânem aici, supunându-ne restricţiilor, chiar nedrepte şi arbitrare, care au fost impuse maiestăţii-sale şi persoanelor din serviciul lui”.

Toţi sunt de acord să-l semneze, şi astfel se naşte primul conflict dintre prizonier şi temnicerul său. Hudson Lowe, după exemplul amiralului, nu admite ca declaraţia să conţină vreun calificativ imperial. Francezii – după lamentaţii şi proteste, nu fără să fi încercat să negocieze cu guvernatorul – semnează un text întocmit de acesta din urmă, în care prizonierul e numit *Napoleon Bonaparte*. Al doilea conflict: Hudson Lowe, uimit de devotamentul dovedit în mod unanim de suita împăratului, vrea să-i interogheze personal pe servitori ca să se convingă că niciunul din ei nu fusese constrâns să semneze. E convins că Montholon – şeful administrativ – îi influenţase. Trebuie însă să se supună în faţa evidenţei şi, plecând din Longwood, după ce făcuse treaba asta de poliţist mărunt, declară:

— Acum sunt mulţumit, pentru că pot comunica guvernului meu că toţi au semnat de bunăvoie şi nesiliţi de nimeni.

În cele din urmă, ajunge şi la Longwood Convenţia semnată de cele patru puteri aliate „asupra celor mai potrivite măsuri care să facă imposibilă din partea lui Napoleon Bonaparte orice acţiune care să tulbure liniştea Europei”. Învinsul de la Waterloo este declarat prizonier al puterilor, iar paza lui „a fost încredinţată în mod special suveranului britanic”, dar şi Austria, Rusia şi chiar Franţa vor trebui să trimită fiecare câte un comisar pe insulă.

— Se spune că suveranii au dispus de persoana mea printr-un tratat – exclamă Napoleon.

— Cu ce drept? Sunt egalul lor şi adesea le-am fost

stăpân! Nu sunt câtuşi de puţin prizonierul lor!

Pe vremuri, când se târau în faţa lui, îi trimiseseră scrisori linguşitoare, de un servilism fără seamăn.

— Le veţi publica – îi va spune el lui O'Meara – ca să-i acoperim de ruşine pe aceşti suverani şi să aducem la cunoştinţa lumii întregi omagiul dezgustător pe care mi l-au adresat aceşti vasali pe vremea când îmi cereau favoruri şi mă implorau să-i las pe tronurile lor b

Napoleon protestează în faţa lui Lowe pentru cele cuprinse în Convenţie şi guvernatorul dă din cap în semn de aprobare. Şi el consideră că „generalul Bonaparte" e prizonierul *numai* al Angliei.

De opt zile, timpul prost şi oboseala îl împiedică pe Napoleon să iasă din casă. La această a doua întâlnire, împăratul îl primeşte pe vizitator în halat de casă, întins pe canapeaua din camera sa de dormit.

— M-am dus să caut azil într-o ţară unde credeam că legile sunt atotputernice, la un popor căruia i-am fost vreme de douăzeci de ani cel mai mare duşman. Dar voi, ceilalţi, ce-aţi făcut?...

Se ridică de pe şezlong şi, după obiceiul lui, începe să se plimbe prin odăiţă. Vântul bate vijelios şi face să se cutremure casa; ploaia biciuieşte geamurile celor două ferestre.

— Am fost aşezat în cea mai nesănătoasă parte a insulei, unde vântul bate neîncetat şi e mai tot timpul ceaţă. Clima nu seamănă eu a noastră, nici soarele nu-i ca la noi, nici anotimpurile. Totul degajă aici o plictiseală de moarte. Casa este situată într-un loc urât, insalubru; nu există de loc apă; acest colţ al insulei este pustiu, el i-a respins pe locuitori!

Hudson Lowe intervine cu timiditate, arătând că guvernul său face toate eforturile ca să îndulcească situaţia „generalului".

— Eforturile acestea nu prea înseamnă mare lucru – strigă prizonierul – am cerut să fiu abonat la *Morning Chronicle* şi la *Statesman*, ca să văd cum e abordată *problema* în termeni mai puţin neplăcuţi; nu s-a făcut

nimic. Am cerut cărţi, singura mea mângâiere. Au trecut de atunci nouă luni şi n-am primit niciuna. Am cerut veşti despre fiul meu, despre soţia mea şi nu mi s-a răspuns nimic.[35]

Guvernatorul nu ştie ce să-i răspundă, şi împăratul începe să vorbească despre locuinţa lui mizerabilă. Aşezarea odăiţelor, care dădeau din una în alta, e lamentabil concepută! Desigur că Longwood nu e decât o locuinţă provizorie!... Lowe încearcă, însă în zadar, să oprească torentul de cuvinte.

— Dumneavoastră şi cu mine suntem soldaţi, domnule – reîncepe Napoleon noi apreciem aceste lucruri la justa lor valoare. Aţi fost în oraşul meu natal, poate chiar şi în casa mea. Fără să fie cea din urmă din insulă sau să fiu nevoit să roşesc din pricina ei, aţi văzut, totuşi, cât de modestă era. Ei bine, eu nu mi-am uitat originea; cu toate că am stăpânit un tron şi am împărţit coroane, canapeaua şi patul de campanie pe care le vedeţi îmi ajung!

Puţin perspicace, neînţelegând mare lucru din personalitatea omului care îi fusese dat în pază, sir Hudson nu prea înţelege motivele care-l împing pe prizonier să-şi „dea drumul44 în acest fel:

— Oare fără să-mi dau seama am comis vreo greşeală faţă de dumneavoastră?

— Nu, domnule – recunoaşte împăratul –, n-avem de ce să ne plângem de când aţi venit dumneavoastră!

Un singur lucru îl revoltă pe deportat: supravegherea servitorilor, modul acesta de a se interpune între el şi valetul lui! Neştiind de nimic, Lowe se înclină şi pleacă.

— Ce josnică şi sinistră figură are guvernatorul ăsta! – exclamă prizonierul după ce temnicerul părăseşte

---

35 Napoleon încredinţase această corespondenţă lui Joseph Bonaparte, dar o parte din scrisori — împăratul nici nu ştia — fuseseră furate. Ferdinand al Vll-lea a reuşit să cumpere treizeci şi una dintre ele. Alexandru îşi va procura şi el un lot la preţul de 275 000 de franci. Aşa se face că prinţul Napoleon şi Jean Hanoteau n-au putut să publice, în 1939, decît o culegere trun- cheată.

Longwood.

— În viaţa mea n-am întâlnit un asemenea om!

În timpul celei de-a doua întâlniri, Hudson Lowe a fost stângaci, dar nu a părăsit atitudinea lui corectă; cu toate acestea, Napoleon îl acuză că ar fi capabil să-l otrăvească!

T Dacă pe un asemenea °m îl laşi pentru o clipă lângă ceaşca ta de cafea, e mai bine să n-o mai bei.

După zece zile izbucneşte un nou conflict. Guvernatorul tocmai venise să comunice prizonierului instrucţiunile guvernului său: „generalul" trebuie să fie văzut zilnic de un ofiţer englez, „generalul44 nu poate ieşi din limitele fixate fără să fie însoţit… şi atunci Napoleon explodează:

— De o lună de când sunteţi aici aţi făcut să-mi piară orice încredere în dumneavoastră. Aflând de venirea dumneavoastră, mă bucuram că mă voi găsi faţă în faţă cu un general din armata de uscat care a participat la toate evenimentele mari de pe continent şi care nu va lua în ceea ce mă priveşte decât măsurile dictate de convenienţe. Dar m-am înşelat rău de tot. Îmi oferiţi, aşa cum spuneţi, toată insula ca să mă plimb, dar ştiţi foarte bine că obligaţia de a fi însoţit de unul din ofiţerii dumneavoastră transformă oferta într-o bătaie de joc. Din moment ce nişte soldaţi au primit botezul focului, în ochii mei ei sunt cu toţii la fel, oricare ar fi culoarea uniformei lor; nu mă deranjează culoarea roşie a uniformei ofiţerilor dumneavoastră. Dar nu pot recunoaşte prin niciunul din actele mele că vă sunt prizonier.

Hudson Lowe – şi acest lucru pledează în favoarea lui – transmisese şefilor săi „repulsia11 împăratului de a fi însoţit de un ofiţer englez atunci când voia să treacă de limitele teritoriale ce-i fuseseră fixate. Lordul Bathurst i-a dat însă următorul răspuns: „Nu numai că generalul Bonaparte trebuie să fie în permanenţă însoţit de un ofiţer englez atunci când depăşeşte limitele stabilite, dar ofiţerul care-l însoţeşte are datoria să împiedice, pe cât posibil, toate legăturile pe care generalul Bonaparte pare dispus

să le întreţină cu locuitorii insulei”.

Desigur că Lowe n-a fost nici pe departe un călău atât de crunt cum îl zugrăveşte legenda napoleoniană. Pe baza celor povestite de martori oculari, ne dăm seama că motivele de conflict plecau deseori de la Longwood. Pentru istorie, Napoleon trebuia să apară ca un asuprit. Într-o zi a fost auzit spunând:

— Iisus Hristos n-ar fi fost Dumnezeu fără coroana lui de spini; martiriul lui a vorbit imaginaţiei popoarelor. Dacă, în loc să fiu aici, aş fi în America, ca Josenh, nimeni nu s-ar mai gândi la mine şi cauza mea ar fi pierdută. Aşa sunt oamenii!

„După mine – mărturiseşte Gourgaud cu sinceritate –, prin procedeele lui greşite, Hudson Lowe i-a făcut împăratului un mare serviciu, căci cu oricare altul n-ar fi avut motive să protesteze”.

La rândul lui, Montholon va spune!

— Înger să fi fost guvernatorul insulei Sfânta Elena, şi tot nu ne-ar fi plăcut.

Dar Hudson Lowe nu era nici pe departe un înger! Lipsa lui de tact era uluitoare. Astfel, după câteva zile, el a îndrăznit, cu o inconştienţă dezarmantă, să-l invite la cină pe „generalul Bonaparte” la *Plantation House pentru a o întâlni acolo pe lady Loudoun-Moira*, care venea din India şi era în trecere prin insulă.

— Nici nu-i răspund – exclamă Napoleon.

— E prea de tot!

— Mie mi s-a părut foarte firesc – va explica Lowe.

— Treceam în acest caz şi peste instrucţiunile mele, deoarece generalul Bonaparte, primind o invitaţie la cină, ar fi putut avea impresia că este liber.

Primind materiale pentru construirea unei case noi destinate împăratului, guvernatorul Lowe se prezintă din nou la Longwood şi intră în salon. Îl găseşte pe împărat singur, în picioare, sprijinindu-se de căminul de piatră neagră şi cu pălăria sub braţ. Napoleon nu spune nimic, aşteptând ca guvernatorul să înceapă discuţia. În sfârşit, după o tăcere apăsătoare, sir Hudson i se adresează cu

următoarele cuvinte:

— Domnule, aţi aflat, probabil, din ziarele englezeşti sau poate pe alte căi despre intenţia guvernului britanic de a trimite aici materialele necesare construirii unei case pentru dumneavoastră, o casă care să fie mobilată corespunzător. În cea mai mare parte, ele au şi sosit; înainte de a lua vreo hotărâre, am vrut să ştiu dacă aveţi să-mi spuneţi ceva în această privinţă.

Împăratul rămâne nemişcat şi nu dă niciun răspuns. Văzând că tăcerea se prelungeşte, Lowe continuă:

— M-am gândit, domnule, că, adăugând două sau trei saloane şi efectuând alte câteva îmbunătăţiri la locuinţa dumneavoastră actuală, am satisface schimbările dorite de dumneavoastră, având şi avantajul că ele pot fi făcute într-un timp mai scurt decât ridicarea unei construcţii noi.

Desigur că îmbunătăţirea locuinţei împăratului l-ar fi lipsit pe exilat de unul din motivele sale de protest. De aceea, ferindu-se cu grijă să răspundă propunerii temnicerului său, schimbă discuţia, dar „cu o asemenea iuţeală, vorbind cu atâta avânt şi pasiune14, încât lui Hudson Lowe îi vine greu să-i relateze ministrului său lunga cuvin tare rostită de „general14 altfel decât prin câteva fraze:

— Ce mod de a mă trata e acesta? M-aţi jignit invitându-mă la cină şi numindu-mă generalul Bonaparte. Eu nu sunt generalul Bonaparte… Sunt împăratul Napoleon. Aţi venit aici ca să fiţi călăul meu… temnicerul meu?

„În timp ce vorbea aşa – spune sir Hudson –, îşi mişca braţul înainte şi înapoi, restul corpului rămânând nemişcat; ochii şi faţa lui aveau expresia unui om care vrea să te intimideze sau să te enerveze. Străduindu-mă să mă stăpânesc, l-am lăsat să continue, până ce a fost cât pe-aci să-şi piardă răsuflarea44.

Profitând de o clipă de întrerupere, guvernatorul reuşeşte să strecoare câteva cuvinte:

— Domnule, n-am venit aici ca să fiu insultat, ci ca să discut o treabă care vă priveşte mai mult pe

dumneavoastră decât pe mine. Dacă nu vreţi să discutăm, atunci plec.

— N-am vrut să vă jignesc, domnule, dar este acesta un mod de a mă trata? Este aceasta o purtare de militar?

Lowe îi răspunde că el este militar „după regulile ţării sale44. Dacă „generalul44 socoteşte că are motive să se plângă de el, s-o facă în scris! El va trimite protestul lui în Anglia! mai mult chiar, o să ceară să fie tipărit în ziare. Napoleon, neştiind ce să mai răspundă, se vede silit să revină la scopul vizitei lui Hudson Lowe: casa cea nouă.

— Va fi construită într-un loc ce-mi va plăcea mie, sau acolo unde o să stabiliţi dumneavoastră?

Este probabil că, dacă prizonierul ar fi indicat una din văile destul de plăcute situate la vest de Jamestown, în partea dinspre Montagne Bleue, de pildă, Lowe n-ar fi putut să fie de acord, l-ar fi împiedicat „securitatea generalului44. Totuşi, răspunde:

— Am venit special, domnule, ca să vă anunţ acest lucru. Nu-mi va fi greu să vă răspund la cea de-a doua întrebare. Dacă există un teren pe care aţi prefera să se ridice această casă, am să-l examinez, iar construcţia se va face acolo dacă n-am să am nimic de obiectat; am să vă ţin la curent. Astăzi am venit tocmai ca să pun la punct această chestiune, oarecum de acord cu dumneavoastră.

— În acest caz, aţi fi făcut mai bine dacă aţi fi vorbit cu mareşalul palatului şi aţi fi hotărât acest lucru împreună cu el.

— Prefer, domnule, să vorbesc direct cu dumneavoastră. Văd că se ivesc atâtea neînţelegeri când recurg la intermediari…

Şi în acest caz Lowe are dreptate. Susceptibilitatea suitei lui Napoleon era şi mai mare decât cea a stăpânului lor. Napoleon, după obiceiul lui, negăsind niciun motiv să se plângă de propunerea făcută de guvernator, schimbă deodată vorba. „Nu mi-a dat niciun răspuns precis – mai povesteşte Lowe s-a plimbat un timp prin salon şi apoi, pregătindu-se evident să spună ceva care, după părerea lui, era de natură să mă surprindă sau să mă înspăimânte,

el zise:

— Vreţi să vă spun adevărul, domnule?”

În faţa tăcerii lui sir Hudson, Napoleon insistă:

— Da, domnule, vreţi să vă spun adevărul? Sunt convins că aveţi ordin să mă ucideţi!… Da, să mă ucideţi; aveţi ordin să faceţi orice, orice!

— Cred că v-aţi dat seama, domnule, în timpul ultimei noastre întrevederi că aţi apreciat greşit sufletul poporului englez; acum apreciaţi la fel de greşit sufletul unui militar englez.

Lowe, după ce l-a părăsit pe împărat, tună şi fulgeră în faţa lui Bertrand:

— E un om cu care este cu neputinţă să tratezi ceva. E obişnuit să comande şi vrea ca lucrurile să fie făcute întotdeauna după placul lui şi, mai ales, aşa cum înţelege el. Şi-a făcut o Spanie imaginară, o Anglie imaginară şi acum vrea să-şi facă o Sfânta Elena imaginară.

La rândul lui, Napoleon, după ce îi trece furia, constată:

— E un om cât se poate de dezagreabil. Chiar şi atunci când vrea să-ţi fie pe plac. Mi-a trimis două duzini de perechi de ciorapi de mătase. A fost, desigur, o atenţie din partea lui. Dar totul este oferit cu atâta stângăcie, încât, dacă ar veni să mă anunţe că are ordin să mă ducă la Toulon pentru a mă instala din nou pe tron, ar avea talentul ca în primul moment s-o facă într-un mod dezagreabil.

În ziua de 16 iulie izbucneşte o nouă scenă între cei doi bărbaţi.

— Mereu jigniri inutile! – exclamă Napoleon când îl primeşte pe guvernator.

— Domnul de Las Cases îi trimite o gheată domnului Balcombe ca să i se comande în Anglia o pereche de cizme. Aţi dat ordin să se trimită înapoi gheata, pe motiv că ar fi trebuit să vă fie trimisă dumneavoastră direct. Nu înţeleg de ce trebuie să vi se trimită până şi ghetele vechi, ca şi cum n-ar fi de ajuns să fiţi informat despre ele.

— Intenţiile mele au fost interpretate cu rea-voinţă.

— Purtarea dv. constituie un motiv de imputare pentru naţiunea şi guvernul dv. Vreţi să vă spun părerea noastră despre dv? Sunteţi în stare de orice, chiar să ne daţi cucută. Mareşalul palatului avea dreptul. să elibereze permise de trecere. Azi el nu mai are acest drept. Aşa că nu mai pot invita pe nimeni la cină şi, dacă aş avea o iubită, n-aş putea s-o aduc la mine.

— Dar n-aveţi pe nimeni.

— Bine, dar aş putea să am.

— Oh! Am să raportez acest lucru guvernului.

— Dar nu-i vorba de asta. Guvernul n-a trimis aici un caporal. Anglia a trimis un general-locotenent şi e de datoria lui să ştie cum să se poarte. Sunteţi de fapt omul însărcinat să aducă la îndeplinire răzbunarea împotriva noastră.

Şi din nou Napoleon înşiră tot ce are să-i reproşeze temnicerului său, apoi încheie – de data asta reproşul fiind justificat şi foarte sugestiv exprimat:

— Ne vârâţi ace cu gămălie în spate!

La Sfânta Elena se petrecea – latent – o altă dramă: aceea a cheltuielilor, şi această dramă va ascuţi conflictul extrem de mult. Risipa ce se face la Longwood întrece orice măsură. Slugile se cred încă la Tuilerii şi revendică o parte din alimente. De aceea, guvernatorul dă ordin ca pentru cele zece persoane din suită şi cei douăzeci de servitori să nu se mai elibereze *zilnic* decât şaptezeci şi cinci de livre de carne de vită şi de oaie, şapte găini, iar lunar să li se dea douăzeci şi două de fripturi, nouă şunci, nouă limbi sărate, patruzeci şi cinci de livre de slănină, fără a mai pune la socoteală legumele, articolele de băcănie şi produsele lactate. În sfârşit, vor fi aduse în fiecare lună la Longwood două sute zece sticle de vin de Bordeaux.

douăzeci şi şase de sticle de şampanie, douăzeci şi trei de vin de Madera, şaizeci de vin de Graves şi unsprezece sticle de vin de Constanţa. Servitorii vor primi zilnic câte un litru de vin obişnuit. Nu s-ar zice că era un regim de mizerie! Prizonierii însă ţipă că li-e foame!

De altfel, deoarece guvernatorul le ceruse să binevoiască să-i înapoieze sticlele goale – vinul era adus de la Capetown şi aprovizionarea nu se făcea de loc uşor –, slugile se grăbeau să le spargă. Grămada de sticle sparte, aşezată în mod special la vedere în faţa intrărilor de serviciu de la Longwood, îl exasperează pe guvernator. Lowe încearcă să facă economii, luând măsuri pe care prizonierii le vor exploata cu dibăcie şi care îi vor da în curând lui Napoleon prilejul să ordone vânzarea spectaculoasă a argintăriei sale, cu scopul – afirma el – „de a face faţă nevoilor sale”.

Risipa este obiectul unei discuţii violente între Bertrand şi guvernator, atât de violentă, încât mareşalul palatului declară că nu mai vrea să vorbească despre asta cu Hudson. Două zile după aceea, duminică 18 august, englezul se repede până la Longwood ca să se plângă. Discuţia – hotărâtoare pentru istoria captivităţii – va avea loc în grădina care nu luase încă aspectul pe care i-l cunoaştem astăzi: exista o alee circulară care înconjura un singur strat de flori, un drumeag care-ţi îngăduia să mergi de jur-împrejur, discutând. Amiralul Malcolm, care comandă forţele maritime de pe insulă, e şi el de faţă:

— Ei bine – explică împăratul –, e foarte simplu, mareşalul palatului, Bertrand, nu vrea să mai aibă legături cu dumneavoastră. El a fost mare ofiţer al coroanei, a comandat armate, a luptat în fruntea corpului său de armată împotriva trupei în al cărei mare stat-major eraţi şi dumneavoastră în calitate de colonel. Iar dv. îi scrieţi şi îi vorbiţi nu ca unui caporal care face parte dintr-o trupă vitează, ci ca unor caporali din rândurile soldaţilor corsicani pe care i-aţi comandat dumneavoastră şi care erau cu toţii dezertori şi trădători de ţară. Se simte jignit şi nu mai vrea să aibă relaţii cu dumneavoastră. De altfel, să ştiţi că nimeni nu vrea să vă vadă. Toată lumea vă ocoleşte. Niciunul dintre aceşti domni n-ar şovăi să aleagă mai curând un regim de patru zile de pâine cu apă fără dreptul să-şi părăsească camera decât să aibă o convorbire cu dumneavoastră.

Lowe încearcă să readucă problema în limitele ei mai concrete şi vorbeşte din nou despre cheltuielile gospodăriei, dar Napoleon era pornit:

— Mă cunoaşteţi prea puţin. Trupul meu se află în mina unor oameni răi, dar sufletul meu e liber. El a rămas tot atât de mândru ca şi atunci când mă aflam în fruntea a şase sute de mii de oameni şi eram pe tron, numind regi şi împărţind coroane. Îmi vorbiţi într-una de instrucţiunile pe care le aveţi. Niciuna din ele nu vă obligă să procedaţi aşa cum procedaţi. De altfel, asta nu constituie o scuză. Am guvernat şi ştiu că există misiuni şi instrucţiuni care nu pot fi încredinţate decât unor oameni dezonoraţi.

— Mă defăimaţi în faţa întregii Europe – răspunde sir Hudson.

— N-o merit. Am instrucţiuni care mă…

— Dar şi călăul are instrucţiunile lui – îl întrerupe prizonierul.

— Le execută şi gata. Cel puţin nu ţi se cere să trăieşti laolaltă cu el. Dumneavoastră aveţi nişte instrucţiuni; aplicaţi-le şi lăsaţi-mă în pace. Dacă nu vreţi să ne daţi de mâncare, nu ne daţi. Câtă vreme vom fi vecini cu Regimentul 53 n-o să ne lase ei să murim de foame.

— Din fericire, nu iau în serios toate spusele dumneavoastră.

— Sigur, călăul râde de ţipătul victimelor!

Aceasta a fost scena, povestită de Bertrand, care a asistat la ea de departe şi a scris-o conform celor povestite de împărat. Iată de ce cred că e drept să-i dau cuvântul şi lui Hudson Lowe. După spusele lui, această scenă dramatică a început printr-o tăcere care s-a prelungit atât de mult, „încât am crezut – îi scrie el lordului Bathurst – că se hotărâse să nu-mi mai vorbească de loc. În sfârşit, «cu un glas iritat», împăratul începe să vorbească, prefăcându-se că nu observă prezenţa guvernatorului şi adresându-se numai amiralului:

— Există două feluri de oameni folosiţi de guverne… Cei pe care-i stimează şi cei pe care-i dispreţuiesc. *FA* face parte din aceştia din urmă. Slujba care *i* s-a dat este aceea

de călău.

— Înţeleg foarte bine tactica asta – afirmă Lowe…

— Să încerci să compromiţi un om recurgând la infamie atunci când nu-l poţi ataca cu alte arme. Sunt complet indiferent la toate astea. Eu nu mi-am căutat slujba actuală, dar, atunci când mi-a fost propusă, am considerat primirea ei o datorie sfântă.

— Aşadar, dacă vi s-ar da ordin să mă ucideţi, v-aţi conforma?

— Nu, domnule.

El se adresă apoi tot amiralului – continuă Lowe –, spunându-i acestuia că, de când am venit eu aici, situaţia i s-a înrăutăţit de patruzeci de ori… Spunea că sunt complet lipsit de sensibilitate. Că soldaţii din Regimentul 53, când trec pe lângă el, îl privesc cu compătimire şi plâng. Apoi, continuând, îi spune amiralului:

— *El* mi-a reţinut o carte pe care mi-a trimis-o un membru al parlamentului şi după aceea s-a lăudat cu isprava asta.

— Cum adică – m-am lăudat?

— Da, domnule, v-aţi lăudat faţă de guvernatorul insulei Bourbon. Mi-a spus-o chiar el”.

Se discută pe un ton din ce în ce mai ridicat.

— Trupul meu se află în puterea dumneavoastră – declară încă o dată împăratul –, dar sufletul meu e liber. Mă trataţi ca pe un ocnaş de la Botany-Bay… Europa va afla.

Guvernatorul se apără din nou:

— Aş fi foarte mulţumit dacă toate lucrurile privitoare la purtarea mea ar fi publicate nu numai în ziarele englezeşti, ci şi în cele de pe continent.

„S-a plâns de faptul că-l numim «general» – continuă Lowe – şi ne spune mereu că este «împărat». Că, atunci când Anglia şi Europa nu \mr mai exista, iar numele lordului Bathurst nu va mai fi cunoscut de nimeni, el va fi mereu «împăratul». Mi-a spus că face tot posibilul să mă evite şi că de două ori a pretins că e în baie ca să nu mă vadă K.

Cei trei bărbaţi continuau să se plimbe în jurul stratului de flori.

— Vreţi bani – continuă Napoleon.

— N-am aşa ceva, şi cei pe care îi am se află în mâna unor prieteni. Dar n-am dreptul să trimit scrisori. N-aţi comandat niciodată ai mate. N-aţi fost altceva decât un scrib de stat-major.

Mi-am închipuit că am să mă simt bine printre englezi, dar dumneata nu eşti englez.

Lowe, dacă ar îndrăzni, ar ridica din umeri. Se mulţumeşte numai să spună:

— Mă faceţi să zâmbesc, domnule!

— Cum!… Vă fac să zâmbiţi, domnule? Nu spun decât ceea ce gândesc.

— Da, domnule, mă siliţi să zâmbesc. Părerea greşită pe care v-aţi format-o despre caracterul meu şi asprimea cu care vă purtaţi îmi provoacă milă. Vă spun bună ziua…

Şi Hudson se întoarce brusc, fără să-şi salute prizonierul. Amiralul îşi scoate pălăria, se înclină şi îl urmează pe Lowe, care, aşteptându-şi calul, spune privindu-l pe Bertrand:

— Generalul Bonaparte mi-a adresat nişte cuvinte jignitoare. L-am părăsit destul de brusc, spunându-i: „Domnule, nu sunteţi un om de onoare!”

Împăratul este de acord că s-a purtat urât cu guvernatorul.

— Nu trebuie să-l mai primesc pe acest ofiţer – conchide el – mă face să-mi ies din sărite, ceea ce nu este de demnitatea mea. În faţa lui îmi scapă nişte cuvinte care la Tuilerii ar fi fost de neiertat. Dacă ele pot avea o scuză aici, e din cauză că mă aflu în mâinile şi în puterea lui.

*

* * *

Cum trebuie judecat temnicerul lui Napoleon? Iute la mânie, uşor iritabil, îngâmfat, pedant, chiţibuşar, înnebunit de răspunderea lui, sir Hudson Lowe era mai ales lipsit de tact. Chiar după părerea englezilor, „nu era un gentleman!”, ceea ce spune totul.

„Este limitat – va preciza domnul de Balmain, comisarul rus de la Sfânta Elena –, un om pe care răspunderea însărcinării primite îl sufocă, îl face să tremure, un om care se alarmează pentru cel mai mic lucru, îşi frământă creierii pentru toate fleacurile şi reuşeşte să realizeze greu, zbătându-se mult, ceea ce altul ar putea să facă aproape fără nicio bătaie de cap”.

„E greu de înţeles – adaugă colegul său austriac, dl. Stürmer – cum au putut să se declare mulţumiţi miniştrii englezi cu un asemenea om. Dacă nu era nevoie decât de un simplu temnicer, nimic n-ar fi fost mai uşor de găsit. Dar, dacă naţiunea engleză pune cât de cât preţ pe judecata istoriei, atunci nu se putea face o alegere mai proastă14.

Desigur că lui Lowe „îi lipsea educaţia şi discernământul 11, aşa cum a remarcat Wellington, care mai spunea: „Era un nătărău11. Probabil că era cam mărginit, că avea, pe deasupra, firea subordonatului care se închină în faţa regulamentelor, că era un birocrat desăvârşit, din moment ce nu a avut curajul să-i spună superiorului său, lordul Bathurst, ministrul de război şi al coloniilor, că instrucţiunile lui erau greu de aplicat.

De aici încolo nu va mai trece nicio săptămână fără ca temnicerul să nu-şi chinuiască prizonierul: limitele în care Napoleon se putea plimba fără să fie însoţit de un englez vor fi reduse cu o treime; ofiţerul de ordonanţă britanic va trebui să se asigure de două ori pe zi de prezenţa „generalului11. Lordul Bathurst o cere „în mod formal11. Dar, tot aşa, nu va mai trece nicio săptămână fără ca prizonierul să facă totul pentru a fi martirizat.

— Năpăstuirea şi insultele fac să-rm crească faima. Îi voi datora Angliei strălucirea gloriei mele.

Proscrisul se va ţine de cuvânt. Nu-l va mai primi niciodată pe sir Hudson Lowe. Când guvernatorul se va prezenta la Longwood, proscrisul îi va urmări cu ocheanul lui de la Austerlitz, prin orificiile făcute în cele două obloane ale anticamerei aflate faţă-n faţă – orificii care mai există încă şi care nu pot fi privite fără emoţie…

În seara în care guvernatorul îl va revedea pe împărat, Napoleon va fi întins pe patul lui de moarte, acel pat mic de fier care l-a însoţit în toate campaniile… iar în seara aceea guvernatorul va fi auzit şoptind:

— Ei bine, domnilor, a fost cel mai mare duşman al Angliei şi al meu personal, dar îi iert totul. La moartea unui om atât de mare nu trebuie să simţi decât o durere adâncă şi sincere regrete.

Rostind aceste cuvinte, sir Hudson Lowe credea, desigur, că dă dovadă de mărinimie. Wellington avea dreptate: temnicerul împăratului era un nătărău

PĂRĂSIRILE
NU OMUL ARE
PRIETENI, CI FERICIREA LUI.
Napoleon

Anglia a pus mâna pe Vultur, *iar Austria pe Puiul Vulturului*. La Viena, micul prizonier politic continuă să se gândească la tatăl său. Ştim, datorită arhivelor Mariei-Luiza, recent descoperite *, că cel care nu mai era decât un prinţ fără nume îi întreba neîncetat pe preceptorii lui despre tatăl său:

— A existat un împărat în Franţa, sunt sigur de asta; cine a fost acel împărat?

— A fost iubitul dumneavoastră tată, alteţă, care şi-a pierdut imperiul şi coroana din cauza nenorocitei sale atracţii pentru război.

Parcă auzim glasul lui rugător întrebând:

— Oare scumpul meu tată, după ce a făcut atâta rău, este considerat criminal?

Neobosit, copilul caută să reconstituie acest trecut, clin care au rămas înecate în mintea lui numai câteva amintiri pline de strălucire.

Vezi *L'Aiglon*, *Napoleon* II, de acelaşi autor.

— *Nota red*.

— De ce altă dată mi se spunea regele Romei?

— Era pe vremea când stăpânirea tatălui dumneavoastră se întindea până acolo.

Dar el continuă:

— Unde se află tatăl meu?

— Nu vă pot spune.

— Doamnele franceze mi-au spus într-o zi că a fost în Anglia şi că a reuşit să fugă de acolo.

— Nu este adevărat; de altfel, ştiţi foarte bine, alteţă, că adesea nu înţelegeţi bine franceza.

— Da, desigur.

— Vă pot da cuvântul de onoare că tatăl dv. n-a fost în Anglia.

— Mi se pare că am auzit chiar spunându-se că se află în mizerie.

— În mizerie?

— Da.

— Cum ar fi posibil aşa ceva?

— Într-adevăr, nu e posibil.

Parcă i s-a luat o piatră de pe inimă. În faţa lui se pronunţase numele de Sainte-Helene, iar în germană mizerie se spune *Elenă*…

Împăratul îşi închipuie că fiul lui l-a uitat. Într-o zi, când Gourgaud i-a adus – pe data de 15 august – un buchet de ziua lui „din partea regelui Romei”, el ridică din umeri:

— Eh! Regele Romei se mai gândeşte la mine tot atâta ca la…

Dac-ar fi ştiut! Dac-ar fi aflat de lupta dusă de micul lui rege de cinci ani. Dar el nu ştie, pare-se, că Maria-Luiza şi-a părăsit copilul plecând la Parma şi că nu venea la Viena decât pentru scurte şederi, o dată la doi sau trei ani, între două naşteri de bastarzi sau între două avorturi. Proscrisul nu ştie nimic nici despre izgonirea tuturor francezilor din anturajul fiului său.

— Ce educaţie i se va da? – îl întreabă el pe Las

Cases. – în ce spirit îl vor creşte? Dar dacă e slab la minte? Dar dacă va semăna cu cei „legitimi”? Dacă o să i se insufle un sentiment de groază faţă de tatăl său?

Este profund mâhnit.

— Hai să vorbim mai bine de altceva…

„Dar n-a mai vorbit de nimic „încheie Las Cases.

Fără îndoială că, la începutul exilului său, Napoleon –

îl comediante –, construindu-şi legenda cu o artă desăvârşită, juca oarecum rolul tatălui nefericit căruia i s-a smuls fiul. N-are ştiri de la el! I se refuză transmiterea lor! Pe insulă este trimis un comisar austriac, dar nu aduce niciun mesaj din partea bunicului pentru tatăl copilului! Frumoasă temă pentru înduioşarea opiniei publice, pe lângă „mârşăviile" pe care trebuie să le îndure. Dar în curând va începe să sufere cu adevărat. Gândul că nu-şi va mai vedea fiul, lipsa totală de ştiri îi umpleau ochii de lacrimi. Întârzia ore întregi în faţa desenului, căruia îi redactase chiar el inscripţia în timpul campaniei din 1814: „*Mă rog lui Dumnezeu pentru tatăl meu şi pentru Franţa*!" Este adânc mişcat când priveşte tunuleţul de bronz, o jucărie a copilului pe care a regăsit-o la Paris şi pe care o luase în bagajele sale. Cu câtă emoţie primeşte el moţul de păr pe care i l-a trimis *Chanchan* – mama lui Marchand. Acest păr fusese adus de un tânăr botanist vienez care avea misiunea să adune plante din insula Sfânta Elena. Se numea Welle şi sosise pe insulă împreună cu comisarul austriac Stürmer. Părul era într-un plic adresat de fosta dădacă a regelui Romei fiului ei şi era însoţit de aceste cuvinte: „Îţi trimit o buclă din părul meu. Mama ta, Marchand". D-na Marchand fiind brunetă, nu exista nicio îndoială că bucla, fiind bălaie şi mătăsoasă, aparţinea regelui Romei. Hudson Lowe a descoperit însă totul şi l-a trimis pe Welle înapoi în Europa.

— Am aflat – mărturisi împăratul lui O'Meara la 28 februarie 1817 – că botanistul e pe cale să plece fără ca eu să-l fi văzut. Nici în cele mai barbare ţinuturi nu s-ar refuza, nici chiar unui condamnat la moarte, mângâierea unei convorbiri cu cineva care i-ar fi văzut de curând soţia şi copilul… Nici antropofagii din Pacific n-ar face aşa ceva: înainte de a-şi mânea victimele, le îngăduie să se vadă şi să stea de vorbă…

De ei te ori gândul exilatului nu s-a îndreptat către prizonierul lui Metternich! Ali îl va auzi repetând de mai multe ori versurile din Andromaca:

Treceam spre locul unde copilul mi-e închis.

Fiindcă doar o dată pe zi îţi este voia
Să văd ce-mi mai rămâne din Hector şi din Troia.
Mergeam la el, cu dânsul să pung jără răgaz.
Căci nu mi-am strâns copilul în braţe încă azi.

„Accentua fiecare cuvânt din ultimul vers cu un sentiment de tristeţe14.

Soarta lui Astyanax îl obsedează. împăratul respinge toate planurile de evadare care i se propun. Trebuie să rămână pestânca lui… şi să moară acolo:

— E mai bine pentru fiul meu să rămân aici. Dacă trăieşte, martiriul meu îi va aduce o coroană! Dacă voi muri pe cruce şi dacă el va mai fi în viaţă, va ajunge pe tron.

Cu o clarviziune extraordinară, le spune tovarăşilor lui:

— Regele Romei va fi omul popoarelor şi regele Italiei; iată de ce politica austriacă îl va ucide.

Într-adevăr, Metternich îl va suprima pe regele Romei – remuşcare vie a politicii sale –, nu dându-i otravă, ci împiedicându-l să părăsească bălţile Dunării din apropierea Vienei ca să meargă să-şi vindece plămânii în aerul curat al Alpilor sau – aşa cum cerea tratamentul pe atunci – sub soarele cald din Neapole. A doua zi după insurecţia din 3831, prezenţa fiului lui Napoleon în Peninsula Italică – chiar întins într-un şezlong – ar fi putut declanşa o dramă. Şi cancelarul îl va lăsa să moară pe ostaticul său, ascunzându-i Mariei-Luiza starea gravă a sănătăţii fiului ei, deoarece se temea ca ea să nu vină în grabă la Viena. El va fi de acord cu medicul acestuia – un mamoş! –, care-l va îngriji pe Puiul Vulturului de o boală de ficat, de care, de altfel, nu suferea, tot aşa cum nu suferea de ea nici prizonierul de pe Sfânta Elena…

*

* * *

În afară de cel care este acum duce de Reichstadt şi de bieţii soldaţi din vechea gardă, aflaţi în retragere, care se întâlnesc să vorbească despre idolul lor, nimeni nu se mai gândeşte la Napoleon. Niciunul din marii demnitari ai

imperiului, îmbogăţiţi de el, nu încearcă să-i trimită proscrisului măcar câteva cuvinte. Cât despre membrii clanului

— Cu excepţia iubitei Pauline –, n-au decât un singur gând: să se facă uitaţi şi să fie toleraţi de noii stăpâni ai Europei, sau să trăiască ca Joseph, în Lumea Nouă, într-un exil îmbelşugat…

Împăratul visează adesea la măreţia sa trecută şi la ceea ce a ajuns… Are insomnii şi nu izbuteşte să mai adoarmă: amintirile îl asaltează şi îl copleşesc. Cei din jurul lui îl văd într-o zi frunzărind visător *Almanahul imperial*, citind numele doamnelor de la curte şi parcurgând lista membrilor Academiei, a regilor vasali şi a prefecţilor.

— A fost o împărăţie frumoasă – oftează el cu emoţie.

— Guvernam peste optzeci şi trei de milioane de oameni, mai mult de jumătate din populaţia întregii Europe!

Iar acum nu-i mai rămâne decât să se ocupe de problema unei vaci, care dă doar o nenorocită de sticlă de lapte pe zi şi care-şi rupe neîncetat frânghia cu oare e legată în grajd ca să se ducă să rătăcească prin grădină… într-o zi, el zăreşte scutecele micuţei Montholon întinse pe iarbă la uscat.

— Ah, totul e mult prea burghez, prea provincial!

— Exclamă el.

Şi preferă să intre înapoi în casă…

Îşi dă foarte bine seama de tot ceea ce a adus el omenirii, iar cei din jur îl aud uneori rostindu-şi apărarea cu o voce ca de dincolo de mormânt:

— Oricât mi-ar diminua meritele, oricât ar încerca să mă suprime, să mă mutileze, va fi foarte greu să mă facă să dispar cu totul. Istoricul francez va trebui să se ocupe de imperiu şi, dacă va avea inimă, va fi silit să-mi dea înapoi câte ceva, să-mi acorde partea mea, iar sarcina lui va fi în acest caz uşurată, căci faptele vorbesc de la sine, strălucesc ca soarele… Am pus capăt anarhiei şi haosului… Am încurajat toate iniţiativele, am răsplătit toate meritele

şi am împins gloria dincolo de limitele ei obişnuite… De ce faptă aş putea fi eu învinuit pe care istoricul să n-o poată justifica? Despotismul meu? Dar el va dovedi că dictatura a fost absolut necesară. Voi fi învinuit că mi-a plăcut prea mult războiul? Va arăta că am fost întotdeauna atacat. Că am dorit o monarhie universală? Va reuşi să dovedească că ea n-a fost decât rezultatul întâmplător al împrejurărilor, că inamicii noştri m-au împins pas cu pas spre aşa ceva…

Are deseori accese de furie. Nu e vorba nici de orgoliu şi nici de cruzime, cum vor să ne facă să credem paznicii lui, ci de furia de a vedea cât de mult a decăzut şi cât de des i se arată „lipsă de respect”, după expresia lui. Îşi tiranizează anturajul. Când nu poate să doarmă, cheamă în toiul nopţii pe vreunul dintre nefericiţii lui ofiţeri – şi acesta trebuie să se prezinte în uniformă, ca la Tuilerii – pentru a-i dicta un veşnic protest adresat lumii sau o veşnică explicaţie a bătăliei de la Waterloo.

Doamna de Montholon şi doamna Bertrand reuşesc cu greu să dea un aer de prospeţime toaletelor lor aduse de la Paris. Cele două tinere doamne îl aud pe proscris spunându-le:

— Sunteţi prost pieptănată. Rochia asta e din mătase chinezească? Nu-i frumoasă!

Îşi dă seama că nu a fost drept şi încearcă să repare răutăţile:

— Aşa mai zic şi eu – spuse el doamnei Bertrand, văzând-o intrând în sufragerie –, iată un bust ca de salon!

„Doamna de Montholon se înroşise toată”, notează Gourgaud.

— Nu sunteţi decât o mină de oameni la capătul lumii – declarase împăratul însoţitorilor săi în dimineaţa de luni 1 ianuarie 1816 – trebuie să vă consolaţi iubindu-vă cel puţin între voi.

Dar, de fapt, ei nu se iubesc de loc şi sunt roşi de invidie. În aceste locuinţe dispuse una lângă alta, în care trăiesc cu toţii îngrămădiţi, bărbaţii se ceartă pe chestie de rang şi de funcţie, iar cele două femei se tratează reciproc de „cocote”. Cu toţii se bucură de căderea oarecum în

dizgraţie a mareşalului palatului. Doamna Bertrand – născută Fanny Dillon, rudă cu Josefina – preferă să rămână acasă decât să se ducă la cina împăratului. De origine irlandeză, ea părea mai mulţumită să se ducă în vizită la amiralul Cockburn şi găsea că e mai distractiv să pălăvrăgeşti cu temnicerul decât cu deţinutul lui!

— Ştiu că am decăzut – exclamă Napoleon cu amărăciune –, dar să mi-o arate unul dintre ai mei! Am fost întotdeauna obişnuit ca cei ce trăiesc în jurul meu să se simtă fericiţi de acest lucru. Vreau să trăiesc ca într-o familie, dar n-aş putea s-o fac ca un simplu particular. Lipsa de atenţie la Longwood o suport mult mai greu ca la Paris. De acum încolo voi mânca la mine, servit de un singur negru însoţitorii lui nu se mai gândesc de acum încolo decât cum să fugă de pe stânca aceasta îngrozitoare. Şambelanul Las Cases – totuşi, cel mai bine tratat – va fi primul care va părăsi insula. împăratul avea în persoana lui un om care-l asculta cu atenţie, gata să ia orice cuvânt ca pe o literă de evanghelie. Napoleon stătea cel mai des de vorbă cu fostul lui consilier de stat – îl numea „micul Talleyrand” –, iar ceilalţi din jur, invidioşi din cauza acestei intimităţi, care nu dura de mult timp, îi arătau lui Las Cases o duşmănie făţişă. Generalul Gourgaud părea cel mai îndârjit şi în *Jurnalul* său nu-l cruţă de loc pe cel pe care-l numea „iezuitul”. Contele de Las Cases – marchiz sub vechiul regim – era oare carieristul şi intrigantul zugrăvit de însoţitorii împăratului? N-ar fi cu neputinţă. Este oare adevărat că autorul *Memorialului* nu se gândea decât cum să-şi strângă cât mai repede posibil o serie de materiale care să-i îngăduie să-şi scrie lucrarea… şi să plece apoi în Europa eu primul prilej ca s-o publice? Cu siguranţă că da!

Acest prilej, el îl provoacă, de altfel, destul de prosteşte, predând unui servitor concediat un mesaj clandestin adresat lui Lucien Bonaparte. Hudson Lowe află acest lucru şi vine personal să-l „ridice” pe Las Cases de la Longwood. Totuşi, ştiind câtă nevoie avea Napoleon de cel ce-i servea de secretar, guvernatorul ar fi fost gata să

treacă cu buretele peste cele întâmplate şi să-i permită prizonierului să rămână lângă împărat, dar Las Cases refuză să se întoarcă la Longwood. Suntem deci îndreptăţiţi să presupunem că el a pus la cale toată povestea ca să poată pleca de pe Sfânta Elena fără să dea impresia că vrea să-l părăsească pe împărat. Afară numai de cazul când incidentul cu servitorul n-a fost decât o întâmplare fericită, de care Las Cases s-a servit ca să părăsească insula…

Împăratul este mâhnit şi simte nevoia să-i scrie lui Las Cases o scrisoare de despărţire, prea afectuoasă după părerea lui Gourgaud: tânărul general afirmă că fostul consilier de stat al lui Ludovic al XVIII-lea nu este un martir.

— Nu e de mirare – exclamă el – ca cineva să fi petrecut multe nopţi pe lângă maiestatea-voastră; mulţi alţii au petrecut nopţi cu mult mai grele în slujba împăratului. Las Cases n-a venit aici decât ca să scrie o carte!

Napoleon se supără, Gourgaud de asemenea, şi câteva zile mai târziu, după cină, împăratul îl întreabă oftând:

— Cât e ceasul?

— Zece.

— Cât de lungi sunt nopţile!

— Dar zilele, sire! – mormăie Gourgaud cu jumătate glas.

Tristeţea fostului său ofiţer de ordonanţă îl mâhneşte. Aflând că la Jamestown se joacă o piesă, îl sfătuieşte să meargă la spectacol.

— Trebuie să vă distraţi. Sunteţi atât de mohorât, că-i tăiaţi omului orice chef când vă vede. Tragedia care se joacă azi e foarte frumoasă… îmi face rău să vă văd atât de trist.

Dar Gaspard Gourgaud este extrem de susceptibil. Cel mai neînsemnat cuvânt al lui Napoleon provoacă o scenă.

— Sunteţi ca un copil, îi spune el într-o zi.

„În curând voi împlini treizeci şi patru de ani – scrie generalul în *Jurnalul* său – şi de câtăva vreme se pare că maiestăţiî-sale îi place să-mi spună lucruri extrem de neplăcute. Când mă face copil, vrea să spună că sunt un prost. Care sunt oare copilăriile de care am dat dovadă?” – V-am vorbit oare de rău sau am provocat umilirea maiestăţii-voastre? – îl întreabă el, aproape plângând, pe împărat.

— Am optsprezece ani de serviciu, treisprezece campanii şi mi-e tare greu, după tot ceea ce am făcut numai din devotament, să fiu astfel tratat, să nu fiu decât un ţap ispăşitor!

„În sfârşit – mărturiseşte el –, m-am înfuriat. împăratul caută să mă liniştească, eu tac şi trecem în salon.

Maiestatea-sa vrea să joace şah, clar aşază piesele alandala; îmi vorbeşte cu blândeţe:

— Ştiu foarte bine că ai comandat baterii, trupe, dar eşti încă foarte tânăr.

Eu nu răspund decât printr-o tăcere plină de tristeţe, împăratul îmi cere să joc şah cu el... La ora zece, culcarea44.

Nimeni nu e supărat pe tânărul şi strălucitorul artilerist, absolvent al şcolii de artilerişti şi genişti la optsprezece ani, numit doar general de brigadă după Waterloo... dar el crede că ceilalţi îl urăsc. Foarte orgolios, el doreşte să fie iubit, însă cei din captivitate se iubesc prea mult pe ei înşişi ca să aibă chef şi timp să se ocupe şi de supărăciosul ofiţer de ordonanţă. Cât despre Napoleon, el îi iubeşte pe Gourgaud în mod tiranic, iar sentimentele pe care tânărul general le nutreşte pentru el îl agasează:

— Nu-s nevasta lui – exclamă într-o zi exilatul –, nu pot, totuşi, să mă culc cu el!

Napoleon îi face adesea viaţa destul de grea. E chiar crud cu el:

— Sunteţi nebun că vă iubiţi atât de mult mama – îi explică el.

— Credeţi oare că eu n-o iubesc pe a mea? Dar

trebuie să fim rezonabili. Fiecare lucru la timpul lui. Ce vârstă are?

— Şaizeci şi şapte, sire.

— Dumnezeule, dar n-o s-o mai vedeţi; va muri înainte de a vă întoarce în Franţa.

„Plâng”, scrie Gourgaud în *Jurnalul* său.

Gourgaud se indispune la cea mai mică atenţie a împăratului faţă de Montholon sau de Bertrand. Degeaba încearcă Napoleon să-l mângâie spunându-i: *Gorgo*, *Gorgotto*, ciupindu-l de urechi sau de obraji, căci nefericitul îşi rumegă mai departe necazul, invidia, veşnicele lui motive de gelozie…

— Aţi crezut că venind aici – îi explică proscrisul – veţi fi camaradul meu, dar eu nu sunt camaradul nimănui. Nimeni nu poate avea vreo putere asupra mea. Aţi vrea să fiţi aici în centrul atenţiei, ca soarele în mijlocul planetelor. Eu trebuie să fiu în centru. Mi-aţi făcut tot felul de necazuri de când suntem aici; dac-aş fi ştiut, n-aş fi luat cu mine decât servitori; pot trăi foarte bine şi singur, şi apoi, când eşti prea obosit de viaţă, poţi numaidecât să-ţi înfigi un pumnal în piept. Dacă nu vă place aici, ar fi mai bine să ne părăsiţi decât să-i căutaţi ceartă domnului de Montholon.

Câteva zile mai târziu va adăuga de altfel:

— Desigur că aş vrea mai curând să vă văd pe dumneavoastră plecând decât pe ei…

Gourgaud îi invidiază la culme pe Montholoni şi pretinde că Napoleon „pe ei îi unge cu miere”, iar pe el „îl stropeşte cu oţet”. Colegul lui nu e decât un şambelan, adică un soldat de anticameră! Montholon servise, totuşi, în statul-major al lui Berthier şi în 1814 avusese comanda departamentului Loara, dar Gourgaud nu prea ţine seama de toate acestea. El, care a intrat primul în Kremlin şi care îşi aduce aminte – prea des, după părerea lui Napoleon, care refuză să-şi amintească – că i-a scăpat viaţa împăratului în seara bătăliei de la Brienne omorând un cazac care se repezise asupra lui.

— Maiestatea-voastră poate să-l îmbrace pe domnul

de Montholon chiar şi în roşu, dar, dacă eu mi-aş păstra funcţia mea de ofiţer de ordonanţă, n-aş fi de loc gelos. Cu toate că, în armată, eu, ca general de artilerie, n-aş fi executat niciodată ordinele domnului de Montholon.

Napoleon, scos din sărite, îi va spune în cele din urmă:

— Puteţi să mă detestaţi în sinea dumneavoastră, totul e ca eu să nu văd nimic şi nimeni să nu observe ceva; esenţialul este să mă înveseliţi.

Atitudinea doamnei de Montholon îl enervează la culme pe Gourgaud. După părerea lui, blonda Albine, cu ochii ei albaştri, îi face împăratului „ochi dulci, îşi pune în valoare şi îşi strânge rochia în talie; în sfârşit – mai adăuga el –, caută să facă pe frumoasă, ceea ce e cam greu, căci i se văd ridurile când îşi scoate şalul”. „Maiestatea-sa îi face o primire deosebită doamnei de Montholon – scrie el în altă zi – şi o ciupeşte de...” Tânărul general este, într-adevăr, convins că doamna Montholon îi acordă favoruri împăratului şi că soţul, îngăduitor şi interesat, închide ochii.

— Oh! femeile – i-a spus, totuşi, Napoleon –, dacă nu te gândeşti la ele, nici n-ai nevoie de aşa ceva!

Oare „cum procedează maiestatea-sa? scrie Gourgaud, care uneori cheamă la el o negresă din Jamestown nopţile sunt lungi11. Tânărul general simte o plăcere răutăcioasă să-l anunţe pe contele de Montholon că soţia lui se află la împărat la ora şapte şi jumătate dimineaţa şi că, precizează el cu perfidie: „Maiestatea-sa o primeşte în halat...11 Seducătoarea şi zvelta Albine, înainte de a se fi căsătorit cu amantul ei, Montholon, dusese o existenţă destul de agitată. Era o cochetă isteaţă. Un portret, pictat, ce-i drept, cu zece ani în urmă, ne-o înfăţişează foarte seducătoare. Fusese oare amanta tânărului locotenent englez Jackson din statul-major al lui Lowe? Nu se ştie, dar toată lumea de pe insulă vorbeşte în acest sens. Ce a reprezentat ea, la urma urmei, pentru Napoleon? Din lipsă de dovezi, istoricul este obligat să fie prudent în asemenea chestiuni... Albine povestea că i se

prezisese „că va fi regină fără să fie cu adevărat41, iar tot cu privire la doamna de Montholon, împăratul a declarat într-o zi:

— Aici trebuie să te bucuri şi de tovărăşia unui papagal, din lipsă de ceva mai bun.

Şi chiar exclamă:

— Ei şi dacă m-aş culca cu ea, ce ar fi rău în asta?

— Nimic, sire – răspunde Gourgaud –, dar eu nu i-am vorbit niciodată maiestăţii-voastre despre aşa ceva. Bănuiesc cţi maiestatea-voastră n-are un gust atât de pervertit.

De altfel, de data aceasta, discuţia dintre împărat şi ofiţerul lui de ordonanţă este deosebit de aprinsă. Gourgaud vrea să se bată cu Montholon.

— Îţi interzic să-l ameninţi pe Montholon, mă voi bate eu în locul lui dacă dumneata… am să te blestem!

— Sire, nu mă pot lăsa insultat fără să-l pedepsesc pe cel care o face… e un drept natural… sunt mai nefericit decât sclavii; pentru ei există legi, dar pentru mine nu funcţionează decât cele ale toanelor. N-am comis niciodată vreo josnicie şi nici n-am să comit vreodată.

— Să fim serioşi, dacă vă bateţi, vă va ucide!

— Ei bine, sire, am fost totdeauna de părere că e mai bine să mori cu cinste decât să trăieşti în ruşine.

Napoleon, enervat, dă drumul mâniei sale şi aproape îl înjură pe Gourgaud, care, copleşit de durere, îi spune suspinând:

— Maiestatea-voastră greşeşte când se poartă atât de rău cu mine.

Atunci împăratul se întristează profund. Aproape că auzim timbrul glasului celui proscris citind textul lăsat de Gourgaud: „Maiestatea-sa mă întreabă ce doresc… Să am prioritate asupra lui Montholon? Ca ea să cineze întotdeauna cu noi?… S-o văd de două ori pe zi? Mâhnit, îi repet că un asasin, un tâlhar nu are dreptul să ceară nimic. Maiestatea-sa se umileşte cerându-mi scuze.

— Vă rog să uitaţi expresiile mele…K

Gourgaud va pleca totuşi şi, odată ajuns la Londra, ca

să fie bine văzut de englezi, va comite multe indiscreţii regretabile cu privire la Longwood şi la cei care trăiau acolo…

Vine apoi rândul lui O'Meara se părăsească Sfânta Elena. El refuză să-i raporteze lui Hudson Lowe toate clevetirile de la Longwood. Lucrurile n-au stat întotdeauna aşa, dar guvernatorul reuşise să se facă detestat şi de medic, care refuză să-i spioneze pe prizonieri… Conflictul dintre cei doi bărbaţi se va ascuţi; guvernatorul va merge până acolo, încât îi va interzice irlandezului să părăsească Longwoodul pentru a se duce la Jamestown, atitudine care îl face pe medicul împăratului să se hotărască să-şi părăsească pacientul şi să se întoarcă în Europa.

Era la sfârşitul anului 1817. Napoleon începuse pe atunci să sufere de groaznica boală care va pune capăt vieţii sale… Doi ani de inactivitate – scria O'Meara în ultimul său raport –, un climat ucigător, apartamente prost aerisite, joase, un tratament cum nu s-a mai pomenit, izolarea, părăsirea, tot ce poate îndurera sufletul acţionau la /un loc. Este oare surprinzător că a apărut o dereglare a funcţiilor hepatice?…"

— Crima se va săvârşi mai repede – îi prezice Napoleon lui O'Meara când acesta vine să-şi ia rămas bun pentru ei am trăit şi aşa prea mult. Guvernul vostru e foarte îndrăzneţ; când papa se afla în Franţa, mi-aş fi tăiat mai curând un braţ decât să-l las fără medicul lui.

Prizonierul era de părere că Lowe n-avea dreptul să-i impună un medic ales de el, care, după convingerea lui, ar deveni un fel de spion strecurat la căpătâiul lui de către guvernator. De aceea, în următoarele şase luni, lui Napoleon nu i se vor da alte îngrijiri în afară de cele pe care i le acordau oamenii rămaşi credincioşi lui, care respectau prescripţiile lui O'Meara.

În cursul anului 1818, Montholon îi scria Mariei-Luiza: „Împăratul Napoleon moare în chinurile celei mai îngrozitoare şi mai lungi agonii. Da, doamnă, cel pe care atât legile divine cât şi cele omeneşti îl unesc cu dumneavoastră prin cele mai sfinte legături, cel pe care l-

aţi văzut primind omagiile aproape ale tuturor suveranilor Europei, cel pentru soarta căruia v-am văzut vărsând atâtea lacrimi când pleca de lângă dumneavoastră va pieri de moartea cea mai cumplită, prizonier pe această stâncă din largul mărilor, la două mii de leghe de cei iubiţi, singur, fără prieteni, fără rude, fără ştiri de la soţia şi de la fiul lui, fără nicio mângâiere”. El o implora pe Maria-Luiza să intervină. Dar ea nici nu-i va răspunde!

În luna ianuarie 1819, împăratul se simte atât de rău – leşinurile se ţin lanţ, se plânge de o durere puternică în partea dreaptă –, încât acceptă să fie examinat de un prieten al lui O’Meara, medic pe bordul navei „Conqueror”, doctorul Stokoe. Acesta pune diagnosticul de hepatită cronică.

— Câtă vreme se poate trăi cu o asemenea boală? – întreabă el.

— Doamne! Sunt oameni care ating o vârstă foarte înaintată cu aşa ceva.

— Da, dar şansele sunt aceleaşi într-un climat tropical?

— Nu.

— Care e primejdia care mă paşte?

— Ca hepatita să devină acută.

Stokoe îi repetă acelaşi lucru şi lui Hudson Lowe. Cuvintele acestea, care, odată aflate în Europa, ar fi dovedit în mod incontestabil climatul nesănătos al platoului de la Longwood, au avut darul să-l scoată cu totul din fire pe guvernator. De aceea îi face şi lui Stokoe atâtea mizerii, încât acesta, la rândul lui, cere să fie repatriat.

Guvernatorul, după ce l-a taxat pe medic de „mare vinovat”, îl va trimite în faţa Curţii marţiale, învinuindu-l, între altele, de faptul că pentru a vorbi de „general” a folosi cuvântul pa*cient* şi că a redactat „buletine de sănătate alarmante44. Nenorocitul va fi pensionat cu o pensie de o sută de lire. Iată ce putea să-l coste pe un medic destul de curajos afirmaţia că prizonierul de la Longwood suferea de hepatită.

Iar împăratul – timp de alte şapte luni – va rămâne

fără medic…

*

* * *

La începutul lunii martie 1819, Napoleon află că suveranii şi miniştrii întruniţi întj-un congres la Aachen au hotărât să-l menţină la Sfânta Elena până la moarte pe prizonierul Europei, „această forţă a revoluţiei concentrată într-un singur om44. Iată-l deci pe cel învins, aşa cum ceruse Rusia, „scos în afara dreptului ginţilor44! Până atunci, Napoleon sperase să-şi poată părăsi într-o zi închisoarea. De aici încolo, stânca-i va fi mormântul! Şi nu are nici cincizeci de ani! Dezamăgirea e totală, cumplită; se închide la el şi nu mai vrea să iasă de acolo. Se simte tare nenorocit. Are într-una insomnii şi, când se trezeşte, scăldat în sudoare, dintr-un somn scurt, greu şi adânc, se pomeneşte din nou în mijlocul aşa-zisei sale „curţi44, pe acelaşi platou măturat de neobositele alizee…

La 2 aprilie 1819 va primi pentru ultima oară un vizitator. E vorba de un văr al lordului Liverpool – Ricketts – care se întorcea din Indii. Napoleon, bolnav în ziua aceea, îl primeşte culcat. „Semăna – va scrie Ricketts – cu tabloul care-l reprezintă aplecat peste cabestanul de pe «Northumberland» şi cu un portret francez în care un lăncier îi pune o coroană pe frunte. Nu mi s-a părut că e mai palid ca de obicei, nu avea cearcăne la ochi, niciun semn nu arăta că suferă de o boală de ficat sau de o altă afecţiune gravă44.

Timp de patru ore întregi, el îi vorbi:

— Spuneţi-i lordului Liverpool că doresc să plec din această insulă, care e nefastă pentru cei care suferă de boala mea. Sufăr de multă vreme, Sfânta Elena are o climă nesănătoasă; în cadrul trupelor din garnizoană există, de asemenea, o mortalitate ridicată. Aş vrea să fiu dus undeva în Europa, miniştrii dumneavoastră să-mi fixeze un domiciliu într-un comitat oarecare; nu o vor regreta. Sunt soldat şi-mi voi ţine cuvântul. Guvernul dumneavoastră a cheltuit deja un milion de lire cu detenţia mea şi lucrurile nu se vor opri aici. E o nebunie să risipeşti atâţia bani. Ar

fi mai înţelept să fiu lăsat să trăiesc liniştit în Europa decât să fiu ţinut închis între aceste ziduri, la tropice. Fără îndoială că lordul Liverpool n-are nici cea mai mică idee de felul în care mă persecută Hudson Lowe. Guvernatorul acesta a înfiinţat o poliţie care aminteşte de Sicilia. Mi l-a luat pe doctorul O'Meara, care nu corespundea vederilor lui, şi mă împiedică să am un alt medic, cu toate că mă ştie bolnav la pat. I-a trimis contelui Bertrand o scrisoare în care declară că, dacă nu mă voi înfăţişa ofiţerului de serviciu, vor pătrunde cu forţa în apartamentul meu. Spuneţi-i că din cauza acestei măsuri trăiesc zăvorât în aceste nenorocite odăi. Nimeni nu va intra aici decât peste cadavrul meu. Nu se moare decât o singură dată, dintr-o lovitură de baionetă sau altfel, ce importanţă are? Dacă vor să mă asasineze, s-o facă mai repede. Nu voi face mişcare, atât de necesară sănătăţii mele, atâta vreme cât sir Hudson Lowe va rămâne aici, căci nu vreau să fiu expus umilinţelor şi nici să provoc expulzarea de pe insulă a unor persoane cărora le-aş fi adresat, din întâmplare, câteva cuvinte. Măsurile luate pentru împiedicarea evadării mele sunt inutile şi mârşave. Culmea stupidităţii este că mi se construieşte acum o casă care va costa sume imense şi în care nu voi locui niciodată. Nu pot să sufăr locul unde este amplasată, fără copaci şi în faţa taberei militare. N-aş putea scoate nasul pe fereastră fără să văd uniforme roşii. Aş avea urechile împuiate de sunetul tobelor şi aş auzi până şi somaţiile santinelelor. Există ceva mai jignitor pentru un soldat prizonier? Aş dori ca lordul Liverpool să discute direct cu mine. Dacă trăia Pitt, m-ar fi tratat altfel. Naţiunea dumneavoastră este generoasă şi va sfârşi prin a se indigna…

Hudson Lowe intră însă în joc imediat după ce Ricketts a părăsit Longwoodul. El îi schimbă acestuia părerea, îl convinge că „generalul" a jucat teatru, iar guvernatorul va putea scrie astfel lordului Bathurst: „Domnul Ricketts şi-a dat seama de toate uneltirile care aveau drept scop să-l impresioneze4.

După Las Cases, Gourgaud, O'Meara, Stokoe, este

rândul doamnei de Msntholon să ia hotărârea de a părăsi insula. Ea adusese pe lume pe mica Napoleone 1 şi naşterea o obosise. În plus, trebuie să se mai ocupe şi de cei doi copii lăsaţi în Franţa. Montholon urma să-şi însoţească soţia. Datorită însă unor mari făgăduieli testamentare, Napoleon va izbuti să-l convingă să rămână cu el încă doi ani.

La 1 iulie 1819, doamna de Montholon şi copiii ei plâng în hohote părăsind Longwoodul pentru totdeauna. împăratul, care nutreşte pentru Albine recunoştinţă şi dragoste – nici astăzi nu se ştie până unde ajunseseră lucrurile –, priveşte micul grup îndepărtându-se de casa de lemn şi plânge, „poate pentru prima dată în viaţa lui44, va scrie Montholon soţiei sale. Intrând în baie, proscrisul îi declară lui Marchand:

— Montholon îşi dă bine seama că nu mă poate părăsi cel puţin doi ani de acum înainte. Voi vă veţi întoarce în Europa, vă veţi regăsi familiile. Montholon îşi va regăsi soţia şi copiii, iar tu pe mama ta. Eu voi fi murit, părăsit în această singurătate…

Nefericitul vrea apoi să o viziteze pe doamna Bertrand, destul de suferindă în seara aceea. Ieşind din casă, zăreşte santinelele, care se şi apropie de locuinţă. Renunţă să mai iasă, se întoarce la el şi e cât pe-aci să cadă: doi guzgani i-au trecut printre picioare…

*

* * *

Împăratul se simte din nou mai rău. Pentru prima dată îşi scrie testamentul şi nu vrea să mai iasă din cameră. Înspăimântat de ideea unei evadări, Hudson Lowe se repede la Longwood şi cere ca ofiţerul de ordonanţă – pe

1 Născută în 1817, ultim martor al captivităţii, Napoleone va trăi până în 1907. Oare a fost fiica împăratului? Unii dintre strănepoţii ei, care preferă să descindă din Napoleon decât din Tristan de Montholon, afirmă acest lucru, dar, bineînţeles, fără să aibă probe.

atunci căpitanul Nicholls –, postat în camerele de

serviciu ale locuinţei împăratului, să-şi poată îndeplini misiunea: el trebuie să se asigure de prezenţa prizonierului. Într-o zi, el se caţără până la fereastra odăiţei unde Napoleon îşi face baia şi – aşa cum va scrie în raport – îl vede pe împărat „*în neiturcilibus*”. Dar asta nu-i ajunge lui sir Hudson, care dă târcoale casei, trimite un ofiţer să bată la uşi, îi convoacă pe toţi servitorii, cere să-i vorbească lui Montholon sau Bertrand şi, în cele din urmă, îi dă ordin lui Nicholls să-l vadă pe „general”, chiar şi cu forţa. Napoleon ordonă atunci să se bată drugi în spatele obloanelor de la ferestre şi să i se pună lângă pat puşti şi pistoale. „Se jura – ne spune Ali – că-l va lăsa lat în pragul uşii pe cel care va îndrăzni să încalce această limită. Mai spunea că în camera lui nu va intra nimeni decât atunci când el, Napoleon, nu va mai fi decât un cadavru”.

Un văl negru va continua să formeze o perdea între Longwood şi restul lumii. Acolo domneşte însingurarea, împăratul nu mai primeşte străini. Montholon a lăsat-o pe Albine să plece cu un sentiment vecin cu spaima. Îi declară lui Lowe „că nu-şi va prelungi şederea în insulă mai mult de şase luni după plecarea soţiei”. Doamna de Montholon primise, de altfel, însărcinarea să-i găsească un înlocuitor. Familia Bertrand nu se gândeşte, la rândul ei, decât cum ar putea fi înlocuită…

Erau aşteptaţi să sosească din Europa un medic, un preot şi doi servitori. Dar şi aceasta va dezlănţui o nouă dramă.

La 22 martie 1818, mareşalul palatului, Bertrand, i-a scris din Sfânta Elena cardinalului Fesch, care trăia la Roma, pe lângă mama împăratului: „Am simţit şi simţim zilnic nevoia unui preot. Sunteţi episcopul nostru. Dorim să ne trimiteţi un francez sau un italian. Vă rugăm, în acest caz, să alegeţi un om cult, sub patruzeci de ani şi mai ales cu o fire blândă, care să nu fie un fanatic al principiilor potrivnice bisericii franceze”.

Pe de altă parte, majordomul şi bucătarul erau pe atunci bolnavi. „Ar fi deci necesar – adăugă Bertrand – ca dumneavoastră, sau prinţul Eugen, sau împărăteasa să

trimiteţi un majordom şi un bucătar francez sau italian dintre cei care au mai fost în serviciul împăratului sau dintre membrii familiilor acestora1. În sfârşit, Bertrand le cerea să caute un medic francez cu renume.

Dacă majordomul şi bucătarul au putut fi găsiţi destul de uşor, mama împăratului şi Fesch se opresc cu alegerea la un abate corsican, Buonavita, un om complet lipsit de vlagă, aflat cu un picior în groapă – el va părăsi, de altfel, Sfânta Elena înainte de sfârşitul tragediei –, şi la un sărman preot, Vignali, de o ignoranţă uluitoare, „un fel de păstor”. În ce priveşte medicul, ei înlătură candidatura doctorului Foureau de Beauregard – fost medic-şef al împăratului – şi îl aleg pe Antommarchi, un simplu preparator de disecţii la amfiteatrul din Florenţa.

— Până acum – mărturisea chiar acest ciudat practician –, n-am avut de-a face decât cu cadavre.

„Am aflat dintr-o sursă sigură – îl anunţă sir John Webb pe lordul Burgess, ministrul Angliei la Florenţa – că e mai priceput la intrigi decât la medicină, cunoştinţele lui medicale mărginindu-se la anatomie, pe care a studiat-o sub conducerea lui M. Mascagni”.

Ceilalţi membri ai familiei protestează energic. De ce să fie trimişi la Sfânta Elena aceşti trei incapabili? Fiindcă mama împăratului şi Fesch sunt convinşi că Napoleon şi-a părăsit închisoarea! Sunt absolut siguri, căci au primit extraordinara ştire de la o ghicitoare austriacă, o vizionară, care afirmă că o vede în fiecare zi pe Sfânta Fecioară…

Ţi se pare că visezi citind scrisoarea aceasta din 31 iulie 1819, adresată de prelat lui Las Cases: „Din toate scrisorile noastre aţi înţeles, desigur, că nu avem nicio îndoială în ceea ce priveşte eliberarea şi perioada când a avut loc; cu toate că ziarele şi englezii susţin că el se mai află la Sfânta Elena, noi avem motive să credem că el nu mai e acolo şi, cu toate că nu ştim nici locul unde se găseşte, nici momentul când va putea fi văzut, avem dovezi suficiente ca să persistăm în credinţa noastră şi să sperăm chiar că peste puţin timp vom afla toate acestea, pe cât

posibil, în mod cert”.

Şi adaugă: „Fără îndoială că temnicerul de la Sfânta Elena îl obligă pe contele Bertrand să vă scrie ca şi cum Napoleon s-ar mai afla încă în închisoare!”

Napoleon nu ştia nimic de drama care se desfăşura la Roma. Primind, după patru ani de captivitate, acest *prim* ajutor din partea familiei, fu adânc mâhnit. Iată tot ce au putut găsi: un medic mărginit şi doi sărmani preoţi! El nu înţelegea motivul pentru care era astfel părăsit, până într-atât încât să nu mai poată vorbi cu Buonavita şi Vignali despre „marea problemă” şi să fie îngrijit de acest dobitoc de Antommarchi, care până aproape în ultimele zile ale vieţii lui Napoleon va continua să susţină că prizonierul de la Sfânta Elena suferea numai de „o boală politică”…

O singură consolare: cele două lăzi de cărţi aduse de noii veniţi, asupra cărora se aruncă cu sete. Dar ce dezamăgire! „Jumătate din ele – ne spune Ali – nu erau decât nişte hârţoage vechi pe care le cumpăraseră preoţii”. Numai odăjdiile preoţeşti erau frumoase. De aceea, Napoleon cere ca de atunci înainte, în fiecare duminică, slujba să fie făcută în salonul transformat în capelă.

— Sper – declară împăratul zâmbind – că papa nu va avea să ne reproşeze nimic, iată-ne redeveniţi creştini. Dacă ar vedea capela noastră, ne-ar acorda imediat indulgenţe.

Buonavita a mai adus cu el şi un portret al regelui Romei. Când Marchand îl scoate din ladă, prizonierul zâmbeşte. Ochii i se umezesc.

— Sărman copil! – şopteşte el.

— Ce soartă!

Îi întinde miniatura lui Marchand, spunându-i:

— Ţine-o, pune-o pe biroul meu, ca s-o văd în fiecare zi.

La sfârşitul anului 1819 i se pare că se simte din nou mai bine şi se hotărăşte să se apuce de lucrările lui de grădinărit. Va face astfel mişcare şi, în acelaşi timp, va putea să sape aleile care înconjură straturile de flori, să planteze arbuşti şi împrejmuiri de gazon care să-i permită

să scape cât mai mult posibil – după expresia lui Hudson Lowe – „de orice supraveghere din afară”. În picioare de la ora cinci, cinci şi jumătate, îmbrăcat ca un fermier din colonii – cu haină şi pantaloni de nanchin şi pălărie de paie –, aşteaptă cu nerăbdare ca răsăritul soarelui să gonească uniformele roşii din grădină. Trimite atunci un valet să se asigure că are cale liberă şi să sune clopotul ca să cheme toată lumea la lucru. Dar să-i dăm cuvântul lui Ali, care a schiţat cu siguranţă cel mai sugestiv tablou din tot timpul captivităţii. „Când nu eram de serviciu, mă chema aruncând cu câţiva bulgări de pământ în fereastra camerei ce dădea spre boschet:

— Ali! Ali! mai dormi!

Apoi, cântând:

— Ai să dormi mai bine când ai să te-ntorei acasă.

Continpa melodioara, iar eu deschideam fereastra

— Haide o dată, leneşule – striga el –, nu vezi unde-i soarele?

Altă dată spunea numai atât:

— Ali! Ali! Oh! Oh! Allah! S-a făcut ziuă.

Marchand venea şi el la rând, dar mai rar, pentru că partea unde locuia el era mai puţin frecventată de împărat.

Fereastra camerei lui se găsea la etajul aripii în care locuia Napoleon.

— Marchand, dom-şoară Marchand – striga el –, s-a făcut ziuă, sculaţi-vă.

Când apărea Marchand, îl privea râzând şi-i spunea:

— Aţi dormit destul azi-noapte? Nu v-aţi trezit niciodată? O să fiţi bolnav toată ziua pentru că v-aţi sculat aşa de dimineaţă.

Apoi, pe tonul obişnuit:

— Hai, ia-ţi cazmaua şi hârleţul şi fă-mi o groapă pentru un pom.

În timp ce Marchand săpa groapa, împăratul mergea mai departe şi, privind un pom de curând plantat, spunea:

— Marchand, adu aici puţină apă şi stropeşte-mi pomul ăsta.

Apoi, după o clipă:

— Du-te şi caută-mi instrumentele de măsurat.

Altuia, în dreptul căruia ajungea:

— Spune-i lui Archambault să aducă bălegar şi chinezilor să tundă gazonul nu prea mai avem…

Apoi, venind spre mine, care ţineam în mină o lopată şi încărcăm pământ într-o roabă:

— Cum, încă n-ai terminat cu pământul ăsta?

— Nu, sire, şi totuşi n-am stat de pomană.

— Pentru că veni vorba, şmechere, ai lucrat capitolul pe care ţi l-am dat ieri?

— Nu, sire.

— Ai preferat să dormi, nu-i aşa?

— Dai –, sire, maiestatea-voastră nu mi l-a dat decât aseară.

— Încearcă să-l isprăveşti azi, mai am unul.

Împăratul se îndrepta apoi spre Pierron, care aşeza gazon pe un zid:

— Ce Dumnezeu, n-ai terminat încă cu zidul ăsta? Ai destul gazon ca să-l isprăveşti?

— Da, sire.

Apoi, întorcându-se spre mine:

— Ce oră a fost când te-am trezit azi-noapte?

— Sire, era ora două.

— Oh!

Puţin mai târziu mă întrebă:

— Montholon o fi treaz?

— N-am de unde să ştiu, sire.

— Du-te şi vezi. În orice caz, să nu-l trezeşti, lasă-l să doarmă.

Îndreptându-se apoi către Noverraz, care săpa:

— Haide, mai cu nădejde! (apăsând pe cuvânt). Ah, leneşule, ce-ai făcut de azi dimineaţă?

— Ieri, maiestatea-voastră mi-a ordonat să gudronez cada din baie; negăsind pe nimeni să-mi dea ajutor, am făcut singur toată treaba…

— Sire, iată-l pe domnul de Montholon.

— A, bună ziua, Montholon.

Domnul de Montholon se înclină cu respect:

— Cum se simte maiestatea-voastră?

— Destul de bine. V-a deranjat cineva?

— Nu, sire, mă sculasem deja când am fost căutat.

— Excelenţa-voastră n-are să-mi spună nimic? Se spune că se zăreşte o corabie.

— Nu ştiu nimic, sire; n-am văzut încă pe nimeni.

— Luaţi luneta mea şi mergeţi să vedeţi dacă se zăreşte ceva.

Domnul de Montholon se întorcea după câteva clipe şi raporta împăratului cele văzute. Până la urmă începea o convorbire între ei. împăratul se plimba în sus şi în jos şi se întorcea din când în când să-şi privească lucrătorii. Aşa îşi petrecea timpul până la micul dejun. Când i se făcea foame, întreba cât e ceasul şi, când i se spunea că e aproape zece, cerea să fie servit. De obicei, micul dejun i se servea în cameră. Atunci împăratul îşi părăsea lucrătorii şi se aşeza la masă. Cei care trebuiau să-l servească îşi lăsau deoparte sculele, se duceau să se spele pe faţă şi pe mâini şi apoi se ocupau de el. Aşa cum am mai spus, domnul de Montholon mânca împreună cu împăratul, iar dacă mareşalul palatului se afla pe acolo, era şi el poftit.

După terminarea mesei, împăratul se întorcea la lucrătorii lui, lângă care rămânea până la prânz – sau numai până la unsprezece dacă soarele bătea prea tare – şi, părăsindu-i, le spunea:

— Mergeţi la masă. Ajunge pentru azi: e prea cald.

Împăratul, îndată ce se întorcea în casă, unde era urmat de unul din cameriştii lui, îşi scotea halatul sau vestonul şi pantalonii şi se vira în pat. Dacă rămânea îmbrăcat, se întindea pe canapea sau se aşeza la birou. Dacă, culcându-se, n-avea poftă să doarmă, îl chema pe Marchand să-i citească”.

Nu-i aşa că vedem scena aievea?…

În mijlocul unuia dintre straturile de flori, între doi portocali, Napoleon a pus să se construiască un mic bazin de lemn cu nişte jocuri de ape firave. Uneori, seara, spunea:

— Haideţi să dăm drumul la jocurile noastre de apă!

Ali întorcea robinetul şi, când bazinul se umplea, apa începea să curgă prin rigole – ele mai există şi azi –, iar împăratul o privea coborând şi ajungând până la el. Începea să râdă… dar jocul se termina repede pentru că nu mai era apă în rezervor. Atunci ofta, se întorcea în camera lui, amintindu-şi, poate, de marile jocuri de ape de la Fontainebleau sau de la Saint-Cloud…

Apoi – aproape dintr-odată – era cuprins de oboseală şi silit să se întoarcă acasă; spunea oftând:

— Aerul îmi face rău…

Lowe încerca – cu stângăcie – să fie amabil. Expedia la Longwood seminţe, plante, mobilier de grădină şi trimitea vorbă că, dacă „generalul Buonaparte doreşte anumite plante de la Capetown sau dintr-o anumită colonie engleză, i se vor procura imediat44. Limitele în care prizonierul putea să se plimbe nepăzit au fost lărgite. împăratul se putea plimba de acum încolo pe aproape un sfert din insulă. În speranţa că Napoleon îşi va relua plimbările, guvernatorul cumpărase patru cai de la Capetown. Vechea caleaşcă se stricase de tot pe drumurile proaste ale insulei; el trimite la Longwood faetonul adjunctului său, Reade, pentru ca „generalul 14 să poată fi dus zilnic până la o pădure de arbori producători de cauciuc, unde-şi făcea plimbarea lui favorită. De altfel, Napoleon, întrucâtva deconcertat de atenţiile guvernatorului, preferă să rămână certat cu el, aşa cum i-a mărturisit lui Bertrand…

*

* * *

În dimineaţa zilei de 4 octombrie 1820, Napoleon pleacă călare împreună cu Bertrand şi Montholon. În urma lor vine Archambault cu trei servitori şi cu proviziile necesare. Ei intră pe şoseaua de cinci kilometri, construită din ordinul lui Lowe, care uneşte *Plantation* cu Longwood, dar o părăsesc la jumătatea drumului, deoarece împăratul vrea să ia masa de cealaltă parte a vârfului Diana, la *Mount Pleasant*, la un fost funcţionar superior devenit plantator – sir William Doveton, ai cărui urmaşi mai

locuiesc şi azi la Sfânta Elena. De aici se vede toată partea de sud a insulei. Peste tot, în crânguri şi păşuni, întâlneşti rodul-pământului, flori de Capetown, mimoze, imortele, lauri sălbatici şi *justa domnişoarei*. Drumurile sunt mărginite cu pari tăiaţi în lemn, care în câteva săptămâni vor prinde rădăcini, vor avea ramuri şi frunze şi se vor transforma în arbori întortocheaţi. Priveliştea, în mijlocul căreia se ridică vârful Lot şi care înspre mare este mărginită de vârfurile ascuţite ale unui fost crater, denumite *Urechile măgarului*, este grandioasă şi de o frumuseţe sălbatică. Această îngrămădire dantescă de roci maro-roşietice şi violacee aminteşte de vârful Canadele din Tenerife.

Dominând acest amfiteatru, sprijinit pe culmile împădurite cu conifere araucanacee, ale căror siluete par ieşite dintr-o stampă japoneză, apare *Mount Pleasant*. Se întinde masa sub un cedru mare, înconjurat de flori de hibiscus şi de camelii albe. Sir William este invitat să ia împreună cu ei masa compusă din: pateu rece, curcan rece, tocană de pui, şuncă şi carne de porc. Cafeaua este servită în salon, unde se află şi doamna Greentrée, fiica lui sir William. E trecut de nouă dimineaţa, e ora *break*-Jast-ului englezesc, şi plantatorul este foarte surprins văzând ce mănâncă Napoleon la ora aceea matinală. Se serveşte chiar şi şampanie.

La întoarcere îl aşteaptă faetonul la *Hut's Gate*. În timp ce trăsura îl duce înapoi la Longwood, aţipeşte. Aceasta a fost ultima plimbare a împăratului în afara spaţiului fixat.

Câteva zile mai târziu, Lowe se pomeneşte deodată faţă-n faţă cu prizonierul său, care, pe jumătate întins în faeton, face o scurtă plimbare în interiorul limitelor admise. „În clipa în care m-au zărit, au ordonat s-o ia pe alt drum, dar lucrul n-au putut să-l facă prea repede, astfel că am văzut profilul generalului Bonaparte de la o depărtare de circa treizeci de paşi. Purta o pălărie rotundă şi un surtuc verde încheiat pe piept. L-am găsit mult mai palid decât atunci când îl văzusem ultima oară, dar nu slăbise.

Mi se părea, totuşi, că îi slăbiseră muşchii şi că era, cel puţin pentru moment, incapabil de orice efort fizic. Are în general o paloare bolnăvicioasă, şi orice suferinţă nu face, fireşte, decât să accentueze această paloare4.

E deja paloarea morţii… La şase luni după această întâlnire, împăratul va fi în agonie.

Nu poate să o uite pe Albine. Plecarea doamnei de Montholon continuă să-l indispună şi să-i întunece gândurile.

— Soţia dumneavoastră semăna flori pe mormântul meu – îi explică el lui Montholon de când a plecat ea, nu mai cresc pe aici decât mărăcini.

Mărăcini! Spunând aceste cuvinte, se gândeşte la Fanny… Doamna Bertrand nu mai vine la Longwood şi refuză să-l însoţească pe prizonier în plimbările lui. De când a plecat contesa de Montholon, asupra prizonierului acţionează farmecul de necontestat al soţiei mareşalului palatului. Începe să-i placă „bustul ei de salon14… Eleganta Fanny e înaltă, subţire, blondă, cu ochii negri. „Doamna aceasta – ne spune Marchand cu naivitate – avea mult farmec când vorbea; avea o talie elegantă şi un picior încântător”. Numai nasul, supărător de mare, strică puţin înfăţişarea obrazului. Napoleon îi dă să înţeleagă că ar putea lua locul cuiva.

— E atât de proastă, încât nici nu vine să mă vadă – constată împăratul şi, totuşi, aş putea să-i dau un medalion cu diamante.

Dar Fanny nu-şi calcă în picioare demnitatea; nici vorbă să-l înşele pe mareşalul palatului!

În timpul acesta, Antommarchi este primit zilnic la familia Bertrand, care s-a instalat acum chiar pe platou, într-o casă foarte apropiată, ceva mai jos de Longwood, iar Napoleon este gelos, în primul rând, din pricina acestei intimităţi.

Adânc mâhnit şi îndurerat, îi poartă pică medicului; la un moment dat exclamă:

— N-am să-i iert niciodată că s-a ocupat de o femeie care n-a vrut să fie amanta mea şi că a încurajat-o în

această privinţă.

Apoi exilatul hotărăşte să se folosească de legăturile dintre medic şi Fanny. Ţi se pare că visezi: el îi cere lui Antommarchi să intervină în favoarea sa pe lângă doamna cea crudă:

— Aş vrea – mărturiseşte el soţului – ca Antommarchi să joace rolul lui Mercur şi s-o hotărască pe doamna Bertrand să devină amanta mea!

Această frază se găseşte chiar în Jurnalul ţinut de mareşalul palatului! În aceeaşi zi, Napoleon îi declară tot soţului:

— Ar fi trebuit să vă prostituaţi soţia. Dumneavoastră personal ar fi trebuit s-o hotărâţi.

„De altfel – adaugă Bertrand cu umor, vorbind despre sine la persoana a treia –, în ceea ce îl priveşte pe mareşalul palatului, exista avantajul că-l aproba întotdeauna pe împărat şi că nu se plângea niciodată de nimic!”

Atitudinea lui Fanny îl înfurie şi, absolut pe nedrept, afirmă:

— Doamna Bertrand este o cocotă, o femeie pierdută, care se culcă cu toţi ofiţerii englezi care trec pe lângă casă, care se tăvăleşte prin şanţuri… ultima dintre femei!

Şi întotdeauna îşi revarsă veninul în prezenţa soţului – a soţului, care înseamnă cu grijă în *Jurnal* aceste cuvinte îngrozitoare. Putem înţelege de ce mareşalul palatului nu mai doreşte nici el decât un singur lucru: să părăsească insula. Dar Napoleon nu vrea să-l lase să plece decât dacă va fi înlocuit. Marchand vede într-o zi pe biroul stăpânului său o listă de nume scrise cu creionul: Caulaincourt, Rovigo, Ségur, Montesquiou, Daru, Drouot, Turenne, Arnaud, Denon. Proscrisul respinge perspectiva de a nu mai avea pe lângă el, ca să facă faţă englezilor, un fost mare ofiţer al coroanei – calitate pe care Montholon nu o avea. De altfel, acesta din urmă nu se mai gândeşte decât să-şi urmeze soţia. La 31 octombrie 1819, el îi şi scria lui Albine: „Dacă n-ai trimis încă pe cineva să mă înlocuiască, nu mai pierde nicio clipă, interesează prea puţin cine este,

să fie numai unul dintre foştii lui ofiţeri, generali sau prieteni. Cred că o să-ţi vină uşor să găseşti pe cineva: atâţia dintre nenorociţii lui tovarăşi de glorie sunt astăzi fără ocupaţie, încât mi se pare ridicol să nu se găsească o mulţime care să fie fericiţi să vină aici, ca să-şi caute o odihnă onorabilă timp de câţiva ani”.

Un an mai târziu – la 6 noiembrie 1820 –, însuşi împăratul consideră că Montholon trebuie să plece în Europa:

— Sunt prea nefericit pentru că prietenii mei să-mi ceai a ca, din propria mea voinţă, să adaug şi alte păreri de rău la situaţia mea îngrozitoare. Înţeleg dorinţa dumneavoastră de a vă vedea soţia şi copiii. Dintre toate privaţiunile la care sunt supus, cea mai grea pentru mine şi singura cu care nu mă voi împăca niciodată este despărţirea de soţia şi de fiul meu. Doamna de Montholon ştie mai bine ca oricine ce fel de om poate să vă înlocuiască. Familia mea nu-mi trimite decât nişte brute; ar trebui să nu se mai amestece în treaba asta. Nici nu se putea face o alegere mai proastă decât cele cinci persoane care mi-au fost trimise.

Dar oare marii ofiţeri la care se gândea împăratul vor primi să părăsească totul şi să se îngroape de vii pe stânca aceea? La 19 ianuarie 1821, Montholon îi scrie lui Albine: „Bertrand şi soţia lui vorbesc pe faţă despre faptul că vor pleca în martie viitor, fără să mai aştepte înlocuitori. Frumoasa Fanny nu vrea pentru nimic în lume să-şi mai piardă o primăvară pe stânca noastră tristă; ea vrea ca puţinii ani frumoşi care i-au mai rămas să şi-i petreacă cum se cuvine în Europa. Soţul ei va regreta Sfânta Elena; el prevede acest lucru şi, de aceea, nu vrea să plece. Dar şi în această privinţă, ca şi în multe altele, este dominat în întregime de soţia lui”.

Împăratul se izbeşte numai de tăcere. De aceea îi ordonă lui Montholon să-i declare lui Hudson Lowe „că se bizuie în întregime pe alegerea pe care o va face regele Ludovic al XVIII-lea şi miniştrii săi şi că ar primi cu plăcere orice persoană care a fost în serviciul său civil sau militar

sau în Consiliul de stat...”

Bine a ajuns! Să-i ceară lui Ludovic al XVIII-lea să-i aleagă tovarăşii de captivitate. Într-o zi îi va spune lui Marchand suspinând:

— În curând vom rămâne numai noi doi...

Izbăvirea
MA TEM CA NU SUNT ATÂT
DE NOROCOS ÎNCÂT SĂ FIU LOVIT ÎN
PLIN DE O GHIULEA PE CÂMPUL DE
LUPTA; AM SĂ MOR ÎN PATUL
MEU...
Napoleon

Starea sănătăţii împăratului se înrăutăţea din zi în zi, şi cei doi generali erau ferecaţi în lanţul lor. La 5 decembrie 1820, Montholon îi scria soţiei: „Boala împăratului a luat o întorsătură gravă; afecţiunii lui cronice i s-a adăugat o stare de depresiune foarte accentuată; e atât de slăbit, încât nu-şi poate îndeplini niciuna din funcţiile vitale fără să simtă o oboseală extremă şi adesea chiar să leşine...”

Acum nu mai e vorba doar de o mare oboseală; el sufei a cumplit:

— Nu ştiu ce am la stomac; mă doare de parcă aş avea un cuţit înfipt în el şi cineva l-ar răsuci cu putere.

În acest început de vară australă, dimineaţa mai iese în halat şi se aşază eu greutate pe fotoliul lui pliant din grădină sau pe scările micului. peron, înconjurat cu un grilaj cum au casele de ţară.

— Ce am ajuns, bietul de mine! – oftează el.

Uneori recită chiar – deznădăjduit – aceste versuri ale lui Voltaire:

Parisul să-l revăd nu mai pot pretinde.
Vedeţi doar că-n mormânt sunt gala să cobor.
Regelui regilor deci mă duc azi să-i cer Preţul atâtor rele pentru el îndurate!

„De când l-au lăsat puterile – scrie Montholon –, îmi duc viaţa alături de el; vrea să stau tot timpul acolo; nu vrea să ia alte leacuri în afară de cele pe care i le dau sau i

le recomand eu; medicul lui şi-a pierdut capul; numai eu mai am trecere pe lângă el”.

La 1 ianuarie 1821 – ultimul an de viaţă al împăratului –, Marchand intră în cameră.

— Ei bine – îl întreabă bolnavul când fură ridicate obloanele –, ce urare îmi faci de Anul nou?

— Sire, speranţa s-o văd pe maiestatea-voastră curând restabilită şi părăsind această climă atât de contraindicată sănătăţii sale.

— Nu mai durează mult, fiule, sfârşitul meu se apropie; mult nu mai rezist.

Ca să-şi poată părăsi patul de soldat, trebuie să facă un mare efort.

— Patul a devenit pentru mine un loc de desfătare. Nu l-aş schimba pe toate comorile din lume. Ce schimbare! Cât de rău am ajuns! Ostenesc când vreau să-mi deschid ochii. Mă părăsesc puterile, nu mai sunt în stare de nimic… Acum vegetez, nu mai trăiesc.

La 26 ianuarie, ofiţerul de ordonanţă al lui Lowe îl zăreşte în timp ce se plimbă cu faetonul: obrazul îi devenise „alb ca varul”. Când, ajutat de Montholon, coboară cu multă greutate din trăsură, „are un mers şovăitor, pare slăbit… şi complet dărâmat”.

Ca să lupte împotriva slăbiciunii, cere să i se facă în camera de primire un leagăn dintr-o scândură – un fel de balansoar –, pe care, la un capăt, se aşeza Monthelon – cu un sac de plumb –, iar la celălalt capăt, călare, împăratul. Acestea vor fi, în tovărăşia ultimului său ofiţer, cele din urmă partide de călărie ale lui.

Curând îşi pierde pofta de mâncare; „nu mănâncă decât bucăţele foarte mici de pâine muiate în zeamă de friptură de berbec, câteva înghiţituri de piftie de carne şi câteva felioare de cartofi prăjiţi. Nu bea decât o jumătate de pahar de vin amestecat cu tot atâta apă. Un strop de cafea încheie masa”. După aceea se întinde pe canapea, unde rămâne cam o oră înainte de a se vârî în pat. De la începutul lunii martie 1821, starea lui de slăbiciune devine eKtrem de accentuată. Montholon îi mai scrie lui Albine la

5 martie: „A ajuns un cadavru viu şi fiziceşte şi moraliceşte; l-a omorât blestemata asta de Sfânta Elena”.

La 16 martie nu mai reuşeşte nici să se dea jos din pat:

— În ce hal am ajuns! Eram atât de sprinten şi de uşor! De-abia mai pot să-mi ridic pleoapele; dar acum nu mai sunt Napoleon!

Culoarea feţei lui este „înspăimântător de galbenă”. Capul îi cade în piept. Amorţit, într-o semitoropeală, somnul lui nu mai e decât o stare de vis, mai curând o lungă toropeală. „Este în ultimul grad de slăbiciune – o anunţă Montholon pe Albine e cuprins de descurajare, de slăbiciune, o stare din care nimic nu-l mai poate smulge”.

Napoleon ştie acum că totul s-a sfârşit:

— Ar fi o fericire să-mi închei acum viaţa. Uneori am dorit să mor; nu mi-e frică de moarte; aş fi fericit să mor peste două săptămâni. Ce mai pot aştepta? Poate un sfârşit şi mai nenorocit.

N-are nicio încredere în Antommarchi, care-l îngrijeşte cu incompetenţă şi fără inimă. Bolnavul refuză chiar să-l vadă timp de două zile. Se opune, de asemenea, vizitei doctorului Arnott, sosit la Sfânta Elena în 1819, cu Regimentul 20. La 30 martie, Lowe insistă cu atât mai mult ca Arnott să fie primit cu cât ofiţerul de ordonanţă nu izbutise să-l zărească pe „general” de douăsprezece zile.

— Împăratul e bolnav – îi explică Montholon –, nu poate ieşi şi nu poate fi văzut. Vreţi să spargeţi uşile?

— Da, dacă va fi nevoie, o să spargem uşile şi o să intrăm cu forţa.

— Dar asta ar însemna să-l omorâţi.

— Nu are importanţă, am s-o fac.

— Veţi răspunde pentru asta.

— Răspund pentru el în faţa suveranilor. Eu nu sunt numai reprezentantul guvernului englez, ci şi reprezentantul Puterilor.

Bertrand îi cere din nou împăratului să se lase examinat de Arnott. Napoleon ridică din umeri:

— Doctorul dumitale englez se va duce să-i raporteze

călăului starea în care mă aflu. Înseamnă să-i facă o mare plăcere aducându-i la cunoştinţă agonia mea. Apoi, dacă consimt să-l văd, câte n-o să mă pună să-i spun?…

În cele din urmă acceptă.

— Mai mult de dragul celor ce mă-nconjură decât pentru mine; n-am nicio încredere în ştiinţa lui.

De fapt, aşa cum se va constata la autopsie, „suprafaţa interioară a stomacului, pe aproape toată întinderea ei, nu era decât o masă de procese canceroase sau de porţiuni tumorale dure, gata să se canoerizeze; aceasta se putea observa mai ales în regiunea pilorului”. Ficatul, fără să se poată vorbi de hipertrofie, era, totuşi, puţin mărit, dar constatările medicilor mai precizează că „suprafaţa convexă a lobului st-îng al ficatului avea aderenţe cu diafragma. Cu excepţia aderenţelor provocate de boala de stomac, nu apărea nicio alterare morbidă la ficat”.

A doua zi după moartea împăratului, Montholon va scrie: „Deschiderea corpului său a dovedit că a murit de aceeaşi boală ca tatăl său, un ulcer cancerizat al stomacului aproape de pilor. Şapte optimi din stomac erau ulcerate. Probabil că ulcerul a apărut acum patru sau cinci ani…” Contrar celor afirmate de Octave Aubry – doctorul Ganiere este categoric în această privinţă –, un climat umed nu favorizează cu nimic dezvoltarea unui cancer. Fără îndoială că norii aceia încărcaţi de apă care atârnau deasupra platoului de la Longwood şi se transformau într-o ploaie tristă, măruntă puteau genera reumatisme şi „afecţiuni catarale”, cum se spunea pe atunci, dar nu puteau provoca o boală de ficat sau o ulcerare a stomacului h

1 După Gilbert Martineau, care trăieşte de mai mulţi ani la Sfânta Elena, Napoleon, aşa cum se spune la noi la ţară, şi-a făcut *prea mult sânge rău*. „Abia în 1944, celebrele experienţe făcute de Wolf şi Wolff în Anglia vor dovedi influenţa exercitată de sistemul nervos asupra funcţionării stomacului. Lucrările lor au permis să se stabilească condiţiile psihologice ce pot da naştere unor

tulburări digestive: în perioade de nelinişte, de

*

k k

Situaţia se înrăutăţeşte din zi în zi. La 7 aprilie, Bertrand îi propune pentru a doua oară împăratului să-l vegheze în timpul nopţii. Marchand şi Ali sunt extenuaţi.

— Sire, zelul şi dragostea pot înlocui multe lucruri… Mi-am petrecut atâtea nopţi lângă dumneavoastră ca aghiotant, încât pot să mai petrec câteva nopţi ca valet. Aş face orice ca să vă pot fi de folos; nu vreau decât să fiu util într-un fel. Am o soţie şi patru copii, soţia mea poate trimite pe cineva să mă cheme.

— Nu-i nevoie – răspunde Napoleon – mai sunt Coursot, Pierron şi Antommarchi, care nu stau nopţile. Nenorocirea mea e că am un valet bolnav.

A treia zi trimite după Antommarchi la ora şase dimineaţa. Doctorul nu e acasă. împăratul se înfurie şi izbucneşte:

— Ar trebui să fie acasă la şase dimineaţa. Îşi petrece toată vremea cu doamna Bertrand.

El repetă acuzaţia în faţa mareşalului palatului, a lui Marchand şi a lui Antommarchi, venit, în cele din urmă, în grabă.

— Nu-i nimic, n-are decât să-şi petreacă tot timpul cu târfele lui… Dar scăpaţi-mă de omul ăsta prost, ignorant, îngâmfat şi necinstit. Doresc să-l chemaţi pe Arnott şi pe viitor să mă-ngrijească el. Puneţi-vă de acord cu Montholon. Nu vreau să-l mai văd pe Antommarchi… Mi-am făcut testamentul: îi las douăzeci de franci să-şi cumpere o funie cu care să se spânzure. E un om lipsit de onoare.

Antommarchi părăseşte încăperea. În prezenţa celor doi vaiţi, Napoleon îi declară încă o dată lui Bertrand:

— Încurajaţi un lucru care vă dezonorează: doctorul luptă, de mare nemulţumire, mucoasa gastrică îşi schimbă aspectul şi se congestionează. Descoperirea aceasta dovedeşte limpede că dispepsia nervoasă se poate stabili cu uşurinţă acolo unde domnesc grijile, enervările,

ostilitatea şi alte tulburări de ordin psihic şi că astfel pot apărea schimbări organice secundare şi mai ales ulcerul, care, sub influenţa unei permanente tensiuni nervoase, se poate agrava, ajutând la hemoragie şi perforare”.

este amantul soţiei dumneavoastră… Doamna Bertrand l-a sedus pe Antommarchi, aşa cum l-a sedus şi pe Gourgaud.

În săptămâna următoare – la 14 aprilie –, mareşalul palatului îi aduce, totuşi, muribundului flori culese din grădină şi îi propune din nou îngrijirile soţiei sale:

— Este o excelentă infirmieră, va veghea zi şi noapte asupra maiestăţii-voastre. Nu se va da înapoi de la nimic… ea vă împărtăşeşte suferinţa.

Napoleon refuză:

— E prea vanitoasă, ar obosi-o. S-a sustras de la obligaţiile ei timp de şase ani; ar fi trebuit să cineze cu mine sau cel puţin să-mi ţină de urât seara.

— Ei bine – protestează Bertrand –, a vrut să îndrepte acest lucru şi o mai vrea şi acum.

Împăratul respinge însă propunerea.

A doua zi, la 15 aprilie, mareşalul palatului îşi deschide inima şi îi vorbeşte împăratului de „supărările lui”:

— Sunt foarte îmâhnit, că împăratul se poartă cu mine cu atâta severitate.

— Dar nu-i adevărat. Nu înţeleg ce vreţi să spuneţi. Explicaţi-mi. Sunt bolnav în pat şi nu pot vorbi mult. N-aveţi să vă plângeţi de nimic.

— Maiestatea-voastră nu mai are nicio încredere în mine. Am pierdut aproape fără părere de rău rangul înalt, averea şi onorurile la care m-aţi ridicat. Dar această nouă nenorocire mă copleşeşte. Am părăsit onorurile ca pe o haină de împrumut, dar credeam că am un oarecare drept la stima şi prietenia dumneavoastră. Nu le pot pierde şi pe ele fără să simt o mare durere. Nu de mult, maiestatea-voastră spunea că purtarea mea a fost ireproşabilă. Şi acum aveţi o atitudine atât de diferită faţă de mine. Cum am putut să pierd bunăvoinţa dumneavoastră într-un timp

atât de scurt?

— Dar nu înţeleg ce vreţi să spuneţi. Vă tratez foarte bine. Nu vă reproşez nimic. Prefer îngrijirile lui Marchand pentru că m-am obişnuit cu ele. Acum v-am spus tot adevărul.

— Biata mea soţie, dacă n-o va ucide clima, atunci va muri de supărare. Aţi iertat atâţia duşmani şi nu veţi ierta nişte vechi prieteni? Are şi ea vina ei, dar nu a plătit-o destul de scump? Nu-i oare foarte nenorocită? N-a fost expusă clevetirilor celor mai necruţătoare?

— Dar n-am nimic să-i reproşez doamnei Bertrand. Este o femeie foarte cumsecade. Nu sunt însă obişnuit s-o văd.

Glasul mareşalului palatului poate fi auzit implorând r

— V-ar îngriji cu atâta dragoste. Vă este sincer devotată, mai mult chiar decât credeţi. Primiţi-o mâine numai pentru o clipă.

— Îmi închipuiam că, atunci când v-am spus că îmi place mai mult să fiu îngrijit de Marchand, pentru că sunt mai obişnuit cu el, aţi înţeles ce vreau să zic. Aş fi procedat la fel şi cu propria mea mamă dacă n-aş fi fost obişnuit cu îngrijirile ei. Cu toate acestea, am s-o mai văd pe doamna Bertrand înainte de a muri.

— Dar nu-i vorba de aşa ceva! O să facem totul ca să trăiţi. Mi-aţi spus uneori că sunteţi tată, iertaţi-ne ca pe nişte copii. Nu suntem noi prietenii dumneavoastră?

„Mareşalul palatului – scrie tot Bertrand despre sine – nu şi-a putut opri lacrimile. A mai rămas o jumătate de oră cu împăratul – care nu i-a mai spus nimic”.

În ziua aceea, Napoleon va da Ultima bătălie. Omul acesta ros de cancer, prizonierul acesta al cărui corp e zguduit fără încetare de vărsături, acest muribund care nu se mai hrăneşte decât eu piftie de carne şi îl întreabă cu o voce înceată pe Arnott „dacă se moare de slăbiciune şi câtă vreme se poate trăi mâncând aşa de puţin”, muribundul acesta va dicta mai întâi şi apoi va scrie, străduindu-se să facă citeţ scrisul lui îngrozitor, un text ce

nu poate fi citit fără să fii cuprins de o puternică emoţie r

„Azi, 15 aprilie 1821, la Longwood, în insula Sfânta Elena.

Acesta este testamentul meu, dovada ultimei mele dorinţe.

Mor în religia apostolică şi romană, în sânul căreia m-am născut acum mai bine de cincizeci de ani.

Doresc ca rămăşiţele mele pământeşti să se odihnească pe malurile Senei, în mijlocul poporului francez, pe care l-am iubit atât de mult".

El ştie că Maria-Luiza l-a dat uitării – dar nu bănuieşte cât de mult – şi scrie următoarele cuvinte:

„Întotdeauna m-am putut lăuda cu prea iubita mea soţie Maria-Luiza; îi păstrez până în ultima clipă cele mai calde sentimente; o rog să vegheze ca fiul meu să fie ferit de toate capcanele de care mai e încă primejduită copilăria lui.

Îi recomand fiului meu să nu uite niciodată că s-a născut prinţ francez şi să nu primească niciodată să fie o unealtă în mâinile triumvirilor care asupresc popoarele Europei. Să nu lupte niciodată împotriva Franţei şi nici să nu-i aducă vreun prejudiciu. Trebuie să adopte deviza mea: *Totul pentru poporul francez*.

Mor înainte de vreme, asasinat de oligarhia engleză şi de ucigaşul ei. plătit; poporul englez nu va întârzia să mă răzbune.

Cele două invazii nefericite ale Franţei, când ea mai avea de fapt atâtea resurse, s-au datorat trădării lui Marmont, Augereau, Talleyrand şi La Fayette. Îi iert; fie ca posteritatea franceză să-i ierte aşa cum o fac şi eu…"

Fiului său îi lasă moştenire toate rămăşiţele gloriei sale, pe care le-a privit atât de des cu ochii lui de prizonier:

„Armele mele, adică: spada, cea pe care am purtat-o la Austerlitz „pumnalul, sabia, cuţitul de vânătoare, cele două perechi de pistoale de la Versailles. Trusa mea de aur, de care m-am servit în dimineţile luptelor de la Ulm, Austerlitz, Jena, Eylau, Friedland, insula Lobau, râul

Moscova şi Montmirail…”

În căsuţa de lemn, în timp ce suflă vântul, renaşte întreaga epopee:

„Ochianul meu de război, cel din Franţa, decoraţiile, paturile de campanie, uniformele, marele colier al Legiunii de Onoare, pintenii, sabia de consul, colierul Linii de aur, cele trei flacoane de argint în care mi se punea rachiul şi pe care le purtau vânătorii călare în timpul luptelor, deşteptătorul lui Frederic al II-lea luat la Potsdam, sabia lui Sobieski”.

Iată şi ultimul trofeu: „patru cutii găsite pe masa lui Ludovic al XVIII-lea, la Tuilerii, în ziua de 20 martie 1815…”

Şi la fiecare zece rânduri se repetă ca un laitmotiv aceste cuvinte: *să se predea fiului meu la vârsta de şaisprezece ani*.

Cu admirabila lui capacitate de a ghici viitorul, Napoleon prevăzuse că, la vârsta de şaisprezece ani, cel ce a fost împopoţonat cu titlul de duce de Reichstadt – şi cu o grămadă de alte nume de seniorii ceheşti pe care niciun austriac nu le putea rosti – ar putea să primească strălucitoarea moştenire. Dar, firește, Metternich stătea de veghe: executorii testamentari nu vor primi încuviinţarea să predea fiului Vulturului relicvele de la Sfânta Elena. Micul prizonier de la Hofburg încetase să mai lupte: devenise un prinţ austriac, care gândea şi scria în germană, numindu-i la lecţii pe tatăl său *domnul de Buonaparte*, iar pe francezi *inamicul*. Citind, cu puţin timp înainte de a împlini şaisprezece ani, testamentul lui Napoleon, găsit în *Memoriile* lui Montholon, care au apărut în 1825, el a avut sentimentul sfâşierii unui văl…

Montholon va primi două milioane de franci-aur, „ca o dovadă – scrie Napoleon – a mulţumirii mele pentru îngrijirile filiale pe care mi le-a dat timp de şase ani şi ca să-l despăgubesc pentru daunele aduse de exil”. Mai era poate şi Albine la mijloc… Bertrand nu va primi decât un sfert din această sumă, iar Marchand o cincime. Niciun servitor nu va fi uitat. De asemenea, niciunul din cei ce l-

au servit sau pe care i-a iubit în cursul uimitoarei lui existenţe: Drouot, Cambronne, Real, Meneval, Marbot, Bignon, La Valette, Planat. Dacă ei nu mai sunt în viaţă, atunci vor moşteni copiii lor, cum s-a întâmplat cu urmaşii lui La Bedoyere, Bessieres, Mouton-Duvernet, Gerard, Travot sau Lallemand.

Nu-i uită nici pe cei mai modeşti:

„Douăzeci şi cinci de mii de franci îi las lui Hébert, ultimul portar de la Rambouillet, care a făcut parte din personalul casei mele în Egipt. Douăzeci de mii de franci lui Lavigne, care a fost în ultima vreme supraveghetorul grajdurilor mele şi în Egipt valetul meu. Douăzeci de mii de franci lui Jeannet-Dervieux, care a fost îngrijitor al grajdurilor mele şi care m-a servit în Egipt. Vor fi distribuiţi două sute de mii de franci, ca ofrandă, locuitorilor din Brienne-le-Château, care au suferit cel mai mult".

„Lăsăm fiului sau nepotului baronului du Teii, general-locotenent de artilerie, fost senior de Saint-Andre, comandantul Şcolii de la Auxonne înainte de revoluţie, suma de o sută de mii de franci în semn de recunoştinţă pentru grija pe care acest viteaz general ne-a purtat-o când am fost locotenent şi căpitan sub ordinele sale. Idem fiului sau nepotului generalului Dugommier, fost comandant suprem al armatei din Toulon, suma de o sută de mii de franci; sub ordinele lui am condus asediul şi am comandat artileria; este o mărturie a amintirii despre dovezile de apreciere, dragoste şi prietenie pe care ni le-a dat acest neînfricat general. Idem, lăsăm moştenire o sută de mii de franci fiului sau nepotului deputatului în Convenţie Gasparin, reprezentant al poporului în armata de la Toulon, pentru că a apărat şi a aprobat cu autoritatea sa planul pe care l-am dat, cu ajutorul căruia am cucerit acest oraş şi care era contrar celui trimis de Comitetul Salvării publice. Gasparin, prin faptul că ne-a apărat, ne-a pus la adăpost de persecuţiile izvorâte din ignoranţa statelor-majore care comandau armata înainte de sosirea prietenului meu Dugommier. Idem, lăsăm o sută de mii de

franci văduvei, fiului sau nepotului aghiotantului nostru Muiron, ucis la Arcole în timp ce ne acoperea cu trupul lui”.

Chinuit de vărsături, oftează când îl vede pe Arnott intrând în cameră.

— Am scris prea mult, doctore, nu mai pot.

— Aţi dictat, nu-i aşa?

— Nu, am scris totul cu mina mea. Scriu foarte prost, foarte repede şi neciteţ. Voi, englezii, scrieţi mai bine ca noi. În tinereţe n-am pus preţ pe aşa ceva, dar ulterior m-am căit. De altfel, mintea îmi umblă prea repede ca pana să poată ţină pas cu gândurile mele. În zilele mele bune puteam să dictez la patru secretari şi să le dau mult de lucru. Dar dumneavoastră m-aţi asasinat.

La 20 aprilie, el se adresează pentru ultima dată guvernului britanic, peste capul lui Arnott:

— Am venit să cer azil poporului britanic, cerând o ospitalitate cinstită, şi, împotriva tuturor drepturilor existente în lume, mi s-a răspuns prin închisoare; m-aş fi bucurat de o altă primire din partea lui Alexandru, a împăratului Francisc sau chiar a regelui Prusiei; aceşti prinţi ar fi fost mai generoşi. Dar i-a fost dat Angliei să impună voinţa ei regilor şi să dea lumii nemaipomenitul spectacol a patru mari puteri îndârjindu-se împotriva unui singur om. Guvernul dumneavoastră este cel care a ales această stâncă îngrozitoare, unde viaţa europenilor se stinge în câţiva ani, cu scopul de a o curma pe a mea printr-un asasinat. Cum am fost tratat de când am sosit aici? V-aţi desfătat copleşindu-mă cu toate josniciile! Mi-au fost refuzate cele mai simple legături cu familia; nu aţi lăsat să ajungă până la mine nicio ştire despre soţia sau despre fiul meu; am fost obligat să locuiesc în locul cel mai puţin indicat pentru sănătate, acolo unde clima ucigaşă a tropicelor se face cel mai mult simţită; a trebuit să mă închid între patru pereţi, într-un aer nesănătos, eu, care străbăteam călare toată Europa. Iată, doctore, ospitalitatea acordată de guvernul dumneavoastră; am fost asasinat pe îndelete, cu premeditare, iar josnicul Hudson Lowe este

călăul pus în slujba miniştrilor voştri. Veţi sfârşi ca falnica republică a Veneţiei, iar eu, murind pe această stâncă îngrozitoare, las ca moştenire casei domnitoare a Angliei ruşinea cu care se va acoperi prin moartea mea.

Vorbea pentru posteritate…

A doua zi discută cu abatele Vignali.

— Ştiţi ce înseamnă o cameră mortuară?

— Da, sire.

— Aţi făcut vreodată slujba într-o cameră mortuară?

— Niciodată, sire.

— Ei bine. O veţi face pentru mine când voi intra în agonie; veţi ridica un altar în camera de alături, veţi expune Sfintele Daruri şi veţi spune rugăciunile ce se spun pentru muribunzi; sunt născut în religia catolică, vreau să-mi îndeplinesc îndatoririle cerute de ea şi să primesc ajutorul pe care îl dă.

La căpătâiul micului pat de fier, Antommarchi face pe grozavul şi zâmbeşte.

— Stupiditatea dumneavoastră mă oboseşte, domnule – exclamă Napoleon vă pot ierta neseriozitatea şi lipsa de educaţie, dar niciodată lipsa de suflet; plecaţi!

După plecarea medicului adăugă privindu-l pe abate:

— Când voi fi mort, mă veţi aşeza în camera mortuară, veţi face slujba şi nu vă veţi opri: până ce nu voi fi îngropat.

La 24 şi 25 aprilie, el mai scrie nişte codicile la testamentul lui. În afara banilor pe care-i luase cu el, mai depusese la Laffitte trei milioane una sută patruzeci şi nouă de mii de franci. Dar nu e suficient pentru a putea acoperi toate sumele lăsate moştenire…1 Atunci el evaluează economiile realizate din alocaţiile care i s-au acordat, ca şef de stat, în Franţa şi în Italia, socoteşte valoarea mobilelor coroanei şi a castelelor pe care le-a plătit din punga lui. Îşi aduce aminte de datorii nerecuperabile: „Laeken a fost cumpărat din fondurile domeniului extraordinar, dar mobilele au fost cumpărate din fondurile domeniului particular. Asta înseamnă opt sute de mii de franci, care trebuie să fie ceruţi regelui

Olandei”.

Îşi mai aduce aminte şi de vechi sume de mult uitate: „Aveam la Veneţia mercur în valoare de cinci milioane, care cred că fusese luat în cea mai mare parte de la austrieci; trebuie să se ceară şi să se urmărească recuperarea acestor bani”.

El încheie cu aceste rânduri: „N-aş avea nimic împotrivă ca micul Leon să intre în magistratură dacă îi va face plăcere. Doresc ca Alexandru Walewski să fie atras în serviciul Franţei, în armată”.

Când va muri, el va avea în faţa ochilor imaginea celor trei femei care i-au dat câte un fiu – chiar şi cea a sărmanei Eleonore Denuelle, care însemna atât de puţin pentru el! Cât despre Maria Walewska, ea se căsătorise cu generalul d’Ornano şi părăsise deja lumea asta. A murit la 12 decembrie 1817, într-un mic palat de pe rue de la Victoire.

La 27 aprilie e transportat în salon, unde e mai uşor să fie îngrijit. Unul dintre micile paturi de campanie fusese aşezat în faţa căminului negru, între cele două ferestre.

1 Acestea nu vor fi plătite decât sub domnia lui Napoleon al III-lea.

Era sfârşitul? încă nu. În noaptea de 28 spre 29 aprilie îl cheamă pe Marchand pentru un ultim codicil. Credinciosul valet nu găseşte nicio foaie de hârtie, ia o carte de joc, un creion şi, aproape în întuneric, scrie următoarele cuvinte: „Las ea moştenire fiului meu casa din Ajaccio cu tot ce aparţine de ea, două case din apropierea salinelor cu grădinile lor, toate bunurile mele aflate la Ajaccio, ceea ce ar putea să-i dea o rentă de cincizeci de mii de livre… Las moştenire fiului meu…”

Se opreşte oftând:

— Sunt tare obosit, vom continua mâine.

Noaptea e cumplită. I se aplică fără încetare medicamente vezicante, iar la 29 aprilie i se pune un emplastru pe abdomen. Mintea i se înceţoşează. Bertrand îi aduce portocale de Capetown, pe care o goeletă le debarcase în ajun. Întreabă:

— Vasul ăsta a adus lămâi?
— Nu.
— Migdale?
— Nu.
— Rodii (
— Nu.
— Struguri?
— Nu.
— Vin?
— Nu, nu în sticle, ci în butoaie.
— N-a adus deci nimic?
— Animale.
— Câţi boi?
— Patruzeci.
— Câte oi?
— Două sute
— Câte capre?
— Niciuna.
— Câte găini?
— Niciuna.
— Prin urmare n-a adus nimic? Dar nuci a adus?
— Nu.
— Cred că nucile vin din ţări mai reci. iar migdalele din ţări calde. Lămâile sunt bune aici?
— Da.
— Dar rodiile?
— N-am văzut rodii bune.
— S-au adus lămâi, rodii şi migdale?

Pune de câte trei ori aceeaşi întrebare, dar de obicei nu aude răspunsul: împăratul surzise… Bertrand se află acolo, în faţa lui, înfipt în cizmele lui nelustruite. De douăzeci de ori, muribundul îl imploră cu o voce umilă:

— Aş vrea cafea.
— Nu, sire.
— Doctorii nu-mi permit nici măcar o linguriţă?
— Nu, sire, nu acum, stomacul e prea iritat.

Vomase de opt sau de nouă ori în cursul zilei. „Ce de gânduri mi-au trecut prin minte în faţa unei asemenea

schimbări! – scrie Bertrand.

— Mi-au dat lacrimile când l-am văzut pe acest om extraordinar, rugându-se pentru o linguriţă de cafea…”

La 30 aprilie se trezeşte brusc şi strigă:

— Ah! Moartea! Moartea!

A doua zi consimte, în sfârşit, să o primească pe doamna Bertrand. Ea se aşază la picioarele patului.

— Ei bine, doamnă, aţi fost şi dumneavoastră bolnavă. Acum iată-vă restabilită. Boala ce-o aveaţi era cunoscută, a mea însă nu este şi deci am să mor.

Nu mai avea decât patru zile de trăit.

Marţi 1 mai 1821 „pune marea întrebare – consemnează Bertrand – şi pare să spună că nu mai există nimic *după*”. În noaptea următoare, cu privirea rătăcită, dând impresia că nu mai recunoaşte pe nimeni, vrea să se ridice.

— Trebuie să aşteptaţi să se lumineze, îi spune Montholon.

Dar asta nu-l împiedică, ndunindu-şi nişte puteri nebănuite, să coboare din pat. Pielea îi arde. Montholon şi Vignali încearcă să-l oprească.

— Nu mă brutalizaţi!

Şi cade din nou în pat. Ali şi doctorul Antommarchi vin în grabă. Muribundul este culcat la loc, dar nu fără greutate. „Am crezut că o să moară”. Dimineaţa, împăratul e din nou ca un copil blând şi liniştit. Arnott îi dă puţin vin cu zahăr. După fiecare înghiţitură repetă:

— Good… very good.

„I-au pus vesta de flanelă – notează Bertrand.

— Apoi i-au aplicat medicamentul vezicant pe abdomen. Era cât pe ce să leşine. Foarte slăbit, cu ochii în fundul capului, se uită la Marchand cu o privire care îţi inspiră milă şi care pare să spună: *Aveţi cruzimea să mă chinuiţi*. În tot cursul zilei n-a mai avut putere să refuze ceva; a luat tot ce i s-a dat, a făcut tot ce i s-a cerut, fără nicio împotrivire. N-a vorbit decât din priviri, în afară de două momente. Sughiţul devenind frecvent, i s-a dat să înghită o linguriţă de eter, care l-a calmat şi i-a îngăduit

câteva clipe de somn; a doua oară a spus: «Blestematul de Marchand!» La ora unsprezece şi jumătate i s-a schimbat cearşaful cu care se învelea; i-a spus mareşalului palatului, care, foarte asudat, îl luase de mână: «Vă e tare cald»— Apoi altă dată: «Prietene, goneşte muştele»”.

Un consult instituit la cererea guvernatorului a întrunit mai mulţi medici. Ei au prescris spălarea cu apă de colonie a rinichilor bolnavului…

— Ce mai cucerire a ştiinţei! – găseşte încă putere să exclame împăratul, revenit brusc din starea lui de inconştienţă, atunci când i se face cunoscută hotărârea luată de medici.

— Ce mai consultaţie! Să speli rinichii cu apă de colonie? Bine, fie, dar de rest să nu aud.

Restul? Era vorba de calomel, pe care reuşiseră să i-l dea fără ca el să observe, sau, mai bine zis, când şi-a dat seama, a fost prea târziu şi s-a mulţumit să ofteze:

— Ah! Şi tu mă-nşeli, deci, Marchand!

Efectul – o evacuare „asemănătoare smoalei sau gudronului” – este foarte puternic. Trebuie schimbat din nou aşternutul – pentru ultima dată. Ali îl sprijină. Napoleon îi dă un pumn în coaste şi îi spune gemând:

— Ah! blestematule, îmi provoci dureri.

În seara aceea, muribundul îl cheamă pe abatele Vignali. Când iese din cameră, abatele îi spune lui Marchand:

— Împăratul s-a împărtăşit, starea stomacului său nu permite alte sacramente.

„M-am întors la împărat, pe care l-am găsit cu ochii închişi – a povestit Marchand –, cu braţul întins pe marginea patului. Am îngenuncheat şi i-am atins mâna cu buzele, fără ca el să deschidă ochii. L-am anunţat şi pe Saint-Dénis, care a făcut acelaşi lucru, dar împăratul n-a reacţionat nici de data asta. Am rămas în picioare în faţa patului împăratului, stăpânindu-mi hohotele, dar lăsând să-mi curgă lacrimile”.

În acest timp, împăratul iese din letargia în care căzuse şi-l întreabă pe Marchand cu un glas surd:

— Cum îl cheamă pe fiul meu?

— Napoleon.

Vineri 4 mai – ajunul morţii sale – e o vreme îngrozitoare. Ploaia cade fără încetare, vântul ameninţă să distrugă totul. Salcia sub care-i plăcea atât de mult împăratului să se aşeze este smulsă din rădăcini. De-a lungul întregii zile, muribundul, din ce în ce mai slăbit, rămâne într-o stare de toropeală, părând că nu mai simte nimic. Cum bea puţină apă îndulcită, o vomită.

Pe la două noaptea, Montholon are impresia că de pe buzele muribundului ies următoarele cuvinte:

— Franţa, armata, capul armatei, Josefina…

După alţii, ar mai fi murmurat şi:

— Fiul meu.

Se ivesc zorii zilei de 5 mai. Vremea e frumoasă. Se anunţă prin semnalizare *Plantaţion-House*; „starea generalului Bonaparte este foarte gravă”. Hudson Lowe soseşte în grabă. Vrea să aştepte deznodământul la Longwood. La sosire află că prizonierul lui şi-a pierdut complet cunoştinţa. Salonul este scăldat de razele soarelui, împăratul rămâne nemişcat şi nici măcar nu mai goneşte, cu un gest mecanic, muştele care l-au sâcâit atâta în ultimele zile. Încet, încet, toţi francezii au năvălit în cameră ca să-l vadă murind pe Napoleon. Cu faţa pământie, cu privirea înceţoşată, cu ochii pe jumătate închişi, el se uită fix la piciorul patului. Mâna dreaptă, inertă şi umedă, o ţine de-a lungul cearşafului. Nu mai e decât un muribund, ale cărui horcăituri sunt întretăiate de gemetele surde şi şuierătoare ale agoniei. La şapte şi jumătate leşină, dar îşi revine. La ora opt, din ochiul stâng îi cade o lacrimă, care se scurge încet pe obraz.

Bertrand i-o şterge.

Ultimii prieteni, cărora li s-au alăturat Arnott, copiii lui Bertrand şi soţiile lui Noverraz, Ali şi Archambault – în total şaisprezece persoane –, nu slăbesc din ochi, în tot cursul zilei, faţa de ceară, foarte slabă acum şi ale cărei trăsături vor începe să semene puţin câte puţin cu cele ale generalului Bonaparte. Tăcerea nu e tulburată decât de

tic-tacul pendulei.

La sfârşitul după-amiezii, respiraţia devine scurtă şi greoaie. Viaţa începe să-l părăsească treptat pe Napoleon. În clipa când soarele se cufundă în mare, respiraţia i se opreşte. Antommarchi pipăie vina jugulară şi apleacă capul. Cineva se ridică şi opreşte pendula.

Este ora cinci şi patruzeci şi nouă de minute.

Cu ochii plini de lacrimi, se duc, unul câte unul, să sărute mâna mortului.

Lowe, statul lui major şi inutilul Montehenu – ceilalţi comisari părăsiseră insula – stau cu capetele plecate, cu călcâiele lipite în faţa corpului aşezat între cele două ferestre ale salonului, chiar în locul unde murise împăratul.

— Îl recunoaşteţi? – îl întreabă cu voce scăzută guvernatorul pe marchiz.

— Da, îl recunosc.

După ce se termină autopsia şi se toarnă în ghips, de bine. de rău, masca mortuară, corpul, îmbrăcat în legendara uniformă de colonel de vânători călare, cu sabia într-o parte, cu o cruce pe piept, este întins pe unul din cele două paturi de campanie. Faţa lui este de o neaşteptată frumuseţe. „Mort – va spune englezul Shortt –, era cel mai frumos chip pe care l-am văzut vreodată; părea făcut pentru a cuceri”. Locuitorii insulei, ofiţerii şi soldaţii garnizoanei defilează toată ziua prin faţa lui. Mulţi îngenunchează şi fac semnul crucii cu degetul mare pe fruntea împăratului. Un subofiţer, ţinând de mână un copil, se apropie şi şopteşte:

— Vino, vino să-l vezi pe marele om: pe marele Napoleon.

La Viena, la aflarea morţii lui Napoleon, renta creşte cu doi taleri. Prizonierul Angliei, micul caporal ţintuit de cancer pe patul lui de fier, făcea încă să tremure lumea…

CENUŞA

MOARTEA

ESTE UN SOMN FĂRĂ VISE, Napoleon

Când moartea dădea deja târcoale pe platoul de la

Longwood, Napoleon, după ce şi-a terminat testamentul, l-a chemat pe Montholon ca să-i dicteze o scrisoare; ceea ce a scris generalul din ordinul muribundului este, cu siguranţă, cel mai extraordinar din sutele de mii de texte ale marelui împărat.

— Montholon, scrieţi. Iată scrisoarea pe care i-o veţi trimite lui Hudson Lowe după ce-mi voi fi dat ultima suflare:

„Domnule guvernator, împăratul Napoleon a murit la… (veţi pune data, Montholon…), în urma unei lungi şi grele suferinţe. Am onoarea să vă aduc la cunoştinţă acest lucru. El m-a autorizat să vă comunic, dacă sunteţi de acord, ultimele sale dorinţe. Vă rog să-mi comunicaţi care sunt dispoziţiile prevăzute de guvernul dumneavoastră cu privire la transportarea corpului său în Europa, ca şi cele în legătură cu persoanele din suita lui”.

După moartea împăratului, Montholon, care fusese numit de Napoleon prim executor testamentar, o ia înaintea mareşalului curţii şi umple locul alb lăsat în textul scrisorii, apoi trimite documentul guvernatorului şi îi face cunoscută dorinţa împăratului de a fi îngropat în Franţa.

Guvernatorul îi răspunde că hotărârea a şi fost – luată de guvernul englez încă din luna septembrie 1817 şi confirmată de lordul Bathurst în 1820: corpul „generalului Bonaparte” nu trebuia să părăsească insula. Alegerea locului unde va fi înmormântat este lăsată în grija executorilor lui testamentari. Bertrand cere atunci cuvântul ca să amintească că, încă pe timpul când locuia la *Hutt’s Gate*, împăratul coborâse într-o zi împreună cu el spre valea ce va fi botezată mai târziu *Geranium Valley*, o cută de teren care făcea parte din imensa „Cupă de punci a diavolului1.

Pe o cărare abruptă, printre pini, cei doi ajunseseră într-o mică vale de unde se putea vedea în depărtare marea. Trei sălcii plângătoare făceau umbră locului, unde domnea o linişte deplină. Un izvor curgea dintr-o crăpătură a stâncii şi umplea un mic bazin cu pragul de piatră. Prizonierul se aplecase, băuse puţină apă şi o

găsise atât de bună, încât de atunci, în fiecare zi, Archambault, înarmat cu două butelii de argint, se ducea să le umple cu această apă pentru folosinţa personală a împăratului. Părăsind – mica vale, Napoleon spusese însoţitorului său: „Bertrand, dacă după moarte corpul meu va rămâne în mâna duşmanului, îl vei îngropa aici”.

Lucrurile sunt deci clare. Acolo îşi va găsi Napoleon odihna.

— Cred că nu vreţi să faceţi vreo inscripţie pe piatra funerară – a mai declarat Lowe –, deoarece, în acest caz, ar trebui să puneţi nişte titluri pe care nu le-aş putea îngădui.

— Nu, noi vrem să punem doar atât: *Napoleon*, *născut în 1769*, *mort în 1821*.

— Nu pot îngădui să se pună numai *Napoleon*; trebuie să se scrie *Napoleon Bonaparte*.

Bertrand şi Montholon refuză, şi astfel lespedea grea care va pecetlui mormântul va rămâne fără nume.

Joi 10 mai, coşciugul, greu aşezat pe fosta trăsură a împăratului, transformată în dric, trasă de patru cai, ia drumul văii. Toată garnizoana este aliniată pe marginea drumului; forturile şi vasele trag salve de tun; fanfarele militare cântă în timp ce trece cortegiul funebru. Abatele Vignali se află în fruntea cortegiului cu micul Henri Bertrand, care îndeplineşte rolul de copil de cor. Giulgiul este ţinut de cei trei executori testamentari: Bertrand, Montholon, Marchand, şi de către micul Napoleon Bertrand. Urmează doisprezece grenadieri fără arme, care vor duce coşciugul când drumul se va despărţi de şosea şi nu va mai îngădui trăsurii să-şi continue coborârea. Urmează calul împăratului, ţinut de Archambault, apoi toţi servitorii de la Longwood şi, în sfârşit, o trăsură în care luaseră loc doamna Bertrand, fiica ei şi fiul ei cel mai mic. Lowe merge în urma coşciugului prizonierului său împreună eu ofiţerii săi şi cu Montehenu, care acum reprezintă şi Austria şi care, venind la Sfânta Elena, nu reuşise de fapt decât să asiste la înmormântarea „uzurpatorului41, întrucât împăratul n-a vrut să-l

primească niciodată.

După rostirea rugăciunilor, coşciugul este coborât în groapă, apoi se aşază lespedea grea de piatră şi ultimii prieteni devotaţi au deodată sentimentul unei zdrobitoare singurătăţi…

Un pichet de doisprezece soldaţi englezi va rămâne acolo timp de nouăsprezece ani. Printre muşcatele plantate ele doamna Bertrand, o santinelă în uniformă roşie va veghea asupra corpului rămas prizonier al necruţătorului său duşman.

Dar gândirea şi legenda napoleoniană nu vor rămâne prizoniere în Valea Muşcatelor. Îşi vor lua zborul şi vor continua, ca şi în timpul vieţii împăratului, să facă să se clatine tronurile.

*

* * *

La 5 mai 1821, un necunoscut se prezentă la palatul Rinuccini. Primit de mama împăratului, scoase din buzunar un crucifix şi strigă:

— Alteţă, sărutaţi-l pe mântuitorul şi salvatorul fiului dumneavoastră, al acestui fiu atât de regretat de dumneavoastră şi al cărui nume răsună în oraşe şi sate, pe care îl veţi revedea după mulţi ani. Dar, până la acea zi fericită, în Franţa se vor petrece multe schimbări de guvern, vor avea loc războaie civile, vor curge valuri de sânge, toată Europa va fi în flăcări. Napoleon cel Mare se va întoarce să vorbească Franţei, şi toate ţinuturile din Europa vor resimţi influenţa lui. Iată marea operă pe care Napoleon cel Mare este menit s-o înfăptuiască din hotărârea lui Dumnezeu.

Fără îndoială că omul fusese trimis de ghicitoarea austriacă. Simţind că pierde încrederea Letiţiei, ea îi trimisese un complice… „Vizita aceasta ciudată – spunea un martor – părea să fi adus din nou nădejdea în sufletul doamnei, până într-atât încât ordonă să se facă livrele noi servitorilor casei…”

Tocmai la 5 mai 1821! În ziua aceea, la Sfânta Elena, Napoleon îşi dădea ultima suflare! La 22 iulie, la Madre se

trezi dintr-un coşmar ca să cadă într-o realitate foarte crudă: ea află de moartea fiului. A fost văzută ridicându-se foarte dreaptă, mergând spre bustul împăratului, îmbrăţişându-l şi căzând apoi leşinată, fără un cuvânt, pe pardoseala încăperii. Ea scrise atunci lordului Londonderry următoare scrisoare emoţionantă:

„Mama împăratului Napoleon cere duşmanilor lui cenuşa fiului său. Ea vă roagă să binevoiţi să prezentaţi cererea ei cabinetului maiestăţii-sale britanice şi maiestăţii-sale personal… Chiar în timpurile cele mai îndepărtate, la popoarele cele mai barbare, ura nu mergea până dincolo de mormânt. Raţiunile de stat şi tot ceea ce se cheamă politică n-au putere asupra unor rămăşiţe neînsufleţite; de altfel, reţinându-le, care ar fi scopul guvernului britanic?… Fiul meu nu mai are nevoie de onoruri; pentru gloria sa ajunge numele lui, dar eu simt nevoia să strâng în braţe cel puţin rămăşiţele lui. I-am pregătit cu mâinile mele un mormânt într-o umilă capelă, departe de orice zgomot. L-am dat pe Napoleon Franţei şi lumii. În numele dreptăţii şi al omeniei, vă rog să nu respingeţi rugămintea mea…”

Sci isoarea va rămâne fără răspuns.

Fosta împărătească va pune să se facă o slujbă funebră *pro consorte ducis nostrae* \ Prinţ consort de Parma! Napoleon era astfel şi mai bine îngropat. Proscrisul îi lăsase moştenire Mariei-Luiza inima lui, pe care aceasta s-a grăbit s-o refuze. „Singura mea dorinţă este ca inima lui să rămână în mormântul lui – scria ea tatălui ei.

— Răuvoitorii ar găsi un pretext să facă un pelerinaj la Parma, ceea ce mi-ar fi extrem de neplăcut…” A doua soţie a împăratului nu vrea să primească decât primul mulaj al măştii mortuare, pe care i-l aduce Antommarchi. De altfel, ea o va da într-o zi copiilor intendentului ei, care, târând-o cu o bucată de sfoară, vor face din ea o jucărie…

În cererea pe care o adresase guvernului britanic, Letiţia vorbise despre *cenuşa* fiului ei. Cuvântul a fost repetat de atâtea ori, încât mulţi şi-au închipuit – şi-şi mai închipuie încă – că englezii l-au incinerat pe duşmanul lor.

Scurtă vreme după ce au sosit la Londra, Montholon şi Bertrand, aducând la îndeplinire „îndatoririle religioase impuse de ultimele dorinţe ale lui Napoleon”, au cerut şi ei regelui Angliei – amintind demersul doamnei Letiţia – rămăşiţele pământeşti ale împăratului. „Miniştrii dumneavoastră, sire, cunosc dorinţa lui de a se odihni în mijlocul poporului francez, pe care l-a iubit atât de mult. Dispoziţiile lui testamentare au fost comunicate guvernatorului din Sfânta Elena. Dar acest ofiţer, neţinând seama de cererile noastre, a ordonat îngroparea lui în acel loc de exil…”

De data asta, Montholon primi un răspuns verbal, potrivit căruia „guvernul englez nu se mai considera decât păstrătorul rămăşiţelor pământeşti ale împăratului şi le va înapoia Franţei de îndată ce guvernul francez şi-ar manifesta această dorinţă”.

Se poate ghici care a fost răspunsul guvernelor franceze ale Restauraţiei la primirea cererii executorilor testamentari ai împăratului, cu toate că aceştia, prudenţi, lăsând la o parte „malurile Senei”, n-au mai vorbit în petiţia lor decât despre o „singură marmură” care ar putea să acopere, la Ajaccio, pe Charles Bonaparte şi pe fiul lui.

Când Ludovic-Filip s-a urcat pe tron, legenda a luat un nou avânt. Marele public se îmbăta pur şi simplu cu gloria napoleoniană. Fusese atât de lipsit de aşa ceva, încât a doua zi după reprezentarea piesei *Trois Glorieuses*, publicul s-a dezlănţuit, şi piesele napoleoniene au cunoscut un succes enorm. La 31 august 1830 s-a reprezentat la Cirque Olympique *Passage du Mont Saint-Bernard*, la 9 octombrie, la teatrul Nouveautes, s-a jucat piesa *Bonaparte à l’école de Brienne ou le Petit Caporal*. În aşteptarea premierei cu *Napoleon Bonaparte*, dramă de Alexandre Dumas, teatrul de la Porte Saint-Martin a jucat *Napoleon ou Schönbrunn et Sainte-Helene*. O sută cincizeci de soldaţi din vechea gardă fuseseră angajaţi ca figuranţi pentru tabloul cu trecerea în revistă a gărzii de la Schönbrunn. Înainte de ridicarea cortinei, Gobert, care-l personifica pe împărat, se apropie de unul din veterani:

— Ei bine, viteazule, îţi recunoşti împăratul?

— O, desigur, sire, sunteţi chiar dumneavoastră!

— Exclamă veteranul cu glasul înecat de plâns.

— Am făcut proba – conchide Gobert se pot da cele trei lovituri de gong.

Când, după ridicarea cortinei, scena îl arăta pe împărat

— Gobert – trecând în revistă garda, în timp ce tobele băteau onorul, a fost un delir. Un imens strigăt de *Trăiască împăratul*! făcu să tremure candelabrele.

Într-o lojă, domnişoara George plângea…

*

* *

Într-o zi a anului 1833 i se anunţă mamei împăratului vizita fiului ei fostul rege Jérôme. El pătrunse fără zgomot în camera în care mama lui părea că doarme. Se apropie de pat şi întrebă în şoaptă:

— Mamă, mă auzi?

Letiţia aplecă capul.

— Ei bine, mamă, am primit ştiri de la Paris prin care ni se anunţă că ambele Camere au emis un decret pentru reaşezarea statuii împăratului în vârful coloanei Vendôme!

Letiţia rămase o clipă fără glas. Emoţia era prea puternică. Jérôme, interpretând greşit tăcerea, repetă:

— Statuia împăratului va fi pusă din nou în vârful coloanei Vendôme!

Ea strânse atunci între palme mâna fostului rege al Westfaliei şi murmură:

— Statuia împăratului, statuia împăratului pe coloană…

Câteva clipe mai târziu, copiii ei aflaţi la Roma o văzură intrând în salonul palatului. Din ochii ei stinşi curgeau lacrimi şi o auziră rostind cu un glas slab:

— Împăratul e din nou la Paris!

Încă de pe atunci, ziarele de opoziţie şi numeroase petiţii formulaseră dorinţa ca rămăşiţele pământeşti ale lui Napoleon să fie aduse în Franţa. În Camera deputaţilor, generalul Lamarque, după ce a afirmat că „moartea n-a

putut răci cenuşa împăratului”, exclamă:

— Cel care, în aclamaţiile întregii Franţe, s-a întors de atâtea ori într-un car triumfal să fie adus acasă într-un coşciug, însoţit de plânsetele foştilor lui tovarăşi de arme!

Deputaţii trecură la ordinea de zi... În timp ce măsurile împotriva bonapartiştilor se înăspreau tot mai mult, Ludovic-Filip îşi însuşea gloria imperială. Regele burghez se strecura în pielea leului. Se înconjura de foştii servitori ai împăratului, iar decretul prin care se reaşeza statuia în vârful coloanei Vendôme urma să fie pus în aplicare. Va fi terminat, de asemenea, arcul de triumf din Piaţa Étoile.

Să-i oferi unui opoziţionist puterea este cel mai bun mijloc pentru a-l vedea devenind mai guvernamental decât predecesorul lui. Acesta fu cazul lui Thiers, preşedintele Consiliului în 1840. Aşa cum a explicat foarte bine Jean Lucas-Dubreton, cât timp a stat în opoziţie Thiers militase pentru inevitabila reformă parlamentară, dar, odată ajuns şef al guvernului, nu o mai accepta. „Era însă prea inteligent ca să nu simtă că opinia publică avea nevoie de un subiect căruia să-i acorde mult interes şi, dacă-i posibil, pasiune...” Acest subiect îl va găsi în mod firesc în „arsenalul napoleonian”, care nu avea nicio taină pentru el. Nu era bonapartist, dar, cu toate acestea, spunea:

— Printre francezii zilelor noastre, sunt unul dintre cei mai legaţi de memoria lui Napoleon.

Aducerea corpului lui Napoleon în Franţa era cel mai bun mijloc de a obţine însufleţirea opiniei publice. Thiers i-a vorbit despre asta, în primul rând, lui Ludovic-Fiiip, care la început strâmba din nas; după aceea, regele-cetăţean şi-a dat seama de avantajele operaţiei: popularitatea lui ar putea să crească. El consimţi. Thiers îi scrise de îndată lui Guizot, pe atunci ambasador al Franţei la Londra: „Anglia nu poate susţine în faţa omenirii că vrea să păstreze un cadavru. După ce un condamnat a fost executat, corpul se înapoiază familiei. Cer iertare cerului pentru faptul că-l compar pe cel mai mare dintre oameni cu un condamnat la moarte pe eşafod; vreau însă să arăt cât de mare ar fi

nemernicia dacă nu ni s-ar înapoia rămăşiţele ilustrului prizonier41.

Anglia – în cazul dat lordul Palmerston – se dovedi demnă, dar din interes… Înţelegând greşit temeiurile care-l însufleţeau pe regele Franţei, ministrul britanic văzu în vâlvătaia de sentimente napoleoniene stârnită de întoarcerea corpului lui Napoleon un mijloc de a slăbi „monarhia cetăţenească41 şi, de aceea, răspunse cu şiretenie: „Guvernul maiestăţii-sale este încredinţat că, dacă asemenea sentimente mai există, ele vor fi îngropate în mormântul în care vor fi depuse rămăşiţele lui Napoleon14.

*

* * *

La Paris, la 12 mai 1840, deputaţii, moţăind, sunt pe cale să se înfunde într-o discuţie despre zahăr, când la tribună se urcă ministrul de interne, domnul de Remusat.

— Domnilor – declară el –, regele a ordonat alteţeisale regale, monseniorului prinţ de Joinville, să plece cu fregata lui la Sfânta Elena ca să ridice de acolo rămăşiţele pământeşti ale împăratului Napoleon.

Camera, care nu fusese prevenită, rămâne la început uimită, mută de mirare şi de surpriză, apoi izbucneşte în aplauze.

— De acum înainte – continuă domnul de Remusat –, Franţa, şi numai Franţa, va fi stăpână peste tot ce rămâne de la Napoleon. Mormântul, ca şi memoria lui nu vor aparţine decât patriei lui. Monarhia din 1830 este de fapt unica şi legitima moştenitoare a tuturor suveranilor cu care Franţa se mândreşte. Acestei monarhii, cea dintâi care a reunit toate forţele şi a îndeplinit toate aspiraţiile Revoluţiei franceze, îi revine, desigur, cinstea să ridice şi să onoreze fără teamă statuia şi mormântul unui erou popular.

În timp ce majoritatea reprezentanţilor se lasă cuprinşi de entuziasm, aclamând această „idee grandioasă şi de o frumuseţe poetică”, aşteptând cu nerăbdare „apoteoza” – „sublimul epilog al sublimei epopei” –, alţii

reacţionează potrivit temperamentului şi ideilor lor.

Pentru Sainte Beuve, „aceste oase ale lui Napoleon care ni se trimit nu sunt decât un fel de arşice”. Pentru *Geizette de France* – publicaţie legitimistă –, poza lui Ludovic-Filip ţinând „în mâinile sale urna funerară a lui Napoleon” este o jonglerie jalnică. Este drept că, recunoştea ziarul, „corpul unui inamic mort miroase întotdeauna bine”. Apoi, ziarul acesta de opoziţie întreabă: „Cum, vreţi să-l glorificaţi, să-l divinizaţi pe Napoleon? Dar uitaţi că propriul lui Senat l-a condamnat în 1814, şi cu ce cuvinte grele!”

Lamartine, partizan, cum spunea el pe atunci, al „revoluţiei dispreţului”, fu cel care, coborând de la „înălţimile” unde şedea, a ştiut, ca un mare poet, să exprime cel mai bine sentimentele regaliştilor în faţa „operaţiei” puse la cale de miniştrii regelui. După el, cenuşa lui Napoleon nu era poate încă „destul de rece ca să fie atinsă”. Cei din vechime nu lăsau oare să treacă un anumit timp „între moartea eroilor şi judecata urmaşilor”? Spre deosebire de ceea ce gândeau miniştrii, tronul ar părea mic „în faţa unui asemenea mormânt”. Apoi Lamartine a făcut o „mărturisire penibilă” în faţa Camerei: Cu toate că era un admirator al lui Napoleon, nu se prosterna în faţa memoriei lui.

„Nu cred – continuă el – că este bine să zeificăm neîncetat războiul, să aţâţăm clocotele, şi aşa prea năvalnice, ale sângelui francez, care ne este înfăţişat ca fiind gata să curgă după un răgaz de douăzeci şi cinci de ani: ca şi cum pacea, care este fericirea şi gloria lumii, ar putea fi luată drept o ruşine a naţiunilor!…”

Unde să fie înmormântat împăratul? Unii dintre membrii parlamentului propuneau coloana Vendôme, al cărei „bronz glorios11 ar fi fost astfel „însufleţit de umbra marelui împărat”. Alţii vorbeau de Saint-Dénis. Nu se gândise oare chiar Napoleon să zidească un mormânt imperial în bazilica regilor? Majoritatea înclinau pentru biserica Invalizilor.

— Dar – le declara Lamartine colegilor săi din

Cameră –, indiferent dacă alegeţi Saint-Dénis, Panteonul sau Invalizii, nu uitaţi să scrieţi pe acest monument, unde el trebuie să fie înfăţişat în acelaşi timp ca soldat, consul, legiuitor, împărat, nu uitaţi deci să puneţi acolo singura inscripţie care să corespundă în acelaşi timp entuziasmului şi prudenţei voastre, singura inscripţie potrivită pentru acest om unic şi pentru epoca agitată în care trăiţi: *Lui Napoleon*, *şi numai lui*.

Guvernul a ales, pe bună dreptate şi cu gust, Invalizii, dar Lamartine, prin elocinţa lui, a determinat respingerea concluziilor Comisiei, care ar fi vrut să vadă plecând spre Sfânta Elena o adevărată escadră şi care cerea în acest scop un credit de două milioane. În cele din urmă, creditele aprobate fură cele cerute de minister: un milion de franci-aur, iar fregatei prinţului de Joinville, „Belle Poule”, s-au mulţumit să-i alăture numai corveta „La Favorite”. Va pleca o misiune din care va face parte şi fiul regelui. În fruntea ei va fi pus tânărul conte Philippe de Rohan-Chabot, un diplomat de carieră, prieten al Angliei, care nu avusese nicio legătură cu imperiul. După ce regaliştilor le fu dată această satisfacţie, celelalte locuri trebuiau lăsate supravieţuitorilor dramei de la Sfânta Elena. Montholon se găsea pe atunci în Anglia alături de viitorul Napoleon al III-lea şi pregătea împreună cu el nenorocita aventură de la Beulogne, al cărei epilog se va juca la fortul Ham. Las Cases, autorul *Memorialului*, a cărui publicare în 1822 fusese punctul de plecare al legendei napoleoniene, devenise orb şi infirm. El va cere să fie înlocuit cu fiul său, Emmanuel, acum deputat şi consilier de stat. În fruntea micului grup de supravieţuitori se găsea mareşalul curţii, Bertrand, care îl va lua cu el pe fiul său Arthur, născut la Sfânta Elena şi pe care doamna Bertrand îl prezentase împăratului a doua zi după naştere „drept primul francez intrat în insulă fără permisiunea lui Hudson Lowe”.

Devotatul Marchand şi nesuferitul Gourgaud, acum general de divizie şi comandantul artileriei din garnizoana pariziană, luau şi ei parte la expediţia menită să aducă

înapoi corpul proscrisului, precum şi patru servitori: Ali, altfel numit Saint-Dénis, majordomul Pierron, valetul personal Noverraz şi, în sfârşit, vizitiul şi lacheul Archambault. Se poate ghici emoţia acestor „Robinsoni ai gloriei” – expresia este a lui Octave Aubry – aflând că vor pleca din nou să-l aducă pe „împăratul lor”. Micului grup de devotaţi li se va mai adăuga un preot de la curte – abatele Coquereau –, doi copii de cor, precum şi domnul Leroux, lăcătuş, a cărui prezenţă era absolut necesară pentru deschiderea şi închiderea coşciugului.

*

* * *

La 7 iulie, fregata „Belle Poule”, urmată de „Favorite”, porneşte de la Toulon spre Sfânta Elena. Fregata ducea în pântecele ei un coşciug de abanos pe care un fost ofiţer, fanatic al Marii Armate, devenit fabricant de mobile, îl modelase şi-l lustruise cu dragoste. În timpul lungii călătorii de trei luni, ofiţerii de bord şi mateloţii au pus fără încetare tot felul de întrebări foştilor însoţitori ai împăratului pe Sfânta Elena. Încetul cu încetul, ei sunt vrăjiţi de legendă – chiar şi prinţul de Joinville este captivat – şi emoţia pune stăpânire, până la urmă, pe toţi călătorii. Gourgaud, veşnicul certăreţ, după ce avusese la început mai multe ciocniri cu Emmanuel – ca altă dată cu tatăl lui – şi după câteva răfuieli cu aghiotantul prinţului Joinville în legătură cu unele priorităţi de rang, a sfârşit prin a se linişti.

Expediţia face o escală la Cádiz, apoi la Madera şi la Santa-Cruz-de-Tenerife, unde prinţul îi duce pe însoţitorii săi la Las Canadas, această nemaipomenită căldare vulcanică de culoarea albastrului de Prusia, un inel haotic cu aspect lunar care înconjură vârful faimosului Teide. Vulcanul stins, acoperit tot timpul cu o zăpadă imaculată, domină cu forma lui triunghiulară arhipelagul insulelor Canare, care, acolo jos, în depărtare, par să plutească între două ape, învăluite într-o ceaţă albăstruie şi ireală. Este, fără îndoială, una din cele mai frumoase privelişti din lume.

După o ultimă escală – 28 august – în rada portului Bahia din Brazilia, cele două nave se îndreaptă spre Sfânta Elena. Pe măsură ce se apropie de insulă, foştii tovarăşi ai împăratului, copleşiţi de amintirile care îi obsedează de nouăsprezece ani, îşi simt inima gata să le sară din piept.

În seara zilei de joi 7 octombrie apar pereţii de bazalt, înalţi şi siniştri, adânc brăzdaţi de văi înguste, ridicându-se ca un uriaş turn deasupra oceanului.

Când „Belle Poule” înaintează spre insulă, Emmanuel de Las Oases scoate un strigăt: muntele *Barn*, la est de platoul Deadwood, părea că reproduce profilul împăratului! Cel puţin asta fusese impresia lor, pe care eu n-am mai putut-o regăsi, cu toate zborurile mele razant cu valurile în jurul muntelui Barn.

Salutată de două vase militare – unul englez şi unul francez, „Oreste” – care se găseau ancorate acolo, fregata prinţului de Joinville se opreşte în faţa Jamestownului, ascuns între cei doi pereţi de lavă.

A doua zi – 9 octombrie –, prinţul şi însoţitorii lui urcă la *Plantation House* ca să-l viziteze pe bătrânul guvernator britanic, lordul general Middlemore. Suferind, sprijinindu-se de umărul fiului său, le spune pe un ton grav oaspeţilor săi:

— Domnilor, rămăşiţele pământeşti ale împăratului Napoleon vă vor fi predate joi 15 octombrie.

„Pelerinii” încalecă din nou, o iau pe şoseaua ce duce spre *Hut*'s *Gate*, fosta locuinţă a lui Bertrand, şi, părăsindu-şi caii, coboară, printre plantele araucanacee, marele amfiteatru de stânci negre care formează *Cupa de punci*. Curând – putem să ne închipuim simţămintele lor – ajung la mormânt; lespedea lui grea fusese înconjurată cu un grilaj ce provenea din marele gard de fier, făurit în Anglia, care împrejmuise „închisoarea” împăratului, „Cuşca mea”, spunea proscrisul, trecând cu mâna peste aceste vârfuri de lance. Muşcatele doamnei Bertrand s-au răspândit, şi pe lângă ele au mai apărut tufe de nu-mă-uita şi pansele. Un sergent bătrân face de gardă. Joinville se descoperă, preotul îngenunchează şi acelaşi lucru îl fac şi

foştii servitori – tăcerea nu mai e tulburată decât de susurul izvorului împăratului, al cărui clipocit e mereu prezent şi însufleţeşte singurătatea.

După ce culeg câteva flori şi frunze din salcia bătrână, se întorc spre *Hut's Gate* şi, părăsind şoseaua care urcă spre vârful Diane, o iau la stânga, pe drumul care, ocolind marginile *Cupei de punci*, duce la platoul arid de la Longwood. Ajung, în sfârşit, la cele două mici pavilioane care adăposteau altă dată corpul de gardă. În timp ce se apropie, inima le bate cu putere. În curând li se înfăţişează cumplita realitate: grădina împăratului a dispărut, pe locul acela pasc oile, dar florile aurii de siminoc semănate de proscris s-au înmulţit şi acoperă – ca şi azi – tot platoul. Construcţiile au fost transformate în fermă, zidurile sunt crăpate, abia se mai ţin, la ferestre nu mai sunt geamuri. Micul grup intră în casă copleşit de emoţie: podelele, pline de bălegar, putreziseră. Francezii pătrund în salonul în care împăratul şi-a dat ultima suflare. Nu mai există nici cămin, nici uşi, încăperea a fost transformată în moară şi, pentru nevoile instalaţiei, a fost găurit tavanul… Emmanuel Las Cases o ia la fugă, de frică să nu izbucnească în plâns. Faimoasele odăiţe – cabinetul de lucru şi camera împăratului – au fost transformate în grajd. Pe cercevele au fost bătute scânduri. O iesle se află pe locul unde fuseseră masa de lucru a lui Napoleon şi patul mic de fier, în care, după perdeluţele lui verzi, el îşi adăpostise visurile. Francezii nu-şi pot ascunde indignarea şi lacrimile. Încurcaţi, ofiţerii englezi îşi întorc privirile.

De această situaţie deplorabilă erau răspunzători consiliul municipal al insulei şi guvernatorul Walker, care, în 1823, a găsit de cuviinţă să pună clădirile la dispoziţia fermierului de la Longwood. „Nu li se putea da o destinaţie mai utilă1”, scrisese el, cu inconştienţă, în raportul său… cei puţin aşa vrem să credem.

* *în*

În seara zilei de miercuri 14 octombrie, misiunea părăseşte escadra. E o vreme minunată. Prinţul de Joinville nu-i va însoţi pe tovarăşii săi. El găseşte că e mai demn să

aştepte coşciugul împăratului pe chei, în fruntea statului său major.

Trecuse de miezul nopţii, ploua şi se stârnise un vânt rece, când delegaţia, înconjurată de lanterne şi torţe, având în frunte pe Philippe de Rohan-Chabot şi pe generalul Bertrand, ajunge în valea unde se afla mormântul. Încep lucrările, care se vor prelungi până la ora nouă şi jumătate dimineaţa. În sfârşit, pământul e dat la o parte, lespezile îndepărtate, cavoul e deschis şi apare culcuşul de piatră al coşciugului. Apărat de o masivă zidărie – englezii se temeau să nu fie răpit corpul prizonierului –, masivul sicriu de acaju, neatins, pare să fi fost îngropat în ajun. „Chingile care au servit la coborârea lui – precizează Rohan-Chabot – se găseau alături de sarcofag şi cineva neavizat care ar fi sosit în clipa aceea ar fi putut, fără îndoială, să creadă că sicriul fusese depus tocmai atunci în mormânt, chiar de către lucrătorii noştri”.

Preotul Coquereau citeşte rugăciunile de ridicare a corpului, apoi doisprezece soldaţi, cu ajutorul unor funii, scot coşciugul greu şi, luându-l pe umerii lor, îl vor aşeza sub un cort. Întrucât partea de jos a coşciugului părea puţin deteriorată, coşciugul de plumb a fost aşezat în cel de abanos adus din Franţa, împodobit cu iniţială *N* şi nişte inele.

Generalul-lord Middlemore soseşte chiar în momentul când se deschide coşciugul de plumb şi apoi cel de lemn. În sfârşit, apare ultima ladă, din tablă albă, căptuşită în interior cu satin alb. Este coşciugul care conţine rămăşiţele pământeşti ale împăratului. Încet, cu nenumărate precauţii, Leroux taie sudura. Supravieţuitorii captivităţii, cei care veniseră, la prizonieri voluntari, să împărtăşească pe această stâncă aridă exilul stăpânului lor, nu-şi pot ascunde jalea. Se scoate foaia de tablă şi la început cei prezenţi nu înţeleg nimic: cearşaful de satin s-a desprins de interiorul capacului şi acoperă corpul ca un linţoliu. Prin el se poate ghici cadavrul. „Deşi mormântul şi coşciugele erau într-o stare bună – scria unul dintre martori –, credeam că o să găsim, amintindu-ne de

împrejurările îngropării, doar câteva rămăşiţe informe, pe care le-am putea identifica numai datorită părţilor din costum mai puţin perisabile. Dar când doctorul Guillard ridică cearşaful de satin, toţi au avut o tresărire de surpriză şi de înduioşare, iar cei mai mulţi au izbucnit în pl ins: în faţa noastră se găsea însuşi împăratul. Trăsăturile feţei puteau fi foarte bine recunoscute, cu toate că fuseseră alterate; mâinile erau extrem de frumoase…” Genele şi sprâncenele nu dispăruseră şi sub pleoapele întredeschise se ghiceau ochii. Numai nasul se deformase puţin; printre buze se zăreau dinţii, pielea îşi păstrase înfăţişarea din timpul vieţii. Unghiile crescuseră, iar degetele de la picioare ieşeau prin cizmele căscate.

„Costumul, atât de cunoscut, atât de des reprodus, se schimbase destul de puţin, iar culorile lui puteau fi deosebite cu uşurinţă; epoleţii, decoraţiile, pălăria păreau intacte; chiar poziţia lui era atât de firească, încât, dacă n-ar fi existat resturile cuverturii de satin, care acopereau ca un tifon foarte subţire mai multe părţi ale uniformei, am fi putut crede că Napoleon stătea încă întins pe catafalc. S-a putut observa chiar că mâna stângă, pe care mareşalul palatului o luase să o sărute pentru ultima oară în clipa în care se închidea coşciugul, rămăsese uşor ridicată. Între gambe, lângă pălărie, se zăreau cele două vase care conţineau inima şi stomacul… Acesta din urmă fusese aşezat de fapt într-un vas de ţinut piperul dintr-un serviciu de masă al împăratului.

Protejat de mormântul său, Napoleon şi-a păstrat faţa suptă a lui Bonaparte. Cât de îmbătrâniţi păreau alături de el Bertrand, Gourgaud şi chiar Marchand! 1

1 Mă gândeam la această scenă în timp ce în 1967 echipajele navelor militare „Jeanne d’Arc” şi „Victor Schoelcher”, în frunte cu comandanţii lor André Gelinet şi André Robinet, ascultau în poziţie de drepţi, în jurul acestui mormânt – mormânt gol, acoperit cu o piatră fără nicio inscripţie –, răsunând *Marsilieza* şi *God seve the Queen*. După ce s-a dat onorul pentru cei morţi, am văzut cum „excelenţa-sa guvernatorul 11, sir John Field – în

ţinuta de rigoare, împodobit cu penaje albe –, aşeza în faţa lespezii o coroană de crini. Amintirea lui Ludovic al XVIII-lea fusese astfel, fără intenţie, asociată pelerinajului nostru… După rugăciunile rostite de preotul portelicopterului, abatele Roquais, episcooul din Sfânta Elena, îmbrăcat complet în roşu, a spus cu un glas puternic: „*O, Doamne, creatorul şi izbăvitorul tuturor*

În coşciug se mai găseşte o vază de argint cu stema imperială, „un tacâm de argint idem – precizează procesul-verbal de înmormântare –, o farfurie idem, şase napoleoni dubli de aur din Franţa, patru napoleoni simpli de aur, un Napoleon dublu de argint, doi napoleoni dubli de aur din Italia44… Toate sunt lăsate la locul lor. Satinul este impregnat cu creozot şi apoi sunt închise la loc toate coşciugele.

O cuvertură de catifea violetă presărată cu albine de aur, împodobită cu vulturi de aur, tivită cu stele şi însemnată cu o cruce din moar alb acoperă sarcofagul, care este purtat cu multă greutate – cântăreşte 1 200 de kilograme – de către soldaţii în uniformă roşie până la carul care, în bubuitul tunurilor şi pe o ploaie torenţială, coboară spre Jamestown. Bertrand, Gourgaud, Las Cases şi Marchand ţin fiecare câte un colţ al cuverturii. Miliţia insulei deschide drumul, iar un detaşament din Regimentul englez 91 de infanterie, cu muzica, fluierele şi tobele lui, merge înaintea carului funebru, escortat de un detaşament de artilerie regală. Cu toată starea proastă a sănătăţii sale şi în ciuda vârstei, lordul Middlemore merge pe jos. O companie încheie cortegiul. Când au ajuns în port, ploaia stătuse şi soarele strălucea din nou.

Două vase comerciale franceze – „Bonne-Aimee44 şi „Indien” – sunt, de asemenea, în radă; ca şi „Belle Poule44… Favorite14 şi „Oreste44, şi acestea şi-au aşezat vergile pânzelor în cruce şi pavilioanele în bernă. În apropiere de *credincioşilor, dă sufletului servitorului tău Napoleon Bonaparte, uns ca împărat al francezilor, iertarea păcatelor sale. Fie ca rugăciunile noastre fierbinţi să-i aducă iertarea, pe care el a dorit-o neîncetat. Dă-i,*

Doamne, odihna veşnică. Fie ca lumina ta să strălucească veşnic asupra lui. Odihnească-se în pace!” împărat al francezilor!… În timp ce cartografii englezi – ultima hartă editată de *War Office* datează din 1941 – continuau să denumească valea în care se afla mormântul cu acele cuvinte care pe lumea cealaltă trebuiau să-i facă plăcere lui sir Hudson Lowe: *Buonaparte’s Tomb*!

După terminarea ceremoniei m-am apropiat de episcop: „My lord, aţi spus adineauri *Napoleon Bonaparte, împărat al francezilor*?” Cântărindu-şi cuvintele, episcopul – Right Reverend E. Capperme – răspunse: „Da, a fost încoronat de papă şi a fost cu adevărat împărat!”

Pentru englezii din Sfânta Elena a fost nevoie, poate, de omagiul „celor de pe «Jeanne d’Arc» „pentru ca prizonierul lui sir Hudson Lowe să înceteze să mai fie *generalul Bonaparte*…

cheiul unde aşteaptă prinţul, şalupele îşi ţin vâslele ca nişte catarge, ridicate vertical. Pe puntea uneia din ele se află o fanfară, care cântă melodii funebre. Se aud pe rând salvele de tun ale navelor şi forturilor. Din clipa în care şalupa de onoare primeşte greul sarcofag, la catargul vasului „Belle-Poule” se ridică pavilionul împăratului. Fregata îşi îndreaptă la loc vergile şi-şi desfăşoară toate pavilioanele. „Doliul nostru – va explica Rohan-Chabot – încetase odată cu exilul lui Napoleon şi divizia franceză se gătea cu toate podoabele de gală ca să primească coşciugul imperial sub drapelul Franţei”.

Joinviile trece la cârmă şi şalupa se îndreaptă spre „Belle-Poule”. La ora şase şi jumătate seara, sarcofagul este urcat pe punte. Se lasă întunericul, o stea – una singură – străluceşte pe cer.

Sunt douăzeci şi cinci de ani de când „Northumberlandw, avându-l la bord pe Napoleon, aruncase ancora în faţa insulei.

A doua zi – vineri 16 octombrie –, în prezenţa a 800 de marinari francezi aliniaţi, cu capul descoperit, preotul Coquereau oficiază în port, în faţa sicriului, slujba funebră. În momentul sfinţirii, tobele bat onorul, soldaţii prezintă

armele… Apoi sarcofagul este coborât în capela cu luminări aprinse, amenajată în interpunte.

Sâmbătă 17, „Belle-Poule”, urmată de „Favorite” şi „Oreste”, ridică ancora. În cursul traversării – în ziua de 2 noiembrie –, Joinville află că lumea se teme de dezlănţuirea unui nou război între Anglia şi Franţa. Care era *casus belli*? Semnarea tratatului de la Londra, care reglementa fără Franţa problemele egiptene şi siriene.

— Dacă sunt atacat – ar fi declarat prinţul –, nu voi preda rămăşiţele pământeşti ale împăratului; mă voi înmormânta cu ele în fundul mării.

Îşi puse, aşadar, fregata în stare de apărare.

— Cu coşciugul lui Napoleon pe punte putem muri, dar nu ne vom lăsa prinşi niciodată!

Din fericire, mulţumită lui Soult şi Guizot, care îl înlocuiseră pe Thiers în guvern, lucrurile s-au liniştit; fără să aibă niciun fel de neplăceri, „Belle-Poule”, sub pavilion imperial, salutată de bateriile meterezelor, aruncă ancora în portul Cherbourg în ziua de luni 30 noiembrie.

Multe evenimente avuseseră loc de la plecarea din Toulon. Prinţul Ludovic-Napoleon a încercat, împreună cu Montholon, să debarce la Boulogne şi să răscoale garnizoana. Aceşti primi paşi ai celui de-al doilea imperiu au dat greş, iar viitorul Napoleon al III-lea se găsea închis „pe viaţă” în fortul Ham. Dar această tentativă, atât de prost pusă la cale, a răscolit, totuşi, opinia publică, cuprinsă de o mare dorinţă de glorie. Dacă s-ar fi ţinut seama de părerea unor exaltaţi, corpul lui Napoleon ar fi trebuit să fie purtat într-o adevărată apoteoză de la Cherbourg până la Paris. Guvernul, prudent, după ce a ordonat celebrarea unei ultime ceremonii la bordul vasului „Belle-Poule”, a cerut ca sicriul împăratului să fie depus pe vaporul „Normandie”. Acesta, în fruntea unei mici flotile, se îndreaptă spre le Havre. Apoi merge în susul Senei. În valea La Haye, înainte de Rouen, „Normandie” cedează locul navei „Dorade nr. 3”, care, la rândul ei, urmată de o mică flotilă, urmează cursul Senei până la podul de la Neuilly h

Toţi locuitorii orăşelelor dintre le Havre şi Paris vin pe malurile Senei şi-şi fac semnul crucii sau îngenunchează când trece împăratul. Din când în când, „*cei bătrâni*” strigă „Trăiască împăratul!”

La 14 decembrie, fiii regelui vin să se plece în faţa coşciugului. Mareşalul Soult, care a uitat că în 1815 îl tratase pe Napoleon de *uzurpator* şi *aventurier*, îngenunchează în faţa coşciugului şi-l „stropeşte cu lacrimile sale”. Supravieţuitorii Marii Armate îşi scot din dulapuri vechile lor uniforme şi, mulţi târându-şi piciorul, iau drumul podului de la Neuilly. Pe un frig de – 8°, ei vor să vegheze asupra ultimului somn al împăratului. Se aprind focuri. Înveliţi în mantalele lor, la fel ca altă dată, veteranii se cred pe vremea bivuacurilor, pe vremea când Napoleon îşi ducea războaiele sprijinindu-se pe ei. Adorm… şi în spatele pleoapelor lor coborâte se desfăşoară ca un vis toată epopeea…

1 De pe „Belle-Poule” pe „Dorade nr. 3”!… Cu excepţia lui „Normandie”, numele navelor vor fi lipsite de măreţie în această expediţie.

De-a lungul drumului pe care îl va străbate cortegiul se va dezlănţui tot prostul gust al epocii, exprimat printr-o orgie de alegorii, coloane, pilaştri, statui, cariatide, statuete de celebrităţi şi divinităţi, vulturi de aur, trofee, toate din mucava, ghips sau pânză mâzgălită cu vopsea.

Parisul este desfigurat.

Sarcofagului imperial i s-ar fi potrivit mult mai bine numai un afet de tun, dar s-a preferat construirea unui car-monument cu o lungime şi o înălţime de zece metri şi o lăţime de cinci metri. Paisprezece statui simbolizând victoriile imperiale susţineau triumfal, pe un scut, un monument funerar gol pe dinăuntru, acoperit cu un voal, presărat cu albine de aur. Dată fiind greutatea coşciugului, s-a considerat că ar fi mai prudent ca acesta să fie ascuns la baza carului funebru, tras de şaisprezece cai acoperiţi cu valtrapuri aurite şi conduşi de lachei în livrea imperială.

În dimineaţa zilei de 15 decembrie, studenţii din Paris, veniţi la podul de la Neuilly ca să manifesteze,

intonează *Marsilieza*; motivul: ministrul nu prevăzuse loc pentru ei în cortegiu. Imnul răsună:

Noi vom păşi în viaţă mâine.

Când cei bătrâni se vor fi dus.

Virtutea lor ne va rămâne şi colbul veacului apus…

Douăzeci şi una de salve de tun dau semnalul plecării. Toate trupele din Paris merg înaintea cortegiului sau sunt aliniate de o parte şi de alta a drumului, stăpânind cu greu mulţimea enormă, care, printre chipiurile şi căciulile miţoase, priveşte nemaipomenitul spectacol. Urmează apoi calul împăratului, purtând şaua şi harnaşamentul primului consul; în realitate era vorba de un cal din grajdurile regale.

Optzeci şi şapte de subofiţeri călare ţin sus steagurile pe care sunt înscrise numele celor optzeci şi şase de departamente şi al Algeriei; fiecare băţ de steag are în vârf un vultur cu aripile desfăcute. Apoi urmează prinţul de Joinville, călare, în mare ţinută de căpitan de vas. Cei patru sute de marinari de pe fregata „Belle-Poule” înconjură carul mortuar, mărşăluind pe două rânduri. La dreapta şi la stânga carului, mareşalul Oudinot, duce de Reggio, mareşalul Molitor, amiralul Roussin şi generalul Bertrand ţin cele patru colţuri ale catifelei ce acoperă sicriul imperial. Urmează foştii aghiotanţi, slujitorii şi ofiţerii care ţineau de casa împăratului.

„Tunul bubuie – povestea Valérie Masuyer, fina împărătesei Josefina –, clopotele răsună, steagurile se apleacă. Exact la douăsprezece, pe un frig care amintea de retragerea din Rusia, dar pe un soare care-l evoca pe cel de la Austerlitz, porneşte carul, tras de şaisprezece cai acoperiţi cu catifea violetă purtând stema imperiului. Sub această cupolă de aur, formată din embleme, ghirlande, trofee, susţinând coroana de lauri şi spini, împăratul, deşi ascuns, este totuşi vizibil! Da, poate fi văzut ca biet ofiţer, consul, învingător, învins, deţinut, dar totdeauna mare. Mulţimea, prin murmurul ei, recules ca în extaz, pare să-l mai aclame, dar încet, ca să nu-i tulbure odihna: ultima lui cucerire…”

Împăratul, îmbrăcat cu legendara uniformă de colonel de vânători de gardă, pe carul lui, înconjurat de statui reprezentând victoriile, trece pe sub arcul de triumf de la Étoile, arcul acesta făcut pe măsura gloriei lui şi pe care el l-a oferit Parisului. În sunetele unui marş funebru, cortegiul coboară cea mai frumoasă stradă din lume, pe care grădinarul Regelui Soare a proiectat-o într-o bună zi dintr-o singură trăsătură de condei.

La Sfânta Elena, împăratul le-a prezis tovarăşilor săi:

— Veţi mai auzi încă Parisul strigând *Trăiască împăratul* 1

Şi mulţimea, privindu-i acum pe aceşti veterani ai gloriei care mergeau în urma coşciugului, îi salută cu strigătul care altă dată, pe câmpurile de luptă, îl făcea pe inamic să se cutremure, dându-le de ştire că Napoleon e: olo şi că-i va învinge:

— Trăiască împăratul!

Grenadieri, vânători din vechea gardă, dragoni ai împărătesei, dragoni ai morţii, lăncieri roşii, toţi trec umflându-şi pieptul, ridicând capul pentru această ultimă paradă, pentru această defilare a fantomelor. În piepturile acestor strigoi, inimile bat cu putere în timp ce-l însoţesc pe împăratul lor spre cupola strălucitoare de aur care-i va păzi de aici înainte somnul veşnic.

Mareşalul Moncey, guvernatorul Invalizilor, în vârstă de optzeci şi şapte de ani, a cerut să fie dus în fotoliul lui până la picioarele catafalcului. De opt zile se ruga de medicul lui:

— Doctore, faceţi în aşa fel încât să mai trăiesc puţin. Vreau să-l revăd pe împărat!

La intrarea în Dom, Ludovic-Filip iese în întâmpinarea cortegiului. La cererea lui, Bertrand aşază sabia lui Napoleon pe coşciug, iar Gourgaud pune alături pălăria lui legendară.

Când se termină lungul serviciu religios, Moncey este auzit murmurând:

— Acum mă pot întoarce acasă să mor…

Aş vrea, în primul rând, să-mi exprim adânca mea

recunoştinţă domnului conte Roger Walewski, descendentul contesei Maria Walewska, care, împreună cu familia, a binevoit, pentru stabilirea adevărului istoric, să mă autorizeze să folosesc documentele provenind din arhivele sale. Este vorba de unele extrase inedite emoţionante din *Jurnalul* intim al „soţiei poloneze" a lui Napoleon şi de cincisprezece scrisori ale împăratului adresate Mariei. Această preţioasă corespondenţă fusese pusă în vânzare în 1953 şi apoi retrasă din sala „Drouot" la cererea familiei Walewski, căreia îi aparţineau aceste documente. Puse sub sechestru, ele au fost apoi predate moştenitorilor legitimi, care au binevoit să-mi permită să le reproduc. Câteva fragmente din aceste scrisori au fost dezvăluite în 1953, în vederea vânzării, dar, întrucât nu exista avizul proprietarilor, ele n-au putut fi transcrise de istorici, şi textul lor integral este publicat pentru prima oară aici[36].

*

* * *

Am avut posibilitatea să îmbogăţesc aceste două volume şi cu ale documente inedite, scrise de oameni care au luptat în războaiele nnapoleonien: căpitanul (apoi colonelul) Dupin, ale cărui texte colorate şi pline de sevă le-am reprodus adesea, căpitanul Perdigan, membrul gărzii de onoare Lambry, adjutantul din garda imperială Corniquet, amintiri care aparţin astăzi urmaşilor lor, şi anume domnilor Jean-François Ravier, Guy Combarieu, R. Ruffini şi de Monzon.

Le exprim aici toată recunoştinţa mea.

La Moscova am putut copia trei sau patru scrisori inedite care au fost scrise în franceză de generalul Raievski, eroul de la Borodino, cu privire la retragerea din

---

36 Lucrarea de faţă se afla sub tipar cînd am aflat de moartea contelui Roger Walewski şi a contesei Walewska, care şi-au pierdut viaţa într-un accident de avion deasupra insulelor Comore. Cu greu ne putem închipui un om mai amabil şi mai inimos de- cît Roger Walewski. Dispariţia lui a constituit pentru toţi cei ce l-au cunoscut o durere fără margini.

Rusia şi care au fost păstrate la Muzeul de istorie din Piaţa Roşie. De asemenea, am putut folosi o scrisoare încă necunoscută a lui Louis-Edmond Rostand, primar la Orgon în 1814, care dă preţioase amănunte în legătură cu trecerea dramatică pe acolo a lui Napoleon în ziua de luni 25 aprilie.

Arhivele Observatorului din Paris sunt păstrate cu foarte multă grijă; făcând fotocopii după listele lungi cu „starea vremii" – observaţii meteorologice efectuate de cinci sau şase ori pe zi –, mi-a fost uşor să arăt vremea care a fost la Paris între 1784 şi 1815.

În afară de unele noi investigaţii făcute la Arhivele naţionale (mai cu seamă din seria *FIC 3*), m-am servit de documente inedite provenind din Arhivele naţionale sau din alte arhive, străine şi particulare, care mi-au permis să scriu lucrările mele precedente: *Le Grand Sfecle de Paris*; *L'Aiglon*, *Napoleon deux*; *Joséphine* şi, în sfârşit, *Les Grandes Heures de Napoleon* (6 vol.).

Scrisoarea lui Denon cu privire la înhumarea lui Desaix şi pe care Napoleon a scris câteva rânduri (cf. cap. I din lucrarea de faţă) fusese transmisă lui Berthier la ordinul împăratului. Documentul, păstrat de Grosbois, a fost luat de mareşalul Geiring când a stat la castel în cursul ultimului război. Amicul meu domnul Mario Campana a reuşit să găsească acest document şi a binevoit să mi-l ofere, fapt pentru care îi mulţumesc din suflet.

*

* * *

Aşa cum am scris în primul volum al acestei lucrări, scopul meu a fost mai ales să merg pe urmele împăratului şi de aceea trebuie să spun de la început că sunt extrem de obligat faţă de cei care mi-au îngăduit să duc la bun sfârşit planul pe care mi l-am făcut. În primul rând aduc mulţumiri amiralului Georges Cabanier, care, aflând că vreau să merg la Sfânta Elena, m-a invitat să iau loc la bordul navei-şcoală portelicopter „Jeanne d'Arc", comandată de căpitanul de vas André Geiinet. Acesta, punându-mi la dispoziţie fotografi şi un elicopter, mi-a

uşurat mult sarcina. Aş vrea să fie încredinţat, ca şi ofiţerii săi de altfel – în special ofiţerul principal de administraţie, Bertrand, căpitanii de corvetă Rousseau şi Kervella, ofiţerul de administraţie Gilles, locotenentul de vas, pilotul Hoissoud –, de recunoştinţa mea cea mai adâncă pentru ajutorul pe care mi l-au dat cu amabilitatea „marinărească" care n-are pereche.

La Sfânta Elena am fost primit cu foarte muită amabilitate de consulul nostru, excelentul confrate Gilbert Martineau, care locuieşte chiar în casa împăratului. Istoria captivităţii nu mai are taine nici pentru el, nici pentru prietenul meu doctorul Paul Ganiere. Amândoi au răspuns neosteniţi la întrebările mele.

La Martigny, canonicul Alfred Pellouchaud – pe atunci în vârstă de aproape optzeci de ani – a acceptat să-mi servească de ghid şi să-mi dea amănunte preţioase despre şederea lui Bonaparte şi despre trecerea peste munte. Am regăsit căldura sufletească specifică bernardinilor la azilul unde am fost primit de preotul Alphonse Bertthouzoz şi de ceilalţi canonici, ca şi cum aş fi fost şi eu un călător rătăcit şi înfometat…

La Ajaccio, regretatul duce Pozzo di Borgo, care m-a onorat cu prietenia lui, s-a dovedit pentru mine cel mai erudit ghid, azi, când a dispărut faimoasa „vendetta" dintre cele două familii de la casa *Malerba*…

La Moscova am fost condus, cu o amabilitate care m-a emoţionat, de Victor Martinov de la agenţia *Novosii*, de Lucien N-au, corespondent al lui *Paris-Match*, şi de către generalul Kolossov, directorul Panoramei din Borodino. Am beneficiat de o primire tot atât de călduroasă la Viena şi la Wagram din partea cavalerului doctor Albert von Jantsch, a doctorului Julius Robert şi a doctorului Karl Wein, inginer agronom, a cărui proprietate vastă se întinde între Aspern şi Essling. În sfârşit, sunt foarte obligat faţă de domnul Danek, învăţător la Auizd, aproape de Austerlitz, şi faţă de domnul Gino Patroni, conservatorul de la Mulini, de pe insula Elba.

Pentru capitolul asupra campaniei lui Bonaparte în

Siria sau, mai degrabă, în Palestina trebuie să mulţumesc domnului Ariei-ţi. Aran, prim-secretar al Ambasadei Israelului la Paris, ca şi demnului Jean Ardens, care nu a precupeţit niciun efort ca să efectueze pentru mine cercetări la Arhive.

De asemenea, trebuie să-mi exprim mulţumirile celor care m-au ajutat pe parcurs: doamnei contese de Casteja (născută Montebello), doamnei Conte, domnilor Jean-Paul Olivier, P.A. Wimet, Jacques Hillairet, Jean Thiry, Gerard Hubert, Gabriel Girod de l'Am, Fernand Beaucourt, Robert Cristophe, iubitului meu colaborator Alain Decaux şi lui Marcel Jullian, editorul şi, totodată, prietenul meu.

Vreau să mai mulţumesc în mod deosebit şi foarte călduros doamnei Renée Madinier, preţioasa şi credincioasa mea colaboratoare, care a efectuat pentru mine, cu un deosebit devotament, cercetări fructuoase.

BIBLIOGRAFIE

Lucrările de mai jos formează, în primul rând, baza oricărui studiu despre împărat:

Correspondance générale de Napoleon, 34 vol. Imprimerie imperiale. 1858 – 1869.

Correspondance inedite, păstrată în Arhivele de război. Picard şi Tuetey. 4 vol. 1912.

Lettres inedites de Napoleon, Leonce de Brotonne, 1898.

Derni eres lettres inedites de Napoleon. Leonce de Brotonne. 2 vol. 1902.

Lettres inedites. Leon Lecestre. 2 vol. 1897.

Lettres personnelles des Souverains a Napoleon I-er. Prinţul Napoleon şi Jean Hanoteau. 1939.

Ordres et apostilles. Arthur Chuquet. 4 vol. 1911 – 1912.

Lettres de Napoleon a Joséphine. (Excelenta culegere a lui Jean Savant). 1980.

Lettres de Napoleon a Marie-Louise. 1935.

Lettres de Marie-Louise a Napoleon, 1955.

Memorial. Las Cases. (Remarcabil prezentat şi adnotat de prof. Marcel Dunan). 1951.

Texte, memorii, amintiri, mărturii şi corespondenţe de;

Abrantes (Laura Junot, ducesă d'), Alexandru I (ţar), Ali (Saint-Dénis, zis Mamelucul), Andigne (d'), Antommarehi (dr.), Arnault (A-V.), Aubry (căpitan), Audiffret-Pasquier (duce d'), Augereau (mareşal), Avrillon (domnişoara d'), Bagration (general), Balacbou (ministru), Balcombe (Betsy), Balmain, Barante (Prosper de), Barbe-Marbois, Barras (viconte, general Paul de), Barrès (căpitan August), Batardy (domnul), Bathurst (lord), Baudot, Baudus (locotenent-colonel de), Bausset (L-J.-F. de), Beauchamp (conte de), Beauharnais (Eugen de), Beauharnais (Stéphanie de), Beker (general), Belliard (general), Bennigsen (general), Beranger (Pierre-Jean de), Bernadotte (mareşal), Berthler (mareşal), Bertrand (mareşal al palatului), Beugnot (conte), Billon (căpitan), Biot (colonel), Bismarck, Blanqui (Auguste), Bliicher (feldmareşal), Boigne (contesă de), Bonaparte (Jerôme), Bonaparte (Joseph), Bonaparte (Lucien), Bonneval (general, marchiz de), Bosch-Kemper, Bouille (François de), Boulard (general), Boulay de la Meurthe, Bourgeois (chirurg René), Bourgogne (sergent), Bourgoing (baron), Bourmont (Louis, conte de), Bourrienne, Boutourline (colonel), Brandt (căpitan Heinrich von), Broglie (Victor, duce de), Brun (general), Bugeaud (căpitan, apoi mareşal), Bülow, Burgess (lord), Cadet de Gassicourt (cavaler), Cagliani, Cambaceres, Campan (doamna), Campbell (sir Neil), Canova, Căprara (cardinal), Carnot (Lazare), Carteaux (general), Casse (baron du), Castellane (mareşal de), Castlereagh (lord), Caulaineourt (marchiz de), Cevallos (colonel de), Champagny (J-B. de), Chaptal, Carol al IV-4 ea al Spaniei, Charlot (maior), Chastenay (doamna Victorine de), Chateaubriand (viconte F-R. de), Chlapowski (general), Choiseul-Gouffier, Clary (Desiree), Clary şi Aldringen (prinţ de), Cobenzi, Cochelet (Louise), Coignet (căpitan), Coigny (Aimée de), Colbert (general), Compans (general), Consalvi (cardinal), Constant, Constant de Rebecque (Benjamin), Cornet, Costa de Beauregard,

Condreux (maior), Czartoryski, Damas (Roger de), Danilewski, Daru, Darrouch (Duncan), Dasech (contesă), Davidou (Denis), Davout (mareşal), Dean Paul (sir John), Decaen, Decrès (amiral), Dedem de Gelder (general), Deniee (baron), De zboeufs (căpitan), Descombes (Louis), Desgenettes (dr.), Desmarets, Despre aux, Detroy, Diesbach (François de), Divow (doamna), Doppet, Doulcet, Dubois-Crance, Ducrest (Georgette), Dugommier (general), Dumas (Alexandre), Dumas (general Mathieu), Dumerbion (general), Dumonceau (general), Dupuy (maior), Durând (doamna, văduvă de general), Du Teii (general), Duval (general), Duverger (B-T.), Duvernois (general), Duvilliers du Terrage, Elliott (doamna), Enghien (duce d'), Eugene (prinţ), Eynard (Jean-Gabriel), Fabry, Fabrier (colonel), Fain (baron), Fantin des Odoards (general), Persen (Axei de), Fezensac (general de), Fievee, Fleuret (plutonier-major), Fleury de Chaboulon (baron), Fontanes (Louis de), Fouché (Joseph), Francisc al II-lea al Austriei, François (căpitan), Frenilly (baron de), Fusil (Louise), Galbois (colonel de), Ganteaume (viceamiral), Gaudin, Gaudeville (căpitan de), Gentz, George (domnişoara), Gervais (căpitan), Girardin (Stanislas de), Girault (muzician), Girod de l'Am (general-baron Jean-Marie-Felix), Glinka, von der Glotz, Goethe, Gohier (Louis-Jerbme), Gonneville (colonel de), Gourgaud (general), Gouvion Saint-Cyr, Grabowski (general), Guizot (François), Grandmaison (Geoffroy de), Griois (general), Grouchy (mareşal Emmanuel de), Hardenberg, Hastings (locotenent), Haugwitz, Haussonville (conte d'), Hauterive (conte d'), Hautpoul (general Alphonse d'), Herisson (conte d'), Hochschild (general de), Hohenlohe, Home (George), Hortensia (regină), Hugo (general), Hugo (Victor), Hulin (general), Hyde de Neuville (baron), Jacquin (F-J.), Jober (Emmanuel), Jomini, Josefina (împărătească), Jourdan (mareşal), Kennedy (aghiotant), Kielmannsegge (contesă de), Kock (Paul de), Koller (feldmareşal), Kotzebue (Auguste de), Kutuzov (prinţ-mareşal), Krettly (căpitan), Labaume (maior), La Bedoyere (general de), Laborde (conte de), La Besnardiere

(general), La Fayette (general), Laffite (Jacques), La Forest (conte de), Lame, Lamarque (general), Landrieux (general-aghiotant), Langeron, Langlois, Larmes (mareşal), La Reveilliere-Lepeaux, Lariboisière (general), Larrey (baron), Las Cases (Emmanuel, conte de), La Tour du Pin (marchiză de), Laurenţi, La Valette (Antoine, cente de), Lavaux (sergent François), Labretonniere (Emile), Lebrun (Ch. – F.), Lejeune (general baron), Lennox (lady), Le Lieur (Charles), Lenormand (domnişoara), Lessard (maior), Letiţia (doamna), *Lettres* de grognards (Scrisori ale soldaţilor din vechea gardă), *Lettres* (Scrisori) interceptate în timpul campaniei din Rusia (L. Hennet şi maiorul Martin), Levavasseur (maior), Levenstern (general), Lichtenstein (prinţ Jean de), Locre, Ludovic al XVIII-lea, Ludovic Bonaparte (rege), Luiza de Prusia (regină), Lowe (Hudson), Lucchesini, MacDonald (mareşal, duce de Taranto), Maistre (Joseph de), Maitland (căpitan), Mallet du Pan, Malouet, Marbot (general), Marcaggi, Marcel (căpitan), Marchand (J-G. general, conte de), Marchand (Louis-Joseph), Marco de Saint-Hilaire, Marescot (general), Măreţ, Maria-Ludovica (împărătească), Maria-Luiza (împărătească), Marmont (mareşal, duce de Ragusa), Martin (locotenent), Massena (mareşal), Masuyer (Valerie), Mauduit (căpitan de), Maury, Mayol de Luppe, Mazis (Alexandre des), Mejan (consilier de stat), Meneval (Claude, baron de), Mercier (Sébastien), Merode-Westerloo, Metternich (prinţ de), Metternich (doamna de), Millet, Mult de Mclito, Mole (conte Mathieu), Molleville (B. de).

Mollien (conte), Monnier (locotenent), Montbel (conte de), Montehenu (general marchiz de), Montesquiou (Anatole de), Montet (baroană de), Montgaillard (conte de), Montholon (general de), Moreau (general), Moriolles (conte de), Morris (guvernator), Mounier (colonel Edmond), Murat (Joachim) rege al Neapolelui, Nadaillac (marchiză de), Narbonne (conte de), Neipperg (conte de), Ney (mareşal), prinţ de Moscova, Nicolae Turcul, Nodier (Charles), Norvins (J. de), Odeleben (general, baron d’),

Ojiński Olerine (Alexis), O'Meara (dr.), Oudinot (mareşal), Ouvrard (G., J.), Pacea (cardinal), Parquin (căpitan), Pasquier (baron, apoi duce), Paulin (general, baron), Pelet (general), Pellapra (Emilie de), Pelleport (general, viconte de), Percy (baron), Petit (general), Peyrusse (Guillaume, baron), Pichegru (general), Pichon (L., A.), Pius al VII-lea, Pils (grenadier), Planat de la Faye (colonel), Plancy (conte de), Pons (zis de l'Herault), Pontecoulant, Portalis, Potocka (contesă), Poumies de la Siboutie (doctor François), Pradt (abatele de), Putigny (locotenent, portdrapel), Puymaigre (conte A. de), Radet, Raievski, Ramache (conte), Rapp (general), Real (conte Pierre), Redhead York (Henry), Reynault-Warim (J-B.), Reichard (J-F.), Reinhard (doamna), Remacle, Remusat (Ch. de), Remusat (doamna de), Reiset (viconte de), Robinaux (căpitan), Rocca (locotenent de), Rochechouart (general de), Roederer (conte), Roguet (general), Rohan-Chabot (Philippe de), Romains (Felix de), Roos (medic), Rousselin, Roussible (colonel), Rustam (mameluc), Routier, Rostopcin (general, conte), Sacken (general), Saint-Chamans (conte de), Savary (general, duce de Rovigo), Scheltens (sergent) * Şuvalov (conte), Schwarzenberg (prinţ de), Sedillez, Ségur (general, conte de), S'ierstorpff, Simeon, Soltyk (şef de escadron, conte Romain), Soult (mareşal), Staël (doamna de), Stendhal, Stockoe (dr), Sturmer (baron), Suchet (mareşal), Suckow (conte de), Talleyrand (Charles-Maurice, prinţ de Benevento), Tascher (căpitan de), Ternaux-Compans, Thiais, Thiard, Thibaudeau, Thiebault (general, baron), Tolstoi (conte), Trefcon (colonel), Tremont, Vaublanc, Varner (Antoine), Vdron (dr.), Villemain, Villeneuve (amiral), Vilrolles (baron de), Vlijmen, Voronenko (comisar), Waldburg-Truchsess (conte de), Walewska (Maria Raczyńska, contesă), *Waterloo Lettres*, Wellington (duce de), Württemberg (Catherine de), Zenovitz, Zurlinden (general).

Buletinele Poliţiei. Rapoartele Poliţiei.

Buletinele Marii Armate.

Procesele-verbale ale Corpului legislativ, 25 vol.

Rapoartele agenţilor regalişti.

Rapoartele diplomaţilor străini.

Ziare şi publicaţii periodice h' Ami de VAngleterre, *l'Ami de Lois*, le *Bien-Informe*, le *Citoyen français*, le *Constitutionnel*, le *Courrier d'Egypte*, le *Courrier français*, la *Dacade philosophique*, le *Diplomate*, la *Gazette de France*, le *Journal de l'Empire*, le *Journal de Paris*, le *Journal des Debats*, le *Journal des Hommes libres*, le *Journal des Lys*, le *Journal Officiel*, le *Moniteur*, le *Publiciste*.

Şi mai ales:

Revue des Études Napoleoniennes.

Bulletin de l'Institut Napoleon.

Lucrări, articole şi studii

Primul loc în acest domeniu trebuie acordat lui Louis Madelin, ale cărui şaisprezece volume, intitulate 1 *Histoire du Consulat et de l'Empire*, formează, ca să spunem aşa, biblia celor ce vor să scrie despre cea mai pasionantă epocă a istoriei noastre. Trebuie citate apoi, cu toate că pentru profani sunt greu de citit, principalele lucrări ale admirabilului cercetător de arhive Frederic Masson. Cărţile lui îl însoţesc, de asemenea, pe cercetător în incursiunea lui prin istoria napoleoniană: *Napoleon et sa familie* (13 vol.), *Napoleon et les jemmes*, *Napoleon et son fils*, *Joséphine* (4 vol.), *l'Imperatrice Marie-Louise*, *Napoleon dans să jeunesse*, le *Sacre et le Couronnement de Napoleon*, *Jadis et Aujourd'hui* (6 vol.), *Napoleon chez lui*, *Autour de Sainte-Hel era* etc

Istoricul îi este recunoscător şi lui Albert Vandal pentru remarcabila sa lucrare *Av enement de Bonaparte*, lui G. Lenotre pentru numeroasele sale lucrări cu privire la împărat şi lui Henry Houssaye pentru „suita" sa de importanţă capitală care evocă evenimentele anilor 1814 şi 1815! Merită să mai fie menţionaţi şi la Jonquiere*pentru l'Expedition d'Egypte*, Arthur Chuquet pentru *Jeunesse de Napoleon*, iar dintre cei care ne-au părăsit în ultimii ani: Octave Aubry pentru cele două volume ale sale despre *Sfânta Elena*, Paul Bartel pentru *Jeunesse inedite de*

Bonaparte – Tules Bertaut şi Bernard Nabonne pentru seria lor de lucrări uapoleoniene, atât de apreciate de marele public.

Din epoca noastră trebuie să citǎm în primul rând cu admiraţie pe JeaD Thiry pentru nenumăratele sale lucrări pline de inedit, provenind adesea din arhivele străine, lucru pe care nu l-a putut face întotdeauna Louis Madelin: le *Coup d'Etat de Brumelire*, *Le Concordat et le Consulat a vie*, *le voi de l'Aigle*, *la Pr< miere Restauration*, *precum şi toate studiile sale despre bătăliile şi campaniile imperiale*: *Ulm*, *Trafalgar*, *Austerlitz*; *lena*; *Eyhiu*, *Friedland*, *Tilsitt*; *Wagram*; *la Campagne d'Espagne*; *la Campagne de France*; *Waterloo*.

Dintre publicaţiile contemporane aş vrea să mai pomenesc la întâmplare, din fuga condeiului, cele patru volume ale drului Paul Ganiere despre *Sfânta Elena*; excelenta lucrare *Monsieur de Buonaparte* a lui Georges-Roux; admirabilul *Itineraire de Napoleon* al lui Louis Garros, intitulat *Quel roman que ma vie*!; lucrările lu': Bernardine Melchior-Bonnet, scrise într-un stil colorat: *Le duc d'Enghien*, *Savary*, *Napoleon et le Pape*; cele două cărţi recent apărute despre insula Elba; adevăratul reportaj făcut la faţa locului de Robert Christophe şi studiul atât de inteligent şi atât de complet al dr-lui Guy Godlewski; operele pe cât de vii pe atât de documentate ale lui Jean Lucas-Dubreton; adevăratele retrăiri ale evenimentelor militare scrise de maiorul Henry Lachouque, care cunoaşte mai bine ca oricine războaiele imperiale, precum şi culegerile lui Marcel Dupont şi Théo Fleischmann; apoi prestigiosul *Napoleon* al lui André Maurois; evocatorul *Bonaparte en Égypte* al lui J. Benoist-Mechain, ca şi lucrarea mai completă, dar mai puţin obiectivă a lui Christopher Herold; revelaţia constituită de *Desiree Clary* a lui Gabriel Girod de l'Am; preţiosul *Atlas de la Grande Armée* al lui J-C. Quennevat; emoţionanta *Letizia* a lui Alain Decaux şi să nu uităm nici de *Conspiration du general Malet* a aceluiaşi autor, pasionantă ca un adevărat roman poliţist; trebuie

menţionat remarcabilul *Trafalgar* al lui René Mâine, ca şi lucrarea cu acelaşi subiect a lui Michel Bourdet-Pleville, precum şi munca de benedictin întreprinsă de Paul Fleuriot de Langle pentru descifrarea materialului din *Cahiers de Sainte-Hel era* scrise de mareşalul palatului Bertrand după o stenografie cât se poate de personală…

Am mai consultat, în sfârşit, cu mult folos, lucrările lui:

Almeras (Henri d'), Alombert şi Colin, Arjuzon (d'), Assier (Alexandre), Aubry (Octave), (G.), Augustin-Thierry, Aulard (A.), Baelen (Jean), Bailleut (J-C.), Bainville (Jacques), Balagny, Barbey (Frf deric), Bernardy (Françoise de), Bertrand (P.), Bessand-Massenet, Biagi (Guido), Bigard, Biliard (dr. Max), Bois (Maurice), Bonardi (Pierre), Bonnal, Bouchot (Henri), Bourdon (Jean), Bourgeat (Jacques), Bourguignon (Jean), Bouvier, Bradi (Lorenzo di), Brouwet (*Catalogue de*), Bude (de), Cabanes (dr.), Cahuet, Claretie (Jules), Campana (J.), Campardon, Castelnau (Jacques), Castries (duce de), Chack (Paul), Charles-Roux (François), Chastenet (Jacques), Chatelle (Albert), Clausewitz, Clement (G.), Colin, Coquelle (P), Coston (baron de), Cugnac (de), Dansette (Adrien), Dard (Emile), Daudet (Ernest), Deherain, Dejean, Driault (Ed.), Ducasse (André), Duhamel (Jean), Dunan (Marcel), Espitalier, Fabry (G.), Faure (G.) şi Deleon, Ferrero (Guglielmo), Firmin-Didot (G.), Fleischmann (Hector), Fontenay (Harold de), Forshufvud (Sten), Foucart (P.), Gabory (Emile), Gachot (Ed.), Galiani, Garţot, Garnier (Jean-Paul), Gaubert (H.), Gautier (Paul), Gavoty (André), Goncourt (E. şi J. de), Grandmaison, Grégoire (Louis), Grouard (A.), Grunewald (Constantin de), Guerrini (Maurice), Guyot (Raymond), Hanoteau (Jean), Hastier (Louis), Haussonville (d'), Hauterive (Ernest d'), Hendelsmann (Marcel), Heriot (Angus), Herissay (Jacques), Holzhausen (P.), Hubert (Emmanuelle), Imbert de Saint-Amand, lung, Jurien de La Graviere, Kuhn (D.), Lacour-Gayet, Lacroix, La Force (duce de), La Fuye, Lanzac de Laborie, Las Cases (E. de), Latour (F.), Latreille (André), Lechartier, Lefebvre (Georges), Levy

(Arthur), Lhuillier (Fernand), Lomier (dr.), Lumbroso (Alberto), Malo (Henri), Manceron (Claude), Marion, Marquiset, Martinet (André), Mathieu (cardinal), Mathiez (Albert), Maze-Sencier (Alphonse), Maze-Sencier (J.), Nicolay, Niegolewski (colonel), Ollivier (Albert), Olivier (Daria), Ordioni, Ornano (conte d'), Papillard (Francis), Pariset (G.), Pellet (M.), Petit (A-N.), Peyre (Robert), Pesme (Gerard), Picard, Pichard, Pichot, Pietri (François), Pigere, Pingaud (A.), Poisson (Georges), Rambaud (Jacques), Reboul, Recouly (Raymond), Reinhardt (Marcel), Rocquain, Romains (Jules), Rousset, Saintine, Savant (Jean), Schilder, Schuermans (Albert), Serval (Pierre), Servieres (G.), Sieburg (Friedrich), Simiot (Bernard), Simon (Sacha), Sorel (Albert), Soubiran (dr. André), Stirling (Monica), Stenger (S.), Târle (E.), Tartary (Madeleine), Thierry (Augustin), Thiers (A.), Tournes, Tuetey (Louis), Ussel (J. d'), Valloton (Henry), Valynseele (Joseph), Villat (Louis), Vivent (Jacques), Welschinger (Henri), Wimet (Pierre-Andre), Wright (C.), Zivy, Zweig (Ştefan) etc.

CUPRINS

1. *Coroana de fier* 7
2. *„Pirueta" de la Boulogne* 27
3. *Soarele Austerlitzului* 46
4. *„Gloria domniei meleu* 73
5. *Războiul impus*
6. *Soţia poloneză* H4
7. *De la „încurcătura" de la Eylau la victoria de la Friedland* 137
8. *„Vă scutesc de a mă asemui cu Dumnezeu"* 762
9. *Capcana din Bayonne sau „povârnişul irezistibil"* 185
10. *Spania sau „nodul fatal"* 207
11. *Miracolul de la Wagram* 232
12. *Minotaurul* 260
13. *Jupiter* 282
14. *„Viitorul îmi aparţine"* 314
15. *Drumul spre Moscova* 337

16. *Retragerea* 371
17. *Groaza* 397
18. *Haita se adună* 422
19. *Încolţirea* 451
20. *Cizmele din 93* 475
21. *Agonia de la Fontainebleau* 497
22. *Hanul „La Calade”* 520
23. *Regişorul* 540
24. *„Cât de mică este insula mea*!” 559
25. Evadarea
26. Zborul Vulturului
27. O sută de zile
28. Câmpia posomorâtă
29. Sfârşitul imperiului
30. Deportarea
31. „Mica insulă”.
32. Părăsirile
33. Izbăvirea
34. Cenuşa
Izvoare
Redactori-IULIA GIROVEANU, HORTENSIA PIETREANU-POPESC O
Coperta: VALENTINA BOROŞ
Tehnoredactor: FLORIAN SĂPUNĂRESCU
Apărut – septembrie 1970
Format 16/54X84. Coli editură 49, 51. Coli tipar 52.
Planşe 12.

Tiparul executat sub comanda nr. 7157/443 la Combinatul Poligrafic
„Casa Scânteii”, Piaţa Scânteii nr. 1, Bucureşti.
Republica Socialistă România
1 Muzeul de istorie din Moscova păstrează, printre alte re licve ale retragerii, o sanie care a slujit împăratului şi una dintre „rulotele1 11 provenite de la bucătăriile imperiale. Pe malurile Berezinei şi, mai târziu, cu prilejul săpăturilor efectuate chiar în albia râului, acoperită cu un

strat de 35 cm de pulbere descompusă, ruşii au găsit o pradă considerabilă, din care o mică parte se află expusă azi în *Sala 1812* de la Muzeul etnografic municipal din Borisov.